LEIBNITII

OPERA

TOM. I.

A
46
431

DB FIL
Est. A
Tabla 8
Núm. 2

Excluido de préstamo

BIBLIOTECA HOSPITAL REAL
Sala A
Estante 46
Número 431

DR FIL
Est. A
Tabla 8
Núm. 2

Excluido de préstamo

BIBLIOTECA HOSPITAL REAL
GRANADA
Sala: A
Estante: 46
Número: 431.

~~X bis - 1 - 7~~

III-9-1

GOTHOFREDI GUILLELMI

LEIBNITII,

OPERA OMNIA.

In Sex Tomos distributa.

GOTHOFREDI GUILLELMI
LEIBNITII,

S. Cæſar. Majeſtatis Conſiliarii, & S. Reg. Majeſt. Britanniarum a Conſiliis Juſtitiæ intimis, nec non a ſcribendâ Hiſtoriâ,

OPERA OMNIA,

Nunc primum collecta, in Claſſes diſtributa, præfationibus & indicibus exornata, ſtudio

LUDOVICI DUTENS.

TOMUS PRIMUS,

QUO THEOLOGICA CONTINENTUR.

GENEVÆ,
Apud FRATRES DE TOURNES.

MDCCLXVIII.

BIBLIOTECA DE LA
FACULTAD DE LETRAS
- DE -
GRANADA

GODEFROI GUILLAUME
LEIBNITZ,
Né le 3 Juillet 1646 mort le 14 Novembre 1716.

Savart Scul. 1768.

SERENISSIMO AC POTENTISSIMO PRINCIPI GEORGIO III.

MAGNÆ BRITANNIÆ, FRANCIÆ ET HIBERNIÆ REGI,

FIDEI PROPUGNATORI,

BRUNSVICENSIUM ET LUNEBURGENSIUM DUCI,

SACRI ROMANI IMPERII ELECTORI,

ET ARCHI-THESAURARIO.

&c. &c. &c.

REX POTENTISSIME,

NIHIL *Leibnitii memoriam exornaturo felicius contingere poterat, quàm ſibi ut liceret, ſcripta illuſtriſſimi illius philoſophi* MAJESTATIS TUÆ *præſidio & tutelæ commendare. In eoque videtur authoris noſtri fortuna maximè laudanda, quod cùm*

vivus, ſummi Neutoni æmulus fuerit, ita poſt fata, æquè benignè habeatur à Rege ac Ille ab Angliæ Reginâ exceptus fuerat: Et ut præclaras ingenii dotes omittamus, ſpeciali titulo Regiæ Tuæ benevolentiæ ſibi vindicat honores Leibnitius, qui labore indefeſſo antiquiſſimæ Tuæ ſtirpis initia recoluerit, & felices ejuſdem ramos in Italiâ & Germaniâ plura antè ſecula florentes, ad noſtra ferè tempora deduxerit. Felix ſi Proavorum famam & laudes proſequenti, faſtigium illud gloriæ quo evectus es ſuſpicere contigiſſet! Imperii Britannici fines ſine metâ versùs occidentem, ad Gangem uſque versùs orientem Te auſpice prolatos audiviſſet: TEQUE OPTIMUM REGEM contemplaretur morum cultorem ſanctiſſimum, & coronâ virtutum quæ vitam civilem condecorant adeò inſignem, ut ambiguum fiat majorne Civis an Princeps innoteſcas.

TUÆ MAJESTATIS

Londini pridiè Nonas Junias
Britannis fauſtiſſimâ die:

Servus obſequentiſſimus, devotiſſimus
ac fidelis ſubditus.
LUDOVICUS DUTENS.

LUDOVICI DUTENS

PRÆFATIO

IN OPUS UNIVERSUM.

HABET Literaria Reſpublica, æquè ac alia quævis civilis ſocietas, ſua jura in illos, qui ſe cives ejus eſſe gloriantur, atque id ad ſingulis poſtulat, ut omni ope, atque opera enitantur, & quantum in ſe eſt conferant ad ejus incrementum. Quum id omnino mihi perſuaſum ſit, ad præclarum adeo finem me certiori via contendere non poſſe cenſui, quàm ſi ſcientiarum amatoribus in unum corpus collatas exhiberem *Leibnitii* lucubrationes omnes, utpote qui præ omnibus Philoſophis, memoria noſtra ad Literarum decus utiliſſimam operam impenderit. Ut erat ſublimi, acerrimoque ingenio præditus, in occultiores Naturæ receſſus pervaſit, atque ejus inveſtigationum ope mirum quæ, & quanta e tenebris in lucem eruta fuerunt. Ut mente erat ampla, ac bene conſtituta, doctrinas omnes (a) complexus eſt, omnia-

(a) Hoc certè multo maximam admirationem habet, quòd ſimul tot diverſa ſtudia animo complecti potuerit, & in ſingulis adeo præſtare. Contemplationi earum

Ad provinciam hanc ſuſcipiendam itidem impulſus ſum adjumentis, quæ ab Auctoribus habui ſatis notis Operum, quæ inſcribuntur *Miſcellanea Phyſico-Mathematica Societatis Regiæ Taurinenſis*, quos ſpero paſſuros, ut hanc occaſionem arripiam eos nominandi, iiſque publicè gratias agendi, quòd animum mihi ad tantum opus addiderint. Occurrit ſtatim mecum amicitia conjunctiſſimus *Comes De Saluce*, qui me conſiliis ſuis juvare voluit ad Phyſicam horum Collectaneorum partem illuſtrandam. *Ludovico* etiam *De La Grange* placuit in partem curarum mecum venire, in iis præſertim, quæ ad Matheſin pertinebant. Utinam ei graviſſimis aliis occupationibus diſtricto majorem mihi operam præſtare licuiſſet! Summa certè, & quantam maximam Reſpublica Literaria optare potuiſſet, ex præſtantiſſimi Mathematici lucubrationibus facta fuiſſet ad hoc opus acceſſio. Conatibus item meis obſequi voluerunt doctiſſimus *Cigna*, & eruditiſſimus *Bon*, quorum poſterior curam conſcribendæ in Juriſprudentiam Præfationis ſuſcepit.

Præter hæc, literas ſcripſi in præcipuas omnes Germaniæ, Galliæ, atque Italiæ urbes, ut quantum fieri poſſet, viderem, an ibi aliquod opus extaret, quod diligentiam fugiſſet eorum, qui ante me idem conſilium inierunt: atque illud affirmare poſſum, inanes non fuiſſe curas meas, atque inquiſitiones. Plura opuſcula adeptus ſum, quæ non modò nunquam publici juris fuerunt, verùm etiam (i) eos ipſos prorſus latuerant,

cerperem opera hujus ſummi viri, quæ in iis inſerta ſunt. Ea petere debui ex iis libris, qui inſcribuntur, *Acta Eruditorum Lipſ.*; *Actes d'Allemagne*; *Mémoires de l'Académie des Sciences de Paris*; *Mémoires de l'Académie des Sciences de Berlin*; *Journal des Sçavans*; *Mémoires de Trevoux*; *Hiſtoire des Ouvrages des Sçavans*, *Europe Sçavante*; *Journal Literaire*; *Hiſtoire critique de la République des Lettres*; *Mémoires de Literature*, & ex pluribus aliis Diariis Germaniæ, præter innumera volumina a multis Eruditis edita per illud tempus, quo florebat *Leibnitius*, quibus viris cum eo commercium intercedebat, & qui plura illius ſcripta ſuis interpoſuerunt.

(i) Plures epiſtolæ ad *Muratorium*, alioſque eruditos Italos: ſeptuaginta de Hiſtoria, ac Metaphyſica ad P. *de Boſſes*, quas ut haberem, Cl. *Gobetus* conſilii mei conſcius humaniſſimè curavit: Epiſtolæ ad *Bourguetum*, *Bignonem*, *Varignonem* &c.

rant, qui vitam literariam (k) Auctoris noſtri ſcriptis mandarunt, atque indicem ejus operum (l) compoſuere. Hic equidem gratias maximas referre debeo humanitati incredibili, qua eruditiſſimus *Bruckerus* (Auctor jure, meritoque ab omnibus maximi habitus, egregii libri, qui inſcribitur *Hiſtoria Critica Philoſophiæ*, 5. vol. in 4°.) reſpondere dignatus curæ meæ, qua ipſum conſului, me conſiliis adjuvans, cognitionibuſque omnibus, quibus egebam, idque mihi concedens, ut hujus Editionis initio vitam *Leibnitii* collocarem, & compendia ejus Philoſophiæ, qualia extant in volumine 5°. operis, quod modo nominavi (m). Hæc Auctoris noſtri Vita, ut mihi quidem videtur, longè majori judicio, ac diligentiâ ſcripta eſt, quàm cæteræ omnes, quæ hactenus prodierunt: placuitque ſummo viro præterea mihi copiam facere additamentorum quorumdam, quibus hujus Philoſophiæ hiſtoria ad hanc uſque diem produci poteſt. Officio deeſſem ſi urbanitatem eximiam ſilentio præterirem, qua præſtantiſſimus *Muratorius* ad me humaniſſimè miſit plures *Leibnitii* epiſtolas, quas in ſcriniis reperit patrui ſui celeberrimi illius Annalium Italicorum ſcriptoris. Neque item ſatis unquam gratiarum habere poſſem benignitati, qua vir clariſſimus *Berta* mihi adeſſe voluit, in aſſiduis inquiſitionibus, quibus perluſtranda mihi fuit inſignis, & copioſa Univerſitatis Taurinenſis Bibliotheca, cui ille tanta cum judicii ac ſapientiæ laude præeſt.

 Poſtea-

(k) Literæ ad *Hermannum* inſertæ in Commentariis Regiæ Scientiarum Academiæ Berolinenſis, ann. 1757: Plures epiſtolæ inter poſthuma *Boſſueti* opera editæ, de Eccleſiarum reconciliatione: Diſſertatio habita in primo conſeſſu Regiæ Academiæ Berolinenſis: Plures ad *Hoffmannum* Epiſtolæ: Quinquaginta ad *Magliabecchium* epiſtolæ: Mantiſſa Hexados epiſtolarum *Leibnitii* ad *Spizelium*, in Miſcellan. Hiſtor. Philoſoph. *Bruckeri*: Aliaque plura opuſcula inter *anecdota Boineburgica* &c.

(l) Omnium abſolutiſſimus catalogus Operum *Leibnitii* ille eſt, qui reperitur in Latina Theodiceæ verſione, quæ Francofurti, ac Lipſiæ prodiit anno 1739. Nam continet ejus opera omnia ab Equite *de Jaucourt*, & *Ludovico* indicata.

(m) Satis monere nequeo Lectores, ut hæc Leibnitianæ Philoſophiæ excerpta penitus condiſcant, ac teneant. Scripta enim ſunt ſummo illo judicio, atque accuratione, quibus adeo commendantur, ac præſtant opera omnia inſignis *Bruckeri*, cujus meritis nunquam pares laudes in Literaria Republica rependi poterunt.

Posteaquàm causas exposui, quæ me, ut editionem hanc susciperem impulerunt, rationes, quibus usus sum, subsidia, quibus ad assequendum, quod petebam, ab aliis adjutus fui, credo habere me, cur gloriari possim, talem conatibus meis exitum datum, ut jam mihi liceat editionem hanc vel a primo initio ipso exhibere in eo perfectionis gradu, qui, quantum fieri potest, respondeat curis, atque impensis meis, quibus minimè peperci, ut esset tanto Scriptore digna. Namque præter vulgata *Leibnitii* opera, hìc multa Lector inveniet, quæ cognita esse non poterant, quum nunquam in publicum emissa fuerint, aliaque plura, quæ in periculo erant intercidendi unà cum operibus illis, quibus erant inserta, vel certè nonnisi difficillimè conquiri ac parari poterant. Hoc verò præ cæteris nequeo satis proponere Lectoribus considerandum, quantum ad has philosophicas cognitiones accedere debeat ex hac conjunctione, ac veluti coagmentatione sententiarum celeberrimi hujusce Scriptoris. Hujusmodi connexio vim illis sine dubio, ac perspicuitatem addit, ac plurimum prodest ad ea loca illustranda, quæ sublimitas, ac magnitudo investigationum obscuriora facit. Jam verò quemadmodum *Leibnitius* nunquam in uno, eodemque argumento diutius immorari solebat, & extremam vitæ suæ partem insumsit firmando, exornandoque Philosophiæ suæ ædificio, quod prima juventute excitaverat, fieri non potest, ut quis rem totam cognoscat, ac de ea judicium ferat, quin præ oculis habuerit materiam omnem, quam ille adeo diversis, ac dissitis temporibus tractavit: quod vix, ac ne vix quidem contingere poterat citra longum, assiduumque laborem, studiorum cum plurimis commercium, ac singularem industriam, diligentiamque, qua ego diutissimè usus sum, & cujus nunc fructum omnem Literaria Respublica percipiet.

Hæc Collectanea in partes tribui, quarum *prima* Theologiam complectetur; in eaque dubium eri, utrum majore admiratione dignum sit *Leibnitii* studium in tuendis contra incredulos atque impios mysteriis Christianæ Religionis, ejusque

ejuſque pietas, qua invicto labore conatus eſt reconciliare diſſidentes Eccleſiæ partes, an verò judicium, atque immenſa eruditio, qua illius hac de re ſcripta redundant. *Theodiceam* ad Theologiam retuli, propterea quòd, etſi plura in eo opere perſequitur, quæ ad Metaphyſicam pertinent, videtur tamen in univerſum adnumeranda potius in illa claſſe, in qua ipſam ego collocavi.

Primum omnium, quæ de hoc libro præfari mihi opus eſt, confutanda occurrit ea ſententia, quæ leviter admodum vulgo expenditur, & facilè nimium admittitur, *Leibnitium* in quadam ad *Pfaffium* epiſtola, confeſſum fuiſſe, ſe in *Theodicea* ſua ſeriò loqui minimè voluiſſe (n), dum *Baylii* principia oppugnaret de phyſici, ac moralis mali origine, de bonitate Dei, atque hominis libertate. En quæ huic opinioni fovendæ cauſam dederunt. Anno 1720 *Pfaffius* Theologiæ Profeſſor in Academia Tubingenſi, quum Diſſertationes aliquot ederet contra *Baylium*, aſſeruit, *Leibnitium* idem cum *Baylio* ſentire, etſi in *Theodicea* ſua illum impetere videretur; ac *Leibnitium* ipſum ſibi in literis quibuſdam confeſſum eſſe, ſententiam ſuam aptiorem eſſe fulciendæ, quàm evertendæ *Baylii* opinioni. Verùm quum *Pfaffius* has literas non afferret, in dubium revocari cœptæ ſunt; donec ab amico certior rei factus, ipſa literarum *Leibnitii* verba protulit, quæ amicus ille inſerenda curavit in Actis Eruditorum Lipſiæ. En igitur ea, quæ *Pfaffius* (o) ad amicum ſcribit de *Leibnitiana Theodicea*.

» Quod verò literas illas Leibnitianas, de quibus ſcribis,
» attinet, eas hanc ob cauſam publici nondum feci juris, quod
» Philoſophis illis ſubtiliſſimis, qui novum illud philoſophan-
» di genus ſectantur, in lite illa ſua, cui impliciti ſunt, nolo
» eſſe gravis; meque, qui olim ante motas has controverſias
» Diſſertationes Anti-Baylianas ſcripturus eram, pugnæ iſti,
» &

(n) *Pfaffii Diſſertationes Anti-Baylianæ. Tubingæ* 1720. 4°. Diſſert. 3. pag. 9.

(o) *Act. Erudit. Lipſ. Menſ. Mart.* An. 1728. p. 125, & ſeq.

» & acerbæ quidem immiſcere : idque eo minus, quod ad-
» huc antiqua illa animo meo ſententia ſuadet, quam ad
» *Leibnitium* perſcripſi olim, & quam ille, vir ſanè judicioſiſ-
» ſimus, pro ea, quam in literis ad me datis ſemper teſtatam
» fecit, animi ſinceritate, prorſus approbavit. Rogaverat abs
» me vir illuſtris, quid de *Theodicea* ſentirem, methodoque
» illa, qua *Baylium* refutaſſet ? Scripſi exiſtimare me, quod
» animi ſaltem cauſa illud Philoſophiæ confixerit ſyſtema, &,
» quemadmodum *Clericus*, *Baylium* refutaturus, Origeniſtam
» ſimulaverit, ita & ipſe novam hanc philoſophandi viam ini-
» erit ad refutandum *Baylium*, quæ quidem, licet pulverem
» ſaltem oculis eorum, qui & altum alias non videant, inji-
» ciat, tamen eo ingenioſior ſit, quòd probè perſpecta, &
» ſententiam *Baylii* craſſiorem, ſub ſpecie refutationis, potiùs
» modo ſubtiliore, myſterio tamen non illico detegendo, fir-
» met, & diverſis quoque diſſidentium Religionum ſyſtema-
» tis, opinionibuſque, alias vix defendendis, incruſtandis,
» favorique adeo & Theologorum omnium ferè partium, ma-
» ximè noſtratium, aucupando, ſit applicabilis : præoptare
» verò me, ut *Baylii* tam periculoſa ſententia ſeriò, ſolidè,
» & graviter refutetur. Quid, quæſo, ad hæc reſpondit *Leib-*
» *nitius, quem credideram mihi, ob ingenuam reſponſionem, in-*
» *dignaturum* ? Ita autem ille in literis Hanovera A. 1716. die
» 21 Maji ad me datis (do verò verba viri formalia, licèt
» breviſſima : reliqua enim epiſtolæ, quæ hoc negotium non
» tangunt, addere non convenit.) *Ita prorſus eſt, vir ſummè*
reverende, uti ſcribis, de Theodicea mea. Rem acu tetigiſti ; &
miror, neminem hactenus fuiſſe, qui ſenſum hunc meum ſenſe-
rit. Neque enim Philoſophorum eſt rem ſeriò ſemper agere ; qui
in fingendis hypotheſibus, uti bene mones, ingenii ſui vires expe-
riuntur. Tu, qui Theologus, in refutandis erroribus Theologum
ages. » Hæc *Leibnitius*, hæc illa epiſtolæ verba, quæ noſſe
» cupiunt viri eruditi, & quæ ipſorum curioſitati haud invi-
» deo. Recenſui illa aliquando *Bulfingero* noſtro, qui puta-
» bat, jam verò hæc ipſa *Leibnitium* ſeria mente haud ſcri-
» pſiſſe ;

» pſiſſe; quæ qui cauſari voluerit, is quidem per me ſuo ſen-
» ſu abundabit. Ego contrariò perſuaſiſſimus ſum, certiſſimus-
» que etiam, varia Religionis noſtræ placita in Theodicea
» *Leibnitium* defendiſſe, quæ riſit alias, & naſo adunco ſuſ-
» pendit: e. g. dogma de præſentia reali. Norunt mentem
» viri aulici, & Philoſophi, ipſiuſque circa Religionem ſen-
» tentias, quibus virum penitùs noſſe contigit. Sed de his
» quidem ſatis jam. Miror ſaltem, tot eſſe, qui hæc princi-
» pia ſeriò, & tanto quidem cum conatu defendant. «

Quidquid putet *Pfaffius*, facilius credi poſſe videtur, *Leibnitium* potiùs *cum eo tunc ludere voluiſſe, in brevi epiſtola, officiosè, ac ſpecie tenùs ejus opinionem probans*, quam Philoſophum hunc, qui nihilo minùs quàm otio abundabat, tempore, atque opera abuti voluiſſe ad volumen non exiguum conſcribendum, eo conſilio uno, ut animum ſuum oblectaret, obſervans quid ſententiæ illæ ſuæ in eruditorum animis efficerent.

Plurima vis adeo veriſimili conjecturæ accedet, ſi conſideremus *Leibnitium* omne vitæ ſuæ tempus impendiſſe confirmandis iis principiis, quæ in ſua *Theodicea* poſuit, ac ſemper tenuit deinceps. Quod ſi quis objiciat, quemadmodum vir cl. *Des Maizeaux*, *nihil fuiſſe, cur Leibnitius vera ſua ſenſa diſſimulare, atque occulere amico ſuo cogeretur*, facile eſt hoc argumentum refutare per aliud ejuſdem generis: allato primum P. *Tourneminii* teſtimonio apud P. *Niceronum* (p), quod non ſolùm teſtimonio *Pfaffii* poſterius eſt, ſed multo meliùs congruit cum ingenio Auctoris noſtri, ac ratione, quam conſtantiſſimè per omne vitæ ſuæ tempus ſervavit. Ita loquitur vir hic eruditiſſimus: *A. R. P. Tourneminius Societatis Jeſu aſſeverat, falſum eſſe, quod Clericus* (q) *& Pfaffius de Theodicea*

(p) *Tom.* 10. 1. *Par. Commentariorum ad Virorum illuſtrium hiſtoriam. p.* 77.

(q) Tom. 15. Bibliothecæ veteris, & recentioris, p. 179. Quum *Clericus*, poſteaquàm *Pfaffii* librum vidit, aſſeruit, ſe quoque jamdudum in eadem opinione fuiſſe, *Leibnitium* ſeriò non locutum in ſua Theodicea. Optandum fuiſſet, ut argumenta afferret,

cea Leibnitiana autumarunt, & Philoſophum hunc ad ſe ſcripſiſſe, eo libro genuinas ſententias ſuas contineri. P. *Niceronus*, qui diu Pariſiis cum P. *Tourneminio* vixit, cujus verba ipſa refert, locupletiſſimus eſt teſtis ad comprobandam veritatem aſſertionis hujus, quæ cum dictis *Pfaffii* pugnat, & conjecturam hanc confirmat, *reipſa ironicam fuiſſe ad Pfaffium reſponſionem.* Certè hæc una erat ratio, qua uti poſſet *Leibnitius*, quum adeo novæ, abſurdæque *Pfaffii* epiſtolæ reſponderet, qui vel ipſe ſatis ſentiebat, ſe nimium prætergreſſum eſſe, quandoquidem metuere videbatur, quo animo eam conjecturam *Leibnitius* excepturus eſſet. At Philoſophus ſatius eſſe judicavit, ac ſe ipſo dignius, ſinere, ut Theologus *ſuâ*, quam putabat, *acris ingenii acie illuderetur*, quàm ei ſuccenſere, quemadmodum opus fuiſſet, ſi illi inanem eam perſuaſionem extorquere voluiſſet. *Eques de Jaucourt* Clariſſimum *Bourguetum* adducit veluti ſponſorem de hac veritate, noſque certiores facit, doctiſſimum hunc Hiſtoriæ Naturalis cultorem ſibi affirmaſſe, *ſe ab Auctore noſtro plures literas accepiſſe, in quibus hic ſignificabat, a ſe Theodiceam, ſuumque ſyſtema tamquam res graviſſimas, ac maximi momenti haberi*: Additque huic teſtimonio epiſtolam, quam *Leibnitius* ad celeberrimum *Bignonum* dederat Hanoveræ cal. Martiis anno 1708, ex qua hæc affert: *Quemadmodum Boruſſiæ Regina, dum in vivis ageret, longè ſpectatiſſima, quæ* Baylii *lectione delectabatur, me ſæpiùs juſſerat ſententiam meam verbis, ac ſcriptis declarare ſuper iis, quæ ille objecit, & quæ mihi talia non videntur, ut dilui nequeant, nonnulli etiam atque etiam me hortantur, ut omnia hæc ſcripta colligam, & congeſta in unum opus connectam* (r). Jam verò poſt hæc quid ampliùs eſſe poteſt, quamobrem credi queat, a *Leibnitio*, cujus ingenuus morum candor adeò omnibus perſpectus eſt, id conſilium ſuſcipi potuiſſe, ut Reginæ tanto honoferret, quibus innitebatur opinio adeo repugnans argumentis, quæ contrarium omninò evincunt; non verò crederet, debuiſſe ſolam hanc aſſertionem ſatis eſſe, ut in ſuam ſententiam alii pedibus irent.

(r) Vid. Epiſt. *Leibnitii* ad C. D. *Kochium* p. 501. Tom. I. ubi tentamina ſua Theodiceæ paradoxi exprobratione tuetur.

honore, ac cultu dignæ, de se optimè meritæ, quæ unicè veritatis studio ducebatur, fucum faceret, simulque famam suam, qua optima, constantique tamdiu florebat objiceret telis adversarii, cujusmodi *Baylius* erat, nullâ vel minimâ necessitate cogente! Habes, Lector, ni fallor, quantum satis est ad refellendam opinionem, quæ nunquam invaluit, nisi apud illos, qui satis attento animo non considerarunt, quàm absurda esset ejusmodi confessio (s), nisi a ludificandi studio profecta fuisset: ac supervacaneum admodum existimarem adjicere hoc loco, qua ratione hanc opinionem, statim ac obtinere cœpit, exagitarunt *Bulfingerus*, ac *Wolfius*, nisi potiùs Lectoris curiositati satisfaciendum, quàm jam allatis rationibus pondus, ac momentum addendum esse videretur. *Bulfingerus* quidem, quum datam ad *Pfaffium* epistolam vidisset, contendit, *Leibnitium* per jocum in ea fuisse locutum, atque indignari visus est, quòd rumore hujusmodi candor, ac prudentia tanti viri, post ejus mortem, attentaretur. *Wolfius* verò epistolam continuò edidit, in qua ajebat (t): *Quamobrem me parùm moveat, quod vir quidam in his Actis asseruit*, Leibnitium *fuisse confessum, quemadmodum ipsi videtur, seriò omnia, quæ de rebus metaphysicis in Theodicea tradidit, esse lusum ingenii. Sint enim* Leibnitio *lusus ingenii verba, quæ ab eodem adapto: Aut igitur alium eisdem tribuit, quàm ego, sensum; aut si eumdem tribuit, ludendo dicit verum. Quum ego rationibus meis stare soleam, id me parùm anxium tenet, num alterum iisdem verbis sensum tribuerit a veritate abhorrentem, aut num ludendo dixerit verum, quod ego rationibus meis convictus tamquam verum admitto. Nec invideo aliis, quòd alta videant, adeoque in superficie hæreant; sufficit mihi, si profunda videam, atque adeò ad intimas rerum rationes penetrem.*

Fusiùs de hac re proloqui me debere existimavi, non ignarus

(s) Alius longè gravior est error multorum, ea verba epistolæ Leibnitianæ a *Pfaffio* relata, ad diversa omnia *Leibnitii* principia referentium, quasi magnus hic vir, in cujus scriptis veri Philosophi animus summoperè se prodit, vitam omnem suam consumere potuerit rebus docendis, quas ipse re improbaret.

(t) Act. Erud. mens. Dec. 1728. pp. 550, 551.

rus ea etiam, quæ veriſſima ſint, opus habere propugnatore; & quod ſuſpicarer, quum de tanta accuſatione ageretur, nonnullos fortaſſe futuros, qui ſilentium meum perversè interpretarentur. Redeo ad ordinem a me in hiſce Collectaneis ſervatum.

Præfationem hanc excipiet Synopſis quædam, quæ ob oculos ponet totius Operis partitionem, cum Indice Articulorum omnium, qui ibi continentur. Cujuſque voluminis initio præfationem poſui, in qua, poſt indicatam in univerſum voluminis materiam, de ſingulis, ac diſtinctis capitibus loquor, rebuſque, de quibus in iis agitur. Atque hoc quidem, quando Articuli illi peculiare Monitum non poſtulent. Nam quum hoc contigerit, illud ipſum enucleatiùs agam in Argumentis, quæ diverſis opuſculis præponam.

Alterum volumen complectetur ſcripta omnia *Leibnitii*, quæ ad Logicam, Metaphyſicam, Phyſicam Generalem, Chymicam, Medicinam, Botanicam, & Hiſtoriam Naturalem ſpectant.

Tertium Matheſin continebit, Geometriam, Arithmeticam, Mechanicam, Opticam; quæ opuſcula chronologico ordine diſponentur: quod ideò faciendum cenſui, ut faciliùs judicare poſſit lector de progreſſu, quo mens illa in iis, quas *exactas ſcientias* vocant, in dies proceſſit. Cur verò quæſtionem celebrem de jure inventionis calculi infiniteſimalis, quæ tamdiù *Leibnitium* ac *Newtonum* exercuit, non tractaverim, præfationem ſingularem huic volumini præmiſſam legendo, videbitur.

Je ne décide point entre Genève & Rome: ſed lector ipſe de hâc causâ judicium ferre poterit, ope auctoris noſtri vitæ a *Bruckero* exaratæ, ejus vitæ elogii a *Fontenellio* deſcripti, & præſertim ope hiſtoriarum iſtius calculi infiniteſimalis inventionis, a D D. *De Jaucourt* & *Montucla* relatarum, quibus conſultò ſub hujus voluminis initium locum dedi.

Quartum volumen continet Juriſprudentiam, Hiſtoriam, Antiquitates, Hiſtoriam ac Philoſophiam Sinenſium, & opuſcula

cula nonnulla, quæ ad Philoſophiam in univerſum referuntur. Præfationem in Juriſprudentiam concinnavit, quæ ſingularis ejus humanitas fuit, Eruditiſſimus *Bon* ut omnia Auctoris noſtri de hujuſmodi rebus placita, veluti in proſpectum unum exhiberet. Quod attinet ad opuſcula, quæ ad Hiſtoriam, Antiquitates, & alia id genus, pertinent, ſatius fore exiſtimavi in fronte ipſa adnotare, quæ mihi de materia quaque præmonenda erant.

Volumina *quintum* & *ſextum* conficient ea opuſcula omnia, quæ ad priores claſſes minimè relata fuerint, vel quod ad nullam ex iis pertineant, vel quod in pluribus genere diverſis verſentur, cujuſmodi ſunt Epiſtolæ ferè omnes hiſce voluminibus comprehenſæ. Eadem hæc volumina complectentur iridem omnia *Leibnitii* ſcripta, quæ ad Philologiam, ac politiorem literaturam attinent; quæ inſuper declarabunt, quàm ſtudioſè, quàm aſſiduè ille de progreſſu, atque incremento diſciplinarum omnium cogitaret.

Nemo non videt, in hæc Collectanea referri minimè potuiſſe plura opera ab Auctore noſtro edita, propter nimiam eorum molem. Re enim verâ ſunt ſeptem, vel octo præter propter volumina *in folio*; quorum operum ille nonniſi Editor reipsâ fuit. Quiſque probè intelligit, loqui me de iis libris, qui inſcribuntur *Codex Juris gentium diplomaticus*, vol. un. in fol. *Mantiſſa Codicis juris gentium* &c. vol. un. in fol. *Scriptores rerum Brunſvicenſium* tria vol. in fol. &c. *Acceſſiones hiſtoricæ* &c. quæ opera omnia ſunt Collectanea quædam monumentorum hiſtoricorum, librorumque novitate, ac raritate ſuâ ſingularium, plurimum conferentia ad illuſtrandum jus publicum, ac Germaniæ univerſæ, ejuſque partium hiſtoriam; quæ improbo ſanè labore ab Auctore noſtro collecta fuere, ac tantam utilitatem, quantam omnes norunt, afferunt ſtudioſis earum rerum, de quibus in iis agitur: ſed inter Auctoris hujus ſcripta recenſeri verè nequeunt. Hiſce Collectaneis e penu ſuo depromtas addebat ut plurimum Præfationes eximias, in quibus univerſim expendebat eas res, quas

illuſtrare voluiſſet ; ac præfationes iſtæ quidem locum hìc aliquem jure ſuo ſibi vindicant. Ex eo numero ſunt duæ illæ pulcherrimæ Diſſertationes, quæ in Juriſprudentiæ Parte inſertæ ſunt, hoc titulo, *De Actorum publicorum uſu.* Præfationis loco præfixæ ſunt altera Operi, quod *Codex juris gentium diplomaticus*, altera illi, quod *Mantiſſa Codicis juris gentium* inſcribitur, ac *Leibnitii* de Juriſprudentia omnia fermè principia ob oculos ponunt.

Etſi oſtendi, opera, quorum modò mentionem feci, proximè ad hanc editionem non pertinere, credo tamen, antequàm præfandi finem faciam, debere me & de iis aliquid dicere, ut omnia planè præſtem, quæ a me poſtulari quoquomodo poſſunt, ac rationem reddere vel earum lucubrationum Auctoris noſtri, quæ in hac ipſa editione locum non habent.

Principium ſit a *Codice juris gentium diplomatico*, cujus libri hæc eſt integra inſcriptio.

Codex juris gentium diplomaticus, in quo Tabulæ Autenticæ Actorum publicorum, Tractatuum, aliarumque rerum majoris momenti per Europam geſtarum, pleræque ineditæ, vel ſelectæ, ipſo verborum tenore expreſſæ, ac temporis ſerie digeſtæ, continentur, a fine ſæculi undecimi ad noſtra uſque tempora ; quem ex Mſſ. præſertim Bibliothecæ Auguſtæ Guelferbytanæ Codicibus, & monumentis Regiorum, aliorumque Archiviorum, ac propriis denique Collectaneis, edidit G. G. L. Hanoveræ, impenſis Samuelis Ammonii, 1693. in fol.

Incipiunt hæc Collectanea ab anno 1096, ac deſinunt in annum 1499. Omnia, quæ ibi continentur, ordine Chronologico digeſta ſunt, eruditiſſimamque præfationem iis *Leibnitius* appoſuit. Edidit deinde ſupplementum, hoc titulo: *Mantiſſa Codicis juris gentium diplomatici.* Hanoveræ 1700. in fol. Typis iterum excuſi prodiere hi libri anno 1724. in fol. Hæc duo opera *Codices juris gentium* inſcripſit, quòd Acta contineant inter plures nationes, unde leges exiſtunt nationibus inter ſe ſervandæ, quo propriè jus gentium conficitur.

Anno

Anno 1706. Commentarium edidit, cujus titulus, *Compendiaria expoſitio juris, quo Auguſtiſſimus Boruſſiæ Rex pollet, ſuccedendi in Comitatus* de Neufchâtel, *&* de Vallangin, in Hollandia typis excuſum *in folio*, paginarum ferè ſexaginta, tacito Auctoris, & Typographi nomine, ac tempore. In eo commentario demonſtrare nititur *Leibnitius* æquitatem juris, quo Boruſſiæ Rex ſibi vindicabat Principatum *de Neufchâtel* contra Principem *de Conti*, qui patrocinio Regis Galliarum, & teſtamento demortui Ducis *de Longueville* nitebatur; & contra *Guillelmum III.* Britanniæ Regem, qui tamquam hæres familiæ *De Chalons*, quæ in illius dominii poſſeſſione fuerât, a familia Ducis *de Longueville* illud repetebat, ſibique vindicare conabatur. Hoc erat validius argumentum, quod pro Boruſſiæ Rege afferebat, quòd nempe hic Princeps legitimè jus ſuum ad Principatum illum ſibi vindicabat, utpote antiquius jure Ducis *de Longueville.*

Anno 1707. Magnum illud opus emiſit de Scriptoribus rerum Brunſvicenſium in tria volumina *in folio* diviſum, quorum primum prodiit anno 1707, alterum anno 1710, tertium verò anno 1711. *Scriptores, rerum Brunſvicenſium illuſtrationi inſervientes, antiqui omnes, & Religionis Reformatione priores. Opus, in quo nonnulla Chronica hujus, vicinarumque regionum, & urbium, Epiſcopatuumque, ac Monaſteriorum, præſertim Oſtfaliæ: res etiam Ateſtinorum Longobardiæ, & Guelforum ſuperioris Germaniæ: vitæ item hominum illuſtrium, aut Principum; omnia magno ſtudio, ſumptuque conquiſita &c. continentur. Cura Godefridi Guil. Leibnitii. Hanoveræ* 1707. *in folio.* III. Tomi. In hoc opus Scriptores omnes collegit, qui aliquid conferre poſſunt ad illius regionis hiſtoriam, quod ſpectat ad Geographiam, Genealogiam, titulos, ac jura Principum; vel ad hiſtoriam rerum ab eorum majoribus geſtarum, adeò ut omnia ibi conjuncta reperiantur, quæ ad eam ditionem pertinent. Præter ea, quæ propiùs ad ejus Principatus hiſtoriam referuntur, multa alia ſunt, quæ ad eumdem remotiùs tantùm pertinent, & exterarum univerſim nationum ſtudia excitare poſſunt,

ſunt, qualia ſunt ea, quæ ex veteribus Scriptoribus excerpit de populis, qui ad Albim & Viſurgim incolebant, ex *Strabone*, *Velleio Paterculo*, *Pomponio Mela*, *Suetonio*, *Solino*, *Dione*, *Eutropio*, *Ammiano*, *Claudiano*, ac præſertim *Plinio*, aç *Tacito*; quibus notas adjecit, quæ & eos Scriptores illuſtrant, & proprias ſuas conjecturas explicant, & confirmant.

Anno 1698. alia Miſcellanea Auctor noſter edidit hoc titulo: *Acceſſiones hiſtoricæ quibus utilia ſuperiorum temporum hiſtoriis illuſtrandis ſcripta, monumentaque nondum hactenùs edita, in queis Scriptores diu deſiderati continentur.* Lipſiæ in 4°. Ac paulo poſt alterum volumen emiſit, cui titulus: *Acceſſionum hiſtoricarum Tomus II, continens potiſſimum Chronicon Alberici Monachi Trium Fontium, diu deſideratum, & e Mſſ. editum a G. G. L. Hanov. ap. Nicol. Fœrſterum* 1698. *in* 4°. Etſi hoc ingenii opus minimè ſit, congeries tamen eſt quædam ſcriptorum ſingularium ad Germaniæ hiſtoriam pertinentium, quæ ad illam uſque diem fugerant Auctores licet diligentiſſimos, qui *Leibnitio* in hujuſmodi inveſtigationibus præiverant.

Plurima alia ſcripta collegerat, quæ edere cogitabat ad illuſtrandam peculiarem aliquot Germaniæ partium hiſtoriam; ſed ejus conſilia mors intervertit: eaque Collectanea dein prodiere cura aliquot Eruditorum, a quibus in lucem emiſſa ſunt. In eo numero ponendæ *Origines Guelficæ* 4. vol. in fol. a *Scheidio* editæ anno 1750. Hanoveræ, cujus Operis en integram inſcriptionem:

Origines Guelficæ, quibus potentiſſimæ gentis primordia, magnitudo, variaque fortuna uſque ad Ottonem, quem vulgo Puerum dicunt, primum Brunſvicenſium, & Luneburgenſium Ducem, ex æqualium Scriptorum teſtimoniis, inſtrumentis publicis, ſtatuis, lapidibus, gemmis, ſigillis, numis, aliiſque monumentis ſuperſtitibus deducuntur, & in compendio exhibentur. Opus præeunte D. Godefrido Guillelmo Leibnitio, *ſtilo D.* Jo. Georgii Eccardi *literis conſignatum; poſtea a D.* Jo. Daniele Grubero *novis probationibus inſtructum, variiſque perneceſſariis animadverſionibus caſtigatum: jam verò in lucem emiſſum a* Chriſtiano Ludovico Scheidio

Scheidio *J. C. Sereniſſimæ Familiæ Guelficæ a ſcribenda Hiſtoria. Tom. I. pro bono publico. Hanoveræ, ſumptibus Orphanotrophæi Morigenſis. Excudebat Henricus Erneſtus Chriſtophorus Schlûterus MDCCL.*

Totius operis formam *Leibnitius* excogitaverat, & facem *Eccardo* prætulerat in delectu habendo Opuſculorum, ex quibus conſtat; cui operi extremam manum *Gruberus*, & *Scheidius* admovere.

Aliud opus adhuc eſt, de quo fuſiùs me proloqui nihil refert, quum præfationem illius ſuo loco collocaverim; nempe *Hiſtoria arcana Alexandri VI. Papæ* in 4°. in quâ nihil habet *Leibnitius*, niſi quod eam cum præfatione ediderit.

Nonnihil dicendum ſupereſt de aliquot Operibus manuſcriptis Auctoris noſtri, quæ Bibliothecæ Hanoverenſi ceſſerunt, quorum edendorum copia clariſſimo *Raſpio* illius Bibliothecæ Præfecti vices gerenti facta eſt. Prodiit hoc ipſo anno volumen in 4°. Amſtelodami, quod inſcribitur *Oeuvres Philoſophiques de Leibniz* &c. Animadverſiones præcipuè continet in opus *Lockii* de humano intellectu. Pollicetur Editor alterum volumen Mathematicorum operum *Leibnitii* hactenùs ineditorum.

Certior de *Raſpii* conſilio factus ſum, quo tempore collectionem meam vixdum abſolveram; & quum id, quod ſibi ille propoſuit, alienum ſit ab inſtituto meo, idcirco ab Editione hac non deſtiti, quam nunc exhibeo, ubi *omnia* Leibnitii *opera continentur, quæ tantam ei, quanta nunc floret, famam pepererunt.* Poſtuma opera à *Raſpio* edita Leibnitiani nominis celebritati reſpondent: conferent præterea plurimum ad lucem afferendam multis Philoſophiæ Leibnitianæ partibus; & quum typis excuſa ſint eadem forma, qua horum Collectaneorum volumina, tamquam continuatio quædam cenſeri poterunt, & conficere unà cum *Commercio Philoſophico Leibnitii, & Bernoullii* Leibnitianam Bibliothecam, quæ per ſe Encyclopædiam quamdam conſtituet, & maximam partem cognitionum noſtrarum in doctrinis ſublimioribus complectetur.

Credo, non poſſe me aptiùs inſtituti ſermonis finem face-

re, quàm ſi, non ſine grati animi ſignificatione, teſtimonium publicè præbuero ſingulari ſtudio, quo literatiſſimus *Gobetus* Editioni huic augendæ, atque exornandæ operam dedit. Placuit humaniſſimo viro mihi literas comparare Auctoris noſtri ſupra ſeptuaginta ad P. *De Boſſes*, publicæ adhuc lucis expertes, quas Pariſiis in Bibliotheca Collegii a *Ludovico M.* inſtituti, reperit. Sunt in hiſce Epiſtolis multa, quæ non ſolùm famæ reſpondent, qua uſque *Leibnitius* excelluit, ſed digniſſima etiam ſunt, quibus nova lux, ac ſplendor addatur.

Idipſum de MS. alio dico, quod ejuſdem Viri opera ad me delatum fuit eo planè tempore, quo præfationis huic finem impoſiturus eram. In eo plurimæ epiſtolæ continentur *Leibnitium* inter, & *Bourguetum*, de variis philoſophicis rebus, Metaphyſicis præſertim, atque ad Hiſtoriam naturalem pertinentibus, & aliquot Matheſeos partibus; quæ omnia non minus nova, quàm utili ratione connexa inter ſe cohærent. Hoc MS., cui erit ſuus in hac Editione locus, ad Rothomagenſem Scientiarum, Humaniorumque Literarum Academiam pertinebat, quæ humaniſſimè illius mihi copiam facere voluit, efflagitatu doctiſſimi *Le Cat* hujus inſignis Academiæ perpetui Secretarii. Qua in re plurimum inſuper debere me profiteor curis, aſſiduiſque ſtudiis *Gobeti*, cui, qui *Leibnitii* gloriam amant, ſatis gratiarum habere nequeunt, quod tam enixè me adjuverit, ut Editio hæc quàm abſolutiſſima poterat, in publicum prodiret.

ELOGE

ELOGE
DE M^R. G. G. LEIBNIZ
PAR M^R. DE FONTENELLE:

Tiré de l'Hiſtoire de l'Académie Royale des Sciences de Paris année 1716.

GODEFROI Guillaume Leibniz naquit à Leipzic en Saxe le 23. Juin 1646. de *Fréderic Leibniz*, Profeſſeur de Morale, & Greffier de l'Univerſité de Leipzic, & de *Catherine Schmuck*, ſa troiſiéme femme, fille d'un Docteur & Profeſſeur en droit. *Paul Leibniz* ſon grand oncle avoit été Capitaine en Hongrie, & ennobli pour ſes ſervices en 1600. par l'Empereur *Rodolphe II.* qui lui donna les armes que M. *Leibniz* portoit.

Il perdit ſon père à l'âge de ſix ans ; & ſa mère, qui étoit une femme de mérite, eut ſoin de ſon éducation. Il ne marqua aucune inclination particuliére pour un genre d'étude plûtôt que pour un autre. Il ſe porta à tout avec une égale vivacité ; & comme ſon père lui avoit laiſſé une aſſez ample bibliotheque de livres bien choiſis, il entreprit, dès qu'il fut

assez de latin & de grec, de les lire tous avec ordre, poëtes, orateurs, historiens, jurisconsultes, philosophes, mathématiciens, théologiens. Il sentit bien-tôt qu'il avoit besoin de secours, il en alla chercher chez tous les habiles gens de son tems, & même quand il fallut, assez loin de Leipzic.

Cette lecture universelle, & très-assiduë, jointe à un grand génie naturel, le fit devenir tout ce qu'il avoit lû; pareil en quelque sorte aux anciens qui avoient l'adresse de mener jusqu'à huit chevaux attelés de front, il mena de front toutes les sciences. Ainsi nous sommes obligés de le partager ici; &, pour parler philosophiquement, de le décomposer. De plusieurs *Hercules* l'Antiquité n'en a fait qu'un, & du seul M. *Leibniz* nous ferons plusieurs Savans. Encore une raison qui nous détermine à ne pas suivre comme de coutume l'ordre chronologique, c'est que dans les mêmes années il paroissoit de lui des écrits sur différentes matiéres, & ce mélange presque perpétuel, qui ne produisoit nulle confusion dans ses idées, ces passages brusques & fréquens d'un sujet à un autre tout opposé qui ne l'embarrassoient pas, mettroient de la confusion & de l'embarras dans cette histoire.

M. *Leibniz* avoit du goût & du talent pour la poësie. Il savoit les bons poëtes par cœur, & dans sa vieillesse même il auroit encore recité *Virgile* presque entier mot pour mot. Il avoit une fois composé en un jour un ouvrage de trois cens vers latins sans se permettre une seule élision; jeu d'esprit, mais jeu difficile. Lorsqu'en 1679. il perdit le Duc *Jean Frédéric* de Brunsvic son protecteur, il fit sur sa mort un poëme latin, qui est son chef-d'œuvre, & qui mérite d'être compté parmi les plus beaux d'entre les modernes. Il ne croyoit pas, comme la plûpart de ceux qui ont travaillé dans ce genre, qu'à cause qu'on fait des vers en latin, on est en droit de ne point penser & de ne rien dire, si ce n'est peut-être ce que les anciens ont dit; sa poësie est pleine de choses, ce qu'il dit lui appartient, il a la force de *Lucain*, mais de *Lucain* qui ne fait pas trop d'effort. Un morceau remarquable

de

de ce poëme eſt celui où il parle du phoſphore dont *Brandt* étoit l'inventeur. Le Duc de Brunſvic excité par M. *Leibniz* avoit fait venir *Brandt* à ſa Cour pour joüir du phoſphore, & le poëte chante cette merveille juſques-là inouïe. *Ce feu inconnu à la nature même, qu'un nouveau* Vulcain *avoit allumé dans un antre ſavant, que l'eau conſervoit & empêchoit de ſe rejoindre à la ſphère du feu ſa patrie, qui enſevelie ſous l'eau, diſſimuloit ſon être, & ſortoit lumineux & brillant de ce tombeau, image de l'ame immortelle & heureuſe*, &c. Tout ce que la fable, tout ce que l'hiſtoire ſainte ou prophane, peuvent fournir qui ait rapport au phoſphore, tout eſt employé, le larcin de *Promethée*, la robe de *Medée*, le viſage lumineux de *Moyſe*, le feu que *Jeremie* enfouït quand les Juifs furent emmenés en captivité, les Veſtales, les lampes ſépulcrales, le combat des Prêtres Egyptiens & Perſes; & quoiqu'il ſemble qu'en voilà beaucoup, tout cela n'eſt point entaſſé, un ordre fin & adroit donne à chaque choſe une place qu'on ne lui ſçauroit ôter, & les différentes idées qui ſe ſuccédent rapidement, ne ſe ſuccédent qu'à propos. M. *Leibniz* faiſoit même des vers françois, mais il ne réuſſiſſoit pas dans la poëſie allemande. Notre préjugé pour notre langue, & l'eſtime qui eſt duë à ce poëte, nous pourroient faire croire que ce n'étoit pas tout-à-fait ſa faute.

Il étoit très-profond dans l'hiſtoire, & dans les intérêts des Princes, qui en ſont le réſultat politique. Après que *Jean Caſimir* Roi de Pologne eut abdiqué la couronne en 1668. *Philippe Guillaume* de Neubourg Comte Palatin, fut un des prétendans, & M. *Leibniz* fit un traité ſous le nom ſuppoſé de *George Ulicovius*, pour prouver que la République ne pouvoit faire un meilleur choix. Cet ouvrage eut beaucoup d'éclat; l'auteur avoit 22. ans.

Quand on commença à traiter de la paix de Nimegue, il y eut des difficultés ſur le cérémonial à l'égard des Princes libres de l'Empire qui n'étoient pas Electeurs: on ne vouloit pas accorder à leurs miniſtres les mêmes titres, & les

mêmes traitemens, qu'à ceux des Princes d'Italie, tels que ſont les Ducs de Modene ou de Mantoue. M. *Leibniz* publia en leur faveur un livre intitulé *Ceſarini Furſtenerii De jure Suprematus ac Legationis Principum Germaniæ*, qui parut en 1667. Le faux nom qu'il ſe donne ſignifie qu'il étoit & dans les interêts de l'Empereur, & dans ceux des Princes; & qu'en ſoutenant leur dignité, il ne nuiſoit point à celle du chef de l'Empire. Il avoit effectivement ſur la dignité impériale une idée qui ne pouvoit déplaire qu'aux autres potentats. Il prétendoit que tous les états chrétiens, du moins ceux d'occident, ne ſont qu'un corps, dont le Pape eſt le chef ſpirituel, & l'Empereur le chef temporel; qu'il appartient à l'un & à l'autre une certaine juriſdiction univerſelle; que l'Empereur eſt le général né, le défenſeur, l'*Advoué* de l'Egliſe, principalement contre les Infidèles, & que de là lui vient le titre de ſacrée Majeſté, & à l'Empire celui de ſaint empire; & que quoique tout cela ne ſoit pas de droit divin, c'eſt une eſpèce de ſiſtême politique formé par le conſentement des peuples, & qu'il ſeroit à ſouhaiter qui ſubſiſtât en ſon entier. Il en tire des conſéquences avantageuſes pour les Princes libres d'Allemagne, qui ne tiennent pas beaucoup plus à l'Empereur que les Rois eux-mêmes n'y devroient tenir: du moins il prouve très fortement que leur ſouveraineté n'eſt point diminuée par l'eſpèce de dépendance où ils ſont, ce qui eſt le but de tout l'ouvrage. Cette République Chrêtienne dont l'Empereur & le Pape ſont les chefs, n'auroit rien d'étonnant ſi elle étoit imaginée par un Allemand Catholique, mais elle l'étoit par un Lutherien; l'eſprit de ſiſtême qu'il poſſedoit au ſouverain degré, avoit bien prévalu à l'égard de la religion ſur l'eſprit de parti.

Le livre du faux *Ceſarinus Furſtenerius* contient non-ſeulement une infinité de faits remarquables, mais encore quantité de petits faits qui ne regardent que les titres & les cérémonies, aſſez ſouvent négligés par les plus ſavans en hiſtoire. On voit que M. *Leibniz* dans ſa vaſte lecture ne mépriſoit rien,

rien, & il eſt étonnant à combien de livres médiocres, & preſque abſolument inconnus, il avoit fait la grace de les lire : mais il l'eſt ſur-tout, qu'il ait pû mettre autant d'eſprit philoſophique dans une matiére ſi peu philoſophique. Il poſe des définitions exactes, qui le privent de l'agréable liberté d'abuſer des termes dans les occaſions; il cherche des points fixes & en trouve dans les choſes du monde les plus inconſtantes & les plus ſujettes au caprice des hommes; il établit des rapports & des propoſitions, qui plaiſent autant que des figures de rhétorique, & perſuadent mieux. On ſent qu'il ſe tient preſque à regret dans les détails où ſon ſujet l'enchaîne, & que ſon eſprit prend ſon vol dès qu'il le peut, & s'éléve aux vûës générales. Ce livre fut fait & imprimé en Hollande, & réimprimé d'abord en Allemagne juſqu'à quatre fois.

Les Princes de Brunſvic le deſtinérent à écrire l'hiſtoire de leur maiſon. Pour remplir ce grand deſſein & ramaſſer les matériaux néceſſaires, il courut toute l'Allemagne, viſita toutes les anciennes abbayes, fouilla dans les archives des Villes, examina les tombeaux & les autres antiquités, & paſſa de là en Italie, où le Marquis de Toſcane, de Ligurie, & d'Eſt, ſortis de la même origine que les Princes de Brunſvic, avoient eu leurs Principautés & leurs Domaines. Comme il alloit par mer dans une petite barque ſeul & ſans aucune ſuite de Veniſe à Meſola dans le Ferrarois, il s'éleva une furieuſe tempête, & le pilote qui ne croyoit pas être entendu par un Allemand, & qui le regardoit comme la cauſe de la tempête, parce qu'il le jugeoit hérétique, propoſa de le jetter à la mer, en conſervant néanmoins ſes hardes & ſon argent. Sur cela M. *Leibniz* ſans marquer aucun trouble, tira un chapelet, qu'apparemment il avoit pris par précaution, & le tourna d'un air aſſez dévot. Cet artifice lui réuſſit; un marinier dit au pilote que puiſque cet homme-là n'étoit pas hérétique, il n'étoit pas juſte de le jetter à la mer.

Il fut de retour de ſes voyages à Hanovre en 1690. Il avoit

avoit fait une abondante recolte, & plus abondante qu'il n'étoit néceſſaire pour l'hiſtoire de Brunſvic ; mais une ſavante avidité l'avoit porté à prendre tout. Il fit de ſon ſuperflu un ample recueil, dont il donna le premier volume in folio en 1693. ſous le titre de *Codex Juris Gentium Diplomaticus.* Il l'appella *Code du Droit des Gens*, parce qu'il ne contenoit que des Actes faits par des Nations, ou en leur nom, des déclarations de guerre, des manifeſtes, des traités de paix ou de tréve, des contrats de mariage de Souverains, &c. & que comme les nations n'ont de loix entr'elles que celles qu'il leur plaît de ſe faire, c'eſt dans ces ſortes de piéces qu'il faut les étudier. Il mit à la tête de ce volume une grande préface bien écrite & encore mieux penſée. Il y fait voir que les actes de la nature de ceux qu'il donne, ſont les véritables ſources de l'Hiſtoire autant qu'elle peut être connuë ; car il ſçait bien que tout le fin nous en échape, que ce qui a produit ces actes publics & mis les hommes en mouvement, ce ſont une infinité de petits reſſorts cachés, mais très-puiſſants, quelquefois inconnus à ceux mêmes qu'ils font agir, & preſque toujours ſi diſproportionnés à leurs effets, que les plus grands événemens en ſeroient deshonorés. Il raſſemble les traits d'hiſtoire les plus ſinguliers que ſes actes lui ont découverts, & il en tire des conjectures nouvelles & ingénieuſes ſur l'origine des Electeurs de l'Empire fixés à un nombre. Il avoue que tant de traités de paix ſi ſouvent renouvellés entre les mêmes nations, ſont leur honte, & il approuve avec douleur l'enſeigne d'un marchand Hollandois, qui ayant mis pour titre *A la Paix perpétuelle*, avoit fait peindre dans le tableau un cimetiére.

Ceux qui ſavent ce que c'eſt que de déchifrer ces anciens actes, de les lire, d'en entendre le ſtile barbare, ne diront pas que M. *Leibniz* n'a mis du ſien dans le *Codex Diplomaticus* que ſa belle préface. Il eſt vrai qu'il n'y a que ce morceau qui ſoit de génie, & que le reſte n'eſt que de travail & d'érudition ; mais on doit être fort obligé à un homme tel

que

que lui, quand il veut bien pour l'utilité publique faire quelque choſe qui ne ſoit pas de génie.

En 1700. parut un ſuplément de cet ouvrage ſous le titre de *Mantiſſa Codicis Juris Gentium Diplomatici.* Il y a mis auſſi une préface, où il donne à tous les ſavans qui lui avoient fourni quelques piéces rares des loüanges dont on ſent la ſincérité. Il remercie même M. *Toinard*, de l'avoir averti d'une faute dans ſon premier volume, où il avoit confondu avec le fameux *Chriſtophle Colomb*, un *Guillaume de Caſeneuve* ſurnommé *Coulomp*, Vice-Amiral ſous *Louis XI*, erreur ſi legère & ſi excuſable, que l'aveu n'en ſeroit guére glorieux ſans une infinité d'exemples contraires.

Enfin il commença à mettre au jour en 1707. ce qui avoit rapport à l'Hiſtoire de Brunſvic, & ce fut le premier volume in folio, *Scriptorum Brunſvicenſia illuſtrantium*: Recueil de piéces originales qu'il avoit preſque toutes dérobées à la pouſſiére & aux vers, & qui devoient faire le fondement de ſon hiſtoire. Il rend compte dans la préface de tous les auteurs qu'il donne, & des piéces qui n'ont point de noms d'auteurs, & en porte des jugemens dont il n'y a pas d'apparence que l'on appelle.

Il avoit fait ſur l'hiſtoire de ce tems-là deux découvertes principales, oppoſées à deux opinions fort établies.

On croit que de ſimples Gouverneurs de pluſieurs grandes provinces du vaſte Empire de *Charlemagne* étoient devenus dans la ſuite des Princes héréditaires; mais M. *Leibniz* ſoutient qu'ils l'avoient toujours été, & par-là ennoblit encore les origines des plus grandes maiſons. Il les enfonce davantage dans cet abîme du paſſé, dont l'obſcurité leur eſt ſi précieuſe.

Le dix & le onziéme ſiécle paſſent pour les plus barbares du Chriſtianiſme; mais il prétend que ce ſont le treize & le quatorze, & qu'en comparaiſon de ceux-ci le dixiéme fut un ſiécle d'or, du moins pour l'Allemagne. *Au milieu du douze on diſcernoit encore le vrai d'avec le faux; mais enſuite les fables*

renfermées auparavant dans les cloîtres & dans les légendes, ſe débordérent impétueuſement, & inondérent tout. Ce ſont à peu près ſes propres termes. Il attribue la principale cauſe du mal à des gens qui étant pauvres par inſtitut, inventoient par néceſſité. Ce qu'il y a de plus étonnant, c'eſt que les bons livres n'étoient pas encore alors totalement inconnus. *Gervais de Tilbury*, que M. *Leibniz* donne pour un échantillon du treiziéme ſiécle, étoit aſſez verſé dans l'antiquité, ſoit profane, ſoit eccléſiaſtique, & n'en eſt pas moins groſſiérement ni moins hardiment romaneſque. Après les faits dont il a été témoin oculaire, l'auteur d'*Amadis* pouvoit ſoutenir auſſi que ſon livre étoit hiſtorique. Un homme auſſi verſé dans l'étude de l'hiſtoire que l'étoit M. *Leibniz*, en ſçait tirer de certaines réflexions générales, élevées au deſſus de l'hiſtoire même; & dans cet amas confus & immenſe de faits, il démêle un ordre, & des liaiſons délicates, qui n'y ſont que pour lui. Ce qui l'intéreſſe le plus, ce ſont les origines des nations, de leurs langues, de leurs mœurs, de leurs opinions, ſur-tout l'hiſtoire de l'eſprit humain, & une ſucceſſion de penſées qui naiſſent dans les peuples les unes après les autres, ou plûtot les unes des autres, & dont l'enchaînement bien obſervé pourroit donner lieu à des eſpèces de prophéties.

En 1710. & 1711. parurent deux autres volumes *Scriptorum Brunſvicenſia illuſtrantium*, & enfin devoit ſuivre l'hiſtoire qui n'a point paru, & dont voici le plan.

Il la faiſoit précéder par une diſſertation ſur l'état de l'Allemagne tel qu'il étoit avant toutes les hiſtoires, & qu'on le pouvoit conjecturer par les monumens naturels, qui en étoient reſtés, des coquillages pétrifiés dans les terres, des pierres où ſe trouvent des empreintes de poiſſons ou de plantes, & même de poiſſons & de plantes qui ne ſont point du païs, medailles inconteſtables du déluge. De-là il paſſoit aux plus anciens habitans dont on ait mémoire, aux différens peuples qui ſe ſont ſuccedés les uns aux autres dans ces païs, & traitoit

toit de leurs langues, & du mélange de ces langues, autant qu'on en peut juger par les étymologies, ſeuls monumens en ces matiéres. Enſuite les origines de Brunſvic commençoient à *Charlemagne* en 769. & ſe continuoient par les Empereurs deſcendus de lui, & par cinq Empereurs de la Maiſon de Brunſvic, *Henri I.* l'Oiſeleur, les trois *Othons*, & *Henri II.* où elles finiſſoient en 1025. Cet eſpace de temps comprenoit les antiquités de la Saxe par la Maiſon de *Witikind*, celles de la haute Allemagne par la Maiſon *Guelfe*, celles de la Lombardie par la Maiſon des Ducs & Marquis de Toſcane & de Ligurie. De tous ces anciens Princes ſont ſortis ceux de Brunſvic. Après ces origines venoit la généalogie de la Maiſon *Guelfe* ou de Brunſvic, avec une courte mais exacte hiſtoire juſqu'au tems préſent. Cette généalogie étoit accompagnée de celles des autres grandes maiſons, de la maiſon *Gibelline*, d'Autriche ancienne & nouvelle, de Baviére, &c. M. *Leibniz* avançoit, & il étoit trop ſavant pour être préſomptueux, que juſqu'à préſent on n'avoit rien vû de pareil ſur l'hiſtoire du moyen âge, qu'il avoit porté une lumiére toute nouvelle dans ces ſiécles couverts d'une obſcurité effrayante, & reformé un grand nombre d'erreurs, ou levé beaucoup d'incertitudes. Par exemple, cette Papeſſe *Jeanne* établie d'abord par quelques-uns, détruite par d'autres, enſuite rétablie, il la détruiſoit pour jamais, & il trouvoit que cette fable ne pouvoit s'être ſoutenuë qu'à la faveur des ténébres de la chronologie qu'il diſſipoit.

Dans le cours de ſes recherches il prétendit avoir découvert la véritable origine des François, & en publia une Diſſertation en 1716. L'illuſtre Père *de Tournemine* Jéſuite attaqua ſon ſentiment, & en ſoutint un autre avec toute l'érudition qu'il faloit pour combattre un adverſaire auſſi ſavant, & avec toute cette hardieſſe qu'un grand adverſaire approuve. Nous n'entrerons point dans cette queſtion ; elle étoit même aſſez indifférente, ſelon la réflexion polie du P. *de Tournemine*,

puiſque de quelque façon que ce fût, les François étoient compatriotes de M. *Leibniz*.

M. *Leibniz* étoit grand Juriſconſulte. Il étoit né dans le ſein de la Juriſprudence, & cette ſcience eſt plus cultivée en Allemagne qu'en aucun autre païs. Ses premiéres études furent principalement tournées de ce côté-là ; la vigueur naiſſante de ſon eſprit y fut employée. A l'âge de 20. ans il voulut ſe faire paſſer Docteur en Droit à Leipſic ; mais le Doyen de la Faculté pouſſé par ſa femme, le refuſa ſous prétexte de ſa jeuneſſe. Cette même jeuneſſe lui avoit peut-être attiré la mauvaiſe humeur de la femme du Doyen. Quoi qu'il en ſoit, il fut vengé de ſa patrie par l'applaudiſſement général avec lequel il fut reçû Docteur la même année à Altorf dans le territoire de Nuremberg. La thèſe qu'il ſoutint étoit *De Caſibus perplexis in Jure.* Elle fut imprimée dans la ſuite avec deux autres petits traités de lui, *Specimen Encyclopædiæ in Jure, ſeu quæſtiones Philoſophiæ amœniores ex Jure collectæ, & Specimen certitudinis ſeu demonſtrationum in Jure exhibitum in doctrina conditionum.* Il ſavoit déja rapprocher les différentes ſciences, & tirer des lignes de communication des unes aux autres.

A l'âge de 22. ans, qui eſt l'époque que nous avons déja marquée pour le livre de *George Ulicovius*, il dédia à l'Electeur de Mayence *Jean Philippe de Schomborn* une nouvelle méthode d'apprendre & d'enſeigner la Juriſprudence. Il y ajoûtoit une liſte de ce qui manque encore au Droit, *Catalogum deſideratorum in Jure*, & promettoit d'y ſuppléer. Dans la même année il donna ſon projet pour réformer tout le Corps du Droit, *Corporis Juris reconcinnandi ratio.* Les différentes matiéres du droit ſont effectivement dans une grande confuſion ; mais ſa tête en les recevant les avoit arrangées, elles s'étoient refonduës dans cet excellent moule, & elles auroient beaucoup gagné à reparoître ſous la forme qu'elles y avoient priſe.

Quand il donna les deux volumes de ſon *Codex Diplomaticus*,

ticus, il ne manqua pas de remonter aux premiers principes du droit naturel & du droit des gens. Le point de vuë où il ſe plaçoit, étoit toujours fort élevé, & de là il découvroit toujours un grand païs, dont il voyoit tout le détail d'un coup d'œil. Cette théorie générale de Juriſprudence, quoique fort courte, étoit ſi étenduë, que la queſtion du Quiétiſme alors fort agitée en France, s'y trouvoit naturellement dès l'entrée, & la déciſion de M. *Leibniz* fut conforme à celle du Pape.

Nous voici enfin arrivés à la partie de ſon mérite qui intéreſſe le plus cette Compagnie; il étoit excellent Philoſophe & Mathématicien. Tout ce que renferment ces deux mots, il l'étoit.

Quand il eut été reçû Docteur en Droit à Altorf, il alla à Nuremberg pour y voir des Savans. Il apprit qu'il y avoit dans cette Ville une ſocieté fort cachée de gens qui travailloient en Chimie, & cherchoient la pierre philoſophale. Auſſitôt le voilà poſſedé du déſir de profiter de cette occaſion pour devenir Chimiſte; mais la difficulté étoit d'être initié dans les myſtères. Il prit des livres de Chimie, en raſſembla les expreſſions les plus obſcures, & qu'il entendoit le moins, en compoſa une lettre inintelligible pour lui-même, & l'adreſſa au directeur de la ſocieté ſecrette, demandant à y être admis ſur les preuves qu'il donnoit de ſon grand ſavoir. On ne douta point que l'auteur de la lettre ne fût un *Adepte*, ou à peu près; il fut reçû avec honneur dans le laboratoire, & prié d'y faire les fonctions de ſecretaire. On lui offrit même une penſion. Il s'inſtruiſit beaucoup avec eux pendant qu'ils croyoient s'inſtruire avec lui; apparemment il leur donnoit pour des connoiſſances acquiſes par un long travail les vûës que ſon génie naturel lui fourniſſoit; & enfin il paroit hors de doute que quand ils l'auroient reconnu, ils ne l'auroient pas chaſſé.

En 1670. M. *Leibniz* âgé de vingt-quatre ans ſe déclara publiquement Philoſophe dans un livre dont voici l'hiſtoire. *Marius Nizolius* de Berſello dans l'Etat de Modéne publia

en 1553. un Traité *De veris principiis, & vera ratione philoſophandi contra pſeudophiloſophos.* Les faux philoſophes étoient tous les ſcholaſtiques paſſés & préſents, & *Nizolius* s'élevoit avec la derniére hardieſſe contre leurs idées monſtrueuſes, & leur langage barbare, juſques-là qu'il traitoit *Saint Thomas* lui-même de borgne entre des aveugles. La longue & conſtante admiration qu'on a euë pour *Ariſtote* ne prouve, diſoit-il, que la multitude des ſots, & la durée de la ſottiſe. La bile de l'auteur étoit encore animée par quelques conteſtations particuliéres avec des Ariſtoteliciens.

Ce livre qui dans le tems où il parut, n'avoit pas dû être indifférent, étoit tombé dans l'oubli, ſoit parce que l'Italie avoit eu intérêt à l'étouffer, & qu'à l'égard des autres païs ce qu'il avoit de vrai n'étoit que trop clair & trop prouvé, ſoit parce qu'effectivement la doſe des paroles y eſt beaucoup trop forte par rapport à celle des choſes. M. *Leibniz* jugea à propos de le mettre au jour avec une préface & des notes.

La préface annonce un éditeur, & un commentateur d'une eſpèce fort ſinguliére. Nul reſpect aveugle pour ſon auteur, nulles raiſons forcées pour en relever le mérite, ou pour en couvrir les défauts. Il le louë, mais ſeulement par la circonſtance du tems où il a écrit, par le courage de ſon entrepriſe, par quelques vérités qu'il a apperçûes; mais il y reconnoit de faux raiſonnemens & des vuës imparfaites; il le blâme de ſes excès & de ſes emportemens à l'égard d'*Ariſtote*, qui n'eſt pas coupable des réveries de ſes prétendus diſciples, & même à l'égard de *Saint Thomas*, dont la gloire pouvoit n'être pas ſi chère à un Luthérien. Enfin il eſt aiſé de s'appercevoir que le commentateur doit avoir un mérite fort indépendant de celui de l'auteur original.

Il paroît auſſi qu'il avoit lû des philoſophes ſans nombre. L'hiſtoire des penſées des hommes, certainement curieuſe par le ſpectacle d'une varieté infinie, eſt auſſi quelquefois inſtructive. Elle peut donner de certaines idées détournées du chemin ordinaire que le plus grand eſprit n'auroit pas produites

duites de ſon fonds, elle fournit des matériaux de penſées, elle fait connoitre les principaux écueils de la raiſon humaine, marque les routes les plus ſûres, &, ce qui eſt le plus conſidérable, elle apprend aux plus grands génies qu'ils ont eu des pareils, & que leurs pareils ſe ſont trompés. Un ſolitaire peut s'eſtimer davantage que ne fera celui qui vit avec les autres & qui s'y compare.

M. *Leibniz* avoit tiré ce fruit de ſa grande lecture, qu'il en avoit l'eſprit plus exercé à recevoir toutes ſortes d'idées, plus ſuſceptible de toutes les formes, plus acceſſible à ce qui lui étoit nouveau, & même oppoſé, plus indulgent pour la foibleſſe humaine, plus diſpoſé aux interprétations favorables, & plus induſtrieux à les trouver. Il donna une preuve de ce caractère dans une lettre *de Ariſtotele Recentioribus reconciliabili*, qu'il imprima avec le *Nizolius*. Là il oſe parler avantageuſement d'*Ariſtote*, quoique ce fût une mode aſſez générale que de le décrier, & preſque un titre d'eſprit. Il va même juſqu'à dire qu'il approuve plus de choſes dans ſes ouvrages que dans ceux de *Deſcartes*. Ce n'eſt pas qu'il ne regardât la philoſophie corpuſculaire ou méchanique comme la ſeule légitime, mais on n'eſt par Cartéſien pour cela ; & il prétendoit que le véritable *Ariſtote*, & non pas celui des ſcholaſtiques, n'avoit pas connu d'autre philoſophie. C'eſt par-là qu'il fait la réconciliation. Il ne le juſtifie que ſur les principes généraux, l'eſſence de la matiére, le mouvement, &c. mais il ne touche point à tout le détail immenſe de la phyſique, ſur quoi il ſemble que les modernes ſeroient bien généreux, s'ils vouloient ſe mettre en communauté de biens avec *Ariſtote*.

Dans l'année qui ſuivit celle de l'édition du *Nizolius*, c'eſt-à-dire, en 1671, âgé de vingt-cinq ans, il publia deux petits traités de Phyſique, *Theoria Motus abſtracti*, dédié à l'Académie des Sciences, & *Theoria Modus concreti*, dédié à la Societé Royale de Londres. Il ſemble qu'il ait craint de faire de la jalouſie.

Le

Le premier de ces traités eſt une théorie très ſubtile & preſque toute neuve du mouvement en général. Le ſecond eſt une application du premier à tous les phénoménes. Tous deux enſemble font une Phyſique générale complete. Il dit lui-même qu'il croit *que ſon ſyſtême réunit & concilie tous les autres, ſupplée à leurs imperfections, étend leurs bornes, éclaircit leurs obſcurités, & que les philoſophes n'ont plus qu'à travailler de concert ſur ces principes, & à deſcendre dans des explications plus particuliéres, qu'ils porteront dans le tréſor d'une ſolide philoſophie.* Il eſt vrai que ſes idées ſont ſimples, étenduës, vaſtes. Elles partent d'abord d'une grande univerſalité, qui en eſt comme le trône, & enſuite ſe diviſent, ſe ſubdiviſent, &, pour ainſi dire, ſe ramifient preſque à l'infini, avec un agrément inexprimable pour l'eſprit, & qui aide à la perſuaſion. C'eſt ainſi que la nature pourroit avoir penſé.

Dans ces deux ouvrages, il admettoit du vuide, & regardoit la matiére comme une ſimple étenduë abſolument indifférente au mouvement & au repos ; il a depuis changé de ſentiment ſur ces deux points. A l'égard du dernier, il étoit venu à croire que pour découvrir l'eſſence de la matiére il falloit aller au de-là de l'étenduë, & y concevoir une certaine force qui n'eſt plus une ſimple grandeur géométrique. C'eſt la fameuſe & obſcure Entelechie d'*Ariſtote*, dont les Scholaſtiques ont fait les Formes ſubſtantielles, & toute ſubſtance a une force ſelon ſa nature. Celle de la matiére eſt double, une tendance naturelle au mouvement, & une réſiſtance au mouvement imprimé d'ailleurs. Un corps peut paroître en repos, parce que l'effort qu'il fait pour ſe mouvoir, eſt reprimé ou contrebalancé par les corps environnants ; mais il n'eſt jamais réellement ou abſolument en repos, parce qu'il n'eſt jamais ſans cet effort pour ſe mouvoir.

Deſcartes avoit vû très ingénieuſement que malgré les chocs innombrables des corps, & les diſtributions inégales de mouvement, qui ſe font ſans ceſſe des uns aux autres, il devoit y avoir au fond de tout cela quelque choſe d'égal, de conſtant,

ſtant ; de perpétuel , & il a crû que c'étoit la quantité de mouvement, dont la meſure eſt le produit de la maſſe par la vîteſſe. Au lieu de cette quantité de mouvement, M. *Leibniz* mettoit la force, dont la meſure eſt le produit de la maſſe par les hauteurs auxquelles cette force peut élever un corps peſant ; or ces hauteurs ſont comme les quarrés des vîteſſes. Sur ce principe il prétendoit établir une nouvelle *Dynamique*, ou ſcience des forces ; & il ſoutenoit que de celui de *Deſcartes* s'enſuivoit la poſſibilité du mouvement perpétuel artificiel, ou d'un effet plus grand que ſa cauſe ; conſéquence qui ne ſe peut digérer ni en méchanique, ni en métaphyſique.

Il fut fort attaqué par les Cartéſiens, ſur-tout par Meſſieurs l'Abbé *Catelan*, & *Papin*. Il répondit avec vigueur, cependant il ne paroît pas que ſon ſentiment ait prévalu ; la matiére eſt demeurée ſans force, du moins active, & l'entelechie ſans application & ſans uſage. Si M. *Leibniz* ne l'a pas rétablie, il n'y a guère d'apparence qu'elle ſe relève jamais.

Il avoit encore ſur la Phyſique générale une penſée particuliére, & contraire à celle de *Deſcartes*. Il croyoit que les cauſes finales pouvoient quelquefois être employées ; par exemple, que le rapport des Sinus d'incidence & de refraction étoit conſtant, parce que Dieu vouloit qu'un rayon qui doit ſe détourner, allât d'un point à un autre par deux chemins, qui pris enſemble, lui fiſſent employer moins de tems que tous les autres chemins poſſibles, ce qui eſt plus conforme à la ſouveraine Sageſſe. La puiſſance de Dieu a fait tout ce qui peut être de plus grand, & ſa ſageſſe tout ce qui peut être de mieux ou de meilleur : l'univers n'eſt que le réſultat total, la combinaiſon perpétuelle, le mélange intime de ce plus grand, & de ce meilleur, & on ne peut le connoître qu'en connoiſſant les deux enſemble. Cette idée qui eſt certainement grande & noble, & digne de l'objet, demanderoit dans l'application une extrême dextérité, & des ménagemens infinis. Ce qui appartient à la ſageſſe du Créateur, ſemble

être encore plus au deſſus de notre foible portée, que ce qui appartient à ſa puiſſance.

Il ſeroit inutile de dire que M. *Leibniz* étoit un Mathématicien du premier ordre, c'eſt par-là qu'il eſt le plus généralement connu. Son nom eſt à la tête des plus ſublimes problêmes qui ayent été réſolus de nos jours, & il eſt mêlé dans tout ce que la Géométrie moderne a fait de plus grand, de plus difficile, & de plus important. Les Actes de Leipzic, les Journaux des Savans, nos Hiſtoires ſont pleines de lui entant que Géomètre. Il n'a publié aucun corps d'ouvrages de mathématique, mais ſeulement quantité de morceaux détachés, dont il auroit fait des livres s'il avoit voulu, & dont l'eſprit & les vûës ont ſervi à beaucoup de livres. Il diſoit qu'il aimoit à voir croître dans les jardins d'autrui des plantes dont il avoit fourni les graines. Ces graines ſont ſouvent plus à eſtimer que les plantes même : l'art de découvrir en mathématique eſt plus précieux que la plûpart des choſes qu'on découvre.

L'Hiſtoire du Calcul différentiel ou des Infiniment-petits, ſuffira pour faire voir quel étoit ſon génie. On ſçait que cette découverte porte nos connoiſſances juſques dans l'Infini, & preſque au de-là des bornes preſcrites à l'eſprit humain, du moins infiniment au de-là de celles où étoit renfermée l'ancienne géométrie. C'eſt une ſcience toute nouvelle, née de nos jours, très étenduë, très ſubtile, & très ſure. En 1684. M. *Leibniz* donna dans les Actes de Leipzic les régles du calcul différentiel, mais il en cacha les démonſtrations. Les illuſtres fréres *Bernoulli* les trouvérent quoique fort difficiles à découvrir, & s'exercérent dans ce calcul avec un ſuccès ſurprenant. Les ſolutions les plus élevées, les plus hardies, & les plus ineſpérées naiſſoient ſous leurs pas. En 1687. parut l'admirable livre de M. *Newton*, *Des Principes Mathématiques de la Philoſophie naturelle*, qui étoit preſque entiérement fondé ſur ce même calcul ; de ſorte que l'on crut communément

que

que M. *Leibniz* & lui l'avoient trouvé chacun de leur côté par la conformité de leurs grandes lumiéres.

Ce qui aidoit encore à cette opinion, c'eſt qu'ils ne ſe rencontroient que ſur le fond des choſes ; ils leur donnoient des noms différents, & ſe ſervoient de différents caractères dans leur calcul. Ce que M. *Newton* appelloit *Fluxions*, M. *Leibniz* l'appelloit *Différence* ; & le caractère par lequel M. *Leibniz* marquoit l'infiniment petit, étoit beaucoup plus commode & d'un plus grand uſage que celui de M. *Newton*. Auſſi ce nouveau calcul ayant été avidement reçû par toutes les nations ſavantes, les noms & les caractères de M. *Leibniz* ont prévalu par-tout, hormis en Angleterre. Cela même faiſoit quelque effet en faveur de M. *Leibniz*, & eût accoûtumé inſenſiblement les Géométres à le regarder comme ſeul ou principal inventeur.

Cependant ces deux grands hommes ſans ſe rien diſputer, joüiſſoient du glorieux ſpectacle des progrès qu'on leur devoit, mais cette paix fut enfin troublée. En 1699. M. *Fatio* ayant dit dans ſon écrit ſur la *Ligne de la plus courte deſcente*, qu'il étoit obligé de reconnoître M. *Newton* pour le premier inventeur du Calcul différentiel, & de pluſieurs années le premier, & qu'il laiſſoit à juger ſi M. *Leibniz* ſecond inventeur avoit pris quelque choſe de lui, cette diſtinction ſi nette de premier & de ſecond inventeur, & ce ſoupçon qu'on inſinuoit, excitérent une conteſtation entre M. *Leibniz*, ſoutenu des Journaliſtes de Leipſic, & les Géométres Anglois déclarés pour M. *Newton*, qui ne paroiſſoit point ſur la ſcène. Sa gloire étoit devenuë celle de la nation, & ſes partiſans n'étoient que de bons citoyens qu'il n'avoit pas beſoin d'animer. Les écrits ſe ſont ſuccédés lentement de part & d'autre, peut-être à cauſe de l'éloignement des lieux ; mais la conteſtation ne laiſſoit pas de s'échauffer toujours, & enfin elle vint au point qu'en 1711 M. *Leibniz* ſe plaignit à la Societé Royale de ce que M. *Keill* l'accuſoit d'avoir donné ſous d'autres noms & d'autres caractères le Calcul des Fluxions inventé

par M. *Newton*. Il ſoutenoit que perſonne ne ſavoit mieux que Mr. *Newton* qu'il ne lui avoit rien dérobé, & il demandoit que M. *Keill* deſavoüat publiquement le mauvais ſens que pouvoient avoir ſes paroles.

La Societé établie Juge du procès, nomma des Commiſſaires pour examiner toutes les anciennes lettres des ſavans mathématiciens que l'on pouvoit retrouver, & qui regardoient cette matiére. Il y en avoit des deux parties. Après cet examen, les Commiſſaires trouvérent qu'il ne paroiſſoit pas que M. *Leibniz* eût rien connu du Calcul différentiel ou des infiniment petits, avant une lettre de M. *Newton* écrite en 1672. qui lui avoit été envoyée à Paris, & où la méthode des fluxions étoit aſſez expliquée pour donner toutes les ouvertures néceſſaires à un homme auſſi intelligent; que même M. *Newton* avoit inventé ſa méthode avant 1669. & par conſéquent 15. ans avant que M. *Leibniz* eût rien donné ſur ce ſujet dans les Actes de Leipſic; & de-là ils concluoient que Mr. *Keill* n'avoit nullement calomnié M. *Leibniz*.

La Societé a fait imprimer ce jugement avec toutes les piéces qui y appartenoient, ſous le titre de *Commercium Epiſtolicum de Analyſi promota*, 1712. On l'a diſtribué par toute l'Europe, & rien ne fait plus d'honneur au ſyſtême des infiniment petits, que cette jalouſie de s'en aſſurer la découverte, dont toute une nation ſi ſavante eſt poſſédée; car encore une fois, M. *Newton* n'a point paru, ſoit qu'il ſe ſoit repoſé de ſa gloire ſur des compatriotes aſſez vifs, ſoit, comme on le peut croire d'un auſſi grand homme, qu'il ſoit ſupérieur à cette gloire même.

M. *Leibniz* ou ſes amis n'ont pas pû avoir la même indifférence; il étoit accuſé d'un vol, & tout le *Commercium Epiſtolicum* ou le dit nettement, ou l'inſinuë. Il eſt vrai que ce vol ne peut avoir été que très ſubtil, & qu'il ne faudroit pas d'autre preuve d'un grand génie que de l'avoir fait; mais enfin il vaut mieux ne l'avoir pas fait, & par rapport au génie & par rapport aux mœurs.

Après

Après que le jugement d'Angleterre fut public, il parut un écrit d'une ſeule feuille volante du 29. Juillet 1713. Il eſt pour M. *Leibniz*, qui étant alors à Vienne, ignoroit ce qui ſe paſſoit. Il eſt très vif, & ſoutient hardiment que le calcul des fluxions n'a point précédé celui des différences, & inſinuë même qu'il pourroit en être né.

Le détail des preuves de part & d'autre ſeroit trop long, & ne pourroit même être entendu ſans un commentaire infiniment plus long, qui entreroit dans la plus profonde géométrie.

M. *Leibniz* avoit commencé à travailler à un *Commercium Mathematicum*, qu'il devoit oppoſer à celui d'Angleterre. Ainſi quoique la Societé Royale puiſſe avoir bien jugé ſur les piéces qu'elle avoit, elle ne les avoit donc pas toutes; & juſqu'à-ce qu'on ait vû celles de M. *Leibniz*, l'équité veut que l'on ſuſpende ſon jugement.

En général il faut des preuves d'une extrême évidence pour convaincre un homme tel que lui d'être plagiaire le moins du monde, car c'eſt-là toute la queſtion. M. *Newton* eſt certainement inventeur, & ſa gloire eſt en ſureté.

Les gens riches ne dérobent pas, & combien M. *Leibniz* l'étoit-il?

Il a blâmé *Deſcartes* de n'avoir fait honneur ni à *Kepler* de la cauſe de la peſanteur tirée des forces centrifuges, & de la découverte de l'égalité des angles d'incidence & de réflexion; ni à *Snellius* du rapport conſtant des ſinus des angles d'incidence, & de réfraction: *Petits artifices*, dit-il, *qui lui ont fait perdre beaucoup de véritable gloire auprès de ceux qui s'y connoiſſent.* Auroit-il négligé cette gloire qu'il connoiſſoit ſi bien? Il n'avoit qu'à dire d'abord ce qu'il devoit à M. *Newton*, il lui en reſtoit encore une fort grande ſur le fond du ſujet, & il y gagnoit de plus celle de l'aveu.

Ce que nous ſuppoſons qu'il eût fait dans cette occaſion; il l'a fait dans une autre. L'un des Meſſieurs *Bernoulli* ayant voulu conjecturer quelle étoit l'hiſtoire de ſes méditations

mathématiques, il l'expoſe naïvement dans le mois de Septembre 1691. des Actes de Leipſic. Il dit qu'il étoit encore entiérement neuf dans la profonde géométrie, étant à Paris en 1672. qu'il y connut l'illuſtre M. *Huygens*, qui étoit après *Galilée* & *Deſcartes* celui à qui il devoit le plus en ces matiéres, que la lecture de ſon livre *de Horologio oſcillatorio*, jointe à celle des ouvrages de *Paſcal*, & de *Grégoire de Saint Vincent*, lui ouvrit tout d'un coup l'eſprit, & lui donna des vuës qui l'étonnérent lui-même, & tous ceux qui ſavoient combien il étoit encore neuf; qu'auſſi-tôt il s'offrit à lui un grand nombre de theorémes qui n'étoient que des corollaires d'une méthode nouvelle, & dont il trouva depuis une partie dans les ouvrages de *Gregory*, de *Barrou*, & de quelques autres; qu'enfin il avoit pénétré juſqu'à des ſources plus éloignées & plus fécondes, & avoit ſoumis à l'analyſe ce qui ne l'avoit jamais été. C'eſt ſon calcul dont il parle. Pourquoi dans cette hiſtoire qui paroît ſi ſincère, & ſi exempte de vanité, n'auroit-il pas donné place à M. *Newton*? il eſt plus naturel de croire que ce qu'il pouvoit avoir vû de lui en 1672. il ne l'avoit pas entendu auſſi finement qu'il en eſt accuſé, puiſqu'il n'étoit pas encore grand géométre.

Dans la théorie du mouvement abſtrait qu'il dédia à l'Académie en 1671. & avant que d'avoir encore rien vu de M. *Newton*, il poſe déja des infiniment-petits plus grands les uns que les autres. C'eſt-là une des clefs du ſyſtême, & ce principe ne pouvoit guère demeurer ſterile entre ſes mains.

Quand le calcul de M. *Leibniz* parut en 1684, il ne fut point reclamé; M. *Newton* ne le revendiqua point dans ſon beau livre qui parut en 1687; il eſt vrai qu'il a la généroſité de ne le revendiquer pas non plus à préſent, mais ſes amis plus zélés que lui pour ſes intérêts auroient pû agir en ſa place, comme ils agiſſent aujourd'hui. Dans tous les Actes de Leipſic M. *Leibniz* eſt en une poſſeſſion paiſible & non interrompuë de l'invention du Calcul différentiel. Il y déclare même que Meſſieurs *Bernoulli* l'avoient ſi heureuſement cultivé, qu'il

qu'il leur appartenoit autant qu'à lui. C'eſt-là un acte de proprieté, & en quelque ſorte de ſouveraineté.

On ne ſent aucune jalouſie dans M. *Leibniz*. Il excite tout le monde à travailler; il ſe fait des concurrens, s'il peut; il ne donne point de ces loüanges baſſement circonſpectes qui craignent d'en trop dire; il ſe plaît au mérite d'autrui; tout cela n'eſt pas d'un plagiaire. Il n'a jamais été ſoupçonné de l'être en aucune autre occaſion; il ſe ſeroit donc démenti cette ſeule fois, & auroit imité le Heros de *Machiavel*, qui eſt exactement vertueux juſqu'à-ce qu'il s'agiſſe d'une Couronne. La beauté du ſyſtême des Infiniment-petits juſtifie cette comparaiſon.

Enfin il s'en eſt remis avec une grande confiance au témoignage de M. *Newton*, & au jugement de la Societé Royale. L'auroit-il oſé?

Ce ne ſont-là que de ſimples préſomptions, qui devront toujours ceder à de véritables preuves. Il n'appartient pas à un Hiſtorien de décider, & encore moins à moi. *Atticus* ſe ſeroit bien gardé de prendre parti entre ce *Céſar* & ce *Pompée*.

Il ne faut pas diſſimuler ici une choſe aſſez ſinguliére. Si M. *Leibniz* n'eſt pas de ſon côté auſſi-bien que M. *Newton* l'inventeur du ſiſtême des Infiniment-petits, il s'en faut infiniment peu. Il a connu cette infinité d'ordres d'Infiniment-petits toujours infiniment plus petits les uns que les autres, & cela dans la rigueur géométrique; & les plus grands géométres ont adopté cette idée dans toute cette rigueur. Il ſemble cependant qu'il en ait enſuite été effrayé lui-même, & qu'il ait crû que ces différents ordres d'Infiniment-petits n'étoient que des grandeurs *Incomparables*, à cauſe de leur extrême inégalité, comme le ſeroient un grain de ſable & le globe de la terre, la terre & la ſphère qui comprend les planètes, &c. Or ce ne ſeroit là qu'une grande inégalité, mais non pas infinie, telle qu'on l'établit dans ce ſyſtéme. Auſſi ceux même qui l'ont pris de lui n'en ont-ils pas pris cet adou-

adouciſſement, qui gâteroit tout. Un architecte a fait un bâtiment ſi hardi, qu'il n'oſe lui-même y loger, & il ſe trouve des gens qui ſe fient plus que lui à ſa ſolidité, qui y logent ſans crainte, &, qui plus eſt, ſans accident. Mais peut-être l'adouciſſement n'étoit-il qu'une condeſcendance pour ceux dont l'imagination ſe ſeroit revoltée. S'il faut tempérer la vérité en géométrie, que ſera-ce en d'autres matiéres?

Il avoit entrepris un grand ouvrage, *De la Science de l'Infini.* C'étoit toute la plus ſublime géométrie, le Calcul intégral joint au différentiel. Apparemment il y fixoit ſes idées ſur la nature de l'infini & ſur ſes différens ordres; mais quand même il ſeroit poſſible qu'il n'eût pas pris le meilleur parti bien déterminément, on eût préféré les lumiéres qu'on tenoit de lui à ſon autorité. C'eſt une perte conſidérable pour les mathématiques que cet ouvrage n'ait pas été fini. Il eſt vrai que le plus difficile paroît fait; il a ouvert les grandes routes, mais il pouvoit encore ou y ſervir de guide, ou en ouvrir de nouvelles.

De cette haute théorie il deſcendoit ſouvent à la pratique, où ſon amour pour le bien public le ramenoit. Il avoit ſongé à rendre les voitures & les caroſſes plus legers & plus commodes; & de là un Docteur qui ſe prenoit à lui de n'avoir pas eu une penſion du Duc d'Hanovre, prit occaſion de lui imputer dans un écrit public qu'il avoit eu deſſein de conſtruire un chariot, qui auroit fait en vingt-quatre heures le voyage de Hanovre à Amſterdam; plaiſanterie mal entenduë, puiſqu'elle ne peut tourner qu'à la gloire de celui qu'on attaque, pourvû qu'il ne ſoit pas abſolument inſenſé.

Il avoit propoſé un moulin à vent pour puiſer l'eau des mines les plus profondes, & avoit beaucoup travaillé à cette machine; mais les ouvriers eurent leurs raiſons pour en traverſer le ſuccès par toutes ſortes d'artifices. Ils furent plus habiles que lui, & l'emportérent.

On doit mettre au rang des inventions plus curieuſes qu'utiles, une Machine Arithmétique différente de celle de M. *Paſcal*,

cal, à laquelle il a travaillé toute sa vie à diverses repriſes. Il ne l'a entiérement achevée que peu de tems avant sa mort, & il y a extrêmement dépensé.

Il étoit métaphyſicien, & c'étoit une choſe preſque impoſſible qu'il ne le fût pas, il avoit l'eſprit trop univerſel. Je n'entends pas ſeulement univerſel, parce qu'il alloit à tout, mais encore parce qu'il ſaiſiſſoit dans tous les principes les plus élevés & les plus généraux, ce qui eſt le caractère de la métaphyſique. Il avoit projetté d'en faire une toute nouvelle, & il en a répandu çà & là différents morceaux ſelon ſa coutume.

Ses grands principes étoient que rien n'exiſte ou ne ſe fait ſans une raiſon ſuffiſante, que les changemens ne ſe font point bruſquement & par ſauts, mais par degrés & par nuances, comme dans des ſuites de nombres, ou dans des courbes; que dans tout l'univers, comme nous l'avons déja dit, un meilleur eſt mêlé par-tout avec un plus grand, ou, ce qui revient au même, les loix de convenance avec les loix néceſſaires ou géométriques. Ces principes ſi nobles & ſi ſpécieux ne ſont pas aiſés à appliquer; car dès qu'on eſt hors du néceſſaire rigoureux & abſolu, qui n'eſt pas bien commun en métaphyſique, le ſuffiſant, le convenable, un degré ou un ſaut, tout cela pourroit bien être un peu arbitraire; & il faut prendre garde que ce ne ſoit le beſoin du ſyſtême qui décide.

Sa maniére d'expliquer l'union de l'ame & du corps par une *Harmonie préétablie*, a été quelque choſe d'imprévu & d'ineſpéré ſur une matiére où la philoſophie ſembloit avoir fait ſes derniers efforts. Les Philoſophes auſſi-bien que le peuple avoient crû que l'ame & le corps agiſſoient réellement & phyſiquement l'un ſur l'autre. *Deſcartes* vint qui prouva que leur nature ne permettoit point cette ſorte de communication véritable, & qu'ils n'en pouvoient avoir qu'une apparente, dont Dieu étoit le médiateur. On croyoit qu'il n'y avoit que ces deux ſyſtêmes poſſibles; M. *Leibniz* en imagina un troiſiéme. Une ame doit avoir par elle-même une certaine ſuite

de penſées, de déſirs, de volontés. Un corps qui n'eſt qu'une machine, doit avoir par lui-même une certaine ſuite de mouvemens, qui ſeront déterminés par la combinaiſon de ſa diſpoſition machinale avec les impreſſions des corps extérieurs. S'il ſe trouve une ame & un corps tels que toute la ſuite des volontés de l'ame d'une part, & de l'autre toute la ſuite des mouvemens du corps ſe répondent exactement, & que dans l'inſtant, par exemple, que l'ame voudra aller dans un lieu, les deux pieds du corps ſe meuvent machinalement de ce côté-là, cette ame & ce corps auront un rapport, non par une action réelle de l'un ſur l'autre, mais par la correſpondance perpétuelle des actions ſéparées de l'un & de l'autre. Dieu aura mis enſemble l'ame & le corps qui avoient entr'eux cette correſpondance antérieure à leur union, cette *harmonie préétablie*. Et il en faut dire autant de tout ce qu'il y a jamais eu, & de tout ce qu'il y aura jamais d'ames & de corps unis.

Ce ſyſtême donne une merveilleuſe idée de l'intelligence infinie du Créateur; mais peut-être cela même le rend-il trop ſublime pour nous. Il a toujours pleinement contenté ſon auteur, cependant il n'a pas fait juſqu'ici, & il ne paroît pas devoir faire la même fortune que celui de *Deſcartes*. Si tous les deux ſuccomboient aux objections, il faudroit, ce qui ſeroit bien pénible pour les Philoſophes, qu'ils renonçaſſent à ſe tourmenter davantage ſur l'union de l'ame & du corps. M. *Deſcartes* & M. *Leibniz* les juſtifieroient de n'en plus chercher le ſecret.

M. *Leibniz* avoit encore ſur la Métaphyſique beaucoup d'autres penſées particuliéres. Il croyoit, par exemple, qu'il y a par-tout des ſubſtances ſimples, qu'il appelloit *Monades* ou Unités, qui ſont les vies, les ames, les eſprits qui peuvent dire *Moi*, qui ſelon le lieu où elles ſont reçoivent des impreſſions de tout l'univers, mais confuſes à cauſe de leur multitude; ou qui, pour employer à peu près ſes propres termes, ſont des miroirs ſur leſquels tout l'Univers rayonne ſelon

ſelon qu'ils lui ſont expoſés. Par là il expliquoit les perceptions: Une monade eſt d'autant plus parfaite, qu'elle a des perceptions plus diſtinctes. Les monades qui ſont des ames humaines ne ſont pas ſeulement des miroirs de l'univers des créatures, mais des miroirs ou images de Dieu même; & comme en vertu de la raiſon & des vérités éternelles elles entrent en une eſpèce de ſocieté avec lui, elles deviennent membres de la cité de Dieu. Mais c'eſt faire tort à ces ſortes d'idées, que d'en détacher quelques-unes de tout le ſyſtême, & d'en rompre le précieux enchaînement, qui les éclaircit & les fortifie. Ainſi nous n'en dirons pas davantage, & peut-être ce peu que nous avons dit eſt-il de trop, parce qu'il n'eſt pas le tout.

On trouvera un aſſez grand détail de la métaphyſique de M. *Leibniz* dans un livre imprimé à Londres en 1717. C'eſt une diſpute commencée en 1715. entre lui & le fameux M. *Clarke*, & qui n'a été terminée que par la mort de M. *Leibniz*. Il s'agit entr'eux de l'eſpace & du temps, du vuide & des atomes, du naturel & du ſurnaturel, de la liberté, &c. car heureuſement pour le public, la conteſtation en s'échauffant venoit toujours à embraſſer plus de terrain. Les deux ſavans adverſaires devenoient plus forts à proportion l'un de l'autre, & les ſpectateurs qu'on accuſe d'être cruels, ſeront fort excuſables de regretter que ce combat ſoit ſi-tôt fini; on eût vû le bout des matiéres, ou qu'elles n'ont point de bout.

Enfin pour terminer le détail des qualités acquiſes de M. *Leibniz*, il étoit Théologien, non pas ſeulement entant que Philoſophe, ou Métaphyſicien, mais Théologien dans le ſens étroit; il entendoit les différentes parties de la Théologie Chrétienne, que les ſimples philoſophes ignorent communément à fond; il avoit beaucoup lû & les Pères & les Scholaſtiques.

En 1671. année où il donna les deux théories du mouvement abſtrait & concret, il répondit auſſi à un ſavant Socinien, neveu de *Socin*, nommé *Wiſſowatius*, qui avoit em-

ployé contre la Trinité la dialectique subtile, dont cette secte se pique, & qu'il avoit appriſe preſque avec la langue de ſa nourrice. M. *Leibniz* fit voir dans un écrit intitulé, *Sacroſancta Trinitas per nova inventa Logica defenſa*, que la Logique ordinaire a de grandes défectuoſités, qu'en la ſuivant ſon adverſaire pouvoit avoir eu quelques avantages, mais que ſi on la réformoit, il les perdoit tous, & que par conſéquent la véritable Logique étoit favorable à la foi des orthodoxes.

On étoit ſi perſuadé de ſa capacité en Théologie, que comme on avoit propoſé vers le commencement de ce ſiécle un mariage entre un grand Prince Catholique & une Princeſſe Luthérienne, il fut appellé aux conférences qui ſe tinrent ſur les moyens de ſe concilier à l'égard de la Religion. Il n'en réſulta rien, ſinon que M. *Leibniz* admira la fermeté de la Princeſſe.

Le ſavant Evêque de Salisbury, M. *Burnet*, ayant eu ſur la réunion de l'Egliſe Anglicane avec la Luthérienne des vuës qui avoient été fort goûtées par des Théologiens de la Confeſſion d'Ausbourg, M. *Leibniz* fit voir que cet Evêque, tout habile qu'il étoit, n'avoit pas tout-à-fait bien pris le nœud de cette controverſe, & l'on prétend que l'Evêque en convint. On ſait aſſez qu'il s'agit là des derniéres fineſſes de l'art, & qu'il faut être véritablement Théologien, même pour s'y méprendre.

Il parut ici en 1692. un livre intitulé, *De la Tolérance des Religions*. M. *Leibniz* la ſoutenoit contre feu M. *Peliſſon*, devenu avec ſuccès théologien & controverſiſte. Ils diſputoient par lettres, & avec une politeſſe exemplaire. Le caractère naturel de M. *Leibniz* le portoit à cette tolérance que les eſprits doux ſouhaiteroient d'établir, mais dont après cela ils auroient aſſez de peine à marquer les bornes, & à prévenir les mauvais effets. Malgré la grande eſtime qu'on avoit pour lui, on imprima tous ſes raiſonnemens avec privilége, tant on ſe fioit aux réponſes de M. *Peliſſon*.

Le plus grand ouvrage de M. *Leibniz*, qui ſe rapporte à la

la Théologie, eſt ſa *Théodicée*, imprimée en 1710. On connoit aſſez les difficultés que M. *Bayle* avoit propoſées ſur l'origine du mal, ſoit phyſique, ſoit moral; M. *Leibniz*, qui craignit l'impreſſion qu'elles pouvoient faire ſur quantité d'eſprits, entreprit d'y répondre.

Il commence par mettre dans le Ciel M. *Bayle* qui étoit mort, celui dont il vouloit détruire les dangereux raiſonnemens. Il lui applique ces vers de *Virgile*.

Candidus inſueti miratur limen Olympi,
Sub pedibuſque videt nubes & ſidera Daphnis.

Il dit que M. *Bayle* voit préſentement le vrai dans ſa ſource; charité rare parmi les Théologiens, à qui il eſt fort familier de damner leurs adverſaires.

Voici le gros du ſyſtême. Dieu voit une infinité de mondes ou univers poſſibles, qui tous prétendent à l'exiſtence. Celui en qui la combinaiſon du bien métaphyſique, phyſique & moral, avec les maux oppoſés, fait un *Meilleur*, ſemblable aux *Plus grands* géométriques, eſt préféré; de là le mal quelconque, permis, & non pas voulu. Dans cet univers qui a mérité la préférence, ſont compriſes les douleurs & les mauvaiſes actions des hommes, mais dans le moindre nombre, & avec les ſuites les plus avantageuſes qu'il ſoit poſſible.

Cela ſe fait encore mieux ſentir par une idée philoſophique, théologique, & poëtique tout enſemble. Il y a un Dialogue de *Laurent Valla*, où cet auteur feint que *Sextus* fils de *Tarquin le Superbe* va conſulter *Apollon* à Delphes ſur ſa deſtinée. *Apollon* lui prédit qu'il violera *Lucrèce*.

Sextus ſe plaint de la prédiction. *Apollon* répond que ce n'eſt pas ſa faute, qu'il n'eſt que devin, que *Jupiter* a tout réglé, & que c'eſt à lui qu'il faut ſe plaindre. Là finit le dialogue, où l'on voit que *Valla* ſauve la préſcience de Dieu aux dépens de ſa bonté; mais ce n'eſt pas là comme M. *Leibniz* l'entend: il continuë ſelon ſon ſyſtême la fiction de *Valla*. *Sextus* va à Dodone ſe plaindre à *Jupiter* du crime auquel il eſt deſtiné. *Jupiter* lui répond qu'il n'a qu'à ne point aller à

Rome ; mais *Sextus* déclare nettement qu'il ne peut renoncer à l'eſpérance d'être Roi, & s'en va. Après ſon départ, le grand Prêtre *Theodore* demande à *Jupiter* pourquoi il n'a pas donné une autre volonté à *Sextus*? *Jupiter* envoye *Theodore* à Athénes conſulter *Minerve*. Elle lui montre le palais des deſtinées, où ſont les tableaux de tous les univers poſſibles depuis le *pire* juſqu'au *meilleur*. *Theodore* voit dans le meilleur le crime de *Sextus*, d'où naît la liberté de Rome, un gouvernement fécond en vertus, un Empire utile à une grande partie du genre humain &c. *Theodore* n'a plus rien à dire.

La Theodicée ſeule ſuffiroit pour repréſenter M. *Leibniz*. Une lecture immenſe, des anecdotes curieuſes ſur les livres ou les perſonnes, beaucoup d'équité & même de faveur pour tous les auteurs cités, fût-ce en les combattant ; des vuës ſublimes, & lumineuſes, des raiſonnemens au fond deſquels on ſent toujours l'eſprit géométrique, un ſtile où la force domine, & où cependant ſont admis les agrémens d'une imagination heureuſe.

Nous devrions préſentement avoir épuiſé M. *Leibniz*, il ne l'eſt pourtant pas encore ; non parce que nous avons paſſé ſous ſilence un très grand nombre de choſes particuliéres, qui auroient peut-être ſuffi pour l'éloge d'un autre, mais parce qu'il en reſte une d'un genre tout différent ; c'eſt le projet qu'il avoit conçû d'une langue philoſophique & univerſelle. *Wilkins* Evêque de Cheſter, & *Dalgarme* y avoient travaillé ; mais dès le tems qu'il étoit en Angleterre, il avoit dit à Meſſieurs *Boyle* & d'*Oldenbourg* qu'il ne croyoit pas que ces grands hommes euſſent encore frappé au but. Ils pouvoient bien faire que des nations qui ne s'entendoient pas euſſent aiſément commerce, mais ils n'avoient pas attrappé les véritables caractères *réels*, qui étoient l'inſtrument le plus fin dont l'eſprit humain ſe pût ſervir, & qui devoient extrêmement faciliter & le raiſonnement, & la mémoire, & l'invention des choſes. Ils devoient reſſembler, autant qu'il étoit poſſible, aux caractères d'Algèbre, qui en effet ſont très ſimples & très

très expreſſifs, qui n'ont jamais ni ſuperfluité, ni équivoque, & dont toutes les varietés ſont raiſonnées. Il a parlé en quelque endroit d'un *Alphabet des penſées humaines*, qu'il méditoit, ſelon toutes les apparences ; cet alphabet avoit rapport à ſa langue univerſelle. Après l'avoir trouvée, il eût encore fallu, quelque commode & quelque utile qu'elle eût été, trouver l'art de perſuader aux différents Peuples de s'en ſervir, & ce n'eût pas été là le moins difficile. Ils ne s'accordent qu'à n'entendre point leurs intérêts communs.

Juſqu'ici nous n'avons vû que la vie ſavante de M. *Leibniz*, ſes talens, ſes ouvrages, ſes projets ; il reſte le détail des événemens de ſa vie particuliére.

Il étoit dans la Societé ſecrette des Chimiſtes de Nuremberg, lorſqu'il rencontra par hazard à la table de l'hôtellerie où il mangeoit M. le *Baron de Boinebourg*, Miniſtre de l'Electeur de Mayence, *Jean-Philippe*. Ce Seigneur s'apperçut promptement du mérite d'un jeune homme encore inconnu, il lui fit refuſer des offres conſidérables que lui faiſoit le Comte Palatin pour récompenſe du livre de *George Ulicovius*, & voulut abſolument l'attacher à ſon Maître & à lui. En 1668. l'Electeur de Mayence le fit Conſeiller de la Chambre de reviſion de ſa Chancellerie.

M. *de Boinebourg* avoit des rélations à la Cour de France, & de plus il avoit envoyé ſon fils à Paris pour y faire ſes études, & ſes exercices. Il engagea M. *Leibniz* à y aller auſſi en 1672. tant par rapport aux affaires, qu'à la conduite du jeune homme. M. *de Boinebourg* étant mort en 1673. il paſſa en Angleterre, où peu de tems après il apprit auſſi la mort de l'Electeur de Mayence, qui renverſoit les commencemens de ſa fortune. Mais le Duc de Brunſvic-Lunebourg ſe hâta de ſe ſaiſir de lui pendant qu'il étoit vacant ; il lui écrivit une lettre très honorable, & très propre à lui faire ſentir qu'il étoit bien connu, ce qui eſt le plus doux & le plus rare plaiſir des gens de mérite. Il reçut avec toute la joye

& toute la reconnoiſſance qu'il devoit la place de Conſeiller, & une penſion qui lui étoient offertes.

Cependant il ne partit pas ſur le champ pour l'Allemagne. Il obtint permiſſion de retourner encore à Paris, qu'il n'avoit pas épuiſé à ſon premier voyage. De-là il repaſſa en Angleterre où il fit peu de ſéjour, & enfin il ſe rendit en 1676. auprès du Duc *Jean Frideric*. Il y eut une conſidération qui appartiendroit autant & peut-être plus à l'éloge de ce Prince, qu'à celui de M. *Leibniz*.

Trois ans après il perdit ce grand protecteur, auquel ſuccéda le Duc *Erneſt Auguſte*, alors Evêque d'Oſnabrug. Il paſſa à ce nouveau maître, qui ne le connut pas moins bien. Ce fut ſur ces vuës & par ſes ordres qu'il s'engagea à l'Hiſtoire de Brunſvic, & en 1687. il commença les voyages qui y avoient rapport. L'Electeur *Erneſt Auguſte* le fit en 1696. ſon Conſeiller privé de juſtice. On ne croit point en Allemagne que les ſavans ſoient incapables des charges.

En 1669. il fut mis à la tête des Aſſociés Etrangers de cette Académie. Il n'avoit tenu qu'à lui d'y avoir place beaucoup plus tôt, & à titre de penſionnaire. Pendant qu'il étoit à Paris, on voulut l'y fixer fort avantageuſement, pourvû qu'il ſe fit Catholique; mais tout tolérant qu'il étoit, il rejetta abſolument cette condition.

Comme il avoit une extrême paſſion pour les ſciences, il voulut leur être utile non-ſeulement par ſes découvertes, mais par la grande conſidération où il étoit. Il inſpira à l'Electeur de Brandebourg le deſſein d'établir une Académie des Sciences à Berlin, ce qui fut entiérement fini en 1700. ſur le plan qu'il avoit donné. L'année ſuivante cet Electeur fut déclaré Roi de Pruſſe; le nouveau Royaume & la nouvelle Académie prirent naiſſance preſque en même tems. Cette Compagnie, ſelon le génie de ſon fondateur, embraſſoit outre la phyſique, & les mathématiques, l'hiſtoire ſacrée & profane, & toute l'antiquité. Il en fut fait Préſident perpétuel, & il n'y eut point de jaloux.

En

En 1710. parut un volume de l'Académie de Berlin ſous le titre de *Miſcellanea Berolinenſia.*

Là M. *Leibniz* paroît en divers endroits ſous preſque toutes ſes différentes formes, d'hiſtorien, d'antiquaire, d'étymologiſte, de phyſicien, de mathématicien; on y peut ajoûter celle d'orateur, à cauſe d'une fort belle épitre dédicatoire adreſſée au Roi de Pruſſe; il n'y manque que celles de juriſconſulte & de théologien, dont la conſtitution de ſon Académie ne lui permettoit pas de ſe revêtir.

Il avoit les mêmes vuës pour les Etats de l'Electeur de Saxe Roi de Pologne, & il vouloit établir à Dreſde une académie, qui eût correſpondance avec celle de Berlin; mais les troubles de Pologne lui ôtérent toute eſpérance de ſuccès.

En récompenſe il s'ouvrit à lui en 1711 un champ plus vaſte, & qui n'avoit point été cultivé. Le Czar, qui avoit conçû la plus grande & la plus noble penſée qui puiſſe tomber dans l'eſprit d'un Souverain, celle de tirer ſes peuples de la barbarie, & d'introduire chez eux les ſciences & les arts, alla à Torgau pour le mariage du Prince ſon fils aîné, avec la Princeſſe *Charlotte Chriſtine*, & y vit & conſulta beaucoup M. *Leibniz* ſur ſon projet. Le Sage étoit préciſément tel que le Monarque méritoit de le trouver.

Le Czar fit à M. *Leibniz* un magnifique préſent, & lui donna le titre de ſon Conſeiller privé de juſtice avec une penſion conſidérable. Mais ce qui eſt encore plus glorieux pour lui, l'hiſtoire de l'établiſſement des ſciences en Moſcovie ne pourra jamais l'oublier, & ſon nom y marchera à la ſuite de celui du Czar. C'eſt un bonheur rare pour un ſage moderne qu'une occaſion d'être légiſlateur de barbares; ceux qui l'ont été dans les premiers tems ſont ces chantres miraculeux qui attiroient les rochers, & bâtiſſoient des villes avec la lire, & M. *Leibniz* eût été traveſti par la fable en *Orphée*, ou en *Amphion.*

Il n'y a point de proſpérité continuë. Le Roi de Pruſſe

mourut en 1713. & le goût du Roi ſon ſucceſſeur, entiérement déclaré pour la guerre, menaçoit l'Académie de Berlin d'une chûte prochaine. M. *Leibniz* ſongea à procurer aux Sciences un ſiége plus aſſuré, & ſe tourna du côté de la Cour Impériale. Il y trouva le Prince *Eugene*, qui pour être un ſi grand Général, & fameux par tant de victoires, n'en aimoit pas moins les ſciences, & qui favoriſa de tout ſon pouvoir le deſſein de M. *Leibniz*. Mais la peſte ſurvenuë à Vienne rendit inutiles tous les mouvemens qu'il s'étoit donnés pour y former une académie. Il n'eut qu'une aſſez groſſe penſion de l'Empereur, avec des offres très avantageuſes, s'il vouloit demeurer dans ſa Cour. Dès le temps du couronnement de ce Prince, il avoit déja eu le titre de Conſeiller Aulique.

Il étoit encore à Vienne en 1714. lorſque la Reine *Anne* mourut, à laquelle ſuccéda l'Electeur d'Hanovre, qui réuniſſoit ſous ſa domination un Electorat, les trois Royaumes de la grande Bretagne, M. *Leibniz* & M. *Newton*. M. *Leibniz* ſe rendit à Hanovre, mais il n'y trouva plus le Roi, & il n'étoit plus d'âge à le ſuivre juſqu'en Angleterre. Il lui marqua ſon zéle plus utilement par des réponſes qu'il fit à quelques libelles Anglois publiés contre S. M.

Le Roi d'Angleterre repaſſa en Allemagne, où M. *Leibniz* eut enfin la joye de le voir Roi. Depuis ce tems ſa ſanté baiſſa toujours; il étoit ſujet à la goute, dont les attaques devenoient plus fréquentes. Elle lui gagna les épaules, & on croit qu'une certaine ptiſane particuliére qu'il prit dans un grand accès, & qui ne paſſa point, lui cauſa les convulſions & les douleurs exceſſives dont il mourut en une heure le 14. Novembre 1716. Dans les derniers momens qu'il put parler, il raiſonnoit ſur la maniére dont le fameux *Furtenbach* avoit changé la moitié d'un clou de fer en or.

Le ſavant M. *Eckard* qui avoit vécu dix-neuf ans avec lui, qui l'avoit aidé dans tous ſes travaux hiſtoriques, & que le Roi d'Angleterre avoit choiſi en dernier lieu pour être hiſtoriographe de ſa maiſon, & ſon bibliothéquaire à Hanovre, prit ſoin

ſoin de lui faire une ſépulture très honorable, ou plutôt une pompe funèbre. Toute la Cour y fut invitée, & perſonne n'y parut. M. *Eckard* dit qu'il en fut fort étonné ; cependant les Courtiſans ne firent que ce qu'ils devoient ; le mort ne laiſſoit après lui perſonne qu'ils euſſent à conſidérer, & ils n'euſſent rendu ce dernier devoir qu'au mérite.

M. *Leibniz* ne s'étoit point marié ; il y avoit penſé à l'âge de cinquante ans, mais la perſonne qu'il avoit en vuë voulut avoir le tems de faire ſes réflexions. Cela donna à M. *Leibniz* le loiſir de faire auſſi les ſiennes, & il ne ſe maria point.

Il étoit d'une forte complexion. Il n'avoit guére eu de maladies, excepté quelques vertiges dont il étoit quelquefois incommodé, & la goute. Il mangeoit beaucoup, & buvoit peu, quand on ne le forçoit pas, & jamais de vin ſans eau. Chez lui il étoit abſolument le maître, car il y mangeoit toujours ſeul. Il ne régloit pas ſes repas à de certaines heures, mais ſelon ſes études ; il n'avoit point de ménage, & envoyoit querir chez un traiteur la premiére choſe trouvée. Depuis qu'il avoit la goute il ne dînoit que d'un peu de lait ; mais il faiſoit un grand ſouper, ſur lequel il ſe couchoit à une heure ou deux après minuit. Souvent il ne dormoit que aſſis ſur une chaiſe, & ne s'en réveilloit pas moins frais à ſept ou huit heures du matin. Il étudioit de ſuite ; & il a été des mois entiers ſans quitter le ſiége, pratique fort propre à avancer beaucoup un travail, mais fort mal-ſaine. Auſſi croit-on qu'elle lui attira une fluxion ſur la jambe droite, avec un ulcère ouvert. Il y voulut remédier à ſa maniére, car il conſultoit peu les Médecins, & il vint à ne pouvoir preſque plus marcher, ni quitter le lit.

Il faiſoit des extraits de tout ce qu'il liſoit, & y ajoûtoit ſes réflexions, après quoi il mettoit tout cela à part, & ne les regardoit plus. Sa mémoire, qui étoit admirable, ne ſe déchargeoit point, comme à l'ordinaire, des choſes qui étoient écrites, mais ſeulement l'écriture avoit été néceſſaire pour les y graver à jamais. Il étoit toujours prêt à répon-

dre ſur toutes ſortes de matiéres, & le Roi d'Angleterre l'appelloit ſon *Dictionaire vivant.*

Il s'entretenoit volontiers avec toutes ſortes de perſonnes, gens de cour, artiſans, laboureurs, ſoldats. Il n'y a guère d'ignorant qui ne puiſſe apprendre quelque choſe au plus ſavant homme du monde, & en tout cas le ſavant s'inſtruit encore quand il ſait bien conſidérer l'ignorant. Il s'entretenoit même ſouvent avec les Dames, & ne comptoit point pour perdu le temps qu'il donnoit à leur converſation. Il ſe dépouilloit parfaitement avec elles du caractère de ſavant & de philoſophe, caractères cependant preſque indélébiles, & dont elles appercevroient bien finement & avec bien du dégoût les traces les plus legéres. Cette facilité de ſe communiquer le faiſoit aimer de tout le monde; un ſavant illuſtre qui eſt populaire & familier, c'eſt preſque un Prince qui le ſeroit auſſi; le Prince a pourtant beaucoup d'avantage.

M. *Leibniz* avoit un commerce de lettres prodigieux. Il ſe plaiſoit à entrer dans les travaux ou dans les projets de tous les ſavans de l'Europe, il leur fourniſſoit des vuës, il les animoit, & certainement il prêchoit d'exemple. On étoit ſûr d'une réponſe dès qu'on lui écrivoit, ne ſe fût-on propoſé que l'honneur de lui écrire. Il eſt impoſſible que ſes lettres ne lui ayent emporté un tems très conſidérable, mais il aimoit autant l'employer au profit ou à la gloire d'autrui, qu'à ſon profit ou à ſa gloire particuliére.

Il étoit toujours d'une humeur gaye, & à quoi ſerviroit ſans cela d'être philoſophe? on l'a vû fort affligé à la mort du feu Roi de Pruſſe, & de l'Electrice *Sophie.* La douleur d'un tel homme eſt la plus belle oraiſon funébre.

Il ſe mettoit aiſément en colére, mais il en revenoit auſſitôt. Ses premiers mouvemens n'étoient pas d'aimer la contradiction ſur quoi que ce fût, mais il ne faloit qu'attendre les ſeconds; & en effet ces ſeconds mouvemens, qui ſont les ſeuls dont il reſte des marques, lui feront éternellement honneur.

On l'accuſe de n'avoir été qu'un grand & rigide obſervateur

teur du Droit naturel. Ses Pasteurs lui en ont fait des réprimandes publiques & inutiles.

On l'accuse aussi d'avoir aimé l'argent. Il avoit un revenu très considérable en pension du Duc de Wolfembutel, du Roi d'Angleterre, de l'Empereur, du Czar, & vivoit toujours assez grossiérement. Mais un philosophe ne peut guére, quoiqu'il devienne riche, se tourner à des dépenses inutiles & fastueuses qu'il méprise. De plus M. *Leibniz* laissoit aller le détail de sa maison comme il plaisoit à ses domestiques, & il dépensoit beaucoup en négligence. Cependant la recette étoit toujours la plus forte, & on lui trouva après sa mort une grosse somme d'argent comptant qu'il avoit caché. C'étoient deux années de son revenu. Ce trésor lui avoit causé pendant sa vie de grandes inquiétudes qu'il avoit confiées à un ami, mais il fut encore plus funeste à la femme de son seul héritier fils de sa sœur, qui étoit Curé d'une paroisse près de Leipsic. Cette femme en voyant tant d'argent ensemble qui lui appartenoit, fut si saisie de joye qu'elle en mourut subitement.

M. *Eckard* promet une vie plus complette de M. *Leibniz*; c'est aux mémoires qu'il a eu la bonté de me fournir qu'on en doit déja cette ébauche. Il rassemblera en un volume toutes les piéces imprimées de ce grand homme éparses en une infinité d'endroits, de quelque espèce qu'elles soient. Ce sera là, pour ainsi dire, une résurrection d'un corps dont les membres étoient extrêmement dispersés, & le tout prendra une nouvelle vie par cette réunion. De plus M. *Eckard* donnera toutes les œuvres posthumes qui sont achevées, & des *Leibnitiana* qui ne seront pas la partie du Recueil la moins curieuse. Enfin il continuera l'Histoire de Brunsvic, dont M. *Leibniz* n'a fait que ce qui est depuis le commencement du Régne de *Charlemagne* jusqu'à l'an 1005. C'est prolonger la vie des grands hommes, que de poursuivre dignement leurs entreprises.

G. G. LEIBNITII
VITA
A CELEB. JAC. BRUCKERO
SCRIPTA,

Ex Tom. V. ejuſdem Philoſophiæ Hiſtoria, deprompta.

§. I.

Germaniæ induſtria in excolenda philoſophia eclectica.

PRODUXIMUS hactenùs in ſcenam viros ſummos quos emendandæ philoſophiæ genuit Italia, Anglia, Gallia, quove eventu in formandis veris ejus vultibus ſedulitatem atque ingenium probaverint, pro inſtituti modo enarravimus. Reſtat Germania noſtra, quæ tantæ felicitatis, quantam vera de rebus ad cognitionem humanam pertinentibus cura promittit, memor ſeriùs quidem, quàm reliquæ Europæ regiones, at ſatis eleganter exoptatoque ſucceſſu in reſtituenda philoſophia eclectica deſudavit. Cui par tanto conatui largita eſt providentia divina ingenium, GODOFREDUM GUILELMUM LEIB-

LEIBNITIUM; quem si reliquis, quos unquam orbis literarius produxit, heroibus adnumeremus, & inter maximos ætatis recentioris viros collocemus, nihil faciemus, quod non rectè nos feciſſe, & civitatis eruditæ conſenſio, & ſequens viri ſummi demonſtrabit hiſtoria. Tanta enim tamque ingentia ſunt viri famigeratiſſimi, & non πολυϊςορίας tantummodò laude celeberrimi, ſed matheſeos quoque & philoſophiæ cognitione admirandi merita, ut quantum ex eo ornamenti ad patriam, quantum utilitatis ad literas omnes, maximè ad philoſophiam, & quæ cum ea conſpirat mathematicam diſciplinam acceſſerit, nemo ignoret, qui non rerum in orbe eruditо geſtarum planè rudis eſt atque hoſpes. Is cùm poſt *Carteſium* novam philoſophiæ faciem valdè memorabilem effinxerit, inter reſtauratores philoſophiæ eclecticæ ſuo jam merito eſt enarrandus.

Scriptores hiſtoriæ Leibnitianæ.

§. II. Tanta cum laude artibus propemodum & diſciplinis omnibus illuſtrandis, augendis, emendandis per totam ſeptuaginta annorum vitam inſudavit illuſtris *Leibnitius*, ut & vivus ignoraretur a nemine, de ſcientiarum ſatis curioſo, & poſt fata non deeſſent, qui viri ſummi hiſtoriam, meritaque de literis commentariis exponerent. Quod ſaxum volvendum ſibi delegerat ipſe *Leibnitius*, qui ad *Pelliſſonium* (1) hiſtoriam vitæ, morum, laborum & cogitationum transmiſit, quam in vulgus non exiiſſe eò magis dolemus, quò magis in explorandis ingenii animique viribus atque moribus maximam vir ſummus perſpicaciam probavit, in epiſtolis autem ad amicos ſcriptis luculenter prodidit, eam ſibi φιλαυτίας vim atque imperium non ineſſe, quod vel veritati officeret, vel inanem ipſi gloriæ ſine meritis affectationem commendaret. Fatis functus, cum maximum ſui deſiderium reliquiſſet in eruditorum animis vir incomparabilis, nonnullorum in eo verſata eſt induſtria, ut biographiam ejus luci publicæ ſiſtendo illud aliquate-

BRUCKERI NOTÆ.

(1) Vid. *Pelliſſon* Lettres de la tolérance.

quatenus lenirent, & quid in eo amiserint literæ, quantisque per eum accessionibus auctæ fuerint, accuratè docerent. Fecerunt id, fatis erepto *Leibnitio*, plerique, qui commentarios de rebus literariis, tum edidere: laudabili exemplo præeunte, quæ nostri patria fuit Lipsia, in quo bonarum mentium optimarumque scientiarum emporio, post *Nova literaria*, singulis hebdomadibus vulgari solita præstantissimi *Actorum eruditorum* collectores Leibnitianam memoriam, condito ex more elogio immortalitati consecrarunt. Qui cùm scire res magni viri potuerint, quocum familiariter vixerunt, & prolixè quoque eas exponendi occasionem habuerint, nobis ante omnes duces eligendi sunt, ut, quis in orbis literati theatro fuerit *Leibnitius* intelligi possit. Quamvis enim prolixiora dare & ex instituto summi mathematici & philosophi historiam conscribere susceperint VV. CC. *Sebastianus Kortholtus*, *Jo. Georgius Eckardus* & *Daniel Eberhardus Baringius*, nihil tamen hactenùs eorum lucem vidit. Secuti sunt acta eruditorum scriptores ephemeridum literariarum alii, certatim in id connitentes, ut defuncti memoriæ justa solverent & nominis ejus gloriæ calamos suos dicarent. In quo tamen pietatis & humanitatis officio nemo superasse censeri potest, elegantissimæ eruditionis virum *Bernardum Fontenellium*. Cùm enim diu academiæ scientiarum, quæ regiis auspiciis Parisiis floret, membrum fuisset *Leibnitius*, atque ex more laudatissimo ejus ad lares meliores translati vita, merita, laudes in consessu academiæ essent enarrandæ, instructus notitia de tanto viro ab *Eccardo Leibnitii* familiari vir facundissimus, elegantissimum herois incomparabilis elogium anno cIↃIↃccxvii, Id. Nov. recitavit. Quod cum plausu omnium exceptum *Historiæ illustris societatis* a se conditæ inseruisset *Fontenellius*, nostris quoque hominibus vernacula legendum traditum & *Theodiceæ Leibnitianæ* cum observationibus nonnullis adjectum est. Cujus editio cùm recuderetur, adjectæ sunt annotationes tum ab *Eccardo*, tum ab anonymo, quem *Baringium* esse, verisimillimum

mum viris doctis (2) visum est. Quamvis autem ab homine familiari, rerumque *Leibnitii* peritissimo memoriæ istæ profectæ sint, quibus usus est Scriptor Gallus, dolendum tamen, & elogii indolem obstitisse *Fontenellio*, quo minùs justam tanti viri historiam conderet, & relationes nonnullas suspectas, quasdam falsas esse. Tacemus alios, qui vitam Leibnitianam pro scopo instituti sui tetigerunt, quod post *Jo. Fabricium* (3), *Joachimum Frid. Fellerum* (4), *Christianum Grundmannum* (5), *Frid. Gentzkenium* (6), *Jac. Frid. Reimmannum* (7), *Theoph. Stollium* (8). Germanos ex Gallis fecit elegantissimus *Niceronius* (9). Horum tamen omnium studium cùm imperfectum meritò visum fuerit, magno eruditi orbis commodo & plausu integram atque suis numeris absolutam *Leibnitii* historiam scribere suscepit vir eruditissimus, & de philosophiæ recentioris historia præclarè meritus *Carolus Guntherus Ludovici*. Debemus indefessæ diligentiæ & pulcherrimæ eruditionis viro prolixos commentarios *de Philosophia Leibnitiana* (10), (ita enim inscriptio habet,) quos tamen historiæ Leibnitianæ philosophiæ prodromum tantùm & delineationem ampliorem esse voluit, illam suo tempore plenissimam descripturus. Adeò verò in jucundissimo & erudito libro accurationem, ordinem, perspicuitatem & fidem præstitit vir doctissimus, ut ad hunc unum fontem lectorem tutò ablegare possimus, ceteras unde sua hausit auctor, scaturigines ex eo facilè reperturum, idque unum doleamus, Latino sermone non exaratum istum librum esse, ut quantus vir fuerit *Leibnitius*, etiam exteris inde luculentiùs constet. Nos secundùm leges instituti nostri consultis viro-

(2) Cl. *Ludovici* l. citando c. 1. §. 4. p. 4.

(3) Hist. bibl. suæ vol. I. pag. 317.

(4) Is Otio Hanoverano additiones ad vitam *Leibnitii* in A. E. enarratam præmisit. Fuit autem is quoque ex familiaribus *Leibnitii*.

(5) In Ossibus & cineribus literarum anno 1716. defunctorum p. 16.

(6) In Hist. phil. p. 178.

(7) Hist. lit. germ. P. III. p. 576. P. IV. p. 147. P. V. p. 262. seq.

(8) Hist. liter. P. II. c. 1. p. 488. seqq.

(9) Mémoires T. II. p. 64. Præfixit quoque editioni Amstelodamensi Theodiceæ anni 1734. vitam auctoris *L. de Neufville*, quam Latinè versam adjecerunt editores Tubingenses novæ versioni Latinæ 1739.

(10) Lips. 1737. 8. II. Vol.

rum doctiſſimorum, quos nominavimus, laboribus, ipſa quoque *Leibnitii* ſcripta, maximè *Epiſtolas* ab eruditiſſimo *Chriſtiano Kortholto* edita (11), & *Collectanea* ex ore viri ſummi a Cl. *Fellero* hauſta (12), quæque in ephemeridibus paſſim occurrunt, ad *Leibnitii* hiſtoriam pertinentia conſulemus, & brevem quidem ac ſuccinctam ut ſcriptionis noſtræ modus poſtulat, veram tamen & a partis ſtudio alienam dabimus illuſtris philoſophi hiſtoriam.

Nativitas & educatio Leibnitii.

§. III. Edidit polyhiſtorem *Leibnitium* Lipſia, tot ingeniorum præclariſſimorum mater & altrix, anno cIↃ IↃ cXLVI, IX. Cal. Jul. ſt. v. parentibus familiæ decoribus, & literarum meritis conſpicuis, patre *Friderico Leibnitio*, facultatis philoſophicæ aſſeſſore, & moralis doctrinæ doctore publico, viro eruditiſſimo, matre *Catharina*, *Guilelmi Schmuckii*, J. U. D. & profeſſoris filia. Cùm parentum uterque, & naturali ingenii acumine & reliquis quoque præſidiis abundaret, quibus ad præclara quævis formari ſolent elegantiora ingenia, feliciori nativitatis ſorte in urbe tanto ſucceſſu Muſis operante, *Leibnitius* uti non potuit. Patrem autem ſexennis puer amiſit, a matre, magnæ prudentiæ & pietatis fœmina ritè educatus. Qui cum paulò adoleſceret, ſcholæ Nicolaiticæ traditus, divini quod nactus erat, ingenii ſcintillas præmaturè prodidit, condiſcipulis non induſtria modò, ſed felicitate quoque ingenii citò ſuperatis. Totus enim in diſciplinarum optimarum ſtudium cùm exardeſceret, non contentus lectionibus, quas peritiſſimorum præceptorum induſtria ſuppeditabat, adoleſcens admodum in patris bibliothecam optimis libris refertam ſe abſcondit, & contemptis rivulis ad humanitatis fontes, ſcriptores veteres Græcos & Latinos, accurrit, jugi lectione atque meditatione ardentem veteris literaturæ ſitim reſtincturus (13). Incidit autem in *Livium* atque *Virgilium*, optimos dicendi fingendique

(11) Lipſ. 1738-1742. IV. Vol.

(12) Edidit ea Otii Hanoverani, ſ. Miſcellaneorum Leibnitianorum titulo Lipſ. 1718. 8.

(13) Act. erud. l. c. & poſt hos reliqui. Inter præcoces ideò eruditos locum ſuo jure poſtulat *Leibnitius*.

gendique auctores, quos cùm difficiles nimis tenero adolescenti præceptores dissuasissent, pervicit tamen ignea vis animi ejus, ut utrumque totum ferè devoraret: tanta memoriæ fidelitate, ut ad senium vergens, poëtarum principem totum ferè atque integrum ex memoria recitare posset. Ita verò formata est præstantissima viri summi quam in humanitatis studiis postea ostendit, peritia, qua elegantissimis suæ ætatis calamis & prosa & ligata oratione inferiorem se non esse apud omnes demonstravit. Sed & rhetores, poëtas, historicos, philosophos, & quicquid bonorum scriptorum ei suggerebat paterna supellex tanta diligentia & judicandi solertia legit adolescens præmaturæ indolis, ut egregia τῆς ἐγκυκλοπαιδείας notitia ei succresceret, & ante dies virilibus studiis esset aptus. Sanè eo tempore collegisse divini ingenii virum eas elegantioris literaturæ, maximè antiquæ, opes, quibus velut gemmis ejus scripta interstinguuntur, ex scriptis ejus in juvenili ætate editis est manifestissimum. Ita cùm ante ætatem animi vis robur eximium acquisivisset, altiùs ingressus stadium ad academicorum studiorum cursum animum applicuit, & quindecim annos natus anno cIↃIↃCLXI, albo academiæ patriæ nomen dedit. Quo facto dici non potest, quantum animorum succreverit adolescenti ignea animi virtute exsuperanti ad prosequendum gnaviter eum cursum, quem intenderat. Igitur lectioni, auditioni, meditationi totus immersus, non uni literarum generi inhæsit, sed quoscunque scriptores fors obtulisset, supra ætatis vires judicio instructus ita legit, ut severè examinaret, & in horrea memoriæ longè fidissimæ referret, quicquid eruditioni futuræ posset esse utilissimum. Ita theologorum, juris peritorum, medicorum, philosophorum, auctorumque aliorum, quos eruditionis lumen commendabat, libros nocturna diurnaque manu versando inexspectatos inde fructus retulit. Quòd si difficiliora occurrissent, ad præceptorum oracula accurrens auxilium implorabat, quod tamen ex proprio fundo, aciem animi in partes vocando, omnium optimè hauriebat. Erat inter eos, a quorum ore pendebat omnium sine dubio

eruditiſſimus *Jacobus Thomaſius*, cujus excellentiſſimam doctrinam alibi (14) ex merito deprædicavimus. Is cùm vaſtiſſimam lectionem cum judicio accuratè copulaſſet, & imprimis veteris philoſophiæ, maximè Græcanicæ, rarò ejus ætatis inter Germanos exemplo, eſſet conſultiſſimus, *Leibnitium*, acerrimi ingenii adoleſcentem ad hæc myſteria accuratè cognoſcenda maxima dexteritate adduxit, ea felicitate eventus, ut in philoſophiæ hiſtoria paucos poſtea ſibi pares haberet *Leibnitius*, mirabile verò ſit, virum tot difficillimis geometrarum & hiſtoricorum laboribus diſtractum tantum in eo eruditionis genere vidiſſe. Candidè gratoque animo agnovit *Leibnitius*, quantum per hunc virum profeciſſet. Cujus rei teſtimonia peti plurima poſſunt ex epiſtolis *Leibnitii* ad *Thomaſium* (15). Maximè autem ejus rei teſtimonium extare vir ſummus voluit in epiſtola ad hunc præceptorem ſuum data, quam recuſis ejus cura *Nizolii* commentariis præmiſit, & in qua de Ariſtotelica philoſophia cum recentiori reconciliabili diſputat, & de *Carteſii* ſectatoribus judicat. *In ea enim mirè γεῦμα hiſtoriæ philoſophicæ Thomaſianum extollit, quod quantum inter nudas nominum recenſiones & profundas de ſententiarum connexionibus rationes interſit, oſtenderit, & philoſophiæ magis quam philoſophorum hiſtoriam ab eo expectat, teſtatus omnes veterum receſſus eum luſtraviſſe, & recentiorum inventa, quando mereantur, non aſpernari; atque illos illuſtrare, hos examinare unum optimè poſſe.* Talem cùm *Thomaſium* judicaret atque deprehenderet *Leibnitius*, mirum non eſt in philoſophia addiſcenda plurimum illi tribuiſſe, ſic ut fateatur: *ingratus ſim, ſi tibi in philoſophia multa me debere negem.* Et hanc quoque animi fiduciam poſtea conſervavit erga *Thomaſium Leibnitius*, ex quo jucundiſſimum literarum commercium enatum inter utrumque eſt, quod quantum qualemque diſcipulum educaverit *Thomaſius* præclarè loquitur. Fallimur autem, aut ex hac cauſſa derivandum quoque eſt, magnum quod veteribus philoſophis

(14) In Ia. parte lib. 1. Period. III. (15) Vid. Tom. IV. hujus collectionis.

phis *Leibnitius* ſtatuit pretium, quos, imprimis *Pythagoram* & *Platonem*, prætuliſſe recentiorum pleriſque in epiſtolis ad amicos multoties prodidit. Sed ut ad præceptores *Leibnitii* reliquos revertamur, in mathematicis *Joannem Kuhnium*, in philoſophia etiam *Joannem Adamum Scherzerum* & *Fridericum Rappoltum* audivit. Et ille quidem ſcholaſtici acuminis laude tum præclarus habebatur: hic autem in veteris philoſophiæ myſteriis probè verſatus audaciori conatu cœperat ſervile jugum ſcholaſticæ philoſophiæ abjicere, unde meruit a *Chriſtiano Thomaſio* (16) cum *Jo. Chriſtophoro Sturmio* primi eclectici nomine laudari, quibus ex merito *Leibnitium* jam tum addidit perſonatus Realis de Vienna. Tantis viris, quorum doctrinam multiplicem fœtus literarii abunde teſtantur, præceptoribus uſus, omni ſpe citius profundiuſque in artium adyta penetravit *Leibnitius*, & futuræ magnitudinis haud obſcura indicia prodidit. Id quod latere non potuit *Thomaſium*, futuram, quam in orbe erudito, obtenturus eſſet, fortunam locumque illuſtrem, noſtro admodum juveni præſagientem.

Mora Leibnitii Ienenſis & promotio academica.

§. IV. Ita in patria academia ſeverioribus diſciplinis ritè initiatus ad Muſas Salanas abiit, & in Ienenſi ſchola magnos tum viros *Erhardum Weigelium*, mathematicarum diſciplinarum peritiâ inſignem, & *Joannem Andream Boſium*, hiſtoriarum doctorem publicum, & criticæ artis præſidio magna cum laude in hiſtoria veteri verſatum, in juriſprudentia autem, cui ſe patris avique materni exemplo addixerat, *Joannem Chriſtophorum Falcknerum* duces ſtudiorum habuit. Quos maximo Leibnitiani ingenii commodo illi præceptores obtigiſſe, ſi non ipſo eventu conſtaret, ſatis tamen id diſci poſſet ex laudatiſſimorum virorum doctrina, multis ſpeciminibus inter eruditos tum probata. Maximè autem plurimum incrementorum ad Leibnitianam eruditionem acceſſit, ex lectionibus *Weigelii*, qui arithmeticæ & mechanicæ myſteria profundiùs rimabatur,

(16) Introd. in philoſ. aul. c. 1. §. 93. p. 44.

hiſque Pythagoream philoſophiam jungere tentabat (17). Hoc enim duce uſus *Leibnitius*, facilè in iſta penetralia pervenit, divini ingenii felicitate adjutus, quæ clauſa manſere præceptori. Cujus exemplum eſſe poteſt arithmetica tetractyos, quam inſtituerat *Weigelius*, quam ſibi de arithmetices dyaticæ arcano cogitandi occaſionem ſuppeditaviſſe, non negat *Leibnitius*. Et huic quoque præceptori ejus tribuendum videtur, quod eo tempore ad ſyncretiſmum inter veteres & recentiores philoſophos, a quo abhorrebat *Thomaſius* inclinaverit. *Weigelium* enim inter *Ariſtotelem* & novatores paciſci voluiſſe, ipſe nos docet *Leibnitius* (18): qui quanti hunc philoſophum fecerit, loco quodam (19) ſatis teſtatum fecit. Non verò apud Ienenſes virorum doctorum præcepta audiviſſe contentus, ipſe quærere veritatem, & novam viam tentare ſuſcepit, nomenque ideò dedit quærentium collegio, quod ſodalitium de novis veritatibus inquirendis maximè tum erat ſollicitum. His ſtudiis auctus & politus in patriam rediit, & priſtina oracula conſuluit, acceptaque prima, quam vocant, laurea, tantum abeſt, ut philoſophiæ ſtudium ſepoſuerit, ut duce *Thomaſio* veterum Græcorum, maximè *Platonis* & *Ariſtotelis* commentarios ſedulò evolveret, Scholaſticorum cum iis cogitata conferret, & recentiorum inventa cum illis componeret, maximè autem Carteſiana placita examinaret, profundiſque meditationibus ita ſe immergeret, ut, quod ad *Burnetum* nobilem Scotum ſcribit (20), quindecim annorum adoleſcens, totos dies in ſylva oberraret, & diſceptationem inter *Ariſtotelem* & *Democritum* inſtitueret; ſæpiùs autem, novis luminibus exortis veterem ſententiam exueret. Ut autem vires quoque publico ſpecimine periclitaretur, præſide *Jacobo Thomaſio de Principio individui* in arenam philoſophicam deſcendit. Quod

(17) Edidit ejus rei ſpecimen in Tr. Vernaculo: in Deſcriptione arithmetica philoſophiæ moralis ſecundum numeros Pythagoræ ejuſque tetractyn. qui Ienæ 1674. 8. prodiit.

(18) In Ep. Nizolio præmiſſa.

(19) Apud *Stollium* Hiſt. Lit. P. III. c. 4. §. 17. p. 674.

(20) Vid. Tom. VI. P. I.

Quod argumentum licet ex ſenticetis Scholaſticorum hauſtum eſſet, auctore pro entitate Nominalium contra Thomiſtarum materiam ſignatam pronuntiante, in eo tamen & acumen judicii probavit, & errores ex recepta Scholaſticorum ſententia oriundos detexit, & quam profundè *Ariſtotelis* ſententiam perſpexerit, demonſtravit. Tacemus corollaria, quæ ingenium *Leibnitii* ſupra juveniles annos eminens produnt. Iſtis peractis, & ſuſcepto ad *Joannem Strauchium* Brunſvicenſem ſyndicum itinere, redux in patriam honores in philoſophia ſummos more majorum petiit, meritoſque nondum duodeviginti annos natus, anno cIↃ IↃc LXIV accepit: & tum ad juris legumque diſciplinam majori contentione converſus *Schacherum* & *Schwendendoerferum* JCtos Lipſienſes præceptores habuit. Adeo verò philoſophiæ deliciis ineſcatus ab ejus penitiori meditatione non deſtitit, ut magno labore id tum temporis ageret, qua ratione *Platonem* cum *Ariſtotele* conciliare poſſet. Viribus itaque ſatis atque eruditione inſtructus, qui docentis jura publico ſpecimine tueretur, *Quæſtiones philoſophicas ex jure collectas* in arenam deduxit, ventilandaſque viris doctis exhibuit: idem ſub *Schwendendoerfero* in jure ſuſcepit, argumento diſceptationis literariæ *de Conditionibus* propoſito. Addunt *Actorum eruditorum* collectores, etiam in philologico argumento vires tentaturum *Leibnitium*, *de Scriptoribus Laconicum Lipſii ſcribendi genus imitantibus* ſchediaſma meditatum multa collegiſſe, haud injucunda, editione tamen poſthac ab aliis laboribus impedita. Ut verò in philoſophica facultate academiæ patriæ locum aliquando obtinere poſſet, juxta leges & ſtatuta *de Complexionibus* publicè diſputavit. In qua diſſertatione anno cIↃ IↃc LXVI habita, tum primùm paulò clariùs emicuit, quàm ingenium ejus magnitudinem portenderet. Multa enim excelſa, ſingularia, & profundam meditationem prodentia cùm attuliſſet, maximè veritatum nonnullarum, quas ætate maturior in meridiana luce collocavit, auroram jam tum cœlo philoſophico induxit. Qua de re vel ſola, quæ more recepto adjecit, corollaria exemplum præbent luculentum. Ex

qua

qua tractatione enata *Leibnitio Ars combinatoria*, eodem anno edita, *in qua ex arithmeticæ fundamentis complicationum ac transpositionum doctrina novis præceptis exstruitur, & usus ambarum per universum scientiarum orbem ostenditur, nova etiam artis meditandi, seu logicæ inventionis semina sparguntur.* Adjecit in fine *Demonstrationem existentiæ Dei ad mathematicam certitudinem exactam.* Valdè placuit ingeniosum scriptum viris passim eruditis, qui probè viderunt, novas meditationes haud planè nullius usus in eo aperiri, spargi semina inventionis, & pulchra multa afferri: multa aliorum παραράματα acutè configi. Quæ caussa fuit, ut inconsulto licèt auctore, anno cIↃ IↃ cxc Francofurti recuderetur. Id quod tamen valdè displicuit *Leibnitio*, » eo quòd libellum non satis esse limatum, » nec præsentibus ejus cogitatis ac personæ ubique respondentem judicaret, & veniam olim annis datam, in quibus ali» qua interdum luxuriantis ingenii audacia laudetur, nunc a » se peti non posse perspiceret. « Unde in *Actis eruditorum* editionem istam improbari jussit, indicavitque, quibus in articulis meliora jam ipsi arrisissent. Quibus tamen non obstantibus magnæ auctoritatis viris labor iste probatus est (21), eo quòd ad faciliorem jurisprudentiæ methodum cuncta attemperavisset. Talis cùm esset, licèt vigesimum ætatis annum vix attigisset, summos in utroque jure honores petere ausus est; & obtinuisset eos sine dubio, cùm spectatissima jam tum ejus eruditio in patria fuisset, nisi lepido errore (22), quem caussis arcanis, & quod nondum maturus annis crederetur, tribuunt *Acta eruditorum*, repulsam fuisse passus, a qua ipse jure consultorum ordo sine dubio abhorruisset, si ab eo res tum stetisset.

§. V.

(21) *Godofr. Strauchius* Diss. de Syllogismo juridico §. 5. apud *Ludovici* l. c. p. 313. seqq. add. *Morhof.* Polyhist. T. I. p. 360. seqq.

(22) Nempe cùm in ædibus decani consilii sui indicium ex more facere vellet, ab uxore ejus, adolescentiam illius contemnente repulsam passus dicitur. *Ludovici* l. c. p. 45. qui rectè observat, bellum nondum Aristotelicis & scholasticis tum indixisse *Leibnitium*, ut ea propter impediretur, quam caussam nonnulli allegant.

§. V. Indignatus hanc injuriam *Leibnitius*, de alio loco circumspexit, in quo præclaræ, quam possidebat doctrinæ major ratio haberetur, obtinerique honores diu meriti possent. Ad Noricam ideo, quæ Altdorfii floret, academiam eodem anno abiit. In quo itinere, cum altè sibi animo infixisset, quod postea symboli loco adhibuit, partem vitæ, quoties perditur hora, perire; de emendanda jurisprudentia novaque atque faciliori methodo introducenda meditatus est, & cogitationes sine librorum apparatu, solius mentis beneficio, conceptas in chartam retulit, quas biennio post typis vulgavit. Ubi autem Altdorfii appulisset, ad examen more consueto admissus, ita præclarissimam eruditionem doctoribus legis, qui in ea schola tum vivebant, probavit, ut ad dissertationem inauguralem, secundùm academiæ statuta sine præside habendam lubentissimè admitteretur. Disputavit viginti annorum juvenis *de Casibus perplexis in jure*, tanto omnium applausu, ut non bonus modò quilibet, de hoc novo academiæ ornamento reipublicæ eruditæ gratularetur, sed & senatus academicus, egregiè consultum isti scholæ putaret, si in docentium numerum reciperetur. Obtulit itaque novo doctori jus atque potestatem legum scientiam extra ordinem docendi: Quam conditionem tamen rejecit, cùm aulicam potiùs anhelaret. Ideò relicta Altdorfio Norimbergam concessit, ut, & viros ibi doctos conveniret, & præclaros artifices, quibus semper abundavit urbs celeberrima, inviseret. Ibi in societatem quorundam incidit, qui in summum chemiæ arcanum, (lapidem philosophorum vocant,) inquirebant. Qui cùm maximè sacra atque silentio tecta mysteria sua haberent, eo ipso vehementer accenderunt *Leibnitii* animum, cupientem discere, quibusnam hi homines thesauris inhiarent, quibus modis finem, toties alios frustrantem obtinere sibi pollicerentur, ratus nonnulla se ab eis, ut fieri haud rarò solet, discere posse, quæ ad recludendos naturæ recessus facere possent. Simulabat ergò alchemistorum mysteriorum insignem quandam notitiam conscripta ex libris hujus generis epistola ænigmatum ipsi auctori

Studia Leibnitii academica Altdorfii.

imperſcrutabilium plena. Quam cùm directori exhibuiſſet, facilè obtinuit, ut dicto certo ſtipendio ſocietati iſti a ſecretioribus chartis eſſe, & librorum arcanorum compendia deſcribere juberetur. Id quod ingenio Leibnitiano, inſigni ἀγχοινία prædito non potuit non evenire utiliſſimum; cum ea brevi teneret omnia, quæ magnis ſumtibus iſtud ſodalitium congeſſerat.

Commendatus Boineburgio Leibnitius.

§. VI. Non neglexit tamen, his intentus, virorum doctorum conſuetudinem *Leibnitius*, undequaque alimenta quærens doctrinæ, quam alebat, indies creſcentis. Maximè *Juſto Jacobo Leibnitio*, eccleſiaſtæ Norimbergenſi innotuit, viro eleganter docto, noſtrum autem ſola nominis cognatione attingenti (23). Is illuſtri *Boineburgio*, viro ſummo, & præter prudentiam aulicam inſigni eruditione conſpicuo, qui tum Norimbergam diverterat, *Leibnitium* commendavit, cùm & heroem illum magnis favere ingeniis noſſet, & *Leibnitium* ea ſcientiarum omnis generis notitia pollere intellexiſſet, quæ illuſtris viri curioſitati abundè poſſet ſatisfacere. Vix autem convenerat eum *Leibnitius*, cùm ingenii magnitudinem & judicandi ſolertiam vaſtæ omnium ferè ſcientiarum peritiæ junctam admiratus *Boineburgius*, de benevolentia ſua eum juberet eſſe certiſſimum, ſponderetque, in eo verſaturum curam ſuam, ut ſereniſſimo, cui ſerviebat, electori Moguntino eum tradat, & ad aulæ miniſterium aditum paret. Cui ſcopo obtinendo præclaras de juriſprudentiæ & hiſtoriarum pomœriis dilatandis cogitationes augere, prolixè, hiſque ſe ornamentis eum commendare juſſit. Paruit optimo conſilio *Leibnitius*, & ut Moguntiæ propior eſſet, Francofurtum abiit, fortunæ ſuæ fabrum ita acturus, ut, quæ cupiebat, honeſtiſſimis nominibus conſequi poſſet. Quod eo faciliùs facere licebat, cùm abunde haberet, quibus omni miniſterii generi ſufficeret, & conſilia literaria concepiſſet, ingentem utilitatem pollicentia.

Traditus Leibnitius

§. VII. Intellexerat illuſtris *Boineburgius*, quantum emolumenti

(23) Edidit is Memorabilia Bibl. Norimb.

menti ad aulam heri sui ex tanto viro redundare posset, eumque ideò electori valdè commendaverat. Qui cùm ipse viris meritorum gloria insignibus optimè cuperet, ab eo vocare *Leibnitium* Moguntiam *Boineburgius* jussus est. Is ubi advenit, & salutandi electoris veniam nactus est, in primo congressu benevolentiam principis sibi conciliavit. Qui ut intelligeret, quid de eo esset sperandum, specimen doctrinæ edere constituit, quæque de jurisprudentiæ emendandæ modo & ratione deque nova methodo in chartam conjecerat, in ordinem redacta vulgare & inscribere nomini electoris statuit. Prodiit ita hoc anno cIↃ IↃCLXVIII, *Nova methodus docendæ discendæque jurisprudentiæ, cum subjuncto catalogo desideratorum in jurisprudentia.* Qui libellus mole exiguus, at meditationum præstantia magnus, vehementer viris doctis placuit, qui gavisi sunt confusum illud chaos, quo premitur legum peritia, & difficillimum redditur ejus studium in ordinem redigi posse, inventumque esse, qui hoc Augiæ stabulum purgaret. Ipse quoque celeberrimus auctor, quamvis de se modestè, præcipuè de ætatis juvenilis laboribus judicaret, multa se nova & proficua detexisse, semper affirmavit, licet non deessent, qui vetera novis melioribus præferre mallent (24). Nec quod non nemo (25) magnæ auctoritatis in eo reprehendit, de sola methodo demonstrativa in eo libello sollicitus fuit, & ut illa in legum scientiam introduceretur, suasit, sed innumeros quoque, quibus ea premitur, defectus, ostendit, & quæ impedimenta, ad promovendam scientiam elegantissimam, removenda essent, quæ media neglecta, prudentissimè detexit. De quo tamen alibi dicendum, cùm ad hanc nostram tractationem non pertineat, & adeundus, qui in compendio cuncta enarravit Cl. *Fellerus* (26). Ipse autem *Leibnitius*, cùm intellexisset, placuisse admodum electori consilium novi corporis

Moguntino electori.

(24) Opposuit his laboribus protribunalia *Nic. Chr. Lynckerus* Giessæ 1669. conf. Leibnitiana p. 143.

(25) Illustris *Ludewigius*. vid. *Ludov.* l. c. p. 323.

(26) In Supplem. vitæ Leibnitianæ Otio Hanov. præmisso.

juris condendi, quod ordine, elegantia & perſpicuitate ſe magis commendaret, eodem adhuc anno, brevi ſcriptione *Corporis juris reconcinnandi* rationem explicuit, & cum viris doctis atque juriſprudentiæ peritis communis laboris conſilium aggreſſus, ipſam juris collectionem nativo ordini reſtituere aggreſſus eſt. De quo ejus ſtudio, cùm nobis prolixioribus eſſe non liceat, conſulendi ſunt, qui hiſtoriam juris recentiorem tradunt, quæque accuratè enarravit doctiſſimus *Ludovici*. Idem conſiliorum ingentium capax *Leibnitii* animus tentare tum cœpit in omnibus diſciplinis, unde *Alſtedii Encyclopædiam* emendare, augere, & perficere animo concepit & *Heſenthalerum* in laboris ſocietatem pertraxit. Quæ tamen conamina majora & graviora, quæ ſupervenerunt, negotia brevi ſuppreſſerunt, quamvis animum conſiliumque nunquam abjecerit *Leibnitius*, & jam ſenex de ea re cum illuſtri *Wolffio* egerit, ut ſimilis encyclopædia inſigni cum orbis eruditi utilitate tandem procuderetur (27).

Labores Leibnitii Moguntini.

§. VIII. Impediverunt autem *Leibnitium*, talia meditantem curæ publicæ, cujus pars eſſe juſſus eſt. Nempè cùm ſe regno Poloniæ abdicaſſet *Joannes Caſimirus* (28), deque novo rege diſceptarent proceres, qui electionis diem VI. Non. Mai. anni ſequentis indixerant, inter coronæ candidatos nomen quoque profeſſus eſt *Philippus Guilelmus*, Palatinus dux Neoburgicus, cui *Boineburgium* rerum ſuarum adminiſtrum commendaverat, ſpectata viri excellentiſſimi prudentia, rerumque civilium cognitio atque experientia. Cujus benevolentia cùm totus gauderet *Leibnitius*, ejus molimina eruditione ſua, incertum juſſus, an ſponte? juvare ſtatuit. Enatum *Specimen demonſtrationum politicarum pro eligendo rege Polonorum, novo ſcribendi genere ad claram certitudinem exactum*, quod larvato nomine *Georgii Ulicovii Lithuani Leibnitius* edidit. In quo libello ita vim animi etiam in rebus ad prudentiam civilem perti-

(27) Vid. --- cogitata *Leibnitii* de ratione emendandi Encyclopædiam *Alſtedii*. Tom. V.

(28) Factum id anno 1668. d. 16. Sept.

pertinentibus demonſtravit *Leibnitius*, ut virum ſibi utiliſſimum in aulam ſuam pertrahere omnibus modis princeps laudatus conaretur, fruſtraneo tamen eventu cùm Moguntiam præferre Neoburgo a *Boineburgio* perſuaſus conſtituiſſet. Neque tamen tunc quoque in alium quaſi orbem raptus philoſophiæ curam ſepoſuit, ſed emendare ſenſum de philoſophia rectum, quo poſſet modo, perrexit. Hinc cùm *Marii Nizolii* librum *de Veris principiis & vera ratione philoſophandi contra pſeudo-philoſophos*, qui tum prorſus diſparuerat, a *Boineburgio* accepiſſet, ut & diuturni carceris ſqualore ſcriptorem, *in quo eſſet acuminis ſatis, plurimum eloquentiæ philoſopho dignæ, libertatis nimium, protraheret, ad ſananda bonarum literarum, quæ paſſa erant, mala*, recudi fecit, annotationes adjecit, quibus nimiam libertatem inter repagula aliqua coërcuit, præfixitque duas diſſertationes, quarum una, de Stilo philoſophico diſſerit, & præclara multa de *Nizolio* de ratione dicendi ſcribendique in philoſophia, de habitu linguarum ad philoſophiam, de perſpicuitate dicendi inter philoſophandum, de pretio ſcholaſticæ philoſophiæ ſtatuendo, de ſecta Nominalium, de uſu metaphyſicæ, de univerſalium natura, de ſcriptis *Ariſtotelis*, deque ſimilibus cumulat: altera epiſtolaris ad *Jacobum Thomaſium* de ſcribenda hiſtoria philoſophica, de *Carteſio*, *Ariſtotele*, Scholaſticis, horumque philoſophorum placitis, maximè autem de conciliatione inter *Ariſtotelem* & recentiores diſputat. Patet autem ex his diſſertationibus, quamvis multos receptæ philoſophiæ nævos jam vidiſſet, maluiſſe tamen concordiam tum inter veteres & recentiores inire, quàm illos totos deſerere (29). Quem veterum amorem

(29) Non hoc ita intelligendum, ac ſi *Leibnitius* veterum umbras recentiorum lumini prætuliſſet. Sed cùm in *Ariſtotele* notiones terminoſque vagos & incertos deprehenderet, eorum ſignificationem ex recentiorum obſervationibus determinavit, hocque ipſo alium longè *Ariſtotelem* nobis dare voluit, quàm revera fuit. Vidit id, ut mirè perſpicax erat, in dignoſcendis inter ſe philoſophorum ſententiis, *Jacobus Thomaſius*, faſſus in reſponſione ſua, ſibi non perſuaderi, *Ariſtotelem* a recentioribus philoſophis non adeò diffidere, licèt agnoſcat, dogmata ejus quædam loquendique modos ejuſmodi eſſe, ut conciliare volentibus faciant ſpem aliquam concordiæ, vereri

per totam quidem vitam non depoſuit, maximè tamen eo tempore, quo novum ſyſtema condendi conſilium nondum foverat, prodidit, unde iſta quoque ad ſyncretiſmum propenſio enata eſt, quam in iſtis diſſertationibus manifeſtavit, quam in quadam epiſtola candidè, ut hanc hiſtoriæ philoſophicæ peſtem valdè oderat, confodit *Jacobus Thomaſius*. Valdè commendatos ſibi habuit *Leibnitii* conatus *Boineburgius*, qui, ut præclarè judicabat, multum incrementorum ad literas a *Leibnitio* profectum iri intelligebat. Ut itaque ſponte currenti calcar adderet, tradere eum principibus ſummâ curâ anniſus eſt, ut actus gloriæ ſtimulo *Leibnitius* in juvandis diſciplinis, eo majori contentione pergeret. Senſit ejus commendationis effectum *Leibnitius* maturè, anno cIↃ IccLxx, inter conſiliarios ſupremi judicii reviſorii aſſeſſores in aula Moguntina cooptatus, annoque ſequenti adductus in notitiam magni Principis *Joannis Friderici* Brunſvicenſium & Luneburgenſium Ducis, qua fundamentum futuræ felicitatis noſter poſuit, ab eo tempore intemerata optimi Principis gratia uſus. His calcaribus novo inſtinctu auctus *Leibnitius*, quacunque ratione poſſet, velificare ſtudiis *Boineburgii*, & juvare ſcientias conatus eſt. Inde enata præter *Defenſionem logicam SS. Trinitatis per nova inventa logica, contra Wiſſovatium*, hominem Socinianum, in gratiam *Boineburgii* conſcriptam, *Hypotheſis phyſica nova, quæ phænomenorum naturæ plerorumque cauſſæ ab unico quodam univerſali motu in globo noſtro ſuppoſito neque Tychonicis, neque Copernicanis aſpernando, repetuntur*, quam etiam *Theoriam motus concreti* vocaverat. Eam ſocietati Britannicæ inſcripſit, eo quod ex *Oldenburgero* intellexiſſet, conjecturas has ei non ingratas fore. Supponit autem globum ſolarem, globum terreſtrem, & ſpatium intermedium, maſſa quieſcente, quam ætherem vocat plenum. Et in globo quidem ſolis atque terræ motum ſtatuit

vereri autem ſe, ait, ut illa pax queat ipſo ſatis volente ſanciri, ſiquidem mentem philoſophi paulò penitiùs rimemur, ſed & reliqua merentur legi, prorſus enim ſunt egregia & ſyncretiſmo huic evertendo aptiſſima.

ſtatuit circa proprium centrum, ſive internum, & alium motum in ſole, quo agat extra ſe, variè circularem, & radios emittentem, qui agant in globum terreſtrem, totum initio homogeneum, eumque mirificè mutent, admiſſo ab eo dehiſcente æthere. Hinc tot ictibus pleriſque centrorſum euntibus majorem materiæ partem in fundum collectam terram dediſſe, aquam ſupernataviſſe, aërem emicuiſſe, intruſum ætherem omnia intus pervaſiſſe in bullas interceptum hypotheticè aſſerit. Ex quo colligit, terram noſtram etſi radiis lucis dehiſcens in partes heterogeneas abierit, ubique tamen ſubtiliſſimo æthere penetrari; eumque proportionatam ſibi ſubtilitate partium radiorum lucis actionem potiſſimum recipere. Cùm igitur terra agatur circa proprium centrum ab occidente versùs orientem, ſubtiliſſimum ætherem terram circumdantem contrario motu non tantum retardationis, ſed & obnitentiæ, lucem ſequutum, motum iri ab oriente verſus occidentem. Et hunc univerſalem motum in globo noſtro terraqueo eſſe putat, a quo potiùs, quàm ab atomorum figuris aut ramentorum de vorticum varietatibus, res repetendæ ſint. Quaqua ratione fieri debeat, ingeniosè, ut ſunt Leibnitiana omnia, explicat, & ex innumerabilibus bullis, ex fluidi æſtuatione & fuſione per lucem ſeu calorem exortis, ſemina rerum & ſtamina ſpecierum, receptacula ætheris, corporum baſin, conſiſtentiæ cauſſam, & fundamentum omnis varietatis in rebus, impetuſque in motibus derivat. Quæ tamen huc transſcribere omnia, delineareque qua ratione vir ſummus maximis ingenii viribus novam phyſiologiam effinxerit, tractationis ſcopus dicendorumque ratio impedit. Legenda autem tota diſſertatio eſt, ut quàm elegans atque fœcundum jam tum viri magni ingenium fuerit, intelligatur. Mirum itaque haud eſt, placuiſſe fœtum hunc novum non modo viris paſſim doctis, ſed & ſocietati regiæ Londinenſi, cujus juſſu editio repetita eſt; ipſum quoque ſchediaſma illuſtrem *Chriſtianum Knorrium* Cabbalæ denudatæ auctorem, aſſumti *Chriſtophori Peganii* nomine Germanis legendum dediſſe.

se (30). Aſt non inficiandum tamen, haud pauca in hac diſſertatione poſtea viro ſummo diſplicuiſſe, cùm ſententiam mutaviſſet, viris quoque nonnullis eruditis (31) ab iis aſſertionibus diſſentientibus. Quoniam autem in hac nova hypotheſi phyſica effingenda, motûs leges ſupponendæ erant, ideò philoſophus acutiſſimus novam quoque *Theoriam motûs abſtracti* delineavit, cujus regulis theoriam motûs concreti inædificavit: eam autem, poſt hanc demum editam publici juris fecit, & academiæ regiæ Francicæ ſcientiarum inſcripſit. In ſchediaſmate, heic ob arctam propoſitionum connexionem in epitome non delineando, ſed ipſo, cùm breve ſit, inſpiciendo, id ſibi conſtituit, & indiviſibilium naturam illuſtraret, cohæſionis rationem detegeret, hypotheſin afferret, unde omnia naturæ phænomena, mechanicè explicari poſſent &c. Multa in hoc brevi ſed acuto ſcripto ſunt, quæ placitorum, poſtea viro celeberrimo propriorum ſemina continent. Inter quæ referri poteſt, quod monadibus ejus præluſit dogma: *Omne corpus eſſe mentem momentaneam, ſeu carentem recordatione, quia conatum ſimul ſuum & alienum contrarium non retineat ultra momentum, adeoque careat memoria ſenſu actionum paſſionumque ſuarum, atque cogitatione*, quibus aſſertis *Hobbeſium* ſecutus fuiſſe non nemini perperam viſus eſt. Aſt multa in hac quoque theoria motûs abſtracti poſtea improbavit *Leibnitius*, ad alias cogitationes delatus. Cujus exemplum hypotheſis dynamica eſſe poteſt, quam tunc quidem nondum conceperat, unde hoc loco cum *Democrito*, *Gaſſendo* & *Carteſio* eſſentiam corporis in ſola maſſa inerte poſuit. Addi his debet *Notitia opticæ promotæ* in qua nova vitrorum opticorum poliendorum artificia tradidit, de quibus etiam cum *Benedicto de Spinoza*, in ea arte mirè verſato per literas egit.

Leibnitii iter Gal-

§. IX. Hactenùs in cœlo Germanico novum philoſophiæ omnis-

(30) Ad calcem *Thom. Brownii* Pſeudoxiæ epidemicæ, quam Germanicè edidit vir illuſtris Norimb. 1680. 4.

(31) Vid. ill. *Wolf.* Tent. phyſ. P. III. *Kaſchubius* in Elementis phyſico-mechanicis, *Jo. Walliſius*, Philoſophical tranſactions n. LXXIV. p. 2227.

omnisque literaturæ sidus exortum resplendescebat *Leibnitius*; *licum prius.* jam de fatis ejus ita disponere incipiebat providentia, ut regionibus sub alio sole calentibus innotesceret, quanto scientiarum bono is natus esset. Occasionem subministravit *Boineburgius*, qui negotiorum transigendorum filiique regendi caussa *Leibnitium* rogavit, ut in Galliam concederet, aliquam ibi ob dictas caussas moram acturus. Factum id anno cIↃ IↃCLXXII. Quod iter exoptatissimum *Leibnitio* accidit, qui cum ingenio, doctrinaque esset instructissimus, facilè vidit, ex virorum præstantissimorum, quos tum Gallia, maximè Lutetia Parisiorum nutriebat, consuetudine plurimum incrementi accepturam esse ipsius eruditionem, ingenii excellentiam autem illis fore commendatissimam. Consultis itaque exploratisque in itinere memorabilibus, quæ ad naturalem & eruditam historiam pertinent, cum in Gallia advenisset, fama jam tum notissimus, & dotibus ingenii divini admirabilis, viros doctos certatim sibi amicos comparavit. Quorum tanta erga illum fuit fiducia, ut maximi momenti consilia de rebus ad disciplinarum cultum pertinentibus cum eo communicarent, ejusque arbitrio haud parum in controversiis inter se enatis auctoritatis deferrent. Cujus specimina tum in epistolis ejus, tum alibi haud contemnenda occurrunt. Maximè tum temporis caput inter Gallos efferre cœperat geometria sublimior atque interior, in qua eo tempore hospitem se adhuc planè fuisse alicubi fatetur. Ast eo tempore *Christiani Hugenii*, cui post *Galilæum* & *Carteſium* plurimum tum debebat ista scientia, notitiam nactus, cùm legeret ejus librum *de Horologio oscillatorio*, adjungeretque *Des-Honvillæi*, id est *Pascalii Epistolas*, & *Gregorii a S. Vincentio* opus, *de Quadratura circuli & sectionibus conicis*, sola animi perspicacia vique divina ingenii adjutus, subitò maximam lucem hausit, & sibi, ut ipse scribit, & aliis quoque, qui eum in his novum norant, inexpectatam, idque mox speciminibus datis ostendit. Mirari ergo quis queat, eum in tam difficili arduoque opere totum occupatum, provinciam potuisse pati hanc sibi imponi a Duce *Montauserio*,

& qui ejus nomine rem urgebat, *Petro Daniele Huetio*, ut ad *Martianum Capellam* in usum Delphini illustrandum operam suam conferret; quam eum perfecisse, sed schedas furto subtractas amisisse narrant *Acta eruditorum* (32). Unde verisimilius putamus esse, quod *Fellerus* narrat, monitum ea de re, satius fore putavisse, si tam effusi sumtus in detegenda naturæ arcana & scientias parum excultas impenderentur, quàm quod auctores isti, post nitidas Belgarum editiones & notis variorum exornatas, paucis immutatis alia tantùm veste in lucem ederentur. Quanquam verum quoque est, etiam huic labori una cum geometriæ arcanioris studio, cui se totum tradiderat, sufficisse ingenium *Leibnitii* vastissimum. Quicquid autem illius rei fuit, id sanè ex dictis est manifestissimum, magnitudinem ingenii Leibnitiani maturè effulsisse. Factum inde est, ut cùm fatis erepto *Boineburgio* patre, filius moderatore haud ampliùs egeret, *Leibnitius*que abitum pararet, retinere ipsum teste *Fontenellio*, oblata regis gratia, munereque & honoribus haud contemnendis, haud pauci conarentur. Sed cùm Protestantium communionem, quam sequebatur, ecclesiasticam deserere nollet, nec placeret transitus ad Romanam ecclesiam, favorem hunc fatorum oblatum generoso pectore respuit, annoque cIↃ IↃCLXXVI in Britanniam abiit.

Iter Leibnitii Britannicum prius.

§. X. Primum autem, quod agendum sibi esse credebat *Leibnitius* in insulam delatus, erat, ut in virorum doctissimorum notitiam veniret, quibus ad augendas animi divitias uti posset. Facilè autem viam illi paravit doctrina atque virtus apud omnes conspicua, & amicitia *Collinsii* atque *Oldenburgeri*, qui regiæ societati ab epistolis tum erat. His parariis, quisquis eruditionem spirabat, imprimis mathematicarum disciplinarum periti, musea pariter atque pectora illi recluserunt, virumque præstantissimum ad amicitiæ jura admiserunt. Inter quos si unum *Isaacum Newtonum* nominaverimus, satis dictum esse putamus. Ita verò & augendis geometriæ sublimioris luminibus, & reliquis, quæ urgebat εὑρήμασι, inter quæ eminet

(32) In Elogio *Leibnitii*.

eminet machina arithmetica, ab ipso illustri viro in *Miscellaneis Berolinensibus* (33) depicta, tempus impendendi utilissimam occasionem nactus est. Ast dum læti florent rerum *Leibnitii* successus, oborta ex improviso tempestas, omnem fortunam evertere minatur. Obiit enim hoc anno cIↃ IↃCLXXIII Elector Moguntinus, cujus morte extincta simul fuit omnis, quæ hactenùs succreverat spes emergendi, quin & stipendium hactenùs illi solvi solitum desiit. Quæ tamen, cum deprimere animum quoque fortem atque magnum potuissent, *Leibnitium* non fregerunt, Dei potissimùm benevolentia, ingeniique quod ab eo acceperat, opibus nixum. Relictâ ergò Britanniâ Lutetiam reversus est, quo loco sibi conatuum auxilia exoptatiora promittebat; ut verò futuræ quoque fortunæ consuleret, ad *Joannem Fridericum*, Brunvicensium Ducem scripsit, ejusque gratiam, qua diu jam fruebatur, imploravit. Is, quanto non prudentiæ modo civilis, & artium mathematicarum præsidio, sed & πολυϊστορίας laude esset inclytus *Leibnitius*, probè intelligebat; unde profuturum rebus suis ratus, si hunc sibi virum vindicasset, consiliarii aulici & bibliothecarii munus cum stipendio lauto ei obtulit, permittens simul, ut Lutetiæ moram facere, usque ad perfecta conanima, & imprimis absolutam machinam arithmeticam, liceret. Qui nuntius ut exoptatissimus nostro accidit, ita ad augendam industriam eum calcaris instar excitavit. Factum inde, ut ita laudatam machinam perficeret, ut ejus copiosiorem, quam Londini ediderat, delineationem *Colberto*, qui scientiis artibusque amplissimè apud Regem favebat, itemque Academiæ scientiarum offerre posset. Quæ cùm ingenii Leibnitiani magnitudinem & doctrinæ excellentissimæ merita satis nosceret, anno cIↃ IↃCLXXV primum ei locum inter exteros, albo suo inscriptos designavit. Quem honorem ut meritis sibi peperit *Leibnitius*, ita novis indies inventionibus tueri stategit, de

Alterum iter Gallicum.

(33) Hist. hujus inventionis in compendio enarrat *Ludovici* P. II. §. 328. p. 233. sqq. Conf. P. I. §. 463.

quibus tamen, cùm ad matheſin pleræque ſpectent, dicere plura hoc loco nihil attinet. Eodem verò anno relicta Gallia iterum in Britanniam ſolvit, ut quæ nova detexiſſet, cum geometris communicaret; anno autem ſequenti, nempe cIↃ IↃCLXXVI, ad Batavos abiit, ubi incidit in *Huddenium*, Amſtelodamenſis urbis conſulem, quem cùm arcana geometriæ ſublimioris plurima detexiſſe, & inventa egregia in chartam conjeciſſe comperiſſet *Leibnitius*, qui de augendis & amplificandis præſtantiſſimæ artis limitibus mirè erat ſollicitus, impensè lætatus eſt. Tandem abſoluto itinere Hanoveram petens, circa auctumni initia ſoſpes advenit, benignè a Principe ſuo exceptus, cujus juſſu anno cIↃ IↃCLXXVII locum in conſilio aulico occupavit.

Alterum iter Britannicum.

Labores Hanoverani.

§. XI. Ita ſedem fixam certamque nactus *Leibnitius* in id totis viribus incubuit, ut & principi ſuo, quem optimum experiebatur, utiliſſimum, & ſcientiis tantum non omnibus exoptatiſſimum ſe præſtaret. Et ante omnia quidem bibliothecam a Principe collectam, cujus cura ipſi demandata erat, accuratè diſponere, augereque ſtuduit, unde hero ſuo ſuaſit, ut *Martini Fogelii*, medici & profeſſoris Hamburgenſis bibliothecam, libris rariſſimis atque optimis magno judicio conquiſitis refertam ære ſuam faceret; quo pacto inſignem acceſſionem ad hanc bibliothecam fecit. Deinde ut reditus quoque Ducis ſui augeret, de emendandis metalli fodinis cogitans, egregia auxilia detexit, quibus aquæ ſubterraneæ, illis tantoperè inimicæ, exhauriri poſſent. Quæ cùm Duci magnoperè placuiſſent, amplumque *Leibnitio* ſtipendium is decreviſſet, perducere ad optatos eventus magno labore ſtuduit; morte Principis autem præventus deſiſtere ab eo conſilio coactus eſt. Sed & alia ratione Hanoveranæ domui fidei & devotionis præſtandæ modum ſuppeditavit *Leibnitio* conventus procerum pacis pangendæ cauſſa Noviomagi eo tempore habitus. Cùm enim Gallorum legati Germaniæ Principibus præter Electores legationis jus competere negarent, noſter id aſſerere, licet perſonatus, edita demonſtratione politica, conatus

natus est. Enata inde *Cæsarini Furstenerii* tractatio *de Jure supremtatus ac legationis Principum Germaniæ*. Quem libellum, cùm singularia multa complecteretur, *Leibnitius* autem nomen studiosè reticeret, alii *Ludolpho Hugoni*, alii *Esaiæ Pufendorfio*, alii *Ezechieli Spanhemio*, alii *Bernardo Koehne*, quorum nomina tunc inter rerum politicarum consultos eminebant, tribuerunt, certo indicio, talem istum laborem esse, cujus pœnitere summos viros haud debeat. Quamvis fuerint, qui displicere in eo sibi nonnulla sint professi (34). Nunquam autem, quod mireris, se auctorem illius libelli auctor professus est, fortè quod Regum Electorumque aulas, quæ alia sentiebant, quasque passim faventes habebat, offendere nollet. Post curas has publicas, quas Principi suo debebat, de scientiis quoque amplificandis sollicita fuit indefessa, χαλκεντέρου *Leibnitii* diligentia. Et memorabile imprimis est, hoc anno cIↃ IↃCLXXVII, XII Cal. April. primam calculi differentialis a se inventi mentionem feciſse *Leibnitium* ad *Isaacum Newtonum*, qui paulo antè in literis de calculo fluxionum a se detecto ad eum scripserat, eum autem ænigmaticè tantùm indicaverat. Porrò & mechanica nonnulla & chemica nova in lucem produxit, interque hæc novam phosphori rationem a *Brandio* detectam viris doctis significavit, eamque postea in Ephemeridibus Parisiensibus & Berolinensibus vulgavit. Tacemus alia ad Cartesianas & Stenonianas controversias pertinentia, quæ in literis ad amicos agitavit; nulla enim eruditionis pars erat, in qua non virum se præstaret *Leibnitius*.

§. XII. Feralis fuit *Leibnitio* annus sequens cIↃ IↃCLXXIX, ille enim fatali morbo principem optimum & beneficentissimum ei abstulit, cujus memoriam carmine heroico celebravit; in quo tantam artis poëticæ facultatem, canendique elegantiam prodidit, ut mirabile prorsus sit, virum in abstrusis speculationum geometricarum mysteriis rimandis, & politico *Acta Leibnitii ab anno 1679.*

(34) Historiam libelli vide in Bibliotheca imperantium p. 263. conf. *Reimmann.* Hist. Lit. Germ. P. V. p. 262. not. O.

argumento excutiendo totum occupatum, tam facilem felicemque venam potuisse prodere. Verùm ea singularis erat ingenii Leibnitiani felicitas, ut omnibus sufficeret, nihilque attingeret, in quo non præstantiam demonstraret. Talis cùm esset, negligi a defuncti fratre, qui in Ducatu successerat, vir tantus non potuit. Ab *Ernesto Augusto* enim, regiminis habenas capessente, inter consiliarios aulicos esse DC. thalerorum stipendio convictuque & domicilio aulico auctus jussus est: quamvis ipsi Imperatori serviendi occasionem captaret, post mortem *Petri Lambecii.* Is enim cum Cæsareæ bibliothecæ præesset, & historiographi titulo gauderet, convenientissimum rebus suis judicaverat *Leibnitius*, si ea sparta potiretur, admissus simul in consilium aulicum, qua de re epistolam scripsit, in qua laborum suorum rationem ita exponit, ut dicat, *se fodinis aquarum incommodo laborantibus subveniendi opere detentum spem habere, intra paucos menses rem confectum iri; hosque se jam cogitationibus delectari, & quod ab officio otii est, subinde mathematicis studiis impendere, quibus videat, pleraque tum œconomicæ tum etiam militaris scientiæ arcana contineri.* Probant id egregia multa, quæ ab eo tempore vulgavit, specimina; nam & aërometriam, quam juvare conabatur *Samuel Reyherus*, augere, & de organo auditûs cum *Gunthero Christophoro Schelhammero* conferre, & alia multa cum eruditis communicare studuit. Cujus egregiam occasionem nactus est, cum laudatissimo Actorum eruditorum instituto, quod anno cIↃ IↃCLXXXIII auctore *Ottone Menckenio* cœpit, socius accessisset. Ab eo enim tempore observationibus quàm plurimis istis Ephemeridibus insertis disciplinas mathematicas & philosophicas auxit, libros præstantissimos, maximè ad matheſin spectantes recensuit, & in hoc agro fœcundissimi ingenii semina ita sparsit, ut lætissima inde innumerorum inventorum messis exsurgeret. Id quod accurata elegantissimorum schediasmatum Leibnitianorum, quæ istis Ephemeridibus inserta sunt enarratione demonstrari operæ pretium esset, nisi hanc paginæ nostræ prolixitatem refugerent. Unde lectorem

ad

ad ipsam præstantissimæ collectionis inspectionem dimittimus, commendato cel. *Ludovici* (35) indice, qui recensiones & observationes Leibnitianas omnes in *Actis Eruditorum* extantes accuratè indicavit. Nos id unum observamus, nullam ferè matheseos, maximè, quæ pura dicitur, partem esse, quæ non in hoc eruditionis horreo ab ingenio Leibnitiano insignem accessionem atque augmentum acceperit, multas esse, quas ad summum perfectionis apicem perduxerit. Qua de re ad ejus proportionem circuli ad quadratum circumscriptum in numeris rationalibus, ad æquationem exponentialem, ad novum principium catoptricum & dioptricum, ad specimen dimensiones figurarum inveniendi, ad methodum de maximis & minimis, ad methodum novam tangentium, ad calculum differentialem, ad observationes staticas, de momentis gravium in planis inclinatis, ad meditationem de natura anguli contactus & osculi, ad problema de linea catenaria seu funiculari ad specimen dynamicum, & complura alia provocamus. Quibus jungi debent observationes atque dissertationes, quas ephemeridibus literariis Parisiensium aliisque passim inseruit. Quorum omnium historia hoc quidem loco exponi non potest, merentur autem matheseos acta insigni capite de meritis *Leibnitii* in hanc artem præstantissimam a viro rerum harum accuratè perito augeri. Magis ad nostrum institutum spectant philosophicæ meditationes ab eo tempore *Actis eruditorum* insertæ, inter quas primum locum occupavere editæ anno cIↃ IↃCLXXXIV meditationes *de Cognitione, veritate & ideis*, in quibus rationali philosophiæ nova accendere lumina fategit. Quas cùm infra exhibituri simus, hoc loco de iis plura dicere nihil attinet.

§. XIII. Tanta cum luce quotidie illustrior coruscaret eruditio Leibnitiana, isque in omni disciplinarum campo cursum præ aliis egregiè absolvisset, ejus opera ad res sereniss. domus Brunsvicensis describendas ab *Ernesto Augusto*, Luneburg- *Iter Leibnitii ad colligenda monumenta Brunsvicensia.*

(35) Vol. I. c. 7. Vol. II. c. 13.

BIBLIOTECA FACULTAD DE GRANADA

neburgenſium Duce, adhibita eſt. Cujus Principis juſſu atque ſumtibus cIↃ IↃcLxxxvii iter literarium ingreſſus eſt, ut ex tabulariis, bibliothecis, monaſteriis, & quæcunque aditum permitterent, adytis literariis monumenta colligeret, quibus illuſtrari atque in apricum produci poſſe hiſtoriam domus ſereniſſimæ poſſe judicaret. Perluſtravit autem primò quidem haud contemnendam Germaniæ ſuperioris partem, Franconiam, Sueviam, Bavariam, Auſtriam, & nec bibliothecas publicas, maximè Cæſaream, nec archiva atque tabularia Principum & civitatum, nec forulos monaſteriorum, nec privatorum quoque theſauros literarios neglexit, ut heri ſui juſſibus obſecundaret. Tum in Italiam progreſſus, in qua Eſtenſem familiam unam cum Brunſvicenſi originem habuiſſe noverat, ſimile inſtitutum faventibus paſſim viris doctis, urgere graviter perrexit. Neque tamen huic uni negotio attentionem ſuam deſtinavit: ſed cùm ingenii vaſtitas pluribus ſufficeret, ad conſueta quoque ſtudia reſpexit, & imprimis matheſin porrò juvare, transmiſſis ad collectores *Actorum eruditorum* obſervationibus, reſpondere viris eruditis, qui dubia objecerant; explorare naturæ artiſque opera, & curam augendarum diſciplinarum nunquam deponere anniſus eſt. Maximè tunc mechanicæ atque rebus ad metalli fodinarum culturam pertinentibus valdè favit, nihilque in eo itinere neglexit, quod ad hunc ſcopum facere poſſe intellexiſſet. Id quod occaſionem *Eccardo* dedit, conquerendi, non tantùm in urgendo ſcopo primario, & publico ſtudium adhibuiſſe *Leibnitium*, quantum in hoc ſecundario & privato, nec ſatis feliciter hoc itinere ad augendam hiſtoriam Brunſvicenſem fuiſſe uſum. Negant id tamen alii, monentes ampliſſimam *Leibnitii* eruditionem & induſtriam planè ſtupendam utrique labori abundè ſuffeciſſe, & haud contemnendam ſupellectilem monumentorum ad hiſtoriam Luneburgenſem pertinentium, ſecum reducem attuliſſe. De qua re ſententiam interponere nobis non licet, qui quid reportaverit Hanoveram, ignoramus, vix autem perſuaderi nobis patimur, *Leibnitium* τὸ ἔργον, quod injunctum illi

illi erat, adeo neglexisse, ut πάρεργα ei præponeret; recordamur quoque, quantas difficultates superandas patiantur, qui arcana nonnunquam rerum veterum conclavia adire, perreptare bibliothecarum forulos, & ἀνέκδοτα inde protrahere in lucem satagunt. Quibus si sufflaminata fuerit viri magni industria, nihil inde redundat, quod eum culpa premat.

Reversi studia & labores.

§. XIV. Reversus ad lares *Leibnitius* pristinum cursum maxima industria perficere aggressus est, & tum divini ingenii felicitate nova εὑρήματα mathematica cum orbe erudito communicavit, tum jurisprudentiæ methodum emendare, reconcinnare collectionem juris, & in formam artificiosi systematis leges conjungere denuò tentavit. Quo in arduo negotio viros quoque doctos jurisperitissimos socios sibi adscivit. Quanti autem laboris opus susceperit, quantum in eo profecerit, quam inde legum scientiæ lucem accenderit, quid absolvere conatus laudatissimos impediverit, hoc loco enarrari non potest, sed ad jurisprudentiæ historiam recentiorem pertinet, rem verò omnem eleganter complexus est Cl. *Ludovici* (36), qui videndus. Eadem ratio est, cur quæ hoc tempore inter *Leibnitium* & *Paulum Pellissonium* de tolerantia & illis religionis capitibus, quæ Romanam & Protestantium ecclesiam disjungunt, disputata & ab ipso *Pellissonio* invito & ægrè ferente *Leibnitio* vulgata sunt, prætereamus, quamvis partis studio non occupato prodant, etiam in religionis negotio accurationem philosophicam & judicium, quo *Pellissonium* longè antevertebat, eum demonstravisse. Quod qui negat, aut nos favori aliquid dedisse putat, eum illa recolere jubemus, quæ de fide ac rationis & philosophiæ usu inter utrumque virum doctissimum disputata sunt, cùm caussæ suæ diffisus *Pellissonius*, earum testimonium ejurasset (37), inque Scepticorum castra

(36) L. c. §. 103. p. 106.

(37) Vid. *Lettres de la tolérance*, ubi satis prodidit *Pellissonius*, triumphare se cum interitu philosophiæ, malleque ineptas nugas, si suæ parti faverint, quàm veritatem rationibus philosophicis probatam. Sed & reliqua apertum Pyrrhonismum sapiunt; sine his enim armis tela Leibnitiana effugere erat impossibile.

castra transfugisset. Aliter instituens *Leibnitius* ita philosophiæ præsidio fidebat, ut non obstare eam revelationi *Pellissonio* post traditionis carecta latenti demonstraret. Ceterùm eodem anno cIↃ IↃCXCI ab *Antonio Ulrico*, Guelpherbytano Duce consilio aulico adscriptus, curamque illustris bibliothecæ habere jussus est: ipse in variis Ephemeridibus literariis more suo observationibus præstantissimis juvare artes mathematicas & philosophiam perrexit, controversiæ hydraulicæ inter *Gulielminum* & *Papinum* ita arbiter interceſſit, ut quanti viros de scientiis præclarè meritos faceret, & quàm longè a fastu pædagogico abesset, omnes intelligerent.

Studium Leibnitii in illustrando jure publico.

§. XV. Abundè viri doctissimi officio feciſſe satis *Leibnitius* censendus esset, etiamsi plura ad promovendas literas non fuisset molitus: at suppeditavere inexhaustæ diligentiæ & vastissimæ lectionis viro alia quoque ad jus publicum pertinentia doctrinæ præstantia & usus atque exercitatio, summa judicii acie instructa. Occasio autem enata ex conatibus heri sui, *Ernesti Augusti*, Ducis Hanoverani, cui spes potiundæ dignitatis novæ Electoralis tunc enascebatur. Cùm enim in actis tum Imperii Romani publicis, tum sereniſſimæ domus Luneburgensis & Brunsvicensis, *Leibnitius* esset versatissimus, & acutè ubique videret, tabularia Principis autem omnia ei paterent, tanta industria, tantoque pro sereniſſima domo studio in eruendis ejus juribus, privilegiis, prærogativis & similibus desudavit, ut utiliſſima inde illustrissimo *Platenio*, qui res futuri Electoris in comitiis curabat, auxilia exsurgerent, annoque cIↃ IↃCXCII res omnis ex voto finiretur, adscripto celsissimo Principe Electorum collegio. Ita verò dum historiam antiquissimæ domus scrutatur, & res ejus ab ovo quod aiunt orditur, initio facto ab ipsis originibus, enatæ viro fœcundissimi ingenii novæ de statu terræ primævo post diluvii tempora cogitationes, naturalem historiam mirè illustrantes (38), quarum compendium *Actis eruditorum* inseruit, integras autem in chartam conjecit, quas transmissas collegio Sorbonæ calculum

(38) Eas *Protogæa* appellavit.

culum ejus meruisse testatur, qui ad biographiam *Leibnitii*, Germanicè versam annotationes adjecit. Neque tamen exiguæ tantùm molis libellis eruditionem in hoc quoque genere prodidit, licet ubique præclara atque utilissima funderet, sed cùm actorum publicorum, chartarum atque monumentorum insignem prorsùs acervum collegisset, isque undequaque augeretur, præter historiam Brunsvicensem, cui saxo volvendo ex domini sui jussu præcipuè invigilabat, totius quoque Europæ historiam publicam, & quod illi potissimum innititur jus gentium publicum illustrare aggressus est. Vocavit autem, præter collectanea tanto studio congesta in subsidium, bibliothecæ Augustæ Guelpherbytanæ, his divitiis mirè splendentis codices, monumenta regia aliaque auctoritate & favore Principum ex tabulariis publicis collecta, libros rarissimos, in quibus acta publica deprehenduntur, verbo, quicquid argumentum nobile & gravissimum illustrare & perficere posse judicabat. Accessere studia & benevolentia virorum doctorum, qui conatus laudatissimos illustris viri, pro viribus juvare atque promovere contenderunt, qua in re humanitatem *Ezechielis Spanhemii*, *Boisotii*, *Christophori Schraderi*, *Jo. Alberti Heugelii*, *Gerardi Meieri*, *Greifencranzii*, *Jo. Georgii Grævii*, *Pauli Voëtii*, *Gilberti Burneti*, *Thomæ Rymeri*, *Thomæ Smithi*, *Sparvenfeld*, aliorumque laudavit. Ita tandem, consultis quoque præstantissimis collectionibus historicis prodiit anno cIↃ IↃCXCIII. *Codex juris gentium diplomaticus, in quo tabulæ authenticæ actorum publicorum tractatuum, aliarumque rerum majoris momenti per Europam gestarum, pleræque ineditæ vel selectæ, ipso verborum tenore expressæ ac temporis serie digestæ continentur, a fine seculi undecimi ad nostra usque tempora.* Cujus libri præstantissimi historiam hoc loco enarrare, institutum vetat, consuli autem non sine fructu viri docti possunt, qui hanc operam susceperunt, maximè autem legenda sunt, quæ illustris auctor more suo doctissimè tum in primum codicis tomum, tum in alterum, qui mantissam continet, est præfatus. Nobis id annotasse sufficiat, quod & *Fontenellius* observavit,

virum ſummum non modo ingenio, quod ſupra modum acutum & elegans nutriebat, ſed & ferrea diligentia & ſtudio indefeſſo, quod ad publica emolumenta referebat humanæ ſocietatis, amor, & judicium rectum, literis pariter rebuſque publicis prodeſſe voluiſſe, & omnium quoque bonorum expectationem expleviſſe.

Labores philoſophici Leibnitiani eo tempore.

§. XVI. Reverſus ab hoc labore hiſtorico ad conſueta ſtudia, ad refingendos philoſophiæ primæ ſive ontologiæ vultus animum applicuit. Cui labori eo magis par erat excelſum *Leibnitii* ingenium, quo magis totum erat ad metaphyſicas ſpeculationes quaſi natum, ſyſtemati autem aptè & cohærenter concinnando omnium aptiſſimum. Indignabatur autem vir acutiſſimus, ſcientiam nobiliſſimam, ex qua communia rectè ſentiendi & definiendi principia hauriri debeant, in inanem terminorum notitiam eſſe mutatam. Hinc qua ratione emendari poſſet, quidque ſubſtantiæ notioni, quam velut fundamentum, ſubſternendam eſſe reliquis ſtatuebat, eſſet addendum, peculiari obſervatione, actis eruditorum inſerta explicuit; multos in ea re affectas nactus, quamvis Carteſianis, maximè *Ricardo Andalæ* (39), aliiſque vis illa activa, conatuſque ſubſtantiæ mirè diſplicuerit. Ipſe verò *Leibnitius*, cùm hoc pacto naturam rerum, ipſaſque motûs leges modo ſimpliciſſimo recludi poſſe crederet, quadriennio poſt eandem aſſertionem, commentatione *de ipſa natura ſive vi inſita*, repetiit. Alios labores tum ad geometriam, tum ad artem ſalutarem, tum ad jus publicum pertinentes, quos hoc anno excluſit fœcundiſſimum *Leibnitii* ingenium, cùm ad tractationis noſtræ argumentum non pertineant, brevitatis cauſſa præterimus.

Acta literaria Leibnitiana anni MDCXCV.

§. XVII. Novis philoſophiam acceſſionibus auxit inexhauſta *Leibnitii* doctrina anno ſequente cIↃ IↃcxcv. Cùm enim deprehendiſſet, falſas motûs leges ſibi concepiſſe *Carteſium*, de veris earùm fundamentis atque principiis diſpiciens, novam

(39) In diſſ. de vera notione ſubſtantiæ, quæ extat in Pentade diſſert. philoſ. diſſ. I.

vam de viribus ſubſtantiarum ſcientiam tandem meditatus eſt, ex qua omnis mechaniſmi ratio ſimplex atque naturalis poſſet deduci, & menſura virium, maximè vivarum definiri. Quia tamen, quam animo conceperat, ſcientiam novam, quam dynamicen ſalutabat, integram exponere, tot ſimul laboribus obrutus non poterat, *Specimen dynamicum actis eruditorum* inſeruit, ex quo multa poſtea materia viris doctis enata eſt, de menſura virium diſputandi, quæ hoc loco enarrare nihil attinet. Quemadmodum hoc tempore ad dubia a clariſſimo viro, *Bernardo Niewentyt*, contra calculum differentialem ejuſque uſum in reſolvendis problematibus geometricis propoſita, more ſuo, id eſt acutè & humaniter reſpondit. Nulla autem in argumento magis aut ingenii *Leibnitiani* vis emicuit aut novitas hypotheſeos omnium in ſe oculos convertit, quàm in novo, quod hoc anno in *Ephemeridibus Pariſienſium literariis* vulgavit, *Syſtemate de natura & communicatione ſubſtantiarum, itemque unione inter corpus & animam intercedente.* In quo famigeratiſſimam hypotheſin de harmonia inter animam & corpus præſtabilita, de qua infrà ex inſtituto dicemus, prima vice cum philoſophico orbe miro & diverſo eventu communicavit. Anno cIↃ IↃCXCVI novis honoribus *Leibnitius* ab Electore Hanoverano auctus eſt, cùm merita ejus de domo Brunſvicenſi in dies creſcerent & augerentur. Declaratus enim conſiliarius juſtitiæ intimus & hiſtoriographus Electoralis, non titulo modo, ſed emolumentis quoque gaviſus eſt, quamvis vitæ pragmaticæ rationi non adſtringeretur, nec in conſeſſu adminiſtrorum ſtatûs locum caperet, niſi cùm de rebus ad hiſtoriam & jus publicum ſpectantibus conſuleretur, ut in cauſſa Saxo-Lauenburgica, & in controverſia cum Duce Virtembergico accidiſſe, *Ludolfo Hugone*, Vice-cancellario Hanoverano, dirigente & dicendi rationem emendante, obſervavit Cl. *Fellerus*. Ita verò novis excitatus ſtimulis pro cauſſa atque gloria heri ſui omnem movere lapidem maxima contentione ſtuduit. Cumque ſereniſſimæ domus Brunſvicenſis hiſtoria eum quotidie occuparet, ab eo tempore cœptum

tramitem nova opera & majori induſtria proſequi, & adjutus miniſterio virorum doctorum, maximè *Joachimi Frider. Felleri*, & *Jo. Georgii Eccardi*, quos in laboris ſocietatem adſciverat, quæcunque in ampliſſimo hiſtoriæ medii ævi campo reperire poterat ad Brunſvicenſes res facientia mira patientia collegit, digeſſit, & in horrea ſua retulit. Cujus generis curis cùm interponere gaudia ſoleant alii, ipſe ad philoſophiæ hortos divertit, & ejus deliciis medii ævi tædia levavit. Ex qua recreatione philoſophica, exortæ *Meditationes* ejus in *Jo. Lockii Librum de Intellectu humano*, in quibus debitis quidem laudibus ornat opus præſtans & acutum, non diffitetur autem diſplicere ſibi ea, quæ contra ideas innatas, de idea ſubſtantiæ, de anima interdum actu non cogitante, de idea vacui, de forma logica, philoſophus Anglus diſſeruit, quamvis ea non obſtare putet, quo minus acceſſiones maximi momenti ad philoſophiam factas eſſe a *Lockio* dici poſſit. Quo judicio æquiſſimè & non ſine meritorum Lockianorum laudibus lato, valdè tamen & ipſum *Lockium*, & amicos ejus *Guilelmum Molinæum* & *Joannem Clericum* offendit, quorum iniquitatem inferendo de hominibus noſtris judicio accuratè ſolideque demonſtravit celeberrimus *Jo. Chriſtoph. Gottſchedius* (40), dignus fama Leibnitiana vindex. Reliquum, quod a labore, cui præcipuè ſe devoverat *Leibnitius* ſupererat, tempus amplificandæ defendendæque hypotheſi harmoniæ præſtabilitæ impendit, & ad objectiones *Foucherii* reſpondit, brevibus autem ſcriptionibus philologiam illuſtravit, id cavens, ne ulla in re, etiam in literis, otioſus eſſet, diceretque aliquid, quod non eſſet utiliſſimum.

Inventa arithmetica binaria.

§. XVIII. Habet porrò annus cIↃIↃCXCVII aliquid novi profectum a Leibnitiano ingenio, quod admirationem orbis eruditi meruit. Nempe creationis ex nihilo atque uno, id eſt creatore, imaginem delineaturus novum computandi genus

(40) In Progr. de Iniquitate exterorum in ferendo de eruditis noſtratibus judicio illuſtrium virorum *Jo. Lockii* & *Wilh. Molinæi* exemplis confirmata.

nus ex nihili atque unitatis ſigno conſtans, mira ingenii felicitate detexit, quod arithmeticam binariam ſive dyaticam appellavit. Non patitur locus atque tractationis ratio, ut quo pacto numerandum eſſe ſolis ſignis O. & I. doceat vir maximus ingenio, quoque ſerierum fundamento nitatur, quam utilitatem præ arithmetica denaria habeat. Exponenda hæc ſunt in hiſtoria arithmeticæ, in qua nobiliſſimam atque elegantiſſimam partem conſtituit. Id hiſtoriæ Leibnitianæ cauſſa modò enarrandum, viginti atque ampliùs annis virum illuſtrem hanc numerandi viam jam in animo habuiſſe, iſto autem quem diximus anno delineato numo majoris molis, ad explicandum creationis ex nihilo myſterium elegantiſſimum εὕρημα primum adumbraſſe, dicaſſeque *Rudolpho Auguſto* Brunſvicenſium duci, prolixiùs autem expoſuiſſe in epiſtolis ad *Jo. Chriſtianum Schulenburgium* perſcripſiſſe quoque myſterii hujus rationem ad *Claudium Philippum Grimaldum*, qui tunc ex ſocietatis patribus tribunali mathematico apud Sinenſes præerat, eique ac ſociis perſuaſiſſe, clavem hanc eſſe ſapientiæ Fohianæ, a tot ſeculis ipſis Sinenſibus deperditæ. Qua de re cùm in fine tractationis aliquid dicendum ſit, hic plura non cumulamus. Conſuli autem poſſunt quæ pro myſterio hoc arithmetico enucleando vulgarunt *Rud. Auguſtus Noltenius* (41) & Cl. *Koehlerus* (42). In reliquis quibus de re literaria hoc anno mereri anniſus eſt vir celeberrimus, laboribus de *Carteſii* philoſophia ad *Nicaſium* diſſeruit, de rebus Sinicis noviſſimas relationes vulgavit, ſuo quoque loco a nobis tangendas, & capita quoque nonnulla ad hiſtoriam Germaniæ veteris & medii ævi pertinentia eleganter illuſtravit. Anno autem ſequenti *Acceſſionum hiſtoricarum, ſive monumentorum nondum hactenùs editorum* tomos duos publici juris fecit: In argumento philoſophico autem, cùm de notione naturæ ejuſque vi, & operatione inter ſe digladiarentur *Joannes Chriſtophorus Sturmius* & *Guntherus*

(41) Pec. Schediaſmate Lipſ. 1734. edito, ubi nummi a *Leibnitio* inventi delineatio quoque exhibetur.

(42) Is verſioni Monadologiæ Leibnitianæ, ipſam illuſtris viri epiſtolam ad Ducem Brunvicenſem p. 103. ſeqq. adjecit.

Guntherus Christophorus Schelhammerus, dynamica principia jam antè propoſita contra objectiones Sturmianas confirmavit illuſtravitque. Et eandem quoque viam ad decurſum ſeculi exſpirantis tenuit; ſemper enim aliquid novi eruditæ civitati legendum dedit, quod vel geometriam perficeret, vel calendarium emendaret, vel hiſtoriam civilem pariter atque literariam juvaret, quæ recenſere omnia, loci hujus non eſt, videndus autem, qui cuncta pulchrè complexus eſt, biographus *Leibnitii* Cl. *Ludovici*. Hoc verò tempore quoque *P. Baylio*, dubia contra harmoniam præſtabilitam nectenti reſpondit.

Societatis ſcientiarum Berolini conſtituendæ auctor Leibnitius.

§. XIX. Illuſtre autem prorsùs eſt, quo ſibi civitatem eruditam immortaliter devinxit *Leibnitius*, meritum, cujus eventus lætiſſimus vertente ſeculo apparuit. Nempe totus exardeſcebat vir ſuo jure magnus in literarum incrementa promovenda, omnemque lapidem movebat, ut & ipſe ex abundantiſſimo penu quotidie nova conferret, & alios ingenio atque doctrina præſtantes ad ſimiles conatus perficiendos exhortaretur. Probè autem & ratione inductus, & exemplis Galliæ atque Britanniæ convictus noverat, nihil magis proficuum eſſe literis, quàm ſi mutuas inter ſe manus viri docti jungant, initoque fœdere, poſitiſque legibus ſuas ſymbolas ad emendandas & augendas diſciplinas conferant. Cui fini obtinendo, ut erat animo magno, cùm valiturum præſidium atque medium adhibendum eſſe ſtatueret, *Fridericum I.* Boruſſiæ regem, principem verè magnum & ampliſſimè literis faventem in partes pertrahere conſtituit. Illum igitur cohortatus eſt, ut exemplum *Ludovici XIV.* & *Caroli II*, imitaturus, ſocietatem ſcientiarum regiis auſpiciis conderet, viros doctos conceſſis privilegiis ad augendum diſciplinarum honorem excitaret & hoc pacto novam Muſis ſedem in aula ſua panderet. Hæc, ut efficax erat eloquentia *Leibnitii*, Regi præſens perſuaſit, viroſque doctiſſimos ipſoſque adminiſtros Regis ea in re ſocios laboris & commodationis habuit, eo eventu, ut, ruptis tandem, quæ conſilium laudatiſſimum ſufflaminaverant, impedimentorum repagulis, res omnis perficeretur, &, impoſito priùs novo

novo Regi diademate regio, anno ſequenti recenti ſocietati præeſſe *Leibnitius*, etiam abſens juberetur. Quo axiomate bonis avibus, feliciſſimiſque, pro republica literaria auſpiciis ornatus, omnem in id vires contulit, ut viros undequaque colligeret, & eruditionis laude & ſcriptorum gloria commendatiſſimos, qui datis ſocietati novæ nominibus ſymbolas ſuas ad amplificandas literas, maximè philoſophiam, matheſin & philologiam conferrent, & exempla exterorum laudabili æmulatione ſequerentur. Qua in re gnaviter urgenda, quàm ſedula fuerit *Leibnitii* contentio, ex epiſtolis ejus abundè conſtare poteſt; His verò artibus adeo gratioſum ſe optimo Principi, gloriam ex literis promotis ſibi juſtiſſimam quærenti reddidit, ut ſingularia prorſus benevolentiæ regiæ ſpecimina multoties acciperet. Immò non regis tantùm ſapientiſſimi gratiâ frui, ſed & optimæ Reginæ, quæ parem in ſexu ſuo eo tempore & virtutis, & doctrinæ cultu non habebat, & ampliſſimè viris doctis favebat, eorumque colloquiis mirè gaudebat, placere & frequenter illi adeſſe *Leibnitio* licuit. Qui ut animum majeſtati gratiæque Regis devotiſſimum teſtaretur, cum literariis conſiliis benè cœpta ſecundavit, tum ex rariſſimæ eruditionis hiſtoricæ penu in controverſiis illuſtribus regiæ domus, ſtatus adminiſtris, qua poſſet ratione impiger adfuit. Interrupit tamen nonnihil laudabiles conatus morbus, quo aliquot menſes anno cIↃIↃccIII Berolini ægrotavit.

§. XX. Quod Berolini tam læto ſucceſſu volverat ſaxum, Dreſdæ quoque in aula Poloniæ Regis ſimiliter volvendum ſibi eſſe ratus *Leibnitius*, quod convictus eſſet, maximo animo favere literis Principem incomparabilem, hujus quoque mentem ad excitandam academiam ſcientiarum compellere ſtatuit, eo fine, ut ſororio cum Berolinenſi vinculo juncta communibus niſibus laboreque inter ſe communicato literarum incrementa promoveret. Fulciebat ſpem *Leibnitii*, quod regem artium mathematicarum jucunditate & elegantia plurimum delectari noſſet. Nec dubitandum eſt, quin ſucceſſum conſilium habuiſſet exoptatiſſimum, ſi in alia tempora incidiſſet. *Acta Leibnitii anno* cIↃIↃccIV *ſeqq.*

Aſt belli ſtrepitu tum valdè moleſto perſonabat Polonia, & ad magis neceſſaria & graviora vocabatur Regis animus. Ita verò factum, ut in ipſo partu ſpes omnis ſuffocata evaneſceret. Noſter itaque ad præſentia converſus, non modò irenica, quæ tum in aula Berolinenſi fervebant conſilia maximâ prudentiâ juvare, & inepta, ac bello magis accendendo, quàm paci reſtituendæ idonea proſcribere, maximè autem hiſtoriam Brunſvicenſem, cui augendæ promovendæque deſtinabatur, novis laboribus illuſtrare aggreſſus eſt. Qua occupatione lenire ſe ſimul poſſe dolorem, quem ex obitu Reginæ Boruſſiæ, *Sophiæ Charlotæ*, qui anno cIↃ IↃccv accidit, conceperat, ſperabat. Sub prælum ergò miſit *Collectionem hiſtoricorum*, quibus antiquitates Brunſvicenſes & Ateſtinæ, (quæ uno ex fonte promanarunt) illuſtrarentur, quæ tamen annis demùm ſequentibus cIↃ IↃccvii, cIↃ IↃccx, cIↃ IↃccxi, tribus voluminibus prodiit. De qua, cùm nobis inſtituti noſtri limitibus retractis dicere hoc loco, & quanta illuſtris viri merita ob eandem in hiſtoria medii ævi ſint, oſtendere non liceat, conſulendi, poſt ipſum collectorem, eleganter prolixa eaque doctiſſima præfatione de pretio huic collectioni ſtatuendo commentantem, Ephemeridum literariarum ejus anni, itemque bibliothecarum hiſtoricarum ſcriptores, qui laude digna virum ſummum mactarunt. Interim more ſuo, dum editioni invigilat, ſcientias mathematicas, philologiam, hiſtoriam, juſque publicum minoribus ſcriptis, diariis literatis paſſim inſertis, illuſtrare perrexit: quæ cùm argumentum noſtrum non tangant, prætermittimus, facilè autem ex indice ſcriptorum Leibnitianorum colligi, diſcique poſſunt. Majus momentum habet ſtudium, quod haud leve hocce tempore urgebat, *Theodiceæ* opus, hortante Boruſſiæ Regina ſuſceptum, at poſt ejus funera ab eo omiſſum, reſumendi, emendandi, augendi, perficiendi, ad quod amici eum fuerant cohortati. Abſolviſſe autem anno cIↃ IↃccvii fœtum celeberrima poſtea fama per orbis literati circulos notum, ex epiſtola ad V. C. *Mich. Gottlieb Hanſchium* conſtat, qua brevem naſcentis ejus libri hiſtoriam

riam est complexus. Alia quibus theologis Helmstadiensibus commodum utilemque se eo tempore præstitit, cùm hac non pertineant, omittimus. Tacere autem non licet ea, quibus in argumento philosophico versatus est vir illustris anno cIↃ IↃccvIII & sequente. Nempe cùm *Cudworthi Systema intellectuale* a doctissima filia dono accepisset, legere illud more suo, cumque in argumento gravissimo versaretur, examinare constituit. Vidit autem (quod ad *Cornelium Dietericum Kochium* scripsit) *eum pro parte feciſſe, quod faciendum ipse censeat, ut non tam enarrentur omnia de rebus divinis dogmata hominum, cùm errorum numerus sit infinitus, quàm excerpantur utiliora ad illustrandam veritatem, quæ unica est.* Ast concoquere naturas plasticas non potuit, quamvis materiæ, præter ἀντιτυπίαν insitas esse ἐντελεχείας statueret; eo quòd secundùm *Cudworthum* naturæ istæ non agant mechanicè in corporibus, cùm tamen censeret ipse, omnia in natura corporea fieri mechanicè, etsi ipsa mechanismi principia ex sola materia non pendeant. Et de hoc quidem argumento, ad ingeniosissimam fœminam, quæ miro in philosophia acumine gaudebat, in literis differuit, & assertorum suorum rationes explicuit. Deinde cùm *Leibnitium*, sententiam de *Pufendorfii* philosophia morali, in libro *de Officio hominis & civis* comprehensa rogasset *Gerardus Woltherus Molanus*, Abbas Loccumensis, de ea quoque ita disputavit, ut satis luculenter ostenderet, totum quod construxerat *Pufendorfius* juris naturalis ædificium sibi displicere, principia defectibus non exiguis laborare, pleraſque sententias in progressu non admodum principiis cohærere, neque ex iis, tanquam caussis deduci, sed potiùs aliunde ex bonis auctoribus sumi, improbari sibi, quod finem scientiæ juris naturæ ambitu hujus vitæ includat, ea, quæ intra pectus latitant, nec foris prorumpunt, ex jure naturæ excluserit, caussam efficientem juris naturæ non in rerum natura, sed in superioris decreto quæsiverit, sibimet ipsi vero sæpe numero obloquatur. Unde judicavit, libellum, etsi multa bonæ frugis contineat, illis tantum usum præstare, qui levi aliqua tinc-

tura contenti scientiam solidam non affectent. Qua censura, dici non potest, quàm molestus Pufendorfianæ philosophiæ moralis cultoribus visus sit, qui famam *Pufendorfii* invidia instigante arrosisse *Leibnitium* censebant. Enatæ inde *Observationes* celeberrimi *Joannis Barbeyracii in epistolam Leibnitianam* (43), quam tamen vindicandam postea sibi delegit *Balthasar Branchu* (44), arbitri sibi partes sumente *Gerschomo Carmichael* (45). *Jo. Clericus* (46) quoque, quæ injustè & præter rem notata esse a *Leibnitio* judicabat, publica scriptione confixit, eandemque semitam calcavit *Immanuel Weberus* (47), ut alios taceamus, qui vocibus pugnare *Leibnitium*, & præjudicia ex philosophia Scholastica hausta censuerunt. Quibus tamen respondit, & pro veritate censuræ Leibnitianæ disputavit Cl. *Israel Theophilus Canzius* (48). Porrò circa idem tempus ad certamen philosophicum *Leibnitium* provocavit *Franciſci Lamy* monachi Benedictini contentio, qui dubiis premere harmoniam præstabilitam cœpit: iis enim more suo doctè & sine bile respondit.

Fructus industriæ Leibnitianæ ann. cIↃIↃccx. *& seqq.*

§. XXI. Admodum fœcundus fuit industria Leibnitiana annus cIↃIↃccx, quo plurimum philosophiam editis novis lucubrationibus amplificavit, & omni quoque literaturæ accessiones haud contemnendas adjecit. Et primo quidem loco eventum hoc anno habuit exoptatissimum cura *Leibnitii* observationes societatis scientiarum, Berolini conditæ, uno fasce collectas edendi. Quam cùm jam triennium fovisset, circa auspicia anni dicti prodiere *Miscellanea Berolinensia, ad incrementum scientiarum ex Scriptis Societati Regiæ Scientiarum exhibitis edita, cum figuris æneis & indice materiarum.* Quam obser-

(43) Adjectæ sunt Gallicæ versioni ejus libri a viro præstantissimo editæ, Amst. 1718. 8.

(44) In Observationibus ad jus Romanum, Leid. 1731. 8. editis.

(45) Edidit is *Pufendorfii* libellum & supplementis ac observationibus auxit Edimburg. 1724. 12. Vid. A. E. 1727. Jan.

(46) Bibl. anc. & mod. T. IX. P. II.

(47) In Monito apologetico ad epistolam *Leibnitii* censoriam Giessæ 1719.

(48) In Philos. Leibnitianæ & Wolfianæ usu in theologia P. I. c. 11. §. 12. 13.

obſervationum præſtantiſſimarum farraginem, non extorſit modò precibus & cohortationibus ſuis viris doctis *Leibnitius*, totam digeſſit, præfatuſque eſt & regi inſcripſit, omnemque editionis curam unus ferè abſolvit, ſed & ipſe ex abundantiſſimæ eruditionis penu quàm plurima contulit, immortalem ei gloriam conciliantia. Sive enim matheſeos myſteria rimaretur, ſive antiquitatis fontes aperiret, ſive rerum phyſicarum, hiſtoricarum, philologicarum rationes panderet, in omnibus æquè magnum oſtendit ingenium, dignus cujus vel hoc ſolo nomine apud poſteros perennet memoria. Deinde quam abſolverat, *Theodiceam, ſive diſſertationem de bonitate Dei, libertate hominis & origine mali*, hoc anno typis Amſtelodamenſium prodire juſſit, cujus celeberrimi libri hiſtoriam atque fata infrà ſtrictim enarrabimus. Id in præſentia monemus, & ſcribendi elegantiam, & argumenti varietatem multiplici doctrinâ refertam, & novas atque inauditas hypotheſes miro acumine defenſas & adverſarios, quibus doctiſſima commentatio oppoſita eſt, in admirationem pleroſque rapuiſſe, ita ut faterentur illi quoque, quibus multa paradoxa viſa ſunt, incomparabile eſſe decus ingenii Leibnitiani. In hac autem tractatione, quamvis plurima nova ſint, harmonia tamen præſtabilita non inter animam modò & corpus, ſed & inter naturæ ac gratiæ regnum, itemque elementa monadologiæ prorſus ſingularia orbis philoſophici oculos præ reliquis in ſe converterunt. Ceterùm & *Longium*, *Bibliothecam ſacram* augentem hoc tempore adjuvit, & theſaurum codicum Mſcr. Gudianum bibliothecæ Guelpherbytanæ vindicavit. Tanto ardore cùm in literarum diſciplinarumque augmenta eſſet accenſus, maximo ejus gaudio accidit, ut anno ſequente *Petro I.* Ruſſorum imperatori innoteſceret, quem Torgaviæ conveniendi occaſionem erat nactus. Ut enim maxima quævis complexus erat animo Princeps magnus & præcipuè emendandis ad meliores ſenſus ſubditis excelſo ſpiritu intentus, ita non potuit non facilem ſe præbere *Leibnitio*, cujus ingens animi acies & ſumma de artibus atque ſcientiis merita ipſi commen-

data erant, aureſque præbere patulas, cùm nobiliſſima de augendis juvandiſque literis conſilia vir optimus ſuppeditaret. Quæ gratiſſima fuiſſe Monarchæ, non modò muneribus, ejus magnificentiam decentibus demonſtravit, ſed & paulò poſt memorabili eventu compertum eſt. Relatus enim in numerum conſiliariorum juſtitiæ, quos vocant, intimorum, annuo mille thalerorum ſtipendio auctus eſt. Sed & poſtea an. cIↃIↃccxvi, quod ipſe ad *Kortholtum* ſcripſit, ad acidulas Pyrmontanas profecto, Ruſſorum Imperatoris exporrecta frui gratia licuit: eidem quoque per biduum, quod deinde Herrenhuſæ prope Hanoveram egit, adhæſit, miratus in tanto Principe non tantùm humanitatem, ſed & notitiam rerum & judicium acre. Quod quanta reipublicæ eruditæ utilitate, quantis ſcientiarum incrementis factum ſit, facies Ruſſiæ literatæ, priſtinæ barbariei ingenioque Scythico prorſus diſſimilis ſatis probat, cum hodie tanti Principis conſiliis, quæ fovit, auxit, formavit *Leibnitius*, id potiſſimum debeatur, ut nec ulla elegantiæ literariæ pars in vaſtiſſimo regno deſideretur, nec laudatiſſimis inſtitutis ſequi veſtigia iſta ceſſaverint, quibus ſceptra Ruſſica poſt *Petrum I.* tradidit divina providentia.

Conatus Leibnitii promovendarum ſcientiarum in aula Viennenſi.

§. XXII. Quæ in aula Monarchæ Ruſſorum arriſit *Leibnitio* fortuna, apud Romanorum Imperatorem non minùs fuit faventiſſima. Cùm enim optimus Princeps *Antonius Ulricus*, Brunſvicenſium Dux, *Leibnitium Carolo VI.* glorioſiſſimæ memoriæ de meliori commendaviſſet, locum eum in conſeſſu conſiliariorum Imperii aulicorum capere juſſit, & Baronis axiomate clementiſſimè auxit (49). Cujus clementiæ magnitudinem cum ſatis intelligeret *Leibnitius*, dignum ea ſe reddere cupiens, anno cIↃIↃccxiii. Viennam advolavit, & quid ſibi de pacis Ultrajectinæ ratione a *Sinzendorfio* delineata videretur, auguſtiſſimo Imperatori ſcripto expoſuit. Quæ cogitationes adeo placuere & ipſi Imperatori & ſummis rerum adminiſtris, ut ſtipendium bis mille florenorum *Leibnitio* decerneretur,

(49) Factum id exſpirante anno 1711.

retur, unà cum convictu in aula, duplo auctius, testibus *Actis eruditorum* obtenturo, ubi sedem fixam, quod facturus erat, si diutius supervixisset, Viennæ constitueret. Sed & alios inde effectus habuit ipsi lætissimos atque exoptatissimos. Admissus enim in amicitiam *Eugenii* Sabaudiæ Principis, aditum parante *Bonnevallio* Comite, incomparabilem heroëm, artis non minùs patrocinio quàm Martis favore & experientia, atque felicitate bellica immortalem sibi faventissimum expertus est. Qui cùm plurimum in aula valeret, omnium autem optimè literis cuperet, easque promotum, quo posset modo, iret, facilè intelligi potest, non *Leibnitio* tantùm, sed & disciplinis exoptatissimam evenisse tanti herois benevolentiam. Simili ratione aulæ cancellario *Sinzendorfio*, de quo magna erat Imperatoris opinio, valdè commendata est Leibnitiana eruditio. Et his summis viris parariis ausus est *Leibnitius*, ultimam in vita sua manum promovendarum literarum negotio admovere, excitata quæstione atque consultatione de erigenda auspiciis imperatoriis societate scientiarum. Ad augustissimum ideo Monarcham consilia sua detulit, qui cùm animo non minùs, quàm imperio esset maximus, maturè perspexit, plurimum ad gloriam sceptri sui, quin & utilitatem patriæ & regnorum suorum conferre posse, si hoc pacto scientiæ juvarentur. Ursere institutum & ipse *Eugenius*, & Comites *Sinzendorfius* atque *Dieterichsteinius*, aliique rerum Austriacarum & Bohemicarum administri, qui literis egregiè favebant; neminem enim facilè omittebat vir illustris, quem laudatissimum institutum in aula Viennensi precibus, monitis, consiliis juvare promovereque posse crederet. Et licèt nonnulli, quos religionis zelus quidam, sanè præposterus, in scientias armaverat, intercederent, & clandestinis artibus sufflaminare successus exoptatos tentarent, ipsum tamen clementissimum Monarcham res immortalitatem gloriæ comparatura faventissimum habuit. Et dubium non est, quin ad lætissimum tandem eventum negotium totum perveniisset, nisi & fata publica moram injeciissent; & fata ultima *Leibnitii* illud tandem imperfectum relinquere

eum

eum coëgiſſent. Scripſit enim *Leibnitius* ad *Joannem Chriſtianum Langium* V. C. *magnum Imperatorem præclara agitare conſilia, & ſcripto etiam decreto ſibi rei curationem commiſſam eſſe. Sperareque, ubi nonnihil reſpiraverit aula ab incredibili ſumtu, qui in bellum præſens poſcatur, rationem initum iri novæ fundationis, quæ viris egregiis viam apertura ſit, ad præclara deſtinata in rem conferenda.* Alio autem tempore, ad *Schmidium*, quo imprimis intercedente apud Imperatoris amicos in aula utebatur, ſcripſit, *accepiſſe ſe a Cancellario aulæ Imperatoris nomine decretum confirmatorium ejus rei, ſic ut negotium ex voto optimè ſuccedat, & ſperanda modò atque expectanda pax ſit; rem enim tantùm non confectam eſſe, & deſiderare modò, ultimam manum imponendam.* Ex quibus, aliiſque, facilè cumulandis, ſi hiſtoriam literariam ſcriberemus, conſtat, fatorum iniquitatem obſtitiſſe, quo minùs res eventum ſortita ſit. Plurimum quoque ei obfuit abſentia *Leibnitii*, quem & negotia ab aula Brunſvicenſi commiſſa revocaverunt, & peſtis, quæ anno cIↃ IↃccxIII Viennam depopulata eſt, relinquere aulam coëgit. Ceterùm in iſta mora Viennenſi non modò ſcientiis mathematicis & hiſtoriæ promovendæ conſilia ſua deſtinaviſſe *Leibnitium* ex epiſtolis ejus patet; ſed & philoſophiam amplificare ſtuduiſſe, eamque in rem *Eugenii* voluntate in literas & philoſophiam optimè affecta prudenter fuiſſe uſum, ex dedicatione *Principiorum philoſophiæ* a viro celeberrimo *Michaele Gottlieb Hanſchio* ad *Eugenium Franciſcum* Principem de Sabaudia & Pedemontio &c. ſcripta, conſtat, in qua docet, *ſereniſſimum Principem auctorem ei extitiſſe, ut primam de illis conſcribendis cogitationem ſuſciperet.*

Reverſi Hanoveram Leibnitii labores.

§. XXIII. Et hæc quidem Viennæ a *Leibnitio* acta ſunt: domum autem eum revocavit admotus Britanniæ throno poſt mortem *Annæ* Elector Hanoveranus, quem ſalutare, gratularique diadema regium conſtituerat. Qui cùm ante adventum in Angliam diſceſſiſſet, ſervitio tamen fidem demonſtrare atque obſequium ſtuduit. Cui heri ſui rebus velificandi contentioni tributum tunc eſt ſchediaſma, quod rege in Britanniæ throno

throno collocato titulo *Anti-Jacobitæ* comparuit, quodque ſcriptis Anglorum nonnullorum, quæ contra religionem Lutheranam ad conflandum Regi apud populares ſuos odium prodierant, reſpondit, & diſcrimen Eccleſiæ Anglicanæ atque Lutheranæ in articulo de cœna curatiùs demonſtravit. Aſt negavit *Leibnitius* haud ſemel, ipſum ejus ſcriptionis auctorem eſſe. Certius eſt, novis ſtimulis adactum *Leibnitium* condendæ hiſtoriæ Brunſvicenſis filum reſumſiſſe. Sunt qui tradant, indignationem aulæ meruiſſe *Leibnitium*, quod negotium, in quod immenſi hactenùs ſumtus fuiſſent facti negligentiùs tractaret, & crebrioribus itineribus longaque in alienis locis mora rem interpellaret; idque adeo ægrè tuliſſe *Leibnitium*, ut de relinquenda Germania, figendaque fortunarum ſuarum ſede apud Gallos cogitare cœperit. Quod utrum indubitato verum ſit, dicere non habemus: fatemur autem, non carere omni veriſimilitudinis ſpecie. Nam biennium ferè Hanovera abfuerat, reduxque *Tourneminio*, Jeſuitæ Gallo, quo amico utebatur, conſilium ſuum aperuerat, in Galliam concedendi: lectis quoque ejus literis rex *Ludovicus XIV*, gratiam ei atque commoda obtulerat. Paulo poſt autem conſtitutus eſt a rege Angliæ hiſtoriographus Brunſvicenſis *Eccardus*, ut tantum opus perficeret. *Leibnitius* verò, quem dolores arthritici, quibus ſubinde miſerè vexabatur, in Germania retinuerunt, ſuſtentatus *Eccardi* induſtria gnaviter proſequi negotium perrexit, favente Rege, & diligentiam utriuſque fovente. Itaque in ſtudio hiſtorico iterum verſatus nova ubique detegere, vetera firmare, & origines quoque gentium eruere tentavit. Cui labori elegans quoque ſchediaſma *de Origine Francorum* debemus, quo Francos primum veniſſe a Baltico mari, fuiſſeque confluxum hominum ex Danis, Saxonibus, Anglis, Warnis aliiſque populis vicinis probat. Quo in aſſerto, veterum teſtimoniis confirmato adverſarios expertus eſt *Joannem Tourneminium* & *Nicolaum Hieronymum Gundlingium*, de qua tamen controverſia plura hìc dicere non licet. Non verò, argumentum tantummodò hiſtoricum controverſiæ circa hoc tempus impli-

implicuit *Leibnitium*, sed & philosophicam contentionis serram reciprocare cum *Samuele Clarckio*, *Newtoni* assecla & sectatore coactus est. Cùm enim Newtoniani quidam valdè reprehenderent, quòd Deum intelligentiam supramundanam dixisset, harmoniam quoque præstabilitam improbarent, & haud pauca Leibnitianæ metaphysicæ arroderent, ipse, ut ingenio metaphysico *Newtonum* longè superabat, gravissimas objectiones contra attractionis & gravitationis principium, contra spatium, Dei sensorium, contra vacuum, aliaque philosophiæ naturalis Newtonianæ capita opposuit. Ex quo enata elegans & erudita *Collectio epistolarum Leibnitii, Newtoni, Clarckii, aliorumque philosophiam, religionem naturalem & mathematicas artes illustrantium*, quæ consuli omninò ab illis debet, qui de pretio Newtonianæ & Leibnitianæ philosophiæ (de qua nuper inter se decertarunt clarissimi viri *Voltairius* (50) & *Kahlius* (51)) judicare cupiunt. Cujus tamen argumentum atque summam enarrare hoc loco nobis, aliud agentibus non licet. Non absolvit tamen controversiam istam *Leibnitius* fatis præventus, quare ad ultimam *Clarckii* epistolam pro *Leibnitio* respondit V. C. *Ludovicus Philippus Thummigius.*

Obitus Leibnitii. §. XXIV. Ita totus literarum amore & promovendarum disciplinarum desiderio flagrabat *Leibnitius*, cum decrescere corporis vires, ex arthritidis doloribus & frequentibus insultibus valdè exhaustas, ipse sentiret, aliquoties ab inimico malo dejectus, a quo tamen cruciatu eum medicina quædam a nonnemine ex Societate Jesu suppeditata ad tempus liberaverat. Susceptis autem brevibus itineribus, cum de philosophia Sinensi ad *Remondum* scriberet, arthritidis vehementia, humeros

(50) In Comparatione Metaphysicæ Leibnitianæ & Newtonianæ, Gallicè edita, quam Germanica veste induit G. C. *Mosheimius* magni parentis haud degener filius, Helmst. 1741. 8.

(51) In Comparatione Metaphysicæ Leibnitianæ atque Newtonianæ oppositæ *Voltairio*. Goett. 1741. 8. Germ. disputatum autem est de Deo, de vacuo & loco in Deo, de libertate Dei, de principio rationis sufficientis, de religione naturali, de anima ejusque unione cum corpore, de principiis materiæ primis, de natura elementorum monadumque, & de vi activa.

ros infestans exitialis illi esse cœpit. Et assumsit ille quidem decoctum illud, quod a Jesuita Ingolstadiensi parare didicerat; ast exhaustæ corporis ad senium vergentis & doloribus fracti vires ejicere potionem istam medicatam nequivere, quo pacto obrui corporis ædificium prægravarique malo necesse erat. Accedebant calculi dolores, affine malum, cui medendo quidem adhibebatur celeberrimus *Seipius*, cujus tamen medicamina effectu exoptato caruere, accedentibus convulsionibus, quas instantis fati prænuntias esse, ipse probè vidit. Chartam itaque atque calamum dum poscit, & quæ scripserat lumine admovet, caligantes oculos deprehendit, abjectisque scribendi adminiculis quieti se componit, sicque post octidui morbum, nihil vaticinatus, nihil locutus, tegumento capitis oculis involutis XVIII. Cal. Dec. anno CIↃ IↃCCXVI placidè exspiravit, annos natus septuaginta (A). De cujus morte varii, ut solet fieri, rumusculi oborti sunt, quos tamen, cùm fide dignis testimoniis careant, omittere, quàm fabulis historiam commaculare philosophicam virique de literis immortaliter meriti famam onerare malumus. Quo etiam epitaphium Galli nonneminis pertinet, qui mortuo leoni insultare non erubuit. Æquius, viri docti memoriam defuncti, quem vivum Principum fovit clementia, honoravit civitas erudita, laudibus cumulavit immensa eruditio, elogia decantarunt, inter quæ eminet elegans elegia amplissimi *Christiani Goldbachii* (52), quæ postquam merita viri illustris per omnem Europæ ambitum doctrina illustris eleganter descripsisset, ita finitur:

Nil jam terra dabas, quo pergeret, involat astris,
Fallor? an hic etiam cognita cuncta videt.

Elatus est funere satis splendido, dignoque axiomate, quo eum virum extulerat Principum favor atque clementia, postquàm

(A) Anno 1746. die 9. Julii orationem habuit solennem in memoriam natalis *Leibnitii* in Academiâ Lipsiensi *Jo. D. Hermannus*: Præfatusque est *Gottschedius* publico programmate de *Anaxagoræ* die emortuali Lampsaci festo, & vacatione Discipulorum solenni celebrato.

(52) Nov. Lit. Lipsi. 1717. p. 69.

a pueritia ad annum ætatis ſeptuageſimum in ſcientiarum ſtadio ita cucurriſſet, ut pleroſque anteverteret, totus ſtudiis intentus & in augendas ſcientias omnem vim animi corporisque convertens. Quæ cauſſa quoque fuit, cur cœlibem vitam matrimonio prætulerit; de quo ſemel tantum in vita, ætate jam provectior, ſed fruſtra cogitavit.

Character Leibnitii. §. XXV. Fuit *Leibnitius* corpore non quidem procero, ſed ad juſtam tamen viri magnitudinem aſſurgente, eoque habitu, qui macilentus magis, quàm pinguis videri poſſet, quique animi vim mole ſua non gravaret. Ejus autem robur in ſene fregerunt frequentes dolores arthritici & podagrici, quibus factum, ut aliquoties in vita ægrotaverit. Igneum autem temperamentum ſtomachi ardor ſubinde prodidit, unde vinum aqua temperavit, calida ſæpiuſcule cum lacte uſus: parcior potu, cibo paulo pleniore alebatur, quod viro, plurimum temporis meditationi tribuenti, & diu ſedenti non nocuiſſe mirum eſt (53). Ita vero victus rationem habuit, ut philoſophum decet, cui una veritatis cura, nullum enim ipſi prandii, nullum cœnæ tempus erat, ſed vacans a ſtudiis, famem habebat prandendi indicium. Teſte autem biographo, cum in ſenectute doloribus arthriticis vexaretur, loco prandii pauculo lactis fruebatur, ſed largiùs cœnabat, ſtatimque a cœna cubitum ibat, quod antehac ante horam primam vel ſecundam matutinam vix contingebat. Nempe inſatiabili deſiderio cùm in lectionem optimorum librorum, atque utiliſſimarum veritatum meditationem ferretur, omnes vitæ commoditates his occupationibus poſteriores habuit, adeo ut integros ſæpe menſes a ſtudiis & ex muſeo non diſcederet, quod unum ſanitati ejus fuerit inimicum, nec ne, medicorum filiis diſceptandum relinquimus, negari autem non poſſe arbitramur, vitam ſedentariam potiſſimum ſcorbuticam maſſæ ſanguinis diſpoſitionem induxiſſe, ex qua tandem arthritidis malum, &

(53) Nempe temperamentum ardens & naturalis ſtomachi firmitas juviſſe concoctionem etiam ſemel videtur.

& calculi quoque incommoda enata sunt. Multum tamen præstabat ingens vis animi, & divinum, quod nactus erat ingenium, cujus facultates ita ad optimam temperamenti rationem efformatas habuit, ut, quid natura in producendis viris magnis possit, in *Leibnitio* demonstravisse, sine temeritate judicare liceat. Et judicii quidem acumen in discernendis veri falsique caussis, modo, effectibus & similibus ita prodidit, ut mirum planè sit, virum tot disciplinarum inter se diversissimarum studiis addictum inque argumenti generibus vastam lectionem & memoriam copiosam poscentibus, tanta certitudine judicasse, & in veritatum systematumque recessus tam altè penetravisse, errores detexisse innumeros, viamque a plerisque neglectam haud rarò inveniisse. Quod ne παναγυρικῶς dixisse videamur, ad incredibilem εὐτοχίαν provocamus, quam in difficillimis algebræ atque geometriæ sublimioris problematibus prodidit, quæ tanta fuit, quanta ab homine expectari potest, quaque meruit maximis veteris nostrique ævi viris æquiparari, immò præferri plurimis. Quod cùm in concessis habere orbem eruditum sit notissimum, disputationis fervori adscribendum esse putamus, quod vir quidam doctus censuit (54), judicio *Leibnitium* defeciisse. Quamvis enim ad hypotheses novas & ratione carentes provocent, qui ita statuunt, si quid tamen judicamus, egregiè falluntur: quòd si enim concesserimus, de quo disputandi locus hic non est, non probari posse hypotheses Leibnitianas accuratè & sine præjudicio judicantibus, aliæ tamen caussæ, quàm judicandi vis imminuta accusandæ sunt; cùm frequentia satis exempla sint virorum judicio acutissimo instructorum in annalibus literariis, qui ad novas tamen & inauditas pauciscque probatas sententias delapsi sunt. Ut taceamus, pleraque ea quæ judicandi virtute non consulta vir illustris attuliisse accusatur, ab eo ὑποθετικῶς

 asserta

(54) Ven. *Joach. Langius* in Recensione scriptorum Anti-Leibnitianorum & Anti-Wolfianorum p. 36. conf. tamen *Ejusd.* modestam Disquisitionem novi philosophiæ systematis de Deo, mundo & homine p. 151. *Heumann.* Act. phil. Vol. II. p. 469. *Reimmann.* Hist. lit. Germ. P. III. p. 642. *Morhof.* Polyhist. T. II. p. 297.

asserta fuisse, quorum natura ea est, ut de ipsius hypotheseos veritate & falsitate hactenus dispici non soleat, modò ratio pateat de phænomenis aliquid statuendi, quo duce tandem, abjecta hypothesi, ad veritatem perveniri posse sperandum sit. Quo pacto harmoniæ præstabilitæ hypothesin virum summum adhibuisse, quæ judicio carere multis visa est, infra dicemus. Fatemur autem, etsi acerrimo judicio usus sit *Leibnitius*, inveniendi tamen fingendique vim animi præcelluisse, quam verè divinam & incredibilem fuisse concedent, qui tot εὑρήματα ab illustri viro producta in lucem, tot problemata geometrica summis quoque viris impervia, quæ construxit, & soluta postea explicuit, tot conjecturas historicas mirè rerum circumstantiis respondentes, profectas ab ingenio Leibnitiano expenderint. Cujus facultatis tanta illi adfuit felicitas, ut, quod ipse de se observavit omnia difficilia sibi facillima haberet, in facilibus nonnullis difficultatibus impediretur, cùm ad summa & excelsa tantum animum intenderet. Nec vel illustrius ejus rei specimen vel glorioſius Leibnitiano nomini est, calculo differentiali, quo solo æternitatem famæ vir incomparabilis meruit. Solet autem ita plerumque evenire, ut qui has intellectus facultates habent excellentes, memoria valdè levi sustententur, contrà qui reminiscendi copiosè & fideliter virtutem possident, judicii paupertate premantur. Ast contrarium in *Leibnitio* eveniſſe omninò mirandum est: qui cùm tantum legisset, quantum alii in tota vita vix oculis capiunt, non modò fideliter retenta suo tempore locoque resumere semper in potestate habuit, sed & rerum copia minimè impeditus suis quæque locis adhibere, ministrante memoriæ fidelitate, potuit. His accessit insatiabilis veritatum incognitarum emendandarum cupiditas, & fames scientiarum inexplebilis, qua concitatus ferè puer *Leibnitius* illis ætatis annis ad disciplinarum culmina properavit, quibus ægrè gressibus titubantibus stadium literarium ingrediuntur alii. Quod nos affectui non dare aut admirationi ineptæ, ea quæ de præcoci ejus eruditione & vulgatis in ipsa adolescentia speciminibus supra copio-

copiosè narravimus, evincunt. Et hunc quidem scientiarum amorem non nisi cum vita depositi, cui quas curas, quos labores, quamque disciplinarum apud Principes quoque promovendarum industriam orbis eruditus debuerit, ex narratione vitæ ejus abundè constat. Ita verò factum, cùm tot divini ingenii dotes, suo jure maximæ conspirarent, ut doctrina enasceretur in viro summo non modò ampliſſima & per omnem ferè disciplinarum campum se diffundens, sed & ingens atque ad abditissima naturæ arcana se extendens. Quæ cùm in vita satis longa jugi exercitatione firmaretur, nec cessaret vir optimus eam augere, ornare, amplificare, experientia illi exorta haud levis, qua ex arena haud rarò illa manibus quasi palpabat, quæ longa meditatione assequebantur alii. Accessere his intellectus dotibus animi virtutes haud paucæ, quas valdè prædicant, qui cum eo familiariter vixerunt, vel qui commercio literario inito ejus consuetudine sunt gavisi (55). In quibus humanitatem & benevolentiam viri illustris, benè omnibus cupientis, & scientiarum juvandarum conatus, quibus posset modis, promoventis, huncque in finem consilia optima sine invidia suppeditantis præ reliquis suspiciendam esse putamus. Testem volumus innumeram epistolarum farraginem, ad viros doctos cujuscunque generis & ordinis scriptarum, quarum partem laudabili industriæ Ven. *Kortholti* debemus. In iis enim mira dulcedo atque lepor regnat, lectoris animum mirè alliciens atque capiens, jucunditasque tanta, ut legendi fastidium obrepere vix possit. Quod non modò doctrinæ varietati, qua velut floribus per hortum sparsis abundant, sed & humanitati & benevolentiæ, quibus eas quasi melle condivit *Leibnitius*, adscribendum est. Huic merito jungimus æquitatem virorum doctorum meritis præstitam. Quamvis enim, ut erat animo magno & a servili admiratione vacuo, candidè & apertè de summis quoque viris judicaret, eorumque nævos modestè reprehenderet, laudandam tamen & voluntatem esse censuit, & justum statuendum esse pretium iis,

(55) Conf. *Buddeus* Hist. phil. c. 6. p. 492.

iis, quæ rectè feciſſent, ſtatuit. Tantùm autem ab invidia aberat, ut gloriam, quæ ipſi debebatur, haud rarò inter viros doctos divideret, & ad gloriam capeſſendam non hortator modò ſed & viæ dux atque pararius adeſſet. Nempe tantæ erant, quas in proprio fundo poſſederat, ingenii doctrinæque divitiæ, ut ex aliorum gloria ſurrepta ſibi laureolam quærere, quod non niſi ingeniis vulgaribus licet, erubuerit. Mirum autem eſt, quantum a philoſophiæ exercitatione acceperit præſidium *Leibnitius*, in continendo intra modeſtiæ limites animo. Quam virtutem prorſus egregiam, tum maximè oſtendit, ubi cum antagoniſtis erat certandum. Quoſcunque enim ſibi adverſantes expertus eſt, aut quos refutare eſt aggreſſus (56), ita compellavit, ut laudare voluiſſe cenſeretur? ita refutavit, ut habere amicos & plurimùm eos facere omnes crederent. Et profectò inter ſummas viri incomparabilis laudes referendum eſſe exiſtimamus, quod de eo teſtatur biographus rerum Leibnitianarum callentiſſimus, quodque qui intima amicitia illi innotuerat *Joannes Fabricius* (57) confirmat: de nemine unquam malè locutum, quin omnia in meliorem partem interpretatum eſſe. Quod qui favori & amicitiæ datum eſſe putaverit, eum ad epiſtolas ſummi viri, quarum pleræque familiares fuerunt, & in quibus major ſentiendi judicandique uſurpari ſolet licentia, meritò amandamus. Nihil autem jactantius ipſe aut vindicavit ſibi, quod ſuum non eſſet, aut inanem gloriam, licèt veræ laudis eſſet valdè cupidus, affectavit unquam, cùm vires ſuas ſufficere ad eum tuendum locum noſſet, qui præſtantiſſimæ ejus doctrinæ debebatur. Ex quibus omnibus, unam in rationem conductis, rectè, niſi toti fallimur, colligimus, inter maxima orbis literati ingenia, quæ omnis ætas tulit, eſſe numerandum *Leibnitium*, & paucos habuiſſe pares, ſuperiorem inter viros doctos fere neminem. §. XXVI.

(56) Cum nemine animo magis vulnerato eſt congreſſus, quàm cum *Keilio* & nonnullis aliis *Newtoni* ſectatoribus; verùm & heic quoque modeſtiam non neglexit, luculenter teſtatus, diſplicere ſibi bella, quæ victoriam ſpondent, ſed ingloriam.

(57) Hiſt. bibl. ſuæ T. II. p. 317.

§. XXVI. Nihil in hac animi doctrinæque Leibnitianæ imagine depingenda dediſſe nos aut partis ſtudio aut gentis noſtræ amori, conſtans civitatis eruditæ in ferenda de *Leibnitio* ſententia concordia probat. Facilis autem labor eſſet, ſi id ageremus, ſatis magnum elogiorum Leibnitianorum acervum congerere, quæ de inſigni philoſopho pronuntiavit reſpublica literaria. Verùm quo minùs his inhæreamus, dicendorum copia obſtat. Ne verò ſine calculo doctorum virorum de præſtantia ingenii ingentibuſque doctrinæ meritis tanti viri ſententiam dixiſſe cenſeamur, trigam virorum inter eruditos celeberrimorum in partes vocamus; *P. Baylium*, *Paulum Pelliſſonium*, & auctorem *Memoriarum literariarum Trivultinarum*. Et *Baylius* (58) quidem cùm epiſtolarum inter *Pelliſſonium* & *Leibnitium* controverſias religionis agitantium mentionem feciſſet, ſubjicit: *illi ipſi, qui mille ſpeciminibus edocti ingenii Leibnitiani vaſtitatem intelligunt, non poſſunt ſatis mirari, quanta puritate Gallici ſermonis has objectiones exaraverit. Certè ex illorum virorum numero eſſe cenſendus eſt, qui meritorum, quæ hominibus obtingunt, limites ignorant, ſed omnem eorum orbem implent.* *Pelliſſonius* autem non minùs eleganter ad *Pirotum*: *Fidem teſtor, totum me cepiſſe* Leibnitium *noſtrum, cujus annotationes priores mihi pulcherrimæ viſæ ſunt, indeque poſtea conjeciſſe ineſſe ei ingenium elegantiſſimum, judicium acre, ratiocinandi peritiam accuratè in receſſus rerum penetrantem, quamvis ſolida ea eſſe, quæ ſcripſit, non videantur. Teſtatur autem transmiſſa epiſtola magnam judicii vim, doctrinam ſolidam, ſenſumque rerum omnium exquiſitum. Gaudeo quoque ex meditationibus phyſicis tantum religionis relucere, ex quo & intentio animi optima, & ſcopus juſtus atque purus pectuſque integrum elucent: recta quoque videntur, quæ de extenſionis idea diſſerit, quibus omninò pollicem premo &c.* Paulo pleniùs de *Leibnitio* judicat auctor *Memoriarum Trivultinarum* (59), qui cùm recenſum epiſtolarum Leibnitianarum a *Kortholto* editarum dediſſet, pulchreque obſervaſſet,

Judicia virorum doctorum de Leibnitio.

(58) Dict. art. *Peliſſon* not. C. (59) 1737. Nov. art. 2.

ſervaſſet, ex epiſtolis familiaribus virorum doctorum imaginem atque characterem omnium certiſſimè diſci poſſe, addit: *Totum ſe in his epiſtolis denudaſſe* Leibnitium: *conſpici in iis theologum, juris peritum, philoſophum, hiſtoricum, mathematicum, & cùm omnia comprehenderet, in omnibus totum.* Patere in iis non ejus modo ſyſtemata, & animi ſenſa, ſed & characterem: *ubique enim prodere virum bonum, honeſtum, humanum atque benevolum, pacis amantem, contradictionis & liticularum humanitate carentium atque judiciorum temerariorum inimicum, quem cùm in ſupremo loco infinita doctrinæ vis & amplitudo collocaſſet, attingere vulgi invidia non potuerit. Apparere luculentis ſpeciminibus, quanta facilitate animi, gloriam ſuam aliorum honori inſervire juſſerit, licet illi minima pars eorum eſſet, de quibus gloriarentur: quanto deſiderio vires omnes in id contulerit, ut ſcientiarum incrementa promoveret; neglecta earum promotarum fama atque laude; quàm impiger fuerit in juvandis meditationibus & luminibus ſuis, illis qui magnum quid conarentur; quantumque precum, cohortationis, conſiliorumque ad eam rem contulerit, idque effecerit, ut prima ferè conſiliorum omnium cauſſa movens eſſet, quibus aucta ſit eo tempore reſpublica literaria, in qua ob ſingulare ſtudium & ingenii capacitatem principatum aliquem obtinuerit.* Adduntur plura, de ſcriptis, meritiſque ſummi viri magnificis elogiis differentia, quæ brevitatis cauſſa omittimus. Hæc enim non a Germanis ſed a Gallis profecta, qui in contemnendis alias Germanorum ingeniis faciles ſunt, opponere licet iis, quæ *Lockius*, *Molineus*, *Keilius*, & nonnulli alii cenſuræ impatientes de tanto viro ſiniſtriùs judicarunt.

Merita Leibnitii de diſciplinis.

§. XXVII. Rectè judicaviſſe viros doctiſſimos, quorum de *Leibnitio* effata adduximus, facta inductione exemplorum demonſtrari, probarique poteſt, polyhiſtoris laudem eum, ſi quis unquam jure ſuo meruiſſe. Nam non una ſibi devotum habuit ſcientia, ſed per omnes diſciplinarum circulos latè vagatus, nulla eſt, quam non attigerit, perſpexerit, amplificaverit. Mirumque omnino eſt, quod cùm in geometriæ ſublimioris

mioris ſtudio omnem ferè, quæ ante ipſum fuit, ætatem ſuperaverit, in aliis tamen eruditionis generibus, ab hac diſciplina theoretica longiſſimè diſtantibus, qualia ſunt juriſprudentia, hiſtoria, antiquitatum cognitio, ſtudium etymologicum & ſimilia, ubique *Roſcium* ſeſe præſtiterit, in iis quoque diſciplinis commendatiſſimus, quæ ab ingenio laudem accipiunt. Cujus exempla eſſe poſſunt carmina Latina, propitiâ venâ a viro ſummo conſcripta, in quibus ſive inventionis elegantiam, ſive numerorum aptè fluentium concinnitatem, ſive totius carminis effigiem ad veterum exempla feliciter effictam conſideres, facilè conceſſeris inter melioris generis poëtas Latinos ſuo tempore *Leibnitium* fuiſſe connumerandum. Maximè autem acumen & rerum pondus in illis miratur *Fontenellius*, ideoque cum *Lucano Leibnitium* comparat: quem tamen caſtigata cogitandi fingendique ratione ſuperaviſſe, omnino fatendum eſt. Non impari felicitate verſiculos Gallicos ſcribere tentavit, cujus linguæ elegantiam ita tenebat, ut non modò in Gallia natus videri poſſet, ſed & Gallorum eloquentiſſimos paribus veſtigiis fuiſſe ſecutus judicaretur. Præclariſſimè autem in omni hiſtoriæ genere, maximè, quæ ad medium ævum pertinet, erat verſatus. Cujus ſtudii fundamenta cùm a doctiſſimis præceptoribus, maximè *Joanne Andrea Boſio* hauſiſſet, maturè induſtriam illi dicavit ſuam, eo quòd intelligeret, juriſprudentiam publicam, cui ſe in juventute præcipuè addixerat, Principumque controverſias non niſi hoc lumine colluſtrari poſſe. Juvenem autem in hac eruditionis parte *Leibnitium* excelluiſſe, & hiſtoriam quoque illuc traduxiſſe, ut uſum in cauſſis illuſtribus haberet, ex ſcriptis *Ulicovii* & *Furſtenerii* nomine editis diſci poteſt. Maximè verò immenſa rerum mediæ ætatis cognitio illi ſubnata eſt, ex quo tradita ſparta deſcribendæ hiſtoriæ Brunſvicenſis, iter fecerat per Germaniam & Italiam, reduxque undecunque affluebant, quibus conſilium iſtud juvari poſſet. Qua de re cùm ſuprà nonnulla dixerimus, ea otioſè non repetemus. Aſt junxerat vaſtiſſimæ notitiæ rerum veterum inſolitam conjiciendi felicita-

tem, qua in cauſſas abditas & latentes penetrabat, & eruebat nonnunquam illa, quæ ignota priùs erant omnibus. Neque ſolis Brunſvicenſis domus limitibus ſe circumſcribi paſſus, ad omnium ferè regionum hiſtoriam reſpexit, vetuſtas origines eruit, pacta, fœdera, ſtatuta, quæque alia publica diplomatum fide conſtant, conſuluit, indeque elegantiſſimum *Codicem juris gentium diplomaticum* exſtruxit. Nec alius fuit in juriſprudentia, cujus nævos quàm acutè perſpexerit, quantaque induſtria medicinam illis afferre tentaverit, ex ſuprà narratis liquere poteſt. De quibus tamen ejus meritis heic prolixiùs agere, inſtitutum vetat, meretur autem vir ſummus ex laboribus literariis cognoſci, ut conſtet, quanta πολυϊςορίας laude meritò floruerit. Præclarè verò in philoſophiæ hiſtoria verſatus, omnem veterum doctrinam eleganter animo complexus eſt, tantaque judicandi acie excuſſit, ut non poſſint non ea jucundiſſima eſſe, quæ ubique ferè tum in ſcriptis tum in epiſtolis diſſeminavit. Id quod eo magis mirandum, quo magis, eo quidem, quo *Leibnitius* vivebat, tempore, hiſtoria philoſophica vix ex pulvere ac ſqualore inter Germanos protracta caput efferre & lumina diſciplinis philoſophicis præferre cœperat. Solebat autem vir illuſtris non ipſa tantùm veterum dogmata perquirere, ſed momenta quoque ſyſtematum expendere, deque eorum veritate aut falſitate judicium interponere. In quo licet, fato humano, non ſemper ad ſcopum collineaverit, fatendum tamen, virum acutiſſimum multa vidiſſe, quæ ignorabantur aliis, & penetralia veteris philoſophiæ perreptaviſſe. Ad quam ineundam viam dux illi fuit incomparabilis *Jacobus Thomaſius*, cui revera reſtitutam hiſtoriam philoſophicam maximè illam, quæ de genuinis veterum opinionibus decernit, in Germania noſtra debemus. Cujus ductum ſecutus admodum juvenis veteres & recentiores inter ſe comparavit, eorum dogmata excuſſit, rationes latentes in apricum produxit, talemque ſe præſtitit, ut, niſi, neſcio quo fato, præpoſtero Syncretiſmi inter veteres & recentiores ineundi ſtudio fuiſſet præoccupatus, ab eo adhuc juvene ingentia

gentia incrementa ſperare potuiſſet hiſtoria philoſophica. Ex hinc cauſſa quoque derivanda eſt, cur veteribus per totam vitam fuerit propenſiſſimus, quos faciliùs contemni atque reprehendi, quàm intelligi a pleriſque rectè ſtatuebat. Maximè verò favebat vir ſummus *Platoni*, in cujus philoſophia ipſi plurima probabantur. Unde ad *Bierlingium* ſcripſit: *de* Platone *non ſentire ſe tam contemtim, meditationes ejus autem ſibi & profundas paſſim & utiles videri. Et habere ſe* Ciceronem *non malam judicem ſecum ſentientem. Didiciſſe enim nos non ita pridem, plus* Platonem *in receſſu habere, quàm vulgò appareat.* Paulo prolixiùs autem de *Platone* ejuſque philoſophia diſſeruit, & quid ipſi in ea probetur expoſuit in epiſtola ad Cel. *Hanſchium*, ejus ſchediaſmati *de Enthuſiaſmo Platonico* præfixa, quæ ideò memorari expendique merentur, quia ad origines hypotheſium Leibnitianarum intelligendas plurimum facere poſſunt. Scribit autem polyhiſtor præſtantiſſimus: » Nulla veterum » philoſophia magis ad Chriſtianam accedit, quàm Platonica, » etſi meritò reprehendantur, ſi qui ubique putent *Platonem* » conciliabilem Chriſto. Sed ignoſcendum eſt veteribus, ini- » tia rerum creationemve, & corporum noſtrorum reſurrec- » tionem negantibus. Hæc enim ſola revelatione ſciri poſ- » ſunt. Interim pulcherrima ſunt multa *Platonis* dogmata, » quæ tu quoque attingis: unam omnium cauſſam eſſe: eſſe » in divina mente mundum intelligibilem, quem ego quoque » vocare ſoleo regionem idearum. Objectum ſapientiæ eſſe » τὰ ὄντως ὄντα ſubſtantias nempe ſimplices, quæ a me mona- » des appellantur, & ſemel exiſtentes ſemper perſtant πρῶτα » δεκτικὰ τῆς ζωῆς, id eſt Deum & animas, & harum potiſſi- » mas, mentes, producta a Deo ſimulacra divinitatis. Mathe- » maticæ autem ſcientiæ, quæ agunt de æternis veritatibus » in divina mente radicatis præparant nos ad ſubſtantiarum » cognitionem. Senſibilia autem, & in univerſum compoſita, » ſeu, ut ita dicam, ſubſtantiata, fluxa ſunt, & magis fiunt, » quàm exiſtunt. Porrò quævis mens, ut rectè *Plotinus*, quen- » dam in ſe mundum intelligibilem continet, immò mea ſen-

» tentia & hunc ipſum ſenſibilem ſibi repræſentat. Sed infi-
» nito diſcrimine abeſt noſter intellectus a divino, quod Deus
» ſimul omnia adæquatè videt, in nobis pauciſſima diſtinctè
» noſcuntur, cetera confuſa velut in chao perceptionum no-
» ſtrarum latent. Sunt tamen in nobis ſemina eorum, quæ
» diſcimus, ideæ nempe, & quæ inde naſcuntur, æternæ ve-
» ritates: nec mirum, quum ens, unum, ſubſtantiam, ac-
» tionem, & ſimilia inveniamus in nobis, & noſtri conſcii
» ſimus, ideas eorum nobis ineſſe. Longè ergò præferendæ
» ſunt *Platonis* notitiæ innatæ, quas reminiſcentiæ nomine ve-
» lavit, tabulæ raſæ *Ariſtotelis* & *Lockii* aliorumque recentio-
» rum, qui ἐξωτερικῶς philoſophantur. Itaque *Platonem Ari-*
» *ſtoteli* & *Democrito* utiliter conjungendum cenſeo ad rectè
» philoſophandum. Sed nonnullas ψευδὰς δόξας in eorum uno-
» quoque expungi oportet. Non malè Platonicis quatuor in
» mente cognitiones agnoſcuntur, ſenſus, opinio, ſcientia,
» intellectus, nempe experimenta, conjecturæ, demonſtratio
» & pura intellectio, quæ veritatis nexum uno mentis ictu
» perſpicit: quod Deo in omnibus competit, nobis tantùm
» in ſimplicibus datum eſt. - - Animam in hoc corpore vel-
» ut carcere eſſe, ſano ſenſu intelligi poteſt. Sed abjicienda
» eſt philoſophorum veterum opinio, quod corpus pœnalis ſit
» carcer intelligentiæ olim peccantis. Illud rectè veteres,
» animam in corpore tanquam in ſtatione eſſe, unde injuſſu
» ſummi Imperatoris decedere fas non ſit. Nec illud inele-
» gans, providentia nos regi, qua rationem ſequimur fato,
» & inſtar machinæ, dum affectibus ferimur. Id enim ex
» harmonia præſtabilita hodie nobis perſpectum eſt, Deum
» omnia tam mirificè inſtituiſſe, ut corporeæ machinæ men-
» tibus ſerviant, & quod in mente eſt providentia, in corpo-
» re ſit fatum. Etiam de virtutibus præclarè Platonici & Stoi-
» ci veteres &c. « Deſcribendus erat locus integer, licèt longiuſculus, ut dictorum ratio conſtaret. Etiamſi enim non negemus, explicationes Platonicorum dogmatum nonnullo-rum a magno viro allatas illis probari non poſſe, qui ſine præ-

præjudicio *Platonem* legerunt: qualia ſunt quæ de objecto ſapientiæ, deque harmonia inter fatum & providentiam dixit, in quibus in devia virum eruditiſſimum deduxit ſtudium hypotheſes ſuas apud veteres inveniendi: fatendum tamen, inſolitam Platoniſmi notitiam in his demonſtraviſſe *Leibnitium*, ſatiſque prodidiſſe, quàm pulchrè Academiæ parenti faveret. Sed & aliis Græciæ veteris ſapientibus mirè ſe præſtitit benevolum, illis indignatus, qui de majoribus abjectè ſentiunt. Id nos animadverſiones ad *Bierlingium* ſcriptæ, docent, in quibus inter alia: » Etiam *Senecæ* & Stoicis plurimum faveo; » idem fecit *Carteſius* etiam in morali philoſophia & in uni» verſum ſentio, rectius & utilius diſpici, quid in veteribus » probandum, & in uſus noſtros transferendum ſit, quàm » quid reprehendendum. Nemo unquam clarus fuit, in quo » non multa laudem mererentur. Video hodie juvenes hoc » morbo laborare paſſim, ut de majoribus contemtim lo» quantur: credo ignorantiæ, vel potius negligentiæ excu» ſandæ cauſſa, ut jure illorum præceptis carere videantur. » Itaque conſultum puto, ut prudentia docentium a tam pravo » more abducantur. Veriſſima eſt Stoicorum doctrina, affec» tus eſſe perturbationes, & dandam operam, qua licet, ut » ſine perturbatione judicemus. Sed fatendum eſt, perturba» tiones non ſemper vitari poſſe, & tunc noſtram eſſe debe» re curam ſecundariam, ut eas moderemur, tanquam in po» teſtate. Ideam ſapientis perfecti, ut optimæ reipublicæ pro» poni utile eſt, etſi nuſpiam detur in terris. Etiam Acade» micorum & Scepticorum placita multa cum utilitate expen» dentur ab eo, qui vera philoſophiæ principia conſtituere » volet. Multa enim veriſſimè de ſenſibilium inſubſiſtentia, » quæ phænomenis magis ſed legitimis, quàm rebus, accen» ſeri merentur. Non omnis cognitionis fundamentum ſunt » ſenſus: veritates neceſſariæ a ſenſibus non docentur &c. « Non verò Græcanicæ modò philoſophiæ ſe faventem præbuit *Leibnitius*, ſed exoticæ quoque, maximè Sinicæ, quàm mirè ab eo tempore deperire cœperat, ex quo cum Jeſuitis religionis

gionis Christianæ inter Sinas ferendæ causſa a Pontifice Romano missis commercium epistolicum instituerat, legeratque libros Sinicos a *Remondo* communicatos. Fatetur enim in epistola ad hunc virum clarissimum (60): sensum æquiorem atque saniorem omninò tribuendum esse veterum Sinarum præceptionibus; indeque doctrinas eorum de supremo principio, de ejus unitate, de materia universali, de substantiis spiritualibus & similibus ita explicari posse, ut falsæ & suspectæ significationes omittantur. Unde facilis quoque est in excusando cultu majorum Sinico. Sed & Scholasticos contemnendos haud esse, planeque rejiciendos statuit, quamvis nævos eorum satis intelligeret. Quare jam fassus est cum *Nizolii* librum ederet: *iniquos esse, qui temporum infelicium lapsus tam acerbè perstringunt, qui si illic fuerint, aliter sentirent.* Cujus rationes cum ab iniquitate temporum & miserabili fato, quod scriptores optimos & alia studiorum auxilia hominibus invidit, derivavisset, addit: *Non vereri se dicere, Scholasticos vetustiores nonnullis hodiernis & acumine, & soliditate, & modestia ab inutilibus quæstionibus circumspectiore abstinentia longè præstare: esse quoque sectam nominalem hodiernæ reformatæ philosophandi rationi congruentissimam.* Alibique Scholasticos agnoscit abundare ineptiis, sed aurum esse in illo cœno, hocque bene sciviſſe *Grotium*. His opinionibus decretisque cùm subscriberet *Leibnitius*, mirum non est, haud pauca veteris philosophiæ, & Scholasticæ quoque in ejus systema, quod formare cœperat, confluxisse, & prætulisse eum veteres recentioribus, quorum καινοφιλίαν non æquo satis animo ferebat. Fatendum tamen, viris in philosophia summis, quos recentior ætas tulit, honorem, quem mereri credebat, detulisse, cujus specimen esse potest judicium ejus de *Hobbesio*, quem paucos censebat intelligere, eumque non tam esse pro absoluta potestate, quàm putatur, licet insufficientia principia sint. In ipsa philosophia autem omnibusque ejus partibus novum systema

(60) Hoc ultimum *Leibnitii* scriptum fuit, quod moriente ferè manu consignavit.

ſtema meditando animi vim prorſus ſingularem demonſtravit, licet nullam earum perfecerit, ad alia mox traductus. Et logicam quidem artem nova luce perfundere in meditationibus de cognitione, veritate & ideis conatus eſt, cujus ſummam exhibet Ven. *Walchius* (61). In quo brevi ſchediaſmate multa ad naturam idearum intellectûs humani pertinentia cumulavit. Quæ diſplicuere quidem viris nonnullis doctis, *D. Fr. Hoheiſelio* (62), & *J. Fr. Mullero* (63), maximè verò *Lockio*, qui *ſe, lecta illa tractatione judicaſſe* ait, *etiam optimis naturæ muneribus inſtructos, in fundamenta rei ipſa penetrare, non ſine diuturna meditatione poſſe, & vaſtiſſima quoque ingenia non niſi ad valdè limitatam cognitionem pervenire*: aſt in aliam longè ſententiam diſceſſerunt alii, inter quos illuſtris *Wolfius* (64), his potiſſimùm aſſertis in exſtruendo logicæ ædificio uſus eſt, viri clariſſimi autem *Frid. Philippus Schloſſerus*, & *Joannes Ulricus Cramerus* defendere *Leibnitium* ſategerunt. Quàm profundè autem ad naturæ arcana reſpexerit, eaque explicuerit in *Theoria motûs abſtracti & concreti*, quas ſuprà enarravimus, abundè demonſtravit, quas tamen hypotheſes miſſas fecit, poſtquàm nova principia dynamica, novamque ſubſtantiæ corporiſque notionem ſibi effinxerat. Totum porrò ſibi vindicavit *Leibnitium* metaphyſica. Maximo enim ingenio uſus, cùm geometriæ beneficio notionibus uti generaliſſimis, abſtractis, univerſalibus didiciſſet, & ſummo acumine ex axiomatibus paucis, & univerſalem veritatis complexum ſpondentibus geometrica ratiocinandi peritia concluſiones deduceret infinitas, mirum non eſt, totum quaſi ſyſtematicum factum eſſe. Nec erraſſe cenſendi ſunt, qui ingenium ejus merè ſyſtematicum fuiſſe, & in eo genere omnes ante ſe ſuperaviſſe, judicaverunt. Non contentus enim rerum ſenſibus & attentioni obverſantium experientia & hiſtoria intellectûs humani, ad

(61) In Hiſt. Logicæ L. II. c. 1. S. 3. §. 20. Parerg. acad. p. 664.

(62) In Sched. de Ideis.

(63) In Dubiis cel. *Wolfio* de Facultatibus intellectûs objectis.

(64) Vid. Præf. Logicæ Germanicæ.

universales notiones & principia prima assurgebat, &, ut mira fœcunditate ingenii pollebat, longam ex illis consequentiarum atque conclusionum catenam efformabat. Unde novæ enatæ hypotheses, satis quidem paradoxæ & a communi philosophantium sententia, quin a sensu quoque plerorumque remotæ, ideoque tot contradictionibus oneratæ, ast ita principiis suis connexæ, & implicitæ, ut arctissimè inter se cohærent; quo factum, ut concinnum prorsùs & mirè cohærens ædificium exsurgeret, qua in re ingenium Leibnitianum prorsùs excelluisse rectè viri docti observaverunt. Argumentum morale autem nuspiam ex instituto tetigit, pauca quædam ὡς ἐν παρόδῳ (65) attulit, quæ infrà referemus. In tractatione politica verò eo acutiùs vidit, quo majori ad id historiæ apparatu erat instructus, quoque feliciùs ad regulas generales cuncta transferebat. Nulla autem in scientia vel ingenii vastitatem vel cogitationum sublimitatem vel meditationum felicitatem magis prodidit, quàm in artibus mathematicis. In quibus difficillimas arithmeticæ & geometriæ disciplinas perficere aggressus, supra omnem exspectationem ad humani intellectûs apicem progressus fuisse rectè censetur. Non provocabimus ad universi orbis mathematici sententiam & consensum, quem conspirare amicè in hac Leibnitiani nominis gloria, nemo est rerum literariarum tam ignarus, ut nesciat: sed ipsa viri maximi specimina *Actis eruditorum* & *Ephemeridibus Parisiensibus* pleraque inserta in partes vocamus, quibus tantùm matheseos sublimiorem juvit, quantùm ab humano ingenio proficisci potuit. Illustre autem prorsùs exemplum est calculus differentialis, cujus inventionem, præstantiam, usum, sublimitatem hoc loco describere velle, esset falcem in alienam messem mittere. Consuli de eo debent qui hodie magnis passibus tantum virum sequuntur geometræ Galli & Germani incomparabiles: inter quos primi ferè laudatissimam scientiam explicare & transferre in usus cœperunt *Bernoullii* fratres, primus integram scripto explicatam dedit illustrissimus *Hospita-*

(65) In Præf. ad Cod. juris gentium diplomaticum.

pitalius (66), vel potiùs, cujus ſchedis & inſtitutione is uſus eſt illuſtre hodie Baſileæ ſidus *Joannes Bernoullius*. Id unum obſervamus, quantitates infinitè parvas calculo ſubjicientem, *Leibnitium* ſatis demonſtraviſſe, quantis greſſibus aliorum lumina antevertendo, in ipſa infiniti adyta penetrare cœperit. Unde ſuo jure inter maxima orbis ingenia locum ſibi vendicat, quem incaſſum, ſi fatendum, quod res eſt, illi denegant, qui inventionis illuſtris gloriam *Leibnitio* tribuere recuſant, magnæ Britanniæ mathematici, quibus illuſtris eques *Iſaacus Newtonus*, cui methodum fluxionum, cum calculo differentiali conſpirantem debemus, *Leibnitio* præluxiſſe viſus eſt. De qua re controverſiam non ſine animorum motibus agitatam, heic exponere eſſet hiſtoriam matheſeos ſublimioris ſcribere, quæ alio loco quærenda eſt. Conſuli autem præter ſcripta ἀμοιβαῖα poſſunt, quæ viri clariſſimi *Des Maizeaux* & *Ludovicus* ſtrictim expoſuerunt, qui tamen inter ſe comparandi ſunt, ut, quid in ancipiti argumento, in quo excutiendo ad leges rationalis ſcientiæ haud ſemper attenderunt viri docti, & fidei hiſtoricæ gradus non ſemper ponderarunt, veriſimiliter credendum ſit, pateat. Difficile enim eſſe, de re ipſa, quæ facta reſpicit, ſtatuere, vel inde conſtat, quia, licet epiſtolas chartaſque ad hiſtoriam hujus controverſiæ illuſtrandam pertinentes a viris doctis examinare juſſerit ſocietas regia, quæ poſtea typis quoque vulgatæ ſunt (67), *Leibnitius* tamen, qui conſultus prius de eo examine non erat, alias ſchedas ἀυτογράφους illis opponere promiſit, quas vulgare tamen morte præventus non potuit. Unde æquum cenſuit illuſtris ſocietas declarare, quod arbitrium interponere, & dirimere controverſiam lata ſententia non voluerit. Nobis id unum hoc loco ad tuendam, quam *Leibnitio* deberi, præter Angliam, omnis orbis mathematicus fatetur, gloriam annotaviſſe

(66) In Analyſi infinitè parvorum.

(67) Prodiit: Commercium epiſtolicum *D. Joannis Collins*, & aliorum de analyſi promota, juſſu ſocietatis regiæ in lucem editum Londini 1712. 4. illud per omnem ferè Europam diſtributum eſſe teſtatur *Ludov.* l. c. p. 297.

taviſſe ſatis eſt, ipſum illuſtrem *Newtonum* in eo potiſſimùm cum ſectatoribus decertaſſe, ut ante *Leibnitium* analyſin infinitesimalem, quam methodum fluxionum vocat, ſe inveniſſe, ſibique primi inventoris gloriam deberi contenderet, negare non auſum (68), quod negari quoque non poteſt (69), *Leibnitium* ipſum ſuo ingenio illam debuiſſe, adeoque ſecundum inventorem fuiſſe. Qua de re tantis animorum motibus an decertandum fuerit, cùm utrique viro maximo tanta ingenii vaſtitas contigerit, ut ſuæ meditationis profunditate & felicitate hanc viam detegere potuerit, ætas poſtera abſque favore & invidia judicabit. Certè *Leibnitium* animi magnitudo, toties probata a plagii ſuſpicione eo magis vindicat, quo magis, rectè annotante *Fontenellio*, jam in *Theoria motûs abſtracti* prodidit, fundamenta totius rei a ſe non ignorari; & ipſe *Leibnitius*, ſi verum fatendum, nec verba torquentur, *Newtoni* famam plagii ſuſpicione onerare nunquam intenderit, quod a moribus ejus alienum fuiſſe vel ex ſolis epiſtolis conſtat, & multoties ab eo fuit improbatum. Illud nec contraria factio facilè negaverit, cùm anno cIↃ IↃCLXXXIV prima calculi differentialis ſpecimina prodire juberet *Leibnitius*, neminem inventionis gloriam ei denegaviſſe, eoque integro novennio jure gaviſum eſſe virum ſummum, donec primus *Joannes Walliſius* inventionem *Newtono* vindicaret. Verùm de his diſputare prolixiùs aliorum induſtriæ relinquimus, dolemus autem ſcientiam infiniti, quam meditabatur vir ſummus, morte præventum dare non potuiſſe.

Eruditio theologica Leibnitii.

§. XXVIII. Eminuiſſe in omnibus ferè partibus eruditionis *Leibnitium* ex dictis eſt manifeſtiſſimum. His ſi cognitionem

(68) Que Mr. *Leibniz* l'ait inventé après moi, ou l'ait eu de moi, c'eſt une queſtion qui n'eſt de nulle conſéquence, puiſque les ſeconds inventeurs n'ont proprement aucun droit à l'invention. *Newton Recueil T. II. p.* 108. Ita verò tota controverſia non de ingenii acumine, ſed de fati felicitate, temporeque priore contendit.

(69) Negavit autem id, qui renovatæ litis auctor erat cel. *Keilius* in Epiſt. ad *H. Sloane*, Commerc. epiſt. p. 110. Contrarium tuetur *Bernoullius in Epiſtola adjecta* Germ. Verſioni Theodiceæ p. 920. Frigidam verò diſtinctionem inter inventorem primum & ſecundum retundunt A. E. 1720. Mart. p. 137. ſeqq.

nem theologicam adjecerimus, nihil faciemus, quod non veritas comprobaverit. Legerat enim & cum cura inſpexerat veteris eccleſiæ doctores, deque eorum placitis & acutè & moderatè judicabat, cujus exempla haud pauca in *Theodiceæ* opere occurrunt, in epiſtolis quoque nonnulla deprehenduntur. Recentiores autem theologos, & ſuæ, cui addictus erat, & ceterorum, quæ diſſentiunt, eccleſiarum evolviſſe & examinaſſe, ſi alia non ſuppeterent, ea ſatis probant, quæ in irenicis conſiliis agitavit atque ſcripſit, quæque cum *Pelliſſonio* de articulis in controverſiam vocatis diſputavit. Laudandus verò in eo magnoperè, quod philoſophiæ auxilio, uſus, divini ingenii acie atheorum copias in fugam dederit, & *Socini* aſſeclas peſſum dederit, eorum argutias rationum acumine confundendo. Quod pro eccleſiæ Lutheranæ dogmatibus ita adhibuit, ut qui præcipuè eam a reliquis cœtibus disjungit, articulum præſentiæ ſacramentalis in S. Cœna, rationibus quoque philoſophicis confirmari poſſe confideret. Quamvis enim, ut animo erat ab omni ſervili jugo abhorrente, & in tolerandis diſſidentibus inter Chriſtianos eſſet facillimus, immò valdè ad unionem inter eos revocandam inclinans conſiliis, rationibus, cohortationibus pacem ſuaderet, diſcedere tamen ab ejus eccleſiæ communione noluit, etiam magnis promiſſis tentatus.

§. XXIX. Sunt & alia, in *Leibnitio* laudanda, quæ verò hic tangere omnia brevitas, cui in abundanti argumento ſtudendum, prohibet. Non tacenda tamen inexhauſta ejus diligentia, qua dies noctesque intentus ſtudiis tot meditationibus excitandis, fovendis, examinandis, tot vaſtis voluminibus volvendis, tot itineribus ſuſcipiendis, tot epiſtolis ſcribendis unus ſuffecit. Nempe ineffabilis cupiditas juvandi literas, juncta ingenio excellentiſſimo & ad hanc rem nato, calcaris inſtar erat, ut cuncta alacriter ſuſciperet, ſuſcepta autem magna patientia perſequeretur. Cujus rei teſtimonium omni exceptione majus exhibet primò quidem ſtudium, quod immenſum poſuit in excolendis perficiendiſque inventis, maximè *Diligentia Leibnitii.*

autem in absolvenda machina arithmetica, cujus eum curam jam inter Gallos Angloſque verſatum habuiſſe ſupra memoravimus, & in quam ingentem vim pecuniæ profudit (70). Qui ſumtus, quos in machinas & alia hujus generis impendit, in cauſſa fuerunt, cur, licèt frugaliter viveret, & magnis reditibus ex munificentia Principum gauderet, eam tamen auri ſummam, ut nonnulli fingunt (71), non reliquerit, quæ admirationem meruiſſet, ſed intra mediocritatem ejus facultates conſtiterint. Deinde induſtriæ ſpecimen eſſe poſſunt itinera frequentia, quæ vel rogatus a Principibus, vel inſtinctus deſiderio promovendarum diſciplinarum, ſuſcepit. Cùm enim abundantiſſimam doctrinam nutrire meritò crederetur, & inſolitum viri acumen in aulis Principum magnam exiſtimationem meruiſſet, favor inde aularum ſecutus eſt, quibus obſequium præſtare eo magis anniſus eſt, quo magis ita feliciſſimè promoveri extendique rei literariæ fines poſſe intelligebat. Id quod magno orbis eruditi commodo factum eſſe, ex iis, quæ ſuprà de mora *Leibnitii* in aula Moguntina, Hanoverana, Berolinenſi, Viennenſi & apud Ruſſorum Imperatorem tradidimus conſtat. Nec omittendum eſt, in hiſtoria *Leibnitii* philoſophica, virum illuſtrem, quem vivendi prudentia & philoſophiæ cognitio etiam fœminis commendavit, purpuratis atque illuſtriſſimis, literis eas compellaviſſe; ſic ut commercium hoc literarium teſtis ſit fide digniſſimus prorſusque immortalitati tradendus, non deeſſe noſtræ ætati fœminas, quæ mulierum philoſophantium catalogo ſummo jure mereantur adſcribi. Inter quas & nativitatis ſorte & ingenii ſceptro atque diademate digni excellentia primum locum tenent, *Sophia Charlotta*, Boruſſiæ Regina, & *Guilelmina Charlotta* eo tempore Princeps regia Walliæ. Et illam quidem *Theodiceæ* ſcribendæ auctorem fuiſſe *Leibnitio*, ubi hypotheſes ſuas

(70) 24000 thalerorum ſummam in eam impendiſſe tradunt Nova literaria Lipſienſia 1717. p. 376. & tamen imperfecta manſit. Plura de ea dabit Cl. *Ludovici* diligentia l. c. P. II. c. 21. §. 328. p. 233. ſeqq.

(71) *Niceron Mémoires*; qui a peregrinante quodam, ut ſæpiùs illi accidit, deceptus eſſe videtur.

ſuas explicantem audiviſſet, ſuprà jam narravimus. Ad quam excelſo, quo poſita fuit, loco non tam fortunæ quàm naturæ muneribus & conſummatæ virtutis meritis dignam plures epiſtolas ſcripſit, quæ quales fuerint, ipſe alicubi prodidit *Leibnitius*, ſcribens ad *Joannem Albertum Fabricium*, *optare ſe pleraſque epiſtolas a Regina Boruſſorum & ad eam ſcriptas non combuſſiſſent malè circumſpecti homines, habituros enim nos, quæ facilè opponi Reginæ Suedorum poſſent. Non paucas tamen paſſim ſervatas eſſe, & inter eas nonnullas ad ſeipſum ſibi ſupereſſe, unde vim ingenii in Principe fœmina, animumque mirè ad doctrinas erectum intelligas.* Alteram Principem autem nobilitavit in civitate philoſophica controverſia illa literis reciprocata inter *Leibnitium* & *Clarckium*, cujus ſuprà facta eſt mentio; illa enim committere inter ſe acutiſſimos philoſophos dignata, ipſa ſcriptorum & diſceptationum teſtem egit atque arbitrum. His tertiam addimus *Charlottam Eliſabetham*, *Caroli Ludovici* Electoris Palatini, Principis literatiſſimi, filiam, *Philippo V.* Aurelianenſi Duci nuptam; ad eam enim de antiquitatibus nonnullis nuper detectis eruditè diſſeruit, & cum *Baudelotio*, ea attenta, diſceptavit. Sed & alias fœminas illuſtres literis addictas ſibi faventes literiſque innoteſcentes habuit, leguntur enim in memoriis Leibnitianis paſſim extantibus nomina *Brinoniæ*, *Kilmanſeggeriæ* Comitis, *Cleinburgiæ*, *Cudworthiæ*, *Marshamo* junctæ, *Weileriæ*, & præcipuè *Sapphus* Gallicæ, *Magdalenæ Scuderiæ*. Tacemus imperantes Principeſque alios, ad quos frequenter literas exaravit, & haud paucas ab iis accepit *Leibnitius*. Omnium autem luculentiſſimè & ſtudium quod ſervavit *Leibnitius* ingens ſcientias promovendi, & inexpugnabilem induſtriam probat commercium literarium, quod cum celebratiſſimis totius Europæ viris aluit, quorum nomina adducere hoc loco omnia paginæ anguſtia prohibet; fulgent autem velut inter ignes Luna minores tituli nomenque *Arnaldi*, *Behrenſii*, *Eduardi Bernardi*, *Bernoulliorum*, *Bignonii*, *Boecleri*, *Boineburgii*, *Boſii*, *Burneti* filii, *Bouveti*, *Chamberlaynii*, *Calvini*, *Ciampini*, *Cluveri*, *Conringii*, *Contii*, *Croſſæi*,

Dan-

Dangicourti, *Dittoni*, *Edzardi*, *Joannis* & *Jo. Alberti Fabricii*, *Fahrenheiti*, *Fardellæ*, *Foucherii*, *Gobienii*, *Grævii*, *Grimaldi*, *Guerickii*, *Gulielmini*, *Hanschii*, *Hardtii*, *Hartsoeckeri*, *Heræi*, *Hugenii*, *Jablonskiorum*, *Janingi*, *Imhofii*, *Kestneri*, *Kircheri*, *Kochanzkii*, *Kortholtii*, *Lanæ*, *Langii*, *Leuwenhoeckii*, *Lehmanni*, *Longii*, *Ludolfi*, *Magliabechii*, *Marinonii*, *Mascovii*, *Menckeniorum*, *Michelotii*, *Molani*, *Montmorii*, *Morelii*, *Morhofii*, *Muratorii*, *Neumanni*, *Newtoni*, *Nicasii*, *Obrechti*, *Oldenburgii*, *Papebrochii*, *Pellissonii*, *Petersenii*, *Pfaffii*, *Pfeffingeri*, *Pinsonii*, *Pitoti*, *Reimmanni*, *Remondi*, *Reyheri*, *Roemeri*, *Schelhameri*, *Schmidii*, *Schraderi*, *Seckendorfii*, *Sloanii*, *Thomæ Smithi*, *Ez. Spanhemii*, *Sperlingii*, *Spinozæ*, *Struvii*, *Sturmii*, *Thevenotii*, *Tenzelii*, *Thomasiorum*, *Tourneminii*, *Tschirnhausii*, *Varignonii*, *Vignolii*, *Volcameri*, *Wallisii*, *Weigelii*, *Willisii*, *Witsenii*, *Christiani* & *Christoph. Wolfiorum*, *Wottoni*, aliorumque multorum, quos nominavere *Fellerus* atque *Ludovicus*. Tandem inter stupendæ industriæ & improbi laboris specimina numeranda quoque est, immensa, quam sustentabat *Leibnitius* lectio, atque studium ea excerpendi, quæ legerat. Quamvis enim magno operum magnificorum apparatu ejus bibliotheca non superbiret, quem Brunsvicenses Hanoveranæ & Guelpherbytanæ bibliothecæ illi suppeditabant, sed ad schediasmata brevia, dissertationes raras, folia fugitiva, & similia, quæ citò disparere solent, maximè respiceret, indesinenter tamen per maxima & minima volutatus, quicquid memorabile visum schedulis inscripsit, easque suis dein repositoriis condidit, ex quibus suo tempore ordine desumere posset. Quem modum ut commodissimum atque utilissimum expertus est, ita didicisse videtur a *Placcio* (72), qui similia repositoria descripsit.

Desiderata atque reprehensa in Leibnitio a viris doctis.

§. XXX. Quemadmodum autem in pulcherrimis corporibus quidam interdum inveniuntur nævi imperfectionis, quam in optimo mundo reperiri *Leibnitius* contendebat, testes atque specimina, ita in maximo atque elegantissimo *Leibnitii* ingenio maculas

(72) Vid. *Placcii* Tr. de Arte excerpendi.

maculas nonnullas obſervaverunt, viri docti humanæ imbecillitatis teſtimonia, & reprehendenda nonnulla, quæ vel ad doctrinam ejus pertinent, vel ad animum. Inter illa multa ſunt, quæ recentiſſima ætate, qua illuſtris *Wolfii* cura Leibnitianarum hypotheſium memoria valdè reſuſcitata & vehementiſſimis controverſiarum diſſidiis agitata eſt, apud quamplurimos ſuſpecta facta ſunt, ac ſi naturali pietati maximè verò revelatis Chriſtianæ fidei dogmatibus e diametro eſſent adverſa. Quæ tamen hoc loco adducere non vacat, nec ſpeciali enarratione exponere licet, cùm prolixiora ſint, quàm ut recenſeri omnia in univerſali philoſophiæ hiſtoria queant. Summam autem eorum, quæ velut peſtes quædam ac fontes errorum periculis pleniſſimorum, a tot virorum doctorum calamis confoſſa ac obelo notata ſunt, quæque, ſi non omnia, potiorem tamen partem ſuppeditaverunt paradoxæ harmoniæ præſtabilitæ & monadum hypotheſes, ex *Recenſione XXVI. ſcriptorum adverſus philoſophiam Wolfianam editorum* (73), quam vulgavit venerandus *Joachimus Langius*, theologus Halenſis celeberrimus, diſcere licet. Quanquam enim in accuſanda illuſtris philoſophi, *Chriſtiani Wolfii*, philoſophia horum ſcriptorum diligentia potiſſimum verſata eſt, conſtabit tamen ex dicendis, virum celeberrimum potiores *Leibnitii* hypotheſes ſuas feciſſe, ſuoque, quod ſibi formavit, ſyſtemati proprio adaptata recepiſſe, modum quoque *Leibnitii* in philoſophando, maximè in metaphyſicis fuiſſe ſecutum. Cuncta autem, quæ in hac quidem parte objiciuntur, ad tria capita, eleganter, niſi fallimur, revocavit doctiſſimus *Kortholtus*, alii enim, φιλοσοφούμενα *Leibnitii* omnem tollere libertatem contendunt; alii ſanctitatem Numinis ab iiſdem lædi aſſerunt; nonnulli, etſi ab hac accuſatione liberum pronuntiant, obtrudi tamen loco Chriſtianæ religionis theologiam quandam naturalem atque philoſophicam, quæ Spiritus S. opera ac motu opus haud habeat conqueruntur. Non hic lo-

(73) Halæ 1725. 4.

cus est, nec instituti nostri ea ratio, ut quibus potissimum argumentis tanta ἐγκλήματα viro illustri objiciantur, prolixè exponamus: dabitur tamen infra placita philosophiæ Leibnitianæ enarrantibus occasio nonnulla, quæ huc pertinent, paucis tangendi. Id nos in præsentia monemus, fuisse haud paucos, qui Spinozismi, saltem Deismi incrustati culpam *Leibnitio*, & qui ejus hypotheses suas fecit, *Wolfio* intentarent. Ita enim & anonymo visum (74), qui Cabbalisticam ἀσοφίαν in monadologia & harmonia præstabilita deprehendit; & *Jo. Godofredus Waltherus* statuit, qui Eleaticam impietatem renovavisse Leibnitiana philosophemata assertum ivit (75). Maximè autem *Ricardus Andala* (76), *Leibnitium* Spinozismi accusare non cunctatus est, cujus vestigia secuti sunt, quotquot necessitatem Spinozisticam in systemate harmoniæ præstabilitæ deprehendi contenderunt, quorum tamen heic excitare nomina supersedemus, cùm hæc recentiori demum ætate in controversiis Wolfianis objecta sint, quarum historia alio tempore enarranda est. Non tacendum verò, ipsos Jesuitas Trivultinos, magnos cetera *Leibnitii* admiratores, cum recensione *Theodiceæ* facta sententiam dicerent (77), laudata ingenti lectionis & judicii copiâ, & tractationis ordine, accuratione & concinnitate systematicâ, fateri tamen, multos errores philosophum summum admisisse, maximè verò optimi mundi assertionem (optimismum vocant) non nisi larvatum materialismum & spiritualem Spinozismum involvere, ejusque suspicionem jam antea per monades, harmoniam præstabilitam, brutorum immortalem & immaterialem animam eum meruisse; ita enim Deo in αὐτόματον converso omnem prorsùs libertatem everti, atque hac nova scientia physica geometrico-mechanica Spinozisticæ necessitati frigidam suffundi. Immò in

(74) In Harmonia phil. recentiorum sibi ipsi contraria, c. 3. §. 8. p. 21. seqq. cujus docti libelli auctor est vir celeberrimus *Jo. Georgius Wachterus*.

(75) In Sepulchris Eleaticis recens apertis.

(76) In Diss. de Unione mentis & corporis physica. §. 3. p. 8.

(77) 1737. Febr. art. 1. unde repetuntur in accessionibus ad Nova liter. Lipsi. T. III. p. 425. seqq.

in ipsa dissertatione præliminari Deismum magnâ cautione confirmatum esse pronuntiant (78). Æquiores tamen in eo se præstant *Leibnitio*, fassi, non datâ operâ & malitioso consilio talia effinxisse, sed rationis abusu, cùm vim ejus maximam animo possideret, ideoque argumentationibus metaphysicis cuncta complecti vellet, qui virum cetera bonum se semper præstiterit. Tacemus alia, quæ Britannici philosophi, maximè *Clarckius* harmoniæ præstabilitæ objecerunt, quam tibiam quoque inflavit *Warburtonus* aliique. Ita verò dum naturam Christianæ religionis a philosophia Leibnitiana everti plurimi timent, ipse *Leibnitius* pietatem non nisi naturalem coluisse quibusdam visus est, adeo ut vivum inter suos in suspicionem naturalismi quem vocant, adductum esse nonnemo retulerit. Præter ipsa philosophumena & decreta *Leibnitii* methodus quoque philosophandi haud paucis displicuit. Inter quos illustris *Newtonus* id reprehendi in eo posse æquissimis rationibus putat (79): quòd hypotheses præferat ratiociniis ab inductione petitis, aut experientia duce haustis, quodque loco quæstionum, quarum examen ab experientia fieri debet, hypotheses erigat, easque admitti postulet priusquàm examinentur. Aliis in ipso ratiocinationis filo, hypothesis amore seductus ab iis, quæ antea asseruerat, deficere visus est, unde negligentiam quandam & attentionis defectum in eo culpant Ephemeridum Trivultiensium conditores. Qui dum ita contra *Baylium* pugnavisse *Leibnitium* putant, ut in ipso acerrimi conflictûs fervore subitò arma deponere & pacem inire videatur, in eorum sententiam concedere videntur, qui non ex animi sententia, sed ἐξωτερικῶς tantùm & ad tentandam

(78) Hylozoismi *Stratonis* maculam inussit *Leibnitio* Celeb. *Hollmannus* Prof. Gotting. Liberavit ab eâ & detersit Cl. *Widderus* Philosophus Groninganus jucundâ & eruditâ Dissertatione. Rectè id egit, cùm Systema Monadum Leibnitianum multum differat ab Hylozoismo *Stratonis*, qui, cum magistro *Aristotele*, Materiam qua & ipsa a Monade toto cœlo *Leibnitio* differt, nec qualem, nec quantam, nec ullo attributo notabilem, nisi αὐτομάτῳ sibi concepit; &, si verum dicendum, vocem nihili pro Physiologiæ fundamento elegit.

(79) Recueil T. II. p. 18. quæ more suo repetit *Voltairius* in Comparat. phil. *Leibnit.* & *Newton.* p. 59.

eruditorum mentem istam pugnam iniisse contenderunt (80). Displicuerunt quoque in eo alia, quæ quandam animi ἀπαξίαν referre visa sunt. Inter quæ haud postremum est, quod veteribus supra modum delectatus recentiorum, maximè eorum, qui circa tempora sua caput efferre novaque philosophiæ facie enitescere cœperunt, cogitata altè despexerit, eorumque meritis obtrectando obelo eorum placita confixerit, licèt id non merentia. Quod invidiæ causa factum esse, ut scilicet novæ, quam condere cœperat philosophiæ viam atque gloriam pararet, nonnulli valdè suspicaces, conquesti sunt (81). Ita invidisse *Lockio* atque *Newtono* philosophiæ interioris gloriam, hacque ex causa *Carteſii* doctrinam Spinozismi suspicione oneravisse visus est. Maximè autem ea, quæ in *Pufendorfium* dixerat, ab animo ægrè famam atque fortunam systematis juris naturæ ab eo asserti productique in lucem ferente profecta esse, plerique conjecerunt; quibus clara & luculenta *Pufendorfii* tractatio obscura & Scholasticos imitata philosophia *Leibnitii* judicata est. Qui & nugas Scholasticorum & metaphysica somnia *Platonis* philosophum nova veste induta revocavisse in lucem, & inextricabili obscuritate fucum haud rarò legentibus feciſſe atque nebulas objeciſſe contenderunt (82).

Tace-

(80) Vid. summè Rev. *Pfaffii* diss. de Morte naturali §. 5. p. 17. ubi se in ea dicit esse sententia, *Leibnitium* totum illud objectum quod *P. Baylio* opposuit, per lusum ingenii quendam saltem confixisse nec seriâ mente id egisse: & *Baylio* frigidam potiùs suffudisse. Id se ipsi *Leibnitio* fuisse fassum, & virum summum subridendo dixisse, rem eum acu tetigisse. Ipsam *Leibnitii* epistolam tandem vulgavit in Act. Erud. 1728. Mart. In qua ita scribit *Leibnitius*: „ Ita prorsus est, V. S. R. uti scri„ bis de Theodicea mea, rem acu teti„ gisti. Et miror, neminem hactenùs fuis„ se, qui lusum hunc meum senserit. Ne„ que enim philosophorum est, rem seriò „ semper agere, qui in fingendis hypothesi„ bus, uti benè mones, ingenii sui vires „ experiuntur, tu, qui theologus es, in „ refutandis erroribus theologum ages. « Simile quid suspicati sunt *Des Maizeaux* Pref. du recueil. p. 172. *Clericus* Bibl. anc. & mod. T. XV. P. I. art. 16. p. 179. *Poiret.* de nat. & orig. idearum. P. IV. S. 3. §. 9. p. 323. Vid. Præfationem nostram generalem.

(81) *Clericus* Bibl. anc. & mod. T. IX. P. I. art. 6. *Barbeyrac* Reflexions sur le Jugement de Mr. *Leibniz* sur les devoirs de l'H. & du C. de *Pufendorf*. *Buddeus* Hist. phil. c. 6. p. 492.

(82) *Des Maizeaux* l. c. *Cleric.* Bibl. anc. & mod. T. XXIII. P. II. art. 8. auctor diss. de Anima brutorum, vid. Journal Literaire T. XIII. P. I. art. 16. qui putat, *Leibnitium* ipsum suum systema non satis cepisse.

Tacemus alia, a Carteſianis, Newtonianis, aliiſque, qui novam ejus metaphyſicam oppugnabant ei objecta, & non ſine invidia, ut humani ingenii vitio, plerumque in controverſiis fieri ſolet, cumulata, inter quæ numeranda ſunt, quæ ſatis inhumaniter contra eum diſputarunt *Fatius Duillerius*, *Keilius* aliique ex Britannis, quibus & plagii culpâ eum onerare, & acerbiora nonnulla viroſque bonos vix decentia objicere placuit. Ab amicis autem, cetera plurimum ei faventibus quædam, ut nemo eſt ab omni parte perfectus, in eo reprehenſa ſunt, quæ humanæ imbecillitatis ſpecimen eſſe poſſunt. Inter quæ eminet animus ad celeres iræ motus pronior moxque exardeſcens, ſed tamen paulo poſt ſedatior; unde factum, ut ex initio diſputationis contradictionis fuerit impatientior. Quidam aliquam πλεονεξίας ſuſpicionem in eo deprehendiſſe, ſibi viſi ſunt, quod in tanta redituum affluentia ſatis parcè ſine familia viveret. Alii gloriæ ſtimulo nimium actum & πανεπιςημοσύνης atque famæ cupiditate plus quàm par eſt incenſum, latiùs ſe diffuſiſſe per omnes eruditionis partes, quàm injuncti muneris partes poſtulabant, hincque tandem aulæ Hanoveranæ indignationem meruiſſe judicarunt. Ipſa vaſta viri immenſa eruditione pollentis lectio non ſatis digeſta viſa eſt, eo quòd vaga eſſet & ſubita, cujuſcunque generis librorum, ex quibus multa excerpta in ſchedulis parvis deſcripta, pauca tamen redacta ſint in ordinem. His tandem illi adjiciendi ſunt, qui narrant, de fato ſupremo admonitum compoſito & frigido oris habitu hoc dediſſe reſponſi: *ceteris quoque hominibus eſſe moriendum*, hiſque dictis mox efflaviſſe animam.

§. XXXI. Gravia hæc eſſe, & famam illuſtris viri haud parum imminuere apta, nemo non intelligit. Non defuerunt autem, qui viri immortalibus meritis de eruditione univerſa inclyti apologiam ſuſceperunt ſcribere, eumque contra has objectiones atque facta a viris doctis opprobria vindicarunt. Et præcipuè quidem in eo verſata eſt virorum eruditorum, qui Leibnitianæ memoriæ favent induſtria, ut ab impietatis *Apologia pro Leibnitio a nonnullis ſcripta.*

& naturaliſmi ſuſpicione eum liberarent, ac innocentiſſimum eſſe ſyſtema metaphyſicum *Leibnitii*, ac neque in Deum, neque in libertatem humanam, neque in decretorum divinorum ordinem, neque in Scripturam Sacram & Chriſtianam religionem miraculis confirmatam injurium demonſtrarent. Et huc quidem omnes pertinent, qui libellis eriſticis Antiwolfianis reſponderunt, & atheiſmi clandeſtini atque indirecti objectionem non a *Wolfio* tantùm, ſed a *Leibnitio* quoque, qui per latus *Wolfii* iſtis telis petebatur, retuderunt. Quos hoc loco enarrare inſtitutum prohibet, quod demortuorum philoſophorum, non verò hodie viventium hiſtoriam deſcribere, præſcripto termino, jubet. Conſuli autem ab iis debet, qui plura hic cupiunt, clariſſimi *Ludovici* induſtria, qui omnium prolixiſſimè & diligentiſſimè *Hiſtoriam philoſophiæ Wolfianæ* enarravit. Non tamen indictos præterire licet viros clariſſimos (83) *Iſraelem Theophilum Canzium* & *Chriſtianum Kortholtum*. Ille enim *Philoſophiæ Leibnitianæ & Wolfianæ uſum in theologia per præcipua fidei capita* demonſtrare, & oſtendere aggreſſus eſt, eum ſenſum eſſe placitorum Leibnitianorum in ſuſpicionem adductorum, ut cum decretis Chriſtianis amica concordia conſpirent. Hic autem *quarto volumini epiſtolarum Leibnitianarum* a ſe edito diſſertationem doctam & luculentam præmiſit, in qua ipſis *Leibnitii* verbis recitatis contendit, ejus philoſophiam atque doctrinam Chriſtianæ religioni non eſſe pernicioſam, & nec libertatis dogma, nec principium rationis ſufficientis, neque prædiſpoſitionem, quam vocat, neque hypotheſin de harmonia præſtabilita inter animam & corpus, neque doctrinam de origine mali & de miraculis quicquam continere, quod vel ſanctitati Numinis vel libertati voluntatis humanæ, vel principiis actionum moralium, vel legi Chriſti refragetur. Ita verò Spinoziſmi quoque ſuſpicionem tolli contendunt, eo quòd ingens intercedere diſcrimen putant inter

(83) Illis merito addi poteſt tertius illuſtris *Bulfingerus*, qui in Dilucidationibus philoſophicis eandem operam *Leibnitio* atque *Wolfio* erudite præſtitit, & haud vulgare acumen mentis demonſtravit.

ter fatalem neceſſitatem a *Spinoza* introductam & nexum rerum a cauſſa ſapientiſſima introductum, & cum libertate actionum humanarum facilè reconciliabilem (84), eo quod a *Leibnitio* homini ea tantum prædeterminatio vel præordinatio, quæ connexionem rerum ſiſtat, vindicetur, qua, etſi alterum præ altero eligat, in ipſo ſui exercitio, & conſtanter quidem, ſuo tamen id faciat arbitrio, poſſitque in hiſce omnibus circumſtantiis agere aliud atque aliud. Qua in re ad ipſius *Leibnitii* verba provocant, ſtatuentis: *Licèt nunquam eveniat quicquam, quin ejus ratio reddi poſſit, neque ulla unquam detur indifferentia æquilibrii, quaſi in ſubſtantia libera, & extra eam omnia ad oppoſitum utrumque ſe æqualiter unquam haberent, cùm potiùs ſemper ſint quædam præparationes in cauſſa agente, concurrentibuſque, quas aliqui prædeterminationes vocant: dicendum tamen eſt, has determinationes eſſe tantùm inclinantes, non neceſſitantes, ita ut ſemper aliqua indifferentia ſive contingentia ſit ſalva: nec tantus unquam in nobis affectus appetituſque eſt, ut ex eo actus neceſſariò ſequatur.* Quin & celebrem illam de mundo optimo *Leibnitii* hypotheſin fatali huic neceſſitati favere pernegant, eo quòd creationem innumerabilium mundorum aliorum poſſibilem, adeoque præſentis ex contingentia quadam factam, *Leibnitius* aſſerat, ſecus ac *Spinoza* ſtatuat, nec aliud velit, quàm impuliſſe creatorem ſapientiam ejus ſummam bonum majus præ bono minori eligere, cùm duos mundos æqualiter bonos eſſe ex principio indiſcernibilium, quod vocat, impoſſibile ſit. Et ita quoque, quæ de malo ad mundi optimi rationem a *Leibnitio* requiſito, objiciuntur, velut in ſanctitatem divinam injuria tolli poſſe putant, eo quòd optimus mundus id tantùm velit: ſeriem contingentium omnium præſentium, præteritorum, futurorum, optimam eſſe, quoniam mundus, qui eam complectitur, ab ente ſapientiſſimo conditus ſit, neque optimum hunc mundum eſſe deſinere, licèt in eo ſit malum, quum & mala ab ente ſapientiſſimo in optimum

(84) Acutè de hoc diſcrimine peculiari ſchediaſmate diſſeruit illuſtris *C. Wolfius*.

optimum finem dirigantur; ratio autem divinæ voluntatis atque electionis non niſi a bono ſumi poſſit. Tacemus ea, quæ prolixè ex ſcriptis Leibnitianis per potiores doctrinæ Chriſtianæ articulos adduxit diligentiſſimus *Kortholtus*, ut evinceret, *Leibnitium* de principio cognitionis in divinis & Scriptura ſacra, de Trinitate, de peccato originali, de Chriſto, de miraculis, de operationibus Spiritus ſancti, de teſtimonio Spiritus ſancti interno, de virtutibus Chriſtianis, ita ſtatuiſſe, ut ſalva maneant fidei capita ab oraculis ſacris definita, & omnis religionis naturalis ad ſalutem ſufficientiæ ſuſpicio evaneſcat. Ex quo non tam frigidè externam quoque religionis profeſſionem edidiſſe concludunt, licèt ſint, qui concedant, ſacrarum doctrinarum interpretes negligentiùs eum audiviſſe, eo quòd eorum diſſertationes ſæpè inanes ei viderentur, aut aculeatæ, quod an verum ſit, illi dicent, qui cum *Leibnitio* uno loco vixerunt. In ſcriptis enim animum a pietate minimè alienum ſæpè demonſtrat, & haud obſcurè virtuti Spiritus S. internæ locum facit, & ſtatuit, *poëtas non poſſe melius de republica mereri, quàm ſi omnibus viribus in æterna felicitate omni colorum genere pingenda atque animis imprimenda occupentur, eique rempublicam Chriſtianam plurimum debituram, qui effecerit, ut ſumma ſit in pietate jucunditas.* Valdè autem contemnunt ſectatores *Leibnitii*, quæ *Newtoni* aſſeclæ contra hypotheticam *Leibnitii* philoſophiam monuerunt (85), his enim adhibitis theorematibus, adductiſque regulis generalibus in ea naturæ adyta penetraſſe philoſophum contendunt, quæ cùm non perſpiciant adverſarii, pro hypotheſibus fundamento carentibus habeant. Ipſe verò *Leibnitius* dum ſe univerſaliſſimis quibuſdam principiis pauciſque axiomatibus natura notis, maximè verò principio rationis ſufficientis & indiſcernibilium, de quibus infrà, ædificium metaphyſicum inædificaſſe contendit, inductionis particularis vitia *Newtoni* aſſeclis objicere non omiſit. Valdè autem ejus amicis diſplicuit, quòd *Leibnitius* in *Theodicæa*

(85) Conf. *Cl. Kahlius* in Compar. philoſ. *Leibnit.* & *Newton.* p. 133. & paſſim.

dicæa ſimulatam tantùm pugnam iniiſſe dicatur, urgent enim iiſdem hypotheſibus atque decretis, quibus *Baylium* aggreſſus eſt, per totam eum vitam fuiſſe addictum, ea ubique etiam in extremis vitæ annis ſparſiſſe, iis geometricum demonſtrationis habitum induiſſe, ſic ut dubitandum non ſit, quin veram ſententiam mentis ſuæ aperuerit (86). Quare licèt vir ſummus *Matthæus Chriſtophorus Pfaffius*, ad ipſum *Leibnitium* fatentem, ſe ſeria heic mente non egiſſe provocaverit, illi tamen, qui *Leibnitio* favent, id probari inde non poſſe magnis animis contenderunt. Contra invidiæ ſuſpicionem ea allegantur, quæ cum gloriæ propriæ neglectu pro aliis egit promovitque *Leibnitius* ſuprà jam ex parte enarrata. Quibus additur, illis ipſis, quibus dicam aliquam ſcripſit; nec laudem eruditionis & ingenii denegaſſe, nec alio eos fine notaviſſe, quàm quòd intelligeret, ſuperficiariam eos philoſophandi rationem & philoſophiam quandam exotericam ad interiores naturæ & eſſentiarum receſſus non penetrantem velut ſumma *Palladis* myſteria crepare, & juventuti leviter tinctæ propinare: certè ſua principia metaphyſica ſecutum, ordinique ratiocinandi atque demonſtrandi geometrico addictum illis pretium ponere magnum non potuiſſe, apud quos ratiociniorum ἀταξίαν quandam deprehenderet. Quam ubi obſervaverit, extuliſſe eum ingenia etiam in ſententias ſiniſtras deviantia, ut ex ejus judicio de *Hobbeſio* conſtare poſſit. Ipſi verò *Carteſio* ſatis honoris detuliſſe, quum in adyta quidem philoſophiæ non perveniſſe, aſt limina ejus tamen adiiſſe fateretur (87).

(86) Vid. Cel. *Gottſchedius* Vindic. ſyſt. influxus phyſici §. 2. ſqq. *Ludovici* l. c. P. I. §. 485. p. 477. & Præfationem Generalem.

(87) Præclarè *Leibnitium* de *Carteſio*, neque contra modeſtiam judicaſſe, ex iis, quæ ſuo loco in hiſtoria *Carteſii* dicta ſunt conſtat: & ſi quid judicamus, omninò ab invidiæ crimine abfuiſſe, concedi *Fontenellio* aliiſque debet. Fatemur tamen, iniquiorem eum videri in *Pufendorfium*, quem quavis occaſione ſugillat. Quod tamen non invidia ſtimulante, ſed animo vulnerato feciſſe, ex iis colligimus, quæ ad *Bierlingium* ſcripſit indignationis plena & humanitatem *Leibnitii* non ſpirantia. Ibi enim inter alia ait: „ Receperat is aliquando in „ ſe curationem negotii cujuſdam mei in „ Suecia, ſed per amicos didici, contra„ ria omnia ab illo acta eſſe; inde optimè „ eum animatum virumque bonum fuiſſe „ negat. “ Ita magni quoque viri homines ſunt!

Et ſimili quidem ratione veteres non recentiorum inventionibus & præclaris luminibus, ſed contemtui imperitorum oppoſuiſſe ſecretum, ex omnibus magnorum virorum aſſertionibus aliquid veri eruere. Et hi quidem obſcuritatem oriri non ex philoſophi culpa, ſed legentium, methodo mathematica ejuſque nervis non aſſuetorum, dictitant. Animum autem celeriori iræ tumultu excitatum, dum citò placaret, & omnium ſcientiarum juvandarum ſtudium ad communem utilitatem transferret, ingenio verò divino fiſus & memoriæ incredibili, quædam negligere ſine ἀταξίᾳ poſſet, ferri in eo poſſe iſtas labeculas putant, quas ſuprà tetigimus. Nihil autem frigidum, & ab æquitate alienum magis eſſe, quàm narratiunculis vulgi virorum ſummorum pietatem circa extremas horas in ſuſpicionem adducere, nemo facilè paulo moderatiori animo erit, qui non fatebitur. Nos his omnibus, quæ contra *Leibnitium* & pro eo viri docti, interdum fervore plus juſto, accenſi diſputarunt, arbitrium non interponimus, ſed ad Lectoris prudentiam provocamus: immò nec eorum omnium patrocinium ſuſcipimus, quæ affirmanda ſibi eſſe credidit *Leibnitius*: in quibus ſine inferenda tanto viro injuria facilè concedi poteſt, eſſe παράδοξα multa & conſequentiis valdè odioſis expoſita, nonnulla reperiri, quibus ſatius fuiſſe videtur, ſi acumen metaphyſicum paulo magis repreſſiſſet: aſt id tamen æquitas poſtulat, ut & earum conſequentiarum invidia non prematur, quas deteſtatus eſt, cùm facilè fieri poſſit, ut acutiſſima quoque ingenia ſyſtematis & hypotheſis amore occupata talia nec videant, nec fluere ex aſſertis putent, quæ alii ſatis clarè ſe cernere contendunt: & ut hypotheſeos ratio atque natura reſpiciatur, quæ non ſemper ea pro veris habet, quibus velut adminiculis utitur ad detegendam rerum naturam & ſolvendas τῶν φαινομένων rationes. Quibus monitis id rectè effici poſſe putamus, ut a mali animi ſuſpicione liberetur philoſophus præſtantiſſimus, cujus vita tot boni viri ſpecimina exhibuit. Et concedamus, non omnia vidiſſe *Leibnitium*, in nonnullis maximo, quod poſſidebat ingenio nimium fuiſſe confiſum, quædam

quædam paralogiſmis inædificata admiſiſſe, non perſpexiſſe ſiniſtras conſequentiarum ambages facilè ex quibuſdam aſſertis enaſcendas, adeoque ſecuriùs decreviſſe, & imprimis nimis hypotheſibus indulſiſſe; quid ex his aliud concludemus, quàm fuiſſe *Leibnitium* hominem, licèt magnum, & mortalitatis infirmitates fuiſſe perpeſſum (88)? Aſt inſignibus tamen meritis fuiſſe illuſtrem eaque meritorum ſerie enituiſſe, quorum memoriam nulla unquam ætas delebit.

§. XXXII. Non caruiſſe *Leibnitium* adverſariis, ex enarrata hactenùs ejus hiſtoria eſt manifeſtum: idque & in orbe mathematico & in philoſophico contigit. Et ingenia quidem mathematicorum Britanniæ magnæ ipſi valdè adverſantia expertus eſt, ex quo infauſta de gloria inventionis calculi differentialis controverſia enata eſt: quam cùm ſuprà jam tetigerimus, hoc loco nihil dictis adjicimus. Propagata autem eſt ad philoſophiam quoque Leibnitianam iſta inimicitia, factumque inde, ut & ipſe *Newtonus*, cetera non niſi geometriæ, opticæ, aſtronomiæ mechanicæque addictus quique metaphyſicum agere nunquam in animum induxerat, φιλοσοφούμενα nonnulla *Leibnitio* opponeret (89), principiis ſuis phyſico-mathematicis inædificata, & qui eum preſſo pede ſecutus eſt, *Clarckius* magnis arietibus hypotheſes *Leibnitii* philoſophicas, metaphyſicas pariter atque phyſicas confodere inciperet. Nec cum Carteſianis, quique ex horum numero prodierunt, *Malebranchio* ejuſque diſcipulis ſatis amicè ei convenit; habuitque *Catelanum* alioſque adverſarios, *Andalam* autem caſtigatorem

Adverſarii Leibnitii.

(88) Aut fallimur, aut id unicè in epiſtola ad cel. *Pfaffium* voluit *Leibnitius*, ſe hypotheticè tantùm *Baylium* refutaviſſe, quemadmodum eidem, admiſſa *Origenis* hypotheſi, reſpondit *Clericus*. Aſt hoc non obſtante poterat his hypotheſibus ſeriò inhærere, cùm veriſimiles & ad exponenda myſteria philoſophiæ aptiſſimas judicaret. Nihil itaque egit philoſopho indignum, & a viri boni officio abludens, ſed nec ideo nimium conſequentiis premendus eſt.

(89) Ex iis philoſophiam Newtonianam exſculpſit *Voltairius*, ut haberet, quod *Leibnitio* opponeret, invito, ut videtur, *Newtono*, quem de ſyſtemate metaphyſico nunquam cogitaſſe, ſed naturalem tantum doctrinam matheſeos opera juvare voluiſſe, idque præclarè fuiſſe exſecutum conſtat. Conf. Cl. *Kahlius* l. c.

torem principiorum metaphyſicorum, etiam a ſuſpicione Spinoziſmi imputanda non alienum. Tacemus illos, qui vulgatæ harmonia præſtabilita contra illum ſurrexerunt, & quibus ipſe reſpondit, *Foucherium*, *Lamium* alioſque ſuprà jam memoratos. Maximè *P. Baylio* virum illuſtrem hoſtilia arma intuliſſe, apparatus *Theodiceæ* loquitur; ille autem harmoniæ præſtabilitæ bellum quoque indixit, cujus objectionibus *Leibnitius* reſpondit. Diſputaviſſe autem cum *Sturmio* quoque atque *Schelhammero* de notione naturæ atque ſubſtantiæ, ex ſuprà dictis repetendum eſt. Commiſerunt eum quoque ſingulares, quas in argumento hiſtorico fovebat, hypotheſes, cum *Kulpiſio*, *Pfannero*, *Gundlingio*, *Tourneminio* aliiſque, quorum ſuprà jam mentio facta. Ipſa autem ejus philoſophiæ dogmata adverſarios ferè innumeros in Germania & extra eam reperiſſe, nemo non ex iis, quæ de reprehenſionibus virorum doctorum ſuo loco diximus intelligit. Factum inde, ut Leibnitianæ philoſophiæ brevem ætatem, fortunamque non ſatis benevolam quidam vaticinarentur, quæ imprimis conjectura fuit cla-
Sectatores Leibnitii. riſſimorum virorum *Fontenellii* & *Des Maizeaux*. Aſt falſos eos fuiſſe, eventus prodidit. Nam nondum humanis rebus erepto *Leibnitio* inter mathematicos pro ejus partibus ſtetere magna nomina Gallorum, Germanorum, Italorum, inter quos *Bernoullios* primo ferè loco ponere æquitas poſtulat, quibus calculus Leibnitianus plurimum incrementorum debet, quique alia quoque philoſophiæ Leibnitianæ capita, præcipuè quod de viribus corporum vivis tradit, & illuſtrarunt egregiè, & fortiter propugnaverunt. Philoſophia autem, vel metaphyſica potiùs Leibnitiana, auctore ſuo adhuc ſuperſtite in ſectam non abiit. Id quod præter difficultatem & ſublimitatem ejus, qua pleriſque lectoribus obſcura facta eſt, ipſi quoque parenti ſuo debet, a ſpiritu ſectario, ut decet philoſophum longè alieno, qui eum proſcribendum eſſe ex civitate erudita prudenter ſtatuit. Plurimum tamen philoſophiæ Leibnitianæ detulit, eamque & doctiſſimis lucubrationibus ſuam fecit, vir celeberrimus *Michael Gottlieb Hanſchius*. Qui

cùm

cùm *Leibnitio* innotuiſſet, ejuſque amicitia atque commercio literario uti cœpiſſet, occaſione hac faventiſſima uſus eſt, ut per literas de viri illuſtris mente accuratè edoceretur. Cujus rei exempla exhibent epiſtolæ *Leibnitii* ad laudatum virum exaratæ. Ita de vera *Leibnitii* mente ritè eruditus lucem metaphyſicæ Leibnitianæ accendere aggreſſus eſt, & fatis erepto *Leibnitio* plura de ea commentari cœpit. Enata inde anno cIↃ IↃccxxII *Meditatio philoſophica de Unione mentis & corporis ſecundum principia G. G. Leibnitii*; tum *Theoremata metaphyſica ex philoſophia Leibnitiana ſelecta, de Proprietatibus quibuſdam entis infiniti & finiti, mundique exiſtentis perfectione, methodo geometrica demonſtrata*; tandemque G. G. Leibnitii *Principia philoſophiæ more geometrico demonſtrata, cum excerptis ex epiſtolis philoſophi & ſcholiis quibuſdam ex hiſtoria philoſophica, vulgata anno* cIↃ IↃccxxvIII. Quo libro utilem & jucundam operam vir acutus philoſophiæ Leibnitianæ cultoribus, ejuſque hiſtoriam perquirentibus præſtitit, cùm non tantùm ratiocinationum nervum oſtenderit, ſed plura quoque ex ſcriptis & epiſtolis Leibnitianis addiderit, quæ obſcuriùs dicta illuſtrarent, interdum quoque paralleliſmum veteris philoſophiæ, quam haud rarò in partes vocavit *Leibnitius*, adduxerit. Unde introductionis loco in metaphyſicam Leibnitianam adhiberi poteſt. Majorem autem fortunam, aſt miris viciſſitudinibus expoſitam experta eſt philoſophia Leibnitiana, ex quo illuſtris Halenſium philoſophus *Chriſtianus Wolfius*, qui cum vivo *Leibnitio* amicitia interceſſerat, non modò methodo philoſophandi Leibnitiana ſed hypotheſibus quoque ab eo excogitatis uſus eſt. Quamvis enim integrum philoſophiæ ſyſtema condere *Leibnitius* nunquam in animo habuerit, contentus harmoniam mundi ex principiis quibuſdam metaphyſicis deduxiſſe, unde novum philoſophiæ ſyſtema formanti *Wolfio* neceſſe fuit, ipſum opus, affectum magis, quàm confectum a *Leibnitio* aggredi, & ſibi peculiare philoſophiæ genus effingere, quod per omnes philoſophiæ partes eundo, juſtum daret rerum omnium, quæ ſub hominis ſcientiam cadere poſ-

ſunt, corpus: negari tamen non poteſt, hypotheſes *Leibnitianas* non quidem omnes, pleraſque tamen eum in philoſophiam ſuam recepiſſe, & ſeriei meditationum ſuarum, ſuo quamlibet loco, inſeruiſſe, methodo mathematicis familiari eas demonſtratum iviſſe, & novo lumine colluſtraſſe. Id quod metaphyſicam ejus cum Leibnitianis philoſophematis comparanti erit manifeſtiſſimum (90). Non id ita intelligi volumus, ut ſectam aliquam Leibnitianam propagaſſe virum celeberrimum dicamus: id enim affirmari eo minùs poteſt, quominùs ipſe *Leibnitius* de ſecta unquam cogitavit, contentus ſemina quædam philoſophiæ, qualem ſibi conceperat, ſparſiſſe, ex quibus, ſi ingenium accedat ſolers & intelligens, juſti ſyſtematis meſſis exſurgere poſſit. Præterea vir magnus de rationali philoſophia pauca dixit, phyſicas hypotheſes ſenex ipſe abjecit in morali philoſophia ferè nihil reliquit, quod ad integrum philoſophiæ corpus pertineat. Unde factum, ut, cùm celeberrimus *Wolfius* novam ſibi philoſophiæ faciem efformaret, electis iis, quæ apud philoſophos, maximè veteres itemque Scholaſticos veritatis notam ſuſtinere videbantur, ex principiis univerſalibus cohærens aliquod doctrinæ ædificium, rationalem, metaphyſicam, naturalem & moralem philoſophiæ partem complexum exſtrueret. Qua ratione inter eclecticos philoſophos omninò haud infimus ei locus debetur, cùm cogitandi ſentiendique & hinc eligendi libertatem rectè ſibi vindicaverit. Sunt etiam inter ejus decreta nonnulla, quæ a Leibnitianis placitis diſſentiunt, teſtemque habemus ipſum *Leibnitium*, in epiſtola ad *Remondum* ſcribentem: *Wolfium placitorum ſuorum quædam recepiſſe, pauca autem ſe de philoſophia cum eo communicaſſe, nec decretorum ſuorum alia illum cognoviſſe, quàm quæ literis vulgata ſint. Vidiſſe ſe nonnulla a juvenibus eo moderante ſcripta, in quibus multa bona inſint; deprehendantur autem nonnulla, in quibus diſſentiat.* Quare omninò

(90) Ideo Leibnitianam philoſophiam inter fontes Wolfianæ doctrinæ refert Cl. *Ludovicus* in *Hiſt. phil. Wolf.* c. 9. §. 136. P. I. p. 123.

nò ipſe vir illuſtris audiendus eſt, teſtans, parum ſibi id curæ eſſe, utrum philoſophemata ſua cum Leibnitianis conſpirent, nam ſe ea tantùm ex illius metaphyſica recepiſſe, quæ concordare cum conceptibus ſuis deprehenderit. Nec ſuam, quam tanto viro deberi credat, venerationem cœcam eſſe & adorantis obſequium, ſed ea ſe tantùm admittere, quæ cum ſyſtemate ſuo ſalva veritate cohæreant &c. Et hoc quidem ſenſu virum celeberrimum inter ſectatores *Leibnitii* referendum non eſſe, quilibet æquus arbiter facilè conceſſerit. Aſt eo ipſo fatente pleraque tamen, etſi non omnia, quæ in logicis & metaphyſicis *Leibnitius* dixit, ſua fecit, ſuoque ſyſtemati aptè innexa atque accommodata ſervavit, clariorem iis lucem affudit, effecitque, ut in diſceptationem deducto ipſius ſyſtemate philoſophico, totus ferè orbis philoſophicus de philoſophia Leibnitio-Wolfiana diſputaret: invitis, quod de tantis veritatis ſectatoribus rectè credimus, ipſis ejus auctoribus, quos ſectæ ſtudium, philoſophum indecens & libertati philoſophandi inimicum non foviſſe, nec fovere voluiſſe, meritò credimus. Certè id in hiſtoria Leibnitianæ philoſophiæ negligendum non eſt, faſſum eſſe illuſtrem *Wolfium*, meditationes Leibnitianas, *de Cognitione, veritate & ideis* &c. ſibi de intellectûs humani viribus & facultatibus ſollicito plurimam lucem prætuliſſe; duxiſſeque ipſum fundamenta ſemel poſita, naturali filo ad hypotheſes Leibnitianas (91), maximè de harmonia præſtabilita. Id quod principia philoſophiæ Leibnitianæ & Theodiceam cum Metaphyſica Wolfiana comparanti erit manifeſtum, in qua principia cognoſcendi, nempe rationis ſufficientis & indiſcernibilium, notiones loci, motûs, vacui, temporis, definitiones DEI, animæ, ejuſque commercii cum corpore, monadum atque elementorum mundi; leges motûs & ſimilia cum Leibnitianis mirè conſpirant, arctoque nexu cohærent. Quæ tamen cùm integrum philoſophiæ Leibnitianæ corpus non efficiant, ſingularem tractationem celeberrimi viri merita in philoſophia poſtulant, qui quod *Leibnitius* cogitavit

(91) Præf. prima ad Metaphyſicam Germ.

tavit tantùm & tentavit, mira mentis ſollertia & acumine perfecit, polivit, auxit, novaſque meditationes exhibuit, ex quibus larga meſſis ſcriptorum enata eſt. Aſt hæc recenſere omnia, licèt maximè digna poſteritatis memoria, fines nobis, ut tractationis modus eſſet, poſiti & intra demortuorum philoſophorum limites concluſi non permittunt.

Scripta Leibnitii. §. XXXIII. Diligentiſſimus quanquam fuit *Leibnitius*, & laboris patientiſſimus, magna tamen opera non edidit, ſi collectiones hiſtoricas excipiamus, nempe *Scriptores hiſtoriæ Brunſvicenſis* & *Codicem juris gentium diplomaticum*, in quibus tamen deſcribendis, teſte *Fellero*, aliorum curâ atque operâ uſus eſt. Pleraque, quæ vulgavit, diſſertationes breviores ſunt, Ephemeridibus literariis inſertæ, aut tractationes epiſtolicæ & ſchediaſmata, qualia ea ſunt, quæ adoleſcens & juvenis edidit. Horum autem omnium recenſionem dare, opus non eſſe hoc loco cenſemus, cùm potiora, maximè quæ ad philoſophiam nempe rationalem, metaphyſicam, naturalem, moralem, politicam pertinent, in vitæ ejus hiſtoria jam indicavimus. Diligenter autem in hac opera præſtanda verſatus eſt *Cl. Ludovicus*, qui ſcripta *Leibnitii* omnia typis impreſſa ſecundum temporis ordinem accuratè enarravit, & a ſingularium obſervationum, recenſionum, epiſtolarum, diſſertationum, tractationumque indicem cupientibus ipſe evolvendus eſt. IDEM autem, ut curioſitati lectoris faciat ſatis, de ſcriptis *Leibnitii* editis latentibus & affectis promiſſiſque, integris quoque capitibus diſſeruit. Inter ea *Hiſtoria Brunſvicenſis* eſt, cui meliorem vitæ partem addixit, aſt affecta tantùm & ad annum cIↃL perducta, cujus cauſſam in §. antecedente jam attulimus, nihil tamen in iſto catalogo deprehendimus, quod philoſophiam magnoperè juvet. Dolemus autem ſyſtema philoſophiæ primæ, quod paulo ante mortem delineavit, miſſum ad Cel. *Sebaſtianum Kortholtum* Kilonium in via periiſſe, cùm dubium non ſit, quin nativam faciem philoſophiæ ſuæ ipſe omnium veriſſimè depinxerit. Meditatus etiam eſt ſcientiam de mente per geometricas demonſtrationes, ad quam multa

multa se mira observata habere, ad *Joannem Oldenburgium* scripsit, sed eam postea intermisit, quod fatum quoque habuit promissa ab eo nova dynamices scientia; itemque scientia infiniti, in qua viam analyticam demonstrare cogitabat, calculum differentialem cum integrali plenissimè expositurus. Immò non sine historiæ philosophicæ damno factum, ut quam *corpuscoli πειμηλίων φιλοσοφικῶν* titulo meditabatur, editionem opusculorum philosophicorum *Ratramni*, *Campanellæ*, *Valeriani Magni*, *Carteſii*, quibus *Suisseti Calculatorem* additurus erat, perficere non potuerit. Tanta autem eruditione pollent, quæ vir summus vivus in vulgus exire passus est, ut meritò voluntas virorum doctissimorum laudanda sit, qui schedas ejus passim, maximè in Ephemeridibus literariis dispersas colligere, & uno fasce comprehensas edere in animum induxerunt. Id quod primus suscepit *Joannes Georgius Eccardus*, qui *Leibnitio* in condenda historia Brunsvicensi operam præstitit, quem scripta ejus minora sigillatim impressa uno volumine recudi curaturum esse, promiserunt *Acta eruditorum* & *Fontenellius*. Ast intercedente rerum *Eccardi* conversione discessuque ad academiam Herbipolensem, consilium illud evanuit. Idem postea saxum volvere in se recepit V. C. *Daniel Eberardus Baringius*, qui scripta minora in diariis eruditis dispersa colligere, & annotationibus aucta edere promisit; sed & hic *Ajax* in spongiam incubuit. Tertius ad simile propositum accessit Cl. *Ludovicus*, qui non edita modò in Ephemeridibus, sed & singulatim vulgata & quæ ferè disparuere, opuscula *Leibnitii* legenda iterùm dare, facto initio ab opusculis metaphysicis & logicis, commentario illustratis constituit. Qui cum studio, quod in historia philosophiæ Leibnitianæ posuerat, & laboris patientia spem lectorum mirè excitaverit, optamus, ut, quæ ipse nobis impedimenta sibi objecta exponit, e via tandem tollantur. Certè cùm nec eruditissimus *Bourguetus*, qui similes conatus susceperat, nec, cui lampadem ille tradidit illustris *Jordanus*, orbem philosophicum istis laboribus auxerint, omninò excitanda est eorum, quibus occasio simile quid suscipiendi

piendi favet diligentia, ut omnem lapidem moveant, quo hac quoque in parte literæ, quas tantoperè promovit *Leibnitius*, juventur. Interim gratias agendas debet civitas erudita *Cl. Kortholto*, hanc jacturam eleganti epistolarum Leibnitianarum collectione, qui schediasmata nonnulla minora, typis vulgata, quæ ad philosophiam respiciunt, & historiam prudenter inseruit, ex parte sarcienti; qualem operam præstitisse quoque cel. *Des Maizeaux*, ex suprà narratis constat.

Historia literaria Theodiceæ Leibnitianæ.

§. XXXIV. Diximus & attulimus ex immenso rerum ad historiam philosophicam & literariam *Leibnitii* pertinentium acervo tantum, quantum institutum nostrum requirebat, & sufficere nos putamus, ut intelligatur, quid philosophia eclectica magno viro debeat. Transeuntibus jam ad decretorum philosophicorum *Leibnitii* enarrationem, in via *Theodicea* occurrit, ex qua magnam partem de ejus placitis decernendum. Qui liber cum ingenti orbis literarii plausu exceptus, ast non minùs multas contradictiones passus sit, paucis ejus historia separatim hic tradenda est. Summam enim ejus exponere hoc loco non licet, consulendæ autem sunt Ephemerides Lipsienses, in quibus interprete celeberrimo *Wolfio* eruditissimi libri compendium eleganter enarratur (92). Constat autem præfatione, qua historiam enatæ tractationis auctor exponit, quam suprà quoque retulimus, tum dissertatione præliminari de concordia rationis & fidei: quam sequitur ipsa tractatio *P. Baylio* opposita, cui bonitatem DEI ex necessitate mali ancipiti argumentorum pugna, telisque Manichæorum aggredienti suas phalanges objecit, a Regina Borussiæ ad eam pugnam excitatus. In hac verò scriptione & suam de mali origine sententiam exponit, & *Baylii* objectionibus respondit, & hunc potissimum nodo inextricabili ensem admovet, ut elegisse Deum mundum ex multis possibilibus unum eumque optimum, inque eo malum bono admixtum ita admisisse, ut cuncta sapientissima

(92) Nova *Theodiceæ* editio vernaculâ linguâ Hanov. & Lipsi. 1763. curante & præstante iterùm Cl. *Gottschedio* prodiit.

tissima concordia tandem ad bonos fines perducantur, statuat. Adjectæ sunt meditationes in Hobbianam dissertationem *de Necessitate, libertate & fortuna*, & annotationes in *Guil. Kingii* librum *de Origine mali*. Claudit elegantissimum librum *Caussa DEI asserta per justitiam ejus, cum ceteris ejus perfectionibus cunctisque actionibus conciliata*. Dici non potest, quanto fulgore lectorum animos perstrinxerit tractationis elegantia atque nitor, sententiarum novitas, eruditionis coacervatæ sed mira arte distributæ pulchritudo, lectionis vastitas, observationum literariarum farrago, ipsaque dictio Gallica jucunditate & puritate commendabilis, quæ omnia cumulavit, & divitias suas profudit in isto opere Leibnitianum ingenium. Inde sequuta maxima eruditorum approbatio, qui licet in haud paucis *Leibnitii* mentem non assequerentur, disputationis tamen per amœnissima devia lectorem detinentis jucunditate illecti nihil nisi quod suave erat, deprehenderunt. Unde non tantùm Ephemeridum literariarum scriptores in eo libro laudando decertarunt, sed meruit quoque calculum theologorum, *Turrettini*, *Loescheri* aliorumque, quibus *Jo. Albertum Fabricium* addere licet. In Gallia autem, si *Novorum literariorum Lipsiensium* fide standum est, invincibiles phalanges visæ sunt, quas in aciem produxit *Leibnitius*. Primus verò, qui displicere sibi Leibnitianam de Origine mali sententiam professus est, fuit B. *Jo. Franciscus Buddeus*, quo præside dissertatio comparuit *de Origine mali contra recentiores quorundam hypotheses*. In qua tamen auctorem mentem suam rectè non percepisse, malè autem actionum moralitatem ex sola lege divina derivare, ad ipsum præsidem dissertationis scripsit *Leibnitius*. *Buddeum* secutus est Ven. *Pfaffius* (93) cui nonnulla dicta de præsentia reali in S. cœna minùs probabantur, qui tamen & ipse rectiùs sensisse *Leibnitium* edoctus est. Ipse liber adversarios publicos paucissimos reperit, *Leibnitio* vivente, bis, & post ejus mortem duabus iterum vicibus typis repetitus. Latinam verò versionem non nemo ex Jesuitarum societate Coloniæ vulgavit,

(93) In Fragm. *Irenæi* & diss. adj. §. 16.

Germanicam edidiſſe *Lentnerus* dicitur, cui elogium *Fontenellii* Leibnitianum acceſſiſſe in limine hujus capitis diximus, adjecto indice ſcriptorum Leibnitianorum: emendavit, & totam ferè refinxit cel. *Georgius Frid. Richterus*, meliorem Latinam quoque dediſſe Tubingenſes ſuprà retulimus. Quamvis autem harmoniæ præſtabilitæ aliæque hypotheſes adverſarios haud paucos expertæ ſint, nemo tamen integrum *Theodiceæ* opus refutare aggreſſus eſt, fortè quòd argumenti ſublimitas & diſputationis miro artificio per integram tractationem diffuſæ, moleſtia diſſentientes deterreret. Mortuo autem *Leibnitio* acri cenſura librum hunc, multos per partes jugulaſſe ſuprà jam narravimus, ex quibus repetenda, quæ hiſtoriæ libri celeberrimi lucem accendere apta ſunt (94). Velitationem Literariam de ſyſtemate Monadiſtico Leibnitiano, ejuſque veritate & pretio, ſuppeditavit annus quo Academia Berolinenſis (dirigente, qui *Leibnitio* non valdè favebat, Academiæ Præſide, *Maupertuiſio*) præmium philoſophum proponebat, illi ſolvendum, qui omnium ſolidiſſimè, vel ſyſtema illud defendere, vel evertere ſuſcepiſſet; quod poſterius, cùm præſtitiſſe ſe crederet V. C. *Juſti*, & pro more, ejus diſſertatio ab Academiâ præmio coronaretur, longam litis materiam Leibnitianis aſſeclis præbuit, quorum eo de argumento diſſertationes alio loco ſunt enarrandæ.

Novus, anno 1755, prodiit antagoniſta Philoſophus Gallus D. *Premontval*, qui ediderat *Traité du Hazard ſous l'empire de la Providence, pour ſervir de préſervatif contre la doctrine du Fataliſme moderne* 12. Impugnatoque principio rationis ſufficientis, & determinantis frigidam ſuffudit ſcepticiſmo, caſumque & fortunam cæcam Epicureo more erigere allaboraverat; infelici tamen eventu.

Circà idem tempus, in arenam quoque philoſophicam contra

(94) Novam *Theodiceam*, ſupplementi locum tueri aptam anno 1746 excogitavit *Joachimus Bueldickens* Diaconus Spandavienſis, ex legibus felicitatis novam & meliorem, quod putat optimi mundi Leibnitiani vultum effingere conans, noviſque acceſſionibus poſtea illuſtrans.

tra *Leibnitium* prodiit *Liberatus Faſſonius a S. Joanne Baptiſta*, ſcholarum piarum in Senogallenſi ſeminario Theol. & Gr. ling. Profeſſor editâ diſſertatione philoſophicâ de Leibnitiano rationis ſufficientis principio Senog. 1754. 4°. Is verò inſigni moderatione, acumine, & judicandi acie valdè commendatus reſponſum accepit, peculiari programmate a *Gottſchedio*.

Exorta de Carmine *Popii* Poetæ Britanni, quod *Tentamen de homine* inſcripſit, in Academiâ Berolinenſi controverſiâ, cùm quæreretur, num rectè, & convenienter optimi mundi ſyſtema celeberrimus hic Vates adoptaſſet, iterùm *Maupertuiſius* latus *Leibnitii* petiit, propoſitâ de mundo optimo quæſtione Academicâ, quæ contra Mundum optimum ab Academiâ dirimeretur, Philoſophis de eo in utramque partem diſputandi anſam ſuppeditavit, ita tamen, ut potior pars *Leibnitium* non deſereret. Cujus exemplum eſſe queat, quod R. *Cœleſtinus Schirmann* Benedictinæ familiæ alumnus ampliſſimo tractatu *de Mundo optimo, libertati, potentiæ & ſapientiæ Dei convenientiſſimo*, *Styræ* 1756. 4°. eamdem viam inſtituerit, & Leibnitianam metaphyſicam pulchrè & luculenter illuſtraverit.

Diſplicuit Cel. *Holmanno* Prof. Phil. apud Gottingenſes celeberrimo, præter alia *Leibnitii* decreta, quòd vir ſummus non ſimplicibus tantùm ſubſtantiis omnibus, agendi virtutem attribuerit, ſed quævis etiam corpora vi quâdam motrice prædita eſſe, affirmaverit, ex quâ, omnium, qui naturaliter in hiſce oriuntur, motuum eſſet deducenda origo: quæ cauſa fuit, ut a *Gliſſonii* hylozoiſmi fabulam recoquentis, partibus ſtare *Leibnitium* contenderet; enataque inde pro *Leibnitii* defenſione elegans diſſertatio *Frid. Ad. Widderi* de Hylozoiſmo, & Leibnitianiſmo, in quâ ab hac maculâ ſyſtema Leibnitianum de viribus motricibus liberavit, *Groning.* 1758.

Prodiit quoque anno ſequenti 1759. in arenam Ill. *Voltaire*, in mundi optimi, quod prius ſequutus erat, ſyſtema inſurgens; edito libello ſub tit. *Candide, ou l'Optimiſme, traduit de l'Allemand de M. le Docteur Ralph.* Nempè deſertis partibus

bus Leibnitianis, quibus, vivente *March. du Châtelet*, non ignobili, inter Leibnitianas mulieres philosophantes, nomine adhæserat, eâ animi intemperie istud dogma allatravit, ut ab impietate haud abesset, & libellus publicâ auctoritate prohiberetur.

Philosophia Leibnitii.

§. XXXV. Enarratâ *Leibnitii* historiâ literariâ atque philosophicâ, restat, ut de ejus placitis philosophicis more nostro ipso viro summo duce tractemus, exponamusque qua ratione philosophiam innovaverit. Monuimus autem in antecedentibus, integrum philosophiæ systema *Leibnitium* non condidisse (95), contentum, assertiones potiores ex principiis generalibus deduxisse, ex quibus judicio satis instructo liceat integrum philosophiæ excitare ædificium. Difficile ideo est, philosophiæ Leibnitianæ delineationem exhibere, cùm nihil, quod integrum ejus ambitum comprehendat, reliquerit. Maximè verò in logicis pauca quædam ad naturam idearum pertinentia attulit, in physicis veteres hypotheses de motu in abstracto & concreto considerata abjecit, in morali doctrina pauciſſima nonnulla monita regulasque aliud agens disperſit. Una metaphysica paulo meliori fortuna usa, ejus *Principiis Philosophiæ*, sive monadologia aucta est, theologiam naturalem in *Causſa DEI asſerta*, non tamen totam explicuit, in *Theodicea* autem hæc omnia sparsim attulit. Unde operæ pretium esset, ex scriptis viri summi philosophicis ea colligere, & ordine systematico exponere, quæ illustri philosopho placuere. Quod saxum neminem hactenùs voluisse meritò miramur. Nam eos, qui Wolfianas philosophiæ institutiones pro Leibnitianis habent, falli in antecedentibus demonstravimus. Quæ verò Cel. *Hanschius* exposuit suprà memorata solam metaphysicam partem comprehendunt: nec ea, quæ nos olim de placitis

(95) Diserte id testatur *Leibnitius* in Ep. ad *Remondum*. „ Verum est Theodiceam „ meam non sufficere ad exhibendum in„ tegrum systematis mei ædificium; non „ tamen multa deerunt, si jungantur ea, „ quæ in Ephemeridibus literariis, Lip„ sienſi, Parisienſi, *P. Baylii* & *Basnagii* „ dixi, saltem, quoad principia.

citis Leibnitianis adduximus (96), plenam opinionum ejus atque assertionum historiam explicant. Unde meritò optamus, ut, qui justum philosophiæ Leibnitianæ syntagma ex scriptis celeberrimi philosophi congestum meditatur, *Cl. Ludovicus*, laudatissimum institutum perficiendi occasionem & circumstantias faventes nanciscatur. Nos quo minùs hoc onus humeris nostris imponamus, ipsa instituti ratio prohibet, quæ & istam prolixitatem refugit, & ipsa potissimum verba & philosophemata philosophorum celebrium, eo, quo ipsi proposuerunt, ordine, adducere postulat. Sequemur ergo methodum hactenus adhibitam, & quæ de rationali philosophia in meditationibus *De Cognitione, ideis & veritate* disseruit *Leibnitius*, primò enarrabimus, hisque ipsa viri summi *Principia philosophica*, & quæ in *Caussa DEI* philosophatus est, subjungemus; specimnis moralis loco autem ex præfatione *Codicis juris gentium* ea explicabimus, quibus doctrinæ moralis ædificium inædificandum esse statuebat. Addemus autem ὡς ἐν παρόδῳ, quæ passim monuerunt viri docti, ut hoc pacto aliquam, si non plenam, philosophiæ Leibnitianæ nanciscamur notitiam.

§. XXXVI. Meditationes rationales *Leibnitii* hæ sunt: *Logicæ meditationes Leibnitii.*

I. Cognitio est vel obscura vel clara, & clara rursus vel confusa vel distincta, & distincta vel inadæquata vel adæquata, item vel symbolica vel intuitiva, & quidem si simul adæquata & intuitiva sit, perfectissima est.

II. Obscura est notio, quæ non sufficit ad rem repræsentatam agnoscendam.

III. Clara cognitio est, cùm habeo unde repræsentatam agnoscere possim, eaque rursus est vel confusa vel distincta.

IV. Confusa est, cùm non possum notas ad rem ab aliis discernendam sufficientes separatim enumerare, licet res illa tales notas atque requisita revera habeat, in quæ notio ejus resolvi possit.

V. Ita

(96) In Germanic. Hist. phil. opere T. VII. p. 460. seqq. Conf. *Ludov.* l. c. c. ult. §. 621. p. 425.

V. Ita colores, odores, ſapores aliaque peculiaria ſenſuum objecta ſatis clarè quidem agnoſcimus, & a ſe invicem diſcernimus, ſed ſimplici ſenſuum teſtimonio, non verò notis enuntiabilibus: licèt certum ſit, notiones harum qualitatum compoſitas eſſe, & reſolvi poſſe, quippe cùm cauſſas ſuas habeant.

VI. Diſtincta notio eſt, quæ fit per notas & examina ſufficientia ad rem ab aliis omnibus corporibus ſimilibus diſcernendam: tales habere ſolemus circa notiones pluribus ſenſibus communes, circa multos affectus animi, verbo circa omnia quorum habemus definitionem nominalem, quæ nihil aliud eſt, quàm enumeratio notarum ſufficientium.

VII. Datur tamen & cognitio diſtincta notionis indefinibilis, quando ea eſt primitiva, ſive nota ſui ipſius, hoc eſt, cùm eſt irreſolubilis ac non niſi per ſe intelligitur, atque adeo caret requiſitis.

VIII. In notionibus autem compoſitis, quæ rurſus notæ ſingulæ componentes interdum clarè quidem, ſed tamen confuſè cognitæ ſunt, hinc talis cognitio licèt diſtincta ſit, inadæquata eſt tamen.

IX. Cùm verò id omne quod notitiam diſtinctam ingreditur, rurſus diſtinctè cognitum eſt, ſeu cùm analyſis ad finem uſque producta habetur, cognitio eſt adæquata. Diſcedit in his notionum idearumve definitionibus & diſtinctionibus a Carteſianis & *Lockio Leibnitius*, cujus ad illius librum de intellectu humano obſervationes heic merentur conferri.

X. Plerumque non totam ſimul naturam rei intuemur, ſed rerum loco ſignis utimur, quorum explicationem in præſenti aliqua cogitatione compendii cauſſa ſolemus prætermittere, ſcientes aut credentes, nos eam habere in poteſtate; talis vocari poteſt cogitatio cœca vel ſymbolica.

XI. Cùm notio valdè compoſita eſt, non poſſumus omnes ingredientes eam notiones ſimul cogitare.

XII. Ubi tamen hoc licet, vel ſaltem quantum licet cognitio oritur intuitiva.

XIII. No-

XIII. Notionis distinctæ primitivæ non alia datur cognitio, quàm intuitiva, ut compositarum plerarumque cogitatio non nisi symbolica est.

XIV. Eorum, quæ distinctè cognoscimus, ideas non percipimus, nisi quatenus cogitatione intuitiva utimur. Et sanè contingit, ut nos sæpè falso credamus habere in animo ideas rerum, cùm falsò supponimus aliquos terminos, quibus utimur, jam a nobis fuisse explicatos.

XV. Sæpè vocabula utcunque intelligimus, aut nos antea intellexisse meminimus, quia tamen hac cogitatione cœca contenti sumus, & resolutionem notionum non satis prosequimur, fit ut lateat nos contradictio, quam fortè notio composita involvit.

XVI. Ex his fluit discrimen inter definitionem nominalem & realem. Definitio nominalis est, quæ notas tantum rei ab aliis discernendæ continet; realis, ex qua constat rem esse possibilem. Est itaque definitionis realitas non arbitraria, quod volebat *Hobbius*, nec quælibet notiones inter se possunt conjungi.

XVII. Definitiones nominales non sufficiunt ad perfectam scientiam, nisi quando aliunde constat, rem definitam esse possibilem.

XVIII. Idea vera est, cùm notio est possibilis, falsa cùm contradictionem involvit.

XIX. Possibilitatem rei vel a priori cognoscimus vel a posteriori.

XX. A priori possibilitatem cognoscimus, cùm notionem resolvimus in sua requisita, seu in alias notiones cognitæ possibilitatis, nihilque in illis incompatibile esse scimus.

XXI. Fit id inter alia, cùm intelligimus modum, quo res possit produci: unde præ ceteris utiles sunt definitiones causales.

XXII. A posteriori possibilitatem cognoscimus, cùm rem actu existere experimur, quod enim actu existit vel extitit, id utique possibile est.

XXIII. Quandocunque habetur cognitio adæquata, habetur & cognitio poſſibilitatis a priori; perducta enim analyſi ad finem, ſi nulla apparet contradictio, utique notio poſſibilis eſt.

XXIV. Cavendum ne quis abutatur jactato principio: quicquid clarè & diſtinctè de re aliqua percipio, id eſt verum, ſeu de ea enuntiabile. Sæpè enim clara & diſtincta videntur hominibus temerè judicantibus, quæ obſcura & confuſa ſunt. Inutile igitur axioma eſt, niſi adducta clari & diſtincti criteria adhibeantur, & niſi conſtet de veritate idearum.

XXV. Non contemnenda veritatis enuntiationum criteria ſunt regulæ communis logicæ, quibus & geometræ utuntur, ut ſcilicet nihil admittatur pro certo; niſi accurata experientia vel firma demonſtratione probatum.

XXVI. Firma autem demonſtratio eſt, quæ præſcriptam a logica formam ſervat; non quaſi ſemper ordinatis ſcholarum more ſyllogiſmis opus ſit, ſed ita ſaltem, ut argumentatio concludat vi formæ.

XXVII. Itaque nec prætermittenda eſt aliqua præmiſſa neceſſaria, & omnes prætermiſſæ jam antè vel demonſtratæ eſſe debent, vel ſaltem inſtar hypotheſeos aſſumtæ, quo caſu & concluſio hypothetica eſt.

XXVIII. Commendanda ideo eſt ingenioſiſſimi *Paſcalii* regula, definiendos eſſe omnes terminos parumper obſcuros, & comprobandas omnes veritates parumper dubias. Quod quomodo faciendum ſit, ex attenta eorum, quæ dicta ſunt, conſideratione conſtare poteſt.

XXIX. Omnia nos videre in Deo, vetus eſt ſententia, & ſi ſano ſenſu intelligatur, non omninò ſpernenda.

XXX. Etſi omnia in Deo videremus, neceſſe tamen eſſet, ut habeamus ideas proprias, id eſt non quaſi icunculas quasdam, ſed affectiones ſive modificationes mentis noſtræ, reſpondentes ad id ipſum, quod in Deo perciperemus.

XXXI. Utique aliis atque aliis cogitationibus ſubeuntibus aliqua in mente noſtra mutatio fit: rerum verò actu non cogitatarum ideæ ſunt in mente noſtra, ut figura *Herculis* in rudi marmore.

XXXII.

XXXII. At in Deo non tantùm neceſſe eſt actu eſſe ideam extenſionis abſolutæ atque infinitæ, ſed & cujuſque figuræ, quæ nihil aliud eſt quàm extenſionis abſolutæ modificatio. Tangunt hæc controverſiam *Malebranchii* de origine idearum, cujus infra hiſtoriam enarrabimus. Pluribus id agit, notionesque Carteſianas *Malebranchii* ſuis vel emendare vel refellere contendit in examine principiorum *Malebranchii*, quod cum his comparandum eſt. Multa enim eo loco habet, quæ dicta illuſtrant & amplificant.

XXXIII. Cùm colores aut odores percipimus, utique nullam aliam habemus, quàm figurarum & motuum, perceptionem, ſed tam multiplicium & exiguorum, ut mens noſtra ſingulis diſtinctè conſiderandis in hoc præſenti ſuo ſtatu non ſufficiat, & proinde non animadvertat perceptionem ſuam ex ſolis figurarum & motuum minutiſſimorum perceptionibus compoſitam eſſe. Hactenus de ideis *Leibnitius*, qui principia ratiocinationis & cognitionis quoque in monadologia tetigit. Hanc itaque, quam principia philoſophiæ exhibere *Leibnitius* contendit, jam porrò audiemus, mittemus autem in compendium, &, quæ probandæ aſſertionis cauſſa attulit, more noſtro omittemus, cùm ea ſcire deſiderantibus principia hæc philoſophiæ ubique invenire liceat.

§. XXXVII. Ita verò de elementis rerum, & quæ illa conſequuntur, *Leibnitius* ſtatuit: *Metaphyſica Leibnitii.*

I. Monas non eſt, niſi ſubſtantia ſimplex, quæ in compoſita ingreditur. Simplex dicitur quia partibus caret.

II. Neceſſe autem eſt, dari ſubſtantias ſimplices, quia dantur compoſita, neque enim compoſitum eſt, niſi aggregatum ſimplicium. Primam ferè rationem, cur ad monadas rerum omnium principia atque elementa retulerit *Leibnitius*, iſtis theſibus affert, nempe quia compoſita, neceſſe eſt, conſtare ex partibus ſimplicibus, ex quibus aggregatis omnia compoſita exſurgunt. Sine his enim principiis ſimplicibus nihil reale ineſſe rebus compoſitis ſtatuit. Hinc ſubſtantias ſimplices, ex quarum aggregato corporeæ maſſæ exſurgunt, neceſſariò

admittendas esse contendit, sine quibus, velut veris elementis res esse nequeant. Reliqua enim, quæ in natura occurrunt, sola esse phænomena, quæ inde resultent, concluſit (97). Hæc elementa naturæ monades appellare jussit virum insigniter doctum & natura rei & veterum auctoritas. Quemadmodum enim monas, id est, unitas, fons est & origo numeri, omnemque vim & potestatem ejus complectitur, qui nihil aliud est nisi aggregatum unitatum; ita & elementa ista atque principia prima & simpliciſſima res omnes, quæ ex illorum aggregatione componuntur, constituunt. Notum autem ex iis, quæ *Tomo primo Hist. Criticæ Philosophiæ* de philosophia Pythagorica diximus, monadas in hujus jam sectæ doctrina principia rerum absolviſſe. Sunt quoque in monadibus *Pythagoræ* complura, quæ cum monadibus Leibnitianis conspirant; nominis ratio, quæ ἀπὸ τοῦ μένειν fluit, qua idem significat, quod substantiam, nempe rem, quæ semper stet, & in eadem ratione maneat, itemque multitudini opponatur: origo rerum ex monadibus derivata; admissæ monades velut vera elementa naturæ, & principia rerum, & similia. Ast confusas notiones sæpenumero in describendis monadibus sequebantur Pythagorei, unde ipsam quoque materiam monada vocare non dubitarunt, non solas substantias intellectuales: immò totum quoque chaoticum monadis rationem habere, epitheta monadi tributa produnt. Quæ omnia cùm unitatum, sive elementorum, naturæ repugnent, rectè a philosopho rejecta sunt: qui licèt nonnulla ex monadologia Pythagorica accepisset, ut tamen erat ingenio acutiſſimo, ista voce tantùm ad designanda rerum principia prima, simplicia atque elementa naturæ usus est. Convenire autem monadas suas cum monadibus Pythagoricis, & ideis *Platonis*, quæ coincidunt, ipse vir

(97) Occasione litis inter *Maupertuisium* & *Kœnigium* de actione naturæ minima, quæ in Academiâ Berolinensi multum pulverem excitavit, controversiam quoque inter *Malebranchium* & *Leibnitium* de principio continuitatis revixisse, cùm de authenticitate epistolæ *Leibnitii* ad *Hermannum* datæ longa lis, non sine animorum motibus esset exorta, neminem latet

vir illustris fassus est, scribens ad *Hanschium*: *Pulcherrima sunt multa* Platonis *dogmata, objectum sapientiæ esse τὰ ὄντως ὄντα, substantias nempe simplices, quæ a me monades appellantur, & semel existentes semper perstant.* Verùm & aliis veteris philosophiæ Græcæ vocabulis ad has substantias simplices sive elementa rerum designanda *Leibnitius* usus est. Vocat enim eas πρώτας δεκτικὰς τῆς ζωῆς, quod primario vitam sensumque illis & actionis vim inesse contenderet. Sed & atomos vocavit, ast sensu a *Democriti* & *Epicuri* decretis valdè diverso. Atomos enim Democriteas & Epicureas principio rationis sufficientis contrarias esse arbitrabatur (98); eo quòd duritiem naturalem & primitivam, quæ ipsis insit, supponant, cujus sufficiens ratio dari nequeat. Unde eas quoque ab *Hartsoeckero* assertas rejecit. Monades itaque atomos vocando, non atomos molis intelligendas esse monet, sed substantiæ, id est unitates reales, & partibus, quibus atomi *Epicuri* non carent, destitutas, quæ fontes existant actionum, sintque prima & absoluta principia ex quibus res componantur, & in quæ velut ultima elementa substantiata resolvantur. Sed & punctis mathematicis assimilavit, puncta metaphysica appellans & formas substantiales dixit, quarum consistat natura in vi activa, perceptionis & appetitûs participe; qua ratione obscuram *Aristotelis* denominationem entelechiæ primæ intelligendam esse, contendit: ejusque veram significationem se detexisse scripsit ad *Pellissonium*.

III. Ubi non dantur partes, ibi nec extensio, nec figura, nec divisibilitas locum habet. Atque monades istæ sunt veræ atomi naturæ, & ut verbo dicam, elementa rerum.

IV. Neque etiam in iis metuenda est dissolutio, nec ullus concipi potest modus, quo substantia simplex naturaliter interire potest.

V. Ex eadem ratione non datur modus, quo substantia

(98) Putabat *Leibnitius*, etsi existentia atomi molis non esset contra divinam potentiam, fore tamen contra divinam sapientiam: non enim dari rationem sufficientem Deum determinantem ad subdividendum hoc, non verò illud.

ſimplex naturaliter oriri poteſt, quoniam non aliter niſi per compoſitionem formari poſſet.

VI. Poſſunt itaque monades non oriri niſi in inſtanti, id eſt per creationem, nec finiri, niſi per annihilationem.

VII. Nullo modo explicari poteſt, quomodo monas alterari aut in ſuo interiori mutari queat per creaturam quandam aliam. Neque enim ſubſtantia neque accidens in monadem quæ partium mutationem non habet, forinſecùs intrare poteſt.

VIII. Opus eſt tamen, ut monades habeant aliquas qualitates, alias nec entia forent.

IX. Immò opus eſt, ut monas quælibet differat ab alia quacunque. Neque enim unquam dantur in natura duo entia, quorum unum ex aſſe convenit cum altero, & ubi impoſſibile ſit, quandam reperire differentiam internam aut in denominatione interna fundatam. Ratio quam affert, illuſtris philoſophus, appellata ab eo eſt principium identitatis indiſcernibilium, quam & rationi eſſe conformem contendebat, & experientiam teſtem habere affirmabat, quamque neglectam fuiſſe unà cum principio rationis ſufficientis dolebat, eo quòd longè meliorem & ſaniorem metaphyſices faciem inducere videbat. Hoc potiſſimum principio uſus, atomorum molis inanitatem demonſtrare aggreſſus eſt. Neque tamen novum hoc axioma eſt, ſed dudum, teſte *Cicerone* (99) a Stoicis aſſertum: *Dicis*, ita ille, *nihil eſſe idem, quod ſit aliud; Stoicum eſt quidem, nec admodum credibile, nullum eſſe pilum omnibus rebus talem, qualis ſit pilus alius, nullum granum.* Recentiori autem ætate *Jordanus Brunus*, cujus plura cum monadologia Leibnitiana conſpirant, ſatis luculenter: *Neque eſt poſſibile in ſpecie ulla, duo omnino concordantia vel æqualia individua comperire, duos, inquam, hic dies, circuitus, annos æquales atque ſimiles non ſolùm pro habitudine ad alia, ſed vel etiam abſolutè potentia in phyſica referre.* Unde inter theoremata de minimo hoc quoque aſſertum ivit: *Duas figuras vel lineas*

(99) Quæſt. Acad. Lib. II.

neas in materia omnino æquales offendere, vel bis eandem repetere impossibile esse. Quod etiam valdè subtiliter rationibus geometricis munit. Falluntur itaque, qui hoc principium, si non tactum receptum tamen & demonstratum primò atque in philosophiæ usum translatum *Leibnitio* tribuunt. Cui tamen hæc concedenda est gloria, quòd primus fere ad demonstrandas veritates metaphysicas eo principio usus sit. Vix autem axioma hoc *Clarckio* opposuerat *Leibnitius*, cùm is contradictionem deprehendisse sibi videretur, eo quòd ipsi supponenti res duas inter se æquales, reverâ duas esse, non eandem, id *Leibnitius* concesserit, & tamen contenderit, unam rem fore duobus nominibus insignitam. Ad quæ respondere *Leibnitius* morte præventus non potuit, ejus autem partes sustinuit *Cl. Thummigius* (100): receperunt autem thesin post illustrem *Wolfium* (1), & *Hanschium*, qui rationibus eam metaphysicis confirmavit, etiam alii, qui cetera Leibnitianam philosophiam non in omnibus probarunt. Unde acutè nuper cel. *Sam. Christianus Hollmannus* (2) monuit: *Etsi demonstrari nequeat, impossibile esse, plures res singulares ita in singulis suis determinationibus convenire inter se posse, ut nulla amplius rei, quàm solo numero, inter se differant; imprimis si a determinatione loci, seu spatii modique coëxistendi cum aliis rebus singularibus verè existentibus hic abstrahatur: experientia tamen constare, adeò infinitam ferè esse, rerum existentium, imprimis materialium & corporearum varietatem, ut ne duas quidem res singulares ejusdem speciei, deprehendere liceat, quarum determinationes omnes eodem modo utrobique se habeant, & si vel maximè omnes eodem modo se habere, vellemus supponere, vel solo tamen loco coëxistendique modo semper adhuc inter se differre. Duasque ergo pluresque res solo numero inter se differentes, non dari, neque si loci intuitu simul spectentur, dari posse.* Idem a posteriori quoque & experientia duce probatum ivit cel. *Hambergerus* (3). Sed redeundum in viam.

X. Omne

(100) in Respons. ad Ep. V. *Clarckii.*
(1) Metaphys. germ. §. 587. p. 361.
(2) Metaphys. §. 255. Tom. 1. syst. phil. p. 845.
(3) Elem. physic. §. 209.

X. Omne ens creatum est mutationi obnoxium, & consequenter etiam monas creata, estque in unaquaque mutatio continua.

XI. Sequitur ex hactenùs dictis, mutationes naturales monadum a principio interno proficisci, propterea quòd caussa externa in ejus interius influere nequit. Et generaliter affirmare licet, vim non esse, nisi principium mutationum.

XII. Opus etiam est, ut præter principium mutationum detur quoddam schema ejus, quod mutatur, quod efficit, ut ita dicam, specificationem ac varietatem substantiarum simplicium.

XIII. Involvere illud debet multitudinem in unitate aut simplici. Omnis enim mutatio naturalis cùm per gradus fiat, aliquid mutatur, & aliquid remanet, consequenter in substantia simplici datur quædam pluralitas affectionum ac relationum, quamvis partibus careat.

XIV. Status transiens, qui involvit ac repræsentat multitudinem in unitate seu substantia simplici, non est, nisi istud quod perceptionem appellamus, quam probè distinguere debemus ab apperceptione seu conscientia. Nodus hic præcipuus est, quem insolubilem esse viri docti, non illi modò, qui Leibnitianam metaphysicam oppugnarunt, sed illi quoque, qui cetera illi subscripserunt, fassi sunt. Et *Leibnitius* quidem adeò huic asserto primario fidebat, ut Cartesianos reprehenderet, quod ex neglecta perceptione, cujus nobis non sumus conscii, solos spiritus esse monades, nec dari animas brutorum, nec alias entelechias crediderint, immò ingenia perversa in opinione de mortalitate animarum confirmaverint. Cùm autem perceptionem monadibus sine appetitu tribuere non posset, ut ex thesi sequenti constat, perceptionem autem per mechanicas rationes explicare impossibile esset, necessarium erat, eas dicere automata incorporea, quæ cùm perceptionem & appetitum habent, animæ nomen sustinere possint, a quibus animæ brutorum hominumque ipsiusque DEI gradu tantùm & perfectione, distent. Ast id incomprehensibile viris eruditis

eruditis passim visum est, certè ipse illustris *Wolfius*, cùm metaphysicam conderet, fassus est, dubitare se hactenus, utrum ista monadum perceptio admittenda sit, unde sola elementa rerum simplicia, neglectis monadibus Leibnitianis sufficere putavit. Non excitabimus objectiones virorum doctorum, quibus ob hoc assertum monadum hypothesin presserunt (4), tantam enim prolixitatem institutum nostrum non patitur, sed consuli eos jubemus, qui *Leibnitii* monades oppugnarunt, quorum allegandorum otium nobis fecit *Cl. Ludovici* industria: id unum notamus, visum fuisse illis, qui elementa rerum materialium simplicia concedunt, confudisse virum summum immateriale cum simplici, adeoque perperam illius attributum huic tribuisse: cùm non repugnet simplex esse, & tamen materiæ, quæ ex istis simplicibus componitur, affectiones habere. Ceterùm ipse *Hanschius*, qui tamen Leibnitianam monadum perceptionem demonstrare geometricè voluit, fassus est, viros harum rerum quàm maximè intelligentes, & quorum industria hactenùs in evolvendis principiis Leibnitianis summa cum laude versata sit, de hujus theorematis veritate determinare non audere, licèt concedant, esse in monadibus repræsentationem multitudinis externæ: nec ipsis certum videri, utrum repræsentatio hæc in monadibus nudis inferat identitatem status illarum monadum cum statu animæ nostræ in stupore, lethargo & profundo somno: & annon in monadibus nudis possit concipi vis perdurans, nec perceptiva tamen, cujus mutationes non inferant multitudinem partium, sed graduum & relationum externarum tantùm, & tamen a perceptione propriè sic dicta, obscura etiam & cum nullo actu reflexo conjuncta, differant essentialiter?

XV. Actio principii interni, qua fit mutatio seu transitus

(4) Newtonianorum objectiones explicat *Voltaire* Comp. Met. Leibnit. & Newtonianæ c. 7. Cartesianorum *Andala* Diss. cit. Anti-Wolfianorum *Langius* in Idea analytica systematis metaphysici Wolfiani c. 1. p. 71. seqq. nulli sectæ addictorum; *Wachterus* in Harmonia recentiorum philosophorum secum non concordante, c. 3. seqq. p. 14. seqq.

ab una perceptione ad alteram, appetitus appellari poteſt. Verum equidem eſt, quòd appetitus non ſemper prorsùs pervenire poſſit ad omnem perceptionem ad quam tendit, ſemper tamen aliquid ejus obtinet, atque ad novas perceptiones venit.

XVI. Negari tamen nequit perceptionem, & quod inde pendet, per rationes mechanicas explicari non poſſe, hoc eſt, per figuras & motum, quia partibus ſe mutuò impellentibus carent. Non itaque in ſubſtantia ſimplici reperietur aliud, hoc eſt, præter perceptiones earumque mutationes in ea nihil datur. Atque in hoc conſiſtere debent omnes actiones internæ ſubſtantiarum ſimplicium.

XVII. Nomen entelechiæ imponi poſſet omnibus ſubſtantiis ſimplicibus ſeu monadibus creatis, habent enim in ſe certam quandam perfectionem, τὸ ἐντελὲς, datur quædam in iis ſufficientia, αὐτάρκεια, vi cujus actionum ſuarum internarum fontes ſunt, quaſi automata incorporea (5).

XVIII. Quòd ſi animam appellare lubet, quicquid perceptionem & appetitum habet in ſenſu generali, omnes ſubſtantiæ ſimplices aut monades creatæ dici poſſent animæ (6). Enimverò cùm apperceptio aliquid ampliùs importet, quàm ſimplicem quandam perceptionem: conſultius eſt, ut nomen generale monadum & entelechiarum ſufficiat ſubſtantiis ſimplicibus, quæ ſimplici perceptione gaudent (7), & animæ appellen-

(5) Notionem hanc ſubſtantiæ evertere aggreſſi ſunt, quotquot monadologiam oppugnarunt, maximè Carteſiani & Newtoniani, tum & Cl. *Crouſazius* in Præl. de phyſicæ orig. conſ. Bibl. anc. & mod. T. XXIV. P. I. art. 10.

(6) Non nova hæc eſt hypotheſis, ſed & Platonicis nonnullis & Cabbaliſtis omnibus familiaris, qui omnem ſubſtantiam eſſe ſpiritualem i. e. animam, materiam tantum phænomenon putant. Conf. *Cl. Wachter.* l. c. p. 19. ſeqq. ubi tamen materiam ex mente *Platonis* talem dici poſſe non comprehendimus.

(7) Conferri meretur cum his aſſertionibus Leibnitianis ſyſtema *Campanellæ* de ſenſu rerum, ſupra c. 5. enarratum. Legiſſe *Campanellæ* libros *Leibnitium* conſtat, utrum autem perceptionem monadum a *Campanella* habuerit, dicere non habemus. Sufficiebat enim acutiſſimo viro harmonia regnorum DEI ſuppoſita, ut concluderet repræſentationem quandam mundi in monadibus eſſe neceſſariam, conf. Cl. *Kahlius* adv. *Voltairium* c. 8. p. 135. Ceterum jucundum hoc loco erit obſervare, etiam *Gaſſendum* a perceptione rerum omnium aſſerenda non fuiſſe remotum. Quamvis enim humanam

pellentur, quarum perceptio eſt magis diſtincta & cum memoria conjuncta.

XIX. In deliquio aut ſtupore, & ſomno profundo anima quoad ſenſum non differt a ſimplici monade, ſed non caret tunc omni perceptione.

XX. Quando nempe ingens adeſt exiguarum perceptionum multitudo, ubi nihil diſtincti occurrit, mens ſtupet. Iſtiuſmodi ſtatum ad tempus animalibus mors conciliare valet.

XXI. Quemadmodum omnis præſens ſubſtantiæ ſimplicis ſtatus naturaliter ex præcedente conſequitur, ita ut præſens ſit gravidus futuro.

XXII. Ita quoque cùm evigilantes ab iſto ſtupore perceptionum noſtrarum conſcii ſimus, neceſſe eſt, ut aliquas immediatè ante habuerimus, quamvis earum conſcii non fuerimus. Etenim perceptio naturaliter non oritur, niſi ex alia perceptione, quemadmodum motus naturaliter non oritur, niſi ex motu.

XXIII. Apparet inde, nos quando nihil diſtincti in noſtris perceptionibus habemus, in perpetuo fore ſtupore. Atque is monadarum nudarum ſtatus eſt.

XXIV. Videmus etiam, naturam dediſſe animantibus perceptiones ſublimes, dum iis organa conceſſit, quæ complures radios luminis, aut complures undulationes aëris colligunt, ut per unionem fiant efficaces. Simile quid in odore, ſapore, & tactu &c. occurrit.

XXV. Memoria ſpeciem conſecutionis ſuppeditat animabus, quæ rationem imitatur, ſed ab ea diſtingui debet. Videmus ideo animantia, dum percipiunt objectum, quod ipſa ferit, & cujus ſimilem perceptionem antea habuere, per repræſentationem memoriæ exſpectare, quod eidem in perceptione præcedente jungebatur, & ad ſenſationes ferri ſimiles iis, quas tunc habuerant.

humanam iis cognitionem recte denegari contendat, contendit tamen, propriam qua opera ſua peragant, quæ homo nec norit nec poſſit moliri illis denegari non poſſe. Phyſ. S. 1. L. IV. c. 1. T. 1. Opp. p. 286.

XXVI. Imaginatio fortis, quæ ipsos ferit ac movet, vel a magnitudine vel a multitudine perceptionum præcedentium proficiscitur. Interdum enim idem est impressionis fortis, uno ictu factæ, effectus, qui diuturni habitus aut perceptionum mediocrium, sæpiùs repetitarum.

XXVII. Homines bestiarum instar agunt, quatenùs consecutiones perceptionum, quas habent, non nisi a principio memoriæ pendent, & instar medicorum empiricorum, qui simplici praxi absque theoria utuntur.

XXVIII. Enimverò cognitio veritatum necessariarum & æternarum est id, quod nos ab animantibus simplicibus distinguit, & rationis atque scientiarum compotes reddit, dum nos ad cognitionem nostri atque DEI elevat. Atque hoc est istud, quod in nobis anima rationalis sive spiritus appellatur (8).

XXIX. Cognitioni veritatum necessariarum & earum abstractionibus acceptum referri debet, quod ad actus reflexos elevati simus, quorum vi istud cogitamus, quod Ego, appellatur, & hoc vel istud in nobis esse consideramus. Et inde etiam est, quod nosmet ipsos cogitantes de ente, de substantia cùm simplici tum composita, de immateriali & ipso DEO cogitemus, dum concipimus, quod in nobis limitatum est, in ipso sine limitibus existere. Atque hi actus reflexi præcipua largiuntur objecta ratiociniorum nostrorum.

XXX. Ratiocinia nostra duobus magnis principiis superstructa sunt. Unum est principium contradictionis, vi cujus falsum judicamus, quod contradictionem involvit, & verum, quod falso opponitur, vel contradicit.

XXXI. Alterum est principium rationis sufficientis, vi cujus consideramus, nullum factum reperiri posse verum, aut veram existere aliquam enuntiationem, nisi adsit ratio sufficiens,

(8) Etiam hæ theses cum c. 20. & 21. *Campanellæ* de Sensu rerum possunt comparari, ast eas *Campanellæ* assertiones olim rejiciebat *Leibnitius* vid. Diss. de Aristot. recentioribus conciliabili §. 12. Tunc negabat, dari ens, quod neque extensionis neque cogitationis sit capax: agnoscebatque in formis substantialibus esse appetitum & instinctum secundùm Aristotelicos.

ciens, cur potiùs ita ſit, quàm aliter, quamvis rationes iſtæ ſæpiſſimè nobis incognitæ eſſe queant. Celeberrimum hoc principium rationis ſufficientis factum eſt in orbe philoſophico, quàm primum reſuſcitatum & quaſi vita donatum ex ingenio Leibnitiano prodiit. Quod non ignotum fuiſſe Sinenſibus, qui ita virtutum præcepta naturæ humanæ inædificaverint, ut ratio inde ſufficiens earum conſtaret, contendit ill. *Wolfius* (9). Nos certiori jure ad omnium gentilium philoſophorum, maximè Græcorum, principia philoſophica provocari poſſe putamus, quæ axiomati huic inædificata ſunt, quærendam omnium rerum rationem ſufficientem, cur ſint magis, quàm non ſint. Hoc enim axioma illud: ex nihilo nihil fit, progenuit, cùm facilè intelligerent, ſi nulla ratio ſit, cur aliquid exiſtat, nihil quoque fieri atque exiſtere poſſe. Quod principium omnis ætatis gentiſque philoſophos tenuiſſe, alio loco indubitatis teſtimoniis probavimus (10). Nec obſtat, quod objici poſſe videtur, eos omnia ad neceſſitatem quandam, contingentiæ rerum oppoſitam, retuliſſe. Nam etſi hoc de pleriſque, non tamen de omnibus, verum ſit (11), nihil tamen id probat aliud, quàm homines hos hypotheſeos amore ſeductos ejuſmodi rationem ſufficientem naturæ rerum quæſiviſſe, quæ reverâ non datur, cùm hoc ipſo principio veriſſimo duce facilè ad id potuiſſent pervenire, ut intellexiſſent, cùm res omnes contingentes quæ exiſtunt, rationem ſufficientem, cur ſint, & ex ſtatu poſſibilitatis in ſtatum exiſtentiæ progreſſæ ſunt, in ſe non habeant, ideò quærendam eam eſſe in alia, quæ ultimam rationem extra ſeriem contingentium in ſe neceſſariò habeat, quo pacto ſyſtemati tum emanativo, tum dualiſtico, quæ omnem gentilem philoſophiam in præceps egere, nuncium miſiſſent, & ad veram DEI notionem perveniſ-

(9) In Or. de Philoſophia Sinenſium.

(10) Amœnit. liter. T. VIII. p. 304. conf. cel. *De Beauſobre* Hiſt. Manich. P. II. L. V. c. 2. p. 166. ſeqq. & *Gaſſendus* Phyſ. S. I. L. III. c. 1. Opp. T. I. p. 231.

(11) Aliter enim *Epicurus*, qui, licet ſine ratione ſufficienti, contingentiæ atomorum concurſum permittebat, ſecus ac factum a *Democrito*, qui neceſſitatem intrinſecam ſive fatum agnoſcebat.

veniſſent. Vidit hujus rei aliquid *Seneca* (12), ſed ſyſtematis Stoici ineptiis deluſus, & ſeriem contingentium non rectè excutiens, malè ad errorem tranſtulit. Poſtquàm enim de cauſſis rerum longam enarrationem ex mente veterum inſtituiſſet, concludit: *Sed nos nunc primam & generalem cauſſam quærimus, hæc ſimplex eſſe debet; nam & materia ſimplex eſt. Quærimus*, quid ſit cauſſa? *ratio faciens, id eſt, Deus. Ita enim quæ nunc retuli, non ſunt multæ & ſingulæ cauſſæ, ſed ex una pendent, ex ea, quæ fuit.* Confundere in tota hac de cauſſis diſſertatione *Senecam* rationem ſufficientem cum cauſſa (13), manifeſtum; aſt ad illam potiſſimum reſpexiſſe, ex eo ſatis manifeſtum eſt, quod unam cauſſam Deum ponat, eo quod rationes rerum omnium intra ſe habeat. Ratio enim ſive cauſſa Stoicis eſt, propter quid aliud fit, cui effectum adjecerunt. Similia paſſim apud veteres deprehendi poſſent, ſi id ageremus (14). Obſervatum autem ipſi *Leibnitio Archimedem* huic principio dogma de æquilibrio corporum inædificaſſe. Tacemus recentiores alios, præcipuè inter Scholaſticos, qui paſſim ex hoc principio ratiocinantur. Ab *Euclide* verò idem ſe didiciſſe fatetur *Jordanus Brunus.* Quibus ipſe addendus *Carteſius* (15). Non novum itaque principium eſt, nunquamve auditum, ſed ſingulari tamen explicatione non excultum, quod, niſi fallimur, primus ad conſtituendas confirmandaſque veritates metaphyſicas *Leibnitius* adhibuit. Cùm autem ratio ſufficiens, cum cauſſa neceſſaria facilè confundi poſſit, hinc factum, ut axioma ſenſu recto egregium, contradictionem pateretur, quod vix e pulvere protraxerat *Leibnitius. Clarckius* enim,

(12) Ep. 65.

(13) Id omnes omninò veteres & recentiores plerique fecerunt, ipſe *Leibnitius* in Diſſ. de *Ariſtotele* recentioribus reconciliabili, aliquoties cauſſam & rationem pro eodem habuit.

(14) Paſſim axioma hoc occurrit apud *Ciceronem* de Divin. L. II. de Fin. bon. L. I. & de Fato, quo loco, quando ſcribit, contra *Epicurum* diſputans; „ Rurſus autem, ne omnes a phyſicis irrideamur; „ ſi dicamus, quicquam fieri ſine cauſſa &c. apertum facit, totam veterum phyſiologiam huic principio fuiſſe innixam. Nemo autem fortiùs hoc argumentum urſit, quàm *Lucretius* L. I. qui meretur conſuli, his enim inhærere hoc loco non licet.

(15) In Reſp. ad object. ſec. Medit. primæ p. 77. qui luculentus eſt.

enim, cùm libertatem indifferentiæ ita tolli videret, hacque ratione in Deo quoque quandam neceſſitatem poni ſuſpicaretur, infringere hoc principium, negare licet totum non auderet, conſtituit. Concedebat ille, indubitatum quidem eſſe, nihil exiſtere ſine ratione ſufficiente exiſtentiæ ſuæ, nihilque exiſtere hoc magis modo, quàm alio, cujus ratio ſufficiens non extet: Aſt urgebat, in rebus in ſe indifferentibus, ſimplicem nudamque voluntatem eſſe rationem ſufficientem, ut exiſtant, vel certam exiſtendi determinationem modumque accipiant, neque hanc voluntatem opus habere, ut a cauſſa aliena determinetur: id quod ex ordine particularum formati mundi probat, quem ex ſola voluntate DEI pependiſſe ſtatuit. Oppoſuit huic arieti principium identitatis indiſcernibilium, *Leibnitius*, & inductione uſus & ratione metaphyſica, nempe quòd duæ res, quæ diſcerni nequeant, eadem res ſint duobus nominibus, ex quibus exemplum ab ordine mundi allatum a *Clarckio* impoſſibile figmentum eſſe concluſit. Quibus repoſuit *Clarckius*, res duas ſibi perfectè ſimiles non tamen deſinere eſſe duas res; id quod ſpatii & temporis partibus æqualibus illuſtrat, quarum tamen momenta duo unum non ſint, nec ſola duo nomina unius momenti. Regeſſit ad hæc quoque *Leibnitius*, faſſus, ſi duæ res perfectè æquales, ut diſcerni nequeant, exiſterent, fore duas res; aſt ſupponi falſum aliquod, & a rationis principio alienum, decipique adverſarium cum philoſophis ex vulgo, qui ſolo numero res diſcerni poſſe credant, id eſt, quia numerum habeant, ex quo errore perplexa de principio individuationis diſputatio exorta ſit. Malle autem temporis & loci partes inter ſe æquales huc afferri, obſervat, eo quòd res ideales ſint, quæ in abſtracto conſiderentur, quod in concreto aliter ſe habeat. Adeò verò claritate ſua lucere rationis ſufficientis principium putat illuſtris philoſophus, ut negari a nemine poſſe contendat, & probatione opus haud habere exiſtimet, tantæ autem neceſſitatis eſſe credat, ut ſine eo neque Dei exiſtentiam probare, neque demonſtrare veritates alias maximi momenti liceat. Neque

que verò ſic quievit *Clarckius*, ſed rem ab ovo, quod aiunt, exorſus, exemplum æquilibrii rejicit, quod ad ſpiritum liberè ſponteque agentem applicari nequeat, quia inſtrumentum paſſivum ſit: contenditque negata libera voluntatis, virtute eligendi ex duobus bonis æqualibus, quodcunque voluerit, negari actionum humanarum principium, agendique virtutem & confundi cum motivis eorumque impreſſione in animum, qui circa ea paſſivè ſe habeat, & qualitas perceptiva ſit, quam ſequatur facultas agendi, id eſt ſe movendi, ex qua ſpontaneitas, & in agentibus rationalibus libertas oriatur. Et hinc omnem illum errorem profluere putat, quod principium actionis cum perceptione rationis commoventis confundatur, agensque liberum cum æquilibrio ponderis paſſivo miſceatur. Contendit etiam, poſſe habere agens liberum rationes valdè ſufficientes, quo minùs ceſſet agere, quamvis nullam rationem habeat determinandi, ut hoc vel illo modo agat. Et hinc omne argumentum *Leibnitii* petitionem principii eſſe declarat, eo quòd exempla in contrarium allata ex hoc ipſo principio refutet. Concedit autem Deum (de quo propriè diſputabatur,) licèt inter duas res abſolutè indifferentes & bonas æqualiter non aliam rationem determinantem quàm ſuam voluntatem habeat, non carere tamen rationibus commoventibus, rationeſque ſufficientes, quibus Deus commotus ex duobus æqualiter bonis & indifferentibus unum eligat, eſſe impulſivas ad eligendum. His *Leibnitius* morte præventus reſpondere non potuit, patet autem ex ultimo ratiocinio, rem tandem ad verborum pugnam abiiſſe. Et hæc quidem vivo *Leibnitio* diſputata ſunt; acriter verò & ſatis vehementer de veritate principii hujus Logici & Metaphyſici diſputatum eſt, cùm celeberrimus *Wolfius* illud inter veritates metaphyſicæ primarias referret (16), oſtenſoque diſcrimine inter cauſſam & rationem ſufficientem, hoc axiomate in demonſtrando, quod ſibi

(16) c. 2. §. 29. & T. II. p. 26. Metaph. Germ. qui etiam p. 29. oſtendit, quo ſenſu ejus axiomatis prima cultura tribui queat *Leibnitio*.

ſibi conceperat, ædificio metaphyſico uteretur. Ab eo enim tempore quiſquis *Wolfium* ſequutus eſt, pro hoc principio ſtetit, illud autem antagoniſtæ vehementer oppugnarunt, cujus utriuſque partis ſcripta cum adduxerit doctiſſimus *Ludovicus*, ad eum lectorem remittere, quàm longiore digreſſione a ſcopo deducere, malumus. Addimus id unum, metaphyſicos antiquiores rationem ſufficientem, quæ a cauſſa, rationem continente diſtingui ſolet, rationem ſimpliciter, vel etiam rationem cauſſandi vocaſſe; placuiſſeque rationis ſufficientis axioma, etiam aliis a *Leibnitio* ſatis liberè diſcedentibus, cujus exemplum dabit Cl. *Hollmannus* (17), qui acutè & perſpicuè rem expoſuit, rectèque poſt ipſum *Leibnitium* monuit, falli eos, qui putant, rationem ſufficientem non adeſſe, quando interdum nulla a nobis cognoſcitur.

XXXII. Quando veritas neceſſaria, ratio reperiri poteſt per analyſin, dum eam reſolvimus in ideas & veritates ſimpliciores, donec ad primitivas perventum fuerit.

XXXIII. Dantur ideæ ſimplices, quarum definitiones dare non licet: dantur etiam axiomata & poſtulata, aut verbo, principia primitiva, quæ probari nequeunt, nec probatione indigent, atque iſta ſunt enuntiationes identicæ.

XXXIV. Enim verò ratio ſufficiens reperiri etiam debet in veritatibus contingentibus, vel facti, hoc eſt, in ſerie rerum, quæ reperitur in univerſo creaturarum, ubi reſolutio in rationes particulares progredi poſſet in infinitum, propter immenſam rerum naturalium varietatem & diviſionem corporum in infinitum.

XXXV. Quemadmodum tota hæc ſeries non niſi alia contingentia anteriora involvit, quorum unumquodque ſimili analyſi opus habet, ubi rationem reddere voluerimus, progreſſus nil juvat, neceſſe eſt rationem ſufficientem ſeu ultimam contingentium reperiri, quamtumvis infinita ponatur.

XXXVI. Propterea quoque ratio ultima rerum in ſubſtan-

(17) Metaphyſ. Part. I. cap. 4. §. 101. ſeqq. pag. 715. ſeqq.

tia quadam neceſſaria contineri debet, in qua ſeries mutationum non niſi eminenter exiſtat, tanquam in fonte ſuo.

XXXVII. Jam cùm ſubſtantia iſta ſit ratio ſufficiens omnis iſtius ſeriei, quæ etiam prorſus connexa eſt; non niſi unus datur Deus, atque hic Deus ſufficit.

XXXVIII. Judicare etiam licet, quod ſubſtantia iſta ſuprema, quæ eſt unica, univerſalis & neceſſaria, cùm nihil extra ſe habeat, quod ab ea non dependeat, & ſimplex rerum poſſibilium ſeries exiſtat, limitum capax eſſe nequit, & omnem realitatem poſſibilem continere debet.

XXXIX. Unde ſequitur, Deum eſſe abſolutè perfectum, cùm perfectio non ſit, niſi magnitudo realitatis poſitivæ, præcisè ſumta, ſepoſitis rerum limitationibus.

XL. Sequitur hinc etiam, creaturas habere perfectiones ſuas ab influxu DEI, ſed imperfectiones a propria natura, eſſentiæ ſine limitibus incapaci. In eo enim a Deo diſtinguuntur.

XLI. Verum etiam eſt, in Deo non modò eſſe fontem exiſtentiarum, verùm etiam eſſentiarum, quatenùs reales ſunt, aut ejus, quod in poſſibilitate reale eſt. Propterea intellectus Dei eſt regio veritatum æternarum aut idearum, unde dependent, & ſine ipſo nihil realitatis foret in poſſibilitatibus, & nihil non modò exiſteret, ſed nihil etiam opus foret.

XLII. Etenim opus eſt, ut ſi quid realitatis in eſſentiis aut poſſibilitatibus, aut potiùs in veritatibus æternis fuerit, hæc realitas fundetur in aliqua re exiſtente & actuali, & conſequenter in exiſtentia entis neceſſarii, in quo includit eſſentia exiſtentiam, aut in quo ſufficit eſſe poſſibile, ut ſit actuale.

XLIII. Ita Deus ſolus, ſeu ens neceſſarium hoc privilegio gaudet, quod neceſſariò exiſtat, ſi poſſibilis eſt. Et quemadmodum nihil poſſibilitatem ejus impedit, quod limitum expers, nec ullam negationem, conſequenter nec contradictionem involvit, hoc unum ſufficit, ad cognoſcendam exiſtentiam Dei a priori. Nos eam quoque probavimus per realitatem veritatum æternarum. Emendaviſſe hac ratione *Leibnitium* argu-

argumentum *Carteſii* ab idea Dei pro ejus exiſtentia petitum ſuprà in ejus vita diximus. Sæpiùs hanc demonſtrationem DEI a priori repetiit *Leibnitius.*

XLIV. Enim verò eandem jam probabimus a poſteriori, quia ſcilicet res contingentes exiſtunt, quæ rationem ultimam, ſeu ſufficientem habere nequeunt, niſi in ente neceſſario, quod rationem exiſtentiæ ſuæ in ſe ipſo habet.

XLV. Nihilominùs tamen cum nonnullis nobis imaginari non debemus, veritates æternas, cùm a Deo dependeant, arbitrarias eſſe, & a voluntate ipſius pendere, quemadmodum *Carteſius* & poſtea *Poiretus* ſtatuit. Id verum non eſt, niſi de veritatibus contingentibus, cùm e contrario neceſſariæ dependeant ab intellectu ejus & ſint objectum ejus internum. Diximus de hoc dogmate *Carteſii* ſuo loco. Probè autem attendendum eſt ad verba *Carteſii*, & integram ejus hypotheſin, affirmationem atque negationem ad voluntatem referentem, quando ita pronuntiat (18): *Quantum ad veritates æternas, dico iterum, illas tantùm eſſe veras aut poſſibiles, quia Deus illas veras & poſſibiles cognoſcit, non autem contra veras a Deo cognoſci, quaſi independenter ab illo ſint veræ.* Aſt urgebat contra hæc *Leibnitius*, poſſibilia præſupponi, ſi electionis libertas in rebus producendis aſſerenda ſit, cùm electionis nulla ratio ſit, ubi unum tantùm poſſibile ſit. Ex quo concludebat, malè ad Dei voluntatem in quæſtione de poſſibili & neceſſario recurri (19).

XLVI. Deus ſolus eſt unitas primitiva ſeu ſubſtantia ſimplex, originaria, cujus productiones ſint omnes monades creatæ aut derivativæ & naſcuntur, ut ita loquar, per continuas divinitatis fulgurationes per receptivitatem creaturæ limitatas, cui eſſentiale eſt, eſſe limitatum. Primarium hoc exiſtentiæ & naturæ rerum contingentium atque finitarum fundamentum eſt, quod viro ſummo ponere placuit, ut & omnium

(18) P. I. princ. phil. §. 33. 34. p. 9.

(19) Conferendus autem ipſe *Poiretus* Cogit. ration. L. II. c. 10. §. 5.

nium rerum existentiam a Dei voluntate dependere ostenderet, & accepisse essentiam atque naturam ex ideis in intellectu divino præsentibus doceret. Id quod a *Platone* eum mutuum accepisse, licet emendatum & sensu magis philosophico pronuntiatum, nec ipse negat, nec inficias iverit, quisquis Platonismi paulo est peritior. Ast, ut verum fateamur, vellemus, ut distinctiùs clariusque vir illustris in assertione hac loqui, quàm incerta & ambigua loquutione veterum errores, a quibus eum alienum fuisse facillimè nobis persuaderi patimur, palliare voluisse videri maluisset. Ipsa enim hæc assertio idem prorsùs, si verba spectes, dicit, quòd systema emanativum Alexandrinorum, Cabbalistarum, & quicunque ex orientali & Platonica schola prodierunt, inculcat, ex Deo substantia prima per fulgurationes divini luminis prodiisse, id est emanasse res omnes, & naturam suam limitationis carceribus circumscriptam ex ideis in intellectu divino latentibus, & in divina natura necessariò existentibus, sed voluntate DEI, ut extra ipsum existerent, productis, accepisse. Quo pacto res omnes ratione existentiæ quidem sola DEI voluntate fuisse productas non negarunt, &, quod *Hierocles* (20) monuit, ex materia non præjacente sola voluntate DEI fuisse formatas asseruerunt: ast ipsam tamen essentiam rerum, ex DEI essentia velut subjecto & fonte suo fluxisse, adeoque non nisi limitatione & emanationis ordine a Deo differre statuerunt. Quem deismi vel pantheismi errorem *Leibnitio* affricare eo magis iniquum putamus, quo magis is rerum essentias in possibilitate posuit, quæ objectivè tantùm in Deo sunt, nempe considerato intellectu divino, qui circa eas versatur, quæ ad emanationem non sufficiunt. Sed paulo distinctiùs pronuntiandum, & asserta ab hac ψευδερμηνείᾳ munienda erant. Unde prudentiùs & circumspectiùs definivit θ. VIII. Causæ Dei: *Actualia dependent a Deo, tum in existendo, tum in agendo, nec tantùm ab intellectu ejus, sed etiam a voluntate. Et quidem in existendo, dum omnes res a Deo liberè sunt creatæ, atque etiam a Deo conservan-*

(20) De Fato apud *Photium* cod. 241.

conſervantur; neque malè docetur, conſervationem divinam eſſe continuatam creationem, ut radius continuè a ſole prodit: ETSI CREATURÆ NEQUE EX DEI ESSENTIA, NEQUE NECESSARIO PROMANENT. Ex his itaque theſis allata intelligenda & ſecundum rectos ſenſus explicanda eſt.

XLVII. Datur in Deo potentia, quæ eſt fons omnium, deinde cognitio, quæ continet idearum ſchema, & tandem voluntas, quæ mutationes efficit, ſeu productionem ſecundùm principium melioris.

XLVIII. Atque hoc eſt iſtud, quod reſpondet ei, quod in monadibus creatis facit ſubjectum ſeu baſin facultatis perceptivæ & appetitivæ. Sed in Deo hæc attributa ſunt abſolutè infinita, aut perfecta, in monadibus creatis non ſunt, niſi limitationes, pro menſura perfectionis, quam habent.

XLIX. Creatura dicitur agere extra ſe, quatenùs habet perfectionem, & pati ab alia, quatenùs eſt imperfecta. Ita monadi actionem tribuimus, quatenùs habet perceptiones diſtinctas, & paſſiones quatenùs confuſas habet.

L. Et una creatura perfectior eſt alterâ in eo, quòd reperiamus in ea, quod inſeruit rationi reddendæ in eo, quod in altera contingit, & propterea dicimus, quòd in alteram agat.

LI. Sed in ſubſtantiis ſimplicibus influxus unius monadis in alteram tantùm idealis eſt, qui effectum ſortiri nequit, niſi Deo interveniente, quatenùs in ideis Dei una monas cum ratione poſtulat, ut Deus ordinans ceteras, in principio rerum ipſius rationem habeat. Quoniam enim monas una phyſicè influere nequit in interius alterius; aliud non datur medium, per quod una ab altera dependere valeat.

LII. Atque ideò actiones & paſſiones creaturarum mutuæ ſunt. Deus enim duas ſubſtantias ſimplices inter ſe comparans, in una qualibet rationes deprehendit, quibus obligatur unam aptare alteri, & conſequenter id, quod activum eſt, quatenùs certo reſpectu paſſivum ſecundùm alium conſiderandi modum, activum nempe, quatenùs id, quod diſtinctè in eo cognoſcitur, inſeruit rationi reddendæ de eo, quod in alia

contingit, & passivum, quatenùs ratio de eo, quod in ipsa contingit, reperitur in eo, quod distinctè cognoscitur in altera.

LIII. Quemadmodum verò infinita sunt universa possibilia in ideis Dei, & eorum non nisi unicum existere potest: ita necesse est, dari rationem sufficientem electionis divinæ, quæ Deum ad unum potiùs, quàm ad alterum determinat.

LIV. Atque hæc reperiri nequit, nisi in gradibus perfectionis, quam hi mundi continent, cùm quodvis possibile habeat jus prætendendi existentiam pro ratione perfectionis, quam involvit.

LV. Atque id ipsum causa est existentiæ melioris, quod Deus vi sapientiæ cognoscit, vi bonitatis eligit, vi potentiæ producit. Est hæc principium & fundamentum celeberrimæ illius assertionis de optimo mundo a Deo electo, quæ sectatoribus *Leibnitii* pulcherrimus ejus fœtus visus est, immò nonnullis quoque, quibus tamen incerta thesis creditur, talis tamen judicatur, quæ omnium pulcherrimè DEUM extollat: ast quam ejus adversarii necessitatem quandam inevitabilem & libertati ac perfectioni divinæ inimicam involvere conquesti sunt: quo nomine Optimismum hunc, quem vocant Trivultienses velut Deismo vicinum condemnavisse, supra annotavimus. De quo tamen infra commodo magis loco dicemus.

LVI. Huic adaptationi rerum omnium creatarum ad unamquamque, & uniuscujusque ad ceteras omnes tribuendum, quod quælibet substantia simplex habeat respectus, quibus exprimuntur ceteræ omnes, & per consequens speculum vivum perpetuum universi sit. Etiam hæc ex κυρίαις δόξαις *Leibnitii* est, in recentissimi temporis controversiis valdè agitata, eo quòd idealistis favere vir summus videretur. Quod utrum ita se habeat, hic definiendi locus haud est, qui non controversias, sed historiam scribimus. Cujus gratiâ id potiùs observamus, ineunte jam seculo XVI similem hypothesin affirmavisse *Carolum Bovillum*, philosophum Gallum, profundæ meditationis virum. Inter ejus enim opera primo loco extat liber

ber *de Intellectu angelico & humano, & utriusque speculari natura & illustratione a Deo, ita ut hominis intellectus, sensu posterior lunam, angelicus prior, solem referat, & intellectus sit unitas memoriæ, memoria verò unitas intellectûs.* Ast quæ ille habet, ex Pythagoreis hypothesibus orta sunt, ut ex ejus libro *de Sensibilibus* patet.

LVII. Et sicut eadem urbs, ex diversis locis spectata alia apparet, & opticè quasi multiplicatur, ita similiter accidit, ut propter multitudinem infinitam substantiarum simplicium dentur quasi totidem differentia universa, quæ tamen non sunt, nisi scenographicæ repræsentationes unici secundùm differentia puncta visus uniuscujusque monadis.

LVIII. Atque hoc ipsum medium est obtinendi tantum varietatis, quantum possibile, sed cum maximo ordine, qui fieri potest, hoc est, medium obtinendi tantum perfectionis, quantum possibile.

LIX. Neque etiam alia datur, quàm hæc hypothesis, quæ prout fieri debet, magnitudinem DEI elevat.

LX. Ceterum ex eo, quod modo retuli, de rationibus a priori, videmus, cùm res aliter se habere nequeant, quoniam Deus, totum ordinans, respexit ad quamlibet partem & imprimis ad unamquamque monadem, cujus natura cùm sit repræsentativa, nihil est, quod eam limitare posset ad unam tantùm rerum repræsentandam, quanquam verum sit, quòd hæc repræsentatio non sit nisi confusa, respectu partium universi, nec distincta esse possit, nisi quoad exiguam rerum partem, hoc est, earum, quæ aut propiores sunt, aut majores respectu uniuscujusque monadis, aliàs quælibet monas foret aliqua divinitas. Non in objecto, sed in modificatione cognitionis objecti monades limitatæ sunt. Omnes confusè ad infinitum tendunt, sed limitantur & distinguuntur per gradus perceptionum distinctarum.

LXI. Atque in eo compositæ cum simplicibus conveniunt. Quoniam enim omnia plena sunt, & per consequens omnis materia connexa, & quemadmodum in pleno omnis motus

effectum

effectum quendam sortitur in corporibus distantibus, pro ratione distantiæ, ita ut unumquodque corpus non modò afficiatur ab iis, quæ ipsum tangunt, & quodammodo percipiat, quod ipsis accidit, verum etiam mediantibus ipsis adhuc percipiat ea, quæ prima tangunt, a quibus ipsum immediatè tangitur: ideò inde sequitur, hanc communicationem procedere ad quamlibet distantiam. Et per consequens omne corpus ab omni eo afficitur, quod in universo accidit, ita ut is, qui omnia perspicit, in unoque legere possit, quod per totum accidit, immò etiam, quod jam factum aut adhuc futurum, in præsenti observans, quidquid tam secundùm tempus, quam secundùm spatium elongatur.

LXII. Enimverò anima in se ipsa legere nequit, nisi quod distinctè in ea repræsentatur non omnes suas perceptiones unà evolvere valet, quoniam ad infinitum tendunt.

LXIII. Quamvis itaque quælibet monas creata totum universum repræsentet, multo tamen distinctiùs repræsentat corpus, quod ipsi peculiari ratione adaptatum est, & cujus entelechia existit. Et sicuti hoc corpus exprimit totum universum per connexionem omnis materiæ in pleno, ita etiam anima totum universum repræsentat, dum repræsentat hoc corpus, quod ad ipsam spectat peculiari quadam ratione.

LXIV. Corpus spectans ad monadem, cujus entelechia vel anima existit, constituit cum entelechia id, quod vivens appellatur, & cum anima id, quod animal salutatur.

LXV. Est verò corpus viventis vel animalis semper organicum. Etenim cùm quælibet monas sit speculum universi suo modo, & universum perfecto ordine gaudeat, ordo etiam esse debet in repræsentante, hoc est, in perceptionibus animæ, & per consequens in corporibus, secundùm quæ universum in eis repræsentatur.

LXVI. Ita quodlibet corpus organicum viventis est species machinæ divinæ, aut automati naturalis, quod omnia automata artificialia infinitis modis antecellit, &c.

LXVII. Et fieri potuit, ut auctor naturæ hoc artificium divinum

divinum & prorſus mirabile in praxin deduceret, quia portio quælibet materiæ non modò diviſibilis in infinitum, ſicuti veteres agnovere, verùm etiam actu ſubdiviſæ in infinitum, qualibet parte peculiari motu gaudente aliàs fieri haud quaquam poſſet, ut quælibet portio materiæ totum exprimeret univerſum.

LXVIII. Liquet inde, in minima portione materiæ dari mundum creaturarum viventium animalium, entelechiarum, animarum &c.

LXIX. Ita nihil incultum, nihil ſterile, nihil mortuum datur in univerſo, nullum chaos, nulla confuſio, niſi ad apparentiam.

LXX. Videmus hinc, quodlibet corpus vivum habere entelechiam unam dominantem, quæ eſt anima in animali, ſed membra hujus corporis viventis plena ſunt aliis viventibus, plantis, animalibus, quorum unumquodque iterum ſuam habet entelechiam ſeu animam dominantem.

LXXI. Omnia corpora rivorum inſtar in perpetuo ſunt fluxu, & partes aliæ continuo ingrediuntur, aliæ egrediuntur. Vetuſtiſſima hæc phyſicorum ferè omnium hypotheſis, aſſerta a theogoniarum ſcriptoribus, *Thalete*, *Platone*, Stoicis, *Heraclito*, *Democrito*, *Epicuro*, Scepticis, aliiſque nec recentioribus ante *Leibnitium* ignota, ex quibus imprimis, qui toties cum *Leibnitio* concordat, *Jordanus Brunus* (21), *nihil variabile* dixit *atque compoſitum in duobus temporum momentis, eiſdem prorſus partibus eodemque partium ordine conſiſtere, cum effluxus influxuſque atomorum in omnibus hujuſmodi ſit continuus.* Quæ ita ad animam hominis, quam atomam naturam, & monada ipſe quoque vocat, transfert:

Ergò atomàm tantùm naturam dixeris eſſe,
Perpetuò cujus nulla aut propria una figura eſt.
Ergò natura eſt animi divina reperta,

(21) De Minimo p. 72.

Quam non alteritas non paſſio conficit ulla,
Quæque ut ſub fato eſt obnoxia compoſitique
In partem veniens, momento vix manet uno.
Sorte affecta pari, numerique uno ordine perſtat.
Quotquot enim fiunt, mutantur lapſa ruuntque,
Continuè ad aliud atque aliud, non entia credes.
Atqui naturam in ſpecie meditando perennī
Unam cui conformari, ſervarèque temet
Conſimilem debes, conſortem te eſſe deorum
Comperies vitæ, & dices: ſubſtantia noſtra hæc.

Referre ſe autem omnem ſubſtantiam ad atomum (non » molis, ſed naturæ, ut ipſe quoque vocat,) in ſequentibus » prolixè docet, ubi non animam modò in organico corpore » commemorat, ſed eam quoque, quæ eſt in toto vitæ telluris horizonte; a qua ad animos in horizonte majori, & » animum animorum Deum aſcendit. Cuilibet autem animæ, » ſive monadi atomove, quæ ſynonyma ſunt apud *Brunum*, » ſuam eſſe, quam agnoſcat materiam, aſſerit, & in eo illius naturam conſtare ait, quòd compoſitionem intrinſecam » non habeat, & quòd, cùm non ſit, id fiat non per modum diſſolutionis ſeu diviſionis, impropriiſſimè autem generari dicatur vel corrumpi, ea præſertim, quæ propriè » intrinſecaque natura æterna, immortalia, incomponibilia, » indiſſolubilia, animæ, Dii, Deus. « Hæc *Brunus*. Cujus monadologia meretur a viro quodam docto & laboris moleſti patiente ex ſcriptis ejus colligi, & cum monadologia Leibnitiana comparari. Verùm hæc ὡς ἐν παρόδῳ.

LXXII. Anima non mutat corpus niſi ſenſim ſenſimque & per gradus, ita ut nunquam omnibus ſuis organis uno quaſi ictu privetur. Et dantur ſæpiùs metamorphoſes in animalibus, ſed nunquam metempſychoſis ſeu tranſmigratio animarum locum habet, neque enim dantur animæ prorſus ſeparatæ. Etiam hoc ex veteri philoſophia translatum, quæ per omnes ferè ſectas ὄχημα & εἴδωλον animæ tribuebat, ut ſuis locis probatum.

LXXIII. Atque ideò etiam nulla datur generatio, nec mors per-

perfecta, rigorosè loquendo. Sunt enim evolutiones & accretiones, quas generationes vocamus; quemadmodum involutiones & diminutiones, quod mortem appellamus. Etiam hoc veteribus multoties assertum, nempe quod ex fluxu materiæ perpetuo aliter constare non posset, ut ex iis, quæ *Tomo primo nostræ Hist. Criticæ Philosophiæ* passim dicta sunt, liquere potest.

LXXIV. Quia hodie observationibus compertum est, corpora organica naturæ nunquam ex chao seu putrefactione prodire, sed constanter per semina, in quibus sine omni dubio datur quædam præformatio; hinc concluditur, corpus non modò organicum jam præextitisse ante conceptionem, sed etiam animam in hoc corpore, h. e. animal ipsum. Et per conceptionem animal istud tantummodò disponitur ad magnam quandam transformationem, ut fiat animal alterius speciei. Nititur utraque hypothesis præsuppositio, stamina corporum ab initio rerum efformata præexistere, unde sequitur, habere quoque ea animas suas seu entelechias, quibus informentur. Ast haud levibus illa sententia a magnis viris premi solet difficultatibus (22), unde ipsa quoque ratio adducta pro animarum existentia cujus generis ponderisque sit, dignosci potest. Quæ tamen nobis aliud agentibus, hoc loco curæ haud sunt; id verò monendus lector, caveat, ne hanc Leibnitianam præexistentiam animarum, quæ suo modo *H. Moro* (23) & *Andr. Planero* (24) quoque placuit, confundat cum veterum theologorum physicorumque Græcorum, immò eorum omnium, qui μετεμψύχωσιν asserebant, animorum præexistentia. Hi enim animas certo numero creatas corpori, postea demùm efformando, in matris utero immitti statuebant. Illi evolutionem & staminum & animarum, atque translationem in alium perfectionis gradum, v. c. ex statu bruto insensitivum, & ex hoc in rationalem asserunt. Quo jure vel verisimilitudine? dicere hoc loco, nihil attinet.

(22) Conf. quos laudat præstantissimus *Hollmannus* Phys. P. II. c. 4. §. 517. p. 629.

(23) Opp. phil. T. II. p. 365. seqq.

(24) In Diss. de propagat. animæ humanæ pr. V. p. 41.

LXXV. Animalia, quorum nonnulla elevantur ad gradum maximorum animantium, ope conceptionis, appellari poſſunt ſpermatica, ſed ea, quæ ſpeciem non mutant, naſcuntur, multiplicantur, & deſtruuntur, quemadmodum animalia magna. Parvus admodum numerus eſt electorum, qui ad theatrum majus progrediuntur.

LXXVI. Si animal nunquam naturaliter incipit, nec unquam naturaliter finiri debet: & non modò nulla datur generatio, verùm etiam nulla deſtructio totalis, ſeu mors rigorosè ſumta. Atque ratiocinia iſta a poſteriori deſumta, cum illis a priori deductis optimè concordant.

LXXVII. Ita aſſerere licet, non modò animam, mundi indeſtructibilis ſpeculum, eſſe indeſtructibilem, verùm etiam animal ipſum, quamvis machina ipſius ſæpiùs ex parte pereat, & involucra organica relinquat, vel capiat. Noverat *Leibnitius*, ut veterem philoſophiam apprimè didicerat, & intelligebat, veteribus hoc ſyſtema indeſtructibilitatis, ita enim compendii cauſsâ vocabat, non fuiſſe ignotum. Ut igitur ſententiæ valdè paradoxæ & invidiam toti hypotheſi conflare aptæ auctoritatem conciliaret, ad veterum conſenſum provocavit. Teſtem autem produxit *Leibnitius* auctorem libri *de Diæta*, qui *Hippocrati* tribui ſolet, verius autem a diſcipulo quodam Hippocraticis ſententiis innutrito profectus eſt. Is ubi τὰ ζῶα, ex igne & aqua conſtare dixiſſet, quorum ille omnia per omnia moveret, hæc omnia per omnia nutriret, id eſt, ille activum, hæc paſſivum principium ſuppeditaret, addit: » Par» ticulatim utrumque ſuperare & ſuperari ad ſummum & mi» nimum, quantum ejus fieri poſſit; nunquam autem ſimul in » eodem conſiſtere, ſed ſemper alterari; nullum enim omni» nò corpus perire, neque fieri quod priùs non erat, verùm » permixta & diſcreta alterari: homines autem putare, hoc » quidem ex orco in lucem auctum generari, illud verò ex » luce in orcum imminutum perire ac corrumpi. Oculis au» tem magis credere oportere quàm opinionibus: ſed animal » neque mori poſſibile eſſe neque generari, ſed augeri omnia

» &

» & minui ad ſummum & ad minimum, quantum ejus fieri » poſſit. Generari autem idem eſſe ac perire ſive corrumpi, » nempe commiſceri & ſecerni: unumquodque ad omnia & » omnia ad unumquodque idem eſſe, ſeorſim autem omnia & » divina & humana ſurſum ac deorſum viciſſitudinem habe- » re, ac tranſire; & hæc fieri per divinam neceſſitatem; ac- » cedentibus autem illis huc, his verò illic, & inter ſe (igni » nempe & aqua) permixtis deſtinatum fatum explere & ad » majus & ad minus: corruptionem verò omnibus mutuo in- » ter ſe eſſe, majori a minore, & minori a majori: & auge- » cere majus a minore: reliqua autem omnia & hominis ani- » mam & corpus velut animam ornari ac gubernari. &c. « Diſplicuit cl. *Des Maizeaux* hæc comparatio, qui ſeductum a *Cornarii* verſione *Dacierium* & ab eo *Leibnitium* de generatione & morte animalium hæc perperam intellexiſſe contendit, cùm ζῶα hoc loco nihil aliud ſint niſi entia omnia, quæ ſunt, creſcunt, diminuuntur, ſolvuntur &c. quæ ſenſu populari ζῶα appellentur. Hinc nihil aliud velle auctorem putat, quàm falſum eſſe plebis præjudicium, res recens apparentes naſci aut incipere exiſtere, vel diſparentes eſſe ceſſare, nam cùm mundus quædam entium particularium congeries ſit, non poſſe aliquid perire ſine univerſi detrimento: adeoque entia hæc generationem & deſtructionem propriè non pati, ſed conſtare omnia commixtione, compoſitione, incrementis, unione, modificatione, diminutione, ſeparatione, & ſic porrò, & hoc naſci, hoc perire eſſe. Hæc nihil facere putat ad ſyſtema indeſtructibilitatis a *Leibnitio* animabus vindicatum. Nobis ſatis levis hæc *Leibnitii* cenſura videtur, ubi etiam concedamus, τὰ ζῶα non animantia, ſed entia in mundo omnia ſignificare, quod tamen nondum vir doctus evicit. Cùm enim ex hypotheſi *Leibnitii* res compoſitæ in mundo omnes, ex ſimpliciſſimis entibus ſive monadibus conſtent, quarum aggregatio novam ſubſtantiam non producat, ſed phænomenon materiæ; adeoque rebus omninò omnibus ſuæ animæ inſint, quæ alterari mutarique nequeant, licèt modificationes patiantur; rectè

ex mente illuſtris viri τὰ ζῶα in allato loco comparantur cum monadibus, quæ vitæ cauſſam, animam, in ſe habent, quæque ex eadem ratione perire non poſſunt; quia cùm ſemel eſſe cœperint mutationis omnis expertes perſtant, adeoque iſtam monadatorum congeries ubi apparet, non novam entium viventium exiſtentiam innuere poteſt, id eſt generationem, ſed modò novum φαινόμενον exſurgens ex transformatione ſtatûs &c. Verùm ipſum auctoris veteris ſyſtema intuentes, quod & *Tomo primo hiſt. Crit. Philoſ.* ex hoc loco adduximus, deprehendimus, eum de natura hominis & qualitatum tum corporis tum animi diſſerere, & imprimis hæc ad *Heracliti* philoſophiam exigere, ſecundùm quam præter particulas ignis nihil certum fixumque manet, reliqua ἄνω καὶ κάτω, ſive divina ſunt, ſive humana, adeoque etiam ipſa anima hominis, inter ſe mutuo mutantur alteranturque: diſertè enim ait, de hac naturæ lege: Ὁ νόμος τῇ φύσει περὶ τούτων ἐναντίος, χωρὶς δὲ πάντα καὶ θεῖα καὶ ἀνθρωπίνα (adeoque non entia tantùm in genere) ἄνω καὶ κάτω ἀμειβόμενος. Quæ obſcuriſſima verba nemo intelliget, niſi *Heracliti* philoſophiam conſuluerit. Aſt ille, teſte *Sexto Empirico* (25) ſtatuebat: & vitam & mortem eſſe cùm vivimus & morimur, nam cùm vivimus mortuas eſſe noſtras animas, & in nobis ſepultas, cùm autem morimur reviviſcere, & vivere: itemque mori & vivere perinde eſſe, quodvis enim mutari in ſuum contrarium: nempe ob naturalem ignis mundani ejuſque mutationum per rarefactionem & condenſationem legem, qua res omnes modificationem accipiant, nec vitam nec mortem, ſed alterationem dari, idque ad homines æquè pertinere. Rectè itaque hactenùs *Leibnitius* hunc ſcriptorem veterem *Heracliti* principia ſequentem in partes vocavit, poteratque ipſum *Heraclitum* advocare, quem idem ſtatuiſſe ſuo loco luculenter, niſi fallimur, demonſtravimus. Aſt, ut ingenuè quoque fateamur, ob aliam longè rationem pro *Leibnitii* monadibus hic locus non adeò militat. Nempe tantùm abeſt, ut principia ſimpliciſſima, ſtabilia, ſubſtantialia,

(25) Pyrrh. hyp. L. III.

ſtantialia, vitam animamque habentia ſtatuerit *Heraclitus*, quique ex ejus ſchola progreſſi ſunt Hippocratici diſcipuli, ex parte Heracliteæ phyſiologiæ adhærentes, ut potiùs naturis Pythagoreorum ſtabilibus ſive monadibus, τμήματα illa ſive particulas ignis ſubtiliſſimas opponerent, quæ ſemper eſſent in fluxu, unde animam quoque perpetuo fluere & κίνησιν eſſe *Heraclitus* ſtatuit, ut *Tomo primo noſtro* demonſtratum. Non itaque entia viventia, animata, ſimplicia durant, & novis tantum modificationibus prodeunt, ſùntque indeſtructibilia, ſed potiùs nihil prorſus habent ſtabile ſemperque mutantur, funduntur, alterantur, nec, ſi hos homines ſequeris, monades exiſtere poſſunt, cùm ipſæ animæ ex mobilibus ignis particulis conſtantes ejuſmodi mutationi ſint obnoxiæ. Quæ in aprico ponunt, ingens inter illud Hippocratici ſcriptoris & inter *Leibnitii* ſyſtema diſcrimen intercedere. Quòd ſi ex veteribus ſyſtemati indeſtructibilitatis quærenda eſſet auctoritas, rectiùs ad *Apollonium Tyaneum* provocare liceret, is enim diſertè: » Nulla omninò res interit, niſi in ſpeciem, quemad» modum nec gignitur quicquam, niſi ſpecie. Ubi enim » aliquid ex ſtatu eſſentiæ in naturæ ſtatum tranſit, id gene» ratio videtur, mors contrà, ubi ex ſtatu naturæ ad ſtatum » eſſentiæ redit. Cùm interea verè nihil generetur, aut cor» rumpatur, ſed tantùm conſpicuum ſit modò, modò con» ſpectui ſubducatur rurſum, illud quidem propter materiæ » craſſitiem, hæc verò propter eſſentiæ tenuitatem, quæ ſem» per eadem eſt, motu tantùm & quiete differt. « Sed & reliqua legenda ſunt, quæ apertum faciunt, ſecundùm *Apollonium* nec generationem nec mortem propriè dictam dari. Et poteſt hæc Tyanenſis philoſophi explicatio eo magis videri affinis hypotheſi Leibnitianæ, quia ex Pythagoreis fuit, ſecundùm quos ideæ, ſive rerum eſſentiæ, quas cum monadibus ſuis conſpirare faſſus eſt *Leibnitius*, æternæ, ſimplices, immutabiles ſunt, aſt accedente materiæ conformatione viſibiles fiunt, non verò demùm oriri incipiunt. Quo ſenſu *Apollonii* verba explicuit *B. Gottfridus Olearius*. Aſt, ut, quo

ſumus candore, verum fateamur, & falſa hæc eſt explicatio, ut *Tomo ſecundo noſtro* demonſtratum, & Spinoziſticam magis eſſentiæ modificationem, quàm Leibnitianam præexiſtentiam iſta *Apollonii* verba innuunt: qua invidia virum optimum, ab hac impietate alienum onerare nolumus. Interim ex adductis locis certum eſt, veteres haud paucos mortem & generationem tantùm inter φαινόμενα retuliſſe, licèt ejus rationem ſecundùm diverſa ſyſtemata diversè explicuerint. Illud autem verum, quotquot monades, atomos, elementa ſimplicia &c. poſuerunt, ea ſtatuiſſe indeſtructibilia, & mutationes tantùm ad particularum modificationes retuliſſe.

LXXVIII. Ex his principiis, explicari poteſt unio, aut potiùs conformitas animæ ac corporis organici. Anima ſuas ſequitur leges, & corpus itidem ſuas: conveniunt verò inter ſe vi harmoniæ inter omnes ſubſtantias præſtabilitæ, quoniam omnes ſunt repræſentationes univerſi.

LXXIX. Animæ agunt ſecundùm leges cauſſarum finalium per appetitiones, fines & media; corpora agunt ſecundum leges cauſſarum efficientium, ſeu motuum. Et duo regna, alterum nempe cauſſarum efficientium, alterum cauſſarum finalium harmonica ſunt inter ſe.

LXXX. Cognovit *Carteſius*, animam non poſſe dare vim corporibus, quoniam eadem ſemper virium quantitas in materia conſervatur; credidit tamen, animam poſſe mutare directionem corporum. Id quidem ideo factum eſt, quòd ipſius tempore lex naturæ ignoraretur, quæ vult, eandem ſemper directionem totalem conſervari in materia. Quòd ſi hoc obſervaſſet, in ſyſtema harmoniæ præſtabilitæ incidiſſet.

LXXXI. In hoc ſyſtemate corpora agunt, ac ſi (per impoſſibile) nullæ darentur animæ, ac animæ agunt, ac ſi corpora nulla darentur, & ambo agunt, ac ſi unum influeret in alterum. Celeberrima hæc harmoniæ præſtabilitæ hypotheſis eſt, quæ noſtra ætate etiam tonſorum & fabrorum labiis decantata eſt. Cujus hiſtoriam integram hoc loco ſcribere, eſſet a via, quam ſectandam nobis propoſuimus, ad diverticula diſcedere,

discedere ; ex quibus reditus non nisi longo itinere pateat. Pauca itaque seligenda, & ea tantùm afferenda sunt, sine quibus historia famigeratissimi systematis intelligi nequit. Occasionem verò, *Leibnitio* suppeditatam de hac hypothesi cogitandi, passim ipse enarravit, fassus : » cùm satis quidem jam » olim explicuisset intrinsecas animæ operationes, diù se hæ- » sisse, quid de commercio ejus cum corpore statueret. Agno- » visse quidem, animam quodammodo πρώτην ἐντελέχειαν esse: » seu primum principium activum internum, quod sit in cor- » pore ; sed cùm leges motûs veras eruisset, vidisset que, ta- » lem esse naturam rerum, ut neque nova vis neque etiam » nova directio corporibus aliunde accedat ; jam manifestè se » agnovisse, omnia in corporibus fieri mechanicè, sed ita, » ut principia mechanismi sint ab incorporeo, qui influxus » animæ metaphysicus dici possit, unam completam ex anima » & corpore constituens substantiam ; nec tamen animæ ul- » lum posse in corpus esse influxum physicum, seu per quem » leges motûs turbentur, sed consentire operationes animæ » & corporis per harmoniam, ab initio rerum præstabilitam, » cujus ope sublatæ sint difficultates de commercio animæ & » corporis, quæ hactenùs philosophos exercuerint. « Alio loco vero similia tradit. Leges motûs post *Cartesii* ætatem demùm detectas, ipsi falsitatem systematis influxus, assistentiæ, caussarumque occasionalium detexisse, & ad hoc novum systema manu quasi duxisse. Nempe statuerat *Cartesius*, eandem in universo conservari motûs quantitatem, ex massa mobilis in celeritatem ejus æstimatam ; ex quo suppositio inferebat: non posse influxum realem animæ atque corporis habere locum, eo quod secundum eum, quantitas aliqua augeri, minuique possit. Hanc verò *Cartesii* regulam falsam esse, primus demonstravit *Leibnitius*, luculenter ostendens, magnum esse discrimen, inter vim motricem & quantitatem motûs, idque evidentibus ratiociniis contra *Catelanum* & *Papinum* assertum ivit. Agnovit id quoque magnus *Newtonus* (26) experientiâ pro-

(26) Optic. P. III. q. ult. p. m. 404.

probans, ex variis binorum motuum compoſitionibus, manifeſtum eſſe, non ſemper eandem eſſe in mundo quantitatem motûs. Falſo itaque *Carteſii* canoni alium ſubſtituit *Leibnitius*, naturæ rerum convenientem (27), qui idenditatem quantitatis virium motricium ex maſſa mobilis in quadratum celeritatis æſtimandarum aſſerit, ex quo concluſit, ſi animæ volitiones motum efficiant in corpore noſtro, reliquis imprimendum, augeri ſic in corporibus, ſive in univerſo corporum complexu, vires motrices, & minui, cùm ex diverſorum corporum motu atque in ſenſoria noſtra impulſu oriantur perceptiones, quod canoni repugnat. Sed & porrò *Carteſio* placuerat, cùm in actione motrice diſtingui poſſe ipſam motûs quantitatem a directione obſervaviſſet, animam poſſe habere vim mutandæ directionis motuum, qui fiunt in corpore, ad eum ferè modum, quo eques, quamvis equo, quem inſidet, vim nullam largiatur, ejus tamen greſſum, vires, quo libuerit dirigendo, moderatur. Aſt hæc iterum falſa eſſe poſtea compertum fuit, cùm, obſervante *Leibnitio*, nihil neque in anima, neque in corpore, id eſt, neque in cogitatione, neque in maſſa ſit, quod ad explicandam hanc unius per alterum immutationem ſervire poſſit, & ſive anima quantitatem virtutis, ſive lineam directionis in corpore mutare dicatur, utrumque æquè inexplicabile ſit. Hinc his quoque canon a *Leibnitio* ſurrogatus alius, nempe: conſervari etiam eandem directionem in omnibus ſimul corporibus, quæ inter ſe agere ſupponuntur, quomodocunque demum ſibi mutuò occurrant, dum ſcilicet ſervatur directio centri gravitatis communis. His legibus naturæ ſuppoſitis, colligebat inde *Leibnitius*, corporum directionem æque ac virtutem imperio animæ ſubtrahendam eſſe, & non modò alterius ex his ſubſtantiis phyſicum influxum in alteram nulla ratione explicari, ſed & abſque omnimoda legum naturæ perturbatione in corpus animam phyſicè agere

(27) Journal des Savans 1698. p. 262. Primus hanc motus legem deprehendit in ſphæricis illuſtris Hugenius, vid. Journal des Savans 1669. p. 534.

agere non posse. Qua ratione systema quoque assistentiæ, quod *Cartesio* placuit, subruitur, quæ quoque caussa est, cur *Malebranchius*, *Cordemæus* aliique, eo relicto, systema caussarum occasionalium excogitarint. Quo verò posito, cùm miracula perpetua introducantur, nec caveatur eo perturbationi legum naturalium in utraque substantia constitutarum, quæ æquè violabantur, sive Dei interpositio, sive mutuus influxus interveniat, ratio autem sufficiens ejus dari nulla possit: via plana se detexit *Leibnitio* ad harmoniam præstabilitam descendendi, quæ nec leges motûs naturales confundat, nec Deum ex machina advocet, sed animam pariter atque corpus suis motibus, secundùm regulas naturales permittat, & conspirare tamen utramque substantiam amicissimè demonstret. Qua in hypothesi confirmatum, se ait *Leibnitius*, cùm de principio harmoniæ tum in genere, tum in specie præformationis, itemque harmoniæ inter omnes res præstabilitæ, v. c. inter naturam & gratiam, inter decreta Dei & actiones hominum prævisas inter omnes partes materiæ, & inter ipsum præteritum & futurum &c. ex natura sapientiæ divinæ, quæ summam, quæ concipi modo potest, harmoniam involvit, esset convictus. Hinc enim se sua sponte delatum esse ad hoc systema ait, secundùm quod Deus animam initio ita creavit, ut ea, quæ in corpore fiunt, sibi repræsentare & producere in se ipsa; & similiter corpus illud per se facere dicatur, quod anima imperat. Ita leges, quibus cogitationes animæ uniuntur in ordine caussarum finalium, & secundùm evolutionem perceptionum, imagines producere debere, quæ concordent conveniantque cum impressionibus corporum, in organa sensoria; parique ratione leges motuum in corporibus, qui secundùm ordinem caussarum efficientium se consequuntur, conspirare quoque atque ita convenire debere, cum cogitationibus animi, ut corpus ad agendum promtum sit, eo tempore, quo vult anima. Quo pacto anima perceptionum & appetituum suorum unus auctor est, ut corpus motuum, quæ tamen ut inter se concordent, harmoniæ a summæ sapientiæ auctore

Deo, præſtabilitæ id opus eſt. Valdè commendavit *Leibnitius* hoc ſyſtema, quod & ſapientiam divinam, non diffitente *P. Baylio* (28), omnium maximè extollat, & libertati planè non refragetur, cùm ſecundùm illud anima ſuarum actionum auctor ſit liberrimus; animæ autem independentiam tantam faciat, quantam liceat, cùm quæcunque in anima fiunt, ab ea dependeant; eo quod ſtatus futurus ex præſente exſurgat. Non tamen in ipſo partu fœtum ingeniosè excogitatum in vulgus prodire juſſit, ſed ab anno cIↃ IↃCLXXXIX, quo primum de eo cogitare cœpit, animo ruminatus eſt, etiam cum viris doctis in literis de eo egit; donec maturum jam iſtum pullum ſatiſque venuſtè ornatum anno cIↃ IↃCXCV, in *Ephemeridibus Pariſienſibus* prodire juberet, inſerto *Syſtemate novo naturæ & communicationis ſubſtantiarum, itemque unionis inter corpus & animam.* Non poterat non fieri, ut tam inauditæ novitatis cogitationes contradictionem haud paterentur. Prodiit itaque in arenam in eodem diario erudito eruditiſſimus *Foucherius*, & objectiones nonnullas attulit, quibus ſatis, quod & facere paulo poſt conatus eſt *Leibnitius.* Deinde *P. Bayle* quoque, laudato eximio ingenii maximi, quod ex hac hypotheſi elucet, ſpecimine, quibus illam difficultatibus premere ſibi videretur, in *Dictionario Hiſtorico-Critico* expoſuit. Quas tam ſolvit quoque, & illuſtravit difficiles meditationes *Leibnitius.* Tertius ab his ex Benedictinorum, congregationis S. Mauri in Gallia, monachorum ſodalitio vir acutus *Franciſcus Lamius* habere ſe, quæ objiceret, in libro *de Cognitione ſui* faſſus eſt, & inimicum eſſe ſyſtema harmoniæ præſtabilitæ in libertatem contendit. Acceſſit his ex Jeſuitarum ſodalitio eruditiſſimus *Tourneminius*, qui pro ſyſtemate influxus contra harmoniam præſtabilitam erudite & humaniter militavit (29). Parciùs eam aggreſſus *Jaquelotius* (30), nonnulla repre-

(28) Dict. T. IV. art. *Rorarius* not. Q. p. 1840. ſeqq.

(29) Memoires de Trevoux 1703. Mai p. 864. Juin p. 1063. Sept. p. 1661. Oct.

(30) Conformité de la foi avec la raiſon. conf. A. E. 1705. Oct.

reprehendit, in haud paucis ingenioſum εὕρημα laudavit. Reſpondit his quoque *Leibnitius*, & tum de *Lamii* & *Baylii* objectionibus in altera dictionarii editione repetitis nonnulla monuit, tum ad *Jaquelotii* obſervationes ſuas annotationes vulgavit. Interim cùm in theatro orbis eruditi *Theodicea* comparuiſſet, hac imprimis hypotheſi, cum reliquis, quas ad refellenda *Baylii* objectiones uſus eſt, qua ratione ad veritates magni momenti demonſtrandas uti liceat, more ſuo eruditiſſimè oſtendit. Interim novus contra fœtum ingenii Leibnitiani adverſarius prodiit, medicus celeberrimus *Georgius Erneſtus Stahlius*, qui ad communicatas ſecum ab ipſo *Leibnitio* meditationes, *Enodationes* ſcripſit, quibus *Replicationem* auctor oppoſuit. Tandem inter *Samuelem Clarckium* quoque & *Leibnitium*, ut de aliis metaphyſicæ capitibus, ita imprimis de harmonia quoque præſtabilita diſputatum eſt, ipſo illuſtri *Newtono* objiciente perpetuum eam miraculum ſupponere. Et hi quidem vivo harmoniæ præſtabilitæ parente contra eam inſurrexerunt. Poſt fata *Leibnitii* autem dici non poteſt, quam miris fortunæ viciſſitudinibus ea hypotheſis excepta ſit, poſtquàm cel. *Wolfius* ei ſubſcripſiſſet. Qui, ut ipſe narrat (31), cùm novum metaphyſicæ corpus conderet, initio conſtituerat apud ſe, totam quæſtionem de unione inter animam & corpus intercedente omittere; aſt cùm præter ſpem ex fundamentis poſitis ad hypotheſin hanc ſponte adduceretur, eam non retinuit modo, ſed majori etiam luce perfudit. Ex eo autem tempore cùm de placitis Wolfianis acerrimè diſputaretur, harmonia præſtabilita meta illa fuit, ad quam omnes, qui inimica adverſus præſtantiſſimum virum ſigna contulerant, tela dirigerent, pro qua omnibus viribus ſectatores *Wolfii* decertarent. Qui tamen harmonia præſtabilita ſe tantùm uti veluti hypotheſi, adeoque ei nullas veritates inædificare aliquoties monuit. Quæ tamen hoc loco enarrare omnia, & ſcriptorum omnium recenſum dare inſtituti ratio obſtat, conſulendus autem, qui diligenter in hoc ſtadio decurrit cl. *Ludovicus*.

(31) In Præf. Metaphyſicæ Germ.

Sed non minùs impoſſibile nobis, limitibus ſatis arctis conſtrictis, ea enarrare omnia, quæ contra hypotheſin elegantem quidem & ingenio maximè ſe commendantem, aſt paradoxam monuerint viri docti, regeſſerintque *Leibnitius*, *Wolfius* eorumque aſſeclæ. Comparari autem & attentè legi expendique meretur illuſtris viri *Georgii Bernardi Bulfingeri Commentatio hypothetica de harmonia animi & corporis humani maximè præſtabilita ex mente illuſtris Leibnitii*, qui diligenter & acutè ea enarravit quæ *Foucherius*, *Baylius*, *Lamius*, *Tourneminius*, *Newtonus*, *Clarkius*, *Stahlius*, quos vivus adverſarios *Leibnitius* habuit, objecerunt, & in id ingenii præſtantiſſimi nervos intendit, ut eorum objectionibus ſatisfaceret, demonſtraretque leges corporum & leges monadum, quantumvis diverſas, tamen inter ſe ſub generalibus legibus metaphyſicis convenire, ut harmonicas dicere, iiſdemque mediantibus effectus harmonicos ex cauſſis harmonicis derivare liceat: adeoque poſſibile eſſe, ut corpus atque anima conſpirent, etiamſi principium mutationis ſit unicuique intrinſecum ſaltim; eo quòd experientiæ teſtimonio conſpirent mutationes corporis & animæ, ſed utrumque ſibi habeat res ſuas & ſuas ſequatur leges, neceſſeque ſit, ut a Deo ſemel ſint harmonicè conſtituta ab initio, ſic ut ex priori eorum harmonia conſequantur ceteræ. Hunc itaque eruditiſſimum virum eos adire oportet, qui rem omnem acumine philoſophico enarratam cupiunt. Nos, ut controverſiæ ſpecimen faciamus, ex innumeris objectionibus quibus omnis generis eruditi harmoniam præſtabilitam aggreſſi ſunt, eam unam adducimus, quæ inimicam eſſe libertati & fataliſmum quendam, id eſt fatalem neceſſitatem inferre, adeoque Spinoziſticæ impietati portam aperire confeſſa eſt. Nempe offendit viros doctos & pios, quod antecedentes perceptiones ſubſequentium parentes, & hæ appetituum animæ auctores dicantur, qua ratione dum nihil fieri, quod non in antecedente ſuam rationem habeat, aſſeratur, everti libertatem putant. Primus, niſi fallimur, *Franciſcus Lamius* hoc telum harmoniæ præſtabilitæ intentavit, quod ita repreſſit

Leibni-

Leibnitius, ut liberas esse actiones animæ voluntarias contenderet, quarum distinctas ideas habet, & quæ pendent a ratione; distingueret autem inter naturale, quod naturæ rerum convenit, & inter necessarium, sive essentiale, quod immutari non potest, legem autem ordinis, quæ in perceptionibus est, ut in motibus, libertatem non jugulare, ut exemplo ipsius DEI constet, affirmaret. Postea commotis controversiis Wolfianis præcipuus venerandus *Joachimus Langius* (32) in id incubuit, ut effecto monstro bicipiti materialismi & idealismi, mirâ harmoniâ præstabiliti, necessitatem quandam fatalem confirmari, omnemque voluntatis humanæ libertatem & actionem moralem istâ hypothesi everti evinceret. Quibus *Wolfius* præter alia *Commentationem de differentia nexûs rerum sapientis & fatalis necessitatis nec non systematis harmoniæ præstabilitæ & hypothesium Spinozæ* opposuit. Tacemus innumeros, qui hoc quidem telo acerrimè istam hypothesin confodere aggressi sunt. Quibus haud pauciores responderunt, inter quos præcipuè consulendus est summè reverendus *Bulfingerus* (33). Sed & tertia pars accessit, eorum, qui non repugnare quidem harmoniam præstabilitam libertati humanæ voluntatis ut solet adstrui, asseruerunt, ast esse tamen in ea aliquid, quod crucem figat, & veram libertatis notionem evertat, conquesti sunt. Quo pacto nuper acutissimè de harmonia præstabilita disputavit celeberrimus *Hollmannus* (34), qui, licèt sectatoribus *Wolfii* nomen non addixisset suum, contenderat tamen, in isto harmoniæ præstabilitæ systemate in se & præcisè spectato, in quo certas animæ humanæ repræsentationes, cogitationes & decreta certi in membris corporis motus, & certos in organis corporis sensoriis excitatos motus certæ quædam in anima humana consequantur repræsentationes, sensationes, & perceptiones, nihil se deprehendere, quod in animæ humanæ

(32) Scripta huc pertinentia nominat *Ludovicus* Hist. phil. Wolfianæ P. I. c. XIV. §. 252. sqq. p. 196. seqq. P. II. §. 540. sqq. longior enim series est, quàm hic exponi queat.

(33) In Dilucidat. philos. p. 357. seqq.

(34) In cogit. poster. de Harmonia præstabilita.

næ libertatem ullo modo ſit injurium: quæ aſſertio eum cum cel. *Langio* quoque commiſit. Poſtea autem conſiderato ſyſtemate in toto ſuo ambitu inveniſſe ſe, monuit, quæ libertati inimica ſint. » Nempe ſtatui obſervat, ſecundum iſtam hypo-» theſin, animæ vim mundi repræſentativam, illi adeò intrin-» ſecam & eſſentialem eſſe, ut non modò ſenſationes & per-» ceptiones rerum nudæ, quibus mutationes a corporibus in » organa ſenſoria agentibus productæ in anima repræſentantur, » ex ea fluant, ſed & ea ita ad mundum repræſentandum de-» terminata ſit, ut ex ea vi reliqua omnia, quæ in eadem con-» tingunt, exoriantur. Ita verò omnem actionis contingen-» tiam, quæ ſeparari a libertatis notione non poteſt, tolli » contendit, cùm omnia quæ in anima contingunt, ex vi illa » repræſentativa per eſſentiam ſuam determinata ſolùm conſe-» quantur, vis autem illa omnimodè determinata ſit, ſiquidem » anima alias æquè facilè hanc, quàm aliam quamcunque » mundi partem, æquè facilè illam, quæ corporis ipſius ſta-» tui reſpondet, quàm quamvis aliam, repræſentare ſibi poſ-» ſet, quod contra ſyſtematis primarium ſuppoſitum eſt. Hinc » enim neceſſe eſſe, ut & omnia, quæ ex omnimodè deter-» minata ejuſmodi vi fluunt, & ipſa omnimodè determinata » ſint: hæcque a Deo determinatio ſimul non minus ac ipſa » vis illa repræſentativa, ex ipſa animæ eſſentia fluat, ſicque » abſoluta porrò ſit & immutabilis. Et cogitationes ergò ani-» mæ reliquas & volitiones atque decreta ejus omnia, per » eſſentiam ejus, quæque eſſentiam ejus conſtituit, vim illam » mundi repræſentativam ita jam futura eſſe determinata, ut » conſequi aliter in anima nequeant, unde ea contingentia il-» larum omnis & cum illa ipſa animæ humanæ libertas col-» lapſa ſit. « Quibus vir doctus in ſequentibus ita inſtat, ut demonſtret, ex hac prædeterminatione repræſentationum, ſequi neceſſario volitionum determinationes, eaſque eſſe non minus præſtabilitas, quàm motus corporis. Tandem neque iſtud tacendum hoc loco eſt, fuiſſe nonnullos, qui ex ipſis principiis Leibnitianis oſtendere ſategerunt (35), habere animam

(35) Cel. *Gottſchedius* in Vindiciis ſyſtem. influxus phyſici ſect. II. c. 2. §. 22. p. 79.

nam vim movendi corpus, non metaphyſicam modò, ſed & phyſicam, adeoque ſyſtema influxus ab ipſo *Leibnitio* everti non poſſe. Rationem eam adducunt, quod, præter voluntatem movendi, conatum quoque inſignem, producendi nonnunquam motus voluntarios in corpore ſentiamus, qui niſus atque conatus ejus virium nomine venit, & *Leibnitio*, id quod reale in motu eſt, dicitur. Ipſe ſanè *Leibnitius*, vim movendi corpora influxu phyſico non ex rationibus impoſſibilitatis derivavit, concedit enim Deum ita movere poſſe corpora, ſed quòd in anima humana rationes ejus rei ſufficientes non inveniret, ſuadeat autem ſapientia DEI in legibus motuum & appetituum ſive finium demonſtrata, fieri id tantùm metaphyſicè, & per harmoniam. Unde cautè prudenterque pronuntiavit, quem nuper ereptum nobis dolemus Ven. *Jo. Guſt. Reinbeckius* (36) etiamſi hypotheſis harmoniæ præſtabilitæ in religionem Chriſtianam injuria non ſit, non minoribus tamen, quàm reliquas de unione animæ & corporis hypotheſes difficultatibus premi, præſtareque fateri ignorantiam noſtram ad myſteria DEI revelata ſimplici fide recipienda ducentem, quàm modum ignotum myſterii naturalis conjecturis & hypotheſibus definire. Verùm de his prolixiùs in hiſtoria philoſophiæ & controverſiarum Wolfianarum diſſerendum eſt. Jam ad monadologiam Leibnitianam revertimur.

LXXXII. Quod ſpiritus, ſeu animas rationales concernit, quamvis ita ſe habeat res, ut animal & anima nec oriantur niſi cum mundo, nec intereant niſi cum mundo: id tamen peculiare eſt in animalibus rationalibus, quod ipſorum animalcula ſpermatica (37), qua talia, habeant tantùm animas ordinarias ſeu ſenſitivas, ſed quæ electa ſunt, ut ita dicam, & ad naturam humanam ope conceptionis actualis perveniunt,

(36) In Diſq. de Harmonia præſtabilita, Germanicè edita Berolini 1737. 4.

(37) Subſcribit *Leibnitius* ſententiæ *Leuwenhoekianæ* de Animalculis ſpermaticis, quæ monadem eam conſtituere putat, ex qua exſurgit anima humana conf. *Hanſch.* l. c. p. 169. An verò id fiat ordinaria vel extraordinaria Dei operatione, non definit in cauſſa Dei §. 81.

eorum animæ ſenſitivæ elevantur ad gradum rationis & prærogativam ſpirituum. Valdè favebat *Leibnitius* præexiſtentiæ animarum, cùm & maximas circa ortum animarum difficultates cerneret, & innumeris diſputationibus quæſtionem de origine formarum ſubſtantialium expoſitam noſſet, ex qua controverſiæ quoque de anima vel per traducem vel per creationem producta exortæ ſunt; crederet autem non minori jure gaudere ſubſtantias ſimplices & immateriales, quàm atomos *Epicuri* vel *Gaſſendi*, quæ perpetuò durantes admittuntur. Hinc animas non niſi per creationem accepiſſe initium, & non niſi annihilatione finem quoque habere, ſtatuit; cumque corporis organici formationem ſine præformatione organica ſuppoſita explicari non poſſe, pro certo haberet, concluſit inde, generationem animalium non niſi transformationem eſſe, & habuiſſe corpus antea jam organiſatum animam eandem, nec poſſe eſſe animas, ſalvo naturæ ordine, a corporibus planè ſeparatas. Hæc cùm compararet cum harmonia, ſecundùm quam ſemper agit divina ſapientia, præexiſtentiam animarum ab initio creationis admittendam, & addendum illis eſſe neceſſario corpus organicum, in quo extiterint, concluſit. Veriſimile autem putavit, animas ante generationem merè ſenſitivas eſſe, & tum demum fieri in generatione rationales. Qua de re in ſe obſcuriſſima & difficili eleganter & ſatis perſpicuè in *Theodicea* diſſerit. Ita verò præexiſtentiam animarum, quod ſuprà jam tetigimus, a metempſychoſi diſcernebat, quæ ipſa quoque animarum προϋπαρξιν involvit, cùm ſaltem ejuſmodi, qualem animarum tranſmigratio innuit, legibus motûs, adeoque naturæ ipſi prorſus eſſe contrarium cerneret. Ut autem anima ex ſtatu ſenſitivo in ſtatum rationalem evehatur, mutationem & evolutionem materiæ machinæ corporis, quæ eſt in animali ſpermatico, requiri putabat; mutata enim corporis conditione, mutandum etiam animæ ſtatum eſſe ob harmoniam inter corpus & animam præſtabilitam; ob quam tamen harmoniam, ſtatus præſens ſit gravidus futuri, & homo futurus in illo animali jam latuerit, ut ipſe ad *Remondum* ſcripſit.

LXXXIII.

LXXXIII. Inter alias differentias, quæ inter animas ordinarias & ſpiritus intercedunt, etiam illa datur, quòd animæ in genere ſint ſpecula viventium, ſeu imagines univerſi creaturarum, ſed quòd ſpiritus inſuper ſint imagines ipſius divinitatis, ſeu auctoris naturæ, quæ ſyſtema univerſi cognoſcere & aliquid ejus per ſcintillulas architectonicas imitari poſſunt, cùm ſpiritus unuſquiſque ſit parva quædam divinitas in ſuo genere.

LXXXIV. Atque inde eſt, quòd ſpiritus ſint capaces ſocietatis alicujus cum Deo ineundæ, & quòd ipſe eorum reſpectu non ſolùm ſit inventor, qualis eſt reſpectu creaturarum ceterarum, ſed inſuper princeps & parens, hoc eſt, eam habeat ad ipſos relationem, quem princeps ad ſuos ſubditos, & parens ad liberos ſuos.

LXXXV. Inde haud difficulter infertur, omnes ſpiritus ſimul ſumtos conſtituere civitatem DEI, hoc eſt, regnum omnium perfectiſſimum ſub perfectiſſimo monarcha.

LXXXVI. Hæc civitas DEI, hæc monarchia verè univerſalis eſt mundus moralis in mundo naturali, & id maximè ſublime & divinum eſt in operibus DEI, atque in hoc reverâ gloria DEI conſiſtit, quoniam nulla daretur, niſi magnitudo & bonitas a ſpiritibus cognoſceretur, ipſiſque admirationi eſſet. Reſpectu hujus civitatis divinæ datur bonitas propriè ſic dicta, cùm e contrario ſapientia & potentia ubique eluceant.

LXXXVII. Intercedit ergò harmonia quoque inter regnum phyſicum naturæ, & regnum morale gratiæ, hoc eſt, inter Deum, quatenùs conſideratur ut architectus machinæ, & inter Deum eundem, quatenùs ut monarcha civitatis divinæ ſpirituum ſpectatur.

LXXXVIII. Ab hac harmonia pendet, quod res deducant ad gratiam per ipſas vias naturæ, & quod hic globus e. g. deſtrui & reparari debeat per media naturalia iis momentis, quando regimen ſpirituum id poſtulat ad aliquos puniendos, ceteros remunerandos.

LXXXIX. Asserere etiam licet, Deum tanquam architectum, satisfacere Deo tanquam legislatori, ex asse, atque sic peccata consequi debere pœnas per ordinem naturæ & structuræ mechanicæ rerum, bonas etiam actiones secum trahere remunerationes per media machinalia respectu corporum, quamvis idem nec possit nec debeat constanter extemplo accidere. Etiam in hac harmonia regni naturæ & gratiæ asserenda, visus est nonnullis gratiæ se inimicum ostendisse. At monuerunt amici ejus (38), etiamsi leges naturæ, ad exequenda gratiæ & justitiæ decreta valere dicat, illis tamen non dicere, quod opus gratiæ, absolvatur, sed minimè sufficientia declaravisse, cùm & miracula fieri propter regnum gratiæ asserat, & naturæ viribus peccatorem converti posse neget.

XC. Tandem sub perfectissimo hoc regimine nulla datur actio bona sine remuneratione, nulla mala sine pœna, & omnia vergere debent in salutem bonorum, hoc est eorum, qui regimine divino contenti sunt in hoc magno regno, qui confidunt in providentia divina, & qui amant & imitantur, ut par est, auctorem omnis boni, voluptatem percipientes ex consideratione perfectionum ipsius, secundùm naturam amoris puri & veri, vi cujus voluptatem percipimus ex ejus, quem amamus, felicitate. Atque ideò personæ sapientes ac virtuosæ perficere cōnantur, quicquid voluntati divinæ præsumtivæ & antecedenti conforme apparet, & hoc non obstante, in iis acquiescunt, quæ per voluntatem secretam; consequentem & decisivam acta contingunt, quoniam agnoscunt, quòd si ordinem naturæ satis intelligeremus, deprehensuri simus, eadem vota sapientissimi longè superare, nec fieri posse, ut meliora reddantur sive intuitu totius universi in genere, sive etiam respectu nostrum in specie. Siquidem, prout par est, auctori omnium adhæremus, non modò tanquam architecto & caussæ efficienti essentiæ nostræ, verùm etiam, tanquam Magistro nostro

(38) Vid. *Kortholt* Diss. de Phil. Leibnit. Christianæ religioni non perniciosa, quæ hanc vitæ historiam sequitur.

noſtro atquè cauſſæ finali, cujus eſt, efficere quod volumus, & qui ſolus nos felices reddere valet. Aperuit vir ſummus in his ultimis aſſertionibus veſtibulum philoſophiæ moralis, quale monadum atque harmoniæ univerſalis hypotheſibus ſine dubio inædificaturus erat. Eam autem non perfecit: nonnulla tamen in *Theodicea* attulit, quæ dicta illuſtrare poſſunt. Pleraque illuſtravit ex fundamentis Leibnitianis *Hanſchius*.

§. XXXVIII. Præſtantiſſimum metaphyſicæ Leibnitianæ caput theologia naturalis ſive doctrina de Deo, eſt, quod ſtudiosè excoluit *Leibnitius*. Qui non tantùm emendare Carteſianam exiſtentiæ DEI rationem aggreſſus eſt, ut ſupra dictum, ſed & applicatione principii rationis ſufficientis recta & acuta ex rerum exiſtentium contingentia, unicum & veriſſimum quod ſtringat & impietatem evertat argumentum deduxiſſe ſibi viſus eſt. Sed attributorum quoque divinorum harmoniam tum inter ſe, tum in relatione ad animam humanam inſigni acumine, ſuis tamen hypotheſibus uſus, in *Theodiceæ* opere explicuit, quod totum excerpere, & quæ ad philoſophiam ſpectant, huc adducere, operæ pretium eſſet, niſi paginarum noſtrarum anguſtia tantam prolixitatem refugeret, liberque eruditiſſimus & elegantiſſimus in omnium manibus verſaretur. Quoniam tamen ejus ſummam in *Cauſſa DEI* tractationi ſubjuncta in nervum contraxit auctor, acuteque de Deo, ejus intellectu, voluntate, decretis concurſuque ad actiones hominum diſſeruit, excerpemus, qua licet brevitate, ea quæ ad theologiam naturalem pertinent: eæ enim, quas de corruptione hominis & peccato, de ejus propagatione & imputatione, de auxiliis gratiæ & doctrinæ revelatæ capitibus aliis explicationes & conjecturas attulit, ad limites noſtros non pertinent, merentur autem legi expendique a Lectore curioſo omnia, ut, qualis fuerit *Leibnitius*, appareat. *Theologia naturalis Leibnitii.*

I. Omnipotentia complectitur tum Dei independentiam ab aliis, tum omnium dependentiam ab ipſo.

II. Independentia DEI in exiſtendo elucet & in agendo; & quidem in exiſtendo, dum eſt neceſſarius & æternus, &,

ut vulgo loquuntur, ens a se: unde etiam consequens est, immensum esse.

III. In agendo independens est naturaliter & moraliter, naturaliter quidem, dum est liberrimus, nec nisi a se ipso ad agendum determinatur: moraliter verò dum est ἀνυπεύθυνος, seu superiorem non habet.

IV. Dependentia rerum a Deo extenditur tum ad omnia possibilia, seu quæ non implicant contradictionem, tum etiam ad omnia actualia.

V. Ipsa rerum possibilitas, cum actu non existunt, realitatem habet fundatam in divina existentia: nisi enim Deus existeret, nihil possibile foret; & possibilia ab æterno sunt in ideis divini intellectûs.

VI. Actualia dependent a Deo tum in existendo, tum in agendo, nec tantùm ab intellectu ejus, sed etiam a voluntate. Et quidem in existendo, dum omnes res a Deo liberæ sunt creatæ, atque etiam a Deo conservantur; neque malè docetur, conservationem divinam esse continuatam creationem, ut radius continuè a sole prodit: etsi creaturæ neque ex essentia Dei, neque necessariò promanent.

VII. In agendo res dependent a Deo, dum Deus ad rerum actiones concurrit, quatenùs inest actionibus aliquid perfectionis, quæ utique a Deo manare debet.

VIII. Concursus autem Dei, etiam ordinarius, seu non miraculosus simul & immediatus est, & specialis. Et quidem immediatus, quoniam effectus non ideò tantùm a Deo dependet, quia causa ejus a Deo orta est, sed etiam quia Deus non minùs, neque remotiùs in ipso effectu producendo concurrit, quàm in producenda ipsius causa.

IX. Specialis autem est concursus, qui non tantùm ad existentiam rei actusque dirigitur, sed & ad existendi modum & qualitates, quatenùs aliquid perfectionis illis inest, quod semper a Deo profluit, patre luminum, omnisque boni datore.

X. Sapientia DEI ob immensitatem vocatur omniscientia. Hæc cùm & ipsa sit perfectissima, complectitur omnem ideam,

&

& omnem veritatem; id est omnia tam incomplexa quàm complexa, quæ objectum intellectus esse possunt: & versatur itidem tam circa possibilia, quàm circa actualia.

XI. Possibilium est, quæ vocatur scientia simplicis intelligentiæ, quæ versatur tam in rebus, quàm in earum connexionibus; & utræque sunt tam necessariæ, quàm contingentes.

XII. Possibilia contingentia spectari possunt tum ut sejuncta, tum ut coordinata in integros mundos possibiles infinitos, quorum quilibet Deo est perfectè cognitus, etsi ex illis non nisi unicus ad existentiam perducatur: neque enim plures mundos actuales fingi ad rem facit, cùm unus nobis totam universitatem creaturarum, cujuscunque loci & temporis complectatur, eoque sensu hoc loco mundi vocabulum usurpetur.

XIII. Scientia actu alium, seu mundi ad existentiam perducti, & omnium in eo præteritorum præsentium, futurorum, vocatur scientia visionis, nec differt a scientia simplicis intelligentiæ hujus ipsius mundi, spectati ut possibilis, quàm quod accedit cognitio reflexiva, qua Deus novit suum decretum de ipso ad existentiam perducendo. Nec alio opus est divinæ præscientiæ fundamento.

XIV. Quod si scientia simplicis intelligentiæ restrictiùs sumatur, nempe ut agat de veritatibus possibilibus & necessariis; tunc scientia media est, quæ de veritatibus possibilibus & contingentibus, & scientia visionis, quæ de veritatibus contingentibus & actualibus agit.

XV. Ut sapientia, seu veri cognitio est perfectio intellectûs, ita bonitas, seu boni appetitio est perfectio voluntatis. Et omnis quidem voluntas bonum habet pro objecto, saltem apparens, at divina voluntas non nisi bonum simul & verum.

XVI. Ad voluntatis naturam requiritur libertas, quæ consistit in eo, ut actio voluntaria sit spontanea, ac deliberata, atque adeò ut excludat necessitatem, quæ deliberationem tollit.

XVII. Necessitas excluditur metaphysica, cujus oppositum est, impossibile; seu implicat contradictionem; sed non moralis, cujus oppositum est inconveniens. Etsi enim Deus non possit

errare

errare in eligendo, adeoque eligat ſemper quod eſt maximè conveniens, hoc tamen ejus libertati adeò non obſtat, ut eam potiùs maximè perfectam reddat. Obſtaret ſi non niſi unum foret voluntatis objectum poſſibile, ſeu ſi una tantùm poſſibilis rerum facies fuiſſet, nec ſapientia bonitaſque agentis laudari poſſet.

XVIII. Itaque errant, aut certè incommodè admodum loquuntur, qui ea tantùm poſſibilia dicunt, quæ actu fiunt, ſeu quæ Deus elegit (39).

XIX. Voluntas dividi poteſt, in antecedentem ſeu prævíam, & conſequentem ſeu finalem, ſive quod idem eſt, in inclinatoriam & decretoriam. Illa minùs plena, hæc plena vel abſoluta eſt.

XX. Voluntas antecedens omninò ſeria eſt, & pura, non confundenda cum velleitate, ubi quis vellet ſi poſſet, velletque poſſe, quæ in Deum non cadit; nec cum voluntate conditionali. Tendit autem voluntas antecedens in Deo ad procurandum omne bonum, & ad repellendum omne malum, quatenùs talia ſunt, & proportione gradus, quo bona malave ſunt.

XXI. Voluntas conſequens oritur ex omnium voluntatum antecedentium concurſu, ut ſcilicet, quando omnium effectus ſimul ſtare non poſſunt, obtineatur inde quantus maximus effectus per ſapientiam & potentiam obtineri poteſt. Hæc voluntas etiam decretum appellari poteſt.

XXII. Voluntates antecedentes non omninò irritæ ſunt, ſed efficaciam ſuam habent, qui, etſi effectus earum obtinetur, non ſemper ſit plenus, ſed per concurſum aliarum voluntatum antecedentium reſtrictus. At voluntas decretoria ex omnibus inclinatoriis reſultans, ſemper plenum effectum ſortitur, quoties potentia non deeſt in volente, quemadmodum certè in Deo deeſſe nequit. Neque verò aliquid felicitati perfectionique volentis Dei decedit, dum non omnis ejus voluntas effectum plenum ſortitur: quia enim bona non vult, niſi pro

(39) Innuit *Diodorum* Stoicum, *Abælardum*, *Wiclefum*, *Hobbium*.

pro gradu bonitatis, quæ in unoquoque est, tum maximè ejus voluntati satisfit, cùm optimum resultans obtinetur.

XXIII. Porrò voluntas dividitur in productivam circa proprios actus, & permissivam circa alienos. Quædam enim interdum permittere licet, id est, non impedire quæ facere non licet; & permissæ voluntatis objectum proprium non id est, quod permittitur, sed permissio ipsa.

XXIV. Bonum & malum, seu ratio volendi triplex est, metaphysicum, physicum, morale.

XXV. Metaphysicum generatim consistit in rerum etiam non intelligentium perfectione & imperfectione.

XXVI. Physicum accipitur speciatim de substantiarum intelligentium commodis & incommodis, quo pertinet malum pœnæ.

XXVII. Morale de earum actionibus virtuosis & vitiosis, quo pertinet malum culpæ: & malum physicum hoc sensu a morali oriri solet, etsi non semper in iisdem subjectis, sed hæc tamen, quæ videri possit, aberratio cum fructu corrigitur, ut innocentes nollent passi non esse.

XXVIII. Deus vult bona per se antecedenter ad minimum; nempe tam rerum perfectiones in universum, quàm speciatim substantiarum intelligentium omnium felicitatem & virtutem, & unumquodque bonorum pro gradu suæ bonitatis.

XXIX. Mala etsi non cadant in voluntatem DEI antecedentem, nisi quatenùs ea ad remotionem eorum tendit, cadunt tamen interdum, sed indirectè, in consequentem: quia interdum majora bona ipsis remotis obtineri non possunt, quo casu remotio malorum non planè perducitur ad effectum, & consistens intra voluntatem antecedentem, non prorumpit in consequentem.

XXX. Mala metaphysica & physica, velut imperfectiones in rebus, & mala pœnæ in personis interdum fiunt bona subsidiata, tanquam media ad majora bona.

XXXI. At malum morale seu malum culpæ nunquam rationem medii habet, sed interdum tamen conditionis, quam vocant, sine qua non, sive colligati & concomitantis, id est,

ſine quo bonum debitum obtineri nequit, ſub bono autem debito etiam privatio mali debita continetur. Malum autem admittitur, non ex principio neceſſitatis abſolutæ, ſed ex principio convenientiæ. Rationem enim eſſe oportet, cur Deus malum permittat potiùs, quàm non permittat; ratio autem divinæ voluntatis non niſi a bono deſumi poteſt.

XXXII. Malum culpæ nunquam in Deo objectum eſt voluntatis productivæ, ſed tantùm aliquando permiſſivæ, quia ipſe nunquam peccatum facit, ſed tantùm ad ſummum aliquando permittit.

XXXIII. Generalis autem eſt regula permittendi peccati, Deo hominique communis, ut nemo permittat peccatum alienum, niſi, impediendo ipſemet actum, pravum excitaturus eſſet.

XXXIV. Deus itaque inter objecta voluntatis habet optimum, ut finem ultimum; ſed bonum ut qualecunque, etiam ſubalternum; res verò indifferentes itemque mala pœnæ ſæpè, ut media; at malum culpæ non niſi ut rei alioqui debitæ conditionem, ſine qua non eſſet.

XXXV. Communia magnitudinis & bonitatis hic ſunt, quæ non ex ſola bonitate, ſed etiam ex magnitudine, id eſt ſapientia & potentia, proficiſcuntur, facit enim magnitudo, ut bonitas effectum conſequatur ſuum. Et bonitas refertur vel ad creaturas in univerſum, vel ſpeciatim ad intelligentes. Priore modo cum magnitudine conſtituit providentiam in univerſo creando & gubernando poſteriore, juſtitiam in regendis ſpeciatim ſubſtantiis ratione præditis.

XXXVI. Quia bonitatem DEI in creaturis ſeſe generatim exerentem dirigit ſapientia, conſequens eſt, providentiam divinam ſeſe oſtendere in tota ſerie univerſi; dicendumque Deum ex infinitis poſſibilibus ſeriebus rerum elegiſſe optimam, eamque adeò eſſe hanc ipſam, quæ actu exiſtit. Omnia enim in univerſo ſunt harmonica inter ſe, nec ſapientiſſimus niſi omnibus perſpectis decernet adeò non niſi de toto. In partibus ſingulatim ſumtis voluntas prævia eſſe poteſt, in tota decretoria intelligi debet.

XXXVII.

XXXVII. Accuratè loquendo unicum tantùm fuit decretum Dei, ut hæc ſcilicet ſeries rerum ad exiſtentiam veniret.

XXXVIII. Immutabile eſt decretum Dei, quia omnes rationes quæ ei objici poſſunt, jam in conſiderationem venerunt, ſed hinc non alia oritur neceſſitas, quàm conſequentiæ, quam hypotheticam vocant, ex ſuppoſita ſcilicet prævisione & præordinatione, nulla autem ſubeſt neceſſitas abſoluta vel conſequentis, quia alius etiam rerum ordo poſſibilis erat, & in partibus, & in toto; Deusque contingentium ſeriem eligens, contingentiam eorum non mutavit.

XXXIX. Neque ob rerum certitudinem preces laboreſque ſunt inutiles ad obtinenda futura quæ deſideramus. Nam in hujus ſeriei rerum, tanquam poſſibilis repræſentatione apud Deum, antequàm ſcilicet decerni intelligeretur, utique & preces in ea, ſi eligeretur futuræ, & aliæ effectuum in ea comprehendendorum cauſſæ inerant, & ad electionem ſeriei, adeoque & ad eventus in ea comprehenſos, ut par erat, valuere. Et quæ nunc movent Deum ad agendum aut permittendum, jam tum eum moverunt ad decernendum, quid acturus eſſet aut permiſſurus.

XL. Sapientia autem infinita omnipotentis bonitati ejus immenſæ juncta, fecit, ut nihil potuerit fieri melius, omnibus computatis, quàm quod a Deo ſit factum, atque adeò, ut omnia perfectè ſint harmonica conſpirentque pulcherrimè inter ſe.

XLI. Proinde quotieſcunque aliquid reprehenſibile videtur in operibus Dei, judicandum eſt, id nobis non ſatis noſci, nec optari a ſapiente poſſe meliora.

XLII. Unde porrò ſequitur, nihil eſſe felicius, quàm tam bono Domino ſervire, atque adeò Deum ſuper omnia eſſe amandum, eique penitùs confidendum.

XLIII. Bonitas relata ſpeciatim ad creaturas intelligentes cum ſapientia conjuncta juſtitiam conſtituit, cujus ſummus gradus eſt ſanctitas. Itaque tam lato ſenſu juſtitia non tantùm jus ſtrictum, ſed & æquitatem, atque adeò & miſericordiam laudabilem comprehendit.

XLIV. Est autem vel justitia specialiùs sumta; vel sanctitas. Illa versatur circa bonum malumque physicum, aliorum nempe intelligentium, sanctitas circa bonum malumque morale.

XLV. Bona malaque physica eveniunt tam in hac vita, quàm in futura: In hac vita magna malorum pars fluit ex culpa hominis; aliæ prosunt & compensabuntur.

XLVI. In futura vita, quamvis pauci sint electi, tota amplitudo regni cœlestis non est ex nostra cognitione æstimanda, cum tanta gloria beatorum esse possit, ut mala damnatorum comparari cum hoc bono non possint. Nihilque prohibet vel soles, vel maximè regionem trans soles, ut in nostra fit tellure habitari felicibus creaturis. Itaque argumentum a multitudine damnatorum non est fundatum, nisi in ignorantia nostra. Pœnæ etiam damnatorum ob perseverantem eorum malitiam perseverant.

XLVII. Objectiones contra sanctitatem Dei seu circa perfectionem ad bona malaque moralia aliorum relatam, desumtæ ex concursu Dei ad malum morale ex suprà dictis commodè solvi possunt.

XLVIII. Nempe permissio peccati est licita, seu moraliter possibilis, cùm debita, seu moraliter necessaria invenitur. Id de Deo intelligendum est θεοπρεπῶς, quando aliter suis perfectionibus derogasset. Si Deus optimam universi seriem, in qua peccatum intercurrit, non elegisset, admisisset aliquid pejus omni creaturarum peccato, nam propriæ perfectioni, & quod hinc sequitur, alienæ etiam derogasset: divina enim perfectio a perfectissimo eligendo discedere non debet cùm minùs bonum habeat rationem mali.

XLIX. Nihil perfectionis & realitatis purè positivæ est in creaturis earumque actibus bonis & malis, quod non Deo debeatur, sed imperfectio actûs in privatione consistit, & oritur ab originali limitatione creaturarum, quàm jam tum in statu puræ possibilitatis, id est in ideis Dei, habent ex essentia sua: nam quod limitatione careret, non creatura sed Deus foret. Limitata autem dicitur creatura, quæ terminos perfectionis habet,

habet. Ita fundamentum mali est necessarium, sed ortus tamen contingens; id est, necessarium est, ut mala sint possibilia, sed contingens est, ut sint actualia: non contingens autem per harmoniam rerum a potentia transit ad actum ob convenientiam cum optima rerum serie, cujus partem facit. Sunt itaque bona a Dei vigore, mala a torpore creaturæ; & defectu attentionis errat intellectus: defectu alacritatis refringitur voluntas, quoties mens cum ad summum bonum tendere debeat, per inertiam creaturæ adhæresçit.

L. Propagatio contagii a lapsu protoplastarum non videtur commodiùs explicari posse, quàm statuendo, animas posterorum in *Adamo* jam fuisse infectas: idque per præexistentiam animarum.

LI. Reliquiæ divinæ imaginis consistunt tum in lumine innato intellectûs, tum etiam in libertate congenita voluntatis. Utrumque ad virtuosam vitiosamque actionem necessarium est, ut scilicet sciamus velimusque, quæ agimus, & possimus etiam ab hoc peccato, quod committimus abstinere, si modò satis studii adhibeamus.

LII. Lumen innatum consistit tum in ideis incomplexis, tum in nascentibus inde notitiis complexis. Ita fit, ut Deus & lex DEI æterna inscribatur cordibus nostris, etsi negligentia hominum & affectibus sensualium sæpè obscurentur.

LIII. Probatur hoc lumen etiam ex ratione, quia veritates necessariæ ex solis principiis menti insitis non ex inductione sensuum demonstrari possunt. Neque enim inductio singularium unquam necessitatem universalem infert.

LIV. Libertas quoque in quantacunque humana corruptione salva manet, ita ut homo, etsi haud dubiè peccaturus sit, nunquam tamen necessariò committat hunc actum peccandi, quem committit.

LV. Libertas exemta est tam a necessitate, quàm a coactione. Necessitatem non faciunt futuritio veritatum, nec præscientia & præordinatio Dei, nec prædispositio rerum.

LVI. Non futuritio: licèt enim futurorum contingentium

sit determinata veritas, certitudo tamen objectiva, seu infallibilis determinatio veritatis, quæ illis inest, minimè necessitati confundenda est.

LVII. Nec præscientia aut præordinatio Dei necessitatem imponit, licèt ipsa quoque sit infallibilis. Deus enim vidit res in serie possibilium ideali, quales futuræ erant, & in iis hominem liberè peccantem; neque hujus seriei decernendo existentiam, mutavit rei naturam, aut, quod contingens erat, necessarium fecit.

LVIII. Neque etiam prædispositio rerum aut caussarum series nocet libertati. Licèt enim nunquam quicquam eveniat, quin ejus ratio reddi possit, neque ulla unquam detur indifferentia æquilibrii, (quasi in substantia libera & extra eam omnia ad oppositum utrumque se æqualiter unquam haberent: cùm potiùs semper sint quædam præparationes in caussa agente, concurrentibusque, quas aliqui prædeterminationes vocant;) dicendum tamen est, has determinationes esse tantùm inclinantes, non necessitantes, ita ut semper aliqua indifferentia sive contingentia sit salva. Nec tantus unquam in nobis affectus appetitusve est, ut ex eo actus necessariò sequatur; nam quamdiu homo mentis compos est, etiamsi vehementissimè, ab ira, siti, vel simili caussa stimuletur, semper tamen aliqua ratio sistendi impetum reperiri potest, & aliquando vel sola sufficit cogitatio exercendæ suæ libertatis & in affectus potestatis.

LIX. Coactio non est in voluntatis actionibus: etsi enim externorum repræsentationes plurimum in mente nostra possint, actio tamen nostra voluntaria semper spontanea est, ita ut principium sit in agente. Id quod per harmoniam inter corpus & animam ab initio præstabilitam, luculentius, quam hactenus, explicatur.

Potiora hæc sunt, quæ ad naturalem theologiam referri possunt, reliqua quæ attexuit vir acutissimi ingenii & profundarum meditationum, propriè ad revelatam theologiam pertinent, & cùm humanam corruptionem, tum ejus emendationem,

nem, ordinemque DEI in eligendis fidelibus reſpiciunt. In illis verò, ut hypotheſibus nonnullis inſerviendum ſibi eſſe, ad ſolvendos hos nodos, quos ſtruxit malè curioſa hominum diligentia, vir ſummus probè vidit, ita factum, ut & ea quæ de libertate diſſeruit, licèt eam magnis conatibus aſſertum iret, haud paucis diſplicerent. Quamvis enim neceſſitatem abſolutam a libertate accuratè removeat, putarunt tamen, neceſſitatem hypotheticam, quæ ex antecedente & prædeterminante cauſſa oritur, re ipſa libertatem evertere. Reſponderunt his viri celeberrimi ſectatores, & inter eos imprimis acutiſſimus *Bulfingerus* (40), » non eum prædeterminationis ſenſum apud » *Leibnitium* eſſe, qui eſt apud eos, qui ita prædeterminatio» nem introducunt, qua poſita cauſſa prædeterminante, non » poteſt non ſequi effectus: ſed eam tantum hoc loco præde» terminationis, quæ & præordinatio vel connexio rerum di» ci queat, ideam eſſe, qua poſita, facultas, etſi alterum » præ altero eligat in ipſo ſui exercitio, & conſtanter qui» dem; ſuo tamen id faciat arbitrio poſſitque in hiſce omni» bus circumſtantiis agere aliud atque aliud. Ideoque *Leibni*» *tium* ſupra monuiſſe, has determinationes eſſe inclinantes » tantùm non neceſſitantes, ita ut ſemper aliqua indifferentia » ſive contingentia ſit ſalva. « Sed & alterum illud dogma, quod *Baylio Leibnitius* oppoſuit, de mundo optimo innumerarum controverſiarum ſemina in orbe philoſophico & theologico ſparſit, longumque eſſet, ſcripta ea enarrare omnia, quibus ex utraque parte de hoc argumento decertatum eſt. Otium ea in re nobis fecit Cel. *Ludovici* diligentia, qui literariam hujus quæſtionis hiſtoriam ſcire cupientibus adeundus eſt. Quo ſenſu autem mundum præſentem, mali mixtura temperatum ex ſerie infinitorum mundorum poſſibilium Deum velut optimum elegiſſe dixerit, ex θ. XXXI. & ſequentibus liquet. Nempe malum etiam ad optimi mundi naturam requiri, indignum videtur viris doctiſſimis Dei bonitate & juſtitia. Aſt habent hic quoque,

(40) In Dilucid. phil. S. I. c. 4. §. 88. p. 81.

quoque, quid regerant *Leibnitii* ſectatores: nempe id voluiſſe philoſophum: ſeriem contingentium omnium, præſentium, præteritorum atque futurorum, quam mundus exhibet, optimam eſſe, quia ab ente & ſummo bono & ſapientiſſimo conditus mundus eſt: neque optimum eſſe deſinere, licet in eo ſit malum, quum & mala ab ente ſapientiſſimo in optimum finem dirigantur. Rationem autem divinæ voluntatis atque electionis non niſi a ſummo bono ſumi poſſe. Nos in tantis animorum motibus agitata controverſia arbitrii partes non ſumimus, qui hiſtoriam tantùm ſcribimus, fatemur autem, ſuſpicari nos, viros præſtantiſſimos, qui de hoc argumento diſceptarunt, diſputationis fervore abreptos occupatoſque non ſe ſemper ſatis perſpicuè accurateque inter ſe intellexiſſe. Ceterùm ipſum dogma novum haud eſt, ſed vidit ipſe *Leibnitius* (41), ut acutiſſimè conjiciebat, ſyſtema *Zoroaſtris* parum abludere, quem ex *Mithra* non lucem tantùm ſed & tenebras, id eſt limitationem & privationem deduxiſſe, hincque ex limitatis creaturis mali cauſſam derivaviſſe ſuo loco oſtendimus: quamvis fatendum, ſobriè magis & prudenter philoſophatum fuiſſe *Leibnitium*, quàm *Zoroaſtrem*, qui eſſentiarum omnium emanationem ex DEI eſſentia tanquam ex ſubjecto ſtatuebat, a qua alienum fuiſſe *Leibnitium* ſuprà ipſius verbis evicimus. Ipſum verò mundum optimum Deum elegiſſe, at talem, cui malum ex natura ſua, non DEI, inſit, feciſſeque Deum, quicquid poterat ut malum hoc emendaret, & ad optimos fines dirigeret, ex κυρίαις δόξαις *Platonis* fuit, quem ideò *Leibnitius* (42), ipſe laudavit. Aſt longè meliùs tamen puriuſque in eo dogmate aſſerendo verſatus eſt *Leibnitius*, qui nec materiam demiurgo adjunxit, nec malum aliter niſi in limitatione & privatione quæſivit, cùm *Plato* neſcio quam naturam mali poſitivam & eſſentialem materiæ tribueret. Ex quo conſtare poteſt, quouſque in comparatione veteris doctrinæ cum Leibnitiana ſit progrediendum. Nullum autem malum eſſe

(41) Vid. præf. Theodiceæ. (42) Ep. ad Hanſch.

esse in mundo, quod non respectu totius bonum evadat, adeoque mundum hunc esse optimum dixit jam *Brunus*.

§. XXXIX. Disputatum quoque est de his & nonnullis aliis metaphysicæ capitibus inter *Leibnitium*, & qui *Newtoni* placita sequebatur *Clarckium*: quæ tota quidem disputatio ex antecedentibus intelligi potest. Quoniam tamen in ea nonnulla occurrunt, in quibus *Leibnitius* a pristina sententia sibi discedendum putavit, ea quoque hoc loco ὡς ἐν παρόδῳ tangemus; commendamus autem lectionem ipsam epistolarum a duumviris his acumine metaphysico insignibus scriptarum, quæ in plena luce rem omnem, etiam superiora collocant. Nuper quoque pugnam renovavit ingeniosissimus *Voltairius*, instituta *comparatione inter metaphysicam Leibnitianam & Newtonianam*, quæ negligi prorsus potuisset, cum *Newtono*, de matheſi & naturali disciplina artibus mathematicis & observationibus inædificata immortaliter meritò nunquam in mentem venerit, systema metaphysicum condere. Quoniam tamen, quod argumentis & rationibus parum valuit, ingenii elegantia efficere conatus est, laudanda est doctissimi *Kahlii* industria, qui Leibnitiana dogmata de Deo, de spatio & duratione, de libertate Dei, de principio rationis sufficientis, de libertate hominis, de religione naturali, de anima ejusque commercio cum corpore, de origine perceptionum, de materia & elementis sive monadibus, de vi activa in apricum posuit, & vindicare ab insultibus Voltairianis studuit (43). Eum itaque illos consulere juvat, qui de hac controversia notitiam paulo ampliorem cupiunt. Nos instituti memores paucas quasdam assertiones notamus, quæ ad cognoscendam metaphysicam Leibnitianam pertinent. Sunt vero istæ:

Theses Leibnitianæ Clarckio oppositæ.

I. Vis in operibus divinis semper eadem subsistit, transitque ex materia in materiam, secundùm leges naturæ, & pulcherrimum ordinem præstabilitum. Quando itaque Deus facit miracula,

(43) Prodiit Examen comparationis Voltairianæ Gottingæ 1741. 8.

racula, fit id non naturæ ſed gratiæ cauſsâ. Qui aliter judicat, abjectè de ſapientia & potentia Dei ſentit.

II. Non mathematica principia ſed metaphyſica opponenda ſunt impietati materialiſtarum.

III. Fundamentum omnium veritatum mathematicarum eſt principium contradictionis ſive identitatis, ut verò matheſis traducatur ad phyſicam, opus adhuc eſt principio rationis ſufficientis.

IV. Quo plus eſt materiæ in mundo, eo plus habet occaſionis Deus, exercendæ ſapientiæ & potentiæ ſuæ. Vacuum itaque ſine ratione ſufficienti ponitur.

V. Ratio omniſcientiæ divinæ non eſt ſola præſentia, ſed & operatio; conſervat enim res actione illa, quæ perpetuò id producit, quicquid in eis & bonitatis & perfectionis.

VI. Creaturæ opus habent influxu Dei perpetuo, ſed non ad emendandam & corrigendam mundi machinam; Deus enim qui prævidit omnia, etiam in anteceſſum medicinam attulit; eſt enim in operibus ejus pulchritudo præſtabilita.

VII. Qui ſpatium pro ente quodam abſoluto habent, ingentibus difficultatibus premuntur, ſequitur enim, debere eſſe ens æternum & infinitum, adeoque ipſe DEUS. Aſt Deus ſpatium habet partes, adeoque Deus eſſe nequit.

VIII. Spatium itaque eſt relativum quid, ut tempus. Nempe ſpatium eſt ordo coexiſtentium, ut tempus ordo ſucceſſionum.

IX. Quod ſupernaturale eſt, omnes creaturarum vires ſuperat, hinc miracula.

X. Simplex voluntas ſine ratione movente eſt figmentum, & contradictorium, naturæque voluntatis adverſum, & perfectioni divinæ contrarium.

XI. Animæ non operantur in corpora, niſi quatenus conſpirant corpora cum eorum appetitu per harmoniam præſtabilitam.

XII. Nemo novas vires poteſt naturæ addere præter Deum, idque tantùm facit ſupernaturaliter.

XIII. Imagines, quibus anima immediatè afficitur, ſunt in

ea

ea ipsa, sed conspirant cum corpore; præsentia animæ autem imperfecta tantùm est, nec potest aliter explicari, quàm per harmoniam & concordiam.

XIV. Qui contendunt vires activas & viventes minui in mundo, neque primarias naturæ leges, neque pulchritudinem operum divinorum intelligunt.

XV. Dantur miracula, quæ minora vel inferiora dici possunt, quæque efficere angelus potest; quæ verò supra omnem naturæ virtutem sunt, e. g. creare & annihilare, Deo soli competunt.

XVI. Quod necessarium est, tale est per essentiam suam, quia oppositum contradictionem implicat; quod autem contingens est, debet existentiam suam principio melioris, quæ est ratio sufficiens rerum.

XVII. Inde sequitur rationes moventes inclinare, non cogere, esseque certitudinem infallibilem, non verò necessitatem absolutam in contingentibus.

XVIII. Voluntas nostra non sequitur semper præcisè intellectum practicum, potest enim invenire rationes suspendendi judicium, donec rem altiùs expenderit.

XIX. Res relativæ, non minùs quantitatem habent quàm absolutæ. Hinc quamvis tempus & spatium relationes sunt, possunt tamen esse quantæ.

XX. Non dantur substantiæ creatæ, quæ omni prorsus materia carent; nam angelos quoque & intelligentias, quamvis incorporeas, & crasso corpore destitutas, subtilius corpus habere vetus est & vera sententia.

XXI. Materia & spatium idem non sunt; verùm non est spatium, ubi non est materia, nec est illud aliquid reale absolutum. Differunt spatium & materia, sicut tempus & motus; quamvis autem diversa sint, nunquam tamen separantur.

XXII. Neque tamen inde sequitur, materiam esse æternam & necessariam, nisi supponatur falso & ineptè, spatium esse æternum & necessarium.

XXIII. Hypothesis atomorum & corporum similarium evertitur per principium indiscernibilium.

XXIV. Ab extensione ad durationem non valet consequentia.

XXV. Si natura rerum universi est, ut uniformiter perfectio earum crescat, necessariò inde fluit, universum habuisse initium.

XXVI. Initium mundi non derogat infinitæ ejus durationi a parte post, sed limites universi derogant infinitati extensionis ejus. Convenit itaque magis auctori rerum infinito, ponere rerum initium, quàm limites ejus admittere.

XXVII. Æternitas mundi non tollit ejus dependentiam a Deo.

XXVIII. Caussa harmoniæ universalis quærenda est in natura substantiæ simplicis, sive monadis veræ, quæ in eo consistit, ut status sequens exoriatur ex statu antecedente.

XXIX. Omne agens quod sequitur caussas finales est liberum, licet conspiret cum eo, quod agit modo per caussas efficientes sine cognitione, sive per machinam, quia Deus, qui prævidit, quid caussa libera susceptura sit, ita dispositit machinam, ut non possint non harmonicè conspirare.

XXX. Supernaturale est, quando corporum universitas novam vim accipit, sicque corpus aliquod novas vires nanciscitur, & tamen alia tot virium non amittunt.

XXXI. Sine creaturis immensitas & æternitas Dei locum non habuissent, nempe sine ulla dependentia temporis & loci; si enim creaturæ nullæ essent, esset nec tempus, nec locus, adeoque nec spatium actuale.

XXXII. Immensitas Dei est independens a spatio, ut æternitas a tempore. Id verò tantùm involvunt, Deum respectu istarum rerum præsentem & coëxistentem rebus esse existentibus omnibus. Si itaque Deus solus existeret, non existerent tempus & locus, nisi ut possibilia, in ideis divinis.

XXXIII. Immensitas & æternitas Dei aliquid majus & eminentius involvunt, quàm durationem & extensionem creaturarum, cùm in relatione ad magnitudinem, tum in relatione ad naturam rei. Nec opus habent re quadam extra Deum sita, ut sunt tempus & locus, quæ actu existunt. XXXIV.

XXXIV. Subjiciendæ ſunt attractiones, & operationes aliæ, quæ explicari nequeunt per naturam creaturarum: illæ enim aut miraculum ſupponunt, aut qualitates Scholaſticorum occultas, quæ nos in regnum tenebrarum retrahunt.

XXXV. Qui principium rationis ſufficientis negat, ad abſurdum compulſus eſſe rectè creditur.

§. XL. Moralis philoſophiæ præcepta non tradidit *Leibnitius*, fundamenta tamen ejus in fine monadologiæ tetigit, quæ inde repetenda. Quæ verò ad juris naturæ diſciplinam & virtutis inter homines exercendæ rationem requirantur, his aſſertionibus explicuit (44). *Juris naturalis præcepta Leibnitiana.*

I. Jus eſt quædam potentia moralis, & obligatio neceſſitas moralis. Intelligitur autem moralis, quæ apud virum bonum æquipollet naturali.

II. Vir bonus autem eſt, qui amat omnes, quantum ratio permittit.

III. Juſtitia igitur, quæ virtus hujus affectus rectrix eſt, quem Græci φιλανθρωπίαν vocant, eſt caritas ſapientis, hoc eſt, ſequens ſapientiæ dictata.

IV. Caritas eſt benevolentia univerſalis, & benevolentia amandi ſive diligendi habitus.

V. Amare eſt felicitate alterius delectari, vel felicitatem alterius adſciſcere in ſuam.

VI. Nempe quum res pulchra ſimul felicitatis eſt capax, tranſit affectus in verum amorem.

VII. Superat autem divinus amor alios amores, quòd Deus cum maximo ſucceſſu amari poteſt, quando Deo ſimul & felicius nihil eſt, & nihil pulchrius felicitateque dignius intelligi poteſt. Et quum idem ſit potentiæ & ſapientiæ ſummæ, felicitas ejus non tantùm ingreditur noſtram, ſi ſapimus, id eſt, ipſum amamus, ſed & facit.

VIII. Sapientia nihil aliud eſt, quàm ipſa ſcientia felicitatis.

IX. Ex hoc jam fonte fluit jus naturæ, cujus tres ſunt gradus,

(44) In Præf. ad Cod. J. G. diplomaticum.

dus, jus ſtrictum in juſtitia commutativa, æquitas; vel, anguſtiori ſenſu, caritas in juſtitia diſtributiva; denique pietas vel probitas in juſtitia univerſali.

X. Inde pervulgata juris præcepta naſcuntur: neminem lædere, ſuum cuique tribuere, honeſtè, vel potiùs piè, vivere.

XI. Juris meri ſive ſtricti præceptum eſt, neminem lædendum eſſe, ne detur ei in civitate actio, extra civitatem jus belli. Hinc naſcitur juſtitia commutativa.

XII. Superior gradus vocari poteſt æquitas, vel ſi mavis caritas, quæ ultra rigorem juris meri, ad eas quoque obligationes porrigitur, ex quibus actio iis, quorum intereſt, non datur, qua nos cogant.

XIII. Quemadmodum infimi gradûs eſt, neminem lædere, ita medii eſt, cunctis prodeſſe, ſed quantum cuique convenit, aut quantum quiſque meretur, quando omnibus favere non licet.

XIV. Itaque hujus loci eſt juſtitia diſtributiva, & præceptum juris, quod ſuum cuique tribui, jubet.

XV. Atque huc in republica politicæ leges referuntur, quæ felicitatem ſubditorum procurant, efficiuntque paſſim, ut qui aptitudinem tantùm habeant, acquirant facultatem, ut petere poſſint, quod aliis æquum eſt præſtare. In hoc gradu merita ponderantur, unde privilegia, prænia, pœnæ locum habent.

XVI. Ex his conſtat æquitatem nobis in negotiis ſtrictum jus, id eſt, hominum æqualitatem, commendare, niſi cùm gravis ratio boni majoris ab eo recedi jubet. Perſonarum autem, quæ vocatur, acceptio, ſuam non in alienis bonis commutandis, ſed in noſtris vel publicis diſtribuendis ſedem habet.

XVII. Supremus juris gradus probitatis vel pietatis nomine venit. Jus enim ſtrictum miſeriam quidem vitat, jus ſuperius ad felicitatem tendit, ſed qualis in hanc mortalitatem cadit: & intra mortalis vitæ reſpectus coërcentur.

XVIII. Ut verò univerſali demonſtratione conficiatur, omne honeſtum eſſe utile, & omne turpe damnoſum, aſſumenda eſt immortalitas animæ, aut univerſi auctor Deus.

XIX.

XIX. Ita fit, ut omnes in civitate perfectiſſima vivere intelligamur, ſub Monarcha, qui nec ob ſapientiam falli, nec ob potentiam vitari poteſt, idemque tam amabilis eſt, ut felicitas ſit tali Domino ſervire.

XX. Hujus potentia providentiaque efficitur, ut omne jus in factum tranſeat, ut nemo lædatur, niſi a ſe ipſo, ut nihil rectè geſtum ſine præmio ſit, nullum peccatum ſine pœna.

XXI. Nihil enim negligitur in hac republica univerſi.

XXII. Ex hac conſideratione fit, ut juſtitia univerſalis appelletur, & omnes alias virtutes comprehendat; quæ enim alioqui alterius intereſſe non videntur, veluti, ne noſtro corpore aut noſtris rebus abutamur, etiam extra leges humanas, naturali jure, id eſt, æternis divinæ monarchiæ legibus vetantur, quum nos noſtraque Deo debeamus, & univerſi interſit, ne quis re ſua malè utatur.

XXIII. Itaque hinc ſupremum illud juris præceptum vim accepit, quod honeſtè, id eſt, piè vivere jubet.

XXIV. Præter æterna naturæ rationalis jura ex divino fonte fluentia jus etiam voluntarium habetur, receptum moribus, vel a ſuperiore conſtitutum.

XXV. Et in republica quidem jus civile ab eo vim accepit, qui ſummam poteſtatem habet, extra rempublicam verò inter eos, qui ſummæ poteſtatis participes ſunt, locus eſt juri gentium voluntario tacito populorum conſenſu recepto.

XXVI. Non verò neceſſe eſt, ut ſit omnium gentium vel omnium temporum, non enim omnia omnibus placent.

XXVII. Baſis juris fecialis inter ipſum naturæ jus eſt.

XXVIII. Perſonam juris gentium habet, cui libertas publica competit, ita ut in alterius manu de poteſtate non ſit, ſed per ſe jus armorum fœderumque habeat, quanquam fortè obligationum vinculis ſuperiori ſit adſtrictus, & homagium, fidem, obedientiam profiteatur.

XXIX. Quòd ſi magna ſit ejus auctoritas, potentatus nomine venit, unde ſuprematus exſurgit, qui tamen ſuperiorem in republica non excludit.

XXX.

XXX. Suprematum habere creditur, qui satis & libertatis & potentiæ habet, ut rebus gentium per arma & fœdera cum auctoritate intervenire possit.

XXXI. In liberis rebuspublicis civilis persona ad instar naturalis intelligitur, quoniam voluntatem habet.

XXXII. Quòd si legibus fundamentalibus non satis provisum sit reipublicæ, ut ad certam ejus voluntatem perveniri possit, habet aliquid irregularitatis forma ejus.

XXXIII. Actus sunt vel dispositiones jure efficaces, vel pertinent ad viam facti.

XXXIV. Qui juris effectum habent, sunt extrajudiciales vel judiciales: atque illi vel ab uno latere fiunt, ut testamenta, vel sunt conventiones.

DISPUTATIO
DE
PHILOSOPHIA LEIBNITII
CHRISTIANÆ RELIGIONI HAUD PERNICIOSA,

AUCTORE

CHRISTIANO KORTHOLTO, M. A.

S. R. M. DANIÆ LEGAT. VIENNENSIS V. D. M.

CONSPECTUS.

I. Nemo Leibnitii *in eruditionem merita in dubium vocat.*
II. De philoſophia ejus eruditi maximè diverſa ratione pronuntiant.
III. & IV. Chriſtianæ religioni non eſt pernicioſa.
V. Leibnitii *de libertate doctrina recenſetur.*
VI. & VII. Libertati non adverſatur, quòd liberum agens illud ſemper eligat, quòd optimum eſſe judicat.
VIII. Ad Warburtoni *objectiones reſpondetur.*
IX. Principium rationis ſufficientis libertati non eſt inimicum.
X. Neque prædiſpoſitio rerum libertati nocet.
XI. Hypotheſis de harmonia præſtabilita inter animam & corpus libertatem non tollit.
XII. Doctrina de origine mali ſummi Numinis ſanctitati non adverſatur.
XIII. Confeſſio fidei Leibnitianæ.

XIV. Philoſophia Leibnitii *operationibus Spiritus ſancti immediatis non refragatur.*

XV. Leibnitius *Naturaliſmum non fovet.*

XVI. Neque ejus doctrina ad Naturaliſmum ducit.

XVII. Deo vim movendi corpus non denegat.

XVIII. Hypotheſis de harmonia inter animam & corpus præſtabilita non requirit, ut ſpiritibus creatis omnibus vis corpus movendi denegetur.

XIX-XXI. Harmonia univerſalis inter regnum naturæ & gratiæ operationibus Dei immediatis locum relinquit.

XXII. & XXIII. Neque, quòd præſtabilita ſit, iiſdem nocet.

XXIV-XXVI. Leibnitii *de miraculis doctrina cum religione Chriſtiana conſentit.*

XXVII. De diverſa miraculorum in regno naturæ & in regno gratiæ ratione.

XXVIII. De aliis contra philoſophiam Leibnitii *objectionibus.*

§. I.

OMnes, qui eruditioni aliquid ſtatuunt pretii, in *Leibnitium* hoc conſentiunt elogium, quòd præclarè de litterarum ſtudiis meruerit. Nemo eſt, quin ejus rerum mathematicarum ſcientiam admiretur. Ipſi Angli, qui gloriam inventi Calculi Differentialis *Leibnitio* invident, eamque civi ſuo *Iſaaco Newtono*, ſummo utique viro, vindicare ſtudent, in dubium tamen vocare non audent, quòd in matheſi eminuerit. De ſcriptis ejus, quæ ad hiſtoriam illuminandam publicavit, nemo non judicat, hæc inſigni utilitate ſe commendare. Quoties non ad eadem provocant rerum geſtarum conſulti? atque hoc ipſo teſtantur, illum in colligendis monumentis hiſtoricis operæ feciſſe pretium. Hoc tantùm dolent, illum Commentarios rerum Germanicarum, & præcipuè Brunſvicenſium, quos publicare illi animus erat, non abſolviſſe, neque publicæ expoſuiſſe luci. Quod quidem non facerent, niſi præclara quæque *Leibnitii* prudens ſollertia promiſiſſet.

sisset. Nemo est, quin in consiliis ejus, quæ de emendanda Jurisprudentia civili dedit, ingenium atque eruditionem agnoscat, & *Leibnitii* rem publicam sibi devinciendi voluntatem laude censeat dignissimam. Quamvis non desint, qui emendationes ejus correctione indigere censeant. Idem de observationibus Philologicis atque Etymologicis viri summi feras judicium. Humaniorum litterarum eum fuisse peritissimum, omnia ejus scripta loquuntur. Neque enim vulgare quid est de rebus Metaphysicis scitè atque venustè disputare, & modo suo proponendi efficere, ut lectores sine tædio & cum voluptate Philosophicas de rebus gravissimis atque a sensu remotis pensitent demonstrationes. Quod tamen in Theodicæa sua præstitit. Neque in arte Poetica illum hospitem fuisse, ex poematibus atque epigrammatibus, quæ passim scriptis suis inseruit, intelligimus. Felici etiam successu non caruere consilia ejus, quæ ad incrementum scientiarum atque ad amplificandam rem publicam litterariam spectant. Testor, Societatem scientiarum Berolinensem illo auctore conditam, atque sub ejus Præsidio florentissimam. Provoco ad laude dignissimum eruditissimorum in magna Britannia virorum institutum, qui id agunt, ut editionem utilissimorum librorum promoveant, atque conjunctis viribus cavent, ne ex Bibliopolarum judicio solùm pendeat, quinam libri publicæ luci exponendi sint, & ne optimis scriptis orbis eruditus privetur. Id quod *Leibnitius* ad emolumentum rei publicæ litteratæ salutariter suaserat. Sed jam non est animus, illustria *Leibnitii* in omnem eruditionem merita recensere. Illud tantùm observo, eum in tot scientiarum generibus excellere non potuisse, si in Philosophia fuisset hospes. Usus enim Philosophiæ tam latè patet, ut reliquis disciplinis omnibus facem præferat, & quò præstantior quis est philosophus, eò insignius etiam de aliis scientiis mereatur, si ad easdem animum applicet.

II. Licet autem eruditi tantum non omnes amicè conspirent, in laudandis *Leibnitii* in Matheſin, Historiam, Jurisprudentiam & universè in rem publicam litteratam meritis:

de ejus tamen in Philoſophia conatibus maximè diverſa ratione pronuntiant. Non exiguus quidem eorum eſt numerus, qui *Leibnitium* ſummum philoſophum venerantur; ſed neque deſunt, qui principia ejus philoſophica periculi pleniſſima & Chriſtianæ religioni pernicioſa judicant, magnaque cum animi concitatione monent, ab iiſdem ſibi cavere debere omnes, quibus ſanctiſſima Salvatoris noſtri doctrina curæ cordique eſt. Fortè Leibnitiana philoſophia in tot controverſias adducta non fuiſſet, niſi lites ob philoſophiam celeberrimi *Chriſtiani Wolfii* ortæ occaſionem dediſſent (a). Hic enim ſummus philoſophus diverſas *Leibnitii* hypotheſes ſuo ſyſtemati inſeruit, eademque, qua *Leibnitius*, philoſophandi ratione & via uſus eſt. Qui igitur *Wolfii* ſyſtema philoſophicum fontem atque ſcaturiginem exitialium errorum ferventiore animo nominant, neque *Leibnitii* principiis philoſophicis ſtudere poſſunt.

III. Mea quidem non fert ratio, huic controverſiæ me immiſcere. Illos enim melius ſibi conſulere exiſtimo, qui utiliſſimas aliorum demonſtrationes philoſophicas in uſus ſuos vertunt, &, ubi opus eſt, ea, quæ in deteriorem partem accipi poſſunt, vel obſcurius dicta ſunt, vel addita limitatione, vel explicatione a conſequentiis vindicant, quas nonnulli, invito auctore, ex iiſdem eliciunt, quam ii ſibi proſpiciunt, qui ex inſtituto diverſis ſcriptis polemicis ſententiam philoſophi tuentur. Quamvis etiam hiſce vindiciis nonnumquam opus ſit, quibus & *Leibnitii* & *Wolfii* philoſophiam multi præclarè defen-

(a) E. c. Viri docti, qui *Leibnitii* hypotheſin de Harmonia inter animam atque corpus præſtabilita ſuam non fecere, æquiſſimum tamen, ante motas controverſias Wolfianas, de eadem tulere judicium. *Diarii Trevultienſis* auctores, quum Theodiceam recenſent, tuentur, hanc hypotheſin libertati humanæ valdè favere. Celeberr. *Jaquelotus*, in libro *de fidei & rationis conſenſu*, fatetur; ſyſtema cauſſarum occaſionalium *Carteſii*, a tot jam dudum Philoſophis & Theologis in hunc uſque diem defenſum, majoribus, quàm Leibnitianum difficultatibus premi; Syſtema Leibnitianum, ſi benè intelligatur, libertatem non deſtruere; atque exemtum eſſe difficultatibus, quæ in aliis, ipſo etiam ſyſtemate communi influxus phyſici, reperiuntur. Conf. *Chriſtianus Wolfius Comment. de differentia nexûs rerum ſapientis & fatalis neceſſitatis*, Sect. II. §. XVIII. p. 57. 59. & 65. (NOTA *Kortholti*).

fenſitarunt. Neque de illis mihi judicium ſumo, qui contra *Leibnitium* de induſtria diſputarunt, atque omnibus votis expetiere, ut ejus philoſophia ab omnibus Chriſtianis rejiciatur. Non ignoro, in iis eſſe eruditiſſimos viros, quorum in civitatem Dei merita alia veneror, & ab errore immunis non eſſem, ſi ad unum omnes *Leibnitii* philoſophiæ inimicos pravo ductos affectu exiſtimarem. Argumentum potiùs teneri in verbum Dei & doctrinam Salvatoris ſanctiſſimi amoris apud nonnullos interpretor, quòd novas philoſophi opiniones ſub examen vocarint, atque alios ſincerè monuerint, ab ejuſmodi hypotheſibus atque ſententiis ſibi caveant, quas periculi pleniſſimas cenſuerunt. At verò, quàm ſæpè evenit, ut quis, philoſophicæ methodo atque demonſtrationi non aſſuetus, philoſophi alicujus dogmata ſecùs, ac par erat, interpretetur, illaque Scripturæ ſacræ inimica declaret, quæ tamen, ſi ritè explicentur, ad Chriſtianam religionem defendendam maximè faciunt. Multum etiam valet auctoritatis præjudicium, & difficulter a nobis impetramus, ut a viris ſummis, quos vel patronos vel præceptores veneramur, diſſentiamus, qui ſyſtema aliquod philoſophicum judicio ſuo jam damnarunt. Ut propterea mirum non ſit, & optimos viros nonnumquam a recta via aberrare, ubi de philoſophi alicujus doctrina animi ſui ſententiam expromunt. Quæ quum ita ſint, neque mihi vitio verti poſſe exiſtimo, quòd, quum quartum *Leibnitii* Epiſtolarum volumen foras emitto, obſervationes aliquot de philoſophia ejus præmittam, *ſummatim* declaraturus; non eſſe, quod ab illa ſibi metuant, qui ſanctiſſimæ noſtræ religioni benè cupiunt. Tantum enim abeſt, ut *Leibnitius* ejus fundamenta evertere ſtuduerit, ut potiùs in illa defendenda atque communienda non vulgarem poſuerit operam. Meretur utique *Leibnitius* ejuſmodi defenſionem, quum hac laude conſpicuus ſit, quòd de aliis æquiſſimum atque benigniſſimum judicium tulerit, & illorum etiam, a quibus diſſenſit, opiniones in optimam partem interpretatus ſit.

IV. Triplici ratione principia *Leibnitii* philoſophica cœleſti Servatoris noſtri doctrinæ iniqua eſſe, diverſi ejus adverſarii contendunt. Alii, eadem omnem tollere libertatem, querun-tur. Alii ſibi videntur obſervaſſe, ſanctitatem ſummi Numi-nis illis lædi. Neque deſunt, qui tuentur, ſi vel maximè cum libertate & ſummi Numinis ſanctitate conſiſteret *Leibni-tii* doctrina, nihilominùs tamen eam omnem evertere Chri-ſtianam religionem, ejus loco theologiam quamdam natura-lem introducere, & præſertim motibus Spiritus ſancti repugna-re. Ab hiſce igitur periculi plenis conſequentiis ſyſtema ejus vindicabo, præcipuè declaraturus, illos in *Leibnitium* injurios eſſe, qui, ejus dogmata ad omnem Jesu Christi doctrinam evertendam comparata eſſe, neque cum operationibus Dei immediatis conſiſtere poſſe, opinantur.

V. Numquam *Leibnitio* in mentem veniſſe, libertatem velle evertere, in qua defendenda quàm maximè fuit occupatus, omnia ſcripta, præcipuè autem Theodicæa ejus clamitant. Unicum tantum locum, qui huc facit, exempli cauſſa adduc-am. » Cenſeo, inquit, voluntatem noſtram non ſolùm a » coactione, ſed etiam a neceſſitate, immunem eſſe. Dudum » notavit *Ariſtoteles*, in libertate duo eſſe, ſcilicet ſpontanei-» tatem & electionem, & in hoc ſitum eſt noſtrum in actio-» nes noſtras imperium. Quòd ſi liberè agimus, non cogi-» mur, uti quidem fieret, ſi quis nos in præcipitium ageret, » deque loco ſublimi in terram deturbaret: nec obſtat, quo » minùs animus noſter ſit liber, ubi deliberationem inſtitui-» mus, quod fieret, ſi quis per propinatum pharmacum ju-» dicandi vim nobis eriperet. Nimirum in innumeris naturæ » operationibus *contingentia* locum habet; ſed ubi judicium » deeſt agenti, deeſt quoque libertas. Et ſi judicium habere-» mus, abſque ullâ ad agendum inclinatione ſtipatum, mens » noſtra foret intellectus ſine voluntate. « Intelligimus igitur, ejus inſtitutum eſſe, diſtinctam libertatis notionem tradere. Videlicet ad libertatem requirit, ut quis e diverſis ſecundùm intellectûs ſui judicium ſua ſponte illud eligat, quod opti-mum

mum esse sibi videtur. Neque quidquam hic requiritur, nisi quod, experientiâ teste, ad omnem libertatem pertinet. Quodsi enim spontaneitas abesset, cessaret etiam libertas, & coactè aliquid fieret. Quodsi unicum tantùm possibile esset, locum non inveniret electio, sine qua sibi nulla libertas constat. Et quum brutis animantibus libertatem denegemus, quoniam intellectu atque ratione carent, Deo autem perfectissimam libertatem tribuamus, quoniam perfectissimo intellectu præditus est, neque ex libertatis definitione omittendum, quod liberè agens secundùm intellectûs sui judicium eligat. Quemadmodum verò ipse distinctam libertatis notionem suppeditat; sic nonnullorum scholasticorum semet ipsam evertentem de libertate definitionem refellit, atque ex ea indifferentiam æquilibrii arcet. Cujus quidem instituti sui solidas rationes ipse profert. » Non tamen inter hæc existimandum, inquit, li-
» bertatem nostram in indeterminatione, aut *indifferentiâ* qua-
» dam *æquilibrii* sitam esse, quasi æqualiter in utramque par-
» tem, & adfirmativam, & negativam, ac in plures partes
» diversas propendere oporteret, cùm plura nobis eligenda
» proponuntur. Hoc æquilibrium usquequaque impossibile est:
» nam si æqualiter propenderemus in tria eligibilia, A, B &
» C, non possemus æqualiter propendere in A, & non A.
» Hoc æquilibrium etiam prorsùs adversatur experientiæ, &
» ubi nostra scrutabimur adtentiùs, semper aliquam causam,
» sive rationem, adfuisse deprehendemus, quæ nos in eam,
» quam amplexi sumus, partem inclinavit, quamvis frequen-
» ter id, quod nos movet, non percipiamus; planè sicut vix
» percipimus, quare, portâ aliquâ egredientes pedem dex-
» trum sinistro, vel sinistrum dextro, præposuerimus. « Etsi autem *Leibnitius*, quid de libertate sentiat, perspicuè satis exposuit, impedire tamen non potuit, quo minùs ei objicerent, & ipsam ejus libertatis definitionem, & quæ de principio rationis sufficientis & de harmonia inter animam atque corpus præstabilita tradit, veram libertatem omnem tollere, illumque, libertatem defendendo, lectoribus suis fucum facere.

VI.

VI. Ægrè ferunt, quod tradit; liberum agens illud ſemper eligere; quod optimum eſſe judicat. Sibi enim perſuadent, inde ſequi; illud unicum, quod optimum videtur, neceſſariò eligi. At verò, qui ita concludunt, planè non perpendunt, ingens eſſe diſcrimen inter ea, quæ certò, & quæ neceſſariò eveniunt. Utique ſequitur, ſemper unum certò eligi atque reliquis anteferri. Sed quod certò eligitur, propterea non neceſſariò eligitur. Reliqua enim ad electionem propoſita etiam eligi potuiſſent. Atque hæc eſt cauſſa, quare unicum eligatur, quoniam optimum videtur. Quum verò propterea eligatur, quoniam optimum videtur, ſponte atque cum voluptate eligitur. Nulla igitur hic eſt coactio, nulla neceſſitas. Quis diceret, mercatorem neceſſariò atque vi adductum agere, qui negotium, quod ſibi magis utile judicat, præ alio eligit, quod ſibi minùs utile cenſet? Licet certò eligat, & nemo non ſciat, eum illud electurum.

VII. Veriſſimum eſt, ex eo, quoniam liberum agens ſemper illud eligit, quod ſibi optimum videtur, ſequi; ens ſapiens, cui indoles atque omnes circumſtantiæ hominis alicujus eligentis cognitæ ſunt atque perſpectæ, præſcire, quid aliquis in hiſce vel illis circumſtantiis conſtitutus electurus ſit. Quodſi verò præſcientia certò futuri libertati noceret, omnis libertas, etiam ſecundùm illorum principia, qui contra *Leibnitium* diſputant, inter impoſſibilia eſſet referenda. Quis enim eorum non concedet, quod in Codice ſacro toties traditur, Deum futura contingentia omnia, quæ ex libero hominis arbitrio pendent, ab æterno prævidiſſe? Et præterea neceſſum eſt, ea, quæ eveniunt, aut certis de cauſſis, aut caſu, evenire. Non enim datur tertium. Quodſi actio quædam caſu eveniret, liberè non eſſet electa. At verò, ſi cauſſæ ſunt, quare evenit, certa eſt atque prædeterminata, & ille, qui cauſſas illas novit, actionem etiam futuram prævidet.

VIII. Quæ quum ita ſint, miror excellentiſſimum Theologum Anglum, *Warburtonum*, qui ſummi & philoſophi & poëtæ *Alexandri Pope de homine* obſervationes contra *Crouſazii* argumenta

argumenta in contrarium adducta egregiè defendit, de *Leibnitii* philoſophia judicare, quod ad fatalem neceſſitatem ducat. » Fatemur, inquit, *Leibnitius* eamdem ſententiam, vi» delicet de mundo optimo, defendit, ſed eo conſilio, ut » ad periculi plenam & inevitabilem neceſſitatem viam ſter» nat. *Plato* dicit: Deus optimum mundum elegit. *Leibnitius* » verò: Deus non aliter potuit, quàm optimum mundum » eligere. *Plato* perfectiſſimam ſummi Numinis libertatem in » eo collocat, quod ex duobus æquè bonis unum eligere po» tuerit. *Leibnitius* contendit, inconveniens eſſe hanc opinio» nem præſupponere. In hoc enim caſu Deum ſemet ipſum » determinare non poſſe. « Perperam hiſce verbis *Warburtonus Leibnitio* tribuit, quod exiſtimet; Deum mundum optimum neceſſariò creaſſe. Quodſi enim neceſſariò creaſſet, mundus optimus unicus poſſibilis eſſet. At verò *Leibnitius* præ reliquis philoſophis contingentiam hujus mundi, & creationem innumerabilium aliorum poſſibilem eſſe, ex inſtituto ſolidis argumentis propugnat. Utique igitur, de *Leibnitii* ſententia, ſummum Numen, vi ſuæ omnipotentiæ, alium mundum, qui non fuiſſet optimus, creare potuiſſet, ſed quum ſit ens ſapientiſſimum, certiſſimè ſcimus, eum optimum mundum creaſſe, neque minùs bonum majori antetuliſſe. Creavit mundum optimum, quod cum ſapientia ejus ſumma convenit bonum majus bono minori anteferre, & contra ſapientiam ſuam egiſſet, niſi mundum optimum præ minùs bono elegiſſet. Sed quæ propterea agit, quod optima & ſapientiæ ſuæ convenientiſſima judicat, ea ſine omni coactione, ſponte, cum voluptate, &, quod conſequens eſt, liberrimè perpetrat. Neque *Warburtonus* ſibi conſulit, dum hanc eſſe libertatis ſummi Numinis rationem tuetur, quod e duobus æquè bonis unum eligat. Nam aliquas res eligibiles omni reſpectu æquè bonas & tamen diverſas eſſe, contradictorium eſt. Ubi enim diverſitas, ibi unum magis, alterum minùs ad propoſitum obtinendum idoneum eſt. Et licèt concederetur diverſa eligibilia omni reſpectu æquè bona eſſe, & pro æquè bonis haberi,

jure meritoque defendendum esset, unum alteri non anteferri. Nulla enim esset ratio, quæ permoveret, ut unum alteri anteponatur. Ubi autem nulla est ratio, cur unum alteri præferatur, unum alteri non præfertur.

IX. Qui ex eo confici posse existimant, *Leibnitii* philosophiam veræ libertati esse inimicam, quoniam defendit; *nihil fieri sine ratione sufficiente*, satis declarant se *Leibnitium* non intelligere. Dudum omnes philosophi, nemine repugnante, docuere, *nihil fieri sine caussa*. Neque quisquam suspicatus est hanc doctrinam libertatem evertere. *Leibnitii* autem positio; nihil fit sine ratione sufficiente, ab illa; nihil fit sine caussa, aliter non differt, quàm quòd eamdem veritatem accuratiùs exprimit. Exceptionem patitur illud scholasticorum: nihil fit sine caussa. Nam Deus ens summum atque primum caussam se priorem non admittit. At verò illud *Leibnitii*; nihil fit sine ratione sufficiente, sine ulla exceptione verum est. Deus enim non existit sine ratione sufficiente. Quum enim sit ens necessarium rationem existentiæ suæ in semet ipso continet. Quo autem *Leibnitii* sententia ritè intelligatur, observandum est; quemadmodum diversa sunt caussarum genera; ita rationem sufficientem alio atque alio modo se habere. Alia est ratio sufficiens ad id, ut aliquid fieri possit, alia ad id, ut aliquid fiat. In corporibus nulla est ratio sufficiens nisi necessitans. In spiritibus tantùm movens atque inclinans locum invenit. Quæ si expendantur, vereor, ut objectiones eorum aliquid valeant, qui, dum principium rationis sufficientis impugnant, sibi pro libertate certare videntur. Illos potiùs, qui universalitatem hujus principii aliquid habere dubitationis putant, quædam casu, & quidem absolutè tali, evenire defendere oportet, &, quod consequens est, libertati parum consulunt. Ceterùm ipse *Leibnitius* principium rationis sufficientis contra omnes objectiones jam satis munivit, & sigillatim declaravit, libertati illud non adversari. » Præsto semper est, » inquit, aliqua ratio prævalens, quæ voluntatem ad eligen- » dum permovet, cujus libertati salvandæ sufficit, quòd ratio

» ista

» ista inclinet non necessitet. Et hæc est sententia priscorum » omnium, *Platonis*, *Aristotelis*, & *S. Augustini*. Nunquam » voluntas ad agendum perducitur, nisi repræsentatione boni, » repræsentationibus contrariis prævalente. Hoc in Deo, bo- » nis Angelis, beatisque mentibus, verum esse in confesso est, » nec ideò tamen minùs esse liberæ agnoscuntur. Deus nunquam » non eligit optimum, quamvis nulla ad id absolutâ necessi- » tate adstringatur, nec in electionis divinæ objecto necessitas » hujusmodi adpareat, cùm alia rerum series æquè sit possi- » bilis. Atque ob hoc ipsum electio est libera, & a necessita- » te independens, quia illa fit inter plura possibilia, & volun- » tas tantùm bonitate objecti prævalente determinatur. Tan- » tùm verò abest, ut hæc doctrina Deo, Beatisque, defectum » tribuat, ut contra ingens futurus esset defectus, aut potiùs » manifesta absurditas, si aliter se res haberet, etiam apud ho- » mines in hac vitâ, si quæ sine ratione inclinante agere pos- » sent. Certè ejus exemplum nullum unquam invenietur, & » dum quis fortasse ex repentino animi impetu quid eligit, ut » libertatem suam ostendat, ipsa voluntas, vel commodum, » quod in hâc adfectatione reperire se putat, una est ex ra- » tionibus quibus impellitur.

X. Facilis igitur etiam ad illorum objectionem responsio est: *Leibnitii* de libertate doctrinam a necessitate quidem absoluta vindicari, negari tamen non posse, eum necessitatem ex antecedente & prædeterminante caussa defendere, quæ omninò libertati infesta sit. Sed dudum huic objectioni illustris *Bulfingerus* satis fecit (b). » Quoniam, inquit, fuerunt eru- » diti, qui prædeterminationem introduxerunt necessitantem, » ubi posita caussa prædeterminante, non potest non sequi » effectus; inde factum est, ut vocabulo prædeterminationis » adjunctus sit ab aliis horror & idea necessitatis. Rectè id » contra istos, qui posita prædeterminatione putant actionem » non posse non fieri, qui adeoque facultatem agendi ipsam,

(b) Conf. *Bulfingeri Dilucidationes philosophicas*, Sect. I. Cap. IV. §. 88. p. 81.

» & poſſibilitatem actionis ex eo fonte conſtringunt. Sed an » idem contra illos valet, ſi qui prædeterminationis, vel præ- » ordinationis, vel connexionis rerum forment ideam ejuſ- » modi, qua poſita, facultas, etſi alterum præ altero eligat, » in ipſo ſui exercitio, & conſtanter quidem; ſuo tamen id » faciat arbitrio, poſſitque in hiſce omnibus circumſtantiis » agere aliud & aliud. « Atque hanc eſſe *Leibnitii* ſententiam, non ſolùm verba ejus modò (§. IX.) adducta docent, verùm etiam idem quavis occaſione profitetur. Exempli cauſsâ; » neque etiam, inquit, prædiſpoſitio rerum aut cauſſarum ſe- » ries nocet libertati. Licet enim numquam quicquam eve- » niat, quin ejus ratio reddi poſſit, neque ulla unquam detur » indifferentia æquilibrii, (quaſi in ſubſtantia libera & extra » eam omnia ad oppoſitum utrumque ſe æqualiter unquam ha- » berent:) quum potiùs ſemper ſint quædam præparationes » in cauſſa agente, concurrentibuſque, quas aliqui prædeter- » minationes vocant: dicendum tamen eſt, has determina- » tiones eſſe tantùm inclinantes, non neceſſitantes ita ut ſem- » per aliqua indifferentia ſive contingentia ſit ſalva. Nec tan- » tus unquam in nobis affectus appetituſve eſt, ut ex eo actus » neceſſariò ſequatur. Nam quamdiu homo mentis compos » eſt, etiamſi vehementiſſimè ab ira, a ſiti, vel ſimili cauſſa » ſtimuletur: ſemper tamen aliqua ratio ſiſtendi impetum repe- » riri poteſt, & aliquando vel ſola ſufficit cogitatio exercendæ » ſuæ libertatis, & in affectus poteſtatis. «

XI. Sunt inter Leibnitianæ philoſophiæ adverſarios, qui univerſalitatem principii rationis ſufficientis ipſi agnoſcunt. Ex hypotheſi autem ejus, de harmonia præſtabilita inter animam atque corpus, manifeſtum eſſe tradunt, quod omnem libertatem tollere ſtuduerit. Ita verò non judicarent, ſi animi ſenſus *Leibnitii* rectè intellexiſſent. Tuetur, mutuum eſſe inter ea, quæ in anima & quæ in corpore eveniunt, conſenſum, ſed animam omnes ſuas ſenſationes ex ſe ipſa, ſine ulla corporis ope producere, & ſuper illas reflectere, eaſdem ſenſationes habituram, ſi ſine corpore exiſteret. Deum autem, qui omnes

omnes animæ futuras ſenſationes, propenſiones, judicia atque liberas electiones prævidet, animæ corpus dediſſe, quod ſecundùm leges phyſico-mechanicas viribus ſibi conceſſis propriis agat, & cujus motus iis, quæ in anima eveniunt, exactè reſpondeat. Licèt igitur *Leibnitius* defendat, perpetuam eſſe inter animam atque corpus harmoniam, non tamen tenet neceſſariò, omnia in anima evenire, quemadmodum in corpore. Explanatè enim monet, animam ſecundùm leges logico-morales, corpus ſecundùm leges phyſico-mechanicas agere. Neque tradit eos motus, qui in anima contingunt, ex corpore pendere, verùm Deum animæ corpus dediſſe, cujus motus cum iis, qui in anima contingunt, exactè conſpirent. Salva ergò eſt animæ libertas. Neque quidquam valet objectio: quodſi anima ex ſe atque ſua eſſentia ſenſationes ſuas evolvat, electio libera illi tribui nequeat. Quod enim ex eſſentia entis ſequitur, neceſſarium eſt. Etenim hypotheſis de harmonia præſtabilita inter animam & corpus non requirit, ut ſine diſcrimine omnes cogitationes ex eſſentia animæ ſequantur. Senſationes tantùm ex ſemet ipſa evolvit; & quidem eo ipſo ordine, eodemque tempore, quo objecta externa organa ſenſoria corporis movent. Super has ipſas autem ſenſationes ex ſe productas anima reflectit, de iis judicat, atque ſecundùm judicium ſuum eligit, & quod conſequens eſt, libertatem ſervat. Nulla major hic animæ tribuitur agendi neceſſitas, quàm in hypotheſi de influxu phyſico. Quis enim ejus fautorum non defendit animæ ſenſationes de rebus externis aliter comparatas eſſe non poſſe, quàm quidem organorum ſenſoriorum beneficio ſiſtuntur. Neque quiſquam propterea libertatem animæ negari defendet. Non in ſenſationibus conſiſtit libertas, ſed ſeſe exſerit in judicio ſuper illas inſtituto, illudque ſequente electione. Nemo, opinor, Leibnitianam hypotheſin libertati dicet inimicam, quia ſecundùm illam actiones corporis neceſſariæ ſunt. Nam quis umquam ſedem libertatis in corpore quæſivit? Quodſi verò quis ab hac hypotheſi libertati metuat, quoniam ſupponit; Deum omnes ani-

mæ cogitationes prævidiſſe, is omnem ipſe tolleret libertatem. Dubitatione enim caret ; omnia contingentia umquam futura a Deo ab æterno prævisa. Sed opus non eſt, ut plura hanc in rem verba faciam, quum doctiſſimi viri jam ſatis ſuperque evicerint a periculi plenis conſequentiis hypotheſin de harmonia inter animam & corpus præſtabilita eſſe immunem. E quibus ſummè venerabilem *Reinbeckium* nominaſſe ſufficit. Cujus quidem judicio, quod de eadem tulit, non poſſum non ſubſcribere (c). Quamvis enim religioni Chriſtianæ non nocere cenſeat, eam tamen non approbat, quum non ſolùm ſolidis argumentis non ſit munita, verùm etiam non minoribus, quàm reliquæ hypotheſes ad explicandam inter animam & corpus unionem excogitatæ, nempe Influxus phyſici & Cauſſarum occaſionalium, prematur difficultatibus. Et poteſt utique hæc hypotheſis negligi, ſalvis reliquis ſyſtematis Leibnitiani veritatibus. Sufficit ſcire, mutuum eſſe inter operationes animæ atque corporis conſenſum, licet modum unionis ignoremus : Sanè hæc ignorantia noſtra inſigni non caret uſu. Quoties perpendo acutiſſimorum philoſophorum ſollertia modum unionis animæ & corporis explicari non potuiſſe, toties ſummum Numen veneror, qui hac ignorantia noſtra ad religionis Chriſtianæ myſteria amplectenda nos præparat. Quomodo nos in verbo Dei revelata propterea in dubium vocare poſſumus, quoniam modus, quo evenire poſſunt, nobis incognitus eſt, quum ne quidem ea, quæ in nobiſmet ipſis contingunt, explicare valeamus !

XII. Qui ſanctitati ſummi Numinis *Leibnitii* philoſophiam adverſari contendunt, alio atque alio modo ratiocinantur. Vel ex doctrina ejus de libertate argumenta repetunt, atque ſecundùm ejus principia homines neceſſariò peccare contendunt. Ad quorum quidem argumenta in contrarium adducta in antecedentibus jam reſpondi. Vel ab iis, quæ de mundo optimo

(c) Conf. ven. *Jo. Guſtav. Reinbecks Erörterung der philoſophiſchen Meynung von der ſogenannten Harmonia præſtabilita.* Berlin, 1737. in 4.

mo tradit, ſanctitati divinæ metuunt. Videlicet in errore verſantur, *Leibnitium* propterea hunc mundum optimum appellare, quoniam in eo eſt malum, atque inde concludunt; de ſententia *Leibnitii* ſummum Numen malum eligere atque illud objectum ejus voluntatis eſſe, quum tamen ſæpiùs alienum ab hac ſententia animum ſuum profeſſus ſit. Hæc enim doctrinæ ejus ſumma eſt, mundum, i. e. ſeriem contingentium omnium præſentium, præteritorum atque futurorum optimum eſſe, quoniam ab ente ſapientiſſimo conditus eſt; neque optimum eſſe deſinere, licèt in eo ſit malum, quum & mala ab ente ſapientiſſimo in optimum finem dirigantur. Rationem autem divinæ voluntatis atque electionis non niſi a bono ſumi poſſe. Atque hoc ipſum præſtantiſſimus Theologus *Jo. Gerhardus* tuetur: » Exactiſſimè, inquit, obſervandum, quando » ſtatuitur decretum permiſſionis ratione malarum actionum, » ibi vocem decreti referendam eſſe non ad actiones malas » per ſe, ſed NB. ad bonos illos fines, quos ex malis homi- » num actionibus Deus ſua ſapientia & bonitate elicere novit. » Decrevit Deus permittere lapſum *Adæ*, & reliqua hominum » peccata, lapſum illum conſequuta, non quaſi delectetur iſto » lapſu, & iſtis peccatis, non quaſi adprobet ea, non quaſi » impellat ad ea, ſed NB. quia novit bonum finem ex iis eli- » cere (d). « Neque aliter ſentit apoſtolus *Paulus* Rom. V. 15-21. Quid igitur ſibi velint, qui a *Leibnitio* peccati gravitatem extenuari opinantur, quoniam docet in relatione ad mundum integrum non dari mala, me ignorare fateor. Nihil enim aliud hiſce verbis propugnat, quàm omnia mala atque etiam moralia, h. e. peccata, quorum gravitatem alibi ſatis oſtendit ſub provida ſapientiſſimi Numinis cura in optimum finem dirigi. Sed nolo hiſce diutiùs immorari, quum ſummè vener. *Reinbeckius* (e) objectionibus, contra *Leibnitii* de

(d) *Jo. Gerhardus de providentia* §. 53.

(e) Vid. *Jo. Guſt. Reinbecks Beantwortung der Einwürffe, welche ihm in einer Abhandlung von der Unſchuld Gottes bey der Zulaſſung des Böſen ſind gemacht worden.* Berlin 1736. in 8. conf. quæ *Alexander Pope* Epiſtola I. *de homine*, & ejus defenſor *Warburtonus* de hac materia tradunt. Uterque enim in relatione ad mundum univerſum non dari mala ſolidè, ſcitè atque venuſtè tutatur. (N. K.)

de origine mali doctrinam motis, solidè atque perspicuè jam satisfecerit.

XIII. Ad illorum venio objectiones, qui sibi aliisque persuadere studeant, *Leibnitii* principia philosophica ad omnem Jesu Christi doctrinam evertendam, ejusque loco religionem quamdam naturalem introducendam esse comparatam, præcipuè autem operationibus Spiritûs sancti immediatis refragari. Quum verò non solùm, ex *Leibnitii* positionibus Naturalismum sequi, existiment, verùm etiam querantur, illum nusquam se a Naturalismo alienum professum esse, neque quid de præcipuis religionis Christianæ capitibus sentiat, exposuisse, e re atque operæ pretium erit, ipsis *Leibnitii* verbis docere, quid de doctrinis Christianæ religionis, propriis præcipuè autem de operationibus Spiritûs Sancti statuerit. En igitur brevem fidei Leibnitianæ confessionem ex scriptis ejus adornatam.

ARTICULUS I.

De iis quæ sunt supra rationem.

Usitata distinctio inter ea, quæ sunt supra Rationem, & ea quæ sunt contra Rationem, satis congruit cum eo discrimine, quo, paullo antè duo necessitatis genera insignivimus. Nam id quod contra Rationem est, veritatibus absolutè certis, & omni exceptione majoribus, adversatur; at id quod supra rationem est, cum iis solùm pugnat, quæ experiri aut intelligere consuevimus. Quare miror, dari nonnullos, haudquaquam obesæ naris homines, qui hanc distinctionem impugnare non dubitent, interque eorum classem ipsum conspici *Bælium*. Ea profectò optimis fundamentis innititur. Veritas supra rationem est, quæ a nostra mente (immò ab ullâ mente creata) comprehendi nequit: hujusque ordinis, secundùm meam sententiam, est Sancta Trinitas, & miracula, soli Deo propria &c. V. *Dissertat. de conformitate Fidei cum Ratione.*

ARTI-

ARTICULUS II.

De Scripturâ Sacrâ.

Hinc apud Theologos, ſuo muneri pares, extra aleam omnem poſitum eſt, per motiva credibilitatis, coram tribunal rationis, ſemel omninò comprobari auctoritatem Scripturæ Sacræ, ita ut ratio ipſi, tanquam luci novæ, locum cedat, omneſque ſuas veriſimilitudines conſecret. V. *Diſſert. de conformitate Fidei cum Ratione. §. 29.*

ARTICULUS III.

De Trinitate.

Omnium, opinor, partium Theologi, (ſi diſceſſeris a ſolis Fanaticis) ſaltem conveniunt, nullum fidei articulum involvere poſſe contradictionem, aut demonſtrationibus, mathematicas certitudine æquantibus adverſari; ubi videlicet oppoſitum concluſionis *ad abſurdum*, hoc eſt, ad contradictionem deduci poteſt: ut proinde *S. Athanaſius* jure merito irriſerit nugas quorundam ſui ævi auctorum, *Deum ſine paſſione, paſſum eſſe*, dictitantium. *Paſſus eſt impaſſibiliter. O ludicram doctrinam, ædificantem ſimul, & demolientem!* Unde ſequitur, nimiam eſſe facilitatem quorundam ſcriptorum, concedentium, Sanctam Trinitatem repugnare grandi iſti principio, quod effert, quæ ſunt eadem uni tertio, eadem etiam eſſe inter ſe, hoc eſt, ſi A ſit idem cum B, & C ſit idem cum B, neceſſe eſſe, ut A & C ſint quoque eadem inter ſe. Hoc namque principium immediatè conſequitur, ex principio illo contradictionis, eſtque totius Logicæ baſis atque fundamentum; id ſi ceſſat, ratiocinandi cum certitudine, via nulla ſupereſt. Itaque cùm dicitur, quòd Pater ſit Deus, quòd Filius ſit Deus, & quòd Spiritus Sanctus ſit Deus, & quòd tamen unicus tantùm ſit Deus, quamvis hæ tres perſonæ inter ſe diverſæ ſint; judicandum eſt, hanc vocem, *Deus*, non eandem

dem utrobique, & in initio, & in fine, significationem obtinere. Et certè, jam subſtantiam divinam, jam unam Deitatis perſonam ſignificat. In univerſum igitur pronunciari debet, cavendum nobis eſſe, ne, veritates neceſſarias atque æternas ad tuenda myſteria deſerentes, hoſtibus religionis anſam exhibeamus, Religionem ac Myſteria ipſa explodendi. V. *Diſſertat. de conformit. Fidei cum Ratione* §. 22.

ARTICULUS IV.

De Peccato Originali.

Peccatum originale tantam vim habet, ut homines reddat in naturalibus debiles, in ſpiritualibus mortuos ante regenerationem; intellectu ad ſenſibilia, voluntate ad carnalia verſis; ita ut naturâ filii iræ ſimus. V. *Cauſſa Dei.* §. 86.

ARTICULUS V.

De Chriſto.

Optimæ ſeriei rerum (nempe hujus ipſius) eligendæ maxima ratio fuit Chriſtus θεάνθρωπος, ſed qui, quatenùs creatura eſt ad ſummum provecta, in ea ſerie nobiliſſima contineri debebat, tamquam Univerſi creati pars, imo caput; cui omnis tandem poteſtas data eſt in cœlo & in terra, in quo benedici debuerunt omnes gentes, per quem omnis creatura liberabitur a ſervitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Vid. *Cauſſa Dei* §. 49.

Præter Chriſtum, & præviſam ſtatûs ſalutaris ultimam perſeverantiam, qua ipſi adhæretur, nullum Electionis aut dandæ fidei fundamentum nobis innoteſcit. Vid. *Cauſſa Dei.* §. 140.

ARTI-

ARTICULUS VI.

De Miraculis.

Miraculorum (rigidiſſimè) ſumtorum) character eſt, ut per rerum conditarum naturas explicari non poſſint. V. *Tentam. Theodiceæ* §. 207. conf. §. 249.

Selon mon ſentiment, la même force & vigueur y ſubſiſte toujours, & paſſe ſeulement de matiére en matiére, ſuivant les loix de la nature, & le bel ordre préétabli. Et je tiens, quand Dieu fait des miracles, que ce n'eſt pas pour ſoutenir les beſoins de la nature, mais pour ceux de la grace. V. *Extrait d'une lettre à S. A. R. Madame la Princeſſe de Galles*, §. 4. *dans le recueil de lettres entre Leibniz & Clarke.*

ARTICULUS VII.

De Operationibus Spiritûs Sancti.

In negotio Gratiæ & Prædeſtinationis tuemur expreſſiones maximè probatas, verbi gratiâ: quòd non, niſi per gratiam prævenientem, convertamur, nec quid boni agere, niſi ejus adjutorio valeamus: &c. Fides eſt Dei donum: V. *Præfat. Theodiceæ.* §. 24.

Quod eò faciliùs admitti poteſt, (de tranſcreatione animarum loquitur) quò frequentius revelatio multas alias operationes immediatas Dei in animas noſtras docet. V. *Theodic.* §. 91. conf. *Cauſſa Dei.* §. 81.

In negotio electionis non jam videtur primaria difficultas in eo eſſe, an Deus decernat ſalvare, quos fidem vivam finalem præſcit habituros, ſed præterea in ipſo decreto conferendæ gratiæ, ex qua naſcitur talis fides. Neque enim ad eam ex ſolis viribus humanis devenitur, quum ſit donum Dei, ſed opus eſt tum gratiâ internâ, tum gratiâ, ut ſic dicam, externâ, i. e. occaſionibus & circumſtantiis, quibus mentes hominum ad bona vel mala, ſalvo licet libero arbi-

trio, plurimum inclinantur. V. *Epistola XX. ad Jo. Fabricium*, Vol. V.

ARTICULUS VIII.

De testimonio Spiritus Sancti interno.

Fides ipsa divina, si quando menti adfulserit, aliquid, plusquàm opinionem, adfert, nec ab occasionibus, vel motivis impellentibus, iisque prævis, dependet, aut robur suum ab illis mutuatur; ultra intellectum ea progressa, voluntatem & cor occupat, ut nos ardentes & lubentes efficiat ad agendum legi divinæ conformiter, nec amplius necesse sit rationes curare, aut ratiociniorum, quæ menti objici possunt, difficultatibus immorari. *V. Dissertat. de conformitate Fidei cum Ratione* §. 29.

ARTICULUS IX.

De virtutibus Christianis.

Neque dubitandum, quin hæc fides, hæcque in Deum fiducia, quæ nobis bonitatem ejus infinitam, considerandam offert, nosque ad ejus amorem præparat, frustrà obnitente duritatis specie, quæ deterrere nos posset, sit excellens virtutum Theologiæ Christianæ exercitium, quando gratia divina in JESU-CHRISTO hos in nobis motus excitat. Quod & *Lutherus* contra *Erasmum* benè notavit. *Loc. cit.* §. 45.

§. XIV. Nullo negotio etiam de aliis fidei Christianæ articulis *Leibnitii* sententiam ex scriptis ejus declarare possem, pluresque locos congerere, qui testantur, ejus præcipuum institutum fuisse cælestem salvatoris nostri doctrinam contra adversariorum objectiones tueri. Sed ea, quæ modò protuli, jam sufficiunt, ut ex illorum numero eximatur, qui Naturalismum fovent. An is ad Naturalismum propendet, quid id præcipuè agit, ut solidè demonstret, nihil quidem in Christiana religione esse, quod contra rationem sit, licet jure meritoque

toque requiratur, ut illa, quæ in CHRISTI doctrina traduntur, & ſupra rationis humanæ captum ſunt, piè credamus? Quodnam ab illo Naturaliſtæ præſidium exſpectare poſſunt, qui myſterium Trinitatis defendit, homines ante regenerationem in ſpiritualibus mortuos & natura filios iræ eſſe docet, naturæ viribus hominem converti poſſe negat, ad converſionem peccatoris gratiam Dei, quæ eſt in CHRISTO JESU θεανθρώπῳ, requirit, fidem in CHRISTUM JESUM tantùm ſalvificam donum Dei dicit, atque ſummam inter pietatem philoſophicam & pietatem Chriſtianam differentiam eſſe oſtendit? Nonne his ipſis doctrinis Chriſtiana religio ab omni Naturaliſmo diſcernitur, atque vera ejus ratio abſolvitur?

XV. Equidem non ignoro, illos, qui in *Leibnitii* ſcriptis Naturaliſmum ſtudiosè quærunt, omnibus illis locis, quibus Chriſtianæ religionis dogmata tradit, lectoribus ſuis fucum feciſſe, neque veram explicaſſe animi ſui ſententiam, contendere. Qua tamen ſuſpicione parum ſibi conſulunt. Nam quis umquam ex inſtituto ejuſmodi doctrinas *ſolidis* argumentis contra adverſariorum objectiones defendit, a quibus ipſe alienus eſt. At vero *Leibnitius* non in tranſitu tantùm præcipua Chriſtianæ religionis capita tangit, verùm data opera tuetur, atque totus in eo eſt, ut objectiones contra eadem motas refellat. Et quis, quæſo, ab hæreſeos crimine ſe immunem præſtabit, ſi ejuſmodi valeret ſuſpicio. Quodſi accuſare ſufficit, quis innocens erit?

XVI. Neque eſt, quod objiciant, ſi vel maximè ipſe *Leibnitius* e Naturaliſtarum numero ſit eximendus, præcipua tamen ejus dogmata eadem culpa non vacare, cum Chriſtiana religione conciliari non poſſe, ſed ad Naturaliſmum ducere. Negari quidem nequit, ſæpiſſimè evenire, ut aliquis doctrinam defendat, a cujus tamen conſequentiis, quas non perſpicit, alienus eſt. Sed argumenta adverſariorum ita non ſunt comparata, ut idem de ſententiis Leibnitianis dicendum ſit.

XVII. Primum ad hypotheſin de harmonia inter animam atque corpus præſtabilita iterum provocant, atque quum ſe-

cundùm illam animæ humanæ vis movendi corpus denegetur, concluſionem faciunt, omnibus ſpiritibus, immo ipſi Deo Spiritui perfectiſſimo, hanc vim denegari, &, per conſequens, omne inter Deum atque homines commercium tolli, neque ullum immediatis & ſupernaturalibus Spiritus ſancti operationibus in regno gratiæ, tam illis, quæ ordinariæ, quàm illis, quæ extraordinariæ a Theologis vocantur, locum relinqui. At quis ferret ejuſmodi argumentandi rationem? Utique poteſt vis movendi corpus aliis ſpiritibus competere, licet animæ humanæ denegetur. Et dubium non eſt, quin ſummo Numini competat, qui omnia creavit, & a ſe creata provida cura gubernat, quam quidem providentiam conſentientibus ſummis Theologis continuatam creationem rectiſſimè dixeris.

XVIII. *Leibnitius* quidem ſpiritibus creatis omnibus vim movendi corpus denegat (f), quo jure nunc non diſputo (g). Sed abſit, ut idem de ſummo Numine, ſpiritu increato atque abſolutè perfectiſſimo, quem Creatorem totius univerſi veneratur, teneat. Ipſa vero de harmonia inter animam atque corpus præſtabilita hypotheſis ne quidem requirit, ut de ſpiritibus

(f) Ex vi movendi corpus a *Leibnitio* ſpiritibus creatis omnibus denegata nonnulli concludunt, eum omnem ſpirituum in ſpiritus alios actionem tollere. Sed hi ipſi non perpendunt, eum tantùm negare ſpiritus *per influxum phyſicum* in alios ſpiritus agere. Ceterùm veram ſpirituum in ſpiritus alios actionem defendit, atque illam eodem modo explicat, quo ſecundùm ſuam de harmonia inter animam & corpus præſtabilita hypotheſin homines in alios homines agere, atque cum illis cogitata ſua communicare declarat. conf. *Monadologia* §. 51. ſ. Miror verò objici; *Leibnitium* modum, quo ſpiritus in ſpiritum agit, non ritè explicaſſe, quum, quantum memini, eum hucuſque nemo definiverit. Equidem quæ ſcriptura ſacra de angelorum actionibus tradit, piè credo. Modum verò, quo agant, me cum ignariſſimis ſcire lubens profiteor. (N. K.)

(g) Perplacet viri doctrina ornatiſſimi *Jo. Chriſtophori Gottſchedii* diſputatio, qua ex ipſis philoſophiæ Leibnitianæ principiis animæ humanæ vim movendi corpus vindicat. » Sentimus ſanè, inquit, in mente » noſtra non voluntatem tantùm, ſed co» natum quoque inſignem, producendi » nonnumquam motus voluntarios in cor» pore, qui niſus atque conatus ejus vi» rium nomine venit, & a *Leibnitio* id » quod in motu reale eſt, adpellatus fuit. « *Vindic. Syſtematis Influxus Phyſici ſect. poſt.* Cap. II. §. XXII. p. 70. Licet omnes, quæ Syſtema Influxus phyſici adhuc premunt difficultates ſuſtuliſſe mihi quidem nondum videatur. (N. K.)

ritibus creatis omnibus tradatur, eos vi corpus movendi deſtitui. Nimirum etiam propter hoc animæ humanæ vim movendi corpus competere dubium eſt, quoniam ex iis, quæ de mentis humanæ operationibus experiundo diſcimus, hæc vis motrix derivari nequit, & quoniam planum atque perſpicuum eſt, numero multas in corpore humano mutationes evenire, quæ ex anima humana non pendent, immo illâ inſciâ atque ſæpiùs invitâ eveniunt. Exempli gratiâ huc referas, circulationem ſanguinis, concoctionem ciborum in ſtomacho, quod infans in utero matris creſcat, ſpaſmos & rel. Igitur ex rei veritate vir celeberrimus *Chriſtianus Wolfius*: *Ich habe nirgends behauptet, daſs es der Natur eines Geiſtes zuwider ſey, in einen Leib zu würcken. Am allerwenigſten aber habe ich einem Geiſte überhaupt und Gott ſelbſt die Würkung in Cörper abgeſprochen* (h).

XIX. Quemadmodum verò hypotheſi de harmonia inter animam atque corpus præſtabilita operationibus Dei immediatis non refragatur; ita illuc adduci non poſſum, ut credam; iis, quæ de harmonia univerſali, & ſigillatim de harmonia naturæ & gratiæ præſtabilita, *Leibnitius* tradit, revelatam doctrinam everti. Qui enim ab his Theologiam Chriſtianam ſibi præcipuè metuere debere cenſent, ita concludunt. Quodſi Deus ab initio & corporum ſtructuras & ſubſtantiarum, animarum & ſpirituum naturam ita formavit, ut per ſe ipſas in omnem æternitatem omnia ipſius conſilia exſequantur, atque ad actum deducant omnia, quæ pro ſua vel juſtitia, vel gratia & ſapientia ab æterno fieri decrevit, conſequens eſt; neque in hoc, neque in futuro mundi ſæculo ſupernaturalia eſſe, & nullam operationibus Dei immediatis locum relinqui. Et utique hoc ſequeretur, ſi *Leibnitius* eam defendiſſet ſententiam, quam adverſarii illi tribuunt. Sed manifeſtum eſt, illos *Leibnitii* ſententiam minùs rectè interpretari, & in proponenda ea

(h) Vid. *chriſtian Wolfens Ausführliche Nachricht von ſeinen eigenen Schriften*, §. 99. p. 280.

ea multa miscere atque confundere, quæ ex sententia *Leibnitii* accuratè segreganda & discernenda sunt. Idcircò veram ejus de harmonia universali præstabilita sententiam exponam. Primùm de harmonia universali dicam. Tum explicabo, quare eam præstabilitam nominet, quo certiùs intelligatur, *Leibnitium* a negandis operationibus Dei immediatis alienum fuisse.

XX. Atque universalis omnino est de sententia *Leibnitii* harmonia omnium eorum, quæ in hoc mundo, sive in toto universo eveniunt. Omnia inter se apta atque colligata sunt, ut mutuo ad finem ultimum tendant. Nulla hic addenda est limitatio. » Sapientia, inquit, infinita omnipotentis, bonita» ti ejus immensæ juncta, fecit, ut nihil potuerit fieri melius, » omnibus computatis, quàm quod a Deo est factum; atque » adeò, ut omnia sint perfectè harmonica, conspirentque pul» cherrimè inter se: caussæ formulas, seu animæ, cum caussis » materialibus seu corporibus: caussæ efficientes seu naturales » cum finalibus seu moralibus; regnum gratiæ cum regno » naturæ. « (i) Atque alio loco: » Licet præter machinas » naturæ multa videamus opera, quæ rudia sunt & ruderibus » similia, in quibus non apparent fines speciales; dubium ta» men nullum esse debet, Deum auctorem spectantibus, ipsa » quoque ad fines speciales, etsi nobis ignotos, exquisitissimè » ordinata esse, & omnia concurrere ad finem generalem. « (k) Immò tanta cum harmonia res creatæ omnes ad scopum ultimum obtinendum conspirant, quanta concipi potest maxima (l). Quod quidem, ut defendamus, sapientia Dei summa requirit, quæ nihil frustrà facit, sed convenientissima media

(i) V. *Caussa Dei* §. 46.

(k) *Leibnitius in Animadversionibus ad Assertiones quasdam Theoriæ medicæ veræ* p. 4.

(l) Eleganter *Cicero*: » Ac mihi quidem » veteres illi majus quiddam animo com» plexi, multo plus etiam vidisse viden» tur, quàm quantum nostrorum ingenio» rum acies intueri potest: qui omnia hæc, » quæ suprà & subter, unum esse, & una » vi, atque una consensione naturæ con» stricta esse dixerunt. Nullum est enim » genus rerum, quod aut avulsum a cete» ris per se ipsum constare, aut, quo ce» tera, si careant, vim suam atque æter» nitatem conservare possint. « *de Oratore* lib. III. p. 512. ex edit. *Jo. Aug. Ernesti*. (N. K.)

media eligit, quibus finis ultimus obtinetur. Sed non perſpicio, quid hæc a *Leibnitio* defenſa harmoniæ univerſalitas juvet eos, qui volunt ab illo operationes Dei ſupernaturales excludi. Sanè non valet conſequentia: Omnia, quæ in univerſo eveniunt, mutuò conſpirant ad finem ultimum obtinendum, ergò operationes Spiritus Sancti, quas in converſione, regeneratione & ſanctificatione Theologia Chriſtiana ſtatuit, locum non inveniunt. Quaſi verò hæ ipſæ Spiritus S. operationes non quàm maximè valerent ad ſummi Numinis gloriam; neque ad finem ultimum obtinendum conſpirarent, aut impedirent, quo minus illa, quæ ſecundùm leges naturæ eveniunt, ad ſcopum ultimum vel tendant, vel dirigantur.

XXI. At, inquiunt, quodſi *Leibnitius* harmoniam univerſalem ſtatuit, neceſſe eſt illum etiam harmoniam naturæ & gratiæ admittere. Atque ita ſe res habet. Utique totidem verbis regnum naturæ cum regno gratiæ conſpirare dicit. „Quem» admodum, inquit, ſuprà harmoniam perfectam ſtabilivimus » inter duo regna naturalia, alterum cauſſarum efficientium, » alterum finalium: ita hic nobis alia harmonia commemo» randa venit, quæ inter regnum phyſicum naturæ, & reg» num morale gratiæ intercedit, h. e. inter Deum quatenus » conſideratur ut architectus machinæ, & inter Deum eun» dem, quatenus ut monarcha civitatis divinæ ſpirituum ſpec» tatur. Ab hac harmonia pendet, quòd res deducant ad gra» tiam per ipſas vias naturæ, & quòd hic globus e. g. de» ſtrui & reparari debeat per media naturalia iis momentis, » quando regimen ſpirituum id poſtulat ad aliquos punien» dos, ceteros remunerandos. Aſſeverare etiam licet, Deum » tamquam architectum ſatisfacere Deo, tamquam legiſlatori, » ex aſſe, atque ſic peccata conſequi debere pœnas per ordi» nem naturæ & ſtructuræ mechanicæ rerum, bonas etiam » actiones ſecum trahere remunerationes per media machina» lia reſpectu corporum, quamvis idem nec poſſit, nec de» beat conſtanter extemplo accidere. « Et alibi: » Reſpublica » Dei quum juſtiſſimè & pulcherrimè regatur, conſequens

» est, ut per ipsas naturæ leges, ob parallelismum regni gra-
» tiæ & naturæ, animæ vi suarum actionum ad præmia &
» pœnas reddantur aptiores. « Apostoli *Paulli* doctrinam tenet πᾶσαν κτίσιν, totam creaturam, sine omni exceptione, suos cum filiis Dei gemitus jungere, & dum glorioſior enascatur status quasi parturientis dolores sustinere. Velim autem attendatur, diversissima esse; omnia, quæ secundùm leges naturæ contingunt, valent ad gratiæ & justitiæ decreta Dei exequenda, & præter ea, quæ secundùm leges naturæ eveniunt, nihil quidquam aliquid confert ad hæc decreta exequenda. Illud tuetur *Leibnitius*. Hoc negat atque pernegat. Videlicet explicatis verbis declarat, ea, quæ in regno naturæ eveniunt, licèt cum iis, quæ in regno gratiæ contingunt, exactè conspirent, non tamen sufficere, ut omnis finis, quem Deus in regno gratiæ sibi proposuit obtineatur. Propter regnum gratiæ enim miracula fieri, neque naturæ viribus peccatorem posse converti.

XXII. Periculo igitur caret harmonia universalis inter regnum naturæ & gratiæ, neque religioni Christianæ atque operationibus Dei supernaturalibus adversum est, eam præstabilitam dicere. *Leibnitius*: » Quia bonitatem Dei in creaturis
» sese generatim exserentem dirigit sapientia; consequens
» est providentiam divinam sese ostendere in tota serie uni-
» versi; dicendumque Deum ex infinitis possibilibus seriebus
» rerum elegisse optimam; eamque adeo esse hanc ipsam,
» quæ actu existit. Omnia enim in universo sunt harmonica
» inter se, nec sapientissimus nisi omnibus perspectis decernit,
» atque adeo non nisi de toto. In partibus singulatim sump-
» tis, voluntas prævia esse potest, in toto decretoria intelligi
» debet. Unde accuratè loquendo non opus est ordine decre-
» torum divinorum; sed dici potest unicum tantùm fuisse
» decretum Dei, ut hæc scilicet series rerum ad existentiam
» perveniret; postquàm scilicet omnia seriem ingredientia fue-
» re considerata, & cum rebus alias series ingredientibus
» compa-

» comparata. « (m) Sicuti enim hæc *Leibnitii* doctrina cum Scriptura Sacra consentit, qua traditur, nota esse Deo ab æterno omnia opera sua; sic ex supposita prævisione atque præordinatione non sequitur, negandas esse operationes Dei supernaturales. Ipse *Leibnitius* jam satis cavit, ne fortè hoc objici posset. » Dicet aliquis præterea, inquit: Si omnia ordinata sunt, Deus non poterit facere miracula. Verùm scien» dum est miracula, quæ in mundo eveniunt etiam fuisse in» voluta, & repræsentata tanquam possibilia in hoc ipso mun» do considerato in statu puræ possibilitatis; & Deus, qui ea » postea patravit, jam tunc, cùm mundum hunc elegisset, » ea facere decrevit. « (n)

XXIII. Quo verò reliqua etiam repellamus tela, observamus decretum sive præordinationem Dei aliter sese habere ratione regni naturæ, aliter ratione regni gratiæ. In regno naturæ & sigillatim in mundo corporeo, ubi omnia mechanicè fiunt, jam in creatione Deus omnia sic constituit, ut ex primo illo statu, omnia, quæ pro sua bonitate atque sapientia futura decrevit, uno continuo ordine & nexu sequantur & evolvantur, neque NB. *ob indigentiam naturæ* manu vel medica vel auxiliari opus sit, neque subsidiaria demùm correctio requiratur. In regno gratiæ aliter sese res habet. Potuissent quidem etiam in illo homines libertate prædiți atque ad imaginem Dei conditi, viribus naturæ sibi concessis, finem a Deo sibi præscriptum obtinere. Quum verò libertate sua abusi sint, atque peccando semet ipsos imagine Dei privarint; Deus, qui eorum lapsum ab æterno prævidit, alium præordinavit *ordinem salutis*, cujus hæc est ratio, ut non naturæ viribus, sed propter satisfactionem a CHRISTO JESU θεανθρώπῳ præstitum, Spiritûs S. gratiâ propositum suum consequantur. *c. Eph. I.* 4-12.

(m) Vid. *Causſa Dei* §. 41. 42.

(n) *Theodicea* §. 54. Licet igitur, ut in transitu hoc addam, miracula iis, quæ secundùm naturæ ordinem contingunt, mutationem utique inferant, necesse tamen non est, ut hæc mutatio per aliud miraculum iterum tollatur, quo Deus finem suum, per ordinem naturæ obtinendum, consequatur. Etenim miracula etiam a Deo prævisa & præordinata sunt. (N. K.)

XXIV. Nihil protuli, nisi quod *Leibnitii* principiis consentaneum est. Quod enim ad regnum naturæ attinet, contra *Isaacum Newtonum* defendit, hunc mundum, *quatenus machina est*, emendatione non indigere. Nimirum *Newtonus*, » verisimile est, inquit, fore ut Planetarum irregularitates quæ» dam longinquitate temporis majores usque evadant, donec » hæc Naturæ compages manum emendatricem tandem sit » desideratura. (o) Quam quidem *Newtoni* sententiam summi Numinis sapientiæ adversam esse *Leibnitius* propugnat. » Mon» sieur *Newton*, *inquit*, & ses sectateurs, ont encore une fort » plaisante opinion de l'ouvrage de Dieu. Selon eux Dieu a » besoin de remonter de tems en tems sa montre, autrement » elle cesseroit d'agir. Il n'a pas eu assez de vuë, pour en » faire un mouvement perpétuel. Cette machine de Dieu est » même si imparfaite selon eux, qu'il est obligé de la décras» ser de tems en tems par un concours extraordinaire, & » même de la raccommoder, comme un horloger son ouvra» ge; qui sera d'autant plus mauvais maître, qu'il sera plus » souvent obligé d'y retoucher & d'y corriger. Selon mon » sentiment, la même force & vigueur y subsiste toûjours, » & passe seulement de matiére en matiére, suivant les loix » de la nature, & le bel ordre préétabli. Et je tiens, *quand* » *Dieu fait des miracles, que ce n'est pas pour soutenir les be*» *soins de la nature, mais pour ceux de la Grace.* En juger au» trement, ce seroit avoir une idée fort basse de la Sagesse » & de la Puissance de Dieu. « (p) Idem *Leibnitius* contra Socinianos defendit: » Je ne dis point, *inquit*, que *le Mon*» *de corporel* est une machine ou montre, qui va sans l'inter» position de Dieu, & je presse assez que les créatures ont » besoin de son influence continuelle: mais je soutiens que » c'est une montre qui va sans avoir besoin de sa correction: » autrement il faudroit dire que Dieu se ravise. Dieu a tout » prévû,

(o) Newtonus *Opticæ quæst. ult.* p. 346.

(p) *V. Extrait d'une Lettre de Mr. Leibniz à S. A. R. Madame la Princesse de Galles.* Ubi *Leibnitius* ex instituto suam de hac materia animi sententiam exponit.

» prévû, il a remédié à tout par avance. Il y a dans ſes ou-
» vrages une harmonie, une beauté déja préétablie. Ce ſen-
» timent n'exclut point la providence ou le gouvernement de
» Dieu: au contraire, cela le rend parfait. Une véritable
» providence de Dieu demande une parfaite prévoyance:
» mais de plus elle demande auſſi, non-ſeulement qu'il ait
» pourvû à tout par des remédes convenables préordonnés:
» autrement il manquera ou de ſageſſe pour le prévoir, ou
» de puiſſance pour y pourvoir. Il reſſemblera à un Dieu So-
» cinien, qui vit du jour à la journée, comme diſoit M. *Ju-*
» *rieu.* Il eſt vrai que Dieu, ſelon les Sociniens, manque
» même de prévoir les inconvéniens; au lieu que, ſelon ces
» Meſſieurs, qui l'obligent à ſe corriger, il manque d'y pour-
» voir. Mais il me ſemble que c'eſt encore un manquement
» bien grand; il faudroit qu'il manquât de pouvoir, ou de
» bonne volonté. (q)

XXV. Qua vero ratione hæc, quæ de mundo corporeo *Leibnitius* diſputat, operationibus Dei ſupernaturalibus, de quibus in doctrina JESU CHRISTI agitur, contraria eſſe poſſunt; quum hoc tantùm doceat, *propter indigentiam naturæ* nulla miracula fieri. Dubitatione enim carere exiſtimat, Deum illa opera ſua, quæ neceſſariò agunt, tam perfectè conſtituiſſe, ut ſemper ejus voluntatem exequantur, atque cum ejus fine ultimo conſpirent. Aliter autem ſe rem habere cum rebus creatis aliis, quibus ipſe Deus liberum arbitrium conceſſit, & ſigillatim cum hominibus. Ob horum enim cauſſam, quam legem divinam tranſgredi poſſint, & revera tranſgreſſi ſint, ſupernaturales Dei operationes locum invenire, atque miracula fieri. Nuſquam verò docuit *Leibnitius*, homines poſt lapſum ex ſe atque ſua natura finem ſibi præſcriptum conſequi poſſe. Contrarium potiùs perſpicuè tradit; nempe peccatores naturæ viribus converti non poſſe, ante regenerationem in ſpiritualibus mortuos eſſe eorumque converſionem eſſe ſingulare donum Dei.

(q) V. *Second Ecrit de Mr.* Leibniz *à Mr.* Clarke.

XXVI. Neque contra se dicit *Leibnitius*, creationem, incarnationem & *nonnullas* alias actiones Dei veri nominis esse miracula. Sanè hæc ipsa verba firmant atque stabiliunt, me in antecedentibus animi Leibnitiani sententiam rectè expositisse. Sequitur enim ex illis, eum præter creationem atque incarnationem alia miracula credidisse. Neque divinassem ex hisce verbis aliquid contra *Leibnitium* concludi posse, nisi essent, qui ex illis sequi existimarent, de *Leibnitii* sententia vera miracula esse longè pauciſſima. Sed numquam illi animus fuit miraculorum numerum definire. Id tantummodò meritò atque optimo jure contendit, Deum miraculum non designare, nisi eo casu, quo idem finis obtineri naturaliter nequeat. Neque ab hoc diversum est, quod alibi tradit: „ Sapientia Dei summa passa non est, ut Deus vim ordini „ rerum naturisque *sine lege mensuraque* inferret, ut turbare„ tur harmonia universalis, ut alia ac optima rerum series „ eligeretur. " (r)

XXVII. Ceterùm mihi perplacet illustris *Bulfingeri* observatio: „ Puto, inquit, commodissimè sic distingui duas crea» toris & redemtoris œconomias, ut in regno naturæ dicatur » miraculum (quatenùs ex naturalibus viribus fieri non potest,) » id, quod in regno gratiæ est ordinarium, h. e. supernatura» le quidem, sed in ordine gratiæ semel constituto perpe» tuum. In regno gratiæ autem demum illud dicatur miracu» lum, quod non est perpetuum & ordinarium, cujusmodi „ forent inspirationes immediatæ, conversiones Paulinæ simi» les &c. « (s)

XXVIII. Sunt aliæ etiamnunc objectiones, quibus *Leibnitii* adversarii evincere adnituntur; ab ejus principiis philosophicis Theologiæ Christianæ periculum imminere. Sed quum illi ipsi, a quibus proferuntur, magnum iis pretium non statuant, vel ex sinistra verborum interpretatione oriantur, vel ab

(r) Vid. *Causſa Dei* §. 126.

(s) Vid. *Bulfingeri Dilucidat. Philoſoph.* Sect. II. §. 231. p. 224.

ab invidia ductæ sint, iis refutandis operam dare supervacaneum judico. E supra dictis enim perspicuum est, non solùm *Leibnitii* principia philosophica iis, quæ de vera libertate, summi Numinis sanctitate & operationibus Dei supranaturalibus litterarum sanctissimæ tradunt non refragari; verum etiam ad has ipsas doctrinas distinctè tradendas, illuminandas atque defendendas multum conferre, atque egregiè comparata esse.

FINIS.

DIVISIO

UNIVERSIDAD DE GRANADA Hospital Real Biblioteca

DIVISIO TOTIUS OPERIS.

TOM. I.

Opera Theologica.

TOM. II.

P. I. Logica & Metaphyſica.
P. II. Phyſica generalis, Chymia, Medicina, Botanica, Hiſtoria Naturalis, Artes.

TOM. III.

Opera Mathematica.

TOM. IV.

P. I. Hiſtoria & Philoſophia Sinenſium; Philoſophia in genere.
P. II. Hiſtoria & Antiquitates.
P. III. Juriſprudentia.

TOM. V.

Opera Philologica.

TOM. VI.

P. I. Philologicorum Continuatio.
P. II. Collectanea Etymologica.

In primis cujuſque voluminis frontiſpicii paginis, inveniet Lector Indicem ſingularem opuſculorum in eo contentorum, & indicationem locorum, ex quibus excerpta fuerunt.

CATA-

CATALOGUS
OPERUM TOMI PRIMI.

LUDOVICI DUTENS Præfatio Generalis. Pag. I

Eloge de M. Leibniz par M. de Fontenelle. XIX

LEIBNITII Vita, a Celeb. Bruckero exarata. LIV

Disputatio de Philosophia Leibnitii, Christianæ Religioni haud perniciosâ, Auctore Christiano Kortholto: (Tom. IV. Leibnitii Epistolar. Collectioni præmissa.) CCIX

L. DUTENS Præfatio in G. G. Leibnitii opera Theologica. pag. 1

G. G. LEIBNITII Confessio naturæ contra Atheistas. (Spizelii Theop. de atheismo eradicando. 8. Aug. Vindel. 1669.) 5

Defensio Trinitatis per nova reperta logica, contra Epistolam Ariani. (Apparatus literarius 8. *Witteb.* 1717.) 10

Duæ Epistolæ ad Loeflerum; *De Trinitate, & Definitionibus Mathematicis circa Deum, Spiritus &c.* (Kortholt. Collectio.) 17

Remarques ſur le livre d'un Antitrinitaire Anglois, qui contient des *conſidérations ſur pluſieurs explications de la Trinité, publié l'an* 1693. (Felleri Otium Hanoveranum.) pag. 24

Lettre *ſur le péché originel*: (Felleri Monument. inedit.) 27

Epiſtola ad Amicum *De Amore Dei.* (Otium Hanover.) 28

Lettre à M. Burnet; *De l'amour de Dieu* 1697. (Loc. cit.) 29

Remarques *ſur la perception réelle & ſubſtantielle du corps & du ſang de notre Seigneur.* (Kortholti Collect.) 30

De Conſecratione Euchariſtiæ; occaſione Diſſertationis Pfaffii. (Acta Eruditor. A. 1715.) 32

Excerptum ex Epiſtolâ ad amicum, *De ſtatu innocentium Infantum, & de iis qui Chriſtum non cognoverunt.* (Otium Hanoveranum.) 32

Excerptum ex aliâ epiſtolâ, *de infantibus ſine baptiſmo mortuis, & de Peccato philoſophico.* (Loc. citat.) 33

Præfatio ad Tentamina Theodiceæ. (Exemplar Francof. & Lipſiæ edit. ann. 1739.) 35

Diſſertatio de conformitate Fidei cum Ratione: (Adnexa Theodiceæ.) 60

Tentamina Theodiceæ. pars I. 117

——— ——— pars II. 193

——— ——— pars III. 297

Epitome controverſiæ ad ſyllogiſmos redactæ. (Adnex. Theodiceæ.) 404

Conſiderationes ad opus Hobbeſii, in Angliâ evulgatum, de Libertate, de Neceſſitate, & caſu fortuito. (Loc. cit.) 415

Annotationes in librum de origine mâli, haud ita pridem in Angliâ evulgatum. (Loc. cit.) 430

Cauſa

Cauſa Dei adſerta, per juſtitiam ejus, cum cæteris ejus perfectionibus, cunctiſque actionibus conciliatam. (Loc. cit.) p. 470

Epiſtolæ duæ ad Cornel. Diet. Kochium; (Annales Academiæ Juliæ.) 501

Epiſtola ad Jo. Frid. Buddeum; *De Diſſertatione, ſub Buddei præſidio, de origine mali habita.* (Kortholti Collect.) 502

Remarques philoſophiques de M. Leibniz, ſur ſa Théodicée. (Kortholt. Coll. Gallica.) 503

Remarques ſur la VI. Lettre philoſophique imprimée à Trevoux en 1703. (Journal de Trevoux, Juillet 1712.) 504

Recueil de pluſieurs Diſſertations & Lettres, écrites ſur le projet de réunir les Proteſtans d'Allemagne, de la Confeſſion d'Augsbourg, à l'Egliſe Catholique, par Meſſieurs *J. Benigne Boſſuet* Evêque de Meaux, *Molanus* Abbé de Lokkum, & *Leibniz*. (Tiré du volume des Oeuvres poſthumes de Mr. Boſſuet.) 507

Lettres de M. Leibniz, & de M. Peliſſon; *De la Tolérance, & des différens de la Religion.* (Réflexions ſur les différens de la Religion par M. Peliſſon.) 678

Excerptum ex Epiſtolâ ad Amicum, *De unione Proteſtantium.* (Otium Hanoveranum.) 734

De Unione Proteſtantium, Molani, & Leibnitii Judicium: ſive, *Jugement impartial ſur l'utilité que les Luthériens peuvent eſpérer de leur réunion avec les Reformés, reſultant de la déliberation que M.* Gerhard Molanus *Abbé de Lokkum, & M.* Leibniz *ont tenue ſur cette matiére, en conſéquence d'un ordre ſouverain*: Traduit de l'Allemand. (Kortholt. Collect.) 735

Lettre à Madame de Scudery, 17. Nov. 1697. (Otium Hanoveranum.) p. 738

Extrait d'une Lettre à la même, *ſur la pieté.* (Fellerі monumenta varia ined.) 739

Reflexion de M. Leibniz, *ſur l'Eſprit ſectaire*, 740

Index Materiarum Tomi primi. 741

G. G. LEIBNITII
OPERA THEOLOGICA.

LUDOVICI DUTENS
PRÆFATIO IN THEOLOGIAM.

QUUM primum de hac Editione adornanda cogitavi, nihil mihi potius fuit, quam ut etiam atque etiam viderem, quatenus valere poſſet ea criminatio, qua nonnulli contenderent, *Leibnitianam* Philoſophiam cum aliquot Chriſtianæ Religionis principiis pugnare, & cum iis præſertim, quæ bonitatem Dei ſpectant, mali originem, atque hominis libertatem. Neque equidem hoc conſilium unquam exſecutus eſſem, niſi omnibus accuratiſſime, atque æqua lance penſitatis, tandem perſuaſum habuiſſem, non modo nihil in *Leibnitii* ſententiis ineſſe eorum, quæ ipſi affinguntur, verum etiam nulla hactenus argumenta in medium prolata fuiſſe, quæ magis hominum ſtudiis ſatisfaciant, quam quibus Auctor noſter utitur ad ea refellenda, quæ ſuper difficilibus adeo rebus objecta fuerunt. Fatendum eſt, nos ad perſpicuam obſcurarum adeo quæſtionum, cujuſmodi ſunt de origine mali, hominiſque libertate, cognitionem fortaſſe nunquam perventuros, dum vitam hanc vivimus, ac difficultates, quæ in iis occurrunt, humano intellectui impervias, ſolo divini luminis

beneficio ſuperari. Quicumque tamen attento animo expendet, quæ *Leibnitius* argumenta adhibuit ad eas difficultates, quantum fieri poterat, de medio tollendas, eorumque vim prorſus aſſequetur, fatebitur, ante eum neminem unquam majorem attuliſſe lucem iis, quæ pro Religione dicta fuerunt; ac nova ab ipſo præterea arma ſuppeditata ad illam defendendam ea ratione, quæ magis ſupremi numinis dignitatem, ſapientiam, atque infinitam bonitatem decet. Qui penitus *Leibnitium* noverunt, hanc ejus meritis tribuere laudem, eum, quanto maximo poterat ſtudio, ac ſingulari veneratione ſemper proſecutum fuiſſe ea omnia, quæ ad majeſtatis Divinæ gloriam conferre poterant. Cujus rei vel ab ineunte adoleſcentia, non obſcura indicia præbuit. En quomodo in quodam ex primis ſuis juvenilibus operibus, quod inſcribitur: *Theoria motus abſtracti*, de hac egregia ſua voluntate loquitur: » Sed etſi oſtendam, maximas de finito, & infinito, de vacuo, & pleno, de compoſitione continui, de motu, aut ſtatione terræ controverſias nonniſi abſtracti motus rationibus probe cognitis definiri poſſe, non erunt hæc, opinor, tanti apud hos cenſores. Quid ergo? niſi ut ultima experiamur, oſtendamuſque aliquando ad ſolidas de Deo, & mente demonſtrationes, confirmandaque fidei myſteria (*cui negotio ego, ſi quis unquam, ſumma animi contentione incubui, nihilque fere aliorum inexcuſſum, nihil de meo intentatum reliqui*) non aliter aſcendi poſſe. «

Idem animus in cœteris ejus ſcriptis omnibus elucet, adeo ut, ſi ejus inimici conſecutiones inde quaſdam ducere ſe putarunt, quæ tum principiis, tum maxime menti ejus, ac conſilio repugnent, falſæ illorum ratiocinationes neutiquam auctori ipſi tribui debeant, vel admitti, neglectis contrariis indiciis omnibus, & quidem evidentiſſimis, quæ ex ejus operibus peti poſſunt, inſignibuſque iis locis plurimis, quibus rite, & perquam apertiſſime contrarium omnino teſtatum reliquit. Videbit lector in Diſſertatione, quæ Præfationem hanc conſequetur, quomodo *Leibnitianarum* opinionum orthodoxia ab adverſariorum criminationibus vindicetur. Neceſſarium duxi illam in hujuſce partis limine collocare, ut lectorum animi præparentur ad ejus placita æquius, & ſanius excipienda. Ejus, quam dico, orthodoxiæ notam vel inſcriptione ſola præſeferunt hæc duo opuſcula, dubiumque omne removent, ſi quis ſerio operis cujuſque œconomiam, ac texturam animadvertat. In priori, quod inſcribitur *Confeſſio naturæ contra Atheiſtas*, feliciſſime utitur *Leibnitius* Philoſophiæ præſidio ad impios repellendos, atque in eorum extremas veluti latebras adigendos. Alteri, cui titulus eſt: *Sacroſancta Trinitas per nova inventa logica defenſa*, cauſam dedit epiſtola quædam, quam *Wiſſowatius* Socini ſorore natus, ſcripſerat, & clariſſimus *Boineburgius* cum *Leibnitio* communicaverat. In hac epiſtola ille Socinianorum dogmata confirmare conabatur, ſubtiliorique dialectica Trinitatis myſterium oppugnabat. Verum *Leibnitius* argumentorum, quibus *Wiſſowatius* eſt uſus, vitia omnia retexit,

xit, veramque Logicam pro fide orthodoxorum ſtare demonſtravit. Verum quo facilius videre queat lector, quid de *Leibnitiana* Theologia ſentire debeat, ejus doctrinæ ſummam in breviſſimum compendium contractam hoc loco ob ejus oculos ponamus.

Deus utpote infinita præditus intelligentia, ſapientia, potentia, ac bonitate, præ mundis omnibus, qui exiſtere poterant, illum debuit eligere, qui ei omnium optimus, & digniſſimus qui exiſteret, viſus fuit; atque ille quidem mundus noſter hic eſt. Quod ſi quis objiciat mundum alium à Deo condi potuiſſe mali phyſici, ac moralis expertem, non diffitetur *Leibnitius*; ſed mundum hujuſmodi hoc noſtro meliorem futurum fuiſſe negat (a). Jamvero Deus neque mali eſt auctor, neque id voluit, ut contingeret: ſed mundum creare conſtituit, in quo maxima pars eſſet boni; quo inductus fuit, ut omnium optimum anteponeret. Neutiquam probavit malum, quod in optimi hujus *idea* continebatur, ſed conſtituit illud permittere tantum, ad finem dirigens, qui bonus eſſet. Itaque in hoc rerum ordine, quo malum permittitur, gratia continetur ſalutis per Jesum Christum, cui locus in alio minime fuiſſet.

Deus igitur mundum conditurus ipſum vidit cum relationibus omnibus, quæ cauſas inter, & effecta intercedunt; futura omnia proſpexit, univerſa hominum facta bona æque ac mala; actiones tum naturales, tum *ſupernaturales* condendarum rerum &c. Poſt quæ mundum creare decrevit, in quo nihil immutare amplius poſſet: ſecus namque mundus idem jam non eſſet, quem principio mente ſua geſſit.

Prætereundæ ſunt inanes querelæ, quibus deploratur, amplificaturque magnitudo mali, quo ima terra hæc laborat. Eæ quidem quo ſpectant alio, niſi ad malum ipſum augendum, quum ad illud mentem noſtram attentiorem faciant? Si autem bonum cum malo comparetur, multo plus boni ineſt in hoc mundo, quam mali. Namque etſi quis rationem ineat eorum, qui in orbe hoc noſtro degentes in interitum ruunt ſempiternum, qui ſane multo plures ſunt, quam electi, nihilo tamen ſecius malum hoc nonniſi exiguum veluti punctum eſt, ſi cum immenſo numero electorum univerſi totius conferatur. Jamvero notio infinitæ Dei bonitatis, quæ ineſt in animis noſtris, illud nobis ſuadet, ſtellas, ſatellites, eorumve ſolum incolas habere ſuos rationis participes, qui nobis feliciores eſſe poſſunt, quo beatorum numerus multo major efficeretur, quam miſerorum. Poſſunt itidem ultra ſtellarum regionem immenſa ſpatia protendi, gloriæ ac felicitatis plena, domicilium viventium, qui ſuperiori longe, pleniorique beatitate fruantur. Præterea malum ipſum, quatenus malum eſt, cauſa efficienti caret; neque res eſt, ſed boni privatio tantum,

(a) Hæreditas centum millium libellarum, cum decem millibus æris alieni ſolvendi, nonne anteponenda eſt hæreditati quinquaginta millium, ſine ullo alieno ære diſſolvendo?

tum, atque inde proficiſcitur, quod conditarum rerum facultas neceſſario circumſcripta, ac finita ſit, adeoque habeant ab ipſa origine, vel ante peccatum, defectus quoſdam; quo fit, ut multa ignorare, ut errare, ut labi poſſint. Quamobrem non jam neceſſarium eſt malum, ſed poſſibile; & quando reipſa eſt, ita eſt, ut plane non eſſe poſſit; neque ab infinita Dei ſapientia permittitur, niſi quod in *idea* contineatur mundi omnium optimi, quotquot exiſtere potuerant.

Tandem neutiquam vult Deus morale malum, neque univerſim quidem malum ipſum phyſicum, ſed illud permittit quandoque tamquam peccati pœnam, quandoque vero tamquam modum, viamque magni boni conſequendi, vel majoris mali evitandi.

Concludit *Leibnitius*, Deum velle bonum univerſum per ſe, voluntate, ut ajunt, antecedenti; conſequenti autem præſtantius bonum, veluti finem; ac velle tantum morale malum permittere, quatenus eſt cum meliori bono hypothetica, quam dicunt, neceſſitate conjunctum.

Ad libertatem quod attinet, eam *Leibnitius* ponit in facultate, qua homo ultro, ac ſponte agat, & ex duobus, quæ ſibi propoſita ſint, utrum velit eligat; non vero in eo, quod *indeterminationem*, & *æquilibrii indifferentiam* vocant. Hujuſmodi ἀπροαιρία, pergit ille, eſſe nequit, & omnino experientiæ ipſi repugnat: ac quotieſcumque noſmetipſi excuſſerimus, penituſque expenderimus actiones noſtras, reperiemus extitiſſe ſemper cauſam aliquam, rationemve, quæ animum ad illud flexit, quod ſecuti ſumus; quamquam ſæpiſſime ea, quibus movemur, minime ſentimus, quemadmodum vix ſentire quis poteſt, cur ex oſtio quopiam egrediens, dextrum ante lævum, vel lævum ante dextrum pedem promoveat. Ratio quædam eſt ſemper, qua voluntas inclinatur, ac movetur, nulla tamen neceſſitate cogente. Nunquam ad agendum movetur voluntas, niſi objecta boni ſpecie, quæ, plus quam contrariæ, apud eam momenti habeat. In id omnes conſentiunt, quum de Deo agitur, de bonis Angelis, animiſque Beatorum, quos tamen nihilominus liberos nemo non agnoſcit. Meliora Deus nunquam non deligit; ſed eo minime cogitur; neque item neceſſitas eſt ulla in iis, quæ præfert Deus; namque alia rerum ſeries, atque ordo æque eſſe poteſt. Eamdem ob cauſam fit, ut libera ſit electio, neque ulli neceſſitati obnoxia, quia cadit in plura, quæ eſſe poſſunt, ac voluntas nonniſi majore, ac quodammodo præponderante rei, quam deligit, bonitate ducitur. Hoc igitur imbecillitas minime eſt in Deo, ac Beatis, ſed defectus contra, atque evidentiſſime abſurdum eſſet, ſi res aliter ſe haberet, vel in hominibus ipſis, qui in hoc orbe degunt, ſi agerent citra cauſam ullam, quæ ad agendum eos induceret. Cujus quidem rei exemplum nunquam reperiri poterit, & vel quum conſilium aliquod quis capit cœco, ac temerario animi impetu ad propriam libertatem oſtentandam, illa ipſa voluptas, ſive utilitas, quæ inde percipitur, una eſt ex iis cauſis, quibus ad illud impellitur.

Neſcio

Nescio an hæc una sit ratio clarius explicandæ tum Dei, tum hominum libertatis, qua hic *Leibnitius* utitur ad implicatas adeo quæstiones solvendas de origine mali, ac libertate. Difficultates, quæ maximum negotium facesserent, declinavit; & si quis, præjudicata omni opinione deposita, judicare velit, non invitus fatebitur, hanc ratiocinandi viam humano intellectui satisfacere, etiam ultra quam argumentum, de quo agitur, pati posse videretur.

G. G. LEIBNITII

CONFESSIO NATURÆ CONTRA ATHEISTAS.

PARS I.

Quod ratio Phænomenorum Corporalium reddi non possit, sine incorporeo Principio, id est DEO.

DIvini ingenii vir *Franciscus Baconus de Verulamio* recte dixit, philosophiam obiter libatam à DEO abducere, penitùs haustam reducere ad eundem. Experimur hoc seculo nostro, feraci pariter scientiæ & impietatis. Cum enim excultis egregiè mathematicis artibus, & rerum interioribus per Chemiam & Anatomiam tentatis appareret, plerorumque rationes ex corporum figurâ motûque velut mechanicè reddi posse, quos veteres vel ad solum Creatorem vel ad nescio quas incorporales formas retulerant; tum verò ingeniosi quidam primum tentare cæperunt, possent ne phœnomena naturalia, seu ea, quæ in corporibus apparent, salvari & explicari, Deo non suppositò, nec ad ratiocinandum assumto: mox ubi paulum res successit (antequam scilicet ad fundamenta & principia veniissent) velut gratulantes securitati suæ permaturè prodiderunt, se neque Deum, neque immortalitatem animæ naturali ratione reperire, sed fidem ejus rei vel præceptis civilibus vel historiarum relationi deberi, ita censuit subtilissimus *Hobbes*, inventis suis meritus hoc loco sileri, nisi autoritati ejus in deterius valituræ nominatim obviam eundum esset. Atque utinam non alii, longius progressi, jamque de Scripturæ sacræ autoritate, de veritate historiarum, de historiarum relatione dubitantes Atheismum mundo non obscurè invexissent.

Hoc vero mihi admodum indignum visum est animum nostrum sua ipsius luce, id est, Philosophia præstringi. Cæpi igitur ipsemet inquisitioni rerum incumbere, tanto vehementius, quanto ferebam impatientius, me

maximo vitæ bono, certitudine ſcilicet æternitatis poſt mortem, & ſpe divinæ beneficentiæ in bonos ac innocentes aliquando apparituræ, dejici per ſubtilitates novatorum.

Sepoſitis igitur præjudiciis & dilata Scripturæ & hiſtoriæ fide anatomen corporum mente aggredior, tentaturus an eorum quæ in corporibus ſenſu apparent, rationem reddere poſſibile ſit, ſine ſuppoſitione cauſæ incorporalis.

Ac principio hodiernis philoſophis *Democriti* & *Epicuri* reſuſcitatoribus, quos *Robertus de Boyle* corpuſculares non ineptè appellat, ut *Galilæo*, *Bacono*, *Gaſſendo*, *Carteſio*, *Hobbeſio*, *Digbæo* facile condeſcendendo aſſenſus ſum, in reddendis corporalium Phænomenorum rationibus neque ad Deum, neque aliam quamcunque rem, formamque aut qualitatem incorporalem ſine neceſſitate confugiendum eſſe.

(Nec Deus interſit, niſi dignus vindice nodus - - - inciderit.) Sed omnia quoad ejus fieri poſſit, ex natura corporis, primiſque ejus qualitatibus, magnitudine, figura & motu deducenda eſſe.

Sed quidſi demonſtrem, ne harum quidem primarum qualitatum originem in natura corporis reperiri poſſe? Tum verò fatebuntur, ut ſpero, naturaliſtæ noſtri, corpora ſibi non ſufficere nec ſine principio incorporeo ſubſiſtere poſſe. Demonſtrabo verò nec obſcurè nec flexuosè.

Si ſcilicet qualitates iſtæ ex definitione corporis deduci non poſſunt, manifeſtum eſt eas in corporibus ſibi relictis exiſtere non poſſe. Omnis enim affectionis ratio vel ex re ipſa, vel ex aliquo extrinſeco deducenda eſt. Definitio autem corporis eſt ſpatio inexiſtere. Et omnes homines illud dicunt, corpus, quod in ſpatio aliquo reperiunt, & contra quod corpus eſt, in ſpatio aliquo reperiunt. Conſtat hæc definitio duobus terminis ſpatio, & exiſtentia.

Ex ſpatii termino oritur in corpore magnitudo & figura. Corpus enim eandem ſtatim magnitudinem & figuram habet cum ſpatio quod implet. Sed reſtat dubium cur tantum potius & tale ſpatium impleat, quam aliud, & ita cur exempli cauſa ſit potius tripedale quam bipedale, & cur quadratum potius quam rotundum. Cujus rei ratio ex corporum naturâ reddi non poteſt, eadem enim materia ad quamcunque figuram ſive quadratam ſive rotundam indeterminata eſt. Duo igitur tantum reſponderi poſſunt, vel corpus propoſitum quadratum fuiſſe, ab æterno, vel ab alterius corporis impactu quadratum factum eſſe, ſiquidem ad cauſam incorpoream confugere nolis. Si dicis: ab æterno fuiſſe quadratum eô ipſo rationem non aſſignas, quidnî enim potuerat ab æterno eſſe ſphæricum? æternitas quippe nullius rei cauſa intelligi poteſt. Sin dicis alterius corporis motu quadratum factum eſſe, reſtat dubium cur figuram talem vel talem ante motum illum habuerit; & ſi iterum rationem refers in motum alterius, & ſic in infinitum, tum per omne infinitum reſponſiones tuas novis quæſtionibus proſequendo, apparebit nunquam materiam deeſſe quærendi rationem

tionem rationis, & ita rationem plenam redditam nunquam esse. Apparebit igitur ex natura corporum rationem certæ in iis figuræ & magnitudinis reddi non posse. Diximus definitionem corporis duas habere partes: spatium & inexistentiam; sed ex voce spatii oriri magnitudinem aliquam & figuram, sed non determinatam; ad terminum verò inexistentiæ in illo spatio pertinet motus, dum enim corpus incipit existere in alio spatio quam prius, ex ipso movetur. Sed re accuratius perpensâ apparebit ex natura quidem corporis oriri mobilitatem, sed non ipsum motum. Eo ipso enim dum corpus propositum est in spatio hoc: etiam esse potest in alio æquali & simili prioris, id est potest moveri. Nam posse esse in alio spatio quam prius, est posse mutare spatium, posse mutare spatium est posse moveri. Motus enim est mutatio spatii. Actualis autem motus ab inexistentia in spatio non oritur, sed potius corpore relicto sibi contrarium ejus, nempe permansio in eodem, seu quies. Ratio igitur motus in corporibus sibi relictis reperiri non potest. Frustraneum igitur est illorum effugium, qui rationem motus sic reddunt: Omne corpus vel motum esse ab æterno vel moveri ab alio corpore contiguo & moto. Nam si dicunt corpus propositum motum esse ab æterno, non apparet cur non potius quieverit ab æterno, tempus enim, etiam infinitum, causa motus intelligi non potest. Sin dicunt corpus propositum moveri ab alio contiguo & moto; idque iterum ab alio, sine fine; nihilo magis rationem reddiderunt, cur moveatur primum & secundum & tertium vel quotumcunque, quandiù non reddidêre rationem cur moveatur sequens, à quo omnia antecedentia moventur. Ratio enim conclusionis tam diu planè reddita non est, quamdiu reddita non est ratio rationis. Præsertim cum hoc loco idem dubium sine fine restet.

Satis igitur, opinor, demonstratum est: determinatam figuram & magnitudinem, motum verò omnino illum in corporibus sibi relictis esse non posse. Jacebo hoc loco, quia altioris indaginis res est, ne causam quidem consistentiæ corporum hactenus ab ullo ex ipsa corporum natura redditam esse.

A consistentia autem corporum est 1°. quod corpus grande parvo impellenti non cedit, 2°. quod corpora aut partes corporum sibi invicem cohærent, ex quo oriuntur qualitates istæ tactiles quas vulgo secundas vocant, nempe soliditas, fluiditas; durities, mollities; glabrities, aspritudo; tenacitas, fragilitas; friabilitas, ductilitas, malleabilitas, fusibilitas: 3°. quod corpus durum corpori non cedenti impingens reflectitur. Breviter à consistentia tria sunt, resistentia, cohærentia, reflexio. Quarum rationem qui ex materiæ figura magnitudine & motu mihi reddiderit, eum ego magnum philosophum libens fatebor. Unica prope via apparet, nempe corpus ideò corpori impellenti resistere, & ipsum repercutere, quia ipsius partes in superficie insensibiliter in occursum ejus moveantur. Sed supponamus corpus impingens non ea linea, qua partes corporis

poris impellendi occurſura ſunt, ſed alia, obliqua fortaſſe incidere; eo ipſo ſtatim omnis reactio, reſiſtentia, reflexio ceſſabit contra experientiam. Sed cohærentiæ ratio à reactione & omnino motu, plane reddi non poteſt. Nam ſi chartæ partem impello, pars quam impello, cedit, ideò aliqua reactio & motus reſiſtentiæ fingi non poteſt. Sed non cedit ſola, ſed reliquas partes ſibi adhærentes ſimul aufert. Sanè verum eſt, & rationem habet, quod olim *Democritus*, *Leucippus*, *Epicurus*, & *Lucretius*, hodie ſectatores eorum *Petrus Gaſſendus* & *Joh. Chryſoſt. Magnenus* prodiderunt: Omnem in corporibus cohærentiæ cauſam eſſe naturaliter figuras quaſdam implicatorias, nempe, hamos, uncos, annulos, eminentias, breviter, omnes duorum corporum curvitates vel ſtationes ſibi invicem inſertas. Sed hæc ipſa inſtrumenta implicatoria ſolida, & tenacia eſſe neceſſe eſt, ut ſuum faciant officium & corporum partes contineant. Sed unde ipſis tenacitas? an hamos hamorum ſupponemus in infinitum? Sed quæ dubitandi ratio in primis erit, ea & in ſecundis & tertiis erit ſine fine, ad has difficultates acutiſſimis iſtis philoſophis nihil aliud ſuperfuit quod reſponderent quam ut ſupponerent in ultima corporum reſolutione inſecabilia quædam corpuſcula, ipſi atomos vocant, quæ variis ſuis figuris variè combinatis varias corporum ſenſibilium qualitates efficiant. Sed in iſtis ultimis corpuſculis nulla apparet ratio cohærentiæ & inſecabilitatis.

Reddidere aliquam veteres, ſed ita ineptam, ut ejus recentiores pudeat. Scilicet partes atomorum ideo cohærere, quia nullum intercedat vacuum; ex qua ſequitur, omnia corpora quæ ſe ſemel contigerunt, inſeparabiliter ad atomorum exemplum cohærere debere, quia in omni contactu corporis ad corpus nullum intercedit vacuum. Quâ perpetuâ cohærentia nihil eſt abſurdius, nihil ab experientiâ magis alienum. Recte igitur in reddenda atomorum ratione confugiemus ad Deum denique, qui ultimis iſtis rerum fundamentis firmitatem præſtet. Et mirò neque *Gaſſendum* neque alium inter acutiſſimos hujus ſeculi philoſophos, præclaram hanc demonſtrandæ Divinæ exiſtentiæ occaſionem animadvertiſſe. Apparet enim in extrema corporum reſolutione Dei auxilio carere naturam non poſſe.

Cum autem demonſtraverimus corpora determinatam figuram & quantitatem, motum verò illum habere non poſſe, niſi ſuppoſito Ente incorporali, facilè apparet illud Ens incorporale pro omnibus eſſe unicum, ob harmoniam omnium inter ſe, præſertim cum corpora motum habeant, non ſingula à ſuo ente incorporali, ſed à ſe invicem. Cur autem Ens illud incorporale hanc potius quam illam magnitudinem, figuram, motum eligat; ratio reddi non poteſt, niſi ſit intelligens, & ob rerum pulchritudinem ſapiens, ob earum obedientiam, ad nutum, potens. Tale igitur Ens incorporale erit Mens totius mundi Rectrix, id eſt Deus.

PARS II.

Mentis humanæ immortalitas continuo ſorite demonſtrata.

Mens humana eſt ens cujus aliqua actio eſt cogitatio.

Ens cujus aliqua actio eſt cogitatio, ejus aliqua actio eſt res immediate ſenſibilis ſine imaginatione partium.

Cogitatio enim eſt res (1°.) immediate ſenſibilis, mens quippe ſe cogitantem ſentiens ſibi immediata eſt. (2°.) Cogitatio eſt res ſenſibilis ſine imaginatione partium. Hoc experienti clarum eſt. Cogitatio enim eſt hoc ipſum neſcio quod, quod ſentimus, quando ſentimus nos cogitare. Quando autem verbi gratiâ ſentimus nos cogitaſſe de Titio, non ſolum ſentimus nos Titii imaginem, quæ ſanè partes habet, habuiſſe in animo, quia hoc non ſufficit ad cogitationem.

Habemus enim imagines in animo etiam quando de iis non cogitamus; ſed ſentimus præterea, nos illam Titii imaginem advertiſſe, in qua advertentiæ ipſius imaginatione nullas partes deprehendimus.

Cujus aliqua actio & res immediate ſenſibilis ſine imaginatione partium.

Ejus aliqua actio eſt res ſine partibus.

Nam quale quid immediatè ſentitur, tale eſt. Erroris enim cauſa eſt medium, quia ſi objectum ſenſus eſſet cauſa erroris, ſemper falſo ſentiretur; ſin ſubjectum, ſemper falſo ſentiret.

Cujus aliqua actio eſt res ſine partibus, ejus aliqua actio non eſt motus.

Omnis enim motus habet partes per demonſtrata Ariſtotelis & omnium confeſſionem.

Cujus aliqua actio non eſt motus illud non eſt corpus.

Omnis enim corporis actio eſt motus. Omnis enim rei actio eſt eſſentiæ variatio.

Corporis eſſentia eſt: eſſe in ſpatio, exiſtentiæ in ſpatio variatio eſt motus.

Omnis igitur corporis actio eſt motus.

Quicquid non eſt corpus, non eſt in ſpatio.

Corporis enim definitio eſt eſſe in ſpatio.

Quicquid non eſt in ſpatio, non eſt mobile.

Motus enim eſt mutatio ſpatii.

Quicquid non eſt mobile eſt indiſſolubile.

Diſſolutio enim eſt motus ſecundum partem.

Omne indiſſolubile eſt incorruptibile.

Corruptio enim eſt diſſolutio intima.

Omne incorruptibile eſt immortale.

Mors enim est corruptio viventis, sed dissolutio ejus machinæ per quam quid apparet se movere.

Igitur
Mens humana est immortalis.
Quod erat demonstrandum.

DEFENSIO TRINITATIS
PER NOVA REPERTA LOGICA,
CONTRA EPISTOLAM ARIANI.

Ad Baronem Boineburgium Dedicatio.

IBit tecum in Poloniam si pateris, Illustr. Domine, quod a Polono ad Te venit. Nomini ejus parcere & scripturæ privatæ jura jubent, & suadet magna, sed, ut nos credimus, infelix viri doctrina, cujus non personæ sed sententiæ nocere volo. Is ergo a Te, pro ea, qua erga omnes literarum amantes voluntate es, inter alia eruditionis commercia appellatus de deponenda sententia exosa & periculosa, & a consensu ecclesiæ catholicæ, id est, tempore perpetuæ, loco universalis, abhorrente; argumento quidem, quo tu potissimum nitebaris, in consensu Christianorum posito non respondit, id enim leve illis videtur, qui assueti sunt in ecclesia & republica summam judicandi potestatem sibi sumere; at vero in se suosque versus ex scriptis eorum hunc velut succum contundendo expressit, quo ego fidenter dico robur omne sophismatum contra trinitatem contineri. Et profecto sic adstringit nodos, sic difficultates exaggerat, sic prosequitur pugnam, sic ictus ictibus ingeminat; ut qui his repellendis par fuerit, reliqua e pharetra Socini tela, possit fortassis audacter contemnere. Ego, illustris Domine, cum primum ea & beneficio Tuo vidi, & auctoritate ad tentandam responsionem impulsus sum, tum demum cepi & fructum & voluptatem maximam, ex profundiore illa philosophia, cui ego me meopte ingenio a puero immersi. Hæc mihi, nisi amore veritatis fallor, in sacris meditationibus, in civilibus negotiis, in natura rerum ea documenta suggessit, quibus ad vitam tranquille agendam nihil in me sentio efficacius: quædam etiam tunc curiosa magis quam utilia, sed quæ nunc in tollendis Antitrinitariorum difficultatibus eam lucem attulerunt, ut jam non dubitem, quicquid verum est idem utile esse.

RES-

RESPONSIO AD OBJECTIONES WISSOWATII

Contra Trinitatem & Incarnationem Dei altiſſimi.

(a) Quia objectiones & reſponſiones priſtinas non vidi, judicare non poſſum, an contradictionem ſententiæ Antitrinitariæ probaverint vel diluerint.

(b) Dicis ex *Virgilio*: Aſpice num mage ſit noſtrum penetrabile telum. Ego ex eodem reſpondeo: Poſtquam arma Dei ad Vulcania ventum eſt mortalis mucro glacies ceu futilis ictu diſſiluit.

(c) Ad argumentum I. præmitto in genere, quod & in ſequentibus obſervandum eſt, copulas in ſyllogiſmorum præmiſſis vulgo non recte concipi. (Hæc obſervatio etiam prodeſt ad diſtinguendum infinitam a negativa, v. g. qui non credunt, damnantur; Judæi non credunt; Ergo damnantur. Videtur eſſe ſyllogiſmi minor negativa, ſed non eſt, quia ſyllogiſmus fit talis: Qui ſunt illi, qui non credunt, damnantur; Judæi ſunt illi, qui non credunt; Ergo damnantur.) Diſtinguendum autem inter propoſitiones per ſe & per accidens, v. g. recte ſimpliciter dicimus: Omnis homo eſt albus. Etſi verum ſit; quia albedo humanitati immediate non cohæret. Sed dicendum, omnis, qui eſt homo, eſt albus. Quæ etiam ex parte obſervavit *Johannes Raven* Berolinenſis in peculiaribus ſuis de copula ſpeculationibus. Deinde obſervandum eſt ex eodem fundamento omnes propoſitiones ſingulares eſſe virtute latentis ſigni univerſales, quod & ab auctore diſſertationis de arte combinatoria eſt annotatum, v. g. hæc propoſitio: *Petrus* Apoſtolus fuit primus Epiſcopus Romanus, ſignis & copula recte poſitis ita formabitur: Omnis qui eſt *Petrus* Apoſtolus fuit Epiſcopus Romanus. Juxta hæc igitur formabimus primum argumentum.

Omnis qui eſt unus Deus altiſſimus, eſt pater ille, ex quo omnia. Filius Dei non eſt pater ille, ex quo omnia.

Ergo Filius Dei Jeſus Chriſtus non eſt is, qui eſt unus Deus altiſſimus. Ita Syllogiſmus erit in *Cameſtres*. Reſpondeo diſtinguendo: Per omnia intelliguntur vel creaturæ, vel etiam ſimil filius. Si creaturæ cæteræ tantum, concedo majorem, quod omnis ille, qui eſt unus Deus altiſſimus, ſit pater ille, ex quo omnia, ſcilicet omnes creaturæ. Et ita negatur minor, quod filius Dei non ſit pater ille, ex quo omnia, ſcilicet omnes creaturæ. Quia vos ipſi conceditis, omnes creaturas per filium creatas eſſe. Si vero ſub omnium voce intelligitur etiam ipſe filius, tunc conceſſa minore, quod filius Dei non ſit pater ille, ex quo omnia nempe ipſe etiam filius, negabitur major, quod omnis ille, qui eſt unus Deus altiſſimus ſit pater ille ex quo omnia, etiam filius, oriuntur. Nos enim donec contrarium melius probetur, manemus in hac ſententia, quod filius & Spiritus S. ſunt ille, qui eſt unus Deus altiſſimus, & tamen non ſunt

pater ille, ex quo omnia, & in iis ipse filius & Spiritus S. quoque oriuntur.

(d) Non est scriptoribus ea necessitas imponenda, ut cujus dicendi etiam maxima occasio est, id statim dicant.

(e) D. *Paulus* l. c. per Patrem, ex quo omnia, & Dominum, per quem omnia, potest intelligere, unum idemque ens, nempe Deum altissimum. Nam alioqui jure naturali, qui pater, idem Dominus est liberorum, & præpositiones *ex* & *per* non ita disparatæ sunt, ut prohibeantur ita loqui: Ex quo sunt omnia, per eum quoque sunt omnia. Nam & *Paulus* alibi de uno eodemque Deo altissimo duas has particulas una cum tertia *In*, simul enunciat, cum inquit: Ex quo, per quem & in quo sunt omnia. Quam phrasin quidam ad adumbrationem Trinitatis merito trahunt; Verum non est meum argumentari, sed respondere.

(f) Non necesse est, ut *Paulus* 1. Cor. VIII. 6. & *Petrus* Act. II. 36. vocem *Dominum* de Christo eodem respectu usurpent, potest ille de Christo quatenus Deus est, hic, quatenus homo est, loqui.

(g) Non vacat nunc loca citata omnia evolvere, & ex ipsis exsculpere, si qua in illis difficultas latet, ostendatur.

(h) Argumentum, quod implicite proponis, ne dissimulemus, esset tale: Omnis per quem ille, qui est unus Deus altissimus, facit omnia, is non est Deus altissimus.

Filius Dei est ille, per quem ille, qui est unus Deus altissimus, facit omnia.

Ergo Filius Dei non est Deus altissimus.

In hoc argumento negatur major. Potest enim Deus altissimus, nempe pater, per Deum altissimum, nempe filium, omnia facere, & tamen non per se ipsum, licet per eum, qui etiam est id, quod est ipse. Et ita respondimus, opinor, argumento primo, ut tamen ad oculum constet, nervum ejus incisum esse, aliud ad ejus imitationem fabricabimus.

Omne trilineum habet pro abstracto immediato trilineitatem.

Triangulum non habet pro abstracto immediato trilineitatem. Habet enim trianguleitatem potius, quæ si cum trilineitate esset immediate idem, esset etiam idem anguleitas & lineitas, quæ demta ternitate remanent.

Jam vero anguleitas & lineitas adeo non sunt idem, ut possint etiam duæ lineæ sine angulo esse v. g. parallelæ.

Ergo Triangulum non est trilineum, quod est absurdum. Respondeo ex fundamento præmisso, majorem ita formandam: Omne quod est trilineum, habet pro abstracto immediato trilineitatem. Et sic negatur major. Nam & triangulum est trilineum, & tamen non habet pro abstracto immediato trilineitatem. Hoc principio adhibito, Scholasticorum tædiosis circa suppositiones præceptis carere possumus. v. g. Animal est genus, *Petrus* est animal; Ergo *Petrus* est genus. Resp. majorem non esse universalem, neque enim is, qui est animal, est genus.

(i) Ar-

(i) Argumentum ſecundum, ut formale ſit, ſic formandum eſt.

Qui eſt ille qui neſcivit diem judicii, is non eſt ille, qui eſt Deus altiſſimus.

Filius Dei neſcivit diem judicii. Ergo Filius Dei non eſt ille, qui eſt Deus altiſſimus.

Et ſic negatur major. Nam poteſt quis ex noſtra hypotheſi ſimul eſſe ille, qui neſcit diem judicii, nempe homo, & ille, qui eſt Deus altiſſimus. Quæ hypotheſis noſtra, quod idem ſimul poſſit eſſe Deus & homo, quamdiu non evertitur tamdiu contrarium argumentum petit principium. Quidlibet autem poſſibile præſumitur, donec contrarium probetur.

(k) Interpretes textum contorquentes nihil ad nos, utri plus textum torqueant, & ex pluribus interpretationibus poſſibilibus eligant improbabiliorem, dummodo ſibi faveat, alibi demonſtrandi occaſio erit.

(l) Vulgatam hanc reſponſionem, neque qui ſe Catholicos, neque qui Evangelicos, neque qui Reformatos vocant, quod ſciam, averſantur.

(m. 1.) Diſparata neque de ſe neque de eodem tertio prædicari non poſſe plane nego, dummodo, quæ circa copulam admonuimus, ſerventur. Etſi enim minus bene dicatur, ferrum eſt lignum, & anima eſt corpus: tamen poteſt caſus contingere, in quo recte dicatur: quoddam quod eſt ferrum, (ſcilicet ex parte) id eſt lignum, (ſcilicet ex alia parte.) Nec abſurdum eſt, eundem eſſe & non eſſe Deum altiſſimum pro diverſis partibus; nec video, cur non pars de toto proprie prædicari poſſit, dummodo reduplicatio addatur, vel ſubintelligatur. Proprie enim totum nihil aliud eſt quam ſingulæ partes de eodem prædicatæ cum unione v. g Homo eſt anima & corpus. Quicquid autem anima & corpus eſt, illud utique eſt anima & idem utique corpus. Quidni liceat reſolvere copulationem in duas ſimplices: Homo eſt anima, & homo eſt corpus? Igitur ſimiliter, ſi ex noſtra hypotheſi, Chriſtus eſt unum ex Deo & homine, licebit dicere: Chriſtus eſt Deus & homo, & ita: Chriſtus eſt Deus & Chriſtus eſt homo.

(m. 2.) Quod objicitur, inconveniens eſſe, ut Chriſtus ſimpliciter intelligatur dixiſſe, ſe neſcire, ideo quia pars ſui inferior neſcivit, id cur inconveniens ſit, non video. Inprimis eo tempore, quo functio parti inferiori ordinarie ineſſe ſolita ei ſubtracta eſt. Sciendum enim ordinarium quidem eſſe, ut divinitas ſcientiam humanitatis ſibi conjunctas perficiat, ſi non per communicationem ejus numero idiomatis, ſaltim per excitationem accidentis novi. Id tamen quod ordinarium eſt in ſtatu humilitatis Chriſti, antequam humanitas ejus reciperetur in gloriam ſuam, ei ſubtrahebatur. Quæ res multum ventilata eſt inter Theologos quoſdam Lutheranos, qui & libros ſcripſere.

Poteſt ea ſubtractio intelligi *Ecſtaſeos*, quo tempore anima functiones, quas alioqui corpus peragit, nempe ratiocinari, cogitare, exequitur quaſi ſeparata ſine corporis concurſu. Eo igitur tempore durantis *Ecſtaſeos* non

inepte dicetur hominem non ratiocinari, etiamsi pars ejus ignobilior, nempe corpus tantum, a ratiocinatione cesset, quia functio illa, quam anima ordinarie per corpus peragit, & quam homo ordinarie efficit, quatenus ex anima & corpore unitus est; nunc ab eo non quatenus anima & corpus est, & ita non quatenus homo est, sed tantum quatenus anima est, peragitur. Similiter igitur Christus recte dicetur aliquid nescire, quando functionem sciendi non per Deitatem cum humanitate ut alias, & ita nec quatenus Deus homo est, & ita nec quatenus Christus est, exercet.

(n) Ad verba: an ipsi concedunt; imo concedemus filium Dei non creasse mundum &c. dummodo subaudiatur: secundum humanitatem.

(o) Quæris 2. cur divinitas secretum de tempore extremæ diei non communicaverit humanitati sibi tam arcte unitæ. Ideo, inquam, quia eam nondum glorificatam humiliari & pati oportuit.

(p) 3. Argumentaris: Persona filii divina scivit diem judicii. Persona filii est filius. Ergo Filius scivit diem judicii. Concedo. Quomodo ergo nescivit. Scivit Deus, nescivit homo.

(q) 4. Repetitur quod supra objiciebas: quod parti inferiori competit, toti non tribuendum simpliciter, responsum est lit. m. 2.

(r) Objicis 5. filium Dei nesciisse diem judicii, quatenus est filius Dei, quia opponitur hic Patri. Resp. etiam humanitatem non inepte dici filium Dei, quamvis ei non ὁμοσιότης, quia & vos qui *homousion* Patri negatis, tamen filium Dei dicitis.

(s) In argumento illo negatur Minor: quod filius Dei etiam secundum Deitatem non sit Pater Jesu Christi. Imo tota Trinitas recte dicetur Pater Jesu Christi hominis. Ideo miror, cur opponens dicat minorem esse apud omnes in confesso.

(t) Argumentum illud esset tale: Quicunque non facit omnia a se ipso, ille non est omnipotens. Filius Dei non facit omnia a se ipso. Ergo. Negatur major. Perinde ac si argumentari vellem. Pater non facit omnia per se ipsum, sed per filium, ut vos conceditis. Ergo non est omnipotens. Imo sunt causæ sociæ in agendo, & si altera sit prior natura in essendo.

(u) Potest esse Deus altissimus etiam, qui omnia ab alio habet, quando nimirum in alterius potestate non est ipsi denegare. Et non minus filius Patri, quam filio Pater est necessarius. Cum enim proprie pater sit intellectivum, filius intelligibile, & Spiritus S. intellectio, & in æternis atque divinis idem sit esse & posse, non erit intellectivum in Deo, quod non actu intelligat; intellectio autem sine intelligibili esse non potest. Contra nullum erit intelligibile in Deo, quod non intelligatur, & ita non habeat correspondens sibi intellectivum. Igitur ut secunda persona sine secunda esse non potest.

(x) Ad argumentum tertium respondeo concedendo totum. Deus altissimus est singulare, nec prædicatur de multis, sed hoc nihil officit Trinitati.

nitati. Nam is qui eſt Deus altiſſimus (ſeu perſona Dei altiſſimi) poteſt nihilominus de multis prædicari, quia is, qui eſt Deus altiſſimus ſeu perſona divinitatis eſt univerſale, non ſingulare. Ex hoc etiam apparet, quod etſi tres ſint, quorum quilibet eſt id, quod eſt Deus, tamen non ſint tres Dii. Non eſt enim ter unus Deus ab altero diſtinctus, ſed eſt ter unus, quorum quilibet eſt id quod eſt Deus, ſeu ter una perſona. Igitur nec tres Dii ſunt, ſed tres perſonæ. Quanquam hæc vulgo obſervata non ſit temere reperire.

(y) Non poteſt dici, Deum ita ſtrictiſſime unum eſſe, ut non dentur in eo realiter ſeu ante operationem mentis diſtincta. Si enim mens eſt, impoſſibile eſt, quin ſint in eo intelligens, intellectum & intellectio, & quæ cum his coincidunt: poſſe, ſcire, & velle. Horum vero reale diſcrimen non eſſe implicat contradictionem. Cum enim formaliter differant, erit eorum differentia rationis ratiocinatæ; talis autem differentia habet fundamentum in re, erunt igitur in Deo tria fundamenta realiter diſtincta. Vellem huic argumento reſponderi. Neque hoc imperfectionem in Deo infert, quia multitudo & compoſitio per ſe imperfecta non eſt, niſi quatenus continet ſeparabilitatem & ita corruptibilitatem totius, ſed ſeparabilitas hinc non infertur. Quin potius ſupra lit. u. demonſtratum eſt, impoſſibile eſſe & implicare contradictionem, ut una Deitatis perſona ſine alia exiſtat. Nec multiplicatur Deus. Quemadmodum enim, ſi differunt realiter in corpore magnitudo, figura & motus, non ſequitur ideo etiam neceſſario tria eſſe corpora, unum quantum, alterum figuratum, tertium motum. Cum idem lapis cubitalis rotundus & gravis eſſe poſſit: ita ſi differant realiter in mente judicium, idea & intellectio, non ſequitur tres eſſe mentes. Cum una ſit mens, quæ quando reflectitur in ſe ipſam, eſt id quod intelligit, id quod intelligitur, & id quod intelligit & intelligitur. Neſcio an quidquam clarius dici poſſit.

(z) Formabo Syllogiſmum ut ſit formalis ex præſuppoſitis.

Quicunque eſt Deus ille altiſſimus unicus individuus, eſt pater filii Dei Domini Jeſu Chriſti.

Deus ille altiſſimus unicus individuus eſt filius Dei Dominus Jeſus Chriſtus.

Ergo filius Dei Dominus Jeſus Chriſtus eſt pater filii Dei Domini Jeſu Chriſti.

(aa) Nego Deo altiſſimo aut potius ei, qui eſt Deus altiſſimus repugnare, eſſe ab alio, v. ſupra u.

(bb) Non eſt abſurdum, Deum altiſſimum, aut potius eum, qui eſt Deus altiſſimus, generari. Sempiternam ſubſtantiam in tempore generari abſurdum eſt, non vero eſt abſurdum, eum eſſe generatum ante datum quodlibet tempus, id eſt, ab æterno. Deo altiſſimo, aut potius ei, qui eſt Deus altiſſimus, poteſt quis prior eſſe natura non tempore, alius nempe, qui etiam eſt Deus altiſſimus. Nam non datur alius & alius Deus, ſed alius & alius, qui eſt Deus.

(cc)

(cc) Quando Deus Deum generat, generat eum, qui est idem numero Deus cum ipso, etsi non simpliciter sit idem numero cum ipso. Non generat eundem numero Deum, sed eum qui est idem numero Deus licet sit alia persona.

(dd) Si filius Dei generabatur ex substantia Patris ab æternitate aut desiit generari, aut non desiit, si non, adhuc generatur, & ita nunquam est, semper fit: sin desiit generari finem temporis habet ejus generatio. Adeoque & initium temporis, ergo non est æterna. Resp. desiit generari, & tamen illa generatio non habet finem temporis, nam & incœpit & desiit generari ante quodlibet tempus. Simul enim generari incœpit & desiit.

(ee) Quæris an tota an non tota Trinitas sit incarnata? Resp. non tota. Ergo, inquis, Trinitas a se divisa est s. diversa continet. Quid tum? E. & Deus a se divisus est; Hoc non sequitur, sed divisi a se s. differentes sunt illi qui sunt Deus.

(ff) Syllogismum formas.

Deitas, quæ est in Deo Patre, non est incarnata.
Deitas, quæ est in Deo filio, est incarnata.
E. Deitas, quæ est in Deo filio, non est Deitas ea, quæ est in Deo Patre.
E. dantur plures Deitates.

Nego minorem. Non Deitas sed personalitas potius filii Dei incarnata est, i. e. filius Dei incarnatus est non qua Deus, sed qua filius.

(gg) Nodos Te proposuisse non nego, & quidem quantos maximos quispiam tui similis possit. Reperto simul principio fili, id est, natura copulæ propositionis in Syllogismo, videmur nobis eos perfecte solvisse. Idem Tibi visum iri, si recte attendas, non dubito. Tum vero dabis, opinor, gloriam Deo, dabis hoc veritati & sententiam orbi Christiano tot seculis receptam non absurdam confitebere. Sin aliter sentis, effice, ut aut nos, cur dissentias, aut tu, cur dissentire non debeas, ambo tandem sentiamus.

DUÆ

DUÆ EPISTOLÆ AD LOEFLERUM DE TRINITATE ET DEFINITIONIBUS MATHEMATICIS CIRCA DEUM, SPIRITUS &c.

EPISTOLA I.

I. In Anglici Antitrinitarii libro refutando methodum mathematicam ſequi poſſe dubitat. II. Artem demonſtrandi pauci tenent. III. De definitione Spiritus. IV. Hiſtorica quædam de Anglici Antitrinitarii libello. V. Sherlockius *ad Tritheiſmum inclinare viſus eſt. VI.* Walliſius *confuſionem perſonarum in Trinitate inducere eſt viſus.*

I. COnſilium tractandæ materiæ Theologiæ gravis laudo. Angli ordinem merito non ſequeris, ſed an Mathematicum commode ſequi poſſis, dubito; cum res minus rationibus quam vindicatione textuum Scripturæ & Eccleſiaſticæ antiquitatis tranſigatur. Præter definitiones & axiomata ponuntur interdum obſervationes, quæ facti ſunt, & ex hiſtoria ſumuntur, itemque hypotheſes. Sed poſtremæ iſtæ minus ſunt frequentes, & reddunt etiam demonſtrationem non niſi hypotheticam. Propoſitiones aliæ potius ad concluſiones ſunt referendæ, quæ ex illis principiis demonſtrantur. Sed ut verum fatear, neſcio, an ſatis apud vos in hac materia plauſibilis futura ſit methodus mathematica. Facilis certe eſſe non poteſt, & præſtat præſtare, quod promittas, quam promittere demonſtrationes, quas non præſtes.

II. Artem certe demonſtrandi pauciſſimi tenent, & plerique paralogiſmos conſuunt ſub demonſtrationis ſchemate.

III. Definitio illa, quod ſpiritus ſit ſubſtantia immaterialis, dicit tantum, quid non ſit, non, quid ſit. Deinde poſſunt eſſe ſubſtantiæ immateriales, quæ non ſunt ſpirituales, ut ſecundum aliquos ſpatium eſt ſubſtantia, & tamen non eſt materiale quiddam, ſed materia potius collocatur in ſpatio. Etſi ego revera non putem ſpatium eſſe ſubſtantiam, definitiones tamen tales eſſe debent, ut ab omnibus poſſint admitti, ſpiritus rectius videtur definiri *ſubſtantia immaterialis ratione prædita.*

IV. Non inutiliter in diſputatione quædam referes pertinentia ad hiſtoriam libri, quem refutas. Nimirum fuiſſe exemplaria ejus, durante Parlamento anni præcedentis, ab ignota manu inter ipſos Parlamentarios

ſparſa, atque ideo ad rogum damnata. Multum autem famæ habuiſſe, jactantibus Antitrinitariis, comburi talia facilius quam refutari; veritatem autem comburi non poſſe.

V. Cum *Sherlockius*, Theologus celebris apud Anglos, de Trinitate nuper ſcripſiſſet, & tres ſubſtantias ſui conſcias ſtatuiſſet, nonnullis viſus eſt inclinare ad Tritheiſmum.

VI. Contra *Walliſius*, explicans Trinitatem per tres ejuſdem ſubſtantiæ relationes, viſus eſt aliis confuſionem inducere perſonarum. Et hoc ab Antitrinitariis per ſparſos libros utique eſt exprobratum, ſed revera conciliari hæ ſententiæ poſſunt, ſi recte intelligantur. Han. 13. Dec. MDCXCIV.

Non incommodum videtur cum Ben. Lect. communicare formulam mathematice tradendi doctrinam Trinitatis, quam Vir Illuſtr. cognato ſuo præſcripſit, & hæ litteræ reſpiciunt.

SCELETON DEMONSTRATIONIS.

I. *Definitiones ſeu explicationes terminorum.*

Def. 1. *Deus* eſt ſubſtantia perfectiſſima, ſeu habens omnes perfectiones.
Def. 2. *Spiritus* eſt ſubſtantia immaterialis intellectiva.
Def. 3. *Angelus* eſt Spiritus completus.
Def. 4. *Plures perſonæ* in eadem numero ſubſtantia abſoluta ſignificant plures ſubſtantias ſingulares intelligentes eſſentialiter relativas.
Def. 5. *Æternitas* eſt exiſtendi neceſſitas.

II. *Axiomata ſeu propoſitiones univerſales, quæ non indigent probatione.*

Ax. 1. *Inter perfectiones eſt eſſe communicativum.* Hic in ectheſi adduci poteſt, quod vulgo dicitur, bonum eſſe communicativum ſui.
Ax. 2. *Ubi de periculo ſalutis agitur, proprietas verborum ſenſuſque Eccleſiæ vere catholicæ non debet deſeri ſine manifeſta neceſſitate.*

III. *Hypotheſes ab adverſariis conceſſæ.*

Hyp. 1. *Scriptura Sacra, qualem Proteſtantes admittunt, eſt verbum Dei.* Hanc hypotheſin ab adverſariis conceſſam eſſe, conſtat; nam eandem Scripturam, quam Proteſtantes admittunt, eam admittunt etiam Antitrinitarii, exceptis tamen pauciſſimis textibus, quos in dubium revocant, qualis eſt ille *Johannis* de tribus, qui teſtimonium perhibent. Sed de eo nunc non quæritur.
Hyp. 2. *Patri competit divinitas ſumma.* In hoc omnes Antitrinitarii nobiscum conſentiunt.

IV.

IV. Lemmata prædemonſtranda.

Lem. 1. *Deus eſt unicus.*

Demonſtratio: Si plures eſſent Dii, aut eaſdem involverent perfectiones, & ita nullum inter eos eſſet diſcrimen, atque adeo eſſet tantum Deus unicus, quod intenditur; aut haberent diverſas, & ita alter non haberet omnes perfectiones, id eſt, non eſſet perfectiſſimus, quod eſt contra *Def.* 1. idem etiam oſtendi poteſt ex lemmate ſequenti.

Lem. 2. *Solus Deus omnes alias res creat ex nihilo, & quidem tam initio quam continuata creatione conſervativa, quamdiu ſubſiſtunt.*

Demonſtratio: Niſi ſolus Deus alias res crearet ex nihilo & quidem dicto modo, res *aliquando quaſdam* ſuas realitates ſeu perfectiones haberent aliunde, ſed debent *omnes* & *ſemper* accipere a Deo, quia alioqui ejus communicatio eſſet limitata, adeoque ejus perfectio, (per Ax. 1.) quod eſt contra *defin.* 1.

Lem. 3. *Creatura non poteſt eſſe creandi inſtrumentum.*

D. Nam omnis creatura continue creatur, (per Lem. 2.) ergo quævis cum alia quavis ſimul creatur, adeoque ad ipſam creandam non occurrit operando.

Hic in ectheſi ſeu ſcholio explodendus eſt *Arianus*, qui Chriſtum facit creaturam, ſed primariam, per quam creatæ ſint aliæ creaturæ, cui opinioni etiam favet Autor novi libri, inſcripti *Seder Olam*, qui etiam vult, Meſſiam ab initio fuiſſe quodammodo medium inter Deum & ceteras creaturas, ita ut per ipſum omnia ſint creata.

Lem. 4. *Solus Deus eſt æternus.*

D. Nam omnia alia creantur a Deo, (per Lem. 2.) ergo non habent exiſtentiam ex ſua eſſentia ſeu exiſtendi neceſſitatem, id eſt (per Def. 5.) non ſunt æterna.

Lem. 5. *Secundum proprietatem verborum ſolus Deus ſupremus dicitur religioſe adorandus.*

Hoc oſtendendum eſt ex locis Scripturæ, & illuſtrationis majoris cauſſa ex locis Patrum.

V. Propoſitiones.

Prop. I. *Scriptura ſacra tribuit Chriſto attributa ſolius Dei veri ſeu ſummi.*

Hæ proprietates Dei ſummi ſunt, eſſe æternum, (per lem. 4.) eſſe creatorem aliarum rerum omnium, (per lem. 2.) omnia per ipſum eſſe facta, quod non poteſt intelligi de creatura, tanquam creandi inſtrumento. (per L. 3.) &c. Sed hæc & alia ſimilia Scriptura S. tribuit Chriſto, ut prolati textus docent.

Prop. II. *Scriptura Sacra tribuit Chriſto, quæ proprie magis & apte explicantur de Deo ſummo, quam de creatura.*

Talia ſunt, eſſe filium Dei excellenti modo, eſſe characterem hypoſtaſeos divinæ, eſſe genitum ante ſecula, opponi angelis in univerſum & Diis inferioribus, &c. quæ oſtendenda ſunt locis Scripturæ, ſimulque demonſtrandum, hæc loca aptiſſime de Deo ſummo intelligi, nec niſi violente aliorſum trahi. Huc pertinet initium Evangelii *Johannis*. Adhibeatur etiam interpretatio ſacræ antiquitatis ad hæc illuſtranda.

Prop. III. *Nulla eſt neceſſitas in locis divinitatem Chriſti indicantibus recedendi a proprietate verborum.*

Hic reſpondendum eſt effugiis adverſariorum & objectionibus, quibus oſtendere conantur, ex propria verborum acceptione ſequi abſurditates, & eadem opera occurretur novo Ariano Anglo.

Prop. IV. *Chriſtus eſt adorandus.*

Hoc oſtendatur ex Scriptura & Eccleſia antiqua vere catholica.

Prop. V. *Antiquitas vere catholica Chriſto tribuit ſummam divinitatem.*

Hoc oſtendendum eſt ex locis veterum etiam ante Concilium Nicænum & contraria diluenda.

Prop. VI. *Summa divinitas Chriſto eſt attribuenda.*

Nam, Scriptura S. quæ eſt verbum Dei ſummi, (per Prop. 1.) itemque ea, quæ proprie magis & apte explicantur de Deo ſummo, (per prop. 2.) idemque facit antiquitas vere catholica (per prop. 5.) & ſpeciatim ei attribuitur adoratio, (per prop. 4.) quæ proprie de ſolo Deo ſupremo eſt intelligenda. (per lem. 5.) Eſt autem hic negotium, in quo de periculo ſalutis agitur, cum agatur de cultu Dei ſupremi Zelotæ. Itaque ſine neceſſitate, (quæ hic nulla eſt) (per prop. 3.) non eſt recedendum a proprietate verborum Dei & ſenſu Eccleſiæ vere catholicæ; (per ax. 2.) divinitas igitur ſuprema Chriſto eſt tribuenda.

Prop. VII. *Chriſtus non eſt Angelus.*

Quia ei attribuitur divinitas ſuprema, (per prop. 6.) Angelus autem eſt quidem ſubſtantia immaterialis intellectiva, (per def. 2.) ſed tamen creata. (per def. 3.) Nec dici poteſt divinitatem ejus habitare in natura angelica, quia non angelos, ſed ſemen *Abrahæ* aſſumſit, ut ait Scriptura.

Hic in ectheſi vel ſcholio refutari poteſt fuſius paradoxum Neo-Ariani Angli, qui vult, Chriſtum eſſe Angelum proprie dictum, ſeu (per def. 1. 2. 3.) ſubſtantiam immaterialem intellectivam, completam creatam, & reſponderi poteſt ejus qualibuſcunque argumentis.

Totidem propoſitiones eadem plane methodo poſſunt formari de Spiritu S. & ita prodibunt propoſitiones VIII. IX. X. XI. XII. XIII.

XIII. XIV. tantum pro Christo substituendo Spiritum S. Et in prop. XIV. ubi probabitur, Spir. S. non esse angelum, refutari poterit *Sandii* paradoxon (refutatum etiam a *Wittichio*) quod per Spiritum S. intelligatur chorus Angelorum.

Prop. XV. *Pater, Filius & Spiritus S. sunt personæ inter se diversæ.*

Hoc ostendendum est contra Sabellianos & Socinianos.

Prop. XVI. *Deus est unica numero substantia absoluta cum Trinitate personarum.*

Unicum esse Deum seu unicam talem esse substantiam absolutam, ostensum est lem. 1. tres tamen sunt, quibus suprema seu vera divinitas competit, Pater (per hyp. 2.) Filius (per prop. 7.) & Spiritus S. (per prop. 14.) & horum quilibet a quolibet est diversus, (per prop. 15.) nec dantur plures omnium concessione. Sunt autem substantiæ singulares intelligentes essentialiter relativæ per relationes paternitatis generationis & processus, ex dictis Scripturæ sensuque Ecclesiæ vere Catholicæ, ideoque dicuntur tres personæ divinitatis in eadem scilicet substantia singulari absoluta perfectissima, seu (per def. 4.) Deo, scilicet absolute sumto.

Scholion. Natæ sunt nuper in Anglia lites inter ipsius Ecclesiæ Anglicanæ Theologos celebres, quos ideo Neo-Arianus noster suggillat. Scilicet *Wallisius* personas distinxit relationibus, ideoque Arianus ei imputat, quod diversitatem tollat, nec aliter intelligat, quam cum in humanis idem respectu diverso duplicem personam sustinet Patris & Filii. *Sherlockius*, dicens, in Deo tres esse substantias sui conscias, eidem Ariano visus est inducere tritheismum; imo & nonnullorum suæ partis reprehensionem incurrit. Sed charitatis est, durius fortasse dicta, quantum licet, in optimam partem interpretari. Et utraque sententia sanum sensum recipit. Sunt enim tres substantiæ, diversæ quidem, non tamen nisi relationibus essentialibus, non vero attributis essentialibus absolutis. Hinc demonstratio unitatis Dei in lem. 1. non tollit pluralitatem personarum. Etsi enim non nisi una substantia detur, habens omnes perfectiones tam absolutas quam respectivas, nempe Deus absolute sumptus, possunt tamen in hac dari plures personæ perfectionibus relativis differentes.

EPISTOLA II.

I. *De definitionibus mathematicis.* II. *In definitione mathematica Dei, Spiritus non poni poteſt, ut genus.* III. *De definitione æternitatis.* IV. *De definitione perſonæ divinæ.* V. *De Mathematicorum more in definiendo.*

I. QUoniam voluiſti mathematice ſcribere, cogitandum fuit de definitionibus, quales volunt Mathematici, in quibus nihil poni debet facile, quod ex ipſa definitione jam tum poteſt demonſtrari.

II. Itaque etſi certo modo dici poſſit, ſpiritum in definitione Dei poni poſſe, ut genus; qui tamen mathematice ſcribet, potius mentione ſpiritus in definitione abſtinebit, quia ſubſtantiam perfectiſſimam ſpiritualem eſſe, poteſt demonſtrari. Et hinc etiam tuto poteris ſpiritum explicare poſt definitionem Dei, etſi Deus ſit ſpiritus, quia hoc prædicatum ex definitione a Te poſita derivatur.

III. Optime notaſti, definitionem æternitatis noſtram eſſe cauſſalem & magis a priori. Et ſequitur ex ea non tantum vulgaris deſcriptio, quod ſit permanentia interminabilis, ſed etiam Boetiana, quod ſit tota & perfecta ſimul, quæ ex ſola interminabilitate permanentiæ non ita ſequitur. In ipſa autem Boetiana deſcriptione incommoda eſt mentio vitæ & poſſeſſionis. Nam vita non magis apte ingredietur definitionem ejus, quam ſpiritualitas definitionem Dei noſtram.

IV. Quod ad perſonas divinas attinet, tutiſſime feceris, ſi nihil poſueris, niſi cum Præſide Tuo prius communicatum, eſt enim materia delicatiſſima. Compendia Theologica dicunt, perſonam eſſe ſubſiſtentem ὑφιστάμενον, non vero tantum ſubſiſtentiam aut ſubſiſtendi modum appellare ſolent; relationes perſonales ſunt potius τρόποι ὑπάρξεως, quam ipſæ perſonæ. Sed quoniam iſtæ in divinis potius noſtro modo cognoſcendi, quam re ipſa, diſtinguuntur, poſſes fortaſſe abſtinere utroque & dicere: plures perſonæ in eadem numero ſubſtantia abſoluta ſingulari intelliguntur per plures in ea modos ſubſiſtendi relativos incommunicabiles. Relativi & abſoluti mentionem libenter addo, ob rationes, quæ ibi apparent. Tutius autem ſic loqueris, meo judicio, quam ſi perſonas dicas eſſe modos, & ex iis entia modalia ſeu incompleta facias, ſimulque etiam formulas loquendi, quæ nimis concretæ videri poſſunt, evitabis, & rem tamen ipſam conſequere, cum id omne exprimas, per quid perſona conſtituitur.

V. Mathematicorum mos eſt, definitiones ita concipere, ut nihil eas ingrediatur, quod dubitationem vel difficultatem recipiat, & ſit tamen in illis id omne, quod ſufficiat ad controverſias deinde decidendas. In expo-

expositione seu scholiis reddes rationem tuarum definitionum, ut intelligatur, receptas definitiones ex istis fluere, has vero esse positas tanquam eorum compendia & magis aptas ad demonstrandum, imo simul ad hoc sufficientes. Denuo inspiciens, quæ tibi miseram, video, me lemma, quod solus Deus sit æternus, demonstrasse ex definitione æternitatis mea; ipse autem notabis, non ita commode posse demonstrari ex vulgaribus. Si voles mutare definitionem personæ eo modo, quo dixi, poteris etiam mutare aliquid in propositione XVI. ubi pro verbis: *Sunt autem substantiæ singulares intelligentes essentialiter relativæ*, potes ponere: *intelliguntur autem per modos subsistendi relativos incommunicabiles*, (a) seu per relationes; ut & ibidem in scholiis, pro verbis: *Sunt enim tres substantiæ diversæ*, potes dicere: *Sunt enim tres diversi seu.* cet. Hæc ideo scribo, quo minus alios veri usus terminorum sæpe non admodum gnaros offendas, alioqui enim optime dici poterit, unamquamque personam esse subsistentem seu substantiam singularem; & constat, quod humanitas subsistat per subsistentiam τῷ λόγῳ (b). Han. 24. Febr. MDCXCV.

(a) Ut viro Ill. in hac caussa sua constet autoritas rerumque divinarum cognitio, quædam definitionem vocis personæ illustrantia addere cognato visum est. Duæ ejus allatæ sunt definitiones, quarum altera dicit, esse substantiam, altera modum. Utraque recte se habet & approbanda est, modo notetur, vocem personæ vel *concretive* vel *abstractive* accipi posse. Priori modo est substantia singularis completa intelligens certo subsistendi modo eoque incommunicabili determinata; posteriori est subsistentia seu modus subsistendi incommunicabilis substantiæ singularis completæ & intelligentis. Si quis velit *Patrem* definire, respiciendo ad Filium voce personæ concretive accepta, dicat: est substantia singularis, completa, intelligens, certo subsistendi modo determinata eodemque incommunicabili & ipsi proprio, qui paternitas seu ἀγεννησία. Et si *Filium*: est substantia singularis completa, intelligens, certo subsistendi modo, qui est generatio passiva. Qua ratione etiam definitio Spiritus S. confici poterit. Absit vero, ut inde colligatur, ut fit a Tritheitis, ergo tres sunt Dii Deusque est compositus. Est enim in illis unum materiale nempe singulariissima Deitas, etsi formaliter in personis singulis alio modo subsistens. Qua ratione distinguuntur, non ut aliud atque aliud, nec ut alia atque alia essentia, nec solum ut alius atque alius modus, quoniam quælibet persona agit & operatur, & quævis est Deus Israelis, sed persona concretive accepta, ut una res ab una eademque re cum diverso modo habendi & subsistendi ante omnem intellectus operationem. Perstat nihilominus personarum distinctio, ut modus eminens a modo opposito & incommunicabili, quæ est personæ in abstracto. Ex quo etiam intelligitur *Sherlockium* in Tritheismo, & *Wallisium* a Sabellianismo posse absolvi.

(b) Graves cognato fuere caussæ, cur disputationem de Trinitate methodo mathematica conscriptam exhibere intermiserit; a quo tamen Neo-Arianus est refutatus. Factum id in disputatione anno MDCXCVII. duce *Jo. Ben. Carpzovio* habita, in qua locus *Rom. IX. 5.* de divinitate Christi est expositus, e locis Doctorum veteris Ecclesiæ illustratus, & verus ejus sensus stabilitus.

REMARQUES DE Mr. LEIBNIZ,

Sur le livre d'un Antitrinitaire Anglois, qui contient des conſidérations ſur pluſieurs explications de la Trinité: publié l'an 1693-4.

N'Ayant point vû ce que Meſſieurs *Wallis*, *Sherlock*, & le *Dr. S-h* ont écrit ſur la Trinité, & n'ayant pas préſentement en main le *Siſtême intellectuel du feu Docteur Cudworth*, où j'ai lû quelque choſe autrefois, & que j'ai trouvé fait par un très habile homme, je ne veux pas entrer dans la diſcuſſion de leurs ſentimens, & je parlerai de la choſe en elle-même.

Premiérement je demeure d'accord, que le commandement du culte ſuprême d'un ſeul Dieu eſt le plus important de tous, & doit être conſidéré comme le plus inviolable. C'eſt pourquoi je ne crois pas, qu'on doive admettre trois ſubſtances abſoluës, dont chacune ſoit infinie, toute-puiſſante, éternelle, ſouverainement parfaite. Il paroit auſſi que c'eſt une choſe très dangereuſe pour le moins de concevoir le Verbe & le S. Eſprit, comme des ſubſtances intellectuelles, inférieures au grand Dieu, & néantmoins dignes d'un culte, qui approche du culte que les Payens rendoient à leurs Dieux, ou qui le ſurpaſſe plutôt. Ainſi *je crois, qu'on ne doit rendre des honneurs divins, qu'à une ſeule ſubſtance individuelle, abſoluë, ſouveraine & infinie.*

Cependant l'opinion *Sabellienne*, qui ne conſidère le Père, le Fils, & le S. Eſprit, que comme trois noms, comme trois regards d'un même être, ne ſauroit s'accorder avec les paſſages de la ſainte Ecriture, ſans les violenter d'une étrange maniére. Auſſi faut-il avouer, que de même les explications, que les *Sociniens* donnent aux paſſages, ſont très violentes. Quant à nous, lorſqu'on dit, le Père eſt Dieu, le Fils eſt Dieu, & le S. Eſprit eſt Dieu, & l'un de ces trois n'eſt pas l'autre, & avec tout cela il n'y a pas trois Dieux, mais un ſeul; cela pourroit paroître une contradiction manifeſte, car c'eſt juſtement en cela que conſiſte la notion de la pluralité. Si A eſt C. & B eſt C. & ſi A n'eſt pas B, ni B n'eſt pas A, il faut dire qu'il y a deux C. c'eſt-à-dire; Si Jean eſt homme & ſi Pierre eſt homme, & Jean n'eſt pas Pierre, & Pierre n'eſt pas Jean, il y aura deux hommes, ou bien il faut avouer, que nous ne ſavons pas ce que c'eſt que deux. Ainſi ſi dans le *Symbole* attribué à *S. Athanaſe*, où il eſt dit, que le Père eſt Dieu, que le Fils eſt Dieu, & que le S. Eſprit eſt Dieu, & que cependant il n'y a qu'un Dieu, le mot

ou

ou terme de DIEU étoit toujours pris au même ſens, tant en en nommant trois dont chacun eſt Dieu, qu'en diſant qu'il n'y a qu'un Dieu; ce ſeroit une contradiction inſoutenable. Il faut donc dire, que dans le premier cas il eſt pris pour une perſonne de la Divinité, dont il y en a trois, & dans le ſecond pour une ſubſtance abſoluë, qui eſt unique. Je ſçai qu'il y a des Auteurs Scholaſtiques, qui croyent, que ce principe de Logique ou de Métaphyſique: *Quæ ſunt eadem uni tertio, ſunt eadem inter ſe*, n'a point de lieu dans la Trinité: Mais je crois, que ce ſeroit donner cauſe gagnée aux *Sociniens* en renverſant un des premiers principes du raiſonnement humain, ſans lequel on ne ſauroit plus raiſonner ſur rien, ni aſſurer aucune choſe. C'eſt pourquoi j'ai été fort ſurpris de voir que des habiles gens parmi les Théologiens Scholaſtiques ont avoué, que ce qu'on dit de la Trinité ſeroit une contradiction formelle dans les créatures. Car je crois, que ce qui eſt contradiction dans les termes, l'eſt par-tout. On pourroit ſe contenter ſans doute d'en demeurer là, & de dire ſeulement, *qu'on ne reconnoit & n'adore qu'un ſeul & unique Dieu tout-puiſſant*, & que dans l'eſſence unique de Dieu il y a trois perſonnes, le Père, le Fils, ou Verbe, & le S. Eſprit; que ces trois perſonnes ont cette relation entre elles, que le Père eſt le principe des deux autres, que la production éternelle du Fils eſt appellée *naiſſance* dans l'Ecriture, & celle du S. Eſprit eſt appellée *proceſſion*; mais que leurs actions extérieures ſont communes, excepté la fonction de l'Incarnation avec ce qui en dépend, qui eſt propre au Fils, & celle de la Sanctification, qui eſt propre au S. Eſprit d'une maniére toute particuliére.

Cependant les objections des Adverſaires ont fait, qu'on eſt allé plus avant, & qu'on a voulu expliquer ce que c'eſt que *perſonne*. En quoi il a été d'autant plus difficile de réuſſir, que les explications dépendent des définitions. Or ceux qui nous donnent des ſciences ont coutume de nous donner auſſi des définitions; mais il n'en eſt pas ainſi des légiſlateurs, & encore moins de la Religion. Ainſi la Ste. Ecriture auſſi-bien que la tradition nous fourniſſant certains termes, & ne nous en donnant pas en même tems des définitions préciſes, cela fait qu'en voulant expliquer les choſes, nous ſommes réduits à faire des hypothèſes poſſibles, à peu près comme on en fait dans l'Aſtronomie. Et ſouvent les Juriſconſultes ſont obligés d'en faire autant, cherchant à donner au mot un ſens, qui puiſſe ſatisfaire en même tems à tous les paſſages & à la raiſon. La différence eſt, que l'explication des myſtères de la Religion n'eſt point néceſſaire, au lieu que celle des Loix eſt néceſſaire pour juger les différens. Ainſi *en matiére de myſtére le meilleur ſeroit de s'en tenir préciſément aux termes revélés, autant qu'il ſe peut.* Je ne ſçai pas aſſez, comment s'expliquent Meſſieurs *Cudworth* & *Sherlock*, mais leur érudition qui eſt ſi connuë, fait que je ne doute point qu'ils n'ayent donné un bon ſens à ce qu'ils ont avancé. Cependant j'oſerois bien dire, que trois Eſprits

infinis étant posés, comme des substances absoluës, ce seroient trois Dieux; nonobstant la parfaite intelligence, qui feroit que l'un entendroit tout ce qui se passe dans l'autre. Il faut quelque chose de plus pour une unité numérique, autrement Dieu qui entend parfaitement nos pensées, seroit aussi uni essentiellement avec nous, jusqu'à faire un même individu. De plus ce seroit une union de plusieurs natures, si chaque personne a la sienne, savoir, si elle a sa propre infinité, sa science, sa toute-puissance: & ce ne seroit nullement l'union de trois personnes qui ont une même nature individuelle, ce qui devroit pourtant être.

Je n'ai point vû non plus ce que Monsieur *Wallis* & le Docteur *S-ht*, qui ont été cités ici, ont écrit sur ce sujet, & je ne doute point, qu'ils ne se soient expliqués d'une maniére conforme à l'orthodoxie; car je connois la pénétration de Mr. *Wallis*, qui est un des plus grands Geométres du siécle, & qui ne se démentira jamais, de quelque côté que son esprit se puisse tourner, outre que l'Auteur de ce livre avoue que l'explication de Mr. *Wallis* a eu l'approbation publique. Cependant j'ose dire qu'une personalité semblable à celle dont *Ciceron* a parlé, quand il a dit: *Tres personas unus sustineo*, ne suffit pas. Ainsi suis-je comme assuré, que Mr. *Wallis* aura encore ajouté autre chose. Il ne suffit pas non plus de dire, que le Père, le Fils, & le S. Esprit différent par des relations semblables aux modes, tels que sont les postures, les présences ou les absences. Ces sortes de rapports attribués à une même substance, ne feront jamais trois personnes diverses existentes en même tems. Ainsi je m'imagine que ce Mr. *S-ht*, quel qu'il puisse être, ne se sera point contenté de cela. Il faut donc dire, » qu'il y a des relations dans la sub» stance divine, qui distinguent les personnes, puisque ces personnes ne » sauroient être des substances absolues. Mais il faut dire aussi, que » ces relations doivent être substantielles, qui ne s'expliquent pas assez » par des simples modalités. « De plus il faut dire, que les personnes divines ne sont pas le même concret sous différentes dénominations ou relations, comme seroit un même homme, qui est poëte & orateur, mais *trois différens concrets respectifs dans un seul concret absolu.* Il faut dire aussi, que les trois personnes ne sont pas des substances aussi absoluës que le tout.

Il faut avouer, qu'il n'y a aucun exemple dans la nature, qui reponde assez à cette notion des personnes divines. Mais il n'est point nécessaire qu'on en puisse trouver, & il suffit que ce qu'on en vient de dire n'implique aucune contradiction ni absurdité. La substance divine a sans doute des priviléges, qui passent toutes les autres substances. Cependant comme nous ne connoissons pas assez toute la nature, nous ne pouvons pas assurer non plus qu'il n'y a, & qu'il n'y peut avoir aucune substance absolue, qui en contienne plusieurs respectives.

Cependant pour rendre ces notions plus aisées par quelque chose d'ap-

pro-

prochant, je ne trouve rien dans les créatures de plus propre à illuſtrer ce ſujet, que la *réflexion des eſprits*, lorſqu'un même eſprit eſt ſon propre objet immédiat; & agit ſur ſoi-même, en penſant à ſoi-même, & à ce qu'il fait. Car le redoublement donne une image ou ombre de deux ſubſtances reſpectives dans une même ſubſtance abſolue, ſavoir de celle qui entend, & de celle qui eſt entendue; l'un & l'autre de ces êtres eſt ſubſtantiel, l'un & l'autre eſt un concret individu, & ils différent par des rélations mutuelles, mais ils ne font qu'une ſeule & même ſubſtance individuelle abſolue. Je n'oſe pourtant pas porter la comparaiſon aſſez loin, & je n'entreprens point d'avancer que la différence, qui eſt entre les trois perſonnes divines, n'eſt plus grande que celle qui eſt entre ce qui entend & ce qui eſt entendu, lorſqu'un eſprit fini penſe à ſoi, d'autant que ce qui eſt modal, accidentel, imparfait, & mutable en nous, eſt réel, eſſentiel, achevé & immutable en Dieu. C'eſt aſſez que ce redoublement eſt comme une trace des perſonalités divines. Cependant la Ste. Ecriture appellant le Fils, *Verbe* ou λόγος, c'eſt-à-dire, verbe mental, paroit nous donner à entendre que rien n'eſt plus propre à nous éclaircir ces choſes, que l'analogie des opérations mentales. C'eſt auſſi pour cela que les Pères ont rapporté *la volonté* au S. Eſprit, comme ils ont rapporté *l'entendement* au Fils, & la *puiſſance* au Père, en diſtinguant *le pouvoir*, *le ſavoir*, & *le vouloir*, ou bien le Père, le Verbe, & l'Amour.

LETTRE DE Mr. LEIBNIZ

A un ami, ſur le péché originel.

JE vous renvoye Mr. avec remerciment les conjectures ſur le péché originel. L'auteur a droit de rejetter l'opinion de *Flacius*, & il a raiſon de dire, que ce qui eſt ſubſtantiel à l'ame, n'eſt point corrompu, & je crois même qu'on peut accorder, que la dépravation de la nature humaine par le péché n'eſt autre choſe que l'infection de la ſource des penſées. Mais lorſque l'Auteur veut que le péché originel ne conſiſte que dans les penſées mêmes, & qu'il n'y a point d'autre déréglement, il ſemble qu'il dit un peu trop. Je crois pourtant, qu'on le doit expliquer favorablement par lui-même, puiſqu'il entend par penſées non-ſeulement l'acte de la penſée, mais encore les habitudes & les diſpoſitions; & c'eſt je crois ce qu'il appelle penſées habituelles.

Il faut faire diſtinction dans l'ame entre l'eſſence & les proprietés eſſentielles d'un côté, & les modifications accidentelles de l'autre; mais il

faut encore distinguer les modifications en qualités, & en actions ou passions. Les qualités sont durables, mais les actions ou passions sont transitives. Ces qualités sont des dispositions, des habitudes, ou des inclinations à l'action & à la passion, & sont encore ou nées avec nous, ou acquises. Ainsi quand on considére bien ces distinctions, toutes difficultés disparoissent d'elles-mêmes. Il est manifeste que ce qui est essentiel à l'ame, n'est point changé, autrement l'ame seroit détruite. Donc le péché originel ne sauroit être autre chose, que ce qui s'appelle chez les Philosophes *habitus innatus*, dont le sujet est la substance même avec ses facultés, où le mal a pris racine, puisqu'il est durable, & consiste ainsi non seulement dans les pensées, mais encore dans la source qui les produit. Maintenant pour rechercher plus particuliérement ce que c'est que cette habitude, on peut dire, qu'il y a des idées dans l'entendement, & des inclinations dans la volonté, qui sont nées avec l'homme, & qui en répondant aux imperfections du corps, font que l'homme est porté au mal. Et l'Auteur reconnoit lui même, qu'on peut naître non-seulement avec l'idée de quelque chose, mais encore avec une inclination ou aversion, qui accompagne une idée corporelle. Ainsi l'homme dans cet état de la nature corrompuë a la disposition de n'être frappé aisément que par les sentimens confus des biens & des maux sensibles, jusqu'à-ce qu'il se désabuse par l'expérience ou par l'instruction : au lieu que dans un état plus sublime, il avoit des sentimens plus distincts, qui l'empêchoient de se borner aux sens & autres biens particuliers. Cependant il faut croire, qu'il y avoit encore dans cet état de la nature entiére une vicissitude de pensées, & que l'esprit ne pouvant pas être toujours bandé aux choses intelligibles, s'abaissoit quelquefois pour jouïr des objets sensuels, & ce fut dans cet état qu'il fut surpris par le péché. Ainsi lorsque l'Auteur demande *l'origine du péché d'Adam*, il faut répondre, qu'il est venu de l'imperfection ou limitation originelle des créatures, qui les empêche d'être des Dieux.

EPISTOLA AD AMICUM,

De Amore Dei.

A *Moris* conceptus optime hauritur ex Germanico. Germani *amare* exprimunt, *gern sehen*; *odisse*, *nicht gern sehen*. Huic amare est contemplatione alicujus rei delectari. Jam quanto profundior cognitio, tanto major delectatio. Juvat usque morari & conferre cum amore divino. Ergo qui Deum vult super omnia amare, cognoscat ejus pulchritudinem præ aliis rebus necesse est. Pulchritudo alicujus virginis, exempli gratia

ut

ut cognoſcatur, non ſufficit contemplari ejus digitum, nec omnes ejus articulos ad poros uſque & crines contemplari neceſſe eſt, ſed ictu quaſi oculi tota obeunda eſt. Ita Dei opus aliquod contueri non ſufficit, nec omnia ejus opera perluſtraſſe neceſſe, aut poſſibile eſt, ſed ſufficit ideam quandam in univerſum ſibi de eo ſolidam formaſſe; eſſe nimirum ens ſapientiſſimum & » potiſſimum univerſi. Hujus entis amor in eo conſiſtit, » ut credamus, quicquid agit, bonum eſſe, contenti ſatis, non queruli, » non moroſi, non repugnantes, & contra ſtimulum calcitrantes, tum ut non negligamus occaſionem promovendi boni univerſi; ſi violaverimus illas leges, ſarcire eas omni ope conemur.

LETTRE A Mr. BURNET,

De l'Amour de Dieu. 1697.

LA *queſtion*, que vous dites être chez vous *ſur l'amour de Dieu*, eſt auſſi agitée en France entre l'Archevêque de Cambray, Précepteur du Duc de Bourgogne, & l'Evêque de Meaux, ci devant Précepteur du Dauphin. Il y a longtems que j'ai examiné cette matiére, car elle eſt de grande importance; j'ai trouvé, que pour décider de telles queſtions, il faut avoir de bonnes définitions. Vous trouverez ma définition dans la préface de mon code diplomatique, où je dis: *amare eſt felicitate alterius delectari*, trouver ſon plaiſir dans la félicité d'autrui. Et par cette définition on peut réſoudre cette grande queſtion, comment l'amour véritable peut être deſintereſſé, quoique cependant il ſoit vrai que nous ne faiſons rien que pour nôtre bien. C'eſt que toutes les choſes que nous déſirons pour elles-mêmes, & ſans aucune vuë d'intérêt, ſont d'une nature à nous donner du plaiſir par leurs excellentes qualités; de ſorte que la félicité de l'objet aimé entre dans la nôtre. Ainſi vous voyez, Monſieur, que la définition termine la diſpute en peu de mots, & c'eſt ce que j'aime.

REMARQUES

Sur la perception réelle & ſubſtantielle du corps & du ſang de nôtre Seigneur.

POur voir s'il y a moyen de convenir que Meſſieurs les Reformés admettent une perception véritablement réelle du corps & du ſang de nôtre Seigneur,

1. Il faut ſavoir préalablement s'ils ſe tiennent à la Confeſſion de l'Egliſe Gallicane, faite du tems du Colloque de Poiſſy, & à ce que *Calvin* a dit dans ſes Inſtitutions, & dans pluſieurs autres endroits de ſes écrits, touchant la perception réelle & ſubſtantielle du corps de Jeſus Chriſt.
2. S'ils reconnoiſſent, que dans le myſtère du Saint Sacrement, & dans la manducation des fidelles, il ſe paſſe quelque choſe de ſurnaturel, comme *Calvin* le reconnoit en termes exprès.
3. Puiſque nous ſommes nourris, ſuivant la Liturgie Gallicane, de la ſubſtance de Jeſus Chriſt, s'ils ne reconnoiſſent, que cette ſubſtance ne conſiſte pas dans la ſeule divinité.
4. S'il n'eſt raiſonnable de ſuivre l'explication literale, s'il eſt poſſible, pour ne pas ouvrir la porte aux Sociniens.
5. D'autant plus que l'Egliſe a toujours cru une perception réelle, comme le croyent aujourd'hui toutes les Egliſes Orientales.
6. La ſeule choſe, qui nous pourroit diſpenſer de nous attacher à la lettre du Teſtament de Jeſus Chriſt, ſeroit s'il y avoit une abſurdité ou impoſſibilité dans le ſens literal. Et c'eſt ce qui reſte à examiner.
7. On vient donc à l'examen de la nature du corps. Pluſieurs mettent en fait, qu'ils ne connoiſſent que deux attributs, la penſée & l'étenduë; & ils diſent, que la penſée conſtituë l'eſprit, & que l'étenduë conſtituë le corps. Si cela étoit, il ſeroit très ſûr qu'il y auroit implication de contradiction de dire, qu'un corps ou ſa ſubſtance ſoit unie immédiatement à quelque autre ſubſtance éloignée.
8. Mais il s'enſuivroit auſſi, que Dieu ne pourroit faire agir les corps *in diſtans*, ni les faire paſſer à travers d'un autre corps &c. ce qui paroit hardi.
9. D'autant plus qu'on ne s'appuye que ſur des hypothèſes précaires ou arbitraires toutes pures. Car il n'eſt point vrai, il n'a point été prouvé, il eſt même éloigné des ſentimens de l'ancienne Philoſophie, que la nature du corps conſiſte dans l'étendue.

10. Monſ.

10. Monſ. *Huygens* diſoit fort bien que l'idée que quelques-uns ſe forment du corps, eſt juſtement celle qu'il a du vuide.

11. Au contraire il eſt aiſé de faire voir, qu'on ne ſauroit expliquer par la ſeule notion de l'étenduë, ni la force, ni les loix du mouvement, ni l'inertie naturelle du corps, ni pluſieurs autres phénomènes.

12. Bien loin que l'étendue ſoit quelque choſe de primitif dans le corps, on voit clairement, que ſa notion eſt réſoluble, & enferme multitude, continuité, diffuſion; qu'ainſi elle eſt rélative, & ſuppoſe quelque choſe, qui doit être multiplié, réſolu, diffus ou étendu, comme l'étendue de la couleur, de la peſanteur, de la réſiſtance. Ainſi c'eſt en cela que l'eſſence ou conſtitution primitive du corps conſiſte.

13. Or ce qui eſt continué & répété dans le corps eſt proprement la réſiſtance, ſans laquelle il n'y auroit point de corps, mais ſeulement un eſpace vuide, incapable de changement.

14. Ainſi pour revenir aux anciens, & à la vérité, l'eſſence du corps conſiſte dans la force primitive de pâtir & d'agir, dans la paſſivité & activité, en un mot dans la réſiſtance. La paſſivité primitive eſt ce que j'apelle forme, ou ce qu'*Ariſtote* apelle antelechie premiére.

15. L'expérience fait voir, qu'il y a de l'activité & de la réſiſtance dans les corps, & qui fait que ceux, qui les mettent dans la ſeule étendue, ſont obligés de les dépouiller de toute l'action, & de Dieu, que c'eſt Dieu ſeul qui agit. Ce qui eſt un ſentiment étrange, & montre bien le défaut de l'hypothèſe.

16. L'eſſence du corps conſiſtant dans la force, l'application de la force aux dimenſions s'enſuit naturellement, par l'intention de Dieu, qui a voulu, que tout ſe fit ſuivant certaines régles mathématiques, *ponderе*, *numero*, *menſurâ*. Et c'eſt en conſéquence de cela, que les corps ordinairement n'opèrent point *in diſtans*, qu'ils n'occupent pas tantôt un plus grand, tantôt un moindre eſpace &c.

17. Mais ce que Dieu a voulu pour le bon ordre des choſes, ne l'oblige pas lui-même, qu'il ne puiſſe changer par des raiſons d'un ordre ſupérieur.

DE

DE CONSECRATIONE EUCHARISTIÆ,

Occasione Dissertationis Pfaffii.

VIr Celeberrimus, *Christianus Matthæus Pfaffius*, suis *Irenæi Fragmentis* nuper editis, de quibus dicemus (*), cum primum ad nos pervenerint, adjecit Dissertationem *de consecratione Eucharistica*. Ibi p. 459. 466. quædam in Dissertatione *de Consensu Fidei & Rationis*, laudatissimo a nobis operi Theodicææ præmisso, sibi displicere notavit: sed nunc gratum sibi fore testatus est, si publice significemus, melius edoctum esse de mente Illustris Autoris, qui operationis immediatæ comparatione utatur, ita ut veram præsentiam corporis & sanguinis Domini in Sacramento Eucharistiæ non excludat, & *unionem* inter rem cœlestem & terrestrem negando, non neget earum *conjunctionem* in actu perceptionis, in qua consistit unio sacramentalis nostrorum Theologorum, sed tantum rejiciat vinculum quoddam seu tertium rebus superadditum, quod per unionem sæpe intelligunt Philosophi, tanquam modificationem res uniendas connectentem, sive localem inclusionis aut adhæsionis, sive hypostaticam, qualis est animæ & corporis, verbi & humanitatis, sive aliam his analogam, quoniam hoc foret Entia multiplicare præter necessitatem & in perplexitates philosophicas sese induere, & fortasse conjunctionem ultra actum perceptionis extendere, cum sine ullo alio rebus superaddito, sufficiat divina institutio ad conjunctionem efficiendam, ut rem terrestrem sumentes simul cœlestis verissime participes fiamus.

(*) Ce Morceau-ci ayant été donné aux Auteurs du Journal de Leipsick pour y être inseré, il paroit que ce sont eux qui parlent, quoique ce fût M. *De Leibniz* qui eût composé lui-même cet article.

EXCERPTUM EX EPISTOLA LEIBNITII AD AMICUM.

De Stato Innocentium Infantum &c. Et de iis qui Christum non cognoverunt. A. 1697. mense Novembri scripta.

INprimis placet optimum virum *Cardinalem Sfondratum* post fata defensorem reperisse &c. Duo potissimum à Galliæ Prælatis quibusdam reprehendi

prehendi video. Primum eſt, quod dixerit, *ſtatum innocentium infantum*, qui ad gloriam non perveniunt, præſtare ipſi regno. Ego tametſi aliorſum inclinem, nihil tamen in ea ſententia eſſe puto, quod cenſuram mereatur. Nam ob horrorem peccati putaſſe videtur Eminentiſſimus Cardinalis, præſtare nunquam peccare actualiter, quam cœlorum regno potiri. Sane ſi cui offeratur optio, utrum malit, non poterit peccatum eligere, eo ipſo enim perderet regnum; itaque certa ratione ſuſtineri excuſarive ſententia Cardinalis poteſt.

Alterum, quod potiſſimum reprehendunt, in eo conſiſtit, quod Cardinalis *illos, qui invincibili quadam ignorantia fide Chriſti caruerunt, etiam Ethnicos, non damnet.* Ea vero ſententia non eſt nova aut ipſi propria, ſed a multis viris præclaris defenſa. Unum nunc nominabo *Jacobum Payvam Andradium*, Luſitanum, qui in Concilio Tridentino inter Doctores inſignis fuit & ſcriptis contra Proteſtantes inclaruit. Is in libro, cui titulus, *explicationes orthodoxæ de diverſis religionis capitibus*, cui *Chemnitius* ſuum celebre *examen Concilii Tridentini* oppoſuit, ſententiam *Clementis Alexandrini* defendens multis docet, Dei juſtitiam non permittere, ut homines damnet, quod fide culpa non ſua caruere. Nec dubito innumeros alios facile inveniri poſſe eadem ſentientes, nec melius defendi poterit *Sfondratus*, quam adductis conſpirantibus gravium Theologorum locis, quod etiam à R. P. *Portero* non neglectum puto. Ubi ejus apologia ad te deferetur, judicabis rectius de toto negotio, & me quoque reddere poteris inſtructiorem.

EX ALIA EPISTOLA.

De Infantibus ſine Baptiſmo mortuis, & de Peccato Philoſophico.

CArdinalem *Sfondratum*, virum a doctrina & pietate laudatum, defenſorem reperiſſe libenter intelligo, & miror opus fuiſſe, ut Benedictinis Italiæ Germaniæque auxilio veniret Franciſcanus & Hibernus. Sed tanto minus ſuſpectus habebitur *Apologiſta egregius*, quem nec ordinis nec nationis, ſed veritatis & juſtitiæ cura excitavit. Itaque & R. P. *Portero*, quem rem bene geſſiſſe confido & gratulor & gratias agendas cenſeo. Eſt is mihi fama doctrinæ, virtutis, illuſtriſque familiæ cognitiſſimus. Et licet occaſio propioris notitiæ defuerit, magni tamen ſemper feci virum. Cæterum quæ dixit Cardinalis *de infantibus ſine baptiſmo & peccato actuali mortuis*, facilius puto defendi poſſe vel excuſari; nam beatitudinem quandam naturalem illis jam multi celebres doctores attribuerunt, & innocentiam actualem cœlorum regno prætuliſſe videtur optimus

Cardinalis horrore peccati, & quia nemo, si optio detur, cœlum potius quam innocentiam eligere licite posset, quanquam id, fateor, thesin, quam ille asserit, non satis firmare videatur. Quod etiam dubitasse Cardinalis videri potest *de necessitate fidei explicitæ*, id puto R. P. *Porterum* aliorum Theologorum Romanæ Ecclesiæ insignium exemplo potuisse vel defendere vel certe excusare. Cum etiam *Jacobus Payva Andradius*, ut alios non memorem, qui in ipso Concilio Tridentino insignis inter Theologos fuit, & scriptis contra Protestantes inclaruit, eadem senserit, fusque deduxerit in libro, cui titulus; *Explicationes orthodoxæ de diversis capitibus*; qui liber suo tempore magno adeo applausu fuit exceptus, ut ei *Martinus Chemnitius* potissimum celebre *examen Concilii Tridentini* opposuerit, ut ipse testatur. Itaque inprimis nosse velim, quid ea de re judicaverit R. P. *Porterus*. Unum mihi videtur excusatu difficilius, quod Eminentissimus Cardinalis *peccato philosophico* faviisse nimis videtur, quasi non peccet mortaliter, qui Deum non agnoscit. Fortasse scripsit hæc ante *Alexandri VIII.* edictum, & morte præventus locum non correxit. Fortasse etiam hunc casum peccati philosophici tantum ut fictionem impossibilem tractavit, cum ipse paulo ante ignorantiam Dei excusabilem in barbaris ample refutasse. Utcunque se res habeat, quæ ad hæc duo objecta de fide implicita sufficiente, & de peccato philosophico dixerit R. P. *Porterus*, libenter nosse velim.

PRÆ-

PRÆFATIO ILLUSTRIS LEIBNITII AD *TENTAMINA THEODICÆÆ.*

ARGUMENTUM.

§. 1. *De Formalitatibus Devotionis, quarum aliæ ad ceremonias practicas, aliæ ad formularia fidei redeunt.* §. 2. *De formalitatibus devotionis apud Gentes.* §. 3. *Apud Ebræos. Doctrina* Abrahami, Mosis, Jesu Christi, *Religionem naturalem in legem transire jubentis*; Mahometi. §. 4. J. Christus *stitit nobis Deum, non ut timendum solum, sed & ut amandum.* §. 5. *In amore Dei consistit vera pietas, veraque hominum felicitas; loquimur autem de amore illuminato, cujus ardor nempe comitem habeat lucem.* §. 6. *Patet hinc necessitas bonorum principiorum; Deus enim amari nequit, nisi cognoscantur ejus perfectiones, sed hæc cognitio sinceræ pietatis principia includit. Scopus veræ Religionis esse debet, ea infigere animis, sed proh dolor! videmus, ipsos persæpe Religionis Doctores ab hoc scopo procul aberrasse. Medelas adferre laboravimus Tentaminibus hisce Theodicææ.* §. 7. *De duobus insignibus Labyrinthis Rationis, quorum alter quæstionem practicam de libero & necessario, potissimum in productione mali, alter quæstionem theoreticam de continuo & infinito respicit.* §. 8. *De Ratione ignava, sophismate, ab omni tempore homines conturbante.* §. 9. *De idea necessitatis male intellecta, quæ peperit Fatum Mahumetanum. Quid illud? & quid Fatum Stoicum?* §. 10. *De Fato Christiano.* §. 11. *Magna hominum turba, Christianorum etiam, quandam Fati Mahumetani speciem colunt.* §. 12. *Quidam fortunam sequuntur ducem, neque infelici quandoque successu.* §. 13. *A multis autem tum jactatur hæc Fati necessitas, ubi vitiis quæritur tegumentum.* §. 14. *Qui quis absurdas fatalis necessitatis sequelas intueri possit?* §. 15. *Hujus notione falsa quidam decepti, ipsam Divinitatem suorum scelerum consortem fecerunt; ac* Bælius *resuscitavit dogma de duobus principiis, altero bono, & altero malo.* §. 16. *Difficultas circa concursum, circa præscientiam divinam, si etiam daretur, nullum Dei ad pravas actiones concursum esse.* §. 17. *Quidam, relicto justitiæ bonitatisque divinæ connubio,*

nubio, totam rem consideratione voluntatis & potentiæ Dei conficere volunt. §. 18. *Sed hæc ratiocinia pari ambulant passu cum illo* Thrasymachi *apud* Platonem, *justum, dicentis, nihil aliud esse, quam id, quod potentiori placet.* §. 19. *De Peccato Originis, de Gratia, de Prædestinatione.* §. 20. *De* S. Augustini *sententia circa hanc materiam.* §. 21. *De permissione lapsus.* §. 23. *Quomodo dubiis atque difficultatibus, quæ in his capitibus obversantur, digne occurri possit?* §. 22. §. 23. *& quidem in argumento de origine mali.* §. 24. *in negotio Gratiæ & Prædestinationis.* §. 25-30. *Occasionem scribendæ Theodicææ dederunt Controversiæ, cum* Petro Bælio *reciprocatæ, inprimis circa Harmoniam præstabilitam.* §. 31. 32. *De Discursu præliminari, Rationem cum Fide circa originem mali conciliante.* §. 33. *Qualem Auctor illustris statuat influxum animæ in corpus, vel corporis in animam, Metaphysicum puta.* §. 34. *Quo sensu dicatur, hominem in conversione uti auxilio Gratiæ.* §. 35. *Finis totius commentationis ædificatio.* §. 36. *Conjectura quædam de duobus veterum principiis,* Oromasda *&* Arimanio. §. 37. *Conclusio.*

1. AB omnibus retro sæculis observatum est, vulgus hominum devotionem posuisse in formalitatibus: *solida pietas*, hoc est, lux animi ac virtus, nunquam plurimorum fors fuit. Neque id mirum; nihil enim imbecillitati humanæ magis consentaneum; percellimur externa rerum facie, & forma interior discussionem requirit, cujus pauci se capaces reddunt. Quemadmodum vera pietas cernitur in sensibus animi, exercitioque virtutis: ita eam imitantur *devotionis formalitates*, suntque duplicis generis; aliæ nimirum redeunt ad *ceremonias practicas*, aliæ vero ad *fidei formularia*. Ceremoniæ referunt actus, ad virtutem pertinentes, & formularia sunt veluti quædam umbræ veritatis, ac plus minusve ad puram mentis lucem accedunt. Omnes hæ formalitates forent laudabiles, si earum inventores reddidissent easdem satis aptas ad tuendum & exprimendum id, quod ipsæ imitantur; si ceremoniæ religiosæ, disciplina Ecclesiastica, regulæ Communitatum, Leges humanæ, semper usum sepimenti cujusdam præstarent, Legi divinæ, ad submovendos nos a vitiorum insultibus, ad adsuefaciendos rebus honestis, & ad virtutem in nostram familiaritatem adducendam. Scopus hic fuit *Mosis*, aliorumque bonorum Legislatorum, sapientum Ordinum religiosorum Fundatorum, immo vero quam maxime Jesu Christi, divini Religionis castissimæ & luminosissimæ conditoris. Eadem ratione se habent formularia fidei; tolerari possent, si nihil in iis daretur, quod veritati salutari adversum iret, quamvis non omne verum, quod quæritur, in se complecterentur. Sed pluries contingit, ut devotio ritibus suffocetur, lumenque divinum humanis obscuretur opinionibus.

2. Ethnicæ gentes, ante fundatam Religionem Christianam terrarum incolæ, unum tantum formalitatum genus habebant; usurpabant quidem cere-

ceremonias in cultu ſuo, ſed articulos fidei nullos agnoſcebant, nec per ſomnium unquam de condendis Theologiæ ſuæ dogmaticæ formularibus cogitabant. Fugiebat eas, utrum ſua Numina perſonæ revera eſſent, an vero potentiarum naturalium, veluti Solis, planetarum, elementorum, ſymbola. Neque myſteria illarum in dogmatibus difficilibus, verum in certis quibuſdam & arcanis ritibus conſiſtebant, quibus profani, hoc eſt, ii, qui initiati non erant, intereſſe omni tempore vetabantur. Ritus iſti ridiculi ſæpe erant & abſurdi, adeoque occultandi, ne in contemtum venirent. Habebant Ethnici ſuas ſuperſtitiones, jactabant miracula; omnia apud ipſos plena oraculorum, auguriorum, præſagiorum, divinationum; Sacerdotes comminiſcebantur ſigna quædam iræ clementiæque Deorum, quorum volebant haberi interpretes. Spectabat hoc ad regendos animos ſpe metuque eventuum humanorum, ſed gravis illa alterius vitæ futuræ conſideratio paucos habebat ſollicitos, veros de Deo atque anima ſenſus hominibus inſtillare neminem coquebat (a).

3. Inter antiquos populos omnes ſoli Ebræi publica ſuæ Religionis dogmata habuiſſe comperiuntur. *Abrahamus* & *Moſes* credendum unum Deum, omnis boni fontem, rerum omnium auctorem, ſanciverunt. Ebræi de eo loquuntur ratione Subſtantiæ Supremæ adprime convenienti, ut ſtupeas exigui terrarum anguli incolas videre omni reliquo hominum genere ſapientiores. Fortaſſis & aliarum gentium Sapientes de Deo idem interdum dixerunt, verum haud contigit ipſis eſſe tam felicibus, ut ſufficientes nanciſcerentur ſectatores, dogmatique vim legis tribuere poſſent. Interim *Moſes* doctrinam de immortalitate animorum Legibus ſuis non immiſcuerat (b): conformis quidem ea illius ſenſibus erat, & a manu

(a) Arbitramur, etiam Gentes ſyſtema Theologiæ dogmaticæ habuiſſe, & excoluiſſe; ſed veritates illæ non admodum in vulgus notæ erant, manebantque apud Philoſophos, quos egregie de unitate DEI, de immortalitate animæ, de præmiis, in altera vita pietati juſtitiæque hominum paratis, loquentes reperimus, ac per eorum diſcipulos non ſolum in ſcholis propagabantur; ſed &, quantum per ruditatem atque motus populorum turbidos fieri poterat, cum vulgo, ſparſim certe, ſi non amplius, tradebantur. Hæc etiam doctrina, arcana quandoque & recondita pro temporum varietate, viam paravit Apoſtolis, animos de veritatibus Evangelicis facilius convincendi. Fabulæ quidem multas doctrinas obſcurarunt; conſentio; ſed, cum plurimæ a Viris doctis & Philoſophis excogitatæ ſint, indice quaſi digito ad ſanas veritates animos diſcendi cupidos ducebant. *Fabulæ*, ex veró dicit nonnemo, *non levia quædam & frugis expertia, otioſorum hominum commenta ſunt: immo vero ſub eis, velut involucris atque integumentis, omnis doctrina elegans, omnis ingenuo homine digna cognitio, omnis denique ſapientia, continetur.* Omnia hæc fuſius docuimus *in Parte II. Tract. noſtri de Trinitate*, 1737. *ed.* ubi conſenſum Gentium in doctrina de DEO Uni-Trino luculentis exemplis confirmavimus.

(b) Moſes non quidem iſtiuſmodi veritates tam aperte, multiſque verbis, ſermoni ſuo immiſcuit, ſed illas, uti & alias, v. g. de exiſtentia DEI, tanquam manifeſtas, omnibus cognitas, a nemine unquam inter ipſos in dubium vocatas, ſuppoſuit, ſuppoſitaſque hinc inde, indice velut digito & uno tantum aliquo ſigno, in memoriam ſui populi revocare, novit, uti L. cit. oſtendimus.

in manum tradebatur, sed tamen populari ratione nondum sancita fuerat, donec tandem Jesus Christus, sublato velo, utut nulla vi externa munitus, omni tamen virtute legislatoria docuit, animos immortales ad alteram transire vitam, ubi suarum actionum mercedem fas sit recipere. *Moses* præclaras jam tunc protulit notiones de DEI magnitudine ac bonitate, quibus complures excultæ nationes hodie consentiunt: at Jesus Christus omnia istorum attributorum consectaria firmabat, divinamque bonitatem ac justitiam in iis, quæ DEUS animabus præparat, pleniſſime effulgere demonstrabat. Non adtingo hic alia doctrinæ Christianæ capita; tantum ob oculos pono, quo pacto Jesus Christus Religionem naturalem in legem transire jusserit, publicique ipsi dogmatis efficaciam dederit. Solus ipse præstitit, quod tot tantique Philosophi frustra tentaverant, cumque tandem Christianis Romanum cederet Imperium, quod potiori terræ cognitæ parti dominabatur, Religio Sapientum facta est Religio populorum. *Mahometus* superveniens a magnis illis Theologiæ naturalis præceptis non recessit: illius sectatores adeo ea ad remotissimas Asiæ Africæque gentes diffuderunt, ad quas Religio Christiana nondum pervenerat, inque locis non paucis superstitiones ethnicas, veræ de DEI unitate, & animorum immortalitate, doctrinæ contrarias, aboleverunt.

4. Patet, Jesum Christum, perfectis iis, quæ *Moses* inchoaverat, voluisse, ut supremum Numen fieret typus non nostri solum timoris, nostræque venerationis, sed amoris etiam nostri, tenerrimique adfectus. Hoc erat homines in anteceſſum beatos reddere, inque hac mortalitate ipsis prælibandam præbere futuræ vitæ felicitatem. Nihil enim acceptius, quam amare id, quod amore dignum est. Amor est adfectus ille, qui facit, ut oblectemur perfectionibus rei, quam amamus: at DEO nihil est perfectius, nihilque suavius. Ut ametur, sufficit ejus perfectiones intueri; quod quidem facile est, cum earum ideas in nobis ipsis reperiamus. Perfectiones Dei sunt perfectiones animarum nostrarum, sed absque limitibus ab illo possessæ: Oceanus is est, a quo nos stillas tantum accepimus: est in nobis aliquanta potentia, aliquanta cognitio, aliquanta bonitas; sed in Deo omnes plenæ sunt atque integræ. Ordo, proportiones, harmonia mirifice nos adficit, exemplo esse potest Pictura & Musica: Deus totus ordo est, proportionum concinnitatem nunquam non servat, præstat harmoniam universalem: omnis pulchritudo radiorum ejus est effluvium (c).

5. Ma-

(c) Via hæc investigandi attributa divina, dicitur *Eminentiæ* & *Perfectionis*, qua perfectiones, in entibus finitis obvias, liberamus limitibus, & Deo tribuimus, adeoque a perfectionibus finitis argumentamur ad perfectiones Dei infinitas. Sedulo autem hic investigandum est, quid in attributis nostris vere & proprie sit reale, ne Deo imperfectiones adscribamus. Altera via est *Causalitatis*, qua ad effectus attributorum Dei adtendimus, atque ex iis causæ rationem inferimus. Vid. *illustris Bilfingeri* Dilucid. Philosoph. Sect. V. Cap. III. §. 418.

5. Manifeſte hinc conficitur, veram pietatem, immo veram felicitatem, conſiſtere in amore Dei, ſed in amore illuminato, cujus ardor comitem habeat lucem. Hoc amoris genus illud in bonis actionibus delicium gignit, quod virtutem altius attollit, omniaque ad Deum, tanquam ad centrum, referendo, humana transvehit ad divina. Dum enim officii noſtri partes exſolvimus, dum Rationi obtemperamus, ſupremæ Rationis mandata exſequimur, omnia noſtra conſilia ad commune bonum dirigimus, a Dei gloria haud quaquam diverſum; perſentiſcimus, utilitatem privatam longe maximam effulgere in cura utilitatis generalis, nobiſque ipſi ſatisfacimus, dum veris hominum commodis procurandis lætamur. Sive res ex voto ſuccedat, ſive non ſuccedat, eventu ſumus contenti, ubi in Dei voluntate acquieſcimus, haud neſcii, id, quod ipſe velit, eſſe optimum: at, priuſquam voluntatem ſuam eventu certo declaraverit, conamur eidem obviam ire, agendo id, quod mandatis ſuis videtur eſſe quam maxime conſentaneum. Quando animus ita adfectus eſt, ſiniſtris caſibus nihil offendimur, non niſi vitiis noſtris angimur, nec ingrati hominum mores beneficæ liberaliſque indolis noſtræ exercitium ſuſpendunt. Charitas noſtra humilis & modeſtiæ plena eſt, nec adfectat imperium: ad defectus noſtros & aliorum dotes ex æquo attenti, carpere noſtras actiones contendimus, & excuſare atque corrigere alienas, tum ut nos ipſi perficiamus, tum ne cuiquam faciamus injuriam. Nulla viget pietas, ubi nulla eſt charitas, & ſine animo, ad beneficentiam officiaque parato, ſinceram exhibere devotionem haud quaquam poſſumus (d).

6. Egregia indoles, educatio commoda, hominum piorum, ac virtute inſignium, conſuetudo, plurimum quidem ad felicem hunc animi ſtatum comparandum conferre poſſunt; ſed id, quod maxime mentes adlicit, ſunt bona principia. Jam ante dixi, lumen ardori jungendum eſt, perfectionibus intellectus perfectiones voluntatis ſunt conſummandæ. Actus, virtuti perinde atque vitio conformes, nudæ conſuetudinis effectus eſſe queunt; adfici iis animus poteſt: at virtus, quæ cum ratione conſentit, quæ ad DEUM, ſupremam omnium rerum Rationem, refertur, in cognitione fundata eſt. Nequit amari DEUS, niſi ejus perfectiones cognoſcantur, hæcque cognitio ſinceræ pietatis *principia* includit. *Scopus veræ Religionis* eſſe debet, eadem infigere animis: ſed neſcio, quo pacto perſæpe acciderit, ut homines, ut ipſi Religionis Doctores, ab hoc ſcopo procul aberrarint. Contra intentionem divini noſtri Magiſtri, devotio ad ceremonias

(d) Socrates, Princeps & communis Pater antiquorum Philoſophorum, ſimili ratione iis jam temporibus philoſophatus eſt, docens, hominem, quem unice ipſius Philoſophia ſpectabat, duabus fere rebus occupari, *Contemplatione Dei*, & *Converſatione cum hominibus*: doctrinam illius hinc bifariam partiendam. *Meta; hyſica* ea eſt, in quantum ſpectat primum illud: Moralis, in quantum poſterius. Vid. *Stanleii* Hiſtor. Philoſ. in Vita Socrat.

monias reducta est, doctrinaque formulis onerata. Sæpissime ceremoniæ istæ non admodum aptæ fuerunt ad alendum virtutis exercitium, formulæque interdum sufficienti destituebantur lumine. Quis credat? Christiani sibi persuaserunt, se posse devotos esse citra dilectionem hominis socii, & pios citra amorem DEI; aut certe crediderunt, diligi hominem socium posse sine studio ejus inserviendi commodis, & amari DEUM sine ipsius cognitione. Plurima effluxerunt sæcula, antequam publicum hunc errorem satis perspectum sibi reddidit; & etiamnum restant ingentes regni tenebrarum reliquiæ. Videmus quandoque homines, de pietate, de devotione, de religione multa verba facientes, quin & earum magisterium professos, de divinis tamen perfectionibus haud satis digne instructos. Supremi universitatis Arbitri bonitatem & justitiam siniştre concipiunt, fingunt sibi DEUM, imitatione & amore indignum. Hoc est, quod mihi periculosis obnoxium esse videbatur consectariis; quandoquidem maxime interest, ipsum pietatis fontem nullo esse veneno infectum. Antiqui errores eorum, qui Divinitatem adcusarant, aut qui eam in malum principium transmutarant, hac nostra ætate subinde renovati sunt: ad potentiam DEI, cui nihil resistere potest, conversus gradus, quando de suprema illius bonitate manifestanda potius agebatur; & auctoritas quædam despotica introducta est, ubi potentia, perfectissimæ sapientiæ legibus temperata, concipienda erat. Observavi has sententias, damnum haud incertum minantes, suffulciri præsertim notionibus quibusdam perplexis, quas sibi de Libertate, Necessitate, & Fato, nonnulli efformaverant; ac pro re nata non una vice calamum adripui ad capita tanti momenti in majore luce collocanda. Tandem vero necessum habui, cogitationes meas de omnibus his argumentis, inter se connexis, colligere, publicoque ante oculos ponere. Hoc autem a me susceptum est in *Tentaminibus*, quæ nunc divulgo, *de Bonitate Dei*, *Libertate Hominis*, *& Origine Mali.*

7. Duo dantur Labyrinthi insignes, in quibus Ratio persæpe aberrat: alter respicit grandem *de Libero & Necessario* quæstionem, potissimum in productione & origine *Mali*; alter cernitur in discussione *Continuitatis & Indivisibilium*, quæ illius elementa esse videntur, in qua quidem discussione sub censum venire debet consideratio *Infiniti.* Prior quæstio totum pene genus humanum disturbat; posterior autem solos exercet Philosophos. Erit forsitan alias occasio explicandi, quid de Continuo sentiam, atque monendi, quod, ob non bene conceptam substantiæ materiæque naturam, falsæ positiones fabricatæ sint, quæ ad insuperabiles difficultates ducunt, quarum usus esse deberet harum ipsarum positionum eversio. Quodsi vero cognitio Continuitatis magni est ad Theoriam momenti, Necessitatis certe intelligentia non est minoris ad praxin, atque hoc cum capitibus adnexis, Libertate scilicet Hominis, & Justitia DEI, erit hujus meæ Commentationis argumentum.

8. Ab omni vero tempore conturbavit homines sophisma quoddam, quod

quod Veteres *Rationem ignavam* adpellarunt, propterea quod ad desidiam incuriamve ad minimum omnium rerum, & ad sequendum præsentis voluptatis impetum, tendebat. Quodsi namque, ajebant, futurum est necessarium, id, quod evenire debet, eveniet, quidquid ego agam. Atqui, pergunt, futurum est necessarium, sive quia Divinitas omnia prævidet, eaque præfinit etiam administrando, quæcunque in universo sunt, sive quod omnia eveniunt necessario, per nexum causarum; seu denique per naturam ipsam veritatis, determinatæ in enunciationibus, quæ de futuris eventibus formari queunt, quemadmodum videre est in omnibus aliis enunciationibus, cum enunciatio in se ipsa semper debeat esse vera vel falsa, quamvis nos, utrum eorum locum habeat, non semper dignoscamus. Atque omnes hæ determinationis rationes, quæ diversæ videntur esse, veluti lineæ ad idem centrum tandem concurrunt; est enim in eventu futuro veritas aliqua, per causas prædeterminata, quam Deus has constituendo causas præstituit.

9. Idea Necessitatis, male intellecta, ad usum adplicata, peperit id, quod *Fatum Mahumetanum* adpello; quoniam Turcæ, ob rationes jam relatis similes, discrimina non vitare, nec loca lue infecta relinquere, perhibentur. *Fatum* enim, quod vocant *Stoicum*, non erat tam atrum, quam vulgo depingitur, nec homines a cura rerum suarum avocabat, sed tendebat ad præstandam illis tranquillitatem in eventibus, ex consideratione necessitatis, quæ sollicitudinem anxietatemque nostram inutilem reddit: qua in parte Philosophi isti a doctrina nostri Sospitatoris non penitus recedebant, quippe qui istiusmodi sollicitudines intuitu crastini diei dissuadet, comparans eas cum curis inutilibus, quas homo sibi crearet, ad staturam suam accessionem facere molitus.

10. Verum quidem est, quod placita Stoicorum (& fortassis etiam aliquorum nostri temporis Philosophorum celebrium,) qui jactatæ huic necessitati insistunt, non nisi patientiam coactam mentibus instillare possint (e), cum contra Sospitator noster, sublimiora cogitata inspirans, artem nos insuper doceat semper gaudendi, confirmando, dum Deus, perfecte bonus & sapiens, omnium rerum tam sedulam curam gerat, ut ne capillum quidem capitis nostri unicum negligat, omnimodam in illo ponendam esse fiduciam: quin immo deprehensuros nos, si capere rerum seriem possemus, melius aliquid, quam quod facit, ne optari quidem posse, sive res absolute, sive comparate ad nos, spectentur. Itaque res perinde se habet, ac si diceretur: Explete officii vestri partes strenue, & in eo

(e) Huc v. g. referenda ipsa *Zenonis*, Stoicorum Antesignani, agendi ratio. Hic, cum e schola exiret, lapsus, digitum fregit. Manu igitur terram feriens, Niobes istud ex Tragœdia repetiit:

En adsum, quid me, oro, vocas?

Atque sic domum se conferens, vel, ut alii perhibent, eo ipso loco, laqueo vitam finivit. Vid. *Diogenis Laertii* Vita Zenon. p. 454. ed. Steph.

deinceps acquiescite, quod eveniet, non solum, quia divinæ providentiæ, aut naturæ rerum, resistere non valetis, (quod quidem ad *tranquillitatem*, non item ad gaudium sufficit,) sed etiam, quia cum optimo Domino vobis est negotium. Atque hoc nuncupari potest *Fatum Christianum*.

11. Interim palam est, maximam hominum vim, etiam Christianorum, quamvis ipsi non satis agnoscant, in actionibus quandam Fati Mahumetani speciem immiscere. Constat quidem, eos haud feriari, aut pigrari, ubi pericula evidentia, vel spes manifestæ & ingentes se offerunt; subducent namque se tectis, ruinam minitantibus, ac præcipitium, in via occurrens, cavebunt; fodient item terram, quo thesaurum semiconspicuum eruant, neque exspectabunt, dum ille a Fato penitus expediatur. At ubi bonum vel malum procul diffitum, & dubium & remedium molestiam parit, aut parum est ad palatum nostrum, tum vero Ratio ignava nobis esse bona videtur; exempli gratia, si de conservanda valetudine, immo & vita ipsa victu sobrio tuenda, agatur, ii, quibus istud consilium datur, persæpe respondent, dies nostros esse numeratos, & nequicquam se adversus destinatam sibi a Deo sortem luctaturos. At iidem isti homines, malo, quod neglexerant, imminente, ad remedia vel maxime ridicula confugiunt. Eodem fere modo ratiocinantur, si quando deliberatio est paullo spinosior, veluti, ut exemplo rem illustremus, dum quis apud se quærit, *Quod vitæ sectabor iter?* quod institutum amplectendum? cum de uxore ducenda, de bello gerendo, de prælio ineundo, agitur: his enim in casibus plurimi, discussionis laborem pertæsi, sorti vel inclinationi se suæ permittent, quasi Ratio non, nisi in casibus facilibus, vocanda in consilium foret. Tunc ergo sæpius ratiocinationem instituent more Turcarum, (quamvis id nonnulli male adpellent divinæ se Providentiæ permittere, quod tum demum locum habet, quando quis officio suo probe defunctus est,) & valebit Ratio ignava, desumta a fato, impediri nescio, quo legitimi ratiocinii onus excutiatur, neque considerabunt, si ratiocinium hoc contra Rationis usum acceptandum esset, id semper habiturum locum, sive deliberatio facilis foret, sive non. Hæc ignavia ex parte fons est superstitiosorum rituum, Hariolis frequentium, in quos homines æque facile incidunt, atque in lapidem philosophicum, quod compendiosas ad felicitatem sine labore perveniendi vias vellent.

12. Non hic loquor de iis, qui fortunæ se totos committunt, quia fortuna prius favente usi sunt, quasi quid constans in ea firmumque reperiretur. Eorum argumentandi ratio a præterito ad futurum tam exile fundamentum habet, quam Astrologiæ, aliarumque divinationum, principia; nec secum exputant, esse communiter in fortuna fluxum refluxumque, *una marea* (æstum quasi maris) quemadmodum Itali ludum illum chartarum ludentes, quem *Bassettam* nuncupant, adpellitare illud consueverunt, instituuntque hinc in eo quasdam singulares observationes, quibus tamen nimium fidere nemini suaserim. Interim hæc in fortunam fiducia

cia ſæpius animum adfert hominibus, & præſertim militibus, & reapſe illis bonam fortunam, quam ſibi tribuunt, conciliat; uti ſæpe numero prædictiones prædicta efficiunt, & uti Mahumetani ſua de Fato opinione fieri feruntur audaces. Ita ipſi errores interdum ſuam habent utilitatem; ſed plerumque ut aliis erroribus medeantur, & Veritas in univerſum longe nobiliore ſtat pretio (f).

13. Verum enim vero tunc præcipue jactata hac Fati neceſſitate abutimur, cum eam vitiis noſtris, effrænatæque licentiæ excuſandæ, obtendimus. Audivi ſæpe excitati ingenii juvenes, audacia eorum judicia æmulantes, quos Animos fortes adpellare ſolent, incaſſum prædicari virtutem, vitia vituperari, præmiorum ſpem concipi, pœnarumque metu excruciari, cum de fatorum libro dici queat, *Quod ſcriptum, ſcriptum eſt*, nec in eo quidquam vitæ noſtræ ratio mutare poſſit; atque ita ſatius eſſe, indulgere ſuo ingenio, eaque tantum perſequi, quæ nos in præſens oblectare valeant. Illi rationem nullam habebant abſurdarum argumenti hujus, nimium probantis, conſequentiarum: probaret enim, exempli cauſa, abſorbendam eſſe ſuavem potiunculam, etiamſi illam veneno infectam probe noſſem. Etenim eadem ratione, ſi valeret, dicere potero: ſi ſcriptum ſit in diphtera Parcarum, toxicum illud mihi nunc exitium adlaturum, aut certe nociturum, id eſſe eventurum, quamvis potionem iſtam non deglutierim; ſin vero ſcriptum id non ſit, nihil eventurum, etiamſi potionem hauſerim; atque ſic impune me genio meo gerere morem poſſe, ſumendo id, quod delectat, utut ſit pernicioſiſſimum, quod quidem manifeſtam abſurditatem prodit. Objectio hæc reprimebat eos aliquantulum, at ſemper tamen ad ratiocinium ſuum, variis modis inflexum, revertebantur, donec tandem illis oſtenſum fuit, in quo conſiſteret vitium ſophiſmatis. Nimirum falſum eſt, quod res eventura ſit, quicquid agas; eveniet illa, quia facis, quod ad eam ducit: &, ſi eventus ſit ſcriptus, cauſa quoque, illum promovens, ſcripta erit. Itaque effectuum cauſarumque nexus tantum abeſt, ut doctrinam neceſſitatis, moribus infenſæ, ſtabiliat, ut potius ei profligandæ adprime inſerviat.

14. Verum, licet pravæ, & ad effrenem licentiam ducentes, intentiones abeſſent, poterit tamen quis aliter abſurdas fatalis neceſſitatis ſequelas intueri; ſi nimirum perpendit, ea deſtrui libertatem arbitrii, moralitati actionis tam intime innexam; cum neque juſtitia, neque injuſtitia, nec laus, nec vituperium, nec pœna, nec præmium, in actionibus neceſſariis locum habere poſſint, nec quiſquam ad faciendum id, quod fieri nequit, aut ad omittendum, quod ſine diſcrimine neceſſarium eſt, adſtringi queat. Aberit forſan animus abutendi cogitatione hac in vitii pa-

 troci-

(f) Multis forſan placebit illud Philoſophi: præſtat rationabiliter eſſe infelicem, quam abſque ratione felicem.

trocinium, ſed anceps tamen atque attonitus interdum hærebis, ubi judicium de actionibus alienis ferendum erit, aut potius, ubi reſpondendum objectionibus, quarum aliquæ ipſum quoque Deum ſpectant, de quibus ſtatim loquar. Et quoniam neceſſitas inſuperabilis impietati januam aperiret, ſive ob ſcelerum impunitatem, quæ ex illa concludi poſſet, ſive quia inutile foret, torrenti, cuncta rapienti, reſiſtere velle, magni profecto refert, diverſos notare gradus neceſſitatis, & oſtendere, quod eorum aliqui nocere non poſſint, uti e contrario alii admitti nequeant, quin perniciosis locus cedatur conſequentiis.

15. Nonnulli longius adhuc progrediuntur, & ad probandum, quod virtus ac vitium nec proſint, nec obſint, neceſſitatis obtentu abuti minime contenti, audent Divinitatem ſcelerum ſuorum conſortem facere, antiquos imitantes Paganos, qui cauſam ſuorum criminum in Diis quæſiverunt, quaſi Numine aliquo ad peccandum compulſi eſſent. Philoſophia Chriſtianorum melius, quam illa veterum, dependentiam rerum a primo Auctore, ejuſque ad omnes Creaturarum actiones concurſum, agnoſcens, difficultatem hanc augere viſa eſt. Viri quidam docti noſtræ ætatis eo provecti ſunt, ut omnem rebus creatis actionem denegarent: ac Cl. *Bælius*, a paradoxa hac opinione non alieniſſimus, eandem adhibuit ad reſuſcitandum pridem ſepultum dogma de duobus Principiis, altero bono, altero malo, quaſi iſtud dogma difficultatibus de mali origine felicius ſatisfaceret; etſi alioqui agnoſcat, hancce ſententiam nullo pacto defendi poſſe, unitatemque principii manifeſtiſſime in rationibus, *a priori* deſumtis, fundari; verum inde inferre ſatagit, quod Ratio noſtra confundatur, neque objectionibus ſatisfacere poſſit, quodque tamen nihilominus firmiter adhærendum ſit dogmatibus revelatis, de exiſtentia unius Dei, perfecte boni, perfecte potentis, ac perfecte ſapientis, nos certos reddentibus. At verendum, ne Lectores non pauci, quibus de inſolubilitate objectionum perſuaſum eſſet, quique eas ſaltem cenſerent æque fortes, atque argumenta, Religionis veritatem roborantia, perniciosas inde conſequentias deducant.

16. Quanquam autem daretur, nullum Dei ad pravas actiones concurſum eſſe, haud levis tamen ſuperſtes maneret difficultas in eo, quod prævidet, quodque eas permittit, cum prohibere omnipotentia ſua poſſit. Hinc factum, ut quidam Philoſophi, quin & Theologi nonnulli, denegare Deo ſingularum rerum, & futurorum maxime eventuum, cognitionem maluerint, quam concedere, quæ bonitati ejus fraudi eſſe ducebant. Sociniani, nec non *Conradus Vorſtius* (g), eam in partem inclinant; & *Thomas*

(g) Innuit *Conradi Vorſtii* Librum de Deo, ſeu Diſputationes, de Natura & Attributis Dei, diverſo tempore Steinfurti publice habitæ, & ibid. 1610. ed. qui quantos dederit ſtrepitus, notum eſt.

Thomas Bonartes, Jesuita Anglus Pseudonymus, sed oppido eruditus, qui *de Concordia Scientiæ cum Fide* Librum conscripsit, de quo infra sermo recurret, idem quoque insinuare videtur.

17. Male illi profecto, sed nihilo melius alii, qui, dum exploratum habent, sine Dei voluntate ac potentia nihil fieri, ipsi tamen adtribuunt consilia & actiones, omnium Entium maximo atque optimo prorsus indignas, ut cogitari posset, istos Auctores revera doctrinæ, justitiam bonitatemque divinam urgenti, renuntiasse. Crediderunt enim, ipsum, cum sit supremus universi Moderator, sine ullo suæ sanctitatis dispendio, efficere posse, ut committantur peccata, solum quia ita placet, aut ut delinquentes punire possit; immo posse eum æternis innocentum cruciatibus delectari, nec alicujus injustitiæ insimulari, quoniam nemo jus aut potestatem habeat actiones illius examini submittendi censorio. Quin immo quidam eo prolapsi sunt, ut adserere auderent, Deum revera sic agere, & quæsito sententiis colore in eo, quod ad Deum relati, quasi nihilum simus, nos cum vermiculis terræ comparant, quos conterere homines pensi nihil habent; aut in genere cum animantibus diversæ a nostra speciei, quæ male mulctare religioni sibi non ducunt.

18. Arbitror equidem, homines complures, non perverse cæteroquin animatos, his cogitationibus tangi, quia earum consectaria non satis pervident. Haud animadvertunt, his adsertis justitiam Dei reapse destrui, isti Justitiæ speciei, cui voluntas sola pro regula est, hoc est, ubi voluntas nullis æqui bonique regulis dirigitur, immo in malum ipsum recta via fertur, quam quæso notionem tribuemus? nisi forte expressam in tyrannica illa definitione *Thrasymachi* apud *Platonem*, dicentis, *justum* nihil aliud esse, quam id, quod potentiori placet (h). In quod imprudentes recidunt, quicunque omnem obligationem in coactione fundant, atque adeo potentiam pro mensura juris adsumunt. Enimvero placita tam absurda, tamque inepta ad homines imitatione Dei bonos ac beneficos reddendos, brevi abjicientur, ubi rite ponderatum fuerit, Deum, qui ex malo alieno voluptatem captaret, a malo Manichæorum principio distingui non posse, si sumeretur, Principium hoc universi dominatum solum tenere; atque adeo vero Deo non nisi ea tribuenda esse sensa, quæ boni Principii adpellatione dignum illum præstent.

Commode accidit, ut adfectata hæc dogmata apud Theologos tantum non exoleverint: interim viri quidam ingenioſi, qui difficultates suscitare amant, ea iterum in lucem producunt: conjungentes Theologiæ Christianæ controversias cum Philosophiæ disceptationibus, perturbationem nostram

(h) *Plato* de Republ. L. I. ed. Franc. Græco-Lat. fol. 579. Lepide satis ibidem carpit Thrasymachum Præceptor, *Neque enim*, inquiens, *tale quid dicis Thrasymache! si Polidamas nobis fortior athleta sit, & illi quidem conferat bubula ad corpus, hunc cibum esse & nobis, illo debilioribus, utilem simul & justum.*

ſtram augere ſtudent. Philoſophi tractarunt Quæſtiones de Neceſſitate, de Libertate, deque Origine Mali; Theologi Quæſtiones de Peccato Originis, de Gratia, deque Prædeſtinatione, iis junxerunt. Originaria humani generis, ex primo peccato enata, corruptio, videtur nobis naturalem quandam, niſi Gratia divina auxilio venerit, peccandi neceſſitatem impoſuiſſe: ſed, quia cum adflictione pœnæ neceſſitas ſtare nequit, inferetur inde, Gratiam ſufficientem omnibus hominibus dari debuiſſe, id quod experientiæ non ſatis reſpondere videtur.

19. Sed ingens eſt difficultas, præſertim ſi referatur ad Dei deſtinationem circa hominum ſalutem. Pauci ſunt ſalvandi ſive electi; igitur Deus decretoriam multos eligendi voluntatem non habet. Et, cum in confeſſo ſit, eos, quos elegerit, præ cæteris, quos non elegerit, electionem ipſam meritos haud fuiſſe, nec per ſe ipſos minus aliis malos eſſe, quia, quicquid boni in illis eſt, divino muneri acceptum referendum, augetur difficultas. Ubi ergo Dei juſtitia, dixerit quiſpiam, aut certe, ubi ejus bonitas? Studium partium, ſive prolepſia, juſtitiæ adverſatur, & qui beneficentiam ſuam ſine cauſa limitibus circumſcribit, eum non ſatis habere bonitatis oportet. Verum quidem eſt, eos qui electi non ſunt, ſua ipſorum culpa perire, deeſt illis bona voluntas aut fides viva, at eam largiri, unice penes Deum erat. Notum eſt, præter gratiam internam homines ſolere diſcerni per occaſiones externas, & educatione, converſatione, exemplo, ſæpe ingenia corrigi vel corrumpi. Verum enim vero quis non miretur, quod his quidem circumſtantias faventes pariat, illos vero permittat occaſionibus, infelicitatem ſuam procuraturis? Neque ſufficere videtur, quod nonnulli dicunt, gratiam internam eſſe univerſalem, & cunctis ex æquo conceſſam, quandoquidem iidem Auctores ad exclamationes *divi Pauli* confugere cogantur, ac dicere, *O Profunditas*! quando mente complectuntur, quantum homines diſtinguantur per Gratias, ut ita loquar, externas, hoc eſt, quam magna in diverſitate conditionum, a Deo excitatarum, homines conſpiciantur, quarum illi ſane arbitri non ſunt, & quæ tamen ad eorum ſalutem tantam vim habent.

20. Neque longius pedem promovebis, ſi cum *S. Auguſtino* dicas, cum homines univerſi ſub damnatione per Adami peccatum comprehenſi ſint, Deum eos omnes in miſeria ſua relinquere potuiſſe, atque ita merum eſſe beneficium, quod ea quoſdam exemerit. Nam, præterquam quod abſurdum ſit, alienum peccatum damnare quempiam debere, remanet ſemper quæſtio, cur Deus non omnes eximat, cur partem minimam tantum eximat, & cur hos potius, quam illos? Omnium Dominus eſt, conſentio, ſed Dominus eſt bonus ac juſtus: potentia ejus omnibus omnino caret limitibus, ſed ſapientia non patitur, ut ea ratione quadam arbitraria atque deſpotica exerceatur, quæ revera tyrannica foret.

21. Præterea, cum primi hominis lapſus non, niſi permittente Deo, contigerit, nec Deus eum permittere decreverit, niſi poſt expenſas illius

ſequelas,

sequelas, quæ in totius massæ generis humani corruptione, nec non exigui salvandorum numeri electione, ac cæterorum omnium exclusione cernuntur, frustra dissimulatur difficultas, detinendo se in massa jam corrupta; siquidem vel ingratiis nostris, altius adsurgendum est ad sequelarum primi peccati cognitionem, anteriorem decreto, quo Deus peccatum permisit, quoque simul permisit, reprobos massa perditionis involvi, non ea liberandos: Deus enim, atque Sapiens, nihil, nisi rei expensis omnibus consectariis, decernunt.

22. Speramus, fore, ut omnes hæ difficultates tollantur. Ostendemus, *Necessitatem absolutam*, quæ etiam Logica, & Metaphysica, interdum Geometrica adpellatur, quæque sola timenda esset, in actionibus liberis minime reperiri, atque adeo Libertatem non a coactione solum, sed & insuper a vera necessitate immunem esse. Palam faciemus, Deum ipsum, quanquam semper eligat optimum, ex absoluta tamen necessitate non agere; & leges Naturæ, a Deo ipsi præscriptas, in convenientia fundatas, medium tenere inter veritates Geometricas, absolute necessarias, & decreta arbitraria, id quod *Bælius*, aliique recentes philosophi, non satis intellexerunt. Porro expediemus, quandam etiam in Libertate indifferentiam esse, quia nulla reperitur ab alterutra parte necessitas absoluta; nunquam tamen indifferentiam perfecti æquilibrii locum adinvenire. Præterea adseremus, in actionibus liberis perfectam spontaneitatem esse, supra quam hactenus conceptum sit. Denique demonstrabimus, necessitatem hypotheticam, & necessitatem moralem, in liberis actionibus superstites, nihil habere, quod esset incommodum, ac *Rationem ignavam* purum putum sophisma esse.

23. Quod vero adtinet Originem Mali, ex parte Dei consideratam, perfectionum ipsius apologiam condemus, qua Dei sanctitas, justitia, & bonitas non minus, quam illius magnitudo, potentia independentiaque extollantur. Monstrabimus, quo pacto fieri possit, ut ab illo cuncta pendeant, ut ad omnes rerum creatarum actiones ipse concurrat, ut res creatas etiam, si ita placet, continuo creet, nec tamen ideo sit Auctor peccati; ubi etiam palam facimus, qua ratione concipienda sit natura mali privativa. Quod adhuc amplius est, ostendimus, quo modo malum originem habeat, a voluntate Dei diversam, & quod ideo jure meritoque dicatur Deus malum culpæ minime velle, sed id permittere tantum. Ast, quod omnium est gravissimum, in lucem ponimus, Deum non permittere tantum peccatum atque miseriam, sed & ad id concurrere, idemque promovere potuisse, absque aliquo suæ sanctitatis & bonitatis detrimento: licet, absolute loquendo, omnia hæc mala cavere ipsi fuisset integrum.

24. In negotio Gratiæ & Prædestinationis tuemur expressiones maxime probatas, verbi gratia: quod non, nisi per gratiam prævenientem, convertamur, nec quid boni agere, nisi ejus adjutorio, valeamus; quod Deus omnium hominum salutem velit, nec ullos condemnet, nisi qui

pravæ fuerint voluntatis; quod cunctis gratiam sufficientem largiatur, modo ea uti velint: quod, cum Jesus Christus electionis sit principium ac centrum, DEUS electos ad salutem destinaverit, quia illos viva fide Jesu Christi doctrinæ adhæsuros esse prævidit; quamvis concedendum, hanc electionis rationem non esse rationem ultimam, & ipsam hanc præviſionem anterioris adhuc sui decreti sequelam censeri debere; cum fides sit Dei donum, idemque eos ad habendam fidem prædestinarit, ob rationes decreti alicujus superioris, quod gratias & circumstantias secundum supremæ suæ Sapientiæ profunditatem dispensat.

25. Postquam igitur unus ex Viris nostrorum temporum dexterrimis, cujus eloquentia non inferior erat ingenii acie, quique maxima vastissimæ eruditionis specimina edidit, nescio qua animi adplicatione instituit omnes difficultates hujus materiæ, quam, crassa quidem Minerva, adtigimus, mirum in modum extollere, ampliſſimus periclitandarum virium nostrarum campus adapertus est, si cum eo congredi per partes vellemus. Adparet, *Bælium*, (quis enim non agnoscit hominem, de quo loquimur?) omnes ad latus habuisse opportunitates, ea excepta, quæ rei fundamentum adtingit; sed spes tamen est, veritatem, (quam ipse a nostris partibus stare profitetur,) quantumvis nudam, triumphaturam esse de quibuscunque ornamentis eloquentiæ atque eruditionis, si modo consentaneo fuerit evoluta; eoque major etiam ostenditur, quod ea, quam peroramus, causa Dei est, quodque ex uno momentorum, quæ hic sustinemus, efficitur, auxilium divinum illis non deesse, quorum bona voluntas haud deficiat. Auctor sermonis hujus specimina ejus rei dedisse sibi persuadet, adlata ad argumentum mentis adplicatione. Meditatus id fuit ab adolescentia, primarios quosque Viros nostræ ætatis de eo consuluit, insuperque optimorum Auctorum lectione se confirmavit. Successus etiam, quem Deus illi fuit largitus, (sententia plurimorum legitimorum judicum,) in profundis quibusdam aliis meditationibus, quarum aliquæ cum hac materia intime sunt connexæ, fortasse jus quoddam ipsi confert, pollicendi sibi adtentionem Lectorum, qui veritatem amant, eamque investigare norunt.

26. Habuit adhuc Auctor rationes aliquas privatas, easque satis ponderosas, quibus adductus, argumento huic manum admovere cœpit. Conversationes, quibus in isto genere usus est cum Litteratis atque Politicis, in Germania Galliaque, inprimis vero cum femina Principe, inter omnes maxima & consummatissima, plus simplici vice ipsum eo deduxerunt. Dignata Virum hæc Princeps est communicare cum illa cogitationes, de pluribus mirifici *Dictionarii Bæliani* locis conceptas, ubi Religio atque Ratio inter se pugnare videntur, & *Bælius* Rationi silentium imperare incipit, postquam nimis multa loqui istam contigisset; quod ille Triumphum Fidei adpellat. Auctor jam tum significabat, se in aliam inclinare sententiam, haud mediocriter tamen lætari, quod a tanto ingenio fuerit excitatus ad materias has tam arduas atque difficiles luculenter explanandas.

Profite-

Profitebatur, eas se jam dudum serio subjecisse examini, interdum & sibi proposuisse, in hoc argumento publicas reddere cogitationes, quarum primarius finis esse debebat cognitio Dei, & ea quidem, quæ pietatem excitare, & alere virtutem posset. Hæc femina Princeps de executione antiqui sui consilii illum constanter admonebat, adjungebant se quidam amici, nec ipse illorum petitioni satis quod est, facere multum tardabat, quod dubitare nullus poterat, quin in continuatione examinis lumina *Bæliana* non parum adjumenti adlatura essent ad materiam tantæ luci exponendam, quantam ab ipsorum opera atque sollicitudine exspectari fas foret. Verum obstacula plurima consilium suspenderunt, quæ inter haud minimum fuit fatum incomparabilis Reginæ. Interea factum est, ut *Bælius* a Viris excellentibus oppugnaretur, idem argumentum sub incudem vocantibus; quibus ille ampliter & ingeniose semper respondebat. Animus erat intentus huic disputationi, eo etiamnum tempore, quo misceri controversiæ cœpit. Res ita cecidit.

27. Divulgaveram Systema novum, quod explicandæ unioni animæ atque corporis adcommodum videbatur: haud mediocrem id adplausum tulit etiam apud illos, qui secus sentiebant, fueruntque viri dexterrimi qui se jam ante in mea sententia fuisse profitebantur, quamvis ad explicationem tam distinctam haud adscendissent, antequam mea de illo Systemate scripta vidissent. *Bælius* in Dictionario Historico-Critico, Articulo *Rorarius*, illud suo examini subjecit. Censuit, aditus, quos paraveram, dignos esse, qui excolerentur; patefecit eorum utilitatem circa certa quædam capita, & ea etiam exposuit, quæ adhuc molesta esse possent. Non potui non, uti par erat, respondere verbis tam officiosis, & meditationibus tam utilibus, quas ipse protulit, utque majorem ex iis fructum perciperem, Historiæ Operum Eruditorum mensi Julio, A. MDCXCVIII. aliquas Elucidationes inserendas curavi. *Bælius* in altera Dictionarii sui Editione suas animadversiones reposuit. Misi deinceps illi iteratam responsionem, quæ lucem necdum vidit, cui an aliquid ipse reposuerit, me præterit.

28. Interim cum accidisset, ut *Joannes Clericus* Bibliothecæ suæ selectæ Excerptum quoddam ex *B. Cudworthi* Systemate Intellectuali (i) insereret, ibidemque Naturas aliquas plasticas, ad animalium formationem ab excellente hoc Auctore adhibitas, exponeret; censuit *Bælius*, (Videatur Continuatio Cogitationum diversarum, Cap. XXI. Artic. XI.) quoniam hæ Naturæ cognitione carent, earum adsumtione infirmari argumentum,

(i) *Radulphi Cudworthi* Systema Intellectuale hujus Universi, seu de veris Naturæ rerum Originibus Commentarii, quibus omnis eorum Philosophia, qui Deum esse negant, funditus evertitur. Ex Anglico Latine vertit, & A. 1733. Ienæ prodire jussit, doctrina & meritis in Rem Litterariam illustris, summe Rev. Abbas, *Jo. Laur. Mosheimius.*

quo ex mirabili rerum formatione probatur, neceſſum eſſe, ut cauſa Univerſi ſit intellectu prædita. Reſpondit Clericus (Art. IV. Tom. V. Bibliothecæ ſuæ ſelectæ) Naturas iſtas indigere Sapientiæ divinæ directione. Inſtitit *Bælius* (Artic. VII. Hiſtoriæ Operum Eruditorum, Auguſt. MDCCIV.) nudam directionem cauſæ cognitione deſtitutæ haud ſufficere, niſi pro mero Dei inſtrumento eam habere velis, quo caſu inutilis foret. Atque hic Syſtema meum obiter perſtrinxit, quod mihi anſam dedit Celebri Operum Eruditorum Hiſtoriæ Auctori brevem mittendi ſchedam, quam ipſe menſis Maii MDCCV. Articulo IX. inſeruit, qua contendebam palam facere, Mechaniſmum revera ad organica animantium corpora producenda ſufficere, abſque aliarum Naturarum plaſticarum præſentia, modo adjungatur *præformatio*, jam tum prorſus organica in corporum naſcentium ſeminibus, quæ in corporibus, ex quibus prodiere, continentur, uſque ad prima retro ſemina, id quod non, niſi ab infinite potente & infinite ſapiente rerum Auctore proficiſci poterat, qui ab initio ſtatim ordinis ſtudioſus, ordinem omnem, ac omne artificium futurum, in illis jam præſtituiſſet. Scilicet in intima rerum conſtitutione nullum datur Chaos, & organiſmus eſt ubique in materia, cujus diſpoſitio Deum Auctorem habet. Hic organiſmus tanto amplius in ea eluceſceret, quo major in corporum Anatomia progreſſus fieret, & in obſervando illo conſtantia foret, ſi cum Natura etiam in infinitum progredi, noſtraque cognitione continuare ſubdiviſionem poſſemus, quemadmodum Natura eam revera continuavit.

29. Cum igitur, ad mirabilem illam *formationem animalium* explicandam, uterer harmonia præſtabilita, hoc eſt, eadem ratione, qua uſus eram ad explicandum aliud Naturæ miraculum, *animæ* videlicet *cum corpore commercium*, in quo principiorum, a me adhibitorum, uniformitatem, fœcunditatemque commonſtravi; videtur id *Bælio* Syſtema meum in memoriam revocaſſe, quod hujus commercii rationem reddit, & olim ab ipſo fuerat expenſum. Declaravit ergo (Cap. CLXXX. Reſponſionis ad Quæſita Provincialis, p. 1253. Tom. III.) ſibi liquidum non eſſe, Deum materiæ, vel alii cuicumque cauſæ, organa formandi facultatem impertire potuiſſe, quin ipſis organorum ideam ſive cognitionem ſimul impertiret, nec adhuc adduci ſe, ut credat, Deum cum omni ſua in naturam potentia, & cum omni eventuum poſſibilium præſcientia, res potuiſſe ita diſponere, ut vi ſolarum Legum Mechanicarum navis aliqua, exempli cauſa, ad portum deſtinatum perveniret, etiamſi in decurſu a nullo intelligente moderatore dirigeretur. Miratus ſum, quod divinæ potentiæ ponerentur limites, nulla in oppoſitum adlata ratione, nullaque contradictione ex parte objecti, aut imperfectione ex parte Dei adducta, licet in ſecunda mea Reſponſione oſtendiſſem, ipſos adeo homines nonnihil adfine motibus, a Ratione provenientibus, ſæpe per automata efficere: immo mentem finitam, ſed noſtra longe ſuperiorem, exequi id poſſe, quod

Bælius

Bælius a potentia divina alienum esse putat: præterquam quod, cum Deus omnia simul ab initio ordinaverit, rectum hujus navis iter non insolentius foret, quam ignis missilis in artificiosa pyra decursus juxta funem adcuratus, siquidem omnes omnium rerum leges atque directiones perfecta inter sese harmonia gaudent, seque ipsas mutuo regunt.

30. Hæc *Bælii* declaratio responsionem a me flagitabat, statueramque ipsi repræsentare, quod, nisi Deus ipse per continuum miraculum efformare corpora organica, aut id negotii commisisse dicatur Intelligentiis, quarum potentia ac scientia pene sint divinæ, judicare oporteat, Deum res ita præformasse, ut organorum formationes novæ nihil sint aliud, quam mechanica constitutionis organicæ præcedentis consecutio, prorsus uti papiliones e bombycibus prodeunt, in quo nihil esse, nisi evolutionem, Cl. *Swammerdamius* demonstravit (k). Addidissem ego, plantarum animaliumque præformatione nihil esse adcommodatius ad confirmandum Systema meum Harmoniæ inter animam & corpus præstabilitæ; in qua corpus ex nativa sua constitutione movetur ad exsequendum, externis rebus adjuvantibus, quicquid ad animæ voluntatem agit; quemadmodum semina vi constitutionis suæ originalis divinas intentiones naturaliter exsequuntur, artificio longe adhuc majori, quam illud, quod efficit, ut in corpore nostro omnia ad voluntatis nostræ decreta expediantur. Et cum *Bælius* ipse merito judicet, plus inesse artificii in formandis animalium organis, quam in elegantissimo quovis Poëmate, aut in pulcherrimo quolibet ingenii humani invento; consequitur, Systema meum de Commercio Animæ atque Corporis æque facile esse, atque communem de animalium formatione sententiam: hæc namque sententia, (quæ mihi vera videtur,) reapse ponit, a Dei Sapientia Naturam ita constitutam fuisse,

(k) *Joannes Swammerdamius*, *Amstelædamensis*, natus ib. d. 12. Febr. 1637. denatus d. 17. Febr. 1680. Incomparabilis erat Anatomicus. Biblia ipsius Naturæ, sive Historia Insectorum, Lingua Batava ab Auctore conscripta, addita versione Latina *Hieronymi Davidis Gaubii*, *Medicinæ & Chemiæ Professoris*, duobus Tomis Leydæ exire cœpit 1737. fol. In præmissa Operi Vita *Swammerdamiana*, *Cel. Hermannus Boerhave* de argumento, quod *Leibnitius* tangit, scribit sequentia. „Contingebat anno 1668. ut Magnus Dux Etruscorum, Patriæ nostræ visendæ gratia, in Rep. præsens, comite Thevenoto, Thesauros *Swammerdamianos* tam patris, quam filii, intentis lustraret oculis, & acutis videndo res naturales. Anatomicas tunc Insectorum dissectiones elegantissimo talium spectatori, Principi Etrusco, exhibuit. Ad quæ obstupuit artium peritissimus Judex, & rerum naturalium amantissimus. Tum vero omnium maxime, quando Auctor noster magno Heroi, præsentibus *Magalloto*, & *Thevenoto*, coram ostenderet, Papilionem latere, cum omnibus convolutis partibus, in ipsa jam Eruca; dum solertia incredibili, instrumentis ultra fidem subtilibus, separato exuviarum tegumento, absconditum Papilionem extricaret de latebris, ejusque impeditas partes quam distinctissime, & tam liquido, explicaret, ut occultum manifestaretur lucidissime. " Conf. ipsius *Swammerdamii* Librum omni laude majorem, Cap. II. T. I. p. 5. sqq.

ut virtute Legum ſuarum animalia formare valeat; quod equidem elucido, ac fieri poſſe clarius oſtendo ope *præformationis*. Poſt hæc non erit, quod mirum videatur, Deum ita corpus condidiſſe, ut virtute Legum ſuarum animæ rationalis conſilia poſſit exſequi, quandoquidem id omne, quod anima rationalis imperare corpori poteſt, minori difficultati obnoxium ſit, quam formatio organorum, ſeminibus a Deo imperata. Ait *Bælius* (Reſponſionis ad Quæſita Provincialis Cap. CLXXXII. p. 1294.) nuper demum exſtitiſſe homines, quibus ſuboluit, corporum viventium fabricam opus naturæ eſſe non poſſe: quod is etiam ſecundum ſua ipſius principia de Animæ Corporiſque Commercio dicere potuiſſet; cum Deus in Syſtemate Cauſarum Occaſionalium, quod Auctor hic adoptaverat, totum quantum eſt, utriuſque Commercium præſtet. At ego nihil hic admitto ſuperius naturæ viribus, niſi in ipſo rerum initio circa primam animalium formationem, aut circa originariam Harmoniæ inter Animam Corpuſque præſtabilitæ conſtitutionem; quibus poſitis, ſuſtineo, formationem animalium, & mutuam corporis animæque relationem, nunc eſſe æque quid naturale, atque alias quaſvis Naturæ operationes maxime vulgares. Eadem fere ratione ſe res habet, ac ſi vulgo de inſtinctu, deque mirandis belluarum operibus, ratiocinium inſtituitur. Rationem ibi agnoſcimus, non in belluis ipſis, ſed in earum Conditore. Communi igitur ſententiæ in hoc capite adſurgo, at ſpero tamen, explicatione mea plus illi amœnitatis, perſpicuitatis, immo & amplitudinis acceſſiſſe.

31. Cum igitur Syſtema meum contra novas *Bælii* difficultates propugnandum mihi eſſet, ſtatueram pariter, cum eo communicare cogitata, pridem in me excitata circa difficultates, quas iis oppoſuerat, qui Rationem cum Fide circa originem Mali conciliare conantur. Et vero pauci fortaſſe reperiuntur, qui plus operæ atque laboris in hoc argumento enucleando conſumſerint. Vix Libros Latinos utcumque intelligere didiceram, cum Bibliothecæ verſandæ opportunitatem nactus, ab uno Libro ad alterum circumvolitabam, &, quia argumentis meditationem poſcentibus æque paſcebar, ac Hiſtoriis Fabuliſque, magnopere me delectabat Opus *Laurentii Vallæ* contra *Boëtium*, ac *Lutheri* contra *Eraſmum*, quamvis utrumque temperamento indigere probe noverim. Neque vero manus a Libris, controverſias tractantibus, abſtinebam, atque inter cætera hujus indolis ſcripta, haud contemnendos mihi fructus polliceri videbantur Acta Colloquii Montis Pelicardi, quæ ignem male ſopitum reſuſcitarant. Nec Theologorum noſtrorum documenta neglexi, tantumque abfuit, ut Scriptorum, iis adverſantium, lectione conturbarer, ut potius illa in moderatis Eccleſiarum Confeſſionis Auguſtanæ ſententiis me confirmaret. Neque inter peregrinandum defuit occaſio converſandi cum variis variarum partium Viris excellentibus; veluti cum *Petro Wallenburgio*, Suffraganeo Moguntino, cum *Joanne Ludovico Fabricio*, primario Heidelbergenſi Theologo, ac denique cum famigeratiſſimo illo *Arnaldo*, cum

quo

quo adeo Dialogum Latinum, a me in hac materia elucubratum, communicavi circa Annum MDCLXXIII. in quo jam tum ſuſtinebam, cum Deus Mundum omnium poſſibilium perfectiſſimum elegerit, eum per Sapientiam ſuam ad mali, illi adnexi, permiſſionem adductum fuiſſe, neque tamen id obſtare, ſi vel adcuratiſſima lance ponderetur, quin hic Mundus inter eos, qui eligi potuerint, pronuncietur optimus. Legi proinde omnis generis Auctores adhuc, materias haſce tractantes, contendique proficere in cognitionibus iis, quæ aptæ mihi videbantur ad removendum, quicquid ideam ſupremæ perfectionis, in Deo agnoſcendæ, potuiſſet obſcurare. Neque neglexi examen vel rigidiſſimorum Scriptorum, qui neceſſitatem rerum ad extremum faſtigium urſerunt; cujus modi ſunt *Hobbeſius* & *Spinoſa*, quorum ille neceſſitatem iſtam abſolutam non ſolum in Elementis ſuis Phyſicis alibique adſeruit, ſed etiam juſto volumine, adverſus *Bramhallum*, Epiſcopum, conſcripto, defendit. *Spinoſa* vero, more *Stratonis*, antiqui Peripatetici, fere vult a Prima Cauſa, ſive Natura primigenia, neceſſitate cæca pureque Geometrica, cuncta oriri, nec primum illud rerum principium electionis bonitatis, & intellectus, capax eſſe.

32. Inveni, opinor, viam, qua contrarium demonſtrem, ratione dilucida, & quæ ſimul ad abdita rerum aditum pandat. Poſtquam enim circa vis activæ naturam legeſque motus, novas detectiones produxiſſem; oſtendi, eas non eſſe neceſſitatis prorſus Geometricæ, quemadmodum *Spinoſa* cenſuiſſe videtur, ſed neque plane arbitrarias, uti *Bælius*, aliique recentes Philoſophi, ſtatuunt, verum a *convenientia* pendere, quomodo jam ſupra notavi, ſive ab eo, quod *Principium Optimi* adpello, & in hac, uti in alia re quavis, agnoſci Characteres Primæ Subſtantiæ, cujus productiones ſapientiam ſummam indicant, & abſolutiſſimam harmoniarum conſtituunt. Patefeci inſuper, Harmoniam hanc eſſe, quæ tum futurum cum præterito, tum præſens cum abſente, copulet. Prima nexus ſpecies tempora, & altera loca connectit. Nexus hic ſecundus in unione Animæ cum Corpore cernitur, & generatim in mutuo verarum ſubſtantiarum inter ſe, & cum phænomenis materialibus, commercio. Prior vero in corporum organicorum, aut potius omnium corporum, præformatione locum habet, cum ubique ſit organiſmus, quanquam non omnes maſſæ corpora organica efficiant. Quemadmodum nempe ſtagnum piſcibus, aut aliis corporibus organicis, ſat bene refertum eſſe poteſt, quamvis ſtagnum ipſum non ſit animal, aut corpus organicum, ſed ſolum maſſa, qua ea continentur. Cumque ſuper fundamentis hujuſmodi, ita ſtabilitis, ut demonſtrationis vim ſuſtineant, corpus integrum notitiarum præcipuarum, quas nuda ratio nos docere poteſt, ædificare ſim conatus, corpus, inquam, cujus partes omnes inter ſe apte connexæ forent, quodque difficultatibus Antiquorum Recentiumque longe potiſſimis ſatisfacere poſſet, proinde animo præcepi etiam certum quoddam de Liber-

tate Hominis & Concursu Dei Systema. Systema hoc videbatur mihi ab omni eo, quod offendere Rationem ac Fidem posset, alienum esse, cupidoque incessit, illud *Bælii* aliorumque, quibuscum ille disceptabat, oculis subjiciendi. Sed is nuperrime nobis ereptus est, nec parva est istiusmodi Viri jactura, qui doctrina & perspicacitate paucos æquales habebat: at quoniam tamen argumentum istud sub incude etiamnum fervet, multorumque hominum eruditorum labores fatigat, Publicique adeo attentionem ad se trahit, putavi occasionem hanc aliquod cogitationum mearum specimen evulgandi a me adripiendam omnino esse.

33. Antequam huic Præfationi coronidem imponamus, juverit fortasse monere, me, dum nego physicum Animæ in Corpus, vel Corporis in Animam, influxum, puta influxum, qui faciat, ut alterum alterius Leges perturbet, non ideo negare unionem alterius cum altero, quæ unum ex utroque suppositum constituat: verum unio hæc aliquid est *metaphysici* (1), in Phænomenis nihil immutans. Hoc est, quod jam respondi ad id, quod R. P. *Turneminius*, Vir ingenii & judicii singularis, mihi objecerat in Monumentis Trevoltiensibus. Atque hanc ob rationem, in sensu quodam metaphysico, fas etiam est dicere, Animam agere in Corpus, & Corpus in Animam. Et vero in aprico est, Animam esse *Entelechiam ipsam*, sive principium activum, cum contra id, quod corporeum est, si nude accipiatur, sive id, quod mere materiale est, nihil, nisi passivum, contineat, & consequenter principium actionis animabus inesse, quemadmodum plus simplici vice rem explicui in Actis Lipsiensibus, sed multo magis per partes eundo, cum *B. Sturmio*, Philosopho & Mathematico Altorfino, responderem, ubi adeo demonstravi, si nihil, nisi passivum, in corporibus foret, diversos eorum status *in cassum te discreturum esse*. Dicam etiam hac occasione, cum comperissem, ingeniosum Auctorem Libri, cui titulum fecit, *Notitia sui ipsius*, adversus Systema meum Harmoniæ præstabilitæ quasdam objectiones cudisse, misisse me Parisios responsionem, quæ ostendit, ab illo mihi adscriptas opiniones fuisse, a quibus longissime absum, quod ipsum nuper etiam Anonymus quidam Doctor Sorbonicus alio in argumento fecit. Et quantopere illæ a mente mea abluderent, statim, opinor, in oculos Lectorum incurrisset, si isti Auctores ipsa mea verba retulissent, quibus inniti se posse putarunt.

34. Facit etiam hæc mortalium proclivitas ad hallucinandum in repræsentandis aliorum sententiis, ut monendum duxerim, me, cum alicubi dixerim,

(1) Conf. *Ill. Bilfingeri* Solutionem Objectionis *Turneminianæ: Harmoniam quamcunque non efficere unionem realem atque effectivam; destrui adeo nostra quoque sententia unionem animæ & corporis.* In Comm. de Harm. Præstab. Sect. VI. §. 206. nov. ed. p. 217. sqq.

dixerim, hominem in converſione uti auxilio Gratiæ (m), ſolum intelligere, quod eo utatur per ceſſationem reſiſtentiæ ſuperatæ, ſed ſine ulla coope-

(m) Inter judicia clariſſimorum Eccl. Romano-Cathol. Theologorum, de *Theodicæa Leibnitiana*, quæ adfert Interpres Latinus in fronte Translationis, & quæ noſtræ Præfationi ſupra inſeruimus, tertio loco ſequens exſtat animadverſio. Non placet, quod in Præfatione probetur doctrina Confeſſionis Auguſtanæ, *quod circa res ſalutares homo non renatus inſtar mortui reputandus ſit, adeoque in converſione ſua mere paſſive ſe habeat, ſicut glacies, dum frangitur*: Quod repugnat Tridentino „. Interpres Latinus, itidem Romanæ Eccleſiæ addictus, ita defendit *Leibnitium*. Totus, ait, *Leibnitii* Contextus ſic ſonat: Dum alibi dixi, hominem in converſione, &c. *repetit verba ill. Auctoris uſque ad* actualis peccati mixtura, & ita pergit: „ Inprimis, quod locutionem illam attinet: *circa res ſalutares homo non renatus inſtar mortui reputandus eſt*: Notandum, quod *Leibnitius* Tentaminum Parte III. §. 280. in fine ſic loquatur: *Generatim loquendo convenientius videtur dici, quod obſervatio divinorum mandatorum poſſibilis ſemper ſit, ipſis etiam non regeneratis; quod gratia ſit ſemper reſiſtibilis, etiam in viris ſanctiſſimis; quod libertas immunis ſit non ſolum a coactione, ſed etiam a neceſſitate*, &c. Et §. 283. *Adduci pariter nequeo, ut credam, a Deo damnari eos, quibus lumina ſive notitiæ neceſſariæ deſunt, nec quidquam vetat cum Theologis non paucis ſtatuere, hominem plura, quam nobis conſtet, auxilia ſaltem in mortis articulo conſequi. Sed neque neceſſe eſt, omnes, qui ſalvantur, ſalvari per gratiam, ſeipſa & independenter a circumſtantiarum ratione efficacem.* Adde, quod Auctor §. 95. inter alia dicat: *Axioma iſtud* Facienti, quod in ſe eſt, non denegatur gratia neceſſaria, *æternæ mihi veritatis eſſe videtur. Neque enim*, inquit Cauſſæ Dei adſertæ §. 89. *ſcintillæ imaginis divinæ exſtinctæ ſunt; ſed per gratiam Dei prævenientem etiam ad ſpiritualia rurſus excitari poſſunt: ita tamen, ut ſola gratia converſionem operetur. Porro reliquiæ divinæ imaginis*, ut ibidem §. 92. adſerit, *conſiſtunt tum in lumine innato intellectus, tum etiam in libertate congenita voluntatis. Utrumque ad virtuoſam vitioſamque vitam neceſſarium eſt ut ſcilicet ſciamus velimuſque, quæ agimus, & poſſimus etiam abſtinere ab hoc peccato, quod committimus, ſi modo ſatis ſtudii adhibeamus.* His aliiſque dictis, ſi quid judico, *Leibnitius* ſe ſatis ab erronea doctrina ſecernit. Solum ergo vult hominem irregeneratum ſine omni gratiæ auxilio tam parum operari poſſe actus ſalutares, quam parum mortuus actus vitales elicere poteſt. Quod doctrinæ Catholicæ non diſſonat. Nec refert, quod his in capitibus cum Confeſſionis Auguſtanæ Theologis ſe ſentire profiteatur, nam illuſtriſſimus Boſſuetius, Meldenſis olim Epiſcopus, Hiſtoriæ Variationum Lib. 3. n. 18. recte monuit, in negotio juſtificationis nil fere veri diſſidii eſſe inter Catholicos & Confeſſionis Auguſtanæ ſequaces.

Alterum *Leibnitii* dictum eſt, *Homo in converſione utitur auxilio gratiæ per ceſſationem reſiſtentiæ ſuperatæ*, ſed ſine ulla cooperatione ex parte ſua, ſicut glacies non cooperatur, dum frangitur, ex quo, uti arguit eruditus Cenſor, ſequi videtur, hominem in converſione ſua mere paſſive ſe habere, quod repugnat Concilio Tridentino. Hæc ut explicentur, obſervanda ſunt hæc verba *Leibnitii* ſupra citata: *Harum omnium rerum concurſus, ad menſuram impreſſionis gratiæ ſtatumque voluntatis additus, effectum gratiæ determinat, non tamen eum reddit neceſſarium.* Si enim effectus gratiæ in converſione non redditur neceſſarius, ergo effectus ille remanet liber; habet enim conditiones omnes ad libertatem requiſitas, quæ ſunt (ut Auctor ipſe §. 34. & §. 302. ſtatuit) ut actus ſit ſpontaneus, deliberatus & non neceſſarius, ac neceſſarium quidem non eſſe, diſerte hoc ipſo loco pronunciat, deliberatum eſſe ponimus, ſpontaneum etiam eſſe patet, cum converſio, ſive effectus gratiæ ſit actus volun-

cooperatione ex ſua parte : plane ſicut glacies, dum frangitur, non cooperatur. Converſio namque merum divinæ Gratiæ Opus eſt, ad quod homo

voluntatis, ergo remanet liber. At quid igitur ſibi vult Auctor, inquies, dum ait, hominem uti auxilio gratiæ per ceſſationem reſiſtentiæ ſuperatæ, ſed ſine ulla cooperatione ex parte ſua, ſicut glacies, cum frangitur? nonne hoc idem eſt, ac dicere, quod homo in converſione ſua mere paſſive ſe habeat? Reſpondeo, has duas locutiones, ſaltem in ſenſu *Leibnitii*, minime æquivalere, inprimis enim glacies, dum frangitur, ſecundum *Leibnitii* principia, non habet ſe mere paſſive, cum ipſe nullas actiones, niſi immanentes, admittat. Videatur §. 300. ubi adſerit: *quamlibet in natura ſubſtantiam (ſimplicem ſcilicet) eſſe omnium ſuarum operationum cauſam unicam, & ab omni cujuſvis alterius influxu phyſico immunem, ſi ordinarium Dei concurſum excipias.* Sed nec corpora compoſita (quale eſt glacies) mere paſſive ſe habent, *nam ſciendum eſt* (ſcribebat ad me *Leibnitius* non multis menſibus ante mortem) *corporibus revera vim novam non dari, ſed in iis exiſtentem tantum ab aliis determinari ſeu modificari: & cum corpus incurrit in aliud* (uti certe fit, dum glacies frangitur) *impellit ipſum determinando vim elaſticam inexiſtentem* (Glaciei v. g.) *a motu inteſtino ortam: quemadmodum viſibile eſt, ſi duæ veſicæ inflatæ æquali celeritate concurrant, ubi per concurſum rediguntur ad quietem, & deinde per inſitam vim elaſticam reſumunt motum. Idem fit in omnibus concurſibus, neque enim natura unquam agit per ſaltum, ſeu nullum corpus momento tranſit a quiete ad motum, vel a motu majore ad minorem, aut contra, ſed tranſit per intermedia, & hoc fit ope vis elaſticæ, ſeu motus inſiti a fluido permeante.* Hæc *Leibnitius*. *Quod hominem*, ajebat idem aliis litteris, *in converſione glaciei comparavi, accipiendum eſt pro natura ſubjecti. Reſiſtentia, quæ in homine per gratiam ſuperatur, eſt vitalis, cum conſiſtat in præjudiciis intellectus & paſſionibus voluntatis.* Deinde homo, fatente *Leibnitio*, in converſione ſua utitur auxilio gratiæ ſaltem *per ceſſationem reſiſtentiæ ſuperatæ*, quod ſufficit, ut homo non mere paſſive ſe habeat. Ceſſatio enim illa libera eſt, adeoque non mere paſſiva, alioquin effectus gratiæ redderetur neceſſarius, quod diſerte negat *Leibnitius*. Solum ergo contendit totam rationem converſionis, quatenus converſio perfectionem involvit, refundi in gratiæ vires, ita ut homo non poſſit ad Deum ſe convertere, niſi pro modo ac menſura gratiæ ſibi divinitus conceſſæ, libertatem vero hominis in ea ceſſatione reſiſtentiæ immediate exerceri, per hoc nempe, quod voluntas hominis non obſtantibus præjudiciis intellectus & paſſionibus voluntatis, ſequiora ſuadentibus, quæ ſolum inclinant, non neceſſitant, uti *Leibnitius* paſſim inculcat, libere ſinat ſe trahi a gratia, qua ceſſatione libere poſita, voluntas deinde abſque nova libertate determinetur ab impreſſione gratiæ. *Voluntas*, inquit Auctor noſter §. 33. *tendit ad bonum univerſale, ferri debet in perfectionem, quæ nobis congruit & ſuprema perfectio in Deo eſt. Voluptates omnes aliquem perfectionis ſenſum in ſe ipſis habent, ſed ubi in ſenſuum voluptate vel alia quacumque ſiſtimus cum diſpendio majoris boni, puta valetudinis, virtutis, unionis cum Deo, felicitatis; in hac privatione tendentiæ ulterioris noſter defectus conſiſtit. Perfectio generatim eſt poſitiva quædam & abſoluta realitas, defectus autem privativus eſt, a limitatione ortum habens, & tendens ad novas privationes.* Hæc doctrina adfinis eſt iis, quæ docent *Bellarminus* Lib. III. de Gratia & Libero Arbitrio, Cap. 9. in Reſponſione ad Argumentum ſeptimum, *Cabrera* Diſp. 2. §. 11. n. 464. & ſeqq. ubi ait: *Auxilium efficax incipere a nobis diſpoſitive, quia determinatio pendet ex libera diſpoſitione noſtræ voluntatis negativa, licet effective ſit a ſolo Deo ... quia voluntas ſe diſponit ad talem actum, ideo Deus per auxilium efficax ad illum eam determinat.* Item *Balthaſar Navarrete* in I. p. q. 19. art. 8. Controv. 20. Editionis Valli-

homo non, nisi resistendo, concurrit, sed ejus resistentia nunc major, nunc minor est, pro ratione personarum atque occasionum. Sed & circumstantiæ ad adtentionem nostram, motusque in anima nascentes, plus minusve conferunt, & harum rerum omnium concursus, ad mensuram impressionis, statumque voluntatis, additus, effectum Gratiæ definit, sed necessarium non reddit. Satis alibi sententiam meam expedii, quod in rebus salutaribus homo non renatus instar mortui sit reputandus, & valde mihi probatur modus, quo Confessionis Augustanæ Theologi in hisce capitibus se explicant. Interim hæc corruptio hominis non renati haud quaquam obstat, quo minus is alioqui veras habeat virtutes morales, & quandoque bonas actiones, e principio bono progerminantes, in vita civili peragat, absque ulla siniſtra intentione, & actualis peccati mixtura. In quo spero, veniam daturos mihi, quod a *S. Augustini* sententia recedere ausim, Viri sane magni, & ingenii stupendi, sed qui interdum excessisse modum videtur, præsertim in æstu suarum disputationum (n).

Vallisoletanæ, pag. 310. dicens: *Quod quamvis auxilium efficax sit intrinsece determinatum ad unum actum, tamen actuet liberum arbitrium relinquendo in eodem instanti facultatem eidem, ut possit resistere tali auxilio, atque adeo ex isto modo actuandi sequitur, inquit ille, ut si liberum arbitrium velit, non se subjiciat auxilio; quod si non resistat, statim idem auxilium ex sua intrinseca ratione tribuit ei efficaciam & determinationem ad unum, quo fit, ut absolute possit liberum arbitrium in illo instanti non admittere auxilium efficax, si tamen non resistat, sequitur per consequentiam necessariam actus.* &c. Talem cessationem sive omissionem, in conversione præviam, ad ipsam conversionem admittere debet etiam *Antonius Perez* secundum ea, quæ docet Tractatu de Vitiis & Peccatis, Disp. 3. ut nihil dicam de *Honorato Fabrio*, Appendice 2. ad summulam Theologicam, aliisque, quibus junge *S. Augustinum* de Gratia & Lib. Arbitrio: *Ne putetur ibi nihil facere ipsos homines per liberum arbitrium, ideo in Psalmo dicitur: nolite obdurare corda vestra.* Et *Leibnitius* ipse, præterquam quod supra dixit, *gratiam semper esse resistibilem*, §. 287. suffragio suo comprobat dictum *Augustini*, *Aguntur, ut agant, non ut ipsi nihil agant.* Ex his omnibus satis liquere arbitror, Auctorem a Concilio Tridentino non discrepare, quod pronunciat: *Tangente Deo cor hominis, ipsum* aliquid *agere, inspirationem illam recipientem, quippe qui & illam abjicere potest: posse dissentire, si velit, nec velut inanime quoddam nihil omnino agere, mereque passive se habere*, &c. Pro Coronide addo verba *Caramuelis* Theol. Fundam. Lib. I. Fundamento I. n. 52. *Volo notari*, inquit, *varie loqui Auctores, cum aguntur de Libero Arbitrio. Alii enim dicunt, bonos gratia uti, malos abuti, quem modum loquendi tenemus. Alii autem ajunt, gratiam uti nostra voluntate & libertate, & supernaturales amoris aut contritionis actus produci a Deo concurrentibus nobis ut instrumentis liberis. Hæc etiam doctrina suo sensu vera est, & potest cum prima coëxistere, immo etiam coincidere.*

(n) Eadem mente scripsit *Leibnitius* ad *Grimarestium*, d. d. Hannov. 4. Jun. 1712. „ *S. Augustinus* erat vir sine controversia magnus, & vastissimo ingenio præditus; satis autem in aprico est, ipsum sensim sensimque Systema suum formasse, pro ratione suarum disceptationum, nec simul plenam illius delineationem animo concepisse. Cum igitur difficultates, ipsum urgentes non semper prævidisset, coactus est interdum ad excusationes minus dignas confugere". *In Epp. Kortholti, T. III. p. 326. idiom. Gallico.*

Viros quosdam, qui se *S. Augustini* discipulos profitentur, magni quidem facio, quos inter est *R. P. Quesnellus*, dignus magno *Arnaldo* successor, in persequendis controversiis, quas cum Societatum celeberrima susceperunt. At comperi tamen, in certaminibus virorum, meritis insignium, (cujus modi hic utrimque procul dubio reperiuntur) plerumque Rationem pro utraque parte militare, sed in diversis capitibus, & defensionibus fere magis, quam adgressionibus, favere; quanquam innata cordis humani malignitas adgressiones Lectori jucundiores, quam defensiones reddere soleat. Spero, *R. P. Ptolemeum* (o), Societatis suæ ornamentum, qui nunc in conficiendo celebris *Bellarmini* supplemento desudat, in omnibus hisce momentis elucidationes, perspicacia & eruditione, immo, quod dicere ausim, sua etiam moderatione dignas, daturum. Credendum etiam est, inter Augustanæ Confessionis Theologos exoriturum aliquando novum aliquem *Chemnitium*, aut novum aliquem *Calixtum*; uti pariter judicare fas est, fore, ut inter Reformatos reviviscant *Usserii* aut *Dallæi*, cunctique magis ac magis operam dent, ut sinistri intellectus, passim hanc materiam onerantes, auferantur. Quod reliquum est, optarem, ut ii, qui argumentum hoc scrutari curatius voluerint, objectiones legant, in formam Syllogisticam redactas, cum responsionibus, quas inserui brevi scripto, quod ad hujus Operis calcem veluti summarium subjeci. Novas quasdam objectiones anticipare etiam sum conatus; explicando, verbi gratia, quare voluntatem antecedentem & consequentem ad exemplum *Thomæ*, *Scoti*, aliorumque, pro voluntate prævia ac finali sumserim; quo pacto fieri possit, ut in gloria beatorum plus sine comparatione boni sit, quam mali in omnium damnatorum miseria, quamvis horum posteriorum numerus major sit; qua ratione, dum malum tanquam boni *conditionem*, *sine qua non* exstitisset, fuisse permissum adsero, id intelligam non secundum principium necessarii, verum secundum principium congrui; quo modo prædeterminatio, a me admissa, sit semper inclinans, neque unquam necessitans; quo pacto Deus nunquam nova lumina & necessaria negaturus sit iis, qui prius acceptis bene fuerint usi; ut præteream alias elucidationes, quas in nonnullis difficultatibus, haud ita pridem mihi objectis, exhibere sum conatus. Morem præterea gessi suadentibus quibusdam Amicis, qui e re fore censebant, ut geminas adjungerem *Adpendices*: alteram quidem, quæ ageret de controversia *Hobbesium inter & Bramhallum*, Episcopum, agitata circa Liberum & Necessarium; alteram vero, quæ expenderet eruditum Opus *de Origine Mali*, nuper in Anglia divulgatum.

35. Denique cuncta ad ædificationem referre conatus sum, & sicubi quid curiositati concessi, factum id est propterea, quod argumentum, cujus gravitas nonnullorum legentium absterrere animos poterat, aliquanto amœnius reddendum esse putarem. Hac fini Theologiæ cujusdam Astronomicæ

(o) *Joannem Baptistam*, jam purpura Eminentem addit *interpr. Lat.*

nomicæ commentum lepidum huic Opuſculo inſerui, nihil verendum ratus, ne quis eo ſeducatur, cum illud, opinor, recitaſſe, ſit refutaſſe. Quodſi figmento figmentum reponere adlubeſcat, ubi Planetæ Soles fuiſſe finguntur, concipe potius, eos fuiſſe maſſas in Sole liquefactas, indeque ejectas, quod Theologiæ illius hypotheticæ fundamentum convelleret.

36. Error vetus duorum principiorum, quæ populi Orientales Oromaſdæ & Arimanii nominibus diſtinguebant, fecit, ut aperirem conjecturam quandam, remotiſſimæ populorum Hiſtoriæ inſervientem, videntur enim hæc fuiſſe nomina duorum magnorum Principum coætaneorum, quorum alter parti cuidam Superioris Aſiæ imperitarit, in qua alii deinde Reges eodem inſigniti ſunt nomine, alter vero Celto-Scytharum Rex fuerit, in prioris ditiones irrumpens, & aliunde inter Germaniæ Numina notus. Videtur profecto *Zoroaſter* uſurpaſſe Principum horum nomina, tanquam ſymbola poteſtatum inviſibilium, quibus illos, Aſiaticorum judicio, ſuæ expeditiones adſimilabant. Quanquam alioqui ex relationibus Auctorum Arabum, qui de quibuſdam veteris Hiſtoriæ Orientalis capitibus melius quam Græci inſtructi eſſe potuerunt, veriſimile ſit, hunc *Zerduſtum*, ſive *Zoroaſtrem*, quem *Darii* Magni æqualem perhibent, hæc duo principia, tanquam omnino primigenia & independentia, minime conſideraſſe, ſed tanquam dependentia ab unico ſupremo Principio, credidiſſeque, *Moſis* Coſmogoniæ convenienter, Deum, qui parem non habet, omnia condidiſſe, ac lucem a tenebris ſeparaſſe; lucem quidem originali ſuo conſilio conformem fuiſſe, tenebras vero eam excepiſſe, uti umbra corpus excipit, neque aliud eſſe, quam privationem. Iſtud certe vetuſtum hunc Philoſophum ab erroribus, quos ipſi Græci tribuunt, liberaret. Magna illius ſcientia effecit, ut populi Orientales eum Ægyptiorum & Græcorum *Mercurio* ſeu *Hermete* compararent, prorſus uti Gentes Septentrionales *Wodanum*, ſive *Odinum* ſuum, cum eodem *Mercurio* contulerunt. Hinc dies *Mercurii* a Septentrionalibus nuncupatus fuit *Wodans-Tag*, ſive dies *Wodani*, ab Aſiaticis vero dies *Zerduſti*, ſiquidem a Turcis Perſiſque nominatur *Zarſchamba* vel *Dſearſchambe*, ab Hungaris, ex Oriente Boreali provenientibus, *Zerda*, & a Slavis, ab interiori magna Ruſſia uſque ad Venedos ditionis Luneburgicæ diffuſis, *Serda*, qui id vocabulum itidem ab Orientalibus acceperunt.

37. Hæ adnotationes fortaſſe non diſplicebunt iſtiuſmodi rerum curioſis; ac mihi perſuadeo, brevem Dialogum, Tentamina Anti-Bæliana claudentem, aliquam eſſe voluptatem adlaturum iis, qui veritates difficiles, & magnas, facili ac familiari ratione explanatas videre avent. Conſcriptum fuit Opus idiomate peregrino, haud abſque periculo multiplicis lapſus; quia hoc argumentum nuper ab aliis eadem lingua tractatum fuit, magiſque hoc ſtylo ſcripta leguntur ab iis, quibus hoc opuſculo prodeſſe cupiebamus. Itaque ſperamus, peccata in idioma, quæ non tantum a Typotheta & Amanuenſi, ſed etiam ab Auctoris, aliunde

ſatis diſtracti, feſtinatione provenerunt, condonatum iri. Quodſi porro quis error in ſententias irrepſerit, Auctor, ubi melius informatus fuerit, primus corriget; cum ea pridem ſui in veritatem amoris documenta prodiderit, ut hanc declarationem ſuam pro inani verborum lenocinio minime habitum iri ſperet.

DISSERTATIO DE CONFORMITATE FIDEI CUM RATIONE.

ARGUMENTUM.

§. 1. *Definitio Rationis, quatenus Fidei & Experientiæ diſtinguitur.* §. 2. *Ejus veritates ſunt duplicis generis, Æternæ & Poſitivæ.* §. 3. *Quomodo hinc Deus in rebus creatis quid producere queat, quod earum natura non ferat,* faciendo miraculum: *conditio veritatum æternarum, contra quas non datur objectio invicta.* §. 4. *In quo conſentiunt Theologi Proteſtantes & Romani.* §. 5. *Origo diſputationis confuſio in terminis commiſſa, dum putant idem eſſe,* explicare, comprehendere, probare, tueri. §. 6. *Hiſtoria Controverſiarum, in argumento de Conformitate Fidei cum Ratione nullo non tempore ortarum: ut & Fata Philoſophiæ, cum Platonicæ, tum Ariſtotelicæ; merita item & defectus Philoſophiæ Scholaſticæ.* §. 7. *De Averroiſtis, qui juxta* Ariſtotelem, *hoc eſt, Rationem, immortalitatem animæ negarunt.* §. 8. *De aliis Philoſophis, qui longius progreſſi animam quandam univerſalem ſtatuerunt.* §. 9. *De Anima* Platonis, *& Stoicorum. Vocari hujuſce modi Animæ fautores poſſunt Monopſychitæ. Cabaliſtæ ac Myſtici non procul ab ea abeſſe videntur, uti quidam Spinoziſta,* Moſis *Germani nomen mentitus,* Val. Weigelius, Jo. Angelus Sileſius, Jo. Rusbrochius. §. 10. *De Quietiſtarum totius proprietatis annihilatione. De Quietiſmo* Foë, *Sinenſis Philoſophi. De illorum, qui ſe Animos fortes vocant, &* Preiſſaci *Anima univerſali. Medela his erroribus adplicatur per* Harmoniam præſtabilitam. §. 11. *Regreditur diſcurſus ad Averroiſtas, animam mortalem eſſe pronunciantes, hac tamen lege, ut ſuum judi-*

judicium Theologiæ Christianæ, alia docenti, submittere se profiterentur. Hæc distinctio, cum Fidem & Rationem adversis inter se cornibus committeret, suspecta fuit, imputata inprimis Pomponatio, Cæsari Cremonino, Andreæ Cæsalpino, Gabrieli Naudæo: *Sectam vero hanc Philosophia corpuscularis exstinxisse videtur.* §. 12. Lutheri, Melanchthonis, *de eadem quæstione effata. Secta Ramistarum.* §. 13. *Controversia* Jo. Caselii *cum Theol.* Dan. Hoffmanno *de eodem argumento.* Pauli Slevogtii *Liber: Pervigilium de dissidio Theologi & Philosophi, in utriusque principiis fundato.* §. 14. *Disputationes* Jo. Labadii, Vogelsangii, van der Wayen, *& aliorum cum* Lud. Meyero, *Medico Amst. &* Lud. Wolzogenio. *Distinctio Theologorum rationalium & non-rationalium.* §. 15. *Pietistarum quasi nova secta, & cum illis enatæ controversiæ.* §. 16. *Disputationes cum recentibus Photinianis.* Andreæ Kesleri *Compendium Philosophiæ Socinianæ.* Christoph. Stegmanni *Metaphysica Sociniana inedita.* §. 17. Calovii *&* Scherzeri *felix contra Socinianos pugna.* §. 18. 19. *Evangelicorum contra Reformatos Disceptatio in materia de Sacramento, ubi ostendit Vir illustris, ne in hoc quidem argumento pugnam Rationis cum Revelatione probari posse. Citatur hic* Zwinglius, Calvinus. §. 20. Nicol. Vedelius, *quem refutavit* Jo. Musæus. §. 21. *Distinctionem inter necessitatem metaphysicam & physicam inculcat, & quando deserere litteram in interpretando liceat, inquirit.* §. 22. *Exploratum igitur esse docet, nullum Fidei Articulum involvere posse contradictionem, aut demonstrationibus, Mathematicas certitudine æquantibus, adversari.* §. 23. *Distinctionem inter ea, quæ sunt supra & contra Rationem probat.* §. 24. *Accedit ad Quæstionem, a* Bælio *excitatam, num veritas aliqua, præsertim Fidei, objectionibus insuperabilibus esse possit obnoxia. Labyrinthus Theologorum Locus de Prædestinatione: Philosophorum de Compositione Continui. Citatur* Libertus Fromondus, Jansenius, *famosus* Ochinus. §. 25. *Idem argumentum ulterius pandit, & demonstrationibus semper cedendum esse monstrat.* §. 26. *Aliam tractat Quæstionem, num objectiones examinandæ?* §. 27. Bælii *mens de objectionibus suis, quas insuperabiles jactitat. Usus Logicæ Aristotelicæ.* §. 28. *Ea sufficit ad dijudicandas demonstrationes. Logica Probabilium.* §. 29. *Fundamentum Rationis & Revelationis ostendit.* §. 30. 31. *Incuria nostra & neglectus regularum Logicæ vulgaris omnem in hoc argumento confusionem gignunt.* §. 32. Bælius *in materia de Permissione Mali vult, ut Deus eo modo a culpa expurgetur, quo hominis adcusati causa in foro humano tractari solet.* §. 33. *Occurrit* Bælio, *& docet, Deum, justissimis ac fortissimis rationibus impulsum, ad mali permissionem descendere potuisse.* §. 34. *Adumbratio rei, posito exemplo & casu, inter homines forte obvio.* §. 35. *Idem cum* §. 33. *tractat argumentum.* §. 36. 37. 38. *Simile, ab humanis rebus petitum, ulterius deducit, quo ostenditur, probabilia Rationis indicia cedere Fidei veritati & certitudini, sicque nullas dari objectiones insolubiles, neque ob has opus esse, ut vel justitiæ conceptus*

in Deo deferatur, vel quid arbitrarium esse statuatur. §. 39. *Incipit Vir illustris, ipsas* Bælii *Objectiones circa Quæstionem de usu Rationis in Theologia, in Locis variis suorum Operum obvias, sub examen vocare. Mens atque intentio* Bælii *in cudendis hujusmodi objectionibus.* §. 40. *Num quilibet Theologicis hisce discussionibus vacare teneatur?* §. 41. *In quibusdam Fidei objectis duæ sunt qualitates, Fidei de Ratione triumphum concedentes, incomprehensibilitas scil. & inverisimilitudo, sed cave, ne addas tertiam* Bælii, *qua fatemur, id, quod credimus, defendi non posse.* §. 42. *Dantur & res adparentibus contrariæ, quas, rite comprobatas, admittimus. Exemplum duplex, Fabellæ cujusdam Romanensis, Impostura Pseudo-Martini* Guerræ; *conclusio hinc, Fidem triumphare de rationibus falsis, per rationes solidas & superiores.* §. 43. *Docet,* Bælii *triumphum Fidei esse ex parte etiam triumphum Rationis demonstrativæ adversus rationes adparentes, cum Manichæorum objectiones Theologiæ naturali non minus, quam revelatæ, adversentur.* §. 44. *Principium enim rerum omnium existere unicum, perfecte bonum & sapiens, Ratio nos docet.* §. 45. *Hæc Fides, & consideratio bonitatis Dei infinitæ, nos ad ejus amorem præparat, &, accedente gratia divina in Jesu Christo, excellens virtutum Theologiæ Christianæ exercitium gignit, unde & Triumphus veræ Rationis simul Triumphus Fidei & Amoris dici possit.* §. 46. Bælius *falso sibi persuadet, Rationem humanam esse principium destructionis, non ædificationis, ad quod stabiliendum abutitur auctoritatibus Theologorum, locorum item Scripturæ, Luc. V.* 27. *IX.* 59. *Act. XVI.* 3. 1. *Cor. XIII.* 12. 1. *Cor. II.* 14. 1. *Cor. II.* 8. §. 47. *Item Patrum, inprimis* Augustini. §. 48. *Porro Scholasticorum, ubi adfert locum ex* Cajetano *memorabilem.* §. 49. Lutheri, Calvini, *in argumento Prædestinationis.* §. 50. Bælius *refellitur, &* Tertulliani *ac* Lutheri *effata duriora explicantur.* §. 51. *Ostenditur, Patres Rationem haud quaquam repudiasse, exemplo* Origenis. §. 52. *Qui monstrat, Rationem Christianismo non modo non adversari, sed etiam illi in columnam esse.* §. 53. *Pandit,* Bælium *verba* Origenis *male interpretari.* §. 54. *Aperit, Mysteria explicationem quandam admittere, sed imperfectam; non posse nos progredi usque ad comprehensionem, & quæstionem quomodo.* §. 55. *Ut mirum sit,* Bælium *recusare tribunal notionum communium. Exemplum unionis Corporis & Animæ, Verbi Dei cum natura humana, de qua habemus utique cognitionem analogicam.* §. 56. *Sufficit nimirum nobis, in Mysteriis scire, quid sint? nec necessarium scitu, quomodo sint? in quam rem adlegantur versus* Scaligeri *perquam elegantes.* §. 57. *Num reddere rationem rei, & ab objectionibus eam defendere, quod permiscet* Bælius, *unum idemque?* §. 58. *Responsio.* §. 59. *In exemplo: reprehenduntur, qui alicujus Mysterii rationem reddere volunt, laudantur, qui id contra objectiones defendunt.* Raymundus Lullius, Barthol. Keckermannus. §. 60. *Revertitur Auctor ad distinctionem inter ea, quæ sunt supra & contra Rationem, a* Bælio *infeliciter impugnatam.* §. 61. *Et ostendit, Mysteria*

ria non tantum Rationi Supremæ, h. e. Dei, consentanea esse, sed etiam nostræ Rationi nequaquam adversari. §. 62. *Immerito reprehendi a* Bælio *Theologos*, Stegmannum & Turretinum, *Mysteria corruptæ tantum rationi contrariari adserentium. Quid recta Ratio? quid corrupta? quale criterium, quisve judex controversiarum in rebus Rationis? Veroniana Methodus.* §. 63. *Num æquivocatio irrepserit distinctioni inter ea, quæ supra Rationem & contra Rationem?* §. 64. *Objectio Bæliana a sensibus desumta, speciatim ab exemplo visus.* §. 65. *Externi sensus non fallunt, sed internus, cujus falsam determinationem sequitur intellectus; phænomena enim sensuum veritatem rerum absolute non magis promittunt, quam somnia: ratiocinatio vero veritati nunquam adversatur, si exacta sit, & regulis Artis ratiocinandi conformis.* §. 66. *Patet ex his,* Bælium *sub eo, quod supra Rationem est, etiam Objectionum insolubilitatem comprehendere.* §. 67. *Quod Theologorum, idem, ut videtur, sentientium, auctoritatibus munit:* Lutheri, Chemnitii *sententia explicata.* §. 68. *it.* Cartesii. §. 69. *Cujus sententia videtur insolentior, quod ignorare non potuit, contra veritatem objectionem invincibilem dari non posse.* §. 70. *Idem statuere etiam videtur, difficultatibus circa materiæ divisionem in infinitum responderi non posse: quæ sententia quoque est* Arriagæ, *& Scholasticorum. Objectio quædam contra divisionem in infinitum solvitur.* §. 71. 72. *Ratio Bæliana expenditur, qua objectionibus, quæ a Ratione Mysteriis opponuntur, satisfieri non posse, clamat.* §. 73. *Continuatur idem Discursus, dicendo, ad comprehensionem alicujus rei non sufficere, aliquas ejus ideas habere, sed oportere omnes, & claras & distinctas, & adæquatas, quod illustratur exemplis in natura obviis.* §. 74. *Cum præmissa adversarii dubia sit, negationem meam æque intelligi posse, atque ejus adfirmationem, & in prolata distinctione sufficere, terminos adhibitos sensum aliquem habere, uti in Mysterio ipso.* §. 75. *Defendentem novas proferre theses non teneri, similemque esse arcis præfecto obsesso, munimentis suis tecto.* §. 76. *Verarum disputationum legem esse, per argumenta in bona forma procedere, eisque respondere negando, vel distinguendo: veritatem nunquam ita incomprehensibilem esse, ut nihil prorsus in ea percipi dicatur, & defendentem victum non esse, quamdiu aggeribus suis septus maneat; sique forte erumpat, semper dari ad munimenta sua regressum haud quaquam ignominiosum.* §. 77. *Illum necesse plane non habere, ad axiomata philosophica recurrere, sed adversarii esse, eorum repugnantiam cum nostro dogmate probare.* §. 78. *Non opus esse, ut propositiones adferantur evidentes, cum thesis ipsa principalis evidens non sit.* §. 79. *Posse respondentem instantiam tantum adferre ad opponentem magis confundendum.* §. 80. *Rationem, ubi aliquam evertat thesin, oppositam stabilire.* §. 81. *Ubi objectiones istiusmodi contra Fidem revelatam militent, sufficere, eas repelli posse.* §. 82. *Sic, ubi semel de bonitate justitiaque Dei certi simus, duritatis injustitiæque species nos contemnere, in permodica hac regni sui parte adparentes.* §. 83. Bælium *loqui tantum de his axio-*

axiomatibus, quæ veritatibus æternis cedere debeant, §. 84. *Sicque videri ipſius ſententiam revera non tam procul a noſtra receſſiſſe, quam præ ſe verba ferant.* §. 85. *Contendere namque, Objectiones contra Fidem non habere vim demonſtrationum.* §. 86. *Complures in comprehendendo hoc* quomodo, *probandaque Myſteriorum poſſibilitate, deſudaſſe.* Thomam *v. g.* Bartonum, *Jeſuitam, cujus & fata recenſentur*, P. Abælardum, Gilbertum de la Porrée, *&* Jo. Wiclefum. §. 87. *Auctores quoſdam extricationem harumce difficultatum futuræ vitæ reſervaſſe, ut* Auguſtinum, Lutherum, *eundemque* Bælium.

1. ORdior a Quæſtione præliminari *de Conformitate Fidei cum Ratione*, ac de uſu Philoſophiæ in Theologia, cum quod ea magnam ſibi partem vindicat in præcipuo, quod adgredimur, argumento, tum quod *Bælius* totus in ea occupatur. Pro certo adſumo, duas veritates ſibi mutuo contradicere non poſſe; *materiam, in qua Fides verſetur*, eſſe veritatem, a Deo modo extraordinario revelatam, & *Rationem* eſſe catenam veritatum (a), ſed ſpeciatim, (ſi eam cum Fide comparaveris,) earum, quas humana mens, nullis adjuta Fidei luminibus, nativa vi ſua adſequi poteſt. Hæc definitio Rationis (hoc eſt *rectæ veræque Rationis*) nonnullos, contra Rationem in ſenſu quodam vago ſumtam declamare ſolitos, admirationi dedit. Reſponderunt mihi, vocabulum eo in ſignificatu uſurpatum ſe nunquam audiviſſe: nempe cum iis, qui diſtincte mentem in hiſce materiis exprimebant, nunquam egerant. Fatebantur interim, Rationem, uti a me ſumitur, nihil habere, quod reprehendi poſſet. Atque hoc ipſo ſenſu accepta Ratio quandoque etiam experientiæ opponitur. Ratio enim, cum ſit catena veritatum, eas etiam, quas experientia illi ſuppeditat, ad eliciendas ex iis concluſiones mixtas, copulare valet: at Ratio pura illa & nuda, ab Experientia diſtincta, ſolas veritates, a ſenſibus neutiquam dependentes, tractat. Fides quidem cum experientia conferri poteſt, cum Fides (quoad rationes, ejus veritatem comprobantes,) ab experientia pendeat eorum hominum, qui miracula, quibus

(a) Per *catenam Leibnitius* nihil aliud intelligit, quam nexum, quo quid continet rationem ſufficientem coëxiſtentiæ vel ſucceſſionis alterius; per *veritates* vero veritates univerſales. Eſt definitio ab *objecto* cognitionis noſtræ deſumta; alias Ratio ſumitur pro facultate animæ nexum veritatum univerſalium perſpiciendi. Experientia reſpicit veritates facti, nec illius ope nexus veritatum univerſalium perſpicitur, hinc Experientia quoque Rationi contradiſtinguitur, uti colligit *Leibnitius*, & fuſius explicat *Wolffius* in Pſychol. Emp. Lat. §. 483. ſqq. & Ratio *pura* audit, ubi in ratiocinando non admittuntur niſi definitiones ac propoſitiones a priori cognitæ, uti in Arithmetica, Geometria & Algebra; ubi vero præter has admittuntur & aliæ, quæ a poſteriori cognoſcuntur, cum Ratione in cognoſcendo Experientia concurrit, & *pura non eſt*. Hinc, quod dicitur, *Connubium Rationis & Experientiæ*, ſcientiis quam maxime proficuum.

quibus revelatio innititur, viderunt; nec non a Traditione fide digna, per quam ea ad nos usque pervenerunt, sive per scripturas, sive per relationem illorum, qui eadem conservarunt. Eadem fere ratione, qua nos *experientia* hominum, qui Sinam ipsi lustrarunt, eorumque fidei plena relatione nixi, mira illa credimus, quæ de remotissima illa regione narrantur; quæ vero intelligenda sunt salvo interno Spiritus divinioris motu, qui mentes occupat, eas convincit, & ad bonum, hoc est, fidem charitatemque impellit, ut motivis non semper indigeat.

2. Sed Veritates Rationis duplicis sunt generis; aliæ adpellantur *Veritates Æternæ*, & hæ sunt absolute necessariæ, ita ut oppositum involvat contradictionem; cujus modi sunt veritates eæ, quæ necessitatem habent Logicam, Metaphysicam, aut Geometricam, ut is, qui eas negaverit, ad absurdum redigi queat. Aliæ vocari possunt *Positivæ*, quoniam fundunt leges, quas indere naturæ Deo placuit, vel saltem ab his dependent. Nos quidem has discimus vel per Experientiam, hoc est, *a posteriori*, vel per Rationem, & *a priori* (b), dum nempe convenientiam, ob quam illæ sint electæ, gnaviter excutimus. Hæc convenientia suas quoque regulas ac rationes habet; sed electione Dei libera, non necessitate Geometrica fit, ut, quod magis convenit, oppositio præferatur, & ad existentiam promoveatur. Itaque dici potest, *necessitatem physicam* fundari in *necessitate morali*, hoc est, in Sapientis electione, quæ sua sapientia digna est, & sic utramque distingui debere a *necessitate Geometrica*. Hæc physica necessitas facit ordinem naturæ, & sita est in regulis motus, atque aliis quibusdam legibus generalibus, quas Deo rebus indere placuit, dando illis esse. Verum igitur est, Deum illas non sine ratione sanxisse, neque enim quidquam temere, aut forte, vel pura puta cum indifferentia, unquam eligit; sed possunt tamen generales boni atque ordinis rationes, quibus ad seriem illam eligendam permotus est, quandoque potioribus ordinis superioris rationibus vinci.

3. Patet ex his, Deum res creatas legibus, quas ipsis præscripsit, exsolvere posse, inque iis aliquid producere, quod illarum natura non ferat, faciendo *Miraculum*; cumque ita ad perfectiones & facultates iis, ad quas suapte natura pertingere possunt, nobiliores elevantur, facultatem istam Scholastici adpellant *Potentiam Obedientialem* (c), quod nimirum

(b) Sunt hi duo modi, quibus ad cognitionem rerum pertingimus. Quicquid nimirum cognoscimus, vel *experiundo* addiscimus, vel *ratiocinando* eruimus; isto si modo agimus, rem *a posteriori*, hoc vero *a priori* cognoscere dicimur: ille *sensus* respicit, hic *intellectum*.

(c) Effectus sc. miraculosus non adversari debet essentiæ illius entis, in quo contingit; quoniam impossibilia fieri nequeunt. Eam habilitatem entis ad miraculum, seu eam receptivitatem miraculi vocabant Scholastici *Potentiam Obedientialem* in creaturis, seu entibus contingentibus. Patet ex his quoque, quomodo existentiam Dei miracula probent, & quam longe

rum res illam obtinet obediendo mandatis ejus, qui, quod ipsa non habet, dare potest; quamvis dicti Scholastici plerumque hujus potentiæ exempla proferant, quæ pro ἀδυνάτοις habeo, v. gr. quando contendunt, Deum rei creatæ facultatem creandi dare posse. Fieri quidem miracula possunt, quæ Deus patrat ministerio Angelorum, ubi naturæ leges non magis violantur, quam si naturam arte juvant homines; cum artificium Angelorum a nostro non differat, nisi perfectionis gradu: interim tamen semper verum manet, naturæ leges dispensationi Legislatoris subjectas esse: cum contra veritates æternæ, quales sunt Geometricæ, omnem plane exceptionem excludant, nec Fides iis adversari possit. Hinc fieri nequit, ut detur aliqua objectio contra veritatem, quæ sit invicta. Quodsi enim est demonstratio, principiis, vel factis usquequaque manifestis, innixa, & e veritatibus æternis, mutuo nexu cohærentibus, conflata, conclusio certa est & omni dispensatione superior, adeoque oppositum debet esse falsum; alioqui duæ propositiones contradictoriæ simul possent esse veræ. Sin objectio demonstrandi vim non habet, verisimile tantum ea argumentum formare potest, quod adversus Fidem robore destituitur, cum in confesso sit, Religionis Mysteria adparentibus contraria esse. Jam vero *Bælius*, in Responso suo posthumo ad *Joannem Clericum*, profitetur, se non contendere, quod contra veritates Fidei demonstrationes dentur, atque ita invictæ illæ difficultates omnes, jactata hæc Rationis cum Fide prælia, evanescunt.

Hi motus animorum atque hæc discrimina tanta,
Pulveris exigui jactu compressa quiescunt.

4. Theologi Protestantes æque ac Romani, quotquot materiam hanc curatius ponderant, mecum in his, quæ sustineo, placitis consentiunt; & omne id, quod adversus Rationem profertur, non nisi contra Rationem, nomen hoc mentitam, corruptam, & falsa veri specie delusam, valet. Idem de divinæ justitiæ atque bonitatis notionibus dixero. Interdum de iis disputatur, ac si nec earum ideam, neque definitionem ullam, haberemus. Verum re ita comparata, nihil profecto rationis nobis relinqueretur, cur hæc attributa Deo tribueremus, inque ipsius laudes eapropter effunderemur. Bonitas, & justitia, perinde atque sapientia illius,

longe abeat *ill. Vir* a sententia *Spinozæ*, in Tr. Theol. Polit. existimantis, miracula ad captum vulgi facta fuisse; miraculum enim esse opus, cujus causam naturalem exemplo alterius rei solitæ explicare non possumus, naturæque potentiam ipsam Dei virtutem esse & potentiam. Cæterum solum Deum facere miracula *rigoroſe dicta*, eleganter docet hic *idem Vir ill.* ad cujus dicta velim consulatur *ill. Bilfingerus*, in *Diluc. Philoſ.* §. *CCXVI.* Scholasticorum vero vitia & defectus, obiter hic notatos, ex illius Meth. Jurisprud. profert *Cel. Canzius*, in U. Ph. L. & Wolf. P. II. §. 744. sqq.

illius, in hoc ſolum a noſtra bonitate, juſtitia & ſapientia, differt, quod his illæ ſint infinite perfectiores. Itaque nec notiones ſimplices, nec veritates neceſſariæ, nec demonſtrativæ Philoſophorum conſequentiæ, Revelationi poſſunt eſſe contrariæ. Et ſi qua axiomata Philoſophica in Theologia rejiciuntur, hoc ideo fit, quod ea non, niſi neceſſitatem phyſicam aut moralem, continere deprehenduntur, quæ tantum in communiter contingentibus locum habet, adeoque in adparentibus fundatur, ſed quæ, ſi Deo ita viſum fuerit, deficere poteſt.

5. Ex dictis adparet, ſæpe aliquid confuſionis ineſſe in verbis eorum, qui cum Philoſophia Theologiam, aut Fidem cum Ratione, committunt: quaſi vero idem foret, *explicare*, *comprehendere*, *probare*, *tueri*. Quam confuſionem nec ipſum *Bælium*, quantumvis perſpicaciſſimum, ſemper caviſſe video. Myſteria *explicari* poſſunt, quantum ad credenda ea ſatis eſt, at *comprehendi* non poſſunt, nec intelligi, *quo pacto* exiſtant. Sic in Phyſica quoque uſque ad certos quoſdam cancellos complures qualitates ſenſiles, imperfecte quidem, explicamus, ſed eas minime comprehendimus. Neque vero Myſteria probare Ratione poſſumus; quicquid enim *a priori*, ſive ratione pura, probari poteſt, poteſt & comprehendi. Itaque poſtquam probationibus veritatem Religionis evincentibus, *motivis* nempe *credibilitatis*, impulſi, Myſteriis adſenſum præbuimus, ſolum nobis reſtat, ut adverſus objectiones illa *tueri* valeamus; quod niſi poſſumus, nec credere illa ſatis tutum erit; quicquid namque ratione ſolida, & demonſtrationis vi gaudente, convelli poteſt, non poteſt non eſſe falſum; adhæc motiva credibilitatis, non niſi *moralem* gignentia *certitudinem*, æquarentur, immo vincerentur objectionibus, quæ ſi evidentes prorſus & demonſtrativæ forent, *omnimodam abſolutamque certitudinem* adferrent (d). Atque hæc pauca difficultatibus, quæ uſum Rationis ac Philoſo-

(d) *Ill. Bilfingerus*, in Diſſ. de Myſteriis Chriſtianæ Fidei generatim ſpectatis, A. 1732. Tub. habita, ad eundem plane modum, *hominem vere rationalem habere ſe*, ait, *ad myſteria, uti cæcus natus ad colores. Cæcus* caret facultate cognoſcendi colores; neſcit, quod dentur. *Homo tantum Philoſophus* caret facultate cognoſcendi myſteria; neſcit, quod dentur. *Ille*, ſi audiat dari, per ſe ipſum non poteſt in illos (*colores*) inquirere; non poteſt eorum notitiam obtinere intuitivam. *Hic*, ſi audiat dari, per ſe ipſum non poteſt in illa (*myſteria*) inquirere: non poteſt eorum notitiam obtinere intuitivam. *Ille*, poteſt credere, quæ audiat; poteſt ex analogia reliquorum ſenſuum concipere aliquid eorum; poteſt ex illis axiomata condere de coloribus, & deducere ex illis corollaria; poteſt ex his ipſis indicare videntibus, quid facere oporteat, ut hi vel alii colores, hoc vel alio ordine, & gradu, prodeant; colores ipſos nec per ſe intueri poteſt, neque vel notitiam ſuam augere ultra id, quod audit, & ex illo colligit. *Hic*, poteſt credere, quæ audiat, (viribus tamen, quas hic ipſe auditus confert, præviis): poteſt ex analogia reliquarum doctrinarum concipere aliquid eorum: poteſt audita ſub generales colligere notiones: poteſt ex illis axiomata condere de myſteriis, & deducere ex illis conſectaria: poteſt ex his ipſis indicare fidelibus, ad quos actus quinam effectus fluant, &

quo

loſophiæ circa Religionem ſpectant, amoliendis ſufficere poſſent, niſi ſæpe numero cum hominibus, præjudicio laborantibus, res nobis eſſet. Quoniam itaque verſamur in argumento maximi momenti, quod a multis mire implicatum fuit, juvat illud adcuratius perſequi.

6. *Quæſtio de Conformitate Fidei cum Ratione* nullo non tempore graviſſimum Problema fuit. Sub ipſis Eccleſiæ naſcentis primordiis Doctores Chriſtiani longe dexterrimi Platonicorum placitis velificabantur, quæ ipſis maxime adridebant, quæque tum temporis valde celebrabantur (e). Senſim ſenſimque *Platonis* in locum ſucceſſit *Ariſtoteles* (f) cum ſyſtemata placere cœperunt, ipſaque Theologia magis *ſyſtematice* tractari ob generalium deciſiones Conciliorum, limata definitaque formularia exhibentium. *S. Auguſtinus*, *Boëtius* (g), & *Caſſiodorus* (h) in Occidente, & S. *Joannes Damaſcenus* (i) in Oriente, Theologiæ in ſcientiæ formam redigendæ multum profuere, ut *Bedam*, *Alcuinum*, *Anſelmum*, & quoſdam alios Theologos, in Philoſophia verſatos, præteream, donec tandem Scholaſtici (k) ſupervenere, otioque monaſtico frena laxante ſpeculatio-

quo ordine: effectus ipſos neque per ſe adtingere poteſt, neque vel notitiam ſuam augere amplius ipſe poteſt, ultra id, quod audit, & ex illo per conſequentias infertur. *Ille*, verbo: nova de coloribus inventa ex phænomenis detegere non poteſt. Non poteſt ſapere ſupra id, quod auditu accipit. *Hic*, verbo: nova de myſteriis inventa non poteſt eruere. Non poteſt ſapere ſupra Scripturam, p. 14. 15.

(e) Ita placebat Philoſophia inprimis *Juſtino* Martyri, *Clementi* Alexandrino, *Origeni*, ipſique *Auguſtino*, de quibus v. Litteratiſſimus Vir, *Theoph. Stolle*, in Hiſt. Litter. T. II. §. LXV. In cauſa inter alia erat, quod credebant, *Platonem* ſua a *Moſe* deſumſiſſe, & cum *Moſis* pariter atque Religionis Chriſtianæ placitis egregie conſpirare. *P. Baltus*, *Jeſ.* Platoniſmo quidem Patres liberare contendit, ſed argumenta, quæ adfert, id nequaquam evincunt, in Lib. *Défenſe des Saints Pères, accuſés de Platoniſme, Pariſ.* 1711. 4. contra Auctorem Libri, *Le Platoniſme dévoilé*, quem *Souverainium* eſſe perhibent, ſcripto.

(f) Variam Philoſophiæ Ariſtotelicæ fortunam fuiſſe, notum eſt, V. *Jo. Launoius* in Libr. *de varia Ariſtotelis in Acad. Pariſ. fortuna*, & *Jo. Herm. ad Elſvvich Schediaſma de varia Ariſtot. in Scholis Proteſtantium fortuna*, utrumque ſimul ed. Witeb. 1720. in 8.

(g) *Anicius Manlius Torquatus Boëtius* initio ſæculi VI. ſub *Theodorico*, Gothorum Rege, floruit, & primus fuit, qui *Ariſtotelem* latine interpretabatur. V. de eo *Le Clerc Biblioth. Choiſ. Tom. XVI. Art. IV. p. 192. ſqq.* Hoc ſæculo invaluit ſtudium concinnandi compendia & ſyſtemata philoſophica, ad quod inſtitutum *Boëtii* opera uſi ſunt, cum Græca non intelligerent.

(h) *Marc. Aurelius Caſſiodorus* Libro *de ſeptem diſciplinis, grammatica, rhetorica, dialectica, arithmetica, muſica, geometria, & aſtronomia*, oſtendit, ipſi quoque adridere ſyſtematicam docendi rationem.

(i) *Joannes*, a patria *Damaſcenus*, ab eloquentia *Chryſorrhoas*, ſæculo VIII. celebris, in ſuis *de Orthodoxa fide* Libris primus aliquid molitus eſt, quod ſyſtematis cujuſdam indolem referebatur. Opera ejus eleganter excuſa ſunt Pariſ. 1712. fol. curante *Michaële le Quien*, Ord. FF. Prædicatorum. V. *Fabric.* Biblioth. Gr. L. V. 30. 11.

(k) *Rev. Buddeus* in *Iſag. Hiſtor. Theol.* p. 352. „Non erraverit, qui dixerit, Theologiæ Scholaſtico-ſyſtematicæ fontem præcipuum in Eccleſia occidentali fuiſſe,

lationibus, Philoſophia Ariſtotelica recenter ex Arabico translata adjutis, Theologiæ ac Philoſophiæ mixtura quædam adparuit, cujus potiſſimæ Quæſtiones eo tendebant, ut Fides cum Ratione conciliaretur. Enim vero conamini non omnis, quem ſperare fas erat, ſucceſſus reſpondit, tum quia Theologia injuria temporum, ignorantia, opinionumque pertinacia, haud parum corrupta fuerat, tum quia Philoſophia, præter defectus privatos, ſane ingentes, Theologiæ vitiis gravabatur, hæcque itidem obſcuriſſimæ imperfectiſſimæque Philoſophiæ ſocietati innexam ſe eſſe ſentiebat. Interim fatendum eſt cum incomparabili *Grotio*, ſub barbaræ Monachorum latinitatis ſordibus aurum quandoque latere; optavi hinc non una tantum vice, ut eruditus aliquis, diſcendo Scholæ idiomati munere ſuo deſtinatus, ex eorum ſcriptis optima quæque ſeligeret, utque alter *Petavius* ac *Thomaſſinus*, apud Scholaſticos præſtaret id, quod inſignes hi Duum-Viri in Patribus effectum dedere (l). Opus iſtud ſane curioſitate ſæculi dignum, Hiſtoriæque Eccleſiaſticæ utiliſſimum foret, utpote dogmatum hiſtoriam continuaturum uſque ad *renatas litteras humanitatis* (quarum ope facies rerum mutata fuit) immo ulterius quoque. Etenim dogmata non pauca, veluti de Prædeterminatione Phyſica, de Scientia media, de Peccato Philoſophico, de Præciſionibus objectivis, aliaque multa in Theologia Theoretica, quin etiam in Theologia Practica Caſuum Conſcientiæ, poſt ipſum adeo Concilium Tridentinum, famam adepta ſunt.

7. Paullo ante mutationes iſtas, ac magnam, quæ etiamnum durat, ſciſſionem Occidentis, viguit apud Italos Philoſophorum Secta quædam, qui hanc, quam nos tuemur, Fidei cum Ratione conformitatem oppugnabant. *Averroiſtas* vocitabant, a duce ſuo, celebri Scriptore Arabe, Commentatore per excellentiam cognominato, & *Ariſtotelis* mentem inter cæteros ſuæ gentis Philoſophos melius, ut videbatur, adſecuto (m).

fuiſſe, *Auguſtinum*, &c. Summam doctrinæ Chriſtianæ paucis complexus eſt in *Enchiridio ad Laurentium de Fide, Spe, & Charitate*, A. 1705. Lipſ. recuſo.

(l) *Dionyſius Petavius*, ait *Jo. Fr. Buddeus* in Iſag. Hiſtor. Theol. p. 579. inter eos, qui dogmaticam theologiam ex Patrum monumentis tractant, ita eminet, ut reliquorum gloriam plane obſcuraverit, ſoluſque fere dignus ſit, qui commemoretur. Immortale namque nominis decus conſequutus eſt ob *Opus de Theologicis Dogmatibus*, cujus editio & noviſſima, & optima, Amſtelodami ſex tomis in fol. 1700. prodiit. *Idem* p. 582. Sequutus *Petavium*, aut eum imitatus eſt, *Ludovicus Thomaſſinus*, quippe qui itidem *Dogmata Theologica* tribus tomis complexus eſt, quorum primus 1680. reliqui duo 1684. Pariſiis lucem adſpexerunt. Æmulatione *Petavii* inductum, eum ad dogmata hæcce ſcribenda animum adjeciſſe, Viri docti obſervant; licet, ſive eruditionem, ſive dictionis nitorem, ſpectes, ejus neutiquam adſecutus ſit laudem.

(m) *Averroes* Sæculo XII. floruit. Quantum illius, reliquorumque Arabum, *Avicennæ*, *Algazelis*, placitis damnum orbi Chriſtiano inlatum ſit, in propatulo eſt. Quanti *Ariſtotelem* fecerit, hoc ipſius effatum loquitur. *Ariſtotelis*, ait, diſciplina eſt ſumma veritas, quoniam ejus intellectus fuit

Hic itaque Commentator, id, quod Græci Interpretes dudum docuere, ulterius provehens, contendebat, juxta *Ariſtotelem*, adeoque juxta Rationem, (ea namque tempeſtate utrumque idem fere ſonabat,) immortalitatem animæ ſtare non poſſe. En ipſius ratiocinium. Genus humanum ſecundum *Ariſtotelem* æternum eſt; igitur ſi animæ ſingulares non occidunt, deveniendum erit ad exploſam ab iſto Philoſopho Metempſychoſin; vel, ſi novæ ſemper animæ exiſtunt, animas infinitas, ab omni æternitate conſervatas, admittere oportebit: atqui infinitum actu implicat juxta ejuſdem *Ariſtotelis* doctrinam: Ergo animas ſive formas corporum organicorum, aut ſaltem intellectum paſſivum, unicuique homini proprium, una cum corporibus interire neceſſe eſt. Reſtabit proinde ſolus intellectus agens, omnibus hominibus communis, quem Ariſtoteles deforis advenire ajebat, quemque operari oportet, ubicumque organa diſpoſita repererit, ad eum fere modum, quo ventus, in organi fiſtulas apte diſpoſitas incurrens, harmoniam quandam muſicam producit.

8. Nihil erat imbecillius jactata hac demonſtratione; nam *Ariſtoteles* neque Metempſychoſin ſatis confutaſſe, nec humani generis æternitatem probaſſe legitur; miſſis denique his rebus, falſiſſimum etiam eſt, infinitum actu implicare. Interim Ariſtotelicis iſta demonſtratio habebatur invicta, faciebatque, ut crederent, dari certam quandam Intelligentiam ſublunarem, cujus participatio intellectum noſtrum agentem præſtaret. Alii, *Ariſtoteli* minus addicti, longius progrediebantur, atque animam quandam univerſalem, quæ animarum omnium ſingularium quaſi oceanus eſſet, commenti, eam animam, dum cæteræ ſingulares naſcuntur & intereunt, ſolam perſiſtere poſſe exiſtimabant. Hos ſi audias, animæ oriuntur, dum guttarum inſtar ab oceano ſuo ſeparantur, corpus, quod animare poſſint, offendentes; intereunt autem, dum, corpore deſtructo, non aliter ac fluvii mare ingreſſi, rurſus oceano junguntur. Nec pauci Deum ipſum eſſe hanc animam univerſalem ſibi perſuadebant, quamvis alii eam ſubordinatam & creatam arbitrarentur. Pravum hoc dogma pervetuſtum eſt, & ad præſtringendos vulgi oculos aptiſſimum. *Virgilius* id elegantibus hiſce verſibus reddidit. (Æn. VI. ℣. 724.)

Principio cœlum ac terram campoſque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ Titaniaque aſtra
Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Et alibi adhuc (Georg. IV. ℣. 221.)

Deum

fuit finis humani intellectus, datus nobis divina providentia, ut ſciremus, quicquid ſciri poteſt. V. *Rapin Reflex.* p. 324. *Hornii Hiſtor. Philoſ.* p. 292.

Deum namque ire per omnes
Terraſque tractuſque maris, cœlumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas:
Scilicet huc reddi deinde, ac reſoluta referri. (n).

9. Hunc in ſenſum accepta a nonnullis eſt anima mundi Platonica; verum majore, ut videtur, jure hæc communis anima, omnes alias abſorbens, Stoicis adſcribi poteſt. Qui opinioni huic adſurgunt, dici *Monopſychitæ* poſſent, cum juxta illos reapſe ſit anima, quæ ſubſiſtat, tantum unica. *Cl. Bernerius* obſervat, hanc ſententiam, apud Eruditos in Perſia, inque Magni Mogolis ditionibus, fere paſſim receptam eſſe; nec procul ab illa abeſſe videntur & Cabaliſtæ ac Myſtici. Germanus quidam, e Suevia oriundus, qui aliquot ab annis, ad Judæos transfuga, ſub *Moſis* Germani nomine dogmata ſua diſſeminavit, *Benedicti Spinoſæ* adſerta ſecutus, antiquam Ebræorum Cabalam a *Spinoſa* inſtauratam fuiſſe cenſuit: ac Vir eruditus, qui proſelytum illum Judæum confutavit, eandem inflare tibiam videtur. Conſtat, *Spinoſam*, unicam duntaxat ſubſtantiam in mundo agnoviſſe, cujus tantum modificationes tranſitoriæ ſint animæ ſingulares. *Valentinus Weigelius*, in Tſchopa Miſniæ Paſtor (o), Vir ingenii

(n) Eſt hæc doctrina *Pythagoræ*, ab Ægyptiis, uti creditur, mutuo accepta. Statuit enim ille, Deum eſſe immiſtum elementis omnibus, & rebus viſibilibus. Audias de eo præ reliquis differentem *Jo. Marshamum*, in Canone Chron. p. 276. ſqq. ed. Lipſ. *Th. Campanella* in Libr. de Sensu rerum, Philoſophos alios recenſet, huic ſententiæ, diverſis quippe rationibus, veſtificantes, nec ab illuſtri Viro longius abeſt, ſi ſuam ſententiam veterum Philoſophorum opinionibus ita opponit: „Si, *inquiens*, omnia opera Dei perfecta ſunt, (ut *Moſes* & natura teſtantur) fateri oportet, eas rebus vires ab eo largitas eſſe, quæ ipſarum conſervationi ſufficiant, &c. L. I. Cap. VI. Cæterum verſus hoſce Virgilianos egregie illuſtrat ſuo Commentario *Servius*, quem leg. in ſplendida illa Lugd. & Amſt. editione cum Not. Var. a. 1680. *apud Jac. Hackium*, emiſſa, p. 1085. qq. *Jo. Ad. Oſiander* in Collegio Conſiderationum in Dogmata Theol. Cartesianorum Cap. IX. ubi *de Mundo* agit, *Platonem*, & *hos verſus Virgilianos*, exculpat, *animamque mundi*, *analogia quadam & ſimilitudine qualicunque in virtutem Dei omnia pervadentem intime, atque ſuſtinentem & gubernantem*, interpretatur. Id certum eſt, *Stoicis* potius, quam *Platoni*, imputari poſſe, hac ſententia Deum cum creaturis commiſcuiſſe, quod & *Ill. Leibnitius* §. ſeq. adſerit. *Summe Rev. Abbas Moshemius* ad *Cudvvorthi* Syſt. Intell. præclare docet, *Platonem* animam, cujus ortum deſcribit, a genitore ſuo (*Opifice ſc. & Conditore Univerſitatis*) plane divellere ac diſtrahere. Conf. Ejus prolixam Diſp. p. 680. not. 49. ad *Cudvvorth.* Fortaſſe, ſi res veterum adcuratius perveſtigentur, veritas dicti Auguſtiniani patet, *non eſſe gentes uſque adeo ad falſos Deos delapſas, ut opinionem amitterent unius Dei veri.* Contra Fauſt. Manich. L. 20. Cap. 19.

(o) Ex Schola *Theophr. Paracelſi* prodiit *Weigelius*, A. 1588. in parochia Tſchopavienſi mortuus. Profligavit præ aliis errores illius *Nic. Hunnius* in *der Chriſtlichen Betrachtung der neuen Paracelſiſchen und Weigelianiſchen Theologie*, libriſque pluribus aliis.

nii haud vulgaris, immo nimii, quanquam Enthusiastes audierit, quidpiam fortasse tale sensit, uti & is, qui se nuncupat *Joannem Angelum Silesium*, Auctor quorundam non inelegantium versiculorum Germanicorum, ad pietatem acuendam factorum, qui epigrammatum instar recens recusi sunt. Ac generatim deificatio Mysticorum pravum hunc in sensum trahi posset, quod dudum *Gerson* (p) notavit adversus *Rusbrochium*, Auctorem Mysticum, cujus locutiones, consilio, ut videtur, minime malo prolatæ, veniam merentur, sed præstat ita scribere, ut venia nihil sit opus; tametsi nullus diffitear, expressiones exaggeratas, &, ut ita dicam, poëticas vi ad movendum, persuadendumque, pollere sæpe majori, quam quæ ad normam penitus exactæ sint.

10. Sed & proprietatis totius annihilatio, a Quietistis ultra limites fatigata, etiam impietatis larvatæ species quædam apud nonnullos esse possit: quale est, quod de Quietismo *Foë*, magnæ apud Sinas Sectæ Auctoris, narratur; qui postquam per annos quadraginta Religionem suam prædicasset, mortem imminere sentiens, discipulis suis professus est, se veritatem ipsis celasse sub metaphorarum integumentis; ad nihilum omnia redire, & esse id primum rerum omnium principium. Videtur hoc pejus adhuc sonare, quam Averroistarum opinio. Neutra certe doctrina ulla ratione defendi potest, insulsa, si quæ alia: interim tamen Recentiores quidam universalem hanc & unicam animam, reliquas absorbentem, adoptare haud dubitarunt. Nimios illa plausus profecto tulit apud eos, qui forti se spiritu jactant, & *Preissacus*, militia atque ingenio non postremus, qui Philosophiæ quoque operam dedit, suis in dissertationibus eandem palam ostentavit. Mederi huic malo *Harmonia præstabilita* optime potest. Ostendit namque illa, esse necessario substantias simplices & inextensas, quaquaversum in totam naturam diffusas; has substantias independenter ab omni, quod Deus non est, subsistere debere, neque unquam ab omni corpore organico separari. Qui vero vel animas perceptionis capaces, rationis incapaces, contendunt esse mortales, vel animabus solis rationalibus perceptionem tribuunt, Monopsychitarum telis patent; semper enim erit difficile hominibus persuadere, belluas non sentire, &, si id, quod perceptionis capax est, interire posse semel concedatur, vix animarum nostrarum immortalitas ratione defendi potest.

11. Feci hanc digressiunculam, quod ea opportuna mihi visa est, hoc præsertim tempore, quo multos ad evertendam funditus religionem nimium

(p) *In Epistola contra* Jo. Rusbrochii *Librum de Ornatu spiritualium nuptiarum. Rusbrochium* contra *Gersonem* defendere conatus est *Jo. de Schonhovia.* De imputata Mysticis deificatione, ut & de memorato *Jo. Rusbrochio* consul. *B. Aug. Herm. Franckii gründliche und gewissenhaffte Verantwortung gegen* D. Jo. Frid. Mayers *harte und unwarhaffte Beschuldigungen*, p. 97. sqq. it. p. 277. sqq.

mium quantum proclives esse videmus: redeoque ad Averroistas, qui, quod dogma suum ex ratione demonstrari arbitrabantur, animam hominis juxta Philosophiam mortalem esse contendebant, professi interim, se Theologiæ Christianæ, animam immortalem esse docenti, judicium submittere. Verum suspecta habebatur ista distinctio, hocque Rationis a Fide divortium aperte repudiatum fuit ab istius ævi Præsulibus ac Doctoribus, & tandem sub *Leone X.* damnatum in ultimo Concilio Lateranensi, quod Eruditos etiam hortabatur, ut dissolvendis iis difficultatibus, quæ Theologiam ac Philosophiam adversis committere cornibus viderentur, operam ingeniumque suum impenderent. Non defuere tamen, qui nihilominus dogma illud de Fidei & Rationis pugna clanculum fovere perrexerint: *Pomponatius* (q) hac suspicione non immunis fuit, quamvis mentem suam aliter explicaret, & Secta quoque *Averroistarum* traditione se conservavit. *Cæsar Cremoninus* (r) Philosophus ea tempestate famigeratissimus non vulgare ejus columen fuisse creditur. *Andreas Cæsalpinus* (s), Medicus, (Auctor insignis, qui post *Michaëlem Servetum* sanguinis circulationem proxime adtigit,) a *Nicolao Taurello* (Libro, cui titulus: *Alpes Cæsæ*,) postulatus est, tanquam unus ex istis Peripateticis, qui Religioni adversarentur. Hujus etiam doctrinæ vestigia inveniuntur in *Circulo Pisano Claudii Berigardi* (t) qui Auctor, origine Gallus, fixo in Italia domicilio, Philosophiam Pisis docuit: sed inprimis Scripta & Epistolæ *Gabrielis Naudæi*, uti & *Naudæana* Averroismum, dum Medicus hic Eruditus in Italia degeret, adhuc perdurasse, ostendunt (u). Philosophia corpuscularis, paullo post invecta, hanc Sectam, nimis sane Peripateticam,

(q) *Petrus Pomponatius*, *Mantuanus*, A. 1462. d. 16. Nov. natus, A. 1525. Bononiæ decessit. *Vaninus* dixit, *in Amphitheatro Provid. divin. Exercit. VI. Pythagoram* de *Pomponatio* judicaturum fuisse, animam *Averrois* in ipsum migrasse. Illius inprimis Lib. *de Immortalitate Animæ* fecit, ut in Catalogum Athæorum referretur.

(r) *Cæsar Cremoninus*, A. 1631. e vivis discessit, natus A. 1550. decem annos Ferrariæ, quadraginta Patavii Philosophiam professus. *Naudæus* in Naudæanis p. 55. *Cremonin cachoit finement son jeu en Italie: nihil habebat pietatis, & tamen pius haberi volebat. Une de ses maximes étoit: intus ut libet, foris ut moris est.*

(s) *Andreas Cæsalpinus*, A. 1603. defunctus Archiater *Clementis VIII.* Pontif. Circulationem sanguinis agnovisse demonstrat *Bælius* in Diction. Art. Cæsalpin. Edidit Quæstionum Peripateticarum Libros V. quod adgressus *Nic. Taurellus* in Libr. Alpes Cæsæ, hoc est, *Andr. Cæsalpini* monstrosa dogmata discussa & excussa. ib. *Bæl.*

(t) *Claudius Berigardus*, Molini natus, sæc. XVII. floruit, Pisis & Patav. Philosophiam docuit, & *Dubitationes Galilæi Lyncii*, it. *Circulum Pisanum*, *s. Opus de Veteri & Peripatetica Philosophia in Aristotelis Libros Physicorum*, edidit.

(u) *Gabr. Naudæus*, *Parisiensis*, A. 1600. d. 2. Febr. natus, A. 1653. d. 29. Jul. Abbavillæ ad plures ivit. Vir erat omnibus litterarum ornamentis excultus. Scripta ejus recensentur in *Cel. Jœcheri gelehrtem Lexico* sub Tit. NAUDÆUS. Naudæana & Patiniana primum Paris. 1701. in 12. prodiere, sed emendatius Amst. 1702. in 12.

cam, exſtinxiſſe videtur, aut certe cum eadem permixta fuit: ac fieri poteſt, ut Atomiſtæ quidam reperiantur, qui, ſi tempora permitterent, ab Averroiſtarum dogmate non abhorrerent: verum abuſus hic moleſtus eſſe nequaquam debet iis, quæ in Philoſophia corpuſculari bona ſunt, quæque cum iis, quæ in *Platone* atque *Ariſtotele* ſolida inveniuntur, commodiſſime conciliari queunt, ut cum vera Theologia utraque conſiſtant.

12. Reformatores, ac *Lutherus* præcipue, quemadmodum ſupra jam notavi, locuti quandoque ſunt, quaſi Philoſophiam omnino rejecerint, Fideique inimicam eſſe judicaverint. Sed, ſi res probe perpendatur, adparet, *Lutherum* Philoſophiæ nomine nihil aliud intelligere, quam id, quod ordinario Naturæ curſui conſentaneum eſt, aut forſitan id, quod in Scholis docebatur; veluti dum dicit, ſecundum Philoſophiam, hoc eſt, ſecundum ordinem Naturæ, fieri non poſſe, ut Verbum caro fiat; & dum adſerit præterea, id, quod in Phyſica verum eſt, in Ethica falſum eſſe poſſe. *Ariſtotelem* ira ipſius potiſſimum petebat, ita ut jam ab Anno MDXVI. quo de reformatione Eccleſiæ nihildum cogitabat, repurgandæ Philoſophiæ conſilium cepiſſet. Sed mitiora deinceps idem ſenſit, & *Ariſtotelem* ejuſque Ethicam in Apologia Auguſtanæ Confeſſionis laudari paſſus eſt (x). *Melanchthon*, Vir ingenii ſolidi & moderati, variarum Philoſophiæ partium Syſtemata parva condidit, ad Revelationem adcommodata, inque vita civili idonea, quæ etiamnum legi mereantur. Poſt hunc in ſcenam prodiit *Petrus Ramus* (y) multos in Philoſophia ſectatores nactus; ſecta Ramiſtarum in Germania admodum viguit; a Proteſtantibus inprimis culta, & ad Theologiam quoque ipſam adhibita, donec Philoſophia corpuſcularis reſuſcitata, Ramiſticam oblitteravit, Peripateticorumque auctoritatem labefactavit.

13. Interim complures Theologi Proteſtantes a Philoſophia Scholaſtica, quæ apud adverſarios regnabat, quam longiſſime poterant, recedentes, eo progrediebantur, ut ſuſpectam ſibi Philoſophiam ipſam contemnerent: quod diſſidium tandem Helmſtadii exarſit æſtu *Danielis Hoffmanni*

(x) In ea nimirum ita *Melanchth.* Audivimus quoſdam pro concione ablegato Evangelio *Ariſtotelis* Ethica enarrare, nec errabant iſti, ſi vera ſunt, quæ defendunt adverſarii. Nam *Ariſtoteles* de Moribus Civilibus adeo ſcripſit erudite, nihil ut de his requirendum ſit amplius. Cæterum de *Lutheri* odio, & *Melanchthonis* amore in *Ariſtotelem* v. *Cel. Theoph. Stolle*, Hiſtor. Litt. P. II. §. LXXXIII. not. c. d. e.

(y) *Petrus Ramus*, A. 1515. natus. Ejus vitam *Joh. Thom. Freigius*, *Theoph. Banoſius* & *Nicol. Nancelius* dederunt. Opera ejus prodierunt Francof. apud *Wechel.* A. 1595. 8. Methodus res per quatuor genera cauſarum, quam amplexabatur, Jure-Conſultis, Philoſophis, & Theologis quam maxime adriſit, quod eorum Diſpp. & Syſtemata demonſtrant. *In Præfatione ad Scholas Metaphyſicas* Theologiam Ariſtotelis impietatem omnium impietatum vocavit; hinc inimicitiæ Peripateticorum, quibus tandem in Nuptiis Pariſ. ſuccubuit.

ni (z), Theologi, cætera eruditi, & qui in Quedlinburgenſi Colloquio, cui una cum *Tilemanno Heshuſio*, *Julii*, Ducis Brunſvicenſis, Concordiæ Formulam reſpuentis, nomine, interfuit, famam alias fuerat conſecutus. Doctor *Hoffmannus*, neſcio quam ob cauſam, in Philoſophiam invectus erat, cum Philoſophorum abuſus reprehendere potius debuiſſet: ſed occurrit illi *Joannes Caſelius* (aa), Vir celebris, quem ejus temporis Principes atque Eruditi diſtinguebant; quin Dux Brunſvicenſis, *Henricus Julius*, (*Julii*, Academiæ fundatoris, filius) rem ipſe ſuo examini ſubjiciens, contra Theologum pronunciavit. Subinde velitationes aliquot eadem in cauſa exortæ, ſed eas æquivocatione ſemper laboraſſe compertum fuit. *Paulus Slevogtius* (bb), celebris Jenæ in Thuringia Profeſſor, cujus relictæ Diſſertationes, quantopere in Philoſophia Scholaſtica, Litteriſque Ebraicis, verſatus fuerit, adhucdum commonſtrant, cum juvenis eſſet, Libellum ediderat ſub indice *Pervigilium*, *de Diſſidio Theologi & Philoſophi in utriuſque principiis fundato*, occaſione Quæſtionis, num Deus ſit peccati cauſa per accidens? At clarum eſt, ſcopum ipſius fuiſſe, oſtendere, Theologos quandoque terminis philoſophicis abuti.

14. Ut ad ea progrediamur, quæ noſtris temporibus acciderunt, ſuccurrit Anno MDCLXVI. cum *Ludovicus Meyerus* (cc), Medicus Amſtelæ-

(z) Hiſtoriam hanc breviter enarrat *B. Buddeus* in Itag. Hiſtorico-Theol. p. 234. ſqq. *Hoffmannus* nempe Philoſophiam, ceu opus carnis, & ſacris litteris contrarium, damnare cœpit, quam antea ipſemet in magno honore habuit; provocavit etiam in ardore diſputandi ad *Lutherum*, quem infenſum Philoſophiæ Ariſtotelicæ initio fuiſſe, dictum eſt §. anteced. quique inprimis Ethicam *Ariſtotelis* inimicam gratiæ divinæ, ac fovendis Pelagianorum erroribus plane adcommodatam eſſe, exiſtimavit.

(aa) *Jo. Caſelius*, quem recte *B. Buddeus* L. cit. p. 164. magnum quondam elegantiorum litterarum in Germania Statorem & Vindicem adpellat, Gœtingæ A. 1553. natus, & deinceps Philoſ. Profeſſ. Helmſtadii, A. 1613. d. 9. April. mortuus eſt. Multa exſtant eruditionis illius monumenta. *Jo. Chr. Kieſewetter* Partem I. Collectionis Caſelianorum A. 1716. edidit, ſed non continuavit.

(bb) *Paul. Slevogtius*, A. 1596. d. 29. April. natus, Poſſendorffio-Vinarienſis, Jenæ, ubi ſtudiorum ſuorum fundamenta poſuit, A. 1625. LL. Græc. & Hebr. poſt A. 1654. Log. & Met. Prof. factus eſt, ibique diem obiit ſupremum A. 1655. Ultra hoc, quod *Leibnitius* citat, opuſculum, celebrantur illius Dispp. Philoſ. & Philolog. quas itid. Vir illuſtris comprobat.

(cc) *Magnam*, ait *Buddeus* L. cit. p. 236. conf. p. 1795. *Scholæ Carteſianæ invidiam conflavit Auctor*, Exercitationis paradoxæ: *Philoſophia Scripturæ interpres; quem* Lud. Meyerum, *Medicum Amſt. fuiſſe, poſtea innotuit.* Recenſet hinc illius Adverſarios, *Gisbertum Voëtium*, *Sam. Mareſium*, interque Carteſianos, *Abrah. Heidanum*, *Chriſtoph. Wittichium*, *Franciſc. Burmannum*, *Petrum Allingam*, &c. *Dum* vero, pergit, *Lud. Wolzogenius huic certamini acceſſit, rem neutiquam ſerio contra Auctorem Exercitationis paradoxæ egiſſe, viſus eſt, caſtigatus ideo a Jo. van der Wayen*, in Libris tribus de genuina Reformatorum ſententia in negotio de Scripturarum interprete: quibus vero *Wolzogenius* iterum Apologiam, *Orthodoxa Fides* inſcriptam, oppoſuit.

BIBLIOTECA DE LA FACULTAD DE TEOLOGIA DE GRANADA

ſtelædamenſis, Librum, cui titulus, *Philoſophia Scripturæ interpres*, tacito nomine vulgaſſet, (quem plurimi *Spinoſæ*, ipſius familiari, male tribuerunt) commotos fuiſſe Theologos Batavos, enataſque propter eorum adverſus hunc Librum ſcripta controverſias ingentes; multis judicantibus, Carteſianos, dum Philoſophum Anonymum refutant, nimium Philoſophiæ conceſſiſſe. *Joannes Labadius* (dd), (priuſquam a Sacris Reformatorum diſceſſionem feciſſet obtentu quorundam abuſuum, quos in praxin publicam irrepſiſſe ajebat, nec tolerandos eſſe, judicabat) *Wolzogenii* Librum tanquam pernicioſum adgreſſus eſt; ab alio item latere *Vogelſangius* (ee), *van der Wayen*, aliique nonnulli Anti-Coccejani, eundem Librum magna cum acerbitate impugnarunt; ſed adcuſatus coram Synodo cauſam vicit. Exinde in Hollandia increbuere nomina *Theologorum Rationalium & Non-rationalium*, quorum ſæpe meminit *Bælius*, tandemque contra Rationales ſe ſtare profitetur; verum regulas certas, utrimque receptas, aut non receptas circa Rationis uſum in explicanda Scriptura Sacra, adhuc conſtitutas fuiſſe, non liquet.

15. Nec multum abfuit, quin Auguſtanæ Confeſſionis Eccleſiæ ſimili turbarentur diſſidio. Quidam in Lipſienſi Academia Artium Magiſtri, dum diſcipulis privatas *de Philologia Sacra* lectiones domi tradebant, more in hac aliiſque nonnullis Academiis recepto, ubi genus iſtud ſtudii Facultas Theologica ſibi non vindicat: hi, inquam, Magiſtri ſtudium ſacrarum Litterarum, ac pietatis exercitium, acrius urgebant, quam alii, idem munus obeuntes, conſueverunt. Dicuntur etiam in quibuſdam rebus modum exceſſiſſe, novitiæque alicujus doctrinæ ſuſpicionem moviſſe: unde *Pietiſtarum*, quaſi novæ ſectæ, nomen ipſis impoſitum, nomen, quod tantos deinceps in Germania motus excitavit, quodque iis, qui arguebantur, vel eſſe ſimulabantur, ſuſpecti de Fanatiſmo, vel ſaltem hypocriſi latente ſub larva reformationis, bene, an male, inditum fuit. Cum itaque nonnulli eorum, qui Magiſtros iſtos frequentabant, rationibus agendi ſe prodidiſſent, quæ offenſioni eſſent, atque inter cætera contemtu Philoſophiæ, cujus prælectiones in Scholis exceptas igni addixiſſe perhibebantur, ipſi Magiſtri Philoſophiam deſpicatui habere exiſtimati ſunt: ſed hanc criminationem egregie diluerunt, nec erroris ullius, aut hæreſeon ſibi impactarum, convinci potuerunt.

16. Quæſtio de uſu Philoſophiæ in Theologia vehementer agitata fuit inter

(dd) *Jo. de Labadie*, A. 1610. d. 13. Febr. natus, & A. 1674. denatus. Secta Labadiſtarum nota eſt. Liber, qui huc pertinet, inſcrib. *Cenſura Libri Wolzogeniani de Interprete Scripturarum.*

(ee) *Reinerus Vogelſangius*, Paſtor & Prof. Daventrieni. vita functus A. 1679. d. 12. Nov. inter alia ſcripſit, *Juſtam indignationem contra Libellum intitulatum*: Philoſophia S. Scripturæ Interpres; it. *Reſponſionem neceſſariam ad Praf. Lud. Wolzog. de variis ejuſdem fabulis, & ſententia, quæ dixit, Deum poſſe fallere.*

inter Christianos, & cum ad singula factus est descensus, difficile fuit convenire de limitibus, huic usui figendis. Trinitatis, Incarnationis, & Eucharistiæ, Mysteria amplissimam disputationibus ansam præbuere. Recentes Photiniani, priora duo Mysteria impugnantes, certis quibusdam effatis philosophicis utebantur, quæ *Andreas Keslerus*, Confessionis Augustanæ Theologus, in compendio exhibuit in variis, quos de Philosophia Sociniana edidit, Tractatibus (ff). Quod vero illorum Metaphysicam adtinet, ea ex lectione *Christophori Stegmanni* (gg), Sociniani, necdum editæ Metaphysicæ, melius cognoscitur; eam vidi juvenis, & nuper mecum iterum communicata est.

17. *Calovius* (hh) & *Scherzerus* (ii), Auctores in Philosophia Scholastica versatissimi, aliique complures eruditi Theologi, Socinianis prolixe responderunt, ac sæpe feliciter; minime contenti responsa dare generalia, nimis jaculatoria, quæ adversus illos vulgo adhibebantur, nempe: Axiomata, quæ jactant, bona quidem esse in Philosophia, at non item in Theologia; esse hoc vitium Heterogeneitatis, quod μετάβασις εἰς ἄλλο γένος adpellatur, ubi ad res, Rationem supergressas, adplicantur; Philosophiam Theologiæ debere ancillari, non dominari, quod olim *Robertus Baronius* Scotus cavit in fronte Libri sui, cui titulus: *Philosophia Theologiæ ancillans.* Denique esse *Hagarem* quandam prope *Saram*, istamque cum *Ismaële* suo foras pellendam, si heræ imperium detrectet. Hæc responsa nonnihil utique boni habent: sed, cum iis abuti, infaustoque sidere veritates naturales veritatibus revelatis opponere, pronum sit; curæ cordique fuit Eruditis, id, quod in veritatibus naturalibus aut philosophicis necessarium, & omni dispensatione superius sit, secernere ab eo, quod hujusmodi necessitate destituitur.

18. Partis utriusque Protestantes, ubi Socinianos debellare mens est, satis inter se conveniunt: &, quoniam Philosophia horumce Sectariorum non est adcuratissima, eos sæpe feliciter profligarunt. At iidem Protestantes

(ff) *Andreas Keslerus*, *Coburgens.* A. 1595. d. 17. Jul. natus, & ibid. A. 1643. d. 15. Maj. mortuus, inter alia edidit *Examen Physicæ, Metaphysicæ & Logicæ Photinianæ.*

(gg) *Christoph. Stegmannus*, Socin. junior erat frater famigerat. *Joach. Stegmanni*, in exilio Claudiopoli A. 1632. vita functi. Scripsit iste *Dyadem Philosophicam.*

(hh) *Abrah. Calovius*, Morungo-Borussus A. 1612. d. 16. Apr. natus, & A. 1686. d. 20. Febr. Viteberg. mortuus, ut Theol. Prof. Usum Philosophiæ in Theologia ostendit *Metaphysica sua exemplari*; contra Socinianos fortiter stetit, ut illius *Socinismus profligatus*, aliique Libri plurimi, testantur. *Buddeus* L. cit. p. 1355. *Inter Abrah. Calovii Scripta*, ait, *ea, quæ Socinianis opposuit, Eruditis maximo in pretio sunt, & reliquis omnibus a quibusdam præferuntur.*

(ii) *Jo. Adam. Scherzerus*, A. 1628. d. 1. Aug. Egræ in Bohemia natus; *Hulsemanni* Discipulus, & Lipsiæ Theol. Prof. factus, A. 1683. d. 23. Dec. e vita discessit. Nota sunt illius Scripta, uti *Manuale Philosophicum*, *Collegium Anti-Socin.* &c.

ſtantes in materia de Sacramento Euchariſtiæ digladiantur, dum ii, qui ſe *Reformatos* dicunt, (hoc eſt, qui in hoc *Zvvinglium* (kk) potius, quam *Calvinum* (ll), ſequuntur) participationem Corporis Jeſu Chriſti in Sacra Cœna ad nudam repræſentationem ſymbolicam reducere viſi ſunt, adhibito Axiomate Philoſophico, quo ſtatuitur, idem corpus non poſſe ſimul eſſe in duobus locis: contra *Evangelici* (ſtrictius ita nominati, ut a Reformatis diſtinguantur,) ſenſui litterali magis inhærentes, participationem hanc eſſe realem, & myſterium ſupra naturæ vires ibi latere, cum *Luthero* judicarunt. Dogma Tranſubſtantiationis rejiciunt illi quidem, quod minus fundatum illud in Textu eſſe exiſtimant; nec magis tamen Conſubſtantiationem, aut Impanationem, probant, quæ non, niſi ex mala ſuæ doctrinæ intelligentia, ipſis imputari poteſt; ſiquidem nec Corporis Jeſu Chriſti incluſionem in pane admittunt, nec ullam alterius cum altero unionem exigunt; ſed aliquam ſaltem concomitantiam volunt, ita ut hæ duæ ſubſtantiæ ſimul eodemque tempore accipiantur. Credunt, ordinarium verborum Jeſu Chriſti ſignificatum, tempore tam momentoſo prolatorum, quo de ipſius ſuprema voluntate enuncianda agebatur, eſſe retinendum; utque obtineant ſenſum hunc ab omni, quod nos deterrere poſſet, abſurdo immunem eſſe, adſerunt, axioma iſtud philoſophicum, quod exiſtentiam ac participationem corporum ad unicum locum reſtringit, in curſu duntaxat ordinario naturæ valere. Hac ratione ordinariam Corporis Servatoris noſtri præſentiam, qualis corpori quantumvis glorioſiſſimo convenire poteſt, haud deſtruunt. Sed nec ad diffuſionem neſcio quam

(kk) *Huldricus Zvvinglius*, A. 1487. d. 1. Jan. Wildenhuſiæ apud Helvetios natus, A. 1531. d. 11. Oct. in prælium cum ſuis excitus, interiit. Opera ipſius, Thetica, Polemica, Exegetica & Epiſtolas complectentia, IV. Tomos compleruntur.

(ll) *Jo. Calvinus*, Novioduni A. 1509. d. 10. Jul. natus, A. 1564. d. 27. Maj. ad plures migravit. Opera ejus IX. Voluminib. Amſt. 1667. prodierunt. Quomodo vero *Calvinus* a *Zvvinglio* differat, & quam proxime abſit a ſententia Evangelicorum, docet etiam *Leibnitius* in Epiſtola ad *Jo. Fabricium ap. Kortholtum*, T. I. p. 40. ſqq. qui idem in nota * p. 43. ipſa *Calvini* verba, *Leibnitio* interpretia, protulit in medium. Scil. *Calvinus* ſtatuit etiam realem & ſubſtantialem perceptionem corporis & ſanguinis Chriſti, ſed impios adhæc negat vere corpus & ſanguinem Chriſti ſumere. De Controverſia, quæ *Leibnitium* inter & *Pfaffium*, per ſolam concomitantiam, ab illuſtr. Viro in hoc §. adſertam, realem præſentiam Corporis Chriſti everti, exiſtimantem, conf. Cel. *Canziur*, in U. Ph. L. & Wolff. T. I. C. VII. p. 335. n. ff. Expoſuit nimirum is *Pfaffio* mentem ſuam ulterius, & oſtendit, *ſe operationis immediatæ comparatione uti, ita ut veram præſentiam corporis & ſanguinis Domini in Sacramento Euchariſtiæ non excludat, & unionem inter rem cœleſtem & terreſtrem negando, non neget earum* conjunctionem *in actu perceptionis, in qua conſiſtit unio ſacramentalis noſtrorum Theologorum, ſed tantum rejiciat vinculum quoddam, ſeu tertium rebus ſuperadditum, quod per unionem ſæpe intelligunt Philoſophi*, &c. Acta Eruditorum Lipſ. 1717. m. Oct. p. 440. Placuerunt hæc Rev. *Pfaffio*, uti eſt Vir veritatis & æquitatis amantiſſimus.

quam ubiquitatis confugiunt, qua fieret, ut illud diſſiparetur, ac nuſpiam eſſet; neque etiam multiplicem aliquorum Scholaſticorum reduplicationem recipiunt, qua fieret, ut corpus idem eodem tempore hic ſederet, & alibi ſtaret. Denique ita ſuam explicant mentem, ut *Calvini*, ſubſtantiæ participationem ſtabilientis, ſententia, multis Eccleſiarum, hujus Auctoris doctrinæ adhærentium, Confeſſionibus Fidei confirmata, non tam procul ab Auguſtana Confeſſione, quam putaſſes, abeſſe, plurimis videatur; & forſitan in hoc ſolum differat, quod ad hanc participationem is, præter oralem Symbolorum receptionem, inſuper veram fidem requirat, atque adeo indignos excludat.

19. Patet ex his, dogma participationis realis & ſubſtantialis (miſſis Scholaſticorum quorundam miris opinionibus) per Analogiam bene intellectam inter *operationem immediatam* & *præſentiam* propugnari poſſe. Et, cum multi Philoſophi cenſuerint, corpus aliquod, etiam in ordine naturæ, operari poſſe in diſtans immediate, in plura ſimul corpora remota, multo cum majore vi rationis autumant, nihil obſtare Omnipotentiæ divinæ, quo minus ea efficiat, ut idem corpus pluribus ſimul corporibus adſit; cum ab actione immediata non longus ſit ad præſentiam trajectus, & fortaſſis altera pendeat ab altera. Novi quidem, naturalem atque immediatam corporis unius in alterum corpus diſtans actionem a Philoſophis nuperis paſſim fuiſſe rejectam, quibuscum & me ſentire fateor. Interim tamen actionem in diſtans excellentiſſimus *Newtonus* in Anglia recenter inſtauravit, ſuſtinens, eam eſſe corporum naturam, ut mutuo ſeſe adtrahant, & alia ſuper alia gravident pro ratione maſſæ ſingulorum, & radiorum adtractionis, quos excipiunt: quo lecto, celeberrimus *Joannes Lockius*, dum *Eduardo Stillingfleetio*, Wigornienſium Epiſcopo, reſponderet, ea ſe recantare profeſſus eſt, quæ in ſuo *de Intellectu Humano Specimine*, Recentiores ſecutus, tradiderat, nempe corpus in corpus aliud immediate agere non poſſe, niſi contactu ſuperficiei, & impulſu motus: agnoſcitque, Deum proprietates materiæ indere poſſe, per quas agat in diſtans. Inde etiam fit, ut Confeſſionis Auguſtanæ Theologi adſerant, in poteſtate Dei eſſe, non ſolum ut corpus unum in alia plura corpora, a ſe invicem remota, immediate agat, ſed etiam, ut iis adſit, in ipſiſque recipiatur, at ea ratione, in qua locorum intervalla, ſpatiorumque dimenſiones, locum non habeant. Qui effectus quamvis naturæ vires ſuperet, putant tamen, oſtendi non poſſe, quod idem & Auctoris naturæ potentiam excedat, cui facile ſit, ſancitam a ſe legem abolere, aut ſuſpendere, ſi commodum ipſi videatur; eodem prorſus modo, quo ferrum aquæ innatare juſſerit, & Vim activam ignis in humana corpora cohibuit (mm).

20. Cum

(mm) Totus igitur in eo hic verſatur Vir Ill. ut Theſin Evangelicorum, *corpus poſſe eſſe omnipræſens*, quam ideo Reformati negant, quod contradictoriam eam eſſe cenſent

20. Cum *Nicolai Vedelii Rationale Theologicum* cum *Joannis Muſæi* (nn) confutatione contuliſſem, comperi, duos hoſce Auctores, quorum alter, poſtquam Genevæ docuiſſet, Franeckeræ Profeſſor deceſſit, alter Jenæ primam Theologiæ cathedram tandem obtinuit, fere conſpirare in regulis præcipuis, uſum Rationis ſpectantibus, ſed in adplicatione iſtarum regularum a ſe invicem diſcedere. Conſentiunt namque, Revelationem contrariam eſſe non poſſe veritatibus, quarum neceſſitas *Logica*, vel *Metaphyſica*, à Philoſophis adpellatur, hoc eſt, quarum oppoſitum contradictionem involvit, & ambo præterea admittunt, Revelationem poſſe repugnare axiomatis, quorum neceſſitas *Phyſica* vocatur, quæ tantum in legibus, a divina voluntate naturæ præſcriptis, fundatur. Quæſtio igitur, num idem corpus pluribus ſimul locis ſupernaturaliter adeſſe poſſit, ad ſolam regulæ adplicationem pertinet; & ad hanc quæſtionem, via demonſtrationis Ratione dirimendam, adcurate explicandum eſſet, in quo eſſentia corporis conſiſtat. Inter ipſos Reformatos non una omnibus ea de re ſententia eſt: Carteſiani eam in extenſione ſola collocant; at repugnant eorum adverſarii; &, ni fallor, obſervavi, etiam de jactata illa plurium ejuſdem corporis locorum impoſſibilitate, *Gisbertum Voëtium*, celebrem Theologum Ultrajectinum, dubitaſſe.

21. Adhæc, licet pars utraque Proteſtantium diſtinguendas eſſe duas iſtas neceſſitatis ſpecies, jam a me indicatas, fateatur, ſcilicet neceſſitatem Metaphyſicam ac neceſſitatem Phyſicam; & priorem quidem nullius, ne in myſteriis quidem ipſis, exceptionis patientem eſſe poſſe; necdum tamen conſenſere ſatis in regulas interpretandi, ex quibus ſtatui poſſit, quando litteram deſerere liceat, etiam tunc, cum haud adparet, eam veritatibus metaphyſice neceſſariis adverſari: convenit enim inter omnes, dari caſus, in quibus rejicienda ſit litteralis interpretatio, licet abſolute non ſit impoſſibilis, cum ſcilicet aliunde parum congrua eſſe dignoſcitur. Exempli gratia, Interpretes omnes conſentiunt, Soſpitatorem noſtrum, cum diceret, *Herodem* eſſe vulpem, id metaphorice intellexiſſe, & hoc profecto dicendum eſt, niſi cum Fanaticis quibuſdam fingere velis, ad breve momentum, dum hæc verba Salvator efferebat, *Herodem* reapſe in vulpem mutatum fuiſſe. Verum alia res eſt in Textibus, quibus Myſteria præcipue innituntur, in quibus Auguſtanæ Confeſſionis Theologi inhærendam eſſe litterali ſenſui judicant: enimvero, quoniam hæc diſcuſſio ad

ſent, ab omni contradictionis imputatione liberet; inque hoc agit, ut Philoſophus, cujus eſt ex ratione offendere, num aliquod dogma rationi contradicat, ubi generalis propoſitio, *Theologiam non eſſe contra Rationem*, ad ſpeciales caſus adplicari debet. V. Cl. *Kortholtum*, fuſius *Leibnitium* tuentem, in Ep. cit. p. 46. ipſumque ill. Virum §. ſeq.

(nn) Liber *Jo. Muſæi*, quem ſummopere commendat *Buddeus* L. cit. p. 1240. inſcriptus: *De Uſu Principiorum Rationis & Philoſophiæ in Controverſiis Theologicis, contra* Nicolaum Vedelium.

ad artem interpretandi potius, quam ad forum Logicum, pertinet, ea ſuperſedebimus, utpote commune nihil habente cum nuper exortis de conformitate Fidei cum Ratione controverſiis.

22. Omnium, opinor, partium Theologi, (ſi diſceſſeris a ſolis Fanaticis) ſaltem conveniunt, nullum Fidei articulum involvere poſſe contradictionem, aut demonſtrationibus, Mathematicas certitudine æquantibus adverſari; ubi videlicet oppoſitum concluſionis *ad abſurdum*, hoc eſt, ad contradictionem deduci poteſt: ut proinde *S. Athanaſius* jure meritoque irriſerit nugas quorundam ſui ævi Auctorum, Deum ſine paſſione paſſum eſſe, dictitantium. *Paſſus eſt impaſſibiliter. O ludicram doctrinam, ædificantem ſimul & demolientem!* Unde ſequitur, nimiam eſſe facilitatem quorundam Scriptorum, concedentium, Sanctam Trinitatem repugnare grandi iſti principio, quod effert, quæ ſunt eadem uni tertio, eadem etiam eſſe inter ſe, hoc eſt, ſi A ſit idem cum B, & C ſit idem cum B, neceſſe eſſe, ut A & C ſint quoque eadem inter ſe. Hoc namque principium immediate conſequitur ex principio illo contradictionis, eſtque totius Logicæ baſis atque fundamentum; id ſi ceſſat, ratiocinandi cum certitudine via nulla ſupereſt. Itaque cum dicitur, quod Pater ſit Deus, quod Filius ſit Deus, & quod Spiritus Sanctus ſit Deus, & quod tamen unicus tantum ſit Deus, quamvis hæ tres perſonæ inter ſe diverſæ ſint; judicandum eſt, hanc vocem, *Deus*, non eandem utrobique, & in initio, & in fine, ſignificationem obtinere. Et certe, jam ſubſtantiam divinam, jam unam Deitatis perſonam ſignificat (oo). In univerſum igitur pronunciari debet, cavendum nobis eſſe, ne, veritates neceſſarias atque æternas ad tuenda Myſteria deſerentes, hoſtibus Religionis anſam exhibeamus, Religionem ac Myſteria ipſa explodendi.

23. Uſitata diſtinctio inter ea, quæ ſunt *ſupra Rationem*, & ea, quæ ſunt *contra Rationem*, ſatis congruit cum eo diſcrimine, quo paullo ante duo neceſſitatis genera inſignivimus. Nam id, quod contra Rationem eſt, veritatibus abſolute certis, & omni exceptione majoribus, adverſatur; at id, quod ſupra Rationem eſt, cum iis ſolum pugnat, quæ experiri aut intelligere conſuevimus. Quare miror, dari nonnullos, haudquaquam obeſæ naris homines, qui hanc diſtinctionem impugnare non dubitent, interque eorum claſſem ipſum conſpici *Bælium*. Ea profecto optimis fundamentis innititur. Veritas ſupra Rationem eſt, quæ a noſtra mente (immo ab ulla mente creata) comprehendi nequit: hujuſque ordinis, ſecundum meam ſententiam, eſt Sancta Trinitas, & miracula,

(oo) Similem objectionem, a *Polycarp. Lyſero* in Adparatu Litterario ex Societ. Colligentium, collect. I. Viteb. 1717. p. 212. adlatam, qua dicitur, Myſterium SS. Trinitatis adverſari Canoni: *Pars non poteſt eſſe æqualis toti*, removit *Cl. Carpovius* in Tr. de SS. Trinitate, eodem, quo Vir ill. modo, p. 191. 192. ed. Ien. 1735.

ſoli Deo propria, veluti, verbi gratia, Creatio, item Electio ordinis univerſi, ab harmonia univerſali, ac diſtincta rerum ſimul infinitarum cognitione dependens. At veritas nulla unquam contra Rationem eſſe poteſt, & dogma, a Ratione expugnatum & devictum, incomprehenſibile adeo non eſt, ut potius ejus abſurditas facillime comprehendi, atque evidentiſſima eſſe, dicenda ſit. Ut enim ſtatim ab initio obſervavi, hic RATIONIS nomine non hominum opiniones ac ratiocinia, nec ipſe adeo habitus, quo de rebus juxta ordinarium naturæ curſum ferre judicium ſolemus, ſed inviolabilis veritatum catena intelligitur (pp).

24. Nunc ad magnam illam quæſtionem nos accingamus, quam haud ita longe *Bælius* excitavit, utrum ſcilicet veritas aliqua, præſertim veritas aliqua Fidei, objectionibus, ſolutionem nullam admittentibus, eſſe poſſit obnoxia. Adfirmat hoc Vir præſtans ſine omni dubitatione; citat Theologos graves Reformatos, immo & Romanos, idem cum ipſo ſentientes; adducit quoque Philoſophos, qui veritates etiam philoſophicas nonnullas dari cenſuerunt, quarum defenſores argumentis contrariis ſatis quod eſt, facere non poſſint. Hujus naturæ doctrinam de *Prædeſtinatione* in Theologia eſſe putat, & in Philoſophia compoſitionem *Continui*. Et revera ambo hi Labyrinthi ſunt Theologorum ac Philoſophorum, qui omnis ætatis Theologos atque Philoſophos divexarunt. *Libertus Fromondus* (qq), Lovanienſis Theologus, (ſingularis Janſenii (rr) amicus, cujus & opus poſthumum, *Auguſtini* nomine inſignitum, evulgavit,) qui non in doctrina ſolum de Gratia multus fuit, ſed Librum etiam edidit, inſcriptum, *Labyrinthus de Compoſitione Continui*, utriuſque partis difficultates

gnaviter

(pp) Conf. hic *Ill. Bilfingeri* Diſſ. *de Cultu Dei rationali*, 1731. *Tub. ed.* ubi p. 7. obſervat, fide Concordantiarum *Agricolæ* eſſe in Verſ. *B. Lutheri* 70. loca, quibus *Ratio* cum derivatis ſuis in bonam partem dicitur; in malam hæc pauca, 2. Cor. 10. 5. Eph. 2. 3. Col. 1. 21. it. 2. 4. ex omnibus vero his locum nullum eſſe, qui ſignificationem reſpuat, qua *Ratio* dicitur *facultas verum nexus perſpiciendi*; modo memineris, ubi in malam accipitur partem ratio, vel ratiocinationes potius, ibi nexum intelligi, ſed adparentem tantum, ut Col. 2. 4. *&c.*

(qq) *Libertus Fromondus*, A. 1587. d. 6. Sept. natus, primum Antwerpiæ Philoſophiam, poſt Lovanii Oratoriam & Theologiam profeſſus eſt. Locum habet inter inſignes ſui temporis Phil. & Mathematicos.

(rr) *Cornelius Janſenius*, Epiſcopus Yprenſis, A. 1585. d. 28. Oct. Lerdam. ap. Batavos natus, & A. 1638. d. 6. Maj. ex peſte mortuus, a quo Janſeniſtæ nomen. Diſtinguendus hic ab altero *Corn. Janſenio*, Epiſcopo Gandavenſi, ob Comment. in Concordiam & totam Hiſtoriam Evangelicam, aliaque ſcripta, famam adepto. Is in Libro, quem citat Vir. ill. viginti annos conſumſiſſe, novieſque lectionem Operum *Auguſtini* repetiiſſe dicitur. Inſigne fuit flagellum Jeſuitarum. *Lib. Fromondus* defendit illum etiam contra *Gisberti Voëtii* Librum: *Deſperata cauſa Papatus*, Janſenio A. 1635. oppoſitum, *Criſin* in illum edens A. 1636. V. *Leydeckeri Hiſtoria Janſeniſmi.*

gnaviter oſtendit; famoſus autem *Ochinus* (ss) luculenter expreſſit id, quod vocat *Labyrinthos Prædeſtinationis.*

25. Verum iſti Auctores nequaquam iverunt inficias, Labyrintho huic filum quoddam Ariadnæum inveniri poſſe; rem eſſe difficilem agnoverunt, ſed ex difficultate impoſſibilitatem haud collegerunt. Equidem fateor, mihi non poſſe probari ſententiam eorum, qui veritatem aliquam objectionibus vinci neſciis laborare poſſe contendunt: nam quid aliud eſt *objectio*, quam argumentum, cujus concluſio Theſi noſtræ contradicit? Argumentum vero inſuperabile nonne *demonſtratio* eſt? At quo pacto demonſtrationis vim certitudinemque cognoſcemus, niſi ſollicite expenſo, tam quoad formam, quam quoad materiam, argumento? ut pateſcat, num forma ſit legitima, deinde num præmiſſarum utraque per ſe nobis nota ſit, an vero alio ejuſdem roboris argumento fulta, donec tandem ad ſolas præmiſſas per ſe notas deveniatur. Quodſi nunc ejuſmodi objectio contra Theſin noſtram militat, dicendum eſt, facultatem hujus Theſis eſſe demonſtratam, fierique nullatenus poſſe, ut rationes, ad eam probandam ſufficientes, habeamus; alias duæ propoſitiones contradictoriæ ſimul eſſent veræ. Demonſtrationibus ſemper cedendum eſt, ſive pro Theſi rationem, ſive contra Theſin objectionum inſtar adducantur. Et iniquum eſt, minuſque proficuum, velle rationes adverſariorum infirmare eo nomine, quod tantum objectiones ſint; quandoquidem idem adverſario jus competit, qui abrogare nomina poteſt, ac ſua quidem argumenta *probationum* condecorare titulo, noſtra vero contemtibili *objectionum* adpellatione deprimere.

26. Alia quæſtio eſt, an ſemper objectiones, quæ nobis adferri poſſint, examinare, & aliquam ob noſtram ſententiam dubitationem alere teneamur, quod adpellant *Formidinem Oppoſiti*, donec earum robur exploraverimus. Audeo dicere, neceſſe id non eſſe; nam alioqui nunquam ad certitudinem perveniri poſſet, concluſioque noſtra ſemper fiduciaria foret: credo etiam, Geometras inſignes *Joſephi Scaligeri* contra *Archimedem* (tt), & *Thomæ Hobbeſii* (uu) contra *Euclidem*, objectiones

 parum

(ss) *Bernhardinus Ochinus*, Italus, A. 1487. Senæ natus, A. 1542. cum *Petro Martyre*, ob *Lutheri* dogmata, transfugiens, Genevam petiit. A. 1555. Tiguri Eccleſiæ Italicæ Paſtor factus, ſed A. 1563. abire hinc coactus eſt ob editos *Dialogos triginta, quorum primus eſt de Meſſia, &c.* a *Seb. Caſtalione* ex Ital. in Latinam linguam translatos, in quibus Polygamiam defendere auſus eſt. Ab hoc tempore ad Socinianos tranſiiſſe creditur, in Poloniam ſe recipiens, & expulſus hinc, in Moravia A. 1564. Slaucoviæ, ſeptuagenario major, vivere deſiit.

(tt) Librum *Archimedis de Circuli dimenſione*, (Κυκλυ μετρησις) immerito reprehendit *Joſ. Scaliger* in *duobus Elementorum Geometricorum Libris*, Lugd. Bat. 1594. fol. Vindicavit *Archimedem Adrianus Romanus* in *Apologia pro Archimede, & Exercitationibus Cyclicis contra Scaligerum, Orontium Finæum, & Raymarum Urſinum, in decem dialogos diſtrib. Wirceburgi*, 1597. *fol.*

(uu) *Thomas Hobbeſius*, Malmesburienſ. natus

parum morari propterea quod de perceptis semel demonstrationibus certissimi sunt. Juvat interim, quandoque hominum genio indulgere, & quasdam objectiones subjicere calculo; nam præterquam quod id aliis ab errore suo revocandis inserviat, fieri etiam potest, ut nobismet ipsis frugi sit; Paralogismi namque, non sine specie prolati, viam ad alia, utilem plerumque, monstrant, & ad superandas quasdam difficultates haud contemnendas ducunt. Quapropter ego quidem amavi semper objectiones, ingenium spirantes, adversus meas ipsius sententias, neque illas unquam sine emolumento expendi: cujusmodi sunt eæ, quas alias *Bælius* contra meum Systema Harmoniæ Præstabilitæ in medium protulit, ut taceam, quæ *Antonius Arnaldus*, Abbas *Foucherius*, & Pater *Lamius*, Benedictinus, eadem in palæstra objecere. Verum, ut ad controversiæ caput revertar, ex jam adductis colligo, omni contra veritatem motæ objectioni semper, quantum satis est, responderi posse.

27. Nec fortassis *Objectiones insolubiles* sensu jam exposito ipse *Bælius* accipit, dum eum, saltem verbis, variare animadverti: nam in posthuma ad Clericum responsione non largitur, veritatibus Fidei demonstrationes opponi posse. Videtur igitur objectiones invincibiles non reputare, nisi comparate ad captum nostrum præsentem, immo eodem in responso p. 35. non desperat, fore, ut latens hucusque totius nodi extricatio a quoquam aliquando reperiatur. Sed de hoc redibit infra sermo. Interim ego, quod mirum fortasse videbitur, extricationem illam omnem jam esse repertam censeo, neque eam arbitror difficillimam, ita ut hominem dicam, mediocri ingenio præditum, si adtendendi facultatem possideat, & Logicæ vulgaris regulas adcurate servet, objectioni cuivis, contra veritatem motæ, etiam molestissimæ, si ex sola Ratione depromta sit, & pro demonstratione venditetur, respondere posse. Quicquid enim contra Logicam *Aristotelis* sentiat declametque vulgus Recentiorum, in ea tamen exploratissimam erroribus hujusmodi occurrendi viam ostendi fatendum est (xx). Nam si tantum exputetur argumentum ad

natus A. 1588. d. 5. Apr. mortuus d. 4. Dec. 1679. v. *Bælii* Diction. ubi ad not. D. ex vita *Hobbesii* refertur: *Dolendum nobile hoc ingenium eodem, quo & magnum Scaligerum infortunio, laborasse, quod Mathematicis studiis... serius paullo animum adjecit.* Annos nempe plus quam quadraginta natus.

(xx) Conf. hic omnino *Ill. Bilfingerus*, qui in *Sermone de præcipuis quibusdam discendi Regulis, ex comparatione corporis & animi erutis*, p. 8. n. ** ita infit. „ Data hac occasione dicam de *Organo* sententiam: quoniam diversa adeo fata expertum est, ut id hodie penitus negligatur, immo contemnatur, cui explicando olim peculiaris Professor datus est in omnibus Academiis. Non dico, ut id denuo reducatur in cathedram; postquam alia seu scientiarum, seu disputationum, facies est hodie, ac olim fuit. Sed hoc dico tamen, & fidenter dico, & post causæ cognitionem. Organon *Aristotelis* esse Librum in suo genere primum, (v. Sophist. Elench. c. 34.) & plenum esse, & demonstratum esse, & esse utilem, & esse artificiosissimum. " &c.

ad regulas, ſemper obſervari poterit, an peccet in forma, an vero præmiſſas habeat, ſolida ratione nondum probatas.

28. Longe aliter ſe res habet, ſi de mera *veriſimilitudine* agatur; ars enim dijudicandarum rationum veriſimilium necdum ſatis bene ſtabilita eſt, ita ut in hac parte Logica noſtra adhuc valde ſit manca, nobiſque ſola fere ad hoc uſque tempus relinquatur ars dijudicandarum demonſtrationum. Sed ea ars hoc loco ſufficit: nam, cum de Ratione Fidei noſtræ contraria agitur, objectiones, ſola veriſimilitudine contentas, nihil moramur, quia nemo eſt, qui neſciat, Myſteria repugnare adparentibus, ac, ſi tantum ex foro Rationis ſpectentur, nihil habere veriſimile; verum enim vero ſatis eſt, in iis nihil eſſe abſurdi. Igitur ad ea convellenda proferre demonſtrationes tenentur.

29. Ita intelligendum eſt abſque omni dubio monitum Scripturæ, Dei ſapientiam apud homines eſſe ſtultitiam, nec non Apoſtoli dictum, notantis, Evangelium de Jeſu Chriſto eſſe Judæis quidem ſcandalum, Græcis autem ſtultitiam; nam certe veritas veritati contradicere nequit, & lumen Rationis æque Dei munus eſt, atque lumen Revelationis. Hinc apud Theologos, ſuo muneri pares, extra aleam omnem poſitum eſt, *per motiva credibilitatis*, coram tribunali Rationis, ſemel omnino comprobari auctoritatem Scripturæ Sacræ, ita ut Ratio ipſi, tanquam luci novæ, locum cedat, omneſque ſuas veriſimilitudines conſecret (yy). Ad eum fere modum, quo Præfectus novus, a Principe miſſus, diploma ſuum exhibere ſemel debet conſeſſui, cui poſtea præfuturus eſt. Atque huc tendunt complures boni Libri, de Veritate Religionis evulgati, ut ſunt *Auguſtini Steuchi* (zz), *Pleſſiaci Mornæi* (aaa), vel *Grotii* (bbb): nam

(yy) Materiam hanc; ut & ſimile, quod ſequitur, ulterius illuſtrat *Cel. Canzius in U. P. L. & W. T. I. §. 16. Diſc. Prælim. Cap. II.*

(zz) *Auguſtinus Steuchus*, Eugubinus ab urbe Gubio, ubi circa A. 1540. natus, varia ſcripſit, inter quæ eminet Opus *de perenni Philoſophia*, in quo omnium fere ſectarum dogmata, ad Theologiam naturalem ſpectantia, excutit, eaque cum Chriſtianis in præcipuis capitibus conſentire, demonſtrare adnititur, uti ait *Buddeus* in Iſag. p. 287. conf. p. 224. Opera ejus omnia Pariſ. 1577. prodierunt, haud longe poſt Auctoris obitum.

(aaa) *Phil. Mornæi de Pleſſis* Lib. *de Veritate Chriſtianæ Religionis, adv. Atheos, Epicureos, Ethnicos, Judæos, Mohammediſtas, & ceteros Infideles*, in omnium fere manibus verſatur, Gallice primum ſcriptus, ſed poſtmodum ab ipſo Auctore in linguam Latinam translatus. Inſignis ejus ed. eſt *Jo. Frid. Breithauptii*, Ienæ Anno 1696. in 4. emiſſa. Patriam habuit Vir ill. Buhy, ubi 1549. d. 5. Nov. lucem adſpexit, A. 1623. d. 11. Nov. in agro Foreſtiano vivere deſiit. Prodiit Lugduni Bat. A. 1647. ipſius Vita ſub Tit. *Hiſtoire de la Vie de Phil. Mornay.* Multa ſingularia de eo habet *Magnus Cruſius* in Singularibus Pleſſiacis, ubi etiam p. 263. de iniquo *Huetii* judicio, *Mornæo* moleſto, agitur.

(bbb) Eximius *Hug. Grotii* Liber *de Veritate Chriſtianæ Religionis*, in omnium ore eſt. Inſignis ejus ed. eſt *Jo. Chriſtoph. Kœcheri*, Ienæ 1726. in 8. Natus eſt Delphis A. 1583. d. 10. Apr. mortuus Roſtochii A. 1645. d. 18. Aug. Epitaphium, quod ipſe

eam characteribus quibuſdam oportet inſignitam eſſe, quibus falſæ Religiones careant: alias *Zoroaſter*, *Brama* (ccc), *Somonacodom* (ddd), & *Mahomet*, parem cum *Moſe* & *Jeſu Chriſto* fidem merebuntur. Interim tamen Fides ipſa divina, ſi quando menti adfulſerit, aliquid, plus quam opinionem, adfert, nec ab occaſionibus, vel motivis impellentibus, iiſque præviis, dependet, aut robur ſuum ab illis mutuatur; ultra intellectum ea progreſſa, voluntatem & cor occupat, ut nos ardentes & lubentes efficiat ad agendum Legi divinæ conformiter, nec amplius neceſſe ſit rationes curare, aut ratiociniorum, quæ menti objici poſſunt, difficultatibus immorari.

30. Ea igitur, quæ de Ratione humana jam dicta ſunt, quam nunc hi extollunt, nunc illi viciſſim de gradu ſuo dejiciunt, & utrique ſæpe ſine lege modoque, palam faciunt, quanta ſit noſtra incuria, quamque merito noſtri nobis errores imputentur. Nihil eſſet tam pronum, quam his, Rationis ac Fidei jura ſpectantibus, controverſiis, finem imponere, ſi modo homines tritiſſimis Logicæ regulis uti, & tantilla cum adtentione animi ratiocinari vellent. Non habita vero hujus rei ratione ulla, obliquis ambiguiſque locutionibus ſeſe implicant, quæ perbellum ipſis declamitandi campum aperiunt, quo ingenium atque eruditionem ſuam oſtentent: cum contra nudæ veritatis conſpectum uſurpare eos tædeat, forte an quia illam errore ipſo ingratiorem fore verentur; dum nempe Auctoris rerum omnium, qui Veritatis fons eſt, pulchritudinem haud agnoſcunt.

31. Neglectus iſte commune toti humano generi vitium eſt, nec ulli ſingulatim exprobrandum. *Abundamus dulcibus vitiis*, uti de ſtilo *Senecæ Quintilianus* dicebat, erroribuſque noſtris oblectamur. Cura diligentior angit nos, & regulas ad pueros ablegamus. Hinc Logica vulgaris (quæ tamen ad ratiocinationum, certitudinem quærentium, examen pene ſufficit,) ad puerorum ſcholas detruditur: de illa autem arte, quæ probabilitates ponderare debet, gravioribus deliberationibus tantopere neceſſaria, ne cogitatum quidem eſt. Adeo verum eſt, errores noſtros ex artis cogitandi contemtu vel defectu plerumque proficiſci; nihil enim imperfectius Logica noſtra memineris, cum ultra argumenta neceſſaria ſit progreſſus; & præſtantiſſimi noſtræ ætatis Philoſophi, quales ſunt Auctor,

ſibi condidit, hoc eſt:

Grotius hic Hugo eſt, Batavum captivus & exul,
Legatus Regni, Suedia magna, tui.

(ccc) *Brachmanes Indoſtan.* ait *Bælius* in Diction. *habent libros antiquiſſimos, quos ſacros vocant, quoſque a Deo communicatos fuiſſe jactitant cum magno Prophera BRAHMA.*

(ddd) *Bælius* in Diction. *SOMMONACODOM. Ita Siamenſes hominem vocant ſingularis ordinis, quem ad ſummam felicitatem adſcendiſſe credunt. P. Tachard*, ib. addit, vocat *eum SOMMONOKHODOM, Deumque eſſe dicit, quem hodie Siamenſes adorant.*

Auctor, qui Artem cogitandi (eee), Inveſtigationem Veritatis (fff), & Specimen de Intellectu humano (ggg), dederunt, longiſſime adhuc abſunt a detectione viarum rectarum, quæ adjumento eſſe poſſent facultati, cujus foret oſtendere, qui veri & falſi *adparentiæ ponderandæ*: ut ſilentio premam *Artem inveniendi*, ad quam difficilior adhuc acceſſus eſt, & cujus in Mathematicis diſciplinis non niſi ſatis imperfecta exſtant prototypa.

32. Inter cauſas, quibus adductus fuit *Bælius*, ut crederet, difficultatibus Rationis contra Fidem ſatisfieri non poſſe, haud poſtrema fuit, quod exigere videtur, ut Deus eo modo a culpa expurgetur, quo hominis adcuſati cauſa in foro humano tractari ſolet. Scilicet ipſi non ſuccurrebat, humana tribunalia, quæ ſemper ad veritatem pertingere nequeant, ſæpe indiciis, atque rebus *veriſimilibus*, inprimiſque *præſumtionibus*, vel *præjudiciis*, acquieſcere debere; cum contra conſenſus ſit, quod jam ſupra notavimus, myſteria veriſimilia non eſſe. Exempli gratia, non vult *Bælius* Dei bonitatem in permiſſione peccati ſalvari poſſe, quia veriſimilitudo adverſus hominem ſtaret, in iſto caſu poſitum, qui ſimilis huic permiſſioni nobis videretur. Prævidet Deus *Evam* a ſerpente fallendam, ſi eam in circumſtantiis illis, in quibus deinceps ſuccubuit, collocetur; & tamen eam illis expoſuit. Jam ſi filium pater, ſi tutor pupillum, ſi amicus puellam, fidei ſuæ concreditam, hoc pacto curaret, non acquieſceret Judex, excuſante reum Advocato, quod tantum permiſiſſet malum, non feciſſet, neque voluiſſet: immo vero hanc ipſam ejus permiſſionem, malæ voluntatis indicium interpretaretur, & pro peccato omiſſionis haberet, quo peccati commiſſionis alieni complicibus accenſeretur.

33. Enimvero conſiderandum eſt, qui malum prævidet, nec impedivit, quamvis facile impedire potuiſſe videatur, immo etiam, qui aliqua fecit, quæ id redderent perpetratu facilius, non inde *neceſſario* facinoris complicem reddi; præſumtio ſolummodo eſt, fortiſſima illa quidem, quæ,

(eee) Auctor *Artis cogitandi* ſitne *Arnaldus*, uti *Leibnitius* putat, an *Petrus Nicolius*, ut alii, an vero *Le Bon*, ut *Bælius* & *Menagiana* p. 141. volunt, dubitatur. *Leibnitii* ſententia confirmatur in *Hiſtoire abrégée de la vie & des ouvrages de Mr. Arnauld*, p. 147. *Ill. Bilfingerus* in Sermone ad §. 27. cit. p. 8 - 10. *Demonſtravit* Ariſtoteles *ſua in Organo, veriſſima Logices adpellatione. Atque hunc primus, quod ſciam*, Auctor Artis cogitandi *excipit, non ſane proximus*, ſive ætatem ſpectes, ſive ſeriem ſcriptorum. Conf. *Budd.* Iſag. p. 245.

(fff) Auctor illius eſt *Nicol. Malebranche*, qui natus Pariſ. 1638. d. 8. Aug. mortuus, 1715. d. 13. Oct. Liber *de inquirenda veritate*, Gallice ſcriptus, ſæpius editus, & in Linguam quoque Latinam a Cel. *Lenfant* translatus eſt. Conf. Cel. *Stolle* Hiſt. Litt. T. II. §. XXVI. & not. *u, vv.*

(ggg) Auctor *Speciminis hujus* eſt *Jo. Lockius*, v. ſupr. §. 19. Natus Vir eſt A. 1632. denatus A. 1704. d. 28. Oct. ſt. vet. V. de hoc Scripto Cel. *Stolle* Hiſt. Litt. T. II. §. XXXIV. & not. *x, y.* it. *B. Budd.* Iſ. p. 246.

quæ, ut res ſunt humanæ, plerumque veritatis locum obtinet, ſed quæ per adcuratam facti diſcuſſionem aboleretur, ſi ea, quæ Deum ſpectant, ſatis a nobis perſpici poſſent; nam *Præſumptio* apud Jureconſultos vocatur id, quod pro vero debet haberi, quamdiu contrarium non conſtat, dicitque plus multo, quam *Conjectura*, quanquam diſcrimen illud in Academiæ Dictionario ſatis inveſtigatum non ſit. Atqui pro indubitato habere poſſumus, fore, ut ope hujus diſcuſſionis, ſi eo nobis pertingere fas eſſet, intelligeremus, Deum infinite ſapientem juſtiſſimis, ac multo fortioribus, quam quæ ex adverſa parte militabant, rationibus impulſum, ad mali permiſſionem deſcendiſſe, & nonnulla etiam facere debuiſſe, quæ viam ad peccatum redderent faciliorem. Dabimus infra rei quædam exempla.

34. Haud facile patri, tutori, amico, in caſu eandem præ ſe ſpeciem ferente, ſimiles rationes poſſunt ſuppetere. Interim res prorſus impoſſibilis non eſt, & poſſet fortaſſe ingenioſus aliquis fabularum Romanenſium artifex inſolitum quendam comminiſci caſum, qui etiam hominem, his, quæ memoravi, temporibus utentem, ab omni crimine liberaret: ſed in cauſa Dei nihil opus eſt ſingulares rationes excogitare, vel probare, quæ ipſum ad permittendum malum permovere potuerint; rationes namque generales abunde ſufficiunt. Conſtat, curam ipſum gerere totius Univerſi, cujus partes omnes colligatæ ſunt, & exinde etiam concluditur, eundem rerum infinitarum rationem habuiſſe, quarum conſectarium fuerit, ut judicaret incommodum, certa quædam mala impedire.

35. Immo vero dicendum eſt, divinam Sapientiam non potuiſſe non habere maximas, aut potius invictiſſimas, rationes, quibus adductus, malum iſtud mirabile permiſerit, hoc ipſo, quod hæc permiſſio contigit; nihil enim a Deo proficiſci poteſt, niſi quod bonitati, juſtitiæ, ac ſanctitati, ad amuſſim congruat. Itaque ab eventu ipſo, (ſive a *poſteriori*,) colligere quimus, permiſſionem hanc diſpenſationem plane omnem reſpuiſſe, quamvis rationes, Deum huc impellentes, ſigillatim (*a priori*) exhibere non valeamus, quod etiam præſtare ad exculpandum Deum minime neceſſe eſt. Ipſe *Bælius* (Reſp. ad Provincialem, Cap. 165. Tom. 3. p. 1067.) admodum commode, *peccatum*, inquit, *mundo irrepſit, ergo Deus id ſine ſuarum perfectionum detrimento permittere potuit: ab actu ad potentiam valet conſequentia.* In Deo certe valet hæc conſecutio: fecit, ergo bene fecit. In cauſa eſt, non quod generalem juſtitiæ notionem, quæ etiam divinæ convenire poſſit, habeamus nullam: nec quod juſtitia Dei aliis utatur legibus, quam nota hominibus juſtitia; verum quod caſus, de quo agitur, ab iis, qui inter homines contingere ſolent, prorſus diſcrepat. Jus univerſale Deus cum hominibus commune habet; ſed factum, de quo loquimur, prorſus eſt diverſum.

36. Quin & in humanis (quemadmodum jam ſupra notavi, ponere

vel

vel fingere poſſumus ſimilia quodammodo caſui, qui in Deo obvius eſt. Poſſet homo aliquis tanta, tamque valida, virtutis ac ſanctitatis ſuæ documenta exhibere, ut ea etiam rationibus quam maxime veriſimilibus, indiciiſque, unde ipſe impacti alicujus criminis, verbi gratia, furti, homicidii, inſimulari poſſet, prævaleant, & tanquam calumniæ, a falſis forte teſtibus ortæ, vel ut inſolitus fortunæ, innocentiſſimos quoſque in ſuſpicionem ſubinde trahentis, ludus, rejici mereantur. Atque ita, quo caſu quivis alius vel capitis, vel (pro vario locorum jure) corporis per tormenta lacerandi diſcrimen adiiſſet, hic homo communi judicum ſuffragio abiturus eſſet abſolutus. In hac ergo facti ſpecie, reapſe quidem rara, ſed non impoſſibili, dici aliquo modo (*ſano ſenſu*) poſſet, eſſe pugnam Rationis cum Fide, ac regulas Juris alias huic homini, alias cæteris conſtitutas. Verùm idem recte explicatum ſignificabit duntaxat, probabilia rationis indicia cedere hoc loco fidei, orationi & probitati magni hujus ac ſancti hominis debitæ: eumque ſingulari ſupra reliquos homines gaudere prærogativa; non quaſi aliam ſibi propriam Juriſprudentiam habeat, aut quaſi, quid illius reſpectu juſtitia ſit, non intelligatur, ſed quia Juſtitiæ univerſalis regulæ adplicationem, cujus alias capaces ſunt, haud inveniunt, vel certe, quia tantum abeſt, ut onerent, ut potius ipſi patrocinentur; propterea quod in illo homine tam eximiæ dotes exſplendeſcunt, ut ex ipſis veræ Logicæ probabilium regulis plus fidei illius dicto, quàm aliorum plurimorum teſtimonio tribuendum ſit.

37. Quando vero fictionibus poſſibilibus hic indulgere liceat, annon fingi poſſet, incomparabilem hunc virum *Adeptum* illum eſſe, ſive, Profeſſorem

Divini Lapidis, quem Mundus adorat & orat (hhh):

cujus ope immenſis quotidie largitionibus egenos innumeros alat, atque ab ærumnis liberet. Quodſi igitur teſtes neſcio quot, vel quantacumque, indicia magnum hunc benefactorem humani generis nomine perpetrati furti adcuſarent, nonne omnes gentes criminationem iſtiuſmodi, quantumvis ſpecioſam, albis exciperent dentibus? Atqui Deus hominis hujus bonitatem & potentiam infinitis ſuperat paraſangis. Nullæ igitur rationes, quantumcunque præ ſe ſpeciem ferant, valere contra Fidem poſſunt, hoc eſt, contra certitudinem aut fiduciam in Deum, qua fulti, dicere poſſumus, ac debemus, Deum, ut oporteat, omnia feciſſe. Itaque objectiones minime ſunt inſolubiles. Nihil iſtæ continent, niſi præjudicia & veriſimilitudines, quæ rationibus mirum quantum fortioribus diſſipantur.

(hhh) Ita *Interpres Lat.* Gall. Benedicti Lapidis, qui ſolus reddere locupletes poteſt omnes Reges Terræ.

De la benite Pierre
Qui peut ſeule enrichir tous les Rois de la Terre.

Neque proinde fas est dicere, id, quod nos *Justitiam* adpellamus, in Deo nihil esse; ipsum absolutum omnium rerum Dominum esse, usque adeo, ut, salva manente sua justitia, insontes damnare possit, vel denique, justitiam in ipso esse aliquid arbitrarium, in quas audaces profectò ac periculosas enunciationes nonnulli cum detrimento attributorum divinorum ab ipi se passi sunt: re namque ita comparata, non erit, cur bonitatem justitiamque illius commendemus; cunctaque perinde se habebunt, ac si nequissimus omnium spiritus, ipse malorum geniorum Princeps, malum Manichæorum principium, unicus Universi Dominus foret, quemadmodum jam supra adnotatum est. Qua enim via verum Deum a falso *Zoroastris* Deo discerneremus, si a cæco potestatis arbitrariæ impetu, omni lege ac ratione soluto, omnia penderent?

38. Itaque meridiano sole clarius est, nihil esse, quod nos ad doctrinam tam absurdam confugere cogat, cum dicere sufficiat, factum ipsum non satis nobis esse cognitum, quoties respondere ad verisimilitudines jubemur, quæ justitiam bonitatemque Dei in dubium vocare videntur, quæ utique evanescerent, si facti species nobis comperta foret. Neque necesse est, ut Rationi mittamus nuntium, si Fidem audire velimus, nec ut effodiamus nobis oculos ad clare videndum, uti Regina Sueciæ *Christina* dicebat: sufficit verisimilitudines populares repudiare, si quando mysteriis contrariantur; id quod Rationi non est incongruum, quoniam in ipsis adeo rebus naturalibus verisimilitudines sæpissime missas facimus, sive experientia sive rationibus admoniti. Verum hæc omnia eo solum fine delibare anticipando nunc placuit, ut melius intelligatur, in quonam vitium objectionum, abususque Rationis, consistat, hoc ipso in casu, in quo illa Fidem maxima vi oppugnare contenditur: infra adcuratiorem originis mali, & permissionis peccati cum ceteris adnexis, discussionem daturi sumus.

39. In præsenti juvabit arduæ quæstioni de usu Rationis in Theologia expendendæ amplius insistere, eaque sub incudem vocare, quæ *Bælius* variis in locis operum suorum adseruit. Qui cùm in Dictionario suo Historico-Critico Manichæorum & Pyrrhoniorum objectiones illustrandas suscepisset, hocque illius consilium a Viris quibusdam Religionis studiosis censuram tulisset; ad calcem editionis secundæ hujus Dictionarii dissertationem adposuit, in qua exemplis, auctoritatibus, & rationibus, conatus est ostendere consilii sui innocentiam atque utilitatem. Equidem (quod jam supra monui) persuasum habeo, objectiones speciosas, quæ veritati opponi possunt, haud levis utilitatis esse, veritatique confirmandæ atque illustrandæ inservire, data hominibus peritis occasione novas rationes detegendi, vel antiquas majore in luce collocandi. At *Bælius* longe aliam, atque adeo oppositam, utilitatem inde captat, ut scilicet palam faciat potentiam Fidei, monstrando, veritates, ab ipsa propositas, Rationis quidem insultus sustinere non posse, sed nihilominus tamen in animo

animo fidelium ſuam auctoritatem tueri. *Nicolius* (iii) verbis a *Bælio* relatis Tom. 3. Reſponſi ſui ad Quæſtiones Provincialis (cap. 177. pag. 120.) *Auctoritatis divinæ de humana Ratione triumphum* id adpellare videtur. Sed cùm Ratio æque, ac Fides, Dei munus ſit, utriuſque pugna Deum cum Deo pugnare oſtendet; & ſi Rationis objectiones contra quempiam Fidei articulum ſunt inſolubiles, dicendum erit, jactatum hunc articulum eſſe falſum, nequaquam revelatum: eſſe humanæ mentis commentum. Talis igitur Fidei triumphus feſtivis ignibus ſimilis foret, qui poſt acceptam cladem accendi ſolent. Huc referenda eſt doctrina de infantium non baptizatorum damnatione (kkk), quam *Nicolius* velut peccati originis conſectarium nobis obtrudit; talis eſſet æterna damnatio adultorum, quibus neceſſaria obtinendæ ſaluti lumina defuiſſent.

40. Cæterùm neceſſe non eſt, Theologicis hiſce diſcuſſionibus vacare quemlibet, atque homines, quorum conditio inveſtigationes iſtas exactas reſpuit, miſſa objectionum cura, Fidei documentis debent eſſe contenti; &, ſi forte illorum animus validiſſima quadam objectione pulſaretur, licebit inde mentem avertere, Deoque ſuam curioſitatem in ſacrificium offerre. Dum enim de veritate certi ſumus, ne audire quidem objectiones tenemur. Et quia plurimorum fides ſatis infirma parumque radicata eſt, ut periculoſa iſtiuſmodi tentamenta ſuſtinere nequeat, arbitror, illis offerenda non eſſe, quæ ipſis poſſent eſſe exitio, aut, ſi eos celare non licet, quæ nimis vulgata ſunt, addendum veneno antidotum, hoc eſt, curandum, ut ſolutio objectioni jungatur, minime vero eam tanquam impoſſibilem amovendam eſſe.

41. Loca excellentium Theologorum, de hoc Fidei triumpho diſſerentium, poſſunt & debent ſenſum principiis, jam ſtabilitis, conformem ſuſcipere. In quibuſdam Fidei objectis duæ qualitates offenduntur, Fidei de Ratione triumphum concedentes, altera eſt *incomprehenſibilitas*, altera *inveriſimilitudo*. Sed probe cavendum, ne tertia qualitas addatur, illa nimirum, de qua *Bælius* loquitur, qua fatemur, id, quod credimus, *defendi non poſſe*; hoc enim foret Rationi viciſſim concedere triumphum ratione, quæ Fidem labefactaret. *Incomprehenſibilitas* quidem non obſtat,

(iii) *Petrus Nicolius*, Vir ingenio, eloquentia, & doctrina excellens, & inter ſingularia Galliæ ornamenta referendus, cujus ſcripta *Bælius* recenſet in Diction. ſub Tit. *Nicolle*, natus A. 1625. Carnuti mortuus A. 1695. d. 16. Nov. Inter alia *Paſcalii Lettres Provinciales*. Latina veſte induit ſub nomine *Guil. Wendrockii*. Is cum *Peliſſonio viam Auctoritatis* contra *viam Examinis* defendere laboravit. V. *Bælius* in Diction. ſub hiſce nominibus.

(kkk) Non damnari infantes non baptizatos, ſolidiſſime, præter alios, oſtendit *Cel. Canzius* in Præf. *Andr. Ad. Hitzigii* Diſſ. hujus arg. præmiſſa. Pro fundamento ponit Vir doctiſſ. ſeq. propoſ. *Quicquid Adamus, omnium ſator, ſtatorque, in tmiverſo hominum genere perdidit, ei mors Chriſti, Reparatoris divini, niſi in ſingulis nova culpa intervenerit, adplicat remedium.* Ed. Tubingæ eſt 1737.

quo minus veritatibus etiam naturalibus adſentiamur ; verbi gratia, (uti jam adnotavi) nos odorum ſaporumque naturam non comprehendimus, & tamen teſtimonio fidei ſimili, teſtimonio ſenſuum nixi, credimus, qualitates iſtas ſenſiles in rerum natura fundatas, nec mera phantaſiæ ludibria eſſe.

42. Dantur etiam res *adparentibus contrariæ*, quas admittimus, ubi rite comprobantur. Exſtat fabella Romanenſis, ex Hiſpanico ſumta, cui titulus : ne oculis quidem ſemper credendum. Quid veriſimilius Pſeudo-*Martini Guerræ* impoſtura, qui conjugem & conſanguineos veri *Martini* fefellit, judiceſque & conſanguineos, etiam poſt veri adventum, diu ſuſpenſos tenuit ? interim veritas tandem patuit. Idem dicendum de Fide ; ſupra quippe notavi, quidquid bonitati juſtitiæque divinæ opponi poteſt, non, niſi veriſimilitudines, eſſe, validas aliquando futuras adverſus hominem, ſed roboris nullius, ubi ad Deum fit adplicatio, eædemque cum demonſtrationibus, quæ de infinita ejus perfectione nos certos reddunt, conferuntur. Igitur Fides de rationibus falſis triumphat, per rationes ſolidas & ſuperiores, quibus ad eam amplectendam permoti fuimus ; non triumphatura, ſi ſententia contraria æque fortibus, aut etiam fortioribus, rationibus fulciretur, quàm eæ ſunt, quæ Fidei fundamentum agunt, hoc eſt, ſi invincibiles & demonſtrativæ contra Fidem objectiones exſtarent.

43. Juvat etiam hìc obſervare, id, quod *Bælius Triumphum Fidei* vocat, ex parte eſſe Rationis demonſtrativæ triumphum adverſus rationes adparentes atque fallaces, quæ male demonſtrationibus opponuntur. Conſiderandum namque eſt, Manichæorum objectiones Theologiæ revelatæ contrariari. Et quamvis in eorum gratiam Litteras Sacras, Peccatum Originis, Gratiam Dei in Chriſto Jeſu, Pœnas Inferni, aliaque Religionis noſtræ capita, deſereremus, nondum tamen hac ratione ipſorum objectiones effugeremus : negari enim non poteſt, eſſe in mundo mala phyſica, (hoc eſt, ærumnas,) & mala moralia (hoc eſt, peccata,) nec ſemper mala phyſica proportione mali moralis, prout juſtitia poſtulare videtur, in hac vita diſtribui. Reſtat ergo hæc quæſtio Theologiæ naturalis, quo pacto principium unicum, totum bonum, totum ſapiens, totumque potens, admittere malum, ac inprimis peccatum permittere potuerit, & qua ratione potuerit adduci, ut ſæpiuſculè malos felices, bonos infelices reddat.

44. Certe Fide revelata minime nobis opus eſt, ut ſciamus, principium rerum omnium unicum, perfectè bonum & ſapiens, exiſtere. Ratio id demonſtrationibus certiſſimis nos edocet, atque ſic objectiones omnes, ex imperfectionum in rebus obſervatione oriundæ, falſa duntaxat ſpecie nituntur. Nam ſi harmoniam univerſalem intelligentia poſſemus adſequi, cerneremus, id, quod noſtris ſollicitare opprobriis ſolemus, cum opere omnium, quæ excogitari poſſunt, digniſſimo connexum eſſe ;

verbo

verbo *videremus*, nec ſolum *crederemus*, id, quod Deus fecit, eſſe optimum. Dico hic *videre*, quod *a priori* per cauſas cognoſcimus, & *credere*, quod non, niſi per effectus, intelligimus, licet utrobique æque certa ſit notitia. Et poteſt hic uſurpari, quod *S. Paulus* ait, (2. Cor. V. 7.) nos ambulare per *Fidem*, non per *adſpectum*. Nam, ubi ſemel ſapientia Dei infinita nobis innotuit, mala, quæ experimur, permittenda fuiſſe, judicamus, idque judicamus ex effectu ipſo, ſive, *a poſteriori*, hoc eſt, ideo, quia exiſtunt. Agnoſcit id ipſum *Bælius*; in quo quidem acquieſcere debuiſſet, neque exigere, ut falſas veriſimilitudines contrarias prorſus exeſſe jubeamus, cùm hoc idem ſit, atque poſtulare, nulla debere eſſe ſomnia, nulla opticæ ludibria.

45. Neque dubitandum, quin hæc Fides, hæcque in Deum fiducia, quæ nobis bonitatem ejus infinitam conſiderandam offert, noſque ad ejus amorem præparat, fruſtra obnitente duritatis ſpecie, quæ deterrere nos poſſet, ſit excellens virtutum Theologiæ Chriſtianæ exercitium, quando Gratia divina in Jeſu Chriſto hos in nobis motus excitat. Quod & *Lutherus* contra *Eraſmum* bene notavit, dum dixit, apicem charitatis eſſe, diligere illum, qui carni & ſanguini videtur tam parum acceptus, tam durus in miſeros, tamque pronus ad damnandum, & hoc quidem ob mala, quorum ipſe auctor vel ſocius eſſe videtur iis, qui falſis rationibus oculos ſibi præſtringere ſinunt. Ut adeo triumphus veræ Rationis, gratia divina illuſtratæ, ſimul triumphus Fidei & Amoris dici poſſit.

46. Longe aliter rem accepiſſe videtur *Bælius*, qui Rationis hoſtem ſe profitetur, cum abuſus ejuſdem reprehenſione contentus eſſe potuiſſet. Profert verba *Cottæ* apud *Ciceronem* (lll), dicere non dubitantis, ſi Ratio a Diis immortalibus data eſſet, Providentiam culpandam omnino eſſe, quod dederit, cùm ad perniciem noſtram vergat. Cenſet etiam *Bælius*, Rationem humanam eſſe principium deſtructionis, non ædificationis (Dictionn. pag. 2026. col. 2.) proſtibulum eam eſſe, quæ nuſpiam ſe detinere ſciat, & quæ *Penelopes* inſtar opus ipſa ſuum retexat,

Deſtruit, ædificat, mutat quadrata rotundis (mmm).

(Reſp. ad Provincial. T. 3. p. 723.) Verum inprimis ſollicitus eſt in coacervandis auctoritatibus, quo patefaciat, omnium partium Theologos repudiare Rationis uſum, quemadmodum ipſe faciat, nec alium in finem lumina, adverſus Religionem inſurgentia, oſtentare, quàm ut ea nuda inficiatione Fidei ſacrificent, ad ſolam argumenti oppoſiti concluſionem reſpondentes. Initium facit a novo Teſtamento. Jeſus Chriſtus ſat habebat dicere: *Sequere me* (*Luc.* V. 27. IX. 59.) Apoſtoli dicebant: *Crede, & ſalvus eris*; (Act. XVI. 3.) *S. Paulus* agnoſcit, *doctrinam ſuam*

(lll) Lib. III. de Natura Deorum. (mmm) *Horat.* 1. Epiſt. 1.

obſcuram eſſe, (1. Corinth. XIII. 12.) *nihil in ea comprehendi poſſe*, niſi Deus largiatur ſcientiam diſcernendi ſpiritualem, ſine qua tantum pro ſtultitia reputetur (1. Cor. II. 14.) hortatur fideles, *diligenter caveant ſibi a Philoſophia* (1. Cor. II. 8.) contentioneſque hujus ſcientiæ devitent, quæ quoſdam Fide ſpoliaverit.

47. Quod Patres Eccleſiæ adtinet, remittit nos *Bælius* ad *Launoii* librum (*de varia Ariſtotelis fortuna*, cap. II. (nnn)) ubi loca eorum contra Philoſophiæ uſum collecta reperiuntur, inprimis verò ad loca *S. Auguſtini*, ab *Arnaldo* (ooo) (contra *Malletum*) collecta, quorum ſumma eſt, Dei judicia eſſe inſcrutabilia, nec ideo minus juſta, quòd nobis ſint incognita: abyſſum eſſe profundiſſimam, quæ ſine præcipitii periculo explorari nequeat: eorum, quæ Deus abſcondita voluerit, explicationem non poſſe ſine temeritate tentari: voluntatem ejus non, niſi juſtam, eſſe poſſe: complures, incomprehenſibilis profunditatis hujus rationem reddituros, in vanas imaginationes, ac opiniones, errore & confuſione plenas, incidiſſe.

48. Idem adſeruerunt Scholaſtici: *Bælius* elegantem Cardinalis *Cajetani* (ppp) locum profert (ex Comment. in 1. part. Summæ, Qu. 22. Art. 4.) ſequentem in modum: *Quieſcit intellectus noſter non evidentia veritatis inſpectæ, ſed altitudine inacceſſibili veritatis occultæ, quoniam, ut ait* S. Gregorius, *minus de Deo ſentit, qui hoc tantum de divinitate credit, quod ſuo ingenio metiri poteſt. Nec propterea negandum aliquid eorum eſſe puto, quæ ad divinam immutabilitatem, actualitatem, certitudinem, univerſalitatem, & ſimilia, ſpectare ſcimus: ſed ſuſpicor aliquid occulti hic latere, vel ex parte ordinis, qui eſt inter Deum & eventum, vel ex parte vinculi etiam, quod intercedit inter eventum ipſiuſque prævisionem. Ita dum expendo, intellectum animæ noſtræ eſſe oculum noctuæ, invenio requiem illius in ſola ignorantia. Melius enim eſt &* Fidei Catholicæ, *&* Fidei Philoſophicæ, *cæcitatem noſtram fateri, quam tanquam res evidentes adſerere ea, quæ animum*

(nnn) *Jo. Launoius, ſ. de Launoy*, Normann. natus A. 1603. d. 21. Dec. denatus A. 1678. d. 10. Mart. *Jo. Herm. ab Elſuvich* librum ejus de varia *Ariſtotelis* fortuna in Acad. Pariſ. Viteb. A. 1720. in 8. recudi fecit, additis *Jo. Jonſii* Diſſ. de Philoſophia Peripatetica, & ſuo ſchediaſmate de varia *Ariſtotelis* in ſcholis Proteſtantium fortuna.

(ooo) *Antonius Arnaldus*, Janſeniſta, vir ingenio & eruditione præſtantiſſima ornatus, natus A. 1612. d. 6. Febr. denatus A. 1694. d. 8. Aug. in vico prope Leodium ſito. In parte IV. Difficultatum D. *Steyarto*, Theologo Lovanienſi, propoſitarum, &c. (*Difficultés propoſées à Mr. Steyart*,) contra *Malletum*, Archidiaconum Rothomagenſem, alioſque, Scripturæ Sacræ lectionem laicis quoque permittendam, evicit. Contra eundem calamum etiam ſtrinxit *dans la nouvelle Défenſe de la verſion de Mons.*

(ppp) *Thomas de Vio*, dictus *Cajetanus*, ab urbe Cajeta, ubi natus A. 1469. obiit Romæ, A. 1534. Purpuram accepit a *Leone X.* A. 1517. Commentarius in *Thomæ Aquinatis* Summam Theologiæ, Venet. 1596. prodiens, admodum celebratur.

animum noſtrum haud quaquam tranquillum reddunt: ſiquidem evidentia ipſi tranquillitatem impertit. Neque eam ob cauſam omnes Doctores præſumtionis adcuſo, qui balbutiendo, ut potuerunt, immobilitatem atque efficaciam ſummam, & æternam intellectus, voluntatis potentiæque Dei, inſinuare contenderunt per infallibilitatem electionis & relationis divinæ ad omnes eventus. Nihil omnium horum meæ ſuſpicioni obſtat, qua puto ineſſe iis quandam profunditatem, quæ nobis ſit abſcondita. Hæc *Cajetanus*, cujus ſententia tanto dignior eſt obſervatu, quod hic eſſet Auctor argumento inſpiciendo par (qqq).

49. *Lutheri* Liber contra *Eraſmum* acribus abundat obſervationibus in illos, qui veritates revelatas Rationis noſtræ Tribunali ſubjicere contendunt. *Calvinus* paſſim eodem modo invehitur in curioſam audaciam divina conſilia perſcrutantium. Adſerit in ſuo de Prædeſtinatione Tractatu, Deum *juſtas cauſas* habuiſſe reprobandi aliquam partem hominum, ſed *nobis incognitas*. Denique *Bælius* complures Recentiores citat eadem mente locutos. (Reſponſo ad Quæſtiones Provincialis, cap. 161. & ſqq.)

50. Verùm omnes hæ enunciationes, aliæque ejuſdem generis infinitæ, eam, quam *Bælius* intendebat, objectionum, Fidei contrariarum, inſolubilitatem neutiquam evincunt. Verum quidem eſt, inſcrutabilia eſſe conſilia Dei, ſed, ea injuſta eſſe, nulla objectione invicta concludi poteſt. Quod ex parte Dei injuſtum, & ex parte Fidei ſtultum videtur, videtur tantùm. Celebris *Tertulliani* locus (de carne Chriſti) mortuus eſt Dei Filius, *credibile eſt, quia ineptum eſt*; & ſepultus revixit, *certum eſt, quia impoſſibile*, auxeſis quædam eſt, quæ non, niſi de abſurditatis ſpecie intelligi poteſt. Similes locutiones reperies in Libro *Lutheri* de ſervo arbitrio, ut quando dicit cap. 174. *Si placet tibi Deus indignos coronans, non debet tibi diſplicere immeritos damnans.* Quæ verba ſi ad locutiones moderatiores reducantur, ſignificant: ſi Deum probas æternam gloriam impertiri iis, qui cæteris non ſunt meliores, non debes improbare deſerere eos, qui reliquis non ſunt deteriores. Atque ut intelligamus, ipſum non, niſi de adparente injuſtitia, loqui, ſufficit hæc ejuſdem Auctoris verba, ex eodem Libro depromta, ponderare: *In reliquis omnibus* (ait) *ſupremam in Deo Majeſtatem agnoſcimus, ſoli ejus juſtitiæ obtrectare audemus, nec* tantiſper *volumus credere, juſtum eum eſſe, quamvis nobis promiſerit venturum tempus, cùm, gloria ejus revelata, omnes homines clare videbunt, eum fuiſſe & eſſe juſtum.* 51. Re-

(qqq) Addit hic *Interpres Lat.* verba ſequentia. „Loco tamen ejus adcuratius inſpecto, perturbatum eum inveni; quod veram ſolutionem *Sophiſmatis ignavi* non ſatis cognoviſſet, & ſepoſita quæſtione de neceſſitate abſoluta & contingentia, ipſam neceſſitatem hypotheticam, ſeu ex futuritione & prævisione naſcentem, per conſequentiam inſuperabilem inevitabilitatem futuri cum libertate eligendi, & pœnarum præmiorumque juſtitia, ſtare poſſe non ſatis prævideret: ſed his abunde a nobis ſatisfactum iri ſpero.

51. Reperiemus etiam, Patres, dum res istas expenderunt, non omnino Rationem repudiasse. Inter disputandum contra Paganos plerumque nituntur manifestare, quantùm Paganismus Rationi adversetur, & quantopere ex illo etiam capite Religio Christiana antecellat. *Origenes* (rrr) in Libris contra *Celsum* ostendit, quàm consentaneus Rationi sit Christianismus, & quare nihilominus Christiani credere debeant sine examine. Illuserat *Celsus* Christianorum agendi rationi, *qui rationes tuas*, (ajebat) *audire, aut suas de eo, quod credant, exhibere nolentes, hoc unum tibi dicere satis habent: examinare noli, crede duntaxat*, aut, *Fides tua te salvum efficiet, habentque pro axiomate, sapientiam mundi malum esse.*

52. *Origenes* (libr. 1. cap. 2.) erudite & ad principia, superiùs a nobis adserta, prorsus adposite respondit. Rationem Christianismo non modò non adversari, sed etiam huic Religioni in columnam esse, præstareque argumenta iis, qui instituere examen queunt. Sed cùm pauci sint examini tanto pares, cœleste donum nudæ Fidei, ad bonum ducentis, generatim sufficere. *Si omnes homines, neglectis vitæ curis, studio meditationique mentem impenderent, non opus esset aliam viam quærere ad persuadendam ipsis Religionem Christianam. Ut enim nihil, quod cuiquam offensioni sit, edicamus*, (innuit tacite, non expressis verbis, Gentium Religionem absurdam esse) *non minor hic, quàm alibi, sollicitudo reperietur, sive explanentur dogmata, sive Prophetarum lux adfundatur ænigmatibus, sive illustrentur Evangeliorum parabolæ, aliaque sexcenta, aut narrata historice, aut symbolice repræsentata. Enimvero cum & vitæ necessitas, & hominum imbecillitas paucis duntaxat permittit dare se studiis; quænam cæteris omnibus hominibus subveniendi via reperiri poterat expeditior illa, quam Jesus Christus adhibendam voluit in populorum conversione? Et velim certe mihi dicat aliquis, de magno illorum numero, qui credunt, sicque cœno vitiorum, quibus antea immersi erant, se subduxerunt; utrum satius ducat, hoc modo mutasse mores suos & emendasse vitam, dum sine examine credidit, dari pœnas peccatorum, & bonarum actionum præmia; an verò, distulisse in melius conversionem, donec non tantùm credere licuisset, sed & horum dogmatum fundamenta adcuratius expendisset? Sanè, trita hac postrema methodo, admodum pauci eo usque pertingerent, quo ipsos simplex ac nuda plane fides perducit, sed maxima eorum vis in corruptione sua perseverarent.*

53. *Bælius* (in Elucidatione circa objectiones Manichæorum, posita ad calcem

(rrr) *Origenes*, Alexandrinus, circa A. C. 185. natus, Opus præclarum *contra Celsum*, qui Opus suum contra Judæos & Christianos falso titulo λογου ἀληθη inscripserat, pro Veritate Religionis Christianæ, Libris VIII. sexagenario major scripsit, ad *Ambrosium Alexandrinum*, quem ab hæresi Valentiniana & Marcionitarum ad Ecclesiam reduxit. *Sigism. Gelenii* Versio comparet primum in ed. Operum Bas. 1557. & dein in ceteris.

calcem editionis ſecundæ Dictionarii) verba hæc *Origenis*, quæ volunt, Religionem in ſcrutinio Dogmatum ſuorum examen ſuſtinere, non de diſcuſſione Philoſophica accipit, ſed de adcurata tantum diſquiſitione, qua Sacrorum Voluminum auctoritas ſenſuſque legitimus ſtabiliretur. Verùm nihil eſt, quod hanc reſtrictionem indicet. *Origeni* res erat cum Philoſopho, cui ſatisfactura illa non erat. Et videtur is voluiſſe monſtrare, Chriſtianos non minùs exactos eſſe, quàm Stoicos, alioſque nonnullos Philoſophos, qui doctrinam ſuam tam ratione, quàm auctoritatibus, munierant, uti factitabat *Chryſippus* (sss), qui in antiquitatis adhuc ethnicæ ſymbolis Philoſophiam ſuam reperiebat.

54. *Celſus* ibidem loci aliam inſuper objectionem in Chriſtianos vibrat. *Si*, inquit, *ad ſolemne ſuum: noli examinare, crede duntaxat, velut ad arcem confugiant, edicant mihi ſaltem, quid me velint credere.* Hoc verò ille jure meritoque poſtulaſſe dicendus eſt, ſimulque id contra illos militat, qui Deum bonum & juſtum pronunciarent, & tamen contenderent, nos nulla divinæ bonitatis aut juſtitiæ notione inſtructos eſſe, cùm iſtas ei perfectiones tribuimus. Verùm non ſemper adæquatæ notiones, quæ nihil non explicatum involvant, poſtulandæ ſunt; ſiquidem ne ipſæ quidem ſenſiles qualitates, veluti calor, lux, dulcedo, hujuſmodi notiones præſtare poſſint. Fatemur itaque, Myſteria explicationem aliquam admittere, ſed explicationem hanc eſſe imperfectam. Sufficit, nos habere intelligentiam aliquam analogicam Myſterii, quale eſt Trinitas & Incarnatio, ne, dum ea recipimus, verba prorſus omni ſenſu deſtituta pronunciemus: nec verò neceſſarium eſt, explicationem tam longè, quàm optari poſſet, procedere, hoc eſt, uſque ad comprehenſionem & quæſtionem, *quomodo*.

55. Mirum igitur videtur, *Bælium* recuſare tribunal *notionum communium* (Tom. 3. ſuæ Reſponſionis ad Provincialem, p. 1062. p. 1140.) quaſi verò fas non eſſet conſulere ideam bonitatis, dum Manichæis reſpondetur; cùm tamen is ipſe mentem ſuam longè aliter explicuiſſet in Dictionario. Et certè eos, qui de quæſtione diſceptant, unicumne ſit principium bonum, an duo, alterum bonum, alterum malum, conſentire oportet in *boni* & *mali* ſignificatione. Quando nos de unione corporis unius cum corpore altero, aut ſubſtantiæ unius cum ſuo accidente, ſubjecti cum ſuo adjuncto, loci cum mobili, actûs cum potentia, verba fundimus, ſub vocabulo unionis aliquid intelligimus; ita ſi de unione animæ cum corpore, unam perſonam conſtituente, loquimur, pariter aliquid intelligimus. Licet enim neque leges corporis animam, nec leges

(sss) *Chryſippus*, Tarſenſis, *Zenonis* diſcipulus, vixit circa Ol. 104. fabulas antiquorum ſenſu quodam allegorico explicavit, in quo ipſum ſecuti ſunt celeb. *Stoæ* Philoſophi.

animæ corpus mutare cenſeam, & harmoniam præſtabilitam ad evitandam hanc perturbationem introduxerim; admitto nihilominus veram unionem inter animam atque corpus, quæ ex duobus illis faciat ſuppoſitum. Hæc unio eſt metaphyſica, unio autem influxus phyſica (ttt). At quando nobis ſermo eſt de unione Verbi Dei cum Natura humana, in cognitione analogica nos acquieſcere oportet, qualem unionis animæ cum corpore comparatio nobis ſuppeditare poteſt; cæterumque contenti eſſe debemus, ſi dicimus, Incarnationem eſſe unionem arctiſſimam, quæ Creatorem inter & Creaturam exiſtere poſſit, nec opus eſt ultra explicando procedere.

56. Eodem modo ſe habent Myſteria reliqua, in quibus ingenia moderata ſemper explicationem invenient, quæ ad credendum ſatis ſit, ad comprehendendum parum; ſufficit nobis aliquatenus ſcire, *quid eſt?* (τι ἐστι) ſed *quomodo?* (πως) neque ſcimus, neque nobis eſt ſcitu neceſſarium. Ac de Myſteriorum explicationibus, paſſim tradi ſolitis, dici poteſt id, quod Sueciæ Regina in numiſmate quodam efferebat de corona, quam depoſuerat,

Non mi biſogna, e non mi baſta (uuu).

Nihilo magis neceſſe nobis eſt, (uti jam notavi) Myſteria probari *a priori*, vel eorum rationem reddi; ſufficit nobis, *rem ita eſſe* (το ὁτι) quamvis ignoremus *quare* (το διοτι) quod Deus ſibi reſervavit. Elegantes & celebres ſunt *Joſephi Scaligeri* hac de re verſiculi.

Ne curioſus quære cauſas omnium,
Quæcumque libris vis Prophetarum indidit
Adflata cœlo, plena veraci Deo:
Nec operta ſacri ſupparo ſilentii
Irrumpere aude, ſed pudenter præteri.

Neſcire

(ttt) Conf. *Theod. §. 59. Ill. Bilfinger.* in *Tr. de Harmon. Præſt. ed. nov. p. 218. n.* * Qui de unione Metaphyſica (qua fit, ut ex anima & corpore correſpondentibus fiat *unum per ſe*, unum ſuppoſitum, una perſona) tanquam de re tenui vel ridicula ſermocinantur, neſciunt, quid reprehendant. Impoſſibile eſt, ut verè Phyſica relatio, aut unio, intercedat inter animam & corpus noſtrum, niſi & anima ſit corpus; τὸ phyſicum non pertinet niſi ad corpora. Dic, quid ſit Phyſica? Quicquid autem animæ & corpori commune eſt, id eo ipſo eſt Metaphyſicum: igitur unio, quæ illis communis eſt, eſt Metaphyſica. Metaphyſica ſc. ſola eſt, quæ ſupra ſpiritus & corpora extenditur. " Quomodo vero ex hoc inferri poſſit, negato ſic influxu phyſico, neque Deum in ipſam ſubſtantiam agere, influere & proprio ſenſu operari in animam & Spiritum quemcunque poſſe, non video. Eſt quædam harmonia inter regnum gratiæ & naturæ, Deuſque in eligendo hoc Univerſo operationes ſuas, pro capacitate hominum adhibendas, jam quaſi pro oculis habuit, & tanquam ad illud pertinentes largiri decrevit.

(uuu) Nec mihi neceſſaria eſt, nec ſufficit.

Neſcire velle, quæ Magiſter optimus
Docere non vult, erudita inſcitia eſt.

Bælius, hoſce verſus referens (Reſp. ad Provinc. Tom. 3. p. 1055.) cum multa veritatis ſpecie judicat, a *Scaligero* fuiſſe cuſos occaſione controverſiarum, *Arminium* inter & *Gomarum* (xxx) agitatarum. Crediderim, a *Bælio* memoriter recitatos, nam *ſacrata* ponit pro *adflata*. *Prudenter* verò poni pro *pudenter* (hoc eſt, modeſtè) quod verſus exigit, id utique mendum eſſe typographi conjicio.

57. Nihil ſanè monito, verſibus hiſce contento, ſapientius, & merito *Bælius* ait (p. 729.) *eos, qui omnes divini conſilii rationes circa peccatum, & effectus peccati, reddere in ſe recipiant, arbitrio ſe ſuorum adverſariorum permittere*. Sed immeritò ibi duo valdè diſparata conjungit, *reddere rationem* rei, & *ab objectionibus defendere*, dum ſtatim addit: *Coguntur illum* (adverſarium ſuum) *ſequi, quocumque illos ducere voluerit, & turpiter terga dare, victoſque ſe fateri, ſi tandem imbecilliorem eſſe mentem noſtram concedant, quàm ut omnes Philoſophi alicujus inſtantias plenè diluere poſſint.*

58. Videtur hic *Bælio* minus eſſe, *reddere rationem*, quàm *inſtantiis reſpondere*, cùm ei, qui prius illud ſuſcipere auderet, alterum etiam onus ſuſcipiendum eſſe minetur. Sed contrarium omnino verum eſt: Reſpondens non tenetur theſis ſuæ rationem reddere, tenetur tamen opponentis inſtantias diſſolvere. Reus in foro non tenetur (ordinariè) probare jus ſuum, aut poſſeſſionis ſuæ titulum oſtendere; ſed tenetur ad rationes actoris reſpondere. Et miratus profectò ſum centies, Auctorem tam diligentem, tamque ſagacem, qualis erat *Bælius*, ſæpiſſimè res confundere in tantum diverſas, in quantum diverſi ſunt hi tres Rationis actus: comprehendere, probare, & objectionibus reſpondere; quaſi dum de uſu Rationis in Theologia agitur, eundem inter ſe valorem ſervarent. Ita enim loquitur in Dialogis poſthumis p. 73. *Nullum eſt principium, quod* Bælius *frequentiùs inculcavit, quàm iſtud: incomprehenſibilitatem Dogmatis alicujus, & inſolubilitatem objectionum, illud impugnantium, non eſſe rationem ejus repudiandi legitimam.* De *incomprehenſibilitate* concedo, at non de *inſolubilitate*. Id enim revera idem foret, ac ſi diceres, rationem invincibilem, Theſi contrariam, non eſſe legitimam cauſam ad rejiciendam illam. Nam quæ, quæſo, alia repudiandæ alicujus ſententiæ ratio legitima reperiri unquam poteſt, ſi argumentum adverſum,

(xxx) De utroque *Lud. Ellies du Pin*, dans la Bibliotheque des Auteurs ſéparés, &c. Tom. II. Part. I. p. 108. ſqq. *Jac. Arminius*, caput & Princeps Remonſtrantium, natus A. 1560. denatus A. 1609. d. 19. Oct. Præcipuus ejus adverſarius fuit *Franciſc. Gomarus*, Brugæ natus A. 1563. d. 30. Jan. denatus A. 1641. d. 11. Jan.

sum, idque invincibile, non sufficit? Et quænam ultrà via supererit falsitati, quin immo absurditati opinionum quarundam, demonstrandæ (yyy)?

59. Juvat etiam observare, eum, qui aliquid *a priori* probat, illius rationem per causam efficientem reddere, quique ejusmodi rationes adcuratè & sufficienter reddere potest, ipsam quoque rem comprehendere valere. Hanc ob causam a Theologis Scholasticis dudum impetitus fuit *Raymundus Lullius*, quòd Trinitatem ope Philosophiæ demonstrandam suscepisset. Jactata illa demonstratio exstat in illius Operibus (zzz). Sed & *Bartholomæus Keckermannus* (aaaa), celebris inter Reformatos Auctor, post simile omnino circa idem Mysterium tentamen, in non minorem aliquorum recentium Theologorum reprehensionem incurrit. Reprehendentur itaque, quicunque Mysterii hujus rationem reddere, & comprehensibile effi ere volent, at qui in tuendo isto contra objectiones adversariorum laborabunt, laudabuntur.

60. Dixi suprà, Theologos communiter distinguere inter ea, quæ sunt supra Rationem, & ea, quæ sunt contra Rationem. Collocant *supra Rationem* id, quod comprehendi non potest, & cujus ratio reddi nequit. *Contra Rationem* verò erit omnis illa sententia, contra quam rationes invictæ militant, aut saltem, cujus contradictoria propositio methodo adcurata atque solida probari potest. Fatentur itaque, Mysteria supra Rationem esse, sed Rationi adversari negant. Anglus Auctor Libri ingeniosi, sed improbati, cujus index: *Christianisme not mysterious* (bbbb), hanc

(yyy) Addit hic *Interpres Latinus* sequentia: „Itaque D. *Thomas*, Parte 1. Summæ, Q. 1. Art. 8. docet, adversario, qui nullam revelationem concedat, non posse probari Articulos Fidei per rationes, sed supereſſe viam solvendi rationes, quas adducit contra fidem. *Cùm enim* (inquit) *fides infallibili veritati innitatur, impossibile autem sit, de vero demonstrari contrarium, manifestum est, probationes, quæ contra fidem inducuntur, non esse demonstrationes, sed solubilia argumenta.* Et ita bene distinguit, primò inter probationem Theseos, & objectionum solutionem, deinde inter demonstrationes, & argumenta tantum verisimilia. Nam, ut *Cajetanus* ibidem adnotat, *contra veritatem infallibilem nulla potest demonstrativa ratio esse.*

(zzz) *Raymundus Lullius*, nat. A. 1235. mort. A. 1315. d 26. Mart. In Articulis Fidei, quos rationibus necessariis demonstrativè probare voluit, septimo loco occupatur in eo, quòd in Deo sit personarum pluralitas. p. 494. ed. Argent.

(aaaa) *Barth. Keckermann*, Dantisc. Auctor multorum librorum, qui A. 1614. Genevæ simul prodierunt: mort. A. 1609. d. 25. Jul. annos natus triginta septem, Mysterium Trinitatis ex ratione demonstrare suscepit, refutatus a *Jo. Musæo* in Diss. altera, adjecta Libro de usu principiorum Rationis & Philosophiæ in Controversiis Theologicis. Jenæ A. 1665. 8. iterum prodeunte.

(bbbb) *Christianismus Mysterii expers.* Auctor ejus famosissimus *Tolandus.* Ait v. c. doctrinam de incarnatione olim quidem, antequam revelabatur, Mysterii titulum gerere potuisse, sed jam facta ejus plena revelatione, sub hac ἔννοια ampliùs considerari non posse. Conf. Exc. Philosophi, *Dan. Maichelii* Diss. de Distinctione inter ea, quæ sunt suprà & contra Rationem A. 1729. Tub. habitam.

hanc profligare distinctionem studuit, sed, si quid judico, nullam illi plagam adtulit. *Bælius* etiam hac recepta distinctione non plane acquiescit. En, quæ dicit (Tom. 3. Responsionis ad Quæstiones Provincialis cap. 158.) & quidem primò (p. 998.) Distinguit is cum *Saurino* inter duas hasce Theses, quarum prior est: *omnia Christianismi dogmata cum Ratione concordant*; altera: *Ratio humana cognoscit, ea cum Ratione concordare.* Priorem concedit, negat alteram. Eandem & ego sententiam foveo, si dicendo, *Dogma aliquod cum Ratione concordare*, intelligatur, fieri posse, ut ejus ratio reddatur, aut Ratione explicetur, *quomodo*; Deus enim utique id posset, nos minime possumus. Sed utramque thesin adfirmandam reor, si *cognoscere, quòd dogma aliquod cum Ratione concordet*, nihil aliud significat, quàm nos pro re nata monstrare posse, nullam inter hoc Dogma & Rationem intercedere contradictionem, repellendo objectiones eorum, qui Dogma istud absurditatis alicujus insimulare nituntur.

61. Explicat hic mentem *Bælius* ratione, quæ minimè satisfacit. Agnoscit rectissimè, Mysteria nostra consentanea esse Rationi supremæ & universali, in Intellectu divino exsistenti, aut generatim; sed negat tamen, ea consentanea illi Rationis particulæ videri, qua homo ad ferendum de rebus judicium utitur. Verùm, cùm particula illa Rationis, qua nos gaudemus, Dei donum sit, & in naturali lumine, nobis post naturæ corruptionem relicto, consistat; portio hæc convenit cum ipso toto, nec differt ab ea, quæ in Deo est, nisi quemadmodum gutta aquæ differt ab Oceano, vel potiùs, quemadmodum finitum differt ab infinito. Igitur Mysteria eam transcendere queunt, contraria verò esse non queunt. Nihil enim parti contrarium esse potest, quin idem sit etiam toti. Quod uni propositioni *Euclidis* contradicit, *Euclidis* Elementis contrarium est. Id, quod in nobis Mysteriis adversatur, non Ratio est, nec lumen naturale, nec catena veritatum; corruptio est, error est, vel præjudicium, tenebræ sunt.

62. *Bælius* (p. 1002.) *Stegmanni* (cccc) ac *Turretini* (dddd), Theologorum Protestantium, Mysteria Rationi tantum corruptæ contrariari statuentium, sententiam haud probat. Quærit jocabundus, num rectæ Rationis nomine intelligatur Ratio Theologi Orthodoxi, nomine verò corruptæ Ratio Hæretici; tum objicit, evidentiam Mysterii Trinitatis non

(cccc) Scripsit *Josua Stegmannus* inter alia *Photinianismum, h. e. succinctam refutationem errorum Photinianorum, quinquaginta sex disputationibus breviter comprehensam.* Rinthelii 1623. 8.

(dddd) Celebre apud Genevenses *Turretinorum* nomen, inprimis autem famam singularem adeptus est Pater, *Franciscus Turretinus*, ap. eosd. Theol. Prof. natus A. 1623. d. 17. Oct. denatus A. 1687. d. 28. Sept. atque Filius, *Jo. Alphonsus Turretinus*, itid. Theol. & Histor. Eccles. Prof. Genev.

fuiſſe majorem in mente *Lutheri*, quàm in mente *Socini*. Verùm, ut *Carteſius* præclarè obſervavit, Ratio omnibus eſt communis; igitur Hæreticos juxta cum Orthodoxis ea præditos eſſe cenſendum eſt. Recta Ratio eſt catena veritatum, Ratio verò corrupta præjudiciis atque adfectibus intermiſcetur. Utque unam ab altera diſcernamus, nihil opus eſt, quàm ordine procedere, nullam ſine probatione theſin admittere, nec ulli probationi adſentiri, quæ ad vulgatiſſimas Logicæ leges exacta non ſit. Neque aliud requiritur *Criterium*, aliuſve *Judex Controverſiarum*, in rebus Rationis. Solius profectò hujus conſiderationis neglectu data fuit anſa Scepticis ſeſe efferendi, & in ipſa adeo Theologia *Franciſcus Veronius* (eeee), aliique nonnulli, in controverſiis contra Proteſtantes modum excedentes, & cavillationibus indulgentes, in medium ſe Scepticiſmum conjecerunt, ut ſcilicet Judicis externi infallibilis admittendi neceſſitatem evincerent, in quo ab eruditis Viris, etiam ſuarum partium, non probantur. *Calixtus* (ffff) & *Dallæus*, uti par eſt, inſtitutum exploſerunt, & *Bellarminus* longè aliter ratiocinatus eſt (gggg).

63. Veniamus nunc tandem ad judicium *Bælii* (p. 999.) de recepta illa diſtinctione. *Mihi* (inquit) *æquivocatio irrepſiſſe videtur in celebrem diſtinctionem, quæ fit inter ea, quæ ſunt ſupra Rationem, & ea, quæ ſunt contra Rationem. Myſteria Evangelii ſunt ſupra Rationem, vulgo dicitur, ſed non ſunt contraria Rationi. Arbitror, in priore parte hujus Axiomatis voci* Ratio *non eundem tribui ſenſum, qui tribuitur in poſteriore; ac in priore quidem intelligi Rationem hominis, ſive Rationem* in concreto, *in altera verò Rationem in genere, ſive Rationem* in abſtracto. *Quodſi namque ponamus, ſemper intelligi Rationem in genere ſumtam, ſive Rationem ſupremam, Rationem univerſalem, quæ in Deo eſt; utrumque perinde verum eſt, nec Myſteria Evangelica ſupra Rationem eſſe, nec contra Rationem. Sed ſi in utraque parte Axiomatis intelligatur Ratio humana, non admodum video diſtinctionis ſoliditatem. Nam ii, qui Orthodoxi ſunt rigidiſſimi, fatentur, perſpectam nobis non eſſe Myſteriorum noſtrorum cum Philoſophiæ axiomatibus conformitatem. Itaque nec eſſe Rationi conformia nobis videntur. Atqui quod Rationi noſtræ conforme non eſſe nobis videtur, videtur nobis eſſe Rationi noſtræ contrarium: prorſus uti quod nobis non videtur conforme veritati, veritati nobis contrarium eſſe videtur: igitur cur æquè dici non poterit, &* Myſteria

(eeee) Inter eos, qui novam methodum convertendi hæreticos inveniſſe, ſe jactabant, eminet *Franciſc. Veronius*, a quo etiam methodus *Veroniana* nuncupatur. Prodiit Pariſiis A. 1638. duob. Tom. in fol. *Methodus* illius *tractandi controverſias religionis*: *Méthode de traiter les controverſes de la religion*; it. *Regula generalis fidei catholicæ*, *Régle générale de la foy catholique*. A. 1645.

(ffff) *Georgii Calixti* Tr. huc ſpectans, inſcribitur: *Digreſſio de Arte nova, quam nuper commentus eſt Bartholdus Nihuſius*, Helmſt. A. 1634. ad Epitomen Theolog. Moral. & ſeorſim Francof. 1652. 4.

(gggg) V. *Budd.* Iſag. p. 1321.

Myſteria eſſe contra imbecillem Rationem noſtram, & eſſe ſupra imbecillem Rationem noſtram? Reſpondeo, uti antè reſpondi, *Rationem* hic eſſe catenam veritatum, nobis naturæ lumine notarum, & in hoc ſenſu receptum axioma ſine ulla æquivocatione verum eſt. Myſteria ſuperant Rationem noſtram, continent enim veritates, in ea catena non comprehenſas; ſed non ſunt Rationi noſtræ contraria, nec ulli veritati contradicunt, ad quam catena iſta nos ducere poteſt. Itaque hic non agitur de Ratione univerſali, quæ in Deo eſt, ſed de noſtra (hhhh). Si quæras, an Myſteriorum cum Ratione noſtra conformitatem cognoſcamus, reſpondeo, nos ſaltem nunquam ullam difformitatem, ullamve inter Myſteria ac Rationem oppoſitionem cognoſcere: & quoniam ſemper oppoſitionem oblatam poſſumus tollere, hoc ſi vocas conciliare, vel conſenſionem Fidei efficere cum Ratione, aut mutuam earum conformitatem cognoſcere, dicendum eſt,

(hhhh) Non alio ſenſu *Chr. Wolffius* in Theologia Nat. Lat. P. I. §. 363. *Myſteria* dicit *in ſe eſſe indemonſtrabilia, rationi in ſe ſpectatæ imperveſtigabilia.* Cùm enim ipſi *Ratio* nihil aliud ſit, quam facultas animæ nexum veritatum univerſalium perſpiciendi, uti ſuprà adnotavimus ad §. 1. not. (a) ſequitur, eidem in ſe indemonſtrabile, in ſe imperveſtigabile, id tantum dici, quod ex principiis rationis humanæ, nobilis illius facultatis hominis, penitus explicari nequit, cujus veritas ex comparatione ſubjecti & prædicati non intelligi, cujuſque modus non perveſtigari poteſt, ex iiſdem videlicet principiis rationis. Patet enunciati hujus fides tum in genere ex ill. Auctoris inſtituto, quo exiſtentiam atque attributa Dei a *poſteriori* demonſtrare adniſus eſt, adeoque concludendo ex iis, quæ nos experimur, ad Ens illud Supremum, quod omnia illa produxit: tum in ſpecie ex idea mundi ſui rationalis, per quem intelligit entium univerſalium (a ſingularibus abſtractorum) inter ſe connexorum ſeriem variabilem. Quæcunque igitur veritas in hac ſerie (rationis humanæ ampliſſimo campo, in quo ſe exercet) non continetur, ſed extra ſeu ſupra eam conſtituta eſt, vel quæcunque vi notionum univerſalium (naturæ lumine notarum) demonſtrari non poteſt, illa ex mente ill. Auctoris in ſe eſt indemonſtrabilis, ex principiis rationis humanæ in ſe ſpectatæ imperveſtigabilis. Quodſi ill. Auctor de Ratione omni, etiam ſuprema, ſermocinatur, qui ea, quæ ſunt ſupra rationem, ab impoſſibilitatis macula liberare potuit? Fecit id §. 456. Hinc planè non negat, *ſummam & perfectiſſimam, id eſt, divinam, Rationem myſteria demonſtrata habere, aut eorum cum veritatibus univerſalibus nexum perſpicere;* planè non adſerit, *myſterium ſupra divinam etiam rationem eſſe, id eſt, eſſe extra & ſupra veritates univerſales omnes in ipſo Dei intellectu infinito connexas.* Prona ſic & expedita via ill. Auctori fuit ad ſtatuendum, & quidem *bono animo, ſcopoque veritati maximè conſentaneo*, ſtatuendum, *Revelationem divinam myſteria hoc ſenſu dicta*, id eſt, ex principiis rationis indemonſtrabilia, *continere debere*, §. 463. Terror panicus eſt, ſi quis ex verbis citatis metuat, *iſta, & ſimilia, eò tendere, ut illa, quæ nunc communi conſenſu pro myſteriis habentur, vera myſteria eſſe deſinant, & ut deinceps, ubi ea dignitate ſpoliata fuerint, ipſa etiam humana Ratio jus ac licentiam ſibi vindicet, ſuo ipſius tribunali ſubjiciendi, & ſua decempeda metiendi.* Qui præter hæc dicta adſerit, *Revelationem divinam continere debere, quæ alio modo, quàm via revelationis, cognoſci minime poſſunt, conſequenter nec via demonſtrationis*, §. cit. & 451. hujus certe criminis ne ulla quidem veri ſpecie inſimulari poterit.

eſt, poſſe nos ad hanc conformitatem concordiamque pertingere. Sed ſi conformitas in conſentanea rationibus explicatione modi, *quomodo*? conſiſtat, eam adſequi non valemus.

64. Aliam præterea *Bælius* objectionem ingenioſam depromit ab exemplo viſus. *Cùm turris quadrata, inquit, nobis e longinquo rotunda videtur, non oculi ſolùm noſtri clariſſime teſtentur, ſe in illa turri nihil animadvertere quadrati, ſed etiam, ſe figuram inibi rotundam intueri, quæ cum figura quadrata ſtare non poteſt. Igitur dici poteſt, veritatem, quæ eſt figura quadrata, non ſolum eſſe ſupra, ſed etiam* contra *teſtimonium imbecillis noſtri viſûs.* Fatendum eſt, obſervationem hanc eſſe veram, &, quamvis verum ſit, adparentiam rotunditatis oriri ex ſola privatione adparentiæ angulorum, quam tollit diſtantia, verum tamen manet, rotundum & quadratum eſſe res oppoſitas. Ad hanc itaque inſtantiam reſpondeo, repræſentationem ſenſuum, etiam dum agunt, quicquid poſſunt, ſæpe contrariam eſſe veritati; ſed in facultate ratiocinandi non eadem res eſt, quando munere ſuo fungitur, cùm ratiocinium adcuratum nihil aliud ſit, quàm catena veritatum. Et quod ſenſum viſus nominatim adtinet, juvat expendere, dari adhuc alias falſas adparitiones, *ex oculorum noſtrorum imbecillitate minimè profectas*, neque ex eo natas, quòd ob diſtantiam diſparet; ſed *ex natura ipſa viſionis*, quantumvis perfectæ. Exempli gratiâ, circulus obliquè ſpectatus mutatur in genus quoddam ovalis, quæ a Geometris Ellipſis vocatur, immo interdum etiam in Parabolam, aut Hyperbolam, atque adeo in ipſam lineam rectam, ut in annulo Saturni videre eſt.

65. *Senſus externi*, propriè loquendo, nos minimè fallunt. Noſter *ſenſus internus* ſæpe nos transverſos agit, quod etiam in brutis reperitur, uti dum canis ſuam in ſpeculo imaginem adlatrat: habent enim bruta *conſecutiones* quaſdam perceptionis, *ratiocinium* imitantes, & quæ in ſenſu quoque hominum interno reperiuntur, ubi ſolùm agunt *empiricè*. Sed bruta nihil agunt, quod nos cogat ſtatuere, ea etiam illa facultate prædita eſſe, quæ *ratiocinium* propriè dictum adpellari meretur (iiii), quemadmodum alibi oſtendi. Quando igitur intellectus adhibet & ſequitur falſam interni ſenſûs determinationem; (uti dum celebris *Galilæus* (kkkk) *Satur-*

(iiii) *Ubi vis conſecutionis; non empiria nuda, ſed etiam ratione nititur*, addit *Interpres Lat.* Conf. ill. Viri Principia Philoſophiæ, ubi §. 18. Homines beſtiarum inſtar agunt, quatenus conſecutiones perceptionum, quas habent, nonniſi a principio memoriæ pendent, & inſtar Medicorum empiricorum agunt, qui ſimplici praxi abſque theoria utuntur. Et nos non niſi empirici ſumus in tribus actionum noſtrarum quartis, e. g. quando lucem diei craſtini exſpectamus, empiricè agimus, propterea quòd conſtanter ita factum fuit. Soli Aſtronomi per Rationem judicant.

(kkkk) *Galilæus Galilæi*, celebris Mathematicus, qui A. 1642. e vivis exceſſit, annos natus ſeptuaginta octo. Opera ejus Florentiæ 1718. tribus Tomis in 8. comprehenſa ſunt cum Vita Auctoris, à *Viviani* conſcripta.

Saturnum habere duas anſas credidit) ipſe fallit ſe judicio, quod ex adparentiarum effectu efformat, pluſque infert, quàm illæ ferant. Nam phænomena ſenſuum veritatem rerum abſolutè non magis promittunt, quàm ſomnia. Ipſi nos fallimus eorum uſu, hoc eſt, conſecutionibus noſtris. Scilicet nobis per argumenta probabilia imponi ſinimus, & proni ſumus ad credendum phænomena, quæ plerumque connexa comperimus, ſemper connecti. Itaque, cùm plerumque contingat, angulis carere, quod ſine angulis adparet, facilè nobis perſuademus, idem perpetuum ita eſſe. Hujuſmodi error ſæpe veniam meretur, & interdum vitari nequit, ſi agere celeriter urgemur, & eligere id, quod probabilius videtur; at quoties nos colligendi ſuppetit otium & tempus, ſi pro certo ſumimus, quod certum non eſt, culpa non vacamus. Igitur verum eſt, adparentias ſæpe veritati contrarias eſſe, at ratiocinationem nunquam, ſi quidem exacta ſit, & regulis Artis ratiocinandi conformis. Quodſi voce, *Ratio*, generatim facultas ratiocinandi, bene an malè, intelligeretur, fateor, illam nos decipere poſſe, & re ipſa decipere, eſſeque intellectus noſtri adparentias haud rarò æquè fallaces, atque eæ, quæ ſenſus ſuppeditant; ſed hic de catena veritatum agimus, deque objectionibus in bona forma, quo ſenſu fieri non poteſt, ut Ratio nos fallat.

66. Ex omnibus his, quæ jam dixi, patet, *Bælium id, quod ſupra Rationem eſt*, nimis latè ſumere, quaſi etiam objectionum inſolubilitatem includeret; nam juxta ipſum (cap. 10. Reſp. ad Prov. Tom. 3. p. 651.) *ex quo Dogma aliquod ſupra Rationem eſt, nec illud explicare, nec comprehendere, nec difficultatibus contrariis reſpondere Philoſophia poteſt.* Adſentior, quod *comprehenſionem* adtinet, ſed jam oſtendi, Myſteria admittere *explicationem* neceſſariam vocum, ne ſint *ſine mente ſoni*, voces nihil ſignificantes: quin & pateſeci, neceſſe eſſe, ut *objectionibus reſponderi* poſſit, alioquin theſin ipſam rejiciendam.

67. Profert idem auctoritates Theologorum, qui objectionum contra Myſteria inſolubilitatem videntur agnoſcere. *Lutherus* unus eſt ex principibus: ſed jam §. 12. reſpondi ad locum, in quo videtur dicere, quod Philoſophia Theologiæ contradicat. Alius exſtat locus (cap. 246. de *ſervo arbitrio*) ubi ait, injuſtitiam Dei adparentem argumentis, a proborum calamitate, improborumque proſperitate, deſumtis, probatam eſſe, quibus nulla Ratio, aut lumen naturale, queat reſiſtere. (*Argumentis talibus tractatam, quibus nulla ratio, aut lumen naturæ poteſt reſiſtere.*) At paullò poſt oſtendit, id ſe intelligere tantùm de iis, qui vitam alteram ignorant: addit enim, hanc difficultatem unica Evangelii vocula profligari, dum nos docet, alteram ſuperare vitam, in qua quidquid in hac vita vel pœnis, vel præmiis condignis, adfectum non fuerit, iis adficietur. Igitur objectio iſta nequaquam invincibilis eſt, immo ſine Evangelii opera reſponſio iſta in mentem alicui venire poſſet. Citatur etiam (Reſp. ad Provinc. Tom. 3. p. 652.) locus *Martini Chemnitii*, a *Vedelio* reprehenſus,

& a *Joanne Muſæo* (llll) defenſus, in quo celebris ille Theologus apertè videtur dicere, dari in verbo Dei veritates, quæ ſint non ſupra Rationem ſolùm, ſed etiam contra Rationem: verùm locus hic non intelligi debet, niſi de principiis Rationis, ordini naturæ conformibus, quemadmodum *Muſæus* quoque eundem explanat.

68. Interim negandum non eſt, *Bælium* aliquas auctoritates, magis ſibi faventes, invenire. Non eſt inter eas poſtrema *Carteſii*. Vir hic magnus planè dicit, (1. Part. Principiorum ſuorum, Art. 41.) *Illis verò* (difficultatibus, in concilianda arbitrii noſtri libertate cum æterna præordinatione Dei ſurgentibus,) *nos expediemus, ſi recordemur, mentem noſtram eſſe finitam, Dei autem potentiam, per quam non tantùm omnia, quæ ſunt, aut eſſe poſſunt, ab æterno præſcivit, ſed etiam voluit ac præordinavit, eſſe infinitam; ideoque hanc quidem a nobis ſatis adtingi, ut clarè & diſtinctè percipiamus, ipſam in Deo eſſe; non autem ſatis comprehendi, ut videamus, quo pacto liberas hominum actiones indeterminatas relinquat: libertatis autem & indifferentiæ, quæ in nobis eſt, nos ita conſcios eſſe, ut nihil ſit, quod evidentiùs & perfectiùs comprehendamus. Abſurdum enim eſſet, propterea quòd non comprehendimus unam rem, quam ſcimus ex natura ſua nobis eſſe debere incomprehenſibilem, de alia dubitare, quam intime comprehendimus, atque apud noſmet ipſos experimur.*

69. Locus hic *Carteſii*, cui Sectatores adhærent, (rarò de Magiſtri ſui effatis dubitare ſoliti) mihi ſemper inſolentior viſus eſt. Is non contentus dicere, ſe quidem non videre viam duo hæc dogmata conciliandi, totum genus humanum, immo creaturas rationales omnes, eodem in ſtatu collocat. Poteratne verò ignorare *Carteſius*, fieri non poſſe, ut contra veritatem invincibilis objectio exſurgat? cum talis objectio non niſi neceſſaria aliarum veritatum catena eſſe poſſit, quarum ſumma repugnet veritati adſertæ; unde fieret, ut inter veritates mutua foret contradictio, quod abſurdorum omnium abſurdiſſimum eſt. Præterea quamvis mens noſtra ſit finita, nec infinitum comprehendere poſſit, dantur tamen de infinito demonſtrationes, quarum vim vel imbecillitatem comprehendit, cur igitur objectionum vim aut imbecillitatem pariter non comprehendet? Et cum Dei potentia ac ſapientia ſint infinitæ, omniaque contineant, de earum amplitudine nullus dubitandi locus relinquitur. Porrò *Carteſius* libertatem requirit minime neceſſariam, dum vult actiones humanæ voluntatis prorſus eſſe indeterminatas, quod nunquam contingit. Denique *Bælius* ipſe contendit, experientia illa, ſive conſcientia intima noſtræ independentiæ, in qua *Carteſius* libertatis noſtræ probationem conſtituit, eam minime evinci, cùm ex eo, quod cauſas, a quibus pendemus, non percipiamus, haud quaquam ſequatur, eſſe nos independentes. Sed hac de re differemus ſuo loco.

70. *Carte-*

(llll) V. ſupr. §. 20.

70. *Cartesius* etiam in Principiis suis alicubi fateri videtur, quòd impossibile sit respondere difficultatibus circa materiæ divisionem in infinitum (mmmm), quam nihilominus esse veram agnoscit. *Arriaga*, aliique Scholastici, eandem fere sententiam exosculantur; sed si non pigeret eos, debitam objectionibus formam tribuere, viderent illi, consequentiam esse vitiosam, & falsas sæpe hypotheses, quæ molestiam creant. En exemplum rei. Vir quidam doctus aliquando objectionem hanc mihi proposuit: Secetur linea recta BA in duas partes æquales in puncto C, & pars CA in puncto D, & DA in puncto E, sicque in infinitum; omnes medietates, BC, CD, DE, &c. faciunt simul totum BA, ergo dari oportet ultimam medietatem, cùm linea recta desinat in A. Atqui hæc ultima medietas est absurda: cùm enim medietas illa sit linea, poterit adhuc dividi in duas partes. Ergo divisio in infinitum admitti nequit. Sed monui, quamvis detur ultimum punctum A, non ideo sequi, dandam esse medietatem aliquam ultimam, quia punctum hoc convenit omnibus medietatibus versùs A, quod & Amicus ipse agnovit, dum hanc illationem argumento legitimo probare conatus est: immo potiùs, eo ipso, quòd divisio tendit in infinitum, nulla datur medietas ultima. Et quamvis linea recta BA finita sit, non sequitur, divisionem ejus habere terminum ultimum. Pariter negotium faceſſunt *series numerorum*, in infinitum procedentes. Concipitur in illis terminus ultimus, numerus infinitus, vel infinitè parvus, sed omnia hæc nihil aliud sunt, quàm fictiones. Numerus omnis finitus est & adsignabilis, omnis linea simili se habet ratione, & infinita, aut infinite parva, nihil aliud significant, quàm magnitudines, quæ tam magnæ aut tam parvæ sumi queunt, quàm libuerit, ut nimirum ostendatur, errorem esse minorem quolibet dato, hoc est, errorem revera nullum esse: vel saltem per infinitè parvum intelligitur status quantitatis evanescentis vel nascentis, ad instar magnitudinum jam formatarum conceptus.

71. Juverit interim expendere rationem a *Bælio* adductam, ut ostendat, objectionibus, quæ a Ratione Mysteriis opponuntur, satisfieri non posse. Exstat ea in Elucidatione ipsius circa Manichæos (p. 3140. Editionis secundæ Dictionarii:) *Mihi sufficit* (inquit) *quòd omnes unanimi consensu agnoscant, Mysteria Evangelica supra Rationem esse. Hinc enim necessariò fluit, fieri omnino non posse, ut difficultates Philosophorum dissolvantur, atque adeo exitum certaminis, in quo solis notitiis naturalibus pugnabitur, Theologis semper fore infelicem, dum cogantur pedem referre, & sub arce lumi-*

(mmmm) *Rodericus de Arriaga, Hispanus*, cujus celebre inter Scholasticos nomen, qui primum Philosophiam Vallisoleti, tum Theologiam Salmanticæ, tandemque Pragæ in Bohemia docuit, ubi mortuus A. 1667. Reliquit *Cursum Philosophicum*, it. *Cursum Theologicum*, seu *Disputationes Theologicas in Thomam de Aquino*, Antw. & Lugd. diverso tempore excusos octo Tomis in fol.

nis ſupernaturalis quærere perfugium. Miror, *Bælium* adeò generatim loqui, cùm ipſe agnoverit, naturale lumen pro unitate principii ſtare contra Manichæos, & bonitatem Dei modo invicto probari Ratione. Ecce verò verba ejus ſequentia.

72. *Evidens eſt, Rationem ea, quæ ſupra ſe ſunt, adſequi non poſſe. Jam ſi ad objectiones, Dogma Trinitatis & Unionis Hypoſtaticæ impugnantes, exhibere reſponſiones illa poſſet, adſequeretur iſta duo Myſteria, ea ſibi ſubjiceret, ac flecteret ad ultimas uſque collationes cum primis ſuis principiis, vel cum aphoriſmis, qui ex notionibus communibus oriuntur, donec tandem ea cum lumine naturali conſentire collegerit. Faceret itaque Ratio id, quod eſt ſupra vires ſuas, tranſcenderet limites ſuos, quod apertè contradictorium eſt. Dicendum igitur eſt, eam non poſſe ſuppeditare reſponſiones ad ſuas ipſius objectiones, illaſque manere victrices, quamdiu ad divinam auctoritatem, & intellectus in Fidei obſequium cogendi neceſſitatem, non recurritur.* (Ego vim in hocce ratiocinio nullam deprehendo. Id, quod ſupra nos eſt, *adtingere* poſſumus, non quidem illud penetrando, ſed defendendo; quemadmodum cœlum viſu non tactu, poſſumus adtingere. Neque neceſſarium eſt ad reſpondendum objectionibus, contra Myſteria motis, ut Myſteria ipſa ſibi ſubjiciantur, aut ut ad confrontationem cum primis, quæ ex notionibus communibus naſcuntur, principiis ſubmittantur, nam ſi is, qui ad objectiones reſpondet, eatenus progredi deberet, hoc ipſum ille, qui objectionem proponit, princeps facere teneretur; Objicientis enim eſt, argumenti tractationem adgredi, Reſpondenti ſatis eſt, dicere, etiam, aut non; quia loco diſtinctionis ei, rigidè agenti, ſufficit propoſitionis alicujus, in objectione poſitæ, univerſalitatem negare, vel formam argumenti redarguere; quod utrumque fieri poteſt, etiamſi ultra objectionem reſpondens haud adſurgat. Quodſi quis argumentum mihi proponat, quod invictum eſſe jactet, tacere poſſum, obligando duntaxat eum ad probandum in bona forma omnes enunciationes, quas profert, quæque mihi vel tantillùm dubiæ videntur: ut autem dubitem duntaxat, mihi neceſſe non eſt, rei controverſæ intima pernoſcere: immò verò, quo magis ignarus ero, eo majus dubitandi jus habebo.) Pergit *Bælius.*

73. *Rem clariorem reddere conemur: ſi doctrinæ quædam ſupra Rationem ſunt, captum illius ſuperant, ut ad eas pertingere nequeat; quodſi ad eas pertingere nequeat, nec illas comprehendere poterit.* (Poterat a *comprehenſione* facere initium, dicendo, Rationem id, quod ſupra ſe eſt, non poſſe comprehendere.) *Si eas comprehendere non poteſt, nullam quoque earum ideam nanciſci poterit.* (Non valet conſequentia: nam ad *comprehenſionem* rei cujuſpiam non ſufficit, aliquas ejus ideas habere, ſed oportet habere omnes ideas omnium, quæ illius conſtitutionem ingrediuntur, & has ideas.

ideas omnes oportet esse claras, distinctas, adæquatas (nnnn). Sexcenta inveniuntur in natura objecta, quorum etsi aliquid intelligamus, non ideò comprehensionem habemus. Ideas habemus aliquas radiorum lucis, de iis condimus demonstrationes ad certum usque terminum, sed tamen semper remanet aliquid, quod nos fateri cogat, totam lucis naturam necdum a nobis esse comprehensam,) *nec ullum principium, quod solutionis fons existat*, (Quidni principia quædam evidentia inveniremus notitiis obscuris & confusis commixta?) *atque adeò prolatæ a Ratione objectiones sine responsione manebunt.* (Minimè gentium; difficultas potius opponentis premet latus. Hujus est, evidens investigare principium, a quo derivari aliqua objectio possit, tantoque difficiliùs tale principium inveniet, quò res, qua de agitur, erit obscurior: & ubi id invenerit, adhuc difficilius ipsi erit, oppositionem principium inter & mysterium ostendere: namque si mysterium evidenti principio contrariari manifestè deprehenderetur, non jam *mysterium obscurum*, sed *absurditas manifesta* foret.) *Vel, quod idem est, per distinctionem respondebitur, æquè obscuram, quàm est ipsa thesis oppugnata.* (In rigore disputandi *distinctiones* omitti possunt negando vel præmissam aliquam, vel consequentiam: cumque de termini alicujus, ab *Opponente* adhibiti, sensu dubitatur, postulari ab eo illius definitio potest, ita ut Respondens nihil de suo ipse insumere cogatur, quando cum adversario res est, qui argumentum, quod nobis opponit, invictum esse gloriatur. Verùm quamvis defendens sive ex indulgentia, sive compendii ergo, sive quòd se satis robustum sentit, æquivocationis, in objectione latentis, detegendæ & aliqua distinctione submovendæ, onus in se suscipere vellet, nullatenus necesse est, ut hæc distinctio ad aliquid ducat, quod sit ipsa thesi prima clarius, cùm defendens Mysterium ipsum illustrare minime teneatur.)

74. *Atqui exploratum est*, (pergit *Bælius*) *objectionem, in notionibus valde distinctis fundatam, æquè manere victricem, sive nihil respondeas, sive respondeas aliquid, quod nemo comprehendit. Numquid æquo dimicare marte potestis, hinc homo, qui tibi, quod tu & ille clarissime concipitis, objicit, inde tu, qui te tueri non potes, nisi per responsa, in quibus neque tu, neque ille, quidquam comprehenduis?* (Non satis est, objectionem in notionibus valdè distinctis fundari, oportet, eas etiam contra Thesin adplicari. Et quando ego cuiquam respondeo negando aut præmissam aliquam, ut probationem eliciam, aut consequentiam, ut bonam formam exigam, non possum dici nihil respondere, aut nihil, quod intelligi queat, respondere. Cùm enim præmissa adversarii, quam nego, dubia sit, negatio mea æquè intelligi poterit, atque ejus adfirmatio. Denique cùm id

(nnnn) Addit *Interpr. Lat.* „ Itaque eorum, quæ minime comprehendimus, possumus aliquas habere ideas. "

adversario largior, ut distinctione aliqua mentem meam explicem, sufficit, terminos, quos adhibeo, sensum aliquem habere, uti in mysterio ipso: atque ita in responso meo intelligetur aliquid, sed ut omnia, quæ responso meo involvuntur, intelligantur, necesse non est, alioqui mysterium ipsum comprehenderetur.)

75. *Bælius* rem ita persequitur. *Omnis disputatio philosophica supponit, partes disputantes de certis quibusdam definitionibus consentire*, (optandum id quidem esset, sed plerumque non, nisi in ipso disputationis cursu, eo devenitur, cùm opus est.) *& regulas Syllogismorum, notasque, ex quibus prava ratiocinia dignoscuntur, admittere. Posthæc solùm superest, ut examinetur, num thesis aliqua mediatè, an immediatè, principiis utrimque receptis congruat*; (hoc verò fit per Syllogismos opponentis) *num præmissæ probationis* (ab opponente prolatæ) *veræ sint, num consequentia legitima*; *annon Syllogismus laboret quatuor terminis, annon in aphorismum fortè aliquem peccetur capitis* de oppositis, vel de sophisticis elenchis, *&c.* (ut paucis dicam, sufficit negare præmissam aliquam, vel consequentiam, vel denique explicare, terminum aliquem æquivocum, aut ejus explicationem rogare.) *Reportabitur victoria, si vel ostenditur, argumentum disputationis nullam cum principiis, de quibus conventum fuerat, habere connexionem*, (hoc est, si ostenditur, objectionem nihil probare, & tunc defendens causam vincit) *vel si defendens ad absurdum redactus fuerit*; (ubi omnes præmissæ, omnesque consequentiæ ritè probatæ fuerint) *at redigi ad absurdum potest, sive monstretur, ex thesi ejus fluere affirmationem & negationem, sive cogatur ea tantum respondere, quæ nemo intelligere queat.* (Postremum hoc incommodum semper caveri potest, quia defendens novas proferre theses non tenetur.) *Scopus ejusmodi disputationum est, ea, quæ obscura sunt, elucidare, & ad evidentiam pervenire*; (Scopus is est opponentis, vult enim palam facere, Mysterium esse falsum, sed defendentis hic scopus esse nequit; dum namque Mysterium admittit, fatetur illud evidens reddi non posse.) *Hinc fit, ut, durante lite, eò magis minusve victoria sive defendenti, sive opponenti, favere judicetur, quo plus minusve claritatis erit in utriusque propositionibus.* (Hæc dicuntur, quasi defendentem & opponentem æque nudatos expositosque esse necessum foret: at defendens arcis præfecto obsesso, munimentis suis tecto, est similis; adgressoris autem est, ea perrumpere. Defendens evidentiâ hic non eget, neque illam quærit: sed opponentis partes sunt, evidentiam adversùs illum invenire, suisque tormentis munimenta, defendentem tegentia, evertere.)

76. *Denique victus esse judicatur ille, cujus responsa sic comparata sunt, ut de iis nemo quidquam comprehendat*, (est id indicium victoriæ oppidò anceps, igitur interrogandi auditores erunt, num eorum, quæ dicta sunt, aliquid perceperint, & sæpè in diversas abibunt sententias. Verarum disputationum lex est, per argumenta in bona forma procedere, eisque respon-

reſpondere negando vel diſtinguendo.) *& qui reſponſiones ſuas incomprehenſibiles eſſe fatetur.* (Illi, qui Myſterii veritatem tuetur, fateri licet, Myſterium comprehendi non poſſe, &, ſi hoc ſufficit, ut victus eſſe judicetur, nihil opus eſt objectionibus. Veritas quædam incomprehenſibilis eſſe poterit, ſed nunquam ita incomprehenſibilis erit, ut nihil prorſus in ea percipi dicatur. Eſſet enim eo in caſu, quod *Scindapſus* vel *Blityri* antiquæ Scholæ dicebant (oooo), (*Clem. Alex.* Strom. 8.) hoc eſt, voces ſenſu vacuæ.) *Hinc ſecundum regulas, quas in adjudicanda victoria, ſpectare ſolemus, condemnatur, dumque eum perſequi non licet, ob nebulam, qua ſe obtexit, quæque barathrum quoddam inter ipſum atque adverſarios conſtituit, funditùs profligatus reputatur, & eum exercitu comparatur, qui, amiſſo prælio, noctis beneficio manibus victoris perſequentis ſeſe ſubducit.* (Ut allegoriam allegoriâ rependam, dicam ego, defendentem victum non eſſe, quamdiu aggeribus ſuis ſeptus manet; & ſi eruptionis aleam quandoque ſubit citra neceſſitatem, ſemper ad munimenta ſeſe ſua recipere ſine ignominiæ dedecore poſſe.)

77. Placuit prolixo huic loco, ad vivum reſecando, impendere operam, quo *Bælius*, quidquid pro ſua ſententia robuſtiſſimum, & rationibus maxime plauſibilibus fultum, dici poterat, concluſit totum: ac ſpero, me clarè monſtraſſe, quantum vir præſtans a recta via aberrarit: quod ingenioſiſſimo & perſpicaciſſimo cuique accidere poteſt, cùm ingenio habenæ laxantur, & neceſſarius perſcrutando funditùs Syſtemati ſuo labor negligitur. Hæc noſtra etiam diſcuſſio nonnullis ratiociniis, per *Bælii* Opera ſparſis, pro reſponſione eſto, uti, dum ait Reſponſi ad Quæſita Provincialis Cap. 133. (Tom. 3. p. 685.) *Ut Rationem cum Religione conciliaſſe te evincas, oſtendendum non modò, præſtò eſſe axiomata philoſophica, quæ Fidei noſtræ faveant, ſed etiam axiomata illa particularia, quæ, tanquam Catechiſmo noſtro parum conſona, nobis objiciuntur, reapſe illi conſonare ratione quadam diſtincte concepta.* Omnino non video, quid hoc toto opus ſit, niſi ratiocinium ad ipſum uſque Myſterii *modum* provehere velis. Quodſi ſola veritatis Myſterii defenſione contentus, ejus comprehenſionem neutiquam adfectas, neceſſe plane non habes, probationis gratia ad axiomata philoſophica, ſive generalia, ſive particularia, recurrere; &, ſi alius quiſpiam axiomata nonnulla philoſophica nobis opponat, noſtrum non

(oooo) Eſtne demonſtrationis ergo, *ait Clemens*, nomen ejuſmodi, cujuſmodi eſt *Blityri*, vox ſolum nihil ſignificans? Et quomodo neque Philoſophus, neque Orator, ſed neque Judex, tanquam nomen nihil ſignificans, profert demonſtrationem, neque aliquis ex iis, qui judicio contendunt, ignorat eſſe ſignificatum? Jam verò Philoſophi excogitant demonſtrationem, ut quæ conſiſtat, alius aliter. De quavis ergo re quæſita ſi quis rectè tractet, non ad aliud principium quod ſit certum & extra controverſiam potiùs deducet orationem, quam ad id, quod quicunque ſunt ejuſdem gentis & ſermonis, ex adpellatione fatentur ſignificari. *&c.*

non est, clara distinctaque ratione conformitatem eorum cum dogmate nostro ostendere, sed adversarii est, eorum repugnantiam probare.

78. Prosequitur ibidem *Bælius* sequentem in modum: *Hoc ut præstemus, opus est nobis responsione, quæ æque sit evidens, atque ipsa objectio.* Jam suprà ostendi (pppp), contingere id, quando præmissæ negantur; cætera verò necesse non esse, ut is, qui Mysterii veritatem tuetur, propositiones adferat evidentes, cùm Thesis ipsa principalis, quæ circa Mysterium ipsum versatur, evidens non sit. Addit adhuc: *Si replicandum, si duplicandum est, nunquam debemus manere debitores, aut putare, nos scopum nostrum planè adsecutos esse, quamdiu adversarius noster res æquè evidentes nobis regeret, ac rationes esse nostræ possint.* Verùm defendentis non est, rationes adducere; sufficit ei, rationibus adversarii sui respondere.

79. Concludit Auctor denique: *Iniquus foret, qui contenderet, opponentem acquiescere responso debere, quo objectioni evidenti instantia tantùm possibilis, nec satis comprehensa reponitur.* Id ipsum repetit in Dialogis posthumis adversùs *Jaquelotium*, p. 69. Equidem absum ab hac sententia. Si objectio omnimoda gaudeat evidentia, victrix ea foret, & Thesin everteret. Sed ubi objectio non, nisi in adparentibus, aut plerumque contingentibus, casibus fundetur, & opponens universalem atque certam ex ea velit conclusionem elicere; tunc is, qui Mysterium propugnat, respondere potest per instantiam simplicis possibilitatis, cùm hujuscemodi instantia satis indicet, hoc, quod ex præmissis inferebatur, minime certum esse, nec generale; sufficit etiam illi, qui pro Mysterio decertat, ejus possibilitatem tueri, nec onus habet, ejusdem verisimilitudinem adserendi. Nam, ut sæpius dixi, consensus est, Mysteria repugnare adparentiis. Immo nec necesse est, eum, qui Mysterium tuetur, hujusmodi instantiam adferre; quodsi tamen facit, dici potest, esse velut opus supererogationis, aut esse medium, adversarium magis confundendi.

80. In Responso *Bælii* posthumo ad *Jaquelotium* quædam etiam reperio, quæ mihi examine digna videntur. *Bælius* (ita legitur p. 36. 37.) *constanter in suo Dictionario, quotiescumque ita fert argumentum, adserit, Rationem nostram refutando magis & destruendo, quàm probando atque ædificando idoneam esse, vix ullam esse sive in Philosophia, sive in Theologia, quæstionem, in qua illa non maximas suscitet difficultates, ita ut, si quis eam contendendi animo prosequi vellet, quàm longissime pateret ipsi via, sæpe se ad maximas redactum angustiàs videret; denique dari doctrinas quasdam omnino veras, quas Ratio tamen per objectiones solvi nescias oppugnet.* Equidem mihi persuadeo, id, quod hic vitio vertitur Rationi, eidem potius laudi esse. Dum illa Thesin aliquam evertit, oppositam Thesin statuit. Dumque utramque simul oppositam Thesin convellere videtur, tunc aliquid sublime nobis pollicetur, dummodò eam sequamur *quoad longissimè fieri*

(PPPP) §. 74.

fieri poteſt, non animo altercandi, ſed cum ardenti deſiderio, inveſtigandæ detegendæque veritatis, quod ſemper aliquo ſucceſſu, haud quaquam ſpernendo, compenſabitur.

81. Pergit *Bælius*: *tunc objectiones iſtiuſmodi contemnendas, agnoſcendo anguſtos ingenii humani limites.* Ego verò contrarium amplector, & ſtatuo, agnoſcenda potiùs eſſe documenta virtutis, in humano ingenio radiantis, qua rerum intima perſcrutari queat. Sunt hæc nova (ſlia, atque, ut ita dicam, radii auroræ, majorem nobis lucem ſpondentis; de argumentis philoſophicis, vel Theologiæ naturalis, ſermo mihi eſt: at, ubi objectiones ejuſmodi contra Fidem revelatam militant, ſufficit, eas repelli poſſe, modò id cum animo modeſtiam & zelum ſpirante, cumque intentione propugnandæ & exaltandæ divinæ gloriæ fiat. Quod qui feliciter circa juſtitiam Dei præſtiterit, ſimul ejus magnitudine percelletur, & ejus bonitate permulcebitur, quæ per medias Rationis, vana eorum, quæ videt, ſpecie deceptæ, nebulas tanto magis tralucebunt, quanto alacrius mens per Rationem veram ad ea, quæ oculis noſtris ſunt occulta, nec ideo minùs certa, adſurget.

82. *Hoc pacto* (ut cum *Bælio* pergamus) *Ratio ponere arma cogetur, ſeque in obſequium Fidei tanquam captivam tranſmittere, id quod facere poteſt, & debet, vi quorundam axiomatum ſuorum, quæ omnium minime controverſa ſunt; & ſic alia quædam axiomata ſua abdicans, non ideò non aget ſecundùm id, quod ipſa eſt, hoc eſt, ſecundùm Rationem.* Sed ſciendum eſt, *axiomata Rationis, quæ hoc caſu abdicanda ſunt, ſolùm eſſe ea, quæ nos ex adparentibus, vel ex ordinario rerum curſu judicare diſcunt*: quod ipſum Ratio nobis in materiis etiam philoſophicis præſcribit, cum probationes invincibiles in contrarium adſunt. Sic, ubi ſemel de bonitate juſtitiaque Dei demonſtrationum beneficio certi facti ſumus, duritatis injuſtitiæque ſpecies contemnimus, quas in permodica hac regni ſui parte, oculis noſtris expoſita, cernimus. Hucuſque *naturæ gratiæque lumine* illuſtrati ſumus, ſed necdum *lumen gloriæ* uſurpamus. Hic in terris injuſtitiam adparentem videmus, & credimus, atque ſcimus etiam, veritatem juſtitiæ Dei occultæ, ſed eam ipſam juſtitiam ſpectabimus, quando Sol juſtitiæ ſeſe, ſicut eſt, conſpiciendum præbebit.

83. Certum eſt, *Bælium* intelligi non poſſe, niſi de his *axiomatis veriſimilibus*, quæ veritatibus æternis cedere debent; agnoſcit enim, Rationem verè non eſſe Fidei contrariam. Et in Dialogis poſthumis queritur (p. 73. contra *Jaquelotium*) inſimulari ſe, quaſi Myſteria noſtra Rationi vere contraria cenſeret, & (p. 9. contra *Clericum*) contendere ſuos adverſarios, quod is, qui doctrinam aliquam objectionibus inſolubilibus expoſitam eſſe agnoſcit, etiam per conſequentiam neceſſariam agnoſcat hujus doctrinæ falſitatem. Interim jure id contenderent, ſi inſolubilitas iſta foret plus, quam adparens.

84. Fortaſſis ergò poſt longum de Rationis uſu certamen, cum *Bælio*

initum, comperiemus in fine computationis, ſententiam ejus revera non tam procul a noſtra receſſiſſe, quam præ ſe ferant verba, quæ noſtris animadverſionibus anſam dedere. Videtur quidem, conſentio, abſolutè negare ſæpiſſimè, quòd poſſit unquam objectionibus Rationis adversùs Fidem reſponderi, ac contendere, quod hunc in finem neceſſariò debeat comprehendi, quomodò Myſterium fiat, aut exiſtat. Nihilominùs verò ſunt quædam loca, in quibus mitiora ſentit, ſatque habet dicere, ſolutiones harum objectionum aciem ſuorum oculorum fugere. En aliquem locum ſatis definitum, deſumtum ex hac ipſa elucidatione circa Manichæos, ad calcem editionis ſecundæ Dictionarii ſubjecta. *Ut Lectoribus etiam ſcrupuloſiſſimis quàm ampliſſimè ſatisfaciam, lubens hic profiteor*, (ait ille p. 3148.) *ubicumque in Dictionario meo invenient, hæc illave argumenta inſolubilia eſſe, nolle me, ut reapſe talia eſſe, homines ſibi perſuadeant. Nihil aliud ſignificare mens eſt, niſi quòd inſolubilia mihi videantur. Hoc certè nihil periculi minatur, quiſque, ſi lubet, credet, me ob perſpicacitatis inopiam ita opinari.* Ego verò non iſtud quidem mihi perſuadeo, nimium nota mihi eſt magna viri perſpicacia: id potiùs auguror, poſtquàm omnes ingenii nervos ad roborandas objectiones intenderat, non ſatis adtentionis illi reliquum manſiſſe ad eas ſolvendas.

85. Cæterum fatetur *Bælius* in Opere poſthumo adverſus *Clericum*, objectiones contra Fidem non habere vim demonſtrationum. Itaque *ad hominem* duntaxat, vel potius *ad homines*, id eſt, ſpectata præſente generis humani conditione, objectiones has inſolubiles eſſe judicat, & argumentum inexplicabile. Exſtat etiam locus, in quo innuit, non deſperare ſe, ſolutionem ſeu explicationem illarum aliquando inventum iri, vel ætate noſtra. Ecce verba illius in Reſponſo poſthumo ad *Clericum* dato (p. 35.) *Sperare potuit* Bælius, *ex ſublimibus illis ingeniis, a quibus nova Syſtemata hodie proficiſcuntur, non defore, quæ gloriæ aculeis ſtimulentur opera ſua, fierique poſſe, ut extricationem hactenus incognitam excogitent.* Videtur per hanc *extricationem* intelligere aliquam explicationem Myſterii, quæ progrederetur uſque ad ipſum *quomodò*, ſed id ad reſpondendum objectionibus neceſſarium non eſt.

86. Complures in comprehendendo hoc *quomodò*, probandaque Myſteriorum poſſibilitate deſudarunt. Auctor quidam, qui ſe *Thomam Bonartem Nordtanum Anglum* nominat, in ſua *Concordia Scientiæ cum Fide*, eo adſpiravit. Opus hoc mihi viſum eſt ingenioſum & eruditum, ſed acerbum ac perplexum, immo refertum opinionibus, quæ nulla ratione defendi queunt. Ex *Apologia Cyriacorum*, a *P. Vincentio Barone* Dominicano, conſcripta, didici, opus Romæ cenſuram eſſe paſſum, Auctorem fuiſſe Jeſuitam, editionemque illius haud feliciter ipſi ceſſiſſe. R. P. *des Boſſes*, qui nunc in Hildeſienſi Jeſuitarum Collegio Theologiam profitetur, quique eruditionem haud vulgarem cum magna, quam in Philoſophia ac Theologia prodit, perſpicacitate conjunxit, edocuit me, genuinum

nuinum *Bonartis* nomen fuiſſe *Thomam Bartonum*, eumque, a Societate digreſſum, in Hyberniam ſe contuliſſe, ibique diem ſuum obiiſſe ratione, quæ bene adhuc de ultimis animi ſui ſenſibus judicare permittat. Doleo vicem eruditorum virorum, qui labore & ardore ſuo ſibi ipſi negotium faceſſunt. Simile quid olim contigit *Petro Abælardo*, *Gilberto de la Porrée* (qqqq), & *Joanni Wiclefo* (rrrr), noſtraque hac ætate *Thomæ Albio* Anglo, aliiſque nonnullis, qui in Myſteriorum explicationem plus nimio ſeſe immerſerunt.

87. Interim tamen *S. Auguſtinus* (æquè atque *Bælius*) non deſperat, optatam extricationem inveniri in hac vita poſſe: ſed hoc ipſum alicui Viro ſancto, gratiâ prorſus ſingulari colluſtrato, reſervatum eſſe exiſtimat: *Eſt aliqua cauſa fortaſſis occultior, quæ melioribus ſanctioribuſque reſervatur, illius gratiâ potiùs, quàm meritis illorum* (in Geneſ. ad litteram, Lib. 11. c. 4.) *Lutherus* Myſterii Electionis cognitionem Academiæ cœleſti reſervat (Libro de ſervo arbitrio, cap. 174.) *Illic* (Deus) *gratiam & miſericordiam ſpargit in indignos, hic iram & ſeveritatem ſpargit in immeritos; utrobique nimius & iniquus apud homines, ſed juſtus ac verax apud ſe ipſum. Nam quomodò hoc juſtum ſit, ut indignos coronet, incomprehenſibile eſt modo, videbimus autem, cùm illuc venerimus, ubi jam non credetur, ſed revelatâ facie videbitur. Ita quomodò hoc juſtum ſit, ut immeritos damnet, incomprehenſibile eſt modo, creditur tamen, donec revelabitur filius hominis.* Sperandum eſt, *Bælium* luminibus illis nunc circumdari, quod terris negatum eſt; cum credibile ſit, bonam voluntatem ei nequaquam defuiſſe.

Virgilius. *Candidus inſueti miratur limen Olympi,*
Sub pedibuſque videt nubes & ſidera Daphnis.
--- Illic poſtquàm ſe lumine vero.

Lucanus. *Implevit, ſtellaſque vagas miratus & aſtra*
Fixa polis; vidit, quanta ſub nocte jaceret
Noſtra dies (ssss)

(qqqq) *Gilberto Porretano* idem, quod *Abælardo*, contigiſſe non dubito, ut, dum Tritheiſmum evitare voluit, ad Sabellianiſmum deflecteret, ait *Budd.* Iſag. p. 1131. Fuit *Gilbertus Porretanus* Epiſcopus Pictavienſis, Philoſophus acutiſſimus, mortuus A. 1154. *Petrus Abælardus, ſ. Abeillardus*, Gallus, natus A. 1079. denatus A. 1142. d. 21. April. Arianiſmi, Pelagianiſmi & Neſtorianiſmi, inſimulabatur, V. *laud. Buddei* Obſervationem, de hæreſibus ex Philoſophia Ariſtotelico-Scholaſtica ortis, Tom. I. Obſervat. ſelectar. ad rem litterar. ſpectant. Obſ. XV. §. XI. ſqq. p. 187. ſqq.

(rrrr) V. *Henr. Warthonus* in Adpendice ad Hiſtor. Litterar. *Guil. Cavei*, Sæc. XIV. p. 34. ſqq. Obiit autem *Jo. Wiclefus*, eximius teſtis veritatis, A. 1387. d. 31. Dec.

(ssss) Bona hæc ſpes, de *Bælio* concepta, fecit, ut multis *Leibnitii* Religio ſuſpecta videretur: ſed ſine ratione, ut arbitror. Præter enim ea, quæ in Auctoris

ris illuſtris defenſionem adferuntur a *Cel. Stollio*, in Hiſt. Litt. p. 493. *Leibnitium* agere philoſophum, ac rem habere cum adverſario, pari ipſum honoris præfatione tractante, incomparabilem item *Fontenellium* adpellare raram atque inſolitam hanc penes Theologos caritatem, qui damnare ſuos antagoniſtas familiare habent: præter ea, inquam, & ſimilia, non incommodè dicta, obſervandum adhuc eſt, ex hocce loco plane non ſequi, juxta mentem ill. Viri, *qualitercunque bonam voluntatem ſufficientem æternæ ſalutis ac cœleſtis beatitudinis cauſam & fundamentum eſſe*, ſed id tantum patere, *Leibnitium*, cùm in *Bælio* veri amorem certum, voluntatemque pronam adprobandi ea, quæ conſentanea eſſent, reperiſſet, ſperaſſe, *hoc enim Chriſtiani eſt*, Deum, pro ingenti ſua erga homines miſericordia, novo ipſius animum lumine, nova gratia, veram fidem operante, adfeciſſe, ſicque *Bælium* ante diſceſſum ex hac vita ad guſtandas futuræ vitæ felicitates præparaſſe. Conf. infr. *P. I. Theod.* §. 57.

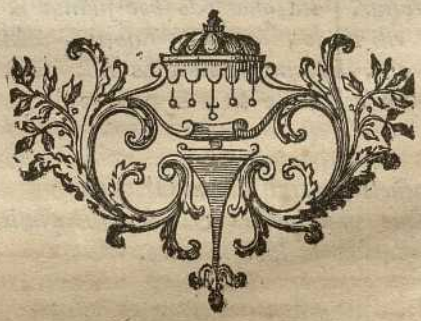

TENTA-

TENTAMINUM THEODICÆÆ, DE BONITATE DEI, LIBERTATE HOMINIS, ET ORIGINE MALI, *PARS PRIMA.*

ARGUMENTUM.

§. 1. *DUÆ difficultates circa malum, quarum altera hominis libertatem, altera agendi rationem divinam spectat, quæ Dei bonitati, sanctitati, justitiæque videtur adversari.* §. 2. *Libertati refragatur determinatio ac certitudo qualiscunque: præscientia, & amplius providentia & præordinatio omne certum determinatumque efficit, ut homo ad bonum & malum videatur necessitari, sicque nec præmium mereri, nec pœnam.* §. 3. *Missa hominis libertate, objicitur porrò, omnem realitatem a Deo esse, hincque ipsum non solùm physicam, sed & moralem peccati causam esse, & sine discrimine operari omnia, & bonum, & malum, cumque conservatio sit creatio continua, hominem continuò creari, corruptum & peccantem.* §. 4. *Misso etiam Dei concursu, objicitur, ut causa peccati moralis efficiatur, sufficere, nihil absque ejus permissu contingere. Cognoscit Deus, quidquid eventurum est, si hominem, a se creatum, in his illisve circumstantiis ponat, nec tamen ponere omisit. Exponitur homo tentationi, cui succubiturus scitur, atque ita horribilium malorum infinitorum causâ futurus. Si ad futuram vitam respicitur, pauci salvandi, aliique omnes exitio dandi: & Fides adhuc, per quam isti salvantur, Dei donum est, nos omnibus bonis operibus mortui; inde concluditur, Deum ultimam esse rationem salutis, gratiæ, electionis, in Christo, dare fidem & salutem,*

cui velit. §. 5. *Terribile igitur, ajunt, judicium est, quod Deus, cùm pro toto genere humano det suum Filium, nihilominus tam paucos salvet, & reliquos omnes diabolo in æternum permittat, ea tantùm de causa, quòd eorum parentes tentationi exposuit, cui esse succubituros norat; unde imputatio, etiam in illis, qui voluntate sua consensum præbere nondum potuerunt, & innumeris aliis, qui de Christo nihil unquam audierunt. Hæ sunt potissimùm Objectiones multorum, a* Bælio *inprimis exaggeratæ.* §. 6. *Incipit Vir illustris ad Objectiones respondere.* §. 7. *Probatur existentia Dei, tanquam primæ Rationis rerum.* §. 8. *Ostenditur, quòd Deus non potuerit non eligere optimum, cùm omnino agat, secundùm normam supremæ rationis.* §. 9. *Si dicatur, mundum sine peccato, & sine ærumnis, esse potuisse, negatur, hac ratione mundum futurum fuisse optimum.* §. 10. *Mundi alii, qui concipiuntur, possibiles nostro sunt longè inferiores, quoad bonum. Malum sæpè est causa boni, & duo mala sæpè ingens bonum procurarunt.* §. 11. *Ecclesiæ Gallicanæ Episcopi, qui contra* Sfondratum, *infantes non baptizatos ipsis beatis feliciores pronunciantem, scripserunt, pariter statuunt, seriem rerum, in qua peccatum, esse potuisse, immo reapse fuisse meliorem alia serie peccati experte.* §. 12. *Illustratur res similibus, quæ a sensuum voluptatibus desumuntur.* §. 13. *Mala, si objicis, sunt ingentia, nimisque magno numero, si cum bonis comparentur; falleris defectu adtentionis ad bona nostra.* §. 14. *Hocque eò magis eluceſcit, si fragilitas corporis humani consideretur, divinæ sapientiæ & bonitatis manifestissimum documentum.* §. 15. *Querimoniæ istiusmodi sunt injustæ, nihilque aliud est, quàm adversùs Providentiæ decreta murmurare. Huc referenda Scripta* Innocentii III. *Abbatis* Esprit, *de miseria humana, de falsitate virtutum humanarum.* §. 16. *Fatendum interim, esse in hac vita recti ordinis perturbationes, præsertim in improborum felicitate, bonorumque infelicitate, se prodentes, quibus tamen sæpe in hac vita remedium paratur.* §. 17. *Et si non in hac vita, tamen in altera. Sed objicitur, etiam in futura æternitate plus mali fore, quàm boni, idque sub ipsissimi summi boni auctoritate.* Prudentius *credidit contrarium, & statuit locum medium inter Infernum & Paradisum, quæ sententia adscribitur etiam* S. Gregorio Nysseno, S. Hieronymo. *Locus* Pauli, *omnem Israëlem salvum fieri dictantis.* Origenis *& Origenistarum sententia de* Ἀποκαταστάσει πάντων, *quorum causam ingeniosè oravit* Clericus. §. 18. *De cujusdam Viri ingeniosi Theologia Astronomica, lepido quodam somnio.* §. 19. *Si etiam conceditur, numerum damnatorum infinities majorem esse numero salvandorum, dicendum tamen est, malum, cum bono comparatum, adhuc pro nihilo haberi posse, si vera Civitatis Dei magnitudo perpendatur.* Cæl. Secundi Curionis *Lib. de amplitudine Regni cœlestis.* Augustinus *in excusanda mali abundantia magnoperè laboravit. Innumeri in Universo sunt globi, nostro similes, qui æquale jus habent ad incolas rationales: fieri etiam potest, ut Soles omnes a creaturis beatis incolantur:*

quibus

quibus rite pensitatis, globus noster infinities minor habebitur puncto physico. §. 20. Ostenditur, quòd origo mali quærenda in ideali natura creaturæ, in quantum ea natura veritatibus æternis, divino intellectui inhærentibus, comprehenditur, nec a Dei voluntate dependeat. Plato mundum habuisse suam originem ab Intellectu cum Necessitate conjuncto ajebat: Alii Deum & Naturam copularunt. §. 21. Divisio mali in Metaphysicum, Physicum & Morale. Quid Deum ad permittendum malum perpulerit? §. 22. Ad ejus ideam opus est explicare naturam voluntatis, quæ est vel antecedens, vel consequens. §. 23. Deus antecedenter vult bonum, & consequenter optimum. Malum morale nullo prorsus pacto vult, Malum physicum non absolutè. §. 24. Malum morale non est objectum sufficiens divinæ voluntatis, nec debet permitti, nisi in quantum id ceu certa sequela obligationis indispensabilis respicitur. §. 25. Hinc voluntas Dei consequens, quæ peccatum pro objecto habet, tantùm permissiva est; permittit nimirum, ne ei, quod sibi, quod suæ sapientiæ, quod suæ bonitati, quod suæ perfectioni debet, ipse desit. §. 26. Malum morale ideò tam ingens malum est, quia fons malorum physicorum. Prava voluntas in sphæra sua id est, quod malum principium Manichæorum in Universo. Sed in Deo, qui ad producendum quàm potest plurimum boni fertur, non esse potest defectus, culpa, peccatum, dumque peccatum permittit, sapientia & virtus est. §. 27. De concursu Dei Physico, citantur Durandus a S. Portiano, Cardinal. Aureolus, Pelagius, Ludov. Peireir à Dola, Bernerius, & ostenditur, conservationem Dei sitam esse in influxu perpetuo, quem dependentia creaturarum exigit. Dependentia hæc optimè explicatur dicendo, conservationem esse creationem continuatam. §. 28. Objicitur, sic Deum creare nunc hominem peccantem, cùm ipsum creasset ab initio innocentem. Solutio, quantùm ad concursum moralem. §. 29. Solutio, quantùm ad concursum physicum: malum esse privationem entis, actionem Dei ad aliquid positivum pertingere. §. 30. Declaratur res exemplo, ab inertia naturali corporum desumto. §. 31. Deus nimirum creaturæ semper dat, & continuò in ea producit, quidquid positivum, bonum, & perfectum est; imperfectiones verò & defectus operationum ab originali limitatione proveniunt. §. 32. Concurrit igitur ad actionem Deus & creatura; a Deo est τὸ reale, a creatura sunt limitationes & modificationes. §. 33. Perfectio in genere est positiva & absoluta realitas, defectus est privativus, a limitatione ortum trahens, & ad novas privationes tendens. §. 34. Libertatis requisita. §. 35. Libertas non in indeterminatione aut indifferentia quadam æquilibrii sita est. §. 36. Veritas futurorum contingentium est determinata. §. 37. Sed hæc determinatio libertati nocere nequit, cùm non gignat necessitatem absolutè necessariam. §. 38. Ita præscientia in se ipsa veritatem non reddit magis determinatam: sed quid, si causa præscientiæ id efficit? §. 39. Hæc difficultas duas opiniones peperit, alteram Prædeterminatorum, alteram Patronorum scientiæ mediæ, cujus fautor Molina, unde Molinistæ. §. 40. Molina tria scientiæ divinæ objecta statuit, possibilia,

lia, eventus actuales, & eventus conditionales; hinc scientia simplicis intelligentiæ, visionis, & media. §. 41. *Thomistæ hanc doctrinam & Theologicis & Philosophicis argumentis impugnarunt.* §. 42. *Explicatio rei ab illustri Viro instituta per principium de infinitis mundis possibilibus.* §. 43. *Præscientia Dei cum actionum nostrarum liberarum dependentia, vel independentia, nihil commune habet, sed non idem valet de præordinatione Dei, ejusque decretis. Sequitur Vir ill. hic prædeterminatores, ita tamen, ut prædeterminatio nunquam sit necessitans.* §. 44. *De duobus ratiocinationum nostrarum magnis principiis, principio Contradictionis, & Rationis determinantis.* §. 45. *Neque Deus, neque Angeli, neque homines, sine ratione inclinante agunt, sique sine ea agerent, ingens esset defectus.* §. 46. *Datur itaque libertas contingentiæ, vel & indifferentiæ, si per eam non intelligatur indifferentia æquilibrii. Consentiunt hæc Philosophorum axiomatis, dictitantium, causam non posse agere, nisi dispositam ad actionem.* §. 47. *Necesse hinc non est, cum quibusdam Thomistis ad novam aliquam prædeterminationem immediatam Dei recurrere.* §. 48. *Falsa idea indifferentiæ Molinistas non parum conturbavit, rogatos, ad quid se determinatura esset causa quæpiam, omni ex parte indeterminata?* §. 49. *Fictio casûs de asino* Buridani, *inter duo prata æqualiter ad utrumque inclinati, locum in Universo habere nequit. Casus nimirum perfecti æquilibri in homine est impossibilis.* §. 50. *Rationem* Cartesii, *ad probandam actionum nostrarum liberarum independentiam ex jactato quodam vivido sensu interno, vim nullam habere, ostenditur.* §. 51. *Quod ad volitionem, impropriè dicitur, illam esse objectum voluntatis liberæ.* §. 52. *Cuncta sic in homine certa sunt, & in antecessum determinata, & anima humana est spirituale quoddam automatum.* §. 53. *Quæritur, num igitur Deus nihil possit mutare? Resp.* §. 54. *Objicitur, si omnia ordinata, Deus non poterit facere miracula: Resp. Vota & preces, merita & demerita, bonæ malæque actiones, nihil proficient, cùm nihil immutari possit. Resp.* §. 55. *Evertitur hac consideratione Sophisma pigrum: necessitas, quæ in eventibus fingitur, a causis suis avulsa, Fatum Mahumetanum: & monstratur veritas proverbii Germanici: mors vult semper habere causam.* §. 56. Joannis Beverovicii *Scriptum de Termino vitæ.* §. 57. *Disputatio inter Angustanæ Confessionis Theologos de Termino pœnitentiæ peremtorio, qui apud Deum quidem certus est, sed a nobis ignoratur.* §. 58. *Hinc nobis tantùm incumbit, officii nostri partes explere secundùm rationem, a Deo nobis datam, & secundùm regulas, ab eodem nobis præscriptas; cæterùm animo vivere tranquillo, Deoque ipsi curam eventûs committere, qui semper faciet, quod erit optimum.* §. 59. *Dependentia voluntariarum actionum non impedit, quominus mirabilis quædam in nobis reperiatur spontaneitas, quæ mentem in suis propositis ab omni cæterarum creaturarum influxu physico independentem efficit. Est hæc spontaneitas consectarium quoddam Systematis harmoniæ præstabilitæ. Scholasticorum de hac re sententia.* §. 60. §. 61. Cartesii

Systema

Syſtema occaſionale. §. 62. *Quomodò ill. Auctor inciderit in Syſtema novum harmoniæ præſtabilitæ inter animam & corpus.* §. 63. *Explicatur ſimili*, a Jaquelotio *adhibito*, *quod indicat, hoc Syſtema libertati non præjudicare.* §. 64. *Quicquid in anima fit, juxta hoc Syſtema ab ipſa ſola pendet, unde ejus independentia patet.* §. 65. *Unde manifeſtum eſt, animam in ſe habere principium omnium ſuarum actionum, immo & omnium ſuarum paſſionum.* §. 66. *Explicatur hæc mutua animæ & corporis dependentia ſpeciatim intuitu animæ & corporis.* §. 67. *Qualiſcunque tandem in actionibus voluntariis dependentia concipiatur, ſi vel neceſſitatem abſolutam haberent, tantùm tamen remanet libertatis, quantùm ad præmia pœnaſque ſanciendas requiritur.* §. 68. *Licitum ſic eſt, furioſum occidere, venenata animalia.* §. 69. *Brutis infligimus pœnas ad eorum correctionem.* §. 70. *Si pœna exemplo eſſe poſſet, infligeremus iis etiam pœnas capitales. Exempla ex* Rorario. §. 71. *Adhiberentur igitur præmia pœnæque merito, etiamſi homines ex neceſſitate agerent, cum iis ad bonum compellendis, & a malo abſterrendis, prodeſſent. Ad objectionem hic motam reſpondetur.* §. 72. *Controverſia* Bramhalli & Hobbeſii, *quorum hic probavit, neceſſitatem non omnes divinæ humanæque juſtitiæ regulas evertere, nec penitùs exercitium virtutis hujus ſupplantare.* §. 73. *Sed eſt tamen juſtitiæ quædam ſpecies, quæ ab iis difficulter adplicari poteſt, qui ex neceſſitate abſoluta agunt, Vindicativa ſcil. quæ fundatur in ſola convenientia, certam aliquam ſatisfactionem in expiationem actionis pravæ exigente.* §. 74. *Juxta hanc damnatorum pœnæ perdurant, etiam dum malo avertendo non ampliùs proſunt; & beatorum præmia perdurant, etiam dum ad confirmandos eos in bono nihil ampliùs conferunt.* §. 75. *Repetitur ex ſuprà dictis, neceſſitatem laudes & vituperia, præmia pœnaſque, e medio non tollere.* §. 76. *Difficultates quæ moventur circa Electionem aut Reprobationem hominum cum gratiæ divinæ œconomia.* §. 77. *Alii Theologi Deum conſiderant modo magis metaphyſico, ut Contraremonſtrantes, alii magis morali, ut Remonſtrantes.* §. 78. *Combinandus uterque reſpectus, & dicendum, Deum, creandi mundi decretum formantem, unicè ſtatuiſſe, perfectiones ſuas efficaciſſimè manifeſtare, ſed ob id ipſum omnes creaturarum, adhuc pure poſſibilium, actiones conſiderare neceſſe habuiſſe, ut ſchema quam convenientiſſimum formaret.* §. 79. *Deo ea, quæ extra ipſum, non ſunt indifferentia, neque is ſe ſolum ſpectat, ac ita ſine delectu, ſine ratione, quoſdam felices, quoſdam infelices reddit.* §. 80. *Diſſidium Univerſaliſtarum & Particulariſtarum circa ea, quæ de Gratia & Voluntate Dei docent, verborum potiùs eſt, quàm rerum: ſi adtendatur ad diſtinctionem inter voluntatem antecedentem & conſequentem.* §. 81. *Quæſtio de Prædeſtinatione ad vitam æternam, & omni alia Dei deſtinatione, utrùm hæc deſtinatio abſoluta ſit, an reſpectiva? Diſtinctio inter Prædeſtinationem & Deſtinationem.* §. 82. *Sententia Supralapſariorum, Infralapſariorum: ubi mentio injicitur* Fulgentii, &, *qui ejus nomen adſumſit*, Go-

deſchalci. §. 83. *Sententia Proteſtantium, Catholicorum, Reformatorum. Quæſtio, an Deus priùs hominem velit ſalvum facere, an fidelem?* §. 84. *Diſputatio fortaſſe præcidi poſſet, ſtatuendo, omnia hæc Dei decreta eſſe ſimultanea non tempore ſolùm, ſed etiam in ſigno rationis: eſſe tantùm unum decretum Dei totale, decretum ſcilicet creandi talem mundum.* §. 85. *De diſpenſatione mediorum & circumſtantiarum, ad ſalutem & damnationem conferentium, quo ſpectat materia de Auxiliis Gratiæ. Idea, quam de bonitate & juſtitia Dei habemus, non ſatis congruere videtur cum actionibus ſuis circa ſalutem & damnationem hominum nobis cognitis.* §. 86. *Prima hic difficultas eſt, quo pacto anima, ſalvâ Dei juſtitiâ, potuerit infici peccato originali. Tres inde opiniones: prima Platonicorum,* Origeni *tributa, de præexiſtentia animarum humanarum in alio mundo, vel alia vita: altera, quæ traductionem: tertia, quæ creationem animæ, adſerit.* §. 87. *In hanc Theologorum controverſiam irrepſit Diſputatio Philoſophica de origine formarum. Quid forma* Ariſtoteli *& Scholæ?* §. 88. *Philoſophos multùm divexavit origo formarum ſubſtantialium.* §. 89. *Traductio & Eductio ſunt inexplicabiles. Confuſio notionum indeſtructibilitatis & immortalitatis apud* Sennertum *&* Sperlingium, *alioſque: illa etiam animabus brutorum, hæc ſolùm animabus hominum competit.* Jo. Scotus *pro conſervatione animarum omnium ſtetit.* §. 90. *Sententia* Leibnitii, *generationem animalis nihil aliud eſſe, quàm transformationem & augmentationem; mortem adparentem nihil niſi involutionem.* §. 91. *In ſpecie de animabus hominum, earumque origine.* §. 92. *Num diſpoſitio hominis ad peccandum, nondum per baptiſmum regenerati, ſufficiat ad ejus damnationem, etiamſi ad peccatum actuale nunquam deveniat? Variæ ſententiæ,* Gregorii Nazianzeni, Auguſtini, Gregorii Ariminenſis, *Scholaſticorum,* Salmeronis, Molinæ, Sfondrati. §. 93. *Theologorum in Gallia contra* Sfondratum *pugnantium.* Nicolius Auguſtini *in hac materia duritatem vult excuſare.* §. 94. *Qui diſpoſitionem hanc ad infantes anticipatò damnandos, ſufficere putant, uniformiter haud judicant, dictitantes ſimul, Dei prævisionem aut diſpoſitionem ad reſiſtendum cauſam non eſſe damnationis.* §. 95. *Sententia de Adultis. Facienti, quod in ſe eſt, non denegatur gratia neceſſaria, videtur Axioma æternæ veritatis eſſe. Sententia Catholicorum,* Xaverii, Saleſii. §. 96. Andradii, Friderici Spee. §. 97. *Cujus Lib. Cautio criminalis circa proceſſus contra Sagas citatur, adducta ejus edendi occaſione.* §. 98. *Statui hinc poteſt, Deum notitiam Chriſti omnibus eſſe largiturum, qui, quod in ſe eſt, faciunt, ſi vel ad id miraculo opus eſſet. Infinitæ Deo viæ patent, quibus juſtitiæ ſuæ ſimul ac bonitati conſulere poſſit.* §. 99. *Sed in iis, quibus bona voluntas deeſt, quæritur, cur Deus ipſis non impertiverit bonam voluntatem? Quid Scripturæ S. induratio, v. g.* Pharaonis *?* §. 100. *De circumſtantiis, quæ ſive ad convertendum, ſive ad pervertendum, faciunt.* Auguſtini: *Tolle, Lege;* Nicolai Stenonis: *Ne perge, quà tendis, Domine, alteri viæ inſiſte.* §. 101. Jo. Davidii

vidii *Veridicus Christianus*. §. 102. *Num scrupulus hic per adlegationem scientiæ mediæ tolli possit? Neg.* §. 103. *Quæstio enim semper recurreret, cur Deus hominem non in aliis, magis salutaribus, circumstantiis collocasset? Resp.* §. 104. *Num igitur non dentur rationes aliquæ electionis divinæ, & annon eas consideratio objecti, hoc est, hominis indoles, ingredi debeat, quæritur & respondetur.* §. 105. *Dici potest, eligi homines, & in rerum serie collocari, non tam pro excellentia sua, quàm secundùm convenientiam, quam habent cum Dei consilio.* §. 106. *Ex his omnibus patet, sexcentos Providentiæ Dei defendendæ modos suppetere, omnes difficultates non obstare, quo minùs cum ratione & omni jure credamus, nihil esse sublimius Dei sapientiâ, nihil justius judiciis, nihil purius sanctitate, nihil denique immensius bonitate. Hæc in progressu ampliùs ostendemus.*

1. POstquàm jura Fidei atque Rationis ita constituimus, ut Ratio Fidei ancilletur, minimeque illi sit contraria: videndum est, quo pacto illæ in defendendis & conciliandis iis, quæ tam naturali, quàm revelato, lumine de Deo ac homine circa malum edocemur, jura ipsa exerceant. Duas in *classes* dividi *difficultates* possunt. Aliæ profluunt ex hominis libertate, quæ cum natura divina stare non posse videtur; & tamen libertas censetur necessaria, ut homo culpæ reus, pœnaque dignus, judicari possit. Aliæ divinam agendi rationem spectant, videnturque Deum, ad mali existentiam nimiùm conferentem, arguere, etiamsi homo liber esset, inque eo suas quoque partes haberet. Atque hæc agendi ratio bonitati, sanctitati, justitiæque divinæ, videtur adversari, cùm Deus ad malum, tam physicum, quàm morale, concurrat, & quidem concurrat moraliter non minùs, quàm physicè, videanturque mala ipsa in ordine naturæ æquè, ac in ordine gratiæ, in futura æternaque non minùs, immo magis etiam, quàm in præsenti vita, sese prodere.

2. Has ut difficultates in compendio exhibeamus, observandum est, libertati occurrere (in speciem saltem) determinationem sive certitudinem qualemcumque; & tamen commune nostrorum Philosophorum placitum est, futurorum contingentium veritatem esse determinatam. Divina etiam præscientia futurum omne certum determinatumque reddit: at ejus providentia ac præordinatio, in qua præscientia ipsa fundari videtur, plus adhuc facit: Deus enim non is est, qui hominis instar cum indifferentia spectare eventus, suumque judicium suspendere possit; cùm nihil, nisi dependenter a decretis voluntatis suæ, & per actionem potentiæ ipsius, existat (a). Et sepositò etiam concursu Dei, cuncta in ordine rerum perfectè colligata sunt: cùm nihil evenire queat, nisi causa existat aliqua

(a) Addit *Interpr. Lat.* Itaque ut præscientia evincit: ita providentia etiam producit certitudinem & necessitatem.

ritè disposita ad effectum producendum: id quod non minus locum habet in actionibus voluntariis, quàm in aliis quibusvis. Positis his, homo ad faciendum bonum ac malum, quod facit, videtur necessitari, adeoque nec præmium mereri, nec pœnam, quod actionum moralitatem destruit, omnemque justitiam, divinam & humanam, offendit.

3. Sed etiamsi homini libertas illa concederetur, quam sibi damno suo vindicat; adhuc divina agendi ratio reprehensionem non effugeret, ab adrogante hominum ignorantia fabricatam, qui culpam a se totam, vel ex parte, removere Numinis supremi impendio vellent. Objicitur enim, omnem realitatem, & quidquid substantia actûs vocatur, in peccato ipso, opus esse Dei, cùm omnes creaturæ, earumque actiones omnes, ab eo habeant, quidquid habent reale; hinc inferre conantur, eum non solùm physicam, sed etiam moralem peccati causam esse, utpote qui agat liberrimè, nec quidquam sine perfecta rei effectuumque, inde orturorum, cognitione faciat. Nec sufficit dicere, Deum imposuisse sibi legem concurrendi cum humanis voluntatibus aut revolutionibus, sive secundùm sententiam communem, sive juxta Systema causarum occasionalium; nam præterquàm quòd mirum videatur, ipsum sibi talem imposuisse legem, cujus effectus non ignorabat; præcipua sanè difficultas in eo cernitur, quòd prava voluntas existere non posse videatur sine concursu, immò nec sine prædeterminatione aliqua ex parte Dei, quæ ad producendum in homine, vel alia quacumque rationali creatura, volendi actum cooperetur: neque enim actio mala minùs, quàm quid aliud, a Deo pendet: ex quibus tandem concludere volent, Deum sine discrimine operari omnia, & bonum & malum: nisi cum Manichæis dicas, duo esse principia rerum, unum bonum, alterum malum. Præterea, cùm juxta communem Theologorum Philosophorumque sententiam conservatio sit creatio continua, dicent, hominem continuò creari, corruptum & peccantem. Adde esse quosdam Cartesianos hodiernos, qui contendunt, Deum solum esse agens, cujus tantùm instrumenta purè passiva sint creaturæ. *Bælius* huic opinioni multùm insistit.

4. Verùm licet Deus non nisi concursu physico, vel etiam planè nullo, ad malas saltem actiones, quid conferre deberet; ad imputationem, inquiunt, utque causa moralis efficiatur, satis est, nihil absque ejus permissu contingere. Utque de Angelorum lapsu nihil dicamus, cognoscit, quidquid eventurum est, si hominem, quem creavit, in his illisve circumstantiis ponat, nec tamen ponere omisit. Exponitur homo tentationi, cui succubiturus scitur, atque ita horribilium malorum infinitorum causâ futurus. Novit Deus, hoc lapsu totum genus humanum inficiendum, & in quadam necessitate peccandi constituendum, id quod peccatum vocatur originale; novit, mundum hoc pacto mirum in modum perturbandum esse, hac viâ morti morbisque aditum parandum, cum sexcentis aliis malis ærumnisque, bonos & malos promiscuè adflicturis;

cturis ; novit, improbitatem adeò regnaturam, & virtutem in terris opprimendam, ut res providentia quadam regi vix, ac ne vix quidem, adpareat. Sed longè adhuc deterior sese facies offert, ubi ad futuram vitam oculos converteris, quandoquidem exiguus duntaxat numerus hominum salvandus, aliique omnes æternùm perituri : accedit, quòd homines isti, ad salutem destinati, per electionem, rationis expertem, a massa corrupta fuerint liberati : sive dicatur Deus, eos eligens, ipsorum bonas actiones futuras, fidem aut opera, respexisse, sive adseratur, bonas illas qualitates actionesque ideò eis fuisse largitus, quia ad salutem eos prædestinavit. Licet namque in Systemate omnium mitissima dicatur, Deum omnes homines voluisse salvare, & in aliis etiam Systematibus, communiter receptis, concedatur, voluisse, ut Filius suus humanam naturam adsumeret, ad expianda eorum peccata, ut quicumque Fide viva & finali in eum credituri sint, salutem sint consecuturi : semper tamen verum manet, Fidem hanc vivam esse Dei donum ; nos omnibus bonis operibus esse mortuos ; opus esse gratiâ præveniente, quæ nostram adeò excitet voluntatem, Deum denique dare nobis velle & perficere. Et sive hoc per gratiam fiat seipsa efficacem, hoc est, per motum divinum internum, qui voluntatem nostram ad bonum, quod ipsa operatur, penitùs determinet, sive solùm adsit gratia sufficiens, quæ tamen fine suo non destituatur, fiatque efficax per circumstantias internas & externas, quibus homo circumdatur, & in quibus Deus eum constituit : semper eò recurrendum erit, ut dicatur, Deum ultimam esse rationem salutis, gratiæ, electionis in Christo Jesu. Et sive electio sit causa, sive effectus, divini consilii dandi fidem ; semper verum manet, Deum largiri fidem vel salutem, cui vult, nec adparere rationem ullam electionis suæ, non nisi in exiguum valdè numerum hominum denique recidentis.

5. Itaque terribile prorsùs judicium est, quod, cùm Deus pro toto genere humano det unigenitum Filium suum, sitque salutis hominum unicus Auctor & Dominus, nihilominùs tam paucos salvet, & reliquos omnes Diabolo, hosti suo, permittat, a quo æternùm crucientur, & Creatori suo maledicere cogantur ; quamvis ad ejus bonitatem, justitiam, cæterasque perfectiones, diffundendas & manifestandas, conditi sint universi : hicque eventus tantò majorem terrorem incutit, quòd omnes isti homines non alia de causa sint per omnem æternitatem infelices, nisi quia Deus eorum parentes exposuit tentationi, cui esse succubituros norat ; unde factum, ut hoc peccatum hominibus inhæreat & imputetur, antequàm sua voluntate consensum ei præbere possint ; ut hereditaria illa labes eorum voluntatem ad actualia peccata perpetranda determinet, utque innumeri homines, sive pueri sive adulti, qui de *Jesu Christo*, generis humani Salvatore, nihil unquam audierunt, vel id saltem non audierunt, quod potuit sufficere, ex hac vita migrent, antequàm hæc subsidia, sibi e peccati voragine retrahendis necessaria, perceperint, sicque

perpetuæ in Deum perduellionis rei, in longè horribiliſſimum miſeriarum barathrum præcipites detrudantur, creaturarum omnium nequiſſimis adſociati; quamvis iſti homines reverâ aliis pejores non exſtiterint, & eorum plurimi fortè etiam minùs pravi nocenteſque fuerint, quàm alii inter electos recepti, & mera ex gratia ſine juſta cauſa æternam, quam non meruere, felicitatem adepti. Ecce compendium difficultatum, quas adtigere plurimi; *Bælius* autem omnium maximè urſit atque exacuit, uti patebit in decurſu, quando verba ejuſdem expendemus. Præcipua difficultatum ejus capita me nunc retuliſſe arbitror, conſultò tamen abſtinui a locutionibus & exaggerationibus quibuſdam, quæ offendiculo eſſe poterant, nec tamen vim objectionibus ullam addidiſſent.

6. Mutemus nunc ſcenam, ac quid objectionibus iſtis reſponderi poſſit, oſtendamus; qua in re mentem noſtram prolixiùs explicare neceſſum erit, multæ enim difficultates paucis verbis ingeri poſſunt, diſcuti ſine copioſa oratione non poſſunt. Scopus noſter eſt, homines a falſis ideis abſtrahere, quæ Deum ipſis ſiſtit tanquam Principem ſupremum, deſpotica auctoritate utentem, nec amore noſtro, nec imitatione dignum. Quæ quidem notiones in relatione ad Deum tanto ſunt deteriores, quòd vis pietatis omnis non ſolùm in timore, ſed multo maximè in amore Dei ſuper omnia conſiſtat, id quod cadere non poteſt, niſi in eum, qui perfectiones cognoſcit, excitando amori, Numine digno, amantiumque felicitatem procuranti, idoneas. Itaque dum zelo quopiam, qui ipſi non placere non poteſt, animari nos ſentimus, eſt, quòd ſperemus, Deum lumen atque auxilium ſuum nobis haudquaquam denegaturum in perſequendo conſilio, quod ad gloriam ſuam, hominumque utilitatem, ſuſcepimus. Tam bona cauſa fiduciam ſubminiſtrat: quodſi plauſibilia in ſpeciem argumenta contra nos ſunt, pro nobis certè demonſtrationes militant; ut cuicumque adverſario dicere auſim:

Adſpice, quam mage ſit noſtrum penetrabile telum.

7. *Deus* eſt *prima Ratio rerum*: nam quæ limitatæ ſunt, uti ſunt eæ omnes, quas videmus & experimur, contingentes ſunt, nihilque in ſe habent, quod earum exiſtentiam neceſſariam efficiat; cùm ſit in aperto, tempus, ſpatium & materiam, æquabilia & uniformia in ſeipſis, & ad quodlibet indifferentia, prorsùs alios motus & figuras, alioque in ordine, recipere potuiſſe. Quærenda igitur eſt *ratio exiſtentiæ Mundi*, qui eſt integra rerum *contingentium* collectio: & quærenda ea eſt in *ſubſtantia, quæ rationem exiſtentiæ ſuæ in ſe ipſa habeat*, quæque conſequenter *neceſſaria* ſit & æterna (b). Oportet etiam, cauſam hanc eſſe *intelligentem*, cùm

(b) Principium Rationis ſufficientis, ſine qua exiſtentia Dei probari nequit, infra *ill. Auctor* pluribus ſtabilit §. 44. Nempe quicquid exiſtit, rationem ſui ſufficientem vel in ſe habet, vel in alio; Ens, quod rationem ſui ſufficientem in ſe habet, dicitur

cùm enim hic, qui exiſtit, Mundus ſit contingens, & infiniti alii Mundi æquè ſint poſſibiles, & æquè, ut ita loquar, exiſtentiæ candidati, ac præſens, debet Mundi cauſa horum omnium mundorum poſſibilium rationem ſive reſpectum habuiſſe, ut ſcilicet unum ex illis determinaret. Hæc autem ratio ſive reſpectus ſubſtantiæ exiſtentis ad nudas poſſibilitates, nihil aliud eſſe poteſt, quàm *Intellectus* ideas earum complectens; & ex illis aliquam determinare, nihil aliud eſſe poteſt, quàm actus *voluntatis* eligentis; *potentia* verò hujus ſubſtantiæ voluntatem hic reddit efficacem. Potentia tendit ad *eſſe*, ſapientia ſive intellectus ad *verum*, & voluntas ad *bonum*. Hæc etiam cauſa intelligens debet eſſe infinita omni ex parte, & abſolutè perfecta in *potentia*, in *ſapientia*, & in *bonitate*, cùm tendat in omne id, quod eſt poſſibile. Quoniam porrò omnia inter ſe connexa ſunt, non niſi *unica* ſtatuenda eſt (c). Intellectus ejus eſt origo

dicitur ens neceſſarium, quòd non poteſt non exiſtere: Jam cùm mundus ſit collectio rerum contingentium, non poteſt is eſſe illud ens, quod ſui rationem ſufficientem in ſe habet; in quæſtione igitur de mundi exiſtentia, petenda extra eum eſt ratio ab ente quodam, rationem ſui in ſe habente, ab ente ſcilicet neceſſario, ut nimirum quæſtio, unde ſit? non infinities recurrat, ſed penitùs ſiſtatur. Ita ab exiſtentia Mundi contingentis concluditur ad exiſtentiam Entis neceſſarii. Porrò ſi mundus contingens, dantur alii mundi poſſibiles; & quia mundus hic præ ceteris exiſtit, ratio in Ente illo neceſſario debet ineſſe, cur hunc aliis prætulerit; ſi ratio adeſt, neceſſariò in eo eſſe debet actus quidam, per quem unum alteri prætulit; ſi hoc, eſt in eo electio; ſi electio, eſt in eo facultas eligendi; ſi hoc, eſt in eo voluntas, propenſio unum alteri præferendi; ſed cùm ulterius quæri poſſit, cur hunc mundum præ ceteris voluerit, qua ratione ductus eum elegerit, & ratio electionis adeſſe non poteſt ſine cognitione objectorum, cognitio autem pertinet ad intellectum, eſt quoque in eo intellectus, vis poſſibilia diſtinctè cognoſcendi. Hæc fuſiùs docentur ap. ill. *Wolffium*, Theol. Nat. Lat. P. I. §. 24. ſqq. Hoc nimirum eſt argumentum pro demonſtranda Dei exiſtentia, deſumtum a contingentia rerum & totius mundi; ubi enim probatur, res omnes, ſeu totum mundum, poſſe eſſe & non eſſe, vi naturæ ſuæ, non poſſunt habere rationem exiſtentiæ ſuæ in ſe, ſed ratio quærenda eſt in alio, ubi pervenimus ad ideam Entis, quod rationem ſui in ſe habet, cumque hæc idea non competat mundo, ad ideam Dei noſtri, tanquam Entis ſupramundani; per Deum enim intelligimus ſubſtantiam, in qua continetur ratio ſufficiens exiſtentiæ mundi. Quid de aliis exiſtentiam Dei probandi methodis ſentiendum, docet ill. *Wolffius* in Ratione Prælectionum, cap. III. ſect. II. §. 37. Deprehendi, ait, multis ea argumenta imperfectionibus laborare; alia enim vitioſa ſunt, alia conſtant præmiſſis, quas nemo gratis concedet, quaſque difficiliùs demonſtrare licet, quàm exiſtentiam Dei; alia exceptionibus obnoxia ſunt, quæ difficiliùs tolluntur, quàm Dei exiſtentia aliunde demonſtratur. Enunciati exempla dat in ſeqq. §. 39 - - - 47. Cæterum hoc argumentum pro exiſtentia Dei *a poſteriori* deſumtum eſt, quomodò verò etiam *a priori* probetur ex idea poſſibilitatis entis abſolutè perfecti, vide apud Cel. *Canzium*, in *Civit. Dei*, *ſect. I. cap. I.* §. 1. - - 47.

(c) Quod unicum tantùm tale ſit ens, fluit ex eodem principio rationis ſufficientis, quia nimirum in unico ente reperiri poteſt ratio exiſtentiæ mundi. V. Tractatum noſtrum *de Trinitate*, *P. II.* p. 91. ſqq. ubi unitatem Dei fusè docuimus. Cæterùm ad totam hanc meditationem ſolidiſſimam conf. *Principia Philoſophiæ ill. Viri*, ubi §. 49. ait:

go *essentiarum*, & voluntas est origo *existentiarum*. Habes paucis demonstrationem unius Dei cum suis perfectionibus, perque ipsum originem rerum.

8. Jam suprema ista sapientia, bonitati non minùs infinitæ adjuncta, non potuit non eligere optimum. Nam sicut minus malum est quoddam boni genus, ita minus bonum est species quædam mali, si bono majori ponat obicem: esset que in Dei actionibus corrigendum aliquid, si meliùs agendi locus foret. Et sicut in Mathematicis, ubi neque *maximum*, neque *minimum*, nihil denique distinctum adest, omnia fiunt æqualiter; aut, si id non accidat, nihil omninò fit; ita de perfecta quoque sapientia, quæ non minùs, quàm Mathematicæ disciplinæ, ordinata est, dici potest, quòd nisi inter omnes possibiles mundos *optimus* esset, Deus nullum produxisset. Adpello *Mundum* totam seriem totamque collectionem rerum omnium existentium, ne dicat aliquis, Mundos plures existere potuisse diversis temporibus diversisque locis. Namque omnes simul pro uno Mundo, vel, si mavis, pro uno *Universo*, computandi forent. Et quamvis omnia tempora locaque omnia replerentur; verum tamen semper erit, ea modis infinitis repleri potuisse, mundosque infinitos esse possibiles, ex quibus Deus optimum eligere debuerit, cùm nihil agat ipse, nisi secundùm normam Supremæ Rationis.

9. Adversarius aliquis, ad hoc argumentum respondere non valens, respondebit forsitan ad ejus conclusionem per argumentum contrarium, dicetque, Mundum sine peccato & sine ærumnis esse potuisse: at nego ego, hac ratione mundum futurum fuisse *optimum*. Sciendum namque est, in quolibet mundo possibili omnia invicem esse *connexa*: Universum qualecumque, Oceani adinstar, totum continuum est; vel minimus in eo motus effectum suum ad quamcunque distantiam diffundit, quamvis effectus iste proportione distantiæ minùs sensibilis reddatur, ita ut Deus in eo simul & semel omnia præordinaverit, cùm preces, actiones bonas malasque, & reliqua omnia, prævidisset; ac res quælibet ante existentiam suam *idealiter* ad susceptum de rerum omnium existentia consilium quid contulisset. Hinc in Universo non magis, quam in aliquo numero, quidquam, salvâ suâ essentiâ, aut, si mavis, salvâ suâ *individualitate numericâ*, mutari potest. Itaque, si vel minimum, quod in Mundo contingit, malum deficeret, non ampliùs idem foret Mundus, qui,

ait: *Datur in Deo potentia, quæ est fons omnium, deinde cognitio, quæ continet idearum schema, & tandem voluntas, quæ mutationes efficit, seu productionem secundùm principium melioris.* Ad quæ verba *Venerandus Universitatis nostræ Senior, Exc. Dn. Prof. Creilingius*, „Nihil, *ait*, elegantius, nihil jucundius est in tota Philosophia hac contemplatione, qua in Deo infinitam potentiam, infinitum intellectum, & infinitam voluntatem, consideramus. Hic unum, verum, bonum, deprehendimus, vestigia Trinitatis in Unitate, immo totius naturalis Theologiæ fundamenta.“

qui, omnibus collectis, omnibusque deductis, esse optimus a Creatore, qui eum elegit, est judicatus (d).

10. Possumus quidem, consentio, possibiles sine peccato & sine ærumnis mundos nobis imaginari, ex iisque fabulas, *Utopiis* & *Sevarambis* haud dissimiles, contexere; verùm Mundi illi ipsi aliunde hoc nostro longè inferiores quoad bonum forent: neque verò id sigillatim hic ostendere queo: quî enim infinita cognoscam, aut tibi repræsentem, invicemque ea conferam? sed id tu mecum *ab effectu* judicare debes, quia Deus hunc ipsum Mundum, qualis est, elegit. Cæterum scimus, persæpè malum esse causam boni, quod sine malo isto non obtigisset. Immò sæpè duo mala bonum ingens procurarunt:

Et si fata volunt, bina venena juvant.

Sic duo liquores corpus aliquando siccum producunt, uti in spiritu vini & spiritu urinæ, ab *Helmontio* (e) mixtis, videre est: sic etiam duo corpora frigida & tenebrosa magnum ignem accendunt, uti liquor acidus cum oleo aromatico a Cl. *Hoffmanno* copulatus. Quandoque error felix, a supremo exercitus duce commissus, magnam victoriam parit, & nonne in Vigilia Paschatis Ecclesia Romana canit?

O certè necessarium Adæ peccatum,
Quod Christi morte deletum est!

(d) Præter alios argumentum hoc egregiè illustravit in observationibus suis elenchicis *Sam. Christian. Hollmannus*, tunc in Acad. Viteberg. nunc Gœttingensi Philos. Prof. cel. §. VI. ubi ill. *Wolffium*, ejusque Met. Germ. §. 553. adversùs Rev. *Langium* tuetur. Ait, sensu Viri celeberrimi etiam levissima quæque, minimique rerum humanarum eventus, ad mundum pertinent, ita quidem, ut, si in his vel minima aliter, quàm actu sunt, essent comparata, non is, qui nunc est, sed alius jam futurus esset mundus, quemadmodum v. c. oratio vel liber, quæ unicam modò amittunt vocem, syllabam, litteram, non eadem ampliùs cum priori oratione vel libro sunt, quibus eadem adhuc aderant, vel pannus, cui unicum saltem filum vel demitur, vel additur, vel mutatur, non idem ampliùs est, qui antea erat pannus. Quemadmodum enim impossibile, ut res eadem sit maneatque post factam commutationem, etiam levissimam, quæ ante eandem erat, quia impossibile est, idem simul esse & non esse: sic & impossibile factu est, ut eorum nonnulla, quæ in hoc mundo sunt & contingunt, aliter, quàm sunt & contingunt, evenirent, & idem tamen, qui antea fuisset, maneret mundus.“ Fluunt enim hæc omnia ex idea mundi, qui rerum omnium existentium in hoc mundo nexum dicit, seu collectionem rerum omnium contingentium, inter se connexarum.

(e) *Jo. Baptista Helmontius*, Philosophus per ignem dictus, Bruxellis natus A. 1577. denatus 1644. d. 10. Dec. Scripta ejus, præter alia medica & theologica, sunt Tractatus de morbis, de Spadanis fontibus, de lithiasi, de febribus.

O felix culpa, quæ talem ac tantum
Meruit habere Redemptorem (f)*!*

11. Illuſtres aliquot Eccleſiæ Gallicanæ Epiſcopi, qui ad *Innocentium XII.* Pontificem adversùs Cardinalis *Sfondrati* Librum de Prædeſtinatione (g) ſcripſerunt, quia *S. Auguſtini* principiis inhærent, nonnulla dixerunt, magnæ huic quæſtioni illuſtrandæ perquàm idonea. Hic Cardinalis ſtatum infantum, ſine baptiſmo mortuorum, ipſi regno Cœlorum præferre videtur, eo quòd peccatum malorum omnium maximum eſt, infantes autem ab omni peccato actuali immunes ex hac vita migrarunt. De quo plura inferiùs. Reverendi Antiſtites recte animadverterunt, hanc ſententiam eſſe malè fundatam. Apoſtolus (inquiunt) Rom. III. 8. jure vetat fieri mala, ut inde eveniant bona: ſed quòd Deus ſupereminenti ſua potentia ex peccatorum permiſſione bona iis, quæ ante peccata contigere, majora eliciat, improbari neutiquam poteſt. Non quòd de peccato lætari debeamus, abſit; ſed quòd credimus eidem Apoſtolo, dicenti (Rom. V. 20.) ubi peccatum abundavit, ſuperabundaſſe gratiam: ac Jeſum Chriſtum ipſum occaſione peccati nobis obtigiſſe meminimus. Conſtat igitur, hos Eccleſiæ Antiſtites defendere, ſeriem rerum, in quam peccatum ingreditur, eſſe potuiſſe, immò reapſe fuiſſe meliorem alia ſerie, peccati experte.

12. Ab omnibus retrò ſæculis adhibitæ ſunt comparationes, deſumtæ a ſenſuum voluptatibus, cum eo, quod dolori adfine ſit, mixtis, ut perſuaderetur, ſimile quidpiam in voluptatibus intellectualibus evenire (h). Modicum acidum, acre vel amarum, ſæpè præ ſaccharo delectat; colorum fulgorem intendunt umbræ; immò diſſonantia, debito loco uſurpata, harmoniam perficit. A funambulis lapſabundis terreri volumus, & in tragœdiis ad lacrymas moveri placet. Qui nunquam ægrotavit, num bonæ valetudinis pretium ſatis æſtimat, aut ſatis dignas Deo gratias perſolvit? Et nonne modico plerumque malo opus eſt, ut boni ſenſus acuatur, hoc eſt, ut bonum ipſum augeatur?

13. At, inquies, mala ſunt ingentia, magnoque nimis numero, ſi cum bonis

(f) Addit *Interpr. Lat.* „Iſtud, O felix culpa, *Cajetanus Gregorio* (*Magno* opinor) tribuit.

Fuit autem hæc *culpa* ſimul *infelix*, quòd tanta mala invexit, & *felix*, quòd tantum bonum elicuit; ſed niſi prævaluiſſet bonum malo, Deus eam non permiſiſſet.“

(g) *Cæleſtinus Sfondrati* purpuram accepit A. 1695. Romæ mortuus A. 1696. d. 4. Sept. Nodus *ipſius* Prædeſtinationis, ex S. Litteris, doctrinaque *SS. Auguſtini*, & *Thomæ*, quantùm homini licet, diſſolutus, *Colon. Agripp.* 1705. *in* 8. prodiit, ubi §. XXIII. hoc argumentum tractat, ſententiamque ill. *Leibnitio* memoratam proponit, p. 181. 182. Conf. infr. §. 92.

(h) Addit *Interpr. Lat.* „*Plato* in Phædone notavit confinium voluptatis & doloris, cum unguibus ſcalpuntur loca, in quibus eſt pruritus.“

bonis conferantur : falleris. Defectus tantùm adtentionis extenuat bona noſtra, & hanc adtentionem nobis aliqua malorum mixtura conciliare debet. Quodſi plerumque ægrotaremus, & rarò valeremus, ingenti illo bono valetudinis mirum quantùm adficeremur, malaque noſtra minùs perſentiſceremus ; ſed annon præſtat valere plerumque, ægrotare rarò ? Suppleamus ergò adplicatione mentis id, quod perceptioni noſtræ deeſt, ut ſanitatis beneficium nobis tantò ſuavius efficiamus. Credo equidem, ſi vitæ futuræ notitia careremus, repertum iri paucos, qui, imminente jam morte, vitam hac lege paciſci non cupiant, ut ad æquivalentia præteritis bona malaque, dummodò nova fuerint, regrediantur. Variatione contenti foremus, nec meliorem ea, qua ante uſi ſumus, conditionem exigeremus.

14. Jam ſi fragilitatem corporis humani conſideremus, Auctoris naturæ ſapientiam bonitatemque admiramur, qui illud tam durabile, ejuſque conditionem adeò tolerabilem effecit. Unde perſæpè dixi, minimè mihi mirum eſſe, quòd ægrotent interdum homines, mirum potiùs eſſe, quòd tam rarò, nec ſemper ægrotent. Ex quo etiam divinum animalium mechaniſmi artificium tantò pluris a nobis æſtimari debet, quorum Auctor machinas tam fragiles, tamque obnoxias corruptioni, & tamen tam durabiles, condidit, nam naturâ potiùs, quàm medicamentis, ſanamur. Hæc autem ipſa fragilitas ex natura rerum derivanda eſt, niſi fortè velis, hoc creaturarum genus, quod ratione præditum, quodque carne & oſſibus veſtitum eſt, a mundo abeſſe. Verùm quid hoc aliud eſſet, quàm defectus ille, quem Philoſophi quidam alias *Vacuum Formarum* adpellarunt, Vacuum in ordine ſpecierum.

15. Qui ita comparati ſunt, ut naturam fortunamque deprædicent magis, quàm culpent, licet utriuſque præſidiis haud optimè inſtructi ſint, cæteris mihi præferendi videntur. Nam præterquàm quòd injuſtæ ſint iſtæ querimoniæ, quid hoc aliud eſt, quàm reapſe adversùs Providentiæ decreta murmurare? In Republica quacumque, cujus civis es, malè contentis adgregari non facile oportet; at in Civitate Dei, in qua nemo, niſi injuſtè, queri poteſt, nullo prorſus pacto oportet. Libri de miſeria humana, cujuſmodi eſt *Innocentii III.* Pontificis (i), utiliſſimi mihi eſſe non videntur : geminantur mala adtentione, quam a malis ad bona longè potiora deducere oporteret. Minùs adhuc probo Libros ei ſimiles, quem Abbas *Eſprit* (k) evulgavit de falſitate virtutum humanarum, cu-

(i) *Innocentius* III. Papa ſæculi XIII. antè *Joannes Lotharius* dictus, patriâ Anagninus. De ejus ſcriptis v. *Du Pinii* Bibl. Nouvell. T. X. qui epiſtolarum etiam hujus Pontificis compendium exhibet, deque aliis illius ſcriptis magnificè judicat.

(k) *Jacobus Eſprit*, Presbyter Oratorii, Biterris natus A. 1611. d. 22. Oct. ibidem denatus A. 1678. d. 6. Jul. Scriptum *La fauſſeté des vertus humaines*, quod duab. partibus Amſtelodami, 1709.8. prodiit, multis fuit ad palatum. V. *Buddei* Itag. p. 671.

jus nuper epitome prodiit. Ejusmodi namque Liber eò tendit, ut in deteriorem partem vertantur omnia, hominesque tales efficiat, quales eos depingit.

16. Fatendum interim est, esse in hac vita perturbationes recti ordinis, quæ præsertim in complurium improborum prosperitate, & multorum bonorum infelicitate, conspiciuntur. Datur etiam proverbium quoddam Germanicum, improbos præ bonis plerumque fortunatissimos pronuncians:

„ Je krümmer Holtz / je beßre Krücke:
„ Je ärger Schalck / je gröſſer Glücke (l).

Atque optandum foret, ut Horatiani dicti veritatem oculis nostris cerneremus:

Rarò antecedentem scelestum
Deseruit pede pœna claudo.

Interim sæpè etiam evenit, quanquam fortè non sæpissimè,

In Universi oculis ut se Cœlum exculpet (m);

Et dici cum *Claudiano* potest:

Abstulit hunc tandem Rufini *pœna tumultum*
Absolvitque Deos.

17. Sed quamvis istud hac in vita non contingeret, paratum omninò est in altera vita remedium. Religio, immò & Ratio, nos illud docent, nec murmurare fas est ob tantillam dilationem, quam hominibus ad pœnitentiam Sapientia Suprema concedendam judicavit. Sed hic alio ex latere ingravescunt objectiones, cùm salus & damnatio considerantur, propterea quòd mirum videtur in vastissimo futuræ æternitatis spatio plus etiam mali fore, quàm boni, idque sub auctoritate suprema illius, qui est ipsissimum summum bonum: quandoquidem multi sint vocati, pauci verò electi vel salvati. Adparet quidem ex quibusdam *Prudentii* versibus, (Hymn. ante Somnum.)

Idem tamen benignus
Ultor retundit iram,
Paucosque non piorum
Patitur perire in ævum;

multos

(l) *Interpres Lat.* „ id est:
Aptius est fulcro lignum quod curvius exit,
Nequior & fruitur sorte favente magis.“

(m) *Idem:*
Sæpè tamen etiam, licet non sæpissimè,
In orbis oculis se probat justum Polus.

multos ea ætate exiſtimaſſe, eorum exiguum fore numerum, quorum tanta eſſet malitia, ut damnatione mulctarentur. Et ſunt, qui putent, eo tempore creditum non paucis fuiſſe medium quendam locum inter Infernum & Paradiſum, ipſumque *Prudentium* loqui non aliter, ac ſi medio iſto loco contentus foret; addunt, *S. Gregorium Nyſſenum* etiam huic parti favere, & ipſum *S. Hieronymum* inclinare in opinionem, quæ Chriſtianos omnes gratiæ denique reſtitutum iri contendit. Unicum *S. Pauli* verbum, quod ipſe myſterio non carere innuit, omnem nimirum Iſraëlem ſalvum fieri dictans, multis ſpeculationibus argumentum ſuppeditavit. Multi quidem Viri, cæteroquin pii, nec ineruditi, ſed audaces, nuper opinionem reſuſcitarunt *Origenis*, adſerentis, fore, ut bonum denique in omnibus & ubique prævaleat, omneſque creaturæ, ratione gaudentes, ipſique adeò mali Angeli, ſancti tandem evadant, ac beati: Liber Evangelii æterni, nuper idiomate Germanico vulgatus, & ingenti, atque erudito volumine, ſub titulo Αποκαταστάσεως πάντων, defenſus, haud modicas circa grande iſtud paradoxum turbas excitavit. *Clericus* etiam Origeniſtarum cauſam ingeniosè oravit, licèt pro iis ſe ſtare non profiteatur (n).

18. Vir quidam ingenioſus, meum Harmoniæ principium provehens ad arbitrarias uſque Suppoſitiones, quas nullatenùs probo, prope *Aſtronomicam quandam Theologiam* ſibi fabricavit. Arbitratur, præſentem inferioris hujus mundi corruptionem inchoaſſe, cùm Angelus, Globi Telluris Præſes, quæ tum adhuc Sol aliquis, (hoc eſt, Stella quædam fixa & de ſe luminoſa erat) cum minoribus aliquot ſuæ diœceſis Angelis peccaſſet; fortaſſis adversùs Angelum Solis alterius majoris temerè ſeſe efferendo; eodem tempore per *Harmoniam præſtabilitam* Regnorum *Naturæ*

(n) Dogma *de Apocataſtaſi*, ſeu *Reſtitutione univerſali* reſuſcitavit inprimis *Jo. Guil. Peterſenius*. Ideam ejus ſatis plenam quis hauriet ex Libro A. 1699. edito ſub indice: *Evangelium æternum reſtitutionis univerſalis omnium creaturarum, prout hæc in ſolida cognitione ſtatus intermedii animarum poſt mortem fundata eſt, & poſt ultimorum Dei judiciorum executionem aliquando implebitur, ad gloriam Numinis æternùm clementis, excitandumque amorem in illud gratum & mutuum, promulgatum a Membro quodam Societatis Philadelphicæ.* Ipſum Evangelium æternum definit *Peterſenius*, quod ſit lætum nuntium de reparatione rerum omnium, per quod adnuntiatur, omnes creaturas, ſive in cœlo, ſive in terra, & ſub terra, ſive in mari & quavis abyſſo, ſingulas tamen tempore & ordine a Deo definito, poſt antegreſſas præparationes ſive in hac vita, ſive in æonibus futuris, per judicia ratione quadam juſtiſſima juſti non minùs, quàm benigni Numinis per Jeſum Chriſtum, initium & finem omnis creaturæ, Reſtauratorem omnium, Propitiatorem & Pacificatorem, a peccato & pœnis tandem liberatum iri, atque in priorem ſtatum, unde per peccatum exciderunt, in gloriam, honorem, & magnificentiam ſanctiſſimi potentiſſimique Conditoris transferendas & reſtituendas eſſe. V. Summè Venerandi Theologi noſtratis, *D. Chriſtian. Eberhard. Weiſmanni*, Introd. in Memorabilia Eccleſiaſtica Hiſtoriæ S. N. T. Sæc. XVII. n. 8. p. 1255. ſqq.

& *Gratiæ*, atque adeò per cauſas naturales, definito termino reſpondentes, Globum hunc noſtrum terraqueum maculis obtectum, opacum redditum, & loco ſuo depulſum fuiſſe: unde ſidus errans, ſive Planeta, evaſit, hoc eſt, Satelles alterius Solis, & quidem illius fortaſsè ipſius, cujus ſuperioritatem agnoſcere noluerat Globi noſtri Angelus; atque in hoc *Luciferi* lapſum conſiſtere. Poſthæc malorum Angelorum Coryphæum, qui in ſacris Pandectis Princeps, immo Deus hujus mundi, nuncupatur, invidiâ accenſum cum Angelis ſequacibus adversùs animal iſtud rationale, quod globi hujus ſuperficiem incolit, quodque Deus fortaſsè ad reparandam iſtorum ruinam ſuſcitavit, id nunc agere, ut in ejuſdem ſecum criminis & pœnæ conſortium homines pertrahat. Supervenit hiſce Jeſus Chriſtus, ad ſalvandos homines miſſus. Hic eſt æternus Dei Filius, in quantum filius unicus, ſed (ſi veteres nonnullos Chriſtianos, & hujus Hypotheſis Auctorem audimus) cùm a rerum primordiis naturam creatarum omnium nobiliſſimam induiſſet, ut omnes illas perficeret, creaturis ſeſe ſociavit, & hæc eſt filiatio ſecunda, per quam primogenitus omnis creaturæ factus eſt. Hoc ipſum Cabaliſtæ indigitabant per *Adam Cadmon*. Fortaſsè in Sole iſto magno, qui nos colluſtrat, fixerat ille ſuum tabernaculum: ſed tandem in hunc globum noſtrum devenit, in eo natus eſt e Virgine, adſumtâ humanâ naturâ, ut homines e communis hoſtis manibus eriperet. At quando judicii tempus inſtabit, cùm præſens globi noſtri facies jamjam peritura eſt, redibit ad nos adſpectabilis, ut bonos eripiat, in Solem fortaſsè tranſplantandos, pravos autem cum Dæmonibus, a quibus ſeducti ſunt, puniat. Tum vero Terræ globus deflagrare incipiet, & fortaſſis erit Cometa. Incendium iſtud neſcio quot æonas durabit; Cometæ caudam deſignat fumus, qui ſecundùm Apocalypſin adſcendet in ſæcula ſæculorum, hæcque deflagratio erit Infernus, ſive ſecunda mors, de qua ſacer Codex loquitur. Sed denique Infernus reddet mortuos ſuos, mors ipſa deſtruetur, Ratio & Pax in animis antè perverſis regnare incipient, culpam hi ſuam agnoſcent, Creatorem ſuum adorabunt, immò amare eò magis ſatagent, quod abyſſi, e qua egreſſi ſunt, magnitudinem intuebuntur. Eodem tempore (vi *Paralleliſmi Harmonici* regnorum Naturæ & Gratiæ) cernetur per ingens iſtud ac diuturnum incendium maculis ſuis Terræ globus expurgatus. Terra rurſus fiet Sol: Angelus, ei præſidens, cum Angelis ſectatoribus locum ſuum recuperabit, & cum illis damnati homines in bonorum Angelorum numerum venient; ille globi noſtri præfectus Meſſiæ, creaturarum Capiti, fidem atque clientelam profitebitur, reconciliatique hujus Angeli major erit gloria, quàm fuerat ante ipſius lapſum:

Inque Deos iterum ſatorum lege receptus
Aureus æternùm noſter regnabit Apollo.

Somnium hoc lepidum mihi viſum eſt, & Origeniſta dignum, ſed nos iſtius-

ifliuſmodi hypotheſibus aut fictionibus minimè indigemus, in quibus ingenii potiores ſunt partes, quàm Revelationis, immò ubi nec Rationi ipſi uſquequaque fit, quod ſatis eſt. Neque enim adparet, eſſe in Univerſo nobis noto locum aliquem præcipuum, qui præ ceteris mereatur eſſe ſedes primogeniti creaturarum: ſaltem Sol noſtri ſyſtematis talis dici nequaquam poteſt.

19. Itaque ſi adſurgamus doctrinæ receptæ, quòd numerus hominum in æternum damnatorum infinitis paraſangis ſit major numero ſalvandorum; nihilominùs dicendum erit, malum, comparatum bono, adhuc pro nihilo haberi poſſe, ſi vera Civitatis Dei magnitudo perpendatur. *Cælius Secundus Curio* (o) libellum compoſuit *de Amplitudine Regni Cœleſtis*, haud ita pridem recuſum, ſed a comprehendenda Regni Cœlorum vaſtitate nimium quantum abfuit. Antiqui exiles ſanè divinorum operum ideas habebant, & *S. Auguſtinus*, recentiorum detectionum expers, in excuſanda mali abundantia magnoperè laborabat. Veteribus ſola Terra noſtra habitari videbatur, in qua ipſa adeo Antipodas admittere verebantur: quod in Mundo reliquum eſt, fulgentes quidam globi ipſis erant, & ſphæræ aliquot cryſtallinæ. Hodie quicumque ſtatuantur, vel non ſtatuantur, Univerſo limites, innumeros in eo globos, noſtro æquales, aut majores, eſſe agnoſcendum eſt, qui æquali jure gaudeant incolas habendi rationales, quamvis homines eſſe neceſſe non ſit. Globus noſter nihil niſi Planeta eſt, unus ex ſex primariis Solis noſtri ſatellitibus: & quoniam ſtellæ fixæ omnes etiam Soles ſunt, patet, quàm puſilla ſit Terra noſtra, cum globis viſibilibus cæteris comparata, cum nihil ſit, niſi unius ex illis adpendix. Fieri poteſt, ut Soles omnes a ſolis creaturis beatis incolantur, nec quidquam nos cogit credere, multas ibi eſſe damnatas, nam pauca exempla ſive ſpecimina ſufficiunt ad utilitatem, quam bonum e malo elicit. Præterea, cùm ratio nulla nobis ſuadeat, ubique Stellas eſſe, nonne magnum ſpatium eſſe poteſt trans regionem ſtellarum? ſive hoc ſit Cœlum Empyræum, ſive non, ſemper tamen ſpatium hoc immenſum, totam regionem adſpectabilem ambiens, felicitate gloriaque refertum eſſe poterit. Haberi id poterit Oceani inſtar, ad quem omnium beatarum creaturarum flumina revertantur, quando in ſidereo Syſtemate ad perfectionem ſuam pervenerint. Quantilla jam globi noſtri, ejuſque incolarum, æſtimatio fiet? annon infinities minor habebitur puncto phyſico, cùm Terra noſtra vel ad diſtantiam quarundam fixarum inſtar puncti ſe habeat? Itaque cùm magnitudo portionis Univerſi, nobis cogniti, in nihilum

(o) *Cælius Secundus Curio*, in agro Taurinenſi natus A. 1530. poſt adſumtam Proteſtantium religionem ex Italia profugus, Helvetios adiit, tandemque Baſileæ Profeſſor Eloquentiæ factus eſt, ubi Anno 1569. diem ſuum obiit. Varia ſcripſit, v. gr. *de Providentia Dei*, *de immortalitate animorum*, *de utilitate legendæ hiſtoriæ*, & *de amplitudine beati regni Lib. II.* quos citat ill. *Leibnitius*.

hilum ferè abeat, ſi cum eo, quod nobis ignotum eſt, quodque ratio nos jubet admittere, conferatur; cumque mala, quæ nobis objici poſſunt, in hoc quaſi nihilo concludantur univerſa, fieri poteſt, ut mala omnia nihil aliud ſint, quàm quoddam quaſi nihilum comparatione bonorum, quæ in Univerſo reperiuntur (p).

20. Sed ſatisfaciendum eſt etiam difficultatibus magis ſpeculativis, magiſque metaphyſicis, quarum mentionem injecimus, quæque ipſam mali cauſam reſpiciunt. Quæritur ante omnia, unde malum proveniat? *Si Deus eſt, unde malum? ſi non eſt, unde bonum*? Mali cauſam Veteres adſcribebant *materiæ*, quam increatam, & a Deo independentem, cenſebant (q); nos verò, qui omne, quod exiſtit, a Deo derivamus, unde mali originem accerſemus? Reſpondetur, eam quærendam eſſe in ideali natura creaturæ, in quantum ea natura veritatibus æternis, divino intellectui inhærentibus, comprehenditur, nec a Dei voluntate dependet. Conſiderandum namque eſt, eſſe *in creatura imperfectionem quandam originalem* ante peccatum, quia creatura eſſentialiter eſt limitata; ex quo fit, eam non poſſe omnia ſcire, poſſe falli, aliaque errata admittere. *Plato* in *Timæo* dixit, Mundum habuiſſe ſuam originem ab intellectu cum neceſſitate conjuncto. Alii Deum & Naturam copularunt. Dictis hiſce ſenſus tribui commodus poteſt. Deus erit intellectus, & neceſſitas, hoc eſt, natura eſſentialis rerum, erit objectum intellectûs, in quantum id in veritatibus æternis conſiſtit (r). Sed objectum hoc internum eſt, & in Intellectu divino reperitur. Hic reſidet non ſolùm forma primitiva boni, ſed etiam ipſa origo mali: hæc eſt *Regio veritatum æternarum*, quæ in materiæ locum ſubſtituenda eſt, quando de origine rerum perveſtiganda agitur. Hæc Regio eſt *cauſa idealis* mali, ut ita dicam, æquè ac boni: quanquam propriè loquendo ipſum formale mali cauſam *efficientem* non habet, eſt enim in privatione ſitum, uti mox videbimus, hoc eſt,

(p) Materiam hanc egregiè illuſtrat laud. *Canzius* de Civit. Dei, S. II. c. II. de civium numero, i. e. vaſta Reipubl. divinæ magnitudine. Fluunt hæc ex Syſtemate Copernicano, cujus veritatem ſi nullum aliud argumentum evinceret, evinceret certè illud, quod a retrogradatione planetarum, aliis inexplicabili, deſumitur.

(q) Vid. Diſſ. Exc. Dn. Prof. *Maichelii*, 1729. habit. ſub Tit. *Idolum de Æternitate materiæ deſtructum atque everſum.* Veteres quidem hujus Univerſi ſtatuerunt aliquod initium, ejuſque Auctorem quendam agnoverunt: ſed inſimul iidem materiam aliquam præexiſtentem, independentem ac æternam, ſupponere viſi ſunt, Auctori iſti ſupremo nulla alia, quàm ordinis & formæ in materiam illatæ atque introductæ gloria relicta, ut Diſſ. cit. ait Vir eximius, §. III.

(r) Ita initio Diſcurſ. *de Anima Mundi*, i. e. *Natura*, legimus. Τίμαιος ὁ λόγος τάδε ἴφα· δύο αἰτίας εἶμεν τῶν συμπάντων· νόον μὲν, τῶν κατὰ λόγον γιγνομένων· ἀνάγκαν δὲ, τῶν βία κάπλας δυνάμεις τῶν σώματων. Interpretatur hæc in ſequentibus ratione ab ill. *Leibnitio* indigitata.

est, in eo, quod causa efficiens non facit. Hinc Scholastici causam mali vocare solent *deficientem*.

21. Malum accipi potest metaphysicè, physicè & moraliter. *Malum Metaphysicum* consistit in nuda imperfectione, *Malum Physicum* in perpessione, & *Malum Morale* in peccato. Quamvis autem malum physicum ac malum morale necessaria non sint, sufficit, hæc ipsa vi veritatum æternarum esse possibilia. Et quia immensa ista veritatum *Regio* possibilitates omnes complectitur, oportet esse infinitos mundos possibiles, eorum plurimos malum ingredi, immò omnium optimum mali quid includere; hoc est, quod Deum ad permittendum malum perpulit.

22. At dicet aliquis; cur Deum ais *permittere?* nonne ipse malum facit, & malum vult? Hic igitur explicandum venit, &, quid sit *Permissio*, ut palam fiat, hunc terminum non sine ratione usurpari. Verùm explicanda prius est natura voluntatis, quæ suos habet gradus: & quidem sensu generali dici potest, voluntatem consistere in inclinatione faciendi aliquid pro mensura boni, quam continet. Hæc voluntas vocatur *antecedens*, quando ab aliis sejuncta, singula bona seorsim spectat, in quantum bona sunt. Hoc sensu dici potest, Deum tendere ad omne bonum, in quantum bonum, *ad perfectionem simpliciter simplicem*, ut Scholasticè loquar, idque voluntate antecedente. Habet inclinationem seriam ad sanctificandos & ad salvandos omnes homines, ad excludendum peccatum, & ad impediendam damnationem. Quin etiam potest hæc voluntas dici *per se* efficax, hoc est, ex qua effectus sequeretur, nisi alia quæpiam ratio fortior obstaret: hæc enim voluntas *ad summum conatum* haud progreditur, alioqui semper effectum suum plenum produceret, cùm Deus sit omnium rerum dominus. Eventus igitur integer & infallibilis pertinet ad solam *voluntatem consequentem*, uti vocant. Hæc certè plena est, ejusque intuitu locum habet *regula*, nunquam dubitare quenquam facere id, quod velit, si possit. Sed hæc voluntas consequens, finalis & decretoria, ex omnium voluntatum antecedentium conflictu resultat, tam earum, quæ tendunt ad bonum, quàm earum, quæ malum propulsant: & ex omnium harum voluntatum particularium concursu voluntas totalis oritur: quemadmodum in mechanicis motus compositus resultat ex omnibus tendentiis, in eodem mobili concurrentibus, & æqualiter cuilibet satisfacit, quantùm simul fieri potest. Et perinde est, ac si mobile sese inter tendentias istas dispertiretur juxta id, quod olim demonstravi in Diario quodam Parisiensi (7. Sept. 1693.) ubi dedi legem generalem compositionum motûs. Atque hoc etiam sensu dici potest, voluntatem antecedentem esse quodammodo efficacem, immò effectivam cum successu (s).

(s) Quæ hic de Voluntate docentur ab ill. Viro, egregiè illustrantur ab ill. *Bilfinger*, tum in Libr. de Origine Mali, tum in Dilucidd. Philos. §. CCCCXXX. sqq. *Voluntas*

23. Hinc consequitur, Deum velle *antecedenter* bonum, & *consequenter* optimum. Quod verò malum adtinet, Deus nullo prorsus pacto vult malum morale, nec absolutè vult malum physicum, sive perpessiones: hinc non datur absoluta prædestinatio ad damnationem, dicique potest, Deum sæpè velle malum physicum, tanquam pœnam culpæ debitam, & sæpè etiam tanquam medium idoneum ad finem aliquem, hoc est, vel ad impedienda majora mala, vel ad obtinenda majora bona. Pœna etiam prodest ad emendationem & ad exemplum, & malum sæpè utile est ad melius percipiendum bonum; aliquando etiam juvat ad majorem perfectionem ejus, qui id patitur, uti granum, quod feritur, generi cuidam corruptionis obnoxium est, ut germinet; qua eleganti comparatione usus est ipse Jesus Christus.

24. Quod peccatum, sive malum morale, spectat, quamvis etiam sæpè accidat, ut possit instar medii esse ad obtinendum bonum aliquod, vel ad impediendum aliud malum; non ideò tamen divinæ voluntatis objectum sufficiens evadit, aut saltem objectum legitimum voluntatis alicujus creatæ; nec debet admitti sive *permitti*, nisi in quantum id ceu certa sequela obligationis indispensabilis respicitur: ita ut, qui peccatum alienum permittere nollet, ipsemet suo officio deesset; veluti si Tribunus aliquis, cujus custodiæ statio quædam gravis momenti commissa esset, hanc stationem desereret, tempore præsertim periculi, ut duorum in urbe

luntas nim. generaliter est illa in ente intelligente facultas, qua rem, sibi propositam, tanquam bonam adpetit, aut tanquam malam aversatur, atque adeo ad illam præstandam, removendamve, connititur: seu est inclinatio faciendi aliquid secundùm mensuram boni, quam continet. *Voluntas perfectissima*, quæ vult bona in universum omnia, & perpetim, sed pro gradu unumquodque suo, adeoque *maxima*, *maxime*, *tanquam maxima*: E. illa, quæ pro motivis habet *adæquatam optimi repræsentationem.* Voluntas *antecedens* est, vel *consequens. Antecedens*, quæ & primitiva dicitur, prævia, inclinatoria & quasi ad agendum exercitatoria, est in genere, quæ obtinet nondum consideratis omnibus actionis circumstantiis & motivis: *Consequens*, quæ decisiva, decretoria, finalis, quæ perpensis demum omnibus locum habet. Prima sc. fertur in omne bonum; secunda verò in bonum prævalens. Inter utramque aliquid medio quasi loco interjicitur, quod vocatur Voluntas *Media*, quæ fertur in combinationes, cum sc. cui malo bonum aliquod adfigitur, voluntas aliquatenus in combinationem istam tendet, quod bonum malo potius est. Seria est Voluntas antecedens atque efficax, cùm ipsi debeatur, quod Voluntas consequens optimum decernat. Id cit. ill. Auctor §. CCCCXXXI. ita probat. *Quicunque in Voluntate sua prævia inclinatoria seriò vult omne bonum, is in finali decretoria tantùm decernit, & curat fieri, quantùm rationabiliter obtinere potest.* Atqui *Deus, &c.* Ergo *&c.* Porrò: *Qui tantùm boni ex decreto suo fieri curat, quantùm rationabiliter obtineri potest, illius universum opus* (res cum operandi modo spectatæ) *est inter omnia possibilia optimum.* Atqui *Deus, &c.* Ergo *&c.* Cæterùm, dum ita de Deo loquimur, non fingimus in eo distinctionem; scimus, eum unico voluntatis actu omnia absolvere: quicquid hìc dicimus, pertinet ad nostrum concipiendi modum, in signo rationis, uti loquuntur, & quoad terminum, sive objecta volitionis.

be militum præſidiariorum, in mutuam cædem ruentium, rixam compeſceret.

25. Regula, quæ docet, *non eſſe facienda mala, ut eveniant bona*, quæque etiam vetat permitti malum aliquod morale ad obtinendum bonum aliquod phyſicum, confirmatur hic potius, tantùm abeſt, ut violetur, ejuſque origo ac ſenſus oſtenditur. Nemo adprobabit conſilium, ſi Regina aliqua, committendo, vel etiam permittendo flagitium, Reipublicæ conſulere adgrediatur. Flagitium certum eſt, & Reipublicæ malum anceps: præterquàm quòd hæc ratio crimina rata habendi, ſi reciperetur, ipſa regni alicujus everſione deterior foret, quæ abſque eo ſatis contingit, & fortaſsè magis crebriuſque contingeret, initis hujuſmodi ad impediendum viis. Sed intuitu Dei nihil dubium eſt, nihil *Regulæ Optimi* contrarium eſſe poteſt, quæ nullam exceptionem diſpenſationemve patitur. Atque hoc ſenſu Deus peccatum permittit; nam ei, quod ſibi, quod ſuæ ſapientiæ, quod ſuæ bonitati, quod ſuæ perfectioni debet, ipſe deeſſet, niſi conſectariam illam omnium ad bonum tendentiarum ſummam proſequeretur, nec eligeret id, quod abſolute optimum eſt; nihil obſtante malo culpæ, quod per ſupremam veritatum æternarum neceſſitatem optimo involutum eſſe reperitur. Ex quo concludendum eſt, Deum *antecedenter* velle omne bonum in ſe, velle *conſequenter* optimum, tanquam *finem*, velle id, quod indifferens eſt, & malum phyſicum interdum tanquam *medium*, ſed velle duntaxat permittere malum morale, tanquam conditionem, *ſine qua non*, obtineretur optimum, ita nimirum, ut malum non, niſi titulo neceſſitatis hypotheticæ, id ipſum cum optimo connectentis, admittatur. Quapropter *Voluntas* Dei *Conſequens*, quæ peccatum pro objecto habet, tantùm permiſſiva eſt.

26. Juvat præterea conſiderare, quòd malum morale ideo tam ingens malum ſit, quia fons eſt malorum phyſicorum, in creatura potentiſſima, & ad malum phyſicum inducendum maximè idonea ſcaturiens. Prava enim voluntas in ſphæra ſua id eſt, quod malum Manichæorum principium foret in Univerſo; & Ratio, quæ eſt imago divinitatis, pravis mentibus ingentes ad plurima mala perpetrandi vias ſuppeditat. Unicus *Caligula*, vel *Nero* aliquis, plurium malorum auctores fuere, quàm ullus terræ motus. Homo pravus aliorum cruciatu excidioque delectatur, nec deſunt amplæ occaſiones. At verò Deus, cùm ad producendum quàm poteſt plurimum boni feratur, omnique ad id neceſſaria, & ſcientia, & potentia gaudeat; fieri nequit, ut in eo ſit defectus, culpa, aut peccatum, dumque peccatum permittit, ſapientia eſt, virtus eſt.

27. Extra controverſiæ aleam profectò eſt poſitum, abſtinendum eſſe ab impediendo peccato alieno, quando illud ſine peccato proprio impedire nequimus. Verùm opponet fortaſſe quis, Deum ipſum eſſe, qui agat, quique faciat, quidquid in peccato creaturæ reale ſit. Objectio hæc nos ad expendendum Dei cum creatura *concurſum phyſicum* invitat,

poſtquàm ſub examen vocavimus *concurſum moralem*, plus negotii faceſſentem. Nonnulli cum celebri *Durando a S. Portiano* (t), & Cardinali *Aureolo* (u), celebri Scholaſtico, cenſuerunt, concurſum Dei cum creatura (puta concurſum phyſicum) eſſe duntaxat generalem ac mediatum; Deum condere creaturas, iiſque virtutem neceſſariam indere; & deinceps ſinere eaſdem agere, nec in actionibus ſuis juvare, ſed tantum conſervare. Hæc opinio a pleriſque Theologis Scholaſticis refutata fuit, & jam olim in *Pelagio* (x) improbata fuiſſe videtur. Interim Capucinus quidam, *Ludovicus Pereir a Dola*, circa annum MDCXXX. juſto volumine eandem reſuſcitare adgreſſus erat, ſaltem quoad actus liberos. Recentiores nonnulli in eandem ſententiam propendent, & *Bernerius* (y), in libello quodam de libero & voluntario, eam propugnat; verùm dici non poteſt, quid ſit in Deo *conſervare*, niſi ad ſententiam communem fiat reditus. Conſiderandum etiam eſt, actionem Dei conſervantis debere referri ad id, quod conſervatur, quale ipſum eſt, & ſecundùm ſtatum, in quo eſt; atque ita non poteſt eſſe concurſus generalis & indeterminatus. Generalitates iſtæ ſunt abſtractiones, quæ a parte rei ſingularis haud quaquam reperiuntur, & conſervatio hominis ſtantis differt a conſervatione hominis ſedentis. Id autem non fieret, ſi conſervatio ſolùm cerneretur in actu impediendi & removendi cauſam aliquam extraneam, id, quod conſervatum velit, deſtruere valentem, quemadmodum ſæpe contingit, cùm homines aliquid conſervant. Verùm præterquam quòd nos ipſi interdum id, quod conſervamus, favere ac nutrire debemus; ſciendum eſt, Dei conſervationem ſitam eſſe in influxu iſto immediato perpetuo, quem dependentia creaturarum exigit. Hæc dependentia non ſolùm in ſubſtantia locum habet, ſed etiam in actione, neque res fortaſſe meliùs explicari poſſet, quàm dicendo cum communi Theologorum ac Philoſophorum

(t) *Durandus*, in oppido, quod a *S. Portiano* nomen habet, natus, indeque *a S. Portiano* dictus, aliàs Doctoris reſolutiſſimi nomen adeptus, eo vixit temporis intervallo, uti *Buddeus* ait *in Iſag. Hiſt. Theol.* p. 367. ubi quicquid forte boni adhuc in Theologia Syſtematica ſuperfuit, penitùs exſtinctum, ac obſcuratum, nugis contrà & quiſquiliis cuncta obruta. Scripſit Comment. in VI. Libros Sententiarum, it. Librum de origine juris dictionum, & obiit A. 1334. d. 13. Sept. V. Cel. *Stollii Hiſt. Litt. P. II.* c. I. §. LXXVII.

(u) *Petrus Aureolus*, Doctoris Facundi elogio ornatus, obiit A. 1322. Scripſit inter alia Commentarios in Magiſtrum Sententiarum, a *Conſtant. de Sernano* editos, quibus & *Aureoli* vita adjecta eſt.

(x) *Pelagius*, Monachus Britannus ſæc. V. ſtatuit inter alia, referente *Auguſtino*, ad mandata ſervanda & implenda nullo divino adjutorio nos indigere. *Voſſius in Hiſt. Pelag. p.* 310. *ſqq.* Luſiſſe eum, ait, in vocabulo gratiæ, neque gratiæ divinæ, internæ, operantis in non reſiſtentibus efficaciſſimè neceſſitatem abſolutam, virtutem internam, & ſpiritualem, effectuſque cœleſtes & ſalutares, ſeriò agnoviſſe.

(y) *Bernerius*, adſecla *Gaſſendi*, cujus Philoſophiæ compendium dedit lingua Gallicana, A. 1684. ſeptem tomis in 12. ed.

phorum Schola, esse creationem continuatam (z).

28. Objicietur: Deus igitur creat nunc hominem peccantem, is, qui eum ab initio creaverat innocentem. Sed hic dicendum, quantùm ad moralem concursum spectat, quòd Deus, cùm sit summe sapiens, non possit non observare certas quasdam leges, & non agere secundùm regulas, tam physicas, quàm morales, quas sapientia eum eligere fecit; eademque ratio, quæ fecit, ut crearet hominem innocentem, sed lapsurum, fecit, ut recrearet hominem labentem, quandoquidem ejus scientia faciat, ut futurum habeat instar præsentis, nec probata semel consilia repudiare possit.

29. Quod verò concursum concernit physicum, consideranda hic est veritas illa, quæ jam in Scholis tantos dedit strepitus, ex quo a *S. Augustino* introducta est, malum videlicet esse privationem entis, cùm contrà actio Dei ad aliquid positivum pertingat. Responsio hæc tantùm pro inani effugio, proque figmento quodam chimærico, a multis habetur. Verùm ecce exemplum satis congruum, quod eos ab errore revocare poterit.

30. Celebris *Keplerus* (aa), & post illum *Cartesius* (in Epistolis) locuti sunt de *inertia naturali corporum*, cujus natura, si propiùs inspicias, talis esse reperitur, ut tanquam perfecta imago, immò tanquam specimen aliquod originalis creaturarum limitationis, considerari possit, & ostendi, privationem facere formale imperfectionum & incommodorum, in substantia æque, atque in ejus actionibus occurrentium. Ponamus, ejusdem fluminis raptum secum vehere naves plures, onere solo inter se diversas, alias ligno, alias lapidibus, plus minusve oneratas. Hoc posito, fiet, ut naves magis oneratæ lentiùs procedant, quàm reliquæ, modò ventis, aut remis, vel alia quacumque ratione, non juvari sumantur. Hujus autem retardationis causa propriè non est gravitas, cùm naves utique descendant, non adscendant, sed eadem hic causa est, quæ etiam

(z) Hoc est, Conservatio est continuatio actionis illius divinæ, qua rei, quæ de sese nihil esset, confertur existendi realitas. Igitur conservatio non differt a creatione, nisi formaliter, quatenùs in idea conservationis præsupponitur existentia, in idea creationis non item. Creatio procedit a τῷ μὴ εἶναι ad ὄντως εἶναι, ab eo, quod nondum est, ad id, ut jam sit: Conservatio autem pergit ab eo, quod incepit esse, ad id, ut deinceps sit. V. ill. *Bilfingeri* Dilucidd. Phil. §. CCCCLXVIII. Cel. *Canzii* Civit. Dei, §. 86.

(aa) *Jo. Keplerus*, celeberr. Astronomus, Wirtemb. natus A. 1571. d. 27. Dec. denatus Ratisbonæ 1631. d. 15. Nov. Cel. *Hanschius* consilium cepit, Scripta insignis hujus Mathematici XXII. voluminibus in fol. comprehendendi, lucique publicæ dandi, quod ill. *Leibnitius* valdè laudavit; A. 1718. fecit etiam initium edendis epistolis Keplerianis, juxta mentem ill. Viri, quam exhibet Epistola ad laud. *Hanschium* vigesima in *Kortholti* Collect. T. III. p. 89. Præmisit Epistolis Historiam quoque vitæ Keplerianæ, quam invenies insuper in *Reimm.* Hist. Litt. Vol. IV. p. 167. sqq.

gravitatem majorem reddit in corporibus magis denſis, hoc eſt, minùs ſpongioſis, & plus materiæ, ſibi propriæ, habentibus: nam materia, quæ poros transfluit, cùm eundem motum non recipiat, in computum venire non debet. Hinc materia indole ſua nativa ad tarditatem, vel privationem celeritatis, inclinat, non ut eam, quam ſemel recepit celeritatem, per ſe diminuat, hoc enim eſſet agere; ſed ut receptivitate ſua impreſſionis effectum temperet, quando illam receptura eſt. Adeoque cum plus materiæ per eandem virtutem fluminis moveatur, quando navis majore mole gravetur, eam lentiùs procedere neceſſe eſt (bb). Sed & experimenta colliſionis corporum, rationi juncta, oſtendunt, adhibendam eſſe vim duplo majorem, ad dandam eandem velocitatem corpori ex eadem materia duplo majori, quod neceſſe non eſſet, ſi materia foret prorsùs indifferens ad quietem & motum, nec eam, quam diximus, inertiam naturalem haberet, quæ illam quodammodo motui repugnantem facit. Conferamus nunc vim, quam fluvius in naves exercet, quamque illis impertit, cum actione Dei, producente & conſervante, quidquid in creaturis eſt poſitivi, & largiente iis perfectionem, eſſentiam, & virtutem: conferamus, inquam, inertiam materiæ cum imperfectione naturali creaturarum; & tarditatem navis onuſtæ, cum defectu, in qualitatibus & actione creaturæ reperto: & comperiemus, nihil hac eſſe comparatione concinnius. Fluvius eſt cauſa motus navis, ſed non eſt retardationis; Deus eſt cauſa perfectionis in natura, inque actionibus creaturæ, ſed limitatio receptivitatis creaturæ eſt cauſa defectuum, qui ſunt in ejuſdem actione. Sic Platonici, *S. Auguſtinus*, & Scholaſtici, meritò dixere, Deum eſſe cauſam ejus, quod eſt materiale mali, conſiſtens in poſitivo, ſed non ejus, quod eſt formale, quodque in privatione conſiſtit, uti flumen dici poteſt cauſa retardationis ſecundùm materiale, non verò ſecundùm formale, hoc eſt, cauſa eſt velocitatis navis, non verò cauſa limitationis in hac velocitate. Nec Deus eſt magis peccati cauſa, quàm curſus fluminis cauſa eſt retardationis in navi. Vis etiam ad materiam ſe habet, ſicut ſpiritus ad carnem; ſpiritus quidem promtus eſt, ſed caro infirma, & ſpiritus agunt,

- quantum non noxia corpora tardant.

31. Itaque relatio prorſus conveniens eſt inter hanc & hanc Dei actionem, & inter hanc & hanc paſſionem aut receptionem creaturæ, quæ ab actione Dei non perficitur in curſu rerum ordinario, niſi pro menſura ſuæ *receptivitatis*, uti vocant. Dumque dicitur, creaturam pendere a Deo

(bb) „ Quanquam viciſſim verum ſit, addit. *Interpr. Lat.* ubi ſemel ſuperata eſt inertia, motuique materiæ impreſſus, vim tanto majorem eſſe eadem velocitate poſita, quanto materia eſt major.

Deo ſecundùm eſſe & operari, immo conſervationem eſſe creationem continuam: intelligendum eſt, Deum creaturæ ſemper dare, & continuò in ea producere, quidquid ineſt poſitivum, bonum atque perfectum; omne donum perfectum eſt a Patre luminum, cum contra imperfectiones defectuſque operationum proveniant ab originali limitatione, quam creatura non potuit non accipere a primo ſuæ exiſtentiæ exordio per rationes ideales, quibus ipſa terminatur (cc). Neque enim Deus ei omnia largiri poterat, quin illum faceret Deum; Oportebat ergò, diverſos eſſe in perfectione rerum gradus, omnigenaſque limitationes.

32. Hæc conſideratio proderit etiam, ut ſatisfaciamus nonnullis Philoſophis recentioribus, qui dicere non dubitant, Deum ſolum agere. Verum quidem eſt, Dei ſolius actionem eſſe puram, & omni mixtura *paſſionis* vacuam; ſed id non obſtat, quo minus etiam creatura ſit particeps actionum (dd), cùm *actio creaturæ* ſit modificatio ſubſtantiæ ſuæ, ex ipſa naturaliter fluens, & variationem includens non ſolum in perfectionibus, quas Deus cum creatura communicavit, ſed etiam in limitationibus, quas ea ex ſe ipſa adfert, ut ſit id, quod eſt. Unde etiam patet, ſubſtantiam a ſuis modificationibus ſive accidentibus realiter diſtingui, contra quam ſentiunt Recentiores quidam, & nominatim defunctus Buckingamiæ Dux, qui de hoc verba fecit in Diſſertatiuncula de Religione, nuper recuſa. Malum itaque eſt ſicut tenebræ, nec ſolùm ignorantia, ſed

(cc) In rebus ſc. creatis omnibus duo poſſunt diſtingui: alterum eſt τὸ *reale*, quod in ente etiam finito perdurat, & ſubjectum eſt modificationum ejus; alterum ſunt *modificationes* ipſæ, mutationibus obnoxiæ perpetuis. Dicam id in exemplo. Anima mea eſt ſubſtantia repræſentativa mundi pro ratione corporis mei organici, ſive eſt vis cogitandi & adpetendi. Hoc eſt illud perdurans in mente, vel potiùs hæc eſt mens mea. Eadem tamen vis diverſa cogitat & adpetit ſucceſſivè, diverſis igitur modificationibus prædita eſt. Modificationes illæ pendent a limitatione ejus & finitudine: infinita enim mens reſpuit modificationes, cogitat ſimul omnia perpetim. *Cohærent* igitur *modificationes* illi, quod ſubſtantiale & perdurans eſt in rebus, cohærent, inquam, illi *tanquam finito*; & conſiſtunt in *negatione* vel *privatione* realitatis amplioris. - - - Quodſi igitur quæras, *quid* ſit illud, quod *Deus poſitivo* ſuo influxu conſervat, facilis eſt reſponſio, id quod reale eſt, & ſubſtantiale. Limitationes, & pendentes exinde modificationes rerum, peculiari influxu conſervatorio non indigent: ſunt verba ill. *Bilfingeri* in Dilucidd. Philoſ. §. CCCCXXX.

(dd) Actio ſic Dei & creaturæ eſt numero unica. A Deo eſt τὸ reale in adpetitu tanquam principio actionis: a Creatura ſunt modificationes illius adpetitûs. Actio inde pendens participat de reali & de limitato, utrumque complexa. Igitur in eadem numero actione concurrunt Deus & homo. Deus autem agit id, quod reale; homo illi limitationes & modificationes infert: igitur Deus concurrit ad τὸ *materiale*, non ad *formale* actionis. Ab eo eſt vis agendi, eſt motus, ſive (generaliter) conatus phyſicus: determinatio ejus ad hoc vel illud objectum, hoc vel illo modo, gradu, ordine, eſt a creatura. Si itaque vitioſa ſit actio, concurrit ad actum, non ad vitioſitatem ejus. *Id.* §. CCCCLXXII.

ſed etiam error & malitia, in quadam privatione formaliter conſiſtunt. En exemplum erroris, quo jam ſuprà uſi ſumus. Video turrim, quæ e longinquo rotunda videtur, quamvis ſit quadrata. Cogitatio, quod turris talis ſit, qualis adparet, naturaliter fluit ex illo, quod video; & ſi in hac cogitatione ſubſiſtam, fit adfirmatio atque judicium falſum; at ſi proſequar examen, ſi qua mentis adtentio moneat me ſpecie decipi, errorem certè vito. Pedem alicubi figere, nec ulteriùs progredi, vel obſervatione nulla ſibi proſpicere, privationes ſunt.

33. Eodem modo ſe res habet cum malitia, ſive mala voluntate. Voluntas tendit ad bonum in genere; ferri debet in perfectionem, quæ nobis congruit, & ſuprema perfectio in Deo eſt: voluptates omnes aliquem perfectionis ſenſum in ſeipſis habent, ſed ubi in ſenſuum voluptatibus, vel aliis quibuſcumque, ſubſiſtimus, cum diſpendio majorum bonorum, puta valetudinis, virtutis, unionis cum Deo, felicitatis: in hac ipſa privatione tendentiæ ulterioris defectus conſiſtit. Perfectio generatim eſt poſitiva, eſt abſoluta realitas; defectus autem eſt privativus, a limitatione ortum trahens, atque ad novas privationes tendens. Itaque non minùs verum, quàm vetus verbum eſt: *bonum ex cauſa integra, malum ex quolibet defectu*; uti & illud, quod jam adtigimus: *malum cauſam habet non efficientem, ſed deficientem* (ee), quorum Axiomatum ſenſum ex jam dictis meliùs intellectum iri confido.

34. Phyſicus porrò Dei & creaturarum cum voluntate concurſus, difficultates etiam, libertatem petentes, exacuit. Equidem cenſeo, voluntatem noſtram non ſolum a coactione, ſed etiam a neceſſitate, immunem eſſe. Dudum notavit *Ariſtoteles*, in libertate duo eſſe, ſcilicet ſpontaneitatem & electionem, & in hoc ſitum eſt noſtrum in actiones noſtras imperium. Quòd ſi liberè agimus, non cogimur, uti quidem fieret, ſi quis nos in præcipitium ageret, deque loco ſublimi in terram deturbaret: nec obſtat, quo minùs animus noſter ſit liber, ubi deliberationem inſtituimus, quod fieret, ſi quis per propinatum pharmacum judicandi vim nobis eriperet. Nimirum in innumeris naturæ operationibus *contingentia* locum habet; ſed ubi judicium deeſt agenti, deeſt quoque libertas. Et ſi judicium haberemus, abſque ulla ad agendum inclinatione ſtipatum, mens noſtra foret intellectus ſine voluntate (ff).

35. Non

(ee) *Auguſtinus* de *Civitate Dei* l. *XII.* c. *VII.* Malæ voluntatis nemo quærat cauſam efficientem: non enim eſt *efficiens*, ſed *deficiens*, quia nec illa eſt *effectio*, ſed *defectio*.

(ff) Partes Libertatis ex his ill. *Bilfingeri* cogitatis diſtinctè concipiuntur. 1. Libera, *inquit*, non eſt actio, de qua agens nullam habet intelligentiam. Eſt igitur hoc *prærequiſitum* libertatis, ut *agens* liberum ſit *intelligens*. 2. Libera non eſt actio, quæ ſola in ſeſe eſt poſſibilis, adeoque abſolutè neceſſaria. Requiritur itaque, ut *actio* ſit *in ſeſe contingens*. 3. Libera non eſt actio, quæ ex ſtatu antecedente, non in facultate agentis poſito, ita ſequitur, ut poſita conditione illa non poſſit non ſequi, h. e. quæ ex conditione antecedanea influente

35. Non tamen inter hæc exiſtimandum, libertatem noſtram in indeterminatione, aut *indifferentia* quadam *æquilibrii* ſitam eſſe; quaſi æqualiter in utramque partem, & adfirmativam, & negativam, ac in plures partes diverſas propendere oporteret, cùm plura nobis eligenda proponuntur. Hoc æquilibrium uſquequaque impoſſibile eſt: nam ſi æqualiter propenderemus in tria eligibilia, A, B & C, non poſſemus æqualiter propendere in A, & non A. Hoc æquilibrium etiam prorsùs adverſatur experientiæ, & ubi noſtra intùs ſcrutabimur adtentiùs, ſemper aliquam cauſam, ſive rationem, adfuiſſe deprehendemus, quæ nos in eam, quam amplexi ſumus, partem inclinavit, quamvis frequenter id, quod nos movet, non percipiamus; planè ſicut vix percipimus, quare, porta aliqua egredientes, pedem dextrum ſiniſtro, vel ſiniſtrum dextro, præpoſuerimus.

36. At nos ad ipſas difficultates accingamus. Inter Philoſophos hodie convenit, veritatem futurorum contingentium eſſe determinatam, hoc eſt, futura contingentia eſſe futura, ſive fore, eſſe eventura: tam enim exploratum eſt, futurum fore, quàm certum eſt, præteritum fuiſſe. Profectò centum ante annos verum erat, me hodie ſcripturum, ſicut poſt centum annos verum erit, me ſcripſiſſe. Itaque contingens ex eo, quod futurum ſit, non ideò minus contingens eſt; nec *determinatio*, quæ ſi cognita foret, *certitudo* adpellaretur, cùm contingentia pugnat. Sæpe *certum* & *determinatum* pro eodem accipitur, quia veritas determinata ſaltem cognoſci poteſt, ita ut *determinatio* dici poſſit eſſe certitudo aliqua objectiva.

37. Hæc determinatio, quæ ex ipſa veritatis natura oritur, libertati nocere non poteſt: ſed dantur aliæ præterea determinationes, quæ aliunde deſumuntur, & inprimis quidem a præſcientia Dei, quam plures libertati contrariam cenſuerunt. Dicunt enim, id, quod prævisum eſt, non poſſe non exiſtere ſuo tempore, & verum dicunt, ſed inde non ſequitur, id eſſe neceſſarium. *Veritas* namque *neceſſaria* ea eſt, cujus contrarium impoſſibile, aut contradictionem implicat. Jam verò hæc veritas, cras ſcribam, non eſt hujuſmodi, ergò non eſt neceſſaria. At poſito, quòd Deus eam prævideat, neceſſe eſt, ut contingat, hoc eſt, conſequen-

fluente phyſica, & per ſeſe neceſſitante, eſt hypotheticè neceſſaria. Requiritur igitur, ut *actio* ſit *hoc* ſenſu *hypotheticè contingens*. 4. Libera non eſt, quæ non oritur a principio agentis interno, ſed ab extrinſeco in ſolidum dependet. Requiritur itaque *ſpontaneitas*. Ex his conſequitur 5. quòd libera actio non ſit, niſi adfuerit in animo *facultas* actionem iſtam ſuſcipiendi & negligendi, ſuſcipiendi hanc vel aliam. Ea facultas dici ſolet *indifferentia*, non æquilibrii, ſed *exercitii*; vi cujus, etſi voluntas in unam partem magis inclinet, quàm in alteram; eoque illam ſine dubio electura ſit: non obſtantibus tamen rationibus determinandi ſe in hanc partem, poſſet etiam eligere alteram, vel deciſionem ſaltem ſuſpendere, §. CCCII.

ſequentia eſt neceſſaria, nempe ut exiſtat, quoniam prævisa eſt, Deus namque falli nequit, & hæc *neceſſitas hypothetica* dicitur; verùm de hac neceſſitate non agimus hoc loco. Scilicet *neceſſitas abſoluta* requiritur, ut dici queat, actionem eſſe neceſſariam, non contingentem, non eſſe effectum liberæ electionis (gg) Et aliunde perfacile eſt judicatu, præſcientiam ex ſe ipſa determinationi veritatis futurorum contingentium nihil addere, niſi quòd determinatio iſta cognoſcatur, id quod determinationem ipſam, ſive *futuritionem* (uti vocant) eventuum iſtorum, jam dudum admiſſam, minimè auget.

38. Atque hæc reſponſio ſine dubio quàm commodiſſimè quadrat; eſt enim in confeſſo, præſcientiam in ſeipſa non reddere veritatem magis determinatam: prævidetur, quia determinata eſt, quia vera eſt, ſed vera non eſt, quia prævidetur: & in hoc articulo cognitio futuri nihil habet, quod non etiam ſit in cognitione præteriti vel præſentis. Sed vide, quid replicare adverſarius aliquis poſſit: Concedo vobis, præſcientiam in ſe ipſa non reddere veritatem magis determinatam, ſed hoc efficit cauſa præſcientiæ. Nam oportet etiam Dei præſcientiam in natura rerum fundatam eſſe; hoc verò fundamentum, cùm veritatem *prædeterminatam* faciat, impediet, quo minùs veritas contingens & libera cenſeri poſſit.

39. Hæc difficultas duas opiniones peperit: alteram *Prædeterminatorum*, alteram Patronorum *Scientiæ mediæ*. Dominicani & Auguſtiniani ſtant pro prædeterminatione, Franciſcani & Jeſuitæ hodie ſcientiæ mediæ

(gg) Ex iis, quæ ſuprà ad §. 34. ex ill. *Bilfingeri* Dilucidd. Philoſ. adduximus, ſi cum iis, quæ ill. *Leibnitius* diſputat, conferantur, luculenter pateſcit, vim fieri Viris Philoſophis, ſi dicatur, *neceſſitatem ex antecedente & prædeterminante cauſa*, ab iis adſumtam, *libertati* infeſtam eſſe. Determinatur quidem actus voluntatis conſequens per ſtatum animæ antecedentem, ſed rationes illæ determinantes ſuadent tantùm ad agendum, movent, flectunt, invitant, non neceſſitant, ita ut verum ſemper maneat, hominem, poſitis iis, poſſe tamen agere, & non agere, agere hoc & aliud. Quoniam verò Deus præſcit omnes haſce determinationes, omnia illa argumenta moventia, & quantum quiſque eis ſe moveri velit, actiones hominis liberæ omnino certæ ſunt, & fundunt ſcientiam; ſed illa præſcientia divina actiones iſtas hominis liberas ſupponit modò, non cogit, non neceſſitate abſoluta adficit. Inquies, *actum voluntatis per ipſam animæ eſſentiam & naturam individualem ita determinari, & tam neceſſariò produci, ut, antecedente poſito, impoſſibile ſit, ut anima, ſi per omnipotentiam Dei immediatè non impediatur, id, quod deinceps agit, non agat, aut aliud agat, ſicque libertatem ſalvam ampliùs haud eſſe*: reſpondemus, a nemine noſtrûm cenſeri, omnia inevitabili neceſſitate in anima ſequi, ipſamque ad omnes modificationes per eſſentiam determinatam eſſe, quod foret *Spinoſæ* dogma, ſed ſtatui, iis in caſibus, ubi per eſſentiam ſufficienter determinata non ſit, ſeipſam determinare, quæ determinatio libertatis eſſentiam conſtituit, & ſervari ſic non contingentiam tantùm conſtitutionis, ſed & conſecutionis. V. ill. *Wolffii* Commentatio lucul. Sect. II. §. XXII. ſi igitur dicatur, impoſſibile eſſe in hoc mundo, ut aliter agat, nihil aliud intelligi, quàm actiones alias in hoc nexu rerum veritatem determinatam non habere.

diæ potius favent. Hæ duæ opiniones circa medium decimum ſextum ſæculum, & paullo poſt coortæ ſunt. *Molina* (hh) ipſe (qui fortaſsè cum *Fonſeca* (ii) inter primos hoc argumentum in ſyſtema redegit, & a quo alii Moliniſtarum nomen accepere) in Libro Concordiæ Liberi Arbitrii cum Gratia, circa annum MDLXX. a ſe edito, dicit, Doctores Hiſpanos (intelligit præcipuè Thomiſtas) qui a viginti annis ſcripſerant, aliam rationem non reperientes explicandi, quo pacto Deus futurorum contingentium ſcientiam certam habere poſſet, prædeterminationes, tanquam ad actiones liberas neceſſarias, introduxiſſe.

40. Ipſe quidem aliam ſe viam inveniſſe exiſtimavit. Tria *ſcientiæ divinæ* objecta eſſe conſiderat, poſſibilia, eventus actuales, & eventus conditionales, qui exſtituri forent, ſi certa quædam conditio in actum deducta eſſet. Scientia poſſibilitatum ea eſt, quam *ſcientiam ſimplicis intelligentiæ* vocant, ſcientia verò eventuum, in ſerie Univerſi actu contingentium, nuncupatur *ſcientia Viſionis*. Et quia medium quoddam datur inter ſimpliciter poſſibile, & eventum actualem purum atque abſolutum, eventum videlicet conditionatum; dici etiam poterit, ſecundùm *Molinam*, aliquam eſſe *ſcientiam mediam* inter eam, quæ viſionis eſt, & alteram, quæ eſt ſimplicis intelligentiæ. Celebre in eo exemplum adducitur *Davidis*, Oraculum divinum conſulentis, num habitatores urbis Ceilæ, cui ſe includere decreverat, *Sauli* eum tradituri forent, ſi *Saul* urbem obſeſſurus veniret? Reſpondit Deus, tradituros, quo audito, *Davides* alia conſilia iniit. Jam quidam ſcientiæ mediæ defenſores conſiderant, quòd Deus, prævidens, quòd homines liberè acturi forent, ſi in his vel illis circumſtantiis ponerentur, ſcienſque, eos libero ſuo arbitrio malè uſuros, ſtatuat, negare illis gratias & circumſtantias favorabiles: quod quidem juſte ſtatuere poteſt, cùm circumſtantiæ iſtæ, auxiliaque illa, nihil ipſis profutura fuiſſent (kk). Verùm *Molina* ſatis habet in ea ſcientia

(hh) *Ludov. Molina*, S. J. Conchenſis, Madriti mortuus A. 1600. d. 12. Oct. Liber ejus *de liberi arbitrii cum gratiæ donis concordia* magnos excitavit motus inter Dominicanos & Jeſuitas, de gratia & libero arbitrio inter ſe contendentes.

(ii) *Petrus Fonſeca*, S. J. Luſitanus, Lisbonæ mortuus A. 1619. d. 4. Nov. Memoratur inter præcipuos Philoſophiæ Scholaſticæ cultores poſt Eccleſiæ emendationem.

(kk) Dum quidam Eccleſiæ Catholicæ Theologus in judicio, quod de Theodicæa *Leibnitiana* tulit, tertio loco monuit, *nunquam ſe legiſſe defenſores ſcientiæ mediæ, quales deſcribantur* §. 40. *Tentaminum*, Interpres Lat. itidem Romanæ Eccleſiæ addictus, ita defendit ill. Auctorem. „ *P. Livinus de Meyer*, inſignis e Societate Jeſu Theologus, in *Reſponſione ad Librum* Henrici a S. Ignatio, *Cap. 6. p. 127. optimè monet, omnes hactenus Societatis Theologos conſtanter docuiſſe, non ideò Deum homini dare gratiam, cui, ſi daretur, conſenſurum prævidit, quia prævifus erat liberè conſenſurus, ſi talis gratia daretur: hoc enim, inquit, falſum eſſe adſerimus; patetque exemplo Tyriorum & Sidoniorum, qui licèt a Deo prævifi fuerint pœnitentiam acturi, ſi talem, qualem habuerunt Corozaitæ,*

tia generatim invenire rationem decretorum divinorum, fundatam in eo, quòd creatura libera his vel illis circumstantiis actura foret.

41. Hanc

zaitæ, gratiam accepissent, tamen propterea nec eam gratiam acceperunt, nec pœnitentiam egerunt: neque etiam ideò Deum negare alicui gratiam, cui consensurus erat, si daretur, quia prævisus erat dissensurus alteri gratiæ, si ista daretur. Aliàs in utroque casu omnes homines salvi simul esse deberent, & damnati. Nullus enim est, de quo non præviderit Deus, aliquibus eum gratiis liberè consensurum, si darentur: ergo si ideò eas gratias acciperent, omnes acciperent gratias, quibus, si darentur, prævisi sunt liberè consensuri, & consequenter omnes salvarentur. Similiter nullus est, qui non sit prævisus aliquibus gratiis dissensurus, si darentur: ergò si ideò Deus negaret illis alias gratias, quibus, si darentur, præviderat consensuros, omnibus negaret gratias, quibus viderat consensuros, adeoque omnes damnarentur. Ratio est, quia Deus ad dandum vel non dandum hanc vel illam gratiam nullo modo movetur operibus, quæ nunquam absolutè erunt, sed tantùm essent, si hæc vel illa conditio poneretur: quia opera, quæ nunquam erunt, sed tantùm essent sub conditione, non possunt dici simpliciter & absolutè futura, quia nunquam erunt, adeoque non possunt habere coram Deo rationem meriti vel demeriti, qui redditurus est unicuique secundùm id, quod reipsa gessit in corpore, sive bonum, sive malum, non autem secundùm id, quod facturus erat, si diutius vixisset, vel majoribus præventus gratiis, vel gravioribus tentationibus fuisset pulsatus. Verùm non desunt hodie, qui hanc tam falsam, tamque absurdam, doctrinam nobis pergunt opponere, quidquid omnes omnium Theologorum Libri reclament. Hæc *P. Livinus de Meyer.*

Ego planè Viro doctissimo adsentior, Deum homini nec dare, nec negare gratiam ob opera bona vel mala tantùm conditionatè prævia, tanquam ob causam meritoriam. Hæc enim merita conditionata Semipelagiani commenti sunt, & a *S. Augustino* penitùs sunt profligata, uti fatentur omnes Theologi Catholici, qui cum *S. Thoma* 1. p. q. 23. art. 5. ad 1. unanimi sententia docent, *usum gratiæ præscitum non esse rationem collationis gratiæ, nisi secundùm rationem causæ finalis*, non verò meritoriæ.

Fatendum tamen est, fuisse, & esse hodieque quosdam scientiæ conditionatæ Defensores, sive Catholicos, sive alios, qui a doctrina, quam *Leibnitius* hic memorat, non abhorreant. Ut enim *Alexandrum Alensem* præteream, cui *Gamachæus* in 1. p. qu. 23. cap. 6. pag. mihi 172. hanc sententiam tribuit. *Quòd Deus ab æterno statuerit, primam gratiam iis conferre, quos prævidit, illa bene usuros. Alphonsus Antonius de Sarasa* aliquatenus huc trahi posse videtur, dum Artis semper gaudendi p. 1. tract. 10. n. 41. sic loquitur: *Planè mihi persuadeo, tantam esse divinam pietatem & misericordiam, ut ex omnibus eis statibus, in quibus cognoscit hominem pro sua libertate & malitia damnandum, eum adhuc eligat, in quo secundùm communem gratiarum cursum scit minimè saltem malè libertate sua abusurum hominem, minoremque sibi propterea damnationem pariturum: aut certè eum deligit, in quo gravissima etiam scelera permittere ingentem aliquam Deo gloriam sit adlaturum, prout de Tyrannorum immanitate philosophati sumus, quorum sævitia tantam Martyrum multitudinem Deo gloriamque cumulavit.* Ex hac enim *Sarasæ* doctrina confici videtur, Deum prævidentem, quid homines v. g. negativè infideles acturi liberè forent, si in his vel illis circumstantiis ponerentur, scientemque eos arbitrio suo liberè malè usuros, statuisse negare gratias, & circumstantias favorabiles, v. g. occasionem audiendi Evangelii, quod quidem justè, immo piè & misericorditer, juxta *Sarasam*, statuere potest, cùm circumstantiæ illæ, auxiliaque illa, nihil illis profutura fuissent ad salutem, immò potiùs ad damnationis incrementum.

Hanc

41. Hanc controverſiam ſigillatim expendere non lubet, ſufficit mihi ejus aliquod proferre ſpecimen. Veteres quidam, quos *S. Auguſtinus*, T 3 primi-

Hanc opinionem (a *Saraſa* temperatam, & ad communem gratiarum curſum reſtrictam) diſcutere non eſt hujus loci (Videatur hic n. 102. & ſqq.) Semipelagianorum certè errori an faveat, & ſequentibus *Auguſtini* verbis (de bono Perſeverantiæ cap. 10.) colligi poteſt. *Nullus mortuus judicatur ex bonis ſeu malis, quæ fuerat, ſi moreretur, acturus: alioquin Tyrii & Sidonii non ſecundùm ea, quæ geſſerunt, pœnas luerent, ſed potius ſecundum ea, quæ geſturi fuerant, ſi in eis illæ virtutes Evangelicæ factæ fuiſſent, per grandem pœnitentiam, & per Chriſti fidem conſequerentur ſalutem. Quidam Diſputator Catholicus non ignobilis, hunc Evangelii locum expoſuit, ut diceret, præſciſſe Dominum, Tyrios & Sidonios a fide fuiſſe poſtea receſſuros, quum factis apud ſe miraculis credidiſſent, & miſericordia potius non eum illic iſta feciſſe: quoniam graviori pœnæ obnoxii forent, ſi fidem, quam tenuerant, reliquiſſent, quàm ſi eam nullo tempore tenuiſſent. In qua ſententia docti hominis, & admodum acuti, quæ ſint adhuc meritò requirenda, quid me nunc adtinet dicere, cùm & ipſa nobis ad id, quod agimus, ſuffragetur? Si enim miſeratione Dominus non fecit in iſtis virtutes, per quas fieri poſſent fideles, ne graviùs punirentur, cùm poſtea fierent infideles, quòd eos iterum infideles futuros fuiſſe præſcivit: ſatis aperteque demonſtratur, de his peccatis neminem judicari mortuorum, quæ præſcivit fuiſſe facturum, ſi aliquo modo ei, ne illa faciat, ſubvenitur: ſicut Tyriis & Sidoniis, ſi ſententia illa vera eſt, ſubveniſſe dicitur Chriſtus, quos maluit non accedere ad fidem, quàm ſcelere multo graviore diſcedere a fide, quod eos, ſi acceſſiſſent, præviderat fuiſſe facturos. Quamvis ſi dicatur: cur non factum eſt, ut crederent potiùs, & hoc eis præſtaretur, ut, antequàm fidem relinquerent, ex hac vita migrarent, quid reſponderi poſſit, ignoro. Qui enim dicit, relicturis fidem beneficium fuiſſe conceſſum, ne habere inciperent, quod graviore impietate deſererent, ſatis indicat, non judicari hominem ex eo, quòd prænoſcitur malè fuiſſe facturus, ſi ei quocumque beneficio, ut id non faciat, conſulatur. Conſultum eſt igitur & illi, qui raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum eorum; forſan reſponderet ille, cui placuit iſto modo hanc ſolvere quæſtionem. Ego verò quantùm ad hoc, quod ago, adtinet, ſufficere video, ut ſecundùm iſtam quoque ſententiam demonſtrentur homines non judicari de his, quæ non fecerunt, etiamſi facturi fuiſſe præviſi ſint.* Hæc *S. Auguſtinus.*

Sciendum præterea, Proteſtantes non paucos, ac nominatim Remonſtrantes, quos vocant, a ſcientia media non abhorrere, quorum aliquos merita conditionata in abuſu ſcientiæ conditionatæ a *SS. Auguſtino* & *Thoma* improbato fundata tueri mirum videri non debet, cùm Proteſtantes non paucos ad Semipelagianiſmum deflectere teſtetur ſuprà laudatus Præſul Meldenſis. Vide Indicem Voluminis prioris Hiſtoriæ Variationum, verbo: *Semipelagianiſmus.* Et hos fortaſsè præcipuè indigitare voluerit *Leibnitius.*

Quid quòd & e Reformatis, uti ſe vocant, etiam Particulariſtis nonnulli in hanc ſententiam eunt, & nominatim *Joannes de la Placette*, Eccleſiæ Gallicæ Reformatæ Hafnienſis Paſtor (qui Libro, quem Gallicè inſcripſit, *Elucidationem aliquot difficultatum ortarum ex conſideratione libertatis ad moraliter agendum neceſſariæ*, Scientiam mediam ſtrenuè tuetur) ut *Reſponſionis ad duas Bælii objectiones Advendice*, (*cap.* 10. *in fine*) contra Univerſaliſtas probet, Deum negare peccatoribus gratias, quas ab ipſis repudiandas prævidit, hoc maximè argumento nititur. *Utiliusne eſt*, inquit, *accipere gratias, quæ ad nihil proderunt, niſi ut magis inexcuſabiles, magis culpabiles, magiſque infelices reddantur illi, quibus eæ concedentur, quam nullas accipere?* Hactenus *Interpres Latinus.* Qui plura de Jeſuitarum ſententia hoc in argumento ſcire aveat, præter alios adeat *Cornæi.*

primique ejus discipuli, non probabant, videntur a *Molinæ* cogitationibus haud multùm abfuisse. Thomistæ, & qui se *Augustini* discipulos (sed Adversarii Jansenistas) adpellant, hanc doctrinam & philosophicis & theologicis argumentis oppugnant. Nonnulli contendunt, scientiam mediam intra scientiam simplicis intelligentiæ comprehendi debere. Sed præcipua objectio fundamentum hujus scientiæ impetit. Nam quæritur, quodnam Deus habere possit fundamentum videndi, quid Ceilitæ sint acturi? Nudus aliquis actus contingens & liber nihil in se habet, quod certitudinis principium suppeditare possit, nisi spectetur tanquam prædeterminatus per decreta divina, perque causas ab illis decretis dependentes. Igitur difficultas, quæ in actionibus liberis & actualibus reperitur, etiam in actionibus liberis conditionalibus reperietur, hoc est, Deus eas, nisi sub conditione causarum & decretorum, quæ sunt primæ rerum causæ, non cognoscet: nec poterunt ab his causis ita avelli, ut independenter a causarum istarum notitia cognoscatur eventus contingens. Totum igitur ad decretorum Dei prædeterminationem reducendum erit: ergo (inquient) scientia ista media nulli incommodo medebitur. Theologi, qui se *S. Augustini* adseclas profitentur, contendunt, etiam ex Molinistarum sententia effici, quòd gratia Dei a bonis hominis qualitatibus originem habeat, id quod & divino honori, & *S. Pauli* doctrinæ, adversari judicant.

42. Longum foret atque tædiosum, argumenta, utrimque iteratis vicibus adduci solita, hîc recensere; sufficit mihi explicare, quo pacto ab utraque parte veri quid esse concipiam. Hunc in finem venio ad principium meum de infinitis mundis possibilibus, repræsentatis in regione veritatum

næi S. J. Medullam Theologiæ, ed. 1665. ubi Disp. V. *de Scientia Dei*, Disp. VI. *de Scientia Visionis*, Disp. VII. *de Scientia media*, a p. 389.--538. Totam verò rem ex cel. *Wolffio* distinctè ita tradit meritissimus Jenensium Professor, *Jo. Petr. Reuschius*, in Syst. Metaph. §. 922. *Res in quolibet mundo obviæ possunt considerari & tanquam possibilia modò, & tanquam existentia seu quatenus futuritionem habent. Unde in puncto rationis, ut vocant, seu secundùm nostrum concipiendi modum, in Deo considerare possumus*, primò *intellectum, quatenus sibi repræsentat omnia possibilia, quà possibilia; & ea adpellatur* scientia simplicis intelligentiæ, *quia nullus hic spectatur voluntatis actus, seu nuda contemplatio; item* Scientia necessaria, *quia possibilia, quà possibilia, sunt necessaria, & a Deo necessariò cognoscuntur, qualia sunt*: deinde *intellectum, quatenus sibi repræsentat omnia possibilia, quà existentia, seu possibilia in futuritione, eaque* vel *sub conditione hujus mundi, quæ vocatur* Scientia Visionis, *item* Libera, *quia existentia hujus mundi a libero Dei actu dependet;* vel *sub conditione alius mundi, seu alicujus, quod in hoc mundo nunquam existit, quæ dicitur* Scientia Dei media, *quoniam quasi media incedit inter scientiam simplicis intelligentiæ & visionis, atque de utraque participat; item* Scientia conditionata, *quoniam expressa conditio alterius mundi hic adsumitur, quæ tamen* adcuratiùs *adpellanda videtur* Scientia conditionatorum, *quia conditio illa non adficit Deum, sed objectum. Exempla illius ex S. Codice citantur Matth. XI. 25. 1. Sam. XXXIII. 10. Ezech. III. 16.*

ritatum æternarum, hoc est, in objecto Intelligentiæ divinæ, sub quo omnia futura conditionata comprehendi necesse est. Nam casus obsidionis Ceilanæ pars est mundi possibilis, *qui a nostro duntaxat differt in iis, quæ cum ista hypothesi connexa sunt*, & possibilis istius mundi idea repræsentat, quid eo casu futurum fuisset. Habemus igitur principium certæ futurorum contingentium scientiæ; sive hæc actu eveniant, sive certa sub conditione eventura essent. Nam in *regione* possibilium repræsentantur, uti sunt, hoc est, contingentia libera. Igitur neque futurorum contingentium præscientia, nec certitudinis hujus præscientiæ fundamentum nos conturbare debet, aut libertati præjudicare potest. Et quamvis verum esset, futura contingentia, in liberis creaturarum rationalium actionibus sita, nullatenus a decretis Dei, causisque suis externis, dependere, non deforet tamen modus ea prævidendi: Deus enim ea videret, qualia sunt in regione possibilium, antequàm eorum existentiam decerneret.

43. Verùm enim verò, tametsi præscientia Dei cum actionum nostrarum liberarum dependentia vel independentia commune nihil habeat, non tamen idem valet de præordinatione Dei, de decretis ejus, deque serie causarum, quas ad voluntatis determinationem aliquid conferre censeo. Et quamvis Moliniistis, quod primum caput concernit, consentiam, tamen prædeterminatores sequor, quod ad secundum pertinet, at semper cavendo, ne prædeterminatio sit necessitans. Verbo, arbitror, voluntatem semper magis inclinari in partem, quam amplectitur, sed nunquam ad eandem amplectendam necessitari. Certum est, hanc a voluntate partem electum iri, sed necesse non est, ut eligatur. Loquor hic ad imitationem celebris illius dicti: *Astra inclinant, non necessitant*; quanquam casus non sit omni ex parte similis. Nam eventus, ad quem Astra inclinant (ut cum vulgo loquar, quasi aliquo niteretur Astrologia fundamento) non semper contingit; cùm contrà ea pars, ad quam voluntas magis inclinatur, nunquam non eligatur. Et verò astra non nisi partem facerent inclinationum, ad eventum concurrentium, sed dum de majori voluntatis inclinatione loquimur, sermo est de collectione omnium inclinationum; ad eum ferè modum, quo suprà de voluntate Dei consequente, ex omnibus voluntatibus antecedentibus resultante, verba fecimus.

44. Interim certitudo objectiva, vel determinatio, necessitatem non infert veritatis determinatæ. Omnes Philosophi id agnoscunt, dum veritatem futurorum contingentium determinatam esse fatentur, nec illa tamen propterea desinere esse contingentia arbitrantur. Ratio est, quia res in seipsa nullam contradictionem implicaret, si vel effectus non sequeretur, in quo ipso *contingentia* consistit (11). Hoc ut melius percipiatur, con-

(11) Distinguitur nimirum *determinatum* a Philosophis in determinatum necessariò tale, & contingenter, vel & liberè tale; *hoc* opponitur necessitati, & vocatur *determi-*

considerandum est, duo esse ratiocinationum nostrarum magna principia, quorum primum *principium contradictionis* (mm), quo statuitur, ex duabus propositionibus contradictoriis alteram esse veram, alteram falsam; secundum est *principium rationis determinantis* (nn). Vis ejus est, nihil unquam

terminatum ratione actualitatis, contingenter determinatum, determinatum in sensu specialiori, determinatum in oppositione ad necess. unicum existentiæ, &c. vocabulis, quæ subinde necessitatem excludunt.

(mm) Illud sc. Aristotelicum: *Impossibile est, idem simul esse & non esse:* cum quo consentit illud alterum identitatis: *Quicquid est, est,* & illud tertium: *Quodlibet est, aut non est.*

(nn) Est illud, quod vocant *Principium rationis sufficientis*, vocatum ab ill. Viro *Principium rationis determinantis*, quia facit ratio sufficiens, ut de rebus cum certitudine aliquid prædicare queamus. Usus olim est hoc principio *Archimedes* in stabiliendis principiis staticis: *Confucius* etiam id tanquam universaliter verum agnovit, & ad ipsas veritates morales extendit. Primus verò ill. *Leibnitius*, tum hic, tum in litteris, ad *Sam. Clarckium*, Anglum, perscriptis, eo usus est in rectificandis notionibus, propositionibusque demonstrandis. *Clarkius* quidem principii probationem postulavit, sed ill. *Vir* probationem non dedit, secutus in hoc exemplum *Euclidis*, aliorumque veterum Geometrarum, quorum rigorem in demonstrando nemo unquam vicit: Provocavit tantùm ad experientiam in omni casu obviam, & negavit exemplum in contrarium adferri posse, monens, *etsi exempla dentur, ubi ratio sufficiens lateat, nullum tamen dari, ubi non pateat, quòd aliqua adesse debeat. Chr. Wolfius* id in numerum principiorum ontologicorum retulit, quod eodem non minùs, quàm principio contradictionis, ad stabilienda firma omnis cognitionis fundamenta uti possumus. Dedit etiam ejus demonstrationem, a nonnullis requisitam. His licet ita gestis, fuerunt tamen, qui amplitudinem hujus principii in dubium vocare non dubitarent, vel metu, ne quid libertas hominis capiat vel detrimenti, vel quia credebant, complures hominis adpetitus liberos sine ratione nasci. Nimirum canonem facilè admiserunt de corporibus; negarunt saltem de Deo & spiritibus finitis; intellexerunt forte rationem sufficientem ejusmodi, qualis in corporibus deprehenditur, in spiritibus non adesse, idque rectissimè; adtenduntur enim hic solùm efficientes externæ; in spiritibus non item; argumenta actionum hîc sunt agentibus intrinseca; in corporibus nulla est ratio sufficiens, nisi necessitans; in spiritibus, qui se ipsos determinant, potest ad excitationem hujus facultatis determinandi sufficere occasio, ex cognitione rerum desumta, etsi illa non sit tantæ virtutis, ut, ea posita, impossibile sit, non sequi hanc voluntatis determinationem. Igitur libertas, stante hoc principio, sibi nihil metuere potest. Porrò cùm ratio non semper sit extrinseca, sed sæpè intrinseca agenti, cùm constet, infinitam esse multitudinem adpetituum atque perceptionum obscurarum, quarum non magis conscii sumus, quàm perceptionum in somno insensibilium, fit, ut non semper rogati hujus vel illius actionis rationem determinantem proferre queamus, sed ideò tamen negare eandem haud quaquam possimus. Manet igitur firma hujus principii universalitas, *sine quo*, uti hic ait *Vir illustris, existentiam Dei probare non valemus, nec etiam*, uti idem observat in Ep. ad Cel. *Clarckium, præscientiam Dei adversùs Socinianos tueri possumus;* quin fortuitum *Epicuri* atomorum concursum profligare sine hoc canone nobis itidem non erit integrum. Satis hæc, opinor, utilitatem hujus principii, verè *magni*, ubi versamur in veritatibus contingentibus, monstrare possunt. Propter evidentiam hujus principii, omnibus hominibus, sæpius licet inscîis, triti, *Vir & in Theol. & Philos. meritorum insignium, Summè Rev.* Reinbeckius, in *Consider.*

L. Augusti

quam evenire, cujus non exiſtat aliqua cauſa, vel ſaltem ratio aliqua determinans, hoc eſt, aliquid, quod inſervire poſſit ad reddendam *a priori* rationem, cur hæc res potiùs exiſtat, quàm non exiſtat, & cur hoc modo potiùs, quàm alio quolibet. Magnum hoc principium locum habet in omnibus eventibus, nec unquam exemplum in contrarium adferetur: & quamvis hæ rationes determinantes plerumque nobis ſatis notæ non ſint, ſubodoramur tamen haud dubie, tales præſto eſſe. Abſque hoc magno principio nunquam Dei exiſtentiam probare valebimus, & innumeris ratiociniis optimis utiliſſimiſque carebimus, huic fundamento innixis: neque exceptionem ullam patitur hoc principium, alioqui vis ejus infirmaretur. Et verò nihil imbecillius eſt Syſtematibus iſtis, in quibus omnia titubant, & exceptionibus plena ſunt. Hoc autem vitio certè noſtrum minimè laborat, in quo omnia per regulas generales procedunt, quæ ad ſummum mutuo ipſæ ſeſe limitant.

45. Non itaque cum Scholaſticis quibuſdam, qui chimæris aliquando indulgent, exiſtimandum eſt, futura contingentia libera ab hac generali rerum naturæ regula exemta eſſe. Præſto ſemper eſt aliqua ratio prævalens, quæ voluntatem ad eligendum permovet, cujus libertati ſalvandæ ſufficit, quòd ratio iſta inclinet, non neceſſitet. Et hæc eſt ſententia priſcorum omnium, *Platonis*, *Ariſtotelis*, *S. Auguſtini*. Nunquam voluntas ad agendum perducitur, niſi repræſentatione boni, repræſentationibus contrariis prævalente. Hoc in Deo, bonis Angelis, beatiſque mentibus, verum eſſe in confeſſo eſt, nec ideò tamen minùs eſſe liberæ agnoſcuntur. Deus nunquam non eligit optimum, quamvis nulla ad id abſoluta neceſſitate adſtringatur, nec in electionis divinæ objecto neceſſitas hujuſmodi adpareat, cùm alia rerum ſeries æquè ſit poſſibilis. Atque ob hoc ipſum electio eſt libera, & a neceſſitate independens, quia illa fit inter plura poſſibilia, & voluntas tantùm bonitate objecti prævalente determinatur. Tantum vero abeſt, ut hæc doctrina Deo, Beatiſque, defectum tribuat, ut contrà ingens futurus eſſet defectus, aut potiùs manifeſta abſurditas, ſi aliter ſe res haberet, etiam apud homines in hac vita, ſi quæ ſine ratione inclinante agere poſſent. Certè ejus exemplum nullum unquam invenietur, & dum quis fortaſſe ex repentino animi impetu quid

I. *Auguſt. Confeſſion.* §. *XII. p.* 13. rectè pronunciavit: *Manet igitur veritas æterna:* Nihil eſt ſine ratione ſufficiente, cur potiùs ſit, quàm non ſit, cur potiùs ita ſit, quàm non aliter. *Qui negare id vellet, indignus, quicum amplior inſtitueretur diſputatio, ablegandus ad gyrgathum, ceu is, qui ſibi perſuaderet, aliquid ſimul nigrum & album eſſe poſſe.* Conf. *ejuſd. Viri incomparabilis* Vindicias, *Abfertigung, Tentam. I. de Principio Rat. ſuff.* Ex dictis etiam intelligitur, quàm verum ſit, *principium rationis ſuff. a* Leibnitio *excogitatum eſſe, ut ſuas novas opiniones de tempore, ſpatio, vacuo, atomis, adtractione, & influxu phyſico inter animam & corpus, conſervaret.*

eligit, ut libertatem ſuam oſtendat, ipſa voluptas, vel commodum, quod in hac adfectatione reperire ſe putat, una eſt ex rationibus, quibus impellitur.

46. Datur itaque libertas contingentiæ, vel etiam quodammodo indifferentiæ, ſi per *indifferentiam* intelligatur, nihil eſſe, quod in alterutram partem nos neceſſitet; ſed non datur unquam *indifferentia æquilibrii*, hoc eſt, talis, in qua omnia utrimque perfectè ſint æqualia, nec major ſit alterutram in partem inclinatio. Innumeri magni parvique motus interni & externi, plerumque a nobis haud percepti, concurrunt nobiſcum; & jam dixi, dum conclavi egredimur, adeſſe rationes, quæ nos ad hunc pedem præ altero promovendum determinent, utut incogitantes. Non enim ubique, ut in *Trimalcionis* domo apud *Petronium* præſto eſt puer, inclamans: dextro pede. Cuncta, quæ hactenus dicta ſunt, conſentanea omninò ſunt axiomatis Philoſophorum, docentium, cauſam non poſſe agere, niſi diſpoſitam ad actionem; atque hæc diſpoſitio eſt, quæ prædeterminationem quandam continet, ſive eam agens extrinſecùs acceperit, ſive virtute propriæ conſtitutionis anterioris illam habeat.

47. Itaque neceſſe non eſt, cum recentioribus quibuſdam Thomiſtis ad novam aliquam prædeterminationem immediatam Dei recurrere, quæ creaturam liberam ab indifferentia ſua extrahat, & ad aliquod Dei decretum, prædeterminandi eam, confugere, quod Deo modum ſubminiſtret cognoſcendi, quid illa factura ſit: ſufficit enim, creaturam prædeterminari per ſtatum ſuum præcedentem, qui illam ad hanc potiùs partem, quàm aliam, inclinet; omneſque hi nexus actionum creaturæ, omniumque creaturarum, repræſentabantur in intellectu divino, & cognoſcebantur a Deo per ſcientiam ſimplicis intelligentiæ, antequàm illis exiſtentiam dare decreviſſet. Ex quo patet, ad reddendam præſcientiæ Dei rationem, careri poſſe, tam ſcientia media Moliniſtarum, quàm ea prædeterminatione, quam *Banneſius*, vel *Alvareſius* aliquis (oo), (Auctores aliàs profundiſſimi) docuerunt.

48. Falſa hæc indifferentiæ idea, quæ æquilibrium continere viſa eſt, Moliniſtas non parum conturbavit. Quærebatur ex iis non ſolùm, quo pacto cognoſci poſſet, ad quid ſe determinatura eſſet cauſa quæpiam, omni ex parte indeterminata, ſed etiam, qua ratione fieri poſſet, ut tandem determinatio aliqua ex eo reſultaret, cujus fons nullus præſto eſſet: dicere enim cum *Molina*, iſtud eſſe cauſæ liberæ privilegium, nihil eſt dicere, eſt ei dare privilegium, ut poſſit eſſe chimærica. Jucundum eſt ſpectare, quantoperè angantur, ut hoc labyrintho, exitu planè carente, ſe evolvant. Nonnulli docent, priuſquàm voluntas ſe formaliter determinare

(oo) *Dominicus Banneſius*, & *Didacus Alvarez*, prædeterminationis divinæ defenſores, *Auguſtini* hinc Libros *de prædeſtinatione Sanctorum*, & *de dono perſeverantiæ*, penitùs adprobarunt. De iis v. *Jo. Hülſemannum*, de Auxiliis Gratiæ, p. 294.

minare queat, neceſſe eſſe, ut ſe virtualiter determinet, ut nimirum ex hoc ſuo æquilibrii ſtatu exeat: & *P. Ludovicus de Dola*, in Libro de Concurſu Dei, Moliniſtas aliquot citat, qui hac via elabi conantur: fateri namque tenentur, neceſſe eſſe, ut cauſa ſit diſpoſita ad agendum. At verò nihil proficiunt, difficultatem tantùm ab oculis longiùs removent; quæretur enim ex illis iterum, quo pacto fiat, ut cauſa libera ſeſe virtualiter determinet? Igitur nunquam ſe ex hocce negotio extricabunt, niſi fateantur, eſſe prædeterminationem aliquam in præcedenti creaturæ liberæ ſtatu, quæ eam ad ſe determinandum inclinet.

49. Hinc etiam fit, ut *caſus de aſino Buridani, inter duo prata*, æqualiter ad utrumque propendentis, fictio ſit, quæ locum habere nequit in Univerſo, in ordine naturæ, licet *Bælius* aliter ſentiat. Verum quidem eſt, ſi caſus iſte poſſibilis foret, dicendum eſſet, aſinum moriturum fame: ſed revera quæſtio hæc eſt de re impoſſibili, niſi Deus de induſtria rem procuret. Neque enim Univerſum bifariam ſecari poteſt plano aliquo ad aſinum verticali, eumque ſecundùm longitudinem ſecante, ut omnia ſint utrimque æqualia & ſimilia; quemadmodum Ellipſis & figuræ aliæ planæ ex earum numero, quas *amphidextras* adpello, bifariam ſecantur, a quacumque linea recta, tranſeunte per figuræ centrum. Nam Univerſi partes, ipſaque viſcera animalis, nec ſimilis ubique naturæ ſunt, neque æqualiter locata ab utroque latere plani hujus verticalis. Erunt ergo ſemper multa tam intra, quàm extra aſinum, licèt nobis non adpareant, quæ ad declinandum potiùs versùs unam quàm alteram partem illum determinabunt. Et quamvis homo ſit liber, quod aſino non competit, ob eandem tamen rationem ſanè verum erit, etiam in homine caſum perfecti æquilibrii inter duas partes eſſe impoſſibilem, & Angelum, vel ſaltem Deum, ſemper poſſe rationem reddere, cur homo potiùs hoc, quàm illud, elegerit, adſignando cauſam aliquam ſive rationem inclinantem, quæ revera eum ad hoc amplectendum permovit; licèt hæc ratio ſæpè ſit valdè compoſita, & nobis ipſis incomprehenſibilis, eo quòd nexus cauſarum, ſibi mutuò copulatarum, longiſſimè procedit.

50. Quamobrem ratio illa, quam *Carteſius* adduxit, ad probandam actionum noſtrarum liberarum independentiam, ex jactato quodam vivido ſenſu interno, vim nullam habet. Non poſſumus propriè experiri independentiam noſtram, nec cauſas, a quibus electio noſtra pendet, ſemper percipimus, utpote ſæpè ſenſum omnem fugientes. Et perinde eſt, ac ſi acus magnetica versùs polum converti lætaretur; putaret enim, ſe illuc converti independenter a quacumque alia cauſa, cùm non perciperet motus inſenſibiles materiæ magneticæ. Interim videbimus infrà, quo ſenſu veriſſimum ſit, animam humanam proprium penitùs principium naturale ſuarum actionum in ſe habere, a ſemet ipſa dependentem, atque a cunctis aliis creaturis independentem.

51. Quod ad *Volitionem* ipſam adtinet, impropria quodammodo locu-

tio eſt, ubi dicitur, illam eſſe objectum voluntatis liberæ. Propriè loquendo, volumus agere; non verò volumus velle; alioqui dicere etiam poſſemus, velle nos habere voluntatem volendi, quod in infinitum abiret. Neque ſemper ſequimur ultimum judicium intellectûs practici, dum ad volendum nos determinamus; at, ubi volumus, ſemper ſequimur collectionem omnium inclinationum, tam a parte rationum, quàm paſſionum, profectarum; id quod ſæpè numero ſine expreſſo intellectûs judicio contingit.

52. Cuncta itaque in homine certa ſunt, & in anteceſſum determinata, uti in cæteris rebus omnibus, & anima humana eſt *ſpirituale quoddam automatum* (pp), quamvis actiones contingentes in genere, & actiones liberæ in particulari, non ideo ſint neceſſariæ, neceſſitate ſcilicet abſoluta, quæ revera cum contingentia ſtare non poſſet. Itaque nec futuritio in ſe ipſa, quantumvis certiſſima, neque infallibilis Dei præviſio, neque cauſarum, decretorumve divinorum, prædeterminatio, contingentiam aut libertatem hancce deſtruunt. At de futuritione quidem & præviſione nulla controverſia eſt, quemadmodum ſuprà jam explicatum eſt; cumque Dei decretum unicè conſiſtat in voluntate, quam poſt omnes mundos poſſibiles invicem comparatos ſuſcipit, optimum inter illos eligendi, & ad exiſtentiam admittendi per verbum omnipotens *Fiat*, cum omnibus iis, quæ Mundus continet; manifeſtum eſt, decretum hoc in rerum conſtitutione nihil immutare, eaſque, quales in ſtatu puræ poſſibilitatis erant, relin-

(pp) Locum hunc Leibnitianum eximie illuſtrat in *Tr. Harmon. Præſtab. Sect. VI.* §. 124. not. y. ill. *Bilfingerus. Machinam novi generis*, ait in §. *per nos dicas*, (animam) *ſi machinam voces omne id, ubi ordine ſibi mutationes ſuccedunt, ſingulæ ex antecedentibus ſuo ordine & modo determinatæ: quo ſenſu &* Leibnitius *eam vocavit automatum ſpirituale vel formale, &, quoniam rationale eſt, liberum. In* nota adjecta: *Memento, Animam ſenſu* propriiſſimo *eſſe automaton; machinas eo nomine adpellari ſolitas, ſenſu minùs proprio: Norunt id, quicunque Græca callent, & Mechanicam. - - Αὐτόματον deſcendere exiſtimatur per Lexicographos ab ἀΰτὸς & μάω, vel & μαλίω, inquiro, deſidero, vehementer adpeto. Eſt igitur αὐτόματον Ens ſeipſo deſiderativum, ſive* cujus mutationes ab ipſo adpetitæ ſunt. *Id animæ competit* propriiſſimè, *quicquid in illâ fit, fit per principium internum, ſive per adpetitum ſuum. Machinæ omnes, per doctrinam mechanicam, habent principium motûs ſui externum: igitur* non *moventur* ſeipſis, *multo minùs ex adpetitu interno. Quod igitur αὐτόματα dicuntur, eſt ab ignorantia philologorum* antiqui *temporis, eademque per philologos* noſtri *ævi dudum agnita & emendata. Suicerus in Lexico: αὐτόματα, vel αὐτομάτοι, μηχαναὶ ſunt opera Mechanicorum, quæ per ſe moveri* videntur, *ut ſunt horologia.* Conf. infr. §. 403. Hæc ideo repetere volui, ut pateat, quàm vanus ſit eorum metus, qui ex comparatione automati, horologii, ſuſpicantur, Auctores hos animæ libertatem auferre, introducere fatum Stoicum, ſeu Spinozianum. *Si certitudo*, ait quiſpiam, *eventuum in mundo eſt, & mundus eſt machina, nullus datur locus humanæ libertati.* Ex dictis reſponſio facilis eſt: ſi vis, vide prolixam totius negotii tractationem in eleganti *Commentatione de Deo, Mundo, & Homine atque Fato*, A. 1726. ed. §. XXI.

relinquere, hoc est, nihil immutare neque quoad essentiam vel naturam, neque etiam quoad accidentia quæcumque; cùm omnia jam in mundi hujus possibilis idea perfectè repræsententur? Atque ita, quod contingens & liberum est, non minùs contingens & liberum manet sub decretis Dei, quàm sub prævisione.

53. Quid ergò? Deus ipse (dicet aliquis) nihilne poterit in mundo mutare? Sine dubio, salvâ suâ sapientiâ, nihil nunc mutare poterit, cùm existentiam hujus mundi, & omnium, quæ mundus hic continet, prævideret, immò cùm propria voluntate existentiam ejus admittere decreverit: neque enim falli aut pœnitere potest, nec eum decebat aliquid imperfectè statuere circa partem aliquam, alia parte neglectâ, totoque adeò imperfecto manente. Cùm igitur omnia sint ab initio ordinata, hæc sola necessitas hypothetica, de qua omnes omninò conveniunt, efficit, ut, post Dei prævisionem, vel ejus propositum, nihil immutari possit: & tamen eventus in se ipsis manent contingentes. Namque (sepositâ tantisper illa hypothesi futuritionis rei & prævisionis, vel propositi divini, quæ hypothesis utique jam ponit rem fore, &, qua semel admissa, dicendum est, *unumquodque, quando est, oportet esse, aut unumquodque, si quidem erit, oportet futurum esse* (qq) eventus nihil habet in se, quo reddatur necessarius, aut quod prohibeat concipere, aliam quamvis rem ejus loco evenire potuisse. Nexus verò causarum cum effectibus inclinabit solùm, non necessitabit, agens liberum, uti jam explicavimus, sicque ne necessitatem quidem hypotheticam efficiet, nisi extrinsecum aliquid addatur, axioma scilicet ipsum, quod inclinatio prævalens semper vincat.

54. Dicet aliquis præterea: si omnia ordinata sunt, Deus non poterit facere miracula. Verùm sciendum est, miracula, quæ in mundo eveniunt etiam fuisse involuta, & repræsentata tanquam possibilia in hoc ipso mundo, considerato in statu puræ possibilitatis; & Deus, qui ea postea patravit, jam tunc, cùm mundum hunc elegisset, ea facere decrevit. Objicietur etiam, vota & preces, merita & demerita, bonas malasque actiones, nihil profecturas, cùm nihil immutari possit. Hæc objectio vulgo plurimum negotii facessit, cùm tamen purum putum sit sophisma. Illæ preces, illa vota, illæ bonæ malæque actiones, quæ hodie eveniunt, erant jam præsentia Deo, cum ordinandarum rerum consilium cepit. Ea, quæ in actuali hoc mundo accidunt, in hujus mundi, adhuc possibilis, idea repræsentabantur, cum suis effectibus & adpendicibus; repræsentabantur, inquam, adtrahentia gratiam, vel naturalem vel supernaturalem, exigentia punitiones, petentia præmia; prorsùs uti reverâ contingit in hoc mundo, postquàm Deus eum elegit. Precatio &

(qq) Conf. *Dilucidd. Philos. sect. I. c. II. §. LI.*

bona actio jam tunc erat *causa* vel *conditio idealis*, hoc est, ratio inclinans, quæ ad Dei gratiam, aut præmium, conferre quid poterat idealiter, uti modò confert actualiter. Et quia cuncta in mundo sapienter colligata sunt, manifestum est, Deum, prævidentem, quid liberè eventurum esset, reliqua etiam omnia in antecessum illis adtemperasse, vel, (quod idem est) elegisse hunc mundum possibilem, in quo omnia hac ratione ordinata erant (rr).

55. Hac consideratione simul evertitur id, quod Veteribus adpellabatur *sophisma pigrum* (λόγος ἀργος) quod ad nihil agendum deducebat: si namque (inquiebant) id, quod expeto, eventurum est, eveniet, quamvis nihil agam; & si eventurum non est, non eveniet, quamcunque subeam ad illud obtinendum molestiam. Necessitas hæc, quæ in eventibus fingitur, a causis suis avulsa, posset *Fatum Mahumetanum* vocari, quemadmodum jam suprà notavi; nam Turcæ perhibentur ob simile argumentum loca, peste infecta, minimè vitare (ss). Verùm in promtu responsum est; cùm effectus certus sit, causa etiam, quæ effectum producet, certa est; &, si effectus eveniat, utique per causam proportionatam eveniet. Atque ita socordia tua fortassis efficiet, ut eorum, quæ desideras, nihil obtineas, utque in mala incidas, quæ industria tua effugisses. Patet itaque, *connexionem causarum cum effectibus*, non tantùm non esse causam intolerabilis fati, sed potiùs ejus tollendi modum suppeditare. Est apud Germanos proverbium, mortem, pronuncians, velle semper habere causam. Et nihil illo verius. Morieris hoc die (ponamus, hoc ita esse, & a Deo prævideri) utique, sine dubio; sed eveniet id propterea, quòd ea perages, quæ te ad mortem deducent; idem est de divinis punitionibus, quæ etiam a suis causis pendent, & e re erit celebre illud *S. Ambrosii* dictum (in Lucæ cap. I.) hic referre: *Novit Dominus mutare sententiam, si tu noveris mutare delictum*, quod intelligi non debet de reprobatione, sed de comminatione, qualis erat, quam *Jonas* Dei nomine Ninivitis intentavit. Atque vulgare istud dictum, *si non es prædestinatus, fac, ut prædestineris*, non debet ad litteram accipi, cùm verus ejus sensus sit, eum, qui dubitat, utrum sit prædestinatus, ea solùm agere debere, quæ oporteat, ita per Dei gratiam prædestinatum fore. Sophisma illud, quod nihil curandum esse colligit, utile fortassis interdum

(rr) Conf. ill. *Bilfingeri* Comment. de origin. & permiss. mali, §. 75. sqq. Dilucidd. Philos. §. CCCCLXXX. sq.

(ss) *Busbequius* de Turcis, *Ep. Legationum suarum IV.* p. 306. Turcas a peste securos, sed non tutos, præstat opinio, qua mortis tempus & genus, uniuscujusque fronti a Deo inscriptum, persuasum habent. Si mori fatum sit, frustrà declinari; sin contrà, stultè metui. Itaque vestes & lintea, in quibus peste ægri animam exhalarunt, etiamnum à mortifero madentes, contrectant, immò iis perfricant faciem. Si Deo, inquiunt, visum, ut sic moriar, fieri necesse est; sin minùs, obesse non poterit. "

dum esse poterit, si homines quidam ad subeunda impavidè discrimina impellantur; quod nominatim de militibus Turcis ferebatur: quanquam τῷ *Maslac* (tt) potiùs, quàm sophismati isti tribuenda hæc videtur audacia esse, ut taceam, obfirmatum hunc Turcarum animum ætate nostra plurimum degenerasse.

56. *Joanni Beverovicio* (uu), docto apud Batavos Medico, in mentem venit scribere *de Termino vitæ*, plurimaque eruditorum sui temporis responsa, epistolas, & dissertationes, colligere. Hæc Sylloge lucem vidit, ostenditque mirificè, quantoperè a proposito passim aberretur, quantisque tricis involvatur problema istud, quo, si rectè capiatur, nihil est facilius. Miremur deinceps, plurimas esse dubitationes, e quibus extricare se genus humanum nequeat. Nimirum errare libet, taliaque spatia ambulationis præstare animo, nolenti se adtentioni, ordini, regulis, subjicere. Ita ludo nugisque adsueviisse videmur, ut vel inter negotia maximè seria, nihilque minùs cogitantes, ludamus.

57. Vereor, ne in postremam inter Augustanæ Confessionis Theologos *de Termino Pœnitentiæ peremptorio* disputationem, quæ tot in Germania tractatus peperit, æquivocatio aliqua, sed diversi generis, irrepserit (xx). Termi-

(tt) *Maslac* Turcarum, opiata confectio, qua lætitiæ & audaciæ crapulam sibi inducunt. *Nicol. Lemery* in *Diction. des Drogues simples*, tit. *Bangue* ex *Clusio Maslac* comparat cum *Bangue*, planta cannabi simillima, ad inebriandum apud Indos frequentata. Cel. *Kæmpferus* Amœnitatum exoticarum fasciculo III. p. 645. de *Cannabi* ita: Qui inebriantium gaudent varietate, vel opii sapore non admodum capiuntur, illi ab hac planta ecstasin petunt temulentiæ. An hæc vera sit cannabis nostras, an ejus quædam species, *Bangue* dicta, (ab Auctorib. Horti Malab. T. X. p. 119. descripta) hic non disquisivero. *&c.* Idem dic de *Maslac Turcarum*.

(uu) *Jo. Beverovicius*, seu *van Beverwyk*, Dordraci A. 1594. d. 17. Nov. natus, ibidemque mortuus A. 1647. d. 19. Jan. Plurima Viri monumenta luculenta exstant, interque ea *Epistolica Quæstio de vitæ termino fatali, an mobili, cum Doctorum responsis*. Scripti tres editiones adparuerunt, primò Dordraci prodiit A. 1634. 8. altera triplo auctior Lugd. B. 1636. tertia ib. 1639. 4. Responsa hîc collecta sunt *Abr. van der Muelen*, *Andr. Colvii*, *A. Riveti*, *Arnoldi de Reek*, *Casp. Barlæi*, *Corn. Beverovicii*, *Corn. a Someren*, *Gerh. van der Laan*, *Gisb. Voëtii*, *Jac. Crucii*, *Jo. Junii*, *Jo. Polyandri*, *Jo. Westerburgii*, *Justi Cæcilii Puteani*, *Marini Mersenni*, & *Sim. Episcopii*.

(xx) Occasionem Controversiæ *de Termino Gratiæ revocatricis*, *s. de termino salutis & gratiæ peremtorio*, dedit Libellus *Jo. Georg. Bæse*, Diaconi Soravienſis, de hac materia. Responsum Facultatis Theol. Lipsiensis per calamum D. *Carpzovii*, scripto fuit molestum; sed cùm post obitum DD. *Carpzovii* & *Lehmanni*, membrorum Facultatis, idem Libellus denuò Theologorum Lips. judicio submissus esset, pro innocente & orthodoxo est declaratus. Carpzovianam sententiam probarunt *Fac. Rostochiensis & Vitebergensis*. Duces certaminis deinceps fuerunt ex uno latere D. *Ittigius*, ex altero D. *Rechenbergius*. V. hanc materiam, fusiùs tractatam, in *Introd. in Memorabil. Eccles. Historiæ S. N. T. summè Rev. Theol. Chr. Eberh. Weissmanni*, p. 1253. ubi etiam ostenditur, qua moderatione usi sint in hoc argumento Theologi Würtembergenses, p. 1254. *Reverendiss. Dn.*

Termini Legibus præſcripti a Juris peritis *Fatalia* nuncupantur. Jam dici quodammodo poteſt, *terminum peremptorium*, ad pœnitentiam & emendationem homini præſcriptum, apud Deum eſſe certum, apud quem omnia certa ſunt. Novit Deus, quando peccator ita ſe obduraverit, ut poſthac nihil pro illo agendum maneat reliquum; non quidem, quod poſſibile non ſit, eum agere pœnitentiam, neque quod poſt certum quendam terminum neganda ſit ei gratia ſufficiens, gratia, quæ nunquam deeſt; ſed quia tempus erit, ex quo ad vias ſalutis non ampliùs adpropinquabit. Verùm enim verò nos nunquam indicia certa habemus, ex quibus hunc terminum cognoſcamus, nec unquam jus nobis competit, hominem aliquem æſtimandi pro penitùs deſperato; tale quid de alio ſtatuere eſſet temerè judicare. Satius eſt ſperandi nos jus habere ſemper, & hìc, atque ſexcentis aliis occaſionibus, utilis eſt noſtra ignorantia.

Prudens futuri temporis exitum
Caliginoſa nocte premit Deus.

58. Omne futurum abſque dubio determinatum eſt: ſed, quia quo pacto determinatum, aut quid præviſum decretumque ſit, ignoramus, officii noſtri partes explere debemus, ſecundùm Rationem, a Deo nobis datam, & ſecundùm regulas, ab eodem nobis præſcriptas: quibus peractis, animo vivere tranquillo debemus, Deoque ipſi curam eventûs committere; ſemper enim faciet, quod erit optimum, non in genere ſolùm, ſed etiam in particulari, ergo illos, qui veram in ipſo fiduciam collocant, hoc eſt, fiduciam, quæ a vera pietate, fide viva & ardente charitate, nihilo diſcrepat; quæque nihil nos omittere patitur eorum, quæ ratione noſtri officii, divinique obſequii, a nobis proficiſci queunt. Verum quidem eſt, nos *Deo inſervire* non poſſe, nullius enim rei indiget: ſed noſtra phraſi ei *ſervire* dicitur, ubi *voluntatem ejus præſumtivam* exſequi conamur, concurrendo ab bonum, quod cognoſcimus, & ad quod aliquid conferre poſſumus, nam ſemper credendum eſt, ipſum eo inclinari, donec ab eventu nobis innoteſcat, fortioribus eum rationibus, etſi nobis fortean incognitis, adductum fuiſſe ad bonum, quod quærebamus, poſthabendum alteri bono majori, quod ipſe ſibi propoſuit, quodque vel jam exſequutus eſt, vel certo certiùs exſequetur.

59. Hactenùs oſtendimus, quomodo voluntatis actio a ſuis cauſis pendeat; nihil naturæ humanæ tam eſſe conſentaneum, quàm hanc actionum noſtrarum dependentiam, cùm alias futurum ſit, ut incidamus in fatum

Dn. Cancell. Pfaffius, in *Introd. in Hiſt. Litt. Theol. P.* II. dum in recenſendis hujuſmodi controverſiis occupatur; *Eja*, inquit, *quando veniet, quæſo, beata illa dies, ubi gladios in vomeres, & lanceas in falces, commutabimus, atque in unam eandemque ſententiam luce gloriæ omnes circumfuſi deſcendemus.*

fatum absurdum atque intolerandum, hoc est, in *Fatum Mahumetanum*, quod omnium teterrimum est, quia prudentiam & bonum consilium evertit. Interim juvat palam facere, quo pacto dependentia ista voluntariarum actionum non impediat, quo minùs, si rem ipsam intimè scrutemur, mirabilis quædam in nobis *spontaneitas* reperiatur, quæ, rectè accepta, mentem in suis propositis ab omni cæterarum creaturarum *influxu physico* independentem efficit (yy). Hæc spontaneitas, hucusque parum cognita, quæ nostrum in actiones nostras imperium extollit quàm fieri maximè potest, consectarium quoddam est *Systematis Harmoniæ præstabilitæ*, cujus aliquam hic explicationem dare necessarium ducimus. Philosophi scholastici mutuum inter corpus & animam influxum physicum statuebant: verùm, ex quo probe ponderatum fuit, animam cogitantem, & massam extensam, nullam inter sese habere connexionem, esseque creaturas *toto genere* diversas (zz); multi recentiores nullam inter animam & corpus

(yy) Quomodo cum negato creaturarum influxu physico, cum adserta animæ spontaneitate & independentia *cadant uno ictu omnes omnium spirituum actiones in se invicem, ubicumque sint, in terra, in cœlo, in inferno, operationes omnes angelorum, tam bonorum, quàm malorum*, uti objicitur, planè non video. De spiritu infinito nulla hic quæstio, nulla controversia est: sermo de creaturis, adeoque rebus finitis. Determinatio perceptionis s. repræsentationis animæ humanæ, juxta Recentiores, pendet a situ sui corporis organici in Universo, (est enim anima vis repræsentativa hujus Universi pro situ sui corporis) ita ut Universum repræsentet eo præcisè & tantùm modo, qui positioni corporis in mundo respondeat. Jam cùm omnes spiritus finiti secundùm eosdem corporibus suis sint induti, sicque illi agere & in nostra, & in alia, corpora possint, animâ, quod sibi res repræsentat pro sui corporis situ, etiam has actiones & operationes sibi repræsentabit, & quidem ut spirituum, ubi nec mechanismo corporum, nec soli hominum phantasiæ, nec Deo tribui possunt.

(zz) Cl. *Martin. Knutzen*, Regiom. A. 1735. d. 22. April. eruditam Commentationem Philosophicam exhibuit *de Commercio Mentis & Corporis per Influxum Physicum explicando*, in qua ex ipsis principiis Harmonistarum influxum physicum stabilire contendit. *Ad influxum*, putans, *physicum sufficere actionem mentis in simplicia corporis, & simplicium, ex quibus corpora constant, in mentem*, §. 32. *Utplurimum*, ait ibid. Auctor eruditus in adjecta nota, *offendiculo esse solet influxûs physici osoribus, quòd in eodem res omnino heterogeneæ, corpus & mens, quæ nil ferè commune habere videntur, in se invicem agere supponantur. Simplicibus autem in corpore detectis, physicus influxus non nisi actionem simplicis in simplicia, i. e. simplicis cujusdam, præstantioris naturæ ac eminentioris gradûs, in simplicia, inferiorum graduum, monadesque elementares; & contra simplicium inferiorum in quandam eminentiorem simplicem substantiam, mentem nimirum, denotat ac supponit. &c.* Arbitramur autem, hac explicatione scrupulum nondum tolli. Quando enim anima agit in simplicia, agit in ea tanquam unita, tanquam adgregata; adgregatio verò simplicium jam dicit compositum, corpus; hinc manet omninò difficultas, *animam cogitantem, & massam extensam, nullam inter se habere connexionem, esseque creaturas* toto genere *diversas*; alia res esset, si ea simplicia separatim existerent; tum enim anima, tanquam ens simplex, agere posset in id, quod itidem ens simplex salutaretur, sed tum influxui nihil prodesset; rediret namque quæstio,

communicationem physicam agnoverunt, quamvis subsistat semper *communicatio metaphysica*, quæ facit, ut anima & corpus componant unum *suppositum*, aut id, quod *persona* nuncupatur. Hæc communicatio physica, si quæ foret, efficeret, ut anima mutaret gradum velocitatis, lineam directionis quorundam motuum, qui sunt in corpore, & *vice versa*, ut corpus mutaret seriem cogitationum, quæ sunt in anima. Enimverò hic effectus nequit elici ex ulla notione, quæ in corpore animaque concipitur; quamvis nihil nobis sit anima notius, utpote quæ nobis, hoc est, ipsa sibi intima est.

60. *Carteſius* negotium hoc velut transactione quadam dirimere, actionisque corporeæ partem ab anima dependentem facere voluit. Persuasum enim habebat, se scire quandam naturæ regulam, præcipientem, ut ipsi videbatur, eandem motus quantitatem in corporibus conservari. Fieri hinc non posse judicavit, ut legem hanc corporum influxus animæ violaret (aaa), sed existimavit, animam posse nihilominus habere vim mutandæ directionis motuum, qui fiunt in corpore, ad eum prope modum, quo eques, quamvis equo, in quo insidet, vim nullam impertiatur, ejus tamen gressum, vires quò libuerit dirigendo, moderari non intermittit. Sed quia hoc fit ope habenæ, freni, calcaris, aliorumque instrumentorum materialium, quo pacto fieri possit, concipimus; quæ verò instrumenta hunc in finem adhibere anima possit, non reperimus. Denique nihil est, nec in anima, nec in corpore, hoc est, neque in cogitatione, neque in massa, quod ad explicandam hanc unius per alterum immutationem facere possit. Verbo, sive anima quantitatem virtutis, sive lineam directionis, in corpore mutare dicatur, utrumque æquè inexplicabile est.

61. Adde, quòd post tempora *Carteſii* detectæ sint duæ hoc in negotio magni momenti veritates: prima est, quòd quantitas virtutis absolutæ, quæ reapse conservatur, diversa sit a quantitate motûs, uti alibi demonstravi. Altera detectio est, quòd conservetur etiam eadem directio in omnibus simul corporibus, quæ inter se agere supponuntur, quomodocunque demum sibi mutuò occurrant. Quodsi lex hæc *Carteſio* nota fuisset, corporum directionem æque (bbb), atque virtutem, ab anima inde-

stio, quomodò igitur hoc simplex, vel hæc simplicia, singula nim. seorsim existentia, influere in aliquod corpus physicè possent. Eadem difficultas oritur in corpore. Objecta agunt in corpus, tanquam adgregatum simplicium, non in simplicia, ut separatim existentia: igitur & actio in animam simplicibus non ut simplicibus, sed ut corpori, ut adgregato, tribuenda est.

(aaa) Addit *Interpr. Lat.* „novumque motûs gradum, novam vim corpori imprimeret, cùm tamen animadverteret in actione motrice distingui posse ipsam motûs quantitatem a directione.“

(bbb) Quomodo hæc intelligat ill. *Leibnitius*, ostendit ill. *Bilfingerus* in *Tr. Harm. Præst. sect. IV. §. 66.* p. 75. not. * ubi, quæ §. 60. & 61. proponuntur, repetit, & deinceps ulteriùs explicat. v. inprim. §. 69. 70.

independentem feciſſet, & hoc, opinor, eum ad Harmoniæ præſtabilitæ hypotheſin rectà perduxiſſet, quò eædem me regulæ duxerunt. Nam præterquàm quòd alterius ex his ſubſtantiis phyſicus in alteram influxus nulla ratione explicari poteſt, obſervavi, abſque omnimoda legum naturæ perturbatione in corpus animam phyſicè agere non poſſe. Nec audiendos hic putavi Philoſophos, alioquin acutiſſimos, qui Deum aliquem ex machina theatrica ad nodi ſolutionem accerſunt, ſuſtinentes, Deum ad libitum animæ de induſtria movere corpora, & juxta corporis exigentiam animæ perceptiones impertire. Hoc namque *Syſtema cauſarum occaſionalium*, (ita dictum, quod doceat, Deum occaſione animæ in corpus agere, & *vice versâ*) præterquàm quòd ad conciliandum hujus utriuſque ſubſtantiæ commercium miracula perpetua introducit, non cavet perturbationi legum naturalium, in utraque ſubſtantia pariter ſtabilitarum, quam mutuus earum influxus juxta opinionem communem cauſaretur.

62. Itaque, cum aliunde mihi exploratum ſit principium *Harmoniæ* in genere, & conſequenter *præformatio* atque Harmonia præſtabilita rerum omnium inter ſe, inter naturam & gratiam, inter decreta Dei & actiones noſtras prævisas, inter omnes materiæ partes, immò etiam inter futurum ac præteritum: idque penitùs conformiter ſupremæ Dei ſapientiæ, cujus opera omnium, quæ concipi queunt, maximè ſunt harmonica; non potui non in hoc Syſtema delabi, quod adſerit, Deum ſtatim animam creaſſe ea ratione, ut ipſa ſibi producere ſibique repræſentare ordinatè debeat, quidquid in corpore tranſigitur; & viciſſim corpus ea ratione, ut ex ſe facere debeat id, quod ab anima præcipitur. Ita ut leges, quæ in finalium cauſarum ordine, & ſecundùm evolutionem perceptionum, animæ cogitationes colligant, debeant eo ipſo imagines producere, quæ corporum in organa noſtra impreſſionibus reſpondeant, & viciſſim, ut leges motuum corporeorum, in cauſarum efficientium ordine ſibi ſuccedentium, reſpondeant cogitationibus animæ ſic, ut corpus ad agendum moveatur eo tempore, quo vult anima, ut moveatur.

63. Tantùm verò abeſt, ut hoc libertati præjudicet, ut potiùs, ſi quid unquam, illi maximè faveat. Oſtendit etiam *Jaquelotius* (ccc)

(ccc) *Iſaacus Jaquelot*, celebris Theolog. Reform. Gallus, Vaſſyo-Campanus, natus A. 1647. d. 16. Dec. Berolini denatus A. 1708. d. 20. Oct. Varia ſcripſit, uti v. gr. *Diſſertations ſur l'exiſtence de Dieu*, in quarum Diſſ. prima etiam *Ciceronem*, ob Libros de Natura Deorum, in catalogum Atheorum refert, c. XI. p. 132. & inprim. contra *Bælium*, Tr. *Conformité de la Foi avec la Raiſon*, ab ill. Viro citatum. Simile *Jaquelotianum* exhibet quoque ill. *Bilfingerus*, Tr. *Harm. Præſt. Sect. V.* §. 116. & §. 117. ita. „ *Suppone* nunc famulo huic mechanico *corpus* humanum, quod & ipſum eſſe machinam in confeſſo eſt, Hydraulico-Pneumaticam vulgò dictam, vel cum *Leibnitio* Pyrotechnico-Hydraulico-Pneumaticam; ſubſtitue *Hero animam*, quæ quid fieri velit, intelligat, eademque fieri præoptet vel jubeat. Videbis eadem in

quàm optimè, in ſuo de Conformitate Rationis & Fidei Libro, idem hic eſſe, ac ſi is, qui cuncta cras a me per totam diem famulo meo præcipienda prænoſſet, automatum pararet, illi famulo ſimillimum, quod cras adcurate exſequeretur, quidquid præcepturus eſſem; id quod certe non obſtaret, quo minùs, quidquid luberet, liberè præciperem, quamvis automati, mihi ſervientis, actio libertatis expers omninò foret.

64. Præterea, cùm juxta hoc Syſtema, quidquid in anima conſit, ab ipſa ſola pendeat, & ſtatus ſequens non, niſi ab ipſa & ſtatu ejus præſente, oriatur, qua, quæſo, ratione ipſi majorem tribuere *independentiam* (ddd) potuerimus? Verum quidem eſt, adhuc aliquam in animæ conſtitu-

in utroque negotio phænomena fore, atque adeo vel hoc ſimili intelliges, quomodo corporis motus conſentire poſſint adpetitibus animæ ex præordinato corporis Mechaniſmo, ſine vero, reali, effectivo, phyſicove animæ in corpus influxu. "

Impoſſibilitatem hujuſmodi machinæ nemo demonſtravit: poſſibilitas evincitur ex finitudine numeri adpetituum, ex præſcientia illorum in Deo certiſſima, ex multitudine machinarum in corpore humano, ex potentia Dei & ſapientia coordinandi ſibi machinas ad hunc effectum; v. *Dilucidd. Philoſ.* §. CCCXLVIII. ut hinc *poſſibilitas non niſi precario a Recentioribus adſumta dici nequeat.*

(ddd) Cùm *Vir ill.* animæ tribuat *independentiam*, & in §. 65. *ipſam in ſe habere* dicat *principium omnium ſuarum actionum*, *immò & omnium ſuarum paſſionum*, & alibi, *eſſe parvam quandam divinitatem*, *ſpeculum vivum totius univerſi*, & quæ ſunt aliæ dictiones iſtiuſmodi figuratæ, animam nequaquam a Deo independentem adſerit, nec operationes ejus immediatas & ſupernaturales negat. Sunt in anima multæ imperfectiones, multi defectus, quos per ſuam gratiam divina Bonitas ſupplet. Ita v. gr. homo naturalis veritatum revelatarum neque exiſtentiam compertam habet, neque earum nexum perſpicit: audito verò verbo divino, per quod Deus operatur, ſuppletur hic defectus, ut & de earum exiſtentia convincatur animus, & nexus pandatur. Sic homo naturalis ægrè adſentitur veritatibus revelatis: ſuperveniente verò Spiritus divinioris gratiâ, per verbum operante, animus divino inſtinctu percellitur, prenſatur, urgetur, ut firmiſſimum veritati adſenſum præbeat; quemadmodum hæc egregiè docentur, & ulteriùs adplicantur, a Cel. *Canzio in U. P. L. & W. T. I.* §. 4-8. *Diſc. Prælim. cap. II.* itemque ab *ill.* Leibnitio, *Diſcurſ. Præl. de Conform.* §. 29. Sed, inquies, *per harmoniam univerſalem*, cui hæc de animæ independentia doctrina innexa eſt, *ſpeciales Dei influxus*, *commercium v. gr. propius & intimius cum ſuis*, *excluduntur*, *cum natura omnibus gratiæ & juſtitiæ divinæ conſiliis & decretis exſequendis per primam & originariam ſuam conſtitutionem par ſit & ſufficiens: cùm Deus finibus, quos rebus ſuo decreto præfixit, convenientes & ſufficientes naturas & ſtructuras iis dederit, cùm eas condidiſſet: cùm adeò quævis ſubſtantia (anima, ſpiritus, &c.) conſilia & decreta Dei omnia de ſe ipſa & de omnibus creaturis, omnemque ejus de illis voluntatem, totamque œconomiam gratiæ, omnia myſteria, Chriſtum, ejuſque opera omnia, & omnes ſuos ſtatus & mutationes, quas inde ab initio rerum in ævum ſubitura eſt, naturæ ſuæ per originariam ſuam conſtitutionem inſcripta habeat neceſſe ſit, evolutura deinceps continuò ea omnia, quæ vulgò extraordinariis & immediatis Dei, & Chriſti, & Spiritus S. operationibus tribuuntur æquè naturaliter, ac quævis communiſſima, & maximè ordinaria.* Jam dictum eſt, Deum per operationes ſupernaturales ſupplere defectus naturales.

ſtitutione imperfectionem ſupereſſe. Quidquid in anima contingit, ab ea dependet, ſed non ſemper dependet ab ejus voluntate; nimium id quidem foret (eee). Nec ipſe intellectus id ſemper cognoſcit, aut diſtinctè percipit. Namque in ea non ordo ſolùm aliquis perceptionum diſtinctarum animadvertitur, in quo ejus imperium reſidet, ſed etiam perceptionum confuſarum, vel adfectuum ſeries intercurrit, in qua ſervitus ejus cernitur: nec id mirum, anima enim divinitas quædam eſſet, ſi nullas, niſi diſtinctas, perceptiones haberet. Interim & in has perceptiones confuſas poteſtatem adhuc aliquam, licèt indirecta ratione, obtinet; tametſi enim adfectus ſuos extemplo immutare nequeat, poteſt nihilominùs haud ſine ſucceſſu e longinquo in id conniti, ut novos ſibi adfectus, immò & habitus, comparet. Immò ſimilem quoque poteſtatem habet in perceptiones magis diſtinctas, utpote quæ opiniones & voluntates indere ſibi indirectè poteſt, & has, vel illas, a ſe arcere, judiciumque ſuum ſuſpendere, vel ulteriùs promovere. Poſſumus enim in anteceſſum modos inveſtigare, quibus, ſi occaſio fuerit, in lubrico judicii temerarii veſtigio conſiſtamus; poſſumus etiam diverticulum aliquod captare ad differendam ſententiam noſtram, etiam cum negotii deciſio in promtu eſſe videtur; & quamvis opinio noſtra, actuſque noſter volendi, objecta voluntatis noſtræ directè non ſint (uti paullo ante notavi) ſubinde tamen animus cum tempore aptatur ad volendum, immò & ad credendum id, quod modò nec volumus, nec credimus. Tanta eſt humanæ mentis profunditas (fff).

65. Denique, ut hoc de *Spontaneitate* caput concludamus, dicendum eſt, animam, ſi res in rigore ſumatur, in ſe habere principium omnium ſuarum actionum, immò & omnium ſuarum paſſionum; idemque verum

rales, animæ ſuccurrere per ſuam gratiam, ut eo pertingat, quo per vires naturales pertingere non potuerit. Has igitur gratias cum Deus ab initio rerum pro ideali Mundi contemplatione, a ſe ſubſtantiis largiendas eſſe ſtatuiſſet, earumque effectus ſingulos prævidiſſet, fecit etiam, ut in mundo adſpectabili iſtiuſmodi effectus quolibet tempore ſe exſererent, qui iſtis effectibus in regno gratiæ reſponderent: ubicumque autem vires rebus inditæ ad hoc haud ſufficerent, præſtaretur miraculo id, quod ſervando huic paralleliſmo inſerviret. Operationes in regno gratiæ divinæ nexui huic rerum includendi, non ab eo excludendi. Ita ferè Defenſores Harmon. Præſt. reſponderent. Conf. *Comment. de Deo, Mundo, & Homine atque Fato ſupra cit. §. XLIII.*

(eee) Addit *Interpr. Lat.* „ Creaturæ vires tranſcenderet, & ſoli Omnipotenti competere poteſt, qui idem etiam eſt omniſcius, omniaque diſtinctè cognoſcit. Ita fit, ut nunquam eventus ab ejus voluntate aberret. Sed in mente creata non ſolùm ordo, *&c.*

(fff) Addit *Interpr. Lat.* „ Sed hæc in ſententias opinioneſque noſtras poteſtas ex ipſa ſentiendi ſtatuendique imperfecta ratione oritur. Unde in Deo nulla eſt, cujus ſententiæ per ſe ratæ ſunt, & veritati commenſurantur. "

esse in omnibus substantiis simplicibus, per totam naturam diffusis, quanquam libertas non insit, nisi intelligentibus. Loquendo tamen in sensu populari, juxta ea, quæ adparent, dicendum est, animam quodammodo a corpore, & impressionibus sensuum, pendere; ferè sicut in usu quotidiano, cùm de Solis ortu occasuque agitur, cum *Ptolemæo* ac *Tychone* loquimur, & cum *Copernico* cogitamus.

66. Huic tamen *dependentiæ mutuæ*, quam inter animam corpusque concipimus, sensus verus & philosophicus tribui potest. Nempe quod harum substantiarum altera pendeat idealiter ab altera, in quantum ratio ejus, quod in una fit, per id, quod in altera est, reddi potest; quod jam tum in decretis divinis locum habebat, ex quo Deus harmoniam, inter eas futuram, præordinavit. Prorsùs sicut automatum istud, quod famuli vicem subiret, a me penderet idealiter, virtute scientiæ illius, qui, mandata mea futura prævidens, ad præstanda mihi toto die officia id adtemperasset. Cognitio futurarum mearum voluntatum movisset summum hunc artificem ad formandum dein automatum: meus in illud influxus esset objectivus, illius verò physicus. Scilicet in quantum anima perfectionis aliquid & cogitationes distinctas habet, Deus animæ corpus aptavit, effecitque per anticipationem, ut corpus ad exsequenda animæ jussa moveretur: & in quantum anima imperfecta est, & perceptiones habet confusas, Deus animam adtemperavit corpori, ita ut anima per adfectiones, a repræsentationibus corporeis ortum ducentes, inclinari se sinat: id quod eundem effectum, eandemque adparentiam, præstat, ac si unum ab altero immediatè, perque influxum physicum, penderet. Fit verò propriè per cogitationes confusas, ut anima sibi corpora circumstantia repræsentet. Et idem intelligendum est de omnium substantiarum simplicium actionibus. Scilicet quælibet censetur agere in aliam pro mensura suæ perfectionis, quamvis id non, nisi idealiter fiat, & in rationibus rerum, in quantum Deus unam substantiam alteri juxta cujuslibet perfectionem imperfectionemve adtemperavit: quamvis actio passioque in creaturis semper mutuæ sint, quia rationes, quæ ad eventum distinctè explicandum faciunt, quæque ejus existentiam promoverunt, partim ab una harum substantiarum, partim ab altera sumi debent, cùm perfectiones imperfectionesque semper mixtæ sint & divisæ. Inde fit, ut perfectionis nomine *actionem*, imperfectionis *passionem* rebus tribuamus.

67. Interim qualemcunque in actionibus voluntariis dependentiam concipiamus, si vel necessitatem absolutam & mathematicam haberent (quam non habent), exinde tamen haud sequeretur, non supereſſe tantùm libertatis, quantùm ad præmiorum pœnarumque justitiam æquitatemque sanciendam requireretur. Verum quidem est, non aliter vulgò loquimur, ac si necessitas actionis omne meritum & demeritum, omnem laudis & vituperii, præmii ac pœnæ, rationem tolleret: sed fatendum est, hanc consequentiam non esse usquequaque exactam. Ego quidem a *Bradwardini*

dini (ggg), *Wicleſi*, *Hobbeſii*, & *Spinoſæ*, opinionibus alieniſſimus ſum, qui neceſſitatem hanc rerum omninò mathematicam docere videntur, quam ſatis ſuperque, ac fortè clariùs, quàm vulgò ſolet, a me refutatam arbitror: interim tamen ſemper veritati litandum, nec dogmati cuipiam imputandum eſt id, quod ex illo non ſequitur. Præterea hæc argumenta nimium probant, cùm etiam contra neceſſitatem hypotheticam valerent, & ſophiſma pigrum a vitio abſolverent: neceſſitas namque abſoluta ſeriei cauſarum hac in parte nihil ad infallibilem neceſſitatis hypotheticæ certitudinem adderet (hhh).

68. Primò igitur inficias ire nemo poteſt, licitum eſſe furioſum occidere, quando aliter illum a nobis propulſare nequimus. Sed & animantia venenata, vel valdè noxia, quamvis citra culpam ſuam talia ſint, perimere licitum, immò ſæpè neceſſarium eſſe, quivis fatebitur.

69. Secundò, bruto, quamvis ratione & libertate deſtituto, pœnas infligimus, cùm id ad correctionem ejus quid conferre poſſe judicamus; ſic canes, & equi, mulctantur, idque felici cum ſucceſſu. Nec minùs animalibus gubernandis præmia proſunt, nam eſurienti animali alimenta præbens, ab eo obtinebit, quod alioqui nullo pacto extorſerit (iii).

70. Tertiò, infligerentur etiam belluis pœnæ capitales (in quibus non ampliùs de correctione luentis belluæ agitur) ſi iſta pœna exemplo eſſe poſſet, aliaſque terrere, ut a noxa cohiberentur. *Rorarius*, Libro de brutorum ratione (kkk), memorat, leones in Africa cruci adfigi, ut leones cæteri ab urbibus, lociſque frequentioribus, arceantur; & ſe, dum per

(ggg) *Thomas de Bradwardina*, Theolog. & Mathem. Anglus, ob inſignem eruditionem *Doctor profundus* vocatus, natus A. 1290. circa A. 1355. mortuus. Poſt varia munera Archiep. Cantuarienſis factus eſt. Scripſit *Libros tres de cauſa Dei & de veritate cauſarum contra Pelagianos*, *editos ab* Henrico Savilio, *Londini*, 1618. *fol. Opus* item *de Geometria ſpeculativa & Arithmetica*, *&c.*

(hhh) *Interpr. Lat.* „Nam, quod ad hoc, abſoluta neceſſitas hypotheticæ, aut ſeriei cau arum infallibili, nihil incommodi ſuperadderet. Et verò facilè oſtendi poteſt, quantamcunque neceſſitatem, unde coactio abſit, & ubi deliberatio adſit, non omnem præmii pœnæque rationem tollere.“

(iii) Generale inſtrumentum eſt eſcæ, cùm parent, copia; cùm abnuunt, denegatio.

Quis expedivit Pſittaco ſuum χαῖρε?
Corvos quis olim concavum ſalutare,
Picaſque docuit noſtra verba conari?
Magiſter artis, ingenîque largitor,
Venter, negatas artifex ſequi voces.

Ita Balearica gens narratur non priùs cibum pueris præbuiſſe, quàm propoſitum ſcopum tetigiſſent. Et

pueris dant cruſtula blandi
Doctores, elementa velint ut diſcere primæ.

Scribit idem *Vir ill.* in *Methodo diſcendæ docendæque Juriſprud. Part. General. §. 6.*

(kkk) *Hieron. Rorarius*, Exlegatus Pontif. Clem. VII. Ejus Libros duos: *Quod animalia bruta ratione meliùs utantur homine*, *Gabr. Naudæus* Pariſiis A. 1642. in 8. cum ſua Præf. edidit; nuper recudi fecit *Ge. Henr. Ribovius* Helmſt. 1728.

per agrum Juliacenſem iter feciſſet, vidiſſe lupos iſthic, furca ſuſpenſos; quò greges eſſent eo tutiores. Reperiuntur in pagis homines, qui ædium portis aves prædatrices adfigunt clavis, rati, ejuſdem generis aves hoc pacto non facile acceſſuras. Non ineptè ſuſciperentur hæc omnia, ſi quidem prodeſſent.

71. Quartò igitur, cùm certum & experientia comprobatum ſit, pœnarum metum, ſpemque præmiorum, hominibus a malo abſterrendis, & ad bonum compellendis, prodeſſe; adhiberentur ea jure meritoque, etiamſi homines ex neceſſitate agerent, qualiſcumque demum iſta foret neceſſitas. Objicies, ſi bonum aut malum ſit neceſſarium, vanum eſſe illi obtinendo vel impediendo adhibere media: verùm jam ſuprà, de ſophiſmate ignavo differentes, reſpondimus. Si bonum malumve abſque his mediis neceſſarium foret, utique media forent inutilia; ſed non ita ſe res habet. Hæc bona & hæc mala non, niſi opitulantibus hiſce mediis, eveniunt, &, ſi eventus hi eſſent neceſſarii, media partem efficerent cauſarum, a quibus neceſſarii efficerentur; cùm nos experientia doceat, metu aut ſpe impediri ſæpè malum, aut promoveri bonum. Itaque objectio iſta ferè nihil a ſophiſmate ignavo diſcrepat, quod adversùs eventuum futurorum certitudinem æquè ac neceſſitatem obmovetur. Unde dici poteſt, objectiones hujuſmodi ex æquo pugnare & contra neceſſitatem hypotheticam, & contra neceſſitatem abſolutam, & adversùs ambas tantundem evincere, hoc eſt, omninò nihil.

72. Magna inter *Bramhallum* Epiſcopum & *Hobbeſium* olim controverſia interceſſit, inchoata, dum Pariſiis ambo degerent, & poſt utriuſque reditum in Angliam continuata; Auctoris utriuſque ſcripta de hoc argumento omnia, Londini Anno MDCLVI. unum in volumen in quarto collecta, prodiere, Anglico idiomate, nec, quod ſciam, traducta, nec Latinorum *Hobbeſii* Operum collectioni inſerta. Lecta mihi aliàs recuperavi nuper, & notaveram jam olim, *Hobbeſium* abſolutam rerum omnium neceſſitatem planè non probaſſe, ſed ſatis oſtendiſſe duntaxat, neceſſitatem non omnes divinæ humanæve juſtitiæ regulas evertere, nec penitùs exercitium virtutis hujus ſupplantare.

73. Eſt tamen quædam juſtitiæ ſpecies, & certum quoddam præmiorum pœnarumque genus, quod non tam facile adplicari poſſe videtur iis, qui ex abſoluta neceſſitate agerent, ſi hæc daretur. Ea nempe juſtitiæ ſpecies, quæ nec emendationem delinquentis, neque exemplum, neque mali reparationem, pro ſcopo habet. Hæc juſtitia fundatur in ſola convenientia, certam aliquam ſatisfactionem in expiationem actionis pravæ exigente. Sociniani, *Hobbeſius*, aliique nonnulli, hanc juſtitiæ punitivæ ſpeciem haud admittunt, quæ propriè vindicativa eſt, quamque Deus multis in caſibus ſibi reſervavit, & quam tamen cum iis, qui alios gubernandi jus habent, ſubinde communicat, ac per ipſos exercet, dummodò ex ratione, non ex adfectu, agant. Sociniani juſtitiam iſtam fundamento

mento carere arbitrantur; verùm fundata ſemper eſt in relatione quadam convenientiæ, quæ ſatisfacit non ſolùm offenſo, ſed etiam ſapientibus, eam cernentibus; quemadmodum elegans concentus muſicus, aut egregium opus architectonicum mentibus non illiberalibus probatur. Et ubi ſapiens Legiſlator minatus eſt, &, ut ita loquar, pœnam promiſit, ad conſtantiam ejus pertinet, actionem non relinquere prorſus impunitam, etiamſi pœna nemini ultrà corrigendo utilis foret. Sed & quamvis nihil promiſiſſet, ſatis eſt, convenientiam adeſſe, quæ ad faciendum iſtud promiſſum impellere potuerit, cùm ſapiens nihil, niſi quod conveniat, promittat. Et dici quoque poteſt, certam quandam hic compenſationem præſtari menti, quam perturbatio ordinis offenderet, niſi punitio quid ad inſtaurandum ordinem conferret (lll). Conſuli etiam poſſunt ea, quæ *Grotius* contra Socinianos de Jeſu Chriſti ſatisfactione ſcripſit, unà cum *Crellii* reſponſione (mmm).

74. Hac ratione damnatorum pœnæ perdurant, etiam dum malo avertendo non ampliùs proſunt; pariter & beatorum præmia perdurant, etiam dum ad confirmandos eos in bono nihil ampliùs conferunt. Interim tamen dici poſſunt damnati novos ſibi ſemper ob nova peccata dolores accerſere, beati verò nova ſibi ſemper gaudia ob novos in bono progreſſus procurare, cùm utrumque in *principio convenientiæ* fundatum ſit, per quam res ita conſtitutæ ſunt, ut malam actionem pœna ſponte conſequatur. Nam juxta regni utriuſque, finalium & efficientium cauſarum, paralleliſmum, judicare fas eſt, Deum in Univerſo ſtabiliviſſe connexionem inter pœnam vel præmium, & inter pravam vel rectam actionem; ita ut priorem ſemper trahat poſterior, ac virtus vitiumque ſuum ſibi præmium pœnamque procurent, vi ſeriei rerum naturalis, quæ ſpeciem continet harmoniæ præſtabilitæ adhuc aliam ab illa, quæ in animæ corporiſque commercio cernitur (nnn). Nam, ut verbo dicam, quidquid Deus facit, perfectè harmonicum eſt, uti ſuprà notavi. Fortaſſis igitur hæc convenientia ceſſaret illorum reſpectu, qui ex neceſſitate abſoluta, ſine vera libertate contingentiæ, agerent; & hoc caſu ſola juſtitia correctiva,

(lll) Doctrinam hanc nobiliſſimam *de fine pœnarum inferno*, citatis etiam verbis hiſce *Leibnitianis*, ſolidè adſtruit contra *Democritum* Cel. *Canzius*, Tr. *de Civitate Dei*, *S. IV. C. IV. §.* 805 -- 810.

(mmm) *Hug. Grotii* Defenſio fidei Catholicæ de Satisfactione Chriſti adversùs *Fauſtum Socinum* Senenſem, Lugdun. 1617. in 8. ſæpiùs dein recuſa. *Crellii* Reſponſio ad *Grotii* Librum exſtat in Bibliotheca Fratrum Polonorum, poſt *Fauſti Socini* Scripta. Judicia Eruditorum de utroque ſcripto v. ap. Ven. *Buddeum*, Iſag. Theol. p. 1356. 1357. Natus autem eſt *Jo. Crellius* A. 1590. d. 20. Jul. Helmetzhemii in Francon. denatus A. 1633. d. 11. Jun. Racoviæ: Vitam illius, in cit. Bibliotheca repertam, ſcripſit *Joach. Paſtorius*, Med. Doct.

(nnn) V. laud. *Canzium* de puniendi genere naturali, *arbitrario* ſenſu *ſtricto*, & *arbitrario* ſenſu *ſtrictiſſimo*, differentem, §. 815. -- 817.

non verò juſtitia vindicativa, locum haberet. Ita ſenſit Vir celebris, *Hermannus Conringius* (ooo) in Diſſertatione, quam vulgavit de eo, quod juſtum eſt. Et reverâ rationes, quibus in ſuo de Fato libro jam uſus eſt *Pomponatius*, ut pœnarum & præmiorum utilitatem probaret, etiamſi omnia in actionibus noſtris fatali neceſſitate evenirent, emendationem duntaxat ſpectant, non ſatisfactionem, κόλασιν, οὐ τιμωρίαν. Itaque adparatus duntaxat gratiâ beſtiæ, quorundam criminum complices, interficiuntur, uti perduellium ædes ſolo æquantur, terroris nempe incutiendi causâ. Actus igitur eſt juſtitiæ correctivæ, in quo juſtitia vindicativa locum non invenit.

75. Sed curioſæ magis, quàm neceſſariæ, quæſtioni diſcutiendæ nunc non immorabimur, cum ſatis monſtraverimus, iſtiuſmodi neceſſitatem ab actionibus voluntariis abeſſe. Utile tamen fuit oſtendere, ſolam *libertatem imperfectam*, hoc eſt, quæ non, niſi a coactione, immunis eſt, ſufficere ad fundandum hoc genus pœnarum atque præmiorum, quæ ad mali evitationem emendationemque tendunt. Unde etiam patet, aliquos homines, ingenio pollentes, quibus omnia eſſe neceſſaria perſuaſum eſt, immeritò negare, laudari quenquam aut vituperari, præmio aut pœna adfici debere. Puto, eos ingenii ſui oſtentandi ergo id tantùm jactare; ratio prætenditur, quòd, cùm omnia ſint neceſſaria, nihil remaneat in noſtra poteſtate. Sed ratio iſta lubrico planè fundamento innititur: actiones neceſſariæ adhuc in noſtra poteſtate forent, ſaltem in quantum facere eas aut omittere poſſemus, cùm ſpes vel timor laudis aut vituperii, voluptatis aut doloris, eò noſtram voluntatem impellerent: ſive impuliſſent neceſſariò, ſive impellendo ſpontaneitatem, contingentiam ac libertatem, ex æquo integras, reliquiſſent. Ita ut laudes ac vituperia, præmia pœnæque, magnam utilitatis ſuæ partem retenturæ ſemper forent, etiamſi noſtræ actiones veræ neceſſitati eſſent obnoxiæ (ppp). Nam bonas etiam malaſque

(ooo) *Herm. Conringius*, Nordenæ in Comitatu Friſiæ Orientalis A. 1606. natus, A. 1681. d. 12. Dec. denatus, Prof. Helmſt. ob varia inſignia ſcripta hiſtorica & politica celebratiſſimus. V. *Reimanni Hiſt. Litt. Vol. V. p. 246. ſqq.*

(ppp) Quarto loco addit *Theologus Catholic.* cujus verba Præfationi leguntur inſerta. *Non placet, quod §. 75. dicitur, quòd laudes ac vituperia, præmia pœnæque, magnam utilitatis ſuæ partem retenturæ ſemper forent, etiamſi noſtræ actiones veræ neceſſitati ſubjacerent.* Defendit *Interpres Latin.* Virum ill. ſequentem in modum: Quòd laudes ac vituperia, præmia pœnæque, magnam utilitatis ſuæ partem retenturæ ſemper forent, etiamſi noſtræ actiones veræ neceſſitati ſubjacerent, audiatur *Sfortia Pallavicinus* demum Cardinalis in 1. 2. diſp. 7. qu. 1. art. 3. num. 1. *Sciendum eſt*, inquit, *aliquibus viſam eſſe adeò manifeſtam libertatem, non ſolùm in genere, ſed humanam & noſtram, ut ridiculum exiſtimaverint velle illam demonſtrare, ſicut* Ariſtoteles *dixit de iis, qui conabantur demonſtrare naturam eſſe; niſi enim, inquiunt, daretur in nobis libertas, fruſtrà inter homines eſſent conſilia, preces, leges, pœnæ, præmia, &c. quæ tamen valdè prodeſſe in ordine ad movendam humanam voluntatem patet.*

laſque qualitates naturales laudare & vituperare poſſumus, in quibus voluntas locum non habet, in adamante, in homine: & is, qui dixit, *Catonem*

patet experientia. Sed hoc argumentum, ut ſubtiliter vidit Buridana 3. *Ethic. qu.* 1. *eſt infirmum, quod probatur tum a poſteriori, tum a priori. A poſteriori quidem, quia per idem argumentum evinceretur libertas in brutis, quandoquidem bruta ipſa & verberibus coërcentur, & illicio alicujus voluptatis facilè trahuntur. Ratio autem a priori eſt, quia ex prædicto argumento excluditur tantummodò illa neceſſitas, quæ cæco modo nos traheret ad operandum, ita ut cognitio nihil influeret, & impertinenter ſe haberet ad noſtram operationem. At non excluditur illa neceſſitas, quæ proveniret nobis ex præponderantia cognitionis determinantis noſtram voluntatem ad unum, ſicut cognitio bruti determinat adpetitum bruti. Contra hunc enim dicendi modum perinde valet argumentum ſuprà poſitum, ac valeret ad probandum non eſſe neceſſarium, ſed liberum Soli, quòd mundus ab eo per certa temporis intervalla illuminetur & obſcuretur, ſic argumentari:* Si hoc efficere eſſet Soli neceſſarium, fruſtra in ordine ad hunc effectum daretur ortus & occaſus Solis in cœlo. *Quæ argumentatio nihil concluderet, nam & ipſe ortus & occaſus Solis in cœlo eſt cauſa quædam neceſſaria, habens talem neceſſarium effectum. Si quis ergò putaret, omnes voluntates neceſſariò eligere id, ad quod magis inclinantur in actu primo per motionem intellectus, ex una parte non ſolùm noſtram, ſed omnem planè libertatem deſtrueret, & ex alia parte ſatis explicaret utilitatem legum, pœnarum, præmiorum, &c. Secundum patet, nam adhuc hæc omnia prodeſſent ad hoc, ut intellectus magis moveret ad unam partem, quàm aliam. Primum quoque probatur, nam prima motio intellectûs antecedens omnem actum voluntatis non eſt libera, ſed neceſſaria, ut patet. Ea verò poſita, neceſſariò ſequeretur motio ipſius voluntatis, & ab illa neceſſariò provenirent cæteri effectus; ergò nullus reperirctur effectus, qui non oriretur neceſſariò ex ſua cauſa; neque eſſet adſignabile aliquid, quod fuiſſet ſimpliciter indifferens ad contingendum vel non contingendum.* " Hactenus *Pallavicinus*, qui poſt hæc eodem articulo contingentiam aliquam in rebus, & articulo 6. libertatem in nobis naturaliter demonſtrari, ingenioſis more ſuo argumentis oſtendit, quorum aliqua referemus in notis.

De cætero *Leibnitius* §. 73. fatetur eſſe quandam juſtitiæ ſpeciem, & certum quoddam præmiorum pœnarumque genus, quod non tam facilè poſſe adplicari videatur iis, qui ex abſoluta neceſſitate agerent, ſi hæc daretur: eam nempe juſtitiæ ſpeciem, quæ nec emendationem relinquentis, neque exemplum, neque mali reparationem pro ſcopo habeat. *Hæc juſtitia*, inquit, *fundatur in ſola congruentia exigente certam aliquam ſatisfactionem in expiationem actionis pravæ, & hæc congruentia*, ait §. 74. *fortaſsè ceſſaret illorum reſpectu, qui ex abſoluta neceſſitate agerent ſine vera libertate contingentiæ.* Unde §. 75. profitetur, *ſe oſtendiſſe ſolam libertatem imperfectam, ſive eam, quæ non niſi a coactione immunis eſt, ſufficere ad fundandum hoc pœnarum præmiorumque genus, quod ad bonum excitat, & ad mali evitationem emendationemque tendit.*

Denique in Animadverſionibus in Librum *Guilielmi Kingii* de Origine Mali (quæ eſt adpendix ſecunda Tentaminum) §. 17. ad hanc Objectionem: „ Peccatum juxta noſtram ſententiam non ideò vituperaretur, aut puniretur, quia meretur; ſed quia vituperium & punitio conferunt ad illud impediendum, cum tamen homines ampliùs aliquid exigant, nempe ſatisfactionem pro crimine, etiamſi hæc ad emendationem exemplumque nihil omnino conferat, prorſus ſicut homines jure poſtulant, ut ſincera gratitudo a vera beneficii præteriti agnitione, non a beneficii novi percipiendi intuitu, proficiſcatur." *Reſpondet illuſtris noſter Auctor:* Hæc objectio præclaras & ſolidas cogitationes continet, ſed nos ea minimè tangit, &c. *Tandem addit*, veram

tonem Uticenſem virtuti convenienter egiſſe naturæ ſuæ bonitate, nec aliter agere potuiſſe, credidit ipſum magis laudaſſe (qqq).

76. Difficultates, quas hactenus removere adlaboravimus, ferè omnes Theologiæ naturali & revelatæ communes ſunt. Nunc ad ea veniendum eſt, quæ articulum aliquem revelatum ſpectant, Electionem nempe aut Reprobationem hominum, cum Gratiæ Divinæ œconomia vel negotio ratione actuum miſericordiæ, aut juſtitiæ Dei. Sed dum præcedentibus objectionibus reſpondimus, aditum ad eas, quæ reſtant, ſolvendas patefecimus. Quod animadverſionem noſtram ſuperiorem (*Diſcurſûs prælimin.* §. 43.) confirmat, pugnam videlicet hic potiùs eſſe inter veras Theologiæ naturalis & falſas humanarum probabilitatum rationes, quàm inter Fidem revelatam & Rationem. Vix enim hoc in argumento ulla contra Revelationem difficultas eſt, quæ nova ſit, nec ab iis, quæ contra veritates, Ratione notas, objici queunt, oriatur.

77. Cùm igitur omnium ferè partium Theologi in hoc de Prædeſtinatione & Gratia argumento inter ſeſe diſſideant, & ſæpè ad eaſdem objectiones diverſa pro cujuſque principiis reſponſa adferant (rrr); non poſſumus non delibare hujuſmodi controverſias, inter eos celebratas. Generatim dici poteſt, alios Deum conſiderare modo magis metaphyſico, alios modo magis morali: & aliàs jam obſervatum eſt, Contraremonſtrantes priorem modum amplecti, Remonſtrantes poſteriorem (sss). Verùm,

veram proprieque dictam juſtitiam vindicativam, quæ ultra medicinam progreditur, plus aliquid ponere, nempe intelligentiam libertatemque peccantis, &c.

(qqq) Hic genitus (M. CATO, de quo in antecedd.) proavo *M. Catone*, principe illo familiæ *Porciæ*, homo virtuti ſimillimus, & per omnia ingenio diis, quàm hominibus, propior, qui nunquam rectè fecit, ut facere videretur, ſed quia aliter facere non poterat, cuique id ſolum viſum eſt rationem habere, quod haberet juſtitiam; omnibus humanis vitiis immunis, ſemper fortunam in ſua poteſtate habuit, ait *Vellejus Paterculus* Lib. II. c. XXXV. 2.

(rrr) Addit *Interpr. Lat.* quæ non tantùm in revelatione, ſed etiam in ratione fundantur, & a *Bælio* noſtro inprimis ad Rationem reprimendam adferantur.

(sss) Princeps eorum, qui *Remonſtranter* vocantur, eſt *Jacob. Arminius*, qui quidem ſolùm in doctrina de Prædeſtinatione a recepta Eccleſiæ Reformatæ doctrina diſceſſit, & a Socinianiſmo, in cujus ſuſpicionem Sectatores ejus, deinceps venerunt, uti credere par eſt, immunis fuit. Natus eſt autem *Jac. Arminius*, Veteraquinas Batavus, A. 1560. denatus A. 1609. d. 19. Oct. uti ſuprà diximus p. 99. n. XXX. Ejus Opera Theologica conjunctim recuſa prodiere Francof. 1635. 4. quibus *Petri Bertii* de Vita & Obitu ejuſdem Oratio præmittitur. *Matthias Martinius*, in Epiſt. ad *Conr. Vorſtium* hoc elogio eum condecorat. Milii, *ait*, Vir viſus eſt verè Dei timens, eruditiſſimus, & in controverſiis Theologicis exercitatiſſimus, & in Scripturis potens: & valdè circumſpectus & ſolers in Philoſophicis terminis ad res Theol. adcommodandis. De ejus erroribus, an, qui, quanti, & quot ſint, nondum ego cognoſcere potui. Deus novit, quid ſit rei." V. *Præſtantium ac Eruditorum Virorum Epiſtolæ Eccleſiaſticæ & Theologicæ varii argumenti*, *Amſt.* 1660. *ed. p.* 311. Inter eos, qui ſe Remonſtrantibus oppoſuerunt, præcipuus eſt *Franciſcus Gomarus*, variis huc ſpectantibus ſcriptis inſignis, uti *de divinæ Prædeſtinationis objecto*, *Amſt.* 1650. 8. *ed.*

Verùm, ut ritè res inſtituatur, æqualiter tueri oportet, hinc independentiam Dei & dependentiam creaturarum, illinc juſtitiam bonitatemque divinam, quæ Deum a ſe ipſo, voluntate, intellectu, ſapientia ſua, dependere facit.

78. Sunt Auctores eruditi, beneque animati, qui, principalium utriuſque partis rationum robur repræſentaturi, ut ambabus tolerantiam mutuam perſuadeant, arbitrantur, controverſiam totam ad hoc momentum capitale reduci, videlicet, quis Dei, decreta ſua ſancientis in relatione ad homines, primarius fuerit ſcopus? utrùm unice ea tulerit ad ſtabiliendam gloriam ſuam, manifeſtando ſua adtributa, &, finis hujus adipiſcendi gratiâ, magnum illud creationis & providentiæ ſchema formando; an verò ſubſtantiarum intelligentium, quas creare ſtatuerat, motus voluntarios reſpexerit, conſiderando nimirùm id, quod diverſis ſub circumſtantiis & poſitionibus, in quibus cernerentur, electuri & ſecuturi eſſent, & decreta ſua iis adtemperando. Videntur mihi duæ illæ reſponſiones, quæ, tanquam oppoſitæ inter ſe invicem, ad ingentem hanc quæſtionem dari ſolent, facilè conciliari poſſe, & conſequenter, ſi huc omnia recidunt, partes, tolerantiæ nullius egentes, in rem ipſam conſentire. Sanè Deus, creandi Mundi decretum formans, unicè ſtatuit perfectiones ſuas modo quo poſſet efficaciſſimo, & magnitudine, ſapientia, & bonitate ſua, digniſſimo, manifeſtare & communicare. Sed ob id ipſum omnes creaturarum adhuc purè poſſibilium actiones conſiderare neceſſe habuit, ut ſchema quàm convenientiſſimum formaret. Præſtanti Architecto ſimilis eſt, qui, propoſitâ ſibi inſignis palatii conſtruendi voluptate vel gloriâ, omnia, quæ fabricam illam ingredi debent, formam & materiam, locum, ſitum, media, operas, impendia, ſecum animo reputat, antequàm de tota re captet conſilium. Sapiens namque, dum opera ſua delineat, finem a mediis ſejungere nequit, nec finem ſibi proponit ullum, niſi media ejus obtinendi præſto eſſe noverit.

79. Neſcio, an forſitan adhuc ſuperſint, qui ſibi imaginentur, ex eo, quòd Deus ſit abſolutus rerum omnium Dominus, inferri poſſe, quòd omnia, quæ extra ipſum ſunt, ipſi ſint indifferentia; quodque, nullâ aliorum habitâ ratione, ſe ſolum ipſe ſpectaverit, atque ita ſine cauſa ulla, ſine delectu, ſine ratione, quoſdam felices reddiderit, alios infelices (ttt). Verùm hoc de Deo docere eſt ſapientiam ei bonitatemque tollere. Ac ſufficit nobis obſervare, eum, dum ſe ipſe ſpectat, nec quidquam eorum, quæ ſibi debet, negligit, cenſendum etiam eſſe, creaturas ſuas curare, iiſque uti modo ad ordinem maximè adcommodato.

(ttt) Addit *Interpr. Lat.* Eamque fortaſsè ſententiam reſpexere, quos §. præcedente bifidum controverſiæ totius caput exponere voluiſſe diximus. Sed talis Doctrina vix ampliùs Sectatores habet alicujus momenti, eam de Deo docere, &c.

Quò magis enim Princeps magnus ac bonus gloriæ ſuæ rationem habet, eò magis ſubditos ſuos felices præſtare cogitabit, quantumlibet Monarcharum omnium foret abſolutiſſimus, quantumvis ejus ſubditi nata ſervituti mancipia, homines proprii (uti Juriſconſulti loquuntur) & arbitrariæ ejuſdem poteſtati penitùs ſubjecti forent. *Calvinus* ipſe, aliique nonnulli ex acerrimis abſoluti Decreti defenſoribus, plæclarè monſtrarunt, Deum habuiſſe *magnas & juſtas rationes* electionis ſuæ ac diſpenſationis gratiarum ſuarum, quanquam ſigillatim nobis haud perſpectas: & pro amore judicandum eſt, rigidiſſimos quoſque Prædeſtinatores a ratione & pietate inſtructiores eſſe, quàm ut ab hac ſententia longiùs recedant.

80. Nulla igitur de hoc argumento controverſiæ ſerra reciprocanda erit (uti ſpero) cum hominibus, a ratione non prorſus abludentibus; magnum tamen ſemper intercedet adhuc inter eos, qui Univerſaliſtæ & Particulariſtæ dicuntur, diſſidium circa ea, quæ de Gratia & Voluntate Dei docent. Interim & hic quoque eo quodammodo propendet animus, ut credam, controverſiam inter eos adeò inflammatam de divina omnes homines ſalvandi voluntate (ſi a controverſia *de Auxiliis Gratiæ* eam ſeparamus) verborum potiùs eſſe, quàm rerum. Nam ſufficit conſiderare, quòd Deus, & quivis alius ſapiens beneficus, in omne bonum, quod fieri poſſit, inclinetur, & quod hæc inclinatio porportionalis ſit præſtantiæ boni, idque (ſi objectum reſpiciatur in præciſione & per ſe) per *voluntatem antecedentem*, uti vocant, ſed quæ non ſemper pleno ſuo effectu abundat, propterea quòd ſapiens iſte multas inſuper alias inclinationes habere debet. Atque ſic ex omnium ſimul inclinationum concurſu conflatur & efficitur id, quod plenam ejus decretoriamque voluntatem adpellamus, quemadmodum ſuprà explicavimus. Itaque cum antiquis optimè dici poteſt, Deum velle omnes homines ſalvos præſtare vi voluntatis ſuæ antecedentis, non autem vi voluntatis ſuæ conſequentis, quæ nunquam effectu ſuo deſtituitur. Quodſi, qui voluntatem hanc univerſalem inficiantur, nolint inclinationem illam antecedentem vocari voluntatem, de ſolo nomine litigant.

81. At alia magis in rem quæſtio eſt circa Prædeſtinationem ad vitam æternam, & circa omnem aliam Dei deſtinationem, utrùm ſcilicet hæc deſtinatio abſoluta ſit, an reſpectiva? Eſt deſtinatio aliqua ad bonum & ad malum: & quia malum aliud eſt morale, aliud phyſicum, inter omnium partium Theologos convenit, ad malum morale deſtinationem eſſe nullam, hoc eſt, neminem ad peccandum a Deo deſtinari. Quod maximum malum phyſicum, nempe damnationem, adtinet, diſtingui poteſt inter deſtinationem & prædeſtinationem; nam prædeſtinatio videtur in ſe includere deſtinationem aliquam abſolutam & anteriorem conſideratione bonarum vel malarum actionum eorum, quod ea reſpicit. Atque ita Reprobi dici poſſunt *deſtinati* ad damnationem, quia cognoſcuntur impœnitentes. Verùm non æquè dici poſſunt *prædeſtinati* ad damnationem, non enim

enim datur reprobatio absoluta, cùm ejus fundamentum sit impœnitentia finalis prævisa.

82. Verum quidem est, dari quosdam Auctores, qui contendunt, Deum, misericordiam & justitiam manifestaturum secundùm rationes se dignas, nobis verò ignotas, adsumsisse electos, & repudiasse adeò reprobos, ante omnem considerationem peccati, ipsius etiam *Adami*; ipsum post hoc demum decretum consultum judicasse permittere peccatum, ut binas illas virtutes suas exercere posset, ac proinde illis, ad ipsos salvandos, in Jesu Christo gratias decrevisse, his verò eas denegasse, ad ipsos puniendos: & hinc Auctores isti dicuntur *Supralapsarii*, quia secundùm illos, decretum puniendi præcedit cognitionem existentiæ futuræ peccati. Sed inter eos, qui se Reformatos nuncupant, opinio hodie communior, cui etiam Synodus Dordracena favet, est Infralapsariorum, *S. Augustini* (uuu) sententiæ satis consentanea, quæ vult, Deum, posteaquàm peccatum *Adami*, generisque humani corruptionem, permittere justis de causis, sed nobis absconditis, statuisset, tum demum misericordia sua tactum, elegisse quosdam e massa illa corrupta, ut gratuitò ob meritum Jesu Christi salvarentur; justitiâ verò suâ impulsum reliquisse alios, ut punirentur damnatione, quam merebantur. Hinc apud Scholasticos ii soli, qui salvantur, dicebantur *Prædestinati*, Reprobati verò *Præsciti*. Fatendum quidem est, ex Infralapsariis quosdam, ut alios taceam, loqui quandoque de Prædestinatione ad damnationem exemplo *Fulgentii* (xxx) & ipsius *S. Augustini*; sed id illis nihil aliud significat, quàm destinationem, nec quidquam prodest rixari de vocabulis, quanquam hæc olim ansa fuerit malè mulctandi *Godeschalci* illius, qui circa medium noni sæculi famam habuit, quique nomen *Fulgentii* adsumsit, ut se indicaret Auctorem istum sequi (yyy).

83. Quod

(uuu) Scribentis: *Ex Adæ origine damnata velut massa una meritæ damnationi tradita, fecit Deus alia in contumeliam vasa iræ: alia in honorem vasa misericordiæ: illis reddens, quod debetur in pœna; istis, quod non debetur in gratia.*

(xxx) *Fulgentius*, Episcopus Ruspensis in Africa, A. 468. natus, diem suum obiit A. 533. Contra Arianos inprimis fortiter stetit, variis scriptis clarus, ut *De duplici prædestinatione ad gloriam & ad pœnam; De Trinitate, &c.* Contra Semi-Pelagianum *Faustum*, Rejiensem Episc. *Libr. VII. de gratia Dei & Libero Arbitrio*, qui quidem non ampliùs exstant. Edita illius Opera sunt Parisiis A. 1684, quibus præmittitur Auctoris Vita, a *Ferrando*, Diacono Carthaginiensi, conscripta.

(yyy) *Godeschalcus*, *f. Gotteschalcus*, Monachus Germanus, sua de prædestinatione & absoluto reprobationis decreto, deque gratia, &c. doctrina nimis curiosa, magnos in Ecclesia occidentali dedit strepitus, donec ipse, secundùm decretum in conventu Episcoporum, apud Carisiacum habito, conditum, sacerdotali dignitate spoliatus, ergastuloque inclusus est, & verberibus durissimis castigatus, dum Librum, quo errores suos complexus erat, *De Prædestinatione*, ipsemet flammis traderet. *Budd.* in Isag. p. 1109. In carcere animam efflavit A. 870.

83. Quod deſtinationem electorum ad vitam æternam adtinet, Proteſtantes æquè, ac Eccleſiæ Romanæ addicti, multùm inter ſe digladiantur, num Electio ſit abſoluta, an verò fundetur in prævisione fidei vivæ, ejuſdemque finalis. Ii, qui Evangelici vocantur, hoc eſt, Confeſſionis Auguſtanæ ſequaces, poſterius adſerunt, creduntque, non recurrendum ad cauſas Electionis occultas, quando manifeſta cauſa, in Pandectis ſacris indicata, reperiri poteſt, nempe fides in Jeſum Chriſtum; videturque ipſis prævisio cauſæ etiam eſſe cauſa prævisionis effectûs. At qui Reformati nominantur, aliter ſentiunt, fatenturque, ſalutem quidem oriri a Fide in Jeſum Chriſtum, ſed obſervant, ſæpè cauſam, effectu priorem in executione, eſſe poſteriorem in intentione, uti cùm cauſa eſt medium, & effectus eſt finis. Itaque quæſtio eſt, utrùm fides hominis, an verò ſalvatio ſit anterior in intentione Dei, hoc eſt, an prius velit hominem ſalvum facere, quàm fidelem (zzz)?

84. Hinc patet, quæſtionem inter Supralapſarios & Infralapſarios ex parte, tum deinde hos inter & Evangelicos, eò redire, ut benè concipiatur ordo, qui eſt in decretis Dei. Fortaſsè diſputatio hæc tota uno ictu amputari poſſet, cunctis ritè expenſis ſtatuendo, omnia Dei decreta, de quibus agitur, eſſe ſimultanea non tempore ſolùm, de quo nemo dubitat, ſed etiam *in ſigno rationis*, vel in ordine naturæ. Et certè, Formula Concordiæ, poſt loca quædam *S. Auguſtini*, & ſalutem, & media, eò perducentia, uno eodemque decreto Electionis complexa eſt. Ut autem ſimultaneitas iſta deſtinationum, ſive decretorum, de quibus agitur, meliùs oſtendatur, recurrendum eſt ad methodum, qua plus ſimplici vice jam uſus ſum, quæ huc redit, ut Deus, antequam quidquam decerneret, inter alias rerum ſeries poſſibiles conſideraverit eam quoque, quam poſtea

(zzz) In cit. ad §. 77. Collectione Epp. *Petrus Baro* tres has *de Prædeſtinatione* ſententias in compendio exhibet p. 41. ſqq. & tertiam quidem ita effert p. 44. Deum velle omnes homines ſervari, neminemque perire, & Chriſtum pro omnibus eſſe mortuum, ideoque Deum neminem unquam odiſſe, nec odiſſe propoſuiſſe, quatenùs hominem a ſe factum, ſed tantum *quatenùs peccatorem*: immò omnibus in *Adamo* lapſis & peccatoribus Chriſtum promiſiſſe & miſiſſe, qui caput Serpentis contereret, &, quod perierat, repararet: ideoque etiam voluiſſe, ut omni creaturæ, id eſt, cuivis homini, Evangelium adnunciaretur, ut omnes & ſinguli ad agnitionem veritatis pervenire & ſervari poſſent, quam Dei voluntatem Patres *antecedentem* vocant. Itaque quòd quidam ſerventur ex Deo, meraque ejus gratiâ, id eſſe: quòd autem alii damnentur, ex eorum id malitia & pravitate exiſtere, quæ *conſequens* Dei voluntas dicitur; ſequitur etenim hominum in peccato perſeverantium impœnitentiam. Et poſt pauca: Hæ igitur ſententiæ ſic inter ſe conſentiunt & diſſentiunt, ut prima & ſecunda damnationis & ſalutis neceſſitatem includant, & hominibus imponant. Tertia non item. Sed hæc Prædeſtinationem, licèt ſit ipſa apud Deum immutabilis, negat tamen immutabiles reddere hominum voluntates, neceſſitatemque illis inferre, ne Deum auctorem peccati, hominumque exitii, faciat *&c.*

poſtea adprobavit, in cujus idea repræſentabatur, quomodò protoplaſti peccaturi eſſent, poſteritatemque ſuam depravaturi, quo pacto Jeſus Chriſtus humanum genus eſſet redempturus, quomodò pars, variis gratiæ viis adjuta, ad fidem finalem & ad ſalutem perventura, & quomodò alii, vel cum, vel ſine iiſdem aliiſve gratiæ donis, perſeveraturi in peccato & damnandi eſſent; ut Deus cenſeatur non adprobaſſe hanc ſeriem, niſi ubi totam ſigillatim expendiſſet, atque adeò nihil decretoriè ſtatuiſſe circa ſalvandos vel damnandos, niſi priùs omnibus eam ingredientibus ponderatis, & cum contentis aliarum quoque ſerierum poſſibilium comparatis. Itaque id, quod pronunciat, totam ſimul ſeriem reſpicit, cui duntaxat exiſtentiam decernit (aaaa). Ad alios vel alio modo ſalvandos, neceſſe fuiſſet, aliam omninò ſeriem generalem eligi, omnia enim in ſerie qualibet connexa ſunt. Atque in hoc rem concipiendi modo, qui ſapiente digniſſimus eſt, cujus actiones quàm fieri poteſt maximè conſentiunt, non niſi unum decretum Dei totale locum habet, nempe decretum creandi talem Mundum, quod quidem decretum totale æqualiter omnia decreta particularia complectitur, nullo inter illa ordine relicto; quamvis ex alio capite dici poſſit, quemlibet actum particularem voluntatis antecedentis, in collectione totali contentum, habere ſuum pretium atque ordinem pro menſura boni, in quod actus iſte inclinat. Sed hi actus voluntatis antecedentis decreta non adpellantur, cùm necdum ſint infallibiles (bbbb), & ſucceſſus eorum a collectione totali dependeat. Re ita ſumtâ, omnes difficultates, quæ circa hoc argumentum adferri poſſunt, ad eas recidunt, quas jam tetigimus & ſubmovimus, cùm mali originem expenderemus.

85. Reſtat una tantùm gravis momenti diſcuſſio, quæ ſuas habet difficultates particulares: ea eſt de diſpenſatione mediorum & circumſtantiarum, ad ſalutem & damnationem conferentium; quæ inter cætera materiam *de auxiliis Gratiæ* complectitur, de qua (a tempore Congregationis *de Auxiliis*, ſub *Clemente VIII.* habitæ; in qua Dominicanos inter & Jeſuitas concertatum fuit) non facilè Roma patitur vulgari libros. Apud omnes in confeſſo eſſe debet, Deum eſſe perfectè bonum ac juſtum, bonitate ipſius fieri, ut quàm poteſt minimè contribuat ad ea, quibus homines

(aaaa) In optimo; quod *Vir ill.* delineat, ſyſtemate neceſſitas quædam quaſi ferrea, a nonnullis illi imputata, omninò exulat. Deus peccatum non vult: permittit tantùm, conſequenter aliis aliter faciendi potentiam haud eripit: homines liberè, hoc eſt, cum facultate declinandi, peccant: qui damnantur, ex permiſſione divina, potuiſſent etiam non damnari. En gratiam univerſalem, non particularem.

(bbbb) *Interpr. Lat.* infallibiles, finales & deciſivi, quia ſucceſſus eorum adhuc dependet a collectione inclinationum totali, aliis collectionibus, ſive alteri cuicumque ſeriei, prævalitura. Itaque decretum non niſi de toto fertur. Re ita ſumta, &c.

mines reddi nocentes possunt, & quàm potest maximè ad ea, quæ ipsorum saluti inserviunt (scilicet tantùm, quantùm ordo rerum generalis permittit) ipsius porrò justitiam prohibere, quo minùs insontes damnet, & bonas actiones sine præmio relinquat; quin etiam justam eum proportionem in pœnis & præmiis servare. Interim tamen hæc idea, quam de bonitate & justitia Dei habere debemus, non satis locum invenire videtur in actionibus suis, circa salutem & damnationem hominum nobis cognitis, & hoc est, quod *difficultates* circa peccatum, ejusque remedia, parit.

86. Prima difficultas est, quo pacto anima, salvâ Dei justitiâ, potuerit infici peccato originali, quod est peccatorum actualium radix; videtur enim Deus hominem ipsi peccato sine injustitia exponere non potuisse. Hæc difficultas tres de animæ origine opiniones peperit. Prima *de præexistentia animarum humanarum* in alio mundo, vel alia vita, in qua peccaverant, & ideò ad hoc humani corporis ergastulum fuerant damnatæ, opinio fuit Platonicorum (cccc), *Origeni* tributa, quæ etiamnum hodie sectatores reperit. *Henricus Morus*, (dddd) Doctor Anglus, aliquid hujus dogmatis justo volumine propugnavit. Quidam præexistentiæ hujus defensores ad Metempsychosin usque progressi sunt. Ita nuper *Helmontius* filius (eeee) sensit, & Auctor ingeniosus Meditationum quarundam metaphysicarum, Anno MDCXXVIII. sub nomine *Guilielmi Wander* editarum, eodem propendere videtur. Altera opinio *Traductionem* adstruit, quasi anima infantium ab anima vel animabus eorum, a quibus generantur, perinde ac corpus a corpore, *per Traducem* generaretur. *S. Augustinus* huc inclinabat, ut peccatum originale meliùs salvaret. Doctrinam hanc major etiam Confessionis Augustanæ Theologorum pars profitetur. Interim non universim apud eos recepta est, quandoquidem Academiæ Ienensis, Helmstadiensis, & aliæ, dudum illi adversatæ fuerunt. Tertia, eaque receptissima hodie, opinio *Creationem animæ* propugnat, & a majori Scholarum Christianarum parte defenditur, sed omnium maximè

(cccc) Hinc *Plato* discere idem putavit ac reminisci, idque pro criterio veritatis habuit, si memoria cum recente sensu congruat: v. ill. Viri, *Jo. Gottl. Heineccii Elem. Philos. Rational. P. I. c. III. §. LXV.* Hinc definit idem *Philosophiam* per *Solutionem animæ a corpore, & conversionem quandam ad ea, quæ revera sunt, & intellectu videntur.*

(dddd) *Henricus Morus*, Theologus Cantabrigiensis, de quo v. *Bælius* in *Nouvell. de la Rep. des Lettr. May 1684. p. 301. Otium Hannov. p. 188.* Opinionem hanc defendit *Lib. I. Myster. Piet. c. 9.* Opera ejus Philosophica A. *1679.* duobus tomis in fol. Londini prodierunt.

(eeee) *Francisc. Mercurius van Helmont, Jo. Baptistæ* filius, natus A. *1618.* denatus Colon. ad Spream *1699.* De eo *Vir illustris* in *Felleri Otio Hannoverano*, §. CLXXX. p. 227. Primaria, *ait*, opinio, quam ille sustinuit, est *Metempsychosis*; statuit nimirùm, animas corporum mortuorum immediatè transire in corpora recèns natorum, sicque easdem animas semper in hoc Mundi Theatro suam ludere personam. "

ximè premitur difficultatibus circa peccatum originale (ffff).

87. In hanc Theologorum de Animæ humanæ origine controverſiam irrepſit diſceptatio philoſophica de *origine formarum*. *Ariſtoteles* & Schola poſt ipſum dixere *Formam* id, quod eſt principium actionis, & in eo reperitur, quod agit. Hoc principium internum eſt vel ſubſtantiale, ſeu primitivum, quod Anima vocatur, quando corpus organicum adficit; vel accidentale, quod vocari ſolet *Qualitas*. Idem Philoſophus dedit animæ nomen genericum *Entelechiæ* vel *actus*. Hæc vox *Entelechia* veriſimiliter oritur a voce Græca, quæ perfectum (gggg) ſignificat; quamobrem celebris ille *Hermolaus Barbarus*, verbum verbo reddens, Latinè vertit *Perfectihabiam*, actus enim eſt complementum potentiæ: ſed hoc ſolum ut diſceret, nihil ſanè neceſſe erat conſulere Diabolum, uti eum feciſſe narrant (hhhh). Philoſophus autem Stagirites duo actuum genera concipit, Actum permanentem & Actum ſucceſſivum. *Actus* permanens, vel durabilis, nihil aliud eſt, quàm *Forma*, vel ſubſtantialis vel accidentalis: forma ſubſtantialis (uti verbi gratiâ Anima) eſt omnino permanens, ut ego quidem arbitror, & accidentalis tantùm ad tempus permanet. Sed actus omninò fugitivus, cujus natura tranſitoria eſt, in ipſa actione conſiſtit. Oſtendit alibi (iiii), notionem Entelechiæ non penitùs contemnendam eſſe, cumque permanens ſit, non ſolum inſinuare nudam *facultatem*, activam, ſed etiam id, quod vocari poteſt *vis*, *conatus*, ex quo actio ipſa ſequi debet, ſi nihil impediat. Facultas non, niſi *adtributum*, eſt, aut ſubinde *modus*; at *vis*, quando ſubſtantiam ipſam non ingreditur,

(ffff) Ita *Jo. Zeiſoldus*, *Dan. Stahlius*, alii, creationem defenderunt. *Auguſtinus* in *Epiſt. XXVIII. ad Hieron.* fatetur, ſe difficultatem de propagatione peccati originalis, ſtante creatione animæ, neque orando, neque legendo, neque meditando, neque ratiocinando ſuperare potuiſſe, a Pelagianis hinc magnus Traducianorum Patronus & Traducianæ nationis Primas dictus eſt; quanquam is pro hac ſententia ſe nuſquam declaravit, cumque aliis quibuſdam Patribus τὸ ἐπέχειν eligere maluit. Videtur autem inprimis obſtare ſimplicitas animæ, quo minùs cum corpore propagetur a parentibus per generationem, placitumque originem ſuam debere Materialiſtis, animæ ſimplicitatem negantibus. V. Traducianorum ſententiam apud *Sperlingium*, Tr. *de Formatione Hominis in utero*, cap. II. p. 32. ſqq. ed. Viteb. 1641.

(gggg) ἐντελέχειαν.

(hhhh) Sine fundamento Traditionem hanc eſſe judicat Litteratiſſ. *Stolle*, in *Hiſt. Litt. P. II. c. I. §. LXXXIII. not. y. Hermolaus Barbarus*, Venetus, A. 1453. uti laud. Vir ſcribit, uti Cel. *Jœcher* L. ſuprà cit. A. 1454. d. 4. Maj. natus, ex peſte Romæ mortuus, ſec. *illum*, A. 1493. ſec. *hunc*, A. 1494.

(iiii) *In principiis*, puta, *Philoſ. conf. Comm. Brutorum*: quam Cl. *Kortholtus* exhibet in *Coll. Epp. T. I. p. 189. ſqq.* Hic §. V. Et proinde admittendum eſt aliquid præter materiam (quam §. I. in Antitypia & Extenſione conſtituit) quòd ſit tam principium perceptionis, ſeu actionis internæ, quàm motus, ſeu actionis externæ. Et tale principium adpellamus ſubſtantiale, item vim primitivam, ἐντελέχειαν τὴν πρώτην, uno nomine animam, quod activum cum paſſivo conjunctum ſubſtantiam completam conſtituit. *&c.*

(hoc est, *vis*, quæ non est *primitiva*, sed *derivativa*,) est *qualitas*, quæ est distincta, & a substantia separabilis. Ostendi etiam, quomodò concipi possit, Animam esse vim primitivam, modificatam, & variatam per vires derivativas sive qualitates, & exercitam per actiones.

88. Jam verò Philosophos multùm divexavit origo formarum substantialium. Nam dicere compositum ex Forma & Materia produci, Formam verò *comproduci*, nihil est dicere. Opinio communis fuit, formas ex potentia materiæ educi, quod vulgò *Eductio* vocatur: nec istud nos aliquid magnoperè docet, explicabatur tamen quodammodo comparatione *figurarum*, nam statuæ figura non producitur, nisi demendo marmor superfluum. Hæc comparatio locum habere posset, si forma sita esset in nuda limitatione, quemadmodum figura. Aliqui crediderunt, formas e cœlo demitti, immò datâ operâ creari, dum corpora producuntur; *Julius Scaliger* innuit, fieri posse, ut formæ potiùs educerentur e potentia activa causæ efficientis (hoc est, Dei, si creentur, vel aliarum formarum, si generentur,) quàm e potentia passiva materiæ, & hoc erat redire ad traductionem, quando fit aliqua generatio. *Daniel Sennertus*, Medicus & Physicus Wittebergæ celebris, hanc sententiam excoluit, maximè circa corpora animata, quæ per semina multiplicantur (kkkk). Italus quidam, in Belgio degens, *Julius Cæsar della Galla*, & Medicus quidam Groningensis, *Joannes Freitagius*, vehementer admodum insurrexere contra *Sennertum*; at *Joannes Sperlingius*, Professor Wittebergensis, apologiam Magistri sui condidit, ac denique cum *Joanne Zeisoldo*, Professore Ienensi, creationem animæ humanæ tuente, digladiatus est.

89. Verùm traductio & eductio, quando de invenienda origine animæ agitur, æquè sunt inexplicabiles. Non eo modo se res habet cum formis

(kkkk) *Daniel Sennertus*, Wratislaviensis, Medicus celeberrimus, A. 1572. d. 25. Nov. natus: Primus Chemicæ artis in Medicina usum probare & commendare ausus est in Academia Vitebergensi, ubi A. 1602. Medicinæ Professor factus est: obiit A. 1637. d. 21. Jul. Testantur id Viri scripta: *Epitome Scientiæ naturalis Viteb.* 1618. 1624. & 1633. *in* 8. *De Chemicorum consensu & dissensu cum Aristotelicis & Galenicis*, ibid. 1629. 4. & *Hypomnemata Physica*, ed. & *Francof.* 1650. *Jo. Sperlingius*, ejus Discipulus, Thuring. natus A. 1603. d. 12. Jul. & Viteb. in Professione Physices mortuus A. 1658. Præceptorem contra tela adversariorum fortiter defendit. Inprimis ei & *Sennerto* se opposuit *Jo. Freitagius*, Medicinæ in Acad. Groningensi Professor, in Libro Amstel. 1637. in 8. prodeunte sub Tit. *Novæ Sectæ Sennerto-Paracelsicæ, recens in Philosophiam & Medicinam introductæ, qua antiquæ veritatis oracula, & Aristotelicæ ac Galenicæ doctrinæ fundamenta convellere, & stirpitùs eruderare moliuntur novatores, deductio & solida refutatio.* Hoc in Libro, *ait Buddæus Isag. p.* 267. non scribere, sed furere videtur. Post defendit se contra Prof. Ienensem, *Jo. Zeisoldum*, in Quæstione de *Origine formarum substantialium*, quas non e potentia materiæ educi, nec in materiam induci, sed cum materia traduci adierebat. *Institutiones* illius *Physicæ* Viteb. prodierunt 1638, 1645, 1653. *&c.* in 8. *Anthropologia Physica*, ib. 1647. conf. dicta ad §. 86. Conf. *Bælii* Diction. Tit. *Sennert.*

formis accidentalibus, cùm hæ non ſint aliud, quàm modificationes ſubſtantiæ, earumque origo per eductionem, hoc eſt, per variationem limitationum, explicari poſſit, prorsùs ſicut origo figurarum. Sed res longè alia eſt, quando agitur de origine ſubſtantiæ, cujus etiam ortus & interitus æquè ſunt explicatu difficiles. *Sennertus* & *Sperlingius* auſi non ſunt admittere ſubſiſtentiam & indeſtructibilitatem animarum in brutis, aliiſque formis primitivis, quanquam agnoſcerent eas eſſe indiviſibiles & immateriales. Sed ſciendum eſt, eos indeſtructibilitatem cum immortalitate confudiſſe, per quam in homine intelligimus, non ſolùm animam, ſed & perſonalitatem ſubſiſtere, hoc eſt, ubi animam humanam immortalem dicimus, ſubſiſtere judicamus id, quo fit, ut ea ſit eadem perſona, quæ ſervat qualitates ſuas morales, conſervando *Conſcientiam*, vel perceptionem reflexivam internam ejus, quod ipſa eſt; id quod eam pœnæ præmiique capacem reddit. Sed conſervatio iſta perſonalitatis in animabus belluarum locum minimè reperit: quare eas inoccidiuas, ſive indeſtructibiles, quam immortales, dicere malim. Interim hæc æquivocatio magnam videtur in Thomiſtarum (llll), aliorumque boni commatis Philoſophorum, doctrina inconſequentiam peperiſſe, qui omnium animarum immaterialitatem, ſive indiviſibilitatem, agnoverunt, nec tamen fateri voluerunt earum indeſtructibilitatem, magno cum præjudicio immortalitatis animæ humanæ (mmmm). *Joannes Scotus* (nnnn), (id quod aliàs *Hibernum* ſeu *Erigenam* deſignabat) Auctor tempore *Ludovici Pii*, ejuſque filiorum, clarus, pro conſervatione animarum omnium ſtabat: nec video profectò, cur minus incommodum ſit, atomos cum *Epicuro* vel *Gaſſendo* perennes ponere, quàm ſubſtantias omnes verè ſimplices & indiviſibiles, quæ ſolæ & genuinæ atomi naturæ ſunt, perpetuitate donare. Hinc meritò apud *Ovidium* generatim dixit *Pythagoras*:

Morte carent animæ.

90. Jam cùm regulas amem ſibi conſtantes, quæ exceptiones quàm licet pauciſſimas patiantur; vide, quid mihi in hac ingentis momenti quæſtione omni ſenſu quàm maximè conſentaneum rationi ſit viſum: cenſeo, animas, & generatim ſubſtantias ſimplices, nec initium, niſi per creationem, nec finem, niſi per annihilationem, habere poſſe: cumque organi-

(llll) Ill. *Leibnitius* in *Otio Hannover. Felleri* p. 228. *Thomas d'Aquin* a déja dit, que les ames des animaux ſont indiviſibles, d'où il s'enſuit, qu'elles ſont incorruptibles. Apparemment qu'il n'a pas voulu s'expliquer plus ouvertement, & s'eſt contenté d'avoir poſé le fondement.

(mmmm) Addit *Interpr. Lat.* cui probationem ſuam ſubtrahebant, ſubſtantiarum ſimplicium deſtructionem admittentes.

(nnnn) *Jo. Scotus Erigena, ob translata in linguam Latinam* Dionyſii Areopagitæ *Opera, Lib. de diviſione naturæ, de Prædeſtinatione Dei contra Gotteſchalcum*, clarus: A. 800. ab aliquo ſuorum diſcipulorum ſcalpello ictus, periit.

corum corporum animatorum formatio ſecundùm naturæ ordinem explicari non poſſe videatur, niſi *præformatio* jam tum organica ponatur, inde intuli, id, quod nos generationem vocamus animalis, nihil aliud eſſe, quàm transformationem & augmentationem: itaque, cùm id ipſum corpus jam ante conceptionem organizatum fuerit, putandum eſt, illud jam tum animatum fuiſſe, eandemque animam habuiſſe: uti *vice verſa* judico ex conſervatione animæ, poſtquàm ſemel creata eſt, animal etiam conſervari, & mortem adparentem nihil eſſe, niſi involutionem; cùm veriſimile non ſit, in ordine naturæ exiſtere animas prorſus ab omni corpore ſeparatas (oooo), aut initii naturalis expertes, naturæ viribus deſinere poſſe.

91. Poſtquàm ordinem tam concinnum, & regulas tam genêrales, intuitu animalium ſtabilivimus, rationi minus videtur congruum, hominem inde prorſus excludi, & omnia circa animam ſuam miraculo peragi. Et monui plus ſimplici vice, ad Dei ſapientiam pertinere, ut omnia in operibus ſuis ſint harmonica, naturaque ſit gratiæ parallela. Itaque exiſtimem, animas, quæ aliquando erunt humanæ, non minùs quàm aliarum ſpecierum animas, jam fuiſſe in ſeminibus, regrediendo per omnes majores uſque ad *Adamum*, & adeò ab initio mundi in quadam corporis organici ratione ſemper exſtitiſſe, in quo *Swammerdamius*, *R. P. Mallebranchius*, *Bælius*, *Pitcarne*, *Hartſoeckerus* (pppp), aliique viri doctiſſimi magno numero, mecum ſentire videntur. Atque hæc doctrina ſatis confirmatur obſervationibus microſcopicis *Leeuwenhoeckii* (qqqq), aliorumque ſolertium obſervatorum. Sed mihi multas ob cauſas etiam congruum eſſe videtur, ut non præexſtiterint, niſi tanquam animæ ſenſitivæ vel animales, perceptione ſenſuque præditæ (rrrr), ac ratione deſtitutæ, man-

(oooo) Addit *Interpr. Lat.* vel ex corpore in corpus devolitantes.

(pppp) *Nicol. Hartſoecker*, Goudæ natus A. 1656. d. 26. Mart. ſcripſit *des élémens du corps naturel*, quod Schedium legitur in *Journal des Sçavans*, it. *Hiſtoire des Ouvrages des Sçavans*, uti & ejuſdem *Principes de Phyſique*, de quibus conf. *Otium Hannov.* p. 413.

(qqqq) *Anton. van Leeuwenhoeck*, Delphis natus A. 1632. d. 24. Oct. factus membrum Soc. Reg. Londin. A. 1679. *Arcana* illius *Naturæ detecta*, in vernacula exarata, A. 1695. Latinâ veſte induta prodiere T. V. in 4. De eo *Vir ill.* Leeuwenhoeckius, *celeberrimus in Batavis per Microſcopia obſervator*, *quaſdam ſuas obſervationes Anatomicas*, *nondum editas*, *ad me miſit.* Et poſt pauca: *Certum eſt ab* Hugenio, *ſummi judicii Viro*, *a* Societate Anglica, *& ipſo* Hookio, *in Microſcopiis æmulo*, *æſtimatas*, *& minimè pro commentitiis habitas fuiſſe* Leeuwenhoeckii *obſervationes.* In *Coll. Kortholtiana T. I. Ep. CCV. ad* Seb. Kortholt. §. III. p. 349.

(rrrr) *Theologus Romano-Cathol.* jam ſæpè citatus, *quinto* loco ait: *Non placet quod §. 91. dicitur*, animas humanas (ſaltem ut ſenſitivas & animales, quibus poſtea ratio acceſſerit[1]) ab initio mundi in quadam corporis organici ratione exſtitiſſe. Ad hoc Interpres Latin. *Fortunius Lycetus*, illuſtris Peripateticus, ineunte priori ſæculo tres Libros edidit, inſcriptos *de Ortu Animæ*

manſerintque eo in ſtatu, donec homo, cui quæque debebatur, generaretur, tum demum rationem accepturæ; ſive modus naturalis ſuppetat elevandi animam ſenſitivam ad perfectionem animæ rationalis (quod non ita facilè agnoſco) ſive Deus per operationem quandam particularem, vel (ſi mavis) tranſcreationem huic animæ rationem largiatur. Quod eò faciliùs admitti poteſt, quò frequentiùs revelatio multas alias operationes immediatas Dei in animas noſtras docet. Hæc explicatio videtur ſolvere perplexos illos nodos, quos hoc in loco Philoſophi vel Theologi nectunt: cum difficultas originis formarum prorsùs ceſſet, & divinæ juſtitiæ longè convenientius ſit, animæ, phyſicè vel animaliter jam corruptæ per *Adami* peccatum, dare novam perfectionem, quæ in Ratione cernitur, quàm animam aliquam, rationalem per creationem vel aliter, in corpus demittere, in quo moraliter ſit corrumpenda.

92. Jam verò cùm anima ſemel fuerit ſub peccati dominatu, & in procinctu ejus actu committendi, quàm primùm homo rationis exercendæ compos fuerit; nova quæſtio exoritur, an hæc diſpoſitio hominis, nondum per baptiſmum regenerati, ſufficiat ad ejus damnationem, etiamſi ad peccatum actuale nunquam deveniat, uti contingere poteſt, & ſæpe contingit, ſive ante ætatem rationis moriatur, ſive ante uſum ejus hebeſcat. Adſerunt aliqui, *S. Gregorium Nazianzenum* id negare (*Orat. de Baptiſmo*;

Animæ humanæ, quorum ſcopus eſt, oſtendere, *quod anima humana, quantùm ad ſui partes ratione carentes, vegetalem, inquam, & ſenſitricem, prodeat omninò a patre mediante ſemine .... at quantùm ad partem rationalem, proximè a Deo creari, & infundi corpori organizato.* His enim omninò verbis in calce Libri ſui loquitur, quod opus Auctori ſuo famam apud eruditos conciliaſſe dicitur, nec unquam, quod ſciam, cenſura notatum fuit.

His adde, quod *Hyacinthus Tonti* Ordinis Eremitarum *S. Auguſtini* publicus in Academia Patavina Sacrarum Litterarum Interpres, edito Patavii nuper libello, cui titulus: *Auguſtiniana de rerum creatione ſententia*, adſerere non dubitet, &, ſi Diario Trevoltiano fides (Februarii 1716. pag. 351.) bene probet, *S. Auguſtinum* in ea fuiſſe ſententia, quam nonnulli recentiores Philoſophi adoptarunt, omnia corpora, quæ naſci videntur, evolvi duntaxat, & ab ipſo creationis momento primis ſpeciei ſuæ corporibus organicis fuiſſe incluſa. Videri poteſt libelli hujus caput 14. & poſtremum a pag. 98. cum quo conferre juverit, quæ habet eruditiſſimus Cardinalis *Noriſius* Vindiciarum Auguſtinianarum cap. 4. §. 3. in fine, editionis Patavinæ anni 1708. pag. 53. col. 2.

Binæ iſtæ *Lyceti Tontii*que poſitiones ſi jungantur in unum, prodibit inde concluſio non multùm diſcrepans ab adſerto *Leibnitiano*. *Leibnitius* enim in una eademque anima gradum ſenſitivum præexiſtentem in protoplaſtis diſtinguit realiter a ſuperveniente, dum homo generatur, gradu rationalitatis. Sic enim uno circiter, antequàm *Theodicæam* ederet, anno ad me ſcripſit. *Non ergo dicemus dato novo eſſentiali gradu novam animam dari. Hos gradus adpellare licebit facultates, aliquo modo non invicem dependentes .... putem autem gradus eſſentiales non niſi a Deo dari & tolli poſſe, quod ſecus eſt in qualitatibus derivativis.*

Conf. in tota hac materia Cel. *Wolffius Pſychol. Rational. Lat.* Sect. IV. C. II.

Baptiſmo (ssss);) ſed *S. Auguſtinus* ſententiam tenet adfirmativam, contendens, ſolum peccatum originale ſufficere ad merendas inferni flammas, quamvis ea opinio valdè dura ſit, ne quid ampliùs dicam. Quando autem hic de damnatione & inferno loquor, intelligo dolores, nec nudam felicitatis æternæ privationem, intelligo *pœnam ſensûs*, *non damni*. *Gregorius Ariminenſis*, Auguſtinianorum Magiſter Generalis (tttt), cum paucis aliis, contra receptam in Schola ſui temporis opinionem, *S. Auguſtinum* ſecutus eſt, & propterea *tortor infantum* adpellabatur. Scholaſtici (uuuu), nolentes eos in flammas inferni mittere, certum ipſis limbum adſignarunt, in quo nihil patiantur, nec puniantur, niſi ſola viſionis beatificæ privatione. Revelationes *S. Brigittæ* (xxxx) (uti vocantur) Romæ in magno pretio habitæ, huic etiam dogmati velificantur. *Salmeron* (yyyy) & *Molina*, poſt *Ambroſium Catharinum* (zzzz) alioſque, concedunt ipſis beatitudinem quandam naturalem; & Cardinalis *Sfondratus*, Vir eruditione & pietate inſignis, qui idem probat, eò tandem progreſſus eſt, ut ſtatum eorum, utpote ſtatum felicis innocentiæ, ſtatui peccatoris ſalvati quodammodo præferret (aaaaa), uti adparet ex libro ejus, cui

(ssss) *Parvuli nec cœleſti gloria, nec ſuppliciis a juſto Judice adficientur, utpote qui licèt baptiſmo conſignati non fuerint, improbitate tamen carent*: Verba ſunt *Greg. Naz.*

(tttt) *Gregorius Ariminenſis*, celeb. Scholaſticus, mortuus Viennæ A. 1358. *Auguſtinus*, contra Pelagianos diſputans, gratiam regenerationis perperam Sacramento baptiſmi adligavit: cæterùm docens, peccatum originale pœnam non tantùm damni, ſed & ſenſûs, & quidem ignis æterni, manere.

(uuuu) In ipſa gehenna ex iis quidam parvulos puniendos eſſe credebant, mitiore tamen pœnâ, quàm cæteros, per *detentionem*, non per *uſtionem*.

(xxxx) *Brigitta*, Princeps Suecica, *Ulphonis*, Nericienſis Principis, conjux, poſt cujus obitum Ciſtercienſium ordini adſcripta, *Revelationum Libros & Orationes divinitùs revelatas* edidit, & a *Bonifacio VIII.* in Sanctorum numerum relata eſt; mortua A. 1373.

(yyyy) *Alphonſ. Salmeron* Jeſuit. Toledan. Neapoli mortuus A. 1585. Locus exſtat *Diſp. 48. in Cap. V. Ep. ad Romanos.*

(zzzz) *Ambroſius Catharinus*, Sienæ natus, Neapoli mortuus anno 1552. Varia ſcripſit, uti *De conceptione B. Virginis*; *De providentia & præſcientia Dei*; *De prædeſtinatione*; *de conſummata gloria Chriſti & B. Virginis*, &c.

(aaaaa) Licet Deus (*ait loco ſuprà cit. ad §. 12.*) ad cœleſtem gloriam non eos (*parvulos*) admiſerit; alio tamen, multoque majori, beneficio adfeciſſe, quod illi ipſi longè cœlo prætuliſſent, & nos quoque, ſi electio daretur, multo majoris pretii, quàm cœlum, duceremus. Id verò beneficium fuit, quod fato præmaturo abreptos innocentiæ ſuæ perſonalis ſecuros reddidit, & quàm plurimis peccatis, cùm venialibus, tum mortalibus, ac præſentiſſimis, infinitiſque peccandi periculis, ſubduxit, quibus procedentibus annis certiſſimè implicandi erant, addicendique perpetuis gehennæ incendiis, juxta illud Sap. 4. *Raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum ejus*; quod præſertim de filiis infidelium veriſſimum eſt. Hoc verò innocentiæ perſonalis donum, & immunitatis a peccato, tantum eſt, ut ipſi parvuli millies cœlo carere malint, quàm vel uno peccato involvi, nulluſque Chriſtianorum eſt, cujus non idem votum eſſe debeat. Quid ergò conqueri

cui titulus: *Nodus Prædeſtinationis ſolutus*: hoc verò aliquanto nimium eſſe videtur; verum quidem eſt, animam, uti oportet, illuſtratam, nolle peccare, quamvis peccando omnes, quæ excogitari queunt, voluptates maximas conſequi poſſet: ſed caſus optionis innocentiam inter & veram beatitudinem eſt caſus chimæricus, & præſtat obtinere beatitudinem (licèt poſt pœnitentiam) quàm ea ſemper privari.

93. Multi in Gallia Antiſtites & Theologi, qui diſceſſionem a *Molina* facere, & *S. Auguſtino* adhæreſcere amant, inclinare videntur in ſententiam magni illius Doctoris, infantes, ætate innocentiæ ante ſuſceptum baptiſmum mortuos, æterno rogo damnantis. Adparet id ex ſupra citata Epiſtola, quam ad *Innocentium XII.* Pontificem, quinque inſignes Galliæ Antiſtites adversùs hunc Cardinalis *Sfondrati* Librum poſthumum conſcripſere; in qua tamen doctrinam de infantum, ſine baptiſmate mortuorum, pœna purè privativa damnare auſi non ſunt, cum viderint illam venerabili *Thomæ Aquinati*, aliiſque magnis Viris, probari (bbbbb). Taceo illos, qui hinc Janſeniſtæ (ccccc), illinc *S. Auguſtini* diſcipuli vocantur, nam ipſi ſe pro Patris hujus ſententia ſtare planè fortiterque profitentur. Enimverò fatendum eſt, hanc ſententiam neque in Ratione, nec in Scriptura, ſufficiens habere fundamentum, laborareque duritate, quæ non poſſit non eſſe maximæ offenſioni. *Nicolius* eam ſatis malè excuſat in ſuo *de Unitate Eccleſiæ* Libro, quem *Juriæo* oppoſuit, quanquam *Bælius Nicolium* tueatur cap. 178. Reſponſionis ad Quæſita Provincialis tom. III. *Nicolius* cauſatur, in Religione Chriſtiana dari adhuc alia nonnulla dogmata, quæ dura videantur. Sed præterquàm quòd inde non ſequatur, licere ſine probatione multiplicare has duritates, conſiderandum eſt, alia illa dogmata, a *Nicolio* adlegata, uti ſunt peccatum originale, & pœnarum æternitas, non, niſi externam ſpeciem duritatis atque injuſtitiæ, habere; cùm contrà damnatio infantum, ſine peccato actuali mortuorum, & ſine regeneratione, verè dura & injuſta foret, hocque reverâ eſſet innocentes damnare. Quod me adducit, ut credam, eorum, qui hoc tuentur, opinionem nunquam, ne in ipſa quidem Eccleſia Romana, penitùs prævaliturum. Theologi Evangelici magna cum moderatione hac de re differere ſolent, iſtaſque animas Creatoris ſui judicio clementiæque permittere. Et ſanè latent nos omnes viæ extraordinariæ, quibus Deus ad illu-

conqueri de Deo poſſunt, aut quid ipſis mali fecit, ſi non quidem cœlo, ſed alio beneficio donavit, quod multò præſtantius cœlo eſt, quodque & ipſi, & omnes ſapientes, ſi poteſtas eligendi daretur, longè cœlo præferrent? Quodſi Deus id egit, quod & ipſi, & nemo alius non optaret, ergo nulla dolendi, nulla conquerendi, ſed magna laudandi, grateſque agendi, cauſa eſt. "

(bbbbb) *Thomæ* Loca, huc pertinentia, v. gr. *de Malo Quæſt. 5. art. 2. & 3. &c.* ipſe *Sfondratus L. cit.* prolixè adlegat, p. 175 -- 178.

(ccccc) V. *Janſenii* pecul. Tr. *de ſtatu parvulorum.*

illuminandas animas uti poteſt (ddddd).

94. Dici poteſt, eos, qui ob ſolum originale peccatum, adeoque infantes ſine baptiſmate, & extra ſocietatem, mortuos, damnant, imprudentes, incidere in quendam uſum diſpoſitionis humanæ, & præſcientiæ divinæ, quem in aliis improbant: nolunt, Deum negare gratiam ſuam iis, quos prævidet reſtituros, nec prævisionem iſtam, aut diſpoſitionem, cauſam eſſe damnationis horum hominum. Interim tamen contendunt, diſpoſitionem illam, quæ peccatum originale conſtituit, & in qua Deus prævidet, infantem peccaturum, ut primum ad uſum rationis pervenerit, ſufficere ad infantem iſtum anticipatè damnandum. Qui unum tenent, & alterum rejiciunt, uniformitatem & connexionem ſuis in dogmatis non ſatis ſervare videntur.

95. Nec multo minor eſt difficultas in iis, qui, ad annos diſcretionis progreſſi, in peccata ruunt, ſecuti inclinationem naturæ corruptæ, niſi, neceſſario gratiæ auxilio fruentes, vel a præcipitio, cui imminent, retrahantur, vel ſemel lapſi ex abyſſo iterum emergant. Videtur enim durum, eos æternùm damnare, qui fecerunt, quod, ne facerent, cavere non potuerunt. Qui infantes ipſos, diſcretionis incapaces, tam facile damnant, minùs adhuc de adultis ſolliciti erunt, dicereſque, illis aſſiduo obverſantium ſuppliciorum ſenſu mentem occalluiſſe. Sed alii aliter ſunt animati, & ego certè libenter iis adſentirer, qui ſufficientem gratiam concedunt omnibus hominibus, ad eos malo liberandos, dummodò in voluntate eorum adſit apta diſpoſitio ad utendum hoc auxilio, & abſit illa ad rejiciendum. Objicitur, fuiſſe & adhuc eſſe innumeros homines, in populis excultis æquè atque in barbaris, qui caruiſſe creduntur eâ Dei & Jeſu Chriſti notitiâ, quæ per vias ordinarias ſalvandis neceſſaria eſt. Verùm, ut eos obtentu nudi alicujus peccati philoſophici non excuſem, neque ſimplici privationis pœnæ immorer, quæ hìc diſcutere non vacat; eſt, cur de facto dubitemus, numquid enim nobis exploratum, annon auxilia ordinaria aut extraordinaria, nobis ignota, accipiant? Axioma illud, *quòd facienti, quod in ſe eſt, non denegatur gratia neceſſaria*, mihi æternæ veritatis eſſe videtur. (*) *Thomas Aquinas*, *Bradwardinus*, Archiepiſcopus, aliique, aliquid, quod nos lateat, hic contingere innuerunt. (Thom. *Quæſt.* 14. *de Veritate*, artic. 11. ad 1. & alibi, *Bradwardin. de Cauſa Dei*, non procul ab initio.) Et complures Theologi, magna in Eccleſia ipſa Romana auctoritate conſpicui, docuerunt, actum ſincerum

(ddddd) *B. Hoffmannus* e. g. de infantibus Gentilium ait, certum quidem eſt, quòd ira Dei maneat ſuper ipſos, niſi modo quodam extraordinario per Spiritum S. regenerentur ac fide donentur, *quod fieri poſſe nemo dubitat, utrùm verò actu fiat, ſapientiæ ac miſericordiæ Dei relinquitur*, *Synopſ. Theologiæ Dogmat.* pag. 329. conf. *Dannhaueri Theol. Poſitiv. P. II. pag.* 1000. *ſqq.*

(*) Conf. Cel. Pr. *Canzii* Uſ. Ph. L. & W. P. I. p. 397. n. 461.

cerum amoris Dei ſuper omnia ſufficere ad ſalutem, quando eum gratia Jeſu Chriſti exſuſcitat. Pater *Franciſcus Xaverius* (eeeee) Japonibus reſpondit, ſi majores eorum lumine ſuo naturali benè uſi fuiſſent, Deum eis gratias, ad ſalutem neceſſarias, fuiſſe largiturum, quam reſponſionem valde probat Epiſcopus Genevenſis, *Franciſcus Saleſius* (fffff), (Lib. 4. de Amore Dei, cap. 5.)

96. Hoc ipſum excellenti Viro, *Peliſſonio*, alias ob oculos poſui, ut ei oſtenderem, Eccleſiam Romanam longiùs, quàm Proteſtantes, progreſſam, non abſolutè damnare eos, qui ſunt extra ſuam Communionem, immo ne quidem eos, qui ſunt extra Chriſtianiſmum, ſi eum ſola fide explicita metiamur: nec hoc propriè loquendo refutavit Vir præſtans in Reſponſione humaniſſima, quam in quarta Meditationum ſuarum parte edidit, cui & ſcriptum meum adjungere dignatus eſt. Conſiderandum ei tunc obtuli id, quod celebris Theologus Luſitanus, *Jacobus Payva Andradius*, qui Concilio Tridentino interfuit, de eo adversùs *Chemnitium* ſcripſit, eodem Concilio durante (ggggg). Et nunc, ut alios multos Auctores præteream, ſatis mihi erit nominatim proferre *P. Fridericum Spee*, Jeſuitam, unum e præſtantiſſimis ſuæ Societatis, qui etiam iſtam de amoris Dei efficacia ſententiam communem excoluit, quemadmodum ex Præfatione inſignis Libri elucet, quem Germanicè ſcripſit de Virtutibus Chriſtianis. Loquitur de hac obſervatione, tanquam de pietatis arcano magni momenti, & admodum diſtinctè exponit amoris divini virtutem, expungendi peccatum etiam ſine Sacramentorum Eccleſiæ Catholicæ interventu, modò ne contemnantur, quod cum hoc amore ſtare non poſſet. Cujus rei primam notitiam hauſi a Viro quodam ſummo, & eminentiſſima in Eccleſia Romana dignitate conſpicuo. *P. Spee* (hhhhh) (ut hoc obiter addam) e nobili Weſtphalici Circuli ſtirpe oriundus erat, inque odore ſanctitatis obiit, uti teſtatur is, qui Librum illius cum Superiorum adprobatione Coloniæ evulgavit.

97. Excellentis hujus Viri memoria eruditis etiam & ſapientibus in pretio eſſe debet ob conſcriptum Librum, cui titulum dedit: *Cautio criminalis circa proceſſus contra Sagas*, qui fuit magnoperè celebratus, inque varias linguas translatus. A magno Electore Moguntino, *Joanne Philip-*

(eeeee) *Franciſc. Xaverius*, S. J. a *Paulo III.* in Indiam Orientalem miſſus, ut Gentes converteret, mortuus A. 1552. d. 2. Dec. Quatuor illius libros Epiſtolarum *Horatius Turſellinus* Latinitati donavit, hiſtoriamque ſimul vitæ dedit.

(fffff) *Franciſc. Saleſius*, natus A. 1567. d. 11. Aug. mortuus Lugduni A. 1622. inter Sanctos relatus ab *Alexandro* VII. A. 1665. d. 19. April. In Theologia Myſtica quantoperè ſe exercuerit, teſtantur *Libri duodecim de Amore Dei* ab ill. Viro cit. Gallicè & Latinè editi.

(ggggg) *Voyez* Lettres de Mrs. *Leibniz* & *Peliſſon* de la Tolerance de Religion.

(hhhhh) *Frid. Spee*, S. J. Cæſarisverdæ natus A. 1591. obiit A. 1635.

po Schœnbornio, Eminentiſſimi Electoris hodierni, qui digniſſimi hujus anteceſſoris veſtigiis gloriosè inſiſtit, Patruo, didici, hunc Patrem, cum in Franconia eſſet, quando in Magiæ diabolicæ reos habitos igne ſæviebatur, & complures ad rogum comitatus fuiſſet, quos ex confeſſionibus & perquiſitionibus, a ſe factis, inſontes omnes agnoſcebat, adeo commotum fuiſſe, ut periculo, quod veritas patefacta tum temporis pariebat, nihil territus, opus hoc conſcribere ſtatuerit, (tacito tamen nomine) quod ingens fructus excepit, quodque in hoc argumento illum ipſum Electorem, tunc adhuc inter Canonicos agentem, poſt Epiſcopum Herbipolenſem, ac denique etiam Archiepiſcopum Moguntinum, ab errore populari ad mitiorem verioremque ſententiam traduxit, cùm is, ſimul atque regimen auſpicatus eſt, exuſtiones iſtas compeſcuiſſet, in quo ſequaces habuit Duces Brunſvicenſes, ac denique potentiſſimam aliorum Germaniæ Principum Statuumque partem.

98. Hæc digreſſio mihi opportuna viſa eſt, quòd Auctor iſte dignus eſt, qui magis cognoſcatur. Redeo ad propoſitum, & addo, etiamſi concedatur, hodie Jeſu Chriſti ſecundum carnem notitiam neceſſariam eſſe ad ſalutem, uti revera tutiùs docetur, ſtatui tamen poſſe, Deum eam omnibus eſſe largiturum, qui, quod humanitùs in ſe eſt, faciunt, ſi vel ad id effectui dandum miraculo opus eſſet. Et verò ſcire non poſſumus, quid rerum in mortis articulo geratur in animabus: & ſi plures Theologi eruditi & graves, infantes in baptiſmo ſpeciem fidei quandam accipere (iiii), ſtatuunt, quamvis poſtea non meminerint, cùm de illa interrogantur; cur ſimile, immò expreſſius quiddam, in morientibus, quos poſt mortem interrogare nequimus, fieri poſſe negabimus? ut proinde infinitæ Deo viæ pateant, quibus juſtitiæ ſuæ ſimul ac bonitati conſulere poſſit: & omne, quod objici poteſt, cernitur ſolùm in eo, quod nos ignoremus, quam ipſe viam ineat, quod nihil minus eſt, quàm objectio, quæ punctum ferat.

99. Veniamus ad eos, quibus non facultas reſipiſcendi, ſed bona voluntas deeſt; hi procul dubio excuſationem nullam merentur; ſed ſemper remanet magna difficultas a parte Dei, a quo dependebat, illis ipſam hanc bonam voluntatem largiri. Dominus is voluntatum eſt, corda Regum,

(iiii) *Dannhauerus* L. cit. p. 998. *Quæris de modo ac medio ſalutis in hujuſmodi infante?* Id quantùm ex parte Dei, Sapientiæ divinæ committimus; *de baptiſmo flaminis ſuccurrente* benè ſperamus, quo etiam *Joannes Baptiſta*, quamvis in eminentiori gradu, in utero adflatus, vide *D. Gerhardum* (*Lib. 2. Confeſſ. Cathol. Part. 2. p. 897.*) Ex parte infantis medium eſt *Fides propria*, quam per regreſſum demonſtrativum ab effectu ad cauſam aliquot argumentis diligentiſſimè collegit (*Faſc. 2. Diſp. 9.*) Doctor noſter *Dn. Feurb.* Si fine fide impoſſibile eſt placere Deo ac ſalvari, Infantes autem hujuſmodi ſalvantur, fidem in eorum cordibus accenſam neceſſariò oportuit. "

gum, aliorumque hominum, in manu ejus ſunt. Nec dubitat Scriptura Sacra dicere, indurare eum quandoque impios, ut puniendo eos potentiam ſuam demonſtret. Hæc quidem induratio non ita intelligenda eſt, quaſi Deus illis extraordinariè imprimeret quandam antigratiæ ſpeciem, hoc eſt, repugnantiam aliquam ad bonum, vel inclinationem ad malum, uti gratia, quam largitur, eſt inclinatio ad bonum: ſed res ita intelligi debet, quòd Deus, conſideratâ rerum ſerie, a ſe ſtabilitâ, ob rationes ſublimiores commodum judicaverit permittere, ut *Pharao*, exempli gratiâ, in *circumſtantiis* verſaretur, quæ improbitatem ejus augerent, ſed ita, ut Sapientia divina ex hoc malo elicere bonum vellet.

100. Itaque totum ſæpè redit ad *circumſtantias*, quæ partem faciunt concatenationis rerum. Infinita ſunt exempla minutarum circumſtantiarum, quæ ſive ad convertendum, ſive ad pervertendum, ſerviunt. Nihil notius, quàm illud *Tolle*, *Lege*, quod *S. Auguſtinus* e vicina domo inclamari audiit, cùm de eligenda inter Chriſtianos, Sectis diviſos, parte deliberaret, ac ſibi diceret,

Quod vitæ ſectabor iter?

qua voce adlapſa adductus, Scripturæ Sacræ Codicem, quem coram habebat, ad ſortem aperuit, in eoque legit, quæ primum ſub oculos cecidere; hæc autem verba fuerunt, quibus tandem deſerere Manichæiſmum compulſus fuit. *Nicolaus Steno* (kkkkk), Danus, Vir minimè malus, Epiſcopus titularis Titianopolitanus, & Vicarius, quem vocant, Apoſtolicus Hannoveræ, locorumque confinium, quo tempore Dux (lllll), eadem Sacra exoſculatus, rerum illic potiebatur, nobis ſimile quid ſibi contigiſſe referebat. Inſignis erat Anatomicus, inque Naturæ cognitione valdè verſatus, ſed ab ea diſquiſitione deſtitit infeliciter, & e magno Phyſico factus eſt Theologus mediocris. Sermonem de Naturæ miraculis vix ampliùs ferebat, nec, credo, citra expreſſum Pontificis mandatum, *in virtute ſanctæ obedientiæ*, extorſiſſes ab eo obſervationes, quas *Thevenotus* (mmmmm) ab eo flagitabat. Narrabat ergo nobis, ad eligendam Eccleſiæ Romanæ partem magno ſibi incitamento fuiſſe vocem matronæ cujuſdam, Florentiæ ſibi e feneſtra inclamantis: ne perge,

(kkkkk) *Nicolaus Steno*, cel. Medicus & Theologus Sæc. XVII. in Jutia natus, & a *Chriſtiano* V. Dan. Rege Prof. Anat. & Phyſ. Experim. Hafn. factus. In itinere Italico A. 1675. ſacra Romana amplexus, miſſis ſtudiis anatomicis, totum ſe Theologiæ dedit. A Papa *Innocentio* XI. ad vulgandas Anatomic. inventiones compulſus eſt. Obiit Severini A. 1686. d. 10. Nov. annos natus unum & ſexaginta. V. *Otium Hannov. p. 97.*

(lllll) *Joannes Fridericus.*

(mmmmm) *Melchiſed. Thevenot*, Gallus, Vir in Linguis Orientalibus peritiſſimus, Bibliothecarius Regius, qui obiit A. 1692. Ejus mentio injecta eſt, dum de cel. *Swammerdamio* verba fecimus.

quâ tendis, Domine, alteri viæ insiste. Perculit me (ita nobis inquiebat) vox ista, quia tunc Religioni meditandæ intentus eram. Sciebat Matrona quæri a *Stenone* hominem in ea domo, quam ipsa habitabat, cumque aberrare via cerneret, eum amici sui conclave edocere volebat.

101. P. *Joannes Davidius* (nnnnn), Jesuita, Librum edidit, cui Titulus, *Veridicus Christianus*, habendum instar *Bibliomantiæ* cujusdam, in qua sententiæ fortuitò sumuntur, exemplo Augustiniani illius, *Tolle, Lege*, estque devotionis ludus quidam. Sed casus, in quos inviti aut inscii incidimus, ad salutem nobis adferendam, vel eripiendam, nimium quantum conferunt. Fingamus duos pueros gemellos Polonos, alterum a Tartaris captum, Turcis venundatum, ad apostasiam perductum, in impietatem immersum, in desperatione morientem; alterum verò casu aliquo servatum, cuidam deinceps probo viro in disciplinam datum, & solidioribus Religionis veritatibus imbutum, virtutibus excultum, quas ea nobis commendat, mortem Christiano omni ex parte dignam oppetentem: miseranda censebimus fata prioris, quem exigua forsan circumstantia beari sorte fraterna prohibuit, & mirabimur, tantillo casu de æternitate decidi.

102. Dicet forsan aliquis, Deum per scientiam mediam prævidisse, priorem æquè improbum futurum fuisse, & damnandum, si in Polonia permansisset. Et sanè tale quiddam fortasse non rarò locum habet. Sed quis dicere audeat, generalem hic regulam condi posse, nec quenquam ex iis, qui inter Ethnicos damnati sunt, salvandum fuisse, si inter Christianos vixisset? Annon apertè id repugnaret Domino, dicenti, Tyrum & Sidonem meliùs, quàm Capernaum, prædicationibus suis usuras fuisse, si contigisset ipsis esse tam felicibus, ut eas audivissent?

103. Sed, quamvis generalis iste usus scientiæ mediæ contra verisimilitudines omnes hic concederetur, semper tamen supponitur, Deum considerare, quid homo in his & istis circumstantiis esset facturus: semperque verum manet, Deum potuisse collocare hominem in aliis magis salutaribus, & auxilia interna, vel externa, largiri, quæ (ooooo) quantamcunque animæ cujuscunque malitiam vincere possent. Dices mihi, Deum ad id non teneri: verùm hoc non sufficit, addere oportet: majoribus rationibus prohiberi, quo minùs omnem bonitatem suam omnibus exhibeat. Itaque electionem hîc intervenire oportet, sed ejus rationem in bona malaque hominum indole absolutè quærendam esse non reor: nam si cum nonnullis ponatur, Deum, electâ serie, quæ plurimum boni producat, sed

(nnnnn) *Jo. David*, Cortracensis, decessit A. 1613. d. 9. Aug. annos natus sexaginta septem. Varia scripsit, uti *Veridicum Christianum; Paradisum Sponsi & Sponsæ; Oeconomum Christianum cum Spongia vitiorum; Viridarium rituum & ceremoniarum Ecclesiæ, &c.*

(ooooo) Addit *Int. Lat.* malignos utrumque circumstantiarum influxus, vel *&c.*

ſed quæ ſimul peccatum & damnationem involvat, ſapientiæ ſuæ impulſu eos ſemper prætuliſſe, quorum melior indoles gratiæ munere dignior cenſebatur; jam gratia Dei non ſatis fore gratuita videbitur, futurumque erit, ut homo per quoddam meriti innati genus ſeſe diſcernat ipſe, quod a *S. Pauli* principiis, immo & a Rationis ſupremæ placitis alienum eſt.

104. Verum quidem eſt, dari rationes aliquas electionis divinæ, & has conſideratio objecti, hoc eſt, hominis indoles, ingredi debet; ſed non videtur hæc electio adſtringi poſſe regulæ, quam homo capiat, quæque humanæ ſuperbiæ blandiri queat. Quidam Theologi celebres exiſtimant, Deum plus gratiarum, vel ratione magis favente, offerre iis, quos minus reſtituros prævidet, alios verò ſuæ pertinaciæ permittere: eſt, cur credamus, rem ita ſe perſæpè habere, eaque ſe expediendi ratio inter cæteras, in quibus homo ipſe ſe indolis innatæ favore ab aliis diſcernere ſtatuitur, maximè a Pelagianiſmo recedit. Sed nec hoc tamen ipſum pro generali regula ſtatuere auſim. Et ne gloriandi argumentum habeamus, electionis divinæ cauſas eſſe nobis ignotas oportet: & certè nimis variæ illæ ſunt, quàm ut ſub noſtram notitiam cadant, fierique poteſt, ut Deus aliquando in pertinaciſſima reſiſtentia ſuperanda gratiæ ſuæ potentiam oſtendat, ne quis habeat deſperandi cauſam, uti nemo blandiendi ſibi habere debet. Atque videtur mens hæc *S. Pauli* fuiſſe, dum ſe in exemplum proponit: Ideò, ait, Deus mihi miſericordiam largitus eſt, ut ingens ſuæ patientiæ exemplum exhiberet.

105. Fortaſsè reverâ omnes homines ſunt ex ſeſe æqualiter pravi, ac proinde ad diſtinguendum ſeipſos impotentes, utcumque indoles eorum, bonæque aut malæ qualitates, in calculum referantur; ſed etſi eſſent pravi æqualiter, non tamen ſunt ſimiliter: eſt enim nativa quædam & individualis differentia inter animas, uti harmonia præſtabilita oſtendit. Diverſi plus minusve in diverſa bona malave, aut eorum contraria, feruntur, & totum ſecundùm naturales eorum diſpoſitiones accidit: verùm cùm Univerſi ſyſtema generale, quod Deus ob rationes ſuperiores elegit, efficiat, ut homines in diverſas circumſtantias incidant, illi, qui indoli ſuæ favorabiliores nanciſcuntur, faciliùs mala vitabunt, virtutemque ac felicitatem acquirent, ſed ſemper ope impreſſionum gratiæ internæ, a Deo junctæ. Fit interdum etiam in curſu vitæ humanæ, ut indoles aliqua præſtantior ſorte ſequiori utatur ob culturæ vel occaſionum defectum. Itaque dici poteſt, eligi homines, & in rerum ſerie collocari, non tam pro excellentia ſua, quàm ſecundùm convenientiam, quam habent cum Dei conſilio; prorſus quemadmodum fieri poteſt, ut lapis minoris pretii in ædificio vel compage adhibeatur, quia certum quoddam vacuum replere reperitur.

106. Verùm enim verò omnia hæc tentamenta rationum, ubi ſe penitùs addicere certis quibuſdam hypotheſibus neceſſe non eſt, id uſus præſtant, ut planum fiat, ſexcentos providentiæ Dei defendendæ modos ſuppetere;

petere; &, quemadmodum hactenùs monstravimus, atque in progressu ampliùs ostendemus, omnia incommoda, quæ videmus, omnes difficultates, quæ moveri queunt, non obstare, quo minùs cum ratione & omni jure credamus, etsi aliunde demonstratum non haberemus, nihil esse sublimius Dei sapientia, nihil justius judiciis, nihil purius sanctitate, nihil denique immensius bonitate.

TENTA-

TENTAMINUM THEODICÆÆ, DE BONITATE DEI, LIBERTATE HOMINIS, ET ORIGINE MALI, *PARS SECUNDA.*

ARGUMENTUM.

§. 107. *Accingit se illustris Auctor ad expendenda* Bælii *axiomata, quæ conciliari cum fide non posse falsò autumat. Jam in priori Discursu demonstratum est, Deum quidem ad malum morale concurrere moraliter, nec tamen ejus auctorem esse;* §. 108. *Concurrere scil. moraliter, malum justè permittendo, & sapienter ad bonum dirigendo. Hæc ulteriùs ostenduntur, ut pateat, dogmata etiam nostra rationum vallo munita esse, nec sibi a validissimis tormentis metuere.* §. 109. *Ad Iam. propositionem* Bælii *Theologicam, qua dicit,* ens æternum & necessarium, &c. ab omni æternitate gloriam beatitudinemque possidere, quæ nec crescere, nec minui possit, *respondetur ostendendo, gloriæ notionem esse duplicem, alteram ad Deum solum, alteram ad notitiam alienam referri.* §. 110. *Ad IIam. qua* Bælius *dicit,* determinasse se illud libere ad creaturarum productionem, & inter entia possibilia infinita elegisse ea, quibus existentiam largiri placuit, *resp. monstrando, phrasin,* hoc mihi placet, *tantundem esse, ac illam,* hoc bonum censeo: *Deo autem sola vera bona placere posse, &, quod ipsi magis placeat, esse optimum.* §. 111. *Ad IIIam, quæ* creationem hominis, Deique primum mandatum, ex revelatione *profert, resp. concedendo, si modò liberum arbitrium sensu suprà explicato sumatur.* §. 112. *Ad IVam, quæ* originem lapsus *repræsentat, resp.*

actionem vetitam per se ipsam malos hos effectus invexisse, vi consequentiæ naturalis, & falsum esse, quòd originaria corruptio animæ primi hominis per mandatum & operationem divinam invecta fuerit. Citatur hic Flùddii, *Angli, sententia, arboris prohibitæ fructum venenum fuisse, putantis.* §. 113. *Ad Vam, qua dicitur,* placuisse ipsi homines quosdam, etsi pauciſſimos, a damnatione liberare, & auxiliis munire, quibus Paradisi beatitudinem obtinere possunt, *resp. adnotando, Veteres numerum damnatorum non tantum æstimasse, quantus vulgo putatur, & hæc* Bælii *verba concepta esse secundùm principia gratiæ sufficientis, omnibus concessæ, & sufficientis iis, quibus non deest bona voluntas.* §. 114. *Ad VIam, qua adseritur,* nihil fieri sine Dei permissione, posseque ipsum, quantum & quoties bonum videbitur, quidquid ei non placet, impedire, adeoque & peccatum, quo maximè offenditur, &c. *resp. distinguendo inter voluntatem antecedentem & consequentem, vi cujus etiam peccata non potuit repudiare, nisi in quantum tulit regula optimi; porrò Deum maximè* offendi *peccato, id* detestari, *esse formulas loquendi humanas, cùm Deus propriè offendi, lædi, turbari nequeat.* §. 115. *Ad VIIam, qua dicitur,* offerre Deum hominibus gratias, quas scit ab iis repudiandas, & hac recusatione magis reos & damnabiles reddendos, *resp. iterùm distinguendo inter voluntatem antecedentem, abstractam & particularem, & inter consequentem.* §. 116. *Succedunt Propositiones Philosophicæ* novendecim. *Ia. dicit,* Deum sola bonitate sua ad creandum hunc mundum impulsum fuisse, nec laudis, beatitudinis, gloriæ conservandæ augendæque, rationem habuisse: *adnotat Vir ill. bonitati jungendam sapientiam & potentiam.* §. 117. *IIa,* bonitatem Dei esse infinitam, infinitatisque characterem omnibus aliis ipsius perfectionibus convenire, amori virtutis, odio vitii, &c. *resp. hoc axioma maximè omnium probari, indeque colligi, Deum facere semper optimum quod fieri potest: observandum verò, amorem virtutis, odium vitii, in exercitio, non absolutè, intelligi debere, & solum amoris optimi exercitium esse infinitum.* §. 118. *IIIa,* omnes perfectionum divinarum characteres, in opere suo emicantes, ad creaturarum intelligentium felicitatem destinatos esse, *resp. nulla ratione probari posse, hunc unicum Dei scopum fuisse, cùm nulla substantia apud eum absolutè, aut contemtibilis, aut pretiosa sit: sapere hoc axioma reliquias antiqui, quòd omnia unicè hominis causâ sint condita.* §. 119. *IVa,* beneficia, cum creaturis, felicitatis capacibus, communicata, non tendere, nisi ad eorum bonum: *resp. negando, ea ad earum felicitatem unicè tendere, habere Deum plures in consiliis suis scopos, unum esse creaturarum omnium felicitatem, hinc quarundam ex his creaturarum infelicitatem accidere posse* concomitanter, *tanquam sequelam majorum aliorum bonorum, & distinguendum ita inter voluntatem antecedentem, primitivam, voluntatem mediam, & finalem. Citat hic Vir ill.* Aloysii Novarini *Librum* de occultis Dei beneficiis, *& alium confici posse judicat* de occultis Dei pœnis.

nis. §. 120. *Va.* ens maleficum cumulare hoſtes ſuos beneficiis, in eorum perniciem vergentibus; Deum igitur, hominibus liberum arbitrium præbentem, adjungere etiam debuiſſe artem ſemper eo rectè utendi: *reſp. Deum, ſi nihil aliud, quàm creaturas rationales ſpectaſſet, impediturum fuiſſe, ne unquam ſe perderent; ſed ipſum ſpectaſſe totum Univerſum: dici tamen poſſe, Deum dediſſe illis talem artem, artem ſcil. eſſe lumen naturale rationis*, §. 121. *VIa*, æquè certam homini vitam eripiendi rationem eſſe, ſi ei laqueum ſericum offeras, quo liberè ad ſuſpendium uſurum certiſſimè noſti, atque, ſi eum per ſicarii manus confodias, &c. *reſp. ſapientiam Deo repræſentare, quodnam e poſſibilibus optimum ſit exercitium ſuæ bonitatis, quo facto, malum, ſic admiſſum, inevitabilem eſſe optimi adpendicem.* §. 122. *VIIa*, verè beneficum dare promtè, nec differre, donec ii, quos amat, longas tolerarint ærumnas, &c. *reſp. eſſe hoc ludere cum Deo perpetuis anthropomorphiſmis; poſſe Deum efficere bonum, quod optaremus, immò velle etiam, ſi hoc bonum per ſe ſpectetur, ſed, poſtpoſitis aliis bonis majoribus oppoſitis, efficere id non debere; mala denique ipſa electis, magiſtro ſuo conformandis, & felicitati eorum augendæ, prodeſſe.* §. 123. *VIIIa*, gloriam, quam ex aliorum infelicitate eliceret, non, niſi falſam gloriam, eſſe poſſe: *reſp. cùm Deus aliquam gloriam elicit e malo, dum majori illud bono inſervire curavit, ipſum id elicere debuiſſe, nec hinc falſam gloriam captare.* §. 124. *IXa*, Dominum iſtiuſmodi, cùm poſſit, efficere, ut virtus ſine ulla vitii mixtura ſemper colatur: *reſp. Deum id efficere poſſe, & facile quidem, ſi res mutuò copulatæ a ſe invicem divellantur; ſed, cùm Deus vitium permiſerit, ordinem Univerſi omnium optimum poſtulaſſe; judicandum igitur, illi aliter agere non licuiſſe, quia impoſſibile erat, meliùs agere, quod ipſum fundat neceſſitatem hypotheticam, libertati minimè adverſantem; cùm ſapientiæ Dei non tantùm mundo rationalium creaturarum, ſed etiam mundo corporum, mundo ſubſtantiarum, perceptionis capacium, rationis incapacium, opus ſit, cùm denique inter omnia id eligendum fuerit, quod optimum, vitium autem hac rima irrepſerit, vitium excludendo, ipſum nec perfectè bonum, nec perfectè ſapientem fuiſſe.* §. 125. *Xa*, ſummum odium vitii eluceſcere tantùm in eo, qui vitium ante ſuum ortum elidat: *reſp. iterùm purum putum eſſe anthropomorphiſmum; ſtatum, in quo, quantùm fieri poteſt, bonum, intenditur, & malum ipſum majori bono deſervit, comparari non poſſe cum Principis ſtatu, cujus res acciſæ, vel qui ipſe oppreſſioni favet, ut eam deinde puniat.* §. 126. *XIa*, iſtum ipſa culpæ caſtigatione magis magiſque ad malum inclinari ſuos nolle: *reſp. frequentiorem punitionis ſcopum quidem eſſe emendationem, ſed non unicum, nec ſemper a Deo propoſitum; peccatum originis non eſſe nudam primi peccati pœnam, ſed inſuper naturalem ejus adpendicem.* §. 127. *XIIa*, malum, quod impediri poteſt, permittere eſſe parùm curare, utrùm committatur, nec ne? aut etiam optare, ut committatur:

resp. minimè gentium, quod exemplis quibusdam explanatur. §. 128. *XIIIam, quæ* ex responsione intelligitur, *ita explodit Vir ill. ut dicat, falsum esse, quòd Deus mala non curet, quòd ea optet, suscitet, quòd in iis sedandis gloriam captet.* §. 129. *XIVa*, mali alicujus permissionem tum demum excusari posse, cùm sine majoris mali introductione impediri nequeat: *resp. verum esse hoc axioma, sed contra Dei gubernationem adduci non posse.* §. 130. *XVa*, e rationibus mixturæ boni ac mali, quæ in limitata benefactorum virtute fundantur, nullam in Deum quadrare: *resp. cùm in opere Dei perfectissimo malum physicum & morale reperiatur, judicandum, majus adhuc malum absque hoc permissu nullatenus vitari potuisse.* §. 131. *XVIa*, eventûs alicujus perinde causam esse, qui moralibus, quàm qui physicis, illum viis procuret, &c. *resp. malum causis moralibus, non semper physicis, imputari; in Deo magnum defectum fore, non eligere optimum, & destruere divinitatem.* §. 132. *XVIIa*, idem esse, causam quis necessariam adhibeat, an liberam, si momenta deligat, in quibus libera ipsa determinata cognoscatur, &c. *resp.* liberum & indifferens *pro eodem sumi non debere, nec* liberum *opponi* determinato. §. 133. *XVIIIa*, si populus totus perduellionis reus, non satis clementiæ esse, centies millesimæ parti ignoscere, reliquos omnes necare: *resp. sumi hic pro certo, centies millies plures damnandos, quàm salvandos, & infantes, sine baptismo mortuos, e numero damnatorum esse, quod falsum; proficisci hanc objectionem ab eo, qui amplitudinem Civitatis divinæ non satis expendat.* §. 134. *XIXa*, medicos pharmaca, ab ægroto rejicienda, electuros, cùm alia suppetant cum voluptate sumenda, videri ægroti mortem in votis habere: *resp. objectum Dei habere quid infiniti; curam ejus rerum universitatem complecti, & nihili instar esse, quod de ipso cognoscimus; frustum divinæ gubernationis nobis duntaxat esse propositum, non satis magnum, ut inde totius pulchritudinem atque ordinem perspiciamus.* §. 135. *Expensis ita* Bælii *axiomatibus* novendecim, *alia quædam loca, sparsim in ejus operibus exstantia, sub examen vocantur: in iis modò* Dei bonitatem *vellicat, ejusque* potentiam *extollit, modò* bonitatem *cum ipsius* magnitudinis *dispendio tuetur.* §. 136. *Resuscitat ita* Bælius *argumenta* Manetis, *vel* Pauli, *hæreticorum, qui* Zoroastris *errorem de duobus intelligentibus omnium rerum principiis recoxerunt, errorem apud plurimas gentes, Indos, Slavos, Americanos etiam, Græcos, Romanos, tritissimum.* §. 137. *Quis* Zoroaster, *& quid docuerit, ostenditur ex* Plutarcho, Trogo, Plinio, Platone, Suida, Laërtio, Hydeo. §. 138. *Conjectura ill. Viri, de* Oromasde & Arimanio, *quorum alter fuit Princeps Asiæ superioris, alter e Celto-Scythis aliquis, ex Occidente boreali profectus.* §. 139. *Probatur, vetustum aliquem Germanorum Deum, vel Heroa, vocatum fuisse* Hermannum, Arimanium *vel* Irminum, *ex* Tacito. §. 140. *Origo vocis* Hermanni, Germani. §. 141. *Conjectura desumta a celebri statua* Irmen-sul. §. 142. *Potuit etiam hic* Hermannus

esse

esse Græcorum Hermes, *Ægyptiis* Theut, *unde* Theutus, Thuisco, *apud* Tacitum, Teutsche, *&c.* §. 143. *Conjicit Vir ill. Principes quosdam Occidentales, aut Celtas, Græciam, Ægyptum, & non parvam Asiæ partem, olim subjugasse, eorumque cultum his in regionibus ad posteros fuisse propagatum. Citatur* Callimachus, *Abbas* de la Charmoye. §. 144. *Redit ill. Auctor ab hoc diverticulo ad* Zoroastrem, *citat ejusdem erroris fautores*, Cerdonem & Marcionem, Bæliumque, *qui istorum hominum, malè ratiocinantium, & sententiæ suæ vim atque commoda ignorantium, defectus resarcire voluisse videtur.* §. 145. *Facit id* Bælius *prolixè in Diction. Art.* Manichæi, *ubi inter alia* videndum esse *ait*, an per unici principii hypothesin explicari commodè naturæ phænomena possint; *hoc, ingerit ill. Vir, a se abundè præstitum esse.* §. 146. *Et in dijudicandis Dei operibus imitandam sapientiam* Socratis, *de* Heracliti *operibus dicentis*, quæ intellexi, mihi præclara videntur, nec minùs præclara auguror reliqua, quæ non intellexi. §. 147. *Sinere Deum quandoque hominem in exiguo suo districtu liberè agere, ut spartam, quam nactus sit, exornet, esse hominem veluti Deastrum quendam, in proprio suo mundo seu microcosmo: Deum verò omnes defectus microcosmorum arte mirabili convertere in majus majoris sui mundi ornamentum, ita ut deformitates adparentes microcosmorum, in macrocosmo collectæ, fiant venustates, nec quidquam habeant, quod principii universalis infinitè perfecti unitati adversetur.* §. 148. *Pergente* Bælio, hominem esse pravum & infelicem, ubique esse carceres & nosocomia, *resp. multo plus boni esse in vita hominum, quàm mali, uti multo plures sint domus, quàm ergastula, &c.* §. 149. *Objiciente eodem*, si pravi & infelices soli existerent, ad duorum principiorum hypothesin recurrendum minimè fore, *resp. exstare duo profectò Principia, sed utrumque in Deo*, Intellectum, *mali principium suppeditantem*, Voluntatem, *ad solum bonum tendentem, addatur tertium*, Potentiam, *agentem, prout Intellectus ostendat, & Voluntas jubeat.* §. 150. *Adfertur sententia* Campanellæ *de tribus primordialitatibus.* §. 151. *Pergente* Bælio: Quid? an unicum hoc ens sanctum, bonum, potens, non cumulabit opus suum bonis? &c. *resp. Prudentium idem dubium obmovisse, & jam illud solutum esse; scil. Deum, immutabilibus sapientiæ rationibus permotum, eum, qualis in ideis fuit, ad existentiam transire decrevisse.* §. 152. Bælius *contra* Zoroastrem *inducit* Melissum, unici principii propugnatorem, hujusque hypothesin cum experientia & rationibus a posteriori congruere negat: *Resp. Vir ill. non admodum scitè explicari phænomenon aliquod, ubi ei principium expressim adsignatur, scil. malo principium maleficum, frigori principium frigidum, &c.* §. 153. *Ejusdem esse furfuris explicationem causæ mali per principium singulare maleficum; malum eo non magis indigere, quàm frigus & tenebras; non autem dari primum frigidum, nec principium tenebrarum.* §. 154. *Obmovente* Bælio, liberum arbitrium a duobus principiis oriri debere, ut ad bonum & malum

convertere se queat, *resp. debere potiùs à principio neutro oriri; liberum verò arbitrium si in malum impingat, id fieri per accidens, quia malum illud sub bono veluti larvatum delitescat.* §. 155. *Pergente* Bælio, Deum debuisse hominem etiam creare sine inclinatione ad malum, immò hoc ipsum impedire, nec ei ad peccandum relinquere ullam potentiam, *resp. ista dictu quidem facilia esse, non item factu possibilia, si principia ordinis adtendantur.* §. 156. *Urgente* Bælio, Orthodoxos videri duo prima principia admittere, ubi diabolum peccati auctorem faciunt, *resp. diabolum quidem esse peccati auctorem, sed ejus originem longiùs adcersendam, fontem ejus esse in ipsa originali imperfectione creaturarum*: Bekkeri *& Auctoris Evangelii æterni errores subinde refelluntur.* §. 157. *Disseritur de loco Apocalypseos, prælium cum dracone memorantis.* §. 158. *Impugnante* Bælio mali moralis permissionem, *& postulante, ut concedatur sibi*, Deum illud velle, quo etiam *Calvinum* in partes suas rapit, *resp. illud nunquam esse directæ alicujus voluntatis objectum, velle Deum id permittere, quia alias optimi regulam violaret.* §. 159. *Prosequente* Bælio, Deum voluisse, ut Protoplasti peccarent, cùm omnes combinationes, in quibus peccaturi non erant, rejecerit, *resp. non potuisse non eam eligere combinationem, quæ omnium optima, citra defectum proprium.* §. 160. *Ostendit ill. Vir consensum* Jaquelotii *cum suis cogitatis.* §. 161. *Resp. ad* comparationem *a* Bælio *institutam* inter Deum & principis bonitatem, qui tabellariis ad certum iter conficiendum determinatam pecuniam præbet, addita conditione præmii intuitu eorum, quibus argentum illud suffecerit, & pœnæ, quibus non suffecerit. §. 162. *Adducitur* comparatio Cartesii, *a* Monarcha *desumta, qui probè conscius, duos equites ad occursum mutuum certo duello congressuros, eosdem tamen sibi occurrere facit.* §. 163. *Judicium* Bælii *de hac comparatione.* §. 164. *Judicium* Leibnitii *de eadem.* §. 165. *Ait nim.* Leibnitius, *comparationem posse aptari, si rationem aliquam comminiscamur, quæ principem cogat efficere, vel permittere, ut duo hi inimici sibi mutuò occurrant.* §. 166. *Comparationes quasdam odiosas exhibet, easque locum tantùm habere dicit adversùs eos, qui justitiam apud Deum arbitrarium quid esse contendunt, vel potestatem ei despoticam tribuunt, qua insontes adeò damnare possit, vel denique, qui bonum non esse rationem ejus moventem existimant.* §. 167. *Mentio injicitur Satyræ contra Gomaristas*: Fur prædestinatus, *quæ refutata est a* Georgio Kendall *sub tit.* Fur pro tribunali. §. 168. *Remotis ita objectionibus, quæ a* rationibus moralibus *desumebantur, pergit ill. Auctor ad removendas eas, quæ a* rationibus metaphysicis *petuntur: spectant autem hæ naturam* possibilis *&* necessarii. §. 169. Epicurus, *citante* Bælio, *ut necessitatem absolutam effugeret, adseruit, quod futura contingentia determinatam habere veritatem nequeant, refutatus prolixè a* Chrysippo. *Judicium* Bælii *de hac disputatione, qui tamen idem certum cum necessario confundit, dum electione optimi res necessarias fieri contendit.* §. 170. *Continuat*

tinuat Bælius *eundem discursum*, *cumque* Chrysippo *contendit* Diodorum *ex* Ciceronis *Libro de Fato*; *citantur quoque eam in rem* Plutarchi & Arriani *testimonia*. §. 171. Petrus Abælardus *ad* Diodori *sententiam propiùs accessit*, *dicens*, *Deum nihil posse facere*, *nisi quod facit*: *judicium* Leibnitii *de ejus sententia*. §. 172. Wiclefi *sententia a Concilio Constantiensi damnata*: *eadem* Hobbesii, *statuentis*, *quidquid non evenit*, *esse impossibile*. §. 173. Spinosæ, *qui omnia necessitate naturæ divinæ*, *citra ullam Dei electionem*, *existere docuit*. *Eum ipse refutat* Bælius, & *quidem egregiè*. §. 174. *In sqq. verò malè idem confundit id*, *quod est impossibile*, *quia contradictionem involvit*, *cum eo*, *quod fieri non potest*, *quia electioni divinæ non congruebat*. §. 175. *Quidam*, *necessitatem istam vitantes*, *naturam divinam quadam indifferentia æquilibrii suspensam reddere voluerunt*. §. 176. *Qui Deum arbitrario decreto bonum malumque stabiliviſſe credunt*, *in miram hanc sententiam incidunt*, *eique boni titulum auferunt*. *Citatur ob hanc rationem* Sam. Rhetorfortis. §. 177. *Tria hinc dogmata*, 1. *quòd natura justitiæ sit arbitraria*, 2. *quòd non certum*, *eam a Deo observatum iri*, 3. *quòd justitia*, *nobis nota*, *non sit ea*, *quam Deus observat*, & *fiduciam in Deum*, & *ejus amorem*, *evertunt*, *in quo nostra felicitas posita*. §. 178. *Nonnulli Theologi*, *de jure Dei in creaturas scribentes*, *jus illimitatum*, *arbitrariamque & despoticam potestatem*, *ei concedere visi sunt*, *ut* Twissus, Rhetorfortis. Calvinus *hoc in capite Orthodoxus*, *v.* Amyraldum. §. 179. *Quando* Paulus *prædestinationem per jus absolutum Dei*, & *incomprehensibilitatem viarum ejus*, *explicat*, *subintelligendum*, *si eas comprehenderemus*, *justitiæ conformes eas nos deprehensuros*, *cùm Deus aliter uti sua potestate nequeat*. §. 180. Bælius *ipse opinionem eorum optimè impugnat*, *qui bonitatem justitiamque ab optione arbitraria Dei unicè pendere contendunt*. §. 181. *Dicere autem*, *quòd Deus*, *statuens creare hominem*, *qualis nunc est*, *non potuerit non ab illo exigere pietatem*, *sobrietatem*, *&c. ad vitandas confusiones operi suo evertendo idoneas*, *est re ipsa in communem relabi sententiam*. §. 182. *Citantur Auctores*, *qui moralitatem objectivam vel adfirmarunt*, *vel negarunt*, Calvinus, Turrettinus, Maresius, Strimesius, Thomas Aquinas, Grotius, Pufendorfius, Aristoteles, Cicero, Plato. §. 183. Bælius *ipse alicubi tuetur illam moralitatem*. §. 184. *Omnem realitatem in aliqua re existente fundari debere docet*; *intellectum divinum veritatum æternarum realitatem facere*. *Laudatur in hanc rem* Jac. Thomasius, Aristoteles. §. 185. *Idem tamen* Bælius *alio loco valde ambigua loquitur*, *putatque*, *Deum jussu suo efficere potuisse*, *ut duo contradictoria simul juncta irent*. §. 186. *De* Cartesio, *cur Deum causam veritatum liberam statuerit?* §. 187. *In opinione tam paradoxa* Bælius *emolumentum aliquod adversùs Stratonicos falsò sibi fingit*. §. 188. *Et putans*, *causam non intelligentem nihil artificiosi producere posse*, *repudiat præformationem*, *animantium organa naturaliter producentem*, *ac Systema harmoniæ præstabilitæ*. §. 189. *Metuit nimirum*, *ne*, *si veri-*

veritates, a Dei voluntate independentes, admittantur, Stratonici *perfectam veritatum æternarum regularitatem in ſuum commodum contra nos vertant, colligantque, mundum, ſola cæca neceſſitate obſtetricante, æquè regularem exiſtere potuiſſe: ſed oſtendit Vir ill. ſine cauſa id ipſum metuere; ſi namque non exiſteret intellectus divinus, in quo realizantur illæ, minimè ſubſiſterent.* §. 190. *Objiciente ſibi porrò* Bælio, ita Deum fato cuidam ſubjiciendum fore; §. 191. *Reſp. fatum illud eſſe ipſam Dei naturam, proprium ejus intellectum, qui ipſius ſapientiæ bonitatique regulas ſuppeditat.* §. 192. *Mirante* Bælio, quòd divinus intellectus in infinitis ſuis ideis perfectam earum conformitatem cum objectis ſemper, & primo ſtatim intuitu, deprehendat, *reſp. non indigere ipſum tempore, ut nexum rerum videat.* §. 193. *Hactenùs oſtenſum eſt,* Dei voluntatem a ſapientiæ legibus independentem non eſſe: *nunc videamus, quomodò Auctores nonnulli ſtatuere queant, regulas haſce Deum dimidiatim duntaxat obſervare,* & melius facere potuiſſe, *ad exemplum effati notiſſimi Caſtellæ Regis,* Alphonſi. §. 194. *Nonnulli ſcil. Philoſophi & Theologi ponunt Dei bonitati perfectionique limites.* §. 195. *Solvitur objectio, qua dicitur, impoſſibile eſſe produci optimum, quia non datur creatura perfectiſſima.* §. 196. *Continuatur ſolutio. Non agitur hic de creatura quapiam una, ſed de Univerſo: ſtante adverſarii ſententia, Deus Univerſum nullum condidiſſet, cùm abſque ratione agere non queat.* §. 197. Diroyſii *objectio, qua ex eo, quòd mundi hujus negotia non tam bellè procedunt, quàm quidem homines ſapientes & probi optarent, atque ipſi facere tenerentur, ſi penes ipſos ſtaret, concluditur, Deum mundum non curare.* §. 198. Diroyſius *in ſolutione objectionis exiſtimat, eam nimium probare, quòd, ſi Deus non facere poſſit, niſi quod optimum & perfectiſſimum, omnia entia ab æterno & eſſentialiter bona futura ſint, ſicut Deus, adeoque Deus ipſe ſint.* §. 199. Bælius Diroyſii *reſponſionem rectè miſeram vocat. Si Dualiſtæ poſtularent, ut Deus optimum faceret, nihil, quod nimium, poſtularent: falluntur potiùs, dum optimum in toto a malo in partibus immune eſſe contendunt, atque ita, quod Deus fecit, optimum eſſe negant.* §. 200. Diroyſius *non conſiderat ordinem nexumque rerum, dum inſtat, Deum, ſi ſemper optimum producit, alios eſſe Deos productурum.* §. 201. *Deus tenetur morali neceſſitate producere optimum, nequaquam metaphyſica: ſi non ita res ſe haberet, conſcientia proprii defectûs, ſive imperfectionis, inevitabilem ei dolorem adferret.* §. 202. *Si* Diroyſius *ait, nihil poſſe mutari, niſi tranſeundo a ſtatu minùs bono ad meliorem, vel a meliori ad minùs bonum, falſum adſumitur; non enim videtur, cur res aliqua ſpeciem boni malive mutare non valeat, ſine mutatione gradûs.* §. 203. *Objectio* Bælii, *qua contendit, legem optimi veram Deo metaphyſicam neceſſitatem imponere, mera illuſio eſt, e ſolo terminorum abuſu profecta.* Arnaldus Mallebranchium, *adſinia docentem, immeritò reprehendit.* §. 204. *Is, qui vult rem aliquam, vult etiam quodammodo omnia, illi rei neceſſariò adnexa, adeo-*

que

que Deus leges generales velle non potest, quin etiam velit omnes particulares effectus, inde necessariò pullulaturos: veruntamen effectus illi particulares propter se, suique gratia, non intenduntur, quod ipsum significatur, ubi dicitur, eos voluntate particulari & directa non intendi. Deus, extrorsum acturus, modum agendi elegit, ente summè perfecto dignum, h. e. infinitè simplicem & uniformem, & nihilominùs infinitè fœcundum. §. 205. His fundamentis Bælius insignes animadversiones superstruit circa injustitiam eorum, qui de improborum prosperitate conqueruntur. §. 206. Dolendum duntaxat, ipsum tam citò rectam deserere viam. Voluntates particulares, i. e. particulares primitivas, quas Mallebranchius statuit, Deum nunquam habere, existimat ill. Auctor. §. 207. Neque miracula in hoc habere quidquam, quo a cæteris eventibus distinguantur, cùm rationes ordinis, naturali superioris, ad miracula perpetranda Deum permoveant. De Mallebranchii sententia, & Cartesii Systemate causarum. §. 208. Existimandum hinc, inter regulas generales non absolutè necessarias, a Deo eligi illas, quæ magis naturales sunt, quo spectat ill. Auctoris Systema harmoniæ præstabilitæ. Viæ Dei simplicissimæ sunt, sed nihilominùs fœcundissimæ. §. 209. Redit Vir ill. ad legem optimi, perfectionemque complecti docet non bonum solùm morale & physicum, sed & bonum metaphysicum, quod causa, cur dandus aliquando locus sit malo physico & morali. Ab hoc Systemate non multum alieni fuisse videntur Stoici, quod probatur testimonio Gellii, a Bælio citato & adprobato. §. 210. Qui verò iterùm mutat sententiam, & alio loco scribit, nihil esse Deo facilius, quàm opus simplex, fœcundum, regulare, & simul creaturis omnibus commodum, designare & exequi, quod ex Arnaldi libris didicerit. §. 211. Reprehendit hæc dicta Bælii ill. Auctor, censetque, Deum sequi posse ideam simplicem, fœcundam, regularem, sed eam, quæ optima maximeque regularis, non esse simul & semper creaturis omnibus commodissimam. Colligit id a posteriore; §. 212. Ostendit id ipsum a priore in exemplo. Sturmius in Libro, Euclides Catholicus, transfert ad similia, quod de æqualibus ab Euclide fuerat enunciatum; verùm a quantitate consequentia non semper bene procedit ad qualitatem, nec ea, quæ ab æqualibus ducitur, ad similia. §. 213. Discrimen hoc inter quantitatem & qualitatem etiam in re præsenti eluceſcit. Pars viæ brevissimæ inter duo extrema est etiam via brevissima inter extrema hujus ipsius partis: sed pars totius optimi non necessariò est optimum, quod ex hac parte effici poterat. §. 214. Exemplum ex Geometria, quam Jungius Empiricam nuncupabat. §. 215. Respondet ill. Vir ad instantias Bælii, hocque objiciente, Principem verè magnanimum opus incolis commodum magnifico prælaturum in condenda urbe, ait, contingere aliquando posse, ut palatii structura elegans quorundam e famulitio commodis jure meritoque præferatur. §. 216. Pergente Bælio, Legislatores nostros nunquam leges, singulis privatis commodas, excogitare posse, ob circumscriptam ingenii sui perspicaciam, hoc verò

in ens infinitum cadere non posse, *resp. cùm Deus optimum possibilium eligat, nullam ei perfectionum suarum limitationem objici posse.* §. 217. *Citante* Bælio *locum ex* M. Antonino, *resp. Imperatoris hujus & Stoicorum errorem primarium in eo situm fuisse, quòd Universi bono delectari Deum debere putabant, quia eum, tanquam mundi animam, concipiebant; juxta nos verò, Deum esse intelligentiam supramundanam, agere, ut benè faciat, non ut sibi benè sit.* §. 218. *Ad præcipuam* Bælii, Arnaldo *duce, factam objectionem*: Aut Deus est necessitati obnoxius, & necessariò agit, si optimum creare teneatur, aut saltem impotens, aptiorem ad peccata, aliaque mala, excludenda viam non inveniens, *resp. hoc objicientem eo ipso negare, hoc Universum esse optimum, & Deum in optimum ferri debere, sed huic argumento plurimis in locis satisfactum esse.* §. 220. *Inter homines quoque, resp. ad* §. 219. Vir ill. *non tantùm esse mali moralis, quantùm passim dicitur; solos homines malignæ indolis, aut ærumnis effectos misanthropos, pravitatem ubique invenire, & optimas quasque actiones sinistris interpretationibus depravare, quod* Cartesius *in* Hobbesii *Libro de Cive recte reprehendit.* §. 221. *Quodsi etiam concederetur, in humano genere plus esse vitii, quàm virtutis, inde tamen non secuturum, plus in Universo vitii miseriæque esse, quàm virtutis ac felicitatis.* §. 222. *Expensa distinctione inter voluntates antecedentes, & consequentem, intelligi, Deum amare summè virtutem, & odisse summè vitium, & nihilominùs vitium quoddam permitti debere.* §. 223. Arnaldo & Bælio *ingerentibus*, Systema inter omnia optimum Dei potentiam circumscribere; §. 224. *Resp. omnes istas machinas expositione jam data diffiari;* §. 225. *Possibilium infinitudinem, quantacumque sit, sapientiæ Dei, possibilia omnia cognoscentis, infinitudine majorem non esse; sapientiam omnia possibilia, priùs separatim considerata, in totidem universalia Systemata distribuere, ex quibus iterùm inter se comparatis, singulis cum singulis, resultare electionem optimi, quod reapse ideam sistat Universi actualis.* §. 226. *Hæc adentè considerantem naturum ideam magnitudinis perfectionum divinarum longè aliam ab illa, quam habeant ii, qui Deum quasi fortuitò & sine ratione agentem concipiant.* §. 227. *Pergente* Bælio, Deum ergò non esse liberum; §. 228. *Resp. bonitatem sapientiæ junctam, Deum ad creandum movere, sed non necessitare; si hoc* fatum *adpellas, vocem istam te sano usurpaturum sensu, qui libertati non repugnat.* §. 229. *Objiciente* Bælio, Deo vitium admittente, cùm qualecumque aliud bonum æquè suis finibus conveniisset, vitium fuisse medium, quod unum adhibere Creator potuerit, ergò ex mera necessitate adhibitum fuisse; §. 230. *Resp. decretum creandi liberum esse, ipsius electione non effici impossibile, quod non est optimum; in Deo igitur esse libertatem a coactione & necessitate metaphysica immunem; quod ad media, vitium non esse objectum decreti divini, tanquam medium, sed tanquam conditionem sine qua non, multò minùs medium unicum.* §. 231. *Prosequente* Bælio, fatum & necessi-

necessitatem fuisse *Adamum* peccare, si namque non peccasset, unicum, a Deo necessariò sibi informatum, Systema ipsum disturbaturum fuisse; *Resp. Deum* Adamum, *quem, liberè peccantem, in ideis possibilium videbat, talem, qualem videbat, ad existentiam admittere decrevisse, quòd decretum necessarium non efficiat id, quod in se ipso contingens erat.* §. 232. *Post laudatum* Scoti *de indifferentiæ libertate locum,* §. 233. *Pergente* Bælio, si Deus ad mundum condendum determinatus est vi suæ gloriæ, quam necessariò amat, lapsum hominis, tanquam ad eam procurandam medium, prorsus necessariò eveniisse, *resp. amorem quidem sui Deo esse essentialem, amorem verò gloriæ suæ non item; amorem sui ipsius eum minimè necessitasse ad actiones externas, quæ liberæ fuerunt.* §. 234. *Instante* Bælio, si Deus modo invincibili impulsus fuit ad hanc viam adhibendam, hanc ipsum necessariò adhibuisse, *resp. impulsum quidem certò fuisse, sed quod certum, non semper esse necessarium, vel absolutè invincibile; Deum, metaphysicè loquendo, eligere potuisse, quod non fuit optimum, sed, moraliter loquendo, id non potuisse, quod comparatione Geometrica explicatur.* §. 235. *Ubi de rei possibilitate sermo, non agi de causis efficientibus vel impedientibus, cùm alias inutilis redderetur distinctio inter possibile & actuale.* §. 236. *Urgente* Bælio, Deum salutem omnium hominum velle non posse, quia ea adversatur amori necessario, quo in suam sapientiam fertur, *resp. licèt Deus sapientiam suam amet necessariò, non tamen actiones, ad quas sapientia permovet, ideò liberas non esse, nec objecta, ad quæ ea non permovet, ideò possibilia esse desinere; sapientiam Deum permovisse, ut vellet omnium salutem, sed non voluntate consequente seu decretoria.* §. 237. *Porrò,* Deum necessariò velle opus, peccatum omnium, & æternam plerorumque hominum, includens, quia vult necessariò opus omnium dignissimum suâ sapientiâ, *resp. a sapientia necessitari moraliter, obligari boni consideratione, significare liberum esse.* §. 238. & 239. *Examinat Vir ill. Systema* Bezæ, *qui in permittenda miseria ad Dei misericordiam, in culpa ad illius justitiam respicit, quod verò minimè satisfacit.* §. 240. *Disserit ill. Vir de Celebris Angli, qui de Origine mali scripsit, sententia, hic aliquando videtur statuere, Dei voluntatem sapientiæ leges circa bonum malumque non sequi, aliquando verò agnoscere, quòd bonitas sit objectum & ratio divinæ electionis, in quo quidem ipsi cum ill. Viro egregiè convenit.*

107. HActenùs in eo fuimus occupati, ut totius hujus argumenti amplam & distinctam exhiberemus expositionem: & quamvis de *Bælii* objectionibus nihildum dixerimus speciatim, eas tamen prævenire, & viam respondendi aperire laboravimus. Sed cùm omnium sigillatim dissolvendarum provinciam susceperimus, non solùm, quia quædam adhuc loca fortasse restant, quæ illustrationem merebuntur, sed etiam, quia Viri instantiæ plerumque ingenii atque eruditionis plenæ sunt, controver-

siæque non vulgare lumen adfundere queunt; juvabit præcipuas, per ipsius Opera dispersas, colligere, iisque adnectere solutiones nostras. Notavimus ab initio, *Deum ad malum morale, & ad malum physicum, concurrere, & quidem ad utrumque & moraliter & physicè; atque hominem etiam ad eadem concurrere moraliter & physicè, ratione libera & activa, quæ ipsum vituperio pœnaque dignum efficiat.* Ostendimus insuper, quodlibet horum capitum suam habere difficultatem: sed potissima in eo est, ut tueamur, Deum ad malum morale, hoc est, ad peccatum, moraliter concurrere, nec tamen esse auctorem, immò ne complicem quidem peccati.

108. Concurrit autem Deus moraliter, malum justè *permittendo*, & sapienter ad bonum *dirigendo*, quemadmodum ratione satis evidente ostendimus. Sed quoniam in hoc potissimum argumento *Bælius* exultat, seque eos profligaturum confidit, qui nihil esse in Fide contendunt, quod cum Ratione conciliari nequeat; hoc loco præcipuè monstrandum est, dogmata nostra rationum etiam esse munita vallo, quod validissimorum ejus tormentorum quassationibus resistere possit, ut ipsius allegoria utamur. Ista verò tormenta vibravit contra nos cap. CXLIV. Responsionis suæ ad Quæsita Provincialis (Tom. 3. pag. 812.) ubi doctrinam Theologicam septem Propositionibus complectitur, quibus Axiomata Philosophica novendecim, veluti totidem machinas murales grandiores, vallum nostrum labefactaturas, opponit. Initium a Propositionibus Theologicis faciamus.

109. I. *Deus*, inquit, *Ens illud æternum & necessarium, infinitè bonum, sanctum, sapiens ac potens, ab omni æternitate gloriam beatitudinemque possidet, quæ nec crescere, nec minui potest.* Hæc *Bælii* propositio non minùs philosophica, quàm theologica est. Dicendusne sit Deus possidere *gloriam*, cùm solus existit, a vocis acceptione pendet. Dicere cum quibusdam possumus, gloriam esse gaudium, ex perfectionum propriarum cognitione natum; & hoc sensu Deus gloriam semper possidet: sed si gloria ad notitiam alienam refertur, Deo non obtinget gloria, nisi dum se creaturis intelligentibus cognoscendum præbet; quanquam verum sit, Deum nullum inde novum bonum obtinere, & creaturas potiùs intelligentes inde bonum capere, quando, uti par est, Dei gloriam spectant.

110. II. *Determinavit se liberè ad creaturarum productionem, & inter entia possibilia infinita elegit ea, quibus existentiam impertiri placuit, ut ex ipsis Universum componeret, aliis omnibus in suo nihilo relictis.* Hæc quoque propositio admodum consentanea est ei Philosophiæ parti, quæ Theologia naturalis adpellatur, prorsùs uti præcedens. Insistendum aliquantulum erit huic phrasi, qua dicitur elegisse entia possibilia, *prout placuit.* Namque considerandum est, si dixero, *hoc mihi placet*, tantundem esse, ac si dicerem, hoc bonum censeo. Igitur bonitas idealis objecti est, quæ placet, quæque movet ad electionem sui inter alia multa, quæ non placent, vel quæ minùs placent, hoc est, quæ minùs bonitatis, me adficientis,

cientis, continent. Jam autem sola vera bona placere Deo possunt, ac proinde, quod Deo magis placet, & quod ad sui electionem eum movet, est optimum.

111. III. *Cùm natura humana e numero entium fuisset, quæ producere voluit, marem unum, unamque feminam, creavit, eisque inter cæteras dotes liberum concessit arbitrium, ut facultatem habuerint obediendi Deo; sed mortem simul comminatus est eis, si datum sibi a fructu quodam abstinendi mandatum transgrederentur.* Hæc propositio ex parte revelata est, & sine difficultate admittenda, dummodò *liberum arbitrium* intelligatur, ut oportet, juxta explicationem, a nobis jam datam.

112. IV. *Comederunt nihilominus de eo fructu, statimque ipsi, eorumque posteri omnes, ad hujus vitæ miserias, ad mortem temporalem, & ad pœnam æternam, condemnati sunt, tantaque ad peccandum inclinationi subjecti, ut ferè sine fine, & sine mora, peccatis se permittant.* Est, quòd judicemus, actionem vetitam per se ipsam malos hos effectus invexisse, vi consequentiæ naturalis, & idcirco ex hac potiùs ratione, non verò per decretum merè arbitrarium, a Deo vetitam fuisse, eo ferè modo, quo pueri cultros tractare prohibentur. Celebris ille Anglus, *Fluddus*, sive *de Fluctibus* (a) conscripsit olim Librum *de Vita, Morte, & Resurrectione*, sub nomine *R. Oreb*, in quo sustinet, arboris prohibitæ fructum venenum fuisse: nos verò aliquid hujusmodi sigillatim adfirmare non possumus; sufficit, quòd Deus rem noxiam prohibuerit, nec putandum, Deum egisse duntaxat personam Legislatoris, qui legem ferat purè positivam, aut Judicis, qui pœnam imponat infligatque ex suæ voluntatis decreto, absque

(a) *Robertus Fluddus*, Anglus, circa A. 1584. natus, celebr. Frater roseæ crucis. Multa, eaque omnia, Latinè scripsit, quæ ejus scripta raritate nunc & caritate distinguuntur. Inter ea est Tr. Theol. Philos. *de vita, morte & resurrectione.* Imaginem ejus inter recentiores sistit Cel. Erfordiensium Medicus, *Georg. Volcm. Hartmannus* in *Introd. ad Historiam Leibnitio-Wolfianam*, Sect. II. cap. III. §. 6. ubi inprimis de illius *Philosophia Mosaica* disserit. Eandem ferè sententiam tuitus haud ita pridem est *Decanus Hibernicus*, *Delauny*, in *Revelation Examined With Candour*, Lond. 1732. ed. ubi ipsi dictum Mosaicum: *Moriendo morieris*, idem est, ac *Contrahes tibi infirmitatem mortalem.* Addit deinceps, dari apud Indos liquorem, qui momento homines extra se rapiat, reddatque omnium rerum ignaros. Rectè verò adnotat *eruditus Scriptor Bibliothecæ Britannicæ*, T. II. Part. I. Art. VIII. ubi Librum recenset, p. 177. *Mais dans ce système, il semble, que la corruption originelle ne regarde que le corps; car on ne conçoit pas comment la foiblesse de l'ame d'un père peut se communiquer à l'ame de son fils, à moins qu'on ne veuille dire, que la perfection de l'ame dépend de l'état du cerveau.* Liber etiam in Linguam Teutonicam versus est ab *Henr. Christiano Lemkero*, Lüneb. 1738. ubi leguntur ista cogitata P. 1. §. 2. §. 8. *Hutmannus*, Rector Scholæ Ilfeldensis, referente *Leibnitio* in *Otio Hannov.* p. 410. idem sensit, peccatum originis esse tantùm in corpore, non verò in anima, refutatus a *Jo. Oleario*, Theolog. Prof. in pecul. Diss. *de peccato originis.*

connexione ulla inter malum culpæ & malum pœnæ. Neque porrò neceſſarium eſt, fingere, Deum, juſtè irritatum, de induſtria hominis animæ & corpori corruptelam immiſiſſe per actionem quandam extraordinariam, ut puniretur; ad eum ferè modum, quo Athenienſes reis ſuis cicutam propinabant. *Bælius* rem ita accipit, & loquitur, quaſi originaria corruptio animæ primi hominis per mandatum & operationem divinam invecta fuiſſet. Hinc (Reſp. ad Provinc. cap. 178. p. 1218. tom. 3.) objicit, *Rationem non patrocinaturam Monarchæ, qui, ut rebellem mulctaret, & ipſum, & ejus poſteros, ad rebellandi proclivitatem condemnaret.* At pœna hæc naturaliter obtingit improbis, abſque ullo mandato Legislatoris, peccatumque ipſis eſt ad palatum. Si ex naturæ corporeæ legibus ebrioſi prolem, ad idem vitium pronam, gignerent, pœna quidem gignentium foret, non verò pœna a lege profecta (b). Nam divinæ ſapientiæ contemplatio nobis perſuadet, regnum Naturæ ſervire regno Gratiæ, Deumque, tanquam Architectum, omnia feciſſe, prout Deum, tanquam Monarcham, decebat. Nos neque fructus prohibiti, & actionis naturam, nec ejus effectus, tam exactè cognoſcimus, ut de hoc negotio per partes judicare valeamus: hoc tamen Dei juſtitiæ debemus, ut ampliùs aliquid, quàm quod penicillo ſuo nobis pictores repræſentant, inibi ſublatuiſſe credamus.

113. V. *Placuit ipſi per infinitam ſuam miſericordiam, homines quoſdam, etſi pauciſſimos, ab hac damnatione liberare, &, quamvis eos, in hac vita peccati corruptioni & miſeriæ expoſitos, relinqueret, auxiliis tamen ipſos munire voluit, quibus perpetuam Paradiſi beatitudinem obtinere poſſent.* Ex veteribus complures dubitarunt, an damnatorum numerus tantus ſit, quantus vulgò putatur, uti jam ſuprà adnotavi; videnturque medium quoddam inter damnationem æternam, & perfectam beatitudinem, ſtatuiſſe. Verùm opinionibus iſtis opus nobis non eſt, ſufficitque ſententiis Eccleſiæ receptis inhærere: ubi juvat notare, hanc *Bælii* enunciationem eſſe conceptam ſecundùm principia gratiæ ſufficientis, omnibus hominibus conceſſæ, quæ ſufficiat ſcilicet iis, quibus non deeſt bona voluntas. Et quamvis *Bælius* ipſe hypotheſi oppoſitæ faveat, voluit tamen, (uti ad marginem loquitur) vitare terminos, qui decretorum, eventibus contingentibus prævioſis poſteriorum, ſyſtemati non congruerent.

114. VI. *Quidquid futurum erat, ab æterno prævidit, res omnes ordinavit, & quamlibet earum in loco ſuo ſtatuit, eaſque continuò dirigit atque gubernat juxta beneplacitum ſuum: ita ut nihil fiat ſine permiſſione aut contra voluntatem ejus, poſſitque ipſe, quantùm & quoties bonum videbitur, quidquid ei non placet, impedire, adeoque peccatum etiam, quo maximè offenditur, quodque omnium maximè deteſtatur; & producere in qualibet anima huma-*

(b) Adſine quidpiam eſt in effectibus peccati primi hominis, addit *Interpr. Lat.*

humana cogitationes, *quas adprobat*. Hæc theſis eſt iterum purè philoſophica, hoc eſt, Rationis naturalis lumine nota: &, quemadmodum ſuprà ad Theſin 2. inſiſtebamus τῷ *quod placet*, juvat hic etiam inſiſtere τῷ *quod bonum videtur*, hoc eſt, quod Deus factu bonum eſſe cenſet. Poteſt is vitare aut ſubmovere, *prout ipſi bonum videtur*, omne, *quod ſibi non placet*: conſiderandum tamen eſt, quædam averſationis ſuæ objecta, qualia ſunt certa quædam mala, & maximè peccatum, quæ voluntas antecedens propulſabat, per voluntatem conſequentem, ſive decretoriam, non potuiſſe eum repudiare, niſi in quantum ferebat regula optimi, quod ſapientiſſimus eligere debebat, omnibus penſatis. Dum dicitur, *Deum maximè offendi peccato*, *idque maximè deteſtari*, formulæ ſunt loquendi humanæ. Nam Deus, propriè loquendo, *offendi*, hoc eſt, lædi, incommodo adfici, turbari, aut ad iram concitari, nequit, nec quidquam eorum, quæ exiſtunt, *deteſtatur*, poſito quòd deteſtari ſit idem atque cum abominatione illud adſpicere, & modo, qui nobis ingens faſtidium, moleſtiam, cordoliumque parat: Deus enim nec angorem, nec dolorem, nec incommodum, pati poteſt; perfectè ſemper contentus & beatè agens. Interim hujuſmodi locutiones ſano ſenſu penitùs admitti poſſunt, & probè fundatæ ſunt. Suprema Dei bonitas efficit, ut voluntas ejus antecedens malum omne repellat, ſed malum inprimis morale, quod non admittet, niſi ob rationes ſuperiores vinci neſcias, & cum magnis temperamentis, quæ malos effectus cum lucro compenſant. Verum quidem etiam eſt, Deum poſſe producere in qualibet anima humana quaſvis cogitationes, quas probat, ſed hoc foret agere per miracula, plus quàm divini operis idea, poſſibilium omnium optima, ferat.

115. VII. *Offert hominibus quibuſdam gratias*, *quas ſcit ab eis eſſe repudiandas*, *quamvis ea recuſatione intelligat magis reos damnabileſque reddendos*, *quàm fuiſſent*, *ſi eas ipſis non obtuliſſet*: *declarat iis ardenter a ſe quæri*, *ut eas acceptent*, *nec tamen eis gratias impertiitur*, *quas novit acceptandas*. Verum eſt, homines iſtos magis nocentes evadere ſua recuſatione, quàm ſi oblatæ non fuiſſent, neque id a Deo ignorari: ſed præſtat permittere eorum crimen (c), quàm agere ratione, Deo ipſi ignominioſa, quæque hominibus de ſe querendi cauſam aliquam præberèt, dicentibus, ſe meliùs agere non potuiſſe, quamvis voluiſſent (d). Deus vult, ut agnoſcant

(c) Immo ea agere, quibus homines ad majus crimen abuti poſſint, *addit Interpr. Lat.*

(d) *Interpr. Lat.* Itaque non potuit non offerre Deus gratias hominibus ſuffecturas, ſi vellent, etſi ipſi non velint. At, inquies, bonitati divinæ conveniebat tales offerre gratias, quales homo voliturus, acceptaturuſque eſſet. Et fateor ad hoc voluntate antecedente ferri Deum, eamque effectricem fuiſſe futuram, ſi Deus unum hoc haberet, quod ageret, aut niſi aliud exigerent rationes totius Univerſi, ſed hæ efficiunt, ut multi pravæ voluntati ſuæ ſint relinquendi, nec ſemper circumſtantiis emendaturis objici poſſint. Hæc quoque theſis, &c.

cant ſuas gratias, prout aptæ ſunt, utque eas acceptent, & vult ſpeciatim eas illis largiri, quas prævidet ab ipſis acceptandas; ſed ſemper per voluntatem antecedentem, abſtractam, aut particularem, cujus executio in idea rerum generali locum non ſemper adinvenit. Hæc quoque theſis earum e numero eſt, quas Philoſophia non minùs, quàm Revelatio, ſtabilit, uti & tres aliæ e ſeptem, hic poſitis; nam ſola tertia, quarta, ac quinta Revelatione indigebant.

116. Succedunt nunc Axiomata novendecim Philoſophica, quæ *Bælius* ſeptem illis Propoſitionibus Theologicis opponit.

I. *Cum Ens infinitè perfectum in ſe ipſo gloriam beatitudinemque reperiat, quæ nec minui unquam poteſt, neque creſcere, ſola bonitate ſua ad creandum hoc Univerſum impulſum eſt, nec laudis, aut conſervandæ augendæque beatitudinis & gloriæ ſtudium ullam hìc partem habere.*

Axioma hoc optimè ſe habet: nihil ſuæ Deo laudes proſunt, at proſunt hominibus, Deum laudantibus, & Deus illorum bonum voluit. Interim tamen, dum dicitur *ſola bonitas* Deum ad creandum hoc Univerſum impuliſſe, expedit addere, BONITATEM eum ſuam *antecedenter* ad omne bonum poſſibile creandum producendumque moviſſe, ſed SAPIENTIAM ſuam inter bona ſelectum inſtituiſſe, & in cauſa fuiſſe, ut *conſequenter* optimum eligeret, ac denique POTENTIAM ſuam medium adtuliſſe *actualiter* formatum hoc ingens conſilium exequendi.

117. II. *Bonitas Entis infinitè perfecti eſt infinita; non foret autem infinita, ſi major illa bonitas alia concipi poſſet. Hic infinitatis character omnibus aliis ipſius perfectionibus convenit, amori virtutis, odio vitii, &c. quæ omni captu noſtro ſuperiores eſſe debent.* (*Videatur* Juriæus *in tribus prioribus ſectionibus* Judicii de Methodis (e), *ubi perpetim ſecundùm hoc principium, tanquam ſecundùm notionem primam, ratiocinatur. Vide etiam in* Wittichio de Providentia Dei *n.* 12. *hæc* S. Auguſtini *verba Lib.* 1. de doctrina Chriſtiana, *cap.* 7. Cùm cogitatur Deus, ita cogitatur, ut aliquid, quo nihil melius ſit atque ſublimius. *Et paullo poſt*: Nec quiſquam inveniri poteſt, qui hoc Deum credat eſſe, quo melius aliquid eſt.)

Hoc Axioma planè eſt ad palatum meum, indeque colligo, Deum facere ſemper optimum, quod fieri poſſit; alioquin hoc bonitatis ejus exercitium limitaretur, quod eſſet limitare *bonitatem* ipſam, ſi ea ad optimum eligendum non moveret, ſi bona voluntate careret; aut certè ejus *ſapientia*

(e) *Petrus Jurieu*, celebris reformatæ Eccleſiæ Theologus, primùm Profeſſor Sedanenſis, pòſt Eccleſiæ Gallicanæ, quæ Roterodami eſt, Paſtor, atque Gymnaſii ibid. Profeſſor, ubi etiam diem ſuum clauſit A. 1713. annos natus ſeptuaginta tres. Liber hic cit. tendit ad concordiam inter Reformatos & noſtrates ſanciendam: *Jugement ſur les méthodes rigides & relâchées; Judicium de Methodis rigidis & laxioribus explicandi providentiam & gratiam, ad inveniendum medium reconciliationis inter Proteſtantes*, Roterod. 1686. *in* 12.

tia & potentia circumscriberetur limitibus, si vel ei necessaria deesset notitia ad discernendum optimum, & ad media, ei obtinendo idonea, reperienda, vel vires ad hæc media usurpanda necessarias non haberet. Ambiguitas tamen aliqua latet in eo, quod dicitur, amorem virtutis, & odium vitii, esse in Deo infinitum: id namque si absolutè, & sine restrictione, in ipso eorum exercitio locum haberet, nullum esset in mundo vitium. At quamvis quælibet Dei perfectio in se ipsa infinita sit, non tamen exercetur, nisi proportione objecti, & uti fert natura rerum: itaque amor optimi, in toto obtinendi, cæteras omnes inclinationes particulares vel odia vincit: hujus solius amoris exercitium est absolutè infinitum, cùm nihil Deum prohibere possit, quo minùs pro optimo pronunciet: &, si vitium aliquod cum optima idea possibili connexum inveniatur, Deus illud permittit.

118. III. *Cùm bonitas quædam infinita Creatorem in mundi productione direxerit, omnes scientiæ, dexteritatis, potentiæ, magnitudinisque, characteres, qui in ejus Opere emicant, ad creaturarum intelligentium felicitatem destinati sunt. Nec perfectiones suas patefacere ipse voluit, nisi ut hoc creaturarum genus in cognitione, admiratione, & amore Entis supremi, suam felicitatem reperiret.*

Hoc axioma mihi non satis exactum videtur. Concedo, Creaturarum intelligentium felicitatem esse præcipuam divinorum consiliorum partem; hæ quippe Deo adsimilantur maximè: at non video, qua ratione probari possit, hanc unicum ejus scopum fuisse. Verum quidem est, quòd regnum Naturæ servire debeat regno Gratiæ: sed, cum omnia in magno Dei consilio colligata sint, credendum est, regnum Gratiæ vicissim quodammodo Naturæ regno adcommodatum fuisse, ita ut hoc quidem ordinem decoremque maximum servet, quo compositum ex utroque perfectissimum evadat. Nec locus est judicandi, Deum mali cujuspiam moralis vitandi gratiâ totum naturæ ordinem eversurum fuisse. Quælibet perfectio aut imperfectio in creatura suum pretium habet, sed nulla est, quæ habeat pretium infinitum. Igitur bonum malumque, sive morale, sive physicum, creaturarum intelligentium non statim superat infinitè illud bonum malumque, quod duntaxat est metaphysicum, hoc est, quod in aliarum creaturarum perfectione, aut imperfectione, consistit: quod tamen dicendum foret, si præsens axioma in rigore verum esset. Certè cùm Deus *Jonæ* Prophetæ rationem concessæ Ninivitis veniæ redderet, ipsorum etiam brutorum, magnæ illius urbis eversioni involvendorum, commoda commemoravit. Nulla substantia apud Deum absolutè aut contemptibilis aut pretiosa est. Et præsentis axiomatis abusus, sive extensio immodica, ex parte videtur esse fons difficultatum, a *Bælio* propositarum. Certum quidem est, Deo pluris esse hominem, quàm leonem; nescio tamen, an adseri posset, toti leonum speciei hominem unicum a Deo anteponi: sed, quamvis ita foret, minimè tamen sequeretur inde, certi

hominum numeri commodum diffusæ per infinitum creaturarum numerum confusionis generalis considerationi prævalere. Hæc opinio sapit reliquias antiqui Axiomatis, satis improbati, quòd omnia unicè hominis gratiâ sint condita.

119. IV. *Beneficia, quæ cum Creaturis, felicitatis capacibus, communicat, non tendunt, nisi ad earum bonum. Non ergò sinit ea ad ipsarum infelicitatem deservire, &, si malus illorum usus perdere eas posset, daret media certa semper iis rectè utendi, alioquin enim vera beneficia non essent, & bonitas Dei minor esset eâ, quam in alio benefactore concipere possumus. (Putem causam, quæ suis muneribus certam benè utendi rationem superadderet.)*

Ecce tibi jam abusum, sive malum effectum, axiomatis præcedentis. In rigore verum non est, (etsi plausibile videatur) ea, quæ Deus cum Creaturis, felicitatis capacibus, communicat beneficia, ad earum felicitatem unicè tendere. Omnia in natura concatenata sunt: quodsi peritus Artifex, Machinator, Architectus, Politicus sapiens, eandem sæpè rem pluribus finibus adcommodat; si, cum id fieri commodè potest, duos eodem lapide jactus facit: Deus, cujus sapientia potentiaque perfectæ sunt, id semper facere censendus est. Hoc nimirùm est prudenter & cum parsimonia uti solo, tempore, loco, materia, in quibus, ut ita dicam, impensa Dei cernitur. Habet itaque Deus plures in consiliis suis scopos. Horum unus est creaturarum omnium felicitas, sed non scopum illa totum, immò ne quidem ultimum, constituit. Hinc aliquarum ex his creaturarum infelicitas accidere potest *concomitanter*, & tanquam majorum aliorum sequela bonorum, quod jam supra a me explicatum est, ipseque *Bælius* quodammodo agnovit. Bona, quatenùs bona, in se ipsis considerata, sunt antecedentis Dei voluntatis objectum. Deus in Universo tantum producet rationis & cognitionis, quantum operis sui admittere idea potest. Inter voluntatem purè antecedentem ac primitivam, & inter voluntatem consequentem ac finalem, quoddam concipi medium potest. *Voluntas antecedens primitiva* quodlibet bonum & quodlibet malum in se, ab omni combinatione præcisum, pro objecto habet, & tendit ad promovendum id bonum, & prohibendum id malum: *Voluntas media* fertur in combinationes, cùm scilicet alicui malo bonum aliquod adfigitur, & tum voluntas aliquatenùs in combinationem istam tendet, cùm bonum malo potius est: at *Voluntas finalis* & decretoria ex omnium bonorum, omniumque malorum, quæ nostram deliberationem ingrediuntur, consideratione, ipsaque totali combinatione, resultat. Ex his liquet, voluntatem mediam, etsi respectu voluntatis puræ ac primitivæ consequens quodammodo dici possit, respectu tamen voluntatis finalis ac decretoriæ tanquam antecedentem considerari posse. Deus humano generi rationem largitur, inde per concomitantiam mala quædam eveniunt. Voluntas ejus antecedens pura tendit ad dandam rationem, tanquam ingens bonum, & impedienda illa, quæ dixi, mala; at, cùm de malis, munus hoc divinum

rationis

rationis concomitantibus, agitur, compoſitum, ex rationis & horum malorum combinatione conſurgens, erit objectum voluntatis mediæ Dei, quæ tendet vel ad producendum, vel ad impediendum illud compoſitum, prout ſive bonum, ſive malum, in eo prævaluerit. Sed dato, non conceſſo, rationem mali plus, quàm boni, adferre hominibus, quo in caſu voluntas Dei media cum his circumſtantiis eam repudiaret, fieri tamen poſſet, ut univerſali rerum perfectioni magis expediret, hominibus rationem impertiri, non obſtantibus omnibus iſtis malis ſequelis, quas ea in humanum genus inducere poſſet, ac proinde voluntas finalis, vel decretum Dei, ex his omnibus, quas ſibi proponere Deus poteſt, conſiderationibus reſultans, rationem largiri ſtatueret. Tantumque abeſt, ut propterea vituperandus ſit, ut potiùs, id ſi non faceret, vituperio dignus eſſet. Itaque malum, vel bonorum malorumque mixtura, in qua malum prævaleat, nunquam evenit, niſi per concomitantiam, quia nimirum cum majoribus bonis, extra hanc mixturam poſitis, connexum eſt. Igitur hæc mixtura, vel hoc compoſitum, conſideranda quidem non eſt tanquam gratia, ſeu tanquam donum, nobis a Deo præſtitum, ſed bonum, ei malo admixtum, Dei munus eſſe non deſinet. Hujuſmodi eſt donum rationis, quod Deus malè utentibus impertitur; hæc in ſe ſemper aliquod bonum eſt, ſed hujus boni combinatio cum malis, ex ejus abuſu provenientibus, reſpectu eorum, qui inde infelices evadunt, bonum non eſt; evenit tamen per concomitantiam, quia facit ad majus bonum intuitu Univerſi. Et hoc ſine dubio eſt, quod Deum permovit ad dandam rationem illis, qui eam in ſuam perniciem converterunt, vel, ut exactiùs loquamur, juxta Syſtema noſtrum, cùm Deus inter entia poſſibilia quaſdam creaturas rationales, ratione ſua abuſuras, inveniſſet, illis, quæ in optima Univerſi idea poſſibili comprehenſæ ſunt, largitus eſt exiſtentiam. Unde nihil nos vetat, admittere, Deum facere bona, quæ culpâ hominum in mala convertantur, quod ipſis per juſtam abusûs gratiarum acceptarum punitionem ſæpè contingit. *Aloyſius Novarinus* (f) *de occultis Dei beneficiis* Librum conſcripſit: poſſet etiam alius confici Liber *de occultis Dei pœnis*, in quo locum, quod ad nonnullos, haberet tritum illud *Claudiani* dictum:

Tolluntur in altum
Ut lapſu graviore ruant.

At dicere, quòd Deus bonum, quo voluntatem pravam ſciebat abuſuram, concedere non debuerit, cùm tamen generalis idea rerum id concedi poſtulet; aut dicere, quòd certa ad hoc impediendum media dare

(f) *Aloyſius Novarinus*, Veronenſ. circa annum 1640. floruit: ejus opera, tredecim voluminibus comprehenſa, exſtant.

debuerit, eidem ordini generali contraria, quid aliud est (uti aliàs notavi) quàm velle, ut Deus, quo hominem a culpa liberet, ipse vituperationem mereatur? Objicere autem, quemadmodum hic objicitur, quòd Dei bonitas minor futura sit, quàm alterius benefactoris, qui donum utilius largiretur, est non considerare, quòd benefactoris alicujus bonitas uno solo beneficio non mensuretur. Facilè contingit, privati cujuspiam donum majus esse dono Principis alicujus, sed universa privati istius dona simul sumpta longè sunt inferiora donis Principis in unum collecta. Ita non satis æstimari Dei dona queunt, nisi dum universitas eorum consideratur, omniaque ad Mundum integrum referuntur. Cæterùm dici potest, dona, quæ nocitura præcipiuntur, hostium esse, ἐχθρῶν δῶρα ἄδωρα:

Hostibus eveniant talia dona meis (g).

Sed hoc intellige, quando malitia sive culpa in dante observatur, uti erat in *Eutrapelo* illo, cujus meminit *Horatius* (h), qui hominibus benefaciebat, ut haberent, unde sibi perniciem adcerserent: consilium ejus pravum erat: at Dei consilium melius, quàm sit, esse non potest. Quid enim? an Systema suum depravare, an minus in Universo pulchritudinis, perfectionis, & rationis, esse oportebit propterea, quòd sunt, qui abutantur ratione? Locum hic habent vulgaria dicta: *Abusus non tollit usum*, datur scandalum datum & *scandalum acceptum.*

120. V. *Ens maleficum vel maximè potest magnificis muneribus hostes suos cumulare, cùm novit, eos sibi perniciem illorum usu adlaturos. Non igitur Enti infinitè bono convenit liberum Creaturis dare arbitrium, quo eos ad infelicitatem suam usuros certissimè novit. Ergò, si liberum ipsis præbet arbitrium, semper eo rectè utendi artem adjungit, nec eas ullo in casu artis hujus exercitium negligere sinit: quodsi certa hujus arbitrii liberi usum in bono figendi ratio nulla præsto foret, hanc facultatem adimeret potius, quàm eis esse perniciosam pateretur. Hoc eo manifestius est, quod ultro & propria electione sua eis impertitus est non petentibus, ita ut oriturum inde infortunium ei magis imputari debeat, quàm si earum importunitati & precibus duntaxat indulsisset.*

Quod sub finem animadversionis in præcedens axioma dictum fuit, hic repetendum est, & ad satisfaciendum axiomati præsenti sufficit. Præterea semper

(g) Erat hæc figura Græcis & Latinis Scriptoribus quàm usitatissima, uti *Ovidio*, *Virgilio*, *Propertio*, *Horatio*, *Terentio*, quorum loca vide in *Adagiis Erasmi*, Centur. II. Chil. III. n. 1. Græci, malum deprecantes, dixerunt, εἰ τι κακὸν, εἰς Πύρραν, *si quid mali, in Pyrrham*, sc. *recidat*; Pyrrhæi namque finitimis populis erant infestissimi.

(h) Lib. I. Epist. XVIII. 31.

-- *Eutrapelus cuicumque nocere volebat,*
Vestimenta dabat pretiosa. Beatus enim jam.
Cum pulchris tunicis sumet nova consilia, & spes,
Dormiet in lucem, &c.

ſemper pro certo adſumitur axioma falſum, numero tertio prolatum, nempe quòd creaturarum rationalium felicitas unicus ſit Dei ſcopus. Quodſi ita foret, neque peccatum fortè, neque ærumna, ne concomitanter quidem, contingerent. Deus ſeriem poſſibilium elegiſſet, cuncta iſta mala excludentem. At ſic Deus illi deeſſet, quod Univerſo debetur, hoc eſt, illi, quod ſibimet ipſe debet. Si ſoli Spiritus eſſent, neceſſario nexu, atque ordine temporum locorumque, carerent. Ordo præſens materiam, motum, motuſque leges poſtulat; hæc cum ſpiritibus, quàm fieri poteſt optimè, combinata, tandem in Mundum noſtrum recident. Cùm res non, niſi ſummatim & craſſiore Minerva, conſiderantur, ſexcenta fieri poſſe concipiuntur, quæ locum, ut oportet, habere non poſſunt. Velle, ut Deus creaturis rationalibus liberum arbitrium deneget, eſt velle, ut hujuſmodi creaturæ non exſtent; & velle, ut ſemper caveat, ne arbitrio illo abutantur, eſt velle, ut exſtent illæ creaturæ ſolæ, vel ſaltem cum eo ſolo, quod non, niſi propter illas, factum eſt. Si Deus aliud nihil, quàm creaturas illas rationales ſpectaſſet, impediret utique, ne unquam ſe perderent. Dici tamen aliquo ſenſu poteſt, Deum his creaturis artem libero arbitrio benè ſemper utendi dediſſe; ars enim illa eſt lumen naturale rationis: ſolummodò bene agendi voluntatem ſemper habere oportet; ſed creaturis ſæpè modus deeſt dandi ſibi voluntatem, quam oportet habere: immò ſæpè voluntas deeſt utendi mediis, quæ indirectè bonam voluntatem præſtant, de quo jam plus ſimplici vice locutus ſum. Fatendus hic defectus eſt, agnoſcendumque inſuper, potuiſſe Deum fortaſſis ab eo creaturas immunes præſtare, cùm nihil impedire videatur, quo minùs aliquæ dentur, quarum natura ſit, bonam ſemper habere voluntatem. Verùm reſpondeo, nec eſſe neceſſarium, neque fieri decuiſſe, ut creaturæ rationales omnes tantam haberent perfectionem, qua divinitati tantoperè adpropinquent. Immò nec hoc fortaſsè decus, niſi per ſpecialem Dei gratiam, obtineri poſſet: quo poſito, nec expediret, Deum id omnibus concedere, hoc eſt, reſpectu omnium creaturarum miraculosè ſemper agere. Nihil rationi diſſonum magis eſſet, quàm miracula hæc perpetua. Sunt quidam in creaturis gradus, id ordo generalis poſtulat. Et divinæ gubernationi convenientiſſimum videtur, ut magnum illud firmitatis in bono privilegium faciliùs detur iis, qui, dum in ſtatu imperfectiore, in ſtatu certaminis & peregrinationis, *in Eccleſia militante*, *in ſtatu viatorum*, egere, bonam habuerunt voluntatem. Ipſi Angeli boni in impeccabilitate creati non fuerunt. Interim tamen adſeverare non auſim, creaturas dari nullas, quæ felices naſcantur, vel quæ ex natura ſua impeccabiles & ſanctæ ſint. Sunt fortaſsè, qui hanc Sanctæ Virgini prærogativam tribuant, cum Eccleſia Romana illam hodie ſuper Angelos collocet. Sed ſufficit nobis, valdè vaſtum, valdeque varium, eſſe Univerſum: velle ei ponere limites, eſt amplitudinem ejus parum noviſſe. At (pergit *Bælius*) Deus creaturis, peccati capacibus, liberum dediſſe ar-

bitrium, quamvis id munus non petiiſſent, eique, qui munus non petentibus largiatur, magis imputari malum inde oriturum, quam ſi precantium importunitati ceſſiſſet. Verùm ſciendum eſt, precum importunitatem nihil facere apud Deum, qui, quid expediat, melius nobis novit, nec, niſi id, quod in univerſum magis prodeſt, indulget. Videtur hic *Bælius* liberum arbitrium in peccandi facultate ponere; alibi tamen agnoſcit, Deum & Sanctos abſque hujus facultatis poſſeſſione liberos eſſe. Quidquid ſit, ſatis ſupra oſtendi, Deo, dum id, quod junctim ſapientia & bonitas ſua jubent, perficit, malum, quod permittit, imputari non debere. Ipſis adeò hominibus, ubi officio ſuo perfunguntur, nequaquam imputantur eventus, ſive iſti ab ipſis prævideantur, ſive non prævideantur.

121. VI. *Æquè certa homini cuipiam vitam eripiendi ratio eſt, ſi laqueum ei ſericum offeras, quo liberè ad ſuſpendium uſurum certiſſimè noſti, atque ſi eum per ſicarii manus confodias. Non minùs mortem ejus expetis, ſi priori modo, quàm ſi alterutro poſteriori utaris: immò maligniori eam conſilio expetere videris, cùm eo ſpectes, ut tota pœna, culpaque tota, ſuæ perditionis penes ipſum ſiet.*

Qui de *Officiis* tractant, uti *Cicero* (i), *S. Ambroſius* (k), *Grotius* (l), *Opalenius* (m), *Sharrokius* (n), *Rachelius* (o), *Pufendorfius*, perinde atque Caſuiſtæ, docent, eſſe caſus, quibus depoſitum reddere non teneamur ei, ad quem pertinet; ita non eſt reddendus pugio, quando conſtat, eum, qui depoſuit, aliquem velle confodere. Fingamus, in meis eſſe manibus fatalem titionem, quo ad *Meleagrum* filium tollendum ſua mater utetur, aut telum incantatum, quo *Cephalus* imprudens *Procrin* ſuam interficiet, aut denique *Theſei* equos, qui *Hyppolitum*, ejus filium, dilacerabunt. Ita, ſi quis a me repetat, jure negabo, uſus futuri conſcius: at quid ſi judex legitimus reſtituere jubeat, cùm funeſtos, quos ſecuturos novi, eventus probare non poſſim, quia *Apollo* mihi forſan, uti *Caſſandræ*, vaticinandi donum dedit, ea nempe lege, ut nemo mihi fidem habeat? Obligarer igitur reſtituere, cùm id ſine mea ipſius pernicie recuſare nequeam; atque ita non poſſum non aliquid ad malum conferre.

Aliam

(i) *Offic. Lib. I. c.* 10.

(k) *Offic. L. III. c.* 12. non ſemper promiſſa omnia ſolvenda eſſe docet exemplo *Herodis* & *Jephthæ*.

(l) *De Jure Belli & Pacis, L. II. c.* 11. ubi agit de Promiſſis, it. *ejuſd. Lib. c.* 16. §. 26. ad quem adnotatur etiam locus ſimilis ex *Pufendorfio* in ed. *Jo. Chriſtoph. Beckmanni*, n. 2. p. 778.

(m) *Lucas Opalenius* ſcripſit *de Officiis*, ed. Amſt. 1668. in 12.

(n) *Robertus Sharrok*, Buckinghamenſ. Juris D. mortuus A. 1684. Scripſit inter alia Hypotheſin de Officio ſecundùm jus naturæ, unde caſus conſcientiæ dijudicari poſſunt, contra *Hobbeſium*.

(o) *Samuel Rachelius*, Juris Nat. Profeſſ. Helmſtad. A. 1691. mortuus, egregium in *Ciceronis* Officia Commentarium elaboravit Philoſ. Juridicum, ed. Francof. 1668. in 8. & Amſtel. 1686. 8. apud *Henr. Wetſtenium*.

Aliam comparationem accipe: Promittunt *Jupiter Semelæ*, *Sol Phaëthonti*, *Cupido Pſychæ*, ſe, quidquid poſtulatum fuerit, conceſſuros: jurant per Styga:

Di cujus jurare timent & fallere Numen.

Vellent, ſed nimis ſerò, petitionem ſemi-intellectam ſiſtere,

Voluit Deus ora loquentis
Opprimere, exierat jam vox properata ſub auras.

Velles poſt factam petitionem tergiverſari, ab incepto precantem dehortando nequicquam; ſed urgeris, audiſque illud (p).

Ideone juras, fallere ut poſſis fidem?

Lex Stygis ſanctiſſima eſt, nec datur ſubterfugio locus: ſi jurando deliquiſti, magis delinques non præſtando jurata: promiſſo ſtandum eſt ſcilicet, utcumque ſit exigenti pernicioſum, cùm tibi pernicioſum futurum ſit non ſtetiſſe. Videtur id, quod in fabulis morale eſt, innuere, ſupremam quandam neceſſitatem ad malum permittendum obligare poſſe. Deus quidem judicem, a quo compelli queat ad ſubminiſtrandum id, quod malo eſſe poſſit, agnoſcit nullum, *Jovi* nequaquam ſimilis eſt, qui Stygem timet: at ſua ipſius ſapientia judex eſt, quo majorem reperire non poteſt; ab hoc tribunali nulla datur provocatio; hæc fatorum decreta ſunt. Veritates æternæ, ipſius ſapientiæ objectum, omni ſunt Styge ſanctiores. Hæ leges, hic judex, non cogunt: ſed, quod fortius eſt, perſuadent. Sufficit ſapientiam Deo repræſentare, quodnam e poſſibilibus optimum ſit exercitium ſuæ bonitatis: quo facto, malum, quod ſic admittitur, inevitabilis eſt optimi adpendix. Majus aliquid addam: Permittere malum, uti Deus facit, maxima bonitas eſt.

Si mala ſuſtulerat, non erat ille bonus.

Siniſtro ſanè ingenio præditum eſſe eum oportet, qui poſt hæc dicat, malignius eſſe, totam pœnam, culpamque totam, perditionis ſuæ relinquere perituro. Cui Deus eam relinquit, ad hujus ſortem ea pertinuit, antequàm naſceretur, aderat iſta ab æterno in ipſius idea adhucdum merè poſſibili, ante decretum Dei, quod eum ad exiſtentiam perduxit; poteratne hæc culpa, vel hæc pœna, alteri relinqui vel dari? Non eſt, cur amplius verbum addamus.

122. VII. *Qui verè beneficus eſt, dat promtè, nec dare differt, donec ii, quos amat, longas tolerarint ærumnas, eo privati beneficio, quod ſine mora facillimè & abſque omni ſua moleſtia, largiri potuiſſet. Si virium ſuarum circum-*

(p) Ex Gallica *Pſyches* Comœdia, *addit Interpr. Lat.*

cumſcriptione prohibetur benefacere, ſine admiſto doloris, aut alius cujuſdam incommodi, ſenſu, eo deſcendit; (Vide Dictionar. Hiſtor. Critic. pag. 2261. editionis ſecundæ) *ſed invitus, nec unquam hanc ſe utilem præſtandi rationem uſurpat, quando id fieri poteſt nullum favoribus ſuis malum immiſcendo. Si commodum, quod ex malis, a ſe infligendis, percipi poteſt, e puro bono æquè facilè enaſci poſſet, atque ex malis hiſce, rectam utique viam boni puri, non obliquam, a malo ad bonum ducentem, capeſſeret; Divitiis & honoribus neminem cumulat ideo, ut deinde eorum jactura vehementiùs adfligatur, quo magis voluptati jam adſuevit, ſicque miſerior fiat iis, qui commodis iſtis ſemper caruere. Ens aliquod malignum hac lege benefaceret iis, quos peſſimè odiſſet.* (*Huc refer* Ariſtotelis *locum Rhetor. l. 2. c. 23. p. m. 446.* οἷον εἰ δοῖη ἂν τὶς τινι, ἵνα ἀφελόμενος λειπήσῃ· ὅθεν καὶ τῷ ἐρήται·

Πολλοῖς ὁ δαίμων ὃ κατ' ἐυνοΐαν φέρων
Μέγαλα δίδωσιν ἐυτυχήματ', ἀλλ' ἵνα
Τὰς σύμφορας λάβωσιν ἐπιφανέστερας.

id eſt: *Veluti ſi quis alicui aliquid det, ut (poſtea) hoc (ipſi) erepto (ipſum) adficiat dolore: Unde etiam illud eſt dictum:*

„ Bona magna multis non amicus dat Deus,
„ Inſigniore ut rurſus his privet malo.)

Omnes hæ objectiones eodem ferè Sophiſmate laborant; mutant & mutilant ipſam facti ſpeciem, remque non, niſi dimidiatam, efferunt. Deus curat homines, amat humanum genus, ei benè cupit, nihil verius. Interim tamen ſinit labi homines, ſinit eos ſæpè perire, largitur iiſdem bona, in perniciem ceſſura: &, quem felicem efficit, huic prius cumulus ærumnarum tolerandus. Ubi ergò amor, ubi bonitas, immò ubi potentia ejus? Sed futilia ſunt argumenta, quæ rei totius caput reticent, quæ diſſimulant, de Deo ſermonem eſſe. Diceres, matrem, tutorem, aut moderatorem, induci, quorum cura ferè unica adoleſcentis cujuſdam educationem, conſervationem, felicitatemque, ſpectet, & qui officii ſui partes negligant. Deus Univerſum curat, nihil negligit, prorsùs optimum eligit. Si quis nihilominùs improbus eſt, aut infelix, talem utique eſſe ipſi proprium erat. Deus, (inquis) poterat omnibus dare felicitatem, poterat promptè, facilè, nulloque cum incommodo, dare, nam omnia poteſt. Sed num dare debuit? Id cùm non faciat, argumentum eſt, aliter omninò facere debuiſſe. Inde inferre, vel quod tædio quodam, viriumve defectu, homines beare, ac ſtatim, & ſine ulla mali mixtura, bonum dare omiſerit, vel quod bonæ voluntatis carentia purum & abſolutum bonum impertiri negaverit; hoc profectò eſt verum Deum noſtrum contendere

tendere cum invido *Herodoti* Deo (q), vel cum Dæmone Poëtæ, cujus Iambos, a nobis paullo ante Latinè exhibitos, *Ariſtoteles* refert, dante ſcilicet bona, ut, ea tollendo, magis adfligat. Hoc nempe eſt Anthropomorphiſmis perpetuis cum Deo ludere; eſt repræſentare eum, ut hominem, qui ſe totum præſenti negotio debeat, quem ſolis iis, quæ a nobis cognoſcuntur, objectis præcipuum ſuæ bonitatis exercitium tribuere oporteat, & cui potentia vel benevolentia deſit. Enimverò neutra certè Deo deeſt, poſſet ille efficere bonum, quod optaremus, immò vult etiam, ſi hoc bonum per ſe ſpectetur, ſed, poſtpoſitis aliis bonis majoribus oppoſitis, efficere id non debet. Cæterum non eſt, quod queratur aliquis, vix, niſi poſt multas perpeſſiones, & crucis Chriſti bajulationem, ad ſalutem plerumque perveniri; hæc ipſa mala electis, Magiſtro ſuo conformandis, & felicitati eorum augendæ, proſunt.

123. VIII. *Ejus, qui aliorum eſt Dominus, ea demùm maxima ſolidiſſimaque gloria eſt, quam obtinet, inter illos virtutem, ordinem, pacem, animique gaudium, tueri ac fovere. Gloria, quam ex eorum infelicitate eliceret, non, niſi falſa gloria, eſſe poteſt.*

Si Civitas Dei, qualis eſt, nobis nota foret, videremus, regnum eſſe omnium, quæ excogitari poſſunt, perfectiſſimum; virtutem felicitatemque, quantùm fieri poteſt, juxta optimi leges, inibi regnare; peccatum verò & miſeriam (quod utrumque a rerum natura penitùs excludi rationes ordinis ſupremi non permittebant) ſi cum bono comparentur, eſſe pro nihilo ferè computanda, immò ad majora bona prodeſſe. Jam cùm mala iſta exiſtere debuerint, aliquos iiſdem obnoxios eſſe oportebat, & hi aliqui nos ſumus. Si alii forent, nonne eadem ſemper mali ſpecies foret? vel potiùs, nonne alii iſti forent id, quod nunc Nos dicimur? Cùm Deus aliquam gloriam elicit ex malo, dum majori bono illud inſervire curavit, elicere debebat. Non itaque falſam captat gloriam, ut Princeps faceret, qui regnum ipſe ſuum ſubverteret, ut ex inſtauratione laudem conſequeretur.

124. IX. *Domini iſtius erga virtutem amor, quam poteſt maximus, tunc demum eluceſcit, ſi, cùm poteſt, efficit, ut virtus ſine ulla vitii mixtura ſemper colatur. Quodſi hoc ſubditis bonum procurare poteſt, & tamen vitium ſinit inſurgere, quamvis diù toleratum denique puniat, maximo in virtutem adfectu non fertur, multoque minùs infinito.*

Nondum novendecim Axiomatum dimidium abſolvimus, & jam tædet penè eadem refutare, idemque ſemper ingerere. *Bælius* quæ vocat Axiomata, dogmatis noſtris contraria, ſine neceſſitate multiplicat. Ubi res mu-

(q) Variis *Herodotus* locis de Deorum invidia loquitur. Ad *Polycratem* ſcribit *Amaſis*, Lib. III. 40. ἐμοὶ αἱ σαὶ μεγαλαὶ εὐτυχίαι οὐκ ἀρέσκουσι, τὸ θεῖον ἐπισταμένῳ ὡς ἐστὶ φθόνερον. *Artabanus* ad *Xerxem*, Lib. VII. 10. 5. φιλέει γὰρ ὁ θεὸς τὰ ὑπερέχοντα πάντα κολούειν. conf. infra §. 136.

tuo ſibi nexu copulatæ, partes a ſuo toto, genus humanum a rerum univerſitate, adtributa divina alia ab aliis, potentiam a ſapientia, divelluntur; facile dictu eſt, Deum *efficere poſſe*, & *facile* quidem, ut virtus in mundo ſine ulla vitii mixtura regnet. Sed cùm Deus vitium permiſit, ordo Univerſi, quavis alia rerum collectione potior, id poſtulavit. Itaque judicandum eſt, non licuiſſe illi aliter agere, quia impoſſibile erat, meliùs agere. Hæc verò neceſſitas eſt hypothetica, & moralis, quæ tantum abeſt, ut libertati adverſetur, ut ſit electionis ipſius (*liberæ optimus*) effectus. *Quæ rationi contraria ſunt, ea nec fieri a ſapiente poſſe credendum eſt.* Objicis igitur adfectum, quo Deus in virtutem fertur, omnium qui concipi poteſt, maximum non fore, adeoque nec infinitum. Huic objectioni reſponſum jam fuit ad ſecundum Axioma, ubi diximus, Dei adfectum in rem quamcumque creatam ejuſdem rei pretio proportionatum eſſe: virtus eſt nobiliſſima quidem, ſed non ſola bona qualitas creaturarum. Dantur infinitæ aliæ, quæ Dei inclinationem ad ſe adliciunt: ex omnibus hiſce inclinationibus reſultat quantum plurimum poteſt boni, &, ſi ſola virtus adeſſet, ſi ſolæ rationales creaturæ exſtarent, minùs boni adfore deprehenderetur. *Midas*, ubi nihil, niſi aurum, habuit, minus ſe locupletem agnovit. Adde quod ſapientia variare debeat: rem eandem, quantumlibet nobilem, multiplicare unicè ſuperfluum foret, & inopiam ſaperet: ſexcentos in Bibliotheca ſua *Virgilios*, eleganter compactos, habere, Dramaticos non, niſi *Cadmi* & *Hermiones*, modulos adſiduè cantare, Porcellana vaſa omnia confringere, ut aurea ſola poſſideas, ſolas habere adamantas, ſolis veſci perdicibus, ſolum Hungaricum aut Shiraticum potare vinum, hoccine tu Rationem vocabis? Natura animantibus, plantis, corporibus inanimatis, indigebat; in his creaturis ratione carentibus non pauca miracula, rationi acuendæ exercendæque idonea, reperiuntur. Quid, quæſo, creatura rationalis ageret, ſi nullæ res non intelligentes exſtarent? quid cogitaret, ſi neque motus, neque materia, neque ſenſus ullus, foret? Si ſolas haberet cogitationes diſtinctas, Deus quidam eſſet, ſapientia illimitata frueretur; hoc e meditationibus meis conſectarium quoddam eſt. Simul atque cogitationum confuſarum mixtura datur, ſenſus habes, materiam habes. Nam hæ confuſæ cogitationes e mutua omnium inter ſe rerum, quoad durationem extenſionemque, relatione oriuntur. Hinc fit, ut, juxta Philoſophiam meam, nulla detur creatura rationalis ſine quopiam corpore organico, nec ullus ſpiritus creatus a materia penitùs avulſus (r). Verùm hæc corpora organica non minùs

(r) Sexto loco Theologus Romano-Catholicus ita infit. Non placet, quod §. 124. dicitur, quòd *nulla detur creatura rationalis ſine quopiam organico corpore, nec ullus ſpiritus creatus a materia penitùs avulſus.* *Interpres Lat.* ita defendit ill. *Leibnitium.* Duo (ait) hic adſerit *Leibnitius*: prius, quod nulla detur creatura rationalis ſine corpore

nùs a se invicem perfectione differunt, quàm spiritus ipsi, ad quos ea pertinent. Cùm igitur sapientiæ divinæ non tantùm mundo rationalium

corpore quopiam organico. Alterum, quòd nec detur ullus spiritus creatus, a materia penitùs avulsus. Incipiamus a posteriore, cujus sensum ut penitùs eruamus, aliquot e litteris *Leibnitii* fragmenta, huc facientia, candidè producemus. Quæsiveram ab ill. Viro, quo pacto censeret ab Angelis moveri corpora, cùm, ipsius sententiâ, corpus vel materia moveri non possit, nisi ab Entelechia, sive forma propria ejusdem corporis, sive materiæ. Respondit (anno 1706.) *Angeli non sunt Entelechiæ corporum, sed ipsi & Entelechias, nempe mentes, & corpora etiam, meo judicio, habent. Quæ etiam antiquorum Ecclesiæ Doctorum non paucorum sententia fuit, a qua præter necessitatem recessum est, & quasi non satis esset verarum perplexitatum, accersitæ sunt fictitiæ. Angeli ergò corpora movent, prorsùs ut nos facimus. Illud verum est, solum Deum novas vires novasque directiones materiæ posse dare, seu motus, qui ex ejus pristinis Entelechiis non consequantur, idque ad miracula pertinere. Nosse velim, an apud vos contraria mea opinio de Angelis definita habeatur. Meritò rejecti sunt, qui Angelos, & omnem creaturam, corpoream esse statuerunt; sed hoc ad eos non pertinet, qui omnes mentes, immò Entelechias omnes, incorporeas esse agnoscunt.* Reposui: Huic ejus opinioni repugnare Concilium Lateranense, & quamvis *Bartholomæus Caranza, Sixtus Senensis, Melchior Canus, Gregorius de Valentia*, aliique nonnulli, censeant Concilium illud nihil de Angelorum pura spiritualitate definire, aut tanquam dogma Fidei proponere voluisse, immò *S. Thomas*, qui Concilio Lateranensi pluribus annis posterior fuit, qu. 16. de malo, art. 1. ex *S. Augustino*, Lib. 21. de Civitate Dei, cap. 10. dicat, non multum referre ad Fidei Christianæ doctrinam, sive dæmones habeant corpora, sibi naturaliter unita, sive non habeant, atque ibidem in responsione ad 1. addat, fore, ut dæmones adhuc possent dici absolutè spiritus, tametsi haberent corpora, sibi unita; nihilominus tamen ob judicium ferè unanime Theologorum Catholicorum, rem hodie censeri plenam temeritatis, ne quid dicatur severius, negare puram spiritualitatem Angelorum, consentientibus jam in eam Doctoribus Catholicis universis post Magistrum dist. 8. & *S. Th.* qu. 50. art. 1. cum magno fundamento in doctrina revelata. Ita ferè ad verbum *Martinus Esparsæ* qu. 1. de Angelis, art. 10. & seqq. Videatur etiam *Dionysius Petavius* Theologicorum Dogmatum Tomo 3. Lib. 1. de Angelis totis capitibus 2. 3. & 4. maximè cap. 3. n. 10.

Respondit *Leibnitius* his verbis: *Sententia de omnimoda sejunctione Angelorum a corporibus, non rationem, non scripturam, sed solam opinionem communem Scholarum, pro fundamento habet. Concilium Lateranense loqui non definitivè, sed discursivè, ex recepto tunc sensu, verba satis ostendunt. Ut aliqui Angeli, quos cum* Thoma Aquinate *Assistentes vocas, a corporibus sejuncti sint prorsus, meæ, ni fallor, demonstrationes non admittunt, & facilè id paterer de omnibus, quod de aliquibus ferri posset. Eum tamen corporis usum Angelis tribui posse arbitror, ut non ineptè dicantur* Formæ assistentes, potiùs quam inhærentes, (*sive informantes*) *non quod Entelechiarum officium non faciant, sed quod corpori non sint adfixa. Arbitror enim (cùm naturaliter possibile sit, & ad perfectionem Universi faciat) esse Entelechias, quæ facillimè mutant corpus, seu de corpore in corpus transeant, non momento quidem (nihil enim sic fit naturaliter) sed brevi tamen tempore, licet per gradus, ubi pars, quam retinent, servit mutandæ parti, quam deponunt, etsi etiam ipsa deinde pro re nata mutetur, uti nos manûs ope possumus pedem mutare, & ligneum carneo substituere, immò ope unius manûs possemus mutare alteram manum, & ope novæ manûs rursùs priorem, si novam satis unire liceret. Ita semper aget Angelus*

per

ereaturarum, ſed etiam mundo corporum, mundo ſubſtantiarum, perceptionis capacium, rationis incapacium, opus ſit; denique cùm inter omnia id

per corpora, ſemperque locum habebit Harmonia præſtabilita, ſic ut, quæ vult Angelus, fiant ex ipſa corporum lege, ferè ut Suarezium *dicere memini, ex quorundam ſententia res ita præordinatas eſſe, ut voluntatibus precibuſque Beatorum ſponte ſatisfaciant. Aſſiſtentes igitur formas voco, quæ pro arbitrio corpus ſumunt atque deponunt, & , quod habent, transformant; inhærentes atque animantes, quæ tale arbitrium non habent, etſi hoc arbitrium ſuis limitibus coerceatur, ut cuncta naturali ordine procedant: ſolius enim Dei eſt, quodvis facere e quovis. Et priores putem a corpore ſecretas dici poſſe, poſteriores corpori adfixas. Fatendum tamen eſſe, ambas corpori unitas eſſe, ut rationem habeant Entelechiæ. Et hoc videtur eſſe ad mentem* Auguſtini *Lib. 21. de Civitate Dei, cap. 10. a* Thoma *citati, qu. 16. de Malo, art. 1. poſſe ſcilicet Dæmones* (vel Angelos) *dici ſpiritus, quod corpora ſibi magis ſubdita habeant. Itaque nec intelligentiis iſtis animarum, nec Angelis ipſis, animalium adpellationem tribuemus. Cæterum corporis mutatio nihil habet, quod non receptis conſentiat, nam & nos corpus mutamus, ut fortaſsè ſenes nihil materiæ infantilis retineamus; tantùm hoc intereſt, quòd neque ſubito, neque pro arbitrio corpus exuimus.*

Ad ipſa reſponſum fuit: Ad perfectionem harmoniamque Univerſi ſatis fore, ſi mentes Angelicæ corporibus accidentaliter ſolùm conjungerentur; inter corpora ipſa harmoniam eſſe, nec tamen ideò inter illa ſubſtantialem intercedere unionem, hac enim fieret, ut omnia corpora unum forent ſuppoſitum, quare nec neceſſe eſſe, ut ex mente Angelica & corpore una conſtituatur perſona, conſtitueretur autem, ſi Angelus ex corpore & mente velut Entelechia, ſive forma, conſtaret. Tum ut *Leibnitius* ad ſententiam, a Scholaſticis receptam, adduceretur, indicatus ei fuit locus *Eſparſæ*, docentis, Angelos omnes ex natura ſua referri (*accidentaliter*) vel immediatè, vel ſaltem mediatè, ad aliquod determinatum corpus, quod ad determinatam corporum collectionem, atque cum illo, aut illis, peculiariter connecti in ratione motoris & directoris (videatur *Eſparſa* de Angelis qu. 5. art. 6.) Neque hæc ſententia ab *Ariſtotele* aliena eſt, qui teſte *S. Thoma* 1. p. qu. 50. art. 3. in corp. *Poſuit, quod illæ naturæ perfectiores* (Angelicæ) *habent ordinem ad ſenſibilia ſecundùm rationem moventis.* Immò *S. Thomas* ipſe 1. p. q. 61. art. 4. ad 1. ad argumentum hoc: *Angeli ſunt ſubſtantiæ incorporeæ, ſed ſubſtantia incorporea non dependet a corpore ſecundùm ſuum eſſe: & per conſequens neque ſecundùm ſuum fieri. Ergò Angeli non ſunt creati in loco corporeo.* Reſpondet: *Angelos factos eſſe in loco corporeo ad oſtendendum ordinem ad naturam corpoream, & quòd ſua virtute corporea contingunt.*

Quæſitum tandem, cenſeretne *Leibnitius*, animas, humano corpore exutas, adhuc unionem cum aliquo corpore retinere: &c.

Reſpondet ſequentia: *Valdè placet Eſparſæ locus, neque ego illud Peripateticorum dogma ſperno, qui relationem ad determinatam materiam, etſi pro tempore aliam atque aliam, ad numericam ſubſtantiarum diſtinctionem requirunt; de Deo res ſecùs habet, qui ſufficiens ſibi, cauſa eſt materiæ & aliorum omnium: itaque non eſt anima Mundi, ſed Auctor. Naturale verò eſt creaturis materiam habere, neque aliter poſſibiles ſunt, niſi Deus per miraculum ſuppleat materiæ munus, at quæ non, niſi per miraculum, præſtari poſſunt, non ſunt regulariter neceſſaria ad perfectionem Univerſi. Spiritus infinitus in corpora agit creando & conſervando, quod quædam creandi continuatio eſt. Hoc ſpiritui finito communicari non poteſt. Cùm de adſiſtentibus Formis locutus ſum, non ad* Thomæ *diſtinctionem, quam memoras, reſpexi inter Angelos Deo adſiſtentes & miniſtrantes (quanquam Scriptura omnes adpellet miniſtratores ſpiritus) ſed ad Peripateticas phraſes. Deo adſiſtentes intelli-*

id eligendum fuerit, quod effectum optimum simul & in summa præstabat, vitium autem hac rima irrepserit, utique, vitium excludendo, Deus nec perfectè bonus, nec perfectè sapiens, fuisset.

intelligentias, quæ nihil aliud agant, neque Deo sint administræ, convenire rerum ordini non puto. Has enim removere a corporibus & loco, est removere ab universali connexione & ordine mundi, quem faciunt relationes ad tempus & locum. An verò necesse sit, Angelum esse formam informantem, seu animam corporis organici, quæ ei personaliter uniatur, alia quæstio est, & certo sensu, in præcedente epistola exposito, negari potest. De statu animæ humanæ separatæ nihil certi definire possum, cùm præter regnum naturæ hic influat regnum gratiæ. Cur autem certa materia secunda ipsi adfigatur usque ad resurrectionem, causam nullam video.

Ex his excerptis videre est. Primò, quòd *Leibnitius* existimet, sententiam de pura Angelorum spiritualitate non esse definitam in Concilio Lateranensi. Secundò, quòd probet opinionem *Esparsæ*, qui connexionem mentis Angelicæ cum corporibus statuit in mera quadam ejus relatione ad corpus, vel corpora, in ratione motoris vel directoris. Tertiò, quòd dicat, certo sensu, in præcedente Epistola exposito, negari posse, Angelum esse formam informantem corpus organicum, quod habet, dicique posse, quòd sit forma tantum adsistens, eo ferè modo, uti quidem arbitror, quo animam humano corpori velut naturam navi adsistere *Plato* fertur docuisse; qui profectò modus non sufficit, ut ex Angelica mente & corpore fiat una substantia. Quartò denique, quòd dicat, posse dici, quòd mens Angelica non uniatur corpori personaliter. Certè facultas illa, quam Auctor Angelicæ menti tribuit, exuendi pro libitu corporis, non videtur cadere in formam incompletam, & propriè informantem, cùm suppositum Angelicum, sive persona Angeli, saltem regulariter loquendo, natura prius constituta esse debeat, quam ejusdem voluntas actum suum eliciat.

Ut ut est, si inter Angelicas mentes & corpora substantialem nexum statuat Auctor, (uti quædam ejus locutiones, suprà adductæ, indicare videntur) opposita sententia, quæ Angelos neque corpore, neque materia, constare docet, omninò tenenda est, quam *sententiam* (teste *Petavio* suprà cap. 3. num. 10.) *non solùm Theologi sequuntur omnes, sed contrariam etiam, ut non prorsus hæreticam, sic hæresi proximam, esse judicant. Nam quo minùs hæretica planè censeatur, id unum fuit, quòd nondum ea res liquido ab Ecclesia disceptata sit. Quippe Lateranense Decretum illud non ex instituto partem eam definire voluit; sed in hoc unum intenta fuit Synodus, ut utriusque conditorem naturæ Deum esse contra Manichæos statueret, cætera verò ex recepta per id tempus opinione breviter intexuit.* Ita quidem censet *Petavius*: alii tamen cum *Esparsa* (qu. 1. de Angelis, art. 12.) censent Lateranensis Concilii *Propositionem*, de qua controvertitur, *superadditam ac intentam fuisse ratione sui, ad exponendam & determinandam distinctionem & naturam rerum ipsarum creatarum.*

Mitigari fortasse posset Auctoris sententia, & ita explicari, ut tantùm voluerit inter spiritum Angeli & corpus aliquod necessariò debere semper intercedere peculiarem aliquam relationem, sive unionem, accidentalem, quæ fundet respectum spiritûs ad tempus & locum, & vi cujus mens Angelica possit agere naturaliter in illud corpus, adeoque sit velut analogica forma corporis illius, ita tamen, ut ex corpore & mente illa non fiat una substantia. Id enim solùm probant, si quid probant, argumenta *Leibnitii*, ab Universi perfectione, ordinem connexionemque partium requirente, desumta, quæ sicut & cæteras ejus rationes expendemus in notis. An verò vel sic mitigata sustineri possit, aliorum esto judicium.

Secunda Pars, *quòd nulla detur creatura rationalis*

125. X. *Summum odium vitii non eluceſcit in eo, qui id valdè diù regnare ſinit, & deinde caſtigat, ſed potiùs in eo, qui ante ortum elidit, hoc eſt, qui impedit, ne uſpiam ſeſe exerat. Rex, verbi gratiâ, qui ærario ſuo tam providè conſuleret, ut omnis in adminiſtrando mala fraus perpetuò exularet, magis alienum a publicanorum injuſtitia animum proderet, quàm ſi eos, populi ſanguine ſaginatos, cruci daret.*

Semper eadem cantilena, purus putus anthropomorphiſmus. Regi certè nihil cordi magis eſſe debet, quàm ſubditos ſuos ab oppreſſione vindicare. Ejus longè plurimùm intereſt, ærarium ſuum rectè conſtituere. Interim tamen ſubinde vitium & corruptelas tolerare cogitur. Puta, bellum ingens imminet, nec nervus rerum gerendarum, nec ducum ſupremorum delectus, præſto eſt: itaque ſolerter & leniter tractandi ii, qui ſuppetunt, magnaque apud milites auctoritate valent, *Braccius*, *Sforția*, *Wallenſteinius* aliquis. In neceſſitatibus urgentibus deeſt pecunia, confugiendum ad viros benè nummatos, qui fide inter trapezitas polleant, ſimulque fraudibus eorum connivendum eſt. Verum quidem eſt, miſeram hanc neceſſitatem e præcedentibus delictis plerumque oriri. Non ita in Deo ſe res habet, nemine indiget, nihil peccat, optimum ſemper tenet. Melior rerum curſus ne optari quidem poteſt, ſi ritè intelligatur: & vitium foret in Auctore rerum, ſi occurrens in optima ſerie vitium arcere vellet. An hic perfectæ gubernationis ſtatus, in quo quantùm fieri poteſt,

rationalis ſine corpore organico, num interpretationem aliquam tolerabilem patiatur, pronunciare non auſim; nam licèt, ut ſuprà vidimus, definire non audeat, animam humanam ſeparatam ante reſurrectionem *certum* corpus ſibi adfixum habere; pro conſtanti tamen principio paſſim alibi ponit, Monadas, uti vocat, ſive ſubſtantias ſimplices, naturaliter nunquam interire; unde ſequitur, neque Entelechias, ex quibus, & materia prima, monades conſurgunt, a materia prima ſibi propria naturaliter eſſe ſeparabiles. Illud verum eſt, aliud eſſe *Leibnitio* corpus organicum, aliud materiam illam primigeniam: hanc enim ab Entelechia inſeparabilem ſtatuit; illud verò fluxum & temporis decurſu mutabile. Ego nec iſtam Entelechiarum a materia inſeparabilitatem, ad animas etiam humanas extenſam, probare poſſum, tum quia hactenus in Scholis Chriſtianis inauditam, ne quid gravius dicam, tum etiam, quia cùm animæ humanæ ſecundùm gradum rationalitatis in tempore creentur a Deo, uti orthodoxè Auctor docet, ſi anima humana & materia iſta a ſe invicem inſeparabiles eſſent, dicendum eſſet, materiam illam primigeniam cum anima creari uno tempore, (quod neſcio, an ullus unquam dixerit) alioqui materia illa ſine anima ante creationem animæ exſtitiſſet. Nec dicet Auctor, hanc materiam quidem ſine ſua anima naturaliter exiſterè poſſe & exſtitiſſe, non verò reciprocè animam ſine ſua materia. Hoc enim, præterquàm quòd gratis dicatur, probaret, monadas generari, adeoque & corrumpi poſſe, quod principiis Auctoris adverſatur. Sed hæc omnia fuſiùs explicabuntur, & diſcutientur in notis. De Angelis nihil eſt, quod addam ad ea, quæ ad prius membrum monui, niſi quod facile fuerit Auctori noſtro corpus organicum cuilibet ubique Angelicæ menti coaptare, cùm organiſmum in natura ubique inveniri, & omnes corporeos motus non, niſi per organa mechanica, peragi ſtatuat.

teſt, intenditur in bonum, in quo malum ipſum majori bono deſervit, cum Principis alicujus ſtatu comparari poteſt, cujus res acciſæ ſunt, quique ſibi qua poteſt conſulit; aut cum ſtatu Principis, qui ipſe oppreſſioni favet, ut eam deinde puniat, quique tenuiores ad manticam redactos, primores in ferali pegmate plectendos, videre geſtit?

126. XI. *Dominus aliquis, commodis virtutis, & ſubditorum proſperitati, ſtudens, omnem eo curam intendit, ut ne unquam legibus illi ſuis obſequium detrectent, & ſi ob contumaciam mulctandi ſunt, ita rem inſtituit, ut eorundem propenſioni ad malum pœna medeatur, inque eorum mentibus firmam conſtantemque ad bonum diſpoſitionem reſtituat; tantum abeſt, ut ipſa culpæ caſtigatione magis magiſque ad malum eos inclinari velit.*

Ut homines fiant meliores, Deus, quidquid oportet, immò quidquid ex ſua parte poteſt, facit, ſalvo eo, quod ſibi debet. Frequentior punitionis ſcopus eſt emendatio, ſed nec unicus, neque ſemper, Deo propoſitus, uti jam ſuprà dictum eſt. Peccatum originis, quod homines in malum pronos efficit, non eſt nuda primi peccati pœna, ſed inſuper naturalis ejus adpendix. De eo paucis etiam egimus in animadverſione ad quartam propoſitionem theologicam. Nempe, uti ebrietas intemperantis potationis & pœna eſt, & ſimul adpendix naturalis, ad nova peccata facilè pertrahens.

127. XII. *Malum, quod impediri poteſt, permittere, eſt parum curare, utrum committatur, nec ne, aut etiam optare, ut committatur.*

Minimè gentium. Quàm ſæpè mala permittunt homines, quæ ſi omnem eo conatum verterent, utique poſſent impedire? Sed aliis curis gravioribus prohibentur. Rarò rei monetariæ corruptela, flagrante bello arduo, corrigenda ſuſcipitur. Et quod eo in genere ſupremus Senatus Anglicanus paullo ante Riſvicenſem pacem præſtitit, laudatores potiùs, quàm imitatores, inveniet. Num inde licet arguere, quod Res publica confuſionem illam inſuper habeat, immò optet? Atqui Deus longè graviorem, ſeque digniorem, mala tolerandi cauſam habet. Non ſolùm majora inde bona elicit, ſed etiam ea ipſa mala cum bonis, omnium poſſibilium maximis, connexa reperit, ita ut vitium potiùs foret, ea non permittere.

128. XIII. *Magnum in regnantibus vitium eſt, parum curare, utrùm in ſuis ditionibus ſit corruptela, nec ne; majus adhuc vitium, ſi corruptelam velint optentque. Quodſi iidem viis occultis ac indirectis, ſed falli neſciis, ſeditiones excitent, eo conſilio, ut, poſtquam res exitio quàm proximè admoverint, palam omnibus faciant, nec animos, nec prudentiam, ad ampliſſimum regnum ab imminente interitu vindicandum neceſſarios, ſibi deeſſe, ob peſſimam inanis gloriæ captationem, vituperio ſanè maximè digni forent. Quòd ſi verò ſeditionem iſtam excitarent, quia præter hanc alia ſubditorum exitium præveniendi, & populorum felicitatem novis ad plura ſæcula fundamentis firmandi, via nulla ſuppeteret, lugenda foret hæc miſera neceſſitas, ad quam adactis*

adacti fuissent; ipsi verò laudandi, quòd ea benè usi fuissent.

Hoc Axioma, cum aliis pluribus, quæ hoc loco producuntur, ad divinam gubernationem adplicari nequeunt. Nam præterquam quòd minima Regni ejus pars sit ea, cujus corruptelæ nobis objiciuntur, falsum est, quòd mala non curet, quòd illa optet, quòd denique suscitet, ut in iis sedandis gloriam captet. Deus ordinem & bonum vult, sed quandoque fit, ut id, quod in parte sit confusio, in toto ordo evadat. Jam supra illud Juris axioma laudavimus: *Incivile est, nisi tota lege inspecta, judicare.* Permissio malorum ex morali necessitate quadam exoritur: ad hanc Deus compellitur sapientia & bonitate sua; hæc *necessitas est felix*, cum contrà necessitas Principis, de quo axioma loquitur, infelix sit. Status regni sui est corruptissimus, at Dei regnum semper florentissimum esse necesse est.

129. XIV. *Mali alicujus permissio tum demùm excusari potest, cum sine majoris mali introductione impediri nequit, sed cessat excusatio in iis, quando præsentissimum remedium præsto est, & huic malo, & aliis omnibus, ex illius suppressione orituris.*

Hoc Axioma verum est, sed contra Dei gubernationem adduci nequit. Suprema Ratio malum ei permittere suadet. Si Deus absolutè & per omnia optimum non eligeret, malum admitteret omnibus, quæ via hac vitaret, majus. Electio ista prava ejus aut sapientiam, aut bonitatem, everteret.

130. XV. *Ens infinitè potens, & materiæ spirituumque conditor, ex hac materia, hisque spiritibus, quidquid lubet, efficit. Nullus situs est, figura nulla, quam cum spiritibus communicare nequeat. Si itaque malum aliquod, sive physicum, sive morale, permitteret, non ideo permitteret, quia absque hac permissione majus adhuc aliud malum quodpiam, sive physicum, sive morale, vitari neutiquam posset. E rationibus mixturæ boni ac mali, quæ in limitata benefactorum virtute fundantur, nulla in Deum aptari potest.*

Verum est, Deum e materia & spiritibus efficere, quidquid ei libet, sed egregii sculptoris instar habet, qui e rudi suo marmore nihil effingere statuit, nisi quod judicat optimum, beneque judicat: Deus e materia omnium possibilium elegantissimam construit; e spiritibus imperium omnium, quæ cogitari possunt, præstantissimum format; insuperque ad utriusque unionem, juxta propositum a me Systema, harmoniam omnium perfectissimam stabilit. Cùm igitur hoc in opere perfectissimo malum physicum & morale reperiatur, inde judicandum est (contra quam *Bælius* hîc contendit) *majus adhuc malum absque hoc permissu nullatenùs vitari potuisse.* Malum certè maximum esset, Deum malè eligere, si aliter, atque elegit, elegisset. Verum quidem est, Deum esse infinitè potentem, sed potentia ejus indeterminata est, bonitas ac sapientia, junctim spectatæ, ad producendum optimum eam determinant. *Bælius* alibi objectionem sibi propriam profert, desumtam e Cartesianorum recentiorum opinionibus,

bus, adſerentium, potuiſſe Deum animabus, quas voluiſſet, cogitationes indere, eaſque ab omni ad corpora reſpectu abſolvere: hac certè via animæ ab ingenti malorum, e ſola corporum intemperie provenientium, iliade redderentur immunes. Sed de hoc ſermo recurret inferiùs, nobis hic ſufficit conſiderare, non poſſe Deum Syſtema malè compactum, & diſſonantiis plenum, conſtituere. Animarum natura ex parte eſt, corpora repræſentare (s).

131. XVI. *Eventus alicujus perinde cauſa eſt, qui moralibus, quam qui phyſicis illum viis procurat. Status publici Adminiſter, qui domi manens, & factionis alicujus capitum adfectibus in rem ſuam duntaxat utens, omnia illorum conſilia diſturbaret, non minùs huic ipſi factioni ruinam intuliſſet, quàm ſi eam manu armiſque deſtruxiſſet.*

Adversùs hoc Axioma nihil habeo dicere. Malum ſemper cauſis moralibus, non ſemper cauſis phyſicis imputatur. Adverto ſolùm, ſi peccatum alienum niſi peccato meo impedire nequeam, me ejus permittendi rationem habere, nec illius me complicem, aut cauſam moralem, fore. In Deo defectus omnis locum peccati haberet, immò plus, quàm peccatum, eſſet, quia deſtrueret divinitatem. Magnus autem in eo defectus eſſet, non eligere optimum, uti jam ſæpiùs dixi; impediret ergò peccatum per aliquid omni peccato pejus.

132. XVII. *Idem prorſus eſt, cauſam quis neceſſariam adhibeat, an liberam, ſi momenta deligat, in quibus libera ipſa eſſe determinata cognoſcitur. Fingamus, pulverem tormentarium poteſtatem habere ſe accendendi, vel non accendendi, cùm igni admovetur, ſed certò ſciri, eum ita eſſe comparatum, ut horâ octavâ matutinâ accendi velit, ego non minùs effectuum ejus ero cauſa, ſi ignem illi eâ horâ adplicem, quàm forem in vera ſuppoſitione, quòd ſit cauſa neceſſaria. Nam reſpectu mei non ampliùs eſſet cauſa libera, ſi ſcilicet pulverem eo momento adriperem, quo propria electione libertatem exuiſſe ſcirem. Impoſſibile eſt, aliquid eſſe liberum, ſive indifferens ad id, ad quod jam eſt determinatum, & quo tempore eſt determinatum.* (Τὸ εἶναι τὸ ὄν, ὅταν ᾖ, καὶ τὸ μὴ ὄν, μὴ εἶναι, ὅταν μὴ ᾖ, ἀνάγκη. Neceſſe eſt, id, quod eſt, quando eſt, eſſe; & id, quod non eſt, quando non eſt, non eſſe. *Ariſtot.* de interpret. Cap. 9. *Nominales hoc* Ariſtotelis *axioma adoptarunt.* Scotus, *aliique Scholaſtici non pauci, videntur illud repudiare; ſed reverâ eorum diſtinctiones in idem recidunt. Vide Conimbricenſes Jeſuitas in hunc* Ariſtotelis *locum p.* 380. *& ſeqq.*)

Hoc quoque Axioma tranſmitti poteſt: ſolùm in phraſibus nonnihil immutare vellem. Non ſumerem *liberum* & *indifferens* pro eodem, nec *liberum* opponerem *determinato.* Nunquam perfectè indifferentes ſumus in-

(s) Addit *Interpr. Lat.* „Itaque non quemvis ſitum, aut quamvis figuram, æquè ſpiritibus congruentem, judicare poteſt.“

differentiâ æquilibrii; semper magis inclinamur, & consequenter determinamur ad unam partem magis, quàm ad alteram: non ideo tamen ad id, quod eligimus, necessitamur. Intelligo hîc necessitatem *absolutam* & *metaphysicam*; nam Deum, & sapientem, in optimum necessitate ferri *morali*, fatendum est. Fatendum etiam est, agens liberum necessitate hypothetica adstringi, dum electio actu fit: immò, antequam fiat, cùm electio futura sit, ipsa futuritionis veritate necessitatur. Hæ necessitates hypotheticæ nihil libertati officiunt, deque iis suprà abundè locuti sumus.

133. XVIII. *Quando populus ingens totus perduellionis reus, non satis clementiæ est, centies millesimæ parti ignoscere, reliquos omnes, ne pueris quidem lactentibus exceptis, neci tradere.*

Videtur hic pro certo sumi, centies millies plures damnandos esse, quàm salvandos, & infantes, sine baptismo mortuos, e numero damnatorum esse. Utrique positioni contradicitur, & maximè damnationi infantum, de qua suprà locuti sumus. *Bælius* eandem objectionem alibi urget. (Responsad Provincialem, cap. 178. p. 1223. tom. 3.) *Manifestè videmus*, inquit, *supremum Dominum, qui, dum civitas aliqua rebellavit, clementiam pariter atque justitiam exercere statuit, contentum esse debere animadversione in exiguum numerum rebellium, & veniam dare reliquis omnibus. Nam si pœnas dantium numerus, comparatus iis, quibus venia datur, sit ut mille ad unum, clemens profectò dici nequit, & crudelis audit. Quòd si supplicia diuturna eligeret, & sanguini tantùm ideò parceret, quia mortem vitæ miseræ præoptandam esse probè novisset, si denique in his suppliciis magis vindictæ cupiditatem, quàm bono publico inserviendi studium, spectasset, procul dubio Tyrannus execrabilis reputaretur. Facinorosi, qui supplicio adficiuntur, vitæ suæ jacturâ expiare sua crimina tam cumulatè censentur, ut populus nihil ultrà exigat, immò etiam indignetur, si quando carnifices imperitè suo munere defunguntur. Lapidarentur, si constaret, eos datâ operâ securis ictus ingeminare: nec judices, qui supplicio adsistunt, a periculo tuti forent, si diro hoc carnificum ludo delectari, & eos ad id occultè hortati fuisse crederentur.* (*Nota, hoc nimis universim & rigidè intelligendum non esse; dantur enim casus, quibus populus quosdam nocentes lento igne confici non improbat, uti dum* Franciscus I. *nonnullos, hæreseos adcusatos, post famosa anni* 1534. *edicta, concremari jussit. Nemo* Ravalliaci, *multis horrificisque modis excarnificati, vicem doluit. Vide Mercurium Gallicum, Tom. I. fol. mihi* 455. *& seq. Vide etiam* Petrum Matthæum (t) *in Historia obitus* Henrici IV. *nec*

(t) *Petrus Matthæus*, Historicus Regis Gall. A. 1621. mortuus, annos natus quinquaginta quinque. Fata hujus Regis eleganter etiam descripta par Messire *Hardouin de Perefixe*, Amst. 1664. 12. ubi ad A. 1610. p. 496. de supplicio *Francisci Ravalliaci*: Il fut pris sur le champ, interrogé à diverses fois par des Commissaires du

nec obliviſcere, quod pag. mihi 99. refert de iis, quæ de Parricidæ hujus ſupplicio judices diſcuſſere.) *Denique nihil ferè tam evidens eſt, quàm Principes ſupremos, qui* Sancti Pauli *exemplo omnes, quotquot ille æternâ morte damnavit, extremo ſupplicio condemnarent, pro hoſtibus humani generis, & ſocietatum deſtructoribus, habitum iri. Extra controverſiam omnem eſt, eorum leges juxta Legiſlatorum ſcopum adeò non inſervire ſocietati conſervandæ, ut potiùs in ejus ruinam penitùs vergerent.* (*Adplica huc verba* Plinii junioris, Epiſt. 22. Lib. 8. *Mandemus memoriæ, quod vir mitiſſimus, & ob hoc quoque maximus, Thraſea crebrò dicere ſolebat, qui vitia odit, homines odit.*) Addit, de *Draconis*, Athenienſium Legislatoris, legibus dictum fuiſſe, eas non atramento, ſed ſanguine conſcriptas, quia peccata quælibet extremo plectebat ſupplicio; addit inſuper, damnationem infinitè majus eſſe morte ſupplicium. Sed conſiderandum eſt, damnationem eſſe peccati ſequelam, & alias amico, objicienti inæqualitatem, quæ intèr pœnam æternam & crimen finitum intercedit, reſpondi, nullam hìc eſſe injuſtitiam, ubi continuatio pœnæ tantùm ſequitur delicti continuationem, de quo ſermo redibit inferiùs. Quod damnatorum numerum adtinet, etiamſi is inter homines ſine comparatione major eſſet numero ſalvandorum, nihil tamen vetaret, in univerſo creaturas felices longiſſimè numero ſuperare infortunatas. Principis, ſola rebellionis capita plectentis, aut Ducis, legionem decimantis, exemplis nihil hic evincitur. Utilitas propria Principem Ducemque cogunt veniam dare nocentibus, etiamſi in ſcelere perſeverarent. Deus non, niſi reſipiſcentibus, veniam concedit, poteſtque eos diſcernere, & hæc ſeveritas perfectæ juſtitiæ magis congruit. At, ſi quis quærat, cur Deus omnibus converſionis gratiam non largiatur, in aliam quæſtionem dilabitur, quæ ad præſens axioma nihil facit. Reſpondimus jam tum aliquatenùs, non ſanè ut Dei rationes ſcrutaremur, ſed ut rationes ei deeſſe non poſſe, nec ullas contra militare validas, palam faceremus. Cæterùm ſcimus, ſæpè civitates integras exſcindi, & incolas omnes ad internecionem deleri, ut aliis terror incutiatur. Id uſui eſſe poteſt ad bellum ingens rebellionemve celeriter finiendam, ſicque parcitur ſanguini, dum effunditur, nullaque ibi decimatio eſt. Non equidem adſeverare poſſumus, improbos globi noſtri tam ſeverè puniri ad terrendos corrigendoſque aliorum globorum cives; ſed aliæ ſatis multæ rationes, ex univerſali harmonia petitæ, nobis incognitæ, qui nec civi-

du Parlement, jugé, les Chambres aſſemblées, & par Arrêt tiré à quatre chevaux dans la Grève, après avoir été tenaillé aux mammelles, aux bras & aux cuiſſes, ſans qu'il témoignât la moindre émotion de crainte ni de douleur dans de ſi étranges tourmens. Ce qui confirmoit bien le ſoupçon qu'on avoit, que certains Emiſſaires ſous le maſque de pieté, l'avoient inſtruit & l'avoient enchanté par de fauſſes aſſurances qu'il mourroit martyr, s'il tuoit celui qu'ils lui faiſoient croire être l'ennemi juré de l'Egliſe. "

tatis Dei amplitudinem, nec generalis ſpirituum Rei publicæ formam exactius, quàm corporum architecturam omnem, perſpectas habemus, eundem præſtare effectum queunt.

134. XIX. *Medici, qui multis e remediis, ſanando ægroto aptis, quorum plura ab ægroto cum voluptate ſumenda certiſſimè noſſent, illud unum ſeligerent, quod ab illo reſpuendum ſcirent, incaſſum hortarentur rogarentque ægrotum, ut ne remedium illud recuſaret, juſtaque adeſſet cauſa credendi, nullam eos ſanandi ægroti voluntatem habuiſſe. Nam ſi ſanare volebant, e præſentibus illis remediis aliquod elegiſſent, quod ab illo non ægrè deglutiendum noverant. Quodſi aliunde illis exploratum eſſet, ipſam remedii oblati recuſationem ita morbi vires aucturam eſſe, ut letum adferat, quis non dicat, medicos illos, non obſtantibus cunctis illorum hortationibus, ægroti mortem in votis habuiſſe.*

Deus vult omnes homines ſalvos reddere, hoc eſt, ſalvaret eos, ſi homines ipſi obicem non ponerent, nec recipere ejus gratias repudiarent; at neque tenetur, aut a Ratione compellitur, malam eorum voluntatem ſemper edomare. Edomat tamen quandoque, ubi rationes ſuperiores id permittunt, & ubi eum ſua voluntas conſequens ac decretoria, ex omnibus rationibus enaſcens, ad certum hominum numerum eligendum determinat. Omnibus auxilia largitur ad converſionem, & ad perſeverantiam, hæcque auxilia in iis ſufficiunt, qui bona voluntate non deſtituuntur, ſed non ſemper ſufficiunt ad dandam bonam voluntatem. Hanc obtinent homines, ſive per auxilia peculiaria, ſive per circumſtantias, quibus auxilia generalia redduntur efficacia. Nec poteſt non offerre Deus etiam remedia, quæ eos repudiaturos novit cum culpæ incremento: ſed numquid Deum, ut homo minùs nocens ſit, injuſtum eſſe voles? Adde quòd gratiæ, quæ uni non proſint, alteri prodeſſe poſſint, immò ſemper proſint ad divini operis omnium, quæ concipi queant, optimi integritatem. Quid? an pluviam negabit Deus, quia dantur loca aliqua humiliora, quibus ſit noxia? aut noleſne ſplendere ſolem, quantùm univerſitas exigit, quia inde futurum eſt, ut quædam loca nimium exareſcant? Quid multa? omnes in his Bælianis axiomatibus adductæ de Medico, de Benefactore, de Statûs Miniſtro, de Principe, comparationes valdè claudicant, quia nota ſunt hujuſmodi hominum officia, & quid ipſi curare poſſint atque debeant: unicum illis ferè negotium incumbit, in quo negligentia vel malitia ſæpè delinquunt. Objectum Dei habet aliquid infiniti, curæ ejus rerum Univerſitatem complectuntur; nihili inſtar eſt, quod de ipſo cognoſcimus, & tamen ejus ſapientiam bonitatemque cognitionis noſtræ modulo metiri vellemus. Quæ temeritas, vel potiùs, quæ abſurditas! Objectiones falſum principium ſupponunt: ridiculum eſt, ignorato facto, de jure judicare. Dicere cum *S. Paulo*: *O Altitudo divitiarum & ſapientiæ!* non eſt Rationi nuntium mittere, ſed potiùs rationibus, quas novimus, rectè uti, hæ namque illam Dei immenſitatem, de qua loquitur:

tur Apostolus, nos docent: hoc potiùs est ignorantiam nostram fateri in factis, & tamen agnoscere, priusquàm videamus, Deum omnia, quàm fieri optimè possunt, facere, juxta sapientiam infinitam, actionum suarum ducem. Verum quidem est, nos ejus jam indicia quædam & specimina præ oculis habere, cùm totum aliquod integrum, per se completum, &, ut ita dicam, insulatum inter opera Dei intuemur. Tale totum, ipsa Dei, ut sic loquar, manu efformatum, est planta, animal, homo: quorum structuræ pulchritudinem artificiumque satis mirari non possumus. Verùm ubi os aliquod fractum, frustum aliquod carnis ex animali, tenuem aliquem plantæ cauliculum, conspicimus, nihil nisi confusio adparet, nisi fortè eximii cujusdam Anatomici subjiciatur oculis, qui tamen ipse vix quidquam in his agnosceret, nisi priùs similia frusta vidisset, suo toti connexa. Idem est de divina gubernatione: quidquid ad illam spectans hactenùs nobis videre licuit, frustum ejus est, non satis magnum, ut inde totius pulchritudinem atque ordinem perspiciamus. Atque ita natura rerum ipsa postulat, ut hunc divinæ civitatis ordinem, quem hic in terris necdum videmus, nostræ fidei, spei atque in Deum fiduciæ, objectum habeamus. Qui verò aliter de his judicant, tanto pejore sunt loco (u), in Monarchæ omnium maximi optimique regno malè contenti dici possunt (x), qui sapientiæ & bonitatis infinitæ specimina, iis data, ut se non admirabilem modò, sed etiam super omnia amabilem, esse agnoscant, in suos vertere usus tardant (y).

135. Et nunc nihil illis novendecim *Bælii* Axiomatibus, a nobis expensis, inesse credo, quod sine necessaria responsione sit transmissum. Verisimile est, ipsum, in hoc argumento pensitando diu multumque versatum, congessisse huc, quidquid circa moralem mali moralis causam difficillimum esse judicavit. Exstant tamen sparsim in ejus Operibus loci complures, quos silentio minimè præterire juverit. Persæpè difficultatem exaggerat, quam in propulsanda a Deo peccati imputatione positam esse arbitratur. Quam in rem notat (Resp. ad Provinc. cap. 161. pag. 1024.) *Molinam*, si liberum arbitrium cum præscientia conciliavit, bonitatem tamen sanctitatemque Dei cum peccato non perinde conciliasse. Laudat eorum sinceritatem, qui rotundè fatentur, (uti *Piscatorem* (z) fecisse vult) omnia denique in Dei voluntatem recidere, ac Deum non ideò injustum

(u) Addit *Interpr. Lat.* „ & hinc sibi malum accersunt, quod culpant: nempe *in* &c.

(x) Addit *iterum*: „ & rebellibus vicini, suaque culpa cæci. "

(y) *Rursus*: „ maluntque animum malorum specie & intuitu pasci.

(z) *Jo. Piscator*, Theologus Herbornensis, ob novam Scripturæ S. versionem Germanicam, commentariosque in V. & N. T. Libros, & alia ingenii sui monumenta plurima, notissimus, Argentorati natus A. 1547. denatus Herbornæ A. 1626. d. 26. Jul. scripta ejus recensent *Reverendiss. Cancell. Pfaffius* in *Introd. in Histor. Theol. Litter.* L. III. not. (*uu*) p. 211. 212.

fore contendunt, etiamsi Auctor peccati foret, etiamsi insontes condemnaret. Ex altera verò parte, vel aliis in locis, videtur magis adplaudere sententiæ eorum, qui Dei bonitatem cum ipsius magnitudinis dispendio salvant, uti *Plutarchus* facit Libro suo contra Stoicos. *Æquius erat* (inquit) *dicere*, (cum Epicureis) *quòd partes innumeræ* (vel Atomi per infinitum spatium casu volitantes) *vi sua contra* Jovis *infirmitatem prævalescentes, eo invito, & reluctante ejusdem natura ac voluntate, multa mala & absurda invexerint, quàm fateri, nullam confusionem vel nequitiam esse, cujus ipse Auctor non sit.* Quod in utramque partem Stoicorum vel Epicureorum dici potest, *Bælium* adduxisse videtur ad Pyrrhoniorum ἐποχὴν, ad suspensionem judicii intuitu Rationis, quamdiu Fides seponitur, cui mentem sincerè submittere se profitetur.

136. Interim tamen, dum ratiociniis suis insistit, eo progressus est, ut *Manetis*, Hæretici Persæ, tertio Christianæ æræ sæculo viventis, Sectatorum, vel *Pauli* cujusdam, Manichæorum in Armenia sæculo septimo Coryphæi (aa), a quo *Pauliciani* nomen indepti sunt, argumenta ab inferis quasi revocare, & roborare voluerit. Omnes isti Hæretici recoxerunt id, quod vetustus quidam superioris Asiæ Philosophus, *Zoroastris* (bb) nomine clarus, de binis intelligentibus omnium rerum principiis, altero bono, malo altero, docuisse narratur, quod dogma ab Indis fortasse profectum esse potuit, apud quos complures etiamnum huic adhærescunt errori, ad decipiendam hominum ignorantiam superstitionemque sanè perquàm adcommodato: quandoquidem multæ gentes barbaræ, in ipsa adeò America, citra ullius Philosophiæ tractationem, eo sponte prolapsæ sunt. Slavis (apud *Helmoldum* (cc)) suus erat *Zernebog*, hoc est, Deus ater. Græcis Romanisque, quantumvis sapientes videantur, suus *Væjovis* vel *Anti-Jupiter*, aliter dictus *Pluto*, aliaque malefica numina quàm plurima non deerant. *Nemesis* Dea deprimendis nimium fortunatis delectabatur, & *Herodotus* quibusdam in locis innuit, arbitrari se, omne Numen

(aa) *Manichæi* ob supplicia & pœnas, ipsorum impietati tum temporis ab Imperatoribus decretas, mutato nomine, *Paulicianos* se nuncuparunt, ab Arabe quodam, *Paulo*, iisdem tenebris irretito, sicque aliquamdiu latuerunt. V. laud. Theol. *Weissmanni Memorab. Eccl. T. I. p. 578. sq.*

(bb) *Zoroaster*, Persicæ amplitudinis initiis non erat vetustior, Persomedus, *Darii Hystaspis* temporibus clarus, sed a Græcis, qui artem magicam a Persis serò acceperunt, in immensam antiquitatem rejectus; *eam*, uti ait Ill. *Marshamus* in Canon. Chron. *a nugivendulis hariolis acceperant, cujus commenti vanitatem ipsa sententiarum discrepantia arguit.* Eandem fovet sententiam *B. Fabricius*, in Bibl. Græc. L. I. c. XXXVI. §. IV.

(cc) *Helmoldi* Chronicon Slavorum ab ipso *Viro ill.* luci publicæ redditum in Scriptoribus Brunsvicens. Dederunt ad id suas observationes *Reineccius & Bangertus; Jo. Mollerus* A. 1702. Diatriben de *Helmoldo* ejusque Commentatorib. edidit. Floruit is Sæc. XII. & primus fuit Lubecensium Episcopus.

Numen esse invidum, quod tamen cum doctrina de duobus Principiis non cohæret (dd).

137. *Plutarchus* Libro *de Iside & Osiride*, neminem, qui duo illa principia docuerit, *Zoroastre*, ut vocat, Mago antiquiorem novit. *Trogus* vel *Justinus* (ee), eum Bactrianorum Regem facit, a *Nino*, vel *Semiramide*, debellatum, eique Astronomiæ notitiam, & Magiæ inventionem, tribuit: sed verisimile est, Magiam illam nihil aliud fuisse, quàm ignis adoratorum religionem, videturque *Zoroaster* lumen aut calorem, tanquam bonum principium, considerasse, cui verò malum addebat, hoc est, opacitatem, tenebras, frigus. *Plinius* (ff) refert testimonium cujusdam *Hermippi*, *Zoroastris* librorum interpretis, qui eum *Azonacis* cujusdam in arte Magica discipulum faciebat, si tamen nomen illud corruptum non est ex *Oromase*, de quo mox loquemur, quemque *Plato* in *Alcibiade* (gg) *Zoroastris* patrem facit. Hujus ætatis Orientales *Zerdustum* (hh) adpellant, quem Græci adpellabant *Zoroastrem*, & respondere *Mercurio* putatur, quia dies Mercurii apud quosdam populos inde nomen accipit. Ejus historiam ætatemque extricare difficile est. *Suidas* (ii) quingentis annis excidio Trojæ antiquiorem statuit: Veteres quidam apud *Plinium* (kk) & *Plutarchum* antiquitatem in decuplum augent. Sed *Xanthus* Lydius, (in Præfatione *Diogenis Laërtii*) eum sexcentis duntaxat annis expeditione *Xerxis* anteriorem facit. *Plato* ibidem declarat, uti notat *Bælius*, Magiam *Zoroastris* nihil aliud fuisse, quàm studium Religionis. Cl. *Hydeus*

(dd) Lib. I. c. II. 9. cui consentit *Ammian. Marcell.* L. 23.

(ee) BONI DEI nomina sive symbola apud Persas *Orimazes*, apud Ægyptios *Osiris*, apud Græcos & Romanos *Jupiter*, *Dijovis*; apud Philosophos *Deus*, *lux*, *ignis*, *vita*; apud Manichæos aliosque Hæreticos Duitas, *Pater Jesu Christi*, *Deus N. Testam.*; apud Cabbalistas divinæ *Sephiroth*, apud Formosanos *Tamagisanha*, &c. MALI PRINCIPII nomina apud Persas *Arimanius*, apud Ægyptios *Typhon*, apud Græcos & Romanos, *Pluto*, *Cacodæmon*, *Vejovis*, *Dis*, ἀποτροπαῖος ἅιδης, *Deus averruncus*; apud Philosophos *materia*, *tenebræ*, *nox*, *mors*, *nihil*; apud Hæreticos *Creator*, *Demiurgus*, *Deus Vet. Test.* ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου; apud Cabbalistas *Kelifoth*, *Sammaël*; apud Formosanos *Sariasing*, apud Chinenses *Joosié*, Slavorum *niger Deus*, *Scerneboch*, &c. juxta *B. Fabricii* Collect. in *Bibliogr. Antiq. Cap. VIII. p.* 238, 239.

(ff) *Hist. Nat. L. XXX. c. I.* Etiam præceptorem, a quo institutum diceret, tradidit *Agonacem.*

(gg) Ed. Francof. Græco-Lat. f. 441. Regiorum Pædagogorum primus μαγείαν τε διδάσκει τὴν Ζωροάστρου τοῦ Ὡρομάζου, ἔστι δὲ τοῦτο θείων θεραπεία.

(hh) *Clug Beigh* in Astrologia Persica inedita apud *Thomam Hyde* p. 312. agens de indicatoribus Horoscopi, sive signi adscendentis, in nativitatibus, *Ptolemæo* præfert *Hermetem*, *Hermeti Zoroastrem*. *Opinione autem Judiciariorum vero propior est indicator* Zerdusti *Philosophi*. v. *Fabric. Bibl. Græc.* L. cit. §. V. p. 246.

(ii) in Ζωροάστρ.

(kk) *Plinius loco cit.* addit: *ipsum verò quinque millibus annorum ante Trojanum bellum fuisse*; paullo antè de *Eudoxo* & *Aristotele* memorat, quod *Zoroastrem* sex millibus annorum ante *Platonis* mortem fuisse prodiderint.

deus (11), Libro de Perſarum veterum Religione, conatur eam exculpare, & non ſolùm impietatis, ſed etiam idololatriæ, crimen diluere. Cultus ignis apud Perſas Chaldæoſque receptus erat, cenſentque nonnulli, *Abrahamum*, ex Ur Chaldæorum egreſſum, ab illo cultu defeciſſe. *Mithra* erat Sol, eratque Perſarum etiam Deus, &, uti refert *Ovidius*, ei ſacrificabantur equi:

Placat equo Perſis radiis Hyperiona cinctum,
Ne detur celeri victima tarda Deo.

Sed *Hydeus* exiſtimat, eos Sole & igne uſos non fuiſſe, niſi tanquam ſymbolis divinitatis. Verùm hic fortaſſe, ut alibi, diſtinguendum erit inter ſapientes & vulgus. In admirandis ruderibus Perſepoleos, ſive *Iſchelminaaris* (quæ vox quadraginta columnas indigitat) quædam eorum ceremoniæ cælatæ ſuperſunt. Legatus quidam Batavus hæc marmora a pictore, temporis non exigui impendio, delineanda magnis ſumtibus curaverat, & neſcio quo caſu iſtæ icones in *Chardini*, ſuis itineribus noti, manus devenerunt. Rudera illa ſunt ex antiquiſſimis & pulcherrimis orbis monumentis, & miror in ea re ſæculi noſtri, alias curioſiſſimi, incuriam (mm).

138. Antiqui Græci, & hodierni Orientales, unanimi conſenſu adſerunt, Deum bonum a *Zoroaſtre* vocatum *Oromazem*, vel potius *Oromaſdem*,

(11) *Thomas Hyde*, celeberr. Philologus, & Bibliothecarius Bodleianus, mortuus A. 1707. inter alia ſcripſit Hiſtoriam Religionis veterum Perſarum & Parthorum, & Medorum, eorumque Magorum, ad cujus calcem liber *Sadder*, *Zoroaſtris* præcepta continens, Latinè eſt ſubjunctus, Oxon. 1700. 4. Cel. *Fabricius in Bibliographia Antiquaria*, cap. II. §. II. poſt recenſionem hujus Libri, *Vereor tamen*, ait, *ne Æthiopem lavet eruditiſſimus* Hydeus, *quando Perſas ab idololatria abſolvere, & a ſincero unius Dei cultu commendare inſtituit.* conf. eundem ſimilia docentem cap. VIII. §. VII. p. 239.

(mm) Noſtris temporibus deſiderio Illuſtr. Viri ſatisfactum eſt, in lucem prodeuntibus *Jo. Chardini* & *Cornelii Bruni* delineationibus. Ultimus inprimis Auctor, cujus Iter per Moſcoviam in Perſiam & ad Indos Orientales, *Voyages par la Moſcovie, en Perſe, & aux Indes Orientales*, *Amſtelod. apud Wetſtenios* 1718. *fol. cum figuris æneis ampliùs* 320. *Alph.* 5. *plag.* 5. prodiit, utpote artis pictoriæ peritiſſimus, ſua ipſius manu omnia adcuratiſſime depinxit, ut de picturarum fide certi eſſe queamus. Cap. 52. ruinas regiæ Perſepolitanæ adcuratè deſcribit, notando ſimul ceterorum ſcriptorum tum negligentiam, tum vanitatem: inter eos etiam eſt *Jo. Chardinus*, cujus etiam ſententia refellitur, qua hic ſtatuit, iſta non eſſe rudera regiæ Perſepolitanæ, ab *Alexandro M.* everſæ, ſed templi cujuſdam veteris Perſici. V. *Acta Eruditor.* A. 1719. *Menſ. Jun. p.* 233. *ſqq.* it. Jo. Theoph. Wormii, *Dœbelenſ. Oſt-indian. und Perſianiſche Reiſen*, ed. *a M.* Criſpino Weiſen, *Dreſd.* 1737. *pag.* 264. Chardini *Voyages en Perſe, & autres lieux de l'Orient, enrichis d'un grand nombre de figures en taille-douce*, 12. *Paris* 1733. 10. *Vol.* Edidit etiam laud. *Brunus Voyages au Levant* cum æneis ampliùs 200. figuris, *fol. Pariſ.* 1714. Iidem Libri cum innumeris figuris *V. voluminib.* iterùm prodiere *Pariſ.* 4. 1725.

dem, malum verò Deum *Arimanium*. Cùm reputaſſem, magnos quosdam ſuperioris Aſiæ Principes *Hormiſdæ* nomine fuiſſe inſignitos, *Irminum* verò, vel *Herminum*, nomen fuiſſe Dei alicujus, vel antiqui Herois Celtoſcytharum, hoc eſt, Germanorum; in mentem venit, hunc *Arimanium*, ſive *Irminum*, eſſe potuiſſe magnum aliquem populorum domitorem antiquiſſimum, ex Occidente profectum, quales poſtmodum fuere *Chingiskan* & *Tamerlanes*, ex Oriente exorti. *Arimanius* itaque ex Occidente Boreali, hoc eſt, ex Germania Sarmatiaque, per Alanos & Maſſagetas, in *Hormiſdæ* alicujus, magni ſuperioris Aſiæ regis, ditiones irruptionem fecerit, uti alii poſtea Scythæ *Cyaxaris*, Medorum Regis, tempore, *Herodoto* teſte (nn), fecerunt. Monarcham illum, qui populis cultis imperitabat, eoſque adversùs barbarorum vim propugnabat, apud eoſdem populos pro Deo bono habuerit poſteritas, ſed populatorum iſtorum Dux mali principii ſymbolum evaſerit (oo). Nihil eſt naturæ rei magis conſentaneum. Ex hac ipſa Mythologia adparet, hos duos Principes diu bellaſſe, neutrumque viciſſe. Itaque ambo perſtiterunt, quemadmodum juxta hypotheſin, *Zoroaſtri* tributam, imperium mundi duo illa principia inter ſe diviſerunt.

139. Supereſt, ut probemus, vetuſtum aliquem Germanorum Deum, vel Heroa, vocatum fuiſſe *Hermannum*, *Arimanium*, vel *Irminum*. Refert *Tacitus*, tres populos, Germaniam componentes, Ingevones, Iſtevones, & Herminones ſive Hermiones, ea nomina a tribus *Manni* filiis accepiſſe. Id ſive verum ſit, ſive ſecùs, ſaltem indicare voluit, vixiſſe aliquando Heroa quendam nomine *Herminum*, a quo *Herminones* ſumſiſſe nomen intellexerat. *Herminones*, *Hermiones*, *Hermanni*, *Hermunduri*, unum idemque ſunt, & milites ſignificant. In inferiori adhuc Hiſtoria *Arimanni* erant *viri militares*, & in jure Longobardico exſtat *feudum Arimandiæ* (pp).

140. Alibi oſtendi, nomen partis Germaniæ veriſimiliter toti fuiſſe tributum, & ab *Herminonibus* iſtis, ſeu *Hermunduris*, omnes populos Teutonicos *Hermannos*, ſive *Germanos*, fuiſſe nuncupatos; horum namque duorum vocabulorum diſcrimen in ſola vi adſpirationis verſatur, quemadmodum differt initium vocis Latinæ *Germani*, & Hiſpanicæ *Hermanos*, vel uti conſentiunt Latinum *Gammarus* & *Hummes* (hoc eſt, cancer marinus) vox inferioribus Germanis uſitata (qq). Et admodum frequens eſt, partem Nationis alicujus dare nomen toti, uti Germani omnes a Gallis vocati fuere *Allemanni*, cùm tamen hoc nomen antiquo uſu ſolis Suevis Helvetiiſque conveniat. Et quamvis *Tacito* Germanorum nominis origo

(nn) *Lib. I.* 104.

(oo) Addit *Interpr. Lat.* „uti Diabolus apud Weſtphalos *Drujus* audit.“

(pp) Addit *Interpr. Lat.* (eſt enim *Man* vir, *Hari* (hodie *hchr*) exercitus.)

(qq) Addit *Interpr. Lat.* & quemadmodum *Ludovicus*, *Hludovicus* (in Diplomatibus) *Clodovæus* idem eſt.

non satis nota fuerit, aliquid tamen dixit, quod opinioni meæ faveat, adnotans, hoc fuisse nomen terrificum, acceptum, vel datum, *ob metum*, quia nimirum significat bellatorem. *Heer*, *Hari*, est exercitus, unde oritur *Hariban*, vel *clamor de Haro*, hoc est, generale mandatum confluendi ad exercitum, quod in *Arriereban* corruptum est. Itaque *Harimanius*, sive *Arimanus*, *Germanus*, *Guerremanus*, est miles. Nam sicut *Hari*, *Heer*, est exercitus, ita *Wehr* significat arma, *Wehren* sonat pugnare, bellum gerere, & Gallica vox *Guerre*, *Guerra*, sine dubio ab eodem fonte promanat. Jam supra dixi de *feudo Arimandiæ*, nec Herminones duntaxat, vel Germani, aliud quidquam indicabant, sed etiam vetus ille *Hermannus*, creditus *Manni* filius, verisimiliter hoc nomen adeptus est, quod bellator in sensu eminenti nuncupatus fuisset (rr).

141. Neque verò solus *Taciti* locus hunc Deum, vel Heroa, nobis sistit; dubitari enim nequit, aliquem hujus nominis cultum fuisse apud istos populos, cùm *Carolus Magnus* inventam non procul a Visurgi columnam, *Irmin Sul* (ss) vocitatam, & huic Deo erectam, evertit. Quod, cum *Taciti* loco conjunctum, indicio est, non *Ariminium* illum celebrem, Romanorum hostem, sed majorem aliquem vetustioremque Heroa, cultu illo spectatum fuisse. *Arminius* idem nomen gerebat, uti hodieque illi, qui *Hermanni* nominantur. *Arminius* non satis magnus, nec satis felix, nec satis tota Germania clarus fuit, ut publici cultûs honorem, etiam a populis longè dissitis, obtineret, puta a Saxonibus, qui longo post tempore Cheruscorum regionem occuparunt. Et *Arminius* ille noster, ab Asiaticis pro Deo malo habitus, novam opinioni nostræ confirmationem suppeditat. Nam in hujusmodi rebus conjecturæ diversæ se mutuò firmant, idque sine circulo Logico, quando earum fundamenta ad eundem scopum collimant.

142. Nec incredibile est, *Hermetem* (hoc est, *Mercurium*) Græcorum eundem *Herminum*, sive *Arimanium* fuisse. Potuit inter suos, inque suo regno, artium, vitæque paullò cultioris, intentor aut promotor fuisse, dum apud hostes vastitatis auctor audiebat. Ecquis novit, annon in Ægyptum usque penetrarit, ubi Scythæ, qui, *Sesostrin* insecuti, in vicina loca devenerunt? *Theutus*, *Menes*, & *Hermes*, Ægypto noti & culti fuere. Hi poterant esse *Thuisco*, *Mannus*, ejus filius, & *Hermannus*, filius *Manni*, secundum genealogiam *Taciti*. *Menes* Ægypti Regum antiquissimus habetur. *Theutus* apud Ægyptios nomen erat *Mercurii* (tt). Saltem

(rr) Ad totum hoc argumentum conf. *ill. Viri* Epist. Gall. ad *Nicasium*, d. 28. Maj. 1697. exaratam.

(ss) Fuit truncus eximiæ magnitudinis in honorem Dei, vel Herois alicujus, erectus, cui impositum caput erat, tantæ verò venerationis apud gentes istas, ut, stante hac statua, stare res suas, cadente ea, cadere omnem ipsarum fortunam, arbitrarentur; hinc, destructâ eâ, a *Carolo M.* statim pacem petere instituerunt.

(tt) In Dynastia dicitur Ἀθώθης *Vios Μήνεως*,

Saltem *Theutus* vel *Thuiſco*, a quo *Tacitus* Germanos derivat, quorum nomen *Teutones*, *Teutſche* (hoc eſt, Germani) hodie gerunt, idem eſt cum *Teutate* illo (uu), quem *Lucanus* a veteribus Gallis olim cultum fuiſſe perhibet, quemque *Julius Cæſar* (xx) pro *Dite Patre*, ſive *Plutone*, accepit, propter ſimilitudinem Latini nominis cum voce *Theut* vel *Thiet*, *Titan*, *Theodon*, quæ antiquitus homines, populum, deinde virum præſtantem, (uti eſt vox *Baro*) denique Principem, ſignificabat. Omnes hæ ſignificationes auctoritatibus fulciuntur, ſed iis immorandum hoc loco non eſt. *Otto Sperlingius* (yy), multis eruditis ſcriptis notus, & alia complura, aliquando proditura, premens, Diſſertationem integram de *Teutate*, Celtarum Deo, inſtituit, & nonnullæ ea de re animadverſiones, quas cum eo communicaveram, Novis Litterariis maris Baltici inſertæ ſunt unà cum ejus reſponſo. Accipit paullò aliter, atque ego, hos *Lucani* verſus:

Teutates, pollenſque feris altaribus Heſus,
Et Taramis Scythicæ non mitior ara Dianæ.

Heſus veriſimiliter erat Deus Belli, vocatus a Græcis Ἄρης, & a veteribus Germanis *Erich*, a quo ſupereſt adhuc *Erichtag*, Dies Martis. Litteræ R & S, utpote quæ ad idem pertinent organum, facile permutantur, exempli gratia, *Moor* & *Moos*, *Geren* & *Geſcht*, *Er war*, & *Er was*: *Fer*, *Hierro*, *Eiron*, *Eiſen*. Item *Papiſius*, *Valeſius*, *Fuſius*, & *Papirius*, *Valerius*, *Furius*, apud veteres Romanos æquipollebant. Quod *Taramis*, vel fortaſſe *Taranis*, vocabulum ſpectat, notum eſt *Taran* eſſe tonitru, vel Deum *Tonitrui* apud veteres Celtas, vocatum *Tor* a Germanis Borealibus, a quo Angli retinuerunt *Thursday*, *Diem Jovis*. Significat autem *Lucani* verſus, *Taranis*, Dei Celtarum, aram non mitiorem ara

Μήτις, ὁ ἑρμηνεύεται Ἑρμογένης, Athothes *filius* Menis, *quod exponitur* Mercurio-*genitus*. Athothes *is eſt*, *quem Ægyptii vocant* Θωυθ, *Alexandrini* Θωθ, *Græci* Ἑρμῆν, Mercurium, ait ill. *Marshamus* in *Can. Chron.* p. 35. ed. Lipſ. ex *Euſebii Pr. Evangel. L. I.*

(uu) *Jo. Daviſius* ad *Julii Cæſaris de Bello Gall. Lib. VI. c. XVII. n. 4. ed. Cantabrig.* 1706. *p.* 200. Diverſis, *ait*, planè nominibus Galli ſuos inſignierunt Deos; nam quem *Mercurium* cenſuerunt Romani, iis dictus eſt *Teutates*, quem *Martem*, *Heſus*, Galli *Belenum* & *Taranin* nominarunt eos, quos Romani cum *Apolline* ſuo & *Jove* confuderunt. V. *El. Schedium* de Diis Germ. Syngr. 1. cap. 5. ſqq.

(xx) *De Bello Gallico Lib. VI. c. XVIII.*

(yy) *Otto Sperlingius*, Chriſtianiæ in Norwegia natus anno 1634. filius *Ottonis Sperlingii*, Hamburgenſis, multa ſcripſit, quorum plurima adhuc inedita exſtant. Ejus *Commentationem de veſtitu veterum Danorum & aliorum populorum ſeptentrionalium* inſertam *Novis Litterariis maris Baltici & Septentrionis A. 1698. pag. 205. ſq.* docet *Fabricius* ὁ μαχαίτης in *Bibliogr. Antiq. Cap. XVIII. §. III.* Eam fortè innuit ill. *Leibnitius*. Obiit hic *Sperlingius* Hafniæ 1715. d. 18. Mart. *Leibnitius* variis in litteris ejus honorificam mentionem facit.

Dianæ Tauricæ; *Taranis aram non mitiorem ara* Dianæ *Scythicæ fuisse* (zz).

143. Neque etiam absurdum est, fuisse aliquando tempus, quo Principes quidam Occidentales, aut Celtæ, Græciam, Ægyptum, & non parvam Asiæ partem, subjugarint, quorum cultus his in regionibus ad posteros fuerit propagatus. Nam si reputemus, quanta cum celeritate Hunni, Saraceni, Tartarique, magnam continentis terræ nostræ partem occuparint, minùs id mirum videbitur, & ingens ille vocum Germanicarum Græcarumque, tam bellè inter se conspirantium, numerus id confirmat. *Callimachus*, Hymno in honorem *Apollinis*, videtur innuere, Celtas, qui sub *Brenno*, sive Duce suo, templum Delphicum invaserunt, fuisse ex posteris veterum Titanum ac Gigantum, qui cum *Jove*, cæterisque Diis, hoc est, Asiæ Græciæque Principibus, bella gesserunt. Fieri potuit, ut *Jupiter* ipse e Titanum vel Theodonum genere ortus sit, hoc est, e Principibus Celto-Scythis anterioribus, & consonant ea, quæ nuper defunctus Abbas *de la Charmoye* (aaa) in Originibus suis Celticis collegit; quanquam in Auctoris hujus pererudit. Opere quædam opiniones mihi verisimiles non esse videntur, præsertim ubi Veterum, alia perhibentium, testimonia non satis adtendens, nec satis notam habens antiquæ linguæ Gallicæ cum Germanica adfinitatem, Germanos e Celtarum numero expungit. Jam verò Gigantes crediti, qui cœli invadere muros voluerunt, erant novi Celtæ, majorum suorum vestigiis insistentes; & *Jupiter*, quamvis consanguineus, ut ita dicam, irruptioni tamen eorum resistere coactus fuit; quemadmodum Visigothi, qui in Galliis sedem fixerant, Romanis juncti, aliis Germaniæ Scythiæque populis, Duce *Attila*, Scythicarum, Sarmaticarum & Germanicarum Nationum, a Persiæ finibus ad Rhenum usque, tunc Domino, ingruentibus occurrerunt.

(zz) Cum utrobique homines immolarentur, *addit Interpr. Lat.*

(aaa) *Paul. Pezron*, in Britannia minore natus A. 1639. factus Abbas de la Charmoye A. 1697. mortuus A. 1706. d. 10. Oct. Libri, quem *ill. Vir* innuit, titulus est: *Antiquité de la nation & de la langue des Celtes, &c.* De eo, uti & de tota hac materia, exstat *Epistola ejus ad Amicum*, 1699. d. 6. *April.* Hic post memoratum Abbatis institutum, ait, Ego laudandum studium censeo ex Mythologiis eruendi veritatem historicam, quanquam ob licentiam, quam sibi sumsere poëtæ, id mihi videatur sæpè perdifficile. Semper tamen credidi, *bello Titanum*, *aut* etiam *Gigantum* cum Diis indicari vel Scytharum, vel Celtarum, irruptiones in Asiam & Græciam, iis subjectam regibus, qui inter Deos sunt relati. *Promethea*, qui inter Titanes habetur, Scytham fuisse, indicat adligatio ad Caucasum jussu *Jovis*, quo nil aliud designari putem, quam exclusionem Scythicorum populorum excubiis ad Caspias portas collocatis; sed nescio, an talia ideò statim ad Celtas pertineant, qui tunc fortasse in Scythia ampliùs non erant. *Callimachi* locus, *Gallos propaginem Titanum* vocantis, poëtico lusui propior videtur, quàm historicæ auctoritati: nempe Galli, templum Delphicum oppugnantes, Titanum audaciam in Deos renovare videbantur. ¶

runt. Verùm voluptas percipi ſolita, dum in Deorum Mythologiis antiquæ fabuloſorum temporum Hiſtoriæ veſtigium aliquod deprehendiſſe nos putamus, me fortaſsè longiùs, quàm par erat, abduxit, nec ſcio, num in conjectando felicior fuerim *Goropio Becano*, *Schrieckio*, *Rudbeckio* (bbb), ac denique Abbati *de la Charmoye*.

144. Nunc *Zoroaſtrem*, qui nos ad *Oromaſdem* & *Arimanium*, boni malique Auctores, abduxit, reviſamus, & ponamus, eum agnoviſſe in illis duo Principia æterna, ſibi contraria, quanquam ſit, quod de ipſo dubitemus. *Marcion* (ccc), *Cerdonis* Diſcipulus, ante *Manetem* hac in ſententia fuiſſe creditur. Fatetur *Bælius*, miſerè fuiſſe ratiocinatos iſtos homines, ſed exiſtimat, ſententiæ ſuæ vim & commoda ignoraſſe, parumque peritos tractandi præcipui ſui teli fuiſſe, quod in difficultate de origine mali cernitur. Itaque eruditum aliquem ex eorum claſſe multum negotii faceſſiturum putat Orthodoxis, videturque ipſe, defectu alterius, ſpartam illam, multorum judicio minimè neceſſariam, in ſe ſuſcipere voluiſſe. *Hypotheſes omnes* (inquit Dictionarii Artic. *Marcion.* pag. 2039.) *a Chriſtianis ſtabilitæ, ictus, ſibi intentatos, malè eludunt; triumphant namque, ubi adverſarios invadunt, ſed omne robur amittunt, cùm oppugnantium impetum ſuſtinere viciſſim debent.* Non diffitetur, *Dualiſtas* (ddd) (uti eos *Hydeo* duce adpellat) hoc eſt, duorum principiorum defenſores, in fugam protinùs verti per rationes *a priori*, e natura Dei depromtas, ſed eoſdem viciſſim triumphaturos ſibi perſuadet, ubi ad rationes *a poſteriori*, ab exiſtentia mali ductas, devenitur.

145. Prolixè has perſequitur Dictionarii ſui Articulo *Manichæi* (pag. 2025.) quæ hic aliquantum ponderandæ ſunt, ut argumentum hoc totum in clariori luce collocetur. *Certiſſimæ clariſſimæque Ordinis ideæ nos edocent* (inquit), *Ens, a ſe exiſtens, neceſſarium, æternum, eſſe debere unicum, infinitum, omnipotens, & omnigenâ perfectione præditum.* Hoc ratiocinium

(bbb) *Jo. Goropius*, Hilvarenbeckio-Brabantinus, unde *Becanus* dictus, natus 1519. Trajecti ad Moſam denatus 1572. d. 27. Jun. *Lini*, *Orphei* & *Thamyræ*, Philoſophiam a *Japheto* derivavit.

Adrian. Schrieckius, Brugenſ. Philolog. & JCtus, natus 1559. denatus 1621. Iperæ; Libris 23. comprehendit Origines Celticas ac Belgicas.

Olaus Rudbeckius, Med. Prof. Upſal. in ſuis *Atlanticis* omnium populorum Europæorum cel. originem a Sueonibus repetiit; quam feliciter, innuit ill. *Leibnitius* Epiſtola ſupra cit. Nolim, *ait*, honorem nationum quæri figmentis, qualia *Rudbeckius* pro Suedis ſuis ingeniosè quidem & doctè, ſed tamen ſæpiùs vanè, concinnat... Ego quidem non dubito, ſi Turcis & Tartaris eruditio daretur, exorituros ex ipſis, qui Hyperboreos ad majores ſuos non minore, quàm *Rudbeckius*, jure referant. "

(ccc) *Cerdo* A. 136. *Marcion* A. 140. v. *Ittig.* Diſſ. de Hæres.

(ddd) *Prudentius* in *Hamartigenia* v. 37. hæreticos, qui duos contrarios Deos inducebant, vocat *Duitas*, quos recentiores quidam minùs commodè *Dualiſtas*, adnotante *Fabricio* in *Bibl. Antiq.* p. 238. n. **

cinium paullo meliùs evolvi merebatur. *Nunc videndum eſt*, (pergit) *an per unici principii hypotheſin explicari commodè naturæ phænomena poſſint.* Hoc nos quidem abundè præſtitimus, ubi eventus eſſe oſtendimus, in quibus inordinatio partis ad maximum ordinem, in ipſo toto producendum, neceſſaria eſt. Sed *Bælius* paullo nimium poſcere videtur; vellet, credo, ſigillatim oſtendi ſibi, quo pacto cum optima Univerſi idea poſſibili malum ſit connexum, qua ratione perfecta phænomeni explicatio haberetur: nos autem talem dare non adgredimur, nec verò tenemur; nemo enim tenetur ad id, quod pro præſenti, in quo verſamur, ſtatu impoſſibile eſt: nobis ſufficit ob oculos ponere, quàm nihil impediat malum quoddam particulare cum eo, quod in toto genere optimum eſt, cohærere. Explicatio iſta imperfecta, quæque aliquid in altera vita detegendum relinquit, ſolvendis objectionibus, non verò comprehendendæ rei, ſufficit.

146. Cùm *Cœli & Univerſi corpora integra* (addente *Bælio*) *enarrent gloriam, potentiam, unitatem Dei*, inde colligendum ipſi erat, hoc ideò fieri, (uti jam ſuprà notavi) quia in objectis iſtis aliquid integrum, &, ut ſic loquar, per modum inſulæ, per ſe abſolutum cernitur, & quotiescumque opus Dei tale conſpicimus, id tam perfectum reperimus, ut ipſius artificium pulchritudinemque admirari cogamur: at quando opus aliquod integrum non videmus, quando res particulatim & per fragmenta ſpectamus, quid mirum, ſi bonus ordo non adpareat? Hujuſmodi opus inſulatum perfectumque exhibet planetarum noſtrorum ſyſtema ſeorſim conſideratum; quin etiam quælibet planta, quodlibet animal, quilibet homo, tale opus abſolutum ſuppeditat, ad certum uſque gradum perfectionis productum, in quo ſtupendum Auctoris artificium agnoſcere licet: enim verò genus humanum univerſum, quatenus nobis notum eſt, nihil eſt, niſi fragmentum, & exigua portio Civitatis Dei, vel Reipublicæ Spirituum. Hæc amplior eſt, minuſque nobis nota, quàm ut mirabilem ejus ordinem obſervare valeamus. *Homo vel ſolus* (ait Bælius) *opus illud Creatoris inter omnia viſibilia abſolutiſſimum, homo, inquam, vel ſolus graviſſimas adversùs Dei unitatem objectiones ſuggerit.* Idem notaverat *Claudianus*, dum animi ſenſa in verſus hoſce notiſſimos effunderet:

Sæpè mihi dubiam traxit ſententia mentem, &c.

Verùm reperta cæteris in rebus Harmonia, ingens ſuppeditat præjudicium, eandem etiam in hominum, & univerſim in ſpirituum gubernatione repertum iri, ſi ea nobis perſpecta foret univerſa. In dijudicandis Dei operibus imitanda foret ſapientia *Socratis*, in ferenda de *Heracliti* operibus ſententia, dicentis: quæ intellexi, mihi præclara videntur, nec minus præclara reliqua auguror, quæ non intellexi (eee). 147.

(eee) Φάσι δ' Εὐριπίδην αὐτῷ δόντα δόκει; τὸν δὲ φανεῖ, Α' μὲν σύνηκα, γίνη τῦ Ἡρακλείτυ σύγγραμμα, ἴριστα, Τι ναιν· ὀιμαι δὲ, καὶ ἃ μὴ σύνηκα· πλὴν Δηλίυ

147. Eſt alia præterea perturbationis adparentis ratio ſpecialis in iis, quæ hominem ſpectant. Scilicet quòd Deus eum imagine Divinitatis inſigniverit, dum donavit intelligentiam. Sinit eum quandoque in exiguo ſuo diſtrictu liberè agere, *ut Spartam, quam nactus eſt, ornet.* Ipſe non, niſi latenter, hic influit, nam eſſentiam, virtutem, vitam, rationem, minimè licèt adſpectabilis largitur. Hic *liberum arbitrium* ludum ſuum ludit: Deus autem cum minoribus hiſce Diis, a ſe productis, ludit ipſe, ut ſic loquar, quemadmodum nos cum pueris ludimus, qui negotia ſibi faceſſunt, quibus pro lubitu occultè favemus vel obſtamus. Eſt ergo homo veluti Deaſter quidam in proprio ſuo Mundo, ſive Microcoſmo, quem ſuis legibus moderatur; in eo mira quandoque efficit, arte ſua naturam imitante.

Jupiter *in parvo cùm cerneret æthera vitro,*
Riſit, & ad Superos talia dicta dedit:
Huccine mortalis progreſſa potentia, Divi?
Jam meus in fragili luditur orbe labor.
Jura poli, rerumque fidem, legeſque Deorum,
Cuncta Syracuſius tranſtulit arte Senex.
Quid falsò inſontem tonitru Salmonea *miror?*
Æmula Naturæ eſt parva reperta manus.

Sed magnos quoque defectus patitur, quia & ipſe adfectibus indulget, & Deus eum ſuo ſenſui permittit; nec tamen impunem abire ſinit, caſtigat enim, nunc ut Pater aut Præceptor, pueros exercens mulctansve, nunc ut juſtus Judex, ab iis, qui a ſe deficiunt, pœnas exigens: & evenit plerumque malum, quando hæ intelligentiæ, earumve microcoſmi, inter ſe mutuò colliduntur. Inde malè habet homo pro culpæ ſuæ menſura; at Deus omnes iſtos microcoſmorum defectus in majus majoris ſui mundi ornamentum arte mirabili convertit, non aliter ac opticis iſtis inventis fieri conſuevit, in quibus artefacta quædam egregia nihil niſi confuſum chaos eſſe videntur: donec ad genuinum viſus punctum, ex quo ſpectari debeant, referantur, aut medio certo quodam vitro vel ſpeculo reſpiciantur: tumque demum in conclavis alicujus ornamentum cedere incipiunt, cum ritè collocata ſpectataque fuerint. Ita adparentes Microcoſmorum noſtrorum deformitates, in Macrocoſmo collectæ, fiunt venuſtates, nec quidquam habent, quod principii univerſalis infinitè perfecti unitati repugnet, immò potiùs ejuſdem ſapientiæ, malum bono omnium maximo deſervire cogentis, admirationem augent.

148. Pergit *Bælius*: *Hominem eſſe pravum & infelicem; ubique eſſe carceres & noſocomia; hiſtoriam nihil eſſe, niſi criminum & infortuniorum generis*

Δηλός γέ πως δίνας κολυμβίτης. *Diog. Laert.* in *Vita Socrat. pag.* 102. *ed. Steph.*

neris humani epitomen. Arbitror hæc exaggeratè dici: multo plus boni est in vita hominum, quàm mali, uti multo plures sunt domus, quàm ergastula. Quod virtutem vitiumque adtinet, quædam inibi mediocritas regnat. Notavit olim *Machiavellus*, paucos exstare homines insigniter improbos, paucos eximiè probos, & hac de causa multa ingentia cœpta eventu frustrari. Historicorum vitium hoc esse censeo, quòd malo potiùs, quàm bono immorantur. Historiæ, uti & Poëseos, scopus præcipuus esse debet, exemplis prudentiam virtutemque docere, tum vitium iis depingere coloribus, qui homines ad ejusdem horrorem fugamque permoveant.

149. Fatetur *Bælius*, *bonum morale bonumque physicum aliquod, virtutis etiam ac felicitatis quædam exempla, ubique reperiri, sed in hoc ipso versari difficultatem. Nam si pravi & infelices soli existerent* (inquit) *ad duorum principiorum hypothesin recurrendum minimè foret.* Demiror, hunc virum excellentem tantùm ad hanc de duobus principiis opinionem ostendere propensionem potuisse, minimeque considerasse, quòd hæc humanæ vitæ fabula, quæ universalem humani generis historiam constituit, tota priùs in Intellectu divino concepta fuerit cum infinitis aliis, & Dei voluntas ejusdem existentiam ideò solùm decreverit, quia hæc eventuum series cum reliquo rerum ordine omnium maximè congruebat, ut optimum inde consurgeret. Et hi adparentes integri mundi defectus, hæ maculæ Solis, cujus noster non, nisi radius, est, adeò ejus pulchritudinem non minuunt, ut potiùs augeant, &, majus bonum procurando, ad illam conferant. Exstant sanè duo principia, sed utrumque in Deo, nimirum *Intellectus* & *Voluntas*. Intellectus quidem mali principium suppeditat, nec inde vitiatur, aut ipse malus fit; repræsentat naturas, uti sunt in veritatibus æternis; continet in se rationem permittendi mali: at voluntas ad solum bonum tendit. Addamus & tertium principium, scilicet potentiam, quæ intellectum voluntatemque præcedit. Sed hæc agit, prout intellectus ostendit, & voluntas jubet.

150. Nonnulli (ut *Campanella* (fff)) tres hasce Dei perfectiones, tres *primor-*

(fff) In *Atheismo suo triumphato. Tob. Wagnerus*, Cancell. Tubing. in Examine Elenctico Atheismi Speculativi, Tub. ed. A. 1677. cap. IX. ait: *Campanella* in *Atheismo suo triumphato*, Libro, quem Atheis oppositit, existentiam Dei ex tribus primalitatibus, seu præeminentiis, quas vocat, per quas Ens primum essentietur, exsculpere fuit conatus: quas primalitates tam nos rejicimus, quàm Athei procul dubio exsibilant: ut mirum non sit, esse viros doctos, qui tantùm non ὑπαλόν τι atheisticum his primalitatibus subesse suspicantur. Quid enim ex hoc invento aliud sequitur, quàm Deus ex his primalitatibus essentiatus? Quod absit, ut de existentia Dei infinita adseramus, quæ non, sicut existentia in creatis, ultimus actus est materiæ & formæ, quo non simpliciter, sed saltem extra causas in loco & tempore res esse intelliguntur: sed existentem, quæ cum essentia divina simplicissimè est unum quid,

primordialitates vocavere, immò credidere complures, arcanum ad ſacroſanctam Trinitatem reſpectum hic latere; ac Potentiam quidem ad Patrem, hoc eſt, fontem Divinitatis, referri; Sapientiam ad Verbum æternum, quod ab Evangeliſtarum Aquila λόγος adpellatur: Voluntatem denique, ſive Amorem, ad Spiritum Sanctum. Et certè omnes ferè expreſſiones vel comparationes, e Subſtantiæ intelligentis natura deſumtæ, eò tendunt.

151. Hæc ipſa de principiis rerum a nobis dicta ſi *Bælius* expendiſſet, quæſtionibus ipſe ſuis, credo, reſpondiſſet, aut certè reſponſionem non ampliùs petiiſſet, quod ſequenti facit interrogatione. *Si unici principii ſummè boni, ſummè ſancti, ſummeque potentis, opus eſt homo, quî fieri poſſit, ut morbis, frigori, calori, fami, ſiti, dolori, triſtitiæ, ſit obnoxius? quî fieri poſſit, ut tot malis inclinationibus laboret, tot crimina committat? Quid? an ſuprema Sanctitas creaturam infelicem producere poteſt? an ſumma Potentia, Bonitati infinitæ conjuncta, non cumulabit opus ſuum bonis, &, quidquid lædere aut contriſtare poteſt, non amovebit?* Eandem difficultatem in Hamartigenia ſua repræſentavit *Prudentius* (ggg):

Si non vult Deus eſſe malum, cur non vetat, inquis.
Non reffert Auctor fuerit factorve malorum.
Anne opera in vitium ſceleris pulcherrima verti,
Cùm poſſit prohibere, ſinat; quòd ſi velit omnes
Innocuos agere Omnipotens, nec ſancta voluntas
Degeneret, facto nec ſe manus inquinet ullo?
Condidit ergo malum Dominus, quod ſpectat ab alto,
Et patitur, fierique probat, tanquam ipſe crearit.
Ipſe creavit enim, quod ſi diſcludere poſſit,
Non abolet, longoque ſinit graſſarier uſu.

Verùm huic interrogationi jam abundè reſpondimus. Homo ipſe malorum ſuorum origo eſt, qualis nunc eſt, talis erat in ideis. Deus, immutabilibus ſapientiæ rationibus permotus, eum, qualis ibi eſt, ad exiſtentiam tranſire decrevit. Atque hanc, quam ſuſtineo, mali originem forſitan advertiſſet *Bælius*, ſi potentiæ, bonitati, ſanctitatique, ſapientiam

quid, Deus ἀυτεξούσιος, ἀυτάγαθος, &, ut *Scaliger Exerc.* 395. *n.* 2. ſignificantiſſimè eum adpellat, ἀυτάυτος, exiſtens ab æterno, ſuaſque primalitates habens ex ſe ipſo, non ex alio. „ Sunt iſtiuſmodi repræſentationes *comparationes* tantùm, uti *Vir ill.* ſcribit, non *demonſtrationes*, pro quibus ne ipſi quidem eas venditant, quæque hinc illis oneri eſſe non debent, ſunt *ſimilia*, quibus aliquo modo delineare & illuſtrare, inſtituto non admodum contemnendo, myſterium SS. Trinitatis ſuſceperunt, in quo antiquos Patres, inprimis *Auguſtinum*, anteceſſores habuerunt.

(ggg) *Contra Marcionitas*, v. 642. ſqq.

Dei conjunxiſſet. Obiter hîc addo, *ſanctitatem ipſius* nihil aliud eſſe, quàm ſupremum bonitatis gradum, uti crimen, quod ei opponitur, eſt id, quod in malo ipſo peſſimum eſt.

152. *Bælius Meliſſum*, Philoſophum Græcum, unici principii, & fortaſſis etiam unicæ ſubſtantiæ, propugnatorem (hhh), cum *Zoroaſtre*, veluti primo dualitatis auctore, confligentem inducit. *Zoroaſter* fatetur, *Meliſſi* hypotheſin ordini rerum, & rationibus *a priori* magis eſſe conformem, ſed eam cum experientia, & rationibus *a poſteriori*, congruere negat. *In Phænomenorum explicatione* (inquit) *quæ præcipua eſt boni ſyſtematis nota, te ſupero.* Verùm, me judice, non admodum ſcitè explicatur Phænomenon aliquod, quando ei *principium expreſſum* (iii) adſignatur, puta, malo *principium maleficum*, frigori *principium frigidum*; nihil hoc philoſophandi genere facilius, nihil vulgarius. Idem ferè eſt, ac ſi quis diceret, Mathematicos hodiernos in explicandis Aſtrorum Phænomenis palmam cedere Peripateticis, quòd hi aſtris proprias Intelligentias dirigentes tribuant; cùm, hoc poſito, facilè concipiatur, cur planetæ tanta cum exactitudine curſum ſuum peragant; cùm contra multa Geometria & meditatione opus ſit, ut intelligatur, quo pacto e planetarum gravitate, qua versùs ſolem feruntur, turbini cuipiam, quo rapiuntur, vel certè impetui proprio addita, prodire poſſit Ellipticus *Kepleri* motus, qui phænomenis tam bellè reſpondet. Hic nonnemo, ad ſpeculationes ſublimes adſurgere impotens, Peripateticis ſtatim adplaudet, & Mathematicos noſtros delirare cenſebit. Vetus aliquis Galeniſta idem de Scholæ Facultatibus judicium feret, aliam ſcilicet chylificam facultatem admittet, aliam chymificam, aliam ſanguificam, & ſic deinceps alias aliis operationibus proprias adſignabit facultates, & res ſtupendas geſſiſſe cenſebit, ridebitque recentiorum, quæ vocabit, deliria, qui ea, quæ in animalis corpore peraguntur, explicari mechanicè poſſe contendunt.

153. Ejuſdem furfuris eſt cauſæ mali per principium ſingulare, *per principium maleficum*, explicatio. Eo non magis indiget malum, quàm frigus & tenebræ: non datur *primum frigidum*, neque principium tenebrarum. Malum ipſum non, niſi a privatione, oritur; id, quod poſitivum eſt, concomitanter duntaxat malum ingreditur, uti activum concomitanter ingreditur frigus. Videmus, ab aqua congelaſcente ferream majoris ſclopi fiſtulam diſrumpi poſſe, ſi in ea includitur; & tamen frigus eſt quædam privatio virtutis, a ſola motus, fluidorum particulas a ſe invicem removentis, diminutione proveniens. Quando motus hic removens in

(hhh) *Meliſſus*, Samius, *Ithagenis* filius, *Parmenidis* diſcipulus, quem etiam ſecutus, principium rerum unum eſſe, & immobile ſtatuit, ſec. *Ariſtot. Phyſ. L.* 1. 2. 3. Univerſum infinitum eſſe, & immutabile, atque immobile, & unum, ſibi ipſi ſimile ac plenum, ſec. *Laërt. IX.* 24.

(iii) *Interpr. Lat.* „principium proprium & veluti ex machina accerſitum.“

in aqua per frigus elangueſcit, aëris compreſſi particulæ latentes in aqua colliguntur, dumque majores fiunt, majorem etiam ope elateris ſui facultatem foris agendi conſequuntur. Namque reſiſtentia, quam partium aëris ſuperficies in aqua reperiunt, quæque harum partium, ſeſe dilatare conantium, niſui obſiſtit, multo minor eſt, conſequenter effectus aëris major in magnis aëris bullis, quàm in parvis, etiamſi hæ parvæ ſimul junctæ tantam, quantam magnæ, maſſam conficerent; quia reſiſtentiæ, hoc eſt, ſuperficies, creſcunt ut quadrata; conatus verò, hoc eſt, contenta, ſive ſoliditates, ſphærularum aëris compreſſi creſcunt ut cubi diametrorum. Itaque *ex accidente* eſt, quod privatio actionem & vim aliquam involvat. Jam ſuprà oſtendi, quo pacto privatio ad inducendum errorem malitiamque ſufficiat, & quo modo Deus ad utrumque tolerandum adducatur, nec tamen ideò ulla Deo malignitas adhæreſcat. Malum a privatione oritur; id verò, quod poſitivum eſt, ipſaque actio, naſcuntur inde per accidens, uti vis naſcitur ex frigore (kkk).

154. Id, quod Paulicianos loquentes facit *Bælius* (p. 2323.) non ſtringit, videlicet liberum arbitrium a duobus principiis oriri debere, ut ad bonum & ad malum convertere ſeſe poſſit: cùm enim in ſe ipſo ſimplex ſit, notiùs a principio neutro oriri deberet, ſi hæc ratio locum haberet. At liberum arbitrium in bonum tendit, &, ſi in malum impingat, id fit per accidens, quia nempe malum illud ſub bono veluti larvatum deliteſcit. Hæc *Medeæ* apud *Ovidium* verba,

Video meliora proboque,
Deteriora ſequor,

indicant, bonum honeſtum ſuperari a bono delectabili, quod majorem in animos, adfectibus agitatos, impreſſionem facit.

155. Cæterùm *Bælius* ipſe reſponſum *Meliſſo* non malum ſuggerit, ſed paullo poſt impugnat. En ejus verba (p. 2025.) „ Si *Meliſſus* ordinis „ notiones conſulat, reſpondebit, hominem, cùm a Deo conderetur, „ minimè pravum fuiſſe; dicet, hominem a Deo felicitate donatum, „ ſed, cùm conſcientiæ ſuæ dictaminibus morem non geſſiſſet, a qua ſe„ cundùm Auctoris ſui intentionem per virtutis ſemitam ducendus erat, „ improbum evaſiſſe, ac meritum fuiſſe, ut Dei ſummè boni vindicem „ experiretur iram. Nequaquam igitur Deus eſt, cauſa mali moralis, „ ſed eſt ſolùm cauſa mali phyſici, hoc eſt, punitionis mali moralis, „ quæ punitio tantùm abeſt, ut principio ſummè bono repugnet, ut po„ tiùs ab uno ejuſdem adtributo neceſſario dimanet, a juſtitia ſcilicet, „ quæ ei non minùs eſt eſſentialis, quàm bonitas. Hoc reſponſum, om„ nium, quæ a *Meliſſo* dari queunt, aptiſſimum, reapſe pulchrum eſt & „ ſolidum, ſed tamen per aliquid ſpecioſius ac plauſibilius oppugnari

 „ poteſt.

(kkk) *Suprà* §. 30. 31. 32. *Theod.*

„ poteſt. Inſtabit *Zoroaſter*, *principium infinitè bonum debuiſſe creare homi-*
„ *nem non ſolùm ſine malo actuali, ſed etiam ſine inclinatione ad malum;*
„ *Deum, peccati omniumque ejus effectuum præſcium, debuiſſe illud impedi-*
„ *re, & hominem adſtringere ad bonum morale, nec ullam ei ad peccandum*
„ *relinquere potentiam.*“ Hucuſque *Bælius*. Iſta quidem dictu ſunt facilia, non item factu poſſibilia, ſi principia ordinis adtendantur: ſine perpetuis miraculis executioni dari hæc non potuiſſent. Ignorantia, error, & malitia, in animalibus, noſtri ſimilibus, naturali ſe ſerie ſubſequuntur: num igitur hanc Univerſo ſpeciem deeſſe oportebat? Equidem nullus dubito, quidquid ejus infirmitates ſecùs ſuaſerint, eandem ibi momentoſiorem fuiſſe, quàm ut Deus ad ipſam removendam adduci potuerit.

156. Articulo *Pauliciani*, quem Dictionario ſuo inſeruit, perſequitur *Bælius* ea, quæ Articulo de *Manichæis* protulerat. Secundùm ejus ſententiam (pag. 2330. Litt. H.) Orthodoxi videntur duo prima admittere principia, quando Diabolum peccati auctorem faciunt. *Bekkerus* (lll), Miniſter quondam Amſtelædamenſis, Auctor Libri, cui Titulus *Mundus incantatus*, cogitatum hoc ornare adgreſſus eſt, ut oſtenderet, non tribuendam eſſe Diabolo poteſtatem auctoritatemve, quæ illum Deo æquiparet. Rectè iſtud quidem, ſed conſequentias ipſe ſuas longiùs, quàm par eſt, provehit. Auctor verò Libri inſcripti: Ἀποκατάστασις πάντων, arbitratur, ſi Diabolus vincendus aut ſpoliandus nunquam foret, ſi prædam ſibi ſuam ſervaturus ſemper eſſet, ſi invicti titulus ad eum pertineret, hoc enimverò gloriæ divinæ obeſſe (mmm). Sed miſera profectò prærogativa eſt, ſervare, quos ſeduxeris, ut ſempiternam cum eis pœnam luas. Quod autem peccati cauſam adtinet, verum quidem eſt, Diabolum eſſe peccati auctorem, ſed ejus origo longiùs eſt accerſenda, fons ejus eſt in ipſa originali imperfectione creaturarum: hinc peccati capaces ſunt; tum occurrentes in rerum ſerie circumſtantiæ obſtetricantur, ut hæc potentia in actum deducatur.

157. Dia-

(lll) *Balthaſar Bekker*, A. 1634. natus, & A. 1698. d. 11. Jun. denatus, *Mundo ſuo faſcinato* multos civit motus. Editum primò ſcriptum eſt lingua Bat. *Leowardiæ* 1690. 8. & *Amſt.* 1691. 4. *duos* tantum libros complexum, quibus *tertius & quartus* acceſſit *Amſt.* 1693. 4. Germanicè prodiit 1693. 4. Gallicè *Amſt.* 1694. 12. A plurimis eſt refutatum, inter quos *B. Chriſtiani Hochſtetteri Diſp.* nomen ſibi vindicat: *Claſſicum Paulinum, ad pugnam ſpiritualem adversùs rectores tenebrarum hujus ſæculi, quo ex Eph. VI.* 10-13. *novæ præcipuè* Balth. Bekkeri *de actionibus & viribus dæmonum hypotheſes examinantur.* Solidè etiam illius dubia removit *Cel. Canzius, de Civit. Dei, S. II. c. III.*

(mmm) *V. ſupra Theod.* §. 17. *not.* (n). *Chriſtian. Theoph. Kochius* A. 1699. Kiliæ exire juſſit Ἀποκαταστάσεως *Act. III.* 21. *ſolidam & orthodoxam Expoſitionem, inprimis* Petro Poireto, *& Evangelii æterni Auctori M. D. Ph. G. oppoſitam*, in qua *ſect. IV. artic. I. p.* 219. objectionem hanc, ab æterni Evangelii Auctore p. 61. prolatam, *ſi pauci ſalvantur, Diabolus erit potentior Deo*, removere multis verbis adlaborat.

157. Diaboli, antequàm laberentur, Angeli erant, uti cæteri, creditur que eorum coryphæus e præcipuis fuisse: sed Scriptura sacra non satis hoc explicatè tradit. Locus Apocalypseos de prælio cum Dracone, tanquam de visione, loquens, dubia benè multa relinquit, nec rem, cujus alii Auctores sacri vix meminere, satis expedit. Non est hic de istis disquirendi locus, & fatendum saltem, communem sententiam omnium optimè sacro textui convenire. *Bælius* quædam *S. Basilii*, *Lactantii*, aliorumque, de mali origine responsa expendit, sed quia de malo physico agunt, de iis tantisper loqui supersedeo, & exstantes in pluribus eruditi nostri Auctoris Operum locis difficultates circa moralem mali moralis causam enucleare nunc pergo.

158. Impugnat ergò *Bælius* mali hujus permissionem, postulatque concedi sibi, Deum illud velle. Quam in rem citat *Calvini* verba (in Geneseos cap. 3.). *Quorundam offenduntur aures, cùm Deus illud voluisse dicitur. Sed permissio illius, qui prohibere potest, aut potiùs, in cujus manu res est, quid aliud, obsecro, est, quàm voluntas?* Explicat hæc *Calvini* verba *Bælius* unà cum præcedentibus, quasi is fateretur, Deum *Adami* lapsum voluisse, non tamen quatenùs crimen erat, sed sub alia notione nobis ignota. Adducit Casuistas paullo laxiores, dicentes, filium optare posse parentis sui mortem, non quidem ut malum patris, sed ut bonum sibi, cui pinguis hereditas obventura est. (Resp. ad Quæsita, cap. 147. p. 850.) Comperio, *Calvinum* dicere solùm, quòd Deus ob causam quandam nobis ignotam voluerit hominem labi. Reverâ, ubi de voluntate decretoria Dei, hoc est, de decreto aliquo, agitur, distinctiones istæ supervacuæ sunt; actionem, si seriò velimus, cum omnibus suis qualitatibus volumus. Sed quando actio ista crimen est, Deus illam non potest, nisi velle permittere; crimen nec est finis, nec medium boni, sed tantùm conditio *sine qua non*, adeoque non est directæ alicujus voluntatis objectum, uti jam suprà ostendi. Deus illud impedire nequit, quin agat contra id, quod sibi debet, quin faciat aliquid ipso hominis peccato pejus, quin regulam optimi violet, quod esset divinitatem destruere, uti anteà notavi. Itaque Deus necessitate morali, in se ipso repertâ, malum morale creaturarum permittere tenetur. Atque hic præcisè casus, quo sapientis voluntas non, nisi permissiva, est. Jam dixi, teneri illum alterius crimen permittere, quando illud impedire non potest, quin ipse in id, quod sibi debet, peccet.

159. At inter omnes combinationes infinitas (inquit *Bælius* p. 853.) *placuit Deo eam eligere, qua* Adamus *erat peccaturus, hancque præ omnibus aliis decreto suo futuram reddidit.* Præclarè, hoc dictis meis consentaneum; modò de combinationibus, totum Universum componentibus, intelligatur. *Nunquam ergò*, (subdit) *efficies, ut capiam, Deum noluisse, ut* Adamus *& Eva peccarent, cùm omnes combinationes, in quibus peccaturi*

turi non erant, rejecerit. Atqui hoc generatim ex omnibus iis, quæ diximus, perquàm facilè percipitur. Hæc, quæ totum Universum efficit, combinatio omnium optima est; non poterat ergò Deus ipsam non eligere citra defectum proprium, quem ne admittat, (quod ab ipso prorsus alienum est) defectum sive peccatum hominis, in hac combinatione inclusum, permittit.

160. *Jaquelotius* unà cum aliis eruditis viris a mea sententia hîc non recedit, uti dum dicit, Tractatûs sui de Conformitate Fidei cum ratione p. 186. *Qui his in difficultatibus hærent, oculos mentis nimis angustos habere, & ad proprium commodum omnia Dei consilia referre velle videntur. Cùm Deus Universum conderet, aliud nihil, nisi se ipsum, suamque gloriam, spectavit, adeò ut, si omnes creaturæ, & variæ illarum combinationes, diversique respectus nobis perspecti forent, Universum infinitæ Omnipotentis Conditoris sapientiæ ad amussim quadrare nullo negotio comprehenderemus.* Alibi dicit (p. 232.) *Posito per impossibile, abusum liberi arbitrii impediri a Deo non potuisse, quin ipsum annihilaret, nemo ibit inficias, quandoquidem a sapientia gloriaque sua ad creaturas liberas efformandas determinatus fuerit, validam hanc rationem incommodis, ex ea libertate secuturis, præponderare debuisse.* Hanc ego sententiam magis evolvere conatus sum adhibita *ratione optimi*, nec non *necessitate morali*, quam Deus habet, optimum eligendi, non obstante creaturarum quarundam peccato, illi adnexo. Difficultatem totam arbitror radicitùs excidisse; ut tamen res ista penitiùs elucidetur, placet illud solutionum principium specialibus *Bælii* difficultatibus adplicare.

161. Harum unam hisce proponit verbis (cap. 148. p. 856.) *Deceretne cujuspiam Principis bonitatem, 1. tantum pecuniæ tabellariis centum præbere, quantum ad ducentarum leucarum iter satis est? 2. iis omnibus, qui, nulla præterea mutuo accepta pecunia, iter confecturi sunt, polliceri præmium, illis verò, quibus argentum illud non sufficerit, intentare carcerem? 3. homines seligere centum, e quibus duos duntaxat brabeum adepturos certò noverit, dum reliqui nonaginta octo in itinere domum, amicam, fidicinem, aliudve quidpiam, offendent, apud quos sumtus facturi sunt, quosque Princeps ipse data opera per viarum intervalla disposuit? 4. hos nonaginta octo tabellarios, ubi redierint, carceri mancipare? Nonne luce clarius est, eum nullâ erga ipsos benignitate commendabilem fore, immò potiùs hoc pacto non mercedem propositam, sed carcerem iis destinasse? At merebantur: sit ita; at ille, qui carcerem illos mereri voluerat, quique in infallibilem ejus merendi viam illos conjecerat, an dignus esset, qui bonus æstimaretur, eo quòd duobus reliquis mercedem rependerit?* Non hanc sanè ob causam boni nomine dignus haberetur, sed tamen aliæ circumstantiæ concurrere possunt, ob quas laudem mereretur, quòd hac arte usus esset, ut homines illos pernosceret, eorumque delectum haberet, uti *Gedeon* insolita quadam ratione

tione in seligendis e militum suorum numero fortissimis minimeque mollibus usus fuit. Et quamvis Principi nota jam esset omnium istorum virorum indoles, nonne posset eorum facere periculum, ut aliis etiam innotescerent? Quæ rationes licet ad Deum adplicari minimè queant, ostendunt tamen, actionem aliquam, qualis est hujus Principis, si a circumstantiis, ad rationem ejus judicandam idoneis, avellatur, posse absurdam videri. Potiori certò jure judicandum est, benè feciſſe Deum, nosque id intellecturos, si quæ fecit, omnia cognoscceremus.

162. *Cartesius* in quadam ad Serenissimam Principem *Elisabetham* epistola (Vol. I. Epist. 10.) aliam comparationem adhibuit ad conciliandam cum divina omnipotentia libertatem humanam. *Inducit in medium Monarcham aliquem, qui duella vetuit, quique probè conscius, duos equestris ordinis viros, si mutuò sibi occurrant, certo duello congressuros, media certissima eligit ad eorum occursum promovendum. Illi facto ipso sibi mutuò fiunt obviam, inter se ferro contendunt, violatio legis nascitur ex libero eorum arbitrio, pœnâ digni sunt. Quod autem,* (addit) *Regi de quibusdam subditorum suorum liberis actionibus facere licet, id Deus, qui præscientiâ & potentiâ infinitâ pollet, de omnibus hominum actionibus sine formidine oppositi facit. Et antequàm nos in hunc orbem mitteret, exactè noverat, quales essent futuræ voluntatis nostræ propensiones omnes; illas enim ipse nobis indidit, cætera etiam extra nos ita disposuit, ut hæc & illa objecta se sensibus nostris hoc & illo tempore objicerent, quorum occasione scivit, fore, ut liberum nostrum arbitrium nos ad hoc vel illud determinaret: id ergo sic voluit, sed noluit tamen nos ad hoc cogere. Et quemadmodum in isto Rege distingui possunt duo diversi voluntatis gradus, unus, quo voluit, ut duo hi nobiles decertarent, cùm fecerit, ut in se mutuò inciderent; alius verò, quo id noluit, cùm duella edicto prohibuerit; sic Theologi distinguunt in Deo voluntatem unam absolutam & independentem, qua vult, ut omnia fiant, prout fiunt; aliam verò relativam, quæ ad hominum meritum aut delictum refertur, per quam vult ut legibus suis obtemperetur.* (Hæc *Cartesius* Epist. 10. Vol. I. pag. 51, 52. quibus confer, quæ *Arnaldus* Tom. 2. p. 288. & seqq. Animadversionum in Systema *Malebranchii* refert ex *Thoma Aquinate* de voluntate Dei antecedente & consequente).

163. His respondet *Bælius* (Resp. ad Provinc. cap. 154. p. 943.) *Magnus ille Philosophus, ut mihi quidem videtur, valdè allucinatur. Nullus hoc in Monarcha voluntatis gradus, neque parvus, neque magnus, foret, ut hi duo nobiles legi morem gererent, neve inter se decertarent. Plenè uniceque vellet, ut inter se contenderent. Neque ideò, fateor, a culpa abessent ipsi, qui adfectibus solùm suis obsequerentur, ignari, se Principis sui votis velificari; sed tamen Princeps vere causa moralis eorum duelli foret, nec id optaret pleniùs, etiamsi eos ad pugnam accenderet, aut pugnare juberet. Finge tibi duos Principes, quorum uterque optat, ut filius suus natu maximus veneno se perimat. Alter vi cogit; alter satis habet occultè mœrorem excitare, filium*

filium ad cicutam adigere aptum. An posterioris voluntatem minùs completam fuisse dubitabis? Adsumit ergò factum falsum Cartesius, *nec difficultatem solvit.*

164. Fatendum, *Cartesium* de voluntate Dei circa malum crudiusculè loqui, dum non solùm dicit, sciviſſe Deum, quo liberum noſtrum arbitrium ſe inflexurum foret, ſed etiam *ita voluiſſe*, quamvis non ideò cogere illud voluerit. Nec minùs durè loquitur ejuſdem voluminis Epiſtola octava, dum ait, ne minimam quidem cogitationem in mentem humanam venire, quam Deus in ea non *velit*, aut non voluerit ab æterno eſſe. Nihil unquam *Calvinus* ipſe durius dixit, nec iſtâ, niſi ſubintellectâ voluntate permiſſivâ, excuſari queunt. *Carteſii* ſolutio recidit in diſtinctionem *inter voluntatem ſigni & beneplaciti*, quam Recentiores voce quidem tenus a Scholaſticis mutuati ſunt, ſed cui ſenſum, apud Veteres parùm receptum, tribuerunt (nnn). Verum quidem eſt, Deum imperare quidpiam poſſe, quamvis illud fieri nolit, uti cùm *Abrahamo* præcepit immolare filium. Obedientiam volebat, actionem ipſam non volebat. At quando Deus actum virtutis imperat, peccatumque prohibet, vult verè, quod imperat, ſed ſæpè voluntate ſolùm antecedente, uti plus ſimplici vice docui.

165. Itaque *Carteſii* comparatio non uſquequaque ſatisfacit, poteſt tamen ita aptari, ut, mutato aliquantulum caſu, ſatisfaciat, ſi nimirùm rationem aliquam comminiſcamur, quæ Principem cogat efficere vel permittere, ut hi duo inimici ſibi mutuò occurrant. Puta, oportere utrumque ſimul exercitui intereſſe, vel aliud quodpiam munus obire, quod diſpenſationem nullam admittat, quod Princeps ipſe, ſine præſenti Regni ſui diſcrimine, nequeat impedire, veluti ſi ob alterutrius abſentiam multi ab exercitu ſeſe ſubducturi, aut milites murmuraturi prævideréntur, aut aliud hujuſmodi incommodum ingens immineret. Hoc igitur caſu dici poteſt, Principem illum non velle duellum, quod norit futurum, ſed permittere tamen, quia malit permittere peccatum alienum, quàm admittere ſuum. Atque hæc comparatio, ita correcta, adplicari poteſt, modò diſcrimen, quod inter Deum atque Principem intercedit, obſervetur. Princeps ad hanc permiſſionem impotentiâ ſuâ adigitur: Rex aliquis potentior cunctis iſtis reſpectibus minimè indigeret; Deus verò, qui omnia poſſibilia poteſt, non, niſi quia meliùs a quocumque fieri prorsùs impoſſibile eſt, permittit peccatum. Principis actio mœrore & ægritudine fortaſsè non caret. Oritur autem ægritudo iſta ex ipſius imperfectione, cujus conſcius eſt, in qua conſiſtit diſplicentia. Deus verò diſplicentiæ nec capax eſt, nec cauſam reperit ullam, utpote infinita ratione perfectionis propriæ

(nnn) Conf. Cel. *Jo. Petr. Reuſchii Syſtema Metaph.* qui §. 968. varias hujus diſtinctionis ſignificationes exhibet & dijudicat.

propriæ conſcius; immo fas eſt dicere, imperfectionem, in creaturis ſeorſim conſideratis repertam, apud Deum cedere in perfectionem totius, & gloriæ auctarium eſſe Creatori. Quid optari poſſit ampliùs, ubi ſapientia præſtò eſt immenſa, ubi par ſapientiæ potentia reſpondet, ubi denique omnia quis poteſt, & ex omnibus optimum habet?

166. Hæc qui ritè perceperit, adversùs robuſtiſſimas animoſiſſimaſque objectiones ſatis inſtructus eſſe mihi videtur. Has equidem minimè diſſimulavimus: aliquas tamen, quia nimis odioſæ ſunt, obiter tantùm delibabimus. Remonſtrantes ac *Bælius* (Reſp. ad Provinc. cap. 152. in fin. pag. 919. Tom. 3.) citant *S. Auguſtinum*, qui ait, *crudelem eſſe miſericordiam, velle aliquem miſerum eſſe, ut ejus miſerearis*: adlegatur eundem in ſenſum *Seneca* de Benef. L. 6. c. 36, 37. (ooo). Fateor id non ſine ratione aliqua objici iis, qui Deum aliam permittendi peccati cauſam non reperiſſe arbitrarentur, quàm ut haberet, unde juſtitiam vindicativam contra maximam vim hominum, miſericordiam verò ſuam erga puſillum electorum gregem, exerceret. Verùm Deo permiſſionis hujus rationes ſe digniores, & intuitu noſtri ſublimiores, adfuiſſe judicandum eſt. Auſi ſunt etiam nonnulli modum agendi divinum comparare cum *Caligulæ* inſtituto (ppp), edicta ſua tam minutis ſcribi characteribus, & loco tam alto adfigi, jubentis, ut legi minimè poſſent; cum Matris conſilio, quæ, ut ad optata commoda perveniat, filiæ honorem negligit; cum agendi ratione Reginæ *Catharinæ Mediceæ*, quæ, ut Magnatum arcana eliceret, puellarum ſuarum amoribus faviſſe perhibetur; immò cum *Tiberii* ſuſcepto (qqq), qui inſolente carnificis miniſterio perfecit, ut lex, quæ virginem ſolito adfici ſupplicio vetabat, in impubere *Sejani* filia locum non haberet. Hæc poſtrema comparatio a *Petro Bertio*, tunc Arminiano, pòſt ad Romana ſacra tranſgreſſo (rrr), propoſita fuit. Inſtitutus

(ooo) „ Quis pium dicet *Æneam*, ſi patriam capi voluerit, ut captivitate patrem eripiat? Quis Siculos juvenes, ut bona liberis exempla monſtrarent, ſi optaverunt, ut Ætna, immenſâ ignium vi ſupra ſolitum ardens, daret ipſis occaſionem exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? *&c.* "

(ppp) *Sueton. in ejus Vita*, 41.

(qqq) *Suet. in ejus Vit.* 61.

(rrr) *Petrus Bertius*, ſcribit ab ill. Auctore laudatus *Andr. Carolus* ad A. 1621. p. 534. antehac Profeſſor Lugd. Bat. & Regens in Collegio Statuum Hollandiæ Weſtfriſiæque, Calvinianus, dein Arminianus, Pariſiis Communioni Romanenſium acceſſit, a *Ludovici XIII.* Regius ibi Profeſſor Geographiæ factus; quem ea de cauſa Miniſtri Eccleſiæ Leidenſis, cui priùs adhæſerat, in feſto Paſchatos Banno innexuere. Obiit A. 1629. ut idem adnotat p. 725. De Paralleliſmo iſto tradit idem ad A. 1614. ſequentia: P. Bertius, *Arminianus, a.* 1614. *in Controverſia de divina Prædeſtinatione, inter ipſum & Jo.* Piſcatorem, *rigidiſſimum Calviniſtam, agitata, Piſcatorianam blaſphemiam ſequenti Analogiſmo in apricum protulit.* Ponit deinde verba *Suetonii*: ſchema autem ipſum ad A. 1615. pag. 385. adfert: *Suetonius* nempe in *Tib.* „ Immaturæ puellæ, quia more patrio nefas eſſet virgines ſtrangulari, vitiatæ priùs a car-

etiam est Deum inter & *Tiberium* paralleliſmus offenſione plenus, qui ab *Andrea Caroli* integer refertur in ſuis *Memorabilibus Eccleſiaſticis* ſæculi præcedentis, uti notat *Bælius*. *Bertius* illo adversùs Gomariſtas uſus est: arbitror, hujuſmodi argumenta locum duntaxat habère adversùs eos, qui juſtitiam apud Deum arbitrarium quid esse contendunt, vel poteſtatem ei deſpoticam tribuunt, qua inſontes adeò damnare poſſit, vel denique, qui bonum non esse rationem ejus moventem exiſtimant.

167. Sub idem tempus prodiit ingenioſa ſatyra contra Gomariſtas, inſcripta: *Fur Prædeſtinatus, de gepredeſtineerde dief*, qua fur inducitur ad furcam damnatus, qui, quidquid perpetravit mali, totum Deo adſcribit, qui, nihil obſtantibus facinoribus ſuis, ad ſalutem ſe prædeſtinatum esse credit, hancque ſibi fidem ſufficere perſuaſum habet, ac Miniſtrum Contraremonſtrantem, præparando ad mortem maleſico adcitum, argumentis *ad hominem* profligat: ſed hunc furem denique convertit vetus quidam Paſtor, Arminianiſmi cauſa exauctoratus, quem carceris cuſtos, furis vicem, & imbecillitatem Miniſtri, miſeratus, clam adduxerat. Refutatus fuit iſte libellus, ſed ſatyrarum refutationes nunquam æquè delectant, atque ſatyræ ipſæ. *Bælius* (Reſp. ad Provinc. cap. 154. Tom. 3. pag. 938.) hunc Librum in Anglia *Cromwelli* tempore emiſſum fuiſſe ait, nec ſciviſſe videtur non fuiſſe, niſi Belgici Autographi longè antiquioris verſionem. Addit, refutationem illius a Doctore *Georgio Kendalio* Oxoniæ editam fuiſſe Anno MDCLVII. ſub indice: *Fur pro Tribunali* (sss), ipſumque dialogum contrarium ei esse inſertum. Dialogus iſte falſo ſupponit, Contraremonſtrantes Deum facere Auctorem mali, & Prædeſtinationis Mahumetanæ genus quoddam adſerere, in qua perinde ſit, maléne an benè opereris, ſufficiatque ad prædeſtinationem imaginari tibi, quòd prædeſtinatus ſis. Non ſanè eouſque procedunt Gomariſtæ; interim tamen verum eſt, dari inter eos Supralapſarios, alioſque, quibus difficile ſit, ſuam de Dei juſtitia, deque pietatis & ethices humanæ principiis, ſententiam ritè explicare, cum deſpotiſmum in Deo concipiant, & homini de abſoluta electionis ſuæ certitudine abſque ratione perſuaſum esse

a carnifice, dein ſtrangulatæ ſunt. " *Piſcator adverſus Schaſman.* „ Deus homines hoc conſilio condidit, ut re ipſa laberentur: quippe cum non niſi hac ratione pervenire potuerit ad fines illos ſuos principales &c." Sect. 27. pag. 26. Comparatur poſt utriuſque ſententiæ *Decretum prius, Cauſa, Obſtaculum, Remotio Obſtaculi, Decretum poſterius, Eventus poſterioris decreti, Eventus prioris decreti. Piſcator* ad hanc inſtantiam reſpondere non potuit, niſi ita, ut diceret, *duos, cùm faciant idem, non esse idem, & manere, juſtum aliquid in Deo esse, quod in nobis esſet injuſtitia*: cujus adſerti falſitatem *ill. Vir* multis in locis luculenter oſtendit: v. infrà §. 176.

(sss) Fur pro Tribunali, *ſeu examen dialogiſmi, qui inſcribitur* Fur prædeſtinatus, *cum Or. de doctrina Neopelagiana, &c.* Mortuus *Georg. Kendall*, Devonienſis, inſignis Arminianorum & Socinianorum adverſarius, A. 1663. d. 19. Aug.

esse postulent, quod sanè periculosis obnoxium est consectariis. At verò omnes, qui agnoscunt, Deum omnium optimam seriem, inter omnes possibiles Universi ideas selectam, produxisse; ipsum in ea reperisse hominem originali creaturarum imperfectione ad liberi sui arbitrii abusum miseriamque vergentem; Deum peccatum atque miseriam impedire, quantum patitur Universi perfectio, quæ divinæ perfectionis radius quidam est; hi, inquam, distinctiùs ostendunt, intentionem Dei omnium, quæ cogitari possint, rectissimam esse ac sanctissimam, creaturam solam in culpa versari, ejus limitationem, sive originalem imperfectionem, esse fontem peccati, malam ejus voluntatem unicam miseriæ causam, neminem ad salutem destinari, quin ad sanctitatem quoque filiorum Dei destinatus sit, denique electionis spem omnem non nisi in bona, cujus per Dei gratiam sibi quis conscius est, voluntate fundari posse.

168. Opponuntur præterea *causæ morali mali moralis*, a nobis explicatæ, *considerationes metaphysicæ*; verùm postquam *objectiones*, a rationibus *moralibus* petitas, quæ animos magis adficiebant, removimus, istæ minùs negotii nobis facessent. Hæ considerationes metaphysicæ spectant naturam *possibilis* & *necessarii*: premunt fundamentum a nobis positum, videlicet quòd Deus mundorum omnium possibilium optimum elegerit. Fuere Philosophi (ttt), qui nihil, nisi quod re ipsâ fit, possibile esse pugnarunt, iidem illi nempe, qui omnia esse absolutè necessaria crediderunt, aut credere potuerunt. Huic sententiæ adsurrexerunt quidam, quia in causa existentiæ rerum brutam cæcamque necessitatem admittebant, & hi potissimùm nobis impugnandi veniunt. Sunt verò & alii, qui non allucinantur, nisi quòd abutuntur terminis. Confundunt nimirum necessitatem moralem cum necessitate metaphysica; existimant, si Deus non posset non facere optimum, hoc ei tollere libertatem, eamque rebus necessitatem inferre, quam Philosophi perinde atque Theologi remis velisque fugiunt. Cum his Auctoribus sola nobis logomachia intercedit, modò verè concedant, Deum eligere & facere optimum. Sed alii, longiùs progressi, censent, Deum meliùs agere potuisse, & hæc sententia repudianda est; quamvis enim Deo bonitatem sapientiamque non penitùs adimat, limites tamen eis figit, quod est summam ejus perfectionem lædere.

169. Quæstio de possibilitate rerum nunquam futurarum jam ab Antiquis examini subjecta est. Videtur *Epicurus*, ut libertatem sartam tectamque servaret, ac necessitatem absolutam effugeret, *Aristotele* duce, adseruisse, quòd futura contingentia determinatam nequeant habere veritatem. Nam si heri verum erat, me hodie scripturum, fieri non poterat, quin scriberem, idque adeò necessarium erat, & quidem, eandem ob rationem, ab omni æternitate. Igitur quidquid contingit, necessarium est, & impossibile aliter fieri. Sed, cùm id verum non sit, inde ex sententia *Epi-*

(ttt) *V. Theod. §. 67.*

curi conficitur, futura contingentia non habere determinatam veritatem. Hanc ſententiam ut tueretur *Epicurus*, primarium & graviſſimum veritatum rationis principium negare non eſt veritus: negabat enim enunciationem omnem vel veram eſſe vel falſam. Ad has autem anguſtias ſic adigebatur: Negas heri verum fuiſſe, me hodie ſcripturum, igitur falſum erat. Bonus vir cum hanc ſequelam admittere non poſſet, coactus fuit dicere, nec verum fuiſſe, nec falſum (uuu). Qui huc devenit, nulla refutatione indiget, nec erat, cur *Chryſippus* in magno iſto contradictoriarum principio confirmando laboraret, uti laboraſſe refert *Cicero* Libro de Fato: *Contendit omnes nervos* Chryſippus, *ut perſuadeat, omne* Ἀξίωμα *aut verum eſſe, aut falſum. Ut enim* Epicurus *veretur, ne, ſi hoc conceſſerit, concedendum ſit, fato fieri, quæcumque fiant; ſi enim alterutrum ex æternitate verum ſit, eſſe id etiam certum; ſi certum, etiam neceſſarium; ita & neceſſitatem & fatum confirmari putat; ſic* Chryſippus *metuit, ne non, ſi non obtinuerit, omne, quod enuncietur, aut verum eſſe, aut falſum, omnia fato fieri poſſint ex cauſis æternis rerum futurarum.* Adnotat *Bælius* (Diction. Art. *Epicurus*, Litt. T. p. 1141.) » horum inſignium Philoſopho» rum (*Epicurum* & *Chryſippum*) percepiſſe, quòd veritas hujus axioma» tis, *Omnis enunciatio eſt vel vera vel falſa*, nullatenus dependeat ab eo, » quod adpellatur *Fatum*: non igitur ad probandam *fati* exiſtentiam pro» deſſe poterat, uti contendebat *Chryſippus*, & verebatur *Epicurus*. *Chry*» *ſippus* ſine cauſæ ſuæ detrimento non poterat concedere, dari propoſi» tiones, quæ nec veræ ſint, nec falſæ; ſed contrarium evincendo nihil » proficiebat; nam ſive cauſæ liberæ exiſtant, ſive non, perinde verum » eſt, hanc propoſitionem, *Magnus Mogol cras ibit venatum*, aut veram » eſſe, aut falſam. Ridiculus meritò viſus eſt *Tireſiæ* ſermo (apud *Hora*» *tium*:)

Quidquid dicam, aut erit, aut non,
Divinare etenim magnus mihi donat Apollo.

» Si per impoſſibile nullus exſtaret Deus, certum tamen foret, quidquid » hominum ſtultiſſimus prædiceret, vel fore, vel non fore. Quod nec » *Chryſippus*, nec *Epicurus*, obſervarunt.« *Cicero Lib. I. de Natura Deorum* optimè de Epicureorum effugiis judicavit (uti circa ejuſdem paginæ calcem advertit *Bælius*) minùs ignominioſum fore, ſi dicatur, adverſario

(uuu) Circa id, quod contingens futurum vocant, veræ ſunt quidem, quæ dicuntur ex contrariis, disjunctiones, ſeu complexiones mavis, quæ fiunt per disjunctivas particulas, veluti ſi dicatur, aut vivet cras *Hermachus*, aut non vivet, at, quæ in his enunciantur, (ſeu oppoſitorum membrorum) neutrum verum eſt, neque enim ulla eſt in natura neceſſitas, ut *Hermachus* cras vivat, neque iterum, ut non vivat. « Ex *Sexto Empirico Gaſſend.* ad *Laërt.* L. X. p. 121. *citante* Stanlejo, *in* Epicuri *Vita*, *p. 953. ed. Lipſ.*

sario reſponderi non poſſe, quàm ad hujuſmodi reſponſiones perfugere. Interim tamen ipſum videbimus *Bælium* confudiſſe certum cum neceſſario, quando electione optimi res effici neceſſarias pugnavit (xxx).

170. Veniamus nunc ad rerum nunquam futurarum poſſibilitatem, ipſaque *Bælii* verba, utut prolixa, proferamus. Scilicet in ſuo Dictionario (Artic. *Chryſippus*, Litt. S. p. 929.) ita loquitur. *Celeberrima de poſſibilibus & impoſſibilibus controverſia Stoicorum doctrinæ de Fato ſuam debebat originem. Quærebatur, an inter ea, quæ nec fuerunt, nec erunt unquam, ſint quædam poſſibilia, an verò, quidquid nec eſt, nec fuit, nec erit unquam impoſſibile ſit. Famigeratus quidam e Megarica Secta Dialecticus, nomine* Diodorus *prius, harum duarum quæſtionum negavit, alterum adfirmavit; ſed a* Chryſippo *vehementer impugnata fuit hæc doctrina. En duo* Ciceronis *loca*, (Epiſt. 4. Lib. 9. ad Familiares): „ Περὶ δυνατῶν me ſcito κατὰ Διόδωρον κρίνειν. Qua„ propter ſi venturus es, ſcito, neceſſe eſſe, te venire. Nunc vide, utra „ te κρίσις magis delectet, χρυσιππείανe an hæc, quam noſter *Diodorus* „ (Stoicus quidam, diu apud *Ciceronem* hoſpitatus) non concoquebat. *Excerptum hoc eſt e quadam* Ciceronis *epiſtola ad* Varronem. *Totum quæſtionis ſtatum exponit idem prolixiùs in Libello de* Fato, *ex quo excerpta aliqua proferam.* „ Vigila, *Chryſippe*, ne tuam cauſam, in qua tibi cum *Diodoro*, „ valente Dialectico, magna luctatio eſt, deſeras... Omne, quod fal„ ſum dicitur in futuro, id fieri non poteſt. At hoc, *Chryſippe*, mini„ mè vis, maximeque tibi de hoc ipſo cum *Diodoro* certamen eſt. Ille „ enim id ſolum fieri poſſe dicit, quod aut ſit verum, aut futurum ſit „ verum: &, quidquid futurum ſit, id dicit fieri neceſſe eſſe: &, quid„ quid non ſit futurum, id negat fieri poſſe. Tu etiam, quæ non ſunt „ futura, poſſe fieri dicis, ut frangi hanc gemmam, etiamſi id nunquam „ futurum ſit: neque neceſſe fuiſſe, *Cypſelum* regnare Corynthi, quan„ quam id milleſimo antè anno *Apollinis* oraculo editum eſſet... Placet „ *Diodoro*, id ſolum fieri poſſe, quod aut verum ſit, aut verum futu„ rum ſit: qui locus adtingit hanc quæſtionem, nihil fieri, quod non ne„ ceſſe fuerit: &, quidquid fieri poſſit, id aut eſſe jam, aut futurum „ eſſe: nec magis commutari ex veris in falſa ea poſſe, quæ futura ſunt, „ quam ea, quæ facta ſunt: ſed in factis immutabilitatem adparere; in „ futuris quibuſdam, quia non adparent, ne ineſſe quidem videri: ut in „ eo, qui mortifero morbo urgeatur, verum ſit, hic morietur hoc mor„ bo: at hoc idem ſi verè dicatur in eo, in quo tanta vis morbi non ad„ pareat, nihilominùs futurum ſit. Ita fit, ut commutatio ex vero in „ falſum, ne in futuro quidem, ulla fieri poſſit. *Cicero ſatis innuit*, Chryſippum *ſæpè in diſputatione hac hæſiſſe implicitum, nec mirum: ſententia*

(xxx) *Interpr. Lat. addit*: (*Tireſias* ſic capiendus eſt, ne *Homerus* ineptire putetur: quidquid dicam, aut erit, aut non, ſcilicet ut dicam.“)

enim, quam propugnandam susceperat, cum suo de fato dogmate connexum non erat, &, si consequenter ratiocinari vel scivisset, vel ausus fuisset, lubens totam Diodori *hypothesin adoptasset. Vidimus superiùs, libertatem, quam animæ tribuebat, & comparationem cylindri, qua utebatur, non prohibere, quo minùs omnes humanæ voluntatis actus reverâ forent inevitabiles fati effectus, ex quo fit, quidquid non evenit, evenire non posse, & nihil evenire posse, nisi quod reapse evenit.* Plutarchus (de Stoicor. repugn. pag. 1053. 1054.) Chrysippum *penitùs profligat, tam in isto argumento, quàm in controversia cum* Diodoro, *contenditque, ipsius de possibilitate opinionem doctrinæ de* fato *penitùs repugnare. Observa, Stoicorum illustrissimos quosque, qui eandem quæstionem scriptis suis tractarunt, aliam omninò viam tenuisse.* Arrianus (in Epict. Lib. 2. c. 29. p. m. 166.) *quatuor ex illis recensuit, videlicet* Chrysippum, Cleanthem, Archidemum & Antipatrum. *Ipse controversiam hanc totam magno cum contemtu tractat, nec erat, quod* Menagius *eum veluti scriptorem, de* Chrysippi *opere* Περὶ δυνατῶν *honorificè locutum, laudaret* (citatur honorificè apud *Arrianum Menag.* in *Laërt.* Lib. 7. p. 341.) *nam certè hæc verba,* γέγραφε δὲ καὶ Χρύσιππος θαυμάσως, &c. de his rebus mira scripsit *Chrysippus*, &c. *eo in loco non sunt elogium. Adparet hoc ex antecedentibus & consequentibus.* Dionysius Halicarnassæus (de collocat. verbor. c. 17. p. m. 11.) *duorum* Chrysippi *tractatuum meminit, in quibus sub titulo, alia pollicente, multam in logicorum ditiones excursionem faciebat. Operis inscriptio erat* περὶ τῆς συντάξεως τῶν τοῦ λόγου μέρων, de partium orationis collocatione: *nec aliud quidquam, nisi enunciationes veras & falsas, possibiles & impossibiles, contingentes, ambiguas, &c. considerabat, quod argumentum Scholastici nostri tam sæpè inculcarunt, tamque subtiliter excusserunt. Nota,* Chrysippum *agnovisse, præterita esse necessariò vera, quod* Cleanthes *concedere noluerat.* (Arrian. ubi supra p. m. 165.) Οὐ πᾶν δὲ παρελήλυθος ἀλήθες ἀνάγκαιον ἐστι, καθαπὲρ οἱ περὶ Κλεάνθην φέρεσθαι δόκουσι. Non omne præteritum ex necessitate verum est, ut illi, qui *Cleanthem* sequuntur, sentiunt. *Vidimus* (pag. 562. col. 2.) *supra* Abælardum *similia* Diodoro *docuisse putatum. Credo, Stoicos latiùs extendisse possibilia, quàm futura, ut odiosas horribilesque consequentias, e suo de fato dogmate pullulantes, mitigarent.*

Satis adparet, *Ciceronem*, dum ad *Varronem* modò relata scriberet, (Lib. 6. Epist. 4. ad Famil.) non satis intellexisse momentum doctrinæ *Diodori*, cùm eam præferendam duxerit. Auctorum opiniones in Libro *de Fato* satis scitè repræsentat ille quidem, sed dolendum, eum rationes, quibus illi nitebantur, non semper addidisse. *Plutarchus* Libro de Stoicorum repugnantiis, nec non *Bælius*, mirantur, *Chrysippum* non consensisse *Diodoro*, cùm hic fato faveat. Verùm *Chrysippus*, & Magister ejus *Cleanthes*, ea in re rectiùs, quàm creditur, sapiebant, ut infrà videbimus. Quæstio est, num præteritum magis sit necessarium, quàm futurum. *Cleanthes* in hac erat sententia. Objicitur, *ex hypothesi* necesse esse, ut futurum

eveniat,

eveniat, quemadmodum neceſſe eſt *ex hypotheſi*, ut præteritum evenerit. Sed hoc diſcrimen intereſt, quòd poſſibile non ſit, agere in præteritum, hoc namque contradicit; poſſibile verò ſit, aliquid efficere circa futurum: interim eadem eſt hypothetica utriuſque neceſſitas; illud mutari non poteſt, hoc non mutabitur; quo poſito, nec ipſum mutari poterit.

171. Celebris ille *Petrus Abælardus* ad *Diodori* ſententiam propiùs acceſſit, quando dixit, Deum nihil poſſe facere, niſi quod facit (yyy). Hæc tertia fuit inter propoſitiones quatuordecim, ex ipſius operibus excerptas, & cenſurâ Concilii Senonenſis improbatas. Deſumta fuerat hæc propoſitio e Libro ejus tertio Introductionis ad Theologiam, ubi ſpeciatim agit de potentia Dei. Adſerti hujus rationem dabat, quòd Deus nihil facere poſſit, niſi quod vult, nequit autem aliud velle facere, quàm quod facit, quia neceſſe eſt, eum velle, quidquid decet; unde ſequitur, quidquid non facit, non decere, nec quidquam eorum poſſe velle facere, adeoque facere non poſſe. *Abælardus* ipſe fatetur, hanc opinionem eſſe ſibi peculiarem, ferè neminem ita ſentire, eam doctrinæ Sanctorum, & Rationi, contrariam videri, ac magnitudini Dei derogare. Videtur hic Auctor aliquanto nimium fuiſſe proclivis ad novitatem loquendi & cogitandi. Nam reverâ pura puta logomachia erat, & terminorum duntaxat uſurpationem innovabat. Potentia & voluntas facultates ſunt diverſæ, quarum etiam objecta differunt; confundit eas, qui dicit, Deum non poſſe facere, niſi quod vult. Immò potiùs inter poſſibilia plurima non vult, niſi quod optimum comperit. Omnia namque poſſibilia tanquam divinæ potentiæ objecta conſiderantur, actualia verò & exiſtentia tanquam objecta voluntatis decretoriæ, quod *Abælardus* ipſe agnovit. Objicit namque ſibi hoc argumentum: Reprobus poteſt ſalvari, atqui ſalvari nequit, niſi Deus eum ſalvet. Ergò Deus ipſum poteſt ſalvare, adeoque facere aliquid, quod non facit. Reſpondet, dici poſſe, quod hic homo ſalvari poſſit, ſi ſpectetur poſſibilitas naturæ humanæ, quæ ſalutis eſt capax; at non poſſe dici, quod Deus eum ſalvare poſſit; ſi ſpectetur ipſe Deus, quia impoſſibile eſt, Deum aliquid facere, quod facere non debeat. Verùm cùm, abſolutè loquendo, & abſtrahendo animum a ſuppoſitione reprobationis, fateatur, optimè dici poſſe aliquo ſenſu, eum, qui ſit reprobus, poſſe ſalvari, atque ita id, quod Deus non facit, fieri ſæpè poſſe; præſtabat profectò loqui cum cæteris, qui rem hanc non aliter accipiunt, dum dicunt, Deum poſſe ſalvare hunc hominem, & facere, quod non facit.

172. Eodem e fonte promanaſſe videtur adſerta a *Wicleſo*, & a Concilio Conſtantienſi damnata, neceſſitas. Cenſeo, Viros doctos veritati, ſibique

(yyy) Conf. ad hæc, & ea, quæ ſequuntur de *Wicleſo*, de *Hobbeſio*, §. 172. de *Spinoza*, §. 173. ill. *Bilfingerus* in *Dilucidd.* Sect. I. P. I. §. XL.

ſibique ipſis, vim adferre, cùm ſine cauſa locutiones novas & malè ſonantes adfectant. Ætate noſtrâ Vir celebris, *Hobbeſius*, eandem hanc opinionem propugnavit, eſſe videlicet impoſſibile, quidquid non evenit. Probat autem eam exinde, quia nunquam fit, ut *omnia rei* non futuræ *requiſita* ſimul exiſtant, atqui ſine illis exiſtere res non poteſt. Enimverò quis non videt, id impoſſibilitatem duntaxat hypotheticam probare? Verum quidem eſt, rem aliquam, ſi conditio, ad ejus exiſtentiam requiſita, deſit, exiſtere non poſſe. Verùm uti rem aliquam, etſi non exiſtat, exiſtere poſſe contendimus, ita pariter contendimus, exiſtere poſſe requiſitas ad illam conditiones, etſi non exiſtant. Itaque argumentum *Hobbeſii* rem in integro relinquit. Non parvam *Thomæ Hobbeſii* nomini maculam adſperſit hæc opinio, qua abſolutam omnium rerum neceſſitatem docuiſſe exiſtimabatur. Sufficiebat is error ad alienandos animos, etſi nullum is alium foviſſet (zzz).

173. *Spinoſa*, longiùs provectus, cæcam neceſſitatem diſertè docuiſſe videtur, cùm Auctori rerum intellectum & voluntatem negaverit, ac bonum perfectionemque ad nos duntaxat, non ad illum, referri putaverit. Verum eſt, *Spinoſæ* hac de re ſententiam non carere obſcuritate. Nam cogitationem Deo tribuit, intellectu ademto, *cogitationem, non intellectum, concedit Deo.* Sunt etiam loca, ubi de neceſſitate mitiùs loquitur. Interim tamen, quantum poteſt intelligi ejus ſententia, bonitatem propriè dictam in Deo non agnoſcit, docetque, omnia neceſſitate naturæ divinæ, citra ullam Dei electionem, exiſtere (aaaa). Nos ſententiæ tam pravæ, tamque inexplicabili, refutandæ nunc non immorabimur. Noſtra in poſſibilium, hoc eſt, rerum contradictionem non implicantium, natura fundatur. Nullus, credo, Spinoſiſta dicere audebit, omnes, quæ fingi poſſunt, fabulas Romanenſes uſpiam exiſtere reverâ, vel exſtitiſſe, vel exſtituras eſſe; interim fabulas, cujuſmodi ſunt, quas illuſtris *Scuderia* (bbbb) vulgavit, vel quales ſunt *Aramena* & *Octavia*, poſſibiles eſſe negari

(zzz) Qualis & ille: *Ante imperia juſtum & injuſtum non exſtitiſſe*: V. Adami Rechenbergii Lib. Hevrema Th. Hobbeſii *compendiarium in Religione Chriſtiana novum*, &c.

(aaaa) V. gr. *in Eth. P. I. Prop.* 33. „ Subſtantiæ, *ait*, quia a divina manant eſſentia neceſſariò, res nullo alio modo, nec alio ordine a Deo produci potuerunt, quàm quo productæ ſunt.“ V. laud. *Comment. de Deo, Mundo & Homine atque Fato*, ubi *Sect. III. §. XXXII.* eruditiſſimus Auctor *Spinoſam* comparat cum ill. *Wolfio*, vel potius, *uti ſcribit*, ab eo ſeparat.

(bbbb) *Magdalena de Scudery*, quacum ill. *Leibnitius* permutavit litteras. Fertur fabulas Romanenſes ampliùs 80. excogitaſſe & ſcripſiſſe, omnes eo ab aliis commate diſtinctas, ut in iis vanitates, ludique venerei, fruſtra quærantur. Obiit A. 1701. d. 2. Jun. V. de ea prolixiùs diſſerentem Cel. *Ludovici* Hiſt. Ph. Leibn. T. II. §. 301. not. 133. Litteratiſſ. Virum, *Theoph. Stolle*, Hiſt. Litt. P. I. C. V. §. LXVII. not. 2. *La Clélie* A. 1661. 10. Vol. in 8. Pariſ. prodire illa juſſit. Eodem loco diſſerit etiam Cel. *Stolle* de *Aramena* & *Octavia*, *not. a* & *b*. Auctor eſt Dux Guelph. *Anton. Ulric.*

negari nequit. Opponamus itaque adversario hæc *Bælii* verba, quæ mihi satis probantur (p. 390.) *Illud hodie* (inquit) *Spinosistas magnoperè torquet, quòd videant, in hypothesi sua fuisse ab æterno æque impossibile, ut* Spinosa *mortem Hagæ Comitum non oppeteret, quàm impossibile est, bis duo esse sex. Hanc consequentiam e doctrina sua necessariò deduci probè intelligunt, eaque ob absurditatem, sensui communi e diametro adversam, animos ab alienari & exacerbari. Itaque non libenter fatentur, universale illud evidentissimumque axioma a se everti, quod docet: Quidquid implicat contradictionem, impossibile, quidquid non implicat, possibile esse.*

174. Dici de *Bælio* potest: *Ubi benè, nemo meliùs*, quanquam non item de illo dici possit, quod de *Origene* dicebatur, *ubi malè, nemo pejùs*. Solùm addo, axioma illud contradictionis continere ipsam *possibilis* & *impossibilis* definitionem. Quod interim dicto loco subnectit *Bælius*, id hactenùs egregiè dicta nonnihil corrumpit. Pergit namque, *At quæ, obsecro, contradictio erit, si* Spinosa *Lugduni Batavorum diem suum obiisset? an propterea naturam minùs perfectam, minúsque potentem, fuisse dicent?* Hoc loco id, quod est impossibile, quia contradictionem implicat, confundit cum eo, quod fieri non potest, quia electioni divinæ non congruebat. Verum quidem est, nullam in eo futuram fuisse contradictionem, si *Spinosa* Lugduni, non Hagæ, discessisset, nihil enim magis possibile est: res igitur erat indifferens intuitu divinæ potentiæ. Sed non est existimandum, ullum effectum, quantumvis parvum, posse concipi velut indifferentem intuitu divinæ sapientiæ & bonitatis. Divinè pronunciavit Christus, omnia, ipsosque adeò capitis nostri capillos esse numeratos. Itaque Dei sapientia hunc eventum, de quo *Bælius* loquitur, aliter, atque accidit, accidere non sinebat, non quòd propter se eligi mereretur, sed propter ejus nexum cum integra Universi serie, quæ præferri merebatur. Dicere, id, quod factum est, sapientiæ divinæ non interesse, indeque colligere, hoc igitur minimè esse necessarium, est falsum adsumere, veramque inde conclusionem malè deducere. Est id confundere, quod necessarium est necessitate morali; puta ex principio sapientiæ & bonitatis, cum eo, quod necessarium est metaphysica brutaque necessitate, quæ locum habet, quando oppositum implicat contradictionem. Et verò *Spinosa* in eventis metaphysicam quærebat necessitatem, neque Deum a bonitate aut perfectione sua, (quam respectu Universi chimæricam Auctor iste reputabat) sed a naturæ suæ necessitate determinari arbitrabatur: uti semicirculum, citra notitiam voluntatemque, non nisi rectos angulos capere necesse est. Demonstravit enim *Euclides*, omnes angulos, duabus rectis, ab extremis diametri punctis versùs quodcumque circuli punctum ductis, comprehensos esse necessariò rectos, & oppositum implicare contradictionem.

175. Nonnulli in alterum extremum deflexere, & sub obtentu naturæ

divinæ, a jugo neceſſitatis eximendæ, eam quadam indifferentia æquilibrii penitùs ſuſpenſam reddere voluerunt: non perpendentes, quàm neceſſitas metaphyſica intuitu actionum Dei *ad extra* abſurda eſt, tam Deo dignam eſſe neceſſitatem earum moralem. Felix illa eſt neceſſitas, quæ ſapientem ad benè agendum compellit, cùm contra indifferentia illa circa bonum malumque, indicium eſſet defectûs bonitatis aut ſapientiæ. Præterquàm quòd indifferentia in ſe ipſa ſpectata, quæ voluntatem in æquilibrio perfecto ſuſtineret, chimærica foret, uti ſuprà monſtratum eſt: repugnaret ea magno principio rationis determinantis.

176. Qui exiſtimant, Deum arbitrario decreto bonum malumque ſtabiliiſſe, in miram illam de pura indifferentia ſententiam, aliaque inſuper naſcentia inde abſurda majora, incidunt, & Deo boni titulum auferunt. Quam enim cauſam ejus ob facta laudandi habebimus, ſi alia omnia faciendo æquè benè feciſſet? Ac ſæpè miratus ſum, Theologos complures ſupralapſarios, veluti *Samuelem Rhetorfortium*, Theologiæ in Scotia Profeſſorem, qui eo tempore ſcripſit, quo controverſiæ cum Remonſtrantibus maximè fervebant, cogitationi tam monſtroſæ potuiſſe adſentiri. *Rhetorfortius* (in Exercitatione ſua Apologetica pro Gratia (cccc)) planè adſerit, apud Deum nihil eſſe injuſtum, ſive moraliter malum, antequàm ab eo prohibeatur: atque ita, ſepoſita hac prohibitione, perinde erit, utrùm jugules, an ſerves hominem, utrùm amore, an odio proſequaris Deum, utrùm laudes, an proſcindas blaſphemiis.

Nihil profectò hoc enunciato abſurdius: & ſive Deum lege poſitiva bonum malumque conſtituiſſe doceas, ſive tuearis, ante ejus decretum aliquid eſſe bonum juſtumque, ſed ipſum non determinari ad ei ſe conformandum, nec quidquam obſtare, quo minùs agat injuſtè, damnetque forſitan inſontes, idem ferè dicis, & utrobique idem ferè Deo dedecus adfers. Nam, ſi juſtitia arbitrarie temereque conſtituta eſt, ſi Deus in illam caſu quopiam incidit, veluti cùm ſortes jaciuntur; bonitas ejus ac ſapientia non adparent, nec eſt, cur illis adhæreat. Quodſi decreto purè arbitrario, nulla ratione fulto, conſtituit aut perfecit ea, quæ nos juſtitiam

(cccc) Exercitationes ejus Apologeticæ pro divina gratia contra *Arminium*, prodiere Amſt. 1636. 8. *B. Andr. Carolus* in *Memorab. Eccleſ.* T. I. ad A. 1649. vocat eum *acuti virum ingenii*, ſed *rigidum Calviniſtam*, citatque Scholaſticam illius Diſputationem *de Divina Providentia*, iiſdem ſcatentem expreſſionibus: v. gr. dum cap. 28. „ Deum, *ait*, non implicari ſocietate ſcelerum, etiamſi in bonas & malas actiones indifferenter ac principaliter influat: quia reſpectu Dei nullum detur peccatum, quicquid agat. “ Mutuatus eſt hunc ſuæ doctrinæ typum, uti *idem* monet, a *Thoma Bradwardino*, de quo locuti ſumus ad §. 67. not. (ggg). Hic namque *in Cauſa Dei contra Pelagium* ſcribit: Deum omnes omninò actiones tam propriè, immò immediatiùs, in homine producere, quàm homo ipſe; denominationem autem boni vel mali, præmii vel pœnæ, hærere in ſubjecto actionis proximo: quomodò propter Diaboli peccatum ſerpens eſt maledictus, etſi paſſivum fuerit inſtrumentum, &c.

ſtitiam bonitatemque adpellamus, poteſt utique ea deſtruere, eorumve naturam immutare, ut nihil ſit, cur ſperetur ea ſemper obſervaturus; uti quidem obſervaturus dici poteſt, cum rationibus niti ſtatuuntur. Idem ferè contingeret, ſi juſtitia ejus diſcreparet a noſtra, hoc eſt, ſi in Dei, verbi gratiâ, Codice ſcriptum eſſet, juſtum eſſe, ut innocentes reddat æternùm infelices. Hiſce principiis ſemel poſitis, nihil quoque Deum ad promiſſa ſervanda movebit, aut nos de eloquii divini veracitate reddet ſecuros. Cur enim lex juſtitiæ, quæ promiſſa æqua ſervanda eſſe ſanxit, apud ipſum cæteris cunctis inviolabilior foret?

177. Hæc tria dogmata, tametſi aliquantulùm inter ſe diverſa, nempe 1. quòd natura juſtitiæ ſit arbitraria, 2. quòd ſtabilis quidem & fixa, ſed tamen certum non ſit, eam a Deo obſervatum iri; & denique 3. quòd illa juſtitia, quæ nobis nota, non ſit ea, quam Deus obſervat; hæc, inquam, & fiduciam in Deum evertunt, in qua adquieſcimus, & amorem Dei deſtruunt, in quo felicitas noſtra cernitur. Nihil vetat, quo minùs hujuſmodi Deus inſtar Tyranni, & jurati proborum hoſtis, agat, eoque delectetur, quod nos malum vocamus. Cur ergò talis Deus minùs haberetur malum Manichæorum, quàm bonum Orthodoxorum & unicum principium? Neuter ſaltem foret, & quaſi inter utrumque ſuſpenſus, vel potiùs modò malum, modò bonum principium; quod tantundem eſſet, ac ſi quis diceret, *Oromaſdem* & *Arimanium* regnare per vices, prout alteruter fortior eſſet aut dexterior. Ad eum ferè modum, quo mulier quædam *Mugalla*, quæ veriſimiliter auditione acceperat, olim ſub *Chingis-Chano*, ejuſque ſucceſſoribus, gentem ſuam maximæ parti Septentrionis & Orientis imperaſſe, nuper, cum *Isbrandus* per Tartariam ad Sinas Magni Czarii nomine profectus eſſet, Moſcovitis dixerat, Mugallorum Deum nunc quidem Cœlo pulſum exulare, ſed venturum tempus, quo priſtinam in ſedem reſtituendus eſſet. Verus Deus ſemper idem eſt; Religio ipſa naturalis vult eum eſſentialiter eſſe bonum, & ſapientem æquè ac potentem: nec rationi pietatique magis adverſatur dicere, quòd Deus agat ſine cognitione, quàm velle, ut habeat cognitionem, quæ in objectis ſuis æternas bonitatis juſtitiæque regulas non inveniat: vel denique voluntatem ipſi tribuere, quæ has regulas flocci pendat.

178. Quidam Theologi, qui de jure Dei in creaturas ſcripſere, jus illimitatum, arbitrariamque & deſpoticam poteſtatem, ei concedere viſi ſunt. Arbitrabantur, hoc pacto Divinitatem in ſummo, quod mente cogitari poſſit, magnitudinis & elevationis faſtigio ſe collocaſſe, & creaturam coram Creatore hac ratione ita in nihilum redigi, ut Creator nullis erga creaturam legibus teneatur. *Twiſſi* (dddd) *Rhetorfortii*, & nonnullorum

(dddd) *Guil. Twiſſus*, Theologus Anglus, ſcripſit inter alia Vindicias Gratiæ, Poteſtatis & Providentiæ divinæ, contra *Arminium*, Amſt. 1648. 4. Cel. *Canzius* in *Civit.*

rum aliorum Supralapsariorum, loca quædam innuunt, Deum, quidquid faciat, peccare non posse, quia legi nulli obnoxius est. *Bælius* ipse hanc doctrinam monstrosam, & Dei sanctitati contrariam, esse judicat (Diction. v. *Pauliciani* pag. 2332. *initio* :) sed arbitror, quorundam ex his Auctoribus mentem minùs malam fuisse, quàm prima fronte præ se ferat. Videntur illi juris nomine intellexisse ἀνυπευθυνίαν, sive statum, in quo quis facti sui rationem reddere nemini tenetur. Sed non negaverint, Deum ipsum sibi debere, quidquid bonitas justitiaque ab ipso exigunt. Qua de re consuli potest Apologia *Calvini*, ab *Amyraldo* (eeee) scripta: *Calvinus* quidem hoc in capite orthodoxus esse, nec ad Supralapsariorum rigidorum classem ullo pacto pertinere videtur.

179. Itaque, cùm *Bælius* prædestinationem a *S. Paulo* non, nisi per jus abso-

Civit. Dei, ubi agit de dominio Dei in creaturas, eadem cum ill. Viro moderatione utitur. Ait §. 163. Cùm Deus a nulla re extra semet ipsum in agendo pendeat, nulla ipsum agendi regula, i. e. lex extrinsecùs prohibet, quo minùs felicitate privet spiritum finitum, nisi sua ipsius sapientia & benignitas, quarum hæc ut quidvis boni, illa pro ratione dignitatis in objecto, seu pro circumstantiarum natura, in bonum civem conferat. *Et in adjecta nota* *: Decidi hinc, *pergit*, posse videntur, quæ a *Twisso* fuere disputata, *posse sc. Deum creaturam innocentem æternis adficere cruciatibus*, refragante reliqua doctorum turbâ: verè enim id judicatur, si de quadam lege extra Deum, jure aut necessitate Deo extrinsecùs incumbente, sermo est; quis impediet vi aut lege Deum, quo minùs id faciat? At si sapientiam Dei & benignitatem intuearis, tantum id abest, ut fieri possit, quantum abest, ut se ipsum Deus abneget, 2. *Tim.* 2. v. 12. *Pergit* §. 163. *a.* Fortè hæc ipsa mens *Twissi* fuit, ut saltem a Deo legem, seu potentiam, quæ ei extrinsecùs imperaret, voluerit removere: quod si ita est, nihil incommodi habet ejus sententia. Malumus virorum doctissimorum sententiis tribuere tolerabilem explicationem, quo usque id fieri potest, quàm imputanda erroris culpa esse paullò promtiores, quàm par est. " Præclarè etiam, principiisque *Leibnitianis* convenienter, disserit de hac materia eruditissimus *Cumberland* in Libr. de Legibus Naturæ, cap. VII. ed. Lubec. p. 346. Ait: Lex nulla est prior Lege naturali, seu dictamine sapientiæ divinæ de fine optimo, ac mediis ad illum conducentibus, quod Legi Naturæ perfectè consonum est, quòd analogicè Lex dicatur divinarum actionum, ideoque in hanc tandem concessi sententiam, dominium Dei esse jus vel potestatem ei a sua sapientia, & bonitate, velut a lege, datum ad regimen eorum omnium, quæ ab ipso unquam creata fuerint, aut creabuntur. Scilicet in sapientia divina necessariò continetur dictamen de prosequendo optimo fine & de mediis necessariis, & in bonitate, seu in perfectione voluntatis divinæ, pari necessitate includitur consensus libentissimus de illius prosecutione: atque hæc non incommodâ analogia respondent ratificationi legis hujusce æternæ, e qua dominii divini origo petatur. " *&c.* Obiit *Twissus* A. 1645. d. 24. Jul. annos natus unum supra septuaginta.

(eeee) *Moses Amyraldus*, *Cameronis* discipulus, de quo vid. *Bælius* in Diction. sub ejus nomine. Edidit inter alia *defensionem doctrinæ* Jo. Calvini *de absoluto reprobationis decreto*, A. 1641. Latinè, A. 1644. Gallicè prodeuntem. Oppugnatus a *Riveto* & *Frid. Spanhemio*, sententiam suam ursit, edendo *Defensionem doctrinæ de gratia universali, ut ab Orthodoxis explicatur*, it. *doctrinam de gratia particulari, ut a* Calvino *explicatur*.

abſolutum Dei, & incomprehenſibilitatem viarum ejus, explicari poſſe alicubi pronuntiat, ſubintelligendum eſt, ſi eas comprehenderemus, juſtitiæ conformes eas nos deprehenſuros, cùm Deus aliter uti ſuâ poteſtate nequeat. *S. Paulus* ipſe dicit, *altitudinem* eſſe, ſed *ſapientiæ*, jam verò *juſtitia* in *ſapientis bonitate* (ffff) conſiſtit. Video *Bælium* alio loco de notionum noſtrarum circa bonitatem ad Dei actiones adplicatione egregiè differentem (Reſp. ad Provinc. cap. 81. pag. 139.) *Minimè* (inquit) *exiſtimandum eſt, Entis infiniti bonitatem haud iiſdem ſubeſſe legibus, quibus ſubeſt creaturæ bonitas. Nam ſi in Deo adtributum eſt, quod bonitas vocari poſſit, debent illi characteres bonitatis in genere convenire. Atqui, cùm bonitatem in generaliſſima præciſione concipimus, in ea voluntatem benefaciendi invenimus. Divide, ſubdivide generalem hanc bonitatem in ſpecies quotlibet, in bonitatem infinitam, in bonitatem finitam, in bonitatem regiam, paternam, maritalem & herilem; in qualibet harum benefaciendi voluntatem, tanquàm adtributum inſeparabile, deprehendes.*

180. Video etiam, optimè impugnare *Bælium* opinionem eorum, qui bonitatem juſtitiamque ab optione arbitraria Dei unicè pendere contendunt, putantque, ſi Deus a rerum ipſarum bonitate determinatus ad agendum fuiſſet, eo ipſo fore agens in actionibus ſuis omnimoda neceſſitate ligatum, quòd cum libertate ſtare non poſſit. Sed hoc eſt neceſſitatem metaphyſicam cum neceſſitate morali confundere. Audiamus, quid huic errori opponat *Bælius*: (Reſp. ad Provinc. cap. 89. pag. 203.) *Ex hac doctrina* (inquit) *ſequetur, Deum, antequàm ad condendum mundum ſe adcinxiſſet, nihil in virtute melius, quàm in vitio, vidiſſe, nec ideas ei ſuas oſtendiſſe, quòd virtus eſſet amore dignior, quàm vitium. Hoc verò inter jus naturale ac poſitivum diſcrimen omne tollit; nihil jam in diſciplina morali immutabile, vel indiſpenſabile, ſupererit; æquè poſſibile fuerit Deo vitium imperare, atque virtutem; nec ſecuri eſſe poterimus, leges morales non aliquando abrogandas, uti ceremoniales Judæorum leges abrogatæ ſunt. Uno verbo, hæc nos rectâ ducit ad credendum, quòd Deus fuerit auctor liberrimus non boni-*

(ffff) Conf. quæ *ill. Vir* diſputat in Diſſ. ſua *de Actorum publicorum uſu, atque principiis juris naturæ & gentium*. Ait §. XI. Vir bonus *eſt, qui amat omnes, quantùm ratio permittit.* Juſtitiam *igitur, quæ virtus eſt hujus adfectûs rectrix, quem* φιλανθρωπίαν *Græci vocant, commodiſſimè* charitatem ſapientis, *ni fallor, definiemus, hoc eſt, ſequentem ſapientiæ dictata... Charitas eſt benevolentia univerſalis, & benevolentia amandi ſive diligendi habitus. Amare autem ſive diligere eſt felicitate alterius delectari, vel quod eodem redit, felicitatem alienam adſciſcere in ſuam... Superat autem* divinus amor *alios amores, quòd Deus cum maximo ſucceſſu amari poteſt, quando Deo ſimul & felicius nihil eſt, & nihil pulchrius felicitateque dignius, intelligi poteſt. Et quum idem ſit potentiæ ſapientiæque ſummæ, felicitas ejus non tantùm ingreditur noſtram, (ſi ſapimus, i. e. ipſum amamus) ſed & facit. Quia autem ſapientia charitatem dirigere debet, hujus quoque definitione opus erit. Arbitror autem notioni hominum optimè ſatisfieri, ſi ſapientiam nihil aliud eſſe dicamus, quam ipſam ſcientiam felicitatis.*

tatis ſolùm & virtutis, ſed etiam veritatis eſſentiæque rerum. Ecce ſententiam a quibuſdam Carteſianis jactatam, quam quidem (Vide Continuationem Cogitationum de Cometis pag. 554.) *certis quibuſdam occaſionibus uſui alicui eſſe crediderim; verùm ea ipſa tot aliunde rationibus oppugnatur, & conſectariis premitur tam moleſtis,* (Vide cap. 152. ejuſdem Continuationis) *ut aliud ferè quodvis extremum ſubire ſatius ſit, quàm eo ſe conjicere. Pyrrhoniſmo rigidiſſimo januam aperit; anſam namque dat adſerendi, quòd hæc propoſitio,* bis tria ſunt ſex, *vera non ſit, niſi ubi, & quamdiu, Deo placuerit: quòd in quibuſdam univerſi partibus poſſit eſſe falſa, & fortean inter homines falſa futura ſit anno venturo; cùm quidquid a libero Dei arbitrio dependet, ad certa loca & tempora queat eſſe reſtrictum, uti ceremoniæ Judaicæ. Hæc conſequentia ad omnes Decalogi leges extendetur, ſi actiones, quas illæ præcipiunt, ex natura ſua æquè careant omni bonitate, atque actiones, quas eædem prohibent.*

181. Dicere verò, quòd Deus, poſtquàm hominem creare ſtatuerit, qualis nunc eſt, non potuerit non ab illo exigere pietatem, ſobrietatem, juſtitiam atque caſtitatem, quia fieri non poterat, ut confuſiones, operi ſuo evertendo diſturbandoque idoneæ, Deo non diſplicerent, eſt reipſa in communem recidere ſententiam. *Virtutes* non alia de cauſa ſunt virtutes, niſi quia ad eorum, qui virtute præditi ſunt, aut certè eorum, qui cum ipſis agunt, perfectionem tendunt, aut imperfectionem impediunt. Idque tum ex ſua, tum etiam ex creaturarum rationalium natura habent, antequàm Deus eas condere decernat: aliter judicare idem eſſet, ac ſi quis diceret, proportionum & harmoniæ regulas arbitrarias eſſe Muſicis, quia locum non habent in Muſica, niſi cùm canere, vel inſtrumentum aliquod muſicum pulſare, libuit. Sed hoc ipſum eſt, quod bonæ Muſicæ eſſentiale dicitur; namque leges illæ jam ei in ſtatu ideali conveniunt, etiam dum nemo de cantu cogitat, ſiquidem nemo eſt neſcius, ſtatim ac quis cantaverit, eas ipſi neceſſariò convenire debere. Eâdem ratione virtutes ideali ſtatui creaturæ rationalis conveniunt, antequàm Deus eam creare decernat, & ob hoc ipſum virtutes eſſe ex natura ſua bonas adſerimus.

182. *Bælius* Continuationi variarùm Cogitationum caput integrum (caput ſcilicet 152.) inſeruit, ubi palam facit, *præcipere Chriſtianos Doctores, quædam eſſe, quæ juſta ſint, antecedenter ad decreta Dei.* Quidam Confeſſionis Auguſtanæ Theologi nonnullos Reformatos, aliter ſentire viſos, incuſarunt, & hic error exiſtimatus eſt eſſe conſectarium quoddam decreti abſoluti, cujus doctrina videtur voluntatem Dei ab omni ratione abſolvere, *ubi ſtat pro ratione voluntas.* Verùm, uti plus ſimplici vice ſuprà notavi, *Calvinus* ipſe divina decreta juſtitiæ ac ſapientiæ conformia eſſe agnovit, quamvis rationes, quæ conformitatem illam oſtendere ſpeciatim queant, nobis ignotæ ſint. Itaque, ſecundùm ejus ſententiam, bonitatis juſtitiæque leges decretis Dei ſunt anteriores. *Bælius* ibidem adlegat locum quendam celebris *Turrettini*, Leges divinas naturales a Legibus divinis

vinis positivis distinguentis. Ad classem priorem pertinent morales, ad posteriorem ceremoniales. *Samuel Maresius* (gggg), celebris olim Groningæ Theologus, nec non *Strimesius* (hhhh), qui etiamnum Francofurti ad Oderam nomen idem obtinet, idem docuere: & credo ego, sententiam hanc apud ipsos etiam Reformatos magis esse hodie receptam. Eidem se dederunt sententiæ *Thomas Aquinas*, omnesque Thomistæ cum vulgo Scholasticorum & Theologorum Ecclesiæ Romanæ. Accedunt iis præterea Casuistæ, quorum præstantissimos inter *Grotium* numero, quem & sui Commentatores in eo sequuntur. *Pufendorfius* (iiii) aliam fovere sententiam visus est, quam etiam contra Theologorum quorundam censuras tutandam suscepit, sed sub censum hic venire non debet, nec enim satis profundè hujusmodi argumenta scrutatus fuerat. In *Feciali* suo *divino* in decretum absolutum acerrimè invehitur, & tamen id, quod in decreti hujus patronorum sententia deterrimum est, & sine quo decretum illud (uti ab aliis Reformatis explicatur) tolerabilius evadit, adprobare non dubitat (kkkk). *Aristoteles* (llll) in hoc justitiæ articulo ὀρθοδοξότατος fuit, habuitque Scholam sequacem, quæ perinde, atque *Cicero* & Jurisconsulti, discrimen statuit inter jus perpetuum, quod omnes, & ubique, obligat, ac jus positivum, quod certis tantum temporibus, certisque populis, adstrictum est. Legi aliàs cum voluptate Dialogum *Platonis*, qui *Euthyphron* vocatur, ubi in hoc ipso argumento *Socratem* inducit patrocinantem veritati, qui locus a *Bælio* quoque notatus fuit.

183. Sed & ipse *Bælius* eandem veritatem alicubi validè tuetur; juvabit totum ejus locum, quantumvis prolixum, hìc referre. (Tom. 2. Continuationis Cogitationum diversarum, cap. 152. p. 771. sqq.) *Juxta innumerorum, eorundemque gravium, Auctorum doctrinam*, (inquit) *est in quarundam rerum natura essentiaque bonum malumve morale quoddam, Dei decreto*

(gggg) *Samuel Maresius*, Gallus, natus A. 1599. mortuus A. 1675. d. 18. Maj. tanq. Profess. Theologiæ & Historiæ Eccles. Groninganus, *Francisci Gomari* A. 1641. defuncti, successor. Inter celeberrimos, qui *Calvinum* sequuntur, Theologos numeratur.

(hhhh) *Samuel Strimesius*, Theologus Francofurtanus ad Viadrum, Regiom. natus A. 1648. d. 2. Febr. denatus A. 1730. d. 28. Jan. Scripta ejus recenset Reverendiss. Canc. *Pfaffius* in *Introd. in Hist. Litt. Theol. Lib. III. p. 186. not. y.*

(iiii) De *Pufendorfio*, moralitatem objectivam negante, legenda *ill. Viri* epistola ad *Gerh. Wolth. Molanum* exarata, in qua Pufendorfiani Libri de Officio hominis & civis nævos exponit. *Weberum*, *Pufendorfio* in ed. hujus Libelli suppetias ferentem, solidè refellit Cel. *Canzius* in *Ph. L. & W. U. T. I. Cap. XI.* quod agit *de Lege Divina*, p. 435. sqq.

(kkkk) Nempe justitiam ab arbitrio esse, *addit Interpr. Lat.*

(llll) Præclarè Aristotelica Philosophia ad justitiam universalem omnes refert virtutes, debemusque non nobis tantùm, sed & societati, eique maximè, quàm cum Deo naturali lege cordibus inscripta colimus, ut animum habeamus veris imbutum sententiis, voluntatemque ad recta constanter tendentem. Longè altiùs (itaque) *Aristoteles* surrexit, eumque Scholæ rectè hic sunt secutæ. *In Ep. cit. ad Molanum.*

creto prius. Hanc doctrinam præcipuè confirmant ex horribilibus dogmatis contrarii consectariis; nam ex eo, quòd nemini facere injuriam actio bona foret, non in se ipsa, sed per arbitrariam divinæ voluntatis dispositionem, sequeretur, Deum homini legem, præceptis Decalogi directè per omnia sua momenta repugnantem, imponere potuisse, quod horret animus vel cogitare. Sed hem tibi probationem aliam magis directam & e metaphysicæ fontibus haustam. Exploratum est, existentiam Dei non esse ipsius voluntatis effectum. Non ideò Deus existit, quia vult existere, sed necessitate naturæ suæ infinitæ. Eadem necessitate existunt ejus potentia & scientia. Nec potest, nec scit omnia, quia posse & scire vult, sed quia hæc sunt adtributa necessariò cum ipso identificata. Voluntatis ejus imperium non, nisi potentiæ exercitium, respicit; extra se nihil actu producit, nisi quod vult, cæteris omnibus pura in possibilitate relictis. Inde fit, ut hoc imperium non, nisi ad creaturarum existentiam, sese extendat, non verò etiam ad earundem essentias. Potuit Deus materiam, hominem, circulum, vel creare, vel in nihilo relinquere, sed hæc omnia producere non potuit, quin essentiales eisdem proprietates suas impertiret. Non potuit non hominem facere animal rationale, & circulo dare figuram rotundam, quandoquidem, secundùm ideas suas æternas, & a liberæ suæ voluntatis decretis independentes, essentia hominis consistebat in adtributis animalis & rationis, & essentia circuli in circumferentia a centro æquidistante quoad omnes suas partes. Hoc est, quod Philosophos Christianos fateri compulit, essentias rerum esse æternas, & dari propositiones æternæ veritatis, adeoque rerum essentias, primorumque principiorum veritatem, esse prorsùs immutabiles. Quod de principiis primis non theoreticis modò, sed etiam practicis, deque propositionibus omnibus, veram creaturarum definitionem continentibus, intelligendum est. Hæ essentiæ, hæ veritates ex eadem emanant naturæ necessitate, ex qua scientia Dei: quemadmodum ergò est ex rerum natura, ut Deus existat, ut sit omnipotens, ut omnia perfectissimè cognoscat, ita pariter ex rerum est natura, ut materia, triangulum, homo, certæque actiones hominis, &c. sua certa adtributa habeant essentialiter. Deus ab omni æternitate & planè necessariò vidit rationes essentiales numerorum, & identitatem adtributi subjectique propositionum, rei cujuslibet essentiam continentium. Pari ratione vidit, justi notionem his terminis inclusam: æstimare id, quod æstimabile est, gratum animum præstare beneficii in se collati auctori: implere pacta contractûs, & sic de quampluribus aliis propositionibus moralibus. Jure ergò dicimus, Legis naturalis præcepta rei, quæ præcipitur, honestatem justitiamque præstruere, hominemque teneri ea adimplere, quæ continent, etsi Deus pro arbitrio nihil de iis statuisset. Adverte, quæso, dum per abstractiones animi ad instans illud ideale adscendimus, in quo Deus necdum quidquam decrevit, reperire nos in divinis ideis principia moralia sub terminis obligationem secum ferentibus: & hoc ipso sequentia axiomata tanquam certa, & ab ordine æterno immutabilique derivata, concipimus: dignum est creatura rationali, quæ se conformet rationi; creatura rationalis, sese ad Rationem conformans, laudabilis est, reprehendi

prehendi autem meretur, si secùs faciat. Neque dicere audebis, veritates hujusmodi homini non imponere officium agendi conformiter rectæ rationi, quales actus sunt: Oportet æstimare, quidquid est æstimabile, bonum bono rependere, nemini facere injuriam, honorare patrem, cuique reddere quod suum est &c. Cum ergò ex ipsa rerum natura, & antecedenter ad Leges divinas, veritates morales officia quædam imponant homini, manifestum est, Thomam Aquinatem, & Grotium, *dicere potuisse, quòd quamvis Deus non esset, tamen ad jus naturale nos componere teneremur. Alii dixerunt, quamvis omnes Intelligentiæ perirent, propositiones veras mansuras esse veras.* Cajetanus *adseruit, si solus ipse superstes esset in Mundo, cæteris omnibus rebus nulla excepta in nihilum redactis, adhuc scientiam, quam de natura rosæ habebat, substituram.*

184. *B. Jacobus Thomasius* (mmmm), celebris Lipsiæ Professor, in suis philosophicarum *Danielis Stahlii*, Jenensis Professoris, regularum elucidationibus, non malè observavit, consultum non esse penitùs ultra Deum progredi: nec cum Scotistis quibusdam dicendum esse, quòd æternæ veritates substituræ forent, etiamsi nullus intellectus, ne divinus quidem, exstaret. Nam, uti mea fert sententia, Intellectus divinus est, qui veritatum æternarum realitatem facit: quamvis ejus voluntas nullam hic partem sibi vindicet. Omnis realitas in aliqua re existente fundari debet. Verum quidem est, Atheum esse posse Geometram. Sed, si Deus nullus foret, nullum esset objectum Geometriæ, & sine Deo nihil non modò existens, sed ne possibile quidem foret. Id tamen non obstat, quo minùs ii, qui rerum inter se, & cum Deo, nexum non vident, certas quasdam scientias intelligere possint, quamvis primam earum originem, quæ in Deo est, haud percipiant. *Aristoteles*, etsi nec ipse satis eam cognoverit, aliquid tamen adfine optimumque dixit, cum principia scientiarum particularium agnovit a superiori aliqua pendere scientia, quæ iis rationem det; hæcque scientia superior habere debet ens pro materia, in qua versatur, adeoque Deum, totius essentiæ fontem. *Drejerus* (nnnn), Regiomontanus, scitè observavit, genuinam Metaphysicen, ab *Aristotele* perveſtigatam, quam adpellare solebat τὴν ζητουμένην, *desideratùm suum*, fuisse Theologiam (oooo).

185. Interim tamen idem *Bælius*, qui tam præclara eloquitur, ut bonitatis justitiæque regulas, ac generatim veritates æternas, naturâ suâ, non arbitrariâ Dei electione, subsistere ostendat, eadem de re alibi valdè am-

(mmmm) V. *Hist. Vitæ Leib.* §. V.

(nnnn) *Christianus Drejerus*, obiit ut Professor Theologiæ Primarius Regiom. A. 1688. d. 3. Aug. annos natus 78. Ejus *Sapientia*, seu *Philosophia prima*, ex *Aristotele*, ejusque optimis Commentatoribus, conscripta, prodiit Regiom. 1644. in 4.

(oooo) Addit *Interpr. Lat.* (Interim fatendum est, jus naturæ, quo tenerentur homines, remoto Deo, imperfectius fore.)

ambigua profert (Continuat. Cogitation. variar. T. 2. cap. 114. circa finem.) Poſtquàm *Carteſii*, & quorundam ejus Sectatorum, ſententiam retulerat, qui Deum eſſe liberam veritatum eſſentiarumque cauſam ſtatuunt, ſubdit (p. 554.) *Equidem in rectè percipiendo illo dogmate, & reperiendâ difficultatum, quibus premitur, ſolutione omnes intendi nervos, ſed, ut ingenuè tibi fatear, necdum id penitùs adſecutus ſum: non tamen animum ideò deſpondeo, &, aliorum Philoſophorum aliis in argumentis exemplo ductus, exiſtimo, futurum aliquando, ut tempus nobis inſigne hoc evolvat paradoxum. Vellem* Mallebranchio *probari potuiſſet, ſed aliam ille viam ingreſſus eſt.* Tantumne dubitandi voluptas in eruditum virum poteſt, ut faciat eum optare ac ſperare, fore, ut aliquando in animum inducat ſuum, duo contradictoria ideò non ſimul procedere, quia Deus vetuit, ac potuiſſe eum efficere juſſu ſuo, ut ſimul juncta irent. Præclarum verò paradoxum! Sapienter omninò fecit R. P. *Mallebranchius*, aliam ineundo viam.

186. Ego ne hoc quidem mihi perſuadere poſſum, *Carteſium* ita ſeriò ſenſiſſe, quamvis Sectatores credulos habuerit, qui Magiſtrum bonâ fide ſecuti ſunt, quo ipſe duntaxat ire ſimulabat; Crediderim, hic aſtum aut ſtratagema philoſophicum *Carteſii* ſubeſſe, captantis aliqua effugium, uti, dum viam reperit negandi terræ motum, cùm tamen eſſet *Copernico* devotiſſimus. Suſpicor, virum ad inſolitum alium loquendi modum, a ſe invectum, reſpexiſſe, quo dicebat, adfirmationes & negationes, & univerſim interna judicia, operationes eſſe voluntatis. Atque hoc artificio veritates æternæ, quæ ad Auctoris hujus tempora fuerant intellectus divini objectum, extemplo voluntati ejus objici cœperunt. Atqui actus voluntatis ſunt liberi. Ergò Deus eſt cauſa libera veritatum. En tibi nodi totius ſolutionem. *Spectatum admiſſi.* Exigua ſignificationis vocum innovatio omnes has turbas peperit. Verùm ſi veritatum neceſſariarum adfirmationes forent actiones voluntatis perfectiſſimi Spiritûs, actiones hæ nihil minus forent, quàm liberæ: nihil enim hìc eſt, quod eligatur. Videtur *Carteſius* ſuam de libertatis natura mentem non ſatis explicuiſſe, ejusque notionem foviſſe ſatis inuſitatam, cùm eam tam latè extenderit, ut ipſas etiam neceſſariarum veritatum adfirmationes in Deo liberas eſſe contenderet. Hoc erat ſolum eis libertatis nomen vindicare, rem ipſam tollere.

187. *Bælius*, qui cum aliis loquitur de libertate indifferentiæ, qua Deus (exempli gratiâ) veritates numerorum ſtatuerit, ac præceperit, ut ter tria facerent novem, cùm præcipere potuiſſet, ut facerent decem; in hac opinione tam paradoxa, ſi defendi ulla ratione poſſet, neſcio quod adversùs Stratonicos emolumentum ſibi fingit. *Strato* ex Ariſtotelicæ Scholæ Coryphæis fuit, & *Theophraſti* ſucceſſor, qui (ut refert *Cicero* (pppp)) hunc mundum, qualis eſt, a natura, vel cauſa aliqua neceſſaria, omni ſenſu

(pppp) *Lib. I. de Nat. Deorum.*

ſenſu deſtituta, formatum ſuiſſe contendit. Fateor, hoc fieri poſſe, ſi Deus materiam, uti ad talem effectum, per ſolas motûs leges producendum, opus eſt, præformaſſet (qqqq). Verùm ſine Deo ne quidem ulla foret ratio exiſtentiæ, multoque minùs talis vel talis exiſtentiæ rerum: itaque nihil eſt, quòd *Stratonis* ſyſtema metuamus.

188. Interim tamen *Bælius* ad hunc ſcopulum hæret: naturas plaſticas, cognitionis expertes, a *Cudworthо*, aliiſque, invectas, repudiat, ne id Stratonicis recentibus, hoc eſt, Spinoſiſtis in emolumentum cedat. Hinc illius cum *Joanne Clerico* contentiones. Atque hoc errore præoccupatus, quòd cauſa non intelligens nihil, quod artificioſum videatur, producere poſſit, noluit mihi concedere *præformationem*, animantium organa naturaliter producentem, ac *Syſtema harmoniæ*, *quam Deus* in corporibus *præſtabiliverit*, ut ſecundùm proprias leges animarum cogitationibus & volitionibus reſpondeant. Sed conſiderandum erat, hanc cauſam non intelligentem, quæ in plantarum animaliumque granis ſeminibuſque res tam præclaras procreat, & corporum actiones, prout a voluntate imperantur, producit, eſſe Dei manibus efformatum, qui infinitè peritior eſt horologiorum artifice, quem tamen machinas & automata fabricare videmus, apta producere effectus minimè contemnendos, non aliter, ac ſi intelligentiâ prædita forent.

189. Sed, ut ad illud, quod *Bælius* a Stratonicis metuit, accedamus, ſi veritates a Dei voluntate independentes admittantur, videtur vereri, ne Stratonici perfectam veritatum æternarum regularitatem in ſuum commodum contra nos convertant: hæc namque regularitas, cùm non, niſi ex natura & neceſſitate rerum, citra cognitionis ullius directionem, oriatur, timet *Bælius*, ne inde colligi cum *Stratone* poſſit, ſolâ cæcâ neceſſitate obſtetricante, mundum æquè regularem exiſtere potuiſſe. Verùm facilè reſpondetur, in regione veritatum æternarum reperiri omnia poſſibilia, & conſequenter tam id, quod regulare, quàm id, quod irregulare eſt: aliqua igitur eſſe ratio debet, ob quam ordo, & quod regulare eſt, præ oppoſito exſtiterit, & hæc ratio non, niſi in intellectu, inveniri poteſt. Præterea, hæ ipſæ veritates abſque intellectu, eas cognoſcente, nullæ exiſtunt, nam, niſi divinus foret intellectus, in quo realizantur, ut ita loquar, minimè ſubſiſterent. Quare *Strato* ſcopum ſuum nequaquam adſequitur, qui erat, cognitionem a rerum principiis excludere.

190. Difficultas, quam a *Stratone* ſibi fingit *Bælius*, nimiùm ſubtilis, nimiſque longè quæſita videtur. Hoc ſcilicet eſt *timere*, *ubi non eſt timor*. Aliam ſibi objicit, non majore fultam fundamento. Ita videlicet Deus *fato* cuidam ſubjiciendus foret. Ecce verba ipſius: (p. 555.) *Si dantur propoſitiones æternæ veritatis*, *quæ naturâ ſuâ*, *non verò inſtitutione*

(qqqq) Addit *Interpr. Lat.* diſſimulata concurſûs perpetui neceſſitate.

divinâ, sint tales, si non per liberum voluntatis divinæ decretum veræ sunt; sed potiùs Deus eas necessariò veras cognovit, quoniam talis earum natura erat, habemus quandam fati *speciem, cui Deus sit obnoxius; habemus necessitatem naturalem absolutè insuperabilem. Præterea inde conficitur, intellectum divinum in infinitis, quas habet, ideis perfectam earum conformitatem cum objectis semper, & primo statim intuitu, deprehendisse, nullâ sibi prælucente cognitione, nam contradictio foret dicere, quòd causa aliqua exemplaris proposita fuerit actibus divini intellectûs tanquam archetypum. Sic enim ideas æternas, aut intelligentiam ullam primam, reperiremus nunquam. Dicendum ergò erit, quòd natura, necessariò existens, viam suam, nullo præmonstrante, semper inveniat, eique insistat; quibus positis, qua ratione Stratonici alicujus pertinaciam frangemus?*

191. Sed hìc iterùm facilè respondetur: formidatum illud *fatum*, quo Deus ipse tenetur, nihil est aliud, quàm ipsa Dei natura, proprius ejus intellectus, qui ipsius sapientiæ bonitatique regulas suppeditat; felix est illa necessitas, sine qua neque bonus foret, neque sapiens. Quid enim? an velles Deum perfectum & felicem esse non teneri? An conditio nostra, quæ nos defectibus exponit, invidenda est? nonne illam cum impeccabilitate, si nobis liceret, commutare gauderemus? Immodicum est fastidium libertatem optare pereundi, & Dei vices dolere, quòd illa careat. Ita *Bælius* ipse differit alibi adversùs illos, qui ad sidera tollunt libertatem exorbitantem, quam in voluntate sibi fingunt, dum eam a ratione independentem vellent.

192. Cæterum, miratur *Bælius*, quòd *divinus intellectus in infinitis suis ideis perfectam earum conformitatem cum objectis semper, & primo statim intuitu, deprehendat, nulla cognitione prælucente.* Hæc objectio prorsùs nulla est: omnis idea distincta est objecto suo conformis, hoc ipso, quòd distincta est: nullæ autem in Deo dantur, nisi distinctæ: adde quòd objectum nuspiam ante ideam suam existat, &, cùm existet, huic ideæ conformabitur. Præterea novit optimè *Bælius*, intellectum divinum non indigere tempore, ut nexum rerum videat. Omnia ratiocinia sunt eminenter in Deo, servantque in ejus intellectu ordinem inter se æquè, ac in nostro: sed penes eum non est, nisi ordo & *prioritas naturæ*, apud nos verò quædam *temporis prioritas* cernitur. Non itaque mirum est, eum, qui omnia uno obtutu perspicit, primo statim intuitu semper deprehendere debere veritatem. Nec dici debet, quòd ad scopum suum, nulla notitia duce, pertingat, immò potiùs, quia notitia ejus perfecta est, hinc etiam ejusdem actiones voluntariæ sunt perfectæ.

193. Hactenùs palam fecimus, Dei voluntatem a sapientiæ legibus independentem non esse; etsi mirum sit, impositam fuisse nobis ea de re differendi necessitatem, ac pro veritate tanta tamque explorata pugnandi. At non minorem ferè admirationem meretur, dari homines, qui credant,

Deum

Deum has regulas dimidiatim duntaxat obſervare, nec optimum, quanquam a ſapientia indicetur, eligere; verbo, dari auctores, qui Deum melius facere potuiſſe putent. Qui ferè error fuit notiſſimi Caſtellæ Regis, *Alphonſi*, Romanorum Regis a Septemviris quibuſdam electi, & Tabularum Aſtronomicarum, vulgo Alphonſinarum, promotoris (rrrr). Fertur hic Princeps dixiſſe, ſi a Deo, mundum conditurо, conſultus fuiſſet, ſe monita ei non contemnenda daturum fuiſſe. Veriſimiliter Syſtema mundi Ptolemaicum, eo tempore receptum, is improbabat. Exiſtimabat ergò, concinnius aliquid confici potuiſſe, neque id immeritò. Sed, ſi *Copernici* Syſtema cum *Kepleri* detectionibus, gravitatis Planetarum notitiâ jam auctis, cognoviſſet, utique genuini Syſtematis inventionem eſſe admiratione digniſſimam agnoviſſet. Patet itaque, quòd non, niſi de plus minuſve perfecto, agebatur, & contendebat ſolùm *Alphonſus*, potuiſſe melius aliquid fieri, quod ejus judicium a tota poſteritate reprobatum eſt.

194. Interim Philoſophi quidam ac Theologi audent ſimile judicium tueri dogmaticè: & miratus ſum centies, viros eruditos & pios potuiſſe limites ſtatuere bonitati perfectionique Dei. Nam adſerere, quòd optimum & ſciat & facere poſſit, nec tamen faciat, quid aliud eſt, quàm fateri, quòd penes ipſum fuerit, mundum efficere meliorem, quàm ſit? Hoc autem eſt bonitate deficere, atque agere contra axioma, jam ſuprà indicatum: *Minus bonum habet rationem mali.* Si qui experientiam teſtem adducant, ut Deum melius facere potuiſſe probent, ridiculos ſe divinorum operum cenſores conſtituunt, illiſque oggeretur, quod reſpondetur cunctis iis, qui Dei gubernationem carpunt, & qui ex hac ipſa hypotheſi, hoc eſt, ex imaginariis mundi defectibus, colligunt, Deum aliquem exiſtere malum, aut ſaltem Deum neutrum ſeu medium inter bonum ac malum. Et Regis *Alphonſi* exemplo judicium ferentibus meritò dicitur: Vos vix a triduo mundum noſtis, vos vix ultra naſum veſtrum proſpicitis, & divina opera reprehendere audetis? Diſcite priùs, quæ vera rerum conſtitutio, & ante omnia conſiderate partes illas mundi, quæ totum aliquod completum exhibent; (quemadmodum præſtant corpora organica) artem certè pulchritudinemque, omni imaginatione ſuperiorem, invenietis. Hinc æſtimemus, quanta eſſe debeat Auctoris rerum ſapientia, bonitaſque, etiam in iis, quas necdum cognoſcimus. Aliqua quidem in Univerſo nobis minimè adridentia reperimus, ſed novimus, illud noſtri gratiâ ſolummodò conditum non eſſe; quanquam & noſtri gratiâ condi-

(rrrr) *Alphonſus X.* Patri *Ferdinando III.* A. 1252. ſucceſſit: meruit nomen *Aſtrologi & Sapientis*; in Tabulas, quas vocant Alphonſinas, 400000. aureos fertur impendiſſe.

tum eſt, ſi ſapimus: nobis enim ſe commodum præſtabit, ſi nos illi accommodabimur; felices in eo erimus, ſi felices eſſe velimus.

195. Dicet quiſpiam, impoſſibile eſſe produci optimum, quia non datur Creatura perfectiſſima, ſemperque alia aliâ perfectior produci poteſt. Reſpondeo, id, quod de creatura, vel ſubſtantia particulari, dici poteſt, quæ ſemper ab alia poteſt ſuperari, non debere ad totum Univerſum adplicari, quod, cùm totam æternitatem futuram perſeverare debeat, infinitum quoddam eſt. Præterea, in minima materiæ particula infinitæ dantur creaturæ propter diviſionem actualem *Continui* in infinitum. Nec infinitum, ſive cumulus multitudinis infinitæ ſubſtantiarum, propriè loquendo, totum aliquod eſt; non plus, quàm numerus infinitus ipſe, de quo dici nequit, parne ſit, an impar? Hac ipſa ratione refutari poſſunt ii, qui Mundum faciunt Deum, aut qui Deum velut animam Mundi concipiunt; cùm Mundus, ſive Univerſum, conſiderari non queat tanquam animal unum, vel una ſubſtantia (ssss).

196. Itaque non agitur hic de creatura quapiam una, ſed de Univerſo, cogeturque adverſarius adſerere, Univerſum poſſibile alio poſſe eſſe perfectius, in infinitum; ſed in hoc ipſo allucinabitur, nec unquam id adſertum ſuum probare poterit. Quodſi hæc opinio vera foret, ſequeretur exinde, quòd Deus Univerſum nullum condidiſſet; nequit enim abſque ratione agere, immo ſic agendo, contra rationem ageret. Perinde eſſet, ac ſi fingeretur Deus, ſphæram aliquam materialem conſtruere decreviſſe, abſque ratione ulla conſtruendi eam tantæ vel tantæ magnitudinis. Decretum iſtud foret inutile, effectûs ſui impedimentum ſecum adferret. Aliud eſſet, ſi Deus ſtatueret, a puncto dato ducere lineam rectam ad aliam rectam datam, abſque ulla determinatione anguli, nec in decreto ipſo, nec in decreti circumſtantiis; hoc enim caſu determinatio ex ipſa rei natura oriretur, & linea perpendicularis prodiret, anguluſque rectus, cùm id ſolum determinatum diſtinctumque remaneat. Hoc pacto concipienda venit Univerſi omnium poſſibilium optimi creatio, maximè cùm ſtatuat Deus non ſolum creare Univerſum, ſed etiam omnium optimum creare; nihil enim decernit, niſi prævia cognitione, nec decreta cudit a ſe invicem avulſa, quæ tantùm voluntates antecedentes forent, a nobis ſuprà ſatis explicatæ, & a decretis propriè dictis diſtinctæ.

197. *Diroyſius*, Cardinalis *Eſtræi* Theologus, mihi quondam Romæ notus, Librum edidit ſub indice: *Argumenta & Præjudicia pro Religione Chriſtiana*, Pariſiis excuſum Anno MDCLXXXIII. Ex eo *Bælius* (Reſp. ad Provinc. cap. 165. pag. 1058. Tom. 3.) refert objectionem, quam ſibi Auctor ille proponit. *Reſtat* (inquit) *alia difficultas, cui non minùs, quàm præcedentibus, ſatisfacere oportet, cùm plus negotii faceſſat iis, qui, puriſſi-*

(ssss) Addit *Interpr. Lat.* cujus (fateor) perfectio ſumma eſſe non poteſt.

purissimorum maximeque sublimium effatorum consideratione nixi, de bonis malisque judicant. Cùm Deus sit suprema bonitas & sapientia, videtur ipsis omnia facere debuisse, sicut homines sapientes ac probi juxta sapientiæ bonitatisque regulas, mentibus suis a Deo impressas, facta fuisse optarent, & sicut tenerentur ipsi facere, si penes ipsos staret. Hinc, intuentes hujus mundi negotia non tam bellè procedere, quàm ipsorum judicio procedere possent, quamque processura forent, si ipsi curarent, inde concludunt, Deum, qui ipsis infinitè melior ac sapientior, vel potiùs Sapientia & bonitas ipsa est, mundum non curare.

198. *Diroysius* hanc in rem præclara quædam adfert, quæ non repeto, cùm huic objectioni non uno in loco abundè satisfecerimus, isque præcipuus diatribæ nostræ scopus fuerit. Sed addit nonnihil, quod concedere nequeo. Objectionem nempè nimium probare contendit. Ipsa ejus verba profero cum *Bælio*, (pag. 1059.) *Si sapientiæ bonitatique supremæ minimè convenit, non facere id, quod est optimum atque perfectissimum, sequitur, omnia entia ab æterno, immutabiliter, & essentialiter, tam perfecta tamque bona esse, quàm esse possunt, cùm nihil mutari possit, nisi vel a statu minùs bono ad meliorem, vel a meliore ad minùs bonum, transeundo. Jam id fieri nequit, si Deus optimum ac perfectissimum omittere non potest: oportebit ergò omnia entia ab æterno & essentialiter esse prædita cognitione & virtute tam perfecta, quàm Deus eis dare possit. Atqui id, quod ab æterno & essentialiter tam perfectum est, quàm Deus facere possit, essentialiter ab eo procedit; verbo, ab æterno & essentialiter est bonum, sicut Deus, atque adeò Deus ipse est. Ecce, quò nos ducat hoc effatum, quod repugnare justitiæ & bonitati supremæ docet, res a Deo fieri minùs perfectas, quàm esse possunt. Nam sapientiæ & bonitati essentiali est essentiale, removere, quidquid ei absolutè repugnat. Itaque inter primas veritates adsumendum est, quod ad agendi rationem divinam intuitu creaturarum, bonitati sapientiæque supremæ neutiquam repugnare, ut res sint minùs, quàm esse possint, perfectæ, aut, ut permittat Deus, bona, a se producta, vel penitùs esse desinere, vel mutari & variari, cùm Deo minimè repugnet existere alia ab ipso entia, hoc est, talia, quæ possint non esse id, quod sunt, aut facere, quod non faciunt.*

199. *Bælius* hanc responsionem rectè miseram vocat, sed quod ipse tamen obloquitur, intricatum esse video. Vult *Bælius*, eos, qui pro duobus pugnant principiis, suppositioni summæ libertatis divinæ potissimùm inniti; si enim ad producendum, quidquid potest, necessitaretur, etiam peccata doloresque produceret: ita Dualistæ e mali existentia nihil contra principii unitatem elicere possent, si principium illud in malum æquè, ac bonum, ferretur. Verùm in hoc ipso *Bælius* notionem libertatis plus nimio extendit. Licet enim Deus summè sit liber, non tamen sequitur, eum esse in indifferentia æquilibrii; &, quamvis inclinetur ad agendum, non sequitur, eundem hac inclinatione necessitari ad producendum, quidquid potest. Nihil producet, nisi quod volet, fertur namque inclinatione

sua

ſua ad bonum. Non equidem ſummam Dei libertatem inficiamur, ſed nec eam cum æquilibrii indifferentia confundimus, quaſi ſine ratione agere poſſet. Concipit ergò *Diroyſius*, Dualiſtas, dum ab unico principio malum produci nullum volunt, nimiùm poſtulare, nam eandem ob rationem deberent etiam, ipſo judice, poſtulare, ut produceret maximum bonum, cùm minùs bonum ſit ſpecies quædam mali. Cenſeo, Dualiſtas in priore momento errare, in poſteriore autem verum tenere, ubi a *Diroyſio* ſine cauſa adcuſantur (tttt), vel potiùs malum ſeu minùs bonum in quibuſdam partibus conciliari poſſe cum optimo in toto. Si Dualiſtæ poſtularent, ut Deus optimum faceret, nihil, quod nimium, poſtularent. Falluntur potiùs, dum optimum in toto a malo in partibus immune eſſe contendunt, atque ita, quod Deus fecit, optimum eſſe negant.

200. At inſtat *Diroyſius*, Deum ſi ſemper optimum producit, alios eſſe Deos productum, alioqui quælibet ſubſtantia, quam produceret, non foret optima, nec perfectiſſima. Sed fallitur, quia rerum ordinem nexumque haud conſiderat. Si quælibet ſubſtantia ſigillatim ſpectata foret perfecta, omnes inter ſeſe ſimiles forent, quod nec congruit, nec eſſe poteſt. Si Dii forent, neque produci potuiſſent. Itaque Syſtema rerum optimum non complectetur Deos; ſemper manebit Syſtema corporum (hoc eſt, rerum ſecundùm loca temporaque ordinatarum) & animarum, corpora repræſentantium atque percipientium, & ſecundùm quas corpora magna ex parte gubernantur. Et ſicut idea ædificii omnium optima eſſe poteſt, ad ſcopum, impenſam, & circumſtantias, comparata; aut ſicut figuratorum quorundam corporum, tibi datorum, coordinatio aliqua omnium, quæ inveniri queant, optima eſſe poteſt; ita pariter facilè concipi poteſt, ſtructuram aliquam Univerſi omnium optimam eſſe poſſe, nec tamen eam propterea Deum evadere. Rerum nexus ordoque efficit, ut omnis animalis, omniſque plantæ, corpus ex aliis animalibus, aliiſque plantis, aut aliis viventibus organicis, componatur; atque adeò ſemper ſit ſubordinatio, utque corpus unum, una ſubſtantia, inſerviat alteri, itaque perfectio eorum nequit eſſe æqualis.

201. *Bælio* (pag. 1063.) videtur *Diroyſius* duas propoſitiones diſcrepantes confudiſſe, alteram, quod Deus omnia facere debeat, uti homines ſapientes probique, juxta regulas ſapientiæ bonitatiſque, ſibi impreſſas, fieri optarent, & uti tenerentur ipſi facere, ſi res in ipſorum poteſtate forent; alteram, quod ſupremæ ſapientiæ bonitatique minimè conveniat, non facere id, quod eſt optimum atque perfectiſſimum. *Diroyſius* (*Bælio* judice) priorem ſibi propoſitionem objicit, & poſteriori reſpondet. Sed, ut

(tttt) Addit *Interpr. Lat.* Malè poſtulant tolli omne malum; ſed rectè deſiderant, produci maximum bonum, cùm malum vel minùs bonum, *&c.*

ut mihi quidem videtur, non immeritò; namque duæ istæ propositiones inter se connexæ sunt, ac posterior est prioris consectaria: minùs boni facere, quàm fieri potuerit, est in sapientiam bonitatemque peccare. Esse optimum, & a probioribus sapientioribusque desiderari, unum idemque est. Et dici potest, si Universi structuram atque œconomiam intelligere nobis foret integrum, comperturos nos, illud, prout a sapientissimis probissimisque optari posset, & esse factum, & administrari, nec Deum committere posse, ut aliter fiat. Interim tamen hæc necessitas (uuuu) non

(uuuu) Inter Adnotationes Theologi Romano-Catholici *primo loco* sequens occurrit. *Non placet*, inquit, *quod ait, Deum moraliter necessitatum fuisse, ut ex omnibus possibilibus optimum eligeret, quem creavit. Hinc enim sequi videtur, quòd tam impossibile sit, hunc mundum non existere, quàm impossibile, Deum hujus existentiam non elegisse. Atqui secundùm hunc Auctorem, Deus peccaret contra suam sapientiam & bonitatem infinitam, si non eligeret existentiam mundi optimi: implicat autem contradictionem, ut Deus contra sapientiam & bonitatem suam peccet, ergò non solùm moraliter, sed etiam metaphysicè impossibile fuit, ut Deus mundi hujus, qui optimus est, existentiam non elegerit; sicut metaphysicè impossibile est, ut Deus contra suam sapientiam & bonitatem peccaverit. Per consequens, tanta necessitate existit hic mundus, quanta necessitate Deus summè sapiens & bonus est, quæ est necessitas omnium maxima.*

Fateor, hunc mundum, licet optimus supponatur, non tamen in objecto suo includere necessitatem existendi, sed meram possibilitatem & indifferentiam. Verùm si ex summa Dei bonitate & sapientia, quæ sunt prædicata mundo extrinseca, in ipsum refundatur mundum necessitas summa existendi, illam tam necessariò habebit, quàm si ex objecto suo nasceretur, ac perindè liberam Dei electionem ad creandum, vel non creandum, evertet. Quid enim refert, quòd aliquod objectum indifferenter mihi proponatur, si Deus aliundè per motum physicè prædeterminantem, vel per gratiam Calvini *irresistibilem, necessitet me ad illud prosequendum: nonne perindè libera mea impedietur electio, ac si ipsum per se objectum me raperet irresistibili necessitate? Sicut ergò in me, sic in Deo nulla supereset libertas eligendi: & sicut hanc in me destrueret motus physicè prædeterminans, objecto extrinsecus; sic illam in Deo destrueret summa sua bonitas & sapientia mundo extrinseca.*

Respondet *Interpres Latinus:* Deum moraliter necessitari ad optimum eo in genere, in quo possibile optimum est, eligendum, tuentur e Jesuitis *Jacobus Granadius* in primam partem Tomo I. Controversia 3. Tractatu 2. Disputatione 3. Sectione 5. & 6. pag. 428. edit. Muffipont. latissimè verò & eruditissimè *Didacus Ruizius* Tomo de Voluntate Dei, integris Disputationibus nonâ & decimâ, quos sequuntur *Silvester Maurus* de Deo qu. 53. n. 6. *Ægidius Estrix* in Diatriba Theologica Sect. I. Adsert. 5. 6. & 11. & recentissimè *Dominicus Viva* de Incarnatione Disp. I. qu. 2. art. 2. referens pro eadem sententia *Thyrsum Gonzalez* T. 3. Disp. 11. Porrò, mundum, qui nunc existit, mundorum omnium possibilium optimum esse ad mentem *Leibnitii*, docet *Sebastianus Izquierdus*, Tom. 2. de Deo, Disp. 32. q. 3. Propos. 6. n. 111. & Propos. 9. ubi n. 125. id ipsum egregiè elucidat. In eandem sententiam propendet *Maurus* Tom. I. qu. 51. n. 22. docens, *posse dici, quòd ita mundus est formaliter optimus, ut, licèt possit dari alius mundus materialiter melior, eo tamen ipso talis mundus esset formaliter minùs bonus, quàm mundus existens de facto.* Id ipsum docuerat *Antonius Perez* ex eadem Societate, saltem in serie naturali rerum, de Voluntate Dei, Disp. 6. cap. 6. n. 52. & seqq. quorum omnium Auctorum loca referentur in Notis.

Hæc

est, nisi moralis: & fateor, si Deus ad id, quod facit, producendum metaphysica necessitate compelleretur, vel omnia possibilia producturum, vel nihil omninò; hocque sensu valeret certè *Bælii* consequentia. Verùm, quia

Hæc doctrina si jungatur paullò suprà relatæ, planè conficit, Deum necessitari moraliter ad optimum in sensu Auctoris Tentaminum.

Ad argumentum contrarium respondebit, opinor, *Leibnitius*, verum esse, quòd tam impossibile sit, hunc mundum non existere, quàm est impossibile, Deum hujus mundi existentiam non elegisse. Concedet etiam, si ex summa Dei bonitate ac sapientia in ipsum mundum refundatur necessitas existendi metaphysica, illam necessitatem metaphysicam tam necessariò habiturum esse mundum, quàm si necessitas illa ex objecto, sive mundo ipso, nasceretur.

Sed negabit implicare contradictionem, quòd Deus non eligat optimum, utpote qui tantùm moraliter necessitatus sit ad optimum illud eligendum. Hanc responsionem Auctoris menti consonare, vel inde patet, quòd præter alia, quæ *Leibnitius* in *Theodicæa* sua passim differit contra *Benedictum Spinosam*, *Thomam Hobbesium*, aliosque, (uti dum §. 201. dicit: *Si Deus metaphysicè necessitaretur ad producendum ea, quæ produxit, vel producturum omnia possibilia, vel nihil producturum*) consultus a me super hac ipsa Systematis sui difficultate, responderit: *In Deo optimè agendi moralem esse necessitatem. Omninò statuo potentiam se determinandi sine ulla causa, seu sine ulla radice determinationis, implicare contradictionem, neque hinc sequitur metaphysica omnium effectuum necessitas, sufficit enim causam vel rationem non esse necessitantem metaphysicè, etsi metaphysicè necessarium sit, ut aliqua sit talis causa*, id est, moraliter, non metaphysicè necessitans. Et alia Epistola: *Deus necessitatus est ad mundum creandum, moraliter, non metaphysicè.* Denique §. 234. *Non implicat contradictionem*, quòd *Deus velit, vel directè vel permissivè, rem quampiam, quæ contradictionem ipsa non implicat, & in hoc sensu fas est dicere, Deum posse eam velle.*

Qua verò ratione necessitas ista metaphysica rationis tantùm moraliter, non metaphysicè necessitantis, a *Leibnitio* adserta, sit explicanda, elici potest e doctrina, quam tradit *Ruizius*, Disp. 80. de Scientia Dei, Sect. 8. & 9. & *Izquierdo* supra n. 98. *Martinus Esparsa*, de Deo qu. 28. art. 9. adfine quidpiam sentire videtur, dum docet, nullam Deo convenire posse necessitatem moralem, quæ non sit fundata in necessitate aliqua metaphysica. Dum itaque *Leibnitius* alicubi dicit: *Deum contra sapientiam & bonitatem infinitam peccaturum, si non eligeret existentiam mundi optimi*, aliaque similia, locutiones hæ duriores, quas ego auxeses dixero, mitigandæ sunt, uti & nonnulla SS. PP. eandem in rem effata, nec a *Leibnitiano* loquendi modo aliena, & metaphysicam electionis divinæ necessitatem prima fronte insinuantia, temperamento quodam indigent, quorum aliqua e re erit hic proferre. *Clemens Alexandrinus* Lib. 6. Stromatum. *Cùm Deus sit bonus*, inquit, *si cessaret benefacere, Deus quoque esse cessabit. Athanasius* Lib. 2. de Incarnatione Verbi Dei: *Deus*, inquit, *bonus est, vel potiùs fons bonitatis; bonus autem nullus invidia tangitur, unde nulli essentiam invidens ex non entibus universa creavit. Augustinus* de Genesi ad literam cap. 16. *Si autem posset* (bona facere) *nec faceret, magna esset invidentia.*

Anselmus Lib. 1. Cur Deus Homo. cap. 12. & 13. probat indecens, inordinatum & repugnans, dignitati Dei esse, dimittere impunitum, & absque ulla satisfactione, peccatum. *Necesse est*, inquit, in fine capitis 13. *ut aut ablatus* (Deo) *honor solvatur, aut pœna sequatur, alioquin aut Deus sibi ipsi Deus justus non erit, aut ad utrumque impotens erit, quod nefas est etiam cogitare.*

Hæc (aliaque hujusmodi) verba, teste *Ruizio*, *Dionysius Carthusianus* in Lib. 1. Sen-

quia possibilia omnia in eadem Universi serie simul consistere nequeunt, ob id ipsum omnia possibilia non possunt produci, dicendumque, metaphysicè loquendo, Deum ad hujus Mundi creationem necessitate adductum

Sentent. dist. 45. q. 1. refert, & notat, esse malè sonantia; *Nihilominùs*, subdit Ruizius, *piè possunt explicari juxta mentem prædictorum Patrum; verùm tamen ille modus loquendi non est usurpandus ita crudus, sed condiendus grano salis.* Quod ipsum advertens ipse *Leibnitius* paucis post vulgatam *Theodicæam* mensibus sic ad me scribebat: *Universim vocabula ista* (necessitatis, & alia hujusmodi) *ita interpretari malim, ne quid consequatur, quod malè sonet. Nescio, an aliter locutus sim aliquando, etsi non in rebus, sed in phrasibus fuit lapsus.*

Itaque, ne cum *Abælardo*, cujus erroneam doctrinam rejicit, sentiat Auctor, ejus locutiones sic explicandas arbitror, ac si diceret: *Si Deus ad eligendum mundum e possibilibus optimum moraliter non necessitaretur, non foret infinitè sapiens, aut infinitè bonus*, vel paullò aliter: *carentia necessitatis moralis ad optimum stare non potest cum sapientia & bonitate Dei infinitè perfectis.* Quas propositiones necesse est veras esse fateantur, qui cum *Leibnitio* tuentur, perfectiorem esse libertatem (adeoque Deo necessariò tribuendam) quæ necessitetur moraliter ad optimum, quàm quæ respectu optimi moraliter sit libera. Id autem tuetur *Ruizius*, dum Disp. 10. de Voluntate, sect. 4. n. 19. dicit, *majorem esse libertatem Dei* (necessitati moraliter) *quàm si foret moraliter liber ad eligenda bona, quæ sunt minùs rationabilia, & minùs convenientia in ordine ad universum.... Sicut perfectio potentis velle consistit in eo, quòd possit amplecti bonum; sic etiam summa perfectio summè potentis velle perfectissima ratione voluntarii consistit in eo, quòd possit constanter & infallibiliter amplecti majus bonum: denique moralis illa libertas ad minùs bonum minueret perfectionem Dominii, quod est de ratione libertatis &c.* Videatur idem *Ruizius* ibid. sect. 2. n. 2. ubi dicit absolutè & physicè necessarium esse, quòd infallibilis moraliter sit Deo volitio optimi. Tuetur *Izquierdus*, dum Disp. 31. qu. 7. prop. 2. n. 391. docet, *in eo ipso stare summam libertatis divinæ perfectionem, quòd ad optimum moraliter necessitetur.* Videatur idem Disp. 32. a n. 98. ubi fatetur, necessitatem moralem ad optimum esse *perfectionem Deo intrinsecam* ac necessariam.

Tuetur denique *Viva*, dum loco supra citato n. 8. & 10. corollario 3. ait, *Necessitatem moralem ad optimum spectare ad perfectissimam libertatem, non secus ac necessitas metaphysica ad non peccandum.*

Neque ex eo, quòd necessitas illa moralis contingens *ex parte objecti*, sit perfectio Deo intrinseca, adeoque metaphysicè necessaria sit *ex parte subjecti*, conficitur, esse quoque metaphysicè necessarium illius necessitatis terminum, sive mundum optimum. Nam, ut inquit *Izquierdus* n. 99. *Dato quòd non existeret id, ad quod est necessitas moralis in voluntate divina, nullatenùs auferenda foret talis necessitas, sed simul cum negatione ejus, ad quod necessitat, permansura; nam hæc conjunctio non est impossibilis metaphysicè, sed tantùm moraliter. Ex aliquo autem moraliter impossibili posito nihil mirum, si sequatur aliud etiam moraliter impossibile, qualis est ea conjunctio, ex quo patet, revera non sequi, Deum non esse Deum ex eo, quòd committeret aliquid, ad quod est necessitatus moraliter. Nec sequitur, talem necessitatem physicam* (aut metaphysicam) *esse: etsi ea physicè* (immò metaphysicè) *per suam essentiam habeat, non posse conjungi moraliter cum contradictorio ejus, ad quod est necessitas: quia aliud est esse necessitatem physicam* (aut metaphysicam) *aliud habere per essentiam physicam hoc, quod est, esse necessitatem moralem.* Hucusque *Izquierdus*. Vide etiam *Ruizium* de Scientia, Disp. 80. sect. 7. & seqq.

ctum non esse. Dici quoque potest, simul atque Deus aliquid creare decrevit, exoriri velut pugnam possibilium omnium, existentiam ambientium; atque ea, quæ simul juncta plurimum *realitatis*, plurimum *perfectionis*, plurimum *intelligibilitatis*, producunt, victoriam reportare, & ad existentiam admitti. Verum quidem est, hanc pugnam omnem non, nisi idealem, esse, hoc est, non esse, nisi conflictum rationum in intellectu perfectissimo, qui non potest committere, quin agat modo perfectissimo, nec consequenter optimum eligat. Interim tenetur Deus necessitate morali, ita res efformare, ut melius fieri nihil possit: alioqui non alii solùm invenirent, quod in eo reprehenderent, quod facit, sed, quod magis est, nec ipsemet suo opere contentus foret, ejusque imperfectionem sibi improperaret, quod divinæ naturæ felicitati summæ adversatur. Hæc continua proprii defectûs, sive imperfectionis, conscientia inevitabilem ei dolorem adferret, uti *Bælius* alia occasione monet (p. 953.)

202. In argumento *Diroysii* falsum adsumitur, dum dicitur, nihil posse mutari, nisi transeundo a statu minùs bono ad meliorem, vel a meliori ad minùs bonum; atque ita, si Deus optimum fecerit, hoc productum mutari non posse; fore ergò substantiam æternam, fore Deum. Sed non video, cur res aliqua speciem boni malive mutare non valeat, sine mutatione gradûs. Sic transeundo a voluptate Musices ad Picturæ delicias, vel *vice versâ* ab oculorum oblectatione ad blandimenta aurium; idem voluptatis gradus utrobique esse poterit, ita ut posterior præ priori solam habeat prærogativam novitatis. Si fieret quadratura circuli, vel (ut similiter loquar) circulatura quadrati, hoc est, si circulus in quadratum æquale mutaretur, vel quadratum in circulum, difficile dictu esset, absolutè loquendo, & nullum usum specialem spectando, lucrumne foret, an damnum? Ita optimum in aliud prorsùs æquivalens mutari potest, quod nec excedat, nec excedatur: intercedet tamen in ipsa mutatione ordo, & quidem optimus, qui esse possit. Si totam rerum seriem sumas, optimum nihil habet æquale, sed pars aliqua seriei potest æquari alteri parti ejusdem seriei. Præterquàm quòd dici posset, totam rerum seriem infinitam esse posse possibilium optimam, quamvis id, quod in qualibet temporis parte per totum Universum existit, non sit optimum. Fieri ergò posset, ut Universum melius semper procederet, si talis esset natura rerum, ut simul & semel optimum adtingi non sit integrum. Verùm problematis hujusmodi difficilis est dijudicatio.

203. Ait *Bælius* (p. 1064.) quæstionem, an Deus res perfectiores, quàm condiderit, condere potuerit, etiam esse difficillimam, & rationes in utramque partem militare validissimas. Sed, meâ sententiâ, perinde est, ac si quæreretur, an actiones Dei cum perfectissima sapientia, maximaque bonitate, consentiant. Res oppidò mira est, mutatis aliquantùm terminis, dubia reddi ea, quæ, benè intellecta, sunt clarissima. Nec ratio-

rationes, in contrarium militantes, ullius sunt roboris, cùm in sola defectuum adparentia fundentur, & objectio, qua *Bælius* probare contendit, quòd lex optimi veram Deo metaphysicam necessitatem imponeret, illusio mera est, e solo terminorum abusu profecta. Aliter alias sentiebat *Bælius*, cùm *R. P. Malebranchii* sententiæ, non multùm hìc a mea discrepanti, adplaudebat. Sed, postquàm *Antonius Arnaldus Malebranchium* scriptis impetivit, mutavit mentem *Bælius*, & suspicandi ratio est, dubitandi propensionem, in ipso cum ætate crescentem, non parùm ad hanc mutationem contulisse. Vir sine dubio magnus fuit *Arnaldus*, & auctoritatis ejus haud parvum est momentum, nec pauca benè notavit in suis Libris adversus *Malebranchium*, sed immeritò oppugnavit ea, quæ præclarus ille Scriptor nostris de optimi regula jam dictis adfinia docuit.

204. Scilicet excellens Librorum de Inquisitione Veritatis Auctor, a Philosophia ad Theologiam transiens, denique Tractatum insignem edidit de Natura & Gratia, in quo more suo ostendit (quemadmodum a *Bælio* in Cogitationibus diversis circa Cometas, cap. 234. explicatum est) eventus, e legum generalium executione prodeuntes, non esse objecta voluntatis alicujus divinæ particularis. Verum quidem est, eum, qui vult rem aliquam, velle etiam quodammodo omnia, illi rei necessariò adnexa, & consequenter Deum leges generales velle non posse, quin etiam quodammodo velit omnes particulares effectus, inde necessariò pullulaturos: sed semper etiam verum manet, effectus illos particulares propter se, suique gratia, non intendi, quod ipsum significatur, dum dicitur, eos *voluntate particulari* & directa non intendi. Extra omne dubium est, quin Deus, extrorsum acturus, modum agendi elegerit, ente summè perfecto dignum, hoc est, infinitè simplicem & uniformem, & nihilominùs infinitè fœcundum. Immò concipi potest, juxta *Malebranchium* (xxxx), quod hic per *voluntates generales* agendi modus, quanquam ex illo oriri deberent aliqua superflua, (immò mala, si seorsim sumantur, quod addo) potior Deo visus sit modo magis composito, magisque regulari

(xxxx) Aliquando, *scribit ill.* Bilfingerus *de Orig. mali*, p. 156. §. 216. *Malebranchio* id vitio Eruditi vertunt; soli viarum simplicitati virum ingeniosissimum adtendisse: id *non arbitror*, neque excusam memini fœcunditatem; simplicitati, putem, ideò insistere, quòd ante ipsum discrtè illam non urserint Eruditi, & momentum trahat tamen, cæterùm supposuisse multitudinem finium eandem, quam alii viis longioribus & anfractuosioribus obtineri supponant. « Conjecturæ certitudinem historicam monstrat *idem Vir ill.* in Dilucidd. Philos. §. CXXXV. not. ** prolato *ex Diario Parisino*, *A.* 1705. *d.* 20. *Apr. p.* 390. loco, *Malebranchium* concernente: *Qu'afin que Dieu voulant créer, choisisse avec sagesse dans tous les ouvrages possibles un ouvrage plûtôt qu'un autre, il faut, non que l'ouvrage soit le plus parfait en lui-même, qui se puisse; mais, que le composé de l'excellence de l'ouvrage, & de la sagesse des voyes, soit tel, qu'il porte davantage le caractère des attributs divins, que tout autre ouvrage joint à toute autre voye.* Conf. infr. §. 210.

gulari (yyyy). Nihil est (judice *Bælio*, dum suas de Cometis cogitationes scriberet) adcommodatius hac hypothesi ad sexcentas difficultates contra Providentiam divinam enodandas: *Interrogare* (inquit) *quare Deus tam multa, hominibus magis depravandis idonea, condiderit, idem foret, ac quærere, quare Deus meditatum opus suum (quod non, nisi infinitè pulchrum, esse potest) per vias simplicissimas, maximeque uniformes, perfecerit, & cur non potiùs per complicationem decretorum, sibi mutuò obstantium, liberi arbitrii humani abusum impedierit.* Addit, *miracula, utpote voluntates particulares, finem Deo dignum habere debere.*

205. His fundamentis insignes animadversiones superstruit (cap. 231.) circa injustitiam eorum, qui de improborum prosperitate conqueruntur. *Ausim dicere* (inquit) *eos omnes, quibus mira accidit improborum prosperitas, Dei naturam esse parum meditatos, & causæ, cuncta gubernantis, officia ad providentiæ prorsùs subalternæ modulum exegisse, quod est pusillæ mentis. Quid ergo? An, postquàm Deus causas, alias liberas, alias necessarias, mixtura manifestandis infinitæ suæ sapientiæ miraculis idonea, condidit, oportebit eum leges constituere liberarum causarum naturæ conformes, sed adeo instabiles, ut vel minimum, quod homini queat accidere, incommodum eas cum libertatis humanæ ruina funditus everteret? Ridetur aliquis Urbis Præfectus, qui præscriptiones & mandata mutaret, quoties alicui contra ipsum murmurare liberet; & Deus, cujus leges bonum tam universale respiciunt, ut fortasse, quidquid nobis adspectabile est, instar adpendiculæ duntaxat, legum illarum particeps sit, legibus suis derogare tenebitur, quia hodie uni, cras alteri, minùs adridebunt; & nunc superstitiosus aliquis, falsò judicans, monstro aliquo funesti quidpiam portendi, ab errore suo ad nefarium sacrificium faciet gradum; nunc bona quæpiam anima, quæ nihilominùs non tanti virtutem æstimat, ut satis esse supplicii judicet, virtute carere, scandalum patietur, hominem improbum ditescentem, & firma valetudine utentem, videns? Quid falsius de generali Providentia cogitari potest? Cumque apud omnes in confesso sit, hanc naturæ legem, ut debile fortiori cedat, sapienter esse sancitam, & ridiculum fore, velle, ut, dum lapis in vas aliquod fragile, domini sui delicias, cadit, Deus illi legi deroget, ut vasis istius dominum a mœrore liberet; nonne fatendum est, etiam esse ridiculum contendere, ut Deus eandem infringat legem, quo impediat, ne improbus probi spoliis ditescat? Sanè quo magis improbus ad conscientiæ & honoris stimulos occalluit, eo viribus est homine probo superior, ita, ut si Virum probum adgrediatur, hunc, spectato naturæ cursu, succumbere necesse sit; &, si ærario publico admoveantur ambo, secundùm eundem naturæ cursum necesse est, improbum magis ditescere, quàm probum, prorsus sicut ignis vehemens plus ligni devorat, quàm*

(yyyy) Addit *Interpr. Lat.* (quanquam meo judicio modus regularis etiam voluntatibus generalibus magis debeat esse conformis.)

quàm ſtramineus. Qui vellent improbum aliquem in morbum incidere, perindè iniqui ſunt, atque ii, qui, lapide in vitrum delapſo, vitrum manere illæſum vellent; nam ejus organa ſunt ita temperata & compoſita, ut nec alimenta, quæ ſumit, nec aër, quem reſpirat, ſecundùm naturæ leges, ejus valetudinem labefactare queant. Atque adeò, qui de ejus ſanitate queruntur, Deum leges, a ſe ſtatutas, non violaſſe conqueruntur; in quo tantò ſunt iniquiores, quòd per combinationes & concatenationes, quarum Deus ſolus auctor eſſe poterat, ſæpè contingat, ut naturæ curſus peccati punitionem adducat.

206. Magnoperè dolendum eſt, *Bælium* tam citò deſerere viam, quam, tam præclarè de Providentia differendo, feliciter ingreſſus fuerat, nam fructum minimè pœnitendum feciſſet, &, pulchra dicendo, ſimul quoque bona dixiſſet. Ego R. P. *Malebranchio* adſentior, Deum res facere ratione ſe digniſſima. Verùm circa *voluntates generales & particulares* paullò longiùs, quàm ipſe, progredior. Cùm Deus nihil ſine ratione facere poſſit, etiam dum agit miraculosè, ſequitur, nullam eum circa eventus individuos habere voluntatem, quæ non ſit veritatis alicujus, vel voluntatis, generalis conſectarium. Undè dicerem, Deum nunquam habere *voluntates particulares*, quales *Malebranchius* intelligit, hoc eſt, *particulares primitivas.*

207. Immò arbitror, *Miracula* (zzzz) nihil in hoc habere, quo a cæteris,

(zzzz) Conf. quæ *ill. Vir* ſuprà diſputavit *Theod.* §. 54. & §. 64. *not.* (ddd) patebit, hanc doctrinam *Spiritûs Sancti operationibus, illuminationi, converſioni, regenerationi, aliiſque ordinariis in Regno Gratiæ mutationibus*, nequaquam obeſſe. Finis miraculorum quæritur in regno gratiæ, non in regno naturæ; quoniam ſcil. hic intercedit arbitrium creaturæ, quæ ſuo facto in ejus modi ſtatum incidere poteſt, ut media naturalia eidem reparando ſint inſufficientia, & univerſitas ſpirituum majoris eſt Deo, quàm agentia naturalia, adhibet utique Deus miracula, ſuntque ita ea opera ſapientiæ, quæ effectus & fines longè præſtantiores producunt, quàm aliàs obtinerentur. Quando verò ſtatuitur, *in optimo mundo pauca eſſe debere miracula*, per hoc momentum neque paucitas, neque multitudo miraculorum, *abſolutè* loquendo, adſeritur, ſed divinæ ſapientiæ relinquitur, quæ præſtat totidem, quot ad œconomiam Gratiæ conducunt. *Comparatè* hæc intelligenda, eam nempe rationem agendi perfectiorem eſſe, quæ paucis utatur mediis extraordinariis, pluribus naturalibus, dummodò fines divini æqualiter obtineri queant; major enim ſic mediorum & finium conſenſus. V. ill. *Bilfingeri* Dilucidd. Philoſ. §. CCXXV. §. CCXXVIII. ubi addit: *Quando* hunc *Mundum dicimus*, omnia *hoc vocabulo involvimus, quæcumque in illo fiunt*, naturalia & ſupernaturalia. *Itaque & miracula in hoc mundo futura quoad ſtatum ſuum idealem comprehenſa ſunt in conſilio divino, & quoad realem eveniunt ſecundùm ejus conſilium.* Conf. *Theod.* 206. 207. *Eſt igitur* hic *mundus optimus* cum his *miraculis, non ſine illis. Ideoque* fiunt ex ſapientia, *non excluduntur per illam.* Denique, ubi ill. Vir de ſuo Syſtemate celebrat, *removere miracula ſuperflua*, §. 208. reſpicit ad Syſtema Carteſianum, in quo cuncta fieri deberent per miracula, §. 207. neque vult dicere, *cuncta fieri ſuperflua, præter unum & alterum*, quam cogitationem ipſe nexus verborum refellit.

teris eventibus distinguantur; namque rationes ordinis, naturali superioris, ad miracula perpetranda Deum permovent. Unde nollem cum *Malebranchio* dicere, Deum legibus generalibus derogare, quotiescumque ordo exigit; neque enim uni legi derogat, nisi per aliam legem magis adplicabilem, &, quod ordo postulat, non potest non esse conforme regulæ ordinis, quæ ex legibus generalibus infima non est. Miraculorum (rigidissimè sumtorum) character est, ut per rerum conditarum naturas explicari non possint. Quare, si Deus legem generalem conderet, vi cujus corpora se mutuò adtraherent, ejus executionem, nisi per miracula perpetua, obtinere non posset. Pariter, si Deus corporum humanorum organa vellet animæ voluntatibus conformari, juxta *systema causarum occasionalium*, hæc quoque lex non, nisi per miracula perpetua, executioni mandaretur.

208. Itaque existimandum est, inter regulas generales, non absolutè necessarias, a Deo eligi illas, quæ magis naturales sunt, quarum ratio faciliùs reddi potest, & quæ ad reddendam etiam aliarum rerum rationem magis conducunt. Atque hoc absque dubio omnium pulcherrimum est, & maximè placet; & quamvis *Systema harmoniæ præstabilitæ* non aliundè necessarium foret, uti certè est, dum miracula superflua removet, Deus illud elegisset, quia maximè harmonicum est. Viæ Dei simplicissimæ sunt, maximeque uniformes: nempè quia regulas eligit, mutuò se quam minimum limitantes. Sunt etiam *fœcundissimæ* omnium, spectata *simplicitate viarum*. Perindè ac si dicas, ædificium fuisse optimum omnium, quæ eadem expensa fieri potuerunt. Immò possunt hæ duæ conditiones, simplicitas atque fœcunditas, ad unicam reduci, videlicet quòd possibilium maximam perfectionem producat, & hoc pacto R. P. *Malebranchii* Systema in meum recidit. Nam si effectus supponeretur major, viæ autem minùs simplices, censeo posse dici, quòd, omnibus computatis atque perpensis, effectus ipse foret minùs magnus, habitâ ratione non modò effectûs finalis, sed etiam effectûs medii. Nam sapientissimus facit, quoad potest, ut *media* sint quodammodo *fines*, hoc est, desiderabilia, non solùm quia *faciunt*, sed etiam quia *sunt*. Viæ magis compositæ nimiùm fundi, nimiùm spatii, nimiùm loci, nimiùm temporis, occupant, quæ meliùs impendi potuissent (aaaaa).

209. Jam si ad perfectionem summam omnia reducantur, ad nostram legem optimi fit reditus. Perfectio enim complectitur non solùm *bonum morale* & *bonum physicum* creaturarum intelligentium, sed etiam *bonum* illud, quod non nisi *metaphysicum* est, quodque creaturas ratione destitutas

(aaaaa) Hæc ill. Viri verba sua quoque facit in tractatione hujus materiæ ill. *Bilfingerus* de *Orig. Mali*, §. 215. ubi ita concludit: Sapientiorem *dic esse, qui* eundem *finem obtineat* brevius; *esse, qui medio* eodem plus *obtineat*; magis *igitur* & illum, *qui* breviori *viâ* plus *finium obtineat*.

tas etiam respicit. Unde efficitur, malum, quod in creaturis rationalibus supereſt, evenire ſolum concomitanter, nec per voluntates antecedentes, ſed per voluntatem conſequentem, tanquam involutum in opere ſive idea poſſibili optima; bonum autem metaphyſicum, omne complectens, eſt cauſa, cur dandus aliquando locus ſit malo phyſico, maloque morali, uti plus ſimplici vice explicavi. Ab hoc Syſtemate non multùm alieni fuiſſe Stoici veteres comperiuntur, ut *Bælius* ipſe advertit Dictionarii Articulo *Chryſippus* litt. T. Juvat ejus verba referre, ut eum ſibi quandoque opponamus, & ad præclaras ſententias, olim a ſe adſertas, reducamus. *Chryſippus* (inquit, pag. 939.) *in ſuo de Providentia Opere hanc inter alias quæſtionem examini ſubjecit: an natura ipſa rerum, vel providentia, mundi & generis humani conditrix, morbos etiam, quibus homines obnoxii ſunt, produxerit? Reſpondet, primarium naturæ finem non fuiſſe, homines reddere morboſos, id enim bonorum omnium cauſæ minimè congrueret; ſed, dum magna multa optimè ordinata & utiliſſima molitur ac producit, comperit, adnaſci quædam inconvenientia, atque adeò hæc primigenio ejus conſilio & ſcopo non fuere conformia; occurrerunt enim in ſerie operis, & tanquam conſectaria duntaxat exſtiterunt. Quod corporis humani formationem attinet, inquiebat* Chryſippus, *ſubtilior idea, ipſaque adeo utilitas operis, exigebant, ut caput ex oſſiculorum tenuium textura conſtaret, ſed ex hoc ipſo illud capiti incommodum ingruebat, quod ictibus non poſſet reſiſtere. Parabat natura ſanitatem, ſimulque debuit oſtium aperiri morbis, quaſi concomitanter. Eadem eſt de virtute ratio; actio directa naturæ, quæ virtutem progenuit, vitia concomitantia præparavit. Verbum verbo non reddidi, quare ipſa* Auli Gellii *verba Latina ſubdo, in commodum eorum, qui hanc linguam callent.* (*Aulus Gellius* Lib. 6. cap. 1.) Idem *Chryſippus* in eod. Lib. (quarto, » περὶ προνοίας) tractat conſideratque, dignumque eſſe id quæri putat, εἰ » αἱ τῶν ἀνθρωπῶν νόσοι κατὰ φύσιν γίνονται, id eſt, naturane ipſa rerum, vel » providentia, quæ compagem hanc mundi & genus hominum fecit, mor» bos quoque, & debilitates, & ægritudines corporum, quas patiuntur » homines, fecerit. Exiſtimat autem, non fuiſſe hoc principale naturæ » conſilium, ut faceret homines morbis obnoxios. Nunquam enim hoc » conveniſſe naturæ auctori, parentique rerum omnium bonarum. Sed » quum multa, inquit, atque magna gigneret pareretque aptiſſima & » utiliſſima, alia quoque ſimul adnata ſunt incommoda, iis ipſis, quæ » faciebat, cohærentia: eaque non per naturam, ſed per ſequelas quaſ» dam neceſſarias facta dicit, quod ipſe adpellat κατὰ παρακολούθησιν. Sicut, » inquit, quum corpora hominum natura fingeret, ratio ſubtilior, & » utilitas ipſa operis, poſtulavit, ut tenuiſſimis minutiſque oſſiculis caput » compingeret. Sed hanc utilitatem rei majoris alia quædam incommo» ditas extrinſecùs conſecuta eſt, ut fieret caput tenuiter munitum, & » ictibus offenſionibuſque parvis fragile. Proinde morbi quoque & ægri» tudines

» tudines partæ ſunt, dum ſalus paritur. Sic hercle, inquit, dum virtus » hominibus per conſilium naturæ gignitur, vitia ibidem per adfinitatem » nata ſunt. *Non arbitror*, (addit *Bælius*) *hominem ethnicum, lapſus primi hominis ignarum, quem non, niſi revelatione, diſcere potuimus, quique vera miſeriarum noſtrarum origo eſt, quidquam rationi magis conſentaneum dicere potuiſſe: quodſi ejuſmodi plura Operum* Chryſippi *fragmenta, aut potiùs, ſi ipſa* Chryſippi *Opera exſtarent, meliorem de eleganti Viri ingenio opinionem haberemus.*

210. Nunc converſam in *Bælio* mutato ſcenam videamus: Poſtquam in Reſponſione ad Quæſita Provincialis, cap. 155. (pag. 962. Tom. 3.) retuliſſet hæc *Jaquelotii* verba, quæ mihi valde probantur: *Ordinem Univerſi mutare res eſt momenti infinitè majoris, quàm hominis probi proſperitas.* Addit: *Hæc cogitatio habet aliquid, quod aciem oculorum præſtringit: P.* Malebranchius *eam in pulcherrima luce collocavit, & Lectoribus quibuſdam perſuaſit, Syſtema ſimplex & fœcundiſſimum ſapientiæ Dei convenire magis, quàm Syſtema magis compoſitum, & proportione ſpectata minùs fœcundum, ſed præveniendis anomaliis magis idoneum.* Bælius *e numero eorum fuit, qui hoc pacto nodum a* Malebranchio *mirabiliter ſolvi cenſuerunt*, (*Bælius* ipſe loquitur) *ſed vix acquieſcere his poteſt, qui Libros* Arnaldi *adversùs hoc Syſtema legerit, & vaſtam immenſamque Entis perfectiſſimi ideam perpenderit. Hac ideâ docemur, nihil eſſe Deo facilius, quàm opus ſimplex, fœcundum, regulare & ſimul creaturis omnibus commodum, deſignare & exequi.*

211. Cùm olim in Gallia verſarer, Dialogum Latinum a me conſcriptum de cauſa mali, deque juſtitia Dei, cum *Arnaldo* communicavi, idque non modò ante inchoatas ipſum inter & R. P. *Malebranchium* contentiones, ſed etiam ante vulgatum de inquirenda Veritate Librum. Eo Dialogo principium illud, quod hic a me propugnatur, nempe, peccatum ideò permiſſum fuiſſe, quia in optima Univerſi idea involvebatur, jam tunc uſurpabam; nec eo efferari viſus eſt *Arnaldus*. Sed ſubnatæ deinde cum *Malebranchio* contentiunculæ talia adtentiùs expendendi, ſeveriusque dijudicandi, anſam ei præbuerunt. Interim non uſquequaque placet mihi modus, quo rem hic exprimit *Bælius*, nec opinor, *Syſtema magis compoſitum, minuſque fœcundum, præveniendis anomaliis magis adcommodatum eſſe poſſe.* Regulæ ſunt voluntates generales, & quo plures obſervantur regulæ, eo plus obtinetur regularitatis; ſimplicitas fœcunditaſque ſunt ſcopus regularum. Si opponas, Syſtema valdè uniforme fore ſine anomaliis, reſpondeo, ipſam uniformitatem nimiam fore anomaliæ genus, & harmoniæ regulas offenſuram. *Et citharœdus ridetur chorda qui ſemper oberrat eadem.* Cenſeo itaque, Deum ſequi poſſe ideam ſimplicem, fœcundam, regularem; ſed non arbitror, eam, quæ optima maximeque regularis eſt, ſimul eſſe ſemper creaturis omnibus commodiſſimam, &

hoc

hoc *a posteriori* colligo ; nam illa, quam Deus elegit, talis non est. Id ipsum verò etiam *a priori* ostendi, in exemplis e Matheſi petitis, quorum unum ſuppeditabo. Origeniſta aliquis, qui creaturas omnes rationales demùm fore felices volet, faciliùs adhuc acquieſcet. Dicet, uti de paſſionibus hujus temporis dicit Apoſtolus, ærumnas, finem habituras, non poſſe cum æterna felicitate comparari.

212. Illud hac in re fallit, uti aliàs notavi, quòd facilè exiſtimemus, id, quod in toto optimum eſt, etiam eſſe inter poſſibilia omnia optimum in partibus ſingulis. Sic enim in Geometria diſſerimus, ubi de *maximis* & *minimis* agitur. Si via ab A ad B eſt poſſibilium omnium breviſſima, & hæc via tranſit per C, neceſſe eſt, hanc viam ab A ad C, partem illius, etiam eſſe poſſibilium omnium breviſſimam. Verùm a *quantitate* conſequentia non ſemper benè procedit ad *qualitatem*, uti nec ea, quæ ab æqualibus ducitur ad ſimilia. *Æqualia* namque ſunt, quorum quantitas eſt eadem, & *ſimilia*, quæ ſecundùm qualitates non differunt. B. *Sturmius* (bbbbb), celebris Altorfii Noricorum Mathematicus, cùm in Belgio ageret juvenis, Libellum edidit inſcriptum: *Euclides Catholicus*, in quo, hortatu B. *Erhardi Weigelii*, ſui quondam Præceptoris, exactas & generales in rebus non Mathematicis regulas tradere conabatur. In hoc libro transfert ad ſimilia, quod de æqualibus ab *Euclide* fuerat enunciatum, & hoc axioma procudit: *Si ſimilibus addas ſimilia, tota ſunt ſimilia*; ſed ad novam hanc regulam vindicandam tot limitationibus opus fuit, ut ſatius fuiſſe futurum arbitror, ſi ſtatim cum reſtrictione dixiſſet: *ſi ſimilibus ſimilia addas ſimiliter, tota ſunt ſimilia.* Hinc etiam crebrò poſtulare ſolent Geometræ *non tantùm ſimilia, ſed & ſimiliter poſita.*

213. Diſcrimen hoc inter quantitatem & qualitatem etiam in re præſenti eluceſcit. Pars viæ breviſſimæ inter duo extrema eſt etiam via breviſſima inter extrema hujus ipſius partis: ſed pars totius optimi non neceſſariò eſt optimum, quod ex hac parte effici poterat; cùm pars rei pulchræ non ſemper pulchra ſit, nam ex toto extrahi, vel in toto ſumi modo irregulari poteſt. Si bonitas & pulchritudo ſemper in aliquo abſoluto & uniformi conſiſterent, uti extenſio, materia, aurum, aqua, aliaque corpora, quæ homogenea vel ſimilaria ſupponuntur; dicendum eſſet, partem boni & pulchri fore bonam & pulchram, uti eſt ipſum totum, cum pars quælibet ſemper ſimilis toti foret; ſed aliud eſt in relativis. Exemplum, e Geometria depromtum, mentem meam declarabit.

214. Eſt quædam *Geometriæ* ſpecies, quam *Jungius* (ccccc) Hamburgenſis,

(bbbbb) *Jo. Chriſtoph. Sturmius*, Prof. Phyſ. & Math. Altorf. natus A. 1635. Neoburg. denatus Altorf. 1703. *V. vitam ejus* in *Hiſtoria Biblioth. Fabricianæ*, P. V. p. 439. 440.

(ccccc) *Joach. Jungius*, A. 1587. natus, obiit 1657. d. 23. Sept. Scripſit inter alia multa *Geometriam Empiricam*, ab ill. Viro hic citatam, qui eum aliàs *Virum verè philoſophum* ſalutat, in *Coll. Epp. Kortholt.* T. II. p. 86.

genſis, Vir inter ævi ſui præſtantiſſimos meritò numerandus, *Empiricam* nuncupabat. Utitur illa experientiis demonſtrativis, & plurimas *Euclidis* propoſitiones, eas præcipue, quæ duarum figurarum æqualitatem ſpectant, comprobat, ſecando unam in fruſta, eaque rursùs jungendo ad conſtruendam alteram. Hac ratione ſi duorum laterum trianguli rectanguli quadrata in partes ſeces, uti oportet, & has partes debito modo ordines, fiet inde quadratum hypothenuſæ, & hoc eſt quadrageſimam ſeptimam Libri primi *Euclidis* propoſitionem empiricè demonſtrare. Jam poſito, quòd horum fruſtorum, e duobus quadratis minoribus exciſorum, aliqua intercidant, deerit aliquid quadrato majori, inde efformando, & compoſitum illud defectuoſum non modò non placebit, ſed potiùs erit inſigniter deforme. Quodſi fruſta, quæ remanſerunt, & compoſitum illud vitioſum conſtruunt, abſque reſpectu ad majus iſtud quadratum, ad quod conflandum adhibenda erant, ſumerentur, aliter omninò coordinari inter ſe deberent, ut compoſitum inde tolerabile conflaretur: ſed ſimul atque fruſta illa deperdita rurſus comparuerint, & compoſiti vitioſi lacunam repleverint, prodibit inde res quædam pulchra atque regularis, nempè majus quadratum integrum: & compoſitum hocce completum tolerabili illo compoſito longè pulchrius erit, quod ex ſolis fruſtis non deperditis coaluerat. Compoſitum completum Univerſo planè integro reſpondet; vitioſum, quod eſt completi pars, parti Univerſi, in qua defectus deprehendimus, a rerum Auctore toleratos, quia cæteroqui, ſi vitioſam hanc partem reformare, ac compoſitum inde tolerabile efformare voluiſſet, totum ipſum non æquè fuiſſet elegans; nam vitioſi compoſiti partes, meliùs diſpoſitæ ad conflandum ex illis tolerabile compoſitum particulare, non potuiſſent adhiberi, ut oportet, ad compoſitum totale perfectumque conſtruendum. Hæc per tranſennam videbat *Thomas Aquinas*, dùm dixit: *Ad prudentem gubernatorem pertinet, negligere aliquem defectum bonitatis in parte, ut faciat argumentum bonitatis in toto.* (*Thom.* contra gent. Lib. 3. cap. 71.) *Thom. Gatakerus* (ddddd) in notis ad Librum *Marci Aurelii*, (Lib. 5. cap. 8. apud *Bælium*) citat etiam Auctorum loca, dicentium, ſæpè

(ddddd) *Thomas Gatakerus*, Londini natus A. 1574. 4. Sept. denatus Cantabrigiæ A. 1654. d. 27. Jun. fuit eruditiſſimus Theol. & Criticus, plurimaque ſcripſit, inter quæ quidem eminet ipſius fœtus quadraginta annorum, *M. Antoninus*, novâ verſione donatus, diſtinctus ſectionibus, prolegomenis luculentis de Philoſophiæ Moralis Stoicæ præ Epicureorum dogmatis præſtantia, teſtimoniis de Auctore copioſis & ſelectis, locorum parallelorum & variarum lectionum diligenti ad oram notatione, & uberrimo atque elaboratiſſimo commentario illuſtratus, qui Stoicorum de moribus præceptorum ſcitorumque quoddam veluti copiæ cornu præſtare lectori poteſt, & acutis in omne genus ſcriptorum, etiam ſacrorum, obſervationibus, veluti gemmis, eſt diſtinctus, &c. Cantabrig. 1652. 4. dein Londini A. 1699. 4. & cum *Andr. Dacerii* obſervationibus additis 1707. 4. optimè Trajecti A. 1697. fol. curâ Cl. *Hermanni Witſii*. Habemus etiam ed. Oxon. Græco-Lat. 1680. 12. & 1704. 8.

sæpè malum partium esse bonum totius.

215. Nunc ad instantias *Bælii* redeamus: fingit ille animo Principem (p. 963.) qui urbem conditurus, ex pravo judicio magnificam illam, & architecturâ audaci singularem, quam incolis usquequaque commodam, esse malit. At si hic Princeps verè magnanimus foret, opus commodum magnifico præferret. Ita quidem judicat *Bælius*: crediderim tamen ego, contingere aliquando posse, ut palatii structura elegans quorundam e famulitio commodis jure meritoque præferatur. Sed fateor, ædificium, quantumvis concinnum, si incolis morbos adferat, vitiosum fore, modò habita simul ratione elegantiæ, commoditatis atque valetudinis, melius aliquid constrúi potuisset. Fieri namque potest, ut hæc omnia simul obtineri nequeant, utque arcem, quæ si ad boreale montis latus, quod salubrius habetur, exstruatur, inconcinna prorsùs & inamœna esse debeat, ad meridiem præstet collocari.

216. Objicit præterea *Bælius*, verum quidem esse, quòd Legislatores nostri nunquam leges, singulis privatis commodas, excogitare possint, *Nulla lex satis commoda omnibus est; id modò quæritur, si majori parti & in summam prodest.* (*Cato* ap. *Livium* L. 34. circa init. (eeeee)). Sed hujus rei causam esse, quia illi ob circumscriptam ingenii sui perspicaciam coguntur ad leges confugere, quæ, pensitatis omnibus, utiles magis sunt, quàm noxiæ. Quorum nihil in Deum cadere potest, utpote qui potentia intelligentiaque non minùs, quàm bonitate ac vera magnitudine, infinitus est. Respondeo, cùm Deus optimum possibilium eligat, nullam ei perfectionum suarum limitationem objici posse, & in Universo non modò bonum esse malo potius, sed etiam malum ipsum augendo bono prodesse.

217. Observat etiam, Stoicos ex hoc principio impietatem quandam hausisse, dum ferenda æquo animo mala esse dicebant, utpote necessaria non solùm sanitati & integritati Universi, sed etiam felicitati, perfectioni, & conservationi Dei, illud gubernantis. Quod *Marcus Aurelius* Imperator Soliloquiorum libro quinto, capite octavo, expressit. *Duplici ratione* (inquit) *diligas oportet, quidquid evenerit tibi, altera, quod tibi natum & tibi coordinatum, & ad te quodammodo adfectum est; altera, quod Universi Gubernatoris prosperitatis & consummationis, atque adeo permansionis ipsius procurandæ* (τῆς εὐοδίας καὶ τῆς συντελειας καὶ συμμονῆς αὐτῆς) *ex parte causa est.* Non admodum, fateor, rationi consentaneum est hoc magni illius Imperatoris præceptum, qui alioqui multa præclara præcepit. Illud, *diligas oportet*, (φέρειν χρῆ) nihil valet; neque enim ideò res quæpiam amabilis evadit, quia necessaria est, aut alicui destinata vel adfecta: nec, quod mihi malum esset, ideo malum esse cessabit, quia Domino meo bonum est futurum, nisi bonum istud in me redundet. Quod bonum

(eeeee) Cap. 2.

eſt in Univerſo, ex eo inter cætera cernitur, quòd generale bonum reapſe fiat bonum eorum proprium, qui boni omnis auctorem diligunt. Sed Imperatoris hujus & Stoicorum error primarius in eo ſitus erat, quòd Univerſi bono delectari Deum debere putabant, quia Deum tanquam Mundi animam concipiebant. Nihil noſtro dogmati cum errore iſto commune eſt. Deus, juxta nos, eſt *Intelligentia Extramundana*, uti *Martianus Capella* (fffff) eum vocat, vel potiùs *Supramundana*. Præterea Deus agit, ut benefaciat, non ut ſibi benè ſit. *Melius eſt dare, quàm accipere*: Beatitudo ejus ſemper perfecta eſt, augmentique, ſive intùs, ſive foris, incapax.

218. Veniamus ad præcipuam objectionem, quam in nos, *Arnaldo* duce, *Bælius* intorquet. Bicornis ea eſt; contendunt enim, aut Deum eſſe neceſſitati obnoxium, & neceſſariò agere, ſi optimum creare teneatur, aut ſaltem futurum fuiſſe impotentem, ſi aptiorem ad peccata, aliaque mala, excludenda viam reperire non potuiſſet. Hoc qui objicit, eo ipſo negat, hoc Univerſum eſſe optimum, & Deum in optimum ferri debere. Multis in locis huic argumento fecimus quod ſatis eſt, & Deum non poſſe non producere optimum probavimus; quo poſito, ſequitur, mala, quæ nos experimur, non potuiſſe cum ratione ex Univerſo excludi, quoniam ea illi inſunt. Videamus nihilominùs, quid egregii hi Duumviri nobis opponant, aut potiùs videamus, quid objiciat *Bælius*, qui ſe ex *Arnaldi* ratiociniis profeciſſe profitetur.

219. *Fierine poſſet* (ait cap. 151. Reſponſ. ad Provinc. Tom. 3. pag. 890.) *ut natura illa, cujus bonitas, ſanctitas, ſapientia, ſcientia, potentia, ſint infinitæ, quæ virtutem amet ſummè, & ſummè vitium oderit, uti ejus idea clara diſtinctaque nobis oſtendit, & omnis ferè Scripturæ pagina teſtatur, nullam in virtute rationem, finibus ſuis obtinendis congruam proportionatamque, reperire potuerit? Fierine poſſet, ut hanc ei rationem ſuppeditaverit ſolum vitium? E contrario potiùs credidiſſemus, nihil huic naturæ convenire magis, quàm virtutem in opere ſuo conſtabilire, vitio prorsùs excluſo.* *Bælius* hìc juſtos excedit limites. Concedo vitium aliquod cum optima Univerſi idea cohærere, non tamen ipſi largior, quod Deus nullam viam aut rationem, finibus ſuis adcommodatam, in virtute reperire potuerit. Hæc objectio locum haberet, ſi virtus nuſpiam, vitium ubique dominaretur. Dicet, ſatis eſſe, quòd vitium regnet, & virtus, cum vitio comparata, valdè ſit modica & infrequens. Sed hoc ipſum nunquam ei largiar, ac reverâ arbitror, ſi res ritè perpendatur, in Creaturis ratione utentibus, quarum pauciſſimæ nobis notæ ſunt, longè plus eſſe boni, quàm mali moralis.

220. Immò nec inter homines quidem tantum eſt hujus mali, quantum paſſim dicitur: ſoli homines malignæ indolis, aut ærumnis effecti miſanthropi,

(fffff) De eo locuti ſumus in Vita §. L.

miſanthropi, qualis ille *Luciani Timon* (ggggg), pravitatem ubique inveniunt, & optimas quaſque actiones ſiniſtris interpretationibus depravant: de iis loquor, qui de induſtria id factitant, ut malas indè ſequelas eliciant, ſuiſque criminibus patrocinentur, quibus vita ipſorum turpificata eſt; ſunt enim nonnulli, qui ingenii ſolùm oſtentandi gratiâ id faciunt, quod in *Tacito* culpatum fuit. Hoc ipſum *Carteſius*, (in quadam Epiſtola) reprehendit in *Hobbeſii* Libro *de Cive*, cujus tum temporis pauca duntaxat exemplaria lucem viderant inter amicos diſtribuenda, ſed qui in altera editione, quam habemus, Auctoris ipſius adnotationibus auctior prodiit (hhhhh). Nam licèt *Carteſius* Librum hunc acuti Viri opus eſſe fateatur, obſervat tamen in eo principia quædam, effataque periculoſiſſima, eo quòd vel homines omnes improbos eſſe ponat, vel eis improbitatis anſam præbeat (iiiii). B. *Jacobus Thomaſius* in elegantibus, quas edidit, Philoſophiæ practicæ tabulis (kkkkk) ajebat, πρῶτον ψεῦδος, principium errorum Libri hujus Hobbeſiani eſſe, quod *ſtatum legalem pro naturali* ſumat, hoc eſt, quod ſtatus corruptus ei ſit pro menſura & regula, cum potiùs convenientiorem hominum naturæ ſtatum, quem *Ariſtoteles* ſpectavit,

(ggggg) Præter *Lucianum Timonem* etiam miratur *Suidas*, *Cicero* Tuſc. IV. c. 11. de Amicitia c. 24. *Plutarchus* in *Alcibiade* & *Antonio*. *Lucianus* quidem in Dialogo Τίμων ἢ Μισάνθρωπος perſtringit ineptam divitiarum cupiditatem, perverſos divitum mores, profuſionem, luxum, aſperitatem, faſtum, avaritiam, divitias denique ipſas indignis ferè obvenientes, & improbos adſentatores. Exſtat Dialogus in ed. Amſtel. 1687. 8. vol. 2. T. 1. p. 51-167. Separatim cum notis edidit *Lambertus Barlæus*, Lugd. B. 1652. 8. & *Tan. Faber* Pariſ. 1655. 4. V. *Fabric.* Biblioth. Gr. L. IV. c. XVI.

(hhhhh) Prima ejus editio, inter amicos diſtribuenda, erat Pariſienſ. 1642. 4. pòſt auctior prodiit Londin. 1655. 12. & Amſt. 1657. ap. *Ludovicum* & *Danielem Elzevirios*. Tribus autem partibus conſtant hæc *Elementa Philoſophica de Cive*, quatuor prima capita hominem ſiſtunt in ſtatu libertatis, ut hominem, decem ſubſequentia eundem ſub imperio, ut civem, quatuor reliqua, ut Chriſtianum.

(iiiii) *Ricard. Cumberland*, de Legibus Naturæ, ubi Elementa citata refutare adnititur, ed. 2da Lubec. 1683. pag. 390. Faciunt huc inprimis omnia illa, quæ in omnes homines *Hobbeſius* dixit probra; dicta etiam ſunt in ſumma imperia cujuscumque generis, atque adeò in ipſos reges, ideoque etiam in noſtrum regem. Ipſi enim reges humanam naturam non exuerunt, cum induebant purpuram. Immò regum natura manet, qualis eſſet, ſi nulla unquam civitas, aut regnum, pactis Hobbeſianis conſtitueretur. Tantùm ſcilicet abeſt, ut ab iis mutetur principis animus in melius, ut apertè doceat Hobbeſius illis eum non obligari, *de Civ. cap.* 7. §. 12. adeò ut nullam civibus injuriam facere poſſint, quantumcumque ipſos læſerint, §. 14. Itaque quæ in homines univerſaliter tanquam naturaliter & neceſſariò vera dixit, & pro fundamentis doctrinæ ſuæ civilis poſuit, ſcil. eos lupos, urſos & ſerpentes (qui ultra famem rapaces non ſunt, & non niſi laceſſiti ſæviunt,) ſævitiâ & rapacitate ſuperare, *Libro de Homine cap.* 10. naturamque eos diſſociaviſſe, & ad mutuam cædem aptos produxiſſe, *Leviath. cap.* 13. aliaque id genus multa. Hæc, inquam, omnia impingunt in regiam majeſtatem, &c. conf. ſupr. §. 172.

(kkkkk) Prodiere Lipſ. A. 1675. ultim. 1702.

vit, præ oculis habere debuiſſet. Nam ſecundùm *Ariſtotelem* id *naturale* dicitur, quod perfectioni naturæ magis convenit, ſed *Hobbeſius ſtatum naturalem* vocat eum, qui minùs artis continet, fortaſsè non reputans, in humanæ naturæ perfectione artem ipſam includi. Verùm hoc de voce diſſidium, de eo ſcilicet, quid naturale dici poſſit, tanti non eſſet momenti, niſi *Ariſtoteles* & *Hobbeſius* ſuo quiſque ſenſui juris naturalis notionem adligarent. Suprà dixi, in Libro *de falſitate virtutum humanarum* idem a me vitium obſervatum, quod *Carteſius* in *Hobbeſiano de Cive* Libro obſervarat.

221. Sed ponamus in humano genere plus eſſe vitii, quàm virtutis, uti reproborum numerus electorum numero potior eſſe ponitur; nullatenùs tamen hinc ſequetur, plus in Univerſo vitii miſeriæque eſſe, quàm virtutis ac felicitatis; immò judicandum potiùs contrarium, quia Civitas Dei quavis alia Republica poſſibili perfectior eſſe debet, utpote a Monarcharum omnium maximo optimoque condita, & adſiduè gubernata. Hac reſponſione confirmatur id, quod obſervavi ſuprà, dum de conformitate Fidei cum Ratione loquebar; videlicet objectionum paralogiſmos ex eo potiſſimùm oriri, quòd adparens cum vero confunditur: adparens, inquam, non quale ex adcurata factorum diſcuſſione emergeret, ſed quale e noſtrarum experientiarum tenuitate erutum eſt; iniquum enim foret, demonſtrationibus Rationis, & Fidei revelationibus, adparentias tam mancas, tamque parùm fundatas, æquiparare velle.

222. Cæterùm, jam notavimus, virtutis amorem, & odium vitii, quæ ad procurandam virtutis, & impediendam vitii exiſtentiam indefinitè tendunt, non eſſe, niſi voluntates antecedentes, qualis etiam eſt voluntas procurandæ felicitatis omnium hominum, & impediendæ omnium miſeriæ. Et hæ voluntates antecedentes non, niſi partem, faciunt omnium voluntatum Dei antecedentium ſimul ſumtarum, ex quarum ſumma reſultat voluntas conſequens, ſive decretum, creandi optimi: &, vi hujus decreti, amor virtutis felicitatiſque creaturarum rationalium de ſe indefinitus, qui, quàm poteſt longiſſimè, ſe protendit, modicas aliquas limitationes accipit, ob reſpectum boni generalis, quod præ oculis haberi debet. Et ſic intelligendum eſt, quòd Deus amet ſummè virtutem, & ſummè vitium oderit, & nihilominùs vitium quoddam permitti debeat.

223. *Arnaldus* ac *Bælius* videntur contendere, quòd hæc methodus explicandarum rerum, & ſtabiliendi inter omnia Univerſi ſyſtemata *optimi*, quod ab alio nullo ſuperari queat, Dei potentiam circumſcribat. *An rite perpendiſti*, inquit *Arnaldus* ad *Malebranchium* (Animadverſionum in novum Syſtema Naturæ & Gratiæ. Tom. 2. pag. 385.) *quòd, dum talia profers, primum Symboli Apoſtolici articulum convellendum ſuſcipias, quo nos in Deum, Patrem omnipotentem, credere profitemur?* Dixerat ante

(pag. 362.)

(pag. 362.) *Quis, niſi ſe ipſe excæcare voluerit, contendere poteſt, ea adminiſtratione, quæ, niſi cum funeſta illa æternæ hominum plerorumque perditionis adpendice, ſtare nequibat, bonitatem Dei manifeſtari magis, quàm alia quavis adminiſtratione, qua ſi uſus fuiſſet Deus, omnes ſalvandi fuerant?* Et quia *Jaquelotius* a principiis, a me poſitis, minimè alienus eſt, *Bælius* ei paria objicit (Reſp. ad Provinc. cap. 151. pag. 900. T. 3.) *Hujuſmodi enodationes* (inquit) *ſi adoptamus, evidentiſſimis, quas de entis ſummè perfecti natura habemus, notionibus remittere nuncium cogimur. Hæ quippe nos docent, omnia, quæ contradictionem non implicant, ipſi poſſibilia eſſe, atque adeò poſſe ab ipſo ſalvari homines, quos tamen non ſalvat: quid enim contradictionis oriretur ex eo, quòd numerus electorum major foret, quàm nunc ſit? Docemur præterea, illud, utpote ſummè beatum, nullas habere voluntates, quas exequi non poſſit. Quo igitur pacto percipiemus, velle Deum omnes homines ſalvos facere, nec tamen id poſſe? Lucem quærebamus, quæ nos iis expediret nodis, quibus conſtringimur, dum ideam Dei cum generis humani conditione comparamus, & ecce explicationes nobis obtruduntur, quæ nos in tenebras ſpiſſiores conjiciant.*

224. Omnes iſtæ machinæ expoſitione jam a nobis data difflantur. Adſentior principio *Bælii*, quod etiam meum eſt, omne, quod contradictionem non implicat, eſſe poſſibile. Verùm enim verò juxta nos, qui Deum quàm fieri poterat optimum feciſſe, aut melius, quàm fecerit, nihil facere potuiſſe, adſerimus, quique cenſemus, quòd aliter de ejus univerſo opere judicare ſit illius bonitatem aut ſapientiam lædere; dicendum eſt, contradictionem implicare, ut efficiatur quidquam, quod bonitate ſuperet ipſum optimum. Hoc enim perindè foret, ac ſi quis Deum ab uno puncto ad aliud ducere lineam breviorem rectà contenderet, idque negantes adcuſaret everſi Fidei articuli, quo in Deum, Patrem omnipotentem, credimus.

225. Poſſibilium infinitudo, quantacumque ſit, ſapientiæ Dei, poſſibilia omnia cognoſcentis, infinitudine major non eſt. Immò dici poteſt, quòd, ſi ſapientia hæc poſſibilia extenſione non ſuperat, cùm objecta intellectûs non queant ultra poſſibile progredi, quod aliquo ſenſu ſolùm eſt intelligibile, ſuperet tamen ea intenſione, ob combinationes infinitè infinitas, quas facit, & totidem reflexiones, quas ſuper iis ſtruit. Sapientia Dei, non contenta poſſibilia omnia complecti, ea ipſa penetrat, ponderat alia cum aliis, ut perfectionis imperfectioniſque gradus, robur imbecillitatemque, bonum malumque, æſtimet: ultra ipſas adeo combinationes finitas progreſſa, infinitè infinitas inſtituit, hoc eſt, infinitas Univerſi ſeries poſſibiles expendit, quarum quælibet infinitas continet creaturas; hacque ratione Sapientia divina omnia poſſibilia, jam priùs ſeparatim conſiderata, in totidem univerſalia ſyſtemata diſtribuit, quæ rursùs ſingula cum ſingulis comparat: ex his denique comparationibus ac reflexionibus

xionibus resultat electio optimi inter hæc omnia possibilia systemata, quam sapientia demum statuit, ut bonitati plenè faciat, quod satis est; id quod reapse ideam sistit Universi actualis. Atque omnes hæ divini Intellectûs operationes, quanquam ordinem aliquem, ac naturæ prioritatem, inter sese habeant, simul tamen omnes existunt, absque ulla prioritate temporis.

226. Hæc adtentè consideranti obversaturam spero ideam magnitudinis perfectionum divinarum, & maximè sapientiæ bonitatisque Dei, longè aliam ab illa, quam habere possint ii, qui Deum quasi fortuitò, ac temerè, & sine ratione, agentem faciunt. Nec video, quo pacto sententiam tam absonam effugere possint, nisi agnoverint, esse quasdam electionis divinæ rationes, easque rationes ab ejusdem bonitate desumtas: ex quo necessariò sequitur, id, quod electum fuit, præ cæteris omnibus, quæ neglecta sunt, bonitatis habuisse prærogativam, atque adeò possibilium omnium fuisse optimum. Porrò id, quod est optimum, bonitate superari nequit, neque Dei potentiam circumscribimus, dicendo, quòd impossibile nequeat efficere. Estne possibile, inquiebat *Bælius*, ut idea nulla melior sit eâ, quam Deus ad actum deduxit? Respondetur, id vel maximè esse possibile, immò necessarium, scilicet nullam esse: alioqui Deus illam prætulisset.

227. Et jam satis, opinor, confirmasse videmur, inter omnes Universi ideas possibiles unam cæteris omnibus meliorem, & a Deo infallibiliter electam fuisse. Sed *Bælius* inde vult colligere, Deum ergò non esse liberum. En verba ejus (ubi supra, cap. 151. pag. 899.) *Cùm verò disputare me credebam cum eo, qui Dei bonitatem potentiamque æquè, ac sapientiam, infinitas esse nobiscum poneret, video nunc, virum istum, ut propriè loquar, adsumere, quòd Dei bonitas atque potentia limitibus sat angustis coërceatur.* Huic quidem argumento jam suprà occurrimus: nullatenùs arctamus Dei potentiam, cùm eam *ad maximum, ad omnia*, contradictionem non implicantia, se protendere agnoscamus, sed nec arctamus ejusdem bonitatem, cùm tendat *ad optimum.* At pergit *Bælius: Nulla igitur in Deo libertas, sapientia sua necessitatur ad creandum, & ad creandum præcisè tale opus, & denique ad creandum præcisè per tales vias. Tres istæ servitutes* fatum *plus, quàm Stoicum, invehunt, efficiuntque impossibile, quidquid intra eorum sphæram non continetur. Videtur Deus, secundùm hoc systema, dicere potuisse, etiam antequàm hæc decreta formaret: non possum salvare hunc hominem, neque illum alium damnare*, quippe vetor satis, *non hoc mea permittit sapientia.*

228. Respondeo, Deum sua bonitate moveri ad creandum, ut se communicet: hæcque ipsa bonitas, sapientiæ juncta, movet eundem ad creandum optimum: hoc totam seriem, effectum viasque, complectitur. Ea movet, sed non necessitat, nec enim impossibile reddit, quod non facit eligi.

eligi. Id si *fatum* vocas, vocem istam usurpabis sano sensu, qui non adversatur libertati. *Fatum* (lllll), a *fando* ductum, significat loqui, pronunciare; significat judicium, decretum Dei, sententiam divinæ sapientiæ. *Dicere, quod quis rem quampiam facere non possit, solum quia facere non vult*, est abuti vocibus. Sapiens non vult, nisi bonum: hæccine servitus est, cùm voluntas secundùm sapientiam agit? Quis minùs servus esse potest, quàm qui ex propria electione agit secundùm rationis perfectissimæ normam? Dicebat *Aristoteles* (mmmmm), eum esse *naturâ servum*, qui prudentiâ caret, & rectore indiget. Servitus foris venit, & movet ad ea, quæ displicent, maximè verò ad ea, quæ cum ratione displicent; aliena vis, adfectusque proprii, nos servos efficiunt. Deus nunquam movetur ab ulla re, quæ extra ipsum sit, sed nec adfectibus internis obnoxius est, nec ad ea, quæ molestiam sibi creare possint, unquam adducitur. Videtur itaque *Bælius* odiosa nomina rebus optimis imponere, & notiones evertere, dum statum maximæ perfectissimæque libertatis *servitutem* adpellat.

229. Etiam paullò antè dixerat (cap. 151. pag. 891.) *Si virtus, vel qualecumque aliud bonum æquè, ac vitium, finibus Creatoris adcommoda fuissent, Deus vitio primas neutiquam concessisset; oportuit ergò, vitium fuisse medium, quod unum adhibere Creator potuerit, ergò ex mera necessitate adhibitum fuit. Cùm igitur gloriam suam diligat, non libertate indifferentiæ, sed necessariò, debet amare omnia media, sine quibus gloriam suam manifestare nequiret. Jam verò si vitium, quatenùs vitium, unica fuerit via, seu medium, pertingendi ad scopum istum, fiet, Deum necessariò amare vitium, quatenùs vitium est, quod sine horrore cogitari non potest, & revelationi ejus omninò repugnat.* Notat insimul, Doctores quosdam Supralapsarios (exempli gratiâ Rhetorfortium) negasse, quòd Deus velit peccatum, quatenùs peccatum est, etsi faterentur, eum velle permissivè peccatum, in quantum est punibile & condonabile, sed objicit illis, actionem aliquam nec punibilem, nec condonabilem, esse, nisi in quantum vitiosa est.

230. *Bælius* in verbis, jam adductis, falsum adsumit, & falsas inde con-

(lllll) V. *Leibnitii Diss. de Stilo Philosophico.* §. VII.

(mmmmm) *Politicorum L. I. c. III.* Est autem servus, is qui potest esse alterius, h. e. qui se sponte ac libenter alteri, quia id ex re & usu suo esse intelligit, submittit. Atque hæc una causa est, quare sit alterius: quia nempe talis a natura factus est, ut ei hoc sit utile, ut nimirùm sit alterius: ex defectu nempe rationis, cujus vis profectò in nonnullis admodum exilis est, ac vix adparet. Ideo, qui hactenùs est particeps illius, ut cum imperatur aliquid ab eo, qui plus ratione valet, intelligere illud, ac præcipientis jussa possit exsequi, licet sponte sua quid sit facto opus, ex præscripto rationis nequeat dijudicare, eum esse *servum* dicimus *naturâ*: qui in hoc a belluis non multum abit. " Ex Paraphrasi Heinsiana, ed. Lugd. B. 1621. p. 33.

consequentias elicit : nec enim verum est, Deum amare necessariò gloriam suam, si per hoc intelligatur, gloriam sibi necessariò per creaturas procurare. Hoc enim si foret, hanc gloriam sibi semper & ubique procuraret. Decretum creandi liberum est: Deus in omne bonum fertur; bonum, immò optimum, eum ad agendum inclinat; sed nequaquam necessitat: nam ipsius electione non efficitur impossibile, quod non est optimum: non enim ea efficit, ut, quod Deus omittit, implicet contradictionem. Est itaque in Deo libertas, non solùm a coactione, sed etiam a necessitate, immunis. Intelligo a necessitate metaphysica, moralis namque necessitas est, ut sapientissimus optimum eligere teneatur. Idem est de mediis, quæ Deus ad gloriam suam obtinendam deligit. Quod ad vitium adtinet, superiùs ostensum est, illud non esse objectum decreti divini, tanquam *medium*, sed tanquam conditionem *sine qua non*; & ideò duntaxat permitti. Pejus adhuc dicitur, quòd vitium sit *medium unicum*; ad summum enim foret unum e mediis, & quidem e minimis inter alia infinita.

231. *Aliam consequentiam horrendam vide* : (prosequitur *Bælius*) *redit omnium rerum fatalitas, Deo non fuerit liberum, alia ratione ordinare eventa, quandoquidem via manifestandæ gloriæ suæ, quam elegit, ejus sapientiæ sola conveniat.* Jactata illa fatalitas, sive necessitas, non, nisi moralis, est, uti modò monstravimus, nec libertati præjudicat, quin potiùs optimum libertatis usum ponit, nec facit, objecta, quæ Deus non eligit, esse impossibilia. *Quid ergò fiet arbitrio libero hominis?* (subdit *Bælius*) *Nonne fatum & necessitas erit* Adamum *peccare? Si enim non peccasset, unicum, quod Deus sibi necessariò informarat Systema, disturbasset.* Hoc iterùm est abuti terminis; *Adamus*, liberè peccans, in ideis possibilium a Deo videbatur, & Deus eum, qualem videbat, ad existentiam admittere decrevit: hoc decretum non mutat objectorum naturam, neque necessarium efficit id, quod in se ipso contingens erat, nec impossibile, quod erat possibile.

232. Pergit *Bælius*: (pag. 892.) *Subtilis* Scotus *multo cum judicio affirmat, si Deus indifferentiæ libertate careret, nullam creaturam hac libertatis specie posse gaudere.* Adsentior, modò non intelligatur indifferentia æquilibrii, in qua ratio nulla ad unam potiùs, quàm ad alteram, inclinet partem *Bælius* (infrà cap. 168. pag. IIII.) agnoscit, id, quod *indifferentiam* adpellant, non excludere inclinationes & titillationes prævenientes. Sufficit ergò, necessitatem metaphysicam non inesse in actione, quæ libera dicitur, hoc est, sufficit, ut electio fiat inter plura possibilia (nnnnn).

233. Pergit adhuc: (cap. 157. pag. 893.) *Si Deus non libero bonitatis suæ*

(nnnnn) Addit *Interpr. Lat.* (Et ita talis utique libertas in Deum cadit.)

ſuæ motu ad mundum condendum determinatus eſt, ſed quia gloriæ ſuæ interat, quam neceſſariò amat, quamque ſolam amat, neque enim ab ejus ſubſtantia diverſa eſt; & ſi amor, quo ſe ipſum amat, eum ad gloriam ſuam, via congruentiſſima manifeſtandam, neceſſitavit, & ſi denique lapſus hominis fuit illud ipſum medium, ſeu via; evidens eſt, lapſum hunc prorsùs neceſſariò eveniſſe; atque obedientiam, quam Protoplaſti mandatis divinis præſtare debebant, impoſſibilem fuiſſe. Idem ſemper vocum abuſus. Amor quidem, quo ſe Deus amat, ipſi eſt eſſentialis, amor verò gloriæ ſuæ, aut voluntas ejus procurandæ, non item: amor ſui ipſius minimè neceſſitavit eum ad actiones externas, hæ quippe liberæ fuerunt; cumque ſuppeterent ſyſtemata poſſibilia, in quibus primi parentes peccaturi non fuerant, neceſſarium eorum peccatum non fuiſſe conficitur. Denique reapſe dicimus id ipſum, quod hic *Bælius* agnoſcit; *Deum ad condendum mundum fuiſſe libero bonitatis ſuæ motu determinatum*; & addimus, eundem motum eum ad eligendum optimum induxiſſe.

234. Eadem reſponſio valet contra id, quod *Bælius* ait (cap. 165. pag. 1071.) *Aptiſſima ad finem quempiam obtinendum via eſt neceſſariò unica*: (bellè dictum, in iis ſaltem caſibus, in quibus Deus elegit) *ergò ſi Deus modo invincibili impulſus fuit ad hanc viam adhibendam, hanc neceſſariò adhibuit.* Impulſus quidem certò fuit, determinatus fuit, vel potiùs ipſe ſe determinavit ad illam, ſed id, quod certum eſt, non ſemper eſt neceſſarium, vel abſolutè invincibile; poſſet res aliter evenire, ſed non evenit, idque ob cauſam. Deus inter diverſa, quæ omnia poſſibilia erant, elegit: atque ita, ſi metaphyſicè loquamur, eligere, aut facere, poterat, quod non fuit optimum; moraliter tamen loquendo, id non poterat. Comparatione Geometrica rem explicemus. Optima ab uno puncto ad aliud via (abſtrahendo animum ab impedimentis, aliiſque medii conſiderationibus adventitiis) eſt unica, nempe tendens per lineam breviſſimam, quæ recta eſt. Atqui infinitis tamen viis ab uno puncto ad aliud pervenitur. Nulla igitur neceſſitate lineam rectam inſequi teneor; at quamprimum id, quod optimum eſt, eligo, hoc ipſo determinor ad tendendum per breviſſimam, quamvis non, niſi moralis, in ſapiente ſit neceſſitas; (unde ſequentes conſequentiæ concidunt: *ergò non potuit facere, niſi quod fecit, ergò quod non evenit, nec unquam eveniet, eſt abſolutè impoſſibile*;) hæ, inquam, conſequentiæ concidunt, cùm enim multa nec evenerint, nec eventura ſint unquam, quæ tamen diſtinctè intelligi poſſunt, nec ullam contradictionem implicant, qua ratione dici poterunt abſolutè impoſſibilia? *Bælius* ipſe id confutavit loco quodam ſuprà citato, ubi Spinoſiſtas impugnat, agnovitque non ſemel, nihil eſſe impoſſibile, niſi quod contradictionem involvit: nunc verò ſtilum & terminos mutat: *Ergò Adami perſeverantia in ſtatu innocentiæ ſemper fuit impoſſibilis, ergò lapſus ejus erat abſolutè inevitabilis, etiam antecedenter ad decretum Dei, nam contradictio-*

nem implicaret, Deum aliquid ſapientiæ ſuæ contrarium poſſe velle: in idem certè recidit, ſive dicas: hoc eſt impoſſibile Deo: ſive dicas: Deus id poſſet, ſi vellet, ſed id velle non poteſt. Hoc eſt terminis aliquo ſenſu abuti, dum hic dicitur, *poteſt velle, vult velle*: potentia refertur hic ad actiones, quas vult. Interim tamen non implicat contradictionem, quòd Deus velit (vel directè, vel permiſſivè) rem quampiam, quæ contradictionem ipſa non implicat, & in hoc ſenſu dicere fas eſt, Deum poſſe eam velle.)

235. Verbo, ubi de rei poſſibilitate ſermo eſt, non agitur de cauſis, quæ efficere poſſunt, ut res illa exiſtat, aut impedire, ne exiſtat, alioqui terminorum natura mutaretur, inutiliſque redderetur diſtinctio inter poſſibile & actuale, uti faciebat *Abælardus*, & uti poſt illum feciſſe *Wiclefus* videtur, quod illos in locutiones incommodas offenſivaſque, minimè ſane neceſſarias, injecit. Itaque, ſi quæris, ſitne res aliqua poſſibilis, aut neceſſaria, & ei quæſtioni conſiderationem eorum, quæ Deus vult & eligit, involvis, ſtatum quæſtionis mutas. Deus namque eligit inter poſſibilia, & ideò liberè eligit, neque neceſſitatur; tum demùm nulla foret electio, libertas nulla, ſi unicum tantùm foret poſſibile.

236. Supereſt, ut ad *Bælii* Syllogiſmos reſpondeam, ne quidquam negligatur eorum, quæ Vir tam eruditus obmovit. Exſtant hi cap. 151. Reſponſionis ad Quæſita Provincialis, pag. 900. 901. Tom. 3.

PRIOR SYLLOGISMUS.

Deus nihil poteſt velle, quod amori neceſſario, quo fertur in ſuam ſapientiam, adverſetur.

Atqui ſalus omnium hominum adverſatur amori neceſſario, quo Deus fertur in ſuam ſapientiam.

Ergò Deus ſalutem omnium hominum velle nequit.

Major propoſitio per ſe evidens eſt, nemo enim quidquam poteſt, cujus oppoſitum eſt neceſſarium; ſed minor tranſmitti nequit; nam licèt Deus ſapientiam ſuam amet neceſſariò, non tamen actiones, ad quas ſapientia permovet, ideò liberæ non ſunt, nec objecta, ad quæ ſapientia non permovet, ideò poſſibilia eſſe deſinunt. Præterea ſapientia Deum permovit quidem, ut vellet ſalutem omnium hominum, ſed non voluntate conſequente ſeu decretoria. Hæc verò voluntas conſequens cùm nihil ſit, niſi reſultans e voluntatibus liberis antecedentibus, nec ipſa poteſt non eſſe libera.

237. ALTER SYLLOGISMUS.

Opus Dei ſapientiâ digniſſimum omnium complectitur inter alia peccatum omnium hominum, & æternam damnationem plerorumque hominum.

Atqui Deus vult neceſſariò opus omnium digniſſimum ſuâ ſapientiâ.

Ergò neceſſariò vult opus, quod inter cætera peccatum omnium hominum, & æternam plerorumque damnationem, complectitur.

Tranſeat

Transeat major, negatur minor. Decreta Dei semper sunt libera, quanquam Deus ad illa rationibus, in boni intuitu consistentibus, semper moveatur: nam a sapientia necessitari moraliter, obligari boni consideratione, est esse liberum, est non necessitari metaphysicè. Sola autem necessitas metaphysica, uti toties inculcavimus, repugnat libertati.

238. Supersedeo Syllogismos expendere, quos *Bælius* capite sequente (cap. 152.) contra Supralapsariorum systema, & speciatim contra sermonem, in Colloquio Montis Pelicardi a *Theodoro Beza*, Anno MDLXXXVI. habitum, intorquet. Hi Syllogismi eodem ferè vitio laborant, quo jam a me discussi; fateor tamen, ipsum *Bezæ* systema minimè satisfacere. Et sanè Colloquium istud non, nisi ad exulcerandos partium animos valuit. *Deus ad gloriam suam creavit mundum; ejus gloria*, (si *Bezam* (ooooo) audimus) *non innotescit, nisi ejus misericordia justitiaque declaretur: hinc certos quosdam homines merè gratuitò declaravit ad vitam æternam, quosdam justo judicio ad damnationem æternam. Misericordia præsupponit miseriam, justitia culpam*, (addere poterat, quòd etiam *miseria* supponat *culpam*) *Deus tamen, bonus cùm sit, immò bonitas ipsa, creavit hominem bonum & justum, sed mutabilem, quique liberâ voluntate suâ peccare posset. Homo fortuitò, vel temerè, lapsus non est, neque per causas ab alio quodam Deo, juxta Manichæos, sed a providentia Dei constitutas, sic tamen semper, ut Deus culpæ non involvatur, quia homo non cogebatur peccare.*

239. Hoc systema non admodum scitè excogitatum fuit, utpote demonstrandæ sapientiæ, bonitati justitiæque Dei, non valdè idoneum; & commodum hodie tantùm non antiquatum est (ppppp). Si aliæ nullæ rationes profundiores suppeterent, quæ Deum ad culpam, quæ miseriæ fons est, permittendam impulissent, nulla foret in mundo culpa, nulla miseria; quæ enim hic adducuntur, minimè sufficiunt. Misericordiam nempe suam impedienda miseria, justitiam verò impedienda culpa, promovenda præmiandaque virtute, luculentiùs declararet. Nec etiam adparet, quo pacto is, qui non solum homini dat posse labi, sed etiam circumstantias ita disponit, ut lapsum ejus adjuvent, in culpa non sit, nisi aliæ superiores, quæ illum huc adigant, rationes patrocinentur. At verò, quando mente reputamus, a Deo, perfectè bono & sapiente, virtutem omnem, bonitatem, felicitatem, quantam idea Universi optima capere poterat, produci debuisse; & malum in quibusdam partibus ad majus bonum totius quid conferre sæpè posse, facilè judicamus, Deum reprehendi non posse, quod cuidam infelicitati locum dederit, culpamque adeò permi-

(ooooo) *Theodorus Beza*, plurimis nominibus notus, Vezeliis natus A. 1519. d. 24. Jun. denatus A. 1605. d. 13. Oct. Vitam ejus dedit A. *Fayus* A. 1606.

(ppppp) Conf. *Theod.* §. 79-82.

permiserit. Hoc unico remedio supplentur omnia, quæ cæteris systematibus desunt, quomodocumque demùm decreta ordinentur. Favit hisce jam cogitatis *S. Augustinus*, & de *Eva* dici potest, quod de *Mutii Scævolæ* dextra cecinit Poëta:

Si non errasset, fecerat illa minus.

240. Celebris Antistes Anglus, qui de origine mali Librum ingeniosum elucubravit, cujus loca nonnulla Responsionum ad Quæsita Provincialis Tomo altero *Bælius* impugnavit, a quibusdam sententiis, a me hic adsertis, alienus esse, & ad potestatem despoticam quandoque recurrere videtur; putat enim, Dei voluntatem sapientiæ leges circa bonum malumque non sequi, sed potiùs ex arbitrario decreto facere, ut aliquid sit bonum vel malum: immò statuit, creaturæ voluntatem, in quantum est libera, non quia objectum ei bonum adparet, sed per determinationem purè arbitrariam, ab objecti repræsentatione independentem, eligere, & eligendo facere, ut objectum sit bonum. Aliis tamen locis inspergit nonnulla, quæ meæ doctrinæ magis favere videntur, quàm talibus ipsiusmet placitis. Ait enim, *id, quod causa infinitè sapiens & libera elegit, melius esse illo, quod non elegit.* Annon id est agnoscere, quòd bonitas sit objectum, & ratio divinæ electionis? hoc sensu optimè dicetur:

Sic placuit Superis; quærere plura, nefas.

TENTA-

TENTAMINUM THEODICÆÆ, DE BONITATE DEI, LIBERTATE HOMINIS, ET ORIGINE MALI, *PARS TERTIA.*

ARGUMENTUM.

§. 241. *EXpedita* causa morali mali moralis, *pergit Vir ill. ad elucidandum* malum physicum, *quippè mali moralis adpendicem. Controversia de* malo physico *cum quæstione de* mali metaphysici *origine difficultates communes habet, in quo considerandum, ipsas quoque miserias & monstra ordini congruere, quamvis nos quidem conformitatis hujus modum nexumque discernere non valeamus, planè uti in Mathematicis, quædam, quæ videntur anomala, ritè expensa, ordinatissima sunt pronuncianda.* §. 242. *Proponi hìc potest series numerorum, in speciem prorsùs irregularis, at qui seriei numerorum originem constitutionemque intellexerit, dare regulam poterit, quæ, ritè perspecta, seriem prorsùs regularem esse, & insignes proprietates habere, demonstrabit. Idem est judicium ferendum de monstrorum anomaliis, aliisque creditis in Universo defectibus.* §. 243. *Hoc sensu verum est* S. Bernardi *dictum*: Ordinatissimum est, minùs interdum ordinatè fieri aliquid. §. 244. *Eâdem ratione se res habet cum aliis defectibus adparentibus. Quod in globi nostri cortice, quem solum ferè novimus, reperimus, ingentium quarundam conversionum effectus esse videtur. Verisimile, hunc globum aliquando prorsùs fuisse ignitum, & rupes esse scorias; post magnam aliquam fusionem relictas.* §. 245. *Verisimile, post ignem, nihilo minorem a*

terra & aquâ vastitatem illatam esse; donec, finitis hisce conversionibus, globus eam, quam nunc cernimus, faciem nactus est. Hæ inordinationes rebus ad statum, in quo nunc sunt, adducendis profuere. §. 246. *At inter inordinationes non numeratur conditionum inæqualitas, nec requiritur omnia æquè perfecta esse.* §. 247. Bælio *non placet*, quod vitii permissio in perturbationis legum motûs evitandæ cura ex parte fundetur; *fit id ob defectum conceptûs de Systemate harmoniæ generalis, vi cujus duo, hinc causarum efficientium, inde finalium, regna inter se parallela sunt.* §. 248. *Provocat idem ad* miracula, *modicum existimans* auxilium extraordinarium, *Evæ* concessum, lapsum illius impediturum fuisse; *Resp. Deum non debuisse aliud eligere Universum, cùm elegerit optimum, nec adhibuisse miracula, nisi in eo necessaria; miraculis naturalem Universi ordinem immutari, cùm tamen, ubi semel optimum systema rerum electum fuit, nihil, ac ne minimum quidem, in eo immutari possit.* §. 249. *Miracula, pergit Vir ill. esse duplicis generis; quædam à substantiarum invisibilium ministerio procurari posse, hæcque non esse miracula, nisi comparatè & intuitu nostri.* §. 250. Bælio *illos urgente, qui* divinam circa malum creaturarum physicum administrationem, adhibitis rationibus particularibus, *exculpant, quædam Vir ill. de sensu & perceptione brutorum præfatur; sed* §. 251. *eodem amplius quærente*, plusne boni, an mali physici sit in mundo? *resp. in præsenti etiam vita bona malis, commoda incommodis esse potiora; bona nim. non in sola voluptate collocat, sed etiam in statu quodam medio, qualis est sanitas.* §. 252. *Addit, voluptatum usum nimis frequentem, magnitudinemque, malum fore maximum.* §. 253. *Dum* Bælius, *ut* malum bono potius *esse probet*, Mottam Vajerium *adlegat, dicentem, se ad vitam hanc redire semel mortuum recusaturum, si eandem iterùm agere personam oporteret, resp. non recusaturum personam eam, quòd esset mala, sed tantùm quòd non esset nova.* §. 254. *Inprimis voluptates animi hic considerandas putat ill. Auctor. eruditio illecebras habet, quas nemo cogitare potest, nisi qui eas degustavit. Exemplum* Cardani. §. 255. *Dolores etiam corporeos, quantumvis acutos, sapientis tranquillitatem minimè interrumpere putarunt Stoici, Epicurei,* Cartesius: *quod quidem fieri posse non dubitat Vir ill. Exemplum Hispani servi, inter atrocissima tormenta triumphantis.* §. 256. *Exemplum populorum Americanorum, Huronum, Hiroquosiorum, Galibiorum.* §. 257. *Assassinorum, Calani, Uxorum in India cum maritis se comburentium. Præstare hanc animi corporisque firmitatem posset educatio, corporis opportunæ adflictationes, gaudium dominans rationi innixum, præsentisque animi medias inter distractiones usus.* §. 258. *Etiam inde efficitur, boni plus, quàm mali præsto esse, cum tanto remedio non sit opus. Suffragatur inprimis* Euripides, *qui multus est in refellenda eorum sententia, qui bono malum potius esse clamitabant; in horum castris militat* Plinius, Homerus, Diphilus, *aliique Poëtæ.* §. 259. *Ad bona physica,*

physicâ, de quibus hìc sermo, refertur etiam sanitas, cujus præstantiam dolor indicat, cùm illâ sumus orbati. §. 260. *Ethnici malorum nostrorum rationem aliquam dederunt, dum animas luendorum scelerum causâ in hoc veluti corporis ergastulum conjectas tradiderunt, insimul statuentes, hujus vitæ mala præteritæ & futuræ vitæ bonis compensari. Equidem,* ait Leibnitius, *ausim dicere, humanam vitam, adæquatis rationibus, esse plerumque tolerabilem, nosque, si considerationes, a Religione petitæ, accedant, ordine, a Deo constituto, posse contentos esse.* §. 261. *De Magnatum ærumnis dum latè disserit* Bælius, *excutitur inprimis exemplum* Augusti. §. 262. *Laudatur* Maimonides, *qui boni præ malo valorem rectè agnovit.* §. 263. *Vindicatur* Maimonidis *locus a telis Bælianis.* §. 264. *In quæstione, an ærumnæ nostræ Deo sint in acceptis referendæ, etiam culpæ nostræ ratio haberi debet, contra quam* Bælius *existimat, qui Religioni rationem sive experientiam opponit.* §. 265. *Purgata semel permissione peccati, cætera mala, ut peccati effectus, non magnam difficultatem habent, nec ultra malum culpæ progredi tenemur, ut mali pœnæ rationem reddamus.* §. 266. *Hæc malum pœnæ a malo culpæ derivandi methodus præcipuè inservit ad reddendam rationem damnationis æternæ, mali omnium physicorum maximi.* Ernesti Soneri *Demonstratio contra æternitatem pœnarum. Nitebatur in ea principio, quod nulla sit inter pœnam infinitam & culpam finitam proportio; sed dicendum, durationem culpæ causam esse durationis pœnæ.* §. 267. *Ita respondent Theologi celebres,* Gerhardus, Ursinus, Drexelius. §. 268. Juriæus, Jaquelotius, *quorum testimonium ipse nobis subministrat* Bælius, *quin & ipse Origenista* Clerici. §. 269. *Qui, dum docet, damnationem non nudè in peccato, sed in voluntaria impœnitentia fundari, a* Bælio *culpatur:* Leibnitius *existimat, etiam in damnatis semper aliquam perseverare libertatem, quæ eos sontes faciat, uti & potentiam aliquam, etsi remotam, resurgendi, quamvis nunquam ad actum deducatur: remanere scilicet in damnatis æquè, atque in beatis, illum gradum libertatis, a necessitate, non item a certitudine, immunem.* §. 270. *Sententia Illustris Angli, de Origine mali scribentis, qui, juxta* Bælium, *e damnatis totidem insanos facit, qui in miseria sua, quam sentiunt, sibi ipsi plaudunt, conditionemque suam, utut miseram, amant, veluti irati, amantes, &c.* §. 271. *Veteres quidam dudum animo concepere, Diabolum mediis in tormentis voluntariè segregatum a Deo manere, nec submittendo se liberare velle.* §. 272. *Credebatur olim, impossibile non esse salvari damnatum, quod testatur fabula de erepta ab inferno* Gregorii M. *precibus anima* Trajani. Godeschalcus *voluit, ut reprobi pœnarum suarum mitigationem postularent: Missa defunctorum alicubi damnatorum pœnas diminui petit:* Augustinus *putat pœnas eorum æternùm durare, & tamen certis temporibus mitigari posse. De Parabola divitis epulonis; de eadem, sententia* Gregorii M. Bonaventuræ. §. 273. *Postquàm divinam liberi arbi-*

trii abusûs permissionem omni culpa vacare demonstratum est, mali originem tandem securè in libertate creaturarum quærere possumus. Loca Scripturæ, de prima Diaboli malitia testantia. §. 274. *Locus Apocalypticus de prælio in Cœlo facto, quo eadem opera & antiquus primi hostis lapsus, & recens novi hostis ruina, denotatur. Liberè peccavit Diabolus, liberè peccaverunt* Adam & Eva, *utut a Diabolo seducti.* §. 275. *Loca Scripturæ, in quibus Deus dicitur indurare, dare spiritum mendacii, mittere errorem efficacem, ut credant mendacio, &c. &c.* §. 276. *Innuunt istiusmodi locutiones duntaxat, res, a Deo conditas, ansam dedisse ignorantiæ, errori, malitiæ, Deo id prævidente, & ad fines suos destinante, cùm rationes superiores sapientiæ perfectæ ipsum ad horum malorum permissionem, immò ad concursum, permovissent.* §. 277. *Deus hominem fecit, ad suam imaginem, rectum, sed & liberum; manet ille liber etiam post lapsum quodammodo; servus est voluntarius ob pravam suam concupiscentiam.* §. 278. *Per hanc tradidit se Cacodæmoni: delectatio, in malo reperta, hamus est, quo se capi sinit: Gratia pravæ voluptati delectationem majorem opponit. Omnis voluptas est perfectionis cujusdam perceptio: nihil perfectiones divinas superat: amor igitur Dei parit maximam voluptatem apud benè animatos.* §. 279. *Uti corruptio nostra non est insuperabilis, sic nec gratia ita efficax, ut ei resistere nequeamus.* §. 280. *Consentiunt his* Augustini *qui vocantur Discipuli, si quædam incongruè dicta tum in phrasibus, tum in dogmatis, semoveantur; exemplum usus vocabulorum* necessarii, contingentis, possibilis, impossibilis. *Generatim dici potest observatio mandatorum divinorum semper* possibilis, *ipsis etiam non renatis: Gratia semper* resistibilis, *etiam in sanctissimis viris: Libertas* immunis *non solùm a* coactione, *sed &* necessitate, *etsi nunquam sit sejuncta a certitudine* infallibili, *aut a determinatione* inclinante. §. 281. *Dici tamen etiam ex altera parte sensu aliquo potest, quòd potentia benè agendi sæpè desit, etiam justis; quod peccata sæpè sint necessaria, etiam in regeneratis, &c. sed locutiones hæ facile abusibus sunt obnoxiæ, & circumstantiis hodiernis minus adcommodatæ.* §. 282. *Ad controversias hinc verborum hujusmodi dirimendas opus est benè perceptis distinctionibus, v. gr. inter necessarium & certum, inter necessitatem metaphysicam & moralem, inter possibilitatem & impossibilitatem, inter potentiam proximam & remotam; secundùm diversos istos sensus res modò dicitur fieri posse, modò non posse: idem sentiendum de sensu vocabuli voluntatis, intelligi per eam potest vel antecedens & inclinatoria, vel consequens & decretoria.* §. 283. *Ait Vir ill. inter ipsa discipulorum* S. Augustini *dogmata se concoquere non posse infantum non regeneratorum damnationem, nec generatim ullam perditionem, e solo peccato originali provenientem: nec, quod dicitur, damnari eos, quibus lumina necessaria desunt; omnes Ethnicorum virtutes esse spurias; Deum agere posse fortuitò, per decretum absolutum, aut per voluntatem, a rationi-*

bus moventibus prorsùs independentem. §. 284. *His, & quibusdam aliis, capitibus exceptis, putat Vir ill. usurpari posse* Augustini *Systema, quo adseritur, e Dei substantia nihil, nisi Deum, egredi posse, atque ita creaturam e nihilo esse productam, &c.* §. 285. *Explicantur loca,* Exod. XXXIII. 19. Rom. IX. 15. 16. 18. §. 286. *Ipsam, pergit ill. Auctor, prædestinationem ad salutem, secundùm* Augustinum, *complecti ordinem mediorum, quibus ad salutem pervenietur, nec esse decretum absolutum:* §. 287. *Primum bonum motum a Deo indi, sed hominem etiam deinde agere: agi, ut agant, non ut ipsi nihil agant, &c.* §. 288. *Statuit itaque Vir ill. liberum arbitrium esse proximam mali culpæ, deinde mali pœnæ causam, originalem verò creaturarum imperfectionem, ab ideis divinis repræsentatam, utriusque mali primam & remotissimam rationem esse. Reclamat* Bælius, *cujus dubia antequàm elucidantur, requisita libertatis, ab eodem Viro ill. enumerantur; cernuntur autem in intelligentia, spontaneitate, & contingentia.* §. 289. *De* Intelligentia, *seu cognitione distincta.* §. 290. *De* Spontaneitate. §. 291. *Perfecta spontaneitas nobis cum substantiis omnibus simplicibus communis est, & in substantia intelligente, sive libera, transit in imperium aliquod in proprias actiones, id quod optimè explicatur ope systematis Harmoniæ præstab. unde efficitur, animæ inesse perfectam spontaneitatem, ut a nullo, nisi a Deo, & se ipsa, in operando pendeat.* §. 292. *Per hoc systema via ostenditur e labyrintho isto se extricandi, in quo & ipsi Cartesiani circa liberum arbitrium hæsere.* Cartesius *ajebat, providentiam divinam lumine rationis nobis demonstrari, nos itidem de libertate certos esse per intimam experientiam, utramque credendam, licèt utriusque conciliandæ via nulla suppetat.* §. 293. *Sed hoc erat nodum* Gordium *secare, non solvere. Interim tamen hac sententia acquievere plerique Cartesiani, quamvis intima illa experientia id, quod ipsi contendunt, minimè evincat, ostendente* Bælio. *Citatur locus ex Metaphysica* Petr. Silv. Regis, *pro* Cartesio *militans.* §. 294. *Judicium* Bælii *de hoc* Regis *loco.* §. 295. *Idem has internas experientias Cartesianorum oppugnat, dicendo, quosdam sibi persuadere, rationem mentemque mancipia esse, quæ vi invitas trahenti non queant resistere.* §. 296. *Judicium ill. Viri de hac Bæliana meditatione.* §. 297. *In eandem rem citat* Bælius *Poëtas, qui, dum homines absolvere volunt, culpam in Deos rejiciunt.* §. 298. Wittichius *videtur existimasse, independentiam nostram esse duntaxat adparentem, cùm Deus in nobis operetur velle; sed agitur hic non de causa quadam universali, verùm de rationibus volendi & viis, quibus Deus utitur, quando bonam voluntatem nobis donat, vel malam habere permittit.* Wittichius *itaque æquè, ac* Bælius, *non rectè ad quæstionem responderunt, nec hic ad Deum confugere quidquam juvat.* §. 299. *Alia profertur* Bælii *objectio, qua existimatam illam libertatis conscientiam, præcipuum liberi arbitrii apud Cartesianos argumentum, impugnat.* §. 300. *Non conceditur* Bælio, *per meditationes merè philosophicas certò sciri non posse, nos ipsos*

esse volitionum nostrarum causam efficientem, cùm Systema Leibn. *indubitatè ostendat, quamlibet substantiam simplicem esse unicum suarum operationum causam unicam, & ab omni influxu physico alterius substantiæ immunem, excepto Dei concursu ordinario.* §. 301. *Nostrarum hinc actionum spontaneitas in dubium revocari nequit, uti eam* Aristoteles *definivit: spontaneum est, cujus principium est in agente.* §. 302. *Scholastici tertiam in libertate conditionem requirunt,* indifferentiam; *benè, si per eam intelligatur* contingentia. §. 303. *Hoc tantùm sensu admittitur* indifferentia, *ut scilicet idem significet, atque* contingentia, *sive non necessitas:* indifferentia *verò* æquilibrii *non agnoscitur; nunquam enim eligit, qui absolutè est indifferens: talis electio species quædam meri casûs esset, sine omni ratione determinante, tam adparente, quàm occulta: casus hinc aliquid reale jam foret, simile exiguæ* Epicuri *declinationi atomorum, temerè & sine ratione factæ.* §. 304. *Hæc atomorum declinatio apud* Epicurum *causam finalem habebat, dum voluit homines a fato eximere; sed nullam habere potuit in rerum natura causam efficientem.* Bælius *hoc commentum ipse præclarè refutat, & tamen simile quid admittit, ubi loquitur de asino* Buridani. §. 305. *Velle verò simpliciter, uti ibidem existimat* Bælius, *exercere libertatem, nihil habet, quod actum specificet, aut nos ad alterius præcisè partis electionem determinet.* §. 306. *Pergit* Bælius: *Duplici viâ homo se ab æquilibrii laqueis expedire potest;* vel *si sibi blandiatur, quòd domi suæ regnet, nec ab objectis dependeat; at via hæc jam obstructa est;* §. 307. Vel *si sorte, casu, aleâ, litem dirimere velit; at homo tum non amplius est in æquilibrio, cùm sors æquilibris non sit, & homo se sorti addixerit.* §. 308. *Interim tamen & ipse* Bælius *adversùs indifferentiam istam chimæricam, vel prorsùs indefinitam, pugnat; etenim, statuente* Carneade, *motus animi voluntarios indifferentiæ illius indefinitæ causam esse, resp. quicquid a rei natura proficiscitur, eo ipso esse determinatum; adesse ita semper determinationem, effugiumque* Carneadis *nihil prodesse.* §. 309. *Alio loco ostendit, libertatem, quò magis a jactato isto æquilibrio remota sit, eò præstantiorem esse: quosdam adserere, rationibus satis urgentibus, voluntatem semper necessariò sequi ultimum actum intellectûs practicum, &c.* §. 310. *Adnotat Vir ill. ad hæc & similia* Bælii *cogitata, semper distinguendum esse inter necessarium & certum, inter necessitatem metaphysicam & moralem; nullam voluntatem, exceptâ divinâ, intellectûs judicium semper sequi, omnes creaturas intelligentes adfectibus quibusdam obnoxias esse, aut saltem perceptionibus, aliquid confusi involventibus; unde in nobis motus, qui judicium intellectûs practicum persæpè reddunt inefficax.* §. 311. *Nexum inter judicium & voluntatem non adeò necessarium esse, quàm prima fronte existimari posset, inprimis cùm intellectus ferè per cogitationes surdas, & in movendo parum efficaces, procedat.* §. 312. §. 313. *Pergente* Bælio *eodem tramite contra indifferentiam æquilibrii;* §. 314. *Observat Auctor ill. verissimum esse, libertatem indifferentiæ*

ferentiæ indefinitæ tam noxiam & absonam fore, quàm est impossibilis & commentitia; quamprimùm quis dicat: Ex solo principio beneplaciti mei judicia rationis meæ contemno, libet mihi sic agere; *tantundem esse, ac si diceret*: inclinationem meam commodis meis, libidinem utilitati, præfero; §. 315. *Perinde hoc esse, ac si homo morosus, amicorum monitis obsequi turpe ducens, contradicendi voluptatem utilitati anteferret.* §. 316. Bælius *alia multa præclara addit, ut ostendat, quòd agere contra judicium intellectûs magna sit animæ imperfectio. Eum etiam in finem Deum inducit, Protoplastis dicentem, num velint, ut vel sinat eos abuti sua libertate, cùm voluerint, vel ut abusum impediat gratiæ novæ impressione?* Adamum *verò respondentem & petentem, ne sese malo facultatum suarum usu interire permitteret.* §. 317. *Eum in finem demonstrat idem, homines non minùs sibi gratulari, immò magis sibi adplaudere, si superno auxilio, quàm si suo judicio, fortunam debeant. Citantur in exemplum* L. Sulla, J. Cæsar, *fortunâ suâ gloriantes: Poëtæ Heroas suos impulsu divino regentes: Belli duces sub auspiciis Imperatorum præliantes: Mystici, se feliciores credentes, ubi Deum se in quiete tenere arbitrantur.* §. 318. *Quod* idem *de Philosopho Stoico pronunciat, ipsum æquè, ac alium quemvis, e bona electione voluptatem percipere, &c. ostendit iterùm, quantoperè judicium determinatum vagæ isti indifferentiæ præcellat.* §. 319. *Hæc* Bælii *ratiocinia tum ad illustrandum hoc argumentum sunt prolata, tum ut* Bælio Bælius *ipse opponeretur, ostendereturque, ipsum de imposita Deo, quàm fieri potest optimè eligendi, necessitate conqueri non debuisse.* §. 320. *Scholasticis quibusdam placuit talis omnimoda indifferentia, quæ verò aliquid æquè ridiculum invehit, ac declinationes atomorum* Epicuri, *de quibus suprà.* §. 321. Epicuri *mentem exprimit* Lucretius *Lib. II.* §. 322. Carneades, *ad Atomos non progressus, in ipsa statim hominis anima jactatæ indifferentiæ vagæ rationem invenire voluit; mirum hinc, quòd a* Cicerone, *& magis, quòd a* Bælio *laudetur; quasi verò principium rationis determinantis ad corpora sola pertineret.* §. 323. *Anima, quia se ipsa activa est, & hac dote materiæ præstat, non est prorsùs ex se indifferens ad actionem, uti materia, & in se ipsa aliquid reperire debet, per quod se ipsa determinet; sec. Systema H. p. in statu adhuc puræ possibilitatis ab omni æternitate determinata erat ad agendum liberè id ipsum, quod actura est in tempore, quo existit.* §. 324. Bælius *ipse observat egregiè, libertatem indifferentiæ, qualis admittenda, inclinationes neutiquam excludere, nec æquilibrium postulare; animam cum bilance comparari posse docet, in qua rationes & inclinationes sint loco ponderis, &c.* §. 325. *Cùm verò plura duobus eligibilia occurrant, posset anima tunc comparari loco bilancis cum vi aliqua, quæ in plures simul partes conatum exerat, sed non agat, nisi in partem illam, ex qua plus facilitatis, aut minùs resistentiæ, reperit: exemplo aëris, in recipiente vitreo compressi.* §. 326. *Hæc tamen inclinationum præponderatio nullatenùs vetat, quin homo sit*

sui

sui ipsius Dominus, modò potestate sua uti norit: imperium ejus imperium Rationis est. §. 327. *Fatendum, semper in voluntatem nostram satis potestatis inesse nobis, sed non semper venit in mentem illâ uti; animæ in suas inclinationes imperium esse potentiam, quæ non nisi indirectè possit exerceri. Imperium in actiones absolutum, & a rationibus independens, quod* Bælius *requirit, ne Deus quidem ipse habet, aut habere debet; agere namque non potest, nisi ordinatè; imperium Dei, Sapientis, est imperium Rationis.* §. 328. *Non uno momento, uti* Bælius *vellet, nudove voluntatis actu aliquo, nos ipsi corrigimus, aut meliorem acquirimus voluntatem.* §. 329. *Molestiæ & dolores, quæ adportatam de adfectibus victoriam comitantur, quibusdam cedunt in gaudium ingens, quod e suæ mentis virium & gratiæ divinæ conscientia vivida percipiunt: exemplo sunt Ascetæ, verique Mystici, immò & genuini Philosophi.* §. 330. *Si Scotistæ & Molinistæ indifferentiæ vagæ favere videntur, Thomistæ & Augustiniani prædeterminationi patrocinantur.* Durandus, *quanquam concursui Dei speciali refragabatur, non tamen idcircò prædeterminationem aliquam repudiavit.* §. 331. *Sententia Stoicorum,* Democriti, Heracliti, Empedoclis, Aristotelis, Epicuri *& Academicorum,* Chrysippi, Cleanthis, *item Scholasticorum, Patrum Conimbricorum, qui si rerum nexum perspexissent in Syst. H. p. judicassent, certitudinem præviam admitti non posse, quin quædam rei prædeterminatio in causis rationibusque suis admittatur.* §. 332. *Sententia* Chrysippi *speciatim ex* A. Gellio *refertur. Is cylindri comparatione utitur, cujus volubilitas in motu a cylindri figura utitur, cùm contra lentius decurreret, si corpus asperum & confragosum foret: interim tamen impulsu indiget, uti anima objectorum sensilium sollicitatione.* §. 333. Cicero *&* Bælius *arbitrantur, ipsum & invitum necessitatem fati confirmare, cùm cylindrus lævitatem aut asperitatem ab artifice habeat, adeoque Deus, providentia, fatum, mali sint causæ, & quidem necessitantes: resp.* Lipsius, *Stoicos malum derivare a materia.* Plutarchi *refutatio nihil valet, contendentis, Deo potiùs tollendam potentiam, quàm malorum permissionem concedendam; contrarium satis jam evictum est.* §. 334. Chrysippus *aliquid ejusmodi viderat, inprimis dum, referente* Plutarcho, *dixit, in Comœdia quædam interdùm esse insipida per sese, quæ tamen poëmati toti aliquid venustatis addant.* §. 335. *Quod verò illius cylindrum adtinet, hæc comparatio non multùm abludit a comparatione* Leibnitii, *quæ a navi onusta desumebatur, quam flumen propellit, sed eò lentiùs, quò fuerit navis onustior.* §. 336. Chrysippus *contendit malum per concomitantiam adnatum esse: id ope Syst. Leibnitiani elucidatur, quo etiam defectus, in comparatione cylindrica adhuc occurrentes, emendantur.* §. 337. *Libertatis in Creatura repertæ perfectio sine dubio in Deo eminenter exiitit, puta eam, quæ pura perfectio est, & nullam imperfectionem arguit. Meritò* Scotus *dixit, si Deus non esset liber, & a necessitate immunis, creaturam liberam*

fore

fore nullam; at Deus nulla prorsùs in re indeterminationis omnimodæ capax est, nec voluntatem particularem primigeniam, hoc est, a legibus, sive voluntatibus generalibus, independentem habere unquam potest. Sapiens semper agit per principia, semper agit per regulas, & nunquam per exceptiones, nisi in regularum collisione. §. 338. *Qui putant, electionem, & reprobationem, ex parte Dei fieri per potestatem aliquam despoticam, ab omni omninò ratione absolutam, profectò opinionem tuentur, quæ naturam rerum juxta & divinas perfectiones subvertit. Et* Lutherus, *&* Calvinus, *ab istiusmodi decreto absolutè absoluto, & planè intolerabili, longissimè abfuerunt.* §. 339. *Veritas hæc, quidquid Deus facit, rationi esse consentaneum, nec melius fieri potuisse, quemvis haud obesæ naris hominem statim percellit, & tamen fato quodam accidit, ut Philosophi nonnulli eam in dubium vocent: exemplo est* Bælius, Diroysius, *non advertentes, ita falsam Deo libertatem adfingi, libertatem scilicet agendi contra rationem.* §. 340. *Hæc* Bælii *aberratio fecit etiam, ut leges regni Naturæ arbitrarias & indifferentes esse censeret, more Cartesianorum recentium, in quibus sæpe mirum videbatur, hominibus tam eruditis sententias tam parum philosophicas, tamque primis Rationis effatis contrarias, probari potuisse.* §. 341. *Rectè Cl.* Regis *in Metaph. adseruit, facultates, a Deo homini concessas, omnium, quarum homo, juxta generalem naturæ ordinem, capax fuerat, esse præstantissimas. Leges quidem motûs non prohibent, quo minùs homo perfectior sit, sed potiùs locus, quem Deus in spatio & tempore adsignavit homini, perfectiones, quarum capax erat, circumscribit.* §. 342. Bælius *longiùs abripitur, dum existimat, perceptionem delectationis paria dolori efficere posse, utut dubitem ipse, num dolor ad homines, periculi admonendos, sit necessarius. Ratio ista respectu malorum omnium iniri posse vix videtur, nisi miraculo. Quoniam continuitatis solutio in corpore nostro diversimode poterat contingere, naturale erat, hanc corporis imperfectionem aliquo imperfectionis sensu in anima repræsentari. Nolim tamen adfirmare pro certo, nulla exstare in Universo animantia, quæ ex solutione tali voluptatem capiant, vel saltem ea non doleant.* §. 343. *Possunt etiam exstare in Universo animantia illi, quod* Cyrano de Bergerac, *in Solis globo peregrinanti, occurrit, similia. Ejus descriptio.* §. 344. *Fallitur porrò* Bælius, *dum existimare videtur, ideas, quibus corporis qualitates anima percipit, esse prorsùs arbitrarias, quo principio ipsas adeò leges motûs planè arbitrarias facit.* §. 345. *Leges motûs a multis arbitrariæ ideò censentur, quia pauci illas ritè expenderunt.* Cartesium *in illis constituendis valdè errasse, hodie constat. Detexit Vir ill. non conservari eandem quantitatem motûs, sed virtutis in natura: detexit, leges motûs non esse quidem absolutè, & modo Geometrico, demonstrabiles, sed neque id necessarium esse, cùm illæ non penitùs e principio necessitatis, sed perfectionis & ordinis deriventur, hincque sint Entis supremi, intelligentis ac liberi, ar-*

gumentum, adversùs Syst. necessitatis absolutæ. §. 346. §. 347. §. 348. *Propositis motûs legibus, a se detectis, confirmat Vir ill. id, quod anteà inculcaverat, scil. leges naturæ, quibus motus temperantur, nec esse prorsùs necessarias, nec prorsùs arbitrarias, esse sapientiæ perfectissimæ delectum, & ostendere, quantùm interest inter* necessitatem absolutam, *&* moralem, *& inter* aliquid absolutè arbitrarium, *ut proinde id, quod est* simpliciter & absolutè necessarium *cum eo, quod* per rationem optimi determinatur; *aut* libertas, sese per rationem determinans, *cum* indifferentia vaga *non rectè confundatur.* §. 350. *Hoc ipso mota a* Bælio *difficultas planè diluitur, dum veritus est, ne, si Deus per omnia determinatus sit, Natura eo carere, & effectus, Deo tributos, necessitate ordinis rerum producere possit. Verum hoc esset, si regulæ motûs, aliæque naturæ leges in Geometrica causarum efficientium necessitate fundarentur, nec in analysi ultima deveniretur ad quidpiam, quod a causis finalibus, vel congruentia, dependet.* Jo. Joach. Beccherus. §. 351. *Falso suspicatus est* Bælius, *dimensionum materiæ numerum a divina optione pendere, uti ab ea pendebat, facere, vel non facere, ut arbores animalia producerent: numerus enim dimensionum ternarius determinatus est, non per rationem optimi, sed ex Geometrica necessitate.* §. 352. *Sed in legibus etiam unionis animæ & corporis* Bælius *adhuc vagam aliquam indifferentiam invenire putat.* §. 353. *Argumentatur scil. ex Syst. causarum occasionalium, quodsi systematis Harmoniæ præst. hoc loco meminisset, dubia facilè concidissent.* §. 354. *Pergente* Bælio, *Deum potuisse tale eligere unionis animæ cum corpore systema, quo vulnera duntaxat excitarent ideam remedii, vividumque, sed jucundum, id adplicandi adpetitum, &c.* §. 355. *Resp. Vir ill. falso* Bæljum *existimare, quidquid per leges generales efficitur, citra miraculum fieri: non satis esse, Deum nudè statuere, ut læsio membrorum perceptionem aliquam jucundam in animali excitet, sed vias etiam naturales, ad id idoneas, inveniendas esse:* §. 356. *Repræsentationem naturalem cum eo, quod repræsentari debet, convenientiam habere, quod exemplis illustratur.* §. 357. *Quanquam res eadem diversimodè repræsentari posset, semper tamen inter repræsentationem & rem repræsentatam, atque adeò inter diversas ejusdem rei repræsentationes, exactam intercedere certæ relationis convenientiam debere, quod itidem exemplo illustratur.* §. 358. *Quærente amplius* Bælio, *cur Deus leges stabiliverit, e quibus tot incommoda oriantur, cur sibi leges ipse præscripserit;* §. 359. *Resp. leges, a Deo stabilitas, fuisse omnium præstantissimas, nec Deum potuisse non statuere sibi leges, & servare regulas, quia a legibus reguliſque ordo omnis & pulchritudo dimanat, & sine regulis agere, est agere sine ratione, &c.* §. 360. *Postquàm ita adparet, per determinatas rationes omnia fieri, nulla circa hoc divinæ præscientiæ fundamentum difficultas supereſſe potest. Inter Systematis Harmoniæ generalis leges una hæc est, quòd præsens sit gravidum futuro, &, qui omnia*

videt,

videt, in eo, quod nunc est, id, quod futurum est, videat: quòd Deus in qualibet Universi parte totum Universum intueatur, ob perfectam rerum omnium connexionem. §. 361. *Notavit etiam præclarè* Durandus a S. Portiano, *futura contingentia in suis causis determinatè videri, ac Deum omniscium, dum omnia, quæ voluntatem possunt invitare vel absterrere, intuetur, in his ipsis videre, quam sit partem amplexura. Idem sentiunt complures alii, ut* Jaquelotius, *& sec.* Bælium *Molinistæ nonnulli, quos refert* Petr. a S. Josepho. §. 362. *Quidam, qui determinationem hanc cum necessitate permiscuerunt, qui necessitatem imaginariam, aut aliam certè ab ea, de qua agitur, metuerunt, aliquid sine causa, sine ratione ulla, evenire admiserunt, quod ridiculæ atomorum declinationi ap.* Epicurum *æquivalet. Testimonium* Ciceronis. §. 363. *Illius jam tempore Stoici a Dei decretis eventuum prænotionem arcessebant; ait enim eod. Libro II. de Divinat.* Sequitur porrò, nihil Deos ignorare, quod omnia ab iis sint constituta. *Et juxta Syst. Leibnitianum, Deus, viso mundo possibili, quem creare statuit, in eo prævidit omnia, ita ut divina scientia visionis a scientia simplicis intelligentiæ discrepet tantùm in eo, quòd huic superaddat illa cognitionem decreti ipsius eligendi hanc rerum seriem, quam simplex intelligentia, sed velut possibilem duntaxat, noscendam præbebat, decretum autem nunc actu existentem facit.* §. 364. *Inexcusabiles hinc sunt Sociniani, Deo certam futurorum, & præsertim volitionum creaturæ liberæ futurarum, scientiam denegantes: cogitare saltem debebant, eventus in mundi possibilis, quam condere statuit, idea a Deo prævideri potuisse.* §. 365. *Tota difficultas in re præsenti non nisi ex falsa contingentiæ & libertatis idea exorta est, quàm indifferentia omnimoda & æquilibri indigere multis persuasum erat; quam persuasionem &* Cartesius *adolescens in Collegio Flexiensi hausisse videtur.* §. 366. *Exempla certaminis in hoc argumento inter Thomistas & Jesuitas.* §. 367. *Confusio ex æquivocatione vocabulorum, & distinctarum notionum comparandarum incuria oritur, quæ evitatur observato discrimine inter necessitatem & determinationem vel certitudinem, inter necessitatem metaphysicam & moralem, & neglecta indifferentiæ plenæ chimæra, cujus notionem ne mente quidem concipere quimus.* §. 368. *Urgente* Bælio, Aut infallibilem eventûs contingentis præsensionem mysterium esse, captu omni superius, aut modum, quo creatura, sine libertate operans, tamen peccat, esse prorsùs incomprehensibilem; §. 369. *Resp. binas has incomprehensibilitates jam sublatas esse; ubi contenditur, eventum liberum prævideri non posse, libertas cum indeterminatione, vel indifferentia plena & æquilibri confunditur: at cum denegatio libertatis hominem a culpa eximere adseritur, libertas intelligitur non a determinatione, vel certitudine, sed a necessitate & coactione immunis.* §. 370. *Circa* libertatem, *pergit* Bælius, dicendum, vel *quòd causæ omnes, ab anima distinctæ, cum eaque concurrentes, agendi, vel non agendi,*

di, poteſtatem animæ relinquant, vel *quòd eam ita determinent ad agendum, ut non poſſint non agere: prius ſequuntur Moliniſtæ, poſterius Thomiſtæ, Janſeniſtæ, & Proteſtantes Genevenſi Confeſſioni addicti*; §. 371. *Reſp. Duæ iſtæ ſectæ tertiam non excludunt, adſerentem, animæ determinationem provenire etiam ab ipſa conditione animæ, ejuſdemque inclinationibus, quæ ſenſuum impreſſionibus intermixtæ, eas vel augent, vel minuunt: cauſæ verò omnes, internæ externæque, ſimul ſumtæ, faciunt, ut anima certò, ſed non neceſſariò, ſe determinet. Quod ad Sectas adtinet, ſolis* Hobbeſii & Spinoſæ *adſeclis exprobranda libertatis & contingentiæ deſtructio.* §. 372. *Cabaliſtarum ſententia de ultima Sephirarum*, Malcuth, Spinoſa *valde abuſus eſt, dicens, homines, dum libertatem uſitato more concipiunt, imperium in imperio Dei ſtatuere: imperium intelligit neceſſitatis cæcæ, qua cuncta e natura divina ſic emanant, ut penès Deum nulla electio, nec hominis electio a neceſſitate ſit immunis.* §. 373. Bredenburgii *Liber contra* Spinoſam. *Ejus Adverſarii* Franciſc. Cuperus, *Socinianus*; Orobio, *Medicus Judæus*; Albertus Verſæus. §. 374. *Judicium ill. Viri de* Bredenburgio. §. 375. *Oſtendit Auctor ill.* Lucii Antiſtii Conſtantis *de Jure Eccleſiaſticorum Libri ſingularis non* Spinoſam, *ſed* Lacourtium *conditorem fuiſſe.* §. 376. *Singularia quædam de* Spinoſa, Franciſco van den Ende, & Kerkringio. §. 377. *Sublatis circa præſcientiam & providentiam Dei difficultatibus, adcingit ſe ill. Vir ad ſolvendam eam, quæ ex concurſu Dei cum actionibus creaturæ oritur, notando actionem creaturæ proficiſci a Deo, quantùm ad perfectiones, a creatura, quantùm ad limitationes, vel negationes.* §. 378. *Malum eſſe privationis conſectarium, quod jam* S. Auguſtinus & S. Baſilius, *immò & Stoici, obſervarunt.* §. 379. *Sententia Veterum, mali originem in materia quærentium*, Platonis, Ariſtotelis, Anaxagoræ, Plutarchi. §. 380. Keplerus *in materia ſpeciem quandam imperfectionis agnovit, etiam dum in illa nullus inordinatus eſt motus, quam inertiam naturalem vocavit, ea originalis creaturarum imperfectionis exemplum præbet, ſed exemplum & comparationem tantùm, cùm origo hæc in formis, ſive ideis poſſibilium, reperiatur.* §. 381. *Licèt autem ita res ſe habeat, verum tamen manet, Deum ad malum concurrere in executione actuali, quæ formas in materiam introducit, unde difficultas; hinc quidam concurſum tantùm generalem ſtatuerunt.* §. 382. Bælius *ſententiam ſuam, qua creaturis actionem omnem denegat, immò nec realem ullam inter ſubſtantiam & accidens diſtinctionem agnoſcit, fundat in eo, quòd conſervatio dicatur continuata creatio, refertque ſimul, complures Philoſophos huic dogmati adverſatos eſſe, ut* Dav. Derodon. §. 383. *Probatio Carteſianorum.* §. 384. Erhardi Weigelii *demonſtratio exiſtentiæ Dei, fundata in Creatione hac continuata: ejus defectus.* §. 385. *Pro certo poteſt adſeri in re præſenti, creaturam a divina operatione pendere continuò, nec minùs pendere, poſtquàm cœpit, quàm dum primo incipit:*

cipit: *actio hæc conservativa potest adpellari, si lubet, creatio.* §. 386. *Auctor Moniti ad Icona Socinianismi objicit, ita creaturas nec plus connexionis, nec plus relationis, habere cum actionibus suis, quàm habuerint cum productione sui primo suæ creationis instanti, &c.* §. 387. Bælius *eandem tibiam inflat, immò rem longiùs promovet.* §. 388. *Resp. distinguendum esse inter prioritatem temporis & prioritatem naturæ.* §. 389. *Hæc naturæ anterioritas apud Philosophos pervulgata est; sic enim dicitur ordo esse inter decreta Dei, &c.* §. 390. *Ita dum res a Deo producitur, tanquam individuum producitur, & non tanquam universale logicum; rei essentia producitur ante accidentia, ejusdem natura ante operationes, secundùm naturæ suæ prioritatem, & in signo anteriore rationis.* §. 391. *Hinc Deus reproducit eandem substantiam, eandem animam; hinc patet, creaturam cum Deo concurrere ad alterius rei productionem, ac præsertim internæ suæ operationis, qualis esset cogitatio, volitio, quæ utique realiter a substantia distinguuntur.* §. 392. *Sed contendit* Bælius, *nulla esse hujusmodi accidentia, a substantia distincta, provocatque ad testimonia* P. Maignani, P. Malebranchii, Cl. Callii, P. Saguens, & Franciſci Lamii. *Judicium ill. Viri.* §. 393. *Cavendum, ne, dum substantiæ cum accidentibus confunduntur, dum substantiis creatis actio omnis adimitur, gradus fiat ad Spinosismum, qui Cartesianismus est immoderatus.* §. 394. *At, pergit* Bælius, *si creaturæ producunt accidentia, potentiam creatricem & annihilatricem habebunt;* §. 395. *Resp. Modificationum productionem nunquam dictam esse* creationem; *Deum substantias e nihilo producere, substantias verò limitum suorum mutatione suâ producere accidentia.* §. 396. *Quod de animabus, sive formis substantialibus,* Bælius *ingerit, Systemati Leibnitiano non adversatur, ubi statuitur, modificationes istas esse in fluxu perpetuo, dum interim substantia simplex invariata perseverat.* §. 397. *Repetitur sententia,* §. 86. *& seqq. Theod. prolata, de animarum origine.* §. 398. *Statuitur cum* Malebranchio, *generatim creationem, ritè intellectam, non adeò esse admissu difficilem, quàm posset putari, eamque in notione dependentiæ creaturarum esse quodammodo involutam.* §. 399. *Sed objicit porrò* Bælius, *animam ita nostram agere non posse;* §. 400. *Resp. cùm anima sit principium operationis, non intelligi, cur anima suas cogitationes, sensationes, doloris voluptatisque perceptiones, non producat, &c.* §. 401. *Fundamentum suum ostendit* Bælius, *dicendo, nos non facere id, quod quomodo fiat, nescimus;* §. 402. *Evidens esse, quòd alicujus effectus vera causa debeat eum cognoscere, ac modum etiam scire, quo produci debeat.* §. 403. *Resp. necesse non esse scire semper, quomodo fiat id, quod facimus; ideas nostras non ideò, quia volumus, efformari, in nobis & a nobis efformari illas, non ex vi & imperio nostræ voluntatis, sed secundùm nostram & rerum ipsarum naturam, animam esse automatum spirituale quàm maximè mirabile, & virtute divinæ præformationis elegantes illas ideas producere, in quibus voluntas nostra nullam partem habet, & ad*

quas ars noſtra non valet pertingere, &c. §. 404. *Velleitates eſſe duntaxat voluntatum conditionalium genus quoddam valdè imperfectum, nec nos, dum velleitatem hujuſmodi habemus, tam velle, ut velimus, quàm ut poſſimus; hinc in Deo nullas eſſe velleitates; noſtrum verò imperium in volitiones indirectè tantùm exerceri, & miſerum illum fore, qui ita ſuarum actionum dominus eſſet, ut temerè, ſine nexu & ratione velle poſſet.* §. 405. *Adcingit ſe ill. Auctor ad* Laurentii Vallæ *Dialogum, qui quinto* Boëtii *Libro de Conſolatione reſpondet, & aliquas elucidationes exhibet ſuper difficultate de libero arbitrio, argumento, in quo juſtitia & injuſtitia, hujus ac futuræ vitæ pœna præmiumque, verſantur.* §. 406. Antonius *quidam* Glarea *Hiſpanus, a* Valla *rogat ſententiam de præſcientiæ cum libertate conciliandæ ratione.* §. 407. *Ad Objectionem, qua ex præſcientia Dei actionis neceſſitas colligitur, reſp.* Valla, *ſi mea ſcientia res præteritas, aut præſentes, exiſtere non facit, neque præſcientia mea faciet exiſtere futuras.* §. 408. *Obj. præſens & præteritum mutari non poſſe, ea jam eſſe neceſſaria, ſed futurum, in ſe mutabile, fixum neceſſariumque fieri præſcientiâ; Reſp. neceſſarium diſtinguendum a certo; non eſſe impoſſibile, id, quod præviſum fuerit, non evenire, ſed infallibiliter tamen eventurum.* §. 409. *Obj. juxta Philoſophos omne poſſibile conſiderari poſſe ut exiſtens: ſi nunc eventus ejus, quod præviſum eſt, reapſe eveniret, Deus erraſſet; Reſp. Ambo ſæpè contradictoria eſſe poſſibilia, nec tamen ſimul poſſe exiſtere; in exemplo, dum* Sext. Tarquinius *ab* Apolline *fert reſponſum, ſe exulem inopemque interiturum ab Urbe irata pulſum, queri non poteſt, Cur,* Apollo, *mihi ſortem tam duram eloqueris? reponet Deus, Futura novi, non facio, nec ampliùs cum* Jove *contendere, cur ipſi, homini innocenti, & religioſo deorum cultori, fatum tam immite præparet: reſpondebit namque Deus: Tu innocens? ſcias, te ſuperbum, adulterum, & patriæ proditorem fore.* §. 410. *Sed dicet* Sextus: *Nolo facere, quæ dices,* Apollo? *Quid referet Deus, mentior igitur? At* Sextus *forſitan rogabit Deos, ut fata mutent, melioremque ſibi mentem largiantur: dicet forſan* Apollo: *Unuſquiſque a Diis factus eſt, qualis eſt;* Jupiter *animam tibi pravam indidit, tu genio tuo indulgebis, &* Jupiter *te pro meritis accipiet. Ita per Stygem juravit.* §. 411. *Reſpondebit* Sextus: *Ergò* Jupiter *proprium in me ſcelus ulciſcetur? ipſe ſolus eſt reus; cùm me talem fecerit, qualis ſum, agere debeo, uti voluit. Cur me plectit igitur? num ejus voluntati potero reluctari? Fatetur* Valla, *ſe de* Jovis *decretis, hoc eſt, de providentiæ placitis, ſatisfacere ſuo* Antonio *non poſſe;* §. 412. *putatque latere nos rationes, quare ſic ſtatuat, ſatis tamen eſſe, eum optimum ac ſapientiſſimum eſſe, ut bonas illas eſſe judicemus, inſimulque juſtum, ut decretis atque operationibus ſuis non deſtrui libertatem noſtram ſciamus.* §. 413. *Judicium ill. Viri de hoc* Vallæ *Dialogo, quem ipſe ulteriùs promovere inſtituit. Rogat nempè* Sextus *Dodonæ* Jovem: *Cur me adegiſti, ut malus eſſem & miſer? aut ſortem meam muta & mentem, aut culpam in te*

hærere

hærere agnoſce. Reſp. Deus : Abdica Romam, & ſapies, fortunatus eris, Romam ſi tendis, periiſti. At Sextus, *tam duræ conditionis impatiens, prorumpit e templo, & fatis ſe ſuis permittit. Tum* Theodorus, *templi Antiſtes, quærit* Jovem, *annon penes ipſum fuerit, aliam* Sexto *voluntatem impertiri.* §. 414. Pallas, *cujus in diſciplinam* Theodorum *mittit* Jupiter, *oſtendit ei Fatorum palatium, in quo non eorum ſolùm, quæ ſunt, ſed eorum etiam, quæ fieri poſſunt, præſtò ſunt repræſentationes : ex quibus, in mundos digeſtis, omnium optimum ſibi condendum delegit* Jupiter. *Omnes hi mundi hic præſto ſunt, ait* Pallas, *ſcilicet in ideis ; in eorum aliquo* Sextum *reperies quendam, fortunatum admodum, & ad magna evectum ; in alio* Sextum *alium, mediocri ſorte contentum : denique in aliis* Sextos *omnigenos, & infinitè variatos, invenies.* §. 415. *Deducit hinc Dea* Theodorum *in unum e conclavibus, quod ubi ingreſſus eſt, non jam conclave, ſed mundus erat : inibi adparebat primus ille* Sextus *fortunatus ; aderat etiam ingens volumen quoddam ſcriptum, hiſtoriam hujus mundi exhibens ;* Theodorus *cùm numerum, in fronte hujus* Sexti *obſervatum, evolviſſet, hiſtoriam illius, quam viderat in compendio, adhuc ampliorem deprehendit. Itum deinceps in alia conclavia, novæ ſemper ſcenæ viſebantur.* §. 416. *Conclavia iſta coibant in pyramidem, quoque adſcendebatur altiùs, eo pulchriora fiebant, & pulchriores exhibebant mundos. Tandem ad ſupremum, quo Pyramis claudebatur, omniumque pulcherrimum, devenere : quo viſo,* Theodorus *ſe non capiebat præ gaudio : Nunc tandem, ajente Deâ, ad verum, ac re ipsâ exſtantem, mundum pertigimus : ad boni fontem conſiſtis : en tibi* Sextum, *qualis eſt, & qualis reapſe futurus eſt. Prorumpit e templo furibundus, & Deorum monita flocci pendit. Quodſi* Jupiter *alterum illum fortunatum* Sextum *hic poſuiſſet, non jam hic idem mundus foret ; ipſe ſapientiam ſuam abdicaſſet, meque, filiam ſuam, projeciſſet. Sed vides inſuper,* Sextum *a Patre meo non fuiſſe factum improbum, talis quippe ab omni æternitate fuit, & quidem ſemper liberè : exiſtere tantùm ei conceſſit* Jupiter, *& eum e regione poſſibilium ad rerum exiſtentium claſſem tranſtulit.* Sexti *etiam crimen ad magna prodeſt, Romam in libertatem adſerit, &c. Sed hæc nihil ad mundum totum, cujus ſpeciem miraberis olim, ubi ad meliorem alteram vitam feliciter tranſgreſſo, illius penitùs cognoſcendæ Dii tibi facultatem indulſerint.* §. 417. *Hæc, ait Auctor ill. fabulæ nodum, a* Valla *intactum, expedire mihi videntur. Quodſi* Apollo *divinam ſcientiam viſionis ſat ſcitè repræſentavit ;* Pallas, *ut ſpero, non ineptè perſonam egerit ſcientiæ ſimplicis intelligentiæ, a qua demum adcerſenda eſt rerum origo.*

Adjecta Epitome Controverſiæ, ad Syllogiſmos redactæ, *in reſolvendis* octo *objectionibus Bælianis occupatur, quarum I^a. contendit, Deum vel potentiâ, vel cognitione, vel bonitate, caruiſſe, quòd, mundum hunc condendo, non optimam partem elegerit ; II^a. In toto Dei opere plus mali eſſe, quàm boni, quòd in Creaturis intelligentibus plus mali ſit, quàm boni :*

III^a.

III^a. ſemper eſſe injuſtum punire, quod ſemper ſit impoſſibile non peccare, ſive quòd omne peccatum ſit neceſſarium; IV^a. Deum inter peccati complices haberi; quòd, cùm creaturarum intelligentium peccatum impedire poſſit, illud non impediat, immò potiùs cooperetur, tum concurſu ſuo, tum occaſionibus, quas præbet, utut futuri eventûs probè ſit conſcius. V^a. Deum eſſe cauſam peccati, quòd producat, quidquid in peccato reale eſt. VI^a. Deum injuſtum eſſe, quòd puniat eos, qui quàm potuerunt, optimè egerint. VII^a. Deum non habere ſatis bonitatis, quòd aliquibus duntaxat, nec omnibus, præſidia largiatur, quæ faciunt illos re ipsâ habere bonam voluntatem, & fidem finalem ſalutarem. VIII^a. Deum non eſſe liberum, quòd infallibiliter optimum eligat. Ex iis, quæ in Tentaminibus prolixè diſputata ſunt a Viro illuſtri, dubia hæc facili negotio diſſipantur; dedit verò ill. Auctor & hic reſponſiones, ipſis objectionibus legitimè adplicatas, quoniam ita occaſionem nactus eſt, & difficultates adhuc quaſdam diluendi, & obſervationes aliquas, in ipſo Operis decurſu necdum ſatis indicatas, inſpergendi.

§. 241. EXpedivimus tandem moralem cauſam mali moralis: *malum phyſicum*, hoc eſt, dolores, ærumnæ, miſeriæ, utpote mali moralis adpendices, minùs negotii nobis faceſſent. *Pœna*, auctore *Grotio* (a) *eſt malum paſſionis, quod infligitur ob malum actionis.* Patimur, quia egimus; malum toleramus, quia malum fecimus.

Noſtrorum cauſa malorum
Nos ſumus.

Verum quidem eſt, nos ſæpè ob actiones alienas pati, ſed, ſi ſceleris participes non ſumus, pro certo habendum, has ærumnas majorem nobis præparare fortunam. Controverſia *de malo phyſico*, hoc eſt, de origine miſeriarum, difficultates habet cum quæſtione *de mali metaphyſici* origine communes, cujus poſterioris exempla ſuppeditant monſtra, aliæque Univerſi, quæ adparent, anomaliæ. Sed judicandum eſt, ipſas quoque miſerias & monſtra ordini congruere; juvatque ponderare, non ſolùm hos defectus, atque hæc monſtra, admitti potiùs debere, quàm violari leges generales, uti *R. P. Malebranchius* quandoque differit; verùm etiam hæc ipſa monſtra regulis eſſe conſentanea, voluntatibuſque generalibus convenire, quamvis conformitatis hujus modum nexumque diſcernere non valeamus. Prorsùs ſicut in Mathematicis quædam anomala adparent, quæ, ubi penitùs expenſa fuerint, ordinatiſſimè denique exeunt; hac de cauſa obſervavi ſuprà, e meis principiis omnes effectus individuos, nullo excepto, eſſe voluntatum generalium ſequelas.

242. Nec mirum eſſe debet, quòd res iſtas ſimilitudinibus, a Matheſi purâ

(a) De Jure B. & P. Lib. II. c. XX. 1.

purâ adcerſitis, interdum illuſtrare connitar, quia in ea non tantùm omnia ordinatè procedunt, ſed & via ſuppetit ordinis agnoſcendi ope adcuratæ meditationis, quæ divinas ideas ſub noſtrum, ut ita loquar, adſpectum collocat. Sic proponi poteſt ſeries numerorum, in ſpeciem prorsùs irregularis, in qua variabiliter creſcant decreſcantque numeri, ita ut ordo nullus adpareat: & tamen, qui clavem ænigmatis iſtius norit, & ſeriei numerorum originem conſtructionemque intellexerit, dare regulam poterit, quæ, ritè perſpecta, ſeriem prorſus regularem eſſe, & inſignes proprietates habere, demonſtrabit (b). Hoc idem adhuc clariùs ſenſui ſubjici poteſt in lineis: habere poteſt linea circuitûs reditûſque, ſumma & ima, puncta regreſsûs, puncta flexûs contrarii, interruptiones, aliasque varietates, ita ut in ea, præſertim partem conſideranti, nēque modus, neque harmonia, neque ratio ulla, adpareat, & tamen ejus æquatio conſtructioque dari poteſt, in qua Geometra iſtarum omnium anomaliarum adparentium rationem & convenientiam reperiat. Idem judicium de monſtrorum anomaliis, aliiſque creditis in Univerſo defectibus, ferendum eſt.

243. Atque hoc ſenſu uſurpari poteſt inſigne illud *S. Bernardi* pronunciatum (Epiſt. 276. ad *Eugenium III.*) *Ordinatiſſimum eſt, minùs interdum ordinatè fieri aliquid.* Immo dici poteſt, exiguam hanc in parte inordinationem eſſe duntaxat adparentem in toto, quin illam ne adparentem quidem eſſe, factâ relatione ad felicitatem eorum, qui ſe ordini conformare ſtudent (c).

244. Quod dixi de monſtris, id ipſum de variis defectibus aliis etiam intelligo, qui nobis adparent. Solam ferè globi noſtri ſuperficiem novimus, ultra centenas aliquot hexapedas in terræ viſcera vix penetramus: id, quod in globi cortice reperimus, ingentium quarundam converſionum effectus eſſe videtur. Veriſimile eſt, hunc globum aliquando prorsùs ignitum fuiſſe, & rupes, quæ hujus terræ corticis baſin conſtituunt, eſſe ſcorias, poſt magnam aliquam fuſionem relictas. In earum viſceribus reperiuntur metallorum ac mineralium genimina, perſimilia iis, quæ noſtræ fornaces proferunt: mare verò integrum, genus quoddam olei per deliquium eſſe poſſet, uti oleum tartari in locis humidis naſcitur. Poſtquàm enim terræ ſuperficies a magna deflagratione refrixerat, humor, quem ignis in aërem expulerat, in terram relapſus, ſuperficiem ejus eluit, & diſſolvit, imbibitque ſalem fixum, in cineribus reſidentem, ac denique magnam illam ſuperficiei globi noſtri cavitatem implevit, ut oceanum, aqua ſalſa plenum, exhiberet.

245. Sed poſt ignem, nihilo minorem a terra & aqua illatam eſſe va-

(b) Addit *Interpr. Lat.* (Et tale quid quadrata magica exhibent.)

(c) Addit *Interpr.* (his enim cuncta tandem cedunt in bonum.)

ſtitatem, judicandum eſt. Fortaſsè cruſta, per refrigerationem efformata, quæ ſub ſe magnas cavitates habebat, collapſa eſt, ita ut non, niſi in ruderibus, habitemus, prout inter alios *Thomas Burnetius* (d), *Guilielmi* Magnæ Britanniæ Regis quondam Capellanus egregiè animadvertit. Tum deinde plura diluvia atque inundationes dejecerunt diverſa ſedimenta, quorum veſtigia & reliquiæ reperiuntur, certo argumento, mare aliquando fuiſſe in locis, hodiedum a mari remotiſſimis. Sed hæ converſiones finem habuere denique, & globus eam, quam nunc cernimus, faciem induit. Ingentes haſce mutationes paucis verbis inſinuavit *Moſes*: ſeparatio luminis a tenebris indicat fuſionem ab igne factam, & ſeparatio humidi a ſicco inundationum effectus denotat. Quis verò non videt, has inordinationes rebus ad ſtatum, in quo nunc ſunt, adducendis profuiſſe, his divitias, his commoda noſtra deberi, harum ope denique globum hunc culturæ patientem evaſiſſe? Hæ inordinationes ordine proceſſerunt. Inordinationes, quas eminùs videmus, ſunt maculæ Solis & Cometæ: ſed quos uſus adferant, aut quid in iis ordinatum ſit, necdum novimus. Olim Planetæ pro ſtellis errantibus habebantur, hodie motum earundem regularem eſſe compertum eſt. Idem fortean de Cometis verum eſt; poſteritas ſciet.

246. Inter inordinationes non numeratur conditionum inæqualitas, & merito *Jaquelotius* quærit ab iis, qui omnia æquè perfecta eſſe vellent, quare rupes foliis floribuſque non niteant? cur formicæ non ſint pavones? Et ſi omnia æqualia eſſe neceſſe foret, jure in divitem inſurgeret pauper, ſervus in herum. Non oportet æquales eſſe organi muſici tubos. Dicet *Bælius* eſſe diſcrimen inter ſimplicem privationem boni & depravationem ſeu inordinationem, item inter inordinationem in rebus inanimatis vel brutis, quæ purè metaphyſica eſt, & inter creaturas ratione gaudentes, quæ in culpa miſeriiſque conſiſtit. Jure quidem iſta diſtinguit ipſe: nos verò viciſſim ea jure meritoque conjungimus. Deus inanimata non negligit; ſenſu carent illa quidem, ſed Deus ſuo ſenſu hunc eorum defectum ſupplet. Neque animalia negligit; carent intellectu, at Deus eorum vice intelligit. Ipſe ſibi defectum quemcumque verum & minimum, in Univerſo repertum, exprobraret, quamvis a nemine obſervaretur.

247. Vi-

(d) *In Telluris Theoria Sacra, Orbis noſtri originem & mutationes generales, quas aut jam ſubiit, aut olim ſubiturus eſt, complectente.* Ejus Libri duo priores *de Diluvio & Paradiſo*, poſteriores duo *de Conflagratione Mundi & meliori rerum ſtatu* agunt. Vide ib. *Cap. VII.* ubi diſſolutionem terræ primæ a poſteriore probare conatur, inprimiſque agit de cavitatibus ſubterraneis, p. 52. ſqq. ed. Francof. 1691. De hac ejus Commentatione conſulantur *Acta Erud. ad A. 1682. p. 70. ſq.* & *Supplem. VI. p. 304. ſqq.* Reimmanni *Catalog. Biblioth. ſuæ Theol. p. 691. ſqq.* qui acri eam cenſura notavit. Cæterùm lucem vidit *Thomas Burnetius* A. 1632. obiit A. 1715. Vitam, quam Latine expreſſit *William Wotton*, e. hibet *P. XV. Actor. Philoſ. n. V.* p. 434. *ſqq.*

247. Videtur *Bælio* non probari, quod quæ in rebus inanimatis occurrere queunt inordinationes, cum iis, quæ creaturarum rationalium pacem felicitatemque perturbant, comparentur; aut quòd vitii permiſſio in perturbationis legum motûs evitandæ cura ex parte fundetur. Ex hoc namque, ſi ipſum audiamus, (Reſponſionis poſthumæ ad *Jaquelotium*, pag. 183.) concludi poſſet, *Deum non condidiſſe mundum, niſi ut infinitam Architecturæ, Mechaniceſque, ſcientiam oſtentaret, nulla in magni hujus operis conſtructione bonitatis & amoris in virtutem habita ratione. Hujuſmodi Deus laudem duntaxat ambiret ſcientiæ, malletque totum genus humanum interire, quam pati, ut atomi pauculæ præter leges generales vel celeriùs, vel tardiùs, moverentur.* Hac objectione ſuperſediſſet *Bælius*, ſi conceptum meum generalis harmoniæ ſyſtema cognitum ipſi fuiſſet, vi cujus duo, hinc causarum efficientium, inde finalium, regna inter ſe parallela ſunt; nec Deus optimi Monarchæ minùs, quàm Architecti ſcientiſſimi, laudem obtinet; materia ita diſpoſita eſt, ut leges motûs optimæ ſpirituum gubernationi ſubſerviant, ex quibus denique Deus, quantum plurimum boni potuit, obtinuiſſe comperietur, modò bona metaphyſica, phyſica ac moralia, ſimul computentur.

248. Verùm (inquiet *Bælius*) Deus exiguo miraculo mala infinita poterat averruncare, cur ergò miraculum non adhibuit? tam multa hominibus lapſis auxilia extraordinaria largitur; atqui modicum hujus generis auxilium, *Evæ* conceſſum, ejus lapſum impediebat, & tentationem ſerpentis reddebat irritam. Hujuſmodi objectionibus abundè ſatisfecimus hac generali reſponſione, ſcilicet, Deum non debuiſſe aliud eligere univerſum, cùm elegerit optimum, nec adhibuiſſe miracula, niſi in eo neceſſaria. Reſponſum ipſi eſt, naturalem univerſi ordinem miraculis immutari: reponit ille, illuſionem hanc eſſe & miraculum, quod (verbi gratiâ) in nuptiis in Cana Galilææ *Chriſtus* patravit, non aliam in aëre triclinii mutationem effeciſſe, niſi quòd in poros ſuos, quibus ante quædam aquæ corpuſcula inerant, poſtea vini corpuſcula receperit. Sed conſiderandum eſt, ubi ſemel optimum ſyſtema rerum electum fuit, nihil, ac ne minimum quidem, in eo immutari poſſe.

249. Quod *miracula* (e) adtinet, (de quibus jam ſuprà nonnihil di-

 ximus)

(e) Diſtinctionem hanc miraculorum in *comparativè talia* & *rigorosè talia* agnoverunt etiam Theologi longè celeberrimi *Reverendiſſ. Cancell. Pfaffius* in *Inſtitutionib. Theol. p. 687. 688. Si quæ*, ait, *cauſæ ſecundæ & creatæ miracula patrant, patrant ſaltim ut cauſæ occaſionales, ad quarum tantùm præſentiam & motum hoc directum, qui verò in ſeſe ipſe nullum influxum habet, Deus miraculum patrat.* Nihil his dici magis adpoſitum aut ſapiens poſſe, judicat Ill. *Bilfingerus*, in *Dilucidd. Philoſ.* §. CCXVI. Exigantur ad ea, quæ Ill. *Leibnitius* hoc loco differit, & judicetur tandem, num ex vero dici queat, *fucum* facere Auctorem Ill. cum ſua miraculorum diſtinctione, *adcerſendoque Angelos, per vires eorum naturales ac miniſterium, ſicque etiam per commu-*

BIBLIOTECA DE LA FACULTAD DE LETRAS DE GRANADA

ximus) non ſunt illa fortaſsè claſſis & generis unius. Eorum non pauca ſubſtantiarum inviſibilium, quales ſunt Angeli, miniſterio procurari a Deo veriſimile eſt, uti R. P. *Malebranchius* etiam cenſet; & hi Angeli, ſive hæ ſubſtantiæ, agunt ſecundùm naturæ ſuæ leges conſuetas, cum corporibus jungantur ſubtilioribus, magiſque activis, quàm ea, quæ a nobis tractari poſſunt. Hujuſmodi miracula non ſunt miracula, niſi comparatè, & intuitu noſtri; ſicut opera noſtra apud belluas miraculoſa reputarentur, ſi de illis judicium aliquod ferre poſſent. Ad hanc miraculorum claſſem ſpectare fortaſsè poſſet aquæ in vinum mutatio. At creatio, incarnatio, aliæque nonnullæ Dei actiones, omnem creaturarum virtutem tranſgrediuntur, & verè ſunt miracula, immò ex parte myſteria. Si tamen aquæ in vinum mutatio ad miracula primi ordinis pertinebat, Deus hac mutatione totam univerſi ſeriem immutaſſet, ob connexionem mutuam corporum; aut certè debuiſſet hanc connexionem impedire alio miraculo, & corpora, nullam in priore partem habentia, movere, perinde ac ſi miraculum nullum contigiſſet, factoque dein miraculo, debuiſſet etiam omnia in corporibus ipſis, illud participantibus, reſtituere in ſtatum, ad quem ſine miraculo perveniſſent: poſt ea demum cuncta priorem viam relegiſſent. Unde liquet, miraculum iſtiuſmodi plura, quàm prima fronte adpareat, poſtulare.

250. Quod adtinet malum creaturarum phyſicum, hoc eſt, ærumnas, impugnat vehementer *Bælius* illos, qui divinam circa illud adminiſtrationem, adhibitis rationibus particularibus, exculpare nituntur. Brutorum incommoda hìc prætereo: video enim, *Bælium* ærumnis humanis inſiſtere potiſſimùm, fortaſsè quia bruta ſenſu carere autumat: & ex hoc ipſo, quòd pati belluas iniquum foret, *Carteſiani* complures evincere contenderunt, eas nihil eſſe, niſi machinas, *quoniam ſub Deo juſto nemo innocens miſer eſt.* Principium hoc adprobo, non tamen arbitror inde poſſe colligi, quòd bruta perceptione careant (f), quia cenſeo, perceptionem, ſi propriè loquamur, ad inducendam miſeriam non ſufficere, niſi animi reflexio in ſe ipſum adſit. Idem eſt de felicitate ſentiendum: ſine reflexione nulla felicitas.

O

communem & ordinarium naturæ univerſæ curſum, plurima eorum, quæ in Scripturis miracula vulgò dicuntur, fieri contendere? Sententia Viri in doctrina de miraculis eſt, miracula ſine neceſſitate non eſſe ſtatuenda, cùm perfectior agendi ratio ea, quæ paucis utatur mediis extraordinariis, pluribus naturalibus, adeoque contendum ſit, in eo duntaxat ſtatu a Deo iſta fieri, quo media naturalia non ſufficiant: quo ipſo neque paucitas, neque multitudo miraculorum adſeritur. *Conf.* §. 209. Huc ſpectant illius verba, quæ leguntur in *Philoſophia Sinica.* §. XLVIII. Cæterum, ubi Vir ill. incarnationem adlegat, ea intelligit & comprehendit omnia auxilia, omnes gratias, quæ intuitu optimi Soſpitatoris noſtri in regno ſpirituali hominibus obtingunt. *V. Epitome Controverſiæ ad Syllagiſmos redactæ*, Tentaminibus adnexa, *in Reſp. ad Object. I.*

(f) Vide jam ſupra cit. Comment. Leibnitianam *de anima brutorum.* §. VI.

O fortunatos nimium, ſua qui bona norint.

Dubitari cum ratione non poteſt, quin dolorem bruta percipiant; ſed & voluptates & dolores non æquè, ac in homine, vivaces eſſe adparet: nam cùm reflexionis ſint expertes, neque triſtitiæ neque lætitiæ, quarum hæc voluptatem, illa dolorem comitatur, ſunt capaces. Homines ipſi quandoque a belluarum conditione haud procul abſunt, & agunt inſtinctu ferè ſolo, & propter ſolas ſenſuum impreſſiones (g), quo in ſtatu voluptates eorum, atque dolores, ſunt admodum exiles.

251. Sed, omiſſis belluis, ad creaturas rationales revertamur. De his agit *Bælius*, dum quærit, pluſne boni, an mali phyſici, ſit in mundo? (Reſponſ. ad Quæſita Provincialis, cap. 75. Tom. 2.) Hanc quæſtionem ut ritè decidamus, explicandum eſt, in quo hæc bona malaque ſita ſint. Convenit inter nos, malum phyſicum aliud nihil eſſe, quàm diſplicentiam, ſub quo vocabulo dolorem, moleſtiam, aliudve quodvis incommodum, comprehendo. At bonum phyſicum an in ſola voluptate collocandum eſt? Ita quidem ſentire videtur *Bælius*, ego verò etiam in ſtatu quodam medio, qualis eſt ſanitas, conſiſtere arbitror. Satis benè eſt ei, cui malè non eſt: ſapientiæ gradus eſt, nihil habere ſtultitiæ,

Sapientia prima eſt
Stultitia caruiſſe.

Sicut oppido laudabilis eſt, qui jure non poteſt reprehendi;

Si non culpabor, ſat mihi laudis erit.

Hac ratione perceptiones omnes, quæ nobis non diſplicent, omnia virium exercitia, quæ non incommodant, quæque impedita incommodarent, bona phyſica ſunt, etiam dum nullam nobis adferunt voluptatem; eorum namque privatio malum eſt phyſicum. Hinc ſanitatis bonum, aliaque hujuſmodi, non, niſi poſt eorum jacturam, perſentiſcimus. Hac ratione auſim adſerere, in præſenti etiam vita bona malis, commoda incommodis, eſſe potiora, nec abs re ſcripſiſſe *Carteſium* (Tom. I. Epiſt. 9.) *naturali ratione nos edoceri, quòd plura nobis in hac vita bona, quàm mala, ſuppetant.*

252. Addendum, quòd voluptatum uſus nimis frequens, magnitudoque, malum foret maximum. Quaſdam voluptates malo caduco comparavit *Hippocrates*, & ſine dubio paſſeribus invidere ſe *Scioppius* (h)

(g) Addit *Interpr.* (ut lunatici ambulare dicuntur ſemiſomnes.)

(h) *Gaſp. Schoppius*, ſeu *Scioppius*, inſignis ſæculi XVII. Criticus, Neomarchiæ natus A. 1576. denatus Patavii A. 1649. d. 19. Jul. Magna ejus fuerunt merita in rem litterariam, ſed laceſſendi alios pruritu quàm maximè laborans, gloriam, egregiis

tantùm ſimulabat, ut in opere, erudito quidem illo, ſed plus quàm nugaci, lepidè nugaretur. Exquiſitioris ſaporis cupediæ valetudini nocent, & delicati palati acumen obtundunt; ac generatim corporeæ voluptates quæcumque virium impendia ſunt, etſi alii aliis meliùs impenſam illam reparare poſſint.

253. Interim, ut malum bono potius eſſe probet *Bælius*, *Mottam Vajerium* (i) (Epiſt. 134.) producit, qui, ſi impoſitam ſibi a Providentia jam ante perſonam rursùs agere debuiſſet, ad vitam hanc mortalem redire ſemel mortuus recuſaſſet. Verum, uti jam ſuprà dixi, propoſitam ab eo, qui ruptum Parcarum filum redintegrare poſſet, conditionem accepturum fuiſſe reor, ſi nova, quamvis priſtina nihilo melior, perſona promiſſa fuiſſet. Itaque ex hoc *Mottæ Vajerii* dicto non ſequitur, eum, quam egerat antè, perſonam recuſaturum fuiſſe, quòd eſſet mala, uti *Bælius* interpretari videtur, ſed tantùm, quòd non eſſet nova.

254. Mentis voluptates omnium puriſſimæ ſunt, & ad gaudii perpetuitatem utiliſſimæ. *Cardanus* (k), jam ſenex, ita ſorte ſuâ contentus erat, ut juratus adſeveraret, non ſe eam cum juvene, quantumvis opulento, ſed inerudito, permutaturum, quod *Motta Vajerius* ipſe refert, nec improbat. Illecebras videtur habere eruditio, quas qui non deguſtarunt, cogitando nunquam adſequantur. Non hìc intelligo factorum notitiam, rationum ſcientiâ nudatam, ſed qualem *Cardanus* habuit, vir verè magnus, etiam cum vitiis ſuis, maximus futurus, ſi illis caruiſſet.

Felix, qui potuit rerum cognoſcere cauſas!
Ille metus omnes & inexorabile fatum
Subjecit pedibus.

Non parva res eſt eſſe Deo Univerſoque contentum; non metuere fata noſtra, neque de eventis conqueri. Hunc nobis fructum, longe alium ab eo, quem Stoici Epicureique a Philoſophia ſua hauriebant, genuinorum

egregiis ingenii fœtibus partam, non parum labefactavit, &, ut *Marquardi Gudii* verbis utar, multa acerbitate viros maximos plerumque ſine fronte, ſine fide invaſit, tanquam ſcurras de cataſta. *Valentinus Andreæ* illum Priapejum, Veſpillonem & hominis monſtrum, vocat *Mytholog. Chriſt. manip.* I. *Apol.* 41.

(i) *Franciſc. de la Mothe le Vayer*, *Felicis de la Mothe* filius, celebris Gallus, A. 1588. Pariſiis natus, & A. 1672. denatus. In omnibus ſuis actionibus aliquid ſingulare & inſuetum cernebatur, ita ut pro Miſanthropo haberetur: in inceſſu ſemper cœlum tuebatur, hinc *Vigneul Marville*, eum, antea ſibi ignotum, exiſtimavit eſſe Aſtronomum: Rerum novarum tam cupidus erat, ut vifentem *Bernierium* morti proximus rogaret: *Quid novi de magno Mogole?* Scripta ipſius, Voluminib. 15. in 12. incluſa, A. 1684. adcuratiſſimè prodierunt.

(k) Scripſit ipſe *Librum de vita propria*, ex Bibliotheca *Gabr. Naudæi*, Pariſ. apud *Jacob. Villery* in Palatio, 1643. 8. & Amſt. ap. *Joann. Ravenſteinium*, 1654. 12. V. de eo, ejuſque ſcriptis, *Niceronii* Mémoires T. XIV. p. 233. ſeqq.

rum principiorum notitia conciliat. Tantùm inter veram ſinceramque diſciplinam moralem & Stoicam Epicureamve intereſt, quantùm lætitiam inter & patientiam; iſtorum namque tranquillitas ſola neceſſitate nitebatur; noſtra verò in perfectione pulchritudineque rerum, in noſtra denique vera felicitate, fundatur.

255. Sed quid de doloribus corporeis dicemus? an non tam acuti eſſe poſſunt, ut hanc ſapientis tranquillitatem interrumpant? Fatetur id *Ariſtoteles*: Stoici, ipſique adeò Epicurei, aliter ſentiebant (l), quorum Philoſophorum opinionem *Carteſius* inſtauravit: ait enim in Epiſtola paullò antè citata: *Etiam inter funeſtiſſimos caſus, & dolores acerrimos, poſſe quem ſemper eſſe contentum, modò ratione uti noverit.* Sed *hoc Bælius* (Reſp. ad Provinc. T. 3. cap. 157. p. 991.) *inane eſſe*, ait, *nam remedium nobis a* Carteſio *indicari, quod parare nemo ferè ſciat.* Ego rem non eſſe prorſus impoſſibilem arbitror, atque homines meditatione uſuque ſtrenuo illuc poſſe pertingere. Nam, ut de veris martyribus, & iis, qui extra ordinem divinitùs adjuti fuerunt, taceam, fuere Pſeudomartyres, qui veros imitarentur: ac Hiſpanus ille ſervus (m), qui, ut herum ulciſceretur, Præfectum Carthaginenſem interemit, eoque facto inter atrociſſima tormenta triumphavit, in ruborem dare Philoſophos poſſet; cur enim paria facere non liceat? In utramque fortunæ partem valet illud Poëtæ:

Cuivis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.

256. Quid? quod hodieque Gentes integræ, puta Hurones, Hiroquoſii, Galibii, aliique Americæ populi, magnum nobis ea in re documentum præbent: non ſine admiratione legimus, quàm intrepidè, ac propè indolenter, hoſtibus, a quibus lento igne torrentur, & fruſtatim devorantur, inſultent (n). Hujuſmodi homines ſi corporis dotes animique robur ſervare, & noſtris cum notitiis copulare poſſent, ſanè nos uſquequaque ſuperarent,

Exſtat

(l) Pertinet huc ſecundum inter Paradoxa *Ciceronis*: *ὁ τι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν; In quo virtus ſit, ei nihil deeſſe ad beatè vivendum. Theodorus* Cyrenæus, *Lyſimacho* regi, mortem minanti, inquit, *Magnifica res tibi contigit, quia cantharidis vim adſecutus es. Cumque hoc dicto iratior factus, cruci eum adfigi juſſiſſet: Terribilis hæc*, inquit, *ſit purpuratis tuis: meâ quidem nihil intereſt, humine an in ſublimi putrefiam. Valer. Maximus* Lib. VI. de liberè dictis, notante ad dictum locum *Sylvio.*

(m) *Juſtinus* Lib. XLIV. Cap. V. 5. *Asdrubalem* a ſervo Hiſpani cujuſdam, ulciſcente domini injuſtam necem, interfectum ſcribit. *Polybius* Lib. II. enarrat, eum noctu per inſidias a Gallo quodam privatarum inimicitiarum cauſa eſſe interfectum. *Livius*, Hiſt. Lib. XXI. c. II. *Barbarus*, ſcribit, *eum* (Aſdrubalem) *quidam palam ob iram interfecti ab eo domini obtruncavit, comprehenſuſque a circumſtantibus, haud alio, quam ſi evaſiſſet, vultu, tormentis quoque quum laceraretur, eo fuit habitu oris, ut ſuperante lætitia dolores, ridentis etiam ſpeciem præbuerit.*

(n) V. *Allain Maneſſon Malleti Beſchreibung des ganzen Weltkreiſes P. V. Lib. VIII. cap. III. §. 15. p. 337.*

Exſtat ut in mediis turris aprica caſis.

Nobis forent, quod gigas nano, quod mons eſt cólliculo:

Quantus Eryx, & quantus Athos, gaudetque nivali
Vertice ſe adtollens pater Apenninus ad auras.

257. Quidquid in hiſce Barbaris, inuſitato quodam œſtro gloriolæ percitis, mirificus vigor corporis animique præſtat, id totum nobis præſtare poſſent educatio (o), opportunè circumſpecteque adhibitæ corporis adflictationes, gaudium dominans rationi innixum, & magnus præſentis animi medias inter diſtractiones, adfectuſque quantumvis turbulentos, conſervandi uſus. Adfine quidpiam narratur de veteribus Aſſaſſinis, qui ſub Vetuli, vel potius Domini (*Senioris*) de Montanis imperio diſciplinaque vivebant (p). Hujuſmodi ſchola (ſed meliorem in finem) opportuna foret excolendis Miſſionariis, ſi qui Japoniæ ingreſſum denuò tentare vellent. Indorum veterum Gymnoſophiſtæ fortaſſis ab hac diſciplina non abludebant, & *Calanus* ille, qui ſe vivum comburendum *Alexandro Magno* in ſpectaculum præbuit, utique magnis magiſtrorum ſuorum exemplis animatus fuerat, & magnarum ærumnarum toleratione didicerat, non pertimeſcere dolorem (q). Eorumdem Indorum uxores, quæ cum maritorum ſuorum cadaveribus hodienum conflagrare ambiunt, antiquiorum gentis ſuæ Philoſophorum fortitudinem adumbrare videntur. Non equidem exſpecto, ut tam facilè inſtituatur religioſus aliquis ordo, cui propoſitum ſit, hominem ad tantum perfectionis apicem evehere: id hominum genus mortalibus cæteris nimium quantum præcelleret, & poteſtatibus ninis metuendum foret. Cùm rarò tantis involvamur diſcriminibus, ut tam inſigni animi fortitudine ſit opus, nemo facilè de comparandis ſibi, cum ſuetorum commodorum jactura, præſidiis hujuſmodi cogitabit, tametſi compendium, diſpendio longè majus, inde proventurum foret.

258. Interim

(o) *Interpr.* tanto molimini conveniens.

(p) Aſſaſſini, genus hominum in Oriente, qui Mahumetanæ diſciplinæ addicti, novam ſibi ſectam inſtituerunt, conditore quodam *Aloadino*, regnum in ea Perſidis parte obtinente, quæ Indo Fl. proxima eſt. Erat veluti equeſtris ordo, cujus Principes, *Aloadini* ſucceſſores, *Seniores* & *Sexmontii* nominabantur. Duravit ea uſque ad Tartarorum irruptiones; tum enim arce Aſſaſſinorum primaria, Tigado, poſt 27. annorum obſidionem capta, prorſus deleti fuere. Delecti in ea gente juvenes, religionis quadam perſuaſione inducti, & neſcio cujus Paradiſiacæ voluptatis promiſſo ineſcati, Principi ſuo fidem ſic obſtrinxerunt, ut ad imperium ejus, quoſcumque Principes occiſos ipſe vellet, eos vi, fraude, dolo, pro re nata, etiam cum præſente capitis ſui periculo, trucidarent. Hinc *Aſſaſſini* vocabantur poſtea conductitii ad alios interimendos, præcipuè viros principes.

(q) Tradunt hanc hiſtoriam *Ælian.* V. H. Lib. V. c. VI. *Plutarch.* in *Alex. Strab.* Lib. XV. *Diodor. Sic.* Lib. XVII. Bibl. *Athenæus* Lib. I. *Cicer.* de Divinat. I. & Quæſt. Tuſc. II. *Suidas*, quos omnes citat ad *Ælianum Schefferus*. Pluribus ibid. etiam diſſeritur de more iſto Indorum a *Cl. Kuhnio*, *Perizonio*, quos vide in ſplendida ed. Gronoviana Amſt. 1731. 4.

258. Interim vel inde efficitur, boni plus esse, quàm mali, cùm tanto remedio nihil opus sit. Adcinit *Euripides*:

Πλεῖφ τὰ χρῆσα τῶν κακῶν εἶναι βρότοις.
Mala nostra longè judico vinci a bonis.

Homerus, aliique Poetæ complures, aliter censuere, quibus vulgus adsentitur. Hoc inde est, quia malum adtentionem nostram ferit acriùs, quàm bonum: sed hæc ipsa ratio malum esse bono rarius evincit. Non ergò tetricis *Plinii* (r) dictis habenda fides, qui naturam veluti novercam traducit, hominemque rem esse rerum omnium conditarum miserrimam & vanissimam contendit. Hæc duo epitheta non benè conveniunt; neque enim satis est miser, qui se ipso turgidus est. Homines quidem, opinor, plus nimio naturam humanam deprimunt; fortassè quia nullas alias creaturas, æmulatione sua dignas, vident; verùm enim verò ipsi sese pluris, quàm satis est, æstimant, & facillimè unusquisque sibi ipse privatim placet. Itaque cum *Merico Casaubono* sentio, qui in suis ad *Diogenis Laërtii Xenophanem* notis egregias *Euripidis* sententias ita extollit, ut quædam, *quæ spirant* θεοπνεῦστον *pectus*, ei tribuere non vereatur (s). *Seneca* (Lib. 4. cap. 5. de Benef.) eleganter differit de beneficiis, quibus natura nos cumulavit. *Bælius*, Dictionarii Articulo *Xenophanes*, multas in contrarium adducit auctoritates, interque cæteras *Diphili* Poëtæ testimonium, apud *Stobæum*, quod ex Græco sic Latine reddi posset:

Fortuna cyathis bibere nos datis jubens,
Infundis uno terna pro bono mala.

259. Existimat *Bælius*, si de solo malo culpæ, sive malo morali, age-

(r) *Plinius*, H. N. Lib. VII. in Proœmio de Animalibus: Cum omnia exsequi humanus nequeat animus, principium jure tribuetur homini, cujus causa videtur cuncta alia genuisse natura magna & sæva mercede contra tanta sua munera, ut non sit satis æstimare, parens melior homini an tristior noverca fuerit, *&c.*

(s) *Mericus Casaubonus* ad *Diog. Laërt. Xenophanem*, qui ait, ἔφη δὲ καὶ τὰ πολλὰ ἥττω νῷ εἶναι, *& plurima deteriora mente esse.*) Τὰ χειρονα νικᾷ, in divinæ administrationis & providentiæ argumento, veteribus decantatissima querimonia; ab *Homero* primum profecta, qui occasione facti particularis usurpavit: sed ab aliis ad generalem sensum traducta, cum verbis ipsis, mala bonis in vita communi præponderare, significare vellent. Qui parcissimè loquebantur, Deum excusabant, qui Bonus, non nisi bona in operibus suis, & omni administratione sua, sibi proposuisset; sed materiæ obluctantis, vel deficientis, *necessitate* coactus, etiam malis non paucis, invitus, locum reliquisset. At vulgare hoc dictum, τὰ χειρονα νικᾷ, multis refellit Tragicorum sapientissimus, *Euripides*, illustri loco, qui incipit,

--- ἔλεξε γάρ τις ὡς τὰ χειρονα
Πλείω βροτοῖσιν ἐστι τῶν ἀμεινόνων.
Ἐγω δὲ τοῦτοις αἰτίαν γνώμην ἔχω,
Πλείω τὰ χρηστὰ τῶν κακῶν εἶναι βροτοις.

Cætera, quæ bene multa, talia, quæ θεοπνευστον pectus spirare videantur. " *In ed. Amst. Wetstenian. Lib. IX. Segm. 19. not. 13.*

retur, litem pro *Plinio* adversùs *Euripidem* esse brevi decidendam. Non equidem repugno: vitia nostra sine dubio virtutes nostras præponderant, idque originali peccato in acceptis referendum. Sed tamen non negandum, in hoc ipso immodicum esse vulgus, nonnullosque adeo Theologos hominem ita deprimere, ut in hominis Auctoris Providentiam sint injurii. Quare non adsentior illis, qui de Religione præclarè se mereri crediderunt, dum dicunt, Ethnicorum virtutes nihil esse, nisi *splendida peccata*: quæ *S. Augustini* exaggeratio, nec in S. Pandectis fundamentum habet, & rationi adversatur. Verùm hîc de bono maloque physico duntaxat agimus, ac conferenda sunt speciatim hujus vitæ prospera cum adversis. Vellet *Bælius* nullam ferè sanitatis haberi rationem; comparat eam cum corporibus rarefactis, quæ sensum leviter adficiunt, ut aër verbi gratia; at dolorem corporibus admodum densis adsimilat, quæ in modico volumine multam habent gravitatem. Verùm sanitatis præstantiam satis indicat dolor ipse, quem sentimus, cùm illâ sumus orbati. Jam suprà notavi, voluptates corporis, si nimiæ sint, verum esse malum, nec aliter esse decebat; tanti enim interest, liberam esse mentem. *Lactantius* (Divin. Institut. Lib. 3. c. 18.) dixerat, tam delicatos esse homines, ut de minimo malo, quasi omnia bona, quibus fruantur, absorbente, conquerantur. Respondet *Bælius*, satis esse, quòd homines ita sentiant, ut judicetur iis esse malè, cùm sensus, sive perceptio, sit boni malive mensura. Verùm ego respondeo, perceptionem præsentem minimè veram esse boni malique præteriti ac futuri mensuram. Concedo, malè cuipiam esse, quamdiu tristes has cogitationes fovet, sed hoc nihil obstat, quo minùs antea fuerit ei bene, &, omnibus pensatis, bonum malo prævaleat.

260. Non miror, Ethnicos, diis suis non admodum contentos, de *Prometheo* & *Epimetheo* (t) quæstos esse, quòd hominem, animal adeò imbecille, finxissent; & fabellæ de sene *Sileno* (u), *Bacchi* nutritore, adplausisse, qui, cùm à *Mida* rege captus esset, hoc ei, tanquam munus pro sua missione, dedisse scribitur documentum: *non nasci homini longè*

(t) Fertur *Prometheus*, cujus frater *Epimetheus*, homines primùm e luto finxisse, & sic universi generis humani parens, vel potius artifex, fuisse. *Propertius* animum ab ipso neglectum queritur hisce versibus:

O prima infelix fingenti terra Prometheo,
Ille parum cauti pectoris egit opus.
Corpora disponens mentem non vidit in arte,
Recta animi primùm debuit esse via.

Lib. III. 3. p. 216. ed. Scaliger.

(u) Fingitur *Silenus* a *Mida* vino, in fontem quendam infuso, captus, & ita in suam redactus potestatem, ut ab eo varia disceret, maximè de vitæ humanæ miseria, & longè beatiore hominum post sua fata conditione: v. *Plutarchi Consol. ad Apollon.* Habitus enim est ab Antiquis Philosophus, Educator & Præceptor, ac Custos, & perpetuus comes, *Bacchi*; *Doctor præstantissimarum artium, qui multa* Baccho *contulit ad virtutem & gloriam*, uti *Diodorus Sic.* ait Lib. III. & hinc a *Virgilio*, *Cicerone*, *Plutarcho*, *Æliano*, aliis, inducitur, ut ex interiori Philosophia de rebus naturalibus & moralibus differens.

longè optimum esse, proximum autem quamprimùm mori. (*Cic.* Tuscul. Lib. 1.) *Plato* animos in statu feliciore fuisse credidit, & e Veteribus non pauci, quos inter *Cicero* in Consolatione sua (teste *Lactantio*) putaverunt, *animas luendorum scelerum causa in hoc veluti corporis ergastulum conjectas fuisse.* Hoc pacto malorum nostrorum rationem reddebant aliquam, & sua contra vitam humanam præjudicia confirmabant: nullus est carcer amœnus. Sed præterquàm quòd, his ipsis Ethnicis auctoribus, hujus vitæ mala præteritæ & futuræ vitæ bonis compensarentur, si rem ipsam sine præoccupatione mentis expenderimus, ausim dicere, nos comperturos, humanam vitam, adæquatis rationibus, esse plerumque tolerabilem, &, si considerationes, a Religione suppeditatæ, accedant, nos ordine, a Deo constituto, contentos esse posse. Ut autem de bonis malisque nostris æquiorem ferre sententiam liceat, juverit legere *Cardanum de utilitate ex adversis capienda*, & *Novarinum de occultis Dei beneficiis.*

261. De Magnatum ærumnis, qui mortalium felicissimi vulgò reputantur, latè differit *Bælius.* Adsiduus fortunæ lætioris usus boni sensum apud illos obtundit, malum magnoperè exasperat atque exacuit. Dicet aliquis, tanto pejus eos sibi consulere, tantoque magis culpabiles esse, si naturæ fortunæque muneribus frui nesciant: an propterea alterutra culpam habebit? Magnates tamen haud pauci sapientiores reperiuntur, qui donis, a Deo sibi concessis, uti rectè noverint, qui in adversis facile consolationem admittunt, æquè propriis adeo erratis ac peccatis commoda eliciunt. Hæc non adtendit *Bælius*, & mavult *Plinio* (x) auscultare, qui *Augustum*, Principem favore fortunæ omnium maximè utentem, saltem non pauciora mala, quàm bona, persensisse autumat. Fateor, *Augustum* domi suæ segetem molestiæ amplam invenisse (y), & oppressæ Reipublicæ conscientiâ fortassis fuisse vexatum; sed sapientiorem fuisse arbitror, quàm ut priori conditione magnoperè cruciaretur, crediderimque, effecisse *Mecænatem*, ut Romam Domino indigere agnosceret. Sanè si *Augusto* scrupulus ille adhuc hæsisset, nunquam de quodam apud Inferos damnato ceciniisset *Virgilius*:

> *Vendidit hic auro patriam, Dominumque potentem*
> *Imposuit, fixit leges pretio atque refixit.*

Credidisset *Augustus*, se *Juliumque Cæsarem* designari iis versibus, qui impositi libero populo Domini meminerant. Sed verisimile est, eum regno suo, quod tanquam sociabile cum libertate, ac veluti malorum

(x) Adversa *Augusti* plura enarrat in compendio *Plinius*, Lib. VII. c. 45.

(y) *Suetonius* in Vita ejus, 65. Lætum eum atque fidentem & sobole & disciplina domus, fortuna destituit. Addit dein, *Augustum* ad familiæ suæ mentionem omnem ingemuisse, & proclamasse:

Αἰδ' ὄφελον ἄγαμος τ' ἔμεναι, ἀγονος τ' ἀπολέσθαι.

publicorum medelam neceſſariam, ſpectabat, hos verſus tam parum adplicaſſe, quàm parum hujus ætatis Principes ſibi dictum interpretantur, quod de illaudatis regibus legitur in Archiepiſcopi Cameracenſis (z) *Telemacho*. Quiſque æquitatem a ſuo ſtare latere credit. *Tacitus* (aa), Auctor a partium ſtudio alienus, *Auguſti* Apologiam verbis paucis complectitur initio Annalium. Sed *Auguſtus* ipſe meliùs, quàm alius quivis, de fortuna ſua judicare potuit. Certè deceſſiſſe vita ſua contentum inde colligas, quod moriens amicos Græco compellavit verſiculo, qui tantundem ſignificat, ac *Plaudite*, ſolennis illa fabularum clauſula, quæ placuiſſe credebantur. Eum refert *Suetonius*:

Δοτε κροτον, και παντες ὑμεις μετα χαρας κτυπησατε (bb).

262. Sed dato, mali plus, quàm boni, humano generi obveniſſe, ſatis eſt ex parte Dei, quòd longè plus in Univerſo boni, quàm mali reperiatur. Rabbi *Maimonides* (cc), (qui infra meritum laudatur, dum dicitur Rabbinorum primus ineptire deſiiſſe,) de hac tota quæſtione, mali præ bono valorem in mundo expendente, præclarè judicavit. Sic enim loquitur in ſuo *Doctore perplexorum* (p. 3. cap. 13.). *Sæpè in hominum malè doctorum mentibus cogitationes exſurgunt, ipſis plus in mundo mali, quàm boni, eſſe perſuadentes: & paſſim in Ethnicorum poëmatis carminibusque inculcatur, miraculi inſtar eſſe, ſi quid boni accidat; cùm contra mala paſſim obvia ſint & continua. Hic error non modò vulgi mentibus inſedit, ſed etiam ad illos, qui ſapientes haberi volunt, permanavit.* Alraſi, *celebris Auctor, in ſuo* Sepher Elohut, *ſive Theoſophia, præter alia multa abſurda, illud etiam inſeruit, bona malis eſſe pauciora, &, comparatione inſtituta voluptatum atque gaudiorum, quibus tempore tranquillitatis homo fruitur, cum doloribus, tormentis, perturbationibus, defectibus, ſollicitudinibus, tædiis adflictionibuſque, quibus opprimitur, compertum iri, quòd vita noſtra ingens malum ſit, verumque ſupplicium nobis in pœnam inflictum.* Addit *Maimonides*, inſani hujus erroris cauſam eſſe, quod naturam ſibi ſolis eſſe conditam arbitrentur, &, quidquid a ſe diſtinctum eſt, pro nihilo

(z) *François de Salignac de la Motte Fenelon*, natus A. 1651. d. 6. Aug. denatus 1715. d. 8. Jan.

(aa) Qui (*Auguſtus*) cuncta diſcordiis civilibus feſſa, nomine *Principis* ſub imperium accepit. Lib. I. Ann. c. 1. 3.

(bb) *Suet.* in *Vita Octavii*, 99. *Edite ſtrepitum, voſque omnes cum gaudio adplaudite.*

(cc) *R. Moſes ben Maimon*, Cordubenſis, ſæculo duodecimo floruit. Liber, qui ab ill. Viro laudatur, inſcriptus נבוכים מורה *Doctor perplexorum. Jo. Buxtorfius* fil. verſionem ejus alteram dedit, adcuratiorem verſione, quam *Auguſtinus Juſtinianus* typis imprimi curavit Pariſ. 1520. ea exiit Baſil. 1629. 4. fine textu Ebræo. Maximum ſuæ gentis decus fuit *Maimonides*, vir ſummo ingenio excellentique doctrina; unde dictum Judæorum: *A Moſe uſque ad Moſen, non fuit ſicut Moſes.*

nihilo habeant, ex quo conficiunt, si quid contra votum sibi acciderit, in Universo malè procedere omnia.

263. *Bælius* hanc *Maimonidis* animadversionem a scopo deviare contendit, cùm quæstio sit, an inter homines bonum malo prævaleat, nec ne? Verùm, dum verba Rabbini expendo, quæstionem ab eo generalem formari comperio, eumque refutandos suscepisse illos, qui eam decidunt particulari aliqua ratione, e generis humani malis deprompta, adducti, quasi hominis gratia condita forent universa (dd). Meritò dicit *Maimonides*, si hominis exilitas cum Universi mole conferatur, fore, ut evidenter pateat, mali præponderationem, etiamsi inter homines locum haberet, non ideo tamen inter Angelos, inter cœlestia corpora, inter elementa & mixta animata, aut inter plurimas denique animantium species, debere locum habere. Ostendi alibi, quòd concedendo, damnandorum numerum majorem esse, quàm salvandorum, (quod tamen non est usquequaque certum) (ee), admitti posset, plus esse mali, quàm boni, in humano genere, nobis cognito; sed simul monui, hoc nihil obstare, quo minùs in creaturis rationalibus generatim immenso excessu amplius sit bonum, quàm malum, & quo minùs Dei civitas, omnes istas creaturas complexa, rerum publicarum omnium sit perfectissima: denique si bonum malumque metaphysicum consideretur, quod omnibus substantiis, tam intelligentia præditis, quàm destitutis, inest, quodque, hac latitudine sumtum, bonum physicum bonumque morale complecteretur, dicendum est, Universum, quale nunc est, omnium systematum optimum esse debere.

264. Cæterùm *Bælius*, ubi de ærumnis nostris sermo est, culpæ nostræ rationem haberi non vult. Jure id quidem, si tantùm de earum æstimatione agatur; secùs verò, dum quæritur, an ærumnæ nostræ Deo in acceptis referendæ sint, qui præcipuus difficultatum, a *Bælio* motarum, scopus est, cùm Religioni Rationem, sive Experientiam, opponit. Scio, eum dictitare, frustrà ad liberum nostrum arbitrium recurri, cùm argumenta ipsius contendant, abusum liberi arbitrii Deo, permittenti & concurrenti, non ideò minùs esse imputandum. Et axiomatis instar ab eo venditatur, ob unam plus minusve difficultatem ab aliquo systemate non esse recedendum. Quod ipsum in gratiam rigidarum præsertim methodorum, & Supralapsariorum dogmatis, enunciat, ratus, eorum sententiæ stari posse, quamvis difficultates integras relinquat, quia cætera systemata, tametsi nonnullas difficultates tollant, non tamen omnes dissolvere valent. Ego quidem censeo, genuinum, quod explicavi, syste-

(dd) Addit *Interpr.* Ei videtur Auctor, quem refutat, etiam locutus fuisse de bono & malo generatim.

(ee) Addit *Interpr.* (cùm futuros generis humani status ignoremus.)

ma omnibus difficultatibus occurrere: ſed, quamvis res ita ſe non haberet, fateor, illud *Bælii* axioma mihi neutiquam probari poſſe, & ſyſtema, potiores difficultates diluens, alteri, nullam tollenti, ſemper anteferam (ff). Certè conſideratio nequitiæ hominum, a qua pleraque eorum mala pullulant, ſaltem evincit, eos non habere, quòd querantur. Cùm de pœna infligenda agitur, juſtitia pravitatis originem in ſcelerato non magnoperè quærit: alia res eſt, ubi de impedienda illa circumſpicitur. Conſtat, indolem, educationem, converſationem, & perſæpè etiam caſum, multùm ad facinus valuiſſe; an ideò minùs animadverſione dignum cenſebitur?

265. Fateor, aliam adhuc ſupereſſe difficultatem: nam etſi Deus improbis de ipſorum malitia rationem reddere non teneatur, videtur tamen ipſe ſibi, ſeque colentibus, & amantibus, debere, ut in vitio peccatoque permittendo viarum ſuarum æquitatem oſtendat. Verùm officio iſto, quantum quidem hic in terris neceſſe erat, perfunctus eſt, dumque Rationis lumen largitus eſt nobis, neceſſaria difficultatibus omnibus removendis præſidia ſubminiſtravit, quod quidem hoc in diſcurſu oſtendiſſe me ſpero, remque totam, quantùm ferè per rationes generales fieri poterat, in præcedenti horum Tentaminum parte illuſtraſſe. Poſt hæc, purgata ſemel permiſſione peccati, cætera mala, quæ ſunt peccati effectus, non magnam habent difficultatem, nec ultra malum culpæ progredi tenemur, ut mali pœnæ rationem reddamus, quemadmodum ſacri faciunt Codices, omneſque ferè Eccleſiæ Patres, & Concionatores omnes. Ne verò hæc ratio ad conciones duntaxat utilis eſſe dicatur, *per la predica* (gg), ſufficit conſiderare, quòd poſt ſolutiones, a nobis adlatas, nihil hac methodo æquius, nihil exactius, debeat videri. Nam cùm inter poſſibilia jam Deus hominem, libertate ſua abutentem, malumque ſibi adcerſentem, ante omne decretum ſuum actuale, repererit, non potuit non eum ad exiſtentiam admittere, quia optimum ſyſtema generale id poſtulabat: ita ut poſthac neceſſe non ſit dicere cum *Juricæo*, dogmatizandum quidem eſſe cum *Auguſtino*, at cum *Pelagio* concionandum.

266. Hæc malum pœnæ a malo culpæ derivandi methodus, quæ reprehendi non poteſt, præcipuè inſervit ad reddendam rationem mali omnium phyſicorum maximi, damnationis ſcilicet æternæ. *Erneſtus Sonerus* (hh), olim Philoſophiæ Profeſſor Altorfii, (quæ eſt Reipublicæ Noricorum

(ff) Addit *Interpr.* (tanquam gradum ad perfectam ſublationem.)

(gg) Addit *Interpr.* ut Itali proverbio dicunt de phaleris ad populum.

(hh) *Erneſtus Sonerus*, Norimbergenſis, A. 1572. natus, A. 1612. denatus. In Socinianiſmo Magiſtros habuit *Andr. Voidovium*, & *Chriſtoph. Oſtorodum*, in quorum familiaritatem Lugduni Batavorum pervenit. *Scherbio*, Præceptori ſuo, Altorfi ſucceſſit in Profeſſione Med. & Phyſ. V. illius hiſtoriam in *B. Zeltneri Hiſtoria Crypto-*

corum Academia) qui Aristotelicus insignis habebatur, sed demùm occultè *Socino* favere agnitus est, dissertatiunculam evulgavit inscriptam: *Demonstratio contra æternitatem pœnarum.* Hæc principio satis trito nitebatur, quod nulla sit inter pœnam infinitam, & culpam finitam, proportio. Communicata ea mecum est, apud Batavos (uti videtur) excusa, & respondi amico, considerandum hic aliquid esse, quod *Sonerum* effugisset, nempe sufficere dicendo, durationem culpæ causam esse durationis pœnæ; damnatos, utpote in malitia sua perseverantes, a miseria liberari non posse; atque ita, ad ostendendam continuandæ illorum infelicitatis æquitatem, nihil esse necesse ponere, quod peccatum sit valoris infiniti, ob objectum infinitum, quod offensum est, nempe Deum: quam thesin non satis expenderam, ut judicare de illa possem. Scio, Scholasticos, duce Magistro sententiarum, communiter sentire, quòd in altera vita nec meritum sit, neque demeritum; sed hanc opinionem, si rigidè sumatur, pro fidei articulo habendam esse non arbitror. *Fechtius*, celebris apud Rostochienses Theologus, in Libro suo de statu damnatorum eam validè confutavit. Falsissima est, inquit (§. 59.), Deus naturam suam mutare non potest, justitia ipsi essentialis est; janua gratiæ morte clausa est, non item justitiæ.

267. Animadverti, complures eruditos Theologos durationis pœnæ damnatorum rationem eo, quem jam dixi, modo reddidisse. *Joannes Gerhardus*, Augustanæ Confessionis Theologus celebris (*in Locis Theol. Loco de Inferno* §. 60.) inter argumenta cætera, hoc etiam proponit, quòd damnati semper habeant malam voluntatem, desitque gratia, quæ bonam efficere possit. *Zacharias Ursinus* (ii), Heidelbergensis Theologus, cùm (in Tractatu *de Fide*) quæsivisset, cur peccatum mereatur pœnas æternas, postquam protulisset vulgarem rationem, quòd persona offensa sit infinita, hanc etiam secundam adducit, *quòd, non cessante peccato, non potest cessare pœna.* Et *P. Drexelius* (kk) Jesuita, Libro, cui titulus: *Nicetas, sive Incontinentia triumphata*, (Lib. 2. cap. 11. §. 9.) *Nec mirum*, inquit, *damnatos semper torqueri, continuè blasphemant, & sic quasi semper*

Crypto-Socinismi, Altorfinæ quondam Academiæ infesti, Lipsiæ, 1729. p. 26. & sqq. Cl. *Fellerus* in Supplemento Vitæ *Leibn.* quod Otio Hannoverano præmisit de Libello, quo *æterna impiorum supplicia justitiæ divinæ adversari* Sonerus demonstrare conatus est, judicat, *solam argumentorum, in forma propositorum, lectionem subactis ingeniis ad refutandum sufficere*: adprobat judicium *Zelnerus*, p. 49. not. b. *seque, perlecto hoc opusculo*, pariter dicit, *nihil observasse, quod Theologi exacti & styli Script. S. gnari vires superet, & vel mediocri industria adhibita, dilui nequeat.*

(ii) *Zach. Ursinus*, Wratisl. natus A. 1534. d. 18. Jul. denatus A. 1583. d. 6. Mart. Jussu *Friderici* III. Elect. Palat. cum *Casp. Oleviano* Catechismum Heidelbergensem confecit, qui A. 1563. lucem vidit.

(kk) *Jeremias Drexelius*, S. J. Bavariæ Ducis & Elect. Maximiliani Confessionarius, mortuus A. 1638. annos natus quinquaginta septem.

ſemper peccant, ſemper ergò plectuntur. Eandem rationem refert & adprobat in Opere ſuo Æternitatis (11), (Libr. 2. cap. 15.) *Sunt*, inquit, *qui dicant, nec diſplicet reſponſum: ſcelerati in locis infernis ſemper peccant, ideò ſemper puniuntur.* Quibus verbis innuit, hanc opinionem apud Eccleſiæ Romanæ Doctores ſatis eſſe receptam. Verum quidem eſt, ipſum adlegare aliam rationem, adhuc ſubtiliorem, e *Gregorio Magno*, Pontifice, (Dialogorum Libro 4. cap. 44.) depromptam, quòd damnati pœnas æternas luant, quia Deus per ſcientiam quandam, mediæ adfinem, prævidit, ſemper fuiſſe peccaturos, ſi ſemper in terra victuri fuiſſent. Verùm hac de hypotheſi multa dicenda forent. *Fechtius* inſuper plures celebres Theologos Proteſtantes pro *Gerhardi* ſententia producit, quanquam alios etiam referat aliter ſentientes.

268. *Bælius* ipſe duorum eruditorum partis ſuæ Theologorum loca, dictis ſat conſona, mihi ſuppeditat. *Juriæus* Libro de Unitate Eccleſiæ, quem Nicoliano ejuſdem argumenti Tractatui oppoſuit, cenſet (p. 379.) *dictare nobis Rationem, quòd creatura, quæ a reatu ceſſare nequit, etiam ceſſare a miſeria nequeat. Jaquelotius*, Libro de Conformitate Fidei & Rationis (pag. 220.) exiſtimat, *damnatos debere perpetuò manere beatorum gloriâ privatos, & hanc privationem omnium, quas patiuntur, ærumnarum originem & cauſam eſſe poſſe, dum ſcilicet infelices iſtæ creaturæ crimina ſua mente revolvent, propter quæ æterna felicitate excidere. Notum eſt, quàm acerbos animi dolores, quantos cruciatus invidia adferat iis, qui ſe bono aliquo inſigni, puta, honoribus amplis, & a ſe repudiatis, orbatos vident, maximè ubi alios iiſdem inſignitos intuentur.* Hæc explicandi ratio a *Juriæi* modo aliquantùm diſcrepat, uterque tamen in eo conveniunt, quòd damnati ſuppliciorum ſuorum continuationem ſibimet ipſis procurent. Nec Origeniſta *Clerici* penitùs ab hac ſententia recedit, dum in Bibliotheca ſelecta (Tom. 7. pag. 341.) dicit, *Deus, qui lapſurum prævidit hominem, non idcircò eum damnat, ſed tantùm, quia, cùm poſſit reſurgere, non reſurgit, hoc eſt, quia ad vitæ metam uſque in pravis ſuis habitibus liberè perſeverat.* Quodſi hoc ratiocinium ultra vitam provehat, continuatas impiorum pœnas continuatæ eorundem culpæ adſcribet.

269. *Bælius* (Reſp. ad Provinc. cap. 175. p. 1188.) ait, *illud Origeniſtæ dogma hæreticum eſſe, in quantum docet, damnationem non nudè in peccato, ſed in voluntaria impœnitentia fundari*: at impœnitentia iſta voluntaria, nonne peccati continuatio eſt? Nollem tamen ſimpliciter dicere, idcircò damnari hominem, quia, cùm poſſit reſurgere, non reſurgit, ſed adderem, etiam idcircò damnari, quia non utitur auxilio gratiæ ad reſurgendum. At poſt hanc vitam, quamvis hoc auxilium ceſſare ponatur,

(11) *Conſiderationes de Æternitate. Interpr. Lat.* nominat Librum, quem inſcripſit: *Infernus Carcer damnatorum, cap. 15. §. 1.*

tur, in peccante, etiam dum damnatus est, semper aliqua perseverat libertas, quæ eum sontem facit, uti & potentia aliqua, etsi remota, resurgendi, quamvis nunquam ad actum reducatur. Nec quidquam vetat, quo minùs dici possit, illum gradum libertatis, a necessitate, non item a certitudine, immunem, remanere in damnatis æquè, atque in beatis. Præterquàm quòd damnati aliquo auxilio, quo hac in vita indigemus, non egeant, nimis quippe, sed serò sciunt, quid hic credendum sit.

270. Illustris Anglicanæ Ecclesiæ Præsul, qui de Mali Origine nuper vulgavit Librum, in quem *Bælius* animadversiones edidit Tomo secundo Responsionis ad Quæsita Provincialis, perquàm ingeniosè loquitur de pœnis damnatorum. Ejus opinio (ex Auctore Novellarum Reipublicæ Litterariæ, Jun. 1703.) a *Bælio* sic exhibetur: quasi faceret *e damnatis totidem insanos, qui miseriam suam sentiant quidem vehementer, plaudant tamen ipsi sibi, nec tantùm malint esse, & esse, quod sunt, quàm penitus non esse, sed etiam ament conditionem suam, quamvis miseram, prorsus uti irati, amantes, ambitiosi, invidi, iis ipsis, quæ ipsorum augent miserias, delectantur. Addit, impios mentem suam ita falsis adsuefeciisse judiciis, ut aliter posthac judicaturi non sint, &, ab uno errore in alium perpetuo transeuntes, non possint non perpetuò desiderare ea, quibus nunquam frui licebit, & quorum privatione in desperationem conjicientur, nullâ cogitatione adsequendam, nec experientiâ magistrâ unquam sapere discant in posterum, quia propria culpa intellectum corruperint, & ferendo ulla de re judicio sano ineptum reddiderint* (mm).

271. Dudum Veteres quidam animo concepere, Diabolum mediis in tormentis voluntariè segregatum a Deo manere, nec submittendo se liberare velle. Finxere datam a Deo Anachoretæ cuidam (nn), in ecstasi posito, fidem, fore, ut Cacodæmonum Principem in gratiam reciperet, si ipse culpam suam agnoscere non detrectaret, sed mediatorem illum a Diabolo fuisse cum stomacho rejectum. Saltem Theologi ferè consentiunt, a Diabolo, & damnatis, odio haberi Deum, & blasphemari, cujusmodi conditio non potest non trahere post se miseriæ continuationem. Hac de re legi potest eruditus *Fechtii* Tractatus de statu damnatorum.

272. Fuit, cum credebatur, impossibile non esse, salvari damnatum. Nota est fabula de erepta ab Inferno *Gregorii Magni*, Pontificis, precibus anima *Trajani* (oo), cujus bonitas tantoperè celebrabatur, ut recens

(mm) Addit *Interpr. Lat.* (sed de hac explicatione meritò dubitatur, cùm in Scriptura sacra exhibeantur, quasi errorem serò agnoscant.)

(nn) *S. Macario.*

(oo) Fabula occurrit in *Pseudo-Damasceni* sermone de defunctis, p. 424. *Glycæ* Annalib. p. 240. in legenda 46. *Jacobi de Voragine*, in *Constantiensis Concilii reprobatione articulorum Jo. Wiclefi*, Artic. 19. &c.

Quosdam

inauguratis Imperatoribus voveretur, *Auguſtum* fortuna, *Trajanum* bonitate ſuperare. Movit hæc bonitas miſericordiam ſancti Pontificis, & Deus, ut ajunt, ejus precibus adnuit quidem, ſed vetuit, eum poſthac ſimilia poſtulare. Juxta hanc fabulam ſancti *Gregorii* preces parem *Æſculapii* remediis vim habuerunt, qui *Hippolytum* revocavit ab inferis. Quodſi talia precari perrexiſſet *Gregorius*, indignatus ei fuiſſet Deus, uti *Jupiter Æſculapio* apud *Maronem*:

At Pater omnipotens aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,
Ipſe repertorem medicinæ talis & artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detruſit ad undas.

Godeſchalcus, noni ſæculi Monachus, qui ætatis ſuæ, immò & noſtræ, Theologos invicem colliſit, volebat, reprobos a Deo pœnarum ſuarum mitigationem poſtulare: verùm, quamdiu vitam hanc ducimus, nemo ſe reprobum credendi jus habet. Meliùs *Miſſa defunctorum*, alicubi damnatorum pœnas diminui petit, &, juxta hypotheſin jamjam a nobis expoſitam, *meliorem* ipſis *mentem* optare oporteret. Cùm *Origenes* pro ſe adduxiſſet locum e Pſalmo LXXVII. v. 10. *Numquid obliviſcetur miſereri Deus, aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas omnes? S. Auguſtinus* reſpondet (Enchiridii cap. 112.) fieri poſſe, ut damnatorum pœnæ æternùm durent, & tamen certis temporum intervallis mitigentur. Si Textus eo collimaret, diminutio tenderet, quoad durationem in infinitum, ita tamen, ut infra certum gradum non deſcenderet, ſuum haberet *non plus ultrà*, quoad ipſius diminutionis quantitatem; uti in Geometria figuræ quædam aſymptotæ dantur, in quibus longitudo infinita non, niſi ſpatium

Quoſdam non puduit hujus fabulæ apologiam ſcribere, ut *Alphonſum Ciacconium* ſingulari diatriba; eam ridet *Iſ. Caſaubonus* in Caſaubonianis p. 11. Exploditur ab ipſis Pontificiis, *Alphonſo Toſtato*, *Dionyſ. Carthuſiano*, *Dominico Soto*, *Franciſc. Suarez*, *Rob. Bellarmino*, *Cæſ. Baronio*, &c. Fictionis occaſionem dedit *Trajani* Epiſtola inter *Plin.* 98. de non conquirendis Chriſtianis. V. *Fabric.* Biblioth. Lat. T. I. p. 478. *not. c.* qui geminam quoque narrationem citat de *Dinocrate* defuncto, *Perpetuæ* precibus ex pœnis inferorum liberato, quæ reperitur in Actis *Perpetuæ* & *Felicitatis*, a *Luc. Holſtenio* vulgatis; eam *Theodoricus Ruinartus* in Actis ſelectis Martyrum, p. 89. 90. egregium locum eſſe dicit ad probandum, mortuos poſſe a pœnis, quas patiuntur, per virorum preces liberari; tantùm abeſt, ut fabulam in dubium vocet. Modeſtius *Joannes*, Metropolita Euchaitenſium, ſub *Conſtantini Monomachi* & *Comnenorum* imperio clarus, *Platoni* ac *Plutarcho* æterna ſupplicia hiſce verſibus deprecatur:

Ειπερ τινας βελοιο των αλλοτριων
Της σης απειλης εξελεσθαι, Χριστε μου,
Πλατωνα τε Πλουταρχον εξελοιο μοι.
Αμφω γαρ εισι τον λογον τε τον τροπον
Τοις σοις νομοις ενγγισα προσπεφυκοτες.
Ει δ' ηγνοησαν ως Θεος συ των ολων,
Ενταυθα της σης χρηστοτητος δει μονον
Δι ην απαντας δωρεαν σωζειν θελεις.

ſpatium finitum, conficit (pp). Si in Divitis Epulonis parabola veri damnati ſtatus exhiberetur, hypotheſes, quæ damnatos tam ſtultos, tamque ſceleratos, faciunt, locum non haberent. Verùm fraterna charitas, quam illi parabola adtribuit, in eum, qui damnatis adſcribitur, nequitiæ gradum convenire omnibus non videtur. *S. Gregorius Magnus* IX. Moral. 39. exiſtimat, Epulonem timuiſſe, ne fratrum damnatione augeretur ſua: ſed hic metus indoli hominis, inſigniter ſcelerati, non admodum congruit. *Bonaventura* (qq), in Magiſtrum Sententiarum, cenſet, divitem Epulonem optaviſſe quidem, ut omnes homines cerneret damnatos, ſed, cùm id futurum non eſſe noſſet, fratrum potiùs, quàm aliorum, optaviſſe ſalutem. Hæc reſponſio non uſquequaque ſolida videtur. Immò potiùs *Lazari* miſſio, quam is optabat, multorum ſaluti, ex ejus ſententia, profutura fuerat: & qui aliorum damnatione tantoperè delectatur, ut omnes damnari cupiat, optabit forſitan horum potiùs, quàm illorum, damnationem; ſed, abſolutè loquendo, nullius ſaluti procurandæ ſtudebit. Quidquid ſit, hæc omnia in utramque partem diſputari poſſe fatendum eſt, cùm Deus nobis revelaverit, quidquid ſufficit ad malorum omnium maximum metuendum, non item, quidquid opus eſt ad intelligendum.

273. Porrò, cùm, in reddenda cæterorum malorum ratione, fas jam ſit ad abuſum arbitrii liberi, pravamque voluntatem, confugere, poſtquàm divinam hujus abusûs permiſſionem omni culpâ vacare ſatis evidenter demonſtratum eſt, eadem opera commune Theologorum ſyſtema erroris expers eſſe comprobatur. Et nunc tandem mali originem in libertate creaturarum ſecurè poſſumus inveſtigare. Nota nobis eſt omnium prima malitia, Diaboli ſcilicet & Angelorum ejus: *Diabolus peccat ab initio, & in hoc adparuit Filius Dei, ut diſſolvat opera Diaboli*, 1. Joann. III. 8. *Diabolus pater mendacii eſt, ille homicida erat ab initio, & in veritate non ſtetit*, Joann. VIII. 44. *Et ideò, Deus Angelis peccantibus non pepercit, ſed rudentibus inferni detractos in Tartarum, tradidit cruciandos in judicium reſervari*, 2. Petr. II. 4. *Reſervavit ſub caligine vinculis* æternis (hoc eſt, durantibus) *uſque ad judicium magni diei, Angelos, qui non ſervaverunt ſuam originem* (ſive dignitatem) *ſed dereliquerunt ſuum domicilium*, Jud. v. 6. unde alterutram harum Epiſtolarum ab alterius Auctore viſam fuiſſe (rr) facilè agnoſcitur.

(pp) *Interpr. Lat.* ita diminutio, licèt perpetua, ſuum haberet non plus ultrà, quoad gradum, etſi non quoad tempus. "

(qq) *Bonaventura*, Cardinal. dictus *Doctor Seraphicus*, A. 1221. natus, A. 1274. denatus, A. 1482. inter Sanctos receptus. Inter illius ſcripta, quæ Romæ 1596. VII. Tomis elegantiſſ. recuſa ſunt, reperiuntur Commentaria in IV. Libr. Sententiarum.

(rr) T. *Sherlock*, Doct. Anglus, in Diſſ. I. *Sur la Canonicité de la ſeconde Epitre de S. Pierre*, adjecta Libro: *L'uſage & les fins de la Prophétie*, Gallicè verſ. ab *Abrah. le*

274. Quod cæteri Scriptores Canonici obſcurum reliquerant, id Apocalypſeos Auctor videtur elucidare voluiſſe. Narrat, *prælium in Cœlo factum*: Michaël, & *Angeli ejus prœliabantur cum Dracone, & Draco pugnabat, & Angeli ejus, & non valuerunt, neque locus inventus eſt eorum ampliùs in Cœlo. Et Draco ille magnus, Serpens antiquus, qui vocatur Diabolus & Satanas, qui ſeducit univerſum mundum, projectus eſt in terram, & Angeli ejus projecti ſunt cum illo*, Apoc. XII. 7. 8. 9. Nam, licèt hæc narratio poſt fugam mulieris in ſolitudinem collocetur, eaque rerum converſio Eccleſiæ favorabilis indicetur, videtur tamen Auctor eadem opera & antiquum primi hoſtis lapſum, & recentem novi hoſtis ruinam, denotare voluiſſe. Mendacium, ſive malitia, ex eo, quod Diabolo proprium eſt, ἐκ τῶν ἰδίων, ex ejus voluntate, ortum habet, quia in veritatum æternarum Libro, etiam poſſibilia ante decretum Dei omne complexo, ſcriptum erat, hanc Creaturam, ſi crearetur, liberè declinaturam ad malum. Idem dicendum de *Eva* atque *Adamo*, qui, quamvis a Diabolo ſeducti, liberè tamen peccaverunt. *Tradit Deus impios in reprobum ſenſum*, Rom. I. 28. dum eos ſibimet ipſis relinquit, & gratias denegat, quas non debet, immò quas debet denegare.

275. In Sacris Litteris legitur Deus *indurare*, Exod. IV. 21. & VII. 3. Jeſaiæ LXIII. 17. *dare ſpiritum mendacii*, 1. Reg. XXII. 23. *mittere errorem efficacem, ut credant mendacio*, 2. Theſſ. II. 11. *decepiſſe Prophetam*, Ezech. XIV. 9. *præcepiſſe* Semei, *ut malediceret*, 2. Sam. XVI. 10. *Filios* Eli *audire vocem patris ſui noluiſſe, quia Deus eos voluit occidere*, 1. Sam. II. 25. *abſtuliſſe fortunas ſuas* Jobo, quamvis id latronum injuriâ factum eſſe conſtet, Job. I. 21. *idcirco ſuſcitaſſe* Pharaonem, *ut oſtenderet in illo ſuam fortitudinem*, Exod. IX. 16. Rom. IX. 17. *eſſe ſimilem figulo, facienti vas in contumeliam*, Rom. IX. 21. *abſcondiſſe veritatem a ſapientibus & prudentibus*, Math. XI. 25. *in parabolis loqui, ut ii, qui foris ſunt, videntes videant, & non videant, & audientes audiant, & non intelligant, ne quando convertantur, & dimittantur eis peccata*, Marc. IV. 12. Luc. VIII. 10. *JEſus* dicitur *definito conſilio, & præſcientiâ Dei, traditus*, Actor.

le Moine, Amſt. 1729. non abſurdus eſt, dum utriuſque Scriptoris, & *Petri* & *Judæ*, expreſſiones, ſententias, & loquendi formulas acriores, ex antiqui alicujus Scriptoris Judæi, in falſos ſui temporis Prophetas detonantis, commentario depromtas, & contra falſos novorum temporum Prophetas ab Apoſtolis inflexas & uſurpatas fuiſſe exiſtimat. „ L'Epître de *S. Jude* „ a tant de raport avec le ſecond chapi„ tre de la ſeconde Epitre de *S. Pierre*, „ les figures & les images en ſont ſi ſem„ blables, de même que les anciens exem„ ples allegués; que l'on a cru commu„ nément que *S. Jude* avoit copié *S. Pierre*: „ Mais d'un autre côté, le tour des ex„ preſſions eſt ſi différent, le choix de la „ matiére eſt en partie ſi peu le même, „ certaines choſes ſe trouvant dans l'un, „ qui ne ſe trouvent pas dans l'autre; „ qu'il eſt beaucoup plus probable qu'ils „ ont tous deux tiré ce qu'ils diſent du „ même original, ſuivant à cet égard cha„ cun ſon propre jugement. " p. 206. 207.

Actor. II. 23. Herodes & Pontius Pilatus, *cum Gentibus & populo Israël*, dicuntur *fecisse ea, quæ manus Dei, & consilium ejus, decreverunt fieri*, Act. IV. 28. *a Deo factum, ut indurarentur corda inimicorum, & pugnarent contra Israël, & caderent, & non mererentur ullam clementiam, & perirent*, Jos. XI. 20. *miscuisse* legitur *Dominus in medio Ægypti spiritum vertiginis, & errare fecisse Ægyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius*, Jos. XIX. 14. Roboam *non audivisse vocem populi, quoniam a Domino ita dirigebatur*, 1. Reg. XII. 15. *Convertisse cor Ægyptiorum, ut odirent populum ejus, & dolum facerent in servos ejus*, Ps. CV. 25.

276. Verùm omnes istæ locutiones, aliæque similes, duntaxat innuunt, res, a Deo conditas, ansam dedisse ignorantiæ, errori, malitiæ, pravisque actibus, & ad eos contulisse, Deo id prævidente, & ad fines suos destinante; utpote quem superiores rationes sapientiæ perfectæ ad permissionem horum malorum, immò ad concursum, permoverunt. *Sed non sineret bonus fieri malè, nisi Omnipotens etiam de malo posset facere benè*, ut cum *S. Augustino* loquamur. Hæc jam fusiùs *Parte secunda* explicavimus.

277. *Creavit Deus hominem ad imaginem suam*, Gen. I. 27. *Fecit eum rectum*, Eccles. VII. Sed & fecit liberum, homo libertate malè usus est, lapsus est, manet tamen semper, etiam post lapsum, libertas aliqua. Moses dicit Dei nomine: *Testes invoco hodie cœlum & terram, quòd proposuerim tibi vitam & mortem, benedictionem & maledictionem; elige ergò vitam*, Deut. XXX. 19. *Hæc dixit Dominus: ecce ego do coram vobis viam vitæ & viam mortis*, Jerem. XXI. 8. *Reliquit hominem in manu consilii sui, adjecit mandata & præcepta; si volueris mandata servare, servabis ea*, (vel *conservabunt te.*) *Adposuit tibi aquam & ignem, ad quod volueris, porrige manum tuam*, Sirac. XV. 14. 15. Homo lapsus, nec regeneratus, est sub peccati & Satanæ dominatu, quia sic lubet, servus est voluntarius ob pravam suam concupiscentiam. Ita his liberum arbitrium, & servum arbitrium, idem sunt.

278. *Nemo, cùm tentatur, dicat, quòd a Deo tentatur, unusquisque verò tentatur, a concupiscentia sua abstractus & illectus*, Jac. I. 14. Cooperatur quoque Satanas: *Deus hujus sæculi excæcat mentes infidelium*, 2. Cor. IV. 4. Sed homo per concupiscentiam suam sese tradidit Dæmoni: delectatio, in malo reperta, hamus est, quo se capi sinit. Hoc ipsum dixerat jam antè *Plato*, & repetit *Cicero* (ss). Plato *voluptatem dicebat escam malorum.* Gratia pravæ voluptati delectationem majorem opponit, uti notavit *S. Augustinus.* Omnis *voluptas* est perceptio alicujus perfectionis: objectum *amatur* juxta mensuram perceptionis perfectionum suarum; nihil autem perfectiones divinas superat, ex quo consequitur, charitatem, & amorem Dei, maximam, quæ concipi queat, parere voluptatem apud

(ss) *In Catone Maj. cap. 13.*

eos, quorum mens melioribus ſenſis imbuta eſt: ſed eorum nimis exiguus eſt numerus, quia plerique objectis, adfectus ſtimulantibus, occupantur (tt), & implentur.

279. Præterea, cùm corruptio noſtra non ſit prorsùs inſuperabilis, neque neceſſariò peccemus, etiam dum ſub peccati ſervitute gemimus, dicendum pariter, nos non invincibiliter adjuvari, & quantumcumque Gratia divina ſit efficax, ei reſiſti poſſe. Sed quando ea reapſe victrix futura eſt, jam in anteceſſum certum & infallibile fuit, nos ejus illecebris ceſſuros, ſive gratia vim efficaciamque ſuam habeat a ſe ipſa, ſive circumſtantiarum congruitate utatur ad triumphum. Atque ita inter infallibile & neceſſarium ſemper ſtatuere diſcrimen oportet.

280. Eorum, qui ſe diſcipulos *S. Auguſtini* prædicant, ſyſtema non penitùs recedit ab his, modò odioſa quædam, tum in phraſibus, tum in dogmatibus ipſis, ſemoveantur. Ac *in phraſibus* quidem comperio, uſum præcipuè vocabulorum, qualia ſunt, *neceſſarium vel contingens*, *poſſibile vel impoſſibile*, adcuſationibus anſam dare, & turbas non mediocres excitare. Hac de cauſa, quemadmodum *Læſcherus* junior, in erudita ſua Diſſertatione de Decreti abſoluti Paroxyſmis (uu), optimè obſervavit *Lutherus*, Libro de ſervo arbitrio, optabat aptius aliquod explicandæ menti ſuæ vocabulum ſuppetere, quàm eſt *neceſſitas*. Generatim loquendo, rationi magis conveniens videtur, ut dicatur obſervatio divinorum mandatorum ſemper *poſſibilis*, ipſis etiam non regeneratis; gratia ſemper *reſiſtibilis*, etiam in viris ſanctiſſimis; & libertas immunis, non ſolum *a coactione*, ſed etiam *a neceſſitate*, etſi nunquam ſit a *certitudine* infallibili, aut a *determinatione* inclinante, ſejuncta.

281. Interim ex altera parte ſenſu aliquo fas erit quibuſdam in caſibus dicere, quòd *potentia* benè agendi ſæpè deſit, etiam juſtis; quòd peccata ſæpè ſint *neceſſaria*, etiam in regeneratis; quòd interdum *impoſſibile* ſit, non peccare; quòd gratia ſit *irreſiſtibilis*; quòd libertas non ſit exemta a *neceſſitate*. Sed locutiones iſtæ & minùs exactæ ſunt, & circumſtantiis hodiernis minùs adcommodatæ, &, abſolutè loquendo, magis obnoxiæ abuſibus, & aliunde populare quidpiam ſonant, ubi voces in magna latitudine ſumuntur. Dantur tamen circumſtantiæ, in quibus admitti poſſunt, immò in quibus utiles ſunt; hinc etiam ab Auctoribus ſanctis & orthodoxis, quin & a ſacris Codicibus utriuſque partis locutiones adhibitæ fuiſſe reperiuntur, abſque ulla vera utrimque oppoſitione, non magis quàm inter Sanctos, *Jacobum Paulum*que, & abſque ullo utrobique errore ob vocabulorum ambiguitatem. Itaque diverſis iſtis loquendi modis ita paſſim adſuevimus, ut ſæpè vix dici præcisè poſſit, *quis ſit ſenſus magis*

(tt) Quibus mens a pura ratione deſciſcit, " addit. *Interpr. Lat.*

(uu) Exſtat in *Initiis Academicis.*

magis naturalis, *obvius*, *intentus*, cùm idem Auctor diversis in locis diversa spectet, eædemque locutiones plus minusve receptæ sint, aut recipi possint, ante vel post decisionem magni alicujus viri, vel auctoritatis, quam reveremur & sequimur. Unde fit, ut pro re nata, certisque temporibus, certæ quædam locutiones auctoritate publica adprobari vel improbari queant; verum nihil hoc ad sensum, aut ad fidem, facit, nisi sufficientes vocabulorum explicationes adjungantur.

282. Itaque, ad controversias verborum dirimendas, non nisi benè perceptis distinctionibus opus est, qualis est illa, quam sæpissime inculcavimus, inter necessarium ac certum, inter necessitatem metaphysicam ac moralem. Et idem est de possibilitate atque impossibilitate, cùm eventus, cujus oppositum est possibile, sit contingens, uti e contrario necessarius est, cujus oppositum est impossibile. Meritò etiam statuitur discrimen inter potentiam proximam, & potentiam remotam, ac juxta diversos istos sensus modò dicitur res fieri posse, modò non posse. Quodam sensu dici potest, necesse esse, ut non peccent beati, ut Diaboli damnatique peccent, ut Deus ipse eligat optimum, ut homo parti magis inclinanti adhæreat. Sed hæc necessitas non est opposita contingentiæ; neque enim est necessitas logica, geometrica, aut metaphysica, cujus oppositum implicat contradictionem. *Nicolius* alicubi comparatione usus est non ineptâ. Impossibile reputatur, ut Magistratus aliquis sapiens, gravis & compos rationis, aliquid valdè indecorum insulsumque faciat, puta, ut per compita nudus cursitet risus excitandi causâ. Idem est quodammodo de beatis, qui minùs adhuc peccati capaces sunt, & necessitas, eos peccare prohibens, ad idem genus pertinet. Denique comperio, *voluntatis* vocabulum perinde æquivocum esse, ac potentiæ & necessitatis. Jam enim notavi, eos, qui hoc axiomate utuntur, *qui vult*, *& potest*, *ille facit*, indeque colligunt, Deum non velle salutem omnium, *voluntatem decretoriam* intelligere, quo sensu duntaxat sustineri potest hæc propositio, quod sapiens nunquam velit id, quod noverit, nunquam esse futurum; cùm contrà, si voluntas sensu generaliori, & ad usum magis adcommodato, sumatur, dici possit, sapientis voluntatem in omne bonum esse antecedenter *inclinatam*, quamvis demùm non, nisi quod maximè congruit, facere *decernat*. Atque ita iniquum esset, denegare Deo seriam hanc, immo vehementem, omnes homines salvandi inclinationem, quam ipsi sacra Scriptura tribuit, immò ipsi tribuere odium antecedaneum salutis plurimorum; adserendum potiùs, sapientem pro mensura cognitionum ac virium suarum ferri in omne bonum, quatenùs bonum est, sed nihil producere, nisi quod est factu optimum. Id qui admittunt, & nihilominùs antecedentem omnes homines salvandi voluntatem Deo denegant, sola vocum abusione peccant, modò aliunde agnoscunt, Deum omnibus auxilia sufficientia impertire, quibus si voluerint uti, salutem consequi possint.

283. Inter

283. Inter ipsa discipulorum *S. Augustini dogmata* concoquere non possum infantium non regeneratorum damnationem, nec generatim ullam perditionem, e solo originali, peccato provenientem. Adduci pariter non queo, ut credam, a Deo damnari eos, quibus lumina necessaria desunt. Nec quidquam vetat cum Theologis haud paucis statuere, homines plura, quàm nobis constet, auxilia, saltem in mortis articulo, consequi. Sed neque necessarium videtur, ut omnes, qui salvantur, per gratiam se ipsa, & independenter a circumstantiarum ratione, efficacem salventur. Pariter necessarium esse non putem, ut omnes Ethnicorum virtutes spuriæ dicantur & adulterinæ (xx), aut, ut omnia eorum opera pro peccatis habeantur, quanquam verum sit, quidquid non est ex fide, vel rectâ conscientiâ coram Deo, esse peccato infectum, saltem virtualiter (yy). Denique censeo, Deum agere non posse fortuitò, per decretum absolutum, aut per voluntatem a rationibus moventibus prorsùs independentem. Persuasumque mihi est, in gratiarum dispensatione rationibus, naturam objecti respicientibus, Deum moveri, alioqui secundùm sapientiam non ageret: at concedo tamen, hasce rationes bonis, vel minùs malis, hominum qualitatibus neutiquam esse prorsùs adfixas, quasi Deus nunquam suas gratias largiretur, nisi pro bonis hisce qualitatibus; quamvis censeam, uti suprà explicavi, has quoque perinde, atque alias omnes circumstantias, in considerationem venire, cùm suprema sapientia suis in consiliis nihil omninò negligere possit.

284. Hæc fere capita si exceperis, aliaque paucula, in quibus *S. Augustinus* vel obscurus, vel duriusculus, videtur, usurpari posse ejus systema reor, quo adseritur, e Dei substantia nihil, nisi Deum, egredi posse, atque ita creaturam e nihilo esse productam. *S. Augustin. de lib. arb. Lib.* 1. *c.* 2. Hinc creaturæ imperfectio, defectus, & corruptibilitas. *De Genes. ad litt. cap.* 15. *Contra Epistolam* Manichæi, *cap.* 36. Malum non a natura, sed a mala voluntate oriri. *Augustin.* toto Libro *de natura boni.* Deus impossibilia jubere non potest. *Firmissimè creditur, Deum justum & bonum impossibilia non potuisse præcipere.* Lib. de nat. & grat. cap. 43. cap. 69. *Nemo peccat in eo, quod caveri non potest.* Lib. 3. de lib. arbit. cap. 16. 17. Lib. 1. Retract. cap. 11. 13. 15. *Neque sub Deo justo miser esse quidquam, nisi mereatur, potest.* Lib. 1. Operis imperf. contra Julian. cap. 39. Liberum arbitrium sine auxilio gratiæ Dei mandata adimplere non potest. *Epist. ad* Hilar. *Cæsarauguston.* Scimus, gratiam non dari secundùm merita.

(xx) Sic e. gr. *Christophor. Wittichius* de fucata Gentium virtute integram Dissertationem scripsit, quæ quarta est inter *Exercitationes* ejus *Theologicas*, ed. Lugd. Bat. 1682. Ill. *Leibnitius* in *Diss. Epistolica de Philosophia Platonica* ad *Cel. Hanschium*, §. V. & seqq.

(yy) Ut sic dicam, seu quodam cum cæteris pravis nexu, addit *Interpr. Lat.*

rita. *Epist.* 106. 107. 120. Homo in statu integritatis habebat adjutorium necessarium ad posse benè agere, si vellet, sed velle pendebat a libero arbitrio, *habebat adjutorium, per quod posset, & sine quo non vellet, sed non adjutorium, quo vellet.* Lib. de Corrept. cap. 11. & cap. 10. 12. Deus voluit Angelos & homines experiri, *quid posset eorum liberum arbitrium, deinde quid posset suæ gratiæ beneficium, justitiæque judicium.* Ibid. cap. 10. *Peccatum avertit hominem a Deo, ut converteret ad creaturas.* Lib. 1. qu. 2. ad Simplic. *Delectari peccato libertas est servi.* Enchir. cap. 103. *Liberum arbitrium usque adeò in peccatore non periit, ut per illud peccent maximè omnes, qui cum delectatione peccant.* Lib. 1. ad Bonifac. c. 2. 3.

285. Dicit Deus Mosi: *Miserebor, cujus miserebor, & misericordiam præstabo, cui præstabo.* (Exod. XXXIII. 19.) *Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.* Rom. IX. 15. 16. Quod non vetat, quo minùs omnes, qui bonam voluntatem habent, in eaque perseverant, salventur. Sed Deus dat illis velle & agere. *Ergo cujus vult, miseretur, & quem vult, indurat.* Rom. IX. 18. Et tamen idem Apostolus dicit, *Deum velle omnes homines salvos fieri, & ad agnitionem veritatis pervenire*; quod quidem interpretari nollem secundùm quædam *S. Augustini* loca, quasi significaret, nullos fore salvos, nisi quorum salutem voluerit, aut quasi vellet salvare *non singulos generum, sed genera singulorum.* Sed dicere malim, neminem esse, cujus non velit salutem, quantùm majores rationes patiuntur, ob quas fit, ut Deus non salvet, nisi eos, qui oblatam sibi fidem accipiunt, eique per gratiam, sibi divinitùs concessam, obtemperant, prout scilicet totius rerum operis, quo melius designari nullum poterat, integritati congruere visum fuerit.

286. Ipsa verò ad salutem prædestinatio, secundùm *S. Augustinum*, complectitur ordinem mediorum, quibus ad salutem pervenietur. *Prædestinatio Sanctorum nihil aliud est, quàm præscientia & præparatio beneficiorum Dei, quibus certissimè liberantur, quicumque liberantur.* Lib. de Persev. cap. 14. Neque igitur eam sibi repræsentat, ut decretum absolutum, statuit gratiam, quæ a nullo corde indurato rejicitur, quia ad tollendam cordium duritatem datur. *Lib. de Prædest. c.* 8. *Lib. de Grat. c.* 13. 14. Non tamen reperio, *S. Augustinum* uspiam satis expressisse, quòd hæc gratia, quæ cor subigit, sit se ipsa semper efficax. Nec scio, annon salva ejus sententia, adseri possit, eundem interioris gratiæ gradum in uno victoriosum esse, cùm circumstantiis adjuvatur, in alio non item.

287. Voluntas cognitionis, qua bonum percipimus, mensuræ respondet, ejusque prævalentiam sequitur. *Si utrumque tantundem diligimus, nihil horum dabimus.* Item, *Quod amplius nos delectat, secundùm id operemur necesse est*, in cap. 5. ad Gal. Explicavi jam suprà, quo pacto nihilo seciùs verè magnâ in voluntatem potestate præditi simus. *S. Augusti-*

nus paullo aliter, & ſenſu parum proficiente, dictum illud accipere videtur, uti dum ait: *Nihil tam in noſtra poteſtate eſt, quàm ipſa voluntas*, ubi rationem reddit, aliquantum identicam, *ea enim*, inquit, *mox ut volumus præſto eſt.* Lib. 3. de Lib. Arbitr. cap. 3. Lib. 5. de Civ. Dei, cap. 10. Sed hoc ſolùm ſignificat, nos velle, dum volumus, non verò, nos velle, quod velle optamus. Iſtud magis ad rem dicit: *aut voluntas non eſt, aut libera dicenda eſt.* d. Lib. 3. c. 3. & ideò, quòd voluntatem ad bonum infallibiliter, aut certò, movet, non obſtare vult, quo minùs libera ſit. *Perquàm abſurdum eſt, ut ideò dicamus non pertinere ad voluntatem* (libertatem) *noſtram, quòd beati eſſe volumus, quia id omninò nolle non poſſumus, neſcio qua bona conſtrictione naturæ. Nec dicere audemus, ideò Deum non voluntatem*, (libertatem) *ſed neceſſitatem habere juſtitiæ, quia non poteſt velle peccare. Certè Deus ipſe numquid quia peccare non poteſt, ideò liberum arbitrium habere negandus eſt?* De Nat. & Grat. cap. 46. 47. 48. 49. Dicit etiam optimè *S. Auguſtinus*, primum bonum motum a Deo indi, ſed hominem etiam deinde agere. *Aguntur, ut agant, non ut ipſi nihil agant.* De Corrept. cap. 2.

288. Liberum arbitrium proximam mali culpæ, tum deinde mali pœnæ, cauſam eſſe ſtatuimus, quamquam originalis quidem creaturarum imperfectio, quam ideæ divinæ repræſentant, utriuſque mali prima, & remotiſſima ratio ſit. *Bælius* verò ſemper hunc liberi arbitrii uſum repudiat, nec vult mali cauſam ei acceptam referri. Audiendæ ſunt ejus objectiones, ſed priùs naturam libertatis adhuc magis elucidare juvabit. Oſtendimus, libertatem, qualem Scholæ Theologicæ poſtulant, conſiſtere partim in *intelligentia*, diſtinctam objecti, de quo deliberatur, cognitionem involvente, partim in *ſpontaneitate*, qua nos ipſi determinamus, partim denique in *contingentia*, hoc eſt, in excluſione neceſſitatis logicæ vel metaphyſicæ. Intelligentia eſt velut anima libertatis, reliqua duo ſunt veluti corpus & baſis ejuſdem. Subſtantia libera ſe ipſam vi ſua determinat, idque ſecundum rationem boni, ab intellectu percepti, inclinantis, non neceſſitantis. Paucis hiſce verbis omnia ad libertatem requiſita comprehenduntur. Juvat tamen oſtendere, quòd cognitionis & ſpontaneitatis noſtræ imperfectio, ac determinatio infallibilis, in contingentia noſtra involuta, neque libertatem, neque contingentiam deſtruant.

289. Duplex eſt genus cognitionis noſtræ, diſtincta alia, alia confuſa. Cognitio diſtincta, ſive *Intelligentia* (zz), in vero legitimoque rationis uſu locum habet, ſed cogitationes confuſæ a ſenſibus proficiſcuntur. Atque eatenùs a ſervitute immunes dici poſſumus, quatenùs cognitione diſtincta

(zz) Notionum differentiam primus diſtinctè tradidit Ill. *Leibnitius* in *Actis Eruditor. A.* 1684. *p.* 537. uti monet Ill. *Wolfius* tum in Logica Lat. §. 77. tum in *Comment. de Methodo Mathematica*, Elementis Matheſeos univerſæ præfixa, addens inſimul, quanti ea differentia ſit ponderis, paucos hactenùs agnoviſſe, §. 5.

ſtincta prælucente operamur; eatenus verò adfectibus noſtris mancipati, quatenùs perceptiones confuſæ nobis inſunt. Et hoc ſenſu non omnem, quæ optanda foret, mentis libertatem habemus, poſſumuſque dicere cum *S. Auguſtino*, quòd mancipati peccato, ſervorum libertatem habeamus. Attamen ſervus, quantumlibet ſervus ſit, non idcircò eligendi pro captu ſuo caret libertate, quamvis plerumque in dura neceſſitate unius e duobus malis eligendi conſtituatur; quia nimirum vis quædam ſuperior eum ad quæ adſpirat bona, adtingere non ſinit. Quod vincula coactioque efficiunt in ſervis, hoc in nobis peragunt adfectus, quorum violentia ſuavis illa quidem eſt, ſed non ideò minùs pernicioſa. Non quidem, niſi quod placet nobis, volumus, ſed, quæ noſtra miſeria eſt, quod nobis nunc placet, ſæpè verum eſt malum, nobis diſpliciturum, ſi apertos mentis oculos haberemus. Interim tamen miſer ille ſervi ſtatus, ac noſter etiam, non obſtat, quo minùs (æquè ac ille) pro ſtatu illo miſero, ſecundùm præſentes, quas habemus, vires cognitioneſque, quod nobis placet, eligamus.

290. Porrò *ſpontaneitas* ad nos pertinet, quatenùs actionum noſtrarum principium in nobis eſt, uti *Ariſtoteles* optimè perſpexit. Verum quidem eſt, rerum externarum impreſſiones nos a via ſæpiùs abducere, & communem opinionem eſſe, hac ſaltem ratione noſtrarum actionum principia aliqua extra nos eſſe; nec diffiteor, ſic eſſe loquendum, juxta ſermonem popularem, quod aliquo ſenſu fieri poteſt ſine læſione veritatis. Sed, ſi adcuratè loquendum eſt, adſero, ſpontaneitatem noſtram nulla exceptione reſtringi, & res externas, ſi dicta noſtra ad amuſſim philoſophicam exigamus, nullo in voluntatem influxu phyſico pollere.

291. Ut momentum hoc meliùs intelligatur, ſciendum eſt, perfectam ſpontaneitatem nobis cum ſubſtantiis omnibus ſimplicibus communem eſſe, & hanc ipſam in ſubſtantia intelligente, ſive libera, tranſire in imperium aliquod in proprias actiones; id quod meliùs explicari non poteſt, quàm ope *Syſtematis Harmoniæ præſtabilitæ*, pluribus abhinc annis a me propoſiti. Ibi oſtendo, ſubſtantiam quamlibet ſimplicem naturaliter perceptionem habere, & ejus individualitatem conſiſtere in lege perpetua, ex qua naſcitur ſeries perceptionum, ipſi adfectarum, quæ naturaliter aliæ ex aliis progignuntur, ad repræſentandum corpus, ei adſignatum, ejuſque ope totum Univerſum, pro modulo cuilibet ſimplici ſubſtantiæ proprio, ſine ulla influxûs phyſici, a corpore recepti, neceſſitate: quemadmodum vice verſa corpus etiam ipſum, vi legum propriarum, voluntatibus animæ ſeſe adtemperat, & conſequenter animæ non paret, niſi quantùm leges iſtæ ferunt. Unde efficitur, animæ ipſi perfectam ineſſe ſpontaneitatem, ut a nullo, niſi a Deo, & ſe ipſa, in operando pendeat.

292. Cùm ſyſtema hoc antehac ignotum eſſet, variæ e labyrintho iſto ſe extricandi viæ quæſitæ ſunt, ipſique Carteſiani circa liberum arbitrium

UNIVERSIDAD DE GRANADA Hospital Real Biblioteca

hæsere impediti. Non contenti scholæ facultatibus, animadvertebant, omnes animæ actiones ab eo, quod per impressiones sensuum extrinsecus advenit, determinatas videri, ac denique omnia, quæ in Universo sunt, a divina providentia dirigi; sed inde prono alveo fluebat hæc objectio, nullam igitur esse libertatem. Respondebat *Cartesius*, divinam providentiam lumine rationis nobis demonstrari, nos itidem de libertate nostra certitudinem nanciscì per intimam experientiam, & utramque credendam esse, etsi utriusque conciliandæ via nulla suppetat.

293. Hoc enimverò erat nodum Gordium secare, non solvere, & conclusioni argumenti respondere, non præmissarum discussione, sed contrarii argumenti oppositione, id quod Philosophicorum certaminum legibus neutiquam congruit. Interim tamen huic responsioni acquievere Cartesiani plerique, quanquam intima illa, quam adlegant, experientia id, quod ipsi contendunt, minimè evincat, uti egregiè monstravit *Bælius*. *Petrus Sylvanus Regis* (aaa), (Philos. T. I. Metaph. Lib. 2. Part. 2. cap. 22.) *Cartesii* doctrinam sic uberiùs explicat. *Plerique Philosophi* (inquit) *allucinati sunt in eo, quòd alii quidem concordiam, quæ inter actiones liberas Deique providentiam intercedit, percipere non valentes, Deum liberi arbitrii causam primam efficientem esse negaverunt, quod est sacrilegium: alii verò non capientes, quo pacto cum efficacitate Dei consistere posset actionum libertas, hominem negaverunt esse liberum, quod est impium. Inter hæc duo extrema medium est, ut dicamus* (id. ibid. pag. 485.) *quòd, quamvis non omnem, quæ inter libertatem Deique providentiam intercedit, cohærentiam capere possemus, adhuc tamen nos & liberos, & a Deo dependentes, agnoscere teneremur, quia binæ hæ veritates æqualiter nobis notæ sunt, altera quidem per experientiam, altera verò per rationem, vetatque prudentia, veritates certò notas deserere, quia quo modo cum veritatibus itidem notis consentiant, percipere non possumus.*

294. Optimè *Bælius* ad marginem adnotat, *has* Regis *locutiones nequaquam indicare, quòd aliquos inter actiones humanas & Dei providentiam respectus cognoscamus, qui cum libertate nostra pugnare videntur.* Addit, has esse locutiones arte temperatas, quæ statum quæstionis enervent. *Ponunt Auctores,*

(aaa) *Pierre Silvain Regis*, in Tractu Aginnensi natus A. 1632. denatus Paris. 1707. Systema ejus Philosophiæ Cartesianæ prodiit Paris. 1690. Amst. 1691. in 4. Tom. 4. sub indice: *Cours entier de Philosophie, ou Système général selon les Principes de M. Des Cartes.* Docendi typus iste forte ab *Augustino* depromtus, qui *Ciceroni*, liberum arbitrium divino influxui subducenti, respondens, ita scribit de Civ. Dei: „Atque in has angustias *Cicero* coarctat animum religiosum, ut unum eligat e duobus: aut esse aliquid in nostra voluntate, aut esse præscientiam futurorum. Ipse itaque vir magnus & doctus, & vitæ humanæ plurimùm ac peritissimè consulens, ex his duobus eligit liberum voluntatis arbitrium. Quod ut confirmaretur, negavit præscientiam futurorum: atque ita dum vult facere liberos, facit sacrilegos.“ *De Civ. Dei, Lib. V. c. IX.*

Auctores, (inquit) *oriri unicè difficultatem ex rationum penuria, cùm potiùs dicere deberent, oriri præcipuè e notitiis, quas habemus, quasque cum mysteriis nostris* (Bælii *sententiâ*) *conciliare non valemus.* Atque id ipsum est, quod hujus Operis principio dicebamus, si mysteria conciliari non possent cum Ratione, si objectiones insolubiles occurrerent, non jam mysterium incomprehensibile fore, sed potiùs ejus falsitatem a nobis comprehensum iri; quanquam hìc non de mysterio aliquo, sed de naturali duntaxat religione sermo sit.

295. Ecce verò, qua ratione *Bælius* has experientias internas, in quibus Cartesiani libertatem fundant, oppugnet: sed incipit ab observationibus, quibus ego adsentiri non queo. *Ii*, (inquit Diction. Art. *Helen.* litt. TA.) *qui quod intra se geritur, non scrutantur penitiùs, facilè se liberos esse sibi persuadent, &, si voluntas sua feratur in malum, id fieri culpa sua, & electione, quæ in potestate sua sit. At qui secùs judicant, viri sunt, intimos actionum suarum recessus & circumstantias solerter perscrutati, & mentis suæ motuum seriem totam non perfunctoriè meditati. Hi de arbitrii sui libertate plerumque dubitant, quin eo progrediuntur, ut Rationem, mentemque suam, mancipia esse sibi persuadeant, quæ vi, invitas trahenti, resistere non possint. Atque hoc præsertim hominum genus pravarum actionum suarum causam in Deos referebat.*

296. Hæc *Bælii* verba *Francisci Baconis a Verulamio* (bbb), Angliæ Cancellarii, dictum in memoriam mihi revocant; ajebat ille, Philosophiam, mediocriter delibatam, a Deo nos alienare, profundiùs haustam, ad Deum adducere. Idem valet de iis, qui actiones suas mente recolunt, quibus videtur prima fronte, quidquid agimus, non, nisi aliquo impellente, fieri, quidquid cogitamus, extrinsecùs venire per sensus, & in mente nostra vacua, *tanquam in tabula rasa*, designari. Sed, si rem penitùs scrutemur, comperiemus, omne, (ipsas etiam perceptiones ac passiones) plena cum spontaneitate e fundo nostro prodire.

297. Interim Poëtas *Bælius* laudat, qui, dum homines absolvere a culpa volunt, eam in Deos rejiciunt. Sic apud *Nasonem Medea*:

Frustra, Medea, *repugnas*,
Nescio quis Deus obstat, *ait.*

Et paullo pòst addit idem Poëta:

Sed trahit invitam nova vis, *aliudque* Cupido,
Mens aliud suadet: *video meliora proboque*,
Deteriora sequor.

(bbb) Londinens. natus A. 1560. denatus A. 1626. Opera ejus A. 1665. Francof. fol. & Amst. 1696. VI. Vol. in 12. prodiere.

Verùm *Ovidio* poterat opponi *Virgilius*, apud quem *Niſus* longe potiori cum ratione dicit:

- - Dîne hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale, *an ſua cuique Deus fit dira cupido?*

298. *Wittichius* videtur exiſtimaſſe, independentiam noſtram eſſe duntaxat adparentem. Nam in Diſſertatione *de Providentia Dei actuali* (ccc) (n. 61.) liberum arbitrium in eo conſtituit, quòd ita feramur in objecta, animæ noſtræ oblata ad ea adfirmanda, vel neganda, amanda vel odio habenda, ut *non ſentiamus*, quænam vis externa nos impellat. Addit, quando Deus ipſe noſtræ voluntatis actus producit, nos tum maximè agere liberè, &, quo Dei actio in nos efficacior ac potentior eſt, eo nos eſſe magis actionum noſtrarum dominos. *Quia enim Deus operatur ipſum velle, quo efficaciùs operatur, eo magis volumus; quod autem, cùm volumus, facimus, id maximè habemus in noſtra poteſtate.* Verum quidem, Deum, dum velle in nobis operatur, actionem in nobis liberam producere, ſed arbitror, non hic agi de cauſa univerſali, deque ea voluntatis dependentia, quam habet communem cum omni creatura, per quam fit, ut omnis realitas abſoluta rerum reverâ per Dei concurſum continuò creetur. Agitur hic de rationibus volendi, deque viis, ſive mediis, quibus Deus utitur, cum bonam voluntatem nobis donat, vel malam habere permittit. Nos ſemper ſive bonam, ſive malam, actionem producimus,

(ccc) Inter Exercitationes *Chriſtoph. Wittichii* ad §. 283. cit. prima Differt. inſcribitur: *Deus Mundi Rector*, & agit de Providentia Dei actuali. Verba in §. 298. prolata, quoad partem primam, leguntur §. LXVII. Ait: Adtendamus igitur ad naturam Liberi Arbitrii, quam §. LIX. in eo conſtituimus: *quòd ad id, quod nobis proponitur ab intellectu adfirmandum vel negandum, ſive proſequendum vel fugiendum, ita ſponte & lubentes feramur, ut a nulla vi externa nos ad id determinari ſentiamus.* Ubi vim externam ſentimus, ubi percipimus, nos ad aliquid determinari ab ulla vi externa, ibi accidit nobis aliquid invitis, ſicque non adeſt Libertas: at dum Deus efficit noſtram volitionem, nihil ſanè nobis invitis accidit. Fit quidem in nobis determinatio, ſed ea fit per volitionem, quæ nobis non eſt externa, ſed maximè intrinſeca. Ejus dum conſcii ſumus, ſentimus eam, non ut actionem extrinſecam, ſed ut intrinſecam, ut volitionem noſtram, ut determinationem, quæ eſt voluntaria, ſive voluntatis, quæ eſt noſtra, etſi a Deo in nobis fit effecta " *&c.* §. LXVIII. *inter alia*: Unde nihil aliud cum *Auguſtino* Lib. III. de Lib. Arbit. cap. 3. dicimus, *eſſe in poteſtate noſtra*, quam *quod cùm volumus, facimus*, quod utique non evertit operationem divinam, quæ non aliud efficit in nobis, quàm hoc ipſum *velle*. Tantùm abeſt, ut hæc operatio divina evertat id, quod eſt eſſentiale Libertati, ut potiùs illud ipſum ponat & conſtituat. -- Quin immò dicendum eſt, quo magis & efficaciùs Deus in nobis operatur, eo magis nos habere actionem in noſtra poteſtate. Efficit enim Deus ſua operatione ipſum velle, Phil. II. 13. Quo igitur efficaciùs illud operatur, eo magis volumus; quod autem cùm volumus, facimus, id maximè habemus in noſtra poteſtate. " p. 60. 61.

cimus, est enim actio nostra: sed adsunt etiam semper rationes, quæ, illæsâ spontaneitate, vel libertate nostrâ, faciant nos operari. Gratia ipsa impressiones duntaxat suppeditat, quæ nos impellunt ad agendum per congruas rationes, veluti cùm adtentio in nobis excitatur, cùm nobis ingeritur istud, *dic*, *cur hic*, cùm delectatio quædam præveniens in nobis exoritur. Et in aprico est, id non magis obesse libertati, quàm obesset amicus aliquis, dum suadet, & agendi causas atque rationes proponit. Itaque *Wittichius* æquè, ac *Bælius*, ad quæstionem non rectè responderunt, neque hic ad Deum confugere quidquam juvat.

299. Sed jam alium ejusdem *Bælii* locum haud paullò rectiorem proferamus, quo existimatam illam libertatis conscientiam, præcipuum liberi arbitrii apud Cartesianos argumentum, impugnat. Verba ejus sanè plena sunt ingenio, dignaque consideratione. Exstant in Responsione ad Quæsita Provincialis, cap. 140. (Tom. 3. p. 761. & seqq.) ubi sic ratiocinatur: *Ope claræ distinctæque perceptionis, quam de existentia nostra habemus, discernere non valemus, utrum a nobis ipsi existamus, an verò id, quod sumus, habeamus ab alio. Hanc dependentiam non intimo aliquo sensu, sed meditationum ac ratiocinationum ope, demùm deprehendimus, dum scilicet, nobiscum habitantes, consideramus, quàm parum conservatio nostra in nostra potestate sita sit, & quàm multis rebus, nos circumstantibus, egeamus, &c. Quin etiam certum est, Ethnicos, idem de Socinianis dicendum, cùm creationem inficientur, nunquam ad dogmatis hujus verissimi notitiam perveniisse, quod e nihilo simus, & quolibet durationis nostræ momento e nihilo educamur. Crediderunt igitur falsò, quidquid in Universo substantiarum est, existere a se ipsis, nec in nihilum reverti posse, atque ita ab aliis rebus non pendere, nisi quoad modificationes, quæ per actionem externæ causæ destrui possunt. Hic error nonne oritur ex eo, quod non actionem creatricem, qua conservamur, sed existentiam solùm nostram percipiamus, atque ita, nisi aliæ notitiæ præsto essent, existentiæ nostræ causam essemus æternùm ignoraturi? Eodem modo dicendum est, ope claræ distinctæque perceptionis, qua nostræ voluntatis actus percipimus, non posse nos discernere, utrùm illos a nobis ipsis, an verò ab eadem, quæ existentiam nobis largitur, causa habeamus. Hoc ut discernamus, meditatione nobis ac ratiocinatione opus est. Et adserere ausim, per meditationes merè philosophicas, nunquam certò sciri posse, quòd volitionum nostrarum causa efficiens ipsi simus. Quisquis enim sedulo rem expendet, evidenter cognoscet, si actuum voluntatis passivum duntaxat subjectum essemus, nos easdem perceptiones experimentales habituros, quas modò habemus, dum nos liberos esse credimus. Finge, si placet, leges unionis inter animam & corpus ita a Deo constitutas, ut omnes animæ modalitates, nullâ exceptâ, invicem colligatæ sint, interpositis cerebri modalitatibus; intelliges, nihil tibi eventurum, nisi quod nunc experimur, eritque eadem mentis nostræ cogitationum series, inde a perceptione objectorum sensilium, qui est primus animæ motus, usque ad volitiones maximè firmas, qui est postremus. Erit in hac*

serie

ſerie idearum perceptio, erit perceptio adfirmationum negationumque, erit hæſitationum ac dubitationum, erit denique velleitatum ac volitionum. Nam ſive volendi actum cauſa nobis externa imprimat, ſive producamus ipſi, æquè verum erit, velle nos, & percipere, quod volumus, cumque hæc externa cauſa volitioni, quam nobis imprimit, quantam ſibi libet, voluptatem admiſcere poſſit, interdum percipere poterimus, nos actibus noſtræ voluntatis immenſum quantum delectari, & iiſdem ſecundùm vehementiſſimarum adfectionum noſtrarum pondus ferri declives. Nec verò coactionem perciperemus: noſti axioma: Voluntas non poteſt cogi: *ſi bracteæ verſatili, ventorum indici, ſimul & ſemper daretur motus versùs determinatum aliquod punctum horizontis, & deſiderium illuc ſe movendi (ita tamen, ut deſiderium ſe movendi prioritatem naturæ, vel, ſi mavis, prioritatem etiam inſtantis realis præ motu ipſo retineret) annon clarè intelligis, bracteolam ſibi ſponte, & a ſe ipſa, moveri viſum iri, ad exſequenda, quæ concepiſſet, deſideria? Præſertim ſi ponas, eam ignorare, num ventus ullus exiſtat, nec de externa ulla cauſa, & ſitus, & deſideriorum ſuorum, mutationem inducente, cogitare. Sic prorsùs nos ipſi naturaliter conſtituti ſumus: neſcimus, an inviſibilis aliqua cauſa nos ab una cogitatione ad aliam per gradus traducat. Eſt igitur ita naturâ comparatum, ut homines ſibi perſuadeant, ſe a ſemet ipſis determinari. Sed indagandum reſtat, utrùm hac in re, quemadmodum in ſexcentis aliis allucinentur rebus, quas per quandam ſpeciem inſtinctus, nullis adhibitis meditationibus philoſophicis, adfirmant. Cùm itaque circa ea, quæ in homine geruntur, duæ ſint hypotheſes, una, quæ hominem non, niſi ſubjectum paſſivum, eſſe ſtatuit, altera, quæ virtutes ei adſcribit activas, æquum non eſt, poſteriorem præferre priori, quamdiu alia nulla proferri queunt argumenta, quàm quæ ab intima experientia depromuntur, nam perinde ſentiremus nos velle, ſive volitiones omnes menti noſtræ cauſa aliqua inviſibilis & externa imprimat, ſive nos ipſi producamus.*

300. Præclara quædam ratiocinia locus hicce complectitur, quæ adversùs ſyſtemata vulgaria valent, non item contra ſyſtema Harmoniæ præſtabilitæ, quæ nos longiùs ducit, quàm antehac progredi liceret. *Bælius* inter alia adſerit, *per meditationes merè philoſophicas certò ſciri non poſſe, nos ipſos eſſe volitionum noſtrarum cauſam efficientem*, verùm hoc ſanè caput ipſi neutiquam largior, nam ſyſtematis hujus conſtitutio indubitatè oſtendit, quamlibet in naturæ curſu ſubſtantiam (ſimplicem ſcilicet) eſſe omnium ſuarum operationum cauſam unicam, & ab omni influxu phyſico cujuſvis alterius ſubſtantiæ immunem, ſi ordinariam Dei concurſum excipias. Atque hoc ipſum ſyſtema palam facit, veram & genuinam eſſe ſpontaneitatem noſtram, nec tantùm adparentem, uti *Wittichius* crediderat. Pugnat etiam *Bælius* eaſdem ob rationes, (cap. 170. pag. 1132.) *fatum Aſtrologicum*, ſi daretur, libertatem non deſtructurum, nec diſſiteor, ita eſſe, ſi libertas in ſola ſpontaneitate adparente conſiſteret.

301. Ita-

301. Itaque noſtrarum actionum ſpontaneitas in dubium revocari nequit, uti eam *Ariſtoteles* probè definivit. *Spontaneum eſt, cujus principium eſt in agente.* Et ſic actiones noſtræ & voluntates penitùs in noſtra ſunt poteſtate. Verum quidem eſt, nos voluntatis noſtræ dominos directè non eſſe, quanquàm ejus cauſa ſimus, neque enim uti actiones noſtras per actus voluntatis, ita & ipſos voluntatis actus eligimus. Interim tamen aliquam in voluntatem etiam noſtram habemus poteſtatem, quia obliquè nos præparare ac diſponere poſſumus ad volendum aliquando, quod tamen propriè loquendo non eſt *velleitas* illa, de qua aliàs ſermo eſt. Atque ita, præter illam actionum noſtrarum a noſtra ſubſtantia dependentiam, habemus peculiare aliquod & perceptibile in eas imperium noſtræ voluntatis, ſed quod ex ſpontaneitate, intelligentiæ juncta, reſultet, cum prior dependentia e ſpontaneitate ſola naſcatur.

302. Hactenùs duas libertatis conditiones, ab *Ariſtotele* memoratas, explicavimus, *ſpontaneitatem* ſcilicet & *intelligentiam*, quæ in nobis inter deliberandum conjunctæ reperiuntur, cum belluæ ſecundâ conditione careant. At Scholaſtici tertiam inſuper exigunt, quam *indifferentiam* (ddd) nuncupant. Et revera admittenda illa eſt, ſi indifferentia tantundem ſignificat, atque *contingentia*; nam, ut ſuprà dixi, libertas omnem neceſſitatem abſolutam & metaphyſicam, vel logicam, excludere debet. Verùm, ut jam plus ſimplici vice explicui, hæc indifferentia, hæc contingentia, hæc *non-neceſſitas*, ut ita loquar, quæ eſt characteriſticum libertatis adtributum, non prohibet, quo minus agens in partem, quam eligit, vehementiùs inclinetur, nec ullatenùs poſtulat, ut abſolutè indifferentes ſimus, & æquè ad utramque partem nos habeamus.

303. Itaque indifferentiam non admitto, niſi eo ſenſu, quo illa tantundem ſignificat, atque *contingentia*, ſive *non-neceſſitas*. At juxta ea, quæ ſæpiſſimè iteravi, *indifferentiam æquilibrii* non agnoſco, nec arbitror, unquam eligi ab eo, qui abſolutè ſit indifferens. Talis electio ſpecies quædam meri casûs eſſet, ſine omni ratione determinante, tam adparente, quàm occulta. Atqui ejuſmodi merus caſus, eventus ejuſmodi purè fortuitus, non manifeſta tantum, ſed omni, cauſa deſtitutus, commen-

(ddd) Scholaſtici animæ tribuerunt *indifferentiam exercitii*; quoniam ſc. *docente* Thümmigio *in Pſych. Empir.* §. 152. 153. eligere poteſt, quod ipſi maxime adridet, ideò ex neceſſitate naturæ determinata non eſt ad hoc vel illud agendum, ad agendum hoc vel iſto modo, & ideo per naturam indifferens dicitur ad agendum, agendum hoc vel iſto modo: quam *indifferentiam exercitii* adpellarunt Scholaſtici. Et quia motiva eam non neceſſitant, ita ut etiam iis non obſtantibus ſeſe aliter determinare poſſit, ſi quidem ob rationes oblatas commodum viſum fuerit; in ipſo determinationis actu indifferentia illa exercitii adhuc ſubſiſtit. Idem pluribus monent Ill. *Wolfius* in Adnott. ad Metaph. Germ. §§. 165. 331. 332. & adplicatè ad Deum §. 365. in Pſych. Emp. Lat. §. 946. Illuſtr. *Bilfingerus* Dilucidd. Philoſoph. §. CCCCXXXVII.

tum eſt, quod nunquam in natura deprehendas. Concors Sapientum omnium ſententia eſt, caſum eſſe duntaxat rem adparentem, uti fortuna, a cauſarum ignoratione in noſtra mente exortam. Quodſi verò talis indifferentia vaga daretur, aut ſi nulla ratione, ad eligendum impellente, eligeremus, jam caſus aliquid reale foret, ſimile exiguæ illi declinationi atomorum, temerè, & ſine ratione, factæ, quam invehebat *Epicurus*, ut neceſſitatem evitaret, quod meritò tantopere *Tullius* irriſit.

304. Hæc atomorum declinatio in *Epicuri* mente cauſam finalem habebat quidem, ſcopus enim ipſius erat, homines a fato eximere; ſed nullam habere potuit in rerum natura cauſam efficientem. Hoc commentum, ſi quod aliud, impoſſibile eſt. *Bælius* ipſe præclarè illud refutat, uti mox dicemus, & tamen, quod mirum eſt, videtur ipſe jactatæ illi declinationi ſimile quidpiam admittere. En ipſius verba, dum loquitur de aſino *Buridani* (Diction. Art. *Buridan.* Litt. 13.) *Qui liberum arbitrium, propriè dictum, tuentur, in homine potentiam admittunt ſe determinandi, vel dextrorsùm, vel ſiniſtrorsùm, etiam dum ex parte utriuſque objecti propoſiti rationes moventes perfectè ſunt æquales. Adſerunt enim, mentem noſtram ſolâ libertatis exercendæ gratiâ poſſe dicere: malo hoc potiùs, quàm illud, quamvis nihil in hoc magis, quàm in illo, electione dignum videam.*

305. Sed non omnes, qui liberum arbitrium propriè dictum admittunt, determinationem hanc, a cauſa indeterminata profectam, idcirco *Bælio* concedent. *S. Auguſtinus*, nec non Thomiſtæ, omnia eſſe determinata judicant. Quin & adverſarios eorum ad circumſtantias, electioni noſtræ inſervientes, confugere videmus. Quid quod neque chimæricæ æquilibrii indifferentiæ favet experientia, poſſetque hic uſurpari ratiocinium, quod contra modum, quo Carteſiani libertatem ex independentiæ noſtræ conſcientia intima eliciunt, *Bælius* ipſe paullò antè uſurpabat. Nam licèt non ſemper videam rationem inclinationis, qua ad unum e duobus, quæ æqualia videntur, eligendum permovear, aderit tamen ſemper impreſſio quædam, etſi imperceptibilis, quæ me determinet. Velle ſimpliciter exercere libertatem, nihil habet, quod actum ſpecificet, aut nos ad alterius præcisè partis electionem determinet.

306. Pergit *Bælius*: *Duplici minimùm via ſeſe ab æquilibrii laqueis expedire homo poteſt. Altera eſt, quam jam adduxi, nempe ut grata ſibi imaginatione blandiatur quòd domi ſuæ regnet, nec ab objectis dependeat.* Via hæc obſtructa eſt: quantumvis domi tuæ imperare velis, nihil inde determinans elicies, nec hoc uni parti potiùs, quàm alteri, favet. Proſequitur *Bælius*: *Nempe hunc actum eliciet: volo hanc rem illi præferre, quia mihi ſic placet.* Verum hæc ipſa verba, *quia mihi ſic placet, quia mihi ſic lubet*, jam aliquam in *objectum* placens propenſionem includunt.

307. Immeritò itaque ſic pergit *Bælius*: *Tumque id, quod determinaret, non*

non ab objecto ipso, sed ab ideis, quas homines de perfectionibus propriis, ac facultatibus suis naturalibus, habent, desumeretur (eee). *Altera via est sortis sive casus: hic aleâ litem dirimeret.* Via hæc exitum habet, sed a scopo aberrat; hoc enim est mutare statum quæstionis, quippe tunc homo ipse non decidit, aut, si hominem nihilominùs sorte decidere contendis, jam homo ipse non ampliùs est in æquilibrio, cum sors æquilibris non sit, & homo sorti se addixerit. Semper in natura rationes occurrunt, quæ causæ sunt eorum, quæ casu vel sorte accidunt. Equidem miror, *Bælium*, ea sagacitate virum, tantoperè a scopo aberrare potuisse. Alibi responsionem, sophismati *Buridanico* plenè satisfacientem, dedi; nempe quod casus perfecti æquilibrii sit impossibilis, cùm Universum nunquam ita bipartiri quis possit, ut impressiones utrobique æquipolleant.

308. Videamus nunc, quid *Bælius* ipse adversùs indifferentiam istam chimæricam, vel prorsùs indefinitam, alibi opponat. Dixerat *Cicero* (Libro *de Fato*) aliquid atomorum declinatione acutius inveniisse *Carneadem*, dum motus animi voluntarios indifferentiæ illius omninò indefinitæ causam esse statuebat, quia motus hi, utpote a nostra natura profecti, nullâ causâ externâ indigent. Sed *Bælius* (Diction. Artic. *Epicurus*, pag. 1143.) præclarè respondet, quidquid a rei cujuspiam natura proficiscitur, eo ipso esse determinatum: atque ita semper determinatio suppetit, nec quidquam prodest *Carneadis* effugium.

309. Ostendit alibi, (Resp. ad Provinc. cap. 90. T. 2. p. 219.) *libertatem, quo magis a jactato isto æquilibrio remota sit, eo esse præstantiorem. Intelligo*, (inquit) *libertatem, quæ mentis judicia semper sequatur, nec objectis, clarè cognitis ut bonis, reluctari possit. Neminem reperio, qui non fateatur, veritatem clarè cognitam necessitare* (determinare potiùs, nisi de necessitate morali sermo sit) *mentis adsensum, quod experientia confirmat. In Scholis constanter docetur, sicut verum est objectum intellectûs, ita bonum esse objectum voluntatis, &, sicut intellectus nunquam adfirmare potest, nisi quod sub veritatis specie proponitur, sic voluntatem nihil unquam amare posse, quod sibi bonum non adpareat. Nunquam adsentimur falso, ut falsum est, neque malum unquam, ut malum est, amatur. Est in intellectu determinatio naturalis ad verum in genere, & ad verum quodlibet particulare clarè cognitum. Similiter in voluntate est determinatio naturalis ad bonum in genere, unde complures Philosophi concludunt, statim atque bona particularia clarè cognoscuntur a nobis, ad ea amanda nos compelli. Nec intellectûs hos actus suspendit, nisi quando objecta sese obscurè produnt, ita ut locus sit dubitandi, falsane sint, an vera, quæ adparent: & inde plures colligunt, voluntatem in æquilibrio non manere, nisi dum mens incerta hæret, an objectum,*

(eee) Addit *Interpr.* (pro ideis illis *Bælius* inclinationes sæpè occultas nominare debebat.)

ctum, propositum sibi, sit bonum: quamprimùm verò partem affirmativam amplectitur, necessariò in illud ferri objectum, donec alia judicia mentis eam aliter determinent. Qui libertatem hoc pacto explicant, satis amplum in ea meriti demeritique campum reperire se autumant, quia statuunt, judicia mentis procedere a libera adplicatione animi ad objecta consideranda, invicem comparanda, & discernenda. Nec prætereundum est, viros dari perquàm eruditos (uti *Bellarminum*, Lib. 3. de Gratia & libero arbitrio, cap. 8. & 9. & *Cameronem* (fff) in responsione ad Epistolam Viri docti, id est, *Episcopii*) *qui adserant rationibus satis urgentibus, voluntatem semper necessariò sequi ultimum actum intellectûs practicum.*

310. Juvat ad huncce discursum quasdam adjungere observationes. Notitia valdè clara optimi voluntatem ad id prosequendum *determinat*, non tamen necessitat, propriè loquendo. Distinguendum semper est inter necessarium & certum, sive infallibile, uti suprà monuimus non semel: distinguenda etiam metaphysica necessitas a morali necessitate. Censeo insuper, nullam voluntatem, exceptâ divinâ, intellectûs judicium semper sequi: omnes creaturæ intelligentes adfectibus quibusdam obnoxiæ sunt, aut saltem perceptionibus, aliquid confusi involventibus, quæ non penitùs sitæ sunt in eo, quod *ideas adæquatas* adpello. Et quanquam hi adfectus in Beatis virtute legum naturæ, rerumque præstabilitarum systematis, semper ad verum ipsorum bonum tendant, non tamen perfectam ejusdem notitiam semper habent, nobis quoad hoc similes, qui instinctuum nostrorum rationem non semper intelligimus. *Angeli* & *Beati* sunt creaturæ perinde, atque nos, in quibus semper aliqua perceptio confusa notitiis distinctis intermiscetur. Adfine quidpiam de illis dixit *Suarez*, (Tractatu de Oratione, Lib. 1. cap. 11.) censens, Deum res antecedenter ita constituisse, ut Beatorum preces, quando plena cum voluntate fiunt, eventum semper obtineant, quod *Harmoniæ præstabilitæ* specimen quoddam est. Nobis, in mortali vita degentibus, præter judicium intellectûs, cujus expressam notitiam habemus, intermiscentur confusæ quædam sensuum perceptiones, quæ non adfectus tantum, sed & propensiones

(fff) *Jo. Camero*, Scotus quidem, Glascoviæ natus, sed in Gallia non uno functus munere, Montalbani Theologiæ Profess. constitutus, vitæ ibi finem nactus est A. 1625. annos habens 48. Cùm novarum in Theologia opinionum sectator esset, *scribit Budd. in Isag. p.* 1318. 1319. aliorum in se concitavit animos, & a Synodi Dordracenæ decretis discessisse arguebatur, nec deerant, qui eum modò Pelagianismi, modò Manichæismi arguebant. Iis hinc etiam, qui cum illo faciebant, *Cameronianorum* nomen datum. Si *Ludovi. Ell. du Pin* credimus, caput causæ in eo consistebat, quod *Camero* doceret, voluntatem hominis a judicio practico intellectus determinari, adeoque quod benè aut malè homines agant, id ab intellectûs illuminatione, quam Deus suppeditet, pendere, nec physica voluntatis commotione opus esse, cùm moralis sufficiat; *dans la Biblioth. des Auteurs séparés, &c. Tom. II. P. I. p.* 337.

fiones insensibiles, excitant, vel etiam sensibiles quidem, sed quas ob exiguitatem, aut animi distractionem, non animadvertimus. Hi motus judicium intellectûs practicum persæpè reddunt inefficax.

311. Circa Parallelismum, institutum inter intellectum in ordine ad verum, & voluntatem in ordine ad bonum, sciendum est, quòd clara distinctaque perceptio veritatis actu in se veritatis ejusdem adfirmationem contineat, unde fit, ut intellectus ea ipsa perceptione necessitetur. Sed qualiscumque demùm perceptio boni sit, conatus agendi post judicium, in quo *voluntatis essentiam* repositam esse arbitror, a perceptione distinguitur. Unde, cùm tempore opus sit, ut hic conatus ad fastigium suum perducatur, suspendi ille, immò mutari potest, intercurrente nova perceptione vel inclinatione, quæ mentem aliò avertit, immò frequenter imbuit judicio contrario. Hinc est, quòd mens nostra tot habeat agnitæ veritati resistendæ vias, tantusque sit a mente ad cor, ab intellectu ad voluntatem, trajectus. Præsertim ubi intellectus ferè per *cogitationes surdas*, & in movendo parum efficaces, procedit, uti alibi explicavi. Atque ita nexus inter judicium & voluntatem non adeò necessarius est, quàm prima fronte posset existimari.

312. Pergit optimè *Bælius* (pag. 221.) *Jam defectus mentis humanæ censeri nequit, quod libertatem indifferentiæ in ordine ad bonum in genere non habeat; quin potiùs inordinatio & imperfectio absurda foret, si vere dici posset: parvi meâ refert, felixne sim, an miser; nec magis ad bonum amandum, quàm odio habendum, impellor; utrumque facere æquè possum. Quodsi ad bonum in genere determinatum esse laudabile est & utile, sanè defectus esse non potest, ad singula bona particularia, manifestè agnita ut nobis bona, necessitari. Immò necessariò consequi videtur, si mens circa bonum generatim libertatem indifferentiæ non habeat, nec illam habituram etiam circa bona particularia, dum, expensa utrimque causa, hæc esse sibi bona judicat. Quid cogitaremus de anima, quæ postquàm judicium illud tulisset, meritò gloriaretur, se vi pollere bona ista non amandi, immò habendi odio; quæ diceret: agnosco clarè, hæc esse mihi bona, necessariis hac in re luminibus abunde sum instructa, nolo tamen illa amare, volo illa odisse; decretum est, hoc ago; non quòd ulla ratio* (hoc est, alia quædam ratio, quàm ea, quæ in *beneplacito meo* sita est) *eò me impellat, sed quia mihi lubet ita agere; quid, inquam, de hujusmodi anima censeremus? an non magis imperfectam, magisque miseram, eam judicaremus, quàm si hac indifferentiæ libertate careret?*

313. *Non doctrina solùm, quæ voluntatem ultimis intellectûs actibus subjicit, nobiliorem nobis de animæ conditione ideam ingenerat, verùm etiam ostendit, hominem ad felicitatem hac via faciliùs, quàm via indifferentiæ, deduci posse; sufficiet enim, menti vera sua commoda clarè proponere, & statim voluntas ad judicia, a Ratione pronunciata, se componet. Si verò libertatem habeat a Ratione, clareque cognitâ objectorum qualitate, minimè*

pendentem, homo animantium omnium maximè indocilis erit, nec unquam ejus in bonam partem inflectendi via certa suppetet. Consilia omnia, ratiocinia omnia, prorsus inutilia esse poterunt; illustrabis tu quidem & convinces intellectum ejus adsatim, sed reluctabitur voluntas, & rupis adinstar immota perstabit. Virgil. *Æn. Lib. 6. v.* 470.

Nec magis in cœpto vultum sermone movetur,
Quàm si dura silex aut stet Marpesia cautes.

Adversùs omne rationum genus pervicaciâ vanâ & morositate obfirmabitur, nec bonum suum, clarissimè agnitum, amare libebit, libebit odisse. Quid censes, amabo? hanccine facultatem putabis munus omnium, quæ Deus homini largiri potuerit, esse præstantissimum, & nostræ felicitatis instrumentum unicum, an potiùs obicem? Estne, cur quisquam glorietur, quod dicere possit: omnia Rationis meæ judicia contemsi, aliam omninò viam tenui ex solo principio beneplaciti mei? *Quanta pœnitudine, quantis doloribus, non laceraretur hujusmodi animus, si consilium, ita susceptum, perniciem adferret? Talis utique libertas hominibus magis noxia foret, quàm utilis; quia quantamcumque objecti bonitatem non satis repræsentaret intellectûs ad adimendam voluntati boni respuendi facultatem. Longè igitur melius est, hominem intellectûs judicio determinari semper, quàm suspendendi actus sui copiam fieri voluntati; illo namque pacto faciliùs ac certiùs scopum suum consequetur.*

314. Circa hoc ratiocinium observo rursùs, verissimum esse, libertatem indifferentiæ indefinitæ, quæque omni ratione determinante careat, tam noxiam absonamque fore, quàm est impossibilis & commentitia. Quicumque sic agere, aut sic agentem simulare vellet, quasi temerè & sine ratione procederet, certissimè delirus haberetur. Sed reverâ impossibile est sic agi, si rigidè prorsùs omnis animum movendi ratio excludatur. Ut primum exemplum ejus adferre voles, statim a posita hypothesi deviabis, & incides in casum hominis, qui non sine causa, sed inclinatione potiùs adfectuve, quàm judicio, sese determinat. Quamprimùm enim dicet: *Ex solo principio beneplaciti mei judicia Rationis meæ contemno, libet mihi sic agere*; tantundem est, ac si diceretur: inclinationem meam commodis meis, libidinem utilitati, præfero.

315. Perinde hoc est, ac si quis homo morosus & pervicax, ratus turpe fore amicorum vel famulorum monitis obsequi, contradicendi voluptatem utilitati, ex alieno consilio redituræ, anteferret. Evenire tamen potest, ut in re levis momenti vir etiam sapiens ex præscripto legis non agat, & in propria commoda peccet, ut alicui, se cogere volenti, aut imperium in se adfectanti, obsistat, vel eos, qui facta sua observant, confundat. Immò expedit interdum, *Bruti* (ggg) exemplo ingenium occultare

(ggg) *Ovidius* Lib. II. Fastor. Brutus *erat stulti sapiens imitator, ut esset*
Tutus ab insidiis, dire superbe, tuis.

tare ſuum, vel adeò inſaniam ipſam ſimulare, uti *Davides* fecit coram Rege Philiſtinorum.

316. Alia multa præclara *Bælius* addit, ut oſtendat, quòd agere contra judicium intellectûs magna ſit animæ imperfectio. Obſervat (pag.225.) juxta ipſos etiam Moliniſtas, *intellectum, qui ritè ſuo fungitur OFFICIO, indicare id, quod eſt OPTIMUM*; introducit Deum (cap.91. pag.227.) Protoplaſtis noſtris in Paradiſo dicentem: *Largitus ſum vobis cognitionem meam, facultatem de rebus judicandi, plenamque diſponendi circa veſtras voluntates poteſtatem. Dabo inſuper vobis mandata & documenta, ſed liberi arbitrii, vobis a me conceſſi, ea eſt natura, ut* (ſi caſus tulerit) *æquali ad obtemperandum, & non obtemperandum, virtute polleatis. Tentabimini: ſi libertate veſtra benè uſi fueritis, eritis felices; ſin malè, infelices. Veſtrum nunc eſt diſpicere, num novi muneris inſtar a me poſtulare velitis, ut vel ſinam veſtra vos abuti libertate, cùm id volueritis, vel abuſum iſtum impediam gratiæ novæ impreſſione. Rem benè perpendite: diem vobis ſolidum ad deliberandum concedo. . . . . Nonne clarè agnoſcis,* (addit *Bælius*) *Protoplaſtos Ratione ſua, nullo adhuc peccato obſcurata, haud dubiè convincendos fuiſſe, a Deo, tanquam beneficiorum, in ſe collatorum, cumulum, peti debere, ne ſeſe malo facultatum ſuarum uſu interire permitteret? Et ſi* Adamus, *inani ſui ipſius gubernandi honore illectus, divinam directionem, qua felicitatem ſuam in tuto collocare poterat, recuſaſſet, nonne* Phaëtontum & Icarorum *prototypon futurum fuiſſe fatendum foret? Immò æquè penè impium, ac* Ajax Sophoclæus, *qui ſine Deorum ope vincere volebat, ac ignaviſſimum quemque tali cum auxilio hoſtes ſuos fugaturum dicebat.*

317. Demonſtrat etiam *Bælius* (cap. 80.) homines non minùs ſibi gratulari, immò ſibi magis adplaudere, ſi ſuperno auxilio, quàm ſi judicio ſuo, fortunam debeant, &, quando rationibus maturè penſitatis inſtinctum aliquem tumultuoſum, & ſubitò ingruentem, cum ſucceſſu prætulere, inſolitam inde lætitiam percipere; nam vel Deum, vel Genium tutelarem noſtrum, vel aliud neſcio quid, quod ſub vago *fortunæ* nomine intelligitur, faviſſe nobis imagine concipimus. Certè *Lucius Sylla* & *Julius Cæſar* fortuna magis ſua, quàm in rebus agendis dexteritate, gloriabantur. Ethnici, atque inprimis Poëtæ, (præ cæteris *Homerus*) Heroas ſuos impulſu divino regebant. *Æneas* apud *Virgilium* nihil, niſi Deo aliquo duce & auſpice, adgreditur. Arguta Imperatorum laudatio erat, cùm & copiis ſuis, & Diis, quos Ducibus commodaſſent, viciſſe dicebantur:

Te copias, te conſilium & tuos
Præbente Divos,

dicebat *Horatius Auguſto* (hhh). Belli Duces ſub Imperatorum *auſpiciis*

(hhh) *Carm. Lib. IV. Od. XIV.*

ciis (iii) præliabantur, quasi eorum in fortuna acquiescentes, nam auspicia ad ipsos, alteri submissos, non pertinebant. De gratiosis Cœli muneribus mirè sibi plaudunt homines, & potiùs ducunt fortunatum esse, quàm industrium & solertem. Nulli se feliciores credunt, quam Mystici, qui Deum in quiete tenere, & Deum in se agere, arbitrantur.

318. Ex altera parte, uti *Bælius* addit c. 83. *Philosophus aliquis Stoicus, qui fatalem rebus omnibus necessitatem adsigit, æquè ac alius quivis e bona electione voluptatem percipit, & homo quilibet benè sanus comperiet, quòd non tam volupe sit diù deliberasse, & tandem honestissimam elegisse partem, quàm primo impetu in meliora ferri. Atque ideò incredibili gaudio expleri mentem, cùm sibi persuadet, in virtutis amore ita se confirmatam, ut sine lucta ulla tentationem quampiam propulsatura foret. Homo, cui aliquid contra officium, honorem, vel conscientiam suam, agendum proponitur, & qui e vestigio respondet, in se non cadere tale facinus, & revera in se non cadere comperit, longè de se sentit præclariùs, quàm si deliberandi spatium postularet, & horas aliquot, quam in partem se vertat, dubius hæreret. Molestissimum multoties accidit, datâ duorum optione, non posse se determinare, gratissimumque foret, vel amici consilio, vel cœlesti quopiam auxilio, ad electionem bonam compelli.* Ex his omnibus videre licet, quantoperè judicium determinatum vagæ illi, quæ nos incertos relinquit, indifferentiæ præcellat. Sed quid multa? Satis, opinor, probavimus, solâ ignorantiâ, aut adfectu, posse nos suspensos teneri, & hac de causa id in Deum cadere non posse. Quò magis ad Deum adpropinquatur, eò perfectior est libertas, semperque *Catonis* indoles, qui, *Vellejo* teste, aliter quam rectè facere non poterat, hominis, qui hæsitare possit, ingenio præferrent.

319. Hæc

(iii) Singularem de hoc argumento Dissertationem, sat elegantem, exhibuit Cel. *Jo. Henr. Boeclerus*, sub indice: *De Auspicio Regio.* Exstat inter *Dissertationes illius Academicas*, quarum ed. altera Argentorati prodiit A. 1701. & quidem a pag. 132. ad 199. „ Quandoquidem, *ait* pag. 135. auspicia, magistratibus gerendis, adeoque Reipubl. causa & nomine, eximiè adcommodari videmus: facilè possumus colligere, *ipsius* quoque *Reip. ac summi imperii* aliqua esse, & quidem *omnium præcipua auspicia.* Hoc sensu nim. ut quæ *ducum auspiciis* gesta dicuntur in Rep. libera, excellenti quodam significatu, & si adcuratè loquendum sit, *auspiciis populi Romani, sive Reip. Romanæ*, tribuenda sint. Quod ut rectiùs intelligatur, notandum est, vocem *auspicii* in illis locutionibus, cum *auspicio alicujus aliquid gestum* dicitur, præter communem auspicii capiendi respectum, atque cærimoniam (quæ nec semper in tabulis adtenditur) apud adcuratioris stili Auctores significare θείαν τινα καὶ ἀρχιτεκτονικὴν ἐνέργειαν, *sanctiorem quandam, & moderatricem vim ac virtutem*: i. e. rerum gerendarum eminentem quandam ac justam auctoritatem, quam dat muneris officiique potestas; penetrabilem agendi efficaciam sive fortunam, quæ gerentes publica divinitùs comitatur. Id quod ex iis, quæ cum nota cognationis & mutuæ declarationis conjungi solent, vocabulis licet quodammodo æstimare, dum modò *ductu auspicioque*, modò *ductu, imperio, auspicioque alicujus*, gesta bella, confecta negotia memorant Scriptores. " &c.

319. Hæc *Bælii* adversùs vagam indifferentiam ratiocinia repræsentare & confirmare libuit, tum ut argumentum hoc illustraremus, tum ut *Bælio Bælium* ipsum opponeremus, atque ostenderemus, eum de imposita Deo, quàm fieri potest optimè eligendi, necessitate conqueri non debuisse. Vel enim ex indifferentia vaga & fortuitò, vel ex subitario animi impetu, aliove quopiam adfectu, vel denique ex prævalente rationis, ad optimum moventis, inclinatione agit. Atqui adfectus, qui e confusa boni adparentis perceptione oriuntur, in Deo locum non habent, vaga autem indifferentia chimærica est; quid igitur restat, nisi ut ratio validior Dei electionem post se trahat? Nostræ libertatis imperfectione fit, ut pro bono malum, pro minori malo majus malum, & pro majori bono minus bonum eligere possimus. Id totum e fallacibus boni malique repræsentationibus oritur; cùm contrà Deus semper in verum, maximumque bonum, feratur, hoc est, in bonum verum absolutè, quod utique ipse cognoscat necesse est.

320. Falsa ista idea libertatis, ab iis conficta, qui libertatem, non dico a coactione, sed etiam a necessitate ipsa, eximere non contenti, vellent insuper eam a certitudine & determinatione, hoc est, a ratione & perfectione, immunem reddere; placuit nihilominùs Scholasticis quibusdam, qui suis sæpè argutiis intricant sese, & vocabulorum paleam pro rerum ipsarum grano amplexantur. Nempè commentitiam aliquam notionem effingunt, ex qua commoda haurire se posse arbitrantur, eamque cavillationibus propugnare conantur. Hanc ad classem pertinet indifferentia omnimoda, quam voluntati indulgere est privilegium ei concedere, non absimile ei, quod Cartesiani quidam, Mysticique nonnulli, naturæ divinæ adfingunt, potentiam scilicet faciendi id, quod est impossibile, producendi absurda, & efficiendi, ut duæ enunciationes contradictoriæ sint simul veræ. Velle, ut ex omnimoda indifferentia, prorsùs indeterminata, determinatio aliqua prodeat, est velle, ut ea naturaliter e nihilo profluat. Ponitur Deus hanc determinationem non dare, nullam igitur originem habet illa, nec in anima, nec in corpore, nec in circumstantiis, cùm omnia indeterminata ponantur; & tamen ecce tibi prodit existitque determinatio, sine præparatione, sine dispositione ulla, ita quidem, ut nec Angelus, nec Deus ipse, quo pacto illa existat, videre vel ostendere possit. Hoc non modò est e nihilo egredi, sed etiam egredi per se ipsum. Doctrina hæc aliquid æquè ridiculum invehit, ac declinationes Atomorum *Epicuri*, de quibus suprà locuti sumus. Volebat *Epicurus*, unum ex his corpusculis, quæ rectis lineis ad perpendiculum deorsùm feruntur, subitò a via sua declinare sine ulla causa, solùm quia voluntas ita jubet. Et nota, hunc Philosophum eo confugisse ideò tantùm, ut jactatam illam indifferentiæ omnimodæ libertatem sartam tectamque conservaret: ex quo patet, commentum hoc valdè antiquum esse, & novis commentis occasionem præbuisse, ut meritò dici possit: *Chimæra Chimæram parit.*

321. *Epicuri* mentem Cel. *Marchetti* idiomati Italico ita incluſit, in venuſta *Lucretii* Traductione, quæ lucem nondum vidit (kkk): Lib. II.

Mà ch'i principii poi non corran punto
Della lor dritta via, chi veder puote?
Si finalmente ogni lor moto ſempre
Inſieme s'aggruppa, e dall' antico
Sempre con ordin certo il nuovo naſce;
Ne tracciando i primi ſemi, fanno
Di moto un tal principio, il qual poi rompa
I decreti del fato, acciò non ſegua
L'una cauſa dell' altra in infinito;
Onde han queſta, dich' io, del fato ſciolta
Libera voluntà, *per cui ciaſcuno*
Va dove più l'agrada? I moti ancora
Si declinan ſovente, e non in tempo
Certo, ne certa region, mà ſolo
Quando e dove commanda il noſtro arbitrio,
Poiche ſenz' alcun dubbio à queſte coſe
Dà ſol principio il voler proprio, e quindi
Van poi ſcorrendo per le membra i moti.

Lepidum eſt, hominem, qualis *Epicurus* fuit, poſtquàm Deos, omneſque ſubſtantias incorporeas, a mundi procuratione ſubmoviſſet, imaginari ſibi potuiſſe, voluntatem, quam ex atomis ipſe componit, in atomos imperium

(kkk) Metaphraſis hæc elegantiſſima *Alexandri Marchetti*, quam verſibus Italicis ἀρυθμοις abſolvit A. 1669. inſcripſitque *Coſmo III.* magno Florentiæ Duci, Londini lucem vidit, editore *Paulo Antonio Rullo*, Romano, 1717. 8. De ea v. Biblioth. Anglic. *Mich. de la Roche*, T. I. p. 332. Monumenta Trevolt. A. 1718. p. 382. & de ipſo *Marchetto* Diarium Venetum, *Giornale de' letterati d'Italia* T. XXI. pag. 213. ſq. Cel. *Stolle* Adnotationes in *Heumanni* Conſpectum Reip. Litterariæ, pag. 746. Natus eſt A. 1633. d. 17. Mart. denatus Piſis A. 1714. d. 6. Sept. Verſus hos *Lucretius*, Lib. II. de Natura rerum, ita expreſſit:

Sed nihil omninò recta regione viai
Declinare quis eſt, qui poſſit cernere ſeſe?
Denique, ſi ſemper motus connectitur omnis,
Et vetere exoritur ſemper novus ordine certo,
Nec declinando faciunt primordia motus
Principium quoddam, quod fati fœdera rumpat,
Ex infinito ne cauſam cauſa ſequatur:
Libera per terras unde hæc animantibus exſtat,
Per quam progredimur, quò ducit quemque voluptas?
Unde eſt hæc, inquam, fatis avulſa voluntas?
Declinamus item motus, nec tempore certo
Nec regione loci certa, ſed ubi ipſa tulit mens,
Nam dubio procul his rebus ſua cuique voluntas
Principium dat: & hinc motus per membra geruntur.

rium habere, easque a via recta deflectere, cùm nulla, qua id fiat, ratio possit adferri.

322. *Carneades*, ad Atomos usque non progressus, in ipsa statim hominis anima jactatæ indifferentiæ vagæ rationem invenire voluit, sumens pro ratione id ipsum, cujus rationem investigabat *Epicurus*. Nihil lucrabatur *Carneades*, nisi quod hominibus, parum adtentis, facilius imponeret, absurditatem in una materia, in qua paullo nimium manifesta erat, transferendo ad aliam, quæ tricarum patientior erat, videlicet a corpore ad animam, quia plerique Philosophi non admodum distinctas de natura animæ notiones habebant. *Epicurus*, qui eam componebat ex atomis, saltem in eo culpandus non erat, quòd suæ determinationis originem in illo quærebat, quod ipsius animæ originem esse autumabat. Quare *Cicero* ac *Bælius* immeritò *Epicurum* tantoperè vituperant, *Carneadem* verò, non minùs absurda pronunciantem, excusant, immò laudant: nec capio, quo pacto *Bælius*, vir alioquin acutissimus, larvata absurditate ita imponi sibi passus sit, ut commentum istud conatum, qui ab humano ingenio hac in re exeri possit, maximum adpellare non dubitarit: quasi vero anima, quæ Rationis est sedes, potiùs, quàm corpus, agere sine ratione aliqua, sive causa interna externave, determinante possit; aut quasi magnum illud principium, nihil sine causa fieri, ad corpora sola pertineret.

323. Verum quidem est, Formam, sive Animam, hac dote Materiæ præstare, quod sit principium actionis, utpote habens in se principium motûs, sive mutationis; verbo, τὸ αὐτοκινητον, uti *Plato* vocat; cùm contrà Materia sit solùm passiva, & impulsu indigeat ad agendum, *agitur*, *ut agat*: at si anima se ipsa activa est, (uti reverâ est) ob id ipsum non est prorsùs ex se indifferens ad actionem, uti materia, & in se ipsa aliquid reperiat necesse est, per quod se ipsa determinet. Et quidem, secundùm Harmoniæ præstabilitæ systema, anima in se ipsa, & in natura sua ideali, quæ existentiâ anterior est, determinationum suarum rationes, rebus circumstantibus omnibus adtemperatas, reperit. Hoc pacto in statu puræ possibilitatis ab omni æternitate determinata erat ad agendum liberè id ipsum, quod actura est in tempore, quo existet.

324. *Bælius* ipse observat egregiè, libertatem indifferentiæ (qualis admittenda est) inclinationes neutiquam excludere, nec æquilibrium postulare. Satis prolixè ostendit (Resp. ad Provincial. cap. 139. p. 748.) animam cum bilance comparari posse, in qua rationes inclinationesque sint loco ponderis. Juxta illum, id, quod in decretis nostris fit, explicari potest per hypothesin, qua voluntas hominis æquiparatur bilanci, quæ, si lancis utriusque pondera sint æqualia, quiescit, & quæ propendet alterutram in partem, prout lanx alterutra magis gravata fuerit. Nova ratio superaddita pondus superiùs efficit, idea recens vetere vividior radiat, gravioris pœnæ metus voluptatem aliquantam prægravat; ubi duo depræ-

liantur adfectus, penes fortiorem semper est victoria, nisi ratio, vel adfectus quispiam fœderatus, suppetias debiliori ferat. Dum quis, vitæ servandæ gratiâ, merces in mare projicit, actio, quam Scholæ mixtam vocant, voluntaria est & libera, & tamen amor vitæ fortunarum amorem absque omni dubio vincit. Moeror verò ex amittendarum fortunarum recordatione exoritur, eoque difficiliùs projectio illa decernitur, quò major est jactura, & quò propiùs ad æqualitatem accedunt oppositæ rationes, uti videmus, bilancem determinari promtiùs, cùm pondera valdè discrepant.

325. Interim, cùm sæpè plura duobus, ex quibus eligi possit, occurrant, posset anima tunc comparari loco bilancis cum vi aliqua, quæ in plures simul partes conatum exerat, sed non agat, nisi in partem illam, ex qua plus facilitatis, aut minùs resistentiæ, reperit. Ita aer, in recipiente vitreo nimis compressus, franget illum, ut exeat, ac conatum quidem in omnes partes exerit, sed denique in debiliorem convertit impetum. Hoc pacto inclinationes animæ, quæ sunt voluntates antecedentes, in omnia bona obvia feruntur, sed voluntas consequens, quæ ex illis resultat, versùs partem, efficaciùs adficientem, sese convertit.

326. Interim tamen hæc inclinationum præponderatio nullatenus prohibet, quin homo sit sui ipsius dominus, modo potestate sua uti norit. Imperium ejus imperium Rationis est; si animum duntaxat ad obsistendum adfectibus tempestivè præparet, quorumlibet, etiam vehementissimorum, impetum coërcere valebit. Fingatur *Augustus*, *Fabium Maximum* neci damnaturus, pro more suo datum sibi a Philosopho quodam consilium exsequi, & priùs Alphabetum Græcum recitare, quàm quidquam statuat iratus. Hæc una cogitatio & *Fabio* vitam, & *Augusto* gloriam, servare poterit. Verùm, nisi felix quædam hujusmodi cogitatio præsto sit, quæ beneficentiæ alicui divinæ, prorsus singulari, accepta quandoque ferenda est, aut nisi quædam industria, priùs adquisita, juverit, excitandis cogitationibus, tempori & loco congruentibus, adcommoda, quali pollebat *Augustus*, adfectus Rationem superabit. Auriga quidem imperium in equos exercet, si eos regit, uti debet, & uti potest; sed, si aliquando negligentiùs agat, laxatis frenis,

Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.

327. Fatendum est, semper in voluntatem nostram satis potestatis inesse nobis, sed non semper venit in mentem illâ uti. Unde palam fit, uti jam sæpiùs observavimus, animæ in suas inclinationes imperium esse potentiam, quæ non, nisi *indirectè*, possit exerceri; ad eum ferè modum, quo Pontifices potestate in Regum temporalia pollere volebat *Bellarminus*. Certè actiones externæ, quæ vires nostras non excedunt, a voluntate nostra pendent absolutè, sed ipsæ nostræ volitiones non pendent a volun-

voluntate, nisi per quædam diverticula solerter quæsita, quæ consilii nostri, vel suspendendi, vel mutandi, viam nobis suppeditant. Domi imperamus, non uti Deus in Mundo, qui *dixit*, *& facta sunt*, sed veluti Princeps sapiens in sua ditione, vel uti bonus Pater-familias in sua familia. *Bælius* interdum rem aliter accipit, quasi nostrum in actiones nostras imperium absolutum, & a rationibus ac viis, sive mediis, independens esse deberet, ut de arbitrii libertate meritò gloriari queamus. Sed ne Deus quidem ipse tale habet, aut habere debet, intuitu suæ voluntatis; nam mutare naturam suam non potest, neque aliter agere, atque ordinare; & qua, quæso, ratione se homo derepente transformare posset? Dixi jam suprà, imperium Dei, imperium sapientis, imperia sunt Rationis. Interim solus tamen Deus voluntates habet maximè desiderabiles, unde fit, ut illas immutandi potentiâ minimè indigeat.

328. *Si anima domi suæ imperaret* (inquit *Bælius*, p. 753.) *simul atque voluerit, hic dolor, hæc mœstitia, reportatæ de adfectibus victoriæ comites, evanescent.* Ad hoc obtinendum, sufficeret, ejus sententiâ, dare sibi indifferentiam erga adfectuum objecta (pag. 758.) *quid igitur causæ est,* (inquit) *cur indifferentiam istam sibi non dent homines, si domi imperant, & actionum suarum sunt domini?* Verùm hæc objectio idem prorsùs valet, ac si quærerem, quare Pater-familias sibi ipse non det aurum, quo indiget? Is quidem aurum acquirere potest, sed industria sua, non nudo voluntatis jussu, vel adtactu, uti poterat *Midas*, aut fabulosis illarum fœminarum sæculis fiebat, quas Feas (lll) vocant. Ut quis sibi det, quidquid cupit, non satis esset imperare domi, sed oporteret omnium rerum esse dominum; non enim omnia domi inveniuntur. Et verò, dum quis circa se ipse operatur, rem non aliter instituere debet, atque dum operatur circa res alias: objecti primum sui constitutionem & qualitates pernoscere, tum demùm ei suas operationes adcommodare necesse habet. Non ergò momento unico, nudove voluntatis actu aliquo, nos ipsi corrigimus, aut meliorem acquirimus voluntatem.

(lll) *Interpr. Lat.* Fatas nuncupat; sunt fœminæ fatidicæ & magicis incantationibus notæ. Exstat fabula Roman. sub tit. *La Tyrannie des Fées détruite: Nouveaux Contes, dédiés à Madame la Ducheſſe de Bourgogne, par Madame la Comteſſe D. L. Amſt.* 1710. 12. Inducit fœminam principem *Philonicen*, earum laqueis irretitam, ad quam una ex istarum numero potentiam suam ita ostentat. „ Il y a bien d'autres exemples ici de nôtre pouvoir, continua la Fée, „ toutes ces statuës que vous voyez le long de ces terrasses, étoient „ autrefois des sujets d'un Prince nôtre voisin; ces Jardins n'étoient point faits encore; nous n'y faisions pas nôtre habitation, quelquefois la beauté de cette vallée nous y attirant. Un soir que nous y dansions au clair de la Lune, nous fûmes aperçuës par ces hommes; ils se moquérent de nos postures différentes; irritées contre ces insolens, nous les fimes demeurer immobiles dans la situation où ils étoient, & depuis nous les avons convertis en statuës. " Conf. infr. *Responſ. ad Libellum* Kingii §§. 18. 24. 25.

329. Juvat nihilominùs animadvertere, moleſtias atque dolores, quæ adportatam de adfectibus victoriam comitantur, quibuſdam in gaudium ingens converti, quod e mentis ſuæ virium & gratiæ divinæ conſcientia vivida percipiunt. Qua de re Aſcetæ, verique Myſtici, experientiâ magiſtrâ loqui poſſunt, immò & genuinus Philoſophus nonnihil, quod hic dicat, habet. Pertingi utique ad ſtatum adeò felicem poteſt, hæcque via eſt una e præcipuis, quibus anima ad firmandum imperium ſuum uti valet.

330. Quòd ſi Scotiſtæ, ac Moliniſtæ, videntur *indifferentiæ vagæ* favere, (videntur, inquam, dubito enim, an id ſeriò faciant, ubi eam benè perſpectam habuerint) Thomiſtæ certè & Auguſtiniani prædeterminationi patrocinantur. Alterutrum enim eſt neceſſarium. *Thomas Aquinas* ad ſolidum tendere ſolet, & ſubtilis *Scotus*, ei contradicere ſtudens, ſæpè res obſcurat potiùs, quàm illuſtrat. Thomiſtæ Magiſtrum ſuum ſequuntur communiter, nec animam ſeſe determinare concedunt, ſine aliqua eò faciente prædeterminatione; ſed recentiorum Thomiſtarum prædeterminatio non eſt fortaſſis omninò illa, qua opus eſt. *Durandus a S. Porciano*, qui frequenter in opinando ab aliis diſcedit, quique concurſui Dei ſpeciali refragabatur, non tamen idcircò prædeterminationem aliquam repudiavit; cenſuit namque, Deum in anima, & rebus eam circumſtantibus, ipſarum determinationum animæ rationem intueri.

331. Stoici veteres ferè ſimul determinationem adſtruebant, & neceſſitatem negabant, quanquam inductæ rerum omnium neceſſitatis inſimulati ſunt. *Cicero* Libro *de Fato*, *Democritum*, *Heraclitum*, *Empedoclem*, *Ariſtotelem*, cenſuiſſe dicit, fatum neceſſitatis vim habere; alios verò (forſan *Epicurum* & Academicos intelligit) iis ſe oppoſuiſſe, & *Chryſippum* medium quoddam quæſiviſſe. Arbitror, falli *Ciceronem* de *Ariſtotele*, qui contingentiam & libertatem agnovit, ſi quis alius, immò longiùs, quàm par erat, progreſſus eſt, dum dixit (imprudens, ut opinor) enunciationes de futuris contingentibus non habere veritatem determinatam, in quo quidem a Scholaſticis pleriſque meritò deſertus eſt. *Cleanthes* ipſe, Magiſter *Chryſippi*, quanquam ſtaret pro eventuum futurorum determinata veritate, eorum tamen inficiabatur neceſſitatem. Quòd ſi Scholaſtici, quibus de futurorum contingentium determinatione hac tantoperè perſuaſum eſt, (uti Patribus Conimbricis (mmm), celebris curriculi philoſophici Auctoribus, contigit) perſpexiſſent rerum nexum, qualem Harmoniæ generalis ſyſtema exhibet, judicaſſent, certitudinem prævium, aut determinationem futuritionis, admitti non poſſe, quin prædeterminatio rei quædam in cauſis rationibuſque ſuis admittatur.

332. *Ci-*

(mmm) Collegium Conimbricenſe ſuper Ariſtotel. *Colon.* 4. 1600. & 1638. *Moguntin.* 4. 1600.

332. *Cicero* illud *Chryſippi* medium conatus eſt explicare nobis, ſed *Juſtus Lipſius* (nnn) in Philoſophia ſua Stoicorum notavit, locum *Ciceronis* eſſe mutilum, & totam Philoſophi hujus Stoici ratiocinationem ab *Aulo Gellio* nobis eſſe conſervatam, (Noct. Attic. Lib. 6. cap. 2.) Damus illam in compendio. Fatum eſt indeclinabilis quædam & æterna omnium eventuum ſeries & catena: opponitur, inde ſequi, actus voluntatis eſſe neceſſarios, & nocentes, ad malum vi compulſos, inique puniri. *Chryſippus* reſpondet, malum a primigenia conſtitutione animarum provenire, quæ partem facit ſeriei fatalis; eas, quæ per naturam benè ſunt formatæ, cauſarum externarum impreſſionibus meliùs reſiſtere; quarum verò vitia naturalia nullo diſciplinæ beneficio ſint emendata, eas in flagitia & errores ruere. Tum *Chryſippus* (referente *Tullio*) diſtinguit inter cauſas principales & inter cauſas acceſſorias, ac cylindri comparatione utitur, cujus volubilitas & velocitas, vel facilitas, in motu a cylindri figura præcipuè oritur, cùm contrà lentiùs decurreret, ſi corpus aſperum & confragoſum foret. Interim tamen impulſu indiget, ſicut anima objectorum ſenſilium ſollicitatione eget, & impreſſionem recipit ſecundùm conſtitutionem præſentem.

333. Arbitratur *Cicero* eas in difficultates delabi *Chryſippum*, ut neceſſitatem fati confirmet invitus. Idem ferè ſentit *Bælius* (Diction. Artic. *Chryſippus* litt. H.) Ait, hunc Philoſophum iſta lacuna nunquam emerſurum, cùm cylindrus, quòd lævis aut aſper ſit, ab artifice habeat: adeoque Deus, providentia, fatum, mali ſint cauſæ, & quidem neceſſitantes. Reſpondet *Juſtus Lipſius* (ooo), juxta Stoicos malum provenire a materia; perinde (meâ ſententiâ) ac ſi dixiſſet, ſaxum, quod artifex expolivit, rudius & inæqualius fuiſſe, quàm ut cylindrus inde bonus exiret. *Bælius* adversùs *Chryſippum* profert *Onomai* & *Diogeniani* fragmenta, ab *Euſebio* in Præparatione Evangelica nobis conſervata (Lib. 6. c. 7. 8.) & maximè inſiſtit refutationi, quam *Plutarchus* Libro de communibus notitiis adversùs Stoicos inſeruit, & *Bælius* ipſe retulit Artic. (*Pauliciani*, litt. C.) Verùm tanti non eſt iſta refutatio. Contendit *Plutarchus*, tollendam Deo potentiam potiùs, quàm concedendam ei malorum permiſſionem, negatque malum bono majori deſervire poſſe. Atqui ſuprà jam oſtendimus, Deum non idcircò non eſſe omnipotentem, quòd nihil melius facere poſſit, quàm producere optimum, quod mali permiſſionem continet,

(nnn) Duo ad Philoſophiam Stoicam ejuſque Hiſtoriam pertinentes Libri *Juſti Lipſii* exſtant, Antw. 1604. 4. & Lugd. B. 1644. 12. Nim. Juſti Lipſii *ad Stoicam Philoſophiam Libri III.* L. Annæo Senecæ, *aliiſque Scriptoribus illuſtrandis*: J. L. *Phyſiologiæ Stoicorum Lib. III. &c.* Non eſt plenior in hoc argumento ſcriptor, & qui adcuratiùs hanc doctrinam tractarit, judicat Cel. *Morhofius* in *Polyhiſt. Tom. II. Lib. I. c. IV. §.* 2. Opera illius omnia prodierunt Antw. 1637. VI. Vol. fol.

(ooo) *Diſſertat.* 14. *Lib.* 1.

net, palamque fecimus plus, quàm ſemel, id, quod in parte aliqua, ſigillatim ſumta, incongruum eſt, perfectioni totius inſervire poſſe.

334. Viderat aliquid ejuſmodi *Chryſippus*, non ſolùm quarto ſuo de Providentia Libro apud *Aulum Gellium* (Lib. 6. c. 1.) ubi vult, bonum intelligi non poſſe, niſi ex mali oppoſitione, (quæ ratio hic non ſufficit) ſed adhuc melius, dum dramatis exemplo utitur, libro ſecundo de Natura (uti *Plutarchus* ipſe refert) dicens, in comœdia quædam interdum eſſe inſipida per ſeſe, quæ tamen poëmati toti aliquid venuſtatis addant (ppp). Epigrammata, ſive inſcriptiones, vocat *Chryſippus*. Nobis comœdiæ veteris natura non ſatis perſpecta eſt, ut hunc ejus locum penitùs intelligere queamus; ſed cùm *Plutarchus* adſentiatur, fas eſt exiſtimare, non ineptam fuiſſe comparationem. Reſpondet itaque *Plutarchus* primò, Mundum non eſſe ludicri dramatis inſtar; ſed malè reſpondet; in hoc enim ſolùm comparatio ſita eſt *Chryſippi*, quòd pars mala totum ipſum melius efficere poſſit. Reſpondet ſecundò, malum illud exiguam duntaxat comœdiæ partem eſſe, cùm contrà vita humana malis ſcateat. Neque verò hæc reſponſio quidquam valet: conſiderare quippe debuerat *Plutarchus*, id, quod nobis notum eſt, eſſe minimam Univerſi partem.

335. Sed redeamus ad *Chryſippi* cylindrum: meritò ille pronunciat, vitium e primigenia quorundam ingeniorum conſtitutione naſci: objicitur, Deum ingenia illa condidiſſe, nec *Chryſippus* effugere poterat, niſi per imperfectionem *materiæ*, quæ Deum melius facere non ſinebat. Sed effugium iſtud nullum eſt, ipſa namque materia indifferens eſt ad formas omnes, & a Deo creata eſt. Malum potiùs provenit a formis ipſis, ſed abſtractis, hoc eſt, ab ideis, quæ ſuæ voluntatis actu Deus non magis produxit, quàm numeros & figuras, & (ut verbo dicam) non magis, quàm eſſentias quaslibet poſſibiles, quæ pro æternis & neceſſariis habendæ ſunt; nam in ideali poſſibilium regione, hoc eſt, in intellectu divino, reſident. Deus itaque non eſt auctor eſſentiarum, quatenus hæ meræ poſſibilitates ſunt; attamen nihil reperitur actuale, cui ipſe non decreverit dederitque exiſtentiam: permiſit autem malum, quia in optima omnium, quæ in regione poſſibilium inveniebatur, idea malum involvebatur, & hanc ſumma ſapientia non adoptare non poterat. Atque hæc notio ſapientiæ, potentiæ, bonitatique divinæ, ſimul ſatisfacit, nec tamen ingreſſum malo præcludit. Deus tantam, quantam Univerſum capere poteſt, perfectionem creaturis impertitur. Impellitur cylindrus, ſed quod in ejus figura aſperum eſt, motûs celeritatem moderatur. Hæc *Chryſippi* com-

(ppp) „ Tout ainſi, dit *Chryſippe*, que „ les comédies ont quelquefois des épi- „ grammes ou inſcriptions ridicules, leſ- „ quelles ne valent rien quant à elles, „ mais néanmoins elles donnent quelque „ grace à tout le poëme: auſſi eſt bien à „ blaſmer & ridicule le vice quant à lui; „ mais quant aux autres il n'eſt pas inu- „ tile. " *Bælius* ex *Plutarch.* artic. *Pauliciens* Litt. G.

comparatio non multùm abludit a noſtra, quæ a navi onuſta deſumebatur, quam flumen propellit, ſed eò lentiùs, quò fuerit navis onuſtior. Ambæ comparationes iſtæ eundem ſcopum ſpectant, & inde licet arguere, ſi veterum Philoſophorum ſententiæ magis perſpectæ nobis forent, nos in illis plus, quàm paſſim creditur, reperturos eſſe rationis.

336. *Bælius* ipſe locum *Chryſippi* commendat (Artic. *Chryſippus*, litt.T.) quem *Aulus Gellius* ibidem refert, ubi Philoſophus iſte malum *per concomitantiam* adnatum eſſe contendit. Id etiam ope noſtri Syſtematis elucidatur; oſtendimus namque, malum, a Deo permiſſum, non eſſe voluntatis ejus objectum, velut finem, aut medium, ſed ſolùm velut conditionem, utpote quod optimo adhærere debebat. Fatendum tamen eſt, *Chryſippi* cylindrum objectioni de neceſſitate non ſatisfacere. Addendum erat primò, quòd per electionem Dei liberam fiat, ut e poſſibilibus aliqua exiſtant; deinde quòd creaturæ, ratione gaudentes, etiam agant liberè, juxta naturam ſuam primigeniam, quæ jam tum in ideis æternis inveniebatur; denique quod objecti bonitas voluntatem quidem inclinet, non tamen neceſſitet.

337. Libertatis, in creatura repertæ, perfectio ſine dubio in Deo eminenter exiſtit, intellige eam, quæ pura perfectio eſt, & quæ nullam imperfectionem arguit. Nam poſſe falli, & poſſe aberrare, imperfectio eſt; imperare autem adfectibus perfectio quidem eſt, ſed quæ imperfectionem, adfectum videlicet ipſum, ponit, cujus Deus eſt incapax. Meritò dixit *Scotus*, ſi Deus non eſſet liber, & a neceſſitate immunis, creaturam liberam fore nullam; at Deus nulla prorsùs in re indeterminationis omnimodæ capax eſt, nec ignorare, nec dubitare, nec judicium ſuſpendere poteſt; ejus voluntas ſemper eſt fixa, nec, niſi per optimum, figi poteſt. Deus etiam voluntatem particularem primigeniam, hoc eſt, a legibus, ſive voluntatibus generalibus, independentem, habere nunquam poſſet; eſſet enim hujuſmodi voluntas præter rationem. Nec de *Adamo*, de *Petro*, de *Juda*, ullove alio individuo, ſtatuere poſſet, niſi ſtatuendi ratio aliqua præſto eſſet; & hæc ratio neceſſariò ducit ad enunciationem aliquam generalem: Sapiens ſemper agit *per principia*, ſemper agit *per regulas*, & nunquam *per exceptiones*, niſi cùm regulæ concurrunt invicem per tendentias contrarias, ubi regula fortior præponderabit; alioquin aut ſe mutuò præpedient, aut certè tertium aliquod inde reſultabit; & his caſibus cunctis altera regula alteri exceptionis inſtar erit; nec ullæ unquam apud eum, qui ſemper ordine agit, *exceptiones originales* reperiuntur.

338. Si qui ſint, qui putent, electionem, & reprobationem, ex parte Dei fieri per poteſtatem aliquam deſpoticam, ab omni ratione, non tantùm manifeſta, ſed etiam occulta, abſolutam, hi profectò opinionem tuentur, quæ naturam rerum juxta & divinas perfectiones ſubvertit. Hujuſmodi *decretum abſolutè abſolutum* (ut ita loquar) eſſet ſine dubio intolerabile:

lerabile : sed *Lutherus* & *Calvinus* ab eo statuendo procul abfuerunt: ac ille quidem sperat, fore, ut in futura vita justæ electionis divinæ rationes a nobis comprehendantur, hic verò disertè protestatur, has rationes esse justas & sanctas, licet nobis ignotas. Suprà jam citavimus in hanc rem *Calvini* de Prædestinatione Tractatum, cujus hæc ferè sunt verba: *Deus ante* Adami *lapsum, quid sibi facto opus foret, deliberaverat, idque ob causas nobis occultas... Restat itaque, ut partis hominum reprobandæ justas causas habuerit, sed nobis IGNOTAS.*

339. Veritas hæc, quidquid Deus facit, rationi esse consentaneum, nec melius fieri potuisse, omnem hominem sani judicii statim percellit, & adsensum, ut ita dicam, extorquet. Et tamen fato quodam accidit, ut Philosophi quidam acutissimi eam in dubium vocent, & in progressu æstuque disputationis in prima rationis principia, sub vocabulorum involucro non agnita, quandoque impingant imprudentes. Vidimus suprà, quomodo Vir excellentissimus, *Bælius*, quantumvis perspicax, principium jam relatum, quod certissimum est supremæ Dei perfectionis consectarium, impugnarit : nempe causam Dei agere se hac ratione credidit, eumque ab imaginaria necessitate immunem reddere, concessâ eligendi inter plura bona minoris facultate. Meminimus suprà *Diroysii*, aliorumque, qui miræ huic opinioni, nimium quantum receptæ, adhæserunt. Non advertunt illius patroni, hoc pacto falsam Deo libertatem conservari, vel potiùs adfingi, scilicet libertatem agendi contra rationem. Hoc est opera ejus correctioni obnoxia reddere, nobisque penitùs adimere potestatem, immò & spem, quidquam circa mali permissionem rectè & cum ratione dicendi.

340. Aberratio ista, *Bælii* ratiociniis plurimùm offecit, & viam ipsi præcidit, multis e difficultatibus emergendi. Fecit id etiam, ut leges regni Naturæ arbitrarias & indifferentes esse censeret, objiceretque, Deum ad finem suum in regno Gratiæ meliùs pervenire potuisse, si legibus illis non inhæsisset, si sæpiùs eas missas fecisset, aut etiam alias constituisset. Id autem maximè verum esse censebat de lege unionis animæ cum corpore. Opinatur enim cum Cartesianis recentibus, qualitatum sensilium ideas, quas Deum occasione motuum corporis, animæ impertiri putant, nihil habere, quod hos motus repræsentet, aut iis simile sit ; ita ut in mero Dei arbitrio esset, caloris, frigoris, luminis, cæterarumque qualitatum eas, quas nunc experimur, ideas, aut eadem occasione prorsùs alias, nobis largiri. Miratus sum frequenter, hominibus tam eruditis sententias tam parum philosophicas, tamque primis Rationis effatis contrarias, probari potuisse. Nihil enim Philosophiæ alicujus imperfectionem luculentiùs indicat, quàm si Philosophus fateri cogatur, aliquid in systemate suo reperiri, cujus ratio nulla existat, quod sanè tantundem est, ac atomorum *Epicuri* declinatio. Sive Deus, sive Natura, operetur, suæ nunquam

rationes

rationes operationi deerunt. Ac in Naturæ quidem operationibus rationes istæ vel a veritatibus necessariis, vel a legibus, quas Deus rationi conformiores esse judicavit, petentur; in operationibus autem Dei, ab electione supremæ Rationis, qua Deus ad agendum movetur, dependebunt.

341. *Petrus Silvanus Regis*, celebris *Cartesii* adsecla, in Metaphysica sua (Part. 2. Lib. 2. c. 29.) rectè adseruerat, facultates, a Deo homini concessas, omnium, quarum homo, juxta generalem naturæ ordinem, capax fuerat, esse præstantissimas. *Si* (inquit) *sola Dei potentia, & hominis natura, secundùm se considerentur, Deus hominem perfectiorem reddere potuisse facillimè concipitur: at si homo non in se ipso, & a reliquis creaturis separatus, sed velut Universi membrum, ac pars, generalibus motuum legibus subjecta, consideretur, agnoscendum erit, hominem, quàm potuit perfectissimum, esse constitutum.* Subdit, *nos non concipere, quòd Deus ullam corpori conservando rationem aptiorem adhibere potuerit, quàm dolorem, quo vitare, qua licet, admonemur, quæ nos destruere possint.* Rectè Cl. *Regis* ait generatim, Deum melius, quàm fecerit, respectu totius facere non potuisse. Et quamvis in quibusdam Universi regionibus animalia rationalia forsitan existant homine perfectiora, benè tamen a Deo factum judicabimus, omnigenas ut creaverit species, alias aliis perfectiores. Nec fortassis impossibile est, exstare alicubi speciem animalium, homini valdè similium, nobisque perfectiorum. Immò fieri potest, ut genus hominum ad majorem ea, quam nunc concipere animo possimus, perfectionem aliquando pertingat. Non igitur leges motûs prohibent, quo minùs homo perfectior sit, sed potiùs locus, quem Deus in spatio & tempore adsignavit homini, perfectiones, quarum capax erat, circumscribit.

342. Dubito equidem ipse cum *Bælio*, num dolor ad homines, periculi admonendos, sit necessarius; vereor tamen, ne longiùs abreptus sit (Resp. ad Provinc. cap. 77. Tom. 2. pag. 104.) dum existimare videtur, perceptionem delectationis paria dolori efficere posse, Deumque, ad prohibendum ab igne puerum, ei delectationis ideas impertiri potuisse eò majores, quò magis ab igne recessisset. Hæc ratio respectu malorum omnium iniri posse vix videtur, nisi miraculo. Ordini magis consonum est, ut id, quod nimis propinquum noceret, minùs propinquum aliquam saltem mali præsensionem adferat. Agnosco tamen, præsensionem istam aliquid dolore levius esse posse, & plerumque ita esse, ita ut dolor ad præsentis periculi fugam minimè necessarius videatur. Solet iste potiùs pœnæ deservire, eo quòd in malum nos reverâ conjecerimus, & monitioni, ne aliàs in illud relabamur. Multa quoque mala dolorem adferunt, quæ vitare non possumus, &, quia continuitatis in corpore nostro solutio diversimodè poterat contingere, naturale erat, hanc corporis imperfectionem aliquo imperfectionis sensu in anima repræsentari. Nolim tamen ad-

firmare pro certo, nulla in Universo exstare animantia, quorum compages tam artificiosa sit, ut continuitatis solutione non magis doleant, quàm illi, quibus membrum, gangræna vitiatum, abscinditur; vel etiam, ut ea solutione voluptatem percipiant, veluti si quis sese duntaxat scalpit; dum scilicet imperfectio, corporis solutionem comitata, sensum perfectionis excitaret majoris, continuitate, quæ removetur, suspensæ aut sufflaminatæ, & his animalibus corpus (crassum) foret instar carceris.

343. Nihil etiam vetat, exstare in Universo animantia, similia illi, quod *Cyrano de Bergeraco* (qqq), in Solis globo peregrinanti, occurrit. Hujus animalis corpus fluidum quoddam erat, in infinitis animalculis, ad majoris animalis vota se componere natis, collectum: unde momento temporis, quam libuisset figuram induebat, nec magis ei nocebat solutio continuitatis, quàm remus impactus mari. Sed hæc quidem animalia non sunt homines, nec in globo nostro, hac saltem ætate, existunt. Non permisit autem Dei systema, globum nostrum carere animali rationali, carne & ossibus vestito, quem structura sua doloris capacem facit.

344. Sed *Bælius*, alio præterea principio adductus, nobis refragatur, eo nempe, cujus paullò antè meminimus. Existimare videtur, ideas, quibus corporis qualitates anima percipit, esse prorsùs arbitrarias. Ita Deus facere potuisset, ut continuitatis solutio voluptatem nobis adtuliset. Ipsas adeò leges motûs planè arbitrarias esse contendit. *Scire velim*, ait, (cap. 166. Tom. 3. pag. 1080.) *an Deus aliquo suæ libertatis indifferentiæ actu generales communicationis motuum, & particulares unionis animæ humanæ cum corpore organico, leges statuerit, nec ne? si statuit liberè, leges prorsùs alias præscribere poterat, & adoptare systema, ex quo nec malum morale, neque physicum, sequeretur; sin verò suprema sapientia Deo necessitatem imposuit constituendi leges, quas re ipsa tulit, habes purum putumque* fatum *Stoicum. Nempe sapientia Deo viam monstraverit, a qua non magis deflectere potuerit, quàm se ipse destruere.* Objectio hæc satis superque diluta fuit; necessitas illa solùm moralis est, semperque felix est necessitas ad observandas perfectæ sapientiæ regulas impelli.

345. Adhæc leges motus a multis arbitrariæ idcircò censeri mihi videntur, quia pauci illas ritè expenderunt. Constat hodie, *Cartesium* in illis constituendis valdè errasse. Demonstravi, conservationem ejusdem quantitatis motûs in natura locum habere non posse, sed comperio, eandem quantitatem virtutis, tam absolutæ, quàm directivæ & respectivæ, tam totalis, quàm partialis, conservari. Principia mea, quæ argumentum istud penitùs

(qqq) Gallus gente fuit, natus A. 1620. denatus A. 1655. Primum militiæ dedit operam, sed litterarum post deliciis captus, in illis colendis totus hæsit, inter alia luci publicæ committens, *l'Histoire comique des Etats & Empires de la Lune*, ed. a *Mr. le Bret*, qui & Auctoris vitam præmisit; *l'Histoire comique des Etats & Empires du Soleil*, ab Ill. *Leibnitio* laud.

penitùs exhaurire videntur, necdum publicavi omnia, ſed cum amicis, idoneis talium judicibus, communicavi, qui ea valdè probavere, jamque nonnullos eruditionis ſpectatæ viros a priſtina ſententia deduxerunt. Detexi pariter, leges motûs, quæ in natura verè exiſtunt, & experimentis comprobantur, non eſſe quidem abſolutè demonſtrabiles, ad modum propoſitionis Geometricæ, ſed neque id neceſſarium eſſe. Neque enim illæ penitùs e principio neceſſitatis, ſed e principio perfectionis & ordinis, derivantur, ſunt enim effectus electionis & ſapientiæ Dei. Hæ leges variis a me modis demonſtrari poſſunt, ſed ſemper aliquid ponendum eſt, quod non eſt prorsùs Geometricè neceſſarium. Unde fit, ut elegantes illæ leges mirabile ſint Entis ſupremi, intelligentis ac liberi, argumentum, adversùs ſyſtema neceſſitatis abſolutæ brutæque, a *Stratone* aut *Spinoſa* invectum (rrr).

346. Inveni, legum harum rationes reddi poſſe, ſi ponamus, quòd effectus ſemper æquet vim cauſæ, vel, quod in idem recidit, quòd eadem vis ſemper conſervetur: verùm hoc ipſum axioma, a Philoſophia quadam ſuperiore profectum, Geometricè demonſtrari nequit. Poſſunt etiam alia generis ejuſdem principia adhiberi, quale iſtud eſt, quod actio ſemper ſit æqualis reactioni; quod ponit in rebus repugnantiam quandam ad mutationem ab externo, neque ex extenſione, aut impenetrabilitate, elici poteſt: quemadmodum nec alterum hoc principium, quod motus ſimplex eaſdem proprietates habeat, quas habere poſſet motus compoſitus, idem translationis phænomenon producturus. Hæ hypotheſes maximè ſunt plauſibiles, & in explicandis motûs legibus feliciter procedunt; nihilque eis convenientius eſt, maximè cùm reciprocentur. Sed nulla in eis neceſſitas abſoluta reperitur, quæ nos illas admittere cogat, uti Logicæ, Arithmeticæ, & Geometriæ, regulas cogimur admittere, ne in contradictoria incidamus.

347. Indifferentiam ſanè materiæ ad motum & quietem conſideranti, videtur corpus majus quieſcens a corpore minori moto ſine reſiſtentia ulla poſſe moveri, quo caſu actio daretur ſine reactione, & effectus major ſuâ causâ. Nec etiam ulla jubet neceſſitas motui ſphæræ, per planum horizontale æquabili velocitate, ut A, decurrentis, tribuere proprietates ejus motus, quem in navi haberet ſphæra tardiorem, ſed, accedente navis motu, ex ripa ſpectanti eandem velocitatis A adparitionem, vel idem

(rrr) Vid. Epiſt. ad *R. P. Claudium Phil. Grimaldum.* It. Epiſtolam ad *Peliſſonium*, ubi de contentionibus cum *Cateláno* Carteſiano, idem argumentum ſpectantibus, agit. Cel. *Jac. Hermannus* ill. *Leibnitii* ſententiam pluribus docuit in *Exercit. ſubſeciv. Francoſ. Tom. III. ſect. I.* at contra ill. Virum invictam, uti putat, demonſtrationem protulit *Dn. de Louville* in *Monumentis Trevolt.* refutatam a Cel. *Georg. Frid. Richtero* in *Novis Litterariis Lipſ. A.* 1723. uti ipſe monet in *Adnotationibus* ad elegantem edit. *Theodicææ* Germanicam, p. 829.

translationis phænomenon daturum. Nam licèt eadem adparentia velocitatis & directionis ratione navis motæ reſultet, non tamen idcircò eadem res eſt. Interim effectus ſphærarum concurrentium in navi, quarum ſingularum motus proprius, additus motui navis, ſpeciem ejus, quod extra navim fit, exhibet, comperiuntur etiam exhibere ſpeciem effectuum, quos eædem hæ ſphæræ, extra navim concurrentes, producerent. Pulchrum iſtud quidem, ſed tamen abſolutè neceſſarium eſſe non adparet. Motus in utroque trianguli rectanguli latere motum aliquem in hypothenuſa componit, nec tamen indè ſequitur, globum, in hypothenuſa motum, debere eundem præſtare effectum, quem duæ ſphæræ, priori æquales, in utroque latere motæ, præſtarent; interim id tamen verum eſſe deprehenditur. Nihil eventu iſto congruum magis, & Deus leges, eum producentes, elegit; ſed Geometrica neceſſitas hìc adparet nulla. Verùm hic ipſe defectus neceſſitatis, legum, a Deo electarum, elegantiam exaggerat, in quibus egregia ſimul axiomata multa concurrunt, inter quæ utrum primigenium ſit, dicere nequeas.

348. Oſtendi præterea, inſignem illam *continuitatis* obſervari *legem*, quam fortaſſe primus protuli, quæque lydii lapidis inſtar eſt, cujus probationem excogitatæ a *Carteſio*, *P. Fabrio* (rrr*), *P. Pardiæo* (sss), *P. Malebranchio*, aliiſque, regulæ non ſuſtinent, uti olim in Bælianis Reipublicæ Litterariæ Novellis ex parte oſtendi. Vi hujus legis, quies veluti motus, poſt continuam diminutionem evaneſcens, conſiderari poſſe debet, & pariter æqualitas veluti inæqualitas, etiam evaneſcens, uti accideret per diminutionem continuam corporis majoris e duobus inæqualibus, dum interim corpus minus molem ſuam ſervat invariatam. Hac conſideratione poſita, generalem corporum inæqualium, aut motorum, regulam corporibus æqualibus, aut iis, quorum alterum quieſcit, tanquam particulari exemplo regulæ, adplicabilem eſſe oportebit; quod in genuinis motuum legibus bellè ſuccedit, non item in quibuſdam legibus, quarum auctores fuere *Carteſius*, aliique nonnulli viri eruditi, quæ ob id ipſum perperam excogitatæ fuiſſe comperiuntur, ita ut prædici poſſit, experientiâ minimè confirmatum iri.

349. His ex conſiderationibus ſatis liquet, leges naturæ, quibus motus temperantur, nec eſſe prorsùs neceſſarias, neque prorsùs arbitrarias. Medium ergò

(rrr*) *Honoratus Fabri*, S. J. Mathematicus & Philoſophus Gallus A. 1607. natus. Varia illius ingenii exſtant monumenta, inter quæ Phyſica eminet, de quo opere v. *Morhof.* Polyhiſt. *T. II. Lib. II. c. XII. §. 3.* ut & *Lib. I. c. XV. §. 11.*

(sss) *Ignatius Gaſton. Pardies*, S. J. An. 1636. natus, Mathematicus & Philoſophus celebris, denatus Pariſ. A. 1673. Edidit inter alia *Diſſ. de motu & natura cometarum; Diſcours du mouvement local; Elémens de la Géométrie; Diſcours de la connoiſſance des Bêtes; la Statique ou la ſcience des forces mouvantes.* Aliqua eorum A. 1725. in unum coll. Lugd. Gall. prodiere ſub tit. *Oeuvres du P. Pardies.*

ergò tenendum est, nempe quòd sint sapientiæ perfectissimæ delectus. Et hoc grande legum motûs exemplum manifestissimè demonstrat, quantum sit inter hæc tria discrimen: primò scilicet inter *necessitatem absolutam*, Metaphysicam, sive Geometricam, quæ & *cæca* potest adpellari, nec nisi ab efficientibus causis pendet; secundò inter *necessitatem moralem*, quæ a libera sapientiæ electione oritur, respectu causarum finalium; tertiò denique inter aliquid *absolutè arbitrarium*, pendens ab indifferentia æquilibrii, quæ fingitur, sed existere nequit, in quo nulla ratio sufficiens adest, nec ex parte causæ efficientis, nec etiam ex parte finalis. Atque adeò id, quod est *simpliciter & absolutè necessarium* cum eo, quod *per rationem optimi determinatur*; aut *libertas*, *sese per rationem determinans*, cum *indifferentia vaga*, non rectè confunduntur.

350. Et hoc ipsum etiam motam a *Bælio* difficultatem planè diluit, verito, ne, si Deus per omnia determinatus sit, natura eo carere possit, & effectus, Deo tributos, necessitate ordinis rerum producere. Hoc quidem verum foret, si, verbi gratiâ, regulæ motus, aliæque naturæ leges, in Geometrica causarum efficientium necessitate fundarentur; sed, analysin ultimam instituendo, ad quidpiam, quod a causis finalibus, vel congruentia, dependeat, deveniendum esse deprehenditur. Hac etiam consideratione præcipuum & speciosissimum Naturalistarum fundamentum evertitur. Doctor *Joannes Joachimus Beccherus*, Medicus Germanus, & Chymicis Libris notus (ttt), precationem quandam composuerat, quæ ipsi molesta esse voluit. Ejus initium erat: *O sancta mater, Natura, æterne rerum ordo.* Dicebat autem ibi, naturam hanc suos ipsi defectus condonare debere, utpote quorum auctor ipsa foret. At enim natura rerum, si sine intelligentia & electione sumatur, nihil habet, quod satis determinet. Non veniebat in mentem *Becchero*, auctorem rerum (*Naturam naturantem*) bonam ac sapientem esse, & posse nos esse pravos, ita ut illa scelerum nostrorum haud sit consors. Dum improbus aliquis existit, inventam a Deo fuisse oportuit in possibilium regione talis hominis ideam, inclusam rerum seriei, cujus electionem exigebat major Universi perfectio, & in qua defectus, & peccata, non modò puniuntur, sed etiam magno cum fœnore pensantur, & majori bono deserviunt.

351. *Bælius* tamen ampliùs paullò, quàm par erat, electionem Dei liberam

(ttt) Scripta *Beccheri* chymica rariora, in unum coll. prodiere Noriberg. 1719. Natus est *Beccherus* Spiræ A. 1635. denatus Londin. A. 1682. mense Oct. Vitam ejus singulari scripto exhibuit *D. Urban. Gottfr. Bucherus*, 1722. 8. sub tit. *Das Muster eines nützlichen Gelehrten in der Person Hrrn. D. Jo. Joach. Bechers, &c.* Conf. *Nova Litter. Germ. Lipsi. ad A.* 1722. *p.* 310. In compendio vitam quoque exhibet ipse *Vir. ill.* in *Otio Hannov.* p. 230. „ Monsieur le Docteur *Becher*, Médecin, étoit „ d'un esprit excellent, mais si malin, „ que le mauvais surpassoit ce qu'il y avoit „ de bon, *&c.*

beram prolatavit; nam de Peripatetico *Stratone* loquens (Reſponſ. ad Prov. cap. 180. p. 1239. Tom. 3.) qui naturæ cujuſdam, intelligentia deſtitutæ, neceſſitate facta fuiſſe omnia contendebat, vult, hunc Philoſophum, ſi rogatus fuiſſet, *quare arbor oſſium venarumque formandarum virtute careat*, potuiſſe viciſſim interrogare, *quare materia tres præcisè dimenſiones habeat, cur duæ non ſuffeciſſent, aut quare non habeat quatuor? Si reſpondiſſes, tribus dimenſionibus nec plures, neque pauciores, eſſe poſſe, ſciſcitatus fuiſſet hujus impoſſibilitatis cauſam.* Ex hiſce verbis judicare licet, *Bælium* ſuſpicatum fuiſſe, dimenſionum materiæ numerum a divina optione pendere, uti ab ea pendebat, facere, vel non facere, ut arbores animalia producerent. Et quis ſcit, an non in quibuſdam Planetarum globis, aut adeò in terris, in remotiori aliqua univerſi regione poſitis, vera ſit fabula Scoticarum Bernacularum (uuu), (quod avium genus ex abietibus naſci ferebatur) immò an non quædam ſint regiones, in quibus verum ſit illud:

- - - populos umbroſa creavit
Fraxinus, & fœtâ viridis puer excidit alno.

Non ſic de dimenſionibus materiæ ſuſpicari licet, quarum numerus ternarius determinatus eſt, non per rationem optimi, ſed ex Geometrica neceſſitate. Nimirùm, quia demonſtrare Geometræ potuerunt, non dari, niſi tres lineas rectas, inter ſe perpendiculares, quæ ſe eodem in puncto ſecare poſſint. Nihil aptius deligi poterat ad demonſtrandum diſcrimen, quod intercedit inter neceſſitatem moralem, in ſapientis electione poſitam, & neceſſitatem brutam *Stratonis* ac Spinoſiſtarum, qui Deo intellectum voluntatemque denegant. Id enim diſcrimen ob oculos ponit differentia, reperta inter rationem legum motus, & rationem numeri ternarii dimenſionum, quarum illa in electione optimi, hæc in neceſſitate Geometrica cæcaque ſita eſt.

352. A legibus corporum, hoc eſt, a regulis motûs, accedamus ad leges unionis animæ & corporis, in quibus adhuc *Bælius* indifferentiam aliquam

(uuu) Cel. *Thomas Lanſius* in *Conſultat.* & quidem in *Relatione de Nationum & Provinciarum Europæ inter ipſas principatu atque prærogativa*, ed. Tub. 1678. pag. 11. de inſulſis peregrinatorum quorundam moribus ita infit. „Illi peregrinatores multiplicant viſa vel audita: & non modò Indicas formicas vulpium aut luporum magnitudine ... Scotiæ anſeres e ligno putrefacto enatos, quos Angli *Bernacles*, Scoti *Clakes* & *Soland Geeſſe* vocant; ſed & alia ex *Plinio*; *Luciano*, *S. Brandano*, & aliunde denarrant, quæ neque viderunt unquam, neque etiam videbunt unquam, &c. Et *in margine* ib. Aviculas, ex vetuſtis & putrefactis navium carinis procreatas, teſtari poſſunt, qui navem, qua *Fr. Drake* orbem circumnavigavit, in Tamiſis ripam ſubductam viderunt, cujus carinæ exteriùs ejuſmodi aviculæ magno numero inanimes & implumes adhæſerunt, quarum tamen ſemina non fuiſſe e truncis, ſed ab Oceano, quem rerum parentem dixere Poëtæ, oriri.“

aliquam vagam, aliquid merè arbitrarium, invenire ſperat. Sic enim loquitur Reſponſione ad Quæſita Provincialis (cap. 84. p. 163. Tom. 2.) *Quæſtio moleſta ac difficilis eſt, utrùm corpora virtutem aliquam habeant naturalem, animæ humanæ benè malève faciendi. Si adfirmas, in horrendum te labyrinthum conjicis, cùm enim hominis anima ſit ſubſtantia materiæ expers, dicendum erit, motum localem certorum corporum cauſam eſſe efficientem cogitationum mentis, quod evidentiſſimis Philoſophiæ notionibus adverſatur. Si negas, fateri cogeris, organorum noſtrorum in cogitationes noſtras influxum, nec ab internis materiæ qualitatibus, nec a legibus motûs, ſed ab* arbitraria inſtitutione *pendere Creatoris. Fatendum igitur erit, abſolutè penes Dei arbitrium fuiſſe, ut has, vel illas, animæ noſtræ cogitationes his, aut illis, corporis noſtri modificationibus adligaret, etiam poſtquàm omnes actionis corporum inter ſe leges fixerat. Unde conſequitur, nullam in Univerſo exſtare portionem materiæ, cujus vicinia nobis obeſſe poſſit, niſi in quantum Deus ita vult, atque adeò terram æquè idoneam eſſe, quàm ullum alium locum, ut in ea beatam agere vitam homines poſſint. . . . . Denique manifeſtum eſt, ad impediendas malas libertatis electiones, neceſſe non eſſe, hominem e terris aliò transferri, cùm Deus circa quoſvis voluntatis cujuſlibet actus efficere in terris poſſet, quidquid circa prædeſtinatorum opera efficit, dum eorum eventum definit, ſive per gratias efficaces, ſive per ſufficientes, quas ſine ullo libertatis incommodo ſemper conſenſus animæ conſequitur. Æquè facile eſſet ipſi, in terra, atque in cœlo, animas noſtras ad electionem bonam determinare.*

353. Equidem adſentior *Bælio*, Deum corporibus animabuſque talem in hoc terræ globo conſtituere potuiſſe ordinem, ſive per vias naturales, ſive per gratias extraordinarias, ut Paradiſus hic perpetuus fuiſſet, & præguſtatio quædam ſtatûs cœleſtis beatorum; immò nihil vetat, quo minùs aliæ terræ ſint hac noſtra feliciores: ſed Deus juſtis de cauſis voluit noſtram talem eſſe, qualis eſt (xxx). Sed, ut meliorem hic ſtatum poſſibilem fuiſſe *Bælius* probaret, non ei neceſſe fuerat, ad cauſarum occaſionalium ſyſtema confugere, plenum miraculis, & hypotheſibus, quas nulla ratione fulciri fatentur ipſi ejus Architecti. Utrumque hoc vitium ſyſtema a genuinæ Philoſophiæ indole quàm maximè alienum reddit. Miretur quis prima fronte, *Bælium* non meminiſſe *Syſtematis Harmoniæ præſtabilitæ*, quod & ipſe expenderat alias, & hic erat perquàm opportunum. Verùm, quia hoc in ſyſtemate omnia catenata ſunt & harmonica, omnia per rationem procedunt, nihilque vacuum, & temerario omnimodæ indifferentiæ arbitrio, relinquitur, non videtur id hoc loco placuiſſe *Bælio*,

(xxx) Addit *Interpr. Lat.* (ut verò, quemadmodum *Bælius* vult, eodem manente in hoc globo ſtatu corporum, melius tamen eſſet animabus, rationi conſentaneum non erat.)

lio, in indifferentias iſtas hic paullo proniori, quas tamen alibi tam validè impugnabat. Facilè quippe ab uno extremo tranſibat ad aliud (yyy), non id quidem malo animo, aut contra conſcientiam, ſed quia circa controverſiam, quæ agitabatur, nihildum in mente conſtitutum habebat. Quidquid adverſario, quicum in præſenti digladiabatur, vexando idoneum vaſtiſſima memoria, ingeniumque, ſuggerebat, id in uſum ſuum convertebat, ſcilicet cruci Philoſophis figendæ, & imbecillitati Rationis demonſtrandæ unicè intentus. Nec ab *Arceſila* ipſo, aut *Carneade* (zzz), majori cum eloquentiæ ingeniique adparatu utramque contradictionis partem propugnatam fuiſſe arbitror. Verùm enim verò dubitare nos non oportet, ut dubitemus; dubitationes graduum inſtar eſſe debent, quorum ope ad veritatem adſcendatur. Quod ipſum defuncto Abbati *Fucherio* (aaaa) dictitabam, cujus ſpecimina quædam indicant, conſilium ipſi fuiſſe, Academicis tribuere, quod *Lipſius* & *Scioppius* Stoicis, quod *Gaſſendus Epicuro*, quodque *Dacerius Platoni* tam ſcitè præſtare cœpit (bbbb). Nec veris genuiniſque Philoſophis exprobrari poſſe debet, quod celebris *Caſaubonus* (cccc) repoſuiſſe fertur iis, qui, Sorbonicam ipſi exedram oſtendentes, dicebant, tot jam ſæculis in ea fuiſſe diſputatum: at quid concluſum? retulit *Caſaubonus*.

354. Pergit *Bælius*, (pag. 166.) *Verum quidem, ſtatutis ſemel legibus motûs*,

(yyy) Addit *Interpr.*

Nil æquale homini fuit illi, nil fuit unquam
Sic impar ſibi.

(zzz) *Cicero* de *Nat. Deor. L. II.* Hæc in Philoſophia ratio contra omnia diſſerendi, nullamque rem apertè judicandi, profecta a *Socrate*, repetita ab *Arceſilao*, conſummata a *Carneade*, uſque ad noſtram viget ætatem. Hi ſumus, qui omnibus veris falſa quædam adjuncta eſſe dicamus, tanta ſimilitudine, ut in iis nulla inſit certè judicandi & adſentiendi nota.“

(aaaa) *Foucherius*, Canonicus Divionenſis, pro Philoſophia Academicorum aliquot Tractatus evulgavit, junctim edit. ſub tit. *Diſſertations ſur la recherche de la Vérité, contenant l'Hiſtoire & les Principes des Académiciens; avec pluſieurs Réflexions ſur les ſentimens de Mr.* Des Cartes. *Pariſ.* 1693. *in* 12. Idem argumentum tractat in *Critique* de la *Recherche de la Vérité* du Père Malebranche, *&c.*

(bbbb) De *Lipſii* Philoſophia Stoica v. ſuprà ad §. 332. (not. nnn): de *Scioppio* ad §. 252. (not. h). Dedit hic *Elementa Philoſophiæ Stoicæ Moralis*, Moguntiæ 1606. 8. maximam partem ex *Lipſii* commentationibus depromta. Notum eſt *Syntagma Philoſophiæ* Epicuri, *cum refutationibus dogmatum, quæ contra fidem Chriſtianam ab eo aſſerta ſunt, oppoſitis per* Petrum Gaſſendum, *Philoſ. ac Mathem. celeberr. Præfixa* Sam. Sorberii *Diſſertatione de Vita ac Moribus* Petri Gaſſendi, *Amſt.* 1684. 4. Gallicè Dialogos præcipuos *Platonis* eleganter convertit *Andr. Dacerius*, &, præmiſsâ ejus vitâ atque in Philoſophiam introductione, edidit Pariſ. 1699. 12. & Amſt. 1700. 8. Tom. II. In ea, ut & in notis ad verſionem paſſim, *Platonis* cum Religione Chriſtiana conſenſum oſtendere laboravit. V. Cel. *Stolle*, in *Hiſt. Litt. P. II. c. I. §. XXXIV. not. h.*

(cccc) *Iſaacus Caſaubonus*, cujus vitam ipſe dedit filius *Mericus Caſaubonus*, ſupra laudatus §. 258. A. 1559. lucem in Gallia adſpexit, Sæculi ſui Phœnix, &, ſi merita ejus repetamus ſine exemplo maxima, omni invidia major, uti ait Cel. *Schurzfleiſchius*; Londini deceſſit A. 1614.

motûs, quales nunc in Mundo videmus, prorsùs neceſſe eſſe, impactum nuci malleum frangere, & lapidem, ſi in hominis pedem ruat, contuſionem aliquam, vel perturbationem partium, adferre. Sed nihil præterea e lapidis hujus humanum in corpus impulſu ſequi poteſt. Quòd ſi velis inſuper, ab illo doloris ſenſum excitari, jam alius Codex, aliæ leges ponendæ ſunt, diverſæ ab illis, quæ reciprocæ corporum actionis & reactionis ſunt regula; confugiendum, inquam, ad ſpeciale legum unionis animæ cum certis corporibus ſyſtema. Cùm verò hoc ipſum ſyſtema cum altero illo neceſſarium nexum habeat nullum, Deus, dum unum eligit, reſpectu alterius indifferens eſſe non deſinit. Itaque bina hæc ſyſtemata, tanquam res duas, quæ naturaliter non reciprocantur, plena cum libertate copulavit, atque adeò pro arbitrio ſanxit, ut corporis vulnera in anima, huic corpori unita, dolorem excitarent. Ergò penes eum fuit, aliud unionis animæ cum corpore ſyſtema adoptare. Potuit itaque tale eligere, quo vulnera duntaxat excitarent ideam remedii, deſideriumque validum, nec uſu injucundum. Statuere potuit, ut omnia corpora, quæ hominis capiti jamjam conterendo, vel cordi transfigendo, imminerent, vivacem periculi ideam excitarent, ſicque idea iſta cauſa foret, ut corpus ſe extemplo ictui ſubduceret. Hæc omnia citra miraculum peracta fuiſſent; de his enim omnibus leges generales exſtituræ fuiſſe ponuntur. Syſtema, quod experientiâ magiſtrâ novimus, nos edocet, determinationem motûs certorum corporum vi deſideriorum noſtrorum immutari. Potuit itaque inter deſideria noſtra, & motum certorum corporum, combinatio fieri, qua ſucci, nutriendi vim habentes, ſic modificarentur, ut bona corporum noſtrorum temperies nunquam alteraretur.

355. Cernimus, *Bælium* exiſtimare, quidquid per leges generales efficitur, citra miraculum fieri. Verum ſatis ſuperque oſtendi, legem, niſi in ratione fundata ſit, nec eventui, per naturam rerum explicando, inſerviat, non, niſi per miraculum, exſecutioni dari poſſe. Sic, verbi gratiâ, ſi Deus ſtatuiſſet, ut corpora, ſemel in circulum acta, in eo motu ſine aliorum corporum adminiculo perſeverare deberent, miraculis ei perpetuis, vel angelorum miniſterio, fuiſſet opus ad hoc mandatum exſequendum, cùm contrarium ſit naturæ motûs, in quo corpus naturaliter deſerit lineam circularem, ut per rectam tangentem feratur, ſi nihil impediat. Non itaque ſatis eſt, Deum nudè ſtatuere, ut læſio membrorum perceptionem aliquam jucundam in animali excitet, ſed viæ naturales, ad id idoneæ, inveniendæ ſunt. Vera via, qua Deus efficit, ut ea, quæ in corpore geruntur, anima perſentiſcat, ex ipſa animæ natura oritur, quæ corporum repræſentativa eſt, atque ita præformata, ut quæ in ipſa aliæ ex aliis per naturalem cogitationum ſeriem naſcentur repræſentationes, corporum mutationi reſpondeant (dddd).

(dddd) Pariter reſpondet Ill. *Bilfingerus* in *Tr. de H. Pr.* Repræſentatio, niſi conveniat

356. Repræsentatio naturalem cum eo, quod repræsentari debet, convenientiam habet. Si Deus figuram rotundam per ideam quadrati repræsentari vellet, parum congrua foret ea repræsentatio, nam in repræsentatione essent anguli vel eminentiæ, cum in archetypo æqualia & uniformia forent omnia. Repræsentatio non rarò in objectis aliquid supprimit, cùm imperfecta est, sed addere nihil unquam potest; hoc enim illam non plus, quàm perfectam, sed falsam, redderet. Adde, quòd suppressio in perceptionibus nostris nunquam est integra, & in repræsentatione, quatenùs confusa est, amplius aliquid latet, quàm in ea discernamus. Itaque judicare fas est, caloris, frigoris, colorum, aliarumque hujusmodi qualitatum, ideas repræsentare revera exiles motus, in organis exercitos, dum qualitates istæ sentiuntur, quanquam horum motuum multitudo & exilitas distinctam ipsorum repræsentationem, quæ a nobis animadverti possit, prohibeant. Ferè quemadmodum contingit, a nobis cærulum flavumque colores in viridi, cujus uti compositionem, ita & repræsentationem, ingrediuntur, nudo oculo non discerni, cùm tamen ope microscopii cernamus id, quod viride adparet, esse mixtum quoddam a partibus flavis & cærulis (eeee).

357. Verum quidem est, rem eandem diversimodè repræsentari posse, semper tamen inter repræsentationem & rem repræsentatam, atque adeò inter diversas ejusdem rei repræsentationes, exacta intercedere certæ relationis convenientia debet. Projectiones opticæ circuli, quæ in sectiones conicas recidunt, demonstrant, eundem circulum per ellipsin, per parabolam, per hyperbolam, immò per alium circulum, per lineam rectam, & adeò per punctum, posse repræsentari. Quid his figuris diversius aut dissimilius? & tamen cujuslibet puncti in uno ad quodlibet respondens punctum in alio relatio, in iisdem exacta servatur. Et verò fatendum est, animam quamlibet Universum sibi repræsentare secundum punctum sui visus, & per respectum ac rationem sibi propriam; sed sibi perfecta semper harmonia subsistit. Quòd si Deus solutionem continui per jucundam perceptionem in anima repræsentari voluisset, utique effeciisset, ut hæc ipsa solutio ad aliquam corporis perfectionem profuisset, novum ei levamen aliquod adferendo, uti dum onere aliquo sublevamur, vel vinculo absol-

veniat repræsentato, justa non est, aut exacta: si vulnus, corpori inimicum, animæ gratam atque amicam debuisset ideam excitare, neutrum alteri respondisset. Sin omninò velis, ut solutio continui, ut vulnus in anima repræsentatum, aliquid boni atque grati sit, fac prius, ut corpori aliquam perfectionem adferat, qualis foret, si per eam solutionem aliqua difficultate agendi liberaretur, cujusmodi est, cùm adstrictæ funibus manus solvuntur, &c. Atqui hoc secus est in *nostro* corpore." §. 176. p. 188.

(eeee) Addit *Interpr. Lat.* ita & nostra caloris idea occultam quandam motuum, calorem efficientium, repræsentationem continebit. Laud. *Georg. Frid. Richterus* enunciata hæc capere se posse negat; v. Adnott. cit. p. 829. 830.

absolvimur (ffff). Verùm hæc corporum organicorum genera, quanquam possibilia sint, nostro tamen in globo non reperiuntur, qui dubio procul caret infinitis machinis, quas Deus alibi condidisse potuit: illud interim nobis satis est, si locus spectetur, quem terra nostra in Universo tenet, nihil ei melius fieri potuisse, quàm quod Deus in illa fecit. Utitur quàm fieri potest optimè statutis a se legibus naturæ, &, (quemadmodum laudatus Regis citato loco quoque agnovit) *ipsæ leges, a Deo in natura constitutæ, sunt omnium, quæ concipi queunt, præstantissimæ.*

358. Hactenùs dictis addamus observationem Parisiensis Eruditorum Diarii d. XVI. Martii, MDCCV. quam *Bælius* etiam capiti 162. Responsionis ad Provincialem (Tom. 3. p. 1030.) inseruit. Ubi, dum ingeniosus Liber de Origine mali, a nobis suprà laudatus, recensetur, dicitur, *solutionem generalem intuitu mali physici, quam hic Liber exhibet, hanc esse, quòd considerandum sit Universum tanquam opus, e partibus variis, unum totum constituentibus, compactum: quod secundùm leges, in natura stabilitas, melius esse quibusdam partibus non possit, quin aliis fit pejus, indeque integrum systema minùs perfectum resultet. Hoc principium* (inquit observator) *bonum est, sed, nisi quid aliud addatur, sufficere non videtur. Cur enim Deus leges istas stabilivit, e quibus tot incommoda pullulant; quærent Philosophi paullò difficiliores? Nonne alias, nullis defectibus obnoxias, stabilire poterat? Verbo, quid est, quod sibi leges ipse præscripserit? Quidni sine legibus generalibus agit, toti potentiæ, totique bonitati suæ, velificando? Non eo quidem usque difficultatem promovit Auctor noster; si tamen evolvantur ipsius ideæ, reperietur fortasse, quo pacto nodus ille solvi possit, sed nihil apud eum hac de re explicate traditur.*

359. Equidem mihi persuadeo, acutum hujus excerpti auctorem, dum hanc solvi posse difficultatem credidit, aliquid hac in re principiis meis cognatum in mente habuisse, & si prosequi cogitata voluisset, verisimiliter ad ea fuisse deventurum, quæ respondit Cl. *Regis*, nempe quòd leges, a Deo statutæ, fuerint omnium, quæ statui poterant, præstantissimæ; simulque agniturum fuisse, quòd Deus non potuerit non statuere sibi leges, & servare regulas, quoniam a legibus regulisque ordo omnis & pulchritudo dimanat, & sine regulis agere, est agere sine ratione; eoque ipso, dum Deus *totam suam in agendo bonitatem exseruit*, omnipotentiæ ipsius exercitium sapientiæ legibus consentaneum fuerit, ut quàm poterat plurimum boni obtineret: denique quòd existentia incommodorum quorundam particularium, nos vexantium, certo sint argumento, quod optima rerum series talia abesse non permittebat, quodque ad boni totius cumulum complementumque faciunt; cui quidem ratiocinio *Bælius* ipse non uno in loco adsentitur.

(ffff) Addit *Interpr. Lat.* (aut dum ulcus purulentum aperitur.)

360. Nunc, poſtquam per determinatas rationes omnia fieri ſatis oſtendimus, nulla circa hoc divinæ præſcientiæ fundamentum difficultas ſuperesſe poteſt; quamvis enim hæ determinationes minimè neceſſitent, non ideò tamen tam certæ non ſunt, ut futuri præſcientiam non adferant. Deus quidem intuitu unico totam hujus Univerſi ſeriem videt, eo ipſo, dum illud eligit, atque ita effectuum cum cauſis connexione non indiget ad prævidendos effectus. Sed cùm a ſapientia ſua permoveatur ad eligendam ſeriem, perfectiſſimè catenatam, non poteſt non hujus ſeriei partem quamlibet in quavis altera videre. Inter ſyſtematis mei Harmoniæ generalis leges una hæc eſt, quod *præſens ſit gravidum futuro*, &, qui omnia videt, in eo, quod nunc eſt, id, quod futurum eſt, videat. Quod amplius eſt, demonſtravi, Deum in qualibet Univerſi parte totum Univerſum intueri, ob perfectam rerum omnium connexionem (gggg). Eſt enim Deus infinitè perſpicacior *Pythagorâ*, qui ex *Herculis* veſtigio proceritatem ejuſdem conjectare potuit. Nihil ergò dubitandum, quin effectus determinatè ſequantur e cauſis, non obſtante contingentiâ, immò nec libertate, quæ ambæ cum certitudine vel determinatione optimè conſiſtere poſſunt.

361. *Durandus a S. Portiano* id inter alios egregiè notavit, dum adſerit, futura contingentia in ſuis cauſis determinatè videri, ac Deum omniſcium,

(gggg) Conf. ad hæc, quæ Ill. *Bilfingerus* diſputat, in Tr. *de Harm. Præſt. Sect. V. §. 93. ſqq.* not. r. p. 109. ait, Intelligis hinc, quomodò *Deus videat omnia in omnibus*, & quàm infinitè variis modis eundem mundum cognoſcat. Cognoſcit enim totum in quacumque Monade, totum quidem & ratione ſpatii & durationis. Præſens enim ſtatus ſequitur ex antecedente, & ex præſenti conſequens: Ergo, ut nos concludendo unum ex altero poſſumus inferre, ita is intuendo poteſt unum in altero intelligere. Cognoſcit autem hoc Univerſum toties ſub alia ratione, quot ſunt hujuſmodi Monades, ſive naturæ elementa, mundi pro ſuo ſitu repræſentativa. De quo plura in *Metaphyſ. Wolfian. c. ult. §. 972-974.* Adde inferiùs notam §. 109. ex Theodic. *Leibnitii* §. 360. (Atque dum hic intelligis, quid ego mihi velim, cùm dico, Deus *videt* omnia in omnibus: quære etiam ex aliis, quid iſti ſibi velint, cùm dicunt, Deum eſſe omnia in omnibus? An hoc ſolum volunt, Deum in ſe poſſidere realitates omnes? An iſtud, omnes rerum realitates eſſe a Deo? An aliquid aliud, & amplius, & fortaſſis ὑπερλογ?) It. *ad §. 96. not. s. Præſens gravidum eſſe futuro* ſupponimus *communiter*, etiam non adtendentes, cùm rationem reddere de præſenti rerum conditione jubemur; quis enim neſcit, ex antecedaneo illam ſtatu peti communiter. Et poſſumus id ſanè, quotieſcumque rerum aut adpetituum, in præſentem ſtatum influentium, curioſi fuimus, aut eſſe potuimus; potuimus verò, quoties ideæ ſatis claræ aut diſtinctæ ſunt, ut earum conſcii eſſe poſſumus & meminiſſe. Sin obſcuræ fuerint, rationem in antecedaneo quærimus ſanè, neque invenimus tamen ſpecificam; etſi, dari illam, negari ex ea cauſa non poſſit. Illud ſolum hoc loco, ſi placet, adtende: *Nihil adversùs libertatem* moliri eam regulam. Pariunt gravidæ *naturaliter*: *Neceſſariò* non item. Sequitur adeò præſens ex antecedaneo ſtatus naturaliter: Neceſſariò non ſequitur ex iſta comparatione. " &c.

niſcium, dum omnia, quæ voluntatem invitare, vel abſterrere poſſunt, intuetur, in his ipſis videre, quam ſit partem amplexura. Poſſem complures alios eandem in ſententiam adlegare, ſed nec Ratio ſinit aliter judicare. Innuit etiam *Jaquelotius* (Conformit. p. 318. & ſeqq.) uti *Bælius* obſervat (Reſp. ad Provinc. cap. 142. Tom. 3. pag. 769.) quòd cordis humani, & circumſtantiarum ejus, diſpoſitiones electionis humanæ infallibilem Deo præbeant cognitionem. Addit *Bælius*, Moliniſtas nonnullos idem adſerere, & remittit ad eos, quos refert *Petrus a S. Joſeph* (hhhh) Fulienſis, *Suavis Concordiæ* pag. 579. 580.

362. Qui determinationem iſtam cum neceſſitate permiſcuerunt, monſtra finxere, quæ debellarent. Ut rem rationi conſentaneam, cui larvam terribilem impoſuerant, evitarent, in abſurda ingentia lapſi ſunt. Dum verebantur neceſſitatem imaginariam, aut aliam certè ab ea, de qua agitur, aliquid ſine cauſa, ſine ratione ulla, evenire admiſerunt, quod ridiculæ atomorum declinationi, ab *Epicuro* temerè invectæ, tantùm non æquivalet. *Cicero* Libro ſecundo de Divinatione optimè vidit, ſi cauſa effectum, ad quem prorsùs eſſet indifferens, producere valeret, verum caſum, fortunam veram, veramque ſortem dari, hoc eſt, eam, quæ non ſolum reſpectu noſtri, noſtræque ignorantiæ, talis foret, qua poſita, dicere poſſemus:

Sed Te
Nos facimus, Fortuna, Deam, cœloque locamus:

ſed etiam reſpectu Dei, ipſiuſque naturæ rerum; adeoque impoſſibile foret prævidere eventus, ex præteritis judicando de futuris. Et præclarè *Tullius* ibidem dicit: *Qui poteſt provideri, quidquam futurum eſſe, quod neque cauſam habet ullam, neque notam, cur futurum ſit?* Et paullò poſt: *Nihil eſt tam contrarium rationi & conſtantiæ, quàm fortuna; ut mihi ne in Deum quidem cadere videatur, ut ſciat, quid caſu & fortuitò futurum ſit. Si enim ſcit, certè illud eveniet, ſin certè eveniet, nulla fortuna eſt.* Sed addit valdè incongruè: *Eſt autem fortuna, rerum igitur fortuitarum nulla præſenſio eſt.* Potiùs concludere debuerat, cùm eventus prædeterminati ac præſciti ſint, nullam eſſe fortunam. Sed eo loco adversùs Stoicos ſub Academici perſona loquebatur.

363. Jam tum Stoici a Dei decretis eventuum prænotionem arceſſebant, ut enim *Cicero* eodem Libro dicit: *Sequitur porrò, nihil Deos ignorare, quòd omnia ab iis ſint conſtituta.* Et juxta ſyſtema meum, Deus, viſo mundo poſſibili, quem creare ſtatuit, in eo prævidit omnia: ita ut dici poſſit, divinam ſcientiam viſionis non diſcrepare a ſcientia ſimplicis intel-

(hhhh) *Petrus a S. Joſepho*, Fulienſis, edidit *Ideam univerſæ Theologiæ*, A. 1642. fol. *Concordiam humanæ libertatis*, A. 1639. *Summam Conſcientiæ in Decalogum*, VI. Tomis, A. 1645.

intelligentiæ, nisi in eo, quòd huic superaddat illa cognitionem decreti ipsius, eligendi hanc rerum seriem, quam simplex intelligentia, sed velut possibilem duntaxat, noscendam præbebat, decretum autem nunc facit actu existentem.

364. Inexcusabiles itaque sunt Sociniani, Deo certam futurorum, & præsertim volitionum creaturæ liberæ futurarum, scientiam denegantes. Etsi enim sibi persuasissent, aliquam plenæ indifferentiæ libertatem exstare, ita ut voluntas eligere temerè possit, atque ita hanc electionem in sua causa prævideri non posse (quod ingens est absurdum) at saltem reputare animo debebant, hunc eventum in mundi possibilis, quem condere statuit, idea prævideri a Deo potuisse. Verùm notio, quam de Deo Sociniani habent, rerum Auctore planè indigna est, & eruditioni ingenioque, quod Sectæ istius auctores in discussionibus quibusdam peculiaribus non rarò produnt, parum respondet. Nec prorsùs immeritò dixit Auctor Iconis Socinianismi (iiii), Deum Socinianorum fore ignarum atque impotentem, uti Deus *Epicuri*, eventibus quotidie conturbatum, viventem in diem & suspensum, si conjectatione duntaxat hominum futuras novit voluntates.

365. Tota difficultas in re præsenti non, nisi ex falsa contingentiæ & libertatis idea exorta est, quam indifferentia omnimoda & æquilibri indigere multis persuasum erat: cujus figmenti nec idea, nec exemplum ullum est, aut haberi potest. Verisimiliter *Cartesius* hanc persuasionem adolescens in Collegio Flexiensi hauserat, ut dixerit (Part. 1. Principiorum, Art. 41.) *mentem nostram esse finitam, Dei autem scientiam & potentiam, per quam non tantùm omnia, quæ sunt, aut esse possunt, ab æterno præscivit, sed etiam voluit, esse infinitam; ideoque hanc quidem a nobis satis adtingi, ut clarè & distinctè percipiamus, hanc scientiam & potentiam in Deo esse; non autem satis comprehendi, ut videamus, quo pacto prorsùs liberas hominum actiones & indeterminatas relinquat.* Reliqua supra retulimus. *Prorsùs liberas*, inquit rectè, sed corrumpit omnia, dum addit, *prorsùs indeterminatas*. Nihil opus est infinitâ scientiâ, ut Dei præscientiam ac providentiam actionibus nostris libertatem relinquere videamus, cùm Deus eas in suis ideis, uti sunt, hoc est, liberas præviderit. Et quamvis *Laurentius*

(iiii) Auctor illius est jam sæpè laudatus *Jurieus*, qui A. 1690. Litteras edidit sub indice, *Le Tableau du Socinianisme, où l'on voit l'impureté & la fausseté des dogmes des Sociniens, & où l'on découvre les mystéres de la cabale de ceux qui veulent tolerer l'héréſie Socinienne. Divisé en deux parties, & en diverses Lettres aux vrais Fidéles. Premiére Partie.* La Haye, in 12. Iconi se opposuerunt *Jaquelotius* in scripto, *Avis sur le Tableau du Socinianisme*, & *Huetius* in *Apologie pour les vrais Tolerans*, &c. Dordrecht 1690. 12. De iis audi differentem *Bælium* in Ep. LXXXVII. pag. 324. sqq. in ed. *des Maizeaux*, qui & controversiam istam in adjecta nota pluribus enarrat.

tius Valla (kkkk) in Dialogo contra *Boëtium* (cujus epitomen paullo poſt dabimus) ubi libertatem cum præſcientia non malè conciliat, ſperare non auſit, eandem a ſe cum providentia conciliari poſſe, non tamen in hoc major eſt difficultas, quia decretum actionem producendi non magis actionis naturam, jam in poſſibilitatibus repertam, immutat, quàm nuda, quæ de ea habetur, notitia. Aſt verò ſcientia, quantumvis infinita, nulla eſt, quæ divinam ſcientiam providentiamque cùm cauſæ alicujus indeterminatæ actionibus, hoc eſt, cum ente chimærico impoſſibilique, poſſit conciliare. Voluntatis actiones dupliciter determinantur, per Dei præſcientiam ſcilicet vel providentiam, tum deinde per diſpoſitiones cauſæ particularis proximæ, quæ conſiſtunt in inclinationibus animæ. *Carteſius* hoc in capite favebat Thomiſtis, ſed ſolita cum cautione ſcribebat, ne quoſdam alios Theologos in ſe concitaret.

366. *Bælius* (Reſp. ad Provinc. cap. 142. pag. 804. Tom. 3.) refert, *P. Gibieufium*, Oratorii Gallicani Presbyterum, Anno MDCXXX. evulgaſſe Tractatum latinum de Libertate Dei & Creaturæ, ei reclamatum fuiſſe, exhibitamque illi (llll) ſeptuaginta contradictionum, e primo Operis ejus Libro excerptarum, collectionem; ac *P. Franciſcum Annatum* (mmmm), Regis Galliarum Confeſſarium, in Libro *de incoacta libertate* (ed. Romæ, 1654. in 4.) ſilentium *Gibieufio* tam diuturnum exprobraſſe. Quis non credat (ſubdit *Bælius*) poſt tantos ſtrepitus Congregationis *de Auxiliis* (nnnn), Thomiſtas circa liberi arbitrii naturam docere penitùs oppoſita ſententiæ Jeſuitarum? & tamen, ſi textus expendantur, quos *P. Annatus* ipſe e Thomiſtarum libris excerpſit (Libro, quem inſcripſit, *Janſenius a Thomiſtis, gratiæ per ſe ipſam efficacis defenſoribus, condemnatus*, Pariſiis excuſo, anno 1654. in 4.) reverâ non, niſi logomachias, utrimque cernere eſt. Gratia per ſe efficax æqualem reſiſtendi potentiam apud hos arbitrio libero relinquit, atque gratiæ congruæ apud alios. *Bælius* exiſtimat, idem ferè dici de *Janſenio* ipſo poſſe. Erat (inquit) vir ille

(kkkk) Natus eſt A. 1415. Romæ, ibidemque mortuus A. 1465. Opera ejus Baſileæ apud *Henr. Petri* A. 1540. fol. ſat eleganter prodierunt. Conf. infr. §. 404. Scholaſticorum tricas ſtrenuè impugnavit, de quo ejus inſtituto idem *Vir ill.* in Diſſ. *de Stilo Philoſophico.*

(llll) A. P. *Theophilo Raynaudo*, addit *Interpr. Lat.*

(mmmm) *Franciſc. Annatus*, S. J. A. 1590. d. 5. Febr. natus, A. 1670. d. 14. Jun. denatus; ejus ſcripta Latina tribus voll. prodierunt A. 1666. 4.

(nnnn) *P. Serry*, Dominicanus, ſub ementito nomine *Auguſtini le Blanc*, Lovanii edidit *Hiſtoriam Congregationum de Auxiliis divinæ Gratiæ, ſub ſummis Pontificibus* Clemente VIII. & Paulo V. &c. *fol.* Impugnavit eam *P. Germon*, S. J. inque primo tantùm libro quinquaginta ampliùs errata ineſſe contendit, Libr. *Errata de l'Hiſtoire des Congrégations* de Auxiliis, *compoſée par l'Abbé* le Blanc, & *condamnée par l'Inquiſition générale d'Eſpagne*, &c. Pariſ. 1702. 8. V. *la Bibliothèque des Auteurs Eccléſiaſtiques du XVIII. Siécle*, Tom. I. pag. 1. ſq. Mutua utriuſque partis certamina conjicere hinc facile eſt.

ille sanè eruditus, ingenio systematico, & valdè laborioso, præditus. Viginti duos ipsos annos *Augustino* suo concinnando insumsit: scopus ejus inter cæteros fuit, Jesuitarum de libero arbitrio dogma confutare; hactenùs tamen decidi non potuit, libertatemne indifferentiæ repudiet, an admittat. Ex ejusdem Opere sexcenti in utramque partem textus excerpuntur, uti *Annatus* ipse palam facit in Opere jam laudato *de incoacta libertate*. Adeò facile est, huic argumento tenebras offundere, uti ait *Bælius* huic discursui modum imponens. Quod P. *Gibieufium* adtinet, fatendum est, eum vocum significationem innovare persæpè, adeoque quæstioni non omninò satisfacere, quamvis res sæpè bonas proferat.

367. Sanè confusio ex æquivocatione vocabulorum & distinctarum notionum comparandarum incuria frequenter oritur. Hinc lites illæ perennes, & plerumque non rectè perceptæ, de necessitate & contingentia, deque possibili & impossibili. Sed dummodò intelligatur, necessitatem & possibilitatem in metaphysico rigore, unicè pendere ab ea quæstione, an objectum in se ipso, aut ejus oppositum, contradictionem involvat, nec ne; ac deinde consideretur, contingentiam cum inclinationibus, sive rationibus, ad voluntatem determinandam facientibus, optimè componi posse; insuper modò benè distinguatur inter necessitatem & determinationem vel certitudinem, inter necessitatem metaphysicam, quæ nullum electioni locum relinquit, cùm unum duntaxat objectum hic & nunc possibile offerat, ac necessitatem moralem, quæ sapientissimum ad electionem optimi compellit: denique modò abjiciatur indifferentiæ plenæ chimæra, quæ non, nisi in Philosophorum Commentariis, & charta, reperiri potest (nam ejus notionem ne quidem mente concipere, nec ejus realitatem ullo in rebus exemplo ostendere queunt) facile erit ex hoc se labyrintho extricare, cujus Dædalus infelix fuit humanum ingenium, quique innumera, tam apud veteres, quàm apud recentes, mala invexit, ac homines adeò in ridiculum ignavi sophismatis errorem, non multùm a facto Mahumetano discrepantem, induxit. Non miror, Thomistas & Jesuitas, immo & Molinistas ac Jansenistas, in re ipsa magis hìc inter se concordare, quàm putetur. Thomista, immò Jansenista etiam sapiens, contentus erit determinatione certâ, nec ad necessitatem promovebit gressum; quam si quis etiam adstruat, error fortassis in sola voce consistet. Molinista verò sapiens contentus erit indifferentiâ necessitati oppositâ, sed quæ inclinationes prævalentes non excludat.

368. Interim tamen hæ difficultates *Bælium* valdè adfecerunt, ad easdem urgendas, quàm diluendas proniorem, quanquam, si hanc in partem potiùs convertere ingenium voluisset, potuisset fortasse, si quis alius, rem præclarè agere. En ejus verba (Diction. Artic. *Jansenius*, litt. G. pag. 1626.) *Dixit nonnemo, materiam de Gratia Oceanum esse, ripa finoque carentem. Rectiùs fortasse locutus fuit, si eam cum Messanensi Pharo com-*

comparaſſet, in qua dum quis unum ſcopulum cavet, ſemper ab altero periclitatur.

Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis
Obſidet.

Controverſia tota huc denique redit: utrùm Adamus *liberè peccaverit, nec ne? ſi ais, ergò lapſus, inquient, non fuit prævisus; ſin negas, igitur* Adamus, *reponent, non fuit reus. Ubi centum adversùs utramlibet conſequentiam volumina conſcripſeris, fateberis nihilominùs, aut infallibilem eventûs contingentis præſenſionem myſterium eſſe, captu omni ſuperius; aut modum, quo creatura, ſine libertate operans, tamen peccet, eſſe prorsùs incomprehenſibilem.*

369. Aut vehementer fallor, aut binæ illæ jactatæ incomprehenſibilitates ſolutionibus noſtris penitùs ſunt ſublatæ. Utinam æquè facilè reſponderi poſſet quærentibus, quo modo curandæ febres, & qua ratione vitandi duorum morborum chronicorum ſcopuli, qui enaſci poſſunt, alter, dum febris non curatur, alter, dum malè curatur. Quando contenditur, eventum liberum prævideri non poſſe, libertas cum indeterminatione, vel indifferentia plena & æquilibri, confunditur: at cùm denegatio libertatis hominem a culpa eximere adſeritur, libertas intelligitur non a determinatione, vel certitudine, ſed a neceſſitate & a coactione, immunis (oooo). Unde patet, dilemma illud *Bælii* non urgere, cùm binos inter ſcopulos iſtos lata via porrigatur. Reſpondebitur itaque, *Adamum* liberè peccaſſe, & Deum vidiſſe peccantem in ſtatu *Adami* poſſibili, qui ſtatus, ſecundùm decretum divinæ permiſſionis, factus eſt actualis. Verum quidem, *Adamum* ex inclinationum quarundam prævalentium ratione ſe determinaſſe ad peccandum, ſed hæc determinatio nec contingentiam tollit, ne-

(oooo) Conf. ad totam hanc materiam Ill. *Bilfingerus* in *Libr. de Orig. Mali* §. 182. ſqq. *Dilucidd. Philoſ.* Sect. I. c. III. it. de *Harm. Præſt.* Sect. VI. §. 186. ubi v. g. p. 197. *not. s.* Negamus ſanè, & optimo id quidem jure, *neceſſitatem* actionum futurarum; negamus indeterminationem quoque futurorum contingentium. *Illud* argumentis *moralibus*, *hoc* ducti *metaphyſicis*, præcipuè illis, quòd, niſi determinata ſit futuritio rerum, præſcientia ſubſiſtere divina non poſſit. Jam, ſi placet, adtende *determinationi futurorum*, quid illa ſit? Unde pendeat? Quid a neceſſitate differat? Quid ab indeterminatione actûs? Quomodo fundare præſcientiam poſſit? Et cum libertate agentium conſpirare? Et quænam futurorum determinatio id poſſit? Quæ non poſſit? Quæ ſit objectiva rerum certitudo? Quod infallibilis & determinatæ Dei præſcientiæ, in rebus ipſis, fundamentum? Et quæ ſunt ſimilia? de quibus hoc loco pluribus agere non convenit. Obiter tamen moneo, num fortè exiſtimes, *Poiretum* cum Socinianis negare præſcientiam peccati; quoniam in abſoluta, quam tuetur, voluntatis liberæ indeterminatione & indifferentia fundamentum præſcientiæ nullum obſervaverit? Conf. in Theod. *Leibnitii* §. 369. eidemque contende dicta §. 364. "Ex iis, quæ hactenùs diſputata ſunt a *Viro ill.* ſolvi hæ omnes quæſtiones facili poterunt negotio.

que libertatem; nec determinatio certa, quam homo ad peccandum habet, impedit, quo minùs (absolutè loquendo) possit non peccare, &, dum peccat, reus sit & pœnâ dignus; quia hæc ipsa pœna vel peccanti, vel aliis, utilis esse potest ad eos alia vice determinandos ad non peccandum. Ut de justitia vindicativa nihil dicam, quæ ultra damni compensationem emendationemque progreditur, & in qua etiam nihil est, quod certa contingentium voluntatis actuum determinatione lædatur. E contrario dici potest, præmia pœnasque ex parte fore inutiles, & uno e finibus suis præcipuo, scilicet emendatione, carituras, si voluntati, ad meliora determinandæ aliâ vice, deservire non possent.

370. Progreditur *Bælius*: *Circa libertatem alterutrum e duobus dicendum, vel quòd causæ omnes, ab anima distinctæ, cum eaque concurrentes, agendi, vel non agendi, potestatem animæ relinquant, vel quòd eam ita determinent ad agendum, ut non possint non agere. Priorem partem sequuntur Molinistæ, posteriorem Thomistæ, Jansenistæ, & Protestantes Confessioni Genevensi addicti. Interim tamen Thomistæ se Jansenistas esse omni contentione pernegarunt, Jansenistæ verò non minori æstu se in capite libertatis Calvinistas esse inficiati sunt. Ex altera parte Molinistæ contenderunt*, S. Augustinum *non docuisse placita* Jansenii. *Atque ita, dum illi fateri nolunt, se hominibus, qui hæretici habebantur, consentire, hi, concedere renuentes, adversari se sancto Doctori, cujus sententiæ semper habitæ fuerunt pro orthodoxis, sexcentas commenti sunt astutias, &c.*

371. Duæ illæ sectæ, quas hic *Bælius* distinguit, tertiam non excludunt, quæ adseret, animæ determinationem non provenire unicè a concursu *causarum omnium ab anima distinctarum*, sed etiam ab ipsa conditione animæ, ejusdemque inclinationibus, quæ sensuum impressionibus intermixtæ, eas vel augent, vel minuunt. Jam verò causæ omnes internæ externæque, simul sumtæ, faciunt, ut anima certò, sed non necessariò, se determinet; non enim contradictionem implicaret, eam sese aliter determinare; cùm voluntas inclinari possit, non necessitari. Non lubet hic discutere, quodnam sit Jansenistas inter & Reformatos in hoc negotio discrimen. Fortassè nec ipsi inter sese consentiunt, sive quoad res ipsas, sive quoad locutiones, in argumento, ubi e subtilitatum intricatarum labyrintho nullus sæpè reperitur exitus. *P. Theophilus Raynaudus* (pppp) Libro, cui Titulus, *Calvinismus religio bestiarum*, Dominicanos, quos tamen non nominabat, perstringere voluit. Ex alia parte ii, qui se *S. Augustini* sectatores nuncupabant, Molinistis Pelagianismum, aut saltem Semipe-

(pppp) *Theoph. Raynaudus*, S. J. Cespitellensis, A. 1663. mortuus d. 31. Oct. Lugd. Gall. annos natus 87. Ejus opera universa in XIX. Tomos digesta prodiere Lugduni A. 1665. quibus postmodum accessit Tomus vigesimus, in quo & citata *Religio bestiarum* adparet. V. *L'Abregé de l'Histoire des Sçavans anciens & modernes Tom. I. p.* 242.

mipelagianiſmum, exprobrabant, nec ſubinde modus utrimque ſervabatur, ſive dum hi *vagam indifferentiam* tuentur, & homini nimium tribuunt, ſive dum illi docent *determinationem ad unum ſecundùm qualitatem actûs, licèt non quoad ejus ſubſtantiam*, hoc eſt, determinationem ad malum in non regeneratis, quaſi hi nihil facerent, niſi peccare. Si res ipſa ſpectetur, exiſtimo, ſolis *Hobbeſii* & *Spinoſæ* adſeclis exprobrandam eſſe libertatis & contingentiæ deſtructionem; arbitrantur enim, id, quod evenit, eſſe ſolum poſſibile, & bruta Geometricaque neceſſitate evenire debere. Et *Hobbeſius* quidem omnia materialia ſtatuebat, eaque ſolis legibus mathematicis ſubjiciebat; *Spinoſa* verò inſuper intelligentiam electionemque Deo adimebat, relicta ei potentia cæca, a qua cuncta neceſſariò emanent. Proteſtantes partis utriuſque Theologi pari ardore in refutationem neceſſitatis intolerabilis incumbunt: &, quamvis ii, qui Synodo Dordracenæ adhærent, interdum doceant, ſufficere, ut libertas a coactione immunis ſit, videtur tamen neceſſitas, quam libertati relinquunt, non eſſe, niſi hypothetica, aut certè eſſe id, quod magis propriè certitudinem, aut infallibilitatem, vocamus, ut ſæpè difficultates in ſolis vocibus conſiſtere comperiantur. Idem de Janſeniſtis dixerim, quanquàm omnes iſtos in omnibus excuſare nolim.

372. Apud Ebræos Cabaliſtas, *Malcuth*, ſive *Regnum*, ultima Sephirarum (qqqq), ſignificabat, cuncta irreſiſtibiliter, ſed ſuaviter, ac ſine violentia, a Deo adminiſtrari, ita ut homo, dum divinam exſequitur, ſuam ſe voluntatem exſequi putet. Ajebant, *Adami* peccatum fuiſſe *truncationem Malcuth a cæteris plantis*, hoc eſt, ab *Adamo* reſectam fuiſſe Sephirarum ultimam, faciendo ſibi imperium in imperio Dei, ſibique tribuendo libertatem, a Deo independentem; ſed eum lapſu ſuo edoctum fuiſſe, quòd ipſe vi ſua ſubſiſtere non poſſit, quodque homines ad erectionem Meſſiæ indigeant. Doctrina iſta ſenſum commodum accipere poteſt, at *Spinoſa*, qui in Auctorum gentis ſuæ Cabala verſatus erat, fœ-

(qqqq) Qui de ratione decem Sephiroth, ſive Ordinum in ſcala Cabaliſtica, ſcripſerunt, eos recenſet *B. Fabric.* in *Bibliogr. Antiq.* C. VIII. p. 244. Ultimum ex iis decem, *Malcuth*, *ſeu Regnum*, ex plerorumque ſententia Eccleſiam denotat. Cæterùm, quæ hìc *Vir ill.* adſerit, Spinoſam ex Philoſophia Cabaliſtica multum profeciſſe, ea a *Jo. Georgio Wachtero* in Spinoſiſmo Judaiſmi luculenter oſtenduntur. Scriptum illius A. 1699. 8. Amſt. prodiit, *Moſi* iſti *Germano*, de quo in *Diſcurſ. de Conform. F. & R.* §. 9. oppoſitum, uti ib. notat Ill. *Leibnitius*. Nomen illi *Moſi* fuit *Jo. Petr. Speeth*, Auguſtan. de quo vid. *de la Croze* Vindiciæ Vet. Scriptorum contra *Jo. Harduinum* p. 61. Patet ex Scripto Wachteriano, uti & ex ejus *Elucidario Cabaliſtico*, Berolini, non Romæ, uti titulus habet, 1706. edito, licèt hic infeliciter ſe revocarit, & ex Philoſophiæ Cabaliſticæ rationibus divinitatem Chriſti, & veritatem univerſæ Religionis Chriſtianæ, *Spinoſam* agnoviſſe dixerit, Cabaliſtarum, non Carteſianorum, dogmatis ſua accepta tuliſſe, contra quam *Albertus Verſæus* exiſtimavit cit. §. ſeq. 373.

dè exorbitavit, dicens, (Tract. Polit. cap. 2. n. 6.) homines, dum libertatem usitato more concipiunt, imperium in imperio Dei statuere. Imperium Dei apud *Spinosam* nihil aliud est, quàm imperium necessitatis, & quidem necessitatis cæcæ, (uti apud *Stratonem*) qua cuncta e natura divina ita emanant, ut penes Deum nulla sit electio, nec hominis electio a necessitate sit immunis. Addit, homines, ut *imperium in imperio* statuant, animam humanam facere immediatam Dei productionem, quæ a causis naturalibus produci nequiverit, & quæ absolutam sese determinandi potestatem habeat, quod experientiæ repugnet. Meritò *Spinosa* absolutam, hoc est, sine ratione ulla, se determinandi facultatem respuit, quæ ne in Deum quidem cadit; sed immeritò arbitratur, animam, aut substantiam simplicem, posse naturæ viribus produci. Vel hinc satis apparet, animam Spinosæ non, nisi modificationem transitoriam, fuisse, dumque eam durabilem, immò perpetuam, se facere simulat, ideam ei corporis substituit, quæ mera notio est, non reale aliquid & actuale.

373. Curiositate Lectoris dignum est, quod de *Joanne Bredenburgio* (rrrr), cive Roterodamensi, narrat *Bælius* (Diction. Artic. *Spinosa*, litt. H. pag. 2774.) Ediderat *Bredenburgius* Librum adversùs *Spinosam*, sub indice: *Enervatio Tractatûs Theologico-Politici, unà cum demonstratione Geometrico ordine dispositа, Naturam non esse Deum, cujus effati contrario prædictus Tractatus unicè innititur.* Mirum fuit, hominem, qui litteras non profitebatur, nec admodum litteratus erat (utpote qui Librum suum, idiomate Flandrico a se conscriptum, ab alio Latinè reddendum curaverit) omnia *Spinosæ* principia tam sagaciter introspicere, ac feliciter convellere potuisse, postquàm illa per bonæ fidei analysin reduxisset ad statum, in quo vim suam omnem exserere poterant. Mihi relatum est (subdit *Bælius*) hunc Auctorem, postquam responsionem suam, & adversarii sui sententiam diutissimè ruminatus fuerat, ac invicem contulerat, invenisse tandem, principium illud *Spinosæ* ad demonstrationem redigi posse. Itaque probandum suscepit, nullam aliam rerum omnium causam dari, nisi naturam quampiam necessariò existentem, & immobili, inevitabili, & irrevocabili, necessitate agentem. Geometricam methodum servavit omnem,

(rrrr) Confirmat hujus facti recensionem *Bælius*, in Epistola ad *Dn. des Maizeaux*, Roterod. Cal. Nov. 1701. exarata, verbis seqq. „ Vous pouvez être persuadé „ que tout ce que j'ai dit de *Bredenbourg*, „ est vrai selon la plus forte exactitude. „ (Scil. Art. *Spinosa*, Litt. H.) Les Piéces „ Flamandes, où son Accusateur insera la „ démonstration, étoient en quelque ma- „ niére Ecritures de Procès; & ainsi quoi- „ qu'elles ayent été imprimées, on ne „ trouve point à les acheter. Le fils de ce „ *Bredenbourg* est de ma connoissance, „ homme de grand raisonnement & précis: „ il vit ce que j'avois écrit touchant son „ père, aussitôt que le *Dictionnaire* eut pa- „ ru, & tomba d'accord de tous les faits." p. 839. T. III. Epp. 1729. ed. Prodiit *Bredenburgii* Commentatio Roterod. 1675. 4. Cæterùm in compendio ad hunc locum tradit *Systema Spinosianum Cel. Richterus* in Adnott. p. 831-834.

nem, & conſtructam a ſe demonſtrationem verſavit omnem in partem expenditque, ut vitium deprehenderet, nec unquam ejus evertendæ, immò nec infirmandæ viam ullam, aut rimam, invenire potuit. Indoluit enimverò, ingemuit, amicorum doctiſſimos obteſtatus eſt, ut in perveſtigandis demonſtrationis hujus defectibus ferrent ſuppetias. Ægrè tamen ferebat illius exempla deſcribi. *Franciſcus Cuperus*, Socinianus, (qui adversùs *Spinoſam Arcana Atheiſmi revelata* vulgaverat Roterodami, 1676. in 4.) unum nactus, quale erat, hoc eſt, Belgico ſermone conſcriptum, illud cum aliquot animadverſionibus publicavit, & Auctorem Atheiſmi inſimulavit. *Bredenburgius* eâdem linguâ cauſam tutatus eſt. *Orobio* (ssss), Medicus Judæus ſanè eruditus, (is ipſe, quem *Limborchius* confutavit, & qui, ut audivi, opere poſthumo, necdum in lucem edito, reſpondit *Limborchio*) contra demonſtrationem *Bredenburgii* Librum evulgavit, cui titulus: *Certamen Philoſophicum propugnatæ veritatis divinæ ac naturalis, adverſus J. B. principia*, Amſtelædami 1684. Sed & *Albertus Verſæus* (tttt) eodem anno ſtilum in *Bredenburgium* exacuit ſub nomine *Latini Serbatti Sartenſis*. Proteſtatus eſt *Bredenburgius*, ſibi de libero arbitrio ac Religione perſuaſum eſſe, & optare ſe ſolum, ut via ſibi indicaretur demonſtrationi ſuæ reſpondendi.

374. Cuperem equidem jactatam illam demonſtrationem cernere, ac noſſe, num ſcopus ejus ſit probare, naturam primigeniam, omnium creatricem, abſque electione & cognitione agere. Huc ſi tendat, fateor demonſtrationem Spinoſiſticam eſſe ac periculoſam. At ſi fortaſſis intelligebat *Bredenburgius*, naturam divinam ad ea, quæ producit, determinari electione ſua, & ratione optimi, non erat profectò, quòd exiſtimata illa neceſſitas *immutabilis*, *inevitabilis*, *irrevocabilis*, eum adfligeret. Eſt enim illa moralis duntaxat, eſt felix neceſſitas, quæ tantùm abeſt, ut Religionem evertat, ut divinam perfectionem maxima in luce collocet.

375. Dicam, occaſione datâ, *Bælium* (pag. 1773.) eorum opinionem referre, qui Librum inſcriptum, *Lucii Antiſtii Conſtantis de Jure Eccleſiaſticorum Liber ſingularis*, Anno MDCLXV. evulgatum, *Spinoſæ* tribuerunt;

(ssss) *Orobio*, Hiſpanus, *Don Balthaſar*, Amſtelædami verò *Iſaacus* vocatus, diu Judaiſmum diſſimulavit, adeo ut in Academia Salmanticenſi Lectorem ageret Metaphyſices, donec Inquiſitioni delatus, illiuſque crudelitati vix ſubductus, Amſtelædami circumciſionem accepit, Judaïſmum apertè profeſſus. E vita diſceſſit A. 1687. *Philippi Limborchii* Amica Collatio cum Judæo de Veritate Religionis Chriſtianæ, Goudæ prodiit A. 1687. 4. V. Tr. noſtrum de *Trinit.* not. * p. 45. 46.

(tttt) *Aubert de Verſé*, Socinianus, aliàs notus Libro: *L'Impie convaincu: ou Diſſertation contre* Spinoſa, *dans laquelle on réfute les fondemens de ſon Atheiſme. L'on trouvera dans cet ouvrage, non ſeulement la réfutation des maximes impies de* Spinoſa, *mais auſſi celle des principales Hypothéſes du Carteſianiſme, que l'on fait voir être l'origine du Spinoſiſme.* Amſt. 1685. in 8.

buerunt; sed dubium id esse mihi, quanquam *Colerus* (uuuu), qui de famosi hujus Judæi Vita Commentarium edidit, in eadem stet sententia. Litteræ initiales, L. A. C. argumento mihi sunt, Auctorem hujus Libri fuisse Dominum de *La Court*, sive *Van den Hoof*, notum ab *eo*, *quod Hollandiæ interest*, Bilance Politica, & compluribus aliis Libris editis, (ex parte vocando se V. D. H.) adversùs Gubernatoris Hollandiæ potentiam, quæ tunc esse Reipublicæ pernicioſa putabatur, dum molitionis *Guilielmi II.* Principis Auriaci, in Urbem Amstelædamensem recens esset memoria. Cumque plerique Hollandiæ Ecclesiastici pro filio Principis hujus, tunc pupillo, starent, & *Joannem de Witt* (xxxx), eosque omnes, qui factionis Lovensteiniæ nomine comprehendebantur, Arminianis, Cartesianis, aliisque sectis, magis adhuc formidatis, favere suspicarentur, & plebem adversùs illos concitare laborarent, quod successu non caruit, uti docuit eventus; valdè consentaneum erat, hunc Librum a *Lacourtio* vulgari: verùm in opellis hujusmodi, quas partium studia in publicum propellunt, æqua mediocritas rarò servatur. Dicam hic obiter, prodiisse nuper *Commodorum Hollandiæ*, a *Lacourtio* elucubratorum, seu *ejus*, *quod Hollandiæ interest*, Gallicam Versionem, sub titulo fallace *Commentariorum Domini* Joannis de Witt, *magni Hollandiæ Pensionarii*, quasi verò cogitata hominis privati, qui revera *Wittii* partes sectabatur, & solers quidem erat, sed qui nec rerum publicarum notitia, nec ingenii ac prudentiæ præsidiis satis instructus erat, ut tanti rerum Administri adinstar scriberet, pro viri, inter sæculi sui summos meritò numerandi, partu habere possent.

376. Dum e Gallia per Angliam Hollandiamque reverterer, vidi *Lacourtium*, uti & *Spinosam*, ab eisque anecdota non contemnenda de rebus illius temporis didici. *Bælius* (pag. 2770.) ait, *Spinosam* sub Medico quodam,

(uuuu) *La vie de* B. de Spinosa, *tirée des écrits de ce fameux Philosophe, & du témoignage de plusieurs personnes dignes de foi, qui l'ont connu particuliérement: Par* Jean Colerus *Ministre de l'Eglise Luthérienne de la Haye*, à la Haye 1706. 8. Ex Belgico idiomate a quodam in linguam Gallicam transfusa, referente *Bælio* in Epistola, quæ in Coll. cit. est CCLXXXII. pag. 1076. Hinc inter alia, quæ tq. diversa a *Bælii* recensione in *Dict.* Art. *Spinosa* notantur, quarto loco p. 1079. scribitur: 4. „ Il nie (*Colerus*) que Spinosa soit „ l'Auteur d'un Livre imprimé l'an 1665. „ sous le titre de *Lucii Antistii Constantis* „ *de jure Eccles.* & que le *stile* de ce livre „ ressemble à celui du *Tractatus Theologico-* „ *Politicus.* Il fait entendre qu'un Médecin „ d'Amsterdam, qu'il ne désigne que par „ ces deux Lettres L... M... (cela veut „ dire *Louis Meyer*) est l'Auteur du *Lucii* „ *Antistii* &c. & du Traité qui parut en „ 1666. sous le titre de *Philosophia Scripturæ interpres.* Resp. *Bælius*: Il ne faloit „ point non plus s'en prendre à Mr. *Bayle* „ sur le 4. fait; car il a cité simplement „ les paroles du *Journal de Hambourg*, „ sans y ajouter aucun mot d'aprobation. "

(xxxx) Dordraci natus A. 1625. d. 25. Sept. Hollandiæ Pensionarius factus A. 1652. ob rationem ab *Ill. Viro* in §. cit. misere interfectus A. 1672. d. 20. Aug.

quodam, *Franciſco van den Ende*, nuncupato, linguæ Latinæ operam dediſſe, ac ſimul poſt *Sebaſtianum Kortholtum* (qui ea de re loquitur in Præfatione ſecundæ editionis (yyyy) Libri paterni, *de tribus impoſtoribus*, *Herberto* L. B. de *Cherbury*, *Hobbio* & *Spinoſa*,) refert, eundem *Spinoſam* a puella doctum fuiſſe Latinam linguam, hanc puellam deinde nupſiſſe *Kerkeringio*, *Spinoſæ* ſub communi magiſtra condiſcipulo. Super his obſervo virginem iſtam eruditam fuiſſe filiam ipſius *Van den Ende*, & Patri ſuccollaſſe in docendi munere. *Van den Ende*, qui ſe etiam *A finibus* nuncupabat, deinde Pariſios conceſſit, & in *S. Antonii* ſuburbiis convictores habuit. Excellens in didactico genere audiebat, mihique inviſenti dixit, ſe quovis pignore certaturum, auditores ſuos ad ea, quæ dicturus eſſet, adtentos fore. Aderat etiam tunc illi puella, Latinè docta, nec demonſtrationum Geometricarum imperita. Ipſe ſeſe in *Arnaldi* favorem inſinuarat, jamque Jeſuitæ famam ejus ferre iniquiùs dicebantur; ſed paullò poſt, cum Equitis *Rohanii* conſpirationi ſeſe implicuiſſet, peſſum ivit (zzzz).

377. Satis oſtendiſſe videmur, nec præſcientiam, nec providentiam Dei, poſſe ejuſdem juſtitiæ bonitatique, aut libertati noſtræ, præjudicare. Reſtat ſolùm difficultas, orta *ex concurſu Dei cum actionibus creaturæ*, quæ & bonitatem Dei reſpectu noſtrarum actionum pravarum, & libertatem noſtram reſpectu noſtrarum actionum bonarum, vel quarumcumque, propiùs adtingere & ſollicitare videtur. Hanc etiam *Bælius* ſolita cum ingenii laude amplificat. Conabimur difficultates, ab ipſo prolatas,

(yyyy) Ed. A. 1700. Hamburg. in 4. 1. Alph. cura *Sebaſtiani Kortholti*. V. *Acta Eruditor.* A. 1701. m. Mart. pag. 105. Auctor illius *Chriſtianus Kortholtus*, A. 1633. natus, & Kiloniæ tq. Prof. Theol. primar. A. 1694. d. 31. Mart. denatus. Prima ejus editio erat Kilonienſis A. 1680. *Herberti*, *Hobbii* & *Spinoſæ* technas, quibus Chriſtianismum penitùs evertere viſi ſunt, ob oculos ponit. Ait autem in Præf. novæ editionis *Seb. Kortholtus*, *Chriſtiani* fil. Poëſeos tum Prof. accepiſſe ſe Hagæ Comitum a Viris eruditis, & *Spinoſæ* domeſticis, hunc impoſtorem patre mercatore Judæo Amſtelodami natum, & *Paulum* adpellatum fuiſſe, Latinamque linguam ductu virginis adripuiſſe, Hagæ, ubi vitam egit, ſolitariam, templa Reformatorum Lutheranorumque frequentaſſe, & domi duriter vixiſſe, uſque dum animam d. 21. Febr. A. 1677. præſente ſolo Medicinæ doctore (*Lud.* ſcil. *Meyero*, *cit.* §. 375. *not.* (uuuu)) efflavit. "

(zzzz) *Mr. des Maizeaux* in notis ad Epp. Bælianas, & quidem Ep. XIII. p. 64. *not.* 6. „ Le Chevalier *de Rohan*, la Marqui„ ſe *de Villars*, & le Chevalier *de Preaux* „ furent exécutés à Paris le 27. de No„ vembre 1674. pour crime d'Etat. Ils „ avoient formé le deſſein chimérique de „ faire ſoulever la Normandie, &c. " *Bælius* in Ep. ipſa, ad Mr. *Minutoli* d. 15. Dec. 1674. exarata, p. 65. „ Pour le Bour„ reau, il fut ſi glorieux d'avoir fait vo„ ler la tête d'un Prince, qu'il ne daigna „ pas profaner ſes mains à pendre le Maî„ tre d'Ecole, complice de la Conjura„ tion. Mais, après avoir fait trois décol„ lations, il dit à ſes Valets fort fiére„ ment, *Vous autres pendez cela*; en leur „ montrant le miſerable *Van den Ende*, „ qui eſt Belge; & pourtant il eſt renon„ cé & par les Hollandois, & par les „ Flamans. "

diluere, quo peracto, finem huic Operi imponere fas erit. Jam suprà statuimus, divinum concursum in eo consistere, quòd ipse nobis adsiduè largiatur, quidquid in nobis, actionibusque nostris, reale est, quatenùs id perfectionem aliquam involvit; sed, quod in his limitatum & imperfectum est, consectarium esse quoddam præcedentium limitationum, in creatura originariè existentium. Cumque omnis creaturæ actio sit modificationum ejus immutatio, manifestum est, actionem a Deo oriri, quantùm ad perfectiones, a creatura, quantùm ad limitationes, vel negationes, quas includit, quasque immutatione ista variari contingit.

378. Monui suprà non semel, malum esse privationis consectarium, idque ratione, satis intellectui obvia, a me explicatum arbitror. Hanc sententiam *S. Augustinus* jam tum illustrarat: sed & *S. Basilius* adfine quidpiam dixit in Hexaëmero, Homil. 2. *Malum non substantiam viventem, animaque præditam, esse, sed adfectionem animæ, virtuti contrariam* (aaaaa), *a desertione boni oriundam, ita ut quærere malum primitivum necesse non habeamus. Bælius*, hunc *S. Basilii* locum referens (Diction. Artic. *Paulicia-ni*, litt. D. pag. 2325.) adprobat animadversionem *Pfanneri* (bbbbb), (quem Theologum Germanum vocat, cùm tamen Jurisprudentiam profiteatur, & Saxoniæ Ducibus a consiliis sit) *S. Basilium* carpentis, quòd Deum mali physici auctorem esse non fateatur. Est utique Deus auctor mali physici, quando malum morale jam ponitur existens: sed, absolutè loquendo, sustineri posset, quòd Deus malum physicum permiserit consequenter, permittendo malum morale, quod ejus origo est. Videntur etiam Stoici agnovisse, quantula sit mali entitas; uti hæc *Epicteti* verba indicant: *Sicut aberrandi causa meta non ponitur, sic nec natura mali in mundo existit.*

379. Nihil itaque necesse fuerat, ad aliquod mali principium confugere, uti *S. Basilius* egregiè observat, sed neque mali originem quærere in materia est necesse. Qui statuere chaos, antequàm Deus in materia quidquam operaretur, in eo inordinationis originem quæsierunt. Quam opinionem *Plato* posuerat in *Timæo*, sed reprehenditur ab *Aristotele* (Lib. 3. de Cœlo, cap. 2.) quia, juxta hanc doctrinam, inordinatio esset originaria & naturalis, & ordo præter naturam introductus. Id *Anaxagoras* cavit, dum materiam, donec a Deo moveatur, quiescentem facit, & ideo ibidem ab *Aristotele* laudatur. Si *Plutarchum* audimus (*de* Iside & Osiride, *& Tr. de animæ procreatione ex* Timæo) *Plato* in materia quandam animam,

(aaaaa) *Interpr. Lat.* desidiosis atque inertibus, propterea quòd a bono decideriint, inditam, neque malum forinsecùs circumspiciendum atque inquirendum, neque quandam naturam principem malignitatis imaginandam.

(bbbbb) *Tobias Pfannerus*, Augustanus, JC. natus A. 1641. d. 15. Mart. factus Consiliarius A. 1686. mortuus A. 1716. d. 23. Nov. Locus, a *Bælio* notatus, exstat in ejus *System. Theologiæ Gentilis*, Cap. IX.

animam, ſive vim, maleficam, Deo rebellantem, agnoſcebat, hoc vitium reale erat, conſiliorumque divinorum obſtaculum. Stoici quoque cenſuerunt, materiam eſſe originem defectuum, uti *Juſtus Lipſius* Lib. 1. Phyſiologiæ Stoicorum oſtendit.

380. Chaos ab *Ariſtotele* meritò repudiatum eſt; verùm *Platonis*, & multo magis aliorum quorundam Veterum, quorum ſcripta periere, ſententias explicare non ſemper eſt proclive. *Keplerus*, inter præſtantiſſimos Mathematicos recentes merito ſuo numerandus, agnovit in materia ſpeciem quandam imperfectionis, etiam dum in illa nullus inordinatus eſt motus, quam *inertiam naturalem* vocavit, quæ motui reſiſtat, & ob quam major maſſa ab eadem vi movente minorem accipit velocitatem. Hæc obſervatio ſolida eſt, eamque ſuprà utiliter adhibui, ut comparatione quadam oſtenderem, quo pacto originalis creaturarum imperfectio Creatoris actionem, ad bonum tendentem, circumſcribat. Sed quia materia ipſa Deum habet auctorem, non, niſi comparationem & exemplum, præbet, neque mali, & imperfectionis, origo ipſa eſſe poteſt. Suprà oſtendimus, hanc originem in formis, ſive ideis poſſibilium, reperiri; æterna enim eſſe debet; materia autem æterna non eſt. Cùm itaque Deus, quidquid eſt realitatis poſitivæ, fecerit, quæ ipſa æterna non eſt, etiam cenſendus foret, feciſſe mali originem, niſi ea in rerum, ſive formarum, poſſibilitate ſita eſſet, quam poſſibilitatem unicam non fecit Deus, cùm intellectus ipſe ſui cauſa non ſit.

381. Interim, licèt mali fons in formis poſſibilibus, omnes divinæ voluntatis actus antecedentibus, poſitus ſit, verum tamen manet, Deum ad malum concurrere in executione actuali, quæ formas in materiam introducit: & hinc oritur præſens difficultas. *Durandus a S. Portiano*, Cardinalis *Aureolus*, *Nicolaus Taurellus* (ccccc), *P. Ludovicus a Dola*, *Bernerius*, aliique nonnulli, de hoc concurſu loquentes, eum non, niſi generalem, eſſe voluerunt, ne humanæ libertati, & divinæ ſanctitati, præjudicaret. Videntur Auctores iſti adſerere, quòd Deus, poſtquàm creaturis virtutem agendi largitus eſt, ſatis habeat illam conſervare. Ex altera parte, *Bælius*, recentiores quoſdam ſecutus, Dei concurſum nimis extendit. Vereri videtur, ne creatura non ſatis a Deo dependeat, eoque progreditur, ut actionem omnem deneget creaturis, immò nec realem ullam inter ſubſtantiam & accidens diſtinctionem agnoſcit.

382. Hanc opinionem præcipuè fundat in doctrina Scholarum recepta, quòd conſervatio ſit creatio continuata: quo poſito, videtur creatura nun-

(ccccc) Natus Mont. Bellicard. A. 1547. Altorfi mortuus A. 1606. Illius Lib. *de rerum æternitate* Marpurgi prodiit A. 1604. 8. Lib. *de mundo & cœlo* Ambergæ A. 1611. 8. referente Ill. *Leibnitio*, vocante eum *Scaligerum Germanorum*, ſtylo, acumine, ingenio, libertate ſentiendi, medicinæ profeſſione, ſimillimum.

nunquam existere, semper nasci & semper mori, uti tempus, motus, aliaque entia successiva. *Platonis* hæc sententia fuit de rebus materialibus & sensilibus, ajentis, illas esse in fluxu perpetuo: *Semper fluunt, nunquam sunt.* Sed de substantiis immaterialibus, quas solas pro veris substantiis habebat, prorsùs aliter sentiebat, in quo non usquequaque allucinabatur. Verùm creatio continuata creaturas omnes indiscriminatim respicit. Philosophi complures eruditi huic de creatione continuata dogmati adversati sunt, refertque *Bælius*, *Davidem Derodon* (ddddd), celebrem apud Gallos, Genevæ addictos, Philosophum, illud data opera confutasse. Sed nec Arminianis magnoperè probabatur, quibus argutiæ istæ metaphysicæ non valdè placent; ut Socinianos taceam, qui eas adhuc minùs ferunt.

383. Ut benè expendatur, utrùm conservatio sit continuata creatio, considerandæ sunt rationes, quibus dogma illud superstruitur. Carteſiani, Magistrum suum secuti, ad id probandum utuntur principio, non admodum firmo. Ajunt, *cùm momenta temporis nullum inter se necessarium nexum habeant, ex eo, quòd hoc momento existam, non sequitur, me momento sequente substituturum, nisi causa eadem, quæ mihi hoc momento dat esse, illud ipsum mihi det instanti sequente.* Auctor Moniti in Icona Socinianismi hoc ratiocinium usurpavit, & *Bælius* (ejusdem Moniti forsan Auctor) (eeeee) illud refert (Resp. ad Provincial. cap. 141. p. 771. T. 3.) Responderi potest, ex eo, quòd nunc sim, nequaquam sequi *necessariò*, quòd futurus sim, sed tamen id sequi *naturaliter*, hoc est, *per se*, nisi quid impediat. Atque hoc est discrimen, quod inter *essentiale* & *naturale* intercedit: perinde sicut motus idem naturaliter durat, nisi nova quædam obstet causa, eumque immutet, quia ratio, quæ motum hunc cessare facit hoc instanti, si nova non est, jam dudum eum cessare fecisset.

384. *Erhardus Weigelius* (fffff), celebris nuper Jenæ Mathematicus ac Philosophus, notus a sua *Analysi Euclidea*, *Philosophia Mathematica*, nonnullis mechanicis inventis satis elegantibus, ac denique studio Protestantes Imperii Principes ad postremam Calendarii reformationem adducendi, cujus tamen successum ipse non vidit; *Weigelius*, inquam, demonstrationem quandam existentiæ Dei communicabat cum amicis, quæ reverâ in creationem hancce continuatam recidebat. Et quia computationem

(ddddd) *David Derodon*, ex Delphinatu, Religionem Reform. amplexus, Genevæ A. 1664. vitam clausit; ibi A. 1659. Opera ejus Philosophica junctim prodiere. V. *Laud. Stolle* Adnott. in *Heumanni* Conspectum, p. 390.

(eeeee) Conf. supr. §. 364. *not. tttt.* In cad. Ep. scribit *Bælius* pag. 324. „ On ne „ connoit pas l'Auteur de *l'Avis sur le Tableau du Socinianisme*; mais on soupçonne fort un Ministre Réfugié, autrefois „ un peu suspect de Pajonisme, ou d'erreurs aprochantes. "

(fffff) V. *Vitam Leibn.* §. IX. conf. *Laud. Stolle* in Conspectum Heumannianum, p. 380.

tionem cum ratiocinatione æquiparare solebat, quod ejus Ethice Arithmetica (*Rechenschaffliche Sitten-Lehre*) testatur, ajebat, demonstrationis suæ fundamentum esse initium tabulæ Pythagoricæ: *Semel unum est unum*; Hæ unitates repetitæ essent momenta existentiæ rerum, quorum quodlibet a Deo dependebat, qui res omnes, extra se positas, momento quovis resuscitat, ut ita dicam. Et, quia illæ momento quolibet concidunt, aliquo semper indigent resuscitante, qui alius a Deo esse nequit. At certè magis exacto argumento opus foret, ut id demonstratio vocari posset. Probandum esset, creaturam semper e nihilo egredi, & in illud relabi; ac præcipuè ostendendum esset, prærogativam durandi plus, quàm uno momento, ex natura sua, soli enti necessariò competere. Difficultates super compositione *Continui* hanc quoque materiam pervadunt. Videtur enim istud dogma resolvere tempus in momenta, cùm alii ex adverso momenta & puncta considerent tanquam meras continui modalitates, hoc est, tanquam extrema partium, in eo adsignabilium, non tanquam partes constitutivas. Sed non est hic Labyrinthum illum subeundi locus.

385. Hoc in re præsenti pro certo potest adseri, creaturam a divina operatione pendere continuò, nec minùs pendere, postquàm cœpit, quàm dum primò incipit. Hac dependentia fit, ut creatura non pergeret existere, nisi Deus pergeret agere; denique hanc Dei actionem esse liberam. Nam si foret emanatio necessaria, qualis est emanatio proprietatum circuli, ab ejus essentia profluentium, dicendum esset, Deum statim ab initio necessariò produxisse creaturam; vel saltem ostendendum, qua ratione, semel eam creando, necessitatem ipse sibi imposuerit eandem conservandi. At verò nihil obstat, quo minùs actio illa conservativa, productio, immò, si lubet, creatio, vocetur. Cùm enim creaturæ dependentia non minor sit deinceps, quàm ab initio, denominatio extrinseca novæ, vel non novæ, naturam rei haudquaquam immutat.

386. Admittamus itaque hoc sensu, conservationem esse continuatam creationem, ac videamus, quid *Bælius* inde colligat, (pag. 771.) post Auctorem Moniti in Icona Socinianismi, *Juriæo* oppositam. *Mihi videtur* (inquit hic Auctor) *inde concludendum, quòd Deus omnia agat, nec inter creaturas ullæ sint causæ, sive primæ, sive secundæ, immò nec occasionales quidem; uti facilè probari potest. Hoc enim momento, quo loquor, sum, qualis sum, cum omnibus adjunctis, sive circumstantiis meis, cum tali cogitatione, tali actione, tali situ: quòd si Deus hoc momento me creet, qualis sum, uti hoc in systemate necessariò dicendum est, utique me creat cum tali cogitatione, tali actione, tali motu, tali denique determinatione. Nec dici potest Deus me primò creare, ac deinde, postquàm me creavit, meos motus, measque determinationes, unà mecum producere; hoc enim nullo pacto defendi potest duabus de causis. Primò quia, dum Deus me hoc instanti creat, aut conservat, non conservat me velut ens informe, velut speciem, aut aliud quodpiam universale logicum. Sum individuum aliquod, & Deus*

ut tale me creat conservatque, qui sum, quidquid sum eo instante cum omnibus adpendicibus meis. Secundò quia, dum Deus hoc instanti me creat, si deinde meas actiones mecum producere dicatur, necessariò concipiendum erit aliud instans ad agendum; & sic essent duo instantia, cùm unum tantùm instans esse ponamus. Certum igitur est in hac hypothesi, creaturas nec plus connexionis, nec plus relationis, habere cum actionibus suis, quàm habuerint cum productione sui primo suæ creationis instanti. Auctor hujus Moniti consectaria inde valdè dura elicit, quæ facilè cogitari possunt, ac denique testatur in fine, magnam gratiam initurum, quisquis hujus systematis adprobationibus viam monstraret, qua se ab horrendis istis absurdis expedire possent.

387. Longiùs adhuc rem istam promovet *Bælius. Nostis*, inquit, (pag. 775.) *in Scholis demonstrari* (citat *Arriagam*, Disp. 9. Phys. Sect. 6. & præsertim Subsect. 3.) *quòd creatura nec totalis, nec partialis, causa conservationis esse queat, si enim alterutra esset, existeret, antequàm existeret, quod est contradictorium. Nostis, argumentum ita institui: id, quod se conservat, agit; atqui id, quod agit, existit, & nihil potest agere, priusquàm completè existat; ergò si quæ creatura se conservat, agit, antequàm sit. Hoc argumentum non in probabilitatibus, sed in primis Metaphysicæ principiis fundatur, ipsa luce meridianâ clarioribus*, non entis nullæ sunt qualitates, aut accidentia, operari sequitur esse. *Progrediamur ulteriùs. Si creaturæ cum Deo concurrerent* (*intelligitur hic concursus activus, & non concursus instrumenti passivus*) *ad sui conservationem, agerent, antequàm forent: id suprà demonstratum. Atqui si in cujuslibet alterius rei productione cum Deo concurrerent, agerent pariter, antequàm essent; ergò æquè impossibile est, eas cum Deo concurrere ad productionem cujuslibet alterius rei,* (*quales sunt motus localis, affirmatio, volitio aliqua, quæ, uti contenditur, sunt entitates, a creaturarum substantia distinctæ*) *quàm ad propriam sui conservationem. Cùmque earum conservatio sit continuata creatio, &, quidquid in orbe hominum est, fateri debeant, eas, primo existentiæ suæ momento, cum Deo concurrere non posse, neque ad sui productionem, neque ad dandam sibi modalitatem ullam, id enim foret agere, antequàm essent;* (*nota*, Thomam Aquinatem, *pluresque alios Scholasticos, docere, quòd, si Angeli primo suæ creationis momento peccassent, Deus eorum peccati auctor foret. Vide* Petrum a S. Joseph *Fulliensem, in* Suavi Concordia humanæ Libertatis, *pag. 318. & seqq. Hoc indicat, eos cognoscere, quòd instanti primo creatura nihil omninò agere possit.*) *Sequitur evidenter, eas nullo momentorum sequentium cum Deo concurrere posse, nec ad sui, nec ad aliarum rerum productionem. Quòd si secundo suæ durationis momento possent concurrere, nihil vetaret, quo minùs etiam primo momento concursum præstare possent.*

388. His argumentis sic erit respondendum. Demus aliquo sensu, creaturam quolibet instanti de novo produci; largiamur etiam, instans, utpote indivisibile, excludere omnem prioritatem temporis: sed moneamus,

mus, nequaquam excludere prioritatem naturæ, vel id, quod vocant anterioritatem *in ſigno rationis*, & hanc ipſam ſufficere. Productio, ſive actio, qua Deus producit, eſt natura prior exiſtentia creaturæ productæ. Creatura, ſecundùm ſe ſumta, cum natura & proprietatibus ſuis neceſſariis anterior eſt adfectionibus accidentalibus & actionibus ſuis, & nihilominùs cuncta iſta eodem momento exiſtunt. Deus creaturam producit convenienter exiſtentiæ inſtantium præcedentium, ſecundùm leges ſuæ ſapientiæ; Creatura verò conformiter ei naturæ, quam Deus creatione continuatâ ipſi reddit, operatur. Limitationes & imperfectiones ei adnaſcuntur per naturam ſubjecti, quæ Dei productionem limitat, & hic eſt originalis creaturarum imperfectionis effectus; at vitium & crimen ex operatione creaturæ interna liberaque naſcitur, quanta haberi inſtanti poteſt, quæque repetitione notabilis evadit.

389. Hæc naturæ anterioritas apud Philoſophos pervulgata eſt; ſic enim dicitur ordo eſſe inter decreta Dei. Dumque Deo (ut par eſt) ratiocinationum & conſecutionum, a creaturis deductarum, intelligentia tribuitur, ita ut omnes earum demonſtrationes, & Syllogiſmi omnes, Deo ſint perſpecti, in eoque reperiantur eminenter; agnoſcitur, in propoſitionibus, ſive veritatibus, quas ipſe novit, ordo eſſe aliquis naturæ, ſine ullo ordine vel intervallo temporis, quo in cognitione proficiat, & a præmiſſis tranſeat ad concluſionem.

390. In argumentis, jam relatis, nihil admodum reperio, quod hac obſervatione non diluatur. Dum res a Deo producitur, tanquam individuum producitur, & non tanquam univerſale logicum, fateor; ſed rei eſſentia producitur ante accidentia, ejuſdem natura ante operationes, ſecundùm naturæ ſuæ prioritatem, & *in ſigno anteriore rationis*. Hinc patet, quo pacto creatura poſſit eſſe vera peccati cauſa, non obſtante ejuſdem conſervatione orta a Deo, ſeſe ad præcedentem ejuſdem creaturæ ſtatum adcommodante, ut ſapientiæ ſuæ legibus obtemperet, neque obſtante peccati rudimento momentaneo, jamjam a creatura producendo. Verùm tamen Deus ab initio non condidiſſet animam in ſtatu, quo primo ſtatim momento peccatura fuerat, uti Scholaſtici rectè obſervarunt: nihil enim in ſapientiæ ſuæ legibus erat, quod huc impellere poſſet (ggggg).

391. Ex hac etiam ſapientiæ lege fit, ut Deus eandem reproducat ſubſtantiam, eandem animam (hhhhh); & hoc reponere poterat Abbas, quem *Bælius* loquentem inducit (Diction. Art. *Pyrrhon.* litt. B. p. 2432). Hæc ſapientia rerum nexum facit. Largior itaque, creaturam non concurrere

(ggggg) Addit *Interpr. Lat.* quòd ſecùs eſt in progreſſu, ubi antecedentia ſequentibus modum præſcribunt.

(hhhhh) *Idem:* cùm contrà corpus nunquam ultra momentum idem permaneat.

currere cum Deo ad sui conservationem (eo modo, quo conservatio jam explicata est) sed non video, quid vetet, eam cum Deo concurrere ad alterius rei productionem, ac præsertim internæ suæ operationis, qualis esset cogitatio, volitio, quæ utique realiter a substantia distinguuntur.

392. Ecce autem novum cum *Bælio* certamen, pugnat ille, nulla esse hujusmodi accidentia, a substantia distincta. *Rationes*, inquit, *quas Philosophi recentes ad probandum, quòd accidentia non sint entia a substantia realiter distincta, adhibuere, non nudæ sunt difficultates, sed argumenta, quæ suo pondere obruunt, neque solvi possunt.* Subdit: *Require sis illa vel in P.* Maignano (iiii), *vel in P.* Malebranchio, *vel in* Cl. Callio (Philosophiæ Professore Cadomensi) *vel in Libello, cui titulus:* Accidentia profligata, *quem P.* Saguens, Maignani *discipulus, edidit, & cujus excerptum in* Novellis Reipublicæ Litterariæ, *Junio* 1702. *reperies, aut, si unicum tibi auctorem satis esse cupis, elige Dominum* Franciscum Lamium, *Benedictinum, unum e robustissimis, qui in Gallia vivunt, Cartesianis, cujus inter* Epistolas Philosophicas, *Trivultii Anno* 1703. *excusas*, unam *reperies*, in qua methodo Geometrica demonstrat, *Deum esse veram unicam causam omnis ejus, quod est reale.* Cuperem equidem omnes istos Libros videre (kkkkk). Quod ultimam hanc oppositionem adtinet, ea sensu valdè bono vera esse potest. Deus enim est sola principalis causa realitatum purarum & absolutarum, sive perfectionum. *Causæ secundæ agunt in virtute primæ.* Sed cùm limitationes & privationes sub realitatibus comprehenduntur, dici potest, causas secundas concurrere ad productionem ejus, quod est limitatum: alioqui Deus peccati causa foret, & quidem unica.

393. Cæterùm consultum erit, cavere, ne, dum substantiæ cum accidentibus confunduntur, dum substantiis creatis actio omnis adimitur, gradus fiat ad Spinosismum, qui Cartesianismus est immoderatus. Quod non agit, substantiæ nomen non meretur: si accidentia non distinguuntur a substantiis, si substantia creata est ens successivum, uti motus, si ultra momentum non permanet, neque (aliquo temporis spatio adsignabili) eadem reperitur magis, quàm ejus accidentia, si non magis, quàm mathematica quædam figura, vel numerus, operatur, cur non dicamus cum *Spinosa*, Deum solum esse substantiam, creaturas verò nihil esse, nisi accidentia, sive modificationes? Hucusque creditum fuit, substantiam manere, mutari accidentia: in hac vetere doctrina perstandum censeo, nec argumenta, quæ legisse memini, contrarium probant, & nimium probant, si quid probant.

394. *Unum ex absurdis*, inquit *Bælius* (p. 779.) *ex admissa substantiam inter*

(iiii) Exhibuit inter alia Cursum Philosophicum *Emanuel Maignan*, Tolosæ natus A. 1601. denatus A. 1676. Ejus vitam dedit discipulus, P. *Jo. Saguens*, idiom. Lat. A. 1697.

(kkkkk) Vide *Remarques de Mr. de Leibniz sur sa sixiéme lettre Philosophique*

inter & ejus accidentia distinctione emanantibus, est illud, quod, si creaturæ producant accidentia, potentiam creatricem & annihilatricem habebunt, ita ut ne minima quidem actio fieri possit, quin entium realium numerus innumerus creetur, & totidem alia in nihilum redigantur. Si clamandi, aut comedendi, gratiâ linguam moveas, tot creas accidentia, quot sunt motus partium linguæ, totque destruis accidentia, quot sunt comestæ rei partes, quæ formam suam amittunt, & in chylum, sanguinem, &c. convertuntur. Hoc argumentum nihil, nisi terriculamentum, est. Quid, obsecro, mali est, infinitos motus, infinitas figuras, momento quovis in Universo modò, immò in qualibet Universi parte, nasci & emori? Aliunde demonstrari potest, id esse necessarium.

395. Quod jactatam accidentium creationem adtinet, quis non videt, opus non esse potentiâ ullâ creatrice ad mutandum locum, aut figuram, ad efformandum quadratum vel parallelogrammum oblongum, aliamve quamcumque figuram agminis militum arma exercentium, magis, quàm ad fingendam statuam, demendo partes a marmore, vel construendam aliquam figuram exstantem, mutando, minuendo, vel augendo ceram? Modificationum productio nunquam dicta *creatio*, & vocibus abutitur, quisquis hominibus terriculamentum illud objicit. Deus substantias e nihilo producit, substantiæ verò limitum suorum mutatione sua producunt accidentia.

396. De animabus, sive formis substantialibus, meritò *Bælius* adjicit, *nihil accidere molestius iis, qui formas substantiales adserunt, quàm quod illis objicitur, non, nisi per veram creationem, eas produci posse, & miseratione dignos esse Scholasticos, ac turpiter se dare, dum huic objectioni respondere conantur.* At verò nihil mihi, meoque systemati, hac ipsa objectione commodius, quàm adsero, omnes animas, Entelechias, aut vires primigenias, formas substantiales, substantias simplices, sive monadas, quocumque demum nomine vocentur, naturaliter nasci, aut interire, non posse. Concipio autem qualitates, sive vires derivativas, aut id, quod formas accidentales adpellant, tanquam Entelechiæ primitivæ modificationes; uti figuræ sunt modificationes materiæ. Hinc modificationes istæ in fluxu perpetuo sunt, interim dum substantia simplex invariata perseverat.

397. Ostendi suprà (*Part.* 1. §. 86. *& seqq.*) animas nec nasci naturaliter, nec alias ex aliis educi posse, ac necesse esse, ut nostra vel creetur de novo, vel præexstiterit. Quin immò medium quendam indicavi modum inter creationem omnimodam, & præexistentiam perfectam, arbitratus congruè dici posse, quòd anima, præexistens in seminibus, ab initio non fuerit, nisi sensitiva, sed deinde ad superiorem rationis gradum elevata, postquàm homo ille, cujus futura erat anima, conceptus fuisset, quódque corpus organicum, huic animæ semper ab initio copulatum, post multas denique mutationes, determinatum fuerit ad formandum corpus humanum.

manum. Judicavi etiam, hanc animæ ſenſitivæ elevationem (quæ ipſam promovet ad gradum eſſentialem magis ſublimem, hoc eſt, ad Rationem) extraordinariæ Dei operationi adſcribi poſſe. Juverit tamen addere, quòd mallem hominis perinde, atque aliorum animalium, generationem ſine miraculo ſtatuere: quod ipſum utcumque explicari poterit, ſi concipias, e magno illo animarum & animalium, vel ſaltem corporum organicorum, vitam habentium, & in ſeminibus latentium, numero ſolas animas, naturæ humanæ deſtinatas, Rationem involvere, ſuo tempore prodituram, & corpora organica ſola eſſe præformata, atque prædiſpoſita ad ſuſcipiendam aliquando formam humanam, dum interim animalcula, ſive viventia ſeminalia, in quibus nihil hujuſmodi præſtabilitum eſt, a prioribus illis eſſentialiter diſcrepant, & in genere inferiore ſunt conſtituta. Hæc productio *Tradux* quidam erit, ſed paullo tractabilior, quàm qui vulgò ponitur, non animæ ex anima, ſed animati ex animato, ac frequentia novæ creationis miracula evitans, quibus anima noviter creata ac pura in corpus, illam corrupturum, immitteretur.

398. Interim ſentio tamen cum R. P. *Malebranchio*, generatim creationem, rite intellectam, non adeò eſſe admiſſu difficilem, quàm poſſet putari, eamque in notione dependentiæ creaturarum eſſe quodammodo involutam. *O Philoſophos ſtupidos ac ridiculos!* (exclamat *Malebranchius* Meditatione Chriſtiana 9. n. 3.) *Imaginantur ſibi, impoſſibilem eſſe creationem, quia non concipiunt, Dei potentiam eſſe ſatis magnam, ut ex nihilo faciat aliquid; at meliuſne concipiunt, Dei potentiam feſtucæ movendæ capacem eſſe?* Addit præterea optimè: (n. 5.) *Si materia foret increata, Deus illam movere non poſſet, neque ex ea formare quidquam. Deus enim materiam nec movere, nec ſapienter ordinare poteſt, quin eam perſpectam habeat. Deus autem illam habere perſpectam nequit, niſi illi dat eſſe: non enim ab alio, quam a ſe ipſo notitias ſuas haurire poteſt. Nihil in ipſum agere, nihil ipſum edocere poteſt.*

399. *Bælius*, non contentus dicere, quòd continuo creemur, inſiſtit adhuc alteri illi doctrinæ, quam e creatione continuata elicere vellet, animam nempe noſtram agere non poſſe. Qua de re ſic loquitur (cap. 141. p. 765.) *Notior ipſi* (erudito, quem adloquitur, adverſario) *Carteſianiſmus eſt, quàm ut ignoret, quanta vi fuerit ætate noſtra propugnatum, nullam Creaturam poſſe producere motum, & animam noſtram eſſe ſubjectum merè paſſivum reſpectu ſenſationum, ac idearum, perceptionumque doloris & voluptatis, &c. Quòd ſi id ipſum ad volitiones necdum fuit extenſum, id accidit propter veritates revelatas; quæ ſi non obſtitiſſent, actus voluntatis æquè paſſivi, quàm actus intellectus, cenſerentur. Eædem rationes, quæ ideas noſtras ab anima noſtra non efformari, nec ab eadem organa noſtra moveri, probant, etiam probarent, actus noſtros amoris, noſtraſque volitiones, efformari ab illa non poſſe, &c.* Addere poterat, actiones noſtras vitioſas, noſtra peccata.

400. Sanè

400. Sanè non eam, quam rationibus, a se laudatis, *Bælius* tribuit, inesse vim oportet, cùm nimium probarent; facerent namque Deum auctorem peccati. Fateor, animam influxu physico organa movere non posse, censeo enim corpus ita præformari debuisse, ut tempore & loco faciat, quidquid voluntatibus animæ respondet; quanquam interim verum sit, animam esse principium operationis. Sed nullam video dicendi rationem, animam suas cogitationes, suas sensationes, suas doloris voluptatisque perceptiones, non producere. Apud me omnis substantia simplex (hoc est, omnis vera substantia) debet esse vera causa immediata omnium suarum actionum passionumque internarum; &, si metaphysico rigore loquamur, alias anima non habet adfectiones, quàm quas ipsa producit. Qui aliter sentiunt, quique Deum solum agentem faciunt, sine causa sese locutionibus implicant, e quibus, illæsa Religione, sese vix, ac ne vix quidem, expedient, præterquàm quòd Rationi penitus adversentur.

401. Ecce verò fundamentum *Bælii*. Ait, nos non facere id, quod quomodo fiat, nescimus. Sed non largior ipsi principium illud. Disputationem ejus audiamus. (pag. 767. & seqq.) *Stupenda res est, omnes ferè Philosophos (exceptis iis* Aristotelis *interpretibus, qui intellectum universalem, ab anima nostra distinctum, intellectionum nostrarum causam, statuere. Vide Diction. Histor. Critic. Notam E. Artic.* Averroës) *existimasse cum vulgo, ideas nostras a nobis activè efformari. Et tamen quis est, qui nesciat, hinc quidem ignorare se omninò, quo pacto fiant ideæ, inde verò nec actu quidem pingere quemquam posse, qui quomodo acus ducenda sit, nesciat? An ergò acum ducere opus difficilius est, quàm pingere in mente rosam, simul atque in oculos illa incurrit, quamvis hanc pingendi artem didicerit antè nunquam? An non contrà potiùs adparet, imaginem istam spiritualem in se opus difficilius esse, quàm in tela flores exprimere? quod nisi didicerimus, utique facere non valemus. Certissimi sumus omnes, clavem, nisi ejus usum edocti simus, aperiendæ cistæ nihil nobis profore; & tamen nobis persuademus, animam nostram motus brachiorum nostrorum efficientem esse causam, quamvis, nec ubi sint nervi, ciendo huic motui idonei, nec unde spiritus animales, quos in nervos influere oportet, adcersendi sint, noverit? Experimur quotidie, ideas quærentem effugere, incogitanti sponte præsto esse. Quodsi hoc non vetat credere, nos esse earum causam efficientem, quid colligemus ex probatione sensûs, quæ* Jaquelotio *tam explorata videtur? Num imperium in nostras ideas sæpè angustius est, quàm imperium in nostras volitiones? si benè rem putaremus, plures in vitæ nostræ cursu velleitates, quàm volitiones, inveniremus: hoc est, plura servientis voluntatis nostræ, quàm imperantis, argumenta. Quam sæpè idem homo experitur, se certum quendam voluntatis actum elicere non posse (puta, actum amoris in eum, a quo recentissimè offensus est, actum contemtûs in elegans aliquod Tetradecastichon, actum odii in amasiam, actum adpro-*

bationis in epigramma aliquod inficetum & ridiculum. Nota, me non loqui, nisi de actibus internis exprimendis per verbum volo, *uti* volo contemnere, volo adprobare, *&c.*) *Non, si centum aureorum lucrum offeratur, & ipse quàm maximè cupiat, nec si ambitiosa proprium voluntatis in actus suos dominium experimento comprobandi gloria animos addat, eo unquam adducetur.*

402. *Ut omnium jam dictorum robur paucis unum sub adspectum ponam, observabo, omnibus rem penitiùs perscrutantibus evidens esse, quòd alicujus effectûs vera causa debeat eum cognoscere, ac modum etiam scire, quo produci debeat. Secùs est in nudis causæ instrumentis, aut actionis subjectis duntaxat passivis, quibus id necessarium non est; sed alicui verò agenti id necessarium non esse concipi nequit. At, si nos ipsos adcuratè excutiamus, compertissimum nobis erit, abstrahendo ab experientia, animam nostram tam parum scire, quid sit volitio, quàm parum novit, quid sit idea. Reperiemus, eam post longam experientiam non magis scire, quomodo volitiones efformentur, quàm id nosset, antequàm quidquam voluisset. Quid jam inde concludendum, nisi eam volitionum suarum non magis, quàm idearum suarum, quàm motus spirituum, quibus brachia moventur, efficientem causam esse posse?* (*Nota me hic nolle id penitùs decidere, sed solùm hæc considerare relatè ad principia objectionis.*)

403. Hem tibi ratiocinium prorsus mirabile! Quid, obsecro, necesse est scire semper, quomodo fiat id, quod facimus? An salia, metalla, plantæ, animalia, sexcentaque alia, sive animata, sive inanimata, ea, quæ faciunt, faciendi modum norunt, aut notitiâ ullâ indigent? An ergò olei, vel adipis, guttam, ut in aquæ superficie rotundetur, Geometriæ peritam esse oportebit? Aliud est fila trajicere, sive acum ducere, tunc enim agitur finis alicujus gratiâ, adeóque media, ad hunc idonea, pernoscenda sunt. Ideas verò nostras non ideò, quia volumus, efformamus; in nobis & a nobis efformantur illæ, non ex vi & imperio nostræ voluntatis, sed secundùm nostram & rerum ipsarum naturam. Et quemadmodum fœtus in animali formatur, quemadmodum alia naturæ miracula sexcenta producuntur per *instinctum* quendam, a Deo rebus inditum, hoc est, virtute *præformationis divinæ*, quæ admiranda illa automata, tam egregios effectus mechanicè producere nata, effinxit: ita facilè judicatur, animam esse automatum spirituale, adhuc mirabilius, & virtute divinæ præformationis elegantes illas ideas producere, in quibus voluntas nostra nullam partem habet, & ad quas ars nostra non valet pertingere. Automatorum spiritualium, sive animarum, operatio non est mechanica, sed, quidquid in mechanica pulchrum est, eminenter continet: nempè motus, qui in corporibus evolvuntur, per repræsentationem concentrantur in anima, velut in mundo quodam ideali, mundi actualis leges, earumque effectus, exhibente; cum hoc tamen discrimine a mundo ideali perfecto,

fecto, qui in Deo est, quòd pleræque perceptiones in nobis sunt tantùm confusæ. Sciendum enim est, quòd omnis substantia simplex Universum per suas perceptiones confusas, vel sensationes, involvat, quodque perceptionum harum series in qualibet substantia naturæ ipsius speciali adtemperetur, ita tamen, ut naturam universam omnem semper exprimat: & perceptio quælibet præsens ad perceptionem novam tendat, uti omnis motus, quem perceptio repræsentat, ad alium motum tendit. Sed impossibile est, ut anima totam suam naturam distinctè cognoscat, videatque, quomodo innumerabilis ille perceptionum minutissimarum numerus, quarum aliæ aliis coacervatæ, vel potiùs concentratæ, sunt, in se efformetur: ad hoc enim opus esset, ut Universum omne, perceptionibus illis involutum, perfectè cognosceret, hoc est, foret Deus.

404. Quod *Velleitates* adtinet, hæ sunt duntaxat voluntatum conditionalium genus quoddam valdè imperfectum. Vellem, si possem; *liberet, si liceret*: &, dum velleitatem hujusmodi habemus, non tam volumus velle, quàm posse. Hinc in Deo nullæ sunt velleitates, quæ cum voluntatibus antecedentibus confundendæ non sunt. Alibi satis explicavi, nostrum in volitiones imperium non, nisi indirectè, posse exerceri, & miserum illum fore, qui ita suarum actionum dominus esset, ut temerè, sine nexu & ratione, velle posset. Hoc imperio qui se destitutum quereretur, imitaretur exemplum *Plinii*, potentiam divinam in eo incusantis, quòd semet ipse destruere nequeat.

405. Atque ita discursui instituto finem hic imponere decreveram, postquàm (ut mihi quidem videtur) omnibus hoc de argumento *Bælii* objectionibus, quas in ejus Operibus potui reperire, satisfeci. Sed cùm in mentem mihi veniisset *Laurentii Vallæ* de libero arbitrio Dialogus adversùs *Boëtium*, cujus suprà memini, eum hic summatim referendum, servatâ Dialogi formâ, putavi, ac deinde prosequendum, ubi ipse desinit, continuatâ, quam cœpit, fictione: idque non tam argumenti totius exhilarandi gratiâ, quàm ut in Discursûs mei meta, quàm possem clarissimè maximeque populariter, mentem meam explicarem. Hic *Vallæ* Dialogus, ejusdemque de voluptate & vero bono Libri, palam faciunt, eum non minùs Philosophiâ, quàm humanioribus excultum fuisse litteris. Quatuor hi Libri totidem *Boëtii* Libris de Consolatione Philosophiæ opponuntur; Dialogus autem quinto respondet. Quidam *Antonius Glarea*, Hispanus, postulat a *Valla* elucidationes aliquas super difficultate de libero arbitrio, argumento tam ignoto, quàm digno cognosci, utpote in quo justitia & injustitia, hujus ac futuræ vitæ pœna præmiumque, versantur. Respondet *Laurentius Valla*, ferendam æquo animo communem mortalibus cunctis ignorantiam, quemadmodum nos volucrum alis destitui non iniquè ferimus.

406. *Antonius.* Atqui tu has alas, alterius instar *Dædali*, scio, aptare

mihi potes, quibus ex ignorantiæ ergaſtulo egreſſus, ad regionem veritatis, animarum patriam, ſublimis ferar. Libri, hactenùs a me viſi, mihi non faciunt, quod ſatis eſt, ne celebris quidem *Boëtius* ipſe, omnium licèt ſuffragio comprobatus, qui quæ de intellectu divino, deque ſupergrediente tempus æternitate, differit, an intellexerit ipſe, neſcio, tuamque de præſcientiæ cum libertate conciliandæ ratione rogo ſententiam. *Laurentius.* Multorum offenſam pertimeſco, ſi tantum virum confutare adgrediar; huic tamen timori preces amici præferam, ſi fidem des . . . *Ant.* Ecquam? *Laur.* Ubi pranſus apud me fueris, te cœnam a me non poſtulaturum; volo, inquam, te propoſitæ quæſtionis ſolutioni acquieſcere, nec novam aliam ingerere.

407. *Ant.* Fidem do. En tibi nodum. Si Deus proditionem *Judæ* præſenſit animo, neceſſe fuit eum prodere, non potuit non proditor eſſe. At nemo ad impoſſibile tenetur, non igitur peccabat *Judas*, neque pœnam merebatur. Hoc vero juſtitiam, religionem, Deique timorem, evertit. *Laur.* Deus quidem peccatum præſenſit, hominem tamen ad peccatum non adegit; peccatum eſt voluntarium. *Ant.* Voluntas illa, cùm prævisa fuerit, neceſſaria erat. *Laur.* Si mea ſcientia res præteritas, aut præſentes, exiſtere non facit, neque præſcientia mea faciet exiſtere futuras.

408. *Ant.* Fallax eſt comparatio iſta; nec præſens, nec præteritum, mutari poſſunt: hæc ſunt jam neceſſaria; futurum verò, in ſe mutabile, fixum neceſſariumque fit præſcientiâ. Fingamus Deorum aliquem apud gentes futurorum notitiâ gloriari, ſciſcitabor, an norit, utrum pedem priùs moturus ſim, faxo deinde contra, quam prædixerit. *Laur.* Deus iſte, quid facere volueris, ſciet. *Ant.* At quo pacto ſciet, cùm facturus ſim oppoſitum ejus, quod ipſe dixerit, eumque ex animi ſententia locuturum ponam? *Laur.* Fallit te commentum tuum: vel a Deo iſto reſponſum nullum auferes, vel, ſi reſpondeat, pro tua in illum veneratione facies illicò, quidquid dixerit: ejus prædictio erit tibi inſtar mandati. Sed quæſtionem mutavimus: non hìc agitur, quid Deus ſit prædicturus, ſed quid prævideat. Ad præſcientiam itaque revertamur, & neceſſarium diſtinguamus a certo: non eſt impoſſibile, id, quod prævisum fuerit, non evenire, ſed tamen infallibiliter eveniet. Miles aut Sacerdos fieri poſſum, nec fiam.

409. *Ant.* Hìc te teneo: leges Philoſophorum volunt, omne poſſibile conſiderari poſſe velut exiſtens. Atqui id, quod eſſe poſſibile dicis, hoc eſt, eventus ejus, quod prævisum eſt, ſi reapſe eveniret, erraſſet Deus. *Laur.* Philoſophorum leges mihi non ſunt pro oraculis. Hæc quidem certè adcurata non eſt. Ambo ſæpè contradictoria ſunt poſſibilia; numquid ambo quoque poſſunt ſimul exiſtere? Sed, majoris claritatis gratiâ, ad exemplum veniamus, ac fingamus, *Sextum Tarquinium*, oraculi conſulendi cauſa Delphos profectum, ab *Apolline* hoc ferre reſponſum:

Exul

Exul inopſque cades iratâ pulſus ab Urbe.

Expoſtulabit adoleſcens: Ego baſilicum tibi munus adtuli, ô *Apollo*, tu verò mihi ſortem tam duram nuncias. Reponet *Apollo*: Perplacet munus, &, quod a me petis, præſto eſt, quid futurum ſit, eloquor: futura novi, non facio. I, querere *Jovi* & Parcis. Ridiculus foret *Sextus*, ſi de *Apolline* queri pergeret. Quid cenſes?. *Ant.* Dicet: Grates ago, ô ſancte *Apollo*, ob patefactam veritatem. At cur *Jupiter* in me tam crudelis eſt, cur homini innocenti, & religioſo Deorum cultori, fatum tam immite præparat? *Laur.* Tu innocens? inquiet *Apollo.* Atqui te ſuperbum, adulterum, & patriæ proditorem, fore ſcias. Poſſetne *Sextus* reponere: Tuâ culpâ talis fiam, ô *Apollo*, nam ad iſta me adigis prævidendo? *Ant.* Inſanus ſit, fateor, iſtud ſi reponat. *Laur.* Igitur nec *Judas* ipſe proditor de præſcientia Dei queri poterit. Habes, ô bone, nodi tui ſolutionem.

410. *Ant.* Viciſti ſpem meam, quod *Boëtius* nequiverat, id tu præſtitiſti: obſtrictum me ſenties, quoad vixero. *Laur.* Interim cœptam fabellam tantiſper proſequamur. Dicet *Sextus*: Nequaquam ita eſt, ô *Apollo*, nolo facere, quæ dicis. *Ant.* Quid? referet Deus, mentior igitur? Iterum repeto, facies, quidquid jam dixi. *Laur.* At *Sextus* forſitan Deos rogabit, ut fata mutent, ac meliorem ſibi mentem largiantur. *Ant.* Si faciat, audiet:

Deſine fata Deûm flecti ſperare precando.

Divinam profectò providentiam non faciet mendacem. Sed quid ad hæc *Sextus*? nonne querelis adverſus Deos implebit omnia? nonne vociferabitur? Quid? an ergò non ſum liber? an non in manu & poteſtate mea eſt ſtudere virtuti? *Laur.* Dicet forſan *Apollo*: Notum tibi ſit, mi bone *Sexte*, unumquemque a Diis factum eſſe, qualis eſt. *Jupiter* lupum rapacem fecit, leporem timidum, aſinum ſtupidum, leonem generoſum. Hic idem animam tibi pravam, & bonæ frugis incapacem, indidit, tu genio tuo obſequeris, & *Jupiter* te pro meritis accipiet. Ita per Stygem juravit.

411. *Ant.* Fateor, *Apollinem*, dum ſe expurgat, *Jovi* magis, quàm *Sexto*, culpam tribuere videri. Reſpondebit *Sextus*: Ergo *Jupiter* proprium in me ſcelus ulciſcetur? ipſe ſolus eſt reus. Prorsùs alium me fingere poterat, ſed, cùm me talem fecerit, qualis ſum, agere debeo, uti voluit. Cur me plectit igitur? num ejus voluntati potero reluctari? *Laur.* Hic juxta tecum hæreo, fateor. Deos e machina, *Apollinem Jovem*que, adcerſivi, ut te divinam præſcientiam a providentia diſcernere docerem. Palam feci, *Apollinem*, ſive præſcientiam, nequaquam officere libertati; at de *Jovis* decretis, hoc eſt, de Providentiæ placitis, ſatisfacere tibi non valeo. *Ant.* Ex uno me barathro eripuiſti, & in aliud altius præcipitas.

pitas. *Laur.* Memento pacti noſtri: ego prandium adpoſui; tu nunc etiam cœnam flagitas.

412. *Ant.* Video nunc aſtutiam tuam: decepiſti me planiſſimè tuo iſthoc pacto fraudulento. *Laur.* Quid facerem? vinum & obſonia e paupere penu mea tibi præbui; Nectar & Ambroſiam ſi cupis, Deos roga. Cibus ille divinus apud mortales non paratur. Audiamus Apoſtolum, vas illud electionis, raptum ad tertium uſque cœlum, qui audivit arcana verba, quæ non licet homini eloqui; reſpondebit ille tibi per exemplum figuli, per incomprehenſibilitatem viarum Dei, per altiſſimæ ejuſdem ſapientiæ admirationem. Obſervandum tamen eſt, non id quæri, cur Deus rem prævideat, ſatis quippe hoc intelligitur, nempe quia res erit, ſed quare ſic ſtatuat, cur hunc induret, illius miſereatur, id quæritur. Latent nos ejus rationes, ſed *ſat eſt, eum optimum ac ſapientiſſimum eſſe, ut bonas eſſe judicemus.* Et quia juſtus etiam eſt, ſequitur, ejuſdem decretis ac operationibus noſtram non deſtrui libertatem. Nonnulli aliquam hujus negotii rationem ſcrutati, dixere, nos e maſſa corrupta, impura luteaque, confictos. At *Adamus*, at Angeli, ex argento auroque concreti, peccavere tamen. Quid? quod & poſt regenerationem non pauci indurantur: quærenda igitur alia mali cauſa, quæ num Angelis ipſis nota ſit, dubito. Felices tamen nihilominùs ſunt, & Deum laudant. *Boëtius*, quòd Philoſophiæ magis, quàm *Pauli*, reſponſum auſcultaret, turpiter ſe dedit. Nos JEſu Chriſto, virtuti ſapientiæque Dei, credamus, dicenti, Deum velle omnes homines ſalvos fieri, nolle mortem peccatoris. Fidamus miſericordiæ divinæ, nec nos ad illam ineptos vanitate & malitiâ noſtrâ reddamus.

413. Dialogus iſte *Vallæ* non inelegans eſt, peccat tamen hinc inde, ſed in eo maximè, quòd nodum ſecet, & providentiam ſub nomine *Jovis*, quem tantùm non peccati auctorem facit, damnare videatur. Promoveamus ergò fabellam tantiſper. *Sextus. Apolline* Delphiſque relictis, Dodonam ſe confert ad *Jovem*, victimis eum placat, ac deinde ſic fatur expoſtulans. Cur me, ô magne *Jupiter!* ut malus & miſer eſſem, adegiſti? aut ſortem muta meam & mentem, aut culpam in te hærere agnoſce. *Jupiter* ei reſpondet: Si Romam abdicas, meliora tibi fata nebunt Parcæ, ſapies, fortunatus eris. *Sext.* Eccur regni ſpem abdicem? numquid Rex bonus eſſe non potero? *Jup.* Fruſtra es, mi *Sexte*, quid tibi expediat, ego meliùs novi. Romam ſi tendis, periiſti. *Sextus*, tam duræ conditionis impatiens, prorumpit e templo, & fatis ſe ſuis permittit. Tum *Theodorus*, Antiſtes templi, qui colloquio interfuerat, hiſce verbis compellat *Jovem*: Sapientiam tuam deveneror, ô Deorum maxime, nam hominem iſtum injuſtæ querelæ conviciſti planiſſimè. Pravæ ſuæ voluntati infortunium ſuum poſthac imputet: prorsùs nihil habet, quod mutiat. At certè fideles tui cultores obſtupeſcunt, quibus eſſet in votis, bonitatem tuam perindè,

perindè, atque magnitudinem, admirari: nonne penes te erat, aliam illi voluntatem impertiri?

414. *Theodorus*, Athenas profectus, & in Divæ fano pernoctare jussus, per somnium ignotam in regionem se translatum comperit. Visebatur ibi palatium suprà, quàm concipi potest, fulgentissimum, & vastitate sua immensum. Occurrit ad portam Dea *Pallas*, majestatis, oculorum aciem perstringentis, radiis circumcincta.

Qualisque videri
Cælicolis & quanta solet.

Ea olivæ ramo, quem manu gestabat, *Theodori* frontem tetigit, & ecce! extemplo factus est idoneus ad ferendum *Minervæ* jubar, rerumque ab illa exhibendarum speciem. *Jupiter*, cui carus es, (*Diva eum adloquebatur*) te mihi erudiendum tradidit. *Fatorum* hic *palatium*, curæ meæ concreditum, coram cernis. Præsto sunt repræsentationes non eorum solùm, quæ fiunt, sed eorum etiam omnium, quæ fieri possunt. Hæc eadem ante mundi constitutionem cùm lustraret *Jupiter*, possibilitates omnes digessit in mundos, & hos inter omnes optimum, sibi condendum, delegit. Revisit interdum hæc loca Pater, ut res omnes recolat, suamque renovet electionem, qua non potest non delectari. Verbum unicum si dixero, statim mundum integrum, quem producere Pater poterat, coràm intuebimur, in quo quidquid de illo quæri potest, repræsentatum reperietur: hac ope rescIri etiam potest, quid futurum esset, si possibile hoc, aut illud, existeret. Porrò, quando conditiones casum non satis ab alio quovis distinguent, præsto erunt hujusmodi mundi quotlibet, inter se diversi, qui eidem quæstioni diversè per omnes possibiles modos respondeant. Geometriam didicisti juvenis, ut Græci probè educati solent. Nosti itaque, quando puncti alicujus quæsiti conditiones illud non satis determinant, sed infinita puncta quæstioni satisfacere queunt, omnia illa incidere in id, quod Geometræ locum vocant, & hunc saltem locum (qui sæpè est linea) esse determinatum. Similiter fingere tibi potes ordinatam mundorum seriem, qui omnes & solos, de quibus agitur, casus complectantur, eorumque circumstantias & consecutiones varient. Sed si casum ponas, quia mundo, qui nunc est, non, nisi unica in re definita, discrepet, certus quidam mundus determinatus quæsito tuo respondebit. Omnes hi mundi hic præsto sunt, videlicet in ideis. Eorum quosdam exhibebo tibi, ubi non quidem omninò idem ille *Sextus*, quem videras, (hoc fieri nequit, semper namque secum fert id, quod erit) sed alii, ipsi simillimi, *Sexti* reperiantur, qui, quidquid de genuino illo *Sexto* jam nosti, totum habeant, non tamen, quidquid in illo jam est, etsi adhucdum lateat, adeoque nec quidquid ipsi continget in posterum. In horum mundorum aliquo *Sextum* quendam reperies, fortunatum admodum, & ad magna

evectum ; in alio *Sextum* alium invenies, mediocri sorte contentum, denique in aliis *Sextos* omnigenos, & infinitè variatos, reperies.

415. His dictis, *Theodorus a Deo* in unum e conclavibus deducitur: quod uti ingressus est, non jam conclave, sed mundus erat,

Solemque suum, sua sidera norat.

Tum, jubente *Deâ*, illico Dodona cum Templo *Jovis*, & *Sextus* inde pedem efferens, se videndos præbent: ac hic quidem audiebatur profitens, se consilio *Jovis* obtemperaturum. Et ecce in urbem bimarem commigrat, similem Corintho. Ibi hortulum mercatur, quem dum fodit, thesaurum invenit, ditescit, amatur, colitur, ac longævus moritur, urbi toti carus. Hæc omnia quasi in ictu oculi, ac veluti in scena, vidit *Theodorus*. Erat in hoc conclavi ingens volumen scriptum. Non se tenuit *Theodorus*, quin sciscitaretur, quid sibi volumen istud vellet. Historia est mundi, quem modò lustramus, *retulit Dea*, liber fatorum ejus. Vidisti numerum in fronte *Sexti*, quære sis hoc in libro locum, numero illo notatum. Quæsivit *Theodorus*, & historiam *Sexti* ea, quam viderat in compendio, ampliorem reperit. Tum *Pallas*: cuicumque volueris lineæ digitum adplica, & sigillatim exhibitum spectabis, quidquid linea ista summatim indicat. Paruit *Theodorus*, & subitò vitæ hujus *Sexti* partem adjunctis omnibus, veluti coloribus depictam, conspexit: inde ad aliud conclave digressis alius sese mundus offert, alius liber, & alius *Sextus*, qui templo egressus, ac *Jovi* morem gerere certus, in Thraciam concedit, ibidem filiam Regis unicam ducit uxorem, socero succedit, & a subditis impensè colitur. Itum est deinceps in alia conclavia, novæ semper scenæ visebantur.

416. Conclavia ista coibant in pyramidem, quoque adscendebatur altiùs, eò pulchriora fiebant, & pulchriores exhibebant mundos. Tandem ad supremum, quo pyramis claudebatur, omniumque pulcherrimum, devenere; habebat enim pyramis initium, sed non finem, apicem, sed non basin, crescebatque deorsùm in infinitum. Nempè (ut explicabat *Diva*) quia inter mundos possibiles infinitos unus datur omnium optimus, alioqui Deus ad nullum eorum condendum fuisset permotus: nullus tamen est, qui alium imperfectiorem sub se non habeat; hinc pyramis descendit in infinitum. *Theodorus*, ubi supremum hoc conclave subiit, in ecstasin subitò raptus est: opem *Dea* tulit, &, instillata linguæ ejus gutta liquoris cujusdam divini, revocavit ad sensum. Non capiebat se præ gaudio *Theodorus*. Nunc tandem (*inquit Dea*) ad verum, ac re ipsa exstantem, mundum pertigimus: ad boni fontem consistis. Ecce quæ tibi *Jupiter* in illo præparat, si modò fideliter eum colere perrexeris. En tibi *Sextus*, qualis est, & qualis reapse futurus est. Prorumpit e Templo furibundus, & Deorum monita flocci facit. Viden' ut Romam tendit, ut

miscet

miſcet ima ſummis, ut amici conjugem polluit, ut cum Patre pellitur, ut profligatur, ut vitam agit infelicem? Quodſi *Jupiter Sextum* alterum illum Corinthi felicem, aut Thraciæ Regem, hic poſuiſſet, non jam hic idem mundus foret. Et tamen non poterat, quin hunc ipſum mundum, cæteris omnibus perfectiorem, ac pyramidis apicem, eligeret: aliter enim *Jupiter* ſapientiam ſuam abdicaſſet, meque, filiam ſuam, projeciſſet. Vides inſuper *Sextum* a Patre meo non fuiſſe factum improbum, talis quippe ab omni æternitate fuit, & quidem ſemper liberè; exiſtere tantùm ei conceſſit *Jupiter*, quod ipſum profectò ejus ſapientia mundo, in quo ille continebatur, denegare non poterat: ergò *Sextum* e regione poſſibilium ad rerum exiſtentium claſſem tranſtulit. Et *Sexti* crimen ad magna prodeſt, Romam in libertatem adſerit, magnum inde naſcetur imperium, magna exempla daturum. Sed hæc nihil ad mundum totum, cujus ſpeciem miraberis olim, ubi ab hac conditione mortali ad meliorem alteram feliciter tranſgreſſo, illius penitùs cognoſcendæ Dii tibi facultatem indulſerint.

417. Hæc ubi dicta, *Theodorus* expergiſcitur, *Divæ* gratias agit, debitas; juſtitiæ *Jovis* perſolvit laudes, ac viſis iſtis auditiſque intimè permotus, ſummâ qua poteſt religione, & omni, quæ in mortalem cadit, lætitiâ, munus Antiſtitis obire pergit. Hæc fabulæ continuatio nodum, a *Valla* intactum, expedire mihi videtur. Quod ſi *Apollo* divinam ſcientiam viſionis (quæ circa exiſtentia verſatur) ſat ſcitè repræſentavit; *Pallas*, ut ſpero, non ineptè perſonam egerit ejus ſcientiæ, quam ſimplicis intelligentiæ vocant, (quæ omnia poſſibilia reſpicit) a qua demum adcerſenda eſt rerum origo.

EPITOME CONTROVERSIÆ AD SYLLOGISMOS REDACTÆ.

HAnc adpendicem Operi ſubnecti voluerunt Viri quidam intelligentes, quorum monito paruimus tantò libentiùs, quòd hoc pacto difficultates adhuc quaſdam diluendi, & obſervationes aliquas, in ipſo Operis decurſu necdum ſatis indicatas, inſpergendi occaſionem nanciſceremur.

I. OBJECTIO. Quicumque optimam partem non eligit, vel potentiâ, vel cognitione, vel bonitate, caret.

Deus, mundum hunc condendo, non elegit optimam partem.

Ergò Deus vel potentiâ, vel cognitione, vel bonitate, carebat.

RESPONSIO. Negatur Minor, ſive ſecunda præmiſſa, quam probat adverſarius hoc

PROSYLLOGISMO. Quicumque res, quæ omitti, aut ſine malo effici, poterant, cum malo efficit, is non eligit optimam partem.

Deus mundum fecit cum malo; mundum, inquam, qui omitti omninò, aut ſine malo effici, poterat.

Ergò Deus non elegit optimam partem.

RESPONSIO. Conceditur Minor hujus Proſyllogiſmi; fatendum enim eſt, aliquod eſſe malum in mundo, quem Deus fecit, & poſſibile fuiſſe, ut mundum ſine ullo malo conderet, vel etiam nullum omninò conderet mundum, quandoquidem ejus creatio in libera Dei voluntate poſita fuerat; ſed negatur Major, ſive prima præmiſſa Proſyllogiſmi hujus, cujus probationem ab adverſario poſtulare nobis ſufficeret; ſed, ut hanc materiam ampliùs illuſtremus, negandi rationem dare libuit, monendo, illud non ſemper eſſe optimum, quo malum evitatur, cùm fieri poſſit, ut malum cum aliquo majore bono copuletur. Exempli gratiâ, Dux belli aliquis mavolet ingentem victoriam cum levi vulnere, quàm immunitatem a vulnere ſine victoria. Oſtendimus hoc admodùm fusè in hoc Opere, argumentis etiam e Mathematica diſciplina, & aliunde, petitis, imperfectionem in parte requiri poſſe ad perfectionem in toto maximam. Qua in re *S. Auguſtini* ſententiam ſecuti ſumus, qui centies dixit, Deum permiſiſſe malum, ut inde bonum eliceret, hoc eſt, majus bonum; nec non *Thomæ Aquinatis*, qui (in 2. Sent. diſt. 32. qu. 1. art. 1.) permiſſionem mali tendere ait ad bonum Univerſi. Oſtendimus, *Adami* lapſum Veteribus dictum fuiſſe *felicem culpam*, quia cum fœnore immenſo reparata fuit

per

per incarnationem Filii Dei, quæ Universo nobilius quiddam impertiit, quàm quidquid in rebus creatis absque illa futurum fuisset. Et pro majore rei intelligentia, complures bonos Auctores secuti, addidimus, ordinis & boni generalis interfuisse, ut Deus certis quibusdam creaturis exercendæ libertatis occasionem præberet, etiam dum eas prævidit ad malum deflexuras, quod commodè & cum lucro emendare ipse poterat; quia non erat consentaneum, ut Deus ad impediendum peccatum extraordinario modo semper ageret. Itaque ad objectionem difflandam sufficit, ostendere, quòd mundus cum malo possit esse melior, quàm mundus sine malo: sed nos in Opere longiùs processimus, ostendimusque adeò, hoc Universum omni alio Universo possibili reverâ melius esse debere.

II. Object. Si in creaturis intelligentibus plus mali sit, quàm boni; plus mali, quàm boni erit in opere toto Dei.

Atqui in creaturis intelligentibus est plus mali, quàm boni.

Ergò in toto Dei opere plus mali est, quàm boni.

Resp. Negatur & Major, & Minor, hujus Syllogismi conditionalis. Major quidem ideò non conceditur, quia existimata consecutio illa a parte ad totum, a creaturis intelligentibus ad creaturas universas, tacitè sumit, & quidem sine probatione, creaturas ratione destitutas non posse in comparationem & computationem venire cum ratione præditis. Sed cur fieri non posset, ut excessus boni in creaturis non intelligentibus, mundum replentibus, compensaret, immò longè superaret excessum mali, in creaturis rationalibus repertum? Verum quidem est, has posteriores majoris esse pretii, sed vice versâ priorum multò major est numerus, potestque numeri quantitatisque proportio superare proportionem pretii & qualitatis.

Sed nec Minor concedenda est; non, inquam, concedendum, in creaturis intelligentibus plus esse mali, quàm boni; immò ne in genere quidem humano necesse est id concedere, quia fieri potest, immò etiam rationi valdè congruit, ut gloria perfectioque beatorum sit sine comparatione major miseriâ & imperfectione damnatorum, utque hic præstantia totius boni in minore numero præponderet toti malo in numero majore. Beati adpropinquant divinitati, ope divini Mediatoris, quantùm in creaturas cadere fas est, & in bono progressus faciunt, quos in malo facere nullatenùs possunt damnati, etiamsi ad Cacodæmonum naturam accederent quàm proximi. Deus infinitus est; Dæmon limites habet; bonum in infinitum progredi potest, & verè progreditur; at malum suis terminis coercetur. Fieri itaque potest, & fieri credibile est, ut in beatorum damnatorumque comparatione contingat oppositum ejus, quod in creaturarum intelligentium, & non intelligentium, comparatione posse contingere paullo antè dicebamus; fieri, inquam, potest, ut in beatorum damnatorumque comparatione proportio graduum superet proportionem nu-

merorum, in proportione verò creaturarum intelligentium, & non intelligentium, proportio numerorum major sit proportione pretiorum. Tam diu jus habemus ponendi aliquid esse posse, quàm diu impossibile id esse non probatur: immò, quod hic adserimus, meram hypothesin excedit.

Sed denique, dato quod in humano genere plus mali sit, quàm boni, adhuc jure optimo negari potest, de creaturis intelligentibus Universi idem rectè dici. Namque Geniorum, & fortassis etiam aliarum creaturarum rationalium, numerus captum nostrum longissimè superat, nec adversarius probare poterit, in universa Civitate Dei, tam ex Geniis, quàm ex animalibus rationalibus innumeris, & in species infinitas discretis, composita, malum bono præcellere (a). Et quanquam ad respondendum objectio-

(a) Septimò ait Theologus Romano-Catholicus, cujus judicium de Theodicæa Leibnitiana tertio loco dedimus in Præfatione: *Non placet, quod variis locis dicitur, infinitam propemodum multitudinem creaturarum rationalium in aliis globis cœlestibus existere. Interpres Latinus*: Duo adserit Auctor Tentaminum, *& quòd infinita propemodum existat multitudo creaturarum rationalium, quæ homines non sint, & quòd illæ creaturæ existant in globis cœlestibus, sive planetis ac stellis.*

Ac posterior quidem conjectura nullo probari potest argumento, quo non probetur pariter in mari, e. g. existere debere creaturas rationales, quæ homines non sint; quod nemo, opinor, adseret. Nec nominatim lex optimi, quam hic adhibet Auctor, quidquam evincit, quamvis enim, absolutè loquendo, forsan melius esset, animantes in planetis existere, quàm non existere; meliùs tamen id esse respectu Universi, quis ostendet, nisi qui omnium divinorum operum symmetriam proportionemque inter se, animo comprehensam habeat, quod in hominem certè non cadere *Leibnitius* ipse non uno loco fatetur. Mitto nunc argumenta Theologica. Videri potest Diarii Trevoltiani mensis October anni 1702. art. 8. editionis Batavicæ, ubi recensetur *Christiani Hugenii Cosmotheoros*. Cæterùm e Catholicis idem, quod *Leibnitius*, systema de planetis inhabitatis lepidè proposuit in venusto Opusculo, quod Gallicè inscriptum est: *Dialogi de Mundorum pluralitate.* Videatur etiam *Norisius* sæpiùs laudatus Vindiciarum Augustinianarum cap. 4. §. 2. in fine.

Pars prior, nempè *quòd infinita propemodum multitudo creaturarum rationalium, quæ homines non sint, existat*, vel ob id ipsum argumentum, ad quod solvendum *Leibnitius* eam conjecturam adhibet, verisimilitudine non caret, si per creaturas rationales intelligantur Angeli; quia scilicet alioqui plus in Universo mali moralis esset, quàm boni, si plures creaturæ rationales damnarentur. *S. Thomas* in 1. Dist. 39. q. 2. art. 2. objicit sibi hoc argumentum ordine quartum. *Omne, quod est provisum, consequitur finem, ut in pluribus, nisi sit providentia errans, sed malum invenitur, ut in pluribus, quod est secundum exitum a fine, Ergo.* Respondet S. Doctor, *malum posse accipi vel in rebus naturalibus, vel voluntariis, & si accipiatur in naturalibus, constat, quòd malum est in paucioribus, quia malum naturæ non contingit, nisi in sphæra generabilium & corruptibilium, quæ est parvæ quantitatis respectu corporum cœlestium, in quibus malum esse non potest... sed in voluntariis etiam, quantum ad numerum, invenitur malum, ut in paucioribus in natura Angelica, quia multo plures fuerunt remanentes, quàm cadentes, & fortè etiam plures, quàm omnes damnandi dæmones & homines; sed in natura humana bonum videtur esse, ut in paucioribus.*

Hanc Doctoris Angelici congruentiam *Suarez* Lib. 1. de Angelis, cap. 11. n. 9. vocat

objectioni cuipiam opus non sit, probare, rem ita se habere, quando sola possibilitas sufficit, non omisimus tamen hoc Opere ostendere, summam supremi rerum Arbitri perfectionem postulare, ut Dei regnum omnium Statuum, sive Imperiorum, possibilium perfectissimum sit, atque adeo modicum, quod in eo reperitur, malum ad immensi, quod complectitur, boni cumulum necessarium habeatur.

III. Ob-

vocat *per se probabilem, tum quia in his, quæ a Deo principaliter intenduntur, ut sunt creaturæ intellectuales, conveniens fuit, bonum in pluribus esse, quàm malum, tum etiam, quia decet divinam misericordiam simul cum distributiva seu munerativa justitia in pluribus, quàm vindicativam, ostendi. . . . Hinc autem evidenter sequitur excessus in numero Angelorum, quia homines, qui damnantur, sunt incomparabiliter plures, quam qui salvantur; ergò ut numerus prædestinatorum numerum reproborum excedat, necesse est, ut Angeli sancti incomparabiliter plures sint, quam homines prædestinati.*

His addo SS. Patres nonnullos, Angelorum multitudinem respectu hominum propè infinitam adserere.

S. Dionysius: *Multi sunt Beati exercitus supernarum mentium infirmam & constrictam excedentes numerorum materialium nostrorum commensurationem. His verbis*, inquit *S. Bernardinus* Senensis Tom. 4. Serm. 48. Dionysius *dicit, quòd solùm Angeli, in Paradiso existentes, sunt plures, quam sint stellæ, quam sint arenæ maris ac terræ, quàm sint folia & herbæ, & quàm sint omnia, quæcumque creata sunt.* Adpositè etiam ad mentem *Leibnitii S. Cyrillus* Hierosolymitanus, Catechesi 15. ait: *Ex loci magnitudine incolarum multitudo æstimari solet, est autem universa terra puncti instar. Quibus verbis*, inquit *Gonet* Disp. 2. de Angelis, art. 3. §. 1. n. 30. *significat* Cyrillus, *quòd sicut vastitas cœli Empyrei est penè incomprehensibilis, comparata ad terram, ita & Angelorum multitudo per comparationem ad res corporeas & materiales*, qua comparatione etiam utitur *S. Thomas* 1. p. q. 50. art. 3. quem sic concludit. *Rationabile est, quòd substantiæ immateriales excedant secundùm multitudinem substantias materiales quasi incomparabiliter.* Videatur *Petavius* de Angelis Lib. 1. cap. 14. a n. 8.

Dato itaque, non concesso, tertiam partem Angelorum cecidisse cum *Lucifero* (hoc enim ex eo, quòd Draco secum tertiam stellarum partem traxerit, non rectè colligi dicit *Suarez* suprà n. 2.) dato etiam, quòd numerus hominum salvandorum respectu damnandorum foret ut unus ad centum millia (quod falsum est, quia sic in una serie mundi, qua milliones mille continerentur, decem duntaxat millia salvarentur) adhuc tamen ostendi poterit juxta superius recensita PP. dicta, quod in morali æstimatione duplo plures creaturæ rationales salventur, quàm damnentur. Cùm enim Angelorum numerus incomparabiliter sit major numero hominum, & se habeat instar puncti, pono Angelos habere se ad homines, sicut tres biliones, hoc est, tres milliones millionum se habent ad unitatem, cùm ergo ex data, minimè concessa, hypothesi, tertia pars Angelorum, hoc est, unus bilio ceciderit additâ unitate, minus una centies millesima parte unitatis, collectio Angelorum & hominum damnandorum habebit se ad collectionem Angelorum Beatorum, sicut unus bilio & una unitas, minus una centies millesima parte unitatis se habent ad duos biliones; numerus verò posterior (duorum bilionum) in morali æstimatione duplus est prioris, sive unius bilionis addita etiam unitate, quia unitas, tanto numero addita, instar puncti est.

Ex dubiis, ab *Interprete Lat.* in suo Monito dissipatis, unicum hoc ad ea, quæ in Præfatione citabantur, addendum, remansit, huic loco ob materiæ conveniențiam insertum.

III. OBJECT. Si ſemper impoſſibile ſit non peccare, ſemper erit injuſtum punire.

Sed ſemper eſt impoſſibile non peccare, ſive omne peccatum eſt neceſſarium.

Ergò ſemper eſt injuſtum punire.

Minor probatur.

PROSYLLOGISMUS I. Omne prædeterminatum eſt neceſſarium.

Omnis eventus eſt neceſſarius.

Ergò omnis eventus (& conſequenter etiam peccatum) eſt neceſſarius.

Probatur etiam hæc altera minor hoc modo.

PROSYLLOGISMUS II. Quod eſt futurum, quod prævidetur, quod in cauſis involvitur, eſt prædeterminatum.

Omnis eventus eſt talis.

Ergò omnis eventus eſt prædeterminatus.

RESP. Conceditur certo quodam ſenſu concluſio ſecundi Proſyllogiſmi, quæ Minor eſt primi; ſed negatur primi Proſyllogiſmi Major, nempe quòd omne prædeterminatum ſit neceſſarium, negatur, inquam, ſi per peccandi, vel agendi utcumque, *neceſſitatem*, vel non peccandi, aut non agendi, *impoſſibilitatem* intelligatur ea, de qua hìc agitur, neceſſitas, hoc eſt, eſſentialis, & abſoluta, quæ moralitatem actionis, punitionumque juſtitiam, evertit. Nam ſi quis aliam neceſſitatem, vel impoſſibilitatem, intelligat, quæ non ſit, niſi moralis, aut hypothetica, (quam mox explicabimus) manifeſtum eſt, negari illi objectionis ipſius Majorem. Atque hac in reſponſione acquieſcere quis poſſet, & propoſitionis negatæ probationem exigere; ſed, quo res iſta meliùs illuſtraretur, & argumentum hoc totum clariori in luce collocaretur, libuit rationem reddere inſtituti noſtri hoc in Opere, explicando & neceſſitatem, quæ rejicienda eſt, & determinationem, quæ locum habere debet. Nempe *Neceſſitas*, moralitati contraria, quæ vitanda eſt, & punitionem injuſtam efficeret, eſt neceſſitas inſuperabilis, quæ omnem oppoſitionem inutilem redderet, etiamſi quis actionem illam neceſſariam evitare ex toto corde vellet, omnique virium contentione conaretur. Jam verò manifeſtum eſt, id actionibus voluntariis adplicari non poſſe, cùm eas nemo, niſi velit, faciat. Itaque earum prævisio, & prædeterminatio, non eſt abſoluta, ſed voluntatem ſupponit: ſi certum eſt, fore, ut eas quis faciat, non minùs certum eſt, fore, ut eas facere velit. Actiones hæ voluntariæ, earumque conſectaria, non evenient, quidquid agas, aut non agas, vel ſive velis, ſive nolis, ſed quia facies, & facere voles id, quod illuc ducit. Et hoc ipſum in prævisione, inque prædeterminatione, continetur, atque adeò prævisionis & prædeterminationis rationem conſtituit. Eventuum hujuſmodi neceſſitas vocatur conditionalis, ſive hypothetica, ſeu neceſſitas conſequentiæ, quia voluntatem, & alia *requiſita*, ſupponit; cum contra neceſ-

ſitas,

sitas, moralitati inimica, quæ punitionem reddit injustam, & præmium inutile, sit in rebus, quæ erunt, quidquid agas, & quidquid agere velis: verbo, in eo, quod rebus essentiale est: & hæc necessitas absoluta dicitur. Hinc etiam intuitu eorum, quæ absolutè necessaria sunt, inutile est prohibere, vel jubere, pœnas aut præmia proponere, laudare vel vituperare; nullam enim hæc omnia in absolutè necessariis immutationem efficient. At in actionibus voluntariis, & iis, quæ inde pendent, præcepta, quæ potestate puniendi & remunerandi armata sunt, sæpissimè prosunt, & in causarum, actionem producentium, ordine comprehenduntur. Quam ob rationem non solùm curæ & labores, sed etiam preces, utilitatem habent, utpote quas Deus intuebatur, antequàm cuncta ordinaret, earumque congruam habuit rationem. Quare præceptum, quod dicit, *ora & labora*, subsistit integrum, nec solùm ii, qui, sub inani necessitatis eventuum obtentu, volunt, negligi posse curas negotiis debitas, sed etiam illi, qui adversùs preces disputant, in *Sophisma* incidunt, quod Veteres pridem nuncuparunt *ignavum*. Atque ita prædeterminatio eventuum per causas omninò ad moralitatem confert, tantùm abest, ut eam tollat; & causæ voluntatem inclinant, non necessitant. Quapropter *determinatio*, de qua agitur, non est necessitatis: certum est (ei, qui cuncta novit) effectum, hanc inclinationem secuturum, sed effectus hic non sequetur sequela necessaria, hoc est, tali, cujus oppositum contradictionem involvat: per talem etiam inclinationem internam fit, ut voluntas se determinet citra necessitatem. Pone, aliquem vehementissimo aliquo adfectu (verbi gratiâ, siti ardentissimâ) laborare, fateberis, animam posse rationem aliquam ei resistendi comminisci, vel ad ostendendam potentiam suam. Itaque quanquam voluntas nunquam in perfecto indifferentiæ æquilibrio constituta sit, semperque inclinatio in partem eligendam prævaleat, nunquam tamen electio absolutè necessaria efficitur.

IV. Object. Quicumque alienum peccatum impedire potest, nec tamen impedit, sed potiùs ei cooperatur, quamquam probè conscius, inter peccati complices habetur.

Deus creaturarum intelligentium peccatum impedire potest, nec tamen impedit, quin potiùs cooperatur, tum concursu suo, tum occasionibus, quas præbet, quamquam eventûs futuri probè conscius.

Ergo, &c.

Resp. Negatur Major hujus Syllogismi. Potest enim contingere, ut quis peccatum impedire possit, nec tamen impedire teneatur, quia id non, nisi peccando, ipse, vel (ubi de Deo agitur) non, nisi incongruenter operando, posset impedire. Cujus rei varia exempla dedimus, Deoque ipsi adplicavimus. Fieri etiam potest, ut quis ad malum cooperetur, immò & viam interdum sternat, faciendo ea, quæ facere tenetur. Et cùm quis officio suo fungitur, aut (cùm de Deo sermo est) ubi, omni-

bus penſatis, id agit, quod ratio poſtulat, eventus ei non queunt imputari, quantumvis prævisi. Non ſanè vult hæc mala, ſed ea vult permittere, ob majus bonum, aliis quibuſvis conſiderationibus ex recta ratione anteferendum. Et hæc voluntas eſt *conſequens*, e voluntatibus reſultans *antecedentibus*, quibus bonum adpetitur. Scio, nonnullos, dum de voluntate Dei antecedente & conſequente loquuntur, per *antecedentem* quidem intellexiſſe illam, qua vult, omnes homines ſalvos fieri, per *conſequentem* verò eam, qua vult, ob peccatum perſeverans, aliquos damnari. Verùm ſunt iſta notionis latiùs patentis duntaxat exempla, & eandem ob rationem dici poteſt, Deum antecedente ſua voluntate velle, ne homines peccent, voluntate verò conſequente, vel finali & decretoria, (quæ effectum ſemper habet) permittere, ut peccent, cùm hæc permiſſio ſit rationum ſuperiorum conſectaria. Ac generatim dicere fas eſt, voluntatem Dei antecedentem ad productionem boni, & impeditionem mali, tendere, ſi ſingula ſeorſim & in ſe ſumantur (*particulariter & ſecundùm quid*, Thom. 1. q. 19. art. 6.) ſecundùm menſuram gradus cujuſque boni, vel cujuſque mali; ſed voluntatem divinam conſequentem, ſive finalem ac totalem, ferri in productionem bonorum, quotquot ſimul poni poſſunt, quorum combinatio hoc ipſo fit determinata, & complectitur etiam permiſſionem quorundam malorum, & excluſionem quorundam bonorum, prout ideâ Univerſi poſſibilium omnium optima exigit. *Arminius* (b) in *Antiperkinſo* ſuo egregiè explicavit, voluntatem Dei adpellari poſſe conſequentem, non ſolùm reſpectu actionis creaturæ, in intellectu divino præviè conſideratæ, ſed etiam reſpectu aliarum voluntatum divinarum anteriorum. Verùm ſufficit hic conſiderare laudatum *Thomæ Aquinatis* textum, itemque *Scoti*, 2. diſt. 46. qu. 11. ut pateat eos accipere diſtinctionem illam, prout hic illam accipimus. Quòd ſi tamen quis hunc vocum uſum ferre nolit, pro antecedente ſubſtituat *voluntatem prævíam*, & pro conſequente *voluntatem finalem* aut *decretoriam*, neque enim hic de vocabulis tricari libet.

V. OBJECT. Quicumque producit, quidquid in re aliqua reale eſt, is rei illius eſt cauſa.

Deus, quidquid eſt in peccato reale, producit.

Ergò Deus eſt cauſa peccati.

RESP. Sufficeret negare vel Majorem, vel Minorem, quia *Reale* interpretationes admittit, quæ has propoſitiones falſas efficere poſſunt. Sed melioris explicationis gratia diſtinctionem adhibebimus. *Reale* vel ſignificat id, quod eſt poſitivum duntaxat, vel etiam entia privativa complectitur.

(b) Opera *Jac. Arminii* Theologica junctim recuſa ſunt Francof. 1635. In iis reperitur etiam Examen Libelli Perkinſiani de Prædeſtinationis modo & ordine. Libellus hic *Guil. Perkinſi*, Theologi Angli, exſtat ſecundo loco inter Opera illius Theol. quæ Genevæ, 1611. fol. prodiere.

ctitur. In priori ſenſu negatur Major, & conceditur Minor; ſecùs in ſecundo. Atque hìc ſiſtere licebat, ſed tamen ulterius progredi libuit, ad reddendam hujus diſtinctionis rationem. Monuimus itaque, omnem realitatem purè poſitivam, ſive abſolutam, habendam eſſe pro perfectione; imperfectionem verò a limitatione, hoc eſt, a privativo, oriri: nam limitare eſt progreſſum, ſive plus ultrà, prohibere. Jam verò Deus omnium perfectionum, ac proinde realitatum omnium, cauſa eſt, ſi conſiderentur tanquam merè poſitivæ. Sed limitationes, ſive privationes, ex originali creaturarum imperfectione, earundem receptivitatem circumſcribente, reſultant. Quemadmodum fit in navi onuſta, quam fluvius magis minuſve lentè agit pro ratione oneris, quo gravatur: itaque celeritas a fluvio, tarditas autem, hanc celeritatem limitans, ab onere provenit. Scilicet in hoc Opere palam fecimus, qua ratione creatura, dum peccatum perpetrat, cauſa ſit deficiens; quomodo errores, & pravæ inclinationes, a privatione naſcantur; quo pacto privatio ſit per accidens efficax: ac ſententiæ *S. Auguſtini* (Lib. 1. ad *Simpl.* qu. 2.) veritatem comprobavimus, explicantis (exempli gratiâ) quo pacto Deus induret, non aliquid mali dando animæ, ſed quia bonæ impreſſionis divinæ effectus per animæ reſiſtentiam, & per circumſtantias, ad hanc reſiſtentiam cooperantes, circumſcribitur; unde fit, ut Deus non impertiatur omne bonum, quo malum animæ vinceretur. *Nec* (inquit) *ab illo erogatur aliquid, quo homo ſit deterior, ſed tantùm quo ſit melior, non erogatur omne.* At ſi Deus ampliùs aliquid in anima facere voluiſſet, alias naturas, vel alia miracula, naturas earum immutatura, producere debuiſſet, quæ in optimum Univerſi ſyſtema non cadebant. Veluti ſi fluvius naves velociùs agere deberet, vel fluvium ipſum rapidiorem eſſe, quàm ſinat ejus declivitas, vel naves ipſas minus onuſtas eſſe oporteret. Ac limitatio, ſive imperfectio, creaturarum originalis facit, ut ne optima quidem Univerſi ſeries a quibuſdam malis eſſe poſſit immunis, quæ tamen mala in bonum majus converti neceſſe eſt. Hæ nimirum anomaliæ in partibus mirè exaggerant pulchritudinem totius, ſicuti diſſonantiæ quædam, opportunè adhibitæ, harmoniam efficiunt elegantiorem. Sed hoc pendet ab iis, quæ jam ad objectionem primam reſpondimus.

VI. OBJECT. Quicumque punit eos, qui quàm potuerunt optimè egerunt, is injuſtus eſt.

Deus hoc facit.

Ergò, &c.

RESP. Negatur Minor hujus argumenti. Credimus enim, Deum ſemper præbere auxilia & gratias, quæ ſufficerent iis, qui eſſent bonæ voluntatis, hoc eſt, qui gratias iſtas novo peccato non reſpuerent. Itaque non concedimus infantium ſine baptiſmo, aut extra Eccleſiam, mortuorum damnationem, uti nec adultorum, qui egerint ſecundùm conceſſa

sibi a Deo lumina. Credimus autem, si quis acceptorum luminum ductum secutus fuerit, dubio procul majoribus, quibus indiget, præsidiis a Deo donandum, uti quondam *Hülsemannus* (c), celebris ac profundus Lipsiensis Theologus, alicubi observavit; & si homo talis reliquo vitæ suæ curriculo auxiliis hujusmodi destitutus fuisset, saltem in mortis articulo iis non privandum.

VII. OBJECT. Quicumque aliquibus duntaxat, nec omnibus, præsidia largitur, quæ faciunt illos re ipsa habere bonam voluntatem, & fidem finalem salutarem, is non habet satis bonitatis.

Deus hoc facit.

Ergò, &c.

RESP. Negatur Major hujus argumenti. Verum quidem est, Deum humani cordis resistentiam, quantumvis magnam, superare posse, idque etiam facere interdum, sive per gratiam internam, sive per externas circumstantias, quæ in animam multum possunt; non tamen id semper facit. Unde hoc discrimen, inquies, & quare bonitas ejus limitata adparet? Causa est, quia ordini non congruebat, agere semper extraordinariè, ac rerum nexum perturbare, uti suprà monuimus in responsione ad objectionem primam. Rationes hujus nexus, vi cujus unus in circumstantiis favorabilioribus collocatur, quàm alius, in divinæ sapientiæ abysso latent, & ab harmonia universali dependent. Optima Universi idea, infallibiliter a Deo eligenda, non aliter ferebat. Et hoc ipsum ab eventu judicatur; nam, cùm Deus fecerit, melius fieri non poterat. Atque hæc agendi ratio tantum abest, ut divinæ bonitati repugnet, ut potiùs summa bonitas eum ad illam induxerit. Hæc objectio, ejusque solutio, ex iis, quæ ad primam objectionem dicta sunt, elici poterant, sed e re visum est eam seorsim adtingere.

VIII. OBJECT. Quicumque infallibiliter optimum eligit, is non est liber.

Deus infallibiliter eligit optimum.

Ergò Deus non est liber.

RESP. Negatur Major hujus argumenti: immò potiùs hæc est vera perfectissi-

(c) In *Breviario Theologico, Cap. XV. §. XIII. p. 414. ed. 5tæ Heilbronn.* ait: „ Ad communem illam gratiam, ex prædicatione vel lectione verbi divini consequendam, possunt alio communiore ductu Dei pedetentim devenire singuli adulti, per discursum sequentem: *Apud sese non coli verum Deum, quia manibus hominum tractatur: Igitur alibi quærendum esse, Actor. XVII, 25, 27. c. VIII, §. II, III.* Quam inquisitionem si neglexerint, præter originale peccatum, etiam hoc actuale & evitabile vitium infidelitatis Deus in iis repetit, quare eos præteriit, seu non prædestinavit ad vitam, *Rom. I. 20, 21, 24. &c.* Infantes gentilium, qui contumaciam hanc positivam per ætatem exserere actu secundo non possunt, judicio divino committimus, 1. *Cor. IV. 12. Quid ad me, judicare de salute illorum, qui foris sunt.* “

fectiſſimaque libertas, poſſe optimè uti libero ſuo arbitrio, & ſemper hanc potentiam exercere, nec inde, aut vi ulla externa, aut internis adfectibus, deflecti, quorum illa corporum, hi animorum, ſervitutem gignunt. Nihil minùs ſervile, quàm ſemper ad bonum duci, idque ſemper ſponte ſua, ſine ulla coactione, ſine dolore mœſtitiave ulla. Objicere verò, fore ergò, ut Deus rebus externis indigeat, merum eſt Sophiſma. Deus res externas liberè creat, at, ubi finem ſibi aliquem, ſcilicet exercendæ bonitatis ſuæ, propoſuit, a ſapientia ſua jam determinatus eſt ad eligenda media, huic fini obtinendo aptiſſima. Hoc ſi *indigentiam* vocas, vocabulum illud accipis inſolito ſenſu, qui illud ab omni imperfectione expurgat, uti ferè fit, dum de ira Dei abſque adfectibus ſermo eſt.

Seneca nonnuſquàm dixit, Deum ſemel tantùm juſſiſſe, ſed ſemper parere, quia legibus, quas ſibi præſcribere voluit, obſequitur; *ſemel juſſit, ſemper paret.* Sed rectiùs dixiſſet, Deum jubere ſemper, & ei ſemper obtemperari; dum enim vult, naturæ ſuæ propenſionem ſemper ſequitur, & reliqua omnia voluntati ejus ſemper obſequuntur. Cumque voluntas illa ſemper eadem ſit, ipſe non poteſt dici parere, niſi illi, quam alias habebat. Interim quamvis voluntas ejus ſemper infruſtrabilis ſit, ſemperque feratur in optimum; malum tamen, & minùs bonum, quod ipſe reſpuit, non idcircò non eſt in ſe poſſibile; alioqui boni neceſſitas foret Geometrica (ut ita loquar) aut Metaphyſica, penituſque abſoluta; atque ita rerum contingentia peſſum iret, nec ullus foret electioni locus. Verum hoc genus neceſſitatis, qua contrarii poſſibilitas non tollitur, non, niſi per analogiam, neceſſitas adpellatur; ponitur autem reapſe in natura, non vi ſolius rerum eſſentiæ, ſed vi illius, quod extra & ſupra rerum eſſentias cadit, nimirùm vi divinæ voluntatis. Neceſſitas hæc moralis adpellatur, quia apud Sapientem neceſſarium & debitum æquivalent, &, ubi ſemper effectum illa ſortitur ſuum, uti fit in ſapiente perfecto, hoc eſt, Deo, neceſſitas felix dici poteſt. Quo propiùs ad illam accedunt creaturæ, eo propiùs ad perfectam felicitatem accedunt. Nec verò neceſſitatis ſpecies hæc eſt, quam vitare conantur homines, quaque moralitas, præmia laudeſque, deſtruuntur. Nam, quod ab illa inducitur, non evenit, quidquid agas, aut quidquid velis, ſed quia vis. Voluntas autem, cui benè eligere naturale eſt, majorem laudem meretur; & verò ſuam ipſa mercedem, videlicet ſupremam felicitatem, ſecum adfert.

Cumque hæc divinæ naturæ conſtitutio plenam ſui poſſeſſori delectationem tribuat, hinc etiam optima eſt, maximeque optanda creaturis, quæ omnes a Deo pendent. Si Dei voluntas principium optimi, tanquam legem, non ſequeretur, tunc vel in malum ferretur, quod eſſet peſſimum, vel ſaltem ad bonum malumque indifferens quodammodo foret, & a caſu duceretur: atqui voluntas, quæ a caſu ſe ſemper abripi ſineret, Univerſi

gubernationi non multò aptior foret, quàm fortuitus atomorum concurſus, omni divinitate ſublata. Et, quamvis Deus non, niſi quibuſdam caſibus, & quadantenùs, ſorti ſeſe committeret, (uti faceret, ſi non ſemper tenderet ad optimum, & ſi minùs bonum majori bono, hoc eſt, malum bono præferre poſſet; quandoquidem id, quod majus bonum impedit, malum eſt) nihilominus eo ipſo imperfectus foret æquè, ac id, quod eligit, nec fiduciam omnimodam mereretur. Quin tali caſu temerè, ac ſine ratione, ageret, & talis Univerſi adminiſtratio ſimilis eſſet teſſerariis illis ludis, in quibus diviſum imperium ratio ſibi cum ſorte vindicat. Ex his omnibus liquet, objectionem, quæ ſit contra electionem optimi, notiones liberi ac neceſſarii pervertere, & optimum ipſum nobis tanquam malum repræſentare, quod malignum eſt, aut ridiculum.

CON-

CONSIDERATIONES AD OPUS HOBBESII IN ANGLIA EVULGATUM, DE LIBERTATE, NECESSITATE, ET CASU FORTUITO,

ARGUMENTUM.

§. 1. *Hiſtoria certaminis inter* Hobbeſium *&* Bramhallum, *& occaſio Libri Hobbeſiani.* §. 2. *Ratio doctrinarum Hobbeſianarum.* §. 3. *Ejus ſententia de neceſſitate omnium rerum abſoluta rejicienda.* §. 4. *Quando* Hobbeſius *docet, nos habere adhuc aliquam poteſtatem in volitiones noſtras, indirectè ſcil. certitudinem eventuum, ipſamque adeò neceſſitatem, non impedire deliberationes, admonitiones, vituperia & laudes, pœnas & præmia, ſed eſſe media ad actiones producendas vel omittendas; rem pro libera declarari; ſi facultas ejus nulla re externa impediatur, libertate generaliter ſumta, quatenùs ad ſubſtantias intelligentes & non intelligentes adplicari poteſt, ſaniora & ſolidiora tradit.* §. 5. *Epitome Articulorum controverſorum, ex* Hobbeſii *Præfatione excerpta:* Ex uno *ſcil.* latere, 1. rectè *contendunt, non eſſe in præſenti hominis poteſtate, ſibi voluntatem, quam habere debeat, eligendi;* 2. *iterùm* præclarè, *caſum nihil producere, h. e. ſine cauſa vel ratione; ſed* 3. malè *adſerunt, omnes eventus habere cauſas ſuas neceſſarias, &* 4. malè, *voluntatem Dei imponere omnibus rebus neceſſitatem;* §. 6. Ex altero latere, *juxta* Hobbeſium, *contendunt,* 1. malè, *hominem non ſolùm eſſe liberum (abſolutè) ad eligendum, quidquid velit facere, ſed inſuper etiam ad eligendum, quidquid*

velit

velit velle; 2. benè, *si homo bonam actionem velit, concurrere Dei voluntatem cum voluntate ipsius, non secùs*; 3. malè, *voluntatem posse eligere, num velit velle, nec ne*; 4. malè, *res evenire casu sine necessitate*, 5. *initium* benè, *finis* malè *se habet in his*: *Quamquam Deus prævideat eventum futurum, tamen ipsum eventum non esse necessarium, cùm Deus res prævideat non ut futuras, & tanquam in suis causis, sed ut præsentes.* §. 7. *De doctrina Arminiana, in Belgio & Anglia magnos motus causante. Cit. Archiep.* Laud; Nic. Crellius; *Episcopi Iprensis adseclæ.* §. 8. *De duobus* Hobbesii *fontibus argumentorum*, Ratione & Auctoritate; *& quidem de primo fonte, nim.* Ratione; §. 9. *De altero fonte, scil.* Auctoritate, *ubi adlegantur loca Scripturæ S. pro* Hobbesio *militantia, & causam nostræ voluntatis ad Deum referentia.* §. 10. *Loca Scripturæ S. quæ illi videntur esse indifferentia, & dicere, hominem habere optionem agendi, si velit, aut non agendi, si nolit*; *Loca Hobbesianæ sententiæ contraria, quæ dicunt, voluntatem hominis cum voluntate Dei non consonare.* §. 11. *Responsa, quæ* Hobbesius *ad infringendam locorum contrariorum vim adfert, dissolvuntur.* §. 12. *Ostenditur*, Hobbesium *perperam habuisse cultum pro signo potentiæ ejus, qui colitur, cùm hæc sententia omni bonitate veraque justitia Deum exuat, ex eoque Tyrannum effingat*; *neque eludi hoc telum, dicendo, bonitatem esse partem potentiæ divinæ, ita namque eum terminis abuti, & distinguenda confundere*; *sic & justitiam Dei non cerni in potentia bona & mala conferendi, sed in voluntate ea secundùm rationem distribuendi, hoc est, in bonitate cum sapientia conjuncta*; *justitiam non pendere a legibus superiorum arbitrariis, sed ab æternis sapientiæ & bonitatis regulis cùm in Deo, tum in hominibus, &c.*

1. CUm Quæstio de Necessitate & Libertate juxtà cum iis quæstionibus, quæ indè dependent, aliàs celebrem inter *Hobbesium* & *Joannem Bramhallum*, Episcopum Derienſem, agitata esset vulgatis ab utraque parte Libris; operæ pretium judicavi, exhibere illius cognitionem distinctam (quamvis jam non una vice ejus a me injecta fuerit mentio) eoque magis, quòd hæc scripta *Hobbesii* Anglico duntaxat stylo exarata prostent hactenùs, hujusque Auctoris cogitata plerumque aliquid boni adferant & ingeniosi. Episcopus Derienſis & *Hobbesius*, cùm apud Marchionem, post Ducem de *Newcastle*, Anno MDCXLVI. Parisiis convenissent, de hoc argumento inter se decertare cœperunt. Disputatio satis moderatè continuabatur, sed, cùm Episcopus, missa paullo post ad Ducem de *Newcastle* commentatione aliqua, in votis haberet, ut *Hobbesius* ad respondendum permoveretur, dedit etiam is responsum, cum hac quidem cautione, ne illud luci exponeretur publicæ, quod homines indocti & malè morati facilè ad abusum trahere possent doctrinas, suis similes, quantumvis veras. Accidit interim, ut *Hobbesius* ipse responsum cum amico

quodam

quodam Gallo communicaret, ejusque gratia permitteret a juvene quodam Anglo in Gallicum idioma transfundi. Servabat hic Anglus exemplum autographi Anglici, &, imprudente Auctore, postea in Anglia typis committebat. Coactus ita est Episcopus ad responsionem, & *Hobbesius* ad iteratam exceptionem, omnesque has commentationes uno volumini plagularum 348. includere, Londini in 4. Anno MDCLVI. impresso, sub indice: *Quæstiones de Libertate, Necessitate, & Casu, illustratæ, & agitatæ inter Doctorem* Bramhallum, *Episcopum Deriensem, &* Thomam Hobbesium, *Malmesburiensem.* Altera prostat editio Anni MDCLXXXIV. in Opere, inscripto *Hobbs's Tripos*, in quo reperitur illius Liber de Natura humana, Tractatus de Corpore Politico, & de Libertate ac Necessitate, sed & responsio Episcopi, & iterata exceptio Auctoris, in illa frustrà quæretur. *Hobbesius* tractat hanc materiam solitâ ingenii & judicii præstantiâ: sed incommodum est, utramque partem minutis cavillationibus plurimum indulgere, uti fieri solet inter ludendum se inflammantibus. Episcopus multa cum vehementia loquitur, animoque quadantenus elato. *Hobbesius* contrà, non minore utens parsimonia, nimius fertur in contemtum Theologiæ, terminorumque Scholasticorum, quibus adhærentem viderat Episcopum.

2. Fatendum est, in *Hobbesii* opinionibus aliquid inesse, quod absurdum & defendi nescium. Contendit, doctrinas, divinitatem spectantes, penitùs a determinatione ejus pendere, qui summâ in civitate præditus est potestate, Deumque non magis bonarum, quàm malarum, actionum in creaturis causam esse (a). Vult, omnia, quæ Deus facit, esse justa, quia nullum habet superiorem, qui eum punire & cogere possit. Interim quandoque loquitur, quasi ea, quæ de Deo dicuntur, essent tantùm verba officiosa, hoc est, expressiones ad ipsum quidem honorandum, non verò cognoscendum, adcommodatæ. Quin & testatur, videri sibi pœnas malorum interitu eorum cessare debere, quæ ferè opinio Socinianorum

(a) Cel. Prof. Groninganus, *Nicol. Engelhardus*, in *Feriis* suis *Æstivis Groninganis Anni* 1733. *Tom. I. sect. I.* ad locum hunc (not. 1.) adnotat sequentia. „Memini, *ait*, me apud Theologos quosdam inter nostros non incelebres talia meditationum portenta legisse, licet ex alio principio, quàm Hobbesiano, originem traxerint, in hunc scil. labyrinthum incidunt, qui vires causarum secundarum veras negantes, Deum ubique quasi ex machina advocant, his quippe conveniunt illa verba, *actionem aliquam posse esse malam creaturarum respectu, sed bonam, si Deum ipsum auctorem respicias*, colunt illi Deum; quem imitari nefas esse ducunt, sapienti sat. p. 207. sqq. Quos sub verbis admodum obscuris atque ambiguis innuat Vir eruditus, penes alios sit judicium. Argumentum autem *de concursu Dei ad actiones* satis distinctè traditum in *Theodicæa*, & ampliùs tradetur in *Causa Dei.* Cæterùm rursus ad *Hobbesii* scripta laudamus & commendamus *Ricardi Cumberlandi* Disquisitionem Philosophicam *de Legibus Naturæ*, absurda Hobbesiana solidissimè destruentem; conf. hic eund. in *Corollariis*, §. XVIII.

eſt, ſed ipſe tamen adhuc longiùs progredi videtur. Philoſophia illius, dum ſuſtinet, ſola corpora eſſe ſubſtantias, parum cum providentia Dei, & animæ immortalitate, conſpirat. In aliis quidem argumentis rationi valdè conſentanea docet. Egregiè oſtendit, nihil caſu fieri, vel potiùs caſum nihil ſignificare aliud, quàm cauſarum, effectum producentium, ignorantiam, & ad quemlibet effectum requiri omnium conditionum ſufficientium, eventu anteriorum, concurſum; undè patet, ne earum quidem unicam abeſſe poſſe, ſi eventus debeat ſequi, propterea quòd conditiones ſunt; nec eventum non poſſe ſequi, ſi omnes illæ junctim præſto ſint, quia ſunt conditiones ſufficientes. Hoc idem eò recidit, quòd toties inculcavi, omnia fieri per rationes determinantes, quarum notitia, ſi eâ gauderemus, ſimul nobis exhiberet, cur res facta ſit, & cur non alio modo facta fuerit.

3. Verùm Auctoris hujus ingenium, ad paradoxa pronum, & cupidine aliis contradicendi abreptum, impulit eum quoque, ut exindè necteret conſequentias & expreſſiones præcipitatas & odioſas, quaſi cuncta fierent per abſolutam neceſſitatem. Contrà verò Epiſcopus Derienſis præclarè notavit in ſua Reſponſione ad Articulum XXXV. (pag. 327.) nihil indè ſequi, niſi neceſſitatem hypotheticam, qualem nos omninò tribuimus eventibus intuitu præſcientiæ divinæ, contendente interim *Hobbeſio*, vel ſolam Dei præſcientiam ſufficere ad ſtabiliendam neceſſitatem eventuum abſolutam; qua in ſententia aliàs hæſit *Wicleſus*, immo & *Lutherus*, dum *de ſervo arbitrio* ſcripſit, ſaltem verba eorum ita ſonabant (b). Verùm noſtro tempore ſatis conſtat, hanc neceſſitatis ſpeciem, quæ hypothetica adpellatur, quæque a præſcientia, aliiſve rationibus anterioribus,

(b) Satis ſuperque de hoc puncto diſputatum eſt in *Tentaminib. Theod.* Addit tamen laud. *Engelhardus*, (not. 3.) Etiamſi ita loquuti fuerint Reformatores, aliique Doctores ante Reformationem, qui Theologiæ Scholaſticæ & erroribus Pontificiorum ſeſe oppoſuerunt, non tamen impia *Hobbeſii* ſententia ipſis eſt adfingenda, firmiter tenebant inter finem & media interpoſitum a Deo talem eſſe nexum, ut non eveniat homini aliquid inevitabili neceſſitate, quidquid demùm ipſe faciat, cuilibet officium ſuum faciendum eſſe inculcabant, reliqua verò Deo committenda, agnoſcebant interea, vi divini decreti & præſcientiæ ab æterno certum eſſe, an homo officio ſuo functurus ſit ſatis, nec ne, in quo adſerto nihil omninò eſt, quod culpari meritò poſſit, ſcil. cum terminis *abſolutæ neceſſitatis* non illam jungebant notionem, quam poſtea *Hobbeſius*, aut *Spinoſa* junxerunt; aliud inſigne exemplum, quod oſtendit, quàm injurii eſſemus contra Majores noſtros, ſi verbis ipſorum ſignificatum apud recentiores quoſdam receptum adfingere vellemus, nobis præbet terminus *Contingentis*, diſputabant cum Scholaſticis, *num dentur circa rerum eventus verè contingentia?* quæſtionemque ſtrenuè negabant, non quòd veram rerum creatarum contingentiam eo ſenſu negarent, quo *Spinoſa* & *Hobbeſius* id faciunt, ſed quòd *caſum purum* ſimpliciter rejicerent, vide *Adnotationem ad Metaphyſicæ noſtræ* §. 337. ſi ad ſuperos redirent viri illi nunquam ſatis laudandi, quàm maximè proba-

bus, provenit, nihil habere, quod incutere timorem debeat, quod longè aliter comparatum foret, ſi res in ſe neceſſaria eſſet, & ita, ut oppoſitum implicaret contradictionem. Neque commodiùs fert *Hobbeſius* neceſſitatem moralem, quia reapſe omnia fiunt per cauſas phyſicas. Verùm enim verò jure meritoque obſervatur ingens diſcrimen, quod intercedit inter neceſſitatem, qua ſapiens ad bonam actionem obligatur, quæ moralis dicitur, quæque in Deo etiam locum reperit, & inter hanc neceſſitatem brutam, per quam *Epicurus*, *Strato*, *Spinoſa*, fortè & *Hobbeſius*, exiſtimarunt, exiſtere res ſine intelligentia & electione, adeoque ſine Deo, cujus profectò, ipſorum ſententia, nullatenùs indigemus, cùm juxta hanc neceſſitatem omnia exiſterent per propriam ſuam eſſentiam tam neceſſariò, quàm neceſſarium eſſet, duo & tria facere quinque. Atque hæc neceſſitas abſoluta eſt, quia omne id, quod ſecum vehit, evenire debet, quidquid facias: cum contra id, quod per neceſſitatem hypotheticam fit, vi ſuppoſitionis eveniat, quia nimirùm hoc illudve præviſum aut decretum, vel antecedenter factum fuit; neceſſitaſque moralis obligationem rationis includat, quæ in ſapiente nunquam ſuo effectu deſtituitur. Hæc neceſſitatis ſpecies felix & optanda eſt, quando quis rationibus probis permovetur ad agendum, uti agit; ſed neceſſitas cæca & abſoluta pietatem & diſciplinam moralem everteret.

4. Majore ſoliditate ſe commendat diſputatio *Hobbeſii*, quando concedit, actiones noſtras eſſe in poteſtate noſtra, ita ut faciamus id, quod volumus, ſi facultatem habeamus, nec quidquam impediat; interim tamen ſuſtinet, volitiones noſtras non ita in noſtra poteſtate eſſe, ut abſque aliqua difficultate, & pro beneplacito noſtro, dare nobis inclinationes poſſimus, & voluntates, quas habere lubuerit. Epiſcopus non ſatis adtentum tenuiſſe animum videtur ad hanc cogitationem, quam ne ipſe quidem *Hobbeſius* ſatis evolvit. Verum quidem eſt, nos habere aliquam adhuc poteſtatem in volitiones noſtras, ſed eam quidem ratione obliqua, non abſolutè & indifferenter. Explicavimus rem variis in locis hujus operis (c). Denique oſtendit *Hobbeſius* cum aliis, certitudinem eventuum, ipſamque adeo neceſſitatem, ſi quæ daretur in modo, quo actiones noſtræ a cauſis dependent, impedimento nobis non futuram, quo minùs adhiberemus deliberationes, exhortationes, vituperia & laudes, pœnas & præmia; quandoquidem illa proſunt, & permovent homines ad actiones vel producendas, vel omittendas. Quodſi itaque actiones humanæ eſſent neceſſariæ, per hæc certè media id ipſum forent. Sed explorata res eſt, dum hæ actiones non ſunt abſolutè neceſſariæ, & quodcumque fecerit quiſpiam, me-

probarent poſterorum ſuorum ſtudium; terminorum ſignificatus adcuratius conſti-tuendi; ut Atheiſmum eò feliciùs debellare poſſint. " p. 221. ſqq.

(c) Conf. *Theod.* §§. 326. 327. &c.

dia ista prodesse tantùm, ut actiones fiant determinatæ & certæ, uti reverâ sunt; cùm earum natura demonstret, ipsas necessitatis absolutæ incapaces esse. Satis probatam insuper notionem exhibet *libertatis*, in quantum ea accipitur sensu generali, ad substantias intelligentes & non intelligentes adplicabili; dicendo, rem pro libera declarari, si facultas ejus nullâ re externâ præpediatur. Sic aqua, aggere cohibita, effundendi se quidem facultatem habet, at libertatem non habet: cùm contrà ea ipsa facultate non polleat se supra aggerem elevandi, quamquàm in hoc casu ejus excursionem nihil impediret; nec re quadam externâ prohibeatur, quo minùs ad tantam altitudinem adscendat: verum, ut hoc fieret, ab altiore loco profluere deberet, vel aliarum aquarum accessione incrementum accipere. Ita captivus libertate, ægrotus verò progrediendi virtute, destituitur.

5. Invenitur in Præfatione *Hobbesii* momentorum controversorum epitome; ea hic adferam, addito brevi judicio. EX UNO LATERE (ait) *contendunt, non esse in præsenti hominis potestate, sibi voluntatem, quam habere debeat, eligendi.* Hæc BENE dicuntur, præsertim intuitu voluntatis præsentis: homines objectâ voluntate, non verò voluntates suas præsentes, eligunt. Proficiscuntur illæ a rationibus & dispositionibus. Interim tamen verum manet, quæri sibi novas rationes posse, & successu temporis etiam novas sibi dispositiones dari; atque hac viâ tandem procurari sibi voluntas potest, quam quis non habebat, quamque e vestigio sibi imperare non valebat. Res (ut comparatione ipsius *Hobbesii* utar) se habet perindè atque fames, vel sitis: nunc quidem penes me non stat esurire, aut non esurire, sed stat tamen penes me edere, aut non edere. Interim, quod ad tempus futurum, a mea pendet voluntate esurire, aut famem hac aut illâ diei horâ prohibere, si nimirum cibos anteà capessivero. Hac igitur viâ pravæ sæpiùs voluntates vitantur: &, quanquam *Hobbesius* in iterata sua responsione dicat, n. 14. pag. 138. leges solere pronunciare, debes hoc facere, aut debes hoc illudve omittere, nunquam verò, debes hoc velle, aut debes hoc non velle; manifestum tamen est, falli ipsum intuitu Legis divinæ, dicentis, *Non concupisces*: licet hæc quidem interdictio primos motus non respiciat, qui sunt involuntarii. Contendunt 2. *casum* (Anglicè *chance*) *nihil producere.* Hoc est, sine causa vel ratione; perquàm BENE, consentio, si sermo est de casu reali. Fortuna namque & casus tantùm sunt adparentiæ, vel ab ignorantia causarum, vel abstractione inde facta, pullulantes. 3. *Omnes eventus habere causas suas necessarias.* MALE: habent illi causas suas determinantes, quibus eorum ratio reddi potest; sed hæ non sunt causæ necessariæ. Oppositum fieri posset, nec implicaret contradictionem. 4. *Voluntatem Dei facere necessitatem omnium rerum.* MALE: Voluntas Dei nihil, nisi res contingentes, producit, quæ potuissent se habere aliter, cùm tempus, spa-

ſpatium, & materia, ad omne genus figurarum ac motuum ſint indifferentia.

6. EX ALTERO LATERE (juxta *Hobbeſium*) contendunt. 1. *hominem non ſolùm eſſe liberum* (abſolutè) *ad eligendum, quidquid velit facere, ſed inſuper etiam ad eligendum, quidquid velit velle.* Hæc MALE dicuntur; nemo eſt dominus abſolutus ſuæ voluntatis, ut ſine aliquo medio, & adhibita ad id induſtria, eam derepente mutare poſſit. 2. *Homo ſi bonam actionem velit, Dei voluntatem cum ipſius voluntate concurrere, ſin ſecùs, non.* BENE hæc docentur, ubi ſenſus eſt, Deum actiones malas non velle, quamvis eas velit permittere, ne quid eveniat, quod ſit iis ipſis peccatis deterius. 3. *Voluntatem poſſe eligere, num velit velle, nec ne.* MALE, intuitu volitionis præſentis (d). 4. *Res evenire ſine neceſſitate, caſu.* MALE; quod evenit ſine neceſſitate, non ideò evenit caſu, hoc eſt, ſine cauſis & rationibus. 5. *Quanquàm DEUS prævideat, eventum futurum, tamen id, quod evenit, non eſſe neceſſarium, cùm Deus res prævideat, non ut futuras, & tanquàm in ſuis cauſis, ſed ut præſentes.* Initium horum verborum BENE, finis MALE ſe habet. Meritò admittitur neceſſitas conſequentiæ, at ſine ratione greſſus promovetur ad quæſtionem, quo pacto futurum Deo ſit præſens: nihil enim obſtat neceſſitas conſequentiæ, quo minùs eventus, ſeu conſequens, in ſe ſit contingens.

7. Perſuadet ſibi Auctor noſter, doctrinam, ab *Arminio* reſuſcitatam, cùm ea in Anglia faventes offendiſſet Archiepiſcopum *Laudium* (e) & Aulam, promotioneſque inſuper Eccleſiaſticæ alicujus momenti non, niſi iis, collatæ fuiſſent, qui ab his partibus ſtabant, anſam inter alia præbuiſſe turbis, quibus factum, ut ipſe & Epiſcopus, exules, Lutetiæ Pariſiorum apud Marchionem *de Newcaſtle* ſe invicem conveniſſent, mutuumque certamen iniiſſent. Nolo ego omnes probare actiones Archiepiſcopi *Laudii*, qui merita habuit, nec fortaſsè bonâ voluntate caruit, ſed qui plus, quàm ſatis erat, Presbyterianos urſiſſe videtur. Interim dici poteſt, turbas, tam in Belgio, quàm in Magna Britannia, ex parte ſuam debere originem nimis magnæ Rigidorum intolerantiæ: quin & adſeri poteſt, defenſores decreti abſoluti non minorem certè rigorem exercuiſſe, quàm alios, cùm in Hollandia adverſarios ſuos auctoritate Principis *Mauritii* oppreſſiſſent,

(d) Conf. *Theod.* §. 51.

(e) *Wilhelmus Laud*, Archiep. Cant. A. 1513. d. 7. Oct. natus, & A. 1645. d. 10. Jan. capite truncatus, cùm à Presbyterianis adcuſaretur, ipſum religionem Papiſt. introducere voluiſſe: v. *B. Andr. Caroli* Memorabilia Eccleſ. criminationes & innocentiam viri prolixè docentia, ad A. 1644. L. V. p. 1062. & ad A. 1697. L. X. p. 773. ſq. & quæ citat, *Acta Erud.* ad A. 1696. p. 139. 142. ſeq. & *Epiſtola ipſius Laudii*, durantibus inteſtinis motibus, ad Paſtores & Profeſſores Helveticos exarata A. 1639. m. April. quæ exſtat in *Er. virorum Epp. Eccleſ. & Theol.* ſuprà cit. p. 749.

turbaſque, Regi *Carolo I.* funeſtas, in Anglia aluiſſent. Enimverò hæc vitia ſunt hominum, non doctrinarum: nec adverſarii majore in eos æquitate utuntur, quemadmodum ſeveritas, in Saxonia adverſus *Nicolaum Crellium* (f) exercita, Jeſuitarumque agendi ratio adversùs Epiſcopi Iprenſis adſeclas (g), teſtantur.

8. *Hobbe-*

(f) Cel. *Engelhardus* l. cit. (not. 7.) Non ingratum fore Lectoribus ſpero, ſi, quæ *Nicolaum Crellium* reſpiciunt, paucis expediam. Erat *Nic. Crellius*, J. U. D. & *Chriſtiani* I. Electoris Saxoniæ Cancellarius, Vir omninò doctiſſimus, in odium incurrit Lutheranorum, quod *Calvini* placitis addictus eſſet, neque proindè per *Formulam Concordiæ* conſtringi ſeſe pateretur, hincque factum eſt, ut poſt obitum *Chriſtiani* I. 17. Novembr. A. 1591. in carcerem conjectus, integroque decennio inibi detentus, 9. Octobr. 1601. capite fuerit truncatus. Capita adcuſationum erant, 1. Quòd contra fidem, Electori datam, negotiis Religionis ſeſe immiſcuerit. 2. Quòd lites inter Electorem & Nobiles Saxoniæ ſeminaverit juris venandi reſpectu. 3. Quòd cum Rege Galliæ, inſciis reliquis Electoris Conſiliariis, conſilia iniverit Imperio Romano Germanico inimica. Accedebat, quòd Miniſtros Lutheranos acerbiùs tractaſſe dictus fuerit. Tantum erat odium erga hunc virum, ut ſequenti epitaphio dignus fuerit habitus: *A Deo, pro Juſtitia, Chriſtianus II. D. 6. Dux & Elector Saxoniæ, ſupplicio de hoſte pacis, & quietis publicæ turbatore, ſecundùm Leges ſumpto, Patre Patriæ & Cæſare juſtè vindicante, in pœnæ memoriam, audaciæ terrorem, atque ſceleratis in exemplum. Rom. XIII. Die Obrigkeit trægt das Schwerd nicht umſonſt. Time Deum, Honora Cæſarem*, p. 237. Laud. *Andr. Carolus* ad A. 1601. L. I. pag. 26. *Nic. Crellius*, &c. quòd, inſigni uſus perfidia, molitus talia fuerat, quæ viſa ſunt Electoribus intolerabilia, & religioni fraudem fecerat, Dreſdæ ultimo ſupplicio adfectus eſt, poſtquam actio decennium duraſſet, ſæpiùs viſa & reviſa in aula Cæſarea. V. ſermonem funebr. a *Nicol. Blumio* habitum, typis excuſum Tubingæ, ubi pag. 64. memoratur, *Siberum*, Scholæ Grimmenſis Rectorem, *Crellio*, cùm ejus adhuc diſcipulus eſſet, prædixiſſe, Tu eris aliquando peſtis Patriæ! Conf. *Spen.* ſyllog. geneal. 133. *Hutt.* Conc. 1258. "

(g) *Engelhardus* l. c. (not. 8.) „Opus eſſe haud videtur, ut, quæ *Cornelium Janſenium* & *Janſeniſtas* ab una parte, ab altera verò parte *Jeſuitas* reſpiciunt, hic doceam, cùm ea res tam nota ſit, quàm quæ notiſſima: Unicum moneo, poſt obitum *Janſenii* occaſionem præcipuè controverſiæ adeò celebri dediſſe hujus Epiſcopi librum, *Auguſtinum* dictum, quem ante obitum ſuum in manus depoſuit *Janſenius* celebris *Liberti Fromondi*, qui cùm hunc Librum, præfixa Biographia Auctoris, in lucem emiſiſſet, urgentibus *Jeſuitis*, quinque in eo præcipuè articuli fundamentales condemnati, & in hæreſium numerum relati ſunt ab *Urbano VIII.* A. 1641. deindè ab *Innocentio X.* A. 1653. tandem ab *Alexandro VII.* A. 1657.

Propoſitiones damnatæ hæ ſunt: *Prima*: Quorundam Dei præceptorum obſervatio hominibus juſtè volentibus & conantibus impoſſibilis eſt. *Secunda*: Interiori gratiæ in ſtatu naturæ lapſæ nunquàm reſiſtitur. *Tertia*: Ad merendum & demerendum in ſtatu naturæ lapſæ non requiritur in homine libertas a neceſſitate, ſed ſufficit Libertas a coactione. *Quarta*: Semipelagiani admittebant prævenientis gratiæ interioris neceſſitatem ad ſingulos actus, etiam ad initium fidei, & in hoc erant hæretici, quòd vellent eam gratiam talem eſſe, cui poſſet humana voluntas obſiſtere vel obtemperare. *Quinta*: Semipelagianum eſt, dicere Chriſtum pro omnibus omninò hominibus mortuum eſſe, aut ſanguinem fudiſſe. " p. 238.

8. *Hobbesius* adnotat post *Aristotelem*, duos esse fontes argumentorum: Rationem & Auctoritatem. Quod ad Rationem, ait, se admittere rationes, ab adtributis DEI petitas, quas argumentativas adpellat, quarum notiones concipi possunt; at contendit insimul, dari alias, quæ nullatenùs concipiuntur, quæque locutiones tantùm sunt, quibus Deum honorari nobis persuademus. Verùm haud intelligo, quo pacto Deum honorare queamus locutionibus nihil significantibus. Forsan *Hobbesio*, uti *Spinosæ*, Sapientia, Bonitas, Justitia, tantùm sunt fictiones intuitu Dei & Universi; cùm causa primitiva, juxta eorum mentem, agat ex necessitate suæ potentiæ, non verò ex electione suæ sapientiæ; cujus quidem sententiæ falsitatem satis superque monstravi. Videtur *Hobbesius* se satis explicare noluisse, veritus, ne alios offenderet, in quo quidem laudem meretur. Hanc quoque ob rationem, uti ipse fatetur, noluit emanare in publicum, quod Parisiis inter ipsum & Episcopum gestum fuit. Addit incongruè dici, fieri aliquam actionem, quam Deus fieri nolit, cùm revera hoc idem sit, ac si dixeris, Deum potentiâ carere. Sed & pergit insimul, non minùs incongruè dici contrarium, & statui, ipsum velle malum, cùm hoc illius venerationi detrahat, ipsumque proscindere videatur tanquam eum, qui non satis habeat bonitatis. Existimat itaque, dicere in his argumentis veritatem haud convenire, neque id sine ratione pronunciaret, si veritas in paradoxis istis opinionibus, ab ipso prolatis, cerneretur; videtur enim, ni fallor, juxta mentem hujus Auctoris, Deum carere bonitate, vel potiùs, id, quod Dei nomine insignit, nihil esse, nisi cæcam collectarum rerum materialium naturam, agentem juxta leges mathematicas, necessitate quadam absoluta, quemadmodum atomis usu venit in systemate *Epicuri*. Quòd si Deus ita moratus esset, uti quandoque sunt Magnates in hac terra, inconsultum foret omnes pandere veritates, ad ipsum pertinentes: sed Deus homini non adsimilatur, cujus consilia & actiones sæpiùs occultari debent; ex adverso potiùs licitum est, & rationi conforme, consilia actionesque DEI ebuccinare, cùm semper sint pulchræ & laudabiles. Itaque veritates, ad divinitatem pertinentes, sine damno semper panduntur, saltem quoad offensionis metum, & putem a nobis esse explicatum viâ Rationi consentaneâ, nec a pietate abludente, quo pacto concipere quis debeat, voluntatem Dei habere suum effectum, & concurrere ad peccatum, salvâ suâ & sapientiâ & bonitate.

9. Quod auctoritates concernit, ex sacris Pandectis depromtas, *Hobbesius* eas in tria genera dispescit; aliæ, inquit, a meis stant partibus, aliæ sunt neutrarum partium, aliæ denique a partibus adversarii mei stare videntur. Loca, quæ pro sua militare sententia autumat, causam nostræ voluntatis ad Deum referunt. Verbi gratia Gen. XLV. 5. ubi *Josephus* adloquitur fratres suos, *Nolite adfligi & ægritudine confici, quòd me vendidistis huc abducendum, Deus namque præmisit me vobis, ad conservandam vitam vestram*: & vers. 8. *Non vos me deduxistis in hunc locum, sed Deus.*

Deus. Et Deus dicit Exod. VII. 3. *Indurabo cor* Pharaonis. Et *Moſes* ait Deuter. II. 30. *At* Sihon, *Hesbonitarum Rex, interdixit nobis tranſitu per terram ſuam. Nam Dominus, Deus tuus, induravit animum ipſius, & obfirmavit cor ipſius, ut eum in manus tuas traderet.* Et *Davides* fatetur de *Simei*, 2. *Sam.* XVI. 10. *Sinite exſecrari, nam Dominus ei dixit, exſecrare in caput* Davidis, *& quiſnam ei dicet, quare hoc feciſti?* Et 1. Reg. XII. 15. *Rex* (Roboam) *non audivit populum, ita namque direxerat Dominus.* Joh. XII. 16. *Illius eſt & is, qui aberrat, & is, qui aberrare facit*: v. 17. *Senſum aufert Judicibus*: v. 24. *Animum aufert populorum ducibus, eoſque errare facit in deſertis.* v. 25. *Reddit eos titubantes, uti homines ebrios.* De Aſſyriorum Rege dicit Deus, *Eſai.* X. 6. *Mittam eum contra populum, ut magnam exerceat expilationem, eumque proterat, tanquam lutum in plateis.* Et *Jeremias* ait, *Jerem.* X. 23. *Novi, Domine, viam hominis non ab ipſo pendere, nec in poteſtate ejus eſſe, qui ambulet, greſſuſque ſuos dirigat.* Et Deus dicit, *Ezech.* III. 20. *Si juſtus a juſtitia ſua deflectat, perpetretque iniquitatem, ſcrupulum ipſi objiciam, ut moriatur.* Et optimus Servator ait, *Joann.* VI. 44. *Nemo poteſt venire ad me, niſi quem Pater, qui miſit me, trahat.* Et *S. Petrus* Act. II. 23. *Jeſum, conſilio definito & providentiâ Dei traditum, comprehendiſtis.* Et Act. IV. 27. 28. Herodes & Pontius Pilatus, *cum Gentibus & populo Iſrael, congregaverunt ſe, ad faciendum omnia, quæ manus tua, & conſilium tuum, anteà determinaverant debere fieri.* Et *S. Paulus*, Rom. IX. 16. *Non igitur eſt volentis, nec currentis, ſed Dei miſereſcentis.* Et v. 18. *Miſeretur itaque, cujus vult, & indurat, quem vult.* v. 19. *Sed dices mihi, cur de nobis tandem queritur? quis eſt, qui ipſius voluntati reſiſtere queat?* v. 20. *Quin immò, quis es, ô homo, qui cum Deo litigare audeas? Num res formata dicet auctori ſuo, cur me ita feciſti?* Et 1. Cor. IV. 7. *Quis eſt, qui te alteri prætulerit, & quid habes, quod non acceperis?* Et 1. Cor. XII. 6. *Diverſæ ſunt operationes, ſed unus idemque eſt Deus, qui operatur omnia in omnibus.* Et Epheſ. II. 10. *Nos ipſius opus ſumus, creati in Jeſu Chriſto ad bona opera, quæ Deus præparavit, ut in iis ambulemus.* Et Philipp. II. 13. *Deus eſt, qui in vobis producit & velle & perficere juxta beneplacitum ſuum.* Adjungi his locis poſſunt cuncta ea, quæ Deum faciunt auctorem omnis gratiæ, omniumque bonarum inclinationum, uti & cuncta ea, quæ nos pronunciant quaſi mortuos in peccato.

10. Ecce tibi nunc loca, quæ a nullis ſtare partibus *Hobbeſius* exiſtimat. Ea ſunt, in quibus Scriptura ſacra dicit, hominem habere optionem agendi, ſi velit, aut non agendi, ſi nolit. Exempli gratiâ, Deut. XXX. 19. *Teſtes hodie, Cœlum & Terram, contra vos provoco, quòd vobis propoſuerim vitam & mortem: elige igitur vitam, ut vivas, tu & poſteritas tua.* Et Joſ. XXIV. 15. *Eligite hodie, cuinam ſervire velitis.* Et Deus ait Prophetæ *Gad*, 2. *Sam.* XXIV. 12. *Vade, dic* Davidi: *ita dixit Dominus: tria contra te adfero. Elige unum ex tribus, quod tibi faciam.* & *Jeſai.* VII. 16.

Uſque

Usque dum puer didicerit malum rejicere, & bonum eligere. Denique loca, quæ *Hobbesius* fatetur videri sententiæ suæ contraria, sunt omnia ea, in quibus animadvertitur, voluntatem hominis cum voluntate Dei non consonare, veluti Jesai. V. 4. *Quid amplius cum vinea mea faciendum restat, quod non fecerim? cur igitur speravi, ipsam uvas prolaturam, & protulit racemos agrestes?* Et Jerem. XIX. *Ædificarunt* Bahali *excelsa, ad infantes suos igni tradendos in holocausta* Bahali, *quod non præcepi, de quo non locutus sum, & quod nunquam cogitavi.* Et Hoseæ XIII. 9. *O Israel, tua destructio a te ipso provenit, sed auxilium tuum in me residet.* Et 1. Tim. II. 4. *Deus vult omnes homines salvari, & ad veritatis cognitionem pervenire.* Fatetur, se multò plura adhuc loca alia adferre potuisse, uti ea, quæ indicant, Deum non velle iniquitatem, velle salutem peccatoris, & generatim omnia ea, quæ declarant, Deum præcipere bonum, & vetare malum.

11. Ad hæc loca respondet, Deum non semper velle id, quod præcipiat, veluti dum *Abrahamo* præcepit sacrificare suum filium; voluntatemque ipsius revelatam non semper esse ipsius voluntatem plenam aut decretum, uti dum *Jonæ* revelavit, fore, ut Ninive pereat intra quadraginta dies. Addit etiam, si dicatur, velle Deum salutem omnium, hoc tantummodò significare, præcipere Deum, ut omnes faciant ea, quæ ad salutem requiruntur: cumque Scriptura dicat, Deum aversari peccatum, id significare, ipsum velle peccatum punire. Cætera verò refert *Hobbesius* ad modos loquendi humanos. Verùm enim verò respondebitur ipsi, indignum Deo esse, revelatam ipsius voluntatem opponere ejusdem voluntati veræ: monitum, quod per *Jonam* Ninivitis dedit, fuisse potiùs interminationem quandam, quàm prædictionem, subintellecta impœnitentiæ conditione, quo etiam sensu Ninivitæ id acceperint. Dicetur etiam, Deum quidem, sacrificium filii *Abrahamo* imperantem, obsequium illius voluisse, minimè verò actionem ipsam, quam impedivit, obtento ejus obsequio, quia actio in se ipsa omnem volendi propensionem excluſit. Aliter verò sentiendum de actionibus, quas indicat reapse velle, quæque reverâ sunt dignæ, quæ suæ voluntatis objectum constituantur. Hujusmodi est pietas, charitas, & omnis actio virtuti conformis, a Deo præcepta; hujusmodi est omissio peccati, quod a divina perfectione multò est alienissimum. Longè igitur satius est, explicare voluntatem Dei ratione, quam secuti sumus in hoc Opere: ita dicemus, Deum, virtute summæ suæ bonitatis, in antecessum seriam habere inclinationem producendi, aut productum videndi & faciendi omne bonum, omnemque actionem laudabilem; impediendi item, aut impeditum videndi & faciendi omne malum, omnemque pravam actionem; sed hac ipsâ bonitate, sapientiæ infinitæ junctâ, omniumque etiam inclinationum præviarum & particularium versùs quodlibet bonum, & cujuslibet mali prohibitionem,

concurſu, determinari ad producendam ideam omnium poſſibilium optimam; in quo voluntas ipſius finalis & decretoria conſpicitur; cumque hæc optimi idea ita ſit comparata, ut bonum inibi obvium, ad inſtar lucis, debeat intendi atque elevari opacitate alicujus mali, bono ipſo ſine comparatione inferioris, Deum excludere hoc malum non potuiſſe, neque introducere quædam bona, ab idea illa excluſa, niſi vim facere ſummæ ſuæ perfectioni voluiſſet; hancque ob cauſam dicendum, ipſum permiſiſſe peccatum alienum, quia aliàs ipſe actionem, quovis creaturarum peccato pejorem, commiſiſſet.

12. Video certè, Epiſcopum Derienſem iteratæ Reſponſionis ſuæ Articulo XV. (p. 153.) non ſine ratione monere, ſententiam adverſariorum pietati officere, propterea quòd omnia ad ſolam Dei potentiam referunt, *Hobbeſiumque* perperam habuiſſe honorem, ſeu cultum, pro ſigno potentiæ illius, quem honoramus, cùm & poſſit & debeat inſuper agnoſci & honorari ſapientia, bonitas, juſtitia, aliæque perfectiones. *Magnos facilè laudamus, bonos libenter*; hanc opinionem, quæ omni bonitate, omnique verâ juſtitiâ Deum exuit, quæ eum tanquam Tyrannum repræſentat, poteſtate abſolutâ utentem, ab omni jure, omnique æquitate, independentem, innumeraſque condentem creaturas ad æternas miſerias, eo tantùm fine, ut potentiam ſuam manifeſtare poſſit; hanc, inquam, opinionem malitiæ hominum quàm maximè velificari, eaque receptâ, non alio opus eſſe in mundo diabolo, ad homines mutuâ ſimultate inter ſe & cum Deo collidendos, quemadmodum a ſerpente factum, dum *Evæ* perſuaſit, Deum, fructum arboris prohibendo, illius bonum nequaquam intendiſſe. Evitare conatur hunc ictum *Hobbeſius* in iterata ſua Exceptione, (p. 160.) ubi dicit, bonitatem eſſe partem potentiæ divinæ, hoc eſt, eſſe potentiam ſe reddendi amabilem. Hoc verò eſt abuti vocabulis ope alicujus receptaculi, & confundere id, quod diſtinguendum; & ſanè, ſi Deus bonum creaturarum intelligentium non intendiſſet, ſi nulla alia juſtitiæ principia habet, quàm ſolam ſuam potentiam, quæ eum ad producendum permovet vel modo arbitrario, quidquid caſus ipſi repræſentat, vel neceſſariò, quidquid fieri poteſt, ita ut nulla adſit electio in boni ratione fundata, qui reddere ſeſe amabilem poteſt? Siſtunt igitur hæc doctrinam vel potentiæ cæcæ, vel poteſtatis arbitrariæ, qua pietas peſſum it: altera namque tollit principium intelligens, ſeu providentiam divinam, altera verò Deo adtribuit actiones, malo principio convenientes. Juſtitia in Deo, ait *Hobbeſius* (p. 161.) nihil aliud eſt, quàm potentia, qua fulget, quamque exercet, bona & mala diſtribuendo. Miror quàm maximè hanc definitionem, ea non cernitur in potentia, bona & mala diſtribuendi, ſed in voluntate, ea ſecundùm rationem diſtribuendi, hoc eſt, in bonitate, ſapientiam ducem habente, quæ propriè conſtituit juſtitiam Dei. Verum, ingerit, juſtitia in Deo talis non eſt, qualis in homine, qui

qui juſtus tantùm eſt per obſervationem legum, a ſuperiore ſuo latarum. Fallitur iterùm in hoc *Hobbeſius* æquè ac *Pufendorfius*, eum ſecutus; *juſtitia* minimè pendet a legibus ſuperiorum arbitrariis, ſed ab æternis ſapientiæ & bonitatis regulis cùm in Deo, tum in hominibus (h). Eodem loco contendit *Hobbeſius*, ſapientiam, quæ Deo tribuitur, non conſiſtere in diſcuſſione logica relationis mediorum atque finium, ſed in adtributo quodam incomprehenſibili, naturæ cuidam incomprehenſibili, ad honorandam illam, collato. Videtur velle dicere, eſſe aliquid neſcio quid, adtributum alicui neſcio quid, immò eſſe qualitatem aliquam chimæricam, ſubſtantiæ chimæricæ tributam, ad terrendos & detinendos populos cultu, quem ei offerunt. Etenim reverâ *Hobbeſius* vix, ac ne vix quidem,

(h) *Engelhard.* l. c. (not. 10.) Nullum omninò dogma monſtroſius eſt illo, quo, negatâ intrinſecâ actionum moralitate, earum honeſtas & turpitudo ex inſtituto ſive a voluntate Legislatoris deducitur. Error ſine dubio ex eo ortum traxit inter recentiores, (de Veteribus enim quibuſdam Gentilibus Philoſophis, uti de *Theodoro*, *Archelao*, *Ariſtippo*, loqui ſuperſedeo) quòd ad principia Metaphyſica animum non debitè adverterint, nullaque erat ratio, quare *Pufendorfius* a *Grotio* diſſenſerit, quod ſi enim α. res omnes, quæ exiſtunt, a divina voluntate dependeant, ſolius exiſtentiæ non verò eſſentiæ quoque reſpectu; atque β. dentur actiones idealiter & antecedenter ad divinam voluntatem ſpectatæ, quæ ita comparatæ ſunt, ut ſtatum ſubjecti agentis perficiant, aut deteriorem reddant; & γ. impoſſibile ſit, Deum vi bonitatis & ſapientiæ ſuæ non intendere bonum creaturarum ſuarum, ſequitur omnino δ. rationem bonitatis, aut pravitatis, actionum non a voluntate Dei ſimpliciter, ſed altiùs ab intellectu ſcil. divino arceſſendam eſſe, quia in ipſis rerum eſſentiis fundatur; Interim ε. quia Deo liberum fuit, his potiùs creaturis, quàm aliis quibuſcumque, exiſtentiam largiri, hac ſua voluntate ſtabilivit quoque Deus *Naturæ Legem*, quæ in pluribus locum non habuiſſet, ſi alias creaturas condidiſſet legis alicujus capaces, ſed quarum alia fuiſſet conditio, aliud e. g. corpus aliter organizatum, &c. Legis ergò Naturæ, quæ inter homines jam obtinet, *Principium eſſendi* Deus eſt *tam* quatenùs antecedenter ad ſuam voluntatem intelligit, quid cuilibet creaturarum in quolibet ſtatu & conditione conducat, *quàm* quatenùs etiam vult, ut hæ potiùs, quàm aliæ quæcumque creaturæ, exiſtant, & veritatibus æternis in ipſarum eſſentiis fundatis convenienter vivant.

Quæ ut eo rectiùs intelligantur, ſint duæ propoſitiones: *Exiſtunt homines:* & altera: *Luxuriâ & intemperantiâ vires mentis & corporis debilitantur, abſtinentia autem & ſobrietate conſervantur, adeoque intemperantia & luxuria vitioſæ & turpes, abſtinentia autem & ſobrietas laudabiles & honeſtæ ſunt.* Quis non videt, propoſitionem *priorem* planè arbitrariam eſſe, & ab inſtituto Creatoris unicè dependere; *Poſteriorem* autem inter æternas veritates referendam eſſe, cùm omninò veriſſima maneat, ſive homines exiſtant, ſive non exiſtant, neque enim propter divinam voluntatem huic propoſitioni ſua conſtat veritas, ſed illam jam habet in ideis divini intellectûs antecedenter ad divinam voluntatem, qui ergò negat intrinſecam actionum quarundam honeſtatem & turpitudinem, ad principia Metaphyſica haud debitè adtendit. Cæterùm ex dictis, patet, quare *principium cognoſcendi* Juris Naturæ in ipſius hominis eſſentia quærèndum ſit, & quænam proindè cognitio requiratur in eo, qui *Juriſprudentiam Naturalem*, methodo ſcientifica pertractandam, ſuſcipit. << pag. 254-257.

aliam de Deo, ejusque sapientia, opinionem fovere potest, ut qui substantias duntaxat admittit materiales (i). Quodsi in vivis adhuc esset *Hobbesius*, nollem ipsi tribuere sententias, quæ ipsi possent detrimento esse; verùm tamen ab illis liberare virum planè difficile est: fortasse mutavit mentem annis insequentibus, ad magnam enim ætatem vivendo adscendit, ita ut speraverim, errores auctori suo fatales non fuisse (k). Cùm

(i) Ad ea, quæ hic monet, *Engelhardus*, l. c. (not. 11.) conf. *Theod.* §. 172. *Ill. Bilfingeri* Dilucidd. §. XXXVII. Ait nim. „ Animadvertere id debuisset *Phil. Thümmigius*, id quod si fecisset, non adeò benigna de *Hobbesio* sentire sese debere facile perspexisset, dum in *Dissert. de genuina & completa necessarii notione* §. 7. (Exstat illa in ejus Meletematis, pag. 183.) inquit: „ Acris ingenii Vir & Philosophus insignis, *Thomas Hobbesius*, a multis absolutæ rerum necessitatis defensor circumfertur. Etenim cùm *impossibile* esse propugnaret, quidquid non evenit, ejusdem cum *Spinosa* furturis statim habebatur. Enimverò si æquitatis & veritatis studiosos gerere nos velimus, mitiori judicio, nec ob id tantâ nominis maculâ dignus videtur. Impossibile esse dicit, quidquid non evenit, quia nunquam fit, ut omnia rei non futuræ requisita simul existant, sine quibus tamen res existere non potest. At quis non capit id impossibilitatem duntaxat hypotheticam probare, cùm certum sit, rem aliquam, si conditio ad ejus existentiam requisita desit, existere non posse. Enimverò uti rem aliquam, etsi non existat, existere posse evidens est, ita pariter nemo non admittet, esse posse requisitas ad illam conditiones, etsi non existant. " (p. 187.) Eodem quippe orthodoxiæ colore impia *Spinosæ philosophemata* incrustari facilè posse observabit, qui, quæ suprà pag. 27. (*v. Caus. Dei* §. 7. *& adnotat.*) & seqq. ex *Spinosa* a nobis adlata sunt, adtento animo perlegit: Hujus farinæ homines, qualis *Hobbesium* fuisse constat, patrocinio indigni meritò habentur, quippe

Causa patrocinio non bona pejor erit.

Ipse certè ill. *Johns Comes Rocestrienſis*, dum viveret, inter Atheos tam benè cognitus, in lecto suo emortuali ad saniorem mentem conversus, fassus omnino est: *Ex philosophematibus Hobbesianis suam se impietatem hausisse.* Vide Sermonem funebrem ea occasione habitum a Rev. *Roberto Parsons.* " p. 257, 258. Confer ad hoc judicium *Nic. Hier. Gundlingii* Observ. select. Tom. I. Observ. II. *Gundlingiana*, XIV. stück, p. 309. sqq.

(k) Quæ ad hæc verba adnotat *Engelhardus*, l. c. (not. 12.) nos non morabuntur, ut quibus ex iis, quæ & in vita ipsius, & in ipso Tentaminum opere, de *Leibnitio* didicimus, certè stat de ejus sobrietate sententia. Exclamat autem ille: At! quid quæso cum salute aut condemnatione hominum negotii tibi est, *Leibniti?* Si ipsemet Religionis contemptor *falsa existimes ea, quæ de Inferis memorantur, diversa loca a piis impia & formidolosa habere*, uti *Catonem* memini *Jul. Cæsari* apud *Sallustium* exprobrare in *Conjuratione Catilin.* Sed salva res est, meliore jure de te sperare possumus, errores, quos habuisti, homo enim eras, & humani nihil a te alienum esse putabas, apud Deum misericordem propter merita Christi θεανθρωπε, in quo agnoscebas benedici debuisse omnes gentes (vid. *Causa Dei.* §. 49.) tibi in condemnationem non cessisse, sed te inhabitare illa loca, ubi..... *sancta virorum agmina, pulvereum quæ dedignantia censum, divitias* (Christe) *petiere tuas.*

Et, ut finem imponam, quàm maximè in *Leibnitium* quadrare mihi videntur verba *Serenissimi Principis Landgravii Hassiæ, Ernesti*, quibus suum de celeberrimo Theologo, *Joanne Ludovico Fabritio*, judicium expressit: „ *A Catholicis* æquè ac Protestantibus, qui suis indulgebant adfectibus, interim tamen re ipsâ plerumque rerum pla-

nè

Cùm verò facilè alios exitio dare possent, juvat monito quodam succurrere iis, qui ad legendum se adcingunt Auctorem, alias benè meritum, multiplicique ratione proficuum. Verum quidem, Deum, propriè loquendo, non ratiocinari, nec nostro modo tempus impendere, ut transeat ab una veritate ad aliam: sed, quoniam omnes veritates, earumque nexus omnes, simultaneo actu comprehendit, omnes etiam consequentias cernit, inque se eminenter continet omnia ratiocinia, quæ nos formare possumus, quod ipsum sapientiam suam perfectam reddit.

nè inscii & imperiti maximè erant, traducebatur, ac si parum sincerè Religioni suæ addictus fuisset. Qua in re tamen ex imperitia & ignorantia ingenii ejus, agendique rationis, illi toto cœlo aberrabant, siquidem longè aliud est uniuscujusque partium defectus & infirmitatem nosse, & non defendere velle ea, quæ uno alterove respectu defendi non possunt: aliud verò esse Atheum, Libertinum, aut Indifferentem. « Vid. *Heid.* in vit. Fabr. p. 259. 260. *Tali, opinor, defensore non indiget* Ill. Vir *Leibnitius.* conf. infr. *Libr. King.* not. ad §. 17.

ADNOTATIONES IN LIBRUM DE ORIGINE MALI, HAUD ITA PRIDEM IN ANGLIA EVULGATUM.

ARGUMENTUM.

§. 1. *Sciagraphia generalis Libri* Kingiani *de Origine Mali, qui* quinque *absolvitur* capitibus. *Eorum* quintum *cum suis* sectionibus *vult ostendere, veram libertatem pendere ab indifferentia æquilibrii, vaga, integra & absoluta.* §. 2. *Hoc principium electionis sine causa & ratione multi habent pro grandi privilegio Dei & substantiarum intelligentium; sed persuasio hæc vana est, nec in natura unquam reperietur electio sine antecedente boni malive repræsentatione, sine inclinationibus quibusdam, vel rationibus moventibus.* §. 3. *Refertur inter doctrinas, a Scholasticis resuscitatas, indifferentia vaga in electionibus, vel casus verus, in animis conceptus, quasi nihil nobis inclinationem inspiraret, quando ejus distincta perceptione caremus.* Plato, Aristoteles, Thomas, Durandus, *aliique Scholastici, libertatem in usu rationis atque inclinationum, ad eligendum, vel aversandum, objecta permoventium, collocaverunt, a quibus alii quidam Philosophi nimium subtiles sine causa discesserunt, electionem inexplicabilem, a quavis omninò re independentem, introducentes; inter eos est* Kingius, *qui spontaneitatem & rationem privare suis commodis, eaque omnia in vagam indifferentiam conferre novit.* §. 4. *Sed distinctius rem exponemus.* Caput *ejus* primum *versatur in principiis, & agit de notione Substantiæ, Materiæ, de natura Notionum.* §. 5. *De criterio Veritatis. Explicatio ill.* Leibnitii, *qui distinguit inter veritates facti & veritates rationis.* §. 6. *De Motu, Materia, Spatio. Quamcumque de spatio sententiam tuemur, sufficit, existere Deum, causam materiæ & motûs, & denique omnium rerum.* In fine Capitis *præclarè docet* Kingius, *Deum agere finis alicujus gratiâ,*

gratiâ, & in creatione mundi spectasse id sollicitè, ut ei maximam convenientiam impertiret, maximam opportunitatem entium sensu præditorum, & maximam adpetituum compatibilitatem, quam potentia, sapientia & bonitas aliqua, omnes infinitæ & invicem colligatæ, unquam producere potuissent, & si mali quid remanserit, judicandum, perfectiones hasce divinas infinitas non potuisse (mallem non debuisse) id inde excludere. §. 7. Caput secundum, *mali anatomiam quandam exhibet: Malum est vel metaphysicum, vel physicum, vel morale. Incipit Auctor a malo metaphysico in* Capite tertio, *observatque, creaturas esse imperfectas, quod ex nihilo prodiissent, nec ab earum productione manum abstinuisse Deum, ob abundantiam suæ bonitatis, qua imperfecti quid adesse maluit, quàm nihilum; certas quasdam res fieri quidem meliores potuisse, sed non sine aliis novis, iisque majoribus, incommodis; esse bonitatis infinitæ eligere optimum; corpora æquè esse creata, atque spiritus, nec opus materiæ summo Deo indignum fuisse.* §. 8. Caput quartum *agit de malo physico. Existimat* Kingius, *malum physicum a materia, vel potiùs ab ejus motu, proficisci. Summus Operis apex erat structura animalium, quo passim exstarent creaturæ cognitionis capaces. Censet hinc porrò Auctor cel. aërem, immò & ætherem purissimum, suos habere incolas, perindè atque aquam & terram; non dari tantùm spiritus puros, sed etiam animalia immortalia, iis similia, quorum animæ cum materia ætherea & incorruptibili conjunguntur; & immortalitatem,* Adamo *concessam, si obsequutus fuisset, non naturæ suæ, sed gratiæ divinæ, effectum fuisse.* §. 9. *Porrò ostenditur, ad conservationem animalium corruptibilium necessaria illis fuisse certa quædam indicia, periculum imminens prodentia, ejusque evitandi inclinationem gignentia; hinc adesse dolorem, metum mortis, famem, sitim, &c.* §. 10. *Sed Auctorem Naturæ istiusmodi incommoda sexcentis commodis communibus & perpetuis compensasse; famem ac sitim augere voluptatem in capiendis cibis, laborem moderatum jucundum esse virium animalis exercitium, somnum, propagationem sobolis, voluptates gignere, metum, cupiditatem, aliosque adfectus, plerumque esse utiles, & per accidens tantùm ad malum vergere; idem dicendum de venenis, morbis epidemicis, aliisque rebus noxiis, esse scilicet inevitabilia benè concepti systematis consectaria: quod ignorantiam atque errores adtinet, eos, qui vitari nequeant, nec tam usitatos, nec tam pernicioſos existere: qui plurimum mali adferant, culpa nostra oriri solere, nec hinc a malis naturalibus duci debere conscisendæ sibi mortis argumentum.* §. 11. *Quin etiam, cuncta hæc mala per accidens a bonis oriri causis, & ex omni eo, quod cognoscimus, concludi posse ad omne id, quod ignoramus, ea scil. mala excludi non potuisse, nisi admissis incommodis multò majoribus, mundum ad instar magni ædificii considerandum esse: præterea existimat Auctor,* Adamum *non, nisi virtute gratiæ divinæ, & pacti cum Deo initi, a malis naturalibus exemtum fuisse,* Mosen *septem tantùm effectus primi peccati enumerare; maximam malorum nostrorum*

vim

vim a necessitate materiæ proficiſci, inprimis poſt gratiam ſubtractam, immortalitatem poſt noſtrum exilium oneri nobis fuiſſe, & forſan pro beneficio habendum, quòd nullus ampliùs aditus nobis pateat ad arborem vitæ. §. 12. Caput quintum *explicat originem mali moralis; Auctor eam derivat ab eo, quod perfectionem aliquam adpellat, ſcil. a potentia eligendi ſine aliqua ratione & cauſa finali ſeu impulſiva: ingens ſanè paradoxum, maximam imperfectionem, hoc eſt, peccatum, ab ipſa perfectione proficiſci, at non minus paradoxum, rem a ratione longè alieniſſimam pro perfectione habere.* §. 13. Sectio *igitur* hujus Capitis prima *naturam electionum pandere debet. Confundit hic* Kingius *eos Auctores, qui voluntatem judicio intellectûs, aut inclinationibus adpetitûs antecedentibus, flecti cenſent, cum iis, qui voluntatem ad decretum ſuum abſolutâ quadam neceſſitate compelli ſtatuunt. Diſtinguendum interim judicium intellectûs a rationibus moventibus, quæ a perceptionibus, & inclinationibus inſenſibilibus, oriuntur, & exiſtimandum, voluntatem ſemper ſequi utiliſſimam boni & mali diſtinctam aut confuſam repræſentationem, quæ ex rationibus, paſſionibus & inclinationibus, reſultat, licèt eadem rationes quoque reperire poſſit, ſuſpendendo ſuo judicio aptas.* §. 14. *Solvitur ab ill.* Leibnitio *nodus Gordius Contingentiæ atque Libertatis, remotâ confuſione conſequentiæ neceſſariâ neceſſitate abſolutâ, & conſequentiæ fundatæ in veritatibus tantùm convenientiæ, ſeu ejus, quod a principio contradictionis, veritates neceſſarias & indiſpenſabiles efficiente, dependet, & ejus, quod a principio rationis ſufficientis, in veritatibus adhuc contingentibus obvio, dependet. Ita patet, ſubſtantiam cogitantem ad decretum ſuum flecti rationibus quidem, ſed inclinantibus, non neceſſitantibus, futura contingentia, & in ſe ipſis & rationibus ſuis prævisa, manere contingentia, Deumque infallibiliter ſapientiâ & bonitate ſuâ adductum eſſe ad mundum potentiâ ſuâ condendum, ipſique formam, quæ fieri queat, optimam conferendam, ſed neceſſariò non eſſe adductum; cunctaque ſalvâ ſuâ libertate perfecta & ſuprema facta eſſe.* §. 15. *Submovet hæc explicatio Leibnitiana omnes* Kingii *objectiones:* 1. *contingentia cum libertate ſic ſubſiſtit;* 2. *malæ voluntates non ideò malæ ſunt, quòd nocent, ſed etiam, quòd ſunt origo rerum noxiarum, vel malorum phyſicorum: Praxis etiam tribunalium, & communis hominum opinio, conſentit, dum in adminiſtratione juſtitiæ, quo major ad peccandum tentatio eſt, eo major imponitur neceſſitas eam reprimendi per pœnarum intenſionem;* §. 16. 3. *diſcrimen inter malum phyſicum & morale ſemper conſiſtit, quamvis in hoc conveniant, quòd ambo ſuas rationes & cauſas habeant;* 4. *quando anima ad actiones ſuas voluntarias per objecta compellitur, ea non fit paſſiva, & homo manet vera peccati cauſa, cùm repræſentationes rerum externarum etiam in anima noſtra reperiantur, &c.* §. 17. 5. *præcipimus, virtutem ſequendam, gratum animum præſtandum, juſtitiam colendam, non tantùm ob commodum privatum, ob ſpem vel metum, ſed etiam ob voluptatem, in bonis actionibus reperiendam: pariter cenſemus, malitiam majorem evaſiſſe,*

ſi

si in voluptatem exierit: justitiam, quæ puniat per pœnas medicinales, ad corrigendum maleficum, vel saltem ad præbendum aliis exemplum, locum quidem habere apud eos, qui rejiciunt libertatem a necessitate vacuam, non item veram justitiam vindicativam, quæ quid adhuc altiùs supponat, & hinc ab Hobbesio *& Socinianis repudietur.* §. 18. *6. quando objicitur, homines felicitatis spem habere plane nullam posse, si moveri voluntas nequeat, nisi boni & mali repræsentatione, cùm felicitas nostra sic pendeat a rebus externis, adeoque in potestate nostra non sit, quòd res externæ nostro se adpetitui adcommodaturæ non sint; resp. argumentum hoc ubique claudicare: nullam vim esse in consequentia, concedi posse conclusionem, & argumentum ipsum in Auctorem retorqueri, id quòd etiam pluribus ostenditur.* §. 19. *Commoda suæ hypotheseos ostendere vult* Kingius, *v. gr. dum dicit, puram eam indifferentiam solam posse libertatem nostram salvam reddere, eam omnem nostram felicitatem conficere, nosque eâ fieri multò perfectiores; porrò, per hanc solam potentiam nos esse veram actionum nostrarum causam, utpote cui imputari possent, cùm aliàs ab objectis externis cogeremur, immò propter eam ipsam fieri, ut possemus nostræ felicitatis momentum nobis ipsis tribuere, & in sinu nostro gaudere. Sed ostendit ill.* Leibnitius, *omnia se opposita ratione habere.* §. 20. *Ratio, qua confirmare suam hypothesin laborat* Kingius, *per omnes gradus offendit; dicit nimirum, Deum tantùm & creaturas liberas verè activas esse, & ad activitatem requiri duntaxat, ut quid per se ipsum determinetur: jam id, quod per se ipsum determinatur, per objecta determinari non debet, adeoque necesse est, ut substantia libera, quatenùs libera, intuitu objectorum sit indifferens, nec hanc indifferentiam relinquat, nisi per electionem suam, quæ objectum ipsi reddet amabile:* R. *ill.* Leibnitius. §. 21. *Pergit* Kingius *hypothesin suam urgere, & conatur ostendere, hanc potentiam indifferentem reapse in Deo inveniri, eique adscribendam omninò esse, nihil ei bonum, nihil malum esse in creaturis: Respondet ill. Vir, & demonstrat, qualitates objectorum, in eorum ideis repertas, electionis divinæ rationem dedisse.* §. 22. *Dum* Kingius *largitur, Deum, cùm homines creare decrevisset, simul decrevisse illis impertiri omnes opportunitates, quarum mundus capax erat, ipse indifferentiam puram excludit. Nempe, Deus decrevit creare Mundum, sed bonitas ejus simul ipsum compellere debuit ad eligendum illum, in quo plurimum ordinis, regularitatis, virtutis, felicitatis possibilis, esset.* §. 23. *Etiam nos ornat* Kingius *hac indifferentia pura, tanquam eximio munere: Argumenta illius, 1. quod nos eam in nobismet ipsis sentiamus; 2. ejus indicia & proprietates in nobis experiamur; ostendere queamus, alias causas, voluntatem nostram determinaturas, esse insufficientes; argumenta, inquam, hæc ab ill.* Leibnitio *diluuntur, & quidem* argumentum primum & secundum; §. 24. Argumentum tertium, *ubi exempla adferuntur, uti* Vanini, *qui ob chimæras suas martyrium po-*

tiùs ſubiit, quàm impietati ſuæ nuntium miſit, &c. §. 25. Continuatur idem diſcurſus, & oſtenditur, ſi ad partem quandam, rationi agnitæ contrariam, accedimus, nos eò adduci per rationem aliam, ſpecie fortiorem, uti v. gr. voluptas eſt, quam capimus ex eo, quòd videamur independentes, & actionem inſolentem ſuſcipiamus. De Heliodoro, *Epiſcopo Lariſſæo. §. 26. In* ſecunda ſectione capitis quinti Kingius *pronunciat, nos Deo fieri ſimiles per potentiam ſine ratione eligendi, ſicque eſſe feliciſſimos; ſed emendat iterum hæc effata §. 5. docendo, ad præſtandam nobis felicitatem opus eſſe, ut electiones noſtras adcommodemus rebus, quoniam res non facilè ſe nobis adcommodant, hocque reverâ eſſe ſe voluntati divinæ adcommodare: concedit hoc modo, rationes moventes boni & mali libertati non eſſe contrarias, tantumque abeſſe, ut potentia ſine cauſa eligendi noſtræ excitati inſerviat, ut ea potiùs inutilis ſit, immò perniciosiſſima: S[illegible] tertia agit de electionibus intempeſtivis:* Quarta *de origine electionum intempeſtivarum, quales ſunt error vel ignorantia, negligentia, &c.* Quinta *occupatur in conciliandis pravis electionibus, aut peccatis, cum potentia & bonitate Dei. Omnia hæc argumenta ab ill.* Leibnitio *dignè excutiuntur, objectioque, quam ſibi ipſe movet* Kingius, *nec tamen ſufficienter ſolvit, tollitur. §. 27.* Sectio quinta *in* ſubſectiones *diviſa eſt, & in* ſubſectione quarta *utitur parvâ digreſſione quadam ad materiam de precibus, ubi inquiritur, num ordo naturæ mutetur per preces, per miniſterium Angelorum? Collocat* Kingius *ipſum naturalem precum uſum in virtute animam reddendi meliorem, adfectus vincendi, & certum novæ gratiæ gradum adquirendi: Nos propè, ingerit ill.* Leibnitius, *eadem dicere poſſumus in noſtra hypotheſi, quæ vult, voluntatem agere tantùm ſecundùm motiva, neque iis premimur difficultatibus, quibus Auctor exponitur potentiâ ſuâ eligendi ſine ratione; qualis eſt difficultas a præſcientia Dei proficiſcens, cujus ſolutionem ad alium locum remittit* Kingius. *Cæterùm idem Auctor quandoque cogitata profert de malo morali, principiis Leibnitianis ſat conformia, ut ſi* ſubſectione ſexta *dicit, vitia & crimina Univerſi pulchritudinem nequaquam minuere, ſed augere potiùs, uti quædam diſſonantiæ in commiſtione harmoniam efficerent multò ſuaviorem: multa bona malis incluſa eſſe: nos non oportere judicare de Univerſo ex globi noſtri, omniumque illorum, quæ nobis cognita ſunt, parvitate. Proponit dehinc objectionem* Cottæ *apud* Ciceronem, *Providentiam culpantis,* Epicuri *item apud* Lactantium, *iiſque ſolutis, finit* Opus ſuum eruditum, *adjectâ* Adpendice, *quæ agit de* Legibus divinis. *Eas diſtinguit in naturales & poſitivas;* has *putat indicare & prædicere potiùs malum, quàm illud infligere; hinc loquitur de* æterna malorum damnatione, *& exiſtimat, pœnas iſtas malorum aliquid emolumenti adferre bonis, ac fortè melius eſſe damnari, quàm non exiſtere; damnatos forſan judiciorum ſuorum pravitati adplaudere, & in voluntate Dei taxanda voluptatem quærere. Non contem-*

temnenda vocat hæc cogitata ill. Leibnitius, *eaque occasione citat fabulam de Diabolo, veniam, ab Anachoreta quodam Dei nomine oblatam, repudiante, & profert singularia quædam de Barone* Andrea Taisel, *& Comite* de Villamediana, *Hispano. In quæstione, cur sæpè numero boni malè, & mali benè habeant, adnotat* Kingius *inter alia, parum nobis perspectam esse prosperitatem, & latere sæpè felicitatem sub laciniis pauperis alicujus, sua sorte contenti, dum frustrà quæritur in Magnatum aliquorum palatiis; maximam denique felicitatem in hac vita consistere in spe felicitatis futuræ, adeoque dici posse, improbis nihil accidere, quod non ad emendationem vel castigationem prosit, nec quidquam bonis evenire, quod non majus bonum illis adportet: quæ conclusiones, ait ill.* Leibnitius, *cum meis cogitatis optimè conspirant.*

1. DOlendum, quod *Bælius* tantùm *recensiones*, in Diariis de eleganti hoc opere exhibitas, viderit; quod si ipse legisset, debitoque subjecisset examini, largam nobis suppeditasset occasionem elucidandi complures difficultates, quæ, hydrini capitis instar, iteratis vicibus resurgunt in argumento, in quo difficulter vitatur confusio, nisi totum systema inspiciatur, & ratiocinia secundùm rigorem formentur. Sciendum namque est, rigorem in ratiocinando, in rebus imaginatione superioribus, idem efficere, quod faciunt figuræ in Geometria; quandoquidem semper adesse quid debet, quod adtentionem nostram figere, nexumque meditationum conservare possit. Quapropter cùm *hic Liber Latinus*, eruditionis & leporum ornamentis refertus, *primùm Londini, dein Bremæ impressus*, (a) in manus meas incidisset, ab argumenti dignitate, Auctorisque meritis, haud alienum judicavi, addere considerationes quasdam, quas a me Lectores eò magis exspectare possent, quòd non, nisi dimidiatim, mihi cum Auctore hac in materia convenit. Et profectò, dum Opus quinque constat capitibus, quintumque cum Adpendice priora magnitudine adæquat, observavi, quatuor priora, in quibus de malo in genere, & de malo physico in specie, agitur, cum meis principiis (exceptis quibusdam

(a) *De Origine Mali, Auctore* Guilielmo King, *S. T. D. Episcopo Derensi*, Londini apud *Benj. Tooke*, 1702. 8. plag. 16. & Bremæ apud *P. G. Sauerman*, 1704. 8. plag. 20. ad quem etiam annum Libellus recensetur a Cl. *Proelco*, uti Cel. *Ludovici* scribit in H. P. L. T. I. §. 485. in *Actis Eruditorum Lipsiensibus*, p. 272-275. *Bælius* in Ep. ad Dn. *des Maizeaux*, Rotterd. d. 10. Febr. 1705. quæ in Coll. est CCLXIV. „ L'autre chose, que je vou„ drois savoir, est si le Livre de *Mr. King* „ *de Origine Mali*, imprimé à Londres „ l'an 1702, est estimé en Angleterre; & „ si les sentimens de l'Auteur, qui d'E„ vêque de Londondéri, qu'il étoit alors „ est devenu Archevêque de Dublin, sont „ reputés orthodoxes; & en général, „ dans quelle estime il est parmi les Prélats de l'Eglise Anglicane. M. *Bernard* „ a donné deux longs Extraits de ce Li„ vre-là, dans lesquels je trouve des cho„ ses peu solides." p. 1010. 1011.

dam locis particularibus) egregiè conſpirare, & quandoque, cum multa ſoliditate atque eloquentia, aliqua explanare momenta, a me paucis ſaltem indigitata, quòd ea non urſit *Bælius*. Caput autem quintum cum ſuis ſectionibus (quarum aliquæ integra capita adæquant) dum de libertate & malo morali, independente, loquitur, fundatur in principiis, quæ meis non ſolùm, ſed ſæpè etiam ipſis *Bælii* axiomatibus repugnant, ſi modò ei firma & certa quædam principia adſcribi poſſent. In eo namque verſatur caput quintum, ut (ſi fieri poſſet) oſtendat, veram libertatem pendere ab indifferentia æquilibrii, vaga, integra, & abſoluta; ita ut neque in eo, qui eligit, neque in objecto, ulla ſeſe determinandi ratio præſto ſit, determinatione ipſa anterior, nec eligatur id, quod placet, ſed inſtituta abſque argumento electione efficiatur, ut id, quod eligitur, placeat.

2. Hoc principium electionis ſine cauſa & ratione, electionis, inquam, a ſapientiæ & bonitatis termino avulſæ, conſiderant complures tanquam grande privilegium Dei & ſubſtantiarum intelligentium, & tanquam ſuæ libertatis, adquieſcentiæ, diſciplinæ moralis, & boni malive fontem. Certè perſuaſio, qua dici nos independentes poſſe arbitramur, non ſolùm ab inclinatione, ſed & intùs ab ipſa ratione, & extùs a bono vel malo, quandoque tam pulchris depingitur coloribus, ut ea haberi poſſet in rebus longè præſtantiſſimis: interim tamen nihil niſi vana perſuaſio eſt, ſuppreſſio rationum, obſtinati, quem oſtentamus, animi index. Id, quod jactatur, eſt impoſſibile, & vero, ſi locum haberet, damno quoque eſſet. Exiſtimatus iſte character adtribui poſſet cuidam *Don Juan* in aliquo *Petri* feſto, immò poſſet homo aliquis fabuloſus ejus ludere adparentias, & credere demùm, rem ita ſe habere: at in natura nunquam invenietur electio, ad quam antecedens boni malive repræſentatio, inclinationes quædam vel rationes, non compuliſſent; quare ſemper dubitavi, num abſolutæ hujus indifferentiæ defenſores, illius exemplum proferre valerent. Quodſi verò imaginariam cenſeo eſſe hanc electionem, in qua nihil nos determinat, non tamen eam ob cauſam hujus ſuppoſitionis Defenſores, & in primis eruditum noſtrum Auctorem, vanitatis arguo. Peripatetici quaſdam hujus generis opiniones exoſculantur, ſed annon ab omni juſtitia alienum foret, ea de re deſpicari velle *Occamum* (b), *Suiſſetium* (c), *Cæſal-*

(b) *Guilielm. Occam*, Anglus *Jo. Duns Scoti* diſcipulus, Doctor invincibilis, venerabilis, ſingularis, & inceptor vocatus, Caput Nominalium, mortuus Monachi A. 1347. d. 10. Apr. Scripſit *Comment. in Libr. IV. Sententiarum*, *Librum Quodlibetorum de ingreſſu ſcientiarum*, *&c.* V. *Stolle* H. Litt. p. 385. ſq. Ill. *Leibnitius* in Diſſ. de Stilo Philoſ. §. XXVIII.

(c) *Suiſet*, *Suinſet*, vel *Swinshed*, alias *Schwins-Kopff*, vulgò *Calculator*, cel. Mathematicus in Academia Oxonienſi. V. Ill. *Leibnitius* in Ep. ad *Jo. Alb. Fabricium*.

Cæsalpinum, *Conringium*, horumque similes, nonnullis adhuc Scholæ doctrinis, hodie emendatis, adhærentes.

3. Inter has doctrinas, ab humili Scholasticorum turba, & temporibus fabulosis, ad vitam reductas atque excultas, refertur indifferentia vaga in electionibus, vel casus verus, in animis conceptus; quasi nihil nobis inclinationem inspiraret, quando distinctâ ejus perceptione caremus; & quasi effectus esse posset sine causis, quando causæ istæ non percipiuntur; ferè quemadmodum nonnulli corpuscula insensibilia negarunt, eo quòd non cadunt eorum sub oculos. Enimverò sicut Philosophi recentiores Scholæ opiniones emendarunt, ostendentes juxta *naturæ corporeæ leges*, corpus moveri non posse nisi motu alterius corporis, illud pulsantis: ita judicandum quoque est, animas nostras (virtute *legum naturæ spiritualis*) non posse moveri, nisi aliqua boni malive ratione, quamvis distincta ejus notitia erui non queat, propter infinitam multitudinem minutissimarum perceptionum, quæ modò nos hilares, modò morosos reddunt, ac diversimodè adficiunt, unamque rem altera digniorem nobis sistunt, licèt insciis, quare id potissimum contingat. *Plato*, *Aristoteles*, & ipse *Thomas Aquinas*, *Durandus*, aliique Scholastici solidiores, juxta vulgi sententiam & mentem hominum, a præjudiciis vacuorum, ea de re existimant. Collocant libertatem in usu Rationis atque inclinationum, quæ ad eligendum vel aversandum objecta permovent, exploratumque prorsùs habent, voluntatem nostram ad electiones suas repræsentatione bonorum in objecto vel malorum, verorum vel adparentium, impelli. Verùm nonnulli tandem philosophi nimiùm subtiles ex alembico suo notionem inexplicabilem extraxerunt electionis, a quavis omninò re independentis, quæ mira quadam felicitate solvendis omnibus difficultatibus par esse debeat. At ea ipsa mox scopulo adlidit nulli secundo, dum magnum ratiocinandi principium offendit, quo nunquam non edocemur, nihil fieri sine causa, vel ratione sufficiente. Cùm Schola sæpè adplicationem magni hujus principii omitteret, toleratis certis quibusdam qualitatibus occultis primitivis, mirum videri non debet, si fictio hæc de indifferentia vaga suos tulerit plausus, virique aliàs præstantissimi eam secuti sint (d). Auctor noster, a multis aliis Scholæ vulgaris erroribus immunis, huic etiamnum fictioni adhæret, quam etiam, si quisquam alius, summa cum eruditionis laude videtur defendere:

Si Pergama dextra

Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.

Ornat eam quàm fieri potest optimè, nec, nisi partem ejus venustam, oculis conspiciendam præbet. Novit spontaneitatem & Rationem privare

(d) Ad ea, quæ hactenùs disputavit Auctor ill. conf. Ep. XII. ad *Cel. Hanschium* §. 42.

ſuis commodis, eaque omnia in vagam indifferentiam conferre; hac indifferentia fit, ut ſimus ad agendum apti, ut reſiſtamus paſſionibus, ut electio nobis placeat, ut ſimus felices: immò, ut videtur, miſera conditio noſtra foret, ſi fauſta quadam neceſſitate ad benè eligendum obligaremur. Præclara docuit Auctor noſter de origine & rationibus malorum naturalium; reliquum modò fuit eadem adplicare principia ad malum morale, eoque magis, quòd & ipſe arbitratur, malum morale fieri malum per mala phyſica, quæ cauſatur, vel cauſari nititur. At non capio, quo pacto potuerit adduci, ut crederet, Deum atque homines, ſi Rationi ſubjicerentur, de gradu ſuo deturbari, fieri planè entia paſſiva, & a ſe ipſis diffidere; denique homines nihil habere, quod calamitatibus, foris ingruentibus, opponerent, niſi perbello iſto intùs fruerentur privilegio res reddendi bonas aut tolerabiles ipſa electione, cunctaque in aurum permutandi mirabilis hujus facultatis contrectatione.

4. Diſtinctiùs eam expendemus in ſequentibus; juvabit autem capere antea quid emolumenti ex præſtantiſſimis Auctoris noſtri meditationibus, quas promovet de natura rerum, deque malis naturalibus, quoniam aliqua occurrunt loca, in quibus nos paullò altiùs adſcendere poterimus, & per hanc quoque viam totam ſyſtematis ſui œconomiam majori luci exponemus. *Caput primum* verſatur in principiis. Auctor *ſubſtantiam* adpellat ens, cujus notio alterius exiſtentiam non includit. Neſcio, num hujuſmodi dentur inter creaturas, ob nexum rerum; cereique funalis exemplum non magis alicujus ſubſtantiæ exemplum præbet, quam id præſtaret examen apum. Verùm vocabula in ſenſu latiore accipi queunt. Optimè notat, poſt omnes mutationes *materiæ*, & poſt omnes qualitates, quæ removeri ab ea unquam poſſunt, remanere extenſionem, mobilitatem, diviſibilitatem, & reſiſtentiam. Explicat etiam naturam *Notionum*, oſtendendo, *univerſalia* ſimilitudines tantùm indicare *individuorum*; concipere nos *per ideas* modò id, quod immediata ſenſatione aliqua cognoſcitur, & reliqua per relationes ad haſce ideas nobis innoteſcere. Quòd ſi verò fatetur, deſtitui nos ideâ Dei, Spiritûs, Subſtantiæ, non ſatis obſervaſſe videtur, nos immediatè nobis conſcios eſſe ſubſtantiæ atque ſpiritûs, dum noſmet ipſos agnoſcimus; & ideam Dei in noſtra contineri, liberando perfectiones noſtras a limitibus, quemadmodum extenſio abſolutè accepta continetur in idea globi alicujus. Meritò inſuper tuetur, *ideas* noſtras ſimplices minimùm nobis *innatas* eſſe, rejicitque *Tabulam raſam Ariſtotelis & Lockii*; ſed illud ipſi concedere nolim, ideas noſtras haud majorem ad res relationem habere, quàm voces in auras abeuntes, vel litteræ in chartam miſſæ, habeant ad noſtras ideas; & relationes ſenſationum eſſe arbitrarias atque *ex inſtituto* æquè, ac vocabulorum ſignificationes. Alio jam loco patefeci, cur hoc in puncto Carteſianorum cogitata diſpliceant.

5. Ut verò ad *cauſam primam* ultrà penetremus, quærit Auctor *criterium*,

rium, notam aliquam veritatis, eamque in ea vi reperire vult, per quam noſtræ propoſitiones internæ, ſi ſunt evidentes, intellectum ad conſenſum ſuum obligant, & per hoc ipſum, ait, fidem habemus ſenſibus; pandit item notam Carteſianorum, perceptionem nimirùm claram & diſtinctam, novâ quadam notâ opus habere, ad faciendum diſcrimen illius, quod clarum atque diſtinctum ſit, & convenientiam vel diſconvenientiam idearum (aut potiùs vocabulorum, uti aliàs dictum eſt,) adhuc fallere poſſe, eo quòd dantur convenientiæ reales & adparentes. Videtur præterea agnoſcere, vim internam, quæ *adſenſum* noſtrum a nobis extorquet, cautioni adhuc ſubeſſe, & a præjudiciis, altas agentibus radices, proficiſci poſſe. Fatetur hanc ob cauſam, eum, qui aliud *criterium* ſuppeditaret, prolaturum rem eſſe generi humano quàm utiliſſimam. Conatus equidem ſum explicare hoc *criterium* in commentatiuncula quadam de Veritate & Ideis, A. MDCLXXXIV. evulgata, &, quanquam nolim de nova aliqua detectione, eo in argumento a me data, gloriari, credo tamen res evolutas eſſe, antea non, niſi confuſè, cognitas. Diſtinguo inter veritates facti & veritates rationis. Veritates facti comprobari nequeunt, niſi commiſſione earum cum veritatibus rationis, & reductione ad perceptiones immediatas, quæ in nobis exiſtunt, & de quibus, uti præclarè obſervarunt S. *Auguſtinus* & *Carteſius*, dubitare nemo poteſt; videlicet, non poſſumus dubitare de eo, quòd cogitemus, immò quòd hoc illudve cogitemus. Ut verò judicare liceat, num noſtræ adparitiones internæ habeant aliquam realitatem in rebus, & a cogitationibus tranſitum facere ad objecta, conſiderandum, meâ quidem ſententiâ, eſt, num *perceptiones* noſtræ & inter ſe, & cum aliis, quas jam habuimus, benè ſint connexæ, ita ut regulæ Mathematicæ, aliæque veritates Rationis, locum hic inveniant: quo in caſu reales illæ haberi debent, nec credo ego ullam aliam dari viam & rationem, eas ab imaginationibus, ſomniis, ac viſionibus, diſtinguendi (e). Igitur veritas rerum, extra nos poſitarum, agnoſci nequit, niſi nexu phænomenorum. *Criterium* veritatum Rationis, ſeu a *Conceptionibus* oriundarum, cernitur in exacto regularum Logicarum uſu. Quod ideas adtinet, vel *notiones*, omnes eas *reales* adpello, quarum explorata eſt poſſibilitas, & *definitiones*, hanc poſſibilitatem non oſtendentes, tantùm ſunt *nominales*. Geometræ, in recta Analyſi gnaviter verſati, intercedentem hac in re inter proprietates, per quas linea quædam, aut figura, definiri poteſt, differentiam haud ignorant. Forſan eruditus Auctor noſter tam altè non adſcendit; quanquam & ex iis, quæ

(e) Conf. ill. *Wolfii* Log. Lat. P. I. ſect. I. c. I. & Ont. Lat. P. I. ſect. III. c. VI. In ſomnio omnia fiunt abſque ratione ſufficiente, & contradictoriis locus eſt: in veritate rerum ſingula ſunt & fiunt cum ratione ſufficiente, nec contradictoriis locus eſt. In veritate ordo eſt, in ſomnio confuſio, §§. 493, 494.

quæ ſuprà de eo retulimus, & ex iis, quæ ſequuntur, intelligatur, ipſi nec acumen ingenii, nec meditandi artem, defuiſſe.

6. Poſt hæc, excutere adgreditur, num motus, materia & ſpatium, ex ſeipſis prodeant, quem in finem expendit, num aliquo pacto concipi queat, quòd non exiſtant; adnotatque ſimul hocce Dei privilegium, vi cujus, quamprimum Deus exiſtere ſumatur, admittendum quoque ſit, ipſum neceſſariò exiſtere. Eſt hoc corollarium obſervationis cujuſdam, quam in Commentatiuncula ſuprà citata promovi, ſcilicet, quàm primùm largiamur, Deum eſſe poſſibilem, admittendum etiam eſſe, ipſum neceſſariò exiſtere. Jam, utprimùm admittimus, Deum exiſtere, admittendum, ipſum exiſtere neceſſariò. Hoc verò privilegium non cadit in tres illas res, de quibus modò locuti ſumus. Auctor & ſpeciatim de motu judicat, minimè ſufficere, ſi cum *Hobbeſio* dicatur, motum præſentem oriri ex motu antecedente, huncque iterum ex alio, & ſic deinceps in infinitum. Etenim quantum tibi viſum fuerit, retrò adſcende, profecto nunquam eo te perveniſſe gaudebis, ut perſpectam haberes rationem motûs, in materia obvii. Ergò ratio hæc extra iſtam ſeriem quærenda eſt; & ſi motus daretur æternus, præſto quoque æternus motor eſſe deberet: quemadmodum radii ſolares, ſi cum ſole æterni eſſent, etiam ſui cauſam in ſole æternam haberent. Placet omninò referre hæc eruditi Auctoris noſtri ratiocinia, ut adpareat, quanti, vel ſecundùm illius ipſius mentem, ponderis ſit *principium Rationis ſufficientis*. Quòd ſi namque aliquid admittere licet, quod nullam habere rationem ſcimus, facile erit Atheo argumentum hoc concidere, dicenti, minimè neceſſe eſſe, ut adſit aliqua motûs ratio ſufficiens. Nolo hic realitatem & æternitatem ſpatii expendere, ne longiùs a noſtra materia divertar. Sufficit retuliſſe, quod exiſtimet Auctor noſter, illud annihilari poſſe potentiâ divinâ, ſed planè totum, non verò per partes; noſque ſolos cum Deo exiſtere poſſe, etiamſi nullum foret ſpatium, nulla materia, quoniam notionem exiſtentiæ rerum externarum in nobis haud continemus. Conſiderandum inſuper exhibet, in ſenſationibus ſonorum, odorum & ſaporum, ideam ſpatii non includi. Verùm enim verò, quamcumque tuleris de ſpatio ſententiam, ſufficit, exiſtere Deum, cauſam materiæ & motûs, & denique omnium rerum. Perſuadet ſibi Auctor, nos de Deo poſſe ratiocinari, uti cæcus natus ratiocinaretur de lumine. Sed aliquid in nobis ampliùs eſſe contendo, noſtrum enim lumen radius eſt luminis divini. Poſtquàm de quibuſdam Dei adtributis verba feciſſet Auctor, cenſet, Deum agere finis alicujus gratiâ, quæ eſt communicatio ſuæ bonitatis, operaque illius bene ordinata eſſe. Tandem finem huic capiti imponit digniſſimum, adſerendo, Deum in creatione Mundi id ſollicitè ſpectaſſe, ut ei impertiret maximam convenientiam rerum, maximam opportunitatem entium ſenſu præditorum, & maximam adpetituum compatibilitatem, quam potentia, ſapientia & bonitas aliqua, omnes infinitæ & invicem colligatæ, unquam producere potuiſſent:

addit insimul, si nihilominùs mali quid in eo remanserit, judicandum esse, perfectiones has divinas infinitas non potuisse (dicere mallem, non debuisse) id inde excludere.

7. *Caput II.* mali anatomiam quandam exhibet. Dividit illud perinde, atque nos, in metaphysicum, physicum & morale. Malum metaphysicum cernitur in imperfectionibus; malum physicum complectitur dolores, aliaque incommoda similia; malum denique morale ponitur in peccatis. Omnia ista mala reperiuntur in operibus Dei, inde collegit *Lucretius*, nullam esse providentiam, & negavit Mundum esse effectum Divinitatis,

Naturam rerum divinitùs esse creatam;

quandoquidem in natura rerum tot adparent defectus,

quoniam tantâ stat prædita culpâ.

Alii duo admiserunt principia, alterum bonum, alterum malum, & fuerunt, qui credebant, difficultatem invictam esse, quibus verbis Auctor respexisse ad *Bælium* videtur. Putat ostendere se in Opere suo, nodum hunc non esse Gordium, qui secari debeat, & jure meritoque adserit, potentiam, sapientiam & bonitatem Dei, non fore infinitas & perfectas in exercitio, si mala ista exulatum abiissent. Incipit a malo imperfectionis in *capite III.* observatque post S. *Augustinum*, creaturas esse imperfectas, propterea quòd ex nihilo prodiissent, cùm e contrario, si Deus ex suo ipsius fundo substantiam aliquam produxisset, Deum aliquem feciisset (f),

(f) Conf. ad hæc, & ea, quæ §. anteced. adseruit *ill. Vir*, ejusdem Principia Philos. §. 40-45. Ait v. g. §. 42. *Sequitur hinc etiam, creaturas habere perfectiones suas ab influxu Dei; sed imperfectiones a propria natura, essentiæ sine limitibus incapaci. In eo enim a Deo distinguuntur.* Ad quæ *Cel. Creilingius* præclarè: „ Hic creatoris cum creatura, perfecti cum imperfecto, independentis cum dependenti, fit comparatio, & fons atque origo detegitur omnis mali. Cùm enim impossibile sit, plura dari præter unum infinitum actuale & perfectum absolutum, seu *en tout sens*, ut ita loquamur, ab eo verò omnia dependere debeant, Ens dependens, seu creatura, in suo conceptu formali, involvit aliquam limitationem vel imperfectionem. Quemadmodum si una tantùm datur linea recta, reliquæ omnes plùs minùs erunt curvæ, prout ab hac rectitudine multùm aut parùm deficiunt. Unde nonnulli haud malè dicunt, causam mali non dari efficientem, sed deficientem, si quidem de prima omnis mali origine philosophica sermo sit. Creaturæ ergò (uti rectissimè ill. *Leibnitius* inquit) perfectiones suas, h. e. bonitatem, habent ab influxu Dei, (adeoque Deus nullatenùs, ne quidem per accidens, est causa mali, sed tantùm boni) sed imperfectiones a propria natura, quæ consistit in tali essentia, quæ non potest non habere limites, ut ad summitatem boni, quod ex integra causa tale est, adscendere nequeant. Omnia quidem bona sunt, sed bonitatis in creaturis sunt gradus, & optima illa est, quæ minimis urgetur malis seu defectibus. Eleganter *Augustinus L. I. contra Julianum c. III.* scribit: Quærunt ex nobis, unde sit malum, respondemus, ex bono, sed non summo; ex bonis igitur inferioribus atque

musa-

id quod ei anſam præbet faciendi brevem quandam digreſſionem adversùs Socinianos. At ingeret aliquis, quare Deus a productione rerum manum non abſtinuerit potiùs, quàm quòd eas imperfectas creaverit? Præclarè reſpondet Auctor, abundantiam bonitatis Dei ejus cauſam eſſe. Voluit ſe communicare cum impendio ſcrupuloſitatis, quam in Deo concipimus, dum eum ab imperfectionibus offendi arbitramur. Itaque imperfecti quid adeſſe maluit, quàm nihilum. Sed addi potuiſſet, Deum reverâ univerſum poſſibilium omnium perfectiſſimum produxiſſe, & quo planè contentus eſſe potuit, cùm imperfectiones partium longè majori perfectioni in toto deſerviant. Ita obſervatur quoque paullo poſt, certas quaſdam res fieri quidem meliores potuiſſe, ſed non ſine aliis novis, iiſque *forſan* majoribus, incommodis. Vocabulum hoc, *forſan*, omitti potuiſſet: dumque Auctor pro certo adſumit, nec id ſine ratione, in fine capitis, *eſſe bonitatis infinitæ eligere optimum*, citius etiam integrum ipſi fuiſſet, hoc inde corollarium elicere, quòd res imperfectæ cum perfectis conjungerentur, ſi illæ non obſtarent, quo minùs ex his poſterioribus tot adeſſent, quot adeſſe poſſent. Itaque corpora æquè ſunt creata, atque Spiritus, quandoquidem unum alteri obſtaculum nullum objicit, neque opus materiæ ſummo Deo indignum fuit, quemadmodum ſibi perſuaſerunt antiqui Hæretici, opus hoc certo cuidam Demogorgo adtribuentes.

8. Veniamus ad *malum phyſicum*, de quo verba fecit in *capite IV.* Celeberrimus Auctor noſter, poſtquàm malum metaphyſicum, hoc eſt, imperfectionem, ex nihilo derivaſſet, cenſet, malum phyſicum, hoc eſt, incommoda, a materia, vel potius ab ejus motu, proficiſci, abſque motu enim materia foret inutilis; ſed & contrarietas aliqua hiſce motibus ineſſe debet; aliàs, ſi cuncta ſimul ad idem latus tenderent, neque varietas quædam,

mutabilibus orta ſunt mala. Mala enim omnia participant ex bono, merum enim, & ex omni parte tale, dari repugnat, ad minimum ſi phyſicè rem & metaphyſicè (quale in rigore nullum datur) conſideres. - - - Haud verò difficulter omnia expediet, qui conceptum mali ſemel rectè formaverit, eumque ſemper defectum aliquem involvere adtenderit; perfectionem autem omnimodam incommunicabiliter poſſidere Deum; neque magis poſſibile eſſe, creaturam illimitatam, adeoque indipendentem creari, quàm creari alium Deum. Si enim poſſibilis foret creatura infinita ex omni parte, haberet illam infinitudinem per participationem, non per eſſentiam, at per participationem habere nequit, quia implicat infinitum ex omni parte & infinitum per participationem, participium quippe dicit aliquam limitationem & dependentiam. Quia etiam infinitudo omnimoda idem eſt, ac ipſa divinitas, hæc autem eſt incommunicabilis, uti omnes fatentur, patet, quòd talis creatura ſit omnino impoſſibilis. Undè pronum & facile eſt derivare in creatura rationali defectibili *malum*, quod dicitur *morale*, ex intellectu & voluntate finitis, limitatis, adeoque facilè impingentibus, aberrantibus, immò in nonnullis ad certum pravitatis genus propendentibus, alveo declivi fluens. Hæc vero omnia in foro philoſophico dicta volumus, in quantum origo prima mali, ſeu defectus in bono, ex ratione ſola inquiri poteſt. " *p.* 1, *Diſp.* 2*da*.

quædam, neque generatio, locum haberet. Verùm motus, qui generationes faciunt, corruptiones quoque producunt, quandoquidem ex motuum varietate corporum oritur conflictus, quibus eadem sæpè dissipantur & destruuntur. Interim Auctor Naturæ, corpora, ut durabiliora fiant, in *Systemata* distribuit, quorum ea, quæ nobis sunt cognita, ex globis luminosis & opacis componuntur, ratione tam eleganti, tamque idonea ad patefacienda & cum admiratione lustranda ea, quæ in se complectuntur, ut nihil elegantius animo concipi possit. At summus operis apex erat structura animalium, quo passim exstarent creaturæ cognitionis capaces,

Ne regio foret ulla suis animalibus orba.

Judiciosissimus Auctor noster existimat, aërem, immò & *ætherem* purissimum, suos habere incolas perindè, atque aquam & terram. Quodsi verò & loca quædam sine animalibus essent, possent ea ipsa tamen usus præstare necessarios aliis, quæ incoluntur, uti verbi gratiâ montes, superficiem Globi nostri inæqualem, & quandoque desertam ac sterilem, reddentes, prosunt ad fluviorum & ventorum productionem: neque est, cur arenis & paludibus indignemur, cùm plurima etiamnum loca ad culturam supersint. Adde, quòd falsò sibi persuadetur, omnia solummodo hominis causâ facta esse, & statuit Auctor, non dari tantùm Spiritus puros, sed etiam animalia immortalia, ad hosce Spiritus accedentia, hoc est, animalia, quorum animæ cum materia ætherea & incorruptibili sunt conjunctæ. Sed aliter se res habet cum animalibus, quorum corpus terrestre, compositum ex tubis ac particulis fluidis, quæ inibi circulantur, & quarum motus vasorum rupturâ cessat; quo ipso adducitur Auctor, ut credat, immortalitatem, *Adamo* concessam, si præstitisset obsequium, non naturæ suæ, sed gratiæ divinæ, effectum fuisse.

9. Jam ad conservationem animalium corruptibilium necessaria ipsis fuerunt certa quædam indicia, quibus periculum imminens potuissent cognoscere, quæque illius evitandi propensionem indidissent. Quidquid igitur causari nobis magnam aliquam læsionem tentabit, id causari antea dolorem debet, qui animal compellere posset ad contentiones, causæ hujus incommodi repellendæ vel declinandæ, & malo majori anticipando, aptas. Metus mortis eam quoque vitare docet: quòd si non tam deformis illa esset, nec solutiones continuitatis tam acerbæ, sæpè animalia non curarent suum interitum, aut partes sui corporis perire facilè sinerent, & robustissima quæque vix integrum diem subsisterent.

Deus etiam famem & sitim animalibus indidit, ut ea ad victum & conservationem sui adstringeret, supplendo hac ratione id, quod usu deteritur, quodque sensim & sine sensu in auras abit. Adpetitus isti ea ad laborandum quoque compellunt, ut adquirant alimenta constitutioni suæ

congrua, & vigori impertiendo idonea. Præterea neceſſarium duxit Auctor rerum, ut animal quodpiam ſæpius alteri nutrimento eſſet, quod quidem ſortem illius haudquaquam infeliciorem reddit, cùm mors, morbis adcerſita, eoſdem, immo majores, dolores pariat, quàm mors violenta; hæcque animalia, aliis in prædam cedentia, nec conſequentia cernunt, non majore quiete fruantur, ubi a periculis ſunt libera.

Eadem res eſt cum inundationibus, terræ motibus, fulminis ictibus, aliiſque inordinationibus, quas bruta animalia non metuunt, & homines plerumque non metuere debent, quia paucis tantùm cum iis conflictari contingit.

10. Auctor Naturæ hæc & alia mala, rarò obvia, ſexcentis commodis communibus & perpetuis compenſavit. Fames ac ſitis augent *voluptatem*, qua in capiendis cibis fruimur. Labor moderatus jucundum eſt virium animalis exercitium; & ſomnus præterea ratione prorsùs contraria delicias gignit, dum per quietem vires reparat. At inter voluptates vividiſſimas numeranda venit ea, quæ animalia ad propagationem compellit. Cùm Deus curare voluiſſet, ut ſpecies immortales eſſent, quando individua hac in terra perpetim manere non poterant, voluit etiam, animalia tenerrimo in pullos ſuos adfectu tangi adeò, ut & vitam eorum tuendorum causâ quibuſvis fortunæ telis exponere non dubitarent.

A *dolore* & *voluptate* oriuntur *metus*, *cupiditas*, aliique *adfectus*, plerumque utiles, quanquam per accidens fieri ſoleat, ut interdum ad malum vergant: idem dicendum de venenis, morbis epidemicis, aliiſque rebus noxiis, hoc eſt, eſſe inevitabilia benè concepti ſyſtematis conſectaria. Quod *ignorantiam & errores* concernit, conſiderandum eſt, & creaturas perfectiſſimas multa procul dubio ignorare, notitiaſque neceſſitatibus ſolere proportionatas eſſe. Interim quibuſdam nos obnoxios caſibus eſſe oportet, quos prævidere non potuimus, hæcque accidentium genera vitari nullo pacto queunt. Sæpè neceſſe eſt, ut fallamur judicio noſtro, cùm illud ſuſpendere non concedatur uſque ad exactam rei diſcuſſionem. Iſtiuſmodi incommoda a rerum ſyſtemate ſeparari nequeunt: ſæpiùs neceſſe eſt ea inter ſe ſimilitudinem aliquam habere certo quodam reſpectu, unumque pro altero accipi poſſe. Verùm errores, qui vitari nequeunt, nec tam uſitati, nec tam pernicioſi exiſtunt. Qui plurimum mali adferunt, culpâ noſtrâ oriri ſolent, adeoque nefarium foret, a malis naturalibus ducere conſciſcendæ ſibi mortis argumentum, quoniam conſtat, illos, qui eo uſque ſunt progreſſi, plerumque voluntariis malis excitatos fuiſſe.

11. Quid? quod exploratum eſt, cuncta hæc mala, de quibus locuti ſumus, per accidens bonis cauſis ortum ſuum debere; nec abſonum, ex omni eo, quod cognoſcimus, concludere ad omne id, quod ignoramus, ea ſcilicet mala excludi non potuiſſe, niſi admiſſis incommodis multò majoribus.

joribus. Ut verò hæc meliùs capiantur, Auctoris consilium est, Mundum, ad instar magni ædificii, animo sistere. Illud instructum esse debet non variis solùm conclavibus, atriis, porticibus, hortis, spelæis, sed etiam culinâ, cellâ vinariâ, areâ, stabulis, cloacis. Ita incongruum fuisset, in Mundo tantum Soles condere, aut Terram fabricari, auro quidem & adamantibus constantem, sed ad recipiendos incolas ineptam. Si homo, quantus quantus est, oculus, aut auris, totus fuisset, conservare se nequaquam potuisset. Quodsi Deus ipsum sine adfectibus creasset, stupidus evasisset: & si sine errore condere voluisset, privare eum sensibus debuisset, vel alio modo, quàm organorum ope, sentientem facere, hoc est, non homo fuisset. Eruditus Auctor noster citat hic sententiam, quam Historiæ sacræ & profanæ loqui videntur, videlicet, belluas, plantas venenatas, aliasque naturas, nobis noxias, adversùs nos per peccatum armatas fuisse. Sed cùm hic tantùm principia Rationis sequatur, seponit ea, quæ Revelatio docere potest. Interim sibi persuadet, *Adamum* (quantumvis obedientem) non, nisi virtute gratiæ divinæ, & pacti cum Deo initi, a malis naturalibus exemtum fuisse, & *Mosen* septem ferè effectus primi peccati disertè tantùm memorare. Effectus autem isti sunt:

1. Revocatio doni gratiosi immortalitatis.
2. Sterilitas Terræ, quæ sponte suâ proferre fructus & herbas non debebat nisi vitiosas ac parum utiles.
3. Labor durus, alendi sui causâ ab homine suscipiendus.
4. Subjectio feminæ voluntati mariti.
5. Dolores puerperii.
6. Inimicitia inter hominem & serpentem.
7. Ejectio hominis ex loco deliciarum pleno, in quo a Deo collocatus erat.

Sed existimat, maximam malorum nostrorum vim a necessitate materiæ proficisci, inprimis post subtractam gratiam; præterea persuadet sibi Auctor, post nostrum exilium immortalitatem oneri nobis fuisse, & forsan inter beneficia, non pœnas, referendum, quòd nulla ampliùs via, nec ullus aditus, ad arborem vitæ nobis pateat. Possent quidem variæ passim adnotationes hunc discursum illustrare; interim tamen fatendum, fundamentum illius, in materia de origine malorum, præclaris atque solidis abundare meditationibus, quas juverit convertere in usus meos. Nunc autem progrediendum ad illud caput, de quo inter nos disceptatur, nempe ad explicationem naturæ LIBERTATIS.

12. Dum eruditus Auctor hujus Operis de origine mali explicare originem mali moralis *quinto capite* instituit, quod dimidiam totius Libri partem absolvit, arbitratur, eam diversissimam esse ab origine mali physici, quod cernitur in imperfectione creaturarum declinari nescia. Etenim, uti statim intelligemus, existimat is, malum morale potiùs ab eo oriri, quod perfectionem aliquam salutat, quodque creaturæ cum Creatore, secun-

dùm illius mentem, commune eſt, nimirum in potentia eligendi ſine aliqua ratione, & cauſa finali ſeu impulſiva. Ingens ſanè paradoxum, tueri, maximam imperfectionem, hoc eſt, peccatum, ab ipſa perfectione proficiſci; at non minùs abſurdum eſt, pro perfectione habere rem a ratione longè alieniſſimam, cujus ex uſu foret quodam privilegio contra Rationem eſſe munitum. Et reverâ, tantum abeſt, ut id originem mali moralis patefaciat, ut potiùs indicet, illius inveſtigationem in votis non haberi. Quodſi namque voluntas ſe determinat, licèt nihil ſit præſto, neque in perſona eligente, nec in objecto eligibili, quod electionem ſuadere poſſit, nulla erit hujus electionis cauſa, nec ulla ratio: cumque malum morale conſiſtat in mala electione, adſeritur, malum morale omninò nullam originem habere. Itaque per regulas bonæ Metaphyſicæ neceſſe eſſet, ut in natura malum morale nullum inveniretur; quin & ex eadem ratione nullum foret bonum morale, omniſque moralitas deſtrueretur. Verùm juvat audire ſolertem Auctorem noſtrum, cui ſubtilitas ſententiæ, a celeberrimis Scholæ Philoſophis propugnatæ non minùs, quàm ornamenta, quæ ipſe pro ſuo ingenio, ſuaque eloquentia, addidit, magna, quæ includit, incommoda occultarunt. Dum *ſtatum controverſiæ* explanat, Auctores in duas partes diſpeſcit: Quibuſdam, ait, ſufficit dicere, libertatem voluntatis eſſe a coactione externa immunem; alii verò tuentur, illam inſuper a neceſſitate interna liberam eſſe. Sed non ſatisfacit hæc explicatio, niſi neceſſitas abſoluta, & moralitati contraria, diſtinguatur a neceſſitate hypothetica & morali, uti nos quidem multis jam locis oſtendimus.

13. *Sectio prima hujus capitis* naturam Electionum pandet. Auctor primo loco ſententiam eorum exponit, qui cenſent, voluntatem flecti judicio intellectûs, aut inclinationibus adpetitûs antecedentibus, quo ſe determinet ad partem, quam deinceps amplectitur. At confundit is Auctores iſtos cum illis, qui ſtatuunt, voluntatem ad decretum ſuum compelli neceſſitate quadam abſoluta, quique contendunt, volentem nullam in ſuas volitiones poteſtatem habere; videlicet Thomiſtam cum Spinoſiſta confundit. Utitur expreſſionibus & declarationibus odioſis *Hobbeſii*, ſuique ſimilium, ut his illos oneret, qui inde longiſſimè abſunt, quique eoſdem Auctores refellere omni contentione laborant; has iis imputat propterea, quòd ſtatuunt cum *Hobbeſio*, & omnibus ferè hominibus, (ſi diſceſſeris a doctoribus quibuſdam, quos ſuæ ipſorum ſubtilitates obruunt) moveri voluntatem boni malique repræſentatione: colligit enim exinde, ita nullam dari contingentiam, omniaque ligata eſſe neceſſitate quadam abſoluta. Valdè deproperatum eſt hoc ratiocinium, interim addit ampliùs, propriè loquendo nullam voluntatem malam fore, cùm ita omne id, quod reprehenſione dignum haberi poſſet, malum illud eſſet, quod cauſari voluntas poteſt; quod quidem, illius opinione, a notione communi abhorret, dum homines non eapropter improbis indignantur, quòd nocent, ſed quia abſque neceſſitate nocent. Itaque ſibi perſuadet, improbos fore ſolum-

lummodo infelices, nequaquàm verò pœnæ obnoxios; nullum fore discrimen inter malum physicum & malum morale, cùm homo ipse planè non esset causa vera actionis, quam vitare nullo pacto valeret; maleficos non ideò convitiis proscindi ac malè mulctari, quod mereant, sed quòd id homines a malo abstterrere queat; atque hanc solam ob rationem irasci nos nebuloni, non ægroto, quòd reprehensiones & minæ alterum corrigere possint, alterum verò sanare non possint; juxta hanc doctrinam finem pœnarum tantum fore impeditionem mali futuri, sine quo sola mali jam admissi consideratio ad puniendum non sufficeret; pariterque, gratum animum unicum hunc finem habiturum, ut novum sibi beneficium adcerseret, sine quo sola præteriti beneficii consideratio rationem ejus sufficientem nequaquàm suppeditaret. Denique existimat Auctor, si doctrina hæc, quæ voluntatis decretum a boni malique repræsentatione repetit, vera esset, desperandum fore de felicitate humana, cùm ea nullo modo in nostra potestate esset, & a rebus, extra nos constitutis, penderet. Jam, cùm sperare non liceat, fore, ut res externæ se adcommodent ac respondeant votis nostris, semper nobis aliquid deerit, semperque aliquid, quod nimium est, reperietur. Omnes hæ consequentiæ, secundùm illius mentem, etiam contra eos militant, qui censent, voluntatem determinare se juxta finale intellectûs judicium, qua opinione arbitratur voluntatem de jure suo deturbari, animamque penitùs passivam reddi. Atque hæc adcusatio innumeros Auctores, graves & probatos, impetit, qui in eandem hìc coacti sunt classem cum *Hobbesio* & *Spinosa*, & aliis quibusdam scriptoribus improbatis, quorum doctrina pro infesta & intolerabili est judicata.

Equidem haud statuo, voluntatem semper sequi judicium intellectûs, quoniam hoc judicium a rationibus moventibus distinguo, quæ a perceptionibus & inclinationibus insensibilibus oriuntur. At censeo, voluntatem semper sequi utilissimam boni & mali, distinctam aut confusam, repræsentationem, quæ ex rationibus, passionibus & inclinationibus, resultat, quamvis eadem rationes quoque reperire possit, suspendendo suo judicio aptas. Verùm tamen semper agit illa ex rationibus moventibus.

14. Ad objectiones verò has, sententiæ nostræ adversas, antè respondendum est, quàm ad ea, quibus Auctor suam opinionem stabilire nititur, transitum faciamus. Origo contemtûs adversariorum ex eo repetenda est, quòd confunditur consequentia necessaria necessitate absoluta, cujus oppositum contradictionem implicat, cum consequentia in veritatibus tantùm convenientiæ fundata, quæ effectu quidem suo non destituitur; hoc est, quòd confunditur id, quod a principio contradictionis, veritates necessarias & indispensabiles efficiente, dependet, cum eo, quod a principio rationis sufficientis, in veritatibus adhuc contingentibus obvio, dependet. Alias (g) jam observationem hanc protuli in medium, quæ una est

(g) Conf. *Theod.* §. 44. & Principia Philos. *ill. Viri* §. 31 - 36.

est ex gravissimis in Philosophia, ostendendo, *duo magna* esse *principia*; *alterum* scilicet *identitatum* vel contradictionis, quod vult, ex duabus enunciationibus contradictoriis alteram esse veram, alteram falsam; & *alterum rationis sufficientis*, quod vult, nullam enunciationem veram esse, cujus rationem perspicere non valeret is, qui omni, ad intelligendam eam necessaria, cognitione instructus esset. Utrumque principium locum habere debet non in veritatibus solùm necessariis, sed etiam in contingentibus, immò quidquid rationem nullam habet, nec existere ullo pacto potuit. Aliquo namque modo dici potest, hæc duo principia in definitione *Veri & Falsi* contineri. Interim, ubi, factâ analysi veritatis propositæ, eam videmus a veritatibus dependere, quarum oppositum contradictionem involvit, dicere possumus, eam absolutè necessariam esse. Quòd si verò, promota quantumlibet analysi, nunquam ad istiusmodi elementa veritatis datæ pervenire quimus, dicendum, eam esse contingentem, suamque debere originem rationi prævalenti, inclinanti, non necessitanti. Hoc posito, intelligitur, qua ratione nos cum multis Philosophis & Theologis celeberrimis adserere queamus, substantiam cogitantem ad decretum suum flecti repræsentatione prævalente boni vel mali, idque certò atque infallibiliter, non necessariò: hoc est, rationibus inclinantibus, non necessitantibus. Hinc *futura contingentia*, & in se ipsis & rationibus suis *prævisa*, manent contingentia; ac Deus infallibiliter sapientiâ & bonitate suâ adductus est ad Mundum potentiâ suâ condendum, ipsique formam, quæ fieri possit, optimam conferendam; sed necessariò non est adductus; cunctaque, illæsâ suâ libertate perfectâ & supremâ, facta sunt. Neque video, quàm facile, missa hac, a nobis prolata, consideratione, solvi queat nodus Gordius Contingentiæ atque Libertatis.

15. Submovet hæc explicatio omnes periti nostri adversarii objectiones. *Primò*, cernimus, contingentiam cum libertate subsistere; 2. malas voluntates non ideò malas esse, quòd nocent, sed etiam, quòd sunt origo rerum noxiarum, vel malorum physicorum; cùm animus malignus in sphæra activitatis suæ esset, quod malum Manichæorum principium foret in Universo. Ita Auctor quoque notavit cap. 4. sect. 4. §. 8. sapientiam divinam plerumque eas actiones vetuisse, quæ adportarent incommoda, hoc est, mala physica. Consensus est, eum, qui malum causatur necessariò, nullo se adstringere crimine. Enimverò neque Legislator ullus, neque Jurisconsultus per hanc necessitatem intelligit vim rationum boni & mali, veri vel adparentis, quæ hominem ad malè agendum compulerunt; aliàs is, qui grandem pecuniæ summam furatur, aut qui hominem potentem interficit, ut ad magnum dignitatis gradum perveniat, minori se pœnæ redderet obnoxium, quàm is, qui nummulos aliquos surriperet, exhauriendo fortè vini quadranti destinandos, aut qui canem vicini sui ludibundus occideret, propterea quòd hi postremi non tantis expositi fuerunt tentationibus. At contrarium omninò regnat in administratione

ſtratione juſtitiæ, in Mundo probatæ, & quo major ad peccandum tentatio eſt, eò major imponitur neceſſitas, eam propoſitâ magnâ aliqua pœnâ reprimendi. Alioqui, quò plura obſervantur ratiocinia in conſilio hominis malefici, eò deliberatior illius nequitia fuiſſe reperietur, eoque major ac pœnâ dignior illa cenſebitur. Sic *dolus* nimis artificioſus crimen adgravat, quod *ſtellionatus* vocatur, & homo fallax evadit *falſarius*, ubi tantâ eſt ſubtilitate, ut ipſa etiam fundamenta noſtræ ſecuritatis in Actis ſcripto conſignatis ſuffodiat. Verùm indulgentiores erimus illis, qui ingenti aliquo animi motu abripiuntur, quoniam is ab ipſa dementia haud procul abeſt. Et Romani rigidiſſimo ſupplicio adfecerunt ſacerdotes Dei *Apis*, qui nobilis cujuſdam feminæ, equiti alicui, perditè illam amanti, caſtitatem labefactarunt, dum eum pro Deo ſuo venditabant, cùm contra amatorem exilio mulctare illis ſufficeret. Quòd ſi verò quis malas actiones perpetraſſet ſine ratione adparente & ſine probabilitate cujuſdam adfectûs, non multùm abeſſet, quin a Judice pro ſtulto haberetur, præſertim ſi ad iſtiuſmodi ineptias, ſæpiùs iterandas, proclivis inveniretur, quod ipſum pœnæ minuendæ inſervire poſſet, nequaquam verò veram nequitiæ & caſtigationis rationem ſuppeditaret. Tam aliena ſunt principia noſtrorum adverſariorum a praxi Tribunalium & a communi hominum opinione.

16. *Tertiò*, diſcrimen inter malum phyſicum & malum morale ſemper conſiſtet, quamvis in hoc conveniant, quòd ambo ſuas rationes & cauſas habeant. Et quid eſt, quod novas nobis difficultates faceſſamus intuitu originis mali moralis, cùm principium, ſolvendis iis aptum, quas mala naturalia producunt, etiam ſufficiat ad reddendam malorum voluntariorum rationem? Scilicet ſufficit oſtendere, impediri non potuiſſe, quin homines vitiis admittendis obnoxii fuiſſent, niſi Syſtematis omnium optimi conſtitutio immutari, aut ad miracula creberrimus fieri deſcenſus voluiſſet. Verum quidem, peccatum magnam, immò maximam, humanæ miſeriæ partem conficere, hoc tamen non obſtat, quo minùs dici queat, improbos eſſe homines & pœnâ dignos: aliàs dicendum eſſet, peccata actualia irregenitorum excuſari poſſe, utpote oriunda a principio noſtræ miſeriæ, quod eſt peccatum originis. *Quartò*, dicere, Animam fieri paſſivam, hominem non eſſe veram peccati cauſam, ſi ad actiones ſuas voluntarias per objecta fuerit compulſus, quemadmodum Auctor contendit plurimis in locis, & inprimis cap. 5. ſect. 1. ſubſect. 3. §. 18. eſt cudere ſibi novas terminorum notiones. Quando Veteres de eo locuti ſunt, quod eſt ἐφ' ἡμῖν, vel ubi nos loquimur de eo, quod a nobis, a ſpontaneitate, a principio noſtrarum actionum interno, dependet, repræſentationem rerum externarum nequaquàm excludimus; hæ namque repræſentationes etiam in anima noſtra reperiuntur, & conſtituunt partem aliquam modificationum illius principii activi, quod in nobis eſt. Nullus datur Actor, qui agere poſſit, quin idem ad id quoque ſit antè diſpoſitus, quod actio requirit;

& rationes, ſive inclinationes, a malo vel bono depromtæ, ſunt diſpoſitiones, quæ faciunt, ut anima determinare ſe inter plures partes poſſit. Contendunt, voluntatem ſolam eſſe activam, atque ſummo jure imperantem, eamque ſibi repræſentare ſolent inſtar Reginæ, Throno ſuo inſidentis, cujus Intellectus eſt Miniſter Status, cujuſque adfectus ſunt aulici, ſeu feminæ iſtæ gratioſæ, quæ influxu ſuo ſæpè numero conſilium Miniſterii ſuperant. Volunt, Intellectum non, niſi mandante hac Regina, loqui, ipſam poſſe inſtituere examen inter rationes Miniſtri & ea, quæ amiciſſimæ iſtæ mulieres in aurum inſuſurrant, immò utramque partem repudiare, tandem iis vel tacendi vel loquendi neceſſitatem imponere, aures præbere vel denegare, ſicut illi bonum videatur. At hæc Proſopopœia aut fictio eſt infeliciùs excogitata. Si voluntatis eſt judicare, aut notitiam ſibi comparare rationum atque inclinationum, quas intellectus vel ſenſus ei exhibent, illa opus habebit alio intellectu in ſe ipſa, ut cognoſcat id, quod ipſi repræſentatur. Id verum eſt, animam, ſeu ſubſtantiam cogitantem, intelligere rationes, & ſentire inclinationes, & determinare ſe ſecundùm repræſentationes præponderantes, quæ, ut actionem ſpecificent, vim ſuam activam modificant. Poſſum hic ſuperſedere meo Syſtemati Harmoniæ præſtabilitæ, quod independentiam noſtram mirum in modum illuſtrat, noſque ab influxu objectorum phyſico immunes præſtat. Quod enim jam dictum eſt, ad ſolvendam objectionem ſufficit. Et quamquam Auctor noſter cum vulgo admittat hunc in nos influxum phyſicum objectorum, tamen ſatis ingeniosè animadvertit, corpus, vel objecta ſenſuum, nobis ideas non impertiri, multo minùs vim animæ activam, & inſervire duntaxat evolvendis iis, quæ in nobis exiſtunt; ferè ſicuti *Carteſius* credidit, animam, cum corpori vim dare nequeat, minimum ipſi aliquam directionem impertiri. Ab utraque ſic parte medium eſt quoddam inter influxum phyſicum & harmoniam præſtabilitam.

17. *Quintò*, objiciunt, ſecundùm noſtram ſententiam peccatum non ea propter reprehendi vel puniri, quòd caſtigationem mereat, ſed quòd reprehenſio & pœna faciant, ut alia vice illud omittatur; cùm tamen homines aliquid ulteriùs requirant, hoc eſt, ſatisfactionem pro crimine, ſi vel illa nec ad emendationem, nec ad exemplum, faceret. Planè uti jure meritoque homines exigunt, verum referendæ gratiæ ſtudium progerminare ex vera beneficii accepti agnitione, non verò ex intentione novi eliciendi beneficii, quæ privati commodi curam ſapit nimiam. Objectio iſta elegantibus, nec improbandis, cogitationibus referta eſt, ſed nos quidem minimè ferit. Præcipimus, virtutem ſequendam, gratum animum præſtandum, juſtitiam colendam eſſe, non tantùm ob commodum privatum, ob ſpem vel metum; ſed etiam ob voluptatem, in bonis actionibus reperiendam; aliàs nondum adſpiravimus ad iſtum virtutis gradum, quem ut adſequamur, remis veliſque laborandum eſt? Hoc innuitur, quando juſtitia

&

& virtus per se ipsa amore prosequenda docetur; immò hoc ipsum explicavi, dum rationem *Amoris*, *privatam utilitatem negligentis*, exhibui paullo ante exortam controversiam, quæ tantos dedit strepitus (h). Consimiliter judicamus, malitiam majorem evasisse, quando in voluptatem exierit, veluti cùm latro aliquis, vias obsidens, qui antea homines ob ipsorum repugnantiam, vel ultionis metum, interfecerat, tandem ita crudelis evadit, ut in iis necandis, quin & priùs excruciandis, voluptatem suam inveniat. Atque hic malitiæ gradus diabolicus judicatur, licèt homo, qui illius insimulatur, in hac detestanda voluptate fortiorem reperiat suorum homicidiorum rationem, quàm habuit, cùm eos tantùm spe metuve adductus occideret. Observavi etiam in responsione ad difficultates Bælianas (i), secundùm mentem celebris *Conringii*, justitiam, quæ puniat per pœnas, ut ita loquar, medicinales, hoc est, ad corrigendum maleficum, vel saltem ad præbendum aliis exemplum, locum habituram apud eos, qui libertatem, a necessitate immunem, evertunt, sed veram justitiam vindicativam, quæ ultra medicinalem progreditur, aliquid adhuc altius supponere, videlicet intelligentiam ac libertatem peccantis, quoniam harmonia rerum satisfactionem aliquam exigit, malum aliquod passionis, quod animum deducat in sensum sui peccati, post malum actionis voluntariæ, in quam consenserat. Ita *Hobbesius*, libertatem destruens, justitiam vindicativam rejecit, uti faciunt Sociniani, quos nostri Doctores refutarunt, quanquam illius partis Auctores notionem libertatis mirificè fatigare soleant.

18. *Sextò*, objiciunt denique, homines felicitatis spem habere planè nullam posse, si voluntas moveri nequeat, nisi boni & mali repræsentatione. Enimverò hæc objectio videtur mihi, si quæ alia, prorsus nulla, & vix, ac ne vix quidem, divinari a quoquam credo, quonam imbui tandem colore potuerit. Hinc mira etiam & insolita quàm maximè ea de causa produntur ratiocinia: nimirùm, felicitatem nostram pendere a rebus externis, si verum, quod a boni malive repræsentatione pendeat. Igitur ea, inquiunt, in potestate nostra non est, neque enim ullam habemus

(h) Conf. ad hæc *Theod. Præf.* §. 4. 5. *Felleri* Otium Hannov. p. 73. Idem *Vir ill.* in Ep. ad *Gerh. Wolth. Molanum*, quæ est XVIa, ap. *Kortholtum*, T. II. p. 155. scribit: Tantum abest, ut, qui non spe aut metu a superiore, sed propensione animi, rectè agit, justè non agat, ut ipse potissimùm justè agat, quadam divinæ justitiæ humana imitatione. Nam qui amore Dei aut proximi benefacit, in ipso rectè facto invenit voluptatem, (ea enim amoris natura est) neque alio stimulo indiget, aut jussu superioris opus habet: ac de tali dictum est, legem justo positam non esse. Usque adeo abhorret a ratione, solam legem aut coactionem justum facere: tametsi fatendum sit, eos, quorum animus eo perfectionis non devenit, non, nisi spe metuque, obligari; & in divinæ maximè vindictæ exspectatione, quam nec morte effugere detur, necessitatem plenam, & in omnes valituram, servandi juris & æqui posse inveniri. "

(i) V. *Theod.* §. 73. 74.

bemus rationem ſperandi, fore, ut res externæ noſtro ſe adcommodent adpetitui. Sed hoc argumentum cunctis ſuis claudicat pedibus: *Nulla vis eſt in conſequentia: Concedi poſſet concluſio: Argumentum poteſt in Auctorem retorqueri.* Incipiamus ab hac *retorſione*, quæ facilis eſt: Num tandem homines feliciores, aut a caſibus fortunæ magis independentes, evadunt iſto medio, vel quia ipſis facultas ſine ratione eligendi adtribuitur? Num dolores corporis mitiùs patientur? An minor eſt eorum propenſio ad bona, vera vel adparentia, minor metus malorum verorum, vel imaginariorum? Num quid minùs ſunt mancipati voluptati, ambitioni, avaritiæ? minùs timidi? minùs invidi? Immò verò, inquiet eruditus Auctor noſter. Probabo id modo, qui a rationibus & pretiis rerum deſumitur. Utinam per experientiam probare voluiſſet: ſed audiamus ejus computationem. Poſito, quòd electione mea, qua intuitu mei rei, quam eligo, bonitas confertur, concedam objecto electo ſex gradus bonitatis, & poſito inſuper, quòd antea in ſtatu meo duo gradus mali fuerint, evadam certè fortunatus uno momento & ex voto meo: quatuor namque poſſiderem gradus liquidi lucri, vel boni gratuiti. Quàm præclarè hæc ſine dubio ſonant, at dolendum, quòd caſus ſit impoſſibilis. Etenim qua ratione objecto ſenos hoſce bonitatis gradus conferam? Ad hoc opus nobis eſſet potentia immutandi guſtum noſtrum, aut res, pro beneplacito noſtro. Idem hoc ferè eſſet, ac ſi plumbo cum efficacia quadam dicere poſſem, fies aurum, ſilici, fies adamas, vel ſaltem vos eundem mihi præſtabitis effectum. Vel hoc perinde ſe haberet, atque id, quod dicitur de loco Moſaico, qui videtur ſignificare, Manna deſerti eum habuiſſe ſaporem, quem Iſraelitæ illi dare voluerunt. Nihil opus erat, niſi dicere ad Gomor ſuum, fies capo, fies perdix. At ſi mihi liberum, ſenos hoſce gradus bonitatis objecto impertiri, annon etiam licebit mihi plures adhuc in illud conferre? Credo equidem licere. Hoc verò poſito, cur objecto non largiemur bonitatem omnem, quæ excogitari poſſit? Cur non ad viginti & quatuor bonitatis gradus adſcendemus? Ecce verò quàm perfectè ſimus hac via felices non obſtantibus fortunæ caſibus quibuſcumque; flet, grandinet, ningat, nihil nos movebit: excellentis hujus arcani virtute a fortuitis caſibus ſemper tuti erimus. Concedit etiam Auctor (in hac 1. ſectione cap. 5. ſubſect. 3. §. 12.) hanc potentiam adpetitus naturales vincere omnes, nec ipſam ab eorum aliquo vinci poſſe; immò intuetur illam (§. 20. 21. 22.) tanquam ſolidiſſimum felicitatis fundamentum. Reverâ, dum nihil eſt, quod limitare potentiam poſſit tam indeterminatam, qualis eſt potentia ſine ratione eligendi, & per electionem objecto bonitatem conferendi, vel bonitas hæc longiſſimè ſuperare debet eam, quam adpetitus naturales in objectis quærunt; quandoquidem hi adpetitus, hæcque objecta, limitata ſunt, cum ea potentia independens ſit; vel ſaltem, bonitas iſta, quam voluntas objecto electo impertitur, debet eſſe arbitraria, & talis, qualis

ab

ab illa requiritur. Unde namque repetenda esset ratio limitum, si objectum possibile, si in ejus, qui vult, potestate situm est, & si voluntas ei dare bonitatem potest, quamcumque velit, independenter a realitate & rebus adparentibus? Istud mihi sufficere videtur ad destruendam hypothesin tam *precariò* adsumtam, in qua offenditur aliquid, quod Fearum fabulis persimile, *Optantis isthæc sunt, non invenientis.* Perstat igitur certo certius, eleganti hac fictione non magis nos exsolvi malis posse; videbimusque infrà, cùm homines victores existunt certorum quorundam adpetituum vel aversionum, id fieri per adpetitus alios, qui semper fundamentum suum agnoscunt in repræsentatione boni & mali. Dixi porrò, *concedi posse conclusionem Argumenti*, quod insinuat, non absolutè a nobis pendere felicitatem, in præsenti certè vitæ humanæ statu, quis enim dubitat, sexcentis nos esse casibus obnoxios, quos vitare non cadit in humanam prudentiam? Quo pacto, exempli gratiâ, impediam, quo minùs motu quodam terræ absorbear unà cum urbe, quam incolo, si hic est ordo rerum? Sed *possum* denique *& consequentiam argumenti negare*, quæ dictitat, si voluntas non movetur, nisi repræsentatione boni & mali, penes nos non stare nostram felicitatem. Bona esset consequentia, si nullus daretur Deus, si omnia regerentur per causas brutas: sed fecit Deus, ut ad procurandam suam felicitatem unicuique sufficeret esse virtutis studiosum. Itaque, si anima rationem sequitur & leges, a Deo ipsi datas, certa profectò est de felicitate sua, quamvis ea plenè reperiri in hac vita nequeat.

19. Postquàm eruditus Auctor incommoda nostræ hypotheseos ostendere laborasset, commoda suæ hypotheseos pandere incipit. Sibi igitur persuadet, eam solam posse libertatem nostram salvam reddere, eam omnem nostram felicitatem conficere, augere bona nostra, & minuere mala, atque agentem, hac potentia instructum, ea fieri multò perfectiorem. Commoda ista penè cuncta modò refellimus. Ostendimus, ad libertatem nostram sufficere, quòd repræsentationes bonorum & malorum, aliæque dispositiones, internæ vel externæ, nos inclinent, non necessitent. Nec intelligimus, quo pacto mera indifferentia quid ad felicitatem conferre possit: ex adverso potiùs, quo magis erimus indifferentes, eo major stupor erit & impotentia bona percipiendi. Adde quòd hypothesis in effectu producendo multum excedit. Quòd si namque potentia aliqua indifferens sibi sensum boni dare posset, ea sibi dare etiam posset felicitatem perfectissimam, uti jam suprà monstravimus. Et positum est in aprico, nihil illam limitaturum, quod limites eam ex pura hac indifferentia expellerent, quam tamen non, nisi per se ipsam, relinquere dicitur, vel potiùs, in qua nunquàm fuit. Denique haud capimus, in quonam consistat puræ hujus indifferentiæ perfectio: contrà, nihil est eâ imperfectius, scientiam & bonitatem redderet inutiles, omniaque ad casum revocaret, ut nullas sequi regulas, nulla capere consilia possemus. Restant tamen adhuc ali-

qua commoda, ab Auctore prolata, nondum hactenùs ventilata. Existimat itaque, per hanc solam potentiam nos esse veram actionum nostrarum causam, utpote cui possent imputari, cùm aliàs ab objectis externis cogeremur; immò propter hanc solam potentiam fieri, ut possemus nostræ felicitatis momentum nobis ipsis tribuere, & in sinu nostro gaudere. Verùm enim verò cuncta opposita ratione se habent: quòd si namque incidimus in actionem motu absolutè indifferenti, non verò propter ejus bonas malasve qualitates, nonne idem est, ac si eo delaberemur cæcorum in morem, casu aut sorte aliqua: quid igitur gloriæ & laudis adferret actio bona, vel quid vituperii & ignominiæ actio mala, si ea accepta ferenda, aut imputanda, fortunæ vel sorti esset? Credo equidem, eum laude digniorem esse, qui actionem bonis suis qualitatibus debet, & crimine magis obstrictum, qui malis suis qualitatibus abreptus fuit in deterius. Actiones æstimare velle, nec expendere qualitates, ex quibus illæ gignuntur, est in auram loqui, & in locum causarum substituere imaginarium quoddam *nescio quid*. Quòd si ergò casus hic fortuitus, seu hoc *nescio quid*, causa esset nostrarum actionum, exclusis nostris qualitatibus, naturalibus vel adquisitis, nostris inclinationibus, & consuetudinibus, profectò nulla ratione quidquam nobis polliceri possemus de alterius proposito, cùm nulla via suppeteret figendi hominem indeterminatum, atque judicandi, quamnam in stationem jaceretur navis voluntatis, per incertam insulsæ indifferentiæ tempestatem.

20. Verùm, sepositis istis commodis & incommodis, videamus, qua ratione confirmet eruditus Auctor noster hypothesin hanc, quam tanta utilitate conspicuam jactat. Arbitratur, Deum tantùm & creaturas liberas verè activas esse, & ad activitatem requiri duntaxat, ut quid per se ipsum determinetur. Jam id, quod per se ipsum determinatur, per objecta determinari non debet, adeoque necesse est, ut substantia libera, quatenus libera, intuitu objectorum sit indifferens, nec hanc indifferentiam relinquat, nisi per electionem suam, quæ objectum ipsi reddet amabile. Sed omnes ferè gradus hujus ratiocinii offensionem pariunt. Non creaturæ solùm liberæ, sed & omnes reliquæ substantiæ ac naturæ, ex substantiis compositæ, sunt activæ. Bruta non sunt libera, interim tamen gaudent animabus activis, nisi cum Cartesianis ea pro puris machinis habere velis. Neque porrò necessarium est ad activitatem, determinari solum per se ipsum, cùm res quædam recipere possit directionem, quanquam vim ipsam haud recipiat. Ita equus regitur ab equite, & navis dirigitur gubernaculo, crediditque *Cartesius*, corpus nostrum, servando virtutem suam, recipere tantummodò ab anima quandam directionem (k). Sic res aliqua activa foris recipere potest quandam determinationem seu directionem, quæ illam quoque mutare valeat, quam a se ipsa haberet.

Denique,

(k) V. *Theod.* §. 60.

Denique, licèt etiam ſubſtantia quædam activa per ſe ipſam tantùm determinetur, minimè tamen inde ſequitur, eam non moveri ab objectis; repræſentatio namque objecti, in illa ipſa obvia, ad determinationem facit; non igitur foris accedit, adeoque ſpontaneitas tota hìc manet illibata. Objecta non agunt in ſubſtantias intelligentes tanquam cauſæ efficientes & phyſicæ, ſed tanquam cauſæ finales & morales. Si Deus agit ſecundùm ſuam ſapientiam, adcommodat ſe ideis poſſibilium, quæ ipſius objecta ſunt, ſed quæ ante creationem actualem extra illum omni realitate deſtituuntur. Igitur hoc genus motionis ſpiritualis ac moralis non adverſatur activitati ſubſtantiæ, nec ſpontaneitati ſuæ actionis. Poſtremò, quamvis potentia libera ab objectis non determinaretur, nunquam tamen indifferens eſſe poſſet ad actionem, quando in eo eſt, ut agat; quoniam actio in ea oriri debet a diſpoſitione quadam agendi; aliàs *quidvis ex quovis* fiet, nec quidquam erit tam abſurdum, quod adſumi nequeat. At diſpoſitio hæc jam interruperit blandimenta puræ indifferentiæ, &, ubi anima hanc ſibi diſpoſitionem impertit, requiritur alia quædam prædiſpoſitio ad hunc illam impertiendi actum; adeoque, quantumvis adſcendatur, nunquam pervenietur ad puram indifferentiam in anima reſpectu actionum ab ipſa exercendarum. Verum quidem, has diſpoſitiones eam inclinare ſaltem, non neceſſitare, & plerumque ſuam relationem habere ad objecta: interim tamen nec negandum, quaſdam etiam alias provenire *a ſubjecto*, vel ab anima ipſa, & facere, ut objectum unum magis ſit ad palatum, quàm alterum, vel ut idem objectum aliter ſapiat alio tempore.

21. Auctor noſter perſiſtit firmiter in ſua ſententia, qua nobis realitatem ſuæ hypotheſeos inculcat, conaturque oſtendere, hanc potentiam indifferentem reapſe in Deo inveniri, immò verò eam ipſi neceſſariò adſcribendam eſſe. Ait enim, nihil ei bonum, nihil ei malum eſt in creaturis. Non habet adpetitum naturalem, fruitione rei alicujus, extra ipſum poſitæ, ſatiandum: eſt igitur abſolutè indifferens ad omnes res externas, quoniam iis nec juvari, nec moleſtiâ adfici, poteſt; debetque ſe ipſe determinare, atque eligendo quaſi adpetitum ſibi creare. Factam verò electionem ſuam deinceps tueri debet, profectò non aliter, ac ſi inclinatione quadam naturali eo compulſus fuiſſet. Ita divina voluntas erit cauſa bonitatis in entibus; nimirum, erit quædam bonitas in objectis, non verò natura ſua, ſed voluntate Dei, qua ſepoſita, nec boni, nec mali quid in rebus inveniri poteſt. Intellectu difficile eſt, quomodo multorum meritorum Auctores exoſculari ſententiam tam inſulſam potuerint, ratio enim, quæ hic citari videtur, ne minimam quidem vim habet. Videntur illi opinionem hanc eo probaturi argumento, quod omnes creaturæ omne ſuum eſſe a Deo habeant, quodque ita ſine ipſo agere nequeant, nec ſe determinare poſſint. At hoc eſt apertè ſtatum mutare controverſiæ. Quando dicimus, ſubſtantiam quandam intelligentem moveri bonitate ſui objecti,

jecti, non certè adſerimus, hoc objectum eſſe neceſſariò ens extra ipſam exiſtens, ſufficitque nobis, id concipi poſſe; repræſentatio namque agit in ſuam ſubſtantiam, vel potiùs ſubſtantia agit in ſe ipſam, in quantum repræſentatione hac diſponitur & adficitur. Quod ad Deum, manifeſtum eſt, illius intellectum continere ideas omnium rerum poſſibilium, quod ipſum oſtendit, omnia in eo eſſe eminenter. Ideæ iſtæ repræſentant ipſi bonum & malum, perfectionem & imperfectionem, ordinem & confuſionem, convenientiam & inconvenientiam poſſibilium; illius verò bonitas ſuperabundans facit, ut eligat id, quod eſt commodiſſimum. Deus igitur per ſe ipſum ſe determinat, ejus voluntas vi bonitatis activa eſt, ſed ſpecificatur atque dirigitur in actione per intellectum ſapientiâ refertum. Et uti illius intellectus perfectus eſt, cogitationes ſemper diſtinctæ, inclinationes ſemper bonæ, ita nunquam diſcedit a producendo optimo: cùm contra nos falſis veri & boni adparentiis falli queamus. Sed quî, quæſo, fieri poteſt, ut dicatur, non dari bonum vel malum in ideis ante voluntatem Dei? Numquid voluntas Dei ideas format, quæ in ejus intellectu inſunt? Non auſim erudito noſtro Auctori tam inſulſam adſcribere ſententiam, quæ intellectum ac voluntatem confunderet, & uſum notionum omnem everteret. Jam ſi ideæ a voluntate ſunt independentes, nec perfectio, vel imperfectio, in iis repræſentari ſolita, ab ea dependebit. Certè, num verbi gratiâ voluntati Dei, an verò naturæ potiùs rerum, tribuendum venit, quòd certi quidam numeri faciliùs, quàm alii, admittant multas diviſiones exactas? quòd hi magis ſint idonei, quàm iſti, ad formanda quadrata, ad componenda polygona, aliaſque figuras regulares? quòd numero ſenario contingit eſſe minimo omnium numerorum, qui perfecti nuncupantur? quòd in plano ſex circuli æquales tangere queant ſeptimum? quòd inter omnia corpora æqualia ſphæra minimam habeat ſuperficiem? quòd quædam lineæ ſint incommenſurabiles, adeoque ad harmoniam non ſatis aptæ? Annon intelligitur, omnia hæc commoda vel incommoda ab idea rei proficiſci, oppoſitumque contradictionem implicare? Num cogitas porrò, dolorem & moleſtiam creaturarum ſenſitivarum, & inprimis felicitatem atque infelicitatem ſubſtantiarum intelligentium, Deo eſſe indifferentes? Et quid dices de illius juſtitia? Nonne & hæc eſt res aliqua arbitraria, nonne ſapienter, ac juſtè feciſſet, ſi damnare innocentes decreviſſet? Novi equidem, fuiſſe Auctores ſatis imprudentes ad adſurgendum opinioni tam periculoſæ, evertendæque pietati tam adcommodæ. Verùm habeo perſuaſiſſimum, celeberrimum Auctorem noſtrum ab ea longiſſimè abeſſe. Interim tamen videtur hæc hypotheſis eò ducere, ſi nihil eſt in objectis, quod divinæ voluntati ante ſuam electionem non ſit indifferens. Verùm quidem, Deum nulla re indigere, ipſe tamen Auctor præclarè docuit, bonitatem, non indigentiam illius, ad producendas creaturas ipſum compuliſſe. Igitur in eo ratio erat decreto anterior; &, uti multoties innui, neque caſù fortuito, neque ſine

ratione,

ratione, nec etiam ex neceſſitate, factum, ut Deus crearet hunc Mundum, ſed inclinatione eò progreſſus eſt, quæ ipſius inclinatio ſemper eum ad optimum ducit. Ita inſolita quoque res eſt, quòd Auctor noſter hic ſtatuat, (cap. 5. ſect. 1. ſubſect. 4. §. 5.) Deum, abſolutè perfectum & in ſe ipſo beatum, nulla ratione commoveri potuiſſe ad creandum quid extra ſe; cùm ipſe antè docuerit (cap. 1. ſect. 3. §. 8. 9.) Deum agere ad finem, ejuſque finem eſſe communicare ſuam bonitatem. Itaque ipſi non erat abſolutè indifferens, creare aut non creare, & nihilominus creatio manet actus liber. Non magis ipſi indifferens erat, creare hunc illumve Mundum, creare chaos perpetuum, aut creare ſyſtema ordine plenum. Ita qualitates objectorum, in eorum ideis repertæ, electionis ſuæ rationem confecerunt.

22. Auctor noſter, qui tam præclara ſuprà docuit de pulchritudine & commoditate operum Dei, ea cum hypotheſi ſua conciliandi viam quæſivit, quæ Deo omnes reſpectus ad bonum, & commoditatem creaturarum, detrahere videtur. Indifferentia Dei, inquit, in primis tantùm ſuis electionibus locum habet, ſed, utprimùm Deus aliquid elegit, eodem tempore virtualiter elegit omne id, quod cum eo neceſſariò connexum eſt. Erat infinitus hominum poſſibilium æquè perfectorum numerus: electio quorundam ex illis merè eſt arbitraria (ſecundùm Auctorem noſtrum.) Sed, ſimulatque Deus eos elegerat, nihil ampliùs velle potuit, quod naturæ humanæ repugnaret. Hactenùs Auctor hypotheſi ſuæ conformiter loquitur: ſed, quæ ſequuntur, ultrà tendunt: adſerit enim, Deum, cùm certas creaturas producere decreviſſet, eodem tempore, vi ſuæ bonitatis infinitæ, decreviſſe, illis quamque poſſibilem commoditatem conferre; profectò nihil eſt magis rationi conſentaneum, at verò nihil quoque eſt tam contrarium hypotheſi, quam poſuit, meritoque illam evertit potiùs, quàm longiùs ſinit ſubſiſtere gravem incommodis, bonitati & ſapientiæ Dei adverſis. Ecce videamus luculentiſſimè, eam cum dictis ſtare non poſſe. Quæſtio prima erit: Num Deus aliquid creabit, nec ne, & quare? Auctor reſpondit, ipſum aliquid creaturum ad communicandam ſuam bonitatem. Igitur illi non eſt indifferens creare aut non creare. Poſt hæc quæritur: Num Deus creabit hanc potiùs rem, quàm alteram, & quare? Reſpondendum eſſet (ſi conſtare ſibi vellet) eandem bonitatem facere, ut eligat optimum, & certè, eò recidit Auctor in ſequentibus; verùm juxta hypotheſin ſuam reſpondet, creaturum ipſum hanc rem, ſed non adeſſe id, quod ampliùs quæritur, *quare*, quoniam Deus abſolutè indifferens erga creaturas, quæ bonitatem ſuam ſòli ipſius electioni acceptam referunt. Auctor quidem verbis parum ſibi conſtat hac in cauſa, ait enim (cap. 5. ſect. 5. ſubſect. 4. v. 12.) indifferens eſſe Deo eligere inter homines in perfectione æquales, aut inter ſpecies æquè perfectas creaturarum rationalium. Itaque ſecundùm hanc expreſſionem eligeret potiùs ſpeciem

perfectiſſimam: dumque ſpecies æquè perfectæ plus minuſve cum aliis concordant, Deus eliget eas, quæ maximè conveniunt: igitur nulla erit pura & abſoluta indifferentia, Auctorque ſic ad noſtra principia relabitur. Sed loquamur, ut ipſe juxta ſuam hypotheſin loquitur, ponamuſque cum eo, Deum quaſdam eligere creaturas, quamquam illi ſint abſolutè indifferentes. Igitur æquè facilè eliget creaturas irregulares, incompoſitas, noxias, infelices, confuſiones perpetuas, monſtra paſſim obvia, ſceleſtos tantùm incolas terræ, diabolos, totum Univerſum implentes, atque ſyſtemata pulchra, ſpecies elegantes, homines probos, Angelos bonos! Nequaquam, inquiet Auctor, Deus, cùm homines creare decreviſſet, ſimul decrevit illis impertiri omnes opportunitates, quarum Mundus capax erat, ſicque ſtatuendum etiam eſt de cæteris ſpeciebus. Reſpondeo, quòd ſi hæc opportunitas neceſſariò connexa eſſet cum eorum natura, Auctor ſequeretur in hoc ſuam hypotheſin; ſed cùm hoc admitti nequeat, conſentire tenetur, Deum nova quadam electione, diverſa ab ea, quæ eum ad condendos homines impulit, decreviſſe omnem poſſibilem opportunitatem hominibus largiri. Unde verò nova hæc electio? num ea ex pura indifferentia naſcitur? quod ſi ita eſt, nihil Deum ad quærendum bonum hominum permovet, in quod ſi quandoque incidit, quaſi caſu fortuito id fiet. At contendit Auctor, Deum bonitate ſuâ ad id commotum eſſe; igitur hoc bonum & malum creaturarum minimè ipſi eſt indifferens; ſuntque in ipſo electiones primitivæ, ad quas bonitate objecti compellitur. Non eligit tantùm creare homines, ſed etiam creare homines tam felices, quàm eſſe queunt in hoc ſyſtemate. Poſt hæc, nulla ampliùs indifferentia pura locum habebit, poſſumus enim de toto planè Mundo ita judicare, uti judicavimus de genere humano. Deus decrevit creare Mundum, ſed bonitas ejus ſimul ipſum compellere debuit ad eligendum illum, in quo plurimum ordinis, regularitatis, virtutis, felicitatis poſſibilis eſſet. Non enim ullam adverto cauſam veriſimilem dicendi, Deum, bonitate ſuâ commotum, reddere homines, quos creare decrevit, tam perfectos, quàm fieri poſſit in hoc ſyſtemate, nec eandem erga totum Univerſum bonam intentionem fovere. Ecce verò, ad ipſam objectorum bonitatem pervenimus, indifferentia pura, ubi Deus ageret ſine ratione, penitùs everſa per ipſum eruditi Auctoris noſtri inſtitutum, in quo vis veritatis, ubi ad factum fieri debuit tranſitus, præponderavit hypotheſi ſpeculativa, quæ ad realitatem rerum adplicari nullo pacto poteſt.

23. Quoniam itaque Deo nihil abſolutè indifferens eſt, omnes cognoſcenti gradus, omnes effectus, omnes relationes rerum, unoque momento omnes earum poſſibiles nexus, perſpicienti: videamus, annon ignorantia ſaltem, atque inſenſibilitas hominis, eum in ſua electione prorſus indifferentem efficere poſſit. Auctor nos ornat hac indifferentia pura, tanquam eximio munuſculo. Ecce verò illius argumenta: 1. nos eam in nobiſmet

nobiſmet ipſis ſentimus; 2. ejus judicia & proprietates in nobis experimur; 3. poſſumus oſtendere, quòd aliæ cauſæ, quæ determinare noſtram voluntatem queunt, ſint inſufficientes. Quod ad *momentum primum*, exiſtimat, nos, dum libertatem in nobis ſentimus, ſentire ſimul eodem tempore indifferentiam puram. Sed nequaquam ei adſentior, nos ejuſmodi indifferentiam ſentire, nec jactatum iſtum ſenſum ex ſenſu libertatis ſequi (1). Plerumque in nobis ſentimus aliquid, quod nos ad noſtram electionem inclinat, &, quando contingit interdum, ut rationem omnium noſtrarum diſpoſitionum exhibere nequeamus, parva tamen adtentio quædam nobis palam facit, conſtitutionem corporis noſtri, corporumque circumeuntium, præſentem aut præcedentem animæ noſtræ ſtatum, & plurimas res exiguas, magnis & præcipuis hiſce momentis involutas, poſſe efficere, ut plus minuſve objecta nobis adrideant, utque de iis diverſis temporibus diverſa judicia formemus, licèt nemo id puræ indifferentiæ adtribuat, vel neſcio cui virtuti animæ, quæ in objectis operetur id, quod a coloribus fieri dicitur in chamæleonte. Non igitur opus eſt, ut Auctor hic provocet ad judicium vulgi, quod facit, in multis, inquiens, rebus vulgus meliùs ratiocinari, quàm Philoſophos. Verum quidem eſt, quosdam Philoſophos in chimæras incidiſſe, videturque pura indifferentia eſſe e numero notionum chimæricarum. Quòd ſi verò quis exiſtimat, rem aliquam non exiſtere, quia vulgus eam non animadvertit, vulgus pro bono judice haberi nequit, quandoquidem ſenſibus tantùm regitur. Multi credunt, aërem nihil eſſe, niſi a vento agitetur. Plurimi nullam corporum inſenſibilium, fluidi gravitatem efficientis, vel elateris, materiæ magneticæ, notitiam habent; ut nihil dicam de atomis, aliiſque ſubſtantiis indiviſibilibus. Numquid igitur dicemus, has res non exiſtere, quia vulgus eas ignorat? Hac ratione dicere etiam poſſumus, animam interdum agere ſine ulla diſpoſitione aut inclinatione, quæ illam ad agendum compellit, quoniam multæ dantur diſpoſitiones atque inclinationes, quæ a vulgo non ſatis adnotantur, culpa neglectæ adtentionis & meditationis. 2. Quod ad *indicia* potentiæ, de qua loquimur, jam refelli privilegium,

(1) Cognoſcimus 1. libertatem noſtram, *per experientiam*, ſed non immediatè ſine ratiocinio; cognoſcimus *mediante ratiocinio*, ſed bono. 2. Cognoſcimus, per experientiam, *non*, ut *Kingius* adſeruiſſe creditur, indifferentiam *ita* puram & *abſolutam*, ut voluntas in nullam partem inclinet bonitate objectorum mota, ſed ſua electione demum quaſi diffundat bonitatem in objecta. vid. *Leibn.* in Reſponſ. ad Libellum *Kingii*, §. 23. ſed libertatem tamen, ut dicit facultatem agendi & non agendi. 3. Cognoſcimus illam ex experientia *potiùs*, ſi ad *ſingula*, ejus requiſita adtendamus, *quàm* ſi *collectim* ſpectentur, (en gros.) 4. Si ſpontaneitatem noſtram, i. e. dependentiam noſtrarum actionum a nobis ipſis veram, & realem, (non ſolùm adparentem) in cæteris ſyſtematibus non experimur: experimur illam tamen in ſyſtemate *Harmoniæ Præſtabilitæ*. Vid. *Leibn.* Theod. §. 299. 300. " Ill. *Bilfingerus* in *Dilucidd.* §. CCCIV.

illi tributum, quòd ſcilicet ea faciat, ut ſimus activi, & vera cauſa noſtrarum actionum, ut ſimus imputationis ac moralitatis capaces: at hæc indicia ejus exiſtentiam non benè declarant. Neque ea nota, quæ ſequitur, quamque Auctor adlegat, majoris eſt momenti: ait nimirùm, nos in nobis habere potentiam reſiſtendi adpetitibus naturalibus, hoc eſt, non ſenſibus ſolùm, ſed & rationi. Verùm enim verò jam monui, reſiſtere nos adpetitibus naturalibus per alios adpetitus naturales. Toleramus quandoque incommoda, eaque cum gaudio; ſed fit id ob ſpem quandam, vel voluptatem malo junctam, illudque ſuperantem: pollicemur nobis exinde bonum, vel in eo bonum reperimus: contendit Auctor, potentia hac transformandi adparentias, ab ipſo in medium prolata, nos reddere id jucundum, quod initio nobis diſpliceat; ſed quis non videt, hoc eapropter fieri, quod adplicatio & adtentio ad objectum, itemque conſuetudo, diſpoſitionem noſtram, adeoque adpetitus noſtros naturales, immutent. Facit etiam adſuetudo, ut admodum inſignis gradus frigoris, aut caloris, nos non ampliùs adficiat aliquo incommodo, quod antea nobis uſu venit; neque quiſquam hunc effectum potentiæ noſtræ eligendi adſcribit. Tempore etiam opus eſt ad indurandum ita corpus ſuum, inducendumque iſtiuſmodi callum, quo certorum quorundam opificum manus gradui caloris reſiſtunt, qui noſtras manus conficeret. Vulgus, ad quod Auctor provocat, optimè de cauſa hujus effectus judicat, quamvis ejus adplicationes quandoque ſint ridiculæ. Erant duæ ancillæ ad ignem in culina, quarum una uſtulata alteri dixit; obſecro, quis ignem purgatorii ferre poterit? ad quod reſpondit altera, deſipis, corculum meum, omnia vertuntur tandem in conſuetudinem.

24. At, inquiet Auctor, mirifica iſta potentia, quæ nos ad cuncta indifferentes reddit, vel ad cuncta propenſos, juxta merum arbitrium noſtrum, ipſam quoque rationem antecellit. Atque hoc tertium ejus argumentum eſt, videlicet, *actiones noſtras ſufficienter explicari non poſſe*, niſi ad hanc potentiam decurratur. Sexcenti homines inveniuntur, preces amicorum, conſilia propinquorum, conſcientiæ ſtimulos, ſupplicia, mortem, iram divinam, immò & infernum, contemnentes, ut nugis ſe dare toti queant, in quibus nihil eſt boni, nec quidquam, quod ferri poſſit, niſi puræ & liberæ illorum electionis habeatur quædam ratio. In hoc ratiocinio, exceptis verbis ultimis, omnia probantur. Quod ſi namque ad exemplum quoddam progrediemur, reperiemus, adfuiſſe rationes vel cauſas, hominem ad electionem ſuam compellentes, darique vincula admodum robuſta, quibus adligetur. Amoris, verbi gratiâ, ardor ſtolidus ex pura quadam indifferentia nunquam orietur, inclinatio, vel animi commotio aliqua, hic ludum ſuum luſit; ſed adſuetudo atque obſtinatio in quibuſdam ingeniis tantùm valere poterunt, ut perdere ſe malint, quàm inde ſe abſtrahere. An aliud exemplum, quod Auctor adfert: Atheus quis-

piam »

piam, *Lucilius* aliquis *Vaninus* (m), (ita multi nomen illius efferunt, cùm ipse sibi in Operibus suis adtribuat magnificum nomen *Julii Cæsaris Vanini*) ob chimæras suas martyrium potiùs risu dignum subibit, quàm impietati suæ remittet nuntium. Auctor *Vaninum* non citat, sed ille reverâ impias suas opiniones negabat, donec convinceretur, quòd Atheismum docuerit,

(m) Conf. Litteratiss. *Stolle* Hist. Litt. p. 500. 501. In Taurisano oppido regni Neapolis, quod Duci ejusdem nominis paret, lucem primam adspexisse *Vaninum*, scribit *Petr. Frid. Arpe* in Vita ill. Ann. 1586. combustus est A. 1619. In *Patinianis* p. 15. sqq. referente *cod. Stolle* in *Additionib. & Emendationibus novissimis*, p. 172. sequentia de *Vanino* leguntur. „ Il „ faisoit le savant & ne l'étoit point. „ Tout son livre *de Arcanis naturæ Dia-* „ *logi* est dérobé de *Scaliger in Carda-* „ *num*, de *Fracastor*, & de *Pomponace*. „ Je vous assure que cela est très vrai, „ car je l'ai moi-même vérifié. On dit „ qu'il écrivoit au Pape *Paul V.* que si on „ ne lui donnoit un bon Bénéfice capable „ de le nourrir & de l'entretenir, il s'en „ alloit dans trois mois renverser toute „ la Religion Chrêtienne. Je connois un „ homme d'honneur qui a vû cette Let- „ tre, dans laquelle il y avoit plusieurs „ autres sottises, & même des choses hor- „ ribles. Il a prêché à Paris en Italien en „ divers endroits. Il est mort Martyr de „ l'Athéisme. . . . . Quand on lui dit de „ demander pardon à Dieu, au Roi & à „ la Justice, il répondit, qu'il ne cro- „ yoit pas qu'il y eût de Dieu, qu'il n'a- „ voit jamais offensé le Roi, & qu'il don- „ noit la Justice au Diable, s'il y en avoit.“ Eadem docet B. Cancell. Tubing. *Wagnerus* in Examine Elenctico Atheismi speculativi, cap. V. Detestandi, ait, & ex memoria generis humani eradicandi hujus libri (*scil. De tribus Impostoribus Mundi*, *de quo in cap. IV. anteced.*) Auctoris, quisquis fuerit, lateri meritò jungendus venit *Julius Cæsar Vaninus*, decantatus Atheorum Apostolus, & vivicomburio absumtus Diaboli Martyr, quartâ lunâ Neapoli in Italia . . . natus, qui publicè fuit confessus, tredecim hujus veneni Apostolos e Patria sua fuisse emissos, qui id per omnem Europam spargerent, adsignatâ sibi Lutetiâ, qui in *Amphitheatro æternæ Providentiæ divino Magico*, Libro A. 1625. sub hoc titulo Lugduni evulgato, Atheismum sub specie refutantis astutissimè confirmavit, iis argumentis providentiam divinam adserens, quorum probatio frigida improbationi vicinior erat; Edito insuper Libro de *admirandis Naturæ Reginæ, Deæque mortalium arcanis*; quo naturam omnium deam fuit professus, donec A. 1619. corruptæ per novum dogma juventutis, & Dei persæpè negati, convictus Tolosæ post exactum lite semestre capitali judicio, ut exsecta prius lingua vivus combureretur, fuit condemnatus, de quo *Gramondus*, horrendi hujus supplicii αὐτόπτης, Lib. 3. Hist. p. 210. scribit: *Non alias vociferatio horrendior; diceris mugire ictum bovem:* Cujus non hominis furor tam insensatus fuit, ut, cùm ei a judicibus imponeretur, veniam petere a Deo, Rege, & Justitia, negaverit id se facere posse, *A Deo non, quia eum esse, non esset certum, nec ipse crederet: Non a Rege, quòd nihil in eum peccasset, & Rex se nullum fideliorem subditum habuerit: Non a Justitia, seu Judicibus, quòd in eos non peccasset, illi verò ipsum maxima injuria adficerent; Et si Diaboli essent in Inferno, ut quidem hoc credi & dici solet, se potiùs devoturum Judices, ut ab illis auferrentur.*“ *Ill. Leibnitius* in *Ep. ad Seb. Kortholtum* in *Kortholti* Coll. T. I. Ep. CXCV. Scripta *Vanini* parvi momenti sunt, sed homo ineptus, immò stultus, comburi non merebatur, claudi jure poterat, ne alios inficeret.“ dat. Viennæ, 1713. d. 15. Mart. p. 310. Conf. etiam, quæ *Fellerus* profert in *Otio Hannov.* pag. 178. *De Gloria post mortem.*

ejuſque Apoſtolum egerit. Rogatus, an Deus eſſet, herbam aliquam evulſit, inquiens:

Et levis eſt teſpes, qui probet eſſe Deum.

Enimverò, cùm Procurator Generalis Senatus Toloſani (uti fama fert) pungere animum voluiſſet primi Præſidis, apud quem *Vaninus* multum poterat, cujuſque liberos præceptis Philoſophiæ imbuebat, fortè & inter domeſticos illius numerandus; continuata inquiſitio eſt ſummo cum rigore, donec *Vaninus*, deſperatâ veniâ, moriturus aperiebat ipſe, quid eſſet, Atheus nimirum, in qua quidem actione nihil admodum inſolens atque inuſitatum videtur. Quod ſi vel Atheus quidam ad ſupplicium ſe ultrò offerret, in eo jactantia poſſet eſſe ratio ſatis robuſta, uti fuit in Gymnoſophiſta *Calano* (n), & in Sophiſta, cujus mortem voluntariam per ignem nobis *Lucianus* deſcribit. At Auctor ſibi perſuadet, hanc ipſam jactantiam, hanc obſtinationem, aliaſque iſtius furſuris intentiones abſurdas hominum, qui aliàs non hebeti videntur eſſe judicio, explorari non poſſe per adpetitus, a repræſentatione boni & mali oriundos, eaſdemque nos cogere, ut refugium quæramus in potentia hac tranſcendente, bonum in malum, & malum in bonum, & indifferens in bonum, vel malum, transformante. Sed non eſt, quod tam longè procedamus, noſtrorumque errorum cauſæ ſatis ſunt manifeſtæ. Poſſumus certè iſtiuſmodi transformationes inſtituere, ſed non, uti in Fearum regno, ſimplici quodam magicæ hujus potentiæ actu, ſed quòd obſcuramus atque in animo ſupprimimus repræſentationes bonarum malarumve qualitatum, certis objectis naturaliter junctas, & quod non adtendimus, niſi ad eas, quæ noſtro guſtui, vel noſtris præjudicatis opinionibus, ſunt conformes, vel etiam, quia ope meditationis, certas iis qualitates tribuimus, quæ per accidens tantum, aut ex ratione eas conſiderandi, nobis conſueta, cum illis copulantur. Ut exemplo res fiat illuſtrior, abhorreo ego per totam vitam a cibo aliquo ſat probato, quia puer adfectus ſum illius faſtidio, quod magnam mihi impreſſionem reliquit. Contrà, adquieſcam in certo quodam vitio naturali, eo quòd reſuſcitabit in me partem ejus ideæ, quam habui de homine aliquo, mihi caro & amabili. Magnis fortè tactus eſt homo

(n) Referunt hiſtoriam *Plutarchus* in *Alexandro*. *Strabo*, Lib. XV. *Diodorus Sic.* Lib. XVII. Bibl. *Athenæus*, Lib. X. *Tullius* de Divinat. I. & Quæſt. Tuſc. II. *Arrianus* Lib. VII. *Val. Max.* Lib. I. c. ult. *Suidas*: *Ælianus* Lib. V. c. VI. Ἄξιον δὲ καὶ τὸ Καλάνου τοῦ Ἰνδοῦ τέλος ἐπαίνεσαι, ἄλλος δ' ἂν ἴσως, ὅτι καὶ ἀγασθῆναι; *Eſt & Calani Indi finis dignus, quem laudemus, alius fortè dixiſſet, quem etiam admiremur;* Ad ea Eruditiſſ. *Perizonius* in notis: Longè aliter ſenſit *Lucianus* de *Morte Peregrini*, pag. 772. qui, quum retuliſſet, *Peregrini* diſcipulum voluiſſe hunc adſimilare Brachmanibus Indorum, addit; ὥσπερ ἐκ τύνος καὶ ἐν Ἰνδικοῖς εἶναι πάνυ μώρους, ἃ κινοδόξους ἀνθρώπους, *quaſi fieri non poſſit, ut etiam in India ſint ſtulti quidam & vani homines.* ed. Gronovian. 1731. 4. p. 493. not. 3. V. *Tent. Theod.* §. 257. & not. q.

mo juvenis adplauſibus, ipſi poſt rem publicè & feliciter geſtam collatis: impreſſio ingentis hujus voluptatis mirificum in eo excitabit gloriæ ſenſum, dies noctesque in alendo hoc adfectu occupabitur, mortem etiam contemnet, dummodò finis ſui compos fiat. Quamvis enim non ignoret, ſe minimè percepturum ea, quæ de ipſo mortuo prædicabuntur; tamen ejus laudis repræſentatio anticipata in mentem ipſius plurimùm valet. Iſtiuſmodi certè rationes ſemper adſunt in actionibus, quæ vaniſſimæ & abſurdiſſimæ videntur iis, quibus hæ rationes diſplicent. Uno verbo, impreſſio valida, vel ſæpiùs repetita, noſtra organa, noſtram imaginationem, noſtram memoriam, immò & ratiocinium noſtrum, mirificè permutare poteſt. Homo, qui mendacium, forſan ex ſuo ſinu profectum, ſæpiùs narravit aliis, tandem ut vero ipſemet adſentitur. Cumque ejus rei, quæ placet, crebra ſit repræſentatio, eadem quoque facilis putatur, & ita comparata, ut parvo negotio obtineri queat, unde plerumque facilè creditur, quod optatur,

Et qui amant ipſi ſibi ſomnia fingunt.

25. Itaque errores, abſolutè loquendo, nunquam ſunt voluntarii, quamquam ſæpiùs cum iis concurrat voluntas ratione quadam indirecta, ob voluptatem, quam ex nonnullarum cogitationum præſentia capimus, vel ob averſationem, qua in alias ferimur. Bona libri alicujus idea Lectoris perſuaſioni inſervit. Habitus geſtuſque loquentis auditorum adlicient gratiam. Proni erimus in contemtum doctrinarum, ab homine, quem nauci habemus, aut odio proſequimur, vel ab alio quodam, in eo, quod nos urget, alteri haud diſſimili proficiſcentium. Jam monui, cur tam facilè ea nobis perſuaderi ſinamus, quæ utilia vel jucunda ſunt, novique homines, qui initio mundanis commoti rationibus, religionem mutarunt, poſtea verò perſuaſum habuerunt, immò penitùs exploratum, ſe ad meliorem partem diſceſſionem feciſſe. Conſtat etiam, obſtinationem non eſſe tantùm electionem malam, eamque perſeverantem, ſed quandam etiam diſpoſitionem in ea perſeverandi, a bono aliquo oriundam, quod ſibi formatur, vel a malo aliquo, quod mutationi ineſſe fingitur. Forſitan electio prima animi levitati debetur, illius verò fovendæ conſilium rationibus, vel impreſſionibus, quibuſdam fortioribus acceptum ferendum eſt. Sic inveniuntur nonnulli diſciplinarum moralium Doctores, qui electionem ſemel factam tuendam eſſe præcipiunt, ne inconſtantes ſimus, vel eſſe videamur. Interim perſeverantia aliqua incommoda eſt, ſi monita rationis ſpernuntur, inprimis in argumento ſatis digno, quod ſerio examini ſubjiciatur: quòd ſi verò idea mutationis moleſta eſt, adtentio inde facilè abducitur; hocque ipſo via ſæpiſſimè ad obſtinationem paratur. Auctor, qui obſtinationem jactatæ puræ ſuæ indifferentiæ tribuere voluit, conſiderare potuiſſet, ad electionem quandam ſuſcipiendam requiri aliquid aliud, atque ſolam tantùm electionem, vel puram indifferentiam; inprimis ubi electio

hæc

hæc ex levitate profecta est, quæ levitas eò major cernitur, quò majore cum indifferentia eligebatur; quo in casu ea facilè depellitur, nisi vanitas, adsuetudo, utilitas, vel alia quædam ratio, nobis suaserit perseverantiam. Neque existimandum est, vindictam sine causa placere. Qui ad doloris sensum sunt vivaces, ii noctem diemque in ea cogitatione consumunt, & vix, ac ne vix quidem, imaginem mali, vel acceptæ contumeliæ, ex animo eradicare possunt. Pro maxima delectatione habent, ab idea contemtûs liberari, quæ semper recrudescit, quæque nonnullis vindictam ipsa vita dulciorem reddit:

Queis vindicta bonum vitâ jucundius ipsâ.

In eo videtur esse Auctor, ut nobis persuadeat, si adpetitus noster, vel aversatio nostra, ad objectum non satis dignum tetenderit, plerumque collatum illi esse residuum boni vel mali, quo adfecti sumus, jactata illa eligendi potentia, quæ ad voluntatem res vel bonas, vel malas, repræsentat. Præsto fuerunt duo gradus mali naturalis, adcesserunt sex gradus boni artificialis potentia, quæ sine argumento eligere potest. Igitur aderunt quatuor gradus boni gratuiti (cap. 5. sect. 2. §. 7.) Quòd si hæc ita fieri possent, longè procederetur, uti jam suprà notavi. Censet etiam, ambitionem, avaritiam, ludendi furorem, aliasque cupiditates frivolas, omnem suam vim ab hac potentia accipere mutuam (cap. 5. sect. 5. subsect. 6.) Enimverò dantur aliàs tot falsæ in rebus adparentiæ, tot imaginationes, ad augenda vel minuenda objecta idoneæ, tot malè fundatæ concatenationes in ratiociniis nostris, ut auxilio non sit opus parvæ istius Feæ, hoc est, potentiæ hujus internæ, quæ veluti magica quadam arte operatur, cuique Auctor omnes has confusiones adtribuit. Denique jam sæpè dixi, si ad partem quandam, rationi agnitæ contrariam, accedimus, nos eò adduci per rationem aliam, specie fortiorem, uti verbi gratiâ voluptas est, quam capimus ex eo, quòd videamur independentes, & actionem insolentem suscipiamus. Erat quondam in Aula Osnabrugensi Ducalis Ephebei Præfectus, qui, instar alterius *Mutii Scævolæ*, brachium flammæ immisit, ut propè nihil deesset, quin gangrænam sibi induceret, probaturus nimirum, ânimi sui virtutem vel acutissimo dolore majorem esse. Pauci, opinor, hominem imitabuntur, nec scio, an facilè inveniri posset Auctor, qui, suscepta potentiæ sine argumento, vel & sine ratione, eligendi defensione, Librum suo ipsius exemplo ita probare vellet, ut insigne quoddam stipendium, vel munus aliquod luculentum, ultrò abdicaret, quo tantùm superioritas hæc voluntatis in rationem constaret. Equidem persuasissimum habeo, neminem, cui sanum sinciput, id accepturum, statimque intellecturum, quod sacrificium suum redderetur inutile, si ipsi ostenderetur, ita se vestigia tantùm persecuturum *Heliodori*

dori (o), Episcopi Lariſſæi, cui, (quemadmodum fama eſt) liber de amoribus *Theagenis & Charicleæ*, majore in pretio fuit, quàm Episcopatus ipſe: id quod illi non erit difficile, qui carere officio ſuo ob facultates privatas poteſt, & tenerrimo gloriæ ſtimulo ducitur. Ita quotidie reperiuntur, qui commoda ſuis adfectibus, hoc eſt, bona realia bonis adparentibus, devovent.

26. Quod ſi perſequi luberet omnia ratiocinia Auctoris, ſæpiùs id, quod jam noſtro examini ſubjectum eſt, repetentia, ſed ita repetentia, ut plerumque inibi additionem quandam elegantem & benè excogitatam cernere liceat, animum rei penitiùs, quàm ſatis eſt, immergere tenerer: quo quidem labore me ſuperſedere poſſe confido, quod omnes illius rationes, uti par erat, inveſtigatæ & dilutæ videantur. Commodum accidit, quod in eo praxis plerumque theoriam corrigat atque emendet. Poſtquàm *in ſecunda ſectione* capitis hujus quinti pronunciaſſet, nos ad Deum accedere potentia ſine ratione eligendi, exercitiumque hujus potentiæ nobiliſſimæ reddere nos poſſe quàm feliciſſimos; qualia effata profectò omni admiratione digna ſunt, cùm Deum potiùs Ratione imitemur, noſtraque felicitas in eo conſpiciatur, quod rationi obtemperemus; Auctor inſignem iterum adfert emendationem, dum §. 5. præclarè docet, ad præſtandam nobis felicitatem opus eſſe, ut electiones noſtras adcommodemus rebus, quoniam res non facilè ſe nobis adcommodare ſolent; hocque reverâ eſſe ſe voluntati divinæ adcommodare. Sine dubio rectè ſe habent, quæ dixit, at ita ſtatuit etiam eodem tempore, voluntatem noſtram, quantum fieri poſſit, conformandam eſſe ad realitatem objectorum, & ad veras boni & mali repræſentationes; adeoque rationes moventes boni & mali,

(o) *B. Jo. Alb. Fabricius* in Biblioth. Græc. Lib. V. c. VI. §. 1. „ *Heliodorus*, *Theodoſii* F. Phœnix Emeſenus, Imperatorum *Theodoſii* M. *Arcadii* atque *Honorii* temporibus clarus, homo Chriſtianus, compoſuit admodum juvenis Αἰθιοπικὰ, fabulam diſertam, elegantem & amœnam, ſcriptam prosâ, complexamque amores caſtos, & varias jactationes *Theagenis & Charicleæ*, Libris X. Poſtea, teſte *Socrate*, V. 22. p. 287. factus Epiſcopus Tricenſis in Theſſalia, auctor fuit moris, ut Clericus, qui poſt ſuſceptum ſacrum munus cum uxore, ante clericatum legitimo matrimonio junctâ, cohabitaret, deponeretur. Quod verò *Nicephorus* XII. 34. Hiſt. Eccleſ. addit, Synodum provincialem ſtatuiſſe, ut quoniam lectione ejus librorum juvenes multi in periculum pudoris conjicerentur, ipſos vel igni abolendos daret, vel Epiſcopatu cederet; atque *Heliodorum* Epiſcopatu excidere, quàm ſcripta ſua abolere maluiſſe: Hoc meritò fabulo ſum videtur viris doctiſſimis *Valeſio* p. 72. ad *Socratem*, *Petavio* apud *Vavaſſorem* & *Vavaſſori* ipſi p. 149. de ludicra dictione, *Sorello* in obſervationibus ad Librum XIII. Paſtoris ſui inſanientis (*Berger extravagant*) p. 685. *Huetio* p. 36. Libri de Origine fabularum Romanenſium, & *Petro Bælio* in Dictionario Hiſtorico-Critico, Tom. 2. p. 1499. " Idem §. V. citat alium *Heliodorum* Lariſſæum, ſub cujus nomine Optica, ſive κιφαλαῖα τῶν Ὀπτικῶν, paucis foliis conſtantia, edita ſunt Græcè & Latinè Florentiæ apud *Juntas*, 1573. 4. & alib. deinceps.

libertati non esse contrarias, tantumque abesse, ut potentia sine causa eligendi nostræ felicitati inserviat, ut ea potiùs inutilis sit, immò perniciosissima. Interim bonum est, eam nullibi subsistere, esseque tantum *ens rationis ratiocinantis*, quemadmodum Scholastici fictiones nuncupant necdum possibiles (p). Equidem mallem ea adpellare *entia rationis non ratiocinantis*. Video insuper, *sectionem III.* (de Electionibus intempestivis) posse transmitti, quoniam ea præcipit, non eligendas esse res impossibiles, inconstantes, noxias, voluntati divinæ contrarias, ab aliis præoccupatas. Auctor etiam observat quàm commodissimè, de alterius felicitate sine necessitate detrahentes, voluntati divinæ adversari, quæ omnes, quantum fieri potest, vult esse felicissimos. Idem dicam *de IV. sectione*, in qua locutus est de origine electionum intempestivarum, quales sunt error vel ignorantia, negligentia, levitas celeriter sine aliquo scrupulo sententiam mutandi, obstinatio temporariam mutationem excludens, ac pravæ consuetudines; denique importunitas adpetituum, sæpè nos perincommodè ad res externas compellentium. *Sectio quinta* occupatur in conciliandis pravis electionibus aut peccatis, cum potentia & bonitate Dei, &, quoniam ea sectio prolixa, in subsectiones dividitur. Auctor haud levis objectionis onus sine necessitate sibi ipsi imposuit: tuetur namque, sine potentia eligendi, in electione prorsùs indifferente, nullum dari peccatum. Jam Deo foret quàm minimè difficile, creaturis potentiam tam parum rationi consentaneam denegare. Sufficeret illis commoveri repræsentationibus bonorum & malorum; Deus igitur, juxta Auctoris hypothesin, facilè peccatum impedire posset. Neque aliam tollendæ hujus difficultatis rationem invenit, quàm si dicat, potentiâ hac a rebus avulsâ, Mundum fore duntaxat machinam purè passivam. Verùm cuncta hæc satis superque sunt refutata. Quòd si potentia ista in mundo deficeret, uti reverâ deficit, illa non magnoperè desideraretur. Animæ satis erunt contentæ repræsentationibus bonorum vel malorum, ut electiones suas suscipiant, mundusque eandem, quam habet, pulchritudinem servabit. Auctor repetit id, quod suprà monuit, sine hac potentia nullam fore felicitatem; sed sufficienter responsum est, & ne minimâ quidem verisimilitudine claret ista adsertio, nec alia quædam paradoxa, quæ ad tuendum primarium suum paradoxum hoc loco producit.

27. Utitur parvâ quadam digressione ad materiam de precibus (subsect. 4.) illos, inquiens, qui preces ad Deum fundunt, exspectare mutationem ordinis naturalis, sed videntur se fallere juxta ipsius sententiam. Certè, homines acquiescent, ubi exaudiuntur, nec erunt solliciti, num eorum gratiâ cursus naturæ sit mutatus, nec ne? Quod si etiam bonorum Angelorum opera adjuvantur, nulla tamen aderit mutatio in ordine rerum generali. Neque illa Auctoris nostri sententia a ratione abludit, dari scilicet

(p) Conf. ill. *Wolfii* Ontol. Lat. §. 140.

licet ſyſtema ſubſtantiarum ſpiritualium æquè ac corporearum, ſubſtantiasque ſpirituales perinde, atque corpora, inter ſe commercium habere. Deus utitur miniſterio Angelorum ad regendos homines, ſalvo tamen & incolumi manente ordine Naturæ. Interim faciliùs iſtiuſmodi res dicuntur, quàm explicantur, niſi ad meum harmoniæ ſyſtema fiat tranſitus. Auctor verò paullo longiùs pedem promovet. Exiſtimat, miſſionem Spiritûs Sancti initio magnum fuiſſe miraculum, nunc autem illius in nobis operationes eſſe naturales. Videat ipſe, quomodo opinionem ſuam explicet, & cum Theologis aliis conſentiat. Obſervo interim, ipſum naturalem precum uſum collocare in virtute animam reddendi meliorem, adfectus vincendi, & certum novæ gratiæ gradum adquirendi. Nos propè eadem dicere poſſumus in noſtra hypotheſi, quæ vult voluntatem agere tantùm ſecundùm motiva; neque iis premimur difficultatibus, quibus Auctor exponitur potentiâ ſuâ eligendi ſine ratione. Videt ſe præterea valdè conſtrictum difficultate a præſcientia Dei proficiſcente; quòd ſi enim anima perfectè indifferens eſt in electione ſua, quomodo iſta electio præſciri poteſt, & quænam ratio ſufficiens cognoſcendæ rei alicujus inveniri poterit, ſi nec illius eſſe rationem ullam agnoſcit? Auctor ad alium locum remittit ſolutionem hujus difficultatis, quæ (juxta illius mentem) integrum opus requireret. Cæterùm, quandoque cogitata non ſpernenda profert de malo morali, noſtriſque principiis ſat conformia. Exempli gratiâ, quando dicit (ſubſect. 6.) vitia & crimina Univerſi pulchritudinem nequaquam minuere, ſed augere potiùs; uti quædam diſſonantiæ duritate ſua auribus offenſioni forent, ſi ſolæ fuerint perceptæ, quæ tamen in commiſtione harmoniam efficerent multò ſuaviorem. Adnotat etiam permulta bona, malis incluſa, verbi causâ, utilitatem prodigalitatis in opulentis, & avaritiæ in pauperibus, quod profectò artium incrementis inſervit. Porrò oſtendit quoque, nos non oportere judicare de Univerſo ex Globi noſtri, omniumque illorum, quæ nobis cognita ſunt, parvitate, cùm eorum maculæ, aut vitia, perinde prodeſſe queant ad pulchritudinem reſidui efferendam, atque fuci muſcarii, qui in ſe ipſis pulchri nihil habent, apti putantur a formoſo feminarum ſexu ad faciem integram ornandam, utut illius partem, quam tegunt, deformare videantur. *Cotta* apud *Ciceronem* Providentiam, dum ea hominibus Rationem largitur, comparaverat cum Medico, vinum ægroto concedente, quamvis præſenſiſſet abuſum cum damno vitæ ſuæ. Reſpondet Auctor, Providentiam facere id, quod ſapientia & bonitas poſtulet, ac bonum, inde redundans, malum quantitate ſuperare. Si Deus homini rationem non dediſſet, nullus planè homo exiſteret, Deusque ſimilis foret Medico, qui, ut morbum impediret, hominem interimeret. Addi poteſt, Rationem in ſe ipſam minimè nocere, ſed nocere defectum Rationis (q); inque abuſu

(q) Conf. *Diſc. de Conform. Fidei cum Ratione*, §. 46. ſqq.

Rationis inſtitui quidem examen intuitu mediorum, ſed finem, pravum videlicet, qui ſibi proponitur, non ſatis excuti. Igitur ſemper ob defectum Rationis prava admittitur actio. Proponit etiam objectionem *Epicuri* apud *Lactantium* in Libro de Ira Dei, quæ ita ferè ſonat: Aut Deus mala tollere vult, nec id efficere poteſt, quo caſu impotens eſſet; aut poteſt ea tollere, nec vult, id quod malignitatem in ipſo proderet; aut certè utraque virtute, & potentia & voluntate, ſimul deſtituitur, id quod ipſum & impotentem & invidum eodem planè momento nobis ſiſteret; aut denique poteſt & vult, ſed eo in caſu quæſtio erit, cur igitur id non facit, ſi exiſtit? Reſpondet Auctor, Deum non poſſe mala tollere, nec velle etiam, neque tamen eam ob cauſam malignum, vel impotentem, eſſe. Dicere maluiſſem, ipſum ea tollere poſſe, ſed non velle abſolutè, idque cum ratione; quia eodem actu & bona tolleret, immò plus boni tolleret, quàm mali. Poſtquàm ita tandem Auctor noſter finem impoſuit operi ſuo erudito, adjunxit adhuc *Adpendicem quandam*, in qua illi ſermo eſt de Legibus divinis. Optimè diſtinguit haſce Leges in naturales & poſitivas; monet, Leges particulares naturæ animalium cedere debere Legibus generalibus corporum; Deum propriè non iraſci, quando Leges ipſius violatæ ſunt; ſed ordinem voluiſſe, ut is, qui peccet, adcerſeret ſibi malum, & ut is, qui vim adferat aliis, vim iterum pateretur. Cenſet autem, Leges poſitivas Dei indicare & prædicare potiùs malum, quàm illud infligere. Atque hoc ei occaſionem ſuppeditat de æterna malorum damnatione verba faciendi, quæ non ampliùs ad emendationem, neque ad exemplum prodeſt, & tamen juſtitiæ Dei vindicativæ ſatisfacit, quamquam illi ipſi ſuæ calamitatis ſint architecti. Interim ſuſpicatur, pœnas haſce malorum aliquid emolumenti adferre bonis, & neſcit inſuper, an non ſatius ſit damnari, quàm non exiſtere, quandoquidem fieri poſſet, ut damnati, inſania quadam abrepti, animis in transverſum actis obſtinarent perſeverare in ſua miſeria, ſicque, ut Auctor opinatur, mediis in malis judiciorum ſuorum pravitati adplauderent, in voluntate Dei arguenda voluptatem ſuam quærentes. Videmus namque quotidiano die exempla hominum moroſorum, malignorum, invidorum, qui ex repræſentatione ſuorum malorum voluptatem capiunt, ſeque ipſos adfligere laborant. Non contemnenda ſunt hæc cogitata, quorum ſimilia & ipſe interdum ſum meditatus, ſed nolim tamen de iis decretoriam pronunciare ſententiam. Retuli ſuprà §. 271. Tentaminum, *Bælio* oppoſitorum, fabulam de Diabolo, veniam ab Anachoreta quodam Dei nomine oblatam repudiante. Baro *Andreas Taiffel*, ex Optimatibus Auſtriacis, *Ferdinandi*, Archiducis Auſtriaci, dein Imperatoris hoc nomine ſecundi, primarius equitandi Magiſter, facta ad nomen ſuum adluſione (quod in lingua Teutonica Diabolum ſignificare videtur) pro ſymbolo elegit Diabolum ſeu Satyrum quendam, cum hocce dicto Hiſpanico, *mas perdido*,

y menos arrepentido, plus jacturæ, & minùs pœnitentiæ; quo indicatur adfectus ſpe omni fraudatus, & depelli neſcius. Repetiit poſtea teſſeram hanc Comes *de Villamediana*, Hiſpanus, cum Reginæ diceretur amaſius. In quæſtione, cur ſæpè numero boni malè, & mali benè habeant, illuſtris Auctor noſter exiſtimat, eam ſatis jam excuſſam, ſcrupuloſque omnes penitùs diſſipatos eſſe. Interim tamen adnotat, poſſe quandoque dubitari, an non boni, calamitatibus preſſi, ipſarum ope calamitatum boni evaſerint, & an non impii felices felicitatis ipſius uſu forte depravati fuerint. Adjicit, iniquos nos eſſe judices, non ſolùm ubi agitur de cognoſcendo homine bono, ſed & de cognoſcendo homine felice. Sæpiùs in honore eſt hypocrita, & in contemtu alius quiſpiam, ſine adfectatione ſolidæ virtutis ſtudioſus. Ita parum quoque nobis perſpecta eſt proſperitas, & latet ſæpè felicitas ſub laciniis pauperis alicujus, ſua ſorte contenti, dum fruſtrà quæritur in Magnatum aliquorum palatiis. Denique Auctor obſervat, maximam felicitatem in hac vita conſiſtere in ſpe felicitatis futuræ, adeoque dici poſſe, improbis nihil accidere, quod non ad emendationem, vel ad caſtigationem, proſit, nec quidquam bonis evenire, quod non majus bonum illis adportet. Hæ concluſiones cum meis cogitatis oppidò conſpirant, neque ad finem hujus Operis proferri quid poteſt, quod magis ſit conveniens.

CAUSA DEI ADSERTA PER JUSTITIAM EJUS,

CUM CÆTERIS EJUS PERFECTIONIBUS CUNCTISQUE ACTIONIBUS CONCILIATAM.

ARGUMENTUM.

§. 1. *Tractatio Causæ Dei duas habet partes: prior est* præparatoria, *& separatim spectat* Magnitudinem Bonitatem*que* divinam. §. 2. Magnitudo Dei *oppositum habet errorem Anthropomorphismum*, Bonitas *Despotismum.* §. 3. *Revocari illa potest ad duo capita*, Omnipotentiam & Omniscientiam. §. 4. Omnipotentia *complectitur tum* independentiam *Dei ab aliis*; §. 5. *quæ elucet & in existendo*; §. 6. *& in agendo*; §. 7. *Tum* dependentiam *omnium a Deo*; §. 8. *scilicet possibilium ab ejus intellectu*; §. 9. *& actualium non tantùm ab intellectu ejus, sed etiam a voluntate, & quidem in existendo per conservationem*; §. 10. *In agendo per concursum*; §. 11. *Qui simul est & immediatus*, §. 12. *& specialis.* §. 13. Omniscientia *versatur itidem tam circa possibilia, quàm circa actualia.* §. 14. 15. *Partes ejus sunt* Scientia possibilium, *seu simplicis intelligentiæ*; §. 16. Scientia actualium *seu visionis*; §. 17. Scientia media, *an & quomodo concipi possit?* §. 18. 19. *Hæc, nimirum*, Bonitas divina, *est perfectio voluntatis, cujus & natura & species considerandæ.* §. 20. *Ad voluntatis naturam requiritur* Libertas. §. 21. *Et excluditur* Necessitas, *non quidem* Moralis, *sed* Metaphysica. §. 22. *Error eorum, qui nihil possibile statuunt, nisi quod actuale.* §. 23. *Sequitur voluntatis divisio duplex*; §. 24-27. *Prior est in* antecedentem & consequentem; §. 28. *Posterior in* productivam & permissivam. §. 29. Objectum *voluntatis, seu ratio volendi, est bonum & malum, cujus species sunt*, §. 30. Metaphysicum *non intelligentium*; §. 31. Physicum, *quo pertinet malum pœnæ*; §. 32. Morale, *quo pertinet malum culpæ.* §. 33-39. *Adplicantur hæ species ad voluntatem divinam, tum antecedentem & consequentem, tum productivam & permissivam.* §. 40. *Hactenus de* præparatoria *parte*, Magnitudinem

&

& Bonitatem *Dei ſeparatim ſpectante. Pars principalis ad utramque junctim pertinentia exhibet.* Bonitas *refertur vel ad creaturas in univerſum, vel ſpeciatim ad intelligentes: priore modo cum magnitudine conſtituit* Providentiam. §. 41. Providentia, *quam* Sapientia *dirigit, ſeſe oſtendit in tota Univerſi ſerie, Deuſque ſeriem rerum inter poſſibiles optimam elegit, eam ipſam, quæ actu exiſtit.* §. 42. *Unicum hinc decretum Dei, quo ſcil. hæc rerum ſeries ad exiſtentiam perveniret.* §. 43. *Et decretum Dei eſt immutabile, nec tamen fundit neceſſitatem abſolutam ſeu conſequentis, ſed tantùm hypotheticam & conſequentiæ.* §. 44. *Ob hanc rerum certitudinem preces laboreſque nequaquam fiunt inutiles;* §. 45. *Quoniam res ex divina præſcientia & providentia ſunt determinatæ, non abſolutè, ſed per ſuas cauſas & rationes.* §. 46. Sapientia *autem infinita Omnipotentis,* Bonitati *juncta, fecit, ut nihil potuerit fieri melius, omnibus computatis, quàm a Deo factum eſt.* §. 47. *Imperitia eſt, aliquid in operibus Dei velle reprehendere.* §. 48. *Unde felicitas Deo ſervientium.* §. 49. *Sed optimæ rerum ſeriei eligendæ maxima ratio Chriſtus fuit* Θεάνθρωπος. §. 50. *Poſteriore modo, quatenùs ſcil. ſpeciatim refertur ad creaturas intelligentes, cum Sapientia conſtituit* Juſtitiam, *cujus ſummus gradus* Sanctitas. §. 51. Juſtitia *ſpecialiùs ſumta verſatur circa bonum malumque* phyſicum; Sanctitas *circa bonum malumque* morale. §. 52. *Bona malaque phyſica eveniunt tam in hac vita, quàm in futura: Querelæ hominum ob malorum multitudinem;* §. 53. *Et ob malorum inæqualem diſtributionem in hac vita:* §. 54. 55. *Reſponſio duplex.* §. 56. *Circa vitam futuram difficultas eadem ob malorum multitudinem, inprimis quod ad damnationem æternam.* §. 57-59. *Reſponſio ab amplitudine regni cœleſtis deſumta.* §. 60. *Circa* Sanctitatem *difficultates ſunt graviſſimæ.* §. 61-65. *Ei α) objicitur* Deum nimis concurrere ad malum morale, phyſicè & moraliter, voluntate & productiva & permiſſiva. §. 66. 67. *Reſpondetur ad concurſum moralem permittentis, & hoc oſtenditur fieri propter neceſſitatem moralem;* §. 68-73. *Ad concurſum phyſicum, & hoc oſtenditur fieri quoad bonitatem involutam in malo.* §. 74. *Ei β) objicitur,* hominem concurrere non ſatis, *probaturque tum ex* imbecillitate naturæ humanæ, *tum ex* defectu divinæ gratiæ. §. 75. In natura *ſpectari debet α)* Corruptio, *hujuſque ortus, qui eſt tum a lapſu Protoplaſtorum, tum a contagii propagatione.* §. 76. Cauſa lapsûs *non quærenda in quadam deſpotica Dei poteſtate;* §. 77. *Nec in quadam ad bonum malumque, juſtum & injuſtum, indifferentia;* §. 78. *Neque etiam in voluntate quadam Deo adficta, minimè ſancta, minimeque amabili;* §. 79. *ſed in imperfectione ſeu imbecillitate creaturarum originali.* §. 80. Natura Lapsûs. §. 81-85. Propagatio contagii in poſteros, *ubi de origine animæ.* §. 86. Natura & Conſtitutio Corruptionis *cernitur in peccato originali & derivativo;* §. 87-90. Peccatum Originale, *ubi quæſtio, quatenus damnet;* §. 91. Peccatum derivativum, *quod eſt actuale & habituale;* §. 92. Actuale, *in quonam conſiſtat;* §. 93. Habituale, *unde oriatur;* §. 94-96.

§. 94-96. *An ideò nullæ unquam irregenitorum actiones sint verè virtuosæ.* §. 97. β) *Spectari debent* reliquiæ divinæ imaginis. §. 98. *Eæ consistunt tum in lumine innato intellectûs, tum & in libertate congenita voluntatis.* §. 99. Lumen innatum *consistit tum in ideis incomplexis, tum in nascentibus inde notitiis complexis.* §. 100. *Id probatur tum ex Scriptura, tum ex Ratione.* §. 101. Libertas *in quantacumque humana corruptione salva manet;* §. 102. *Exemta est a necessitate & coactione.* §. 103. Necessitatem *non facit futuritio veritatum;* §. 104. *Non præscientia aut præordinatio Dei;* §. 105. *Neque etiam prædispositio rerum aut causarum series;* §. 106. *In quo ipso distinguitur fatum Christianum a Mahumetano, rationale ab absurdo;* §. 107. *Mahumetanum describitur.* §. 108. *Nec* coactio *in voluntariis reperitur actionibus.* §. 109. *Gratia* duplex *est*, una *sufficiens volenti*, altera *præstans, ut velimus.* §. 110. Gratia volenti sufficiens *nemini negatur; ea est vel ordinaria per verbum & sacramenta;* §. 111-113. *Vel extraordinaria, Deo relinquenda.* §. 114. Gratia volendi *non datur omnibus;* §. 115-122. *sed* α) *sine* Misanthropia, *Deo imputata;* §. 123 127. *Præsente summa in Deo Philanthropia.* §. 128. 129. *De Gratia Dei per se victrice, quatenùs locum habeat;* §. 130-133. *De beneficiis Dei malè ad paucos electos restrictis; Post Despotismum ejusmodi Particularismi species maximè fugienda.* §. 134. Gratia volendi *non datur omnibus, sed* β) *sine* Prosopolepsia, *Deo exprobrata, quasi ejus electio ratione careret. Fundamentum Electionis* Christus. §. 135. 136. *De consideratione qualitatum objecti in rationes eligendi apud sapientem ingrediente;* §. 137-144. *In ultimis rationibus singularium & œconomia circumstantiarum agnoscendum* ☞, *quia in harmonia rerum involvitur consideratio Infiniti.*

§. 1. *Apologetica Causæ Dei Tractatio* non tantùm ad divinam gloriam, sed etiam ad nostram utilitatem pertinet, ut tum magnitudinem ejus, id est, potentiam sapientiamque colamus, tum etiam bonitatem, &c, quæ ex ea derivantur, justitiam ac sanctitatem amemus, quantumque in nobis est, imitemur. Hujus Tractationis duæ sunt partes: prior præparatoria magis, altera principalis censeri potest; prior spectat divinam *Magnitudinem Bonitatem*que separatim; posterior pertinentia ad utramque junctim, in quibus sunt *Providentia* circa omnes creaturas, & *Regimen* circa intelligentes, præsertim in negotio pietatis & salutis.

2. Magnitudinis divinæ potiùs, quàm Bonitatis rationem habuere Theologi rigidiores; at laxiores contrà: utraque perfectio æquè curæ est verè Orthodoxis. Error Magnitudinem Dei infringentium *Anthropomorphismus*, Bonitatem tollentium *Despotismus* adpellari posset.

3. *Magnitudo Dei* studiosè tuenda est contra Socinianos inprimis, & quosdam Semisocinianos, in quibus *Conradus Vorstius* hic maximè peccavit (a). Revocari

(a) Conf. Ep. *Leibnitii* ad Dn. *la Croze.*

Revocari autem illa poteſt ad duo capita ſumma, omnipotentiam & omniſcientiam.

4. *Omnipotentia* complectitur tum Dei independentiam ab aliis, tum omnium dependentiam ab ipſo.

5. *Independentia Dei* in exiſtendo elucet, & in agendo. Et quidem *in exiſtendo*, dum eſt neceſſarius & æternus, &, ut vulgò loquuntur, ens a ſe: Unde etiam conſequens eſt immenſum eſſe.

6. *In agendo* independens eſt naturaliter & moraliter. Naturaliter quidem, dum eſt liberrimus, nec, niſi a ſe ipſo, ad agendum determinatur; moraliter verò, dum eſt ἀνυπεύθυνος, ſeu ſuperiorem non habet.

7. *Dependentia rerum a Deo* extenditur tum ad omnia poſſibilia, ſeu quæ non implicant contradictionem (b); tum etiam ad omnia actualia.

(b) Præter Librum Hobbeſianum, ſupra ab ill. *Leibnitio* illuſtratum, etiam Cauſam Dei Leibnitianam ſuis adnotationibus ornavit *Cel. Nicol. Engelhardus* in cit. Feriis Groninganis. Ad hunc locum diſcrimen inter adſerta Leibnitiana & Spinoſiana ita pandit. (p. 27-29.) „Verum eſt, *ait*, in Syſtemate Spinoſæ nihil eſſe poſſibile, niſi quod & actuale ſit. Vide inter alia *Eth. Part. I. Prop. 16. cum Coroll.* in Syſtemate verò *Leibnitii* innumera dari poſſibilia, quæ tamen nunquam fiunt actualia, propterea quòd divinæ voluntatis efficacia ex omnibus mundis poſſibilibus non, niſi unicus, ad exiſtentiam perducatur, vide infr. §. 15. atque adeò hactenùs Syſtema *Spinoſæ* cum Syſtemate *Leibnitii* adverſa fronte pugnare patet. At enim verò ſi *definitionem* legam *poſſibilis*, apud *Spinoſam* occurrentem, eamque cum aliis propoſitionibus apud eundem obviis comparem, diſſenſus denuò in verbis magis, quàm in re, eſſe videri poſſet: *Ethices* Part. 4. Defin. 4. *Eaſdem res ſingulares voco poſſibiles, quatenùs dum ad cauſas, ex quibus produci debent, adtendimus, neſcimus, an ipſæ determinatæ ſint ad eaſdem producendum*, vi definitionis hujus ipſe quoque *Spinoſa* concedere debet, & revera conceſſit, plura hoc ſenſu eſſe poſſibilia, quàm fiunt actualia, vide quæ adfert ad Part. 1. prop. 8. & 11. & confer ea cum prop. 28. atque cum ſcholio prop. 10. part. 2. Quid quod *Part. 1. prop. 33. ſchol. 1.* talem præbeat *Neceſſarii & Contingentis* explicationem, ut videri poſſet *Spinoſa* cum *Leibnitio* diſtinxiſſe inter ea, quæ *abſolutè*, eaque, quæ tantùm *hypotheticè* ſunt *neceſſaria*, inter ea item, quæ *abſolutè*, & inter ea, quæ non, niſi *hypotheticè*, *impoſſibilia* exiſtunt; Ita enim loquitur: „*Res aliqua* neceſſaria dicitur vel ratione ſuæ eſſentiæ, vel ratione cauſſæ: Rei enim alicujus exiſtentia vel ex ipſius eſſentia & definitione, vel ex data cauſa efficiente neceſſariò ſequitur. Deinde etiam de cauſis res aliqua impoſſibilis dicitur, nim. quia vel ipſius eſſentia ſeu definitio contradictionem involvit, vel quia nulla cauſa externa datur ad talem rem *producendam determinata*. " Quid inde? An non ergò *Leibnitio* convenit cum *Spinoſa*? Non *Leibnitio* magis, Lector! quàm orthodoxis omnibus: In ſyſtemate quippe Spinoſæ α. poſſibilia propriè nulla dantur, quæ non & actualia, niſi reſpectu iterùm cognitionis noſtræ, non verò reſpectu ipſius Dei: v. Eth. part. 1. prop. 33. β. Exiſtentiam conſequuntur poſſibilia omnia neceſſitate naturæ divinæ ſine conſilio & libertate agentis, ita ut, poſito Deo, eadem neceſſitate abſoluta conſequantur hæ adtributorum ejus modificationes, qua ex natura trianguli ſequitur, tres ejus angulos æquales eſſe duobus rectis, conf. Part. I. Eth. propp. 17. 32. 33. Contrariam & ſanam ſententiam *ill. Leibnitii*, quam pluribus dein effert Cel. Auctor, ſatis ſuperque percepimus in ipſis Theodicææ Tentami-

8. Ipsa rerum *possibilitas*, cum actu non existunt, realitatem habet fundatam in divina existentia: nisi enim Deus existeret, nisi possibile foret; & possibilia ab æterno sunt in ideis divini intellectûs.

9. *Actualia* dependent a Deo tum in existendo, tum in agendo, nec tantùm ab intellectu ejus, sed etiam a voluntate. Et quidem in *existendo*, dum omnes res a Deo liberè sunt creatæ, atque etiam a Deo conservantur; neque malè docetur, conservationem divinam esse continuatam creationem, ut radius continuò a sole prodit; etsi creaturæ neque ex Dei essentia, neque necessariò, promanent (c).

10. *In agendo* res dependent a Deo, dum Deus ad rerum actiones concurrit; quatenùs inest actionibus aliquid perfectionis, quæ utique a Deo manare debet.

11. *Concursus* autem Dei (etiam ordinarius seu non miraculosus) simul & immediatus est & specialis. Et quidem *immediatus*, quoniam effectus non ideò tantùm a Deo dependet, quia causa ejus a Deo orta est, sed etiam quia Deus non minùs, neque remotiùs, in ipso effectu producendo concurrit, quàm in producenda ipsius causa.

12. *Specialis* verò est concursus, quia non tantùm ad existentiam rei actusque dirigitur, sed & ad existendi modum & qualitates, quatenùs aliquid

taminibus. Antea similem inter *Leibnitii* & *Spinosæ* effata in doctrina de Contingentia rerum comparationem instituit, illiusque sententiam ab hujus nugis toto cœlo distare ostendit, a pag. 7 - 27.

(c) Non spernenda & hæc *Engelhardi* adnotatio videtur. Ait p. 50. Quodnam desiderari posset luculentius innocentiæ ill. Auctoris documentum? Veteres Platonici existimabant, Mundum ab omni æternitate ex Deo tq. causâ suâ fluxisse *ut de perenni sole perennis radius*; similitudo periculosior est, quam ut admitti possit, cùm ne ipse quidem *Spinosa* eam reformidaret. In systemate *Epicureorum* veterum & hodiernorum *Newtonianorum* radii, ex sole effluentes, sunt particulæ ipsius corporis solaris emissione ab ipso separatæ, sunt igniculi, ab ignea massa solis ejaculati, posset aliquis inde inferre, creaturas omnes nihil esse, nisi totidem divinitatis particulas: hinc est, quod *Leibnitius*, ne crassissimo huic errori ansam præberet, creaturas *neque ex Dei essentia, neque necessariò promanare adfirmat.* Similia planè lego apud *Wolfium* in Animadv. ad Metaphys. p. 60. & 61. (*scil.* §. 28.) Cæterùm systema de propagatione luminis *Carteſii*, *Hugenii*, *Leibnitii*, *Wolfii*, aliorum, longè magis ad rhombum adcommodatum est, licèt, uti proverbio dici solet, in hac quoque re verum sit, *quòd omnis similitudo claudicet*; In eo quippe systemate radii luminosi neque ex sole egrediuntur, neque proinde ad ejusdem essentiam pertinent, cùm in sola ætheris globulosi propulsione luminis propagati sita sit, dissimilitudo in eo quàm maximè sita est, quod Deus rebus extra se existentiam largitus fuerit veri nominis creatione, ita ut sine ejusdem voluntatis div. efficacia ne quidem per momentum subsistere possent, quæ actio omnem similitudinem & analogiam in rebus creatis excludit. Observent interim Lectores verum illud *Schibbolet*, quod Atheos inter & Orthodoxos hac in re Philosophos differentiam genuinam ostendit, esse illud, quod apud Auctorem nostrum deprehendis, *Creationem* scil. *actum esse Dei transeuntem, non immanentem*, uti impiè negatur *Spinosa* Eth. Part. 1. prop. 18.

aliquid perfectionis illis ineſt, quod ſemper a Deo profluit, patre luminum, omniſque boni datore.

13. Hactenùs de potentia Dei, nunc de ſapientia ejus, quæ ob immenſitatem vocatur *Omniſcientia*. Hæc cùm & ipſa ſit perfectiſſima, (non minùs quàm Omnipotentia) complectitur omnem ideam & omnem veritatem; id eſt, omnia tam incomplexa, quàm complexa, quæ objectum intellectus eſſe poſſunt: & verſatur itidem tam circa poſſibilia, quàm circa actualia.

14. *Poſſibilium eſt*, quæ vocatur *Scientia ſimplicis intelligentiæ*, quæ verſatur tam in rebus, quàm in earum connexionibus; & utræque ſunt tam neceſſariæ, quàm contingentes.

15. *Poſſibilia contingentia* ſpectari poſſunt tum ut ſejuncta, tum ut coordinata in integros Mundos poſſibiles infinitos, quorum quilibet Deo eſt perfectè cognitus (d), etſi ex illis non, niſi unicus, ad exiſtentiam perducatur: neque enim plures Mundos actuales fingi ad rem facit, cùm unus nobis totam univerſitatem creaturarum cujuſcumque loci & temporis complectatur, eoque ſenſu hoc loco *Mundi* vocabulum uſurpetur (e).

16. Scientia Actualium, ſeu Mundi ad exiſtentiam perducti, & omnium in eo præteritorum, præſentium & futurorum, vocatur *Scientia viſionis*: nec differt a Scientia ſimplicis intelligentiæ hujus ipſius Mundi, ſpectati ut poſſibilis, quàm quod accedit cognitio reflexiva, qua Deus novit ſuum

(d) Neſcio, ait *Engelhardus*, pag. 57. proinde, quid ſibi velit quorundam contra ſyſtema *Leibnitianum* objectio: *Rerum nexum Deus vel invenit, vel fecit, ſed non invenit, ergò fecit, ergò falſum eſt ſyſtema Leibnitianum.* Meræ ſunt tenebræ. Rerum nexum & invenit & fecit, invenit non extra ſe, quaſi darentur entia a Deo diſtincta, ipſique coæterna, ſed quatenùs infinitus Dei intellectus uno & ſimultaneo actu omnes omnium rerum poſſibilium, ſive ſejunctim, ſive in nexu ſuo, ſpectatarum, ideas complectitur: hunc verò rerum nexum etiam fecit, quia voluntatis ſuæ efficacia ex innumeris mundis æquè poſſibilibus hunc potiùs, quàm quemvis alium, liberrimè produxit: Dicendum ergò eſt, nexum rerum Deum conſtituere *intelligendo & volendo*, quia, niſi Deus exiſteret, nihil omninò poſſibile foret. "

(e) Dici vix poteſt, obſervante *Engelhardo*, p. 58. quantoperè *Leibnitii* Antagoniſtas propria deceperit eorum inadvertentia. Dum adfirmat *Leibnitius*, *Deum creaviſſe Mundum optimum*, ſtatim quærunt, *an Mundus non fuerit multo perfectior in ſtatu integritatis?* Quaſi verò id negaret *Leibnitius*, imperitè confundunt hanc aut illam mundi faciem, prouti in hoc vel illo temporis articulo, hoc aut illo loco, nobis obverſatur, cùm mundo in toto ſuo complexu temporis & ſpatii conſiderato, mundum quippe ex mente *Leibnitii* non conſtituit hæc aut illa mundi facies, quæ hodie, heri aut antè 6000. annos locum habuit, ſed omnes omninò omnium creaturarum ſtatus præſentes, præteriti & futuri, ad eum pertinent, ita ut & præmia & pœnas in altera vita, & quidquid unquam fuit, eſt, aut erit in omne ævum, complectatur. Et hinc, uti loquitur *Cudworthus Syſt. Intell. Univ. p.* 1180. de viis divinæ Providentiæ rectè judicare nemo poteſt, niſi, qui futura cum præſentibus & præteritis comparaverit. " Conf. laud. *Richterum*, præclarè de *Mundi* vocabulo docentem, in Adnott. p. 812--815.

decretum de ipso ad existentiam perducendo. Nec alio opus est divinæ *præscientiæ* fundamento.

17. *Scientia* vulgò dicta *Media*, sub Scientia simplicis intelligentiæ comprehenditur, eo, quem exposuimus, sensu. Si quis tamen Scientiam aliquam Mediam velit inter Scientiam simplicis intelligentiæ, & Scientiam visionis; poterit & illam & Mediam aliter concipere, quàm vulgò solent, scilicet ut Media non tantum de futuris sub conditione, sed & in universum de possibilibus contingentibus accipiatur. Ita Scientia simplicis intelligentiæ restrictiùs sumetur, nempe ut agat de veritatibus possibilibus & necessariis; Scientia Media de veritatibus possibilibus & contingentibus, Scientia visionis de veritatibus contingentibus & actualibus. Et media cum prima commune habebit, quod de veritatibus possibilibus agit; cum postrema, quod de contingentibus.

18. Hactenùs de divina Magnitudine, nunc agamus etiam de *Divina Bonitate*. Ut autem Sapientia, seu veri cognitio, est perfectio intellectûs, ita Bonitas, seu boni adpetitio, est perfectio voluntatis. Et omnis quidem voluntas bonum habet pro objecto, saltem adparens, at divina voluntas non, nisi bonum simul & verum.

19. Spectabimus ergò & Voluntatem, & objectum ejus, nempe Bonum & Malum, quod rationem præbet volendi & nolendi. In *Voluntate* autem spectabimus & naturam ejus & species.

20. Ad Voluntatis *naturam* requiritur *Libertas*, quæ consistit in eo, ut actio voluntaria sit spontanea ac deliberata, atque adeò, ut excludat necessitatem, quæ deliberationem tollit.

21. *Necessitas* excluditur *Metaphysica*, cujus oppositum est impossibile, seu implicat contradictionem; sed non *Moralis*, cujus oppositum est inconveniens. Etsi enim Deus non possit errare in eligendo, adeoque eligat semper, quod est maximè conveniens (f); hoc tamen ejus libertati adeò non

(f) *Engelhardus*, p. 77. In Systemate ill. *Leibnitii*, prouti libertas agendi Deo essentialis est & absolutæ necessitatis in Ente perfectissimo, & propter eam ipsam libertatem, actus quoque Dei decernentis liberrimus esse debet, ita non minùs Deo naturale est, semper agere ex rationibus sanctissimis, licèt illas rationes Deum ad agendum non necessitent, sed summam potiùs agendi libertatem in Deo præsupponant. Nolo plura ad *Systema Leibnitii de creatione Mundi Optimi*, adferre, firmiter teneo cum *Calvino*, aliisque Theologis Reformatis, Deum decreti sui rationes habere sanctissimas, easque nobis homuncionibus imperscrutabiles in specialioribus, licèt in genere adfirmari possit, Deum semper velle id, quod optimum est, quia scil. nihil est, quod amare possit, nisi se ipsum, huncque amorem perfectionum suarum ostendere tam in regno Naturæ, quàm in regno Gratiæ, cumque utrumque hoc Dei regnum Mundum absolvat in sensu Leibnitiano, si quis eo sensu Mundum hunc dicere velit Optimum, non refragabor, quia ad Optimum finem tendit, scil. Gloriæ divinæ manifestationem, qua major nec dari, nec concipi potest: fluit id ex ipsa divinitatis & divinarum perfectionum distinctis notionibus. Neque enim perfectissimum

non obstat, ut eam potiùs maximè perfectam reddat. Obstaret, si non, nisi unum, foret voluntatis objectum possibile, seu si una tantùm possibilis rerum facies fuisset; quo casu cessaret electio, nec sapientia bonitasque agentis laudari posset.

22. Itaque errant, aut certè incommodè admodum loquuntur, qui ea tantùm possibilia dicunt, quæ actu fiunt, seu quæ Deus elegit; qui fuit lapsus *Diodori* Stoici apud *Cicieronem*, & inter Christianos *Abailardi*, *Wicleffi*, *Hobbii*. Sed infrà plura de libertate dicentur, ubi humana tuenda erit.

23. Hæc de Voluntatis natura; sequitur *Voluntatis divisio*, quæ in usum nostrum præsentem est potissimùm duplex: una in antecedentem & consequentem, altera in productivam & permissivam.

24. *Prior divisio* est, ut Voluntas sit vel antecedens seu prævia, vel consequens seu finalis, sive, quod idem est, ut sit vel inclinatoria vel decretoria; illa minùs plena, hæc plena vel absoluta. Equidem solet aliter (prima quidem specie) explicari hæc divisio a nonnullis, ut antecedens Dei voluntas (verbi gratiâ, omnes salvandi) præcedat considerationem; consequens autem, (verbi gratiâ, quosdam damnandi) eam sequatur. Sed illa præcedit etiam alias Dei voluntates, hæc sequitur; cùm ipsa facti creaturarum consideratio, non tantùm a quibusdam Dei voluntatibus præsupponatur, sed etiam quasdam Dei Voluntates, sine quibus factum creaturarum supponi nequit, præsupponat. Itaque *Thomas* & *Scotus*, aliique, divisionem hanc, eo, quo nunc utimur, sensu sumunt, ut voluntas antecedens ad Bonum aliquod in se, & particulariter, pro cujusque gradu, feratur, unde hæc voluntas est tantùm secundùm quid; voluntas autem consequens spectet totale, & ultimam determinationem contineat; unde est absoluta & decretoria; & cùm de divina sermo est, semper effectum plenum obtinet. Cæterùm, si quis nostram explicationem nolit, cum eo

tissimum hunc omnium suarum perfectionum amorem ostendisset Deus, si illustrius daretur Gloriæ divinæ theatrum, quàm illud est, quod creavit, non quòd aliquid ex creaturis in Deum redundet commodi aut perfectionis, sed quòd Deus sibi ipsi quasi lex sit. Videtur *Bælius in Dict. Critico*, *Artic. Anaxagoras litt. R.* ex eo, quòd in hominis potestate non sit positum ostendere, quomodo & quousque quodlibet rerum corporearum individuum ad perfectionem totius machinæ mundanæ influat, negare velle, nos de mundi perfectione cum ratione aliquid statuere posse: Verùm enim verò ad inferendum, Deum omnia fecisse טוב מאד sive optimè, non opus est, ut omnes causas Dei finales in numerato habeamus, sufficit novisse Creatorem hujus Universi ens esse summè perfectum, adeoque etiam optimum, sapientissimum & potentissimum, ut inde inferamus, in ipsius quoque operibus nihil esse, quod superfluum sit, aut verè defectuosum, sed defectus, quos deprehendere in illis nobis videmur, non posse, nisi merè adparentes, esse, vide *Metaphys. nostræ* §§. 94. 395. 431. 449. 470. seqq. præprimis verò consulat Lector *Cudworthi* systema sæpius cit. *cap. 5. sect. 5. p. 1165.*

de vocabulis non litigabimus: pro antecedente & conſequente ſubſtituat, ſi volet, præviam & finalem (g).

25. *Voluntas antecedens* omninò ſeria eſt & pura, non confundenda cum velleitate, (ubi quis vellet, ſi poſſet, velletque poſſe) quæ in Deum non cadit; nec cum voluntate conditionali, de qua hic non agitur. Tendit autem voluntas antecedens in Deo ad procurandum omne bonum, & ad repellendum omne malum, quatenùs talia ſunt, & proportione gradûs, quo bona malave ſunt. Quàm ſeria autem hæc voluntas ſit, Deus ipſe declaravit, cùm tanta adſeveratione dixit, ſe nolle mortem peccatoris, velle omnes ſalvos, odiſſe peccatum.

26. *Voluntas conſequens* oritur ex omnium voluntatum antecedentium concurſu, ut ſcilicet, quando omnium effectus ſimul ſtare non poſſunt, obtineatur inde quantus maximus effectus per ſapientiam & potentiam obtineri poteſt. Hæc voluntas etiam *Decretum* adpellari ſolet.

27. Unde patet, voluntates etiam antecedentes non omninò irritas eſſe, ſed efficaciam ſuam habere; qui etſi effectus earum obtinetur, non ſemper ſit plenus, ſed per concurſum aliarum voluntatum antecedentium reſtrictus. At voluntas decretoria, ex omnibus inclinatoriis reſultans, ſemper plenum effectum ſortitur, quoties potentia non deeſt in volente: quemadmodum certè in Deo deeſſe nequit. Nempe in ſola voluntate decretoria locum habet Axioma: qui poteſt & vult, ille facit; quippe cum eo ipſo ſcientiam requiſitam ad agendum ſub potentia comprehendendo, jam nihil intus extraque actioni deeſſe ponatur. Neque verò aliquid felicitati perfectionique volentis Dei decedit, dum non omnis ejus voluntas effectum plenum ſortitur: quia enim bona non vult, niſi pro gradu bonitatis, quæ in unoquoque eſt; tum maximè ejus voluntati ſatisfit, cùm optimum reſultans obtinetur.

28. *Poſterior Voluntatis diviſio* eſt in *productivam* circa proprios actus, & *permiſſivam* circa alienos. Quædam enim interdum permittere licet, (id eſt, non impedire) quæ facere non licet, velut peccata, de quo mox. Et permiſſivæ voluntatis objectum proprium non id eſt, quod permittitur, ſed permiſſio ipſa.

29. Hactenùs de Voluntate, nunc de *Ratione Volendi*, ſeu *Bono & Malo*. Utrumque triplex eſt, Metaphyſicum, Phyſicum & Morale.

30. *Metaphyſicum* generatim conſiſtit in rerum etiam non intelligentium perfectione & imperfectione. Liliorum campi & paſſerum curam a Patre cœleſti geri Chriſtus dixit, & brutorum animantium rationem Deus habet apud *Jonam*.

31. *Phy-*

(g) Conf. inprimis, monente *Engelhardo*, p. 82. Clar. *Hottingeri Diſſert. de Vol. Ant. & Conſ. quæ* occurrit *in Hiſt. de Gratia & Prædeſtin. Tom. 2.*

31. *Physicum* accipitur speciatim de substantiarum intelligentium commodis & incommodis, quo pertinet *malum pœnæ*.

32. *Morale* de earum actionibus virtuosis & vitiosis, quo pertinet *malum culpæ*: & malum physicum hoc sensu a morali oriri solet, etsi non semper in iisdem subjectis, sed hæc tamen, quæ videri possit aberratio, cum fructu corrigitur, ut innocentes nollent passi non esse. add. infra §. 55.

33. Deus vult bona per se, antecedenter ad minimum; nempe tam rerum perfectiones in universum, quàm speciatim substantiarum intelligentium omnium felicitatem & virtutem, & unumquodque bonorum pro gradu suæ bonitatis, ut jam dictum est.

34. Mala, etsi non cadant in voluntatem Dei antecedentem, nisi quatenùs ea ad remotionem eorum tendit, cadunt tamen interdum, sed indirectè in consequentem: quia interdum majora bona ipsis remotis obtineri non possunt, quo casu remotio malorum non planè perducitur ad effectum; & consistens intra voluntatem antecedentem, non prorumpit in consequentem. Unde *Thomas de Aquino* post *Augustinum* non incommodè dixit, Deum permittere quædam mala fieri, ne multa bona impediantur.

35. Mala Metaphysica & Physica, (veluti imperfectiones in rebus, & mala pœnæ in personis) interdum fiunt bona subsidiata, tanquàm media ad majora bona.

36. At malum morale, seu malum culpæ, nunquam rationem medii habet, neque enim (Apostolo monente) facienda sunt mala, ut eveniant bona; sed interdum tamen rationem habet conditionis, quam vocant, sine qua non, sive colligati & concomitantis; id est, sine quo bonum debitum obtineri nequit; sub bono autem debito etiam privatio mali debita continetur. Malum autem admittitur non ex principio necessitatis absolutæ, sed ex principio convenientiæ. Rationem enim esse oportet, cur Deus malum permittat potiùs, quàm non permittat: ratio autem divinæ voluntatis non, nisi a bono, sumi potest.

37. Malum etiam culpæ nunquam in Deo objectum est voluntatis productivæ, sed tantùm aliquando permissivæ; quia ipse nunquam peccatum facit, sed tantùm ad summum aliquando permittit.

38. Generalis autem Regula est permittendi peccati, Deo hominique communis, ut nemo permittat peccatum alienum, nisi impediendo ipsemet actum pravum exerciturus esset. Et, ut verbo dicam, peccatum permitti nunquam *licet*, nisi cùm *debet*, de quo distinctiùs infrà §. 66.

39. Deus itaque inter objecta voluntatis habet optimum, ut finem ultimum; sed bonum ut qualemcumque, etiam subalternum, res verò indifferentes, itemque mala pœnæ sæpè ut media; at malum culpæ non nisi ut rei alioqui debitæ conditionem sine qua non esset; eo sensu, quo Christus dixit oportere, ut scandala existant.

40. Hac-

40. Hactenùs de magnitudine & de bonitate ſeparatim ea diximus, quæ præparatoria hujus Tractationis videri poſſunt; nunc agamus de pertinentibus ad utramque junctim. *Communia* ergò *magnitudinis & bonitatis* hîc ſunt, quæ non ex ſola bonitate, ſed etiam ex magnitudine, (id eſt, ſapientiâ & potentiâ) proficiſcuntur: facit enim magnitudo, ut bonitas effectum ſuum conſequatur. Et bonitas refertur vel ad creaturas in univerſum, vel ſpeciatim ad intelligentes. Priore modo cum magnitudine conſtituit providentiam in Univerſo creando & gubernando; poſteriore, juſtitiam in regendis ſpeciatim ſubſtantiis ratione præditis.

41. Quia bonitatem Dei, in creaturis ſeſe generatim exerentem, dirigit ſapientia; conſequens eſt, *providentiam divinam* ſeſe oſtendere in tota ſerie Univerſi; dicendumque, Deum ex infinitis poſſibilibus ſeriebus rerum elegiſſe optimam; eamque adeò eſſe hanc ipſam, quæ actu exiſtit. Omnia enim in Univerſo ſunt harmonica inter ſe, nec ſapientiſſimus, niſi omnibus perſpectis, decernit, atque adeò non, niſi de toto. In partibus, ſingulatim ſumtis, voluntas prævia eſſe poteſt, in toto decretoria intelligi debet.

42. Unde adcuratè loquendo, non opus eſt ordine Decretorum divinorum; ſed dici poteſt, unicum tantùm fuiſſe Decretum Dei, ut hæc ſcilicet ſeries rerum ad exiſtentiam perveniret; poſtquàm ſcilicet omnia, ſeriem ingredientia, fuere conſiderata, & cum rebus, alias ſeries ingredientibus, comparata (h)

43. Ita-

(h) *Engelhardus* ad h. locum, p. 93. ſqq. *Stephanum Vitum*, Virum longè doctiſſimum, in *Apologia Synodi Dordracenæ* memini (neque enim liber ille jam ad manus mihi eſt) adſeverare, *ill. Leibnitium* inter Supralapſarios meritò referri, hujusque ſui judicii ſe non pœnitere alicubi dicit in *Apologiæ Vindiciis*. Auctor *Uſus Philoſophiæ Leibnitianæ & Wolfianæ*, J. Th. C. cap. *de Prædeſtinatione* contra Theologos reformatos diſputans, *Vitum* propter hoc ejus adſertum *vel* malæ fidei, *vel* oſcitantiæ adcuſat. Sibi non deerit *Doctiſſimus Vitus*, interim, ut Lector judicare poſſit, an adeò deſperanda ſit *Leibnitii* cum *Supralapſariis* reconciliatio; cum placitis Supralapſariorum, quæ *ab una parte* ſtatuunt, actum decernentis Dei unicum & ſimpliciſſimum eſſe; *ab altera parte* omninò concedunt, Deum decreti ſui habere rationes ſanctiſſimas, cum hiſce, inquam, placitis conferat *Theodicææ* §§. 75. uſque ad 83. Abſoluto horum §§. textu addit: Ex quibus facilè patet, nullam intercedere differentiam, niſi quod *Supralapſarii* inter Reformatos, *rationes illas nobis haud eſſe perſpectas*, prudenter adfirment, *Leibnitius* verò illas determinare fuerit auſus. " Sed fallitur omninò Vir eruditus, cùm in eo potiſſimum diſcrimen verſetur, quòd Supralapſarii rejiciunt rationes *objectivas*, & admittunt tantùm *ſubjectivas*. Nihil igitur contra adſerta *Cel. Canzii* ſolidiſſima evincet cum *Vito Engelhardus*, niſi ſatisfecerit illius poſtulato, ſi ſcribit cap. IX. *de Prædeſt.* §. 31. Si Supralapſarios audias, Deus non habet rationes *objectivas* decernendi gloriam juſtitiæ, verùm duntaxat *ſubjectivas*, quia ſic decernere vult: ſi *Leibnitium* ſequaris, Deus planè nullas rationes, niſi merè *objectivas* reſpicit, non ita decernit, quia vult, ſed quia objecti conditio hæc optima eſt, non autem alia, quia partes in objecto v. g. ſalus *Petri* convenientior eſt, quàm

43. Itaque etiam Decretum Dei est immutabile, quia omnes rationes, quæ ei objici possunt, jam in considerationem venêre: sed hinc non alia oritur *necessitas*, quam *consequentiæ*, seu quam *hypotheticam* vocant, ex suppositâ scilicet prævisione & præordinatione; nulla autem subest necessitas *absoluta*, seu *consequentis*; quia alius etiam rerum ordo possibilis erat, & in partibus, & in toto; Deusque, contingentium seriem eligens, contingentiam eorum non mutavit.

44. Neque ob rerum certitudinem preces laboresque fiunt inutiles ad obtinenda futura, quæ desideramus. Nam in hujus seriei rerum, tanquam possibilis, repræsentatione apud Deum, antequàm scilicet decerni intelligeretur; utique & preces in ea (si eligeretur) futuræ, & aliæ effectuum in ea comprehendendorum causæ, inerant, & ad electionem seriei, adeoque & ad eventus in ea comprehensos, ut par erat, valuere. Et quæ nunc movent Deum ad agendum aut permittendum, jam tum eum moverunt ad decernendum, quid acturus esset aut permissurus (i).

45. Atque hoc jam suprà monuimus, res ex divina præscientia & providentia esse determinatas, non absolutè, seu, quidquid agas, aut non agas, sed per suas causas rationesque. Itaque sive quis preces, sive studium & laborem, inutiles diceret, incideret in *sophisma*, quod jam veteres *ignavum* adpellabant. add. infrà, §. 106. 107.

46. Sapientia autem infinita Omnipotentis, bonitati ejus immensæ juncta, fecit, ut nihil potuerit fieri melius, omnibus computatis, quàm quod a Deo est factum; atque adeò, ut omnia sint perfectè harmonica, conspirentque pulcherrimè inter se: causæ formales, seu animæ, cum

quàm pernicies, nimirum ob fidem. SI VEL UNUM SUPRALAPSARIUM ADLEGARE POSSIT VITUS DOCTISSIMUS, ADMITTENTEM RATIONES OBJECTIVAS, TOTA HAC CAUSA CECIDERO. -- Per orbem, qua patet, omnem vulgatum est, in eo poni decretorum absolutorum a conditionatis discrimen, ut illa non, nisi rationes *subjectivas* in Deo eligente, hæc autem *objectivas* in re electa requirantur. "

(i) *Suarezius*, adnotante Cel. *Engelhardo*, p. 106. citante *Leibnitio* Theod. §. 310. censuit, Deum res antecedenter ita constituisse, ut beatorum preces, quando plena cum voluntate fiunt, eventum semper obtineant. *Carteſius* Part. 1. Epist. 8. ita scribit, ad *Elisabetham*, Principem Palatinam, *haud etiam credo per particularem hanc Dei providentiam, quam Celsitudo Tua Theologiæ fundamentum esse dicit, intelligere te mutationem aliquam, quæ in decretis ejus accidat, ratione actionum, quæ a libero nostro arbitrio pendent. Hanc enim mutationem Theologia non admittit, & cùm jubet nos Deum orare, non ideò jubet, ut, quod nobis desit, eum doceamus, neque etiam, ut ordinem ab omni æternitate, providentia ejus constitutum, precibus nostris conemur immutare: horum enim utrumque esset culpandum; sed solùm, ut ea impetremus, quæ ab omni æternitate precibus nostris impetratum iri voluit. Arbitror autem omnes in hoc Theologos consentire, atque vel ipsos, quos hic Arminianos vocant, qui videntur præ cæteris libero arbitrio maximè tribuere.* Post adlata aliqua loca Theod. §§. 52-54. citat etiam *Plethonem* in *Libello de fato* similia docentem: hujus verba lege a p. 111-114.

cauſis materialibus, ſeu corporibus; cauſæ efficientes, ſeu naturales, cum finalibus, ſeu moralibus; regnum gratiæ cum regno naturæ (k).

47. Et proinde, quotieſcumque aliquid reprehenſibile videtur in operibus Dei, judicandum eſt, id nobis non ſatis noſci; & ſapientem, qui intelligeret, judicaturum, ne optari quidem poſſe meliora.

48. Unde porrò ſequitur, nihil eſſe felicius, quàm tam bono Domino ſervire, atque adeò Deum ſuper omnia eſſe amandum, eique penitùs confidendum.

49. Optimæ autem ſeriei rerum (nempe hujus ipſius) eligendæ maxima ratio fuit Chriſtus Θεάνθρωπος, ſed qui, quatenùs creatura eſt ad ſummum provecta, in ea ſerie nobiliſſima contineri debebat, tanquam Univerſi creati pars, immò caput, cui omnis tandem poteſtas data eſt in cœlo & in terra, in quo benedici debuerunt omnes gentes, per quem omnis creatura liberabitur a ſervitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei (l).

50. Hactenùs de Providentia, nempe generali, porrò bonitas, relata ſpeciatim ad creaturas intelligentes, cum ſapientia conjuncta, *Juſtitiam* conſtituit, cujus ſummus gradus eſt *Sanctitas*. Itaque tam lato ſenſu juſtitia non tantùm jus ſtrictum, ſed & æquitatem, atque adeò & miſericordiam laudabilem, comprehendit.

51. Diſcerni autem juſtitia generatim ſumta poteſt in juſtitiam ſpecialiùs ſumtam & ſanctitatem. *Juſtitia ſpecialiùs ſumta* verſatur circa bonum malumque phyſicum, aliorum nempe intelligentium; *ſanctitas* circa bonum malumque morale.

52. *Bona malaque phyſica* eveniunt tam in hac vita, quàm in futura. *In hac vita* multi queruntur in univerſum, quod humana natura tot malis expoſita eſt, parum cogitantes, magnam eorum partem ex culpa hominum fluere, & reverâ non ſatis gratè agnoſci divina in nos beneficia, magiſque adtentionem ad mala, quàm ad bona noſtra, verti.

53. Aliis diſplicet in primis, quòd bona malaque phyſica non ſunt diſtributa ſecundùm bona malaque moralia, ſeu quòd ſæpè bonis eſt malè, malis eſt benè.

54. Ad

(k) Præclarè docet Exc. *Creilingius* ad *Principia Philoſophiæ Leibnitianæ*. §. 90. ſqq. Harmoniam inter regnum naturæ & regnum gratiæ haud paucos quoque e cordatis Theologis & Philoſophis admiſiſſe. Per vias enim, *pergit*, naturæ gradatim adſcenſum fieri ad gratiæ regnum, per viſibilia ad inviſibilia, diſertè Gentium Apoſtolus docet, omniaque Dei opera egregiè conſpirare, vix aliquis negabit. « Ex his, & iis, quæ diximus §. 64. not. (ddd) it. quæ *ill. Vir* de miraculis docet §. 54. *Theod.* intelligitur, quæ vis ſit querelarum ſeqq. Perfectam, adæquatam, & univerſalem *introducit* (recentior Philoſophia) *naturæ & gratiæ harmoniam, naturam rerum gratiæ conſiliis & decretis Dei omnibus* adæquat, *atque ita ampliat &* evehit, *ſimul & harmoniam illam unam* tanti & tantam *facit, ut operationibus Dei immediatis aditum omninò præcludat.*

(l) Conf. ill. *Bilfingeri* Dilucidd. Philoſ. §. CCCCLXXXVII.

54. Ad has querelas duo reſponderi debent: unum, quod Apoſtolus adtulit; non eſſe condignas adflictiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis; alterum, quod pulcherrima comparatione Chriſtus ipſe ſubgeſſit, niſi granum frumenti, cadens in terram, mortuum fuerit, fructum non feret.

55. Itaque non tantùm largè compenſabuntur adflictiones, ſed & inſervient ad felicitatis augmentum, nec tantùm proſunt hæc mala, ſed & requiruntur. Add. §. 32.

56. *Circa futuram vitam* gravior adhuc eſt difficultas: nam objicitur, ibi quoque bona longè vinci a malis, quia pauci ſunt electi. *Origenes* quidem æternam damnationem omninò ſuſtulit; quidam veterum paucos ſaltem æternùm damnandos credidere, quorum in numero fuit *Prudentius*; quibuſdam placuit, omnem Chriſtianum tandem ſalvatum iri, quorsùm aliquando inclinaſſe viſus eſt *Hieronymus* (m).

57. Sed non eſt, cur ad hæc paradoxa & rejicienda confugiamus: Vera reſponſio eſt, totam amplitudinem regni cœleſtis non eſſe ex noſtra cognitione æſtimandam; nam tanta eſſe poteſt beatorum per divinam viſionem gloria, ut mala damnatorum omnium comparari huic bono non poſſint, & *Angelos beatos* incredibili multitudine agnoſcit Scriptura; & magnam *creaturarum varietatem* ipſa nobis aperit natura, novis inventis illuſtrata; quod facit, ut commodiùs, quàm *Auguſtinus* & alii veteres, prævalentiam boni præ malo tueri poſſimus.

58. Nempe Tellus noſtra non eſt, niſi ſatelles unius Solis, & tot ſunt Soles, quot ſtellæ fixæ; & credibile eſt, maximum eſſe ſpatium trans omnes fixas. Itaque nihil prohibet, vel maximè regionem trans Soles, habitari felicibus creaturis. Quanquam & Planetæ eſſe poſſint, aut fieri, ad inſtar Paradiſi, felices. In domo Patris noſtri multas eſſe manſio-

(m) Conf. *Theod.* §. 17. *Prudentii*, de medio loco loquentis, verſus exſtant, obſervante *Engelhardo* p. 121. in *Hamartigenia* ſub finem, & ita habent:

Multa in theſauris Patris eſt habitatio Chriſte,
Diſparibus diſcreta locis, non poſco beata
In regione domum; ſint illic caſta virorum
Agmina, pulvereum quæ dedignantia cenſum
Divitias petiêre tuas: ſit flore perenni
Candida virginitas, animum caſtrata reciſum:
At mihi Tartarei ſatis eſt ſi nulla miniſtri
Occurrat facies, avidæ nec flamma gehennæ
Devoret hanc animam, merſam fornacibus imis.
Eſto: cavernoſo, quia ſic pro labe neceſſe eſt
Corporea, triſtis me ſorbeat ignis Averno:
Saltem mitificos incendia lenta vapores
Exhalent, æſtuque calor languente tepeſcat,
Lux immenſa alios, & tempora vincta coronis
Glorificent, me pœna levis clemenſve adurat.

nes, de cœlo beatorum propriè Chriſtus dixit, quod Empyreum vocant Theologi quidam, & trans ſidera, ſeu ſoles, collocant, etſi nihil certi de loco beatorum adfirmari poſſit: interim & in ſpectabili mundo multas creaturarum rationalium habitationes eſſe veriſimile judicari poteſt, alias aliis feliciores.

59. Itaque argumentum a multitudine damnatorum non eſt fundatum, niſi in ignorantia noſtra, unaque reſponſione diſſolvitur, quam ſuprà innuimus; ſi omnia nobis perſpecta forent, adpariturum, ne optari quidem poſſe meliora, quàm quæ fecit Deus. Pœnæ etiam damnatorum ob perſeverantem eorum malitiam perſeverant; unde inſignis Theologus, *Jo. Fechtius*, in eleganti Libro de Statu damnatorum, eos benè refutat, qui in futura vita peccata pœnam demereri negant, quaſi juſtitia, Deo eſſentialis, ceſſare unquam poſſet.

60. Graviſſimæ tandem ſunt difficultates circa *Sanctitatem Dei*, ſeu circa perfectionem ad bona malaque moralia aliorum relatam, quæ eum amare virtutem, odiſſe vitium, etiam in aliis facit, & ab omni peccati labe atque contagione quàm maximè removet; & tamen paſſim ſcelera regnant in medio potentiſſimi Dei imperio. Sed quidquid hoc eſt difficultatis, divini luminis auxilio etiam in hac vita ita ſuperatur, ut pii, & Dei amantes, ſibi, quantum opus eſt, ſatisfacere poſſint.

61. *Objicitur* nempe, Deum nimis concurrere ad peccatum, hominem non ſatis. *Deum* autem nimis *concurrere ad malum morale* phyſicè & moraliter, voluntate & productiva & permiſſiva peccati.

62. Concurſum moralem locum habiturum obſervant, etſi Deus nihil conferret agendo ad peccatum, ſaltem dum permitteret, ſeu non impediret, cùm poſſet.

63. Sed reverâ Deum concurrere moraliter & phyſicè ſimul: quia non tantùm non impedit peccantes, ſed etiam quodammodo adjuvat, vires ipſis occaſioneſque præſtando. Unde phraſes Scripturæ Sacræ, quòd Deus induret incitetque malos.

64. Hinc quidam inferre audent, Deum vel utroque, vel certè alterutro modo, peccati complicem, immò auctorem eſſe; atque adeò divinam ſanctitatem, juſtitiam, bonitatem evertunt.

65. Alii malunt divinam omniſcientiam & omnipotentiam, verbo, magnitudinem, labefactare; tanquam aut neſciret miniméve curaret mala, aut malorum torrenti obſiſtere non poſſet. Quæ Epicureorum, Manichæorumve, ſententia fuit: cui cognatum aliquid, etſi alio mitiore modo, docent Sociniani, qui rectè quidem cavere volunt, ne divinam Sanctitatem polluant, ſed non rectè alias Dei perfectiones deſerunt.

66. Ut primùm ad *Concurſum Moralem permittentis* reſpondeamus, proſequendum eſt, quod ſuprà dicere cœpimus, permiſſionem peccati eſſe licitam, (ſeu moraliter poſſibilem) cùm debita (ſeu moraliter neceſſaria) inve-

invenitur: scilicet cùm non potest peccatum alienum impediri sine propria offensa, id est, sine violatione ejus, quod quis aliis, vel sibi, debet. Exempli gratiâ, miles in statione locatus, tempore præsertim periculoso, ab ea decedere non debet, ut duos amicos, inter se duellum parantes, a pugnando avertat. Add. suprà §. 36. Deberi autem aliquid apud Deum intelligimus, non humano more, sed θεοπρεπῶς, quando aliter suis perfectionibus derogaret.

67. Porrò, si Deus optimam Universi seriem, (in qua peccatum intercurrit) non elegisset, admisisset aliquid pejus omni creaturarum peccato; nam propriæ perfectioni, &, quod hinc sequitur, alienæ etiam, derogasset: divina enim perfectio a perfectissimo eligendo discedere non debet, cùm minus bonum habeat rationem mali. Et tolleretur Deus, tollerentur omnia, si Deus vel laboraret impotentiâ, vel erraret intellectu, vel laberetur voluntate.

68. *Concursus ad peccatum physicus* fecit, ut Deum peccati causam auctoremque constituerent quidam; ita malum culpæ etiam objectum productivæ in Deo voluntatis foret: ubi maximè insultant nobis Epicurei & Manichæi. Sed hic quoque Deus, mentem illustrans, sui est vindex in anima pia & veritatis studiosa. Explicabimus igitur, quid sit, Deum concurrere ad peccati materiale, seu, quod in malo bonum est, non ad formale.

69. Respondendum est scilicet, nihil quidem perfectionis & realitatis purè positivæ esse in creaturis, earumque actibus bonis malisque, quod non Deo debeatur; sed imperfectionem actûs in privatione consistere, & oriri ab originali limitatione creaturarum, quam jam tum in statu puræ possibilitatis (id est, in regione veritatum æternarum, seu ideis divino intellectui obversantibus) habent ex essentia sua: nam quod limitatione careret, non creatura, sed Deus foret. *Limitata* autem dicitur creatura, quia limites, seu terminos, suæ magnitudinis, potentiæ, scientiæ, & cujuscumque perfectionis, habet. Ita fundamentum mali est necessarium, sed ortus tamen contingens; id est, necessarium est, ut mala sint possibilia, & contingens est, ut mala sint actualia: non contingens autem per harmoniam rerum a potentia transit ad actum, ob convenientiam cum optima rerum serie, cujus partem facit.

70. Quod autem de privativa mali constitutione, post *Augustinum*, *Thomam*, *Lubinum* (n), aliosque veteres & recentiores, asserimus, quia multis vanum, aut certè perobscurum habetur; ita declarabimus ex ipsa rerum natura, ut nihil solidius esse adpareat: adhibentes in similitudinem sensibile quiddam & materiale, quod etiam in privativo consi-

(n) *Eilhardus Lubinus*, Prof. Rostochiens. natus A. 1565. d. 24. Mart. denatus A. 1621. d. 1. Jun. Liber huc pertinens inscrib. *Phosphorus de prima causa & natura mali.*

ſtit, cui *inertiæ corporum naturalis* nomen *Keplerus*, inſignis naturæ indagator, impoſuit (o).

71. Nimirum (ut facili exemplo utamur) cùm flumen naves ſecum defert, velocitatem illis imprimit, ſed ipſarum inertia limitatam, ut, quæ (cæteris paribus) oneratiores ſunt, tardiùs ferantur. Ita fit, ut celeritas ſit a flumine, tarditas ab onere; poſitivum a virtute impellentis, privativum ab inertia impulſi.

72. Eodem

(o) Hunc locum ſequentem in modum illuſtrare inſtituit Cel. *Engelhardus* p. 141. ſqq. Omnino, *ait*, firmiter tenenda eſt hæc Doctrina, qua mali conſtitutio in privatione conſiſtere dicitur, exigit id 1. notio *perfecti* & *imperfecti*, quorum hoc illi opponitur, uti *luci tenebræ* & *mors vitæ* opponi ſolent. Et prouti aliquis ex effectis poſitivis, qui cum tenebris & morte conjuncti ſunt per accidens, ex condenſatione e. g. aëris, deſcenſu roris, ex eo item, quòd in tenebris viſus conſervetur, ex vermibus, quibus cadavera ſcatent, fruſtra probare conaretur, tenebris & mortem eſſe accidentia poſitiva, & reale quid, ita ex effectis poſitivis, qui peccatum comitantur, illud inter accidentia poſitiva referendum eſſe, haud felicius infertur. Scil. quando quæſtio eſt de natura peccati, vel *metaphyſicè* vel *moraliter* illa ſpectari poteſt. In *ſenſu morali* peccatum non eſt merum nihil, ſed veram omninò involvit relationem actionum noſtrarum ad legem Dei vel naturalem vel poſitivam: At in *ſenſu metaphyſico*, ubi rerum eſſentias ſpectamus, quæcunque ſtatum alicujus rei deteriorem reddunt, eſſentia carere, & accidentia privativa eſſe, dicuntur, eoque ipſo mala quà mala, falſa quà falſa, entia eſſe negantur. 2. Suadet id ipſius Dei natura, qui prouti omnes omninò realitates eſſentia ſua complectitur, ita omnium quoque realitatum, in creaturis occurrentium, cauſa exiſtit, utpote a quo habent, quod ſint, aliquid & non nihil, *quia*, uti *Leibnitius* ſuprà §. 8. loquitur, *niſi Deus exiſteret, nihil etiam poſſibile foret.* 3. Denique involvitur id in relatione Dei & creaturarum, inque ea implicita omnimoda harum ab illo dependentia, nullo enim momento a Deo independens cùm ſit creatura, ſed continuatæ quaſi creationi debeat, quòd exiſtat in ſingulis momentis, etiam nulla dari poteſt actio creaturæ rationalis, cui non aliquid inſit boni, id ſcil. quòd efficacia divinæ voluntatis exiſtit, adpellant id *materiale* Theologi, quod habet *cauſam efficientem* Deum, & a *formali* diſtinguitur, quod actui peccaminoſo adhæret, & mentem ipſam pro *cauſa* habet, ſed *deficiente* ad illa norma, ad quam actiones ſuas componere debuiſſet. Accipe ſimilitudinem: objectum vides, cujus ſuperficies ita eſt modificata, ut omnes luminis radios abſorbendo coloris ſenſum omninò nullum excitet: Colorem nigrum adpellare conſuevimus hunc coloris defectum, qui per ſe neque color eſt, neque ſentitur, neque quidquam exprimit, quod reale & poſitivum dici poſſet: Nigredo neque ad eſſentiam materiæ, neque ad modificationes partium ejus, h. e. neque ad magnitudinem, figuram aut ſitum earum, pertinet, licet cum modificationibus ejus hic colorum defectus conjunctus ſit. Subſtantiæ rationales, quatenùs ſubſtantiæ, ſunt & a Deo conſervantur, nihil habent vitii moralis, neque quod facultatibus ſuis naturaliter utantur, reprehenſionem merentur, ſed cùm ex earum actionibus deberent reſplendeſcere quaſi divinæ perfectiones, moraliter vitioſæ fiunt, quando actiones earum ita ſunt comparatæ, ut regno tenebrarum inſerviant, peccaminoſa ergò eſt actio, non quatenùs cogitatio eſt, ſed quatenùs cum cogitationum formalitate defectus vel vitium morale conjunctum eſt. " De errore *Flacii Illyrici* lege ſeqq. a p. 146-156. ubi prolixus eſt in referenda ejus controverſiæ hiſtoria.

72. Eodem planè modo Deum dicendum est creaturis perfectionem tribuere, sed quæ receptivitate ipsarum limitetur : ita bona erunt a divino vigore, mala a torpore creaturæ.

73. Sic defectu adtentionis sæpè errabit intellectus, defectu alacritatis sæpè refringetur voluntas ; quoties mens, cùm ad Deum usque, seu ad summum bonum, tendere debeat, per inertiam creaturis adhæresci.

74. Hucusque iis responsum est, qui Deum nimis ad malum concurrere putant : nunc illis satisfaciemus, qui *hominem* ajunt *concurrere non satis*, aut non satis culpabilem esse in peccando, ut scilicet rursùs adcusationem in Deum refundant. Id ergò probare contendunt Antagonistæ tùm ex imbecillitate humanæ Naturæ, tum ex defectu divinæ Gratiæ, ad juvandam nostram naturam necessariæ ; infraque in natura hominis spectabimus tum corruptionem, tum & reliquias imaginis divinæ ex statu integritatis.

75. *Corruptionis humanæ* considerabimus porrò tum ortum, tum & constitutionem. *Ortus* est tum a lapsu Protoplastorum, tum a contagii propagatione. *Lapsûs* spectanda est causa & natura.

76. *Causa Lapsûs*, cur homo scilicet lapsus sit, sciente Deo, permittente, concurrente, non quærenda est in quadam despotica Dei potestate, quasi justitia vel sanctitas adtributum Dei non esset ; quod in effectu verum foret, si nulla apud eum juris & recti ratio haberetur.

77. Neque quærenda est lapsûs causa in quadam Dei ad bonum malumque, justum & injustum, indifferentia, quasi hæc ipse pro arbitrio constituisset ; quo posito sequeretur, quidvis ab eo constitui posse, pari jure aut ratione, id est, nulla ; quod rursùs omnem justitiæ, atque etiam sapientiæ, laudem in nihilum redigeret, siquidem ille nullum delectum haberet in suis actionibus, aut delectûs fundamentum.

78. Neque etiam in voluntate quadam Deo adficta, minimè sancta, miniméque amabili, causa lapsûs ponenda est : tanquam nihil aliud, quàm magnitudinis suæ gloriam, spectans, bonitatisque exors, crudeli misericordiâ miseros fecerit, ut esset, quorum misereretur ; & perversa justitia peccantes voluerit, vel essent, quos puniret : quæ omnia tyrannica, & a vera gloria perfectionéque alienissima, sunt, cujus decus non tantùm ad magnitudinem, sed etiam ad bonitatem, refertur.

79. Sed vera radix lapsûs est in imperfectione seu imbecillitate creaturarum originali, quæ faciebat, ut peccatum optimæ seriei rerum possibili inesset, de quo suprà. Unde jam factum est, ut lapsus, non obstante divina virtute & sapientia, rectè permitteretur, immò his salvis non posset non permitti.

80. *Natura lapsûs* non ita concipienda est cum *Bælio*, quasi Deus *Adamum* in pœnam peccati condemnaverit ad porrò peccandum cum posteritate, eique (exsequendæ sententiæ causâ) peccaminositatem infuderit ; cùm potiùs ipsa vi primi peccati, velut physico nexu, consecuta sit peccami-

caminosítas, quemadmodum ex ebrietate multa alia peccata nascuntur.

81. Sequitur *Propagatio contagii*, a lapsu Protoplastorum orti, perveniens in animas posterorum (p). Ea non videbitur commodiùs explicari posse,

(p) Cel. *Engelhardus* p. 156. sqq. Ad hunc §. & sequentes aliquot, quæ dicenda habemus, ut *Spinosismi* crimen ab Auctore nostro depellamus, in tria quasi capita dispescimus. *Primum* respicit staminа, ex quibus per generationem naturalem nascuntur homines. *Alterum* præexistentiam animarum spectat ante generationem. *Tertium* denique modum Auctoris, quo unionem animæ & corporis explicat. Videamus *Primum*. Duo hodie de generatione ordinaria corporis humani Philosophis præstantioribus recepta esse systemata vix opus esse videtur, ut moneam. *Alii* scil. stamen futuri fœtus in ovario quærunt fœminæ cum *Harvæo*, *alii* in spermate virili cum *Leuwenhoekio*, *Hartsoekero*, aliisque innumeris, in quibus quoque ipse est *Leibnitius*. *Duo* dico hæc esse Systemata Philosophorum primaria, *Tertium* quippe, quod *Cartesii* est aliorumque, qui ex sola seminis utriusque sexûs commixtione sine prævia organisatione corpus organicum generari adfirmant, adeò ab omni ratione alienum est, ut *Cartesius* nullibi turpiùs se dederit, quàm in *Tractatu*, *quem de homine & formatione fœtus* conscripsit, ipsum quæres, Lector! *Cartesium* in *Cartesio*, *cui ingenium* alias *erat*, uti *Valerius Maximus* de *Homeri ingenio* loquitur, *sine comparatione* ejus ævi *maximum*. *Systema Harvæi* cum *ex una parte* nullis confirmetur observationibus, quæ ostendant, staminа organizata in ovulis reperta fuisse sine præcedanea imprægnatione, *ab altera verò parte* insolubili laboret difficultate circa originem staminum in ovulis; In Systemate verò *Leibnitii* corpusculorum organisatorum præsentia in semine virili innumeris observationibus evincatur, eorumdemque origo longè faciliùs explicetur, me quod adtinet, hactenùs omninò apud me illud prævalet: Non ignoro, quid Viri plurimi doctissimi, interque eos ipse, qui aliàs unus est ex *Leibnitii* adsectis, Magistro suo addictissimus, Cl. *Bourguet*, in *Litteris de formatione salium*, &c. contra hoc systema monuerint, sed ignoscant mihi, si argumentis eorum ab hac sententia divelli hactenùs nequiverim: Non hic locus est, uberiùs in hanc materiam inquirendi, sed alia vice nos id facturos esse promittimus. Ubi in specie sub incudem revocabimus, quæ *Exercit. Subsec. Francof. T. I. sect. I. exercit. I.* iniquiùs adferuntur. Unicum addo, in *primo* hoc articulo nihil esse in systemate *Leibnitii*, quod *Spinozæ* magis favere dici possit, quàm quæ in aliis systematibus docentur.

Videamus *secundum*. Credidit *Leibnitius*, cum quolibet staminе jam in rerum omnium creatione unitam esse animam, ita tamen, ut inter se quàm maximè differant, cùm enim ex illis staminibus quædam a Deo sint destinata ad propagationem generis humani, alia verò non, aliis quoque ex illis staminibus animam tribuit merè sensitivam, aliis verò longè nobiliorem, licèt usus facultatum suarum compotes haud fiant, donec per generationem ordinariam organa corporis humani evolvantur, omniaque requisita adsint, quæ ad rationalitatem requiruntur. Conf. quæso cum hoc §. quæ occurrunt *Theod.* §. 86 - §§. 90, 91. Ut de totius quæstionis momento judicari faciliùs possit, statim observo. Rationem sibi relictam facilè animadvertere 1. Animas humanas omnes, tanquam veri nominis substantias, cum omnibus aliis substantiis non, nisi creatione, initium existendi habere potuisse. 2. De tempore verò & ordine creationis nihil omninò determinare posse, sed ejus cognitionem à revelatione unicè pendere, ita sana quidem ratio evidentissimè docet, notum hoc Universum a Deo creatum esse, sed opera sextidui ex narratione Mosaica cognoscuntur. 3. In principiis rationis humanæ sibi soli relictæ, nihil occurrere, unde distinctè cognoscere queat, Deum substantias

alias,

posse, quàm statuendo, animas posterorum in *Adamo* jam fuisse infectas. Quod ut intelligatur rectiùs, sciendum est ex recentiorum observatis rationibusque adparere, animalium & plantarum formationem non prodire

alias, aliis citiùs creare voluisse, & proinde, quamdiu non, nisi philosophicè, agimus, eodem jure exigere a me posse alium, ut credam, substantias hujus mundi omnes unicè & simultaneo actu fuisse a Deo productas, quo ego exigo ab ipso, ut credat, successivè id ita fieri, ut Deus per summam etiam hominum malitiam quotidie, immo singulis momentis, determinetur ad creandas continuò novas substantias, quæ antea non exstiterint, revelatione in ea re opus est, si certitudo haberi debeat. Quæ cùm ita sint, de tempore creationis animarum humanarum aliquid statuere *Theologorum*, non *Philosophorum*, est, & quamdiu Scripturæ S. testimonia, omni exceptione majora, ab illis non adducuntur, libertas sentiendi nemini debet in detrimentum cedere. V. *Mosheimium* loco sæpiùs cit. fol. 48. Apud ipsum quoque *Cudworthum*, Synesius ἀμελεῖ, inquit, τὴν ψυχὴν ἐκ ἀξίωσε πότε σώματος ὑστερογένη νομίζειν, *Nunquam ego adducar, ut credam, animam meam corpore juniorem esse*: Nempe quia id, quod in homine materiale est, jam inde a creatione substitit, ipsam partem nobiliorem, mentem scil. in generatione demum hominis creari paradoxum *Synesio* videbatur. Legantur etiam, quæ habet interpres Theodicææ Latinus: exstant ad §. 91. (rrrr)... Pergamus ad *Tertium* non minùs momentosum, scil. *Unionem Animæ & Corporis*. Notum est, quòd difficultates sese offerant Philosophis, dum hoc Metaphysicæ caput explicare conantur. Mentem humanam Ens simplex solo voluntatis suæ imperio corpus *aut* ad motum concitare, *aut* motus saltem, in corpore jam existentis, directionem habere, innumeris circumseptum esse difficultatibus nemo non novit; unde *Leibnitius* suum, uti illud adpellare solebat, systema *Harmoniæ a Deo præstabilitæ* reliquis omnibus præferendum esse duxit; Audiamus ipsum differentem *Theod.* §§. 58-62.... Nolo hic adducere, quo modo novum hoc *Leibnitii* systema fuerit receptum, & pluribus ostendere, quare illud ab aliis in dignitate tam Ecclesiastica, quàm Civili, constitutis Viris, pietate & eruditione inclytis, fuerit adprobatum, ab aliis rejectum; Unicum illud moneo, omnes omninò systematis Leibnitiani possibilitatem agnoscere, atque eatenùs propria sua confessione *Leibnitium* a Spinosismo liberare, utpote qui naturæ Dei & Mundi repugnat, eoque ipso impossibilis est: Manifestò enim sibi contradiceret, qui dum adfirmaret in Syst. H. P. Spinosismum latere, idem tamen Syst. possibile esse pronunciaret: Agnoscere ergò tenentur *Leibnitii* adversarii, quando de hoc ipsius systemate disputamus, agi de hypothesi, in cujus veritatem atque falsitatem inquirimus; Ingenuè hìc fateor, me ex eorum esse numero, quibus hæc *Leibnitii* hypothesis minùs placet, & puto, difficultates in explicanda unione Mentis & Corporis inde oriri, quòd nobis persuadeamus, mentem, dum reverâ agit in corpus, motum per impulsum producere, aut eundem aurigæ, vel naucleri, ad instar dirigere, cumque deinde concipere nequeamus, quomodo hæc sine contactu locum habere possint, in labyrinthum incidisse nos sentimus, unde vix datur egressus. Ad intelligendam hanc unionem tam crasso conceptu opus non est: firmiter tenemus, corpus quodcumque ex innumerabili substantiarum multitudine constatum esse, quarum naturam ignoramus. 2. Quæcumque per sensus sese nobis offerunt phænomena, circa extensionem, vim motricem & inertiæ, in harum substantiarum activitate & modificationibus earundem, sita esse. 3. Substantiarum modificationes in mutuis illarum actionibus & passionibus esse fundatas. 4. Ad obtinendam ergò unionem animæ & corporis

ex maſſa quadam confuſa, ſed ex corpore jam nonnihil præformato in ſemine latente, & dudum animato. Unde conſequens eſt, vi benedictionis divinæ & primævæ, omnium viventium rudimenta quædam organica, (& pro animalibus quidem, animalium licet imperfectorum forma) animaſque quodammodo ipſas dudum in Protoplaſto cujuſque generis exſtitiſſe; quæ ſub tempore omnia evolverentur. Sed animas animantiaque ſeminum, humanis corporibus deſtinatorum, cum cæteris animalculis ſeminalibus talem deſtinationem non habentibus, intra gradum naturæ ſenſitivæ ſubſtitiſſe dicendum eſt, donec per ultimam conceptionem a cæteris diſcernerentur, ſimulque corpus organicum ad figuram humanam diſponeretur, & anima ejus ad gradum rationalitatis (ordinaria an extraordinaria Dei operatione non definio) eveheretur.

82. Unde etiam adparet, non ſtatui quidem rationalitatis præexiſtentiam, cenſeri tamen poſſe, in exiſtentibus præſtabilita jam divinitùs & præparata eſſe proditura aliquando, non organiſmum tantùm humanum, ſed & ipſam rationalitatem, ſignato, ut ſic dicam, actu exercitum præveniente; ſimulque & corruptionem animæ, etſi nondum humanæ, lapſu *Adami* inductam, poſtea accedente rationalitatis gradu, demùm in peccaminoſitatis originalis vim tranſiſſe. Cæterum adparet ex noviſſimis inventis, a ſolo patre animans animamque eſſe, at a matre in conceptu velut indumentum, (ovuli forma, ut arbitrantur) incrementumque ad novi corporis organici perfectionem neceſſarium præberi.

83. Ita tolluntur difficultates, tum Philoſophicæ de origine formarum & animarum, animæque immaterialitate, adeoque impartiabilitate, quæ facit, ut anima ex anima naſci non poſſit.

84. Tum Theologicæ de animarum corruptione, ne anima rationalis pura, vel præexiſtens, vel noviter creata, in maſſam corruptam, corrumpenda & ipſa, intrudi a Deo dicatur.

85. Erit ergò Tradux quidam, ſed paullo tractabilior, quàm ille, quem *Auguſtinus*, aliique Viri egregii, ſtatuerunt, non animæ ex anima (rejectus veteribus, ut ex *Prudentio* patet, nec naturæ rerum conſentaneus) ſed animati ex animato.

86. Hactenùs de cauſa, nunc de *natura* & conſtitutione *corruptionis* noſtræ: ea conſiſtit in peccato originali & derivativo. *Peccatum originale* tantam

corporis non requiri impulſum, ſed ſufficere modificationes elementorum materiæ ex activitate mentis, & mentis perceptiones ex elementorum modificationibus conſequentes. Licèt enim modum, quo Ens ſimplex finitum in alterum agere, ejuſque activitatem limitare, poſſit, non intelligamus, eo minùs tamen de rei veritate dubitare debemus, quòd veras compoſitorum in ſe invicem actiones animadvertamus, quæ ſine veris elementorum materiæ actionibus & paſſionibus mutuis nullæ omnino eſſent. " *&c.* Reſpondemus ad hæc cogitata iterum ea, quæ diximus ad §. 59. *Theod.* not. (zz).

tantam vim habet, ut homines reddat in naturalibus debiles, in ſpiritualibus mortuos ante regenerationem; intellectu ad ſenſibilia, voluntate ad carnalia verſis; ita ut naturâ filii iræ ſimus.

87. Interim *Bælio*, aliiſque adverſariis, divinam benignitatem impugnantibus, aut ſaltem per objectiones quaſdam ſuas obnubilantibus, concedere non oportet, eos, qui ſoli peccato originali obnoxii, ſine actuali ante ſufficientem rationis uſum moriuntur (veluti infantes ante baptiſmum & extra Eccleſiam decedentes) neceſſariò æternis flammis addici: tales enim clementiæ Creatoris relinqui præſtat.

88. Qua in re etiam *Joannis Hülſemanni*, *Joannis Adami Oſiandri*, aliorumque nonnullorum inſignium Auguſtanæ Confeſſionis Theologorum, moderationem laudo, qui ſubinde huc inclinarunt.

89. Neque etiam exſtinctæ ſunt penitùs ſcintillæ imaginis divinæ, de quibus paullò poſt; ſed, per gratiam Dei prævenientem, etiam ad ſpiritualia rursùs excitari poſſunt: ita tamen, ut ſola gratia converſionem operetur.

90. Sed nec originale peccatum corruptam generis humani maſſam a Dei benevolentia univerſali penitùs alienam reddit. Nam nihilominus ſic Deus dilexit mundum, licèt in malo jacentem, ut Filium ſuum unigenitum pro hominibus daret.

91. *Peccatum derivativum* duplex eſt, actuale & habituale, in quibus conſiſtit exercitium corruptionis, ut ſcilicet hæc gradibus modificationibusque variet, variéque in actiones prorumpat.

92. Et *actuale* quidem conſiſtit tum in actionibus internis tantùm, tum in electionibus compoſitis ex internis & externis; & eſt tum commiſſionis, tum omiſſionis; & tum culpoſum ex naturæ infirmitate, tum & malitioſum ex animæ pravitate.

93. *Habituale* ex actionibus malis, vel crebris, vel certè fortibus, oritur, ob impreſſionum multitudinem vel magnitudinem. Et ita habitualis malitia aliquid originali corruptioni pravitatis addit.

94. Hæc tamen peccati ſervitus, etſi ſeſe per omnem irregeniti vitam diffundat, non eo uſque extendenda eſt, tanquam nullæ unquam irregenitorum actiones ſint verè virtuoſæ, immò nullæ innocentes, ſed ſemper formaliter peccaminoſæ.

95. Poſſunt enim etiam irregeniti in civilibus agere aliquando amore virtutis & boni publici, impulſuque rectæ rationis, immò & intuitu Dei, ſine admixta aliqua prava intentione ambitionis, commodi privati, aut adfectûs carnalis.

96. Semper tamen ex radice infecta procedunt, quæ agunt, & aliquid pravi (etſi interdum habitualiter tantùm) admiſcetur.

97. Cæterùm hæc corruptio depravatioque humana, quantacumque ſit, non ideò tamen hominem excuſabilem reddit, aut a culpa eximit; tan-

quam non satis sponte liberéque agat; superstant enim *reliquiæ divinæ imaginis*, quæ faciunt, ut justitia Dei in puniendis peccatoribus salva maneat.

98. Reliquiæ divinæ imaginis consistunt tum in lumine innato intellectûs, tum etiam in libertate congenita voluntatis. Utrumque ad virtuosam vitiosamque actionem necessarium est, ut scilicet sciamus velimusque, quæ agimus; & possimus etiam ab hoc peccato, quod committimus, abstinere; si modò satis studii adhibeamus.

99. *Lumen innatum* consistit, tum in ideis incomplexis, tum in nascentibus inde notitiis complexis. Ita fit, ut Deus & lex Dei æterna inscribantur cordibus nostris, etsi negligentiâ hominum, & adfectibus sensualium, sæpè obscurentur.

100. Probatur autem hoc lumen contra quosdam nuperos Scriptores, tum ex Scriptura sacra, quæ cordibus nostris Legem Dei inscriptam testatur, tum ex ratione, quia veritates necessariæ ex solis principiis menti insitis, non ex inductione sensuum, demonstrari possunt. Neque enim inductio singularium unquam necessitatem universalem infert.

101. *Libertas* quoque in quantacumque humana corruptione salva manet, ita ut homo, etsi haud dubiè peccaturus sit, nunquam tamen necessariò committat hunc actum peccandi, quem committit.

102. Libertas exemta est tam a necessitate, quàm a coactione. *Necessitatem* non faciunt futuritio veritatum, nec præscientia & præordinatio Dei, nec dispositio rerum.

103. Non *futuritio*; licèt enim futurorum contingentium sit determinata veritas, certitudo tamen objectiva, seu infallibilis determinatio veritatis, quæ illis inest, minimè necessitati confundenda est.

104. Nec *præscientia aut præordinatio Dei necessitatem imponit*, licèt ipsa quoque sit infallibilis. Deus enim vidit res in serie possibilium ideali, quales futuræ erant, & in iis hominem liberè peccantem; neque hujus rei seriei decernendo existentiam, mutavit rei naturam, aut, quod contingens erat, necessarium fecit.

105. Neque etiam *prædispositio rerum*, aut causarum series, nocet libertati. Licèt enim nunquam quidquam eveniat, quin ejus ratio reddi possit, neque ulla unquam detur indifferentia æquilibrii (quasi in substantia libera & extra eam omnia ad oppositum utrumque se æqualiter unquam haberent:) cum potiùs semper sint quædam præparationes in causa agente, concurrentibusque, quas aliqui prædeterminationes vocant: dicendum tamen est, has determinationes esse tantùm inclinantes, non necessitantes, ita ut semper aliqua indifferentia, sive contingentia, sit salva. Nec tantus unquam in nobis adfectus adpetitusve est, ut ex eo actus necessariò sequatur: nam quamdiu homo mentis compos est, etiamsi vehementissimè ab ira, a siti, vel simili causa, stimuletur: semper tamen aliqua

qua ratio sistendi impetum reperiri potest, & aliquando vel sola sufficit cogitatio exercendæ suæ libertatis, & in adfectus potestatis.

106. Itaque tantum abest, ut prædeterminatio seu prædispositio ex causis, qualem diximus, necessitatem inducat contrariam contingentiæ, vel libertati, aut moralitati: ut potiùs in hoc ipso distinguatur Fatum Mahumetanum a Christiano, absurdum a rationali: quod Turcæ causas non curant; Christum verò, & quicumque sapiunt, effectum ex causa deducunt.

107. Turcæ scilicet, ut fama est (quamquam non omnes sic desipere putem) frustrà pestem & alia mala evitari arbitrantur, idque eo prætextu, quòd futura vel decreta eventura sint, *quidquid agas, aut non agas*, quod falsum est: cùm Ratio dictet, eum, qui certò peste moriturus est, etiam certissimè causas pestis non esse evitaturum. Nempè, ut rectè Germanico proverbio dicitur, mors vult habere causam. Idemque in aliis omnibus eventis locum habet. Add. suprà §. 45.

108. *Coactio* etiam non est in voluntariis actionibus: etsi enim externorum repræsentationes plurimum in mente nostra possint, actio tamen nostra voluntaria semper spontanea est, ita ut principium ejus sit in agente. Id quod per harmoniam inter corpus & animam, ab initio a Deo præstabilitam, luculentiùs, quàm hactenùs, explicatur.

109. Hucusque de Naturæ humanæ imbecillitate actum est, nunc *de Gratiæ divinæ auxilio* dicendum erit, cujus defectum objiciunt antagonistæ, ut rursùs culpam ab homine transferant in Deum. Duplex autem concipi Gratia potest; una sufficiens volenti, altera præstans, ut velimus.

110. *Sufficientem volenti Gratiam* nemini negari dicendum est. Facienti, quod in se est, non defore Gratiam necessariam, vetus dictum est, nec Deus deserit, nisi deserentem, ut post antiquiores notavit ipse *Augustinus*. Gratia hæc sufficiens est vel ordinaria per verbum & sacramenta; vel extraordinaria, Deo relinquenda, quali erga *Paulum* est usus.

111. Etsi enim multi populi nunquam salutarem Christi doctrinam acceperint, nec credibile sit, prædicationem ejus apud omnes, quibus defuit, irritam futuram fuisse, Christo ipso de Sodoma contrarium adfirmante; non ideò tamen necesse est, aut salvari aliquem sine Christo, aut damnari, etsi præstitisset, quidquid per naturam potest. Neque enim nobis omnes viæ Dei exploratæ sunt, neque scimus, an non aliquid extraordinaria ratione præstetur vel morituris. Pro certo enim tenendum est, etiam *Cornelii* exemplo, si qui ponantur benè usi lumine, quod accepere, eis datum iri lumen, quo indigent, quod nondum accepere, etiamsi in ipso mortis articulo dandum esset (q).

(q) Conf. *Leibnitiana*. §. LXXXVIII.

112. Quemadmodum enim Theologi Auguſtanæ Confeſſionis fidem aliquam agnoſcunt in fidelium infantibus, baptiſmo ablutis, etſi nulla ejus adpareant veſtigia; ita nihil obſtaret, Deum iis, quales diximus, licèt hactenùs non Chriſtianis, in agone ipſo lumen aliquod neceſſarium tribuere extra ordinem, quod per omnem vitam antea defuiſſet.

113. Itaque etiam οἱ ἔξω, quibus ſola prædicatio externa negata eſt, clementiæ juſtitiæque Creatoris relinquendi ſunt; etſi neſciamus, quibus, aut quanam fortè ratione, Deus ſuccurrat.

114. Sed cùm ſaltem certum ſit, non omnibus dari *ipſam volendi gratiam*, præſertim quæ felici fine coronetur; hic jam in Deo vel miſanthropiam, vel certè proſopolepſiam, arguunt adverſarii veritatis, quòd miſeriam hominum procuret, quòdque non omnes ſalvet, cùm poſſit, aut certè non eligat merentes.

115. Et ſanè, ſi Deus maximam hominum partem ideò tantùm creaſſet, ut æterna eorum malitia miſeriaque juſtitiæ ſibi gloriam vindicaret: neque bonitas in eo, neque ſapientia, neque ipſa vera juſtitia, laudari poſſet.

116. Et fruſtrà regeritur, nos apud eum nihili, nec pluris, quàm vermiculi apud nos, eſſe: excuſatio enim iſta non minueret, ſed augeret duritatem; omni utique philanthropia ſublata, ſi non magis Deus hominum curam gereret, quàm nos vermiculorum, quos curare nec poſſumus, nec volumus. Dei verò providentiam nihil exiguitate ſua latet, aut multitudine confundit; paſſerculos alit, homines amat, illis de victu proſpicit, his, quantum in ſe eſt, felicitatem parat.

117. Quòd ſi quis longiùs provectus contenderet, tam ſolutam eſſe Dei poteſtatem, tam exortem regulæ gubernationem, ut innocentem quoque, & quidem jure, damnet; jam non adparet, aut quæ apud Deum foret juſtitia, aut quid a malo principio, rerum potiente, diſtaret talis Univerſi Rector, cui etiam meritò *Miſanthropia* & tyrannis tribueretur.

118. Hunc enim Deum timendum ob magnitudinem, ſed non amandum ob bonitatem, manifeſtum foret. Certè tyrannicos actus non amorem, ſed odium excitare conſtat, quantacumque ſit potentia in agente, immò tanto magis, quanto hæc major eſt; etſi demonſtrationes odii metu ſupprimantur.

119. Et homines, talem Dominum colentes, imitatione ejus a caritate ad duritiem crudelitatemque provocarentur. Itaque malè quidam prætextu abſoluti in Deo juris talia ei acta tribuerunt, ut fateri cogerentur, hominem, ſi ſic ageret, peſſimè facturum eſſe: quemadmodum & nonnullis elapſum eſt, quæ in aliis prava ſint, in Deo non fore, quia ipſi non ſit lex poſita.

120. Longè alia nos de Deo credere ratio, pietas, Deus, jubent. Summa

ma in illo ſapientia, cum maxima bonitate conjuncta, facit, ut abundantiſſimè juſtitiæ, æquitatis, virtutiſque leges ſervet, ut omnium curam habeat, ſed maximè intelligentium creaturarum, quas ad imaginem condidit ſuam; & ut tantum felicitatis virtutiſque producat, quantum capit optimum exemplar Univerſi, vitium autem miſeriamque non alia admittat, quàm quæ in optima ſerie admitti exigebatur.

121. Et licèt præ ipſo Deo infinito nos nihili videamur, hoc ipſum tamen infinitæ ejus ſapientiæ privilegium eſt, infinitè minora perfectiſſimè curare poſſe: quæ etſi nulla adſignabili ipſum proportione reſpiciant, ſervant tamen inter ſe proportionalitatem, exiguntque ordinem, quem Deus ipſis indidit.

122. Eaque in re quodam modo Deum imitantur Geometræ per novam infiniteſimorum analyſin ex infinitè parvorum atque inadſignabilium comparatione inter ſe, majora atque utiliora, quàm quis crederet, in ipſis magnitudinibus adſignabilibus inferentes.

123. Nos igitur, rejectâ illâ odioſiſſimâ Miſanthropiâ, tuemur meritò ſummam in Deo *Philanthropiam*, qui omnes ad veritatis agnitionem pervenire, omnes a peccatis ad virtutem converti, omnes ſalvos fieri, ſeriò voluit, voluntatemque multiplicibus Gratiæ auxiliis declaravit. Quòd verò non ſemper facta ſunt, quæ hic voluit, utique repugnanti hominum malitiæ adtribui debet.

124. At hanc, inquies, ſuperare potuit ſumma potentia ſua: Fateor, inquam, ſed, ut faceret, nullo jure obligabatur, neque id ratio aliunde ferebat.

125. Inſtabis: tantam benignitatem, quantam Deo meritò tribuimus, progreſſuram fuiſſe ultra ea, quæ præſtare tenebatur; immò optimum Deum teneri ad optima præſtanda, ſaltem ex ipſa bonitate naturæ ſuæ.

126. Hic ergò tandem ad ſummæ Sapientiæ divitias cum *Paulo* recurrendum eſt, quæ utique paſſa non eſt, ut Deus vim ordini rerum naturiſque ſine lege menſuraque inferret, ut turbaretur harmonia univerſalis, ut alia ab optima rerum ſeries eligeretur. In hac autem continebatur, ut omnes libertati, atque adeò quidam improbitati ſuæ, relinquerentur: quod vel inde judicamus, quia factum eſt. Add. §. 142.

127. Interim Philanthropia Dei univerſalis, ſeu voluntas ſalvandi omnes, ex auxiliis ipſis elucet; quæ omnibus, etiam reprobis, ſufficientia, immo perſæpè abundantia, præſtita ſunt, etſi in omnibus gratia victrix non ſit.

128. Cæterùm, non video, cur neceſſe ſit, gratiam, ubi effectum plenum conſequitur, conſequi eum ſemper ſuâ naturâ, ſeu eſſe per ſe effectricem; cùm fieri queat, ut eadem menſura gratiæ in uno ob repugnantiam, vel circumſtantias, effectum non conſequatur, quem in alio obtinet. Nec video, quo modo vel ratione, vel revelatione, probari poſſit,

fit, gratiam victricem semper tantam esse, ut quantamcumque resistentiam, quantascumque circumstantiarum incongruentias, esset superatura. Sapientis non est superfluas vires adhibere.

129. Non tamen nego, aliquando evenire, ut Deus contra maxima obstacula, acerrimamque obstinationem, Gratiâ illâ triumphatrice utatur; ne de quoquam unquam desperandum putemus, etsi regula inde constitui non debeat.

130. Errant multò graviùs, qui solis electis tribuunt gratiam, fidem, justificationem, regenerationem; tanquam (repugnante experientiâ) προσκαιρους omnes hypocritæ essent; nec a baptismo, nec ab eucharistia, & in universum nec a verbo, nec a sacramentis, spirituale juvamen accepturi; aut tanquam nullus electus, semelque verè justificatus, in crimen seu in peccatum proæreticum relabi posset; vel, ut alii malunt, tanquam in mediis sceleribus gratiam regenerationis electus non amitteret. Iidem a fideli certissimam finalis fidei persuasionem exigere solent; vel negantes reprobis fidem imperari, vel statuentes falsum eos credere juberi.

131. Sed hæc doctrina, rigidiùs accepta, merè quidem arbitraria, nulloque fundamento nixa, & ab antiquæ Ecclesiæ sententiis, ipsoque *Augustino*, planè aliena, in praxin influere, & vel temerariam futuræ salutis, etiam in improbo, persuasionem, vel anxiam de præsente in gratiam receptione, etiam in pio, dubitationem, utramque non sine securitatis, aut desperationis, periculo generare posset: itaque post *Despotismum* hanc Particularismi speciem maximè dissuaserim.

132. Feliciter autem evenit, ut plurimi temperent tantæ, tamque paradoxæ, novitatis rigorem; & ut, qui supersunt, lubricæ adeò doctrinæ defensores, intra nudam theoriam subsistant: nec pravis ad praxin consequentiis indulgeant; dum pii inter eos, ut ex meliori dogmate par est filiali timore, & plena amoris fiducia, salutem suam operantur.

133. Nos fidei, gratiæ, justificationisque præsentis, certi esse possumus, quatenùs conscii sumus eorum, quæ nunc in nobis fiunt; futuræ autem perseverantiæ bonam spem habemus, sed curâ temperatam; monente Apostolo, ut, qui stat, videat, ne cadat: sed electionis persuasione remittere de studio pietatis, & futuræ pœnitentiæ confidere minimè debemus.

134. Hæc contra Misanthropiam, Deo imputatam, sufficerint: nunc ostendendum est, nec *Prosopolepsiam* jure exprobrari Deo, tanquam scilicet Electio ejus ratione careret. Fundamentum Electionis Christus est, sed quòd quidam minùs Christi participes sunt, ipsorum finalis malitia in causa est, quam reprobans prævidit Deus.

135. At hic rursus quæritur, cur diversa auxilia vel interna, vel certè externa, diversis data sint, quæ in uno vincant malitiam, in alio vincantur?

tur? Ubi ſententiarum divortia nata ſunt: nonnullis enim viſum, Deum minùs malos, aut certè minùs reſtituros, magis juviſſe; aliis placet, æquale auxilium in his plus effeciſſe; alii contra nolunt hominem quodammodo ſe diſcernere apud Deum, prærogativa naturæ melioris, aut certè minùs malæ.

136. Equidem indubium eſt, in rationes eligendi apud Sapientem ingredi conſiderationem qualitatum objecti. Non tamen ſemper ipſa abſolutè ſumta objecti præſtantia rationem eligendi facit, ſed ſæpè convenientia rei ad certum finem in certa rerum hypotheſi magis ſpectatur.

137. Ita fieri poteſt, ut in ſtructura, vel in ornatu, non eligatur lapis pulcherrimus, aut pretioſiſſimus, ſed qui locum vacantem optimè implet.

138. Tutiſſimum autem eſt, ſtatuere, omnes homines, cùm ſint ſpiritualiter mortui, æqualiter eſſe, at non ſimiliter malos. Itaque pravis inclinationibus different, evenietque, ut præferantur, qui per ſeriem rerum circumſtantiis favorabilioribus objiciuntur; in quibus minorem (certè in exitu) exerendæ peculiaris pravitatis, majorem recipiendæ gratiæ congruæ occaſionem invenere.

139. Itaque noſtri quoque Theologi, experientiam ſecuti, in externis certè ſalutis auxiliis, etiam cùm æqualis eſſet interna gratia, agnoverunt differentiam hominum inſignem, & in circumſtantiarum extranearum, nos adficientium, œconomia confugiunt ad Βαθος *Pauli*: dum ſorte naſcendi, educationis, converſationis, vitæ generis, caſuumque fortuitorum, ſæpè homines aut pervertuntur, aut emendantur.

140. Ita fit, ut præter Chriſtum, & prævisam ſtatus ſalutaris ultimam perſeverantiam, qua ipſi adhæretur, nullum Electionis, aut dandæ fidei, fundamentum nobis innoteſcat, nulla regula conſtitui debeat, cujus adplicatio a nobis agnoſci queat, per quam ſcilicet homines aut blandiri ſibi, aut inſultare aliis, poſſint.

141. Nam interdum inſolitam pravitatem, ſummamque reſiſtendi obſtinationem, vincit Deus, ne quiſquam de miſericordia deſperet, quod de ſe *Paulus* innuit; interdum diu boni in medio curſu deficiunt, ne quis ſibi nimium fidat; plerumque tamen ii, quorum minor eſt reluctandi pravitas, & majus ſtudium veri bonique, majorem divinæ gratiæ fructum ſentiunt; ne quis ad ſalutem nihil intereſſe putet, quomodo ſe homines gerant. Add. §. 112.

142. Ipſum autem Βαθος in divinæ ſapientiæ theſauris, vel in Deo abſcondito, & (quod eodem redit) in univerſali rerum harmonia latet; quæ fecit, ut hæc ſeries Univerſi, complexa eventus, quos miramur, judicia, quæ adoramus, optima præferendaque omnibus a Deo judicaretur. Add. §. 126.

143. Theatrum mundi corporei magis magiſque ipſo naturæ lumine in

hac vita elegantiam ſuam nobis oſtendit, dum Syſtemata Macrocoſmi & Microcoſmi recentiorum inventis aperiri cœpere.

144. Sed pars rerum præſtantiſſima, Civitas Dei, ſpectaculum eſt, cujus ad pulchritudinem noſcendam aliquando demùm illuſtrati divinæ gloriæ lumine propiùs admittemur (r). Nunc enim ſolis fidei oculis, id eſt, divinæ perfectionis certiſſima fiducia, adtingi poteſt: ubi quanto magis non tantùm potentiam & ſapientiam, ſed & bonitatem ſupremæ Mentis exerceri intelligimus, eò magis incaleſcimus amore Dei, & ad imitationem quandam divinæ bonitatis juſtitiæque inflammamur.

(r) Ad finem *Engelhardus* huic loco addit, p. 202. „ Immò ſpero, *Leibniti*! Te jam illo lumine circumdari, quod nobis terricolis videre negatum eſt, degis, ſpero, ubi Tecum

Lux immenſa alios, & tempora cincta coronis
Glorificant. Prudentius. ‹‹

TAB. I. CAUSÆ DEI tractatio, §. 1.

Præparatoria, *separatim* circa

Magnitudinem, 2-3. quæ perficit Potentiam & Scientiam, & constituit

Omnipotentiam, §. 4. ubi

- *Independentia* DEI ab aliis, 4-6.
- *Dependentia* omnium ab ipso, nempe
  - *Possibilium* ab ejus intellectu, 7-8.
  - *Actualium* etiam ab ejus Voluntate in
    - Existendo per *Conservationem*, 9.
    - Agendo per *Concursum*, 10-12.

Omniscientiam, §. 13. cujus partes sunt

- *Scientia* possibilium seu *simplicis intelligentiæ*, 14. 15.
- *Scientia* Actualium seu Visionis, 16.
- *Scientia Media* an & quomodo concipi possit, 17.

Bonitatem, quæ perficit Voluntatem, 18-19. ubi agitur de

- *Volendi ratione*, id est, *Bono & Malo*, 29.
- *Voluntate* ejusque
  - Natura, quæ postulat libertatem, excludit necessitatem, 20-22.
  - Divisione, 23. in
    - Antecedentem & Consequentem, 24-27.
    - Productivam & Permissivam, 28.
- ejusque
  - Speciebus quæ sunt
    - Metaphysicum non intelligentium, 30.
    - Physicum, huc malum pœnæ, 31.
    - Morale, huc malum culpæ, 32.
  - Adplicatione specierum ad Divinam Voluntatem secundum ejus Divisiones, 33-39.

Principalis, circa Magnitudinem & Bonitatem *junctim*, vid. TAB. II.

TAB. II. Causæ Dei tractatio principalis circa Magnitudinem & Bonitatem, *junctim*, 40. quoad

- Creaturas in universum, ubi *Providentia*, 41-49.
- *Justitia specialiter dicta*, circa bonum malumque physicum intelligentium in hac vita vel futura, 51-59.
  - Creaturas intelligentes Earumque Regimen, 50. ubi DEI
    - *Sanctitas* circa bonum malumque Morale, 60, 61. Cui objicitur
      - *Deum* nimis concurrere ad peccatum seu ad malum morale, 61-65.
        - *Moraliter*, saltem permittendo, sed hoc ostenditur fieri propter necessitatem Moralem superiorem, 66. 67.
        - *Physicè*, etiam cooperando, sed hoc ostenditur fieri quoad bonitatem involutam in malo, 68-73.
      - *Hominem* concurrere non satis, 74. ob defectum
        - *Naturæ*, in qua spectari debent
          - *Corruptio*, 75. ejusque
            - Causa a
              - Lapsu Protoplastorum, cujus rursus
                - causa { Deum, 76-78. / Hominem, 79.
                - quoad constitutio, 80.
              - Propagatione in posteros, ubi de Origine animæ, 81-85.
            - Constitutio in peccato
              - Originali (ubi quæstio, quatenus damnet) 86-90.
              - Derivativo, { Actuali, 92. / Habituali, 93-96.
          - *Reliquiæ integritatis*, 97. in
            - Lumine intellectus, 98-100.
            - Libertate Voluntatis, quæ non est sublata, (ubi objectionibus satisfit) 101-108.
        - *Gratiæ*, 109. quæ est
          - *Sufficiens volenti*, data omnibus; gradu ulteriore non negato iis, qui benè usi sunt gradu dato, estque
            - Ordinaria, 110.
            - Extraordinaria, 111-113.
          - *Efficiens ut velimus* non data omnibus, 114. *sine*
            - *Misanthropia*, 115-127. ubi de gratia Dei per se victrice, quatenus locum habeat, 128-129. de beneficiis Dei malè ad paucos electos restrictis, 130-133.
            - *Prosopolepsia*, ubi de ratione Electionis in Christo 134-138. In ultimis autem rationibus singularium & œconomia circumstantiarum agnoscendum &c. &c. quia in harmonia rerum involvitur consideratio infinii, 139-144.

EPISTOLÆ DUÆ G. G. LEIBNITII, AD C. D. KOCHIUM.

EPISTOLA I.

De instituto Societatis Academiæ Juliæ & de suo Theodiceæ judicio.

Vir maximè reverende & clarissime Fautor honoratissime.

INstitutum tuum cum juvenibus colloquendi de novis litterariis, Philosophico-Theologicis inprimis, videtur perutile illis futurum, tum ut notitiâ rerum imbuantur, tum ut judicium acuatur.

Ita est, ut scribis, de meis Theodiceæ tentamentis. Prima fronte paradoxum censebitur, mundum peccato infectum posse alio, a quo peccatum absit, esse meliorem; sed si rem intentiùs inspicias, non posse id non admitti: quia malum in parte potest inservire ad boni incrementum in toto; uti nævus aliquis in corpore potest augere pulchritudinem, & facere corpus pulchrius alio, a quo abest nævus. Itaque eâ in re mentem meam planè assecutus videris. Cæterum in libro ipso omnia uberiùs exposita illustrataque sunt, quàm possit fieri in recensione. Quod superest, vale, & fave. Dabam Hanoveræ 30. Sept. 1711.

Deditissimus G. G. L.

EPISTOLA II.

De suo programmate de Theologiâ naturali Barbaricâ, deque parandâ historiâ primæ Philosophiæ.

Vir celeberrime, Fautor honoratissime.

PRo doctissimo programmate gratias ago, in quo ad *historiam Theologiæ* omnigenam scriptores indicas. Theologiæ naturalis historia distinguetur meritò ab *historiâ scientiæ generalis* de rebus in universum, quæ itidem cognitione non indigna foret. Et vellem nosse, quis primus Metaphysicam in formam artis redegerit, tradideritque in disciplinæ vel systematis

modum; Nam *Fonseca* & alii in *Aristotelem* commentati, systematici non sunt. Gallus *Bonjour* (quem *Euemerum* appello) cujus in tuo programmate meministi, non *Augustinus* nomine, sed *Augustinianus* ordine, qui inscriptiones Aleppo missas explicuit, non alius est a *Guilielmo Bonjour*.

Cudworthi systema intellectuale mihi dono ante annos aliquot misit filia ejus, fœmina ingeniosissima, quæ & litteras nonnullas de rebus philosophicis mecum commutavit. Autor pro parte fecit, quod faciendum censeo, ut non tam enarrentur omnia de rebus divinis dogmata hominum, cùm errorum numerus sit infinitus, quàm excerpantur utiliora ad illustrandam veritatem, quæ unica est: itaque & *historiam cultuum*, seu rituum sacrorum, ab *historia dogmatum* secerni interest, ne multitudine obruamur: Responsionem meam ad objectiones tuas acceperis. Si qua in re commodare possum, faciam lubens, & festa & imminentis anni auspicia felicia apprecor. Quod superest, vale, & fave. Dabam Hanoveræ, 24. Decembr. 1709.

Deditissimus G. G. L.

EPISTOLA G. G. LEIBNITII AD D. JO. FRANC. BUDDEUM.

De dissertatione sub Buddæi *præsidio de* origine mali *habita judicium.*

LEgeram jam dissertationem vestram de *origine mali*, quum eam missu tuo accepi, eoque nomine & pro humanitatis tuæ expressis in præloquio vestigiis gratias ago. Cæterum, ut ingenuè dicam quod sentio, interdum æquitatem, sæpe attentionem in juvene illo tuo erudito dissertationis auctore requiro, nec dubito, quin aliquando ad meliora & maturiora sit adspiraturus. Neque enim videtur satis nervum rei consequutus, & gravissimas difficultates aut præterit, aut levi brachio tractat, & nullo negotio (scilicet) expedit, & sine discussione tamquam ex tripode pronuntiat, tantum abest, ut suas dubitationes proponere voluisse videatur. Passim etiam dudum solutas à me objectiones tantùm reponit, ubi sola responsionum repetitione opus esset. Ego verò optassem occasionem rei altiùs inspiciendæ datam. Sententiam etiam defendit, &, nulla argumenti specie comprobatam, penè instar fundamenti ponit, de moralitate actionum non ex natura rei, sed sola voluntate Legislatoris pendente. Quæ uti cum meis sententiis planè consistere nequit, sic nisi a superficiaria admodum rerum consideratione nasci potest. Quod reliquum est, vale & fave.

RE-

REMARQUES PHILOSOPHIQUES DE Mr. DE LEIBNIZ SUR SA THEODICÉE. (a)

IL m'a paru que la *Théodicée* de M. de L. donne quelque éclairciſſement plauſible des difficultés, & en la liſant je diſois quelquefois en moi-même, *je voudrois ſavoir ce que* M. Bayle *auroit pu repliquer à cela.* Vous dites, Monſieur, qu'après avoir lu toutes les réponſes, vous avez trouvé que les difficultés revenoient toujours à *l'eſprit.* Mais il me ſemble que les réponſes, quelques bonnes qu'elles puiſſent être, ne ſont jamais capables de bannir les difficultés de la mémoire. Et comme les difficultés ſont ordinairement plus aiſées que les ſolutions, on les retient auſſi plus aiſément, & on en eſt auſſi plus prévenu. Ainſi après une longue diſcuſſion, il eſt naturel qu'on ſe ſouvienne plus aiſément des difficultés que des réponſes, & que l'embarras revienne, tant qu'on n'agit que par cette mémoire. Et même après un long compte, on doutera ſi l'on ne s'eſt pas mépris quelque part, & pour en être parfaitement aſſuré, on eſt obligé d'y repaſſer piéce par piéce, & n'y trouvant rien à redire en détail, on eſt obligé enfin de ſe rendre en gros. C'eſt pourquoi je ſouhaiterois que quelque homme habile & ſincère repliquât bien diſtinctement aux réponſes de la Théodicée. Et ſi quelqu'un en vouloit faire l'épreuve ſans trop de prolixité, il pourroit examiner *l'abrégé de la controverſe reduite à des argumens en forme*, qui ſe trouve à la fin de la troiſiéme partie des Eſſais, & ne fait guères plus de 20 pages. Vous avez raiſon, Monſieur, de dire que Madame l'Electrice d'Hanover a été amie de M. de L. Elle lui a écrit une longue Lettre ſur les affaires d'Angleterre deux ſemaines & demie avant ſa mort (b). Cette Lettre eſt auſſi judicieuſe que ſi elle avoit été écrite par le plus grand Miniſtre d'Etat, & auſſi enjouée que ſi elle venoit d'une jeune Princeſſe *Sophie*, comme les Anglois l'appellent.

REMAR-

(a) M. De *Leibniz* ayant un jour été preſſé par une Dame de lui ſuggérer ce qu'elle devoit répondre à un de ſes amis, qui lui avoit écrit ſur ſa Theodicée, le fit ſur le champ par ces Remarques.

(b) Cette Princeſſe étoit épouſe d'*Erneſt Auguſte de Brunſwick*, & ce fut en ſa faveur que la Reine *Anne* d'Angleterre aſſura la ſucceſſion de la Couronne d'Angleterre dans la ligne Proteſtante.

REMARQUES DE Mr. DE LEIBNIZ

Sur la ſixiéme Lettre Philoſophique, imprimée à Trevoux 1703.

J'Ai dit dans mes eſſais, article 392, que je déſirois de voir les démonſtrations citées par Mr. *Bayle*, & contenues dans la cinquiéme & ſixiéme Lettres imprimées à Trevoux 1703. Le R. P. *Desboſſes* m'a communiqué cette Lettre, où l'on entreprend de démontrer par la méthode des Géomètres, que Dieu eſt l'unique vraye cauſe de tout ce qui eſt réel; & la lecture que j'en ai faite m'a confirmé dans le ſentiment que j'ai marqué au même endroit, que cette propoſition peut être vraye dans un fort bon ſens, Dieu étant la ſeule cauſe des réalités pures, & abſoluës, ou des perfections; mais que lorſque l'on comprend les limitations, ou les privations, ſous le nom de réalités, l'on peut dire que les cauſes ſecondes concourent à la production de ce qui eſt limité; & qu'autrement Dieu ſeroit la cauſe du péché, & même la cauſe unique. Et j'ai quelque penchant à croire, que l'habile Auteur de la Lettre n'eſt pas fort éloigné de mon ſentiment; quoiqu'il ſemble comprendre toutes les modalités ſous les réalités dont il veut que Dieu ſeul ſoit la cauſe: Car dans le fond je crois qu'il n'admettra pas que Dieu eſt la cauſe & l'auteur du péché: Il s'explique même d'une manière qui ſemble renverſer ſa thèſe, & accorder une véritable action aux créatures. Car dans la confirmation du huitiéme corollaire de ſa ſeconde propoſition il y a ces mots: *Le mouvement naturel de l'Ame, quoique déterminé en lui-même, eſt indéterminé par rapport aux objets; car c'eſt l'amour du bien en général. C'eſt par les idées du bien qui paroît dans les objets particuliers, que ce mouvement devient particulier, & déterminé par rapport à ces objets; & ainſi comme l'eſprit a le pouvoir de diverſifier ſes idées, il peut auſſi changer les déterminations de ſon amour. Il n'eſt point néceſſaire pour cela qu'il ſuccombe à la puiſſance de Dieu, ni qu'il s'oppoſe à ſon action. Ces déterminations des mouvemens vers ces objets particuliers ne ſont point invincibles, & c'eſt leur non-invincibilité qui fait que l'eſprit eſt libre & capable de les changer; mais après tout il ne fait ces changemens que par le mouvement que Dieu lui donne, & lui conſerve.*

Selon mon ſtile, j'aurois dit que la perfection qui eſt dans l'action de la créature vient de Dieu; mais que les limitations qui s'y trouvent, ſont une ſuite de la limitation originale, & des limitations précédentes ſurve-

ſurvenues dans la créature, & que cela a lieu, non-ſeulement dans les eſprits, mais encore dans toutes les autres ſubſtances, qui ſont par là des cauſes concourantes au changement qui arrive en elles-mêmes: Car cette détermination dont l'Auteur parle, n'eſt autre choſe qu'une limitation.

Or, en repaſſant après cela ſur toutes les démonſtrations ou corollaires de ſa Lettre, on pourra accorder ou rejetter la plûpart de ſes aſſertions, ſuivant l'explication qu'on en pourra faire. Car ſi par la réalité on n'entend que des perfections ou des réalités poſitives, Dieu en eſt la ſeule cauſe véritable: mais ſi ce qui enveloppe des limitations eſt compris ſous les réalités, on niera une bonne partie des Théſes, & l'Auteur lui-même nous en aura montré l'exemple.

C'eſt pour rendre la choſe plus concevable, que je me ſuis ſervi dans les eſſais de l'exemple d'un bateau chargé, que le courant emporte d'autant plus tard que le bateau eſt plus chargé. On y voit clairement que le courant eſt cauſe de ce qui eſt poſitif dans ce mouvement, de la perfection, de la force, de la viteſſe du bateau; mais que la charge eſt cauſe de la reſtriction de cette force, & qu'elle produit le retardement.

On eſt louable de vouloir appliquer la méthode des Géomètres aux matiéres métaphyſiques: mais il faut avouer qu'on y a rarement réuſſi juſqu'ici, & Mr. *Deſcartes* lui-même, avec toute cette très-grande habileté qu'on ne peut lui refuſer, n'a peut-être jamais eû moins de ſuccès, que lorſqu'il l'a entrepris dans une de ſes réponſes aux objections. Car dans les Mathématiques il eſt plus aiſé de réuſſir, parce que les nombres, les figures, & les calculs ſuppléent aux défauts cachés dans les paroles; mais dans la Métaphyſique, où l'on eſt privé de ce ſecours, (au moins dans les maniéres de raiſonner ordinaires) il faudroit que la rigueur employée dans la forme du raiſonnement, & dans les définitions exactes des termes, ſuppleât à ce manquement; mais on n'y voit ni l'un ni l'autre.

L'Auteur de la Lettre, qui montre ſans doûte beaucoup de feu & de pénétration, va un peu trop vîte quelquefois, comme lorſqu'il prétend prouver qu'il y a autant de réalité & de force dans le repos que dans le mouvement: au cinquiéme corollaire de la cinquiéme propoſition, il allégue que la volonté n'eſt pas moins poſitive dans le repos que dans le mouvement, & qu'elle n'eſt pas moins invincible. Soit, mais s'enſuit-il qu'il y a autant de réalité & de force dans l'un que dans l'autre? Je ne vois point cette conſéquence, & par le même raiſonnement on prouveroit qu'il y a autant de force dans un mouvement foible, que dans un mouvement fort; Dieu en voulant le repos, veut que ce corps ſoit au lieu A, où il a été immédiatement auparavant, & pour cela il ſuffit qu'il n'y ait point de raiſon qui porte Dieu au changement; mais lorſque Dieu veut que dans la ſuite le corps ſoit au lieu B, il faut qu'il y

ait une nouvelle raiſon, qui détermine Dieu à vouloir qu'il ſoit en B, & non pas en C, ou en tout autre lieu, & qu'il y ſoit plus ou moins promptement; & c'eſt de ces raiſons de volontés de Dieu qu'il faut tirer l'eſtime de la force, & de la réalité qui ſe trouve dans les choſes; mais il ne parle guères dans cette Lettre des raiſons qui le portent à vouloir, & dont tout dépend, & ces raiſons ſont priſes des objets.

Je remarque même d'abord, au corollaire ſecond de la premiére propoſition, qu'elle eſt bien vraye, mais qu'elle n'eſt guéres bien prouvée. On affirme que ſi Dieu ceſſoit ſeulement de vouloir qu'un être exiſtât, il ne ſeroit plus, & on le prouve ainſi mot pour mot. *Démonſtration*: *ce qui n'exiſte que par la volonté de Dieu, n'exiſte plus dès que cette volonté n'eſt plus* (mais c'eſt ce qu'on doit prouver; on tâche de le faire en ajoutant) *Otez la cauſe, vous ôtez l'effet*; il auroit fallu mettre cette maxime parmi les axiomes marqués au commencement; mais par malheur cet axiome ſe peut compter parmi les règles philoſophiques, qui ſont ſujettes à beaucoup d'exceptions, *Or, par la précedente propoſition*, » & par » ſon premier corollaire, nul être n'exiſte que par la volonté de Dieu, » donc &c.

Il y a de l'ambiguité dans cette expreſſion, que rien n'exiſte que par la volonté divine. Si l'on veut dire que les choſes ne commencent à exiſter que par cette volonté, on a raiſon de ſe rapporter aux propoſitions précédentes. Mais ſi l'on veut que l'exiſtence des choſes ſoit toûjours une ſuite de la volonté de Dieu, l'on ſuppoſe à peu près ce qui eſt en queſtion. Il falloit donc prouver d'abord, que l'exiſtence des choſes dépend de la volonté de Dieu, & qu'elle n'en eſt pas ſeulement un ſimple effet, mais encore une dépendance, à proportion de la perfection qu'elle renferme; & cela poſé, elles n'en dépendent pas moins dans la ſuite qu'au commencement; c'eſt ainſi que j'ai pris la choſe dans mes eſſais.

Cependant je reconnois que la Lettre ſur laquelle je viens de faire des remarques eſt belle & digne d'être lûë, & qu'elle contient des ſentimens beaux & véritables, pourvû qu'on la prenne dans le ſens que je viens de marquer; & ces maniéres de raiſonner peuvent ſervir d'introduction à des méditations un peu plus avancées.

RECUEIL
DE PLUSIEURS DISSERTATIONS ET LETTRES,

Ecrites sur le projet de réunir les Protestans d'Allemagne de la Confession d'Ausbourg à l'Eglise Catholique, par Messieurs J. Benigne Bossuet *Evêque de Meaux*, Molanus *Abbé de Lokkum*, *&* de Leibniz, *Conseiller intime & Historiographe de* Jean-Frederic *Duc de Brunswick-Hanover.*

Extrait de la Préface aux Oeuvres posthumes de M. Bossuet *Evêque de Meaux, pour servir de Préface aux Lettres suivantes.*

LEs Piéces suivantes sont un Recueil très curieux & très-instructif de Dissertations & de Lettres composées dans la vûe de réunir les Protestans d'Allemagne de la Confession d'Ausbourg, avec l'Eglise Romaine.

Un projet de pacification des troubles de Religion qui désoloient l'Allemagne, avoit longtemps occupé les Diètes de l'Empire. L'Empereur *Léopold* entra dans ce projet avec tout le zéle qu'on pouvoit attendre d'un Prince Chrétien; & voyant que l'Evêque de Neustadt, en conséquence des délibérations des Diètes, avoit déja fait auprès des Ministres Protestans plusieurs démarches qui tendoient au but qu'on se proposoit, il lui fit expédier un Rescript datté de 1691. par lequel il lui donna plein pouvoir de traiter des affaires de la Religion *avec tous les Etats, Communautés & particuliers de ses Royaumes, &c.* Il vouloit qu'on tentât toutes les voyes praticables de conciliation; & l'Evêque qu'il chargeoit de cette affaire délicate paroissoit propre à la bien conduire.

Ce Prélat, bon Théologien & très-verſé dans les matiéres de controverſe, méritoit ſinguliérement la confiance de l'Empereur & de tous les Ordres de l'Empire, par ſon caractère de douceur, de pieté & de modération, qu'on trouve rarement dans les Controverſiſtes, ſur-tout pendant la chaleur des diſputes. Lorſqu'on entreprend de pacifier des querelles de Religion, un pacificateur a plus beſoin de flegme que s'il s'agiſſoit de concilier les droits reſpectifs des Souverains.

M. de Neuſtadt jugea ſainement qu'il devoit prendre une méthode différente de celle que les Controverſiſtes avoient ſuivie juſqu'alors. Les diſputes, ou par écrit, ou de vive voix, n'avoient fait qu'aigrir les eſprits, embrouiller de plus en plus les queſtions, & par une ſuite néceſſaire, éloigner du point de réunion auquel on s'étoit flatté vainement d'arriver par ce moyen.

Ce Prélat avoit goûté le Livre de *l'Expoſition de la Doctrine Catholique*, compoſé par M. *Boſſuet* en 1671.

La méthode de cette Expoſition paroiſſant à M. de Neuſtadt la moins ſujette aux chicanes, il réſolut de s'en ſervir. Il trouva dans les Etats d'Hanovre de grandes diſpoſitions à la paix, parce que le Duc *Jean-Frederic* de Brunſwick, qui s'étoit déja fait Catholique, & le Prince *Erneſt-Auguſte* créé par l'Empereur *Léopold*, neuviéme Electeur de l'Empire, ſouhaitoient avec ardeur la pacification des troubles de Religion. Ces deux Princes choiſirent M. *Molanus* parmi les Théologiens Proteſtans, pour conférer avec l'Evêque de Neuſtadt. Ce Docteur étoit de tous les Luthériens le plus habile & le plus pacifique. Après avoir long-temps profeſſé la Théologie dans l'Univerſité d'Helmſtad, dite l'Académie Julienne, il avoit été fait Abbé de Lokkum, & Directeur des Egliſes ou Conſiſtoires des Etats d'Hanovre. M. de Neuſtadt travailla pendant ſept mois avec ce Théologien, qui n'entra pas tout-à-fait dans ſes vûes, & qui même dérangea ſon plan, en ce qu'il vouloit qu'on commençat par ſe réunir ſous certaines conditions, & qu'enſuite on convînt des dogmes de la Foi. L'Ecrit intitulé *Regulæ* fut le fruit de leurs Conférences.

L'Evêque négociateur n'oſa s'engager plus avant ſans s'être aſſuré du ſuffrage de M. *Boſſuet*. Il lui communiqua le plan qu'il vouloit ſuivre, & les offres des Proteſtans. Ce Prélat loua ſon zéle, & pour l'encourager à ne pas négliger une ſi belle occaſion, il lui dit dans ſa Réponſe, que *le Roi goûtoit ſes penſées, & les favoriſoit.*

Vers ce tems là la Princeſſe Palatine *Louiſe-Hollandine*, fille de *Frederic* V. Comte Palatin du Rhin & Electeur, élû Roi de Bohême, & d'*Eliſabeth* d'Angleterre, étant venuë en France pour y faire profeſſion ouverte de la Religion Catholique Romaine, ſe fit Religieuſe dans l'Abbaye de Maubuiſſon, dont elle fut depuis Abbeſſe. Elle ne déſiroit rien avec plus d'ardeur que d'attirer la Ducheſſe d'Hanovre ſa ſœur, à laquelle

quelle elle envoyoit tous les ouvrages de controverſe qui ſe faiſoient en France. Ayant ſçû que la Cour d'Hanovre s'occupoit du ſoin de pacifier les troubles de Religion, elle crut qu'il étoit de l'intérêt de l'Egliſe qu'on ne fit rien ſans la participation de M. l'Evêque de Meaux. Elle engagea donc cette Cour, dans laquelle ce ſçavant Prélat n'étoit pas moins eſtimé qu'en France, à lui demander ce qu'il penſoit du projet de réunion dreſſé par les Docteurs Luthériens, & remis entre les mains de l'Evêque de Neuſtadt. Le Prélat répondit à Madame de *Brinon*, (a) par l'entremiſe de qui l'Abbeſſe de Maubuiſſon faiſoit paſſer tout ce qu'elle envoyoit à Hanovre, & ce qu'elle en recevoit, que l'Ecrit ſur lequel on lui demandoit ſon avis ſe trouvoit égaré : qu'il n'en avoit fait autrefois qu'une lecture rapide : qu'il ne lui en reſtoit qu'une idée confuſe, qui lui faiſoit juger ce projet inſuffiſant & peu propre à produire les effets qu'on en attendoit. Il poſoit dans cette même Lettre les principes généraux, dont l'Egliſe Romaine juge ne devoir pas s'écarter, & qui doivent ſervir de baſe à tout projet de réunion.

La Réponſe de M. *Boſſuet* fut communiquée aux Théologiens d'Hanovre, qui lui firent ſçavoir, en lui renvoyant la copie du projet, que M. *Molanus* en dreſſoit un nouveau plus détaillé & plus ſatisfaiſant que le premier. Le célébre M. *de Leibniz*, chargé par la Cour d'Hanovre d'entretenir la correſpondance avec Maubuiſſon, profita de cette occaſion pour lier un commerce de Lettres avec M. de Meaux. Peut-être auſſi avoit-il en vûë de ſervir de ſecond à M. *Molanus*, & de défendre un plan qu'il prévoyoit ne devoir pas être tout-à-fait du goût d'un Evêque Catholique, auſſi bien inſtruit des maximes de l'Egliſe Romaine, que l'étoit M. *Boſſuet*.

M. *Molanus* envoya ſon ſecond plan, ſous le titre de *Cogitationes privatæ* : & on a ſujet d'admirer avec M. *Boſſuet* la ſcience de l'Auteur, & plus encore ſa droiture & l'eſprit de paix qui l'animoit.

(a) Madame *de Brinon* étoit une Religieuſe Urſuline de beaucoup d'eſprit. Son couvent ayant été brûlé, elle ſe retira à Montchevreuil, où elle fit connoiſſance avec Madame *de Maintenon*, qui lui procura dans la ſuite divers établiſſemens, & la fit enfin Supérieure de la Maiſon de S. Cyr, dont elle dreſſa tous les Réglemens. On la croyoit néceſſaire pour maintenir ce nouvel établiſſement. Néanmoins Madame *de Maintenon* s'en dégoûta, & la fit ſortir de S. Cyr par ordre du Roi. La Ducheſſe de Brunſwick la conduiſit à Maubuiſſon, où elle reſta le reſte de ſes jours. Elle ſervoit de Secretaire à Madame l'Abbeſſe, qui l'employa pour communiquer à M. *Peliſſon* les difficultés que M. *de Leibniz* oppoſoit à ſes *Réflexions ſur les differens de Religion*. Les Réponſes de M. *Peliſſon* furent pareillement adreſſées à Madame *de Brinon*, pour être envoyées en Allemagne, & la correſpondance de ces deux ſçavans hommes ſe fit toujours par ſon entremiſe. Lorſqu'on fit entrer M. *Boſſuet* dans l'affaire du projet de réunion, on convint auſſi d'adreſſer à Madame de *Brinon* tout ce qu'on écriroit de part & d'autre.

TABLE.

I. *Extrait d'une Lettre de Madame la Ducheſſe d'Hanovre, du 10. Septembre 1691. à Madame l'Abbeſſe de Maubuiſſon.*

II. *Lettre de M. l'Evêque de Meaux, à Madame* de Brinon, *du 29. Septembre 1691.*

III. *Lettre de M.* de Leibniz *à Madame* de Brinon, *ſans datte.*

IV. *Lettre de M.* de Leibniz *à Madame* de Brinon, *de Hanovre le 17. Décembre 1691.*

V. *Lettre de M.* de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, écrite de Hanovre le 28. Décembre 1691.*

VI. *Lettre de M. l'Evêque de Meaux à M.* de Leibniz, *du 10. Janvier 1692.*

VII. *Réponſe de M. de* Leibniz *à la précédente, du 28. Janvier, nouveau ſtyle, 1692.*

VIII. *Autre Lettre de M.* de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du 8. Avril 1692.*

IX. *Executoria Dominorum Legatorum ſuper Compactatis data Bohemis, & expedita in formâ quæ ſequitur, anno 1436.*

X. *Annotationes D.* Leibnitii.

XI. *Lettre de M. l'Evêque de Meaux à M.* Peliſſon, *du 7. May 1692.*

XII. *Extrait d'une Lettre de M.* de Leibniz *à M.* Peliſſon, *du 3. Juillet 1692.*

XIII. *Autre Extrait d'une Lettre du même & de même datte, à Madame* de Brinon.

XIV. *Lettre de M.* de Leibniz *à M. de Meaux, du 3. Juillet 1692.*

XV. *Réponſe de M. l'Evêque de Meaux à la Lettre précédente, du 27. Juillet 1692.*

XVI. *Lettre de M. l'Evêque de Meaux à M.* de Leibniz, *du 28. Août 1692.*

XVII. *Réponſe de M.* de Leibniz *à la Lettre précédente de M. l'Evêque de Meaux, du 4. Octobre 1692.*

XVIII. *Lettre de M.* de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du 29. Mars 1693.*

XIX. *Autre Lettre de M.* de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du 15. Juin 1693.*

XX. *Réponſe de M.* de Leibniz *au Mémoire de M.* Pirot, *touchant l'autorité du Concile de Trente.*

XXI. *Mémoire ou Diſſertation de M.* Boſſuet, *Evêque de Meaux, pour ſervir de Réponſe à pluſieurs Lettres de M.* de Leibniz, *& en particulier*

à

à celle du 29. Mars 1693. où il eſt parlé du culte des Images, de l'erreur des Monothélites, & de la conceſſion des deux eſpèces par le Concile de Bâle, & pour réfuter la Diſſertation du même M. de Leibniz *contre le diſcours de M.* Pirot *ſur l'autorité & la réception du Concile de Trente, entre Juin & Octobre* 1693.

Sur le Concile de Trente.

XXII. *Réponſe de M.* de Leibniz *à la Lettre précédente, ſur la réception & l'autorité du Concile de Trente. (ſans datte.)*

XXIII. *Lettre de M.* de Leibniz *à Madame* de Brinon, *du 23. Octobre* 1693.

XXIV. *Lettre de M.* de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du 29. Octobre* 1693.

XXV. *Lettre de M.* de Leibniz *à Madame la Ducheſſe de Brunſwick, du 2. Juin* 1694.

XXVI. *Lettre de M.* de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du 12. Juillet* 1694.

XXVII. *Lettre de M.* de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du 11. Décembre* 1699.

XXVIII. *Réponſe de M. l'Evêque de Meaux, du 29. Janvier* 1700.

XXIX. *Autre Réponſe de M. de Meaux, ou ſuite de la Réponſe précédente à M.* de Leibniz.

XXX. *Premiére Lettre de M.* de Leibniz *à M. de Meaux, ſur l'autorité du Concile de Trente, du 14. May* 1700.

XXXI. *Seconde Lettre de M.* de Leibniz *à M. de Meaux, ſur l'autorité du Concile de Trente, du 24. May* 1700.

XXXII. *Autre Lettre de M.* de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du 30. Avril* 1700.

XXXIII. *Réponſe de M. l'Evêque de Meaux à la précédente, du 1. Juin* 1700.

XXXIV. *Lettre de M.* de Leibniz *à M. de Meaux, du 3. Septembre* 1700.

XXXV. *Autre Lettre de M.* de Leibniz *à M. de Meaux, du 21. Juin* 1701.

XXXVI. *Lettre de M. de Meaux à M.* de Leibniz, *du 12. Août* 1701.

XXXVII. *Lettre de M. de Meaux à M.* de Leibniz, *du 17. Août* 1701. *ſur le décret du Concile de Trente, Seſſ. IV. touchant* le Canon *des Ecritures.*

Summa Controverſiæ de Euchariſtiâ, inter quoſdam Religioſos & Molanum.

Judicium D. Boſſuet, *Meldenſis Epiſcopi, de ſummâ Controverſiæ de Euchariſtiâ.*

I.

Extrait d'une Lettre de Madame la Ducheſſe d'Hanovre du 10. *Septembre* 1691. *à Madame l'Abbeſſe de Maubuiſſon.*

J'Ai envoyé la Lettre de Madame *de Brinon* à *Leibniz*, qui eſt préſentement dans la Bibliothéque de Wolfembutel. Je ne ſçai ſi elle a lû un Livre, où il y a le Voyage d'un Nonce au Mont-Liban, où il a reçu les Grecs dans l'Egliſe Catholique, dont la différence eſt bien plus grande que la nôtre avec votre Egliſe; & on les a laiſſés, comme vous verrez dans cette Hiſtoire, comme ils étoient, donnant la liberté à leurs Prêtres de ſe marier, & ainſi du reſte. C'eſt pour cela que je ne ſçais pas la raiſon pourquoi nous ne ſerions pas reçus auſſi-bien qu'eux, la différence étant bien moindre. Mais comme vous dites que chez vous il y en a qui y ſont contraires, c'eſt auſſi la même choſe parmi nous; ce qui me fait appréhender que, quand on voudra s'accorder ſur les points dont notre Abbé *Molanus* de Lokkum eſt convenu avec quelques autres des Egliſes Luthériennes, il y en aura d'autres qui y ſeront contraires; & ainſi ce ſeroit comme une nouvelle Religion. Je crois avoir envoyé autrefois à M. l'Evêque de Meaux tous les points dont l'on eſt convenu avec M. l'Evêque de Neuſtadt, où M. *Peliſſon* les pourra avoir, s'ils ne ſont pas perdus. Si Madame *de Brinon* avoit donné les Livres de M. de Meaux à M. *de la Neuville*, il les auroit apportés ici; s'il n'eſt pas parti, cela ſe pourroit faire encore. Une difficulté que je trouve encore: ſi on nous accorde ce que nous demandons pour rentrer dans le giron de l'Egliſe, les Catholiques pourroient dire: nous voulons qu'on nous accorde les mêmes choſes. Il n'y a que les Princes qui puiſſent mettre ordre à cela, chacun dans ſon Pays. Je ne crois pas que *Leibniz* ait lû les Livres de M. de Meaux; mais la Réponſe à *Jurieu* eſt celle où la Ducheſſe l'a fort admiré, comme auſſi le Catéchiſme du Père *Caniſi* Jéſuite, qu'on a traduit en Allemand.....

II.

Lettre de M. l'Evêque de Meaux, à Madame de Brinon, *du 29. Septembre* 1691.

JE me ſouviens bien, Madame, que Madame la Ducheſſe d'Hanovre me fit l'honneur de m'envoyer autrefois les articles qui avoient été arrêtés avec M. l'Evêque de Neuſtadt; mais comme je ne crus pas que cette affaire dût avoir de la ſuite, j'avoue que j'ai laiſſé échapper ces papiers de deſſous mes yeux, & que je ne ſçai plus où les retrouver; deſorte qu'il faudroit, s'il vous plaît, ſupplier très-humblement cette Princeſſe de nous renvoyer ce projet d'accord. Car encore qu'il ne ſoit pas ſuffiſant, c'eſt quelque choſe de fort utile que de faire les premiers pas de la réunion, en attendant qu'on ſoit diſpoſé à faire les autres. Les ouvrages de cette ſorte ne s'achévent pas tout d'un coup, & l'on ne revient pas auſſi vîte de ſes préventions qu'on y eſt entré. Mais pour ne ſe pas tromper dans ces projets d'union, il faut être bien averti, qu'en ſe relâchant ſelon le tems & l'occaſion ſur les articles indifférens & de diſcipline, l'Egliſe Romaine ne ſe relâchera jamais d'aucun point de la doctrine définie, ni en particulier de celle qui l'a été par le Concile de Trente. M. *de Leibniz* objecte ſouvent à M. *Peliſſon*, que ce Concile n'eſt pas reçu dans le Royaume. Cela eſt vrai pour quelque partie de la diſcipline indifférente, parce que c'eſt une matiére où l'Egliſe peut varier. Pour la doctrine révélée de Dieu, & définie comme telle, on ne l'a jamais altérée, & tout le Concile de Trente eſt reçu unanimement à cet égard, tant en France que par-tout ailleurs. Auſſi ne voyons-nous pas que, ni l'Empereur, ni le Roi de France, qui étoient alors, & qui concouroient au même deſſein de la réformation de l'Egliſe, ayent jamais demandé qu'on en réformât les dogmes, mais ſeulement qu'on déterminât ce qu'il y avoit à corriger dans la pratique, ou ce qu'on jugeoit néceſſaire pour rendre la diſcipline plus parfaite. C'eſt ce qui ſe voit par les articles de réformation qu'on envoya alors de concert, pour être mis en délibération à Trente, qui tous, ou pour la plûpart, étoient excellens; mais dont pluſieurs n'étoient peut-être pas aſſez convenables à la conſtitution des tems. C'eſt ce qu'il ſeroit trop long d'expliquer ici, mais ce qu'on peut tenir pour très-certain.

Quant au voyage d'un Nonce au Mont-Liban, où Madame la Ducheſſe d'Hanovre dit qu'on a reçu les Grecs à notre Communion, je ne ſçais rien de nouveau ſur ce ſujet là. Ce qui eſt vrai, c'eſt, Madame,

que le Mont-Liban eſt habité par les Maronites, qui ſont, il y a long-tems, de notre Communion, & conviennent en tout & par-tout de notre doctrine. Il n'y a pas à s'étonner qu'on les ait reçus dans notre Egliſe ſans changer leurs rits; & peut-être même qu'on n'a été que trop rigoureux ſur cela. Pour les Grecs, on n'a jamais fait de difficulté de laiſſer l'uſage du mariage à leurs Prêtres. Pour ce qui eſt de le contracter depuis leur Ordination, ils ne le prétendent pas eux-mêmes. On ſçait auſſi que tous leurs Evêques ſont obligés au célibat, & que pour cela ils n'en font point qu'ils ne tirent de l'ordre Monaſtique, où l'on en fait profeſſion. On ne les trouble pas non plus ſur l'uſage du pain de l'Euchariſtie, qu'ils font avec du levain: ils communient ſous les deux eſpéces, & on leur laiſſe, ſans héſiter, toute leur coutume ancienne. Mais on ne trouvera pas qu'on les ait reçus dans notre Communion, ſans en exiger expreſſément la profeſſion des dogmes qui ſéparoient les deux Egliſes, & qui ont été définis conformément à notre doctrine, dans les Conciles de Lyon & de Florence. Ces dogmes ſont, la proceſſion du Saint-Eſprit du Père & du Fils, la priére pour les Morts, la réception dans le Ciel des ames ſuffiſamment purifiées, & la primauté du Pape établie en la perſonne de Saint Pierre. Il eſt, Madame, très-conſtant qu'on n'a jamais reçu les Grecs qu'avec la profeſſion expreſſe de ces quatre articles, qui ſont les ſeuls où nous différons. Ainſi l'exemple de leur réunion ne peut rien faire au deſſein qu'on a. L'Orient a toujours eu ſes coutumes, que l'Occident n'a pas improuvées; mais comme l'Egliſe d'Orient n'a jamais ſouffert qu'on s'éloignât en Orient des pratiques qui y étoient unanimement reçues, l'Egliſe d'Occident n'approuve pas que les nouvelles Sectes d'Occident ayent renoncé d'elles-mêmes, & de leur propre autorité, aux pratiques que le conſentement unanime de l'Occident avoit établies. C'eſt pourquoi nous ne croyons pas que les Luthériens, ni les Calviniſtes ayent dû changer ces coutumes de l'Occident tout entier, & nous croyons au contraire, que cela ne ſe doit faire que par ordre & avec l'autorité & le conſentement du Chef de l'Egliſe. Car, ſans ſubordination, l'Egliſe même ne ſeroit rien qu'un aſſemblage monſtrueux, où chacun feroit ce qu'il voudroit, & interrompoit l'harmonie de tout le corps. J'avoue donc qu'on pourroit accorder aux Luthériens certaines choſes qu'ils ſemblent déſirer beaucoup, comme ſont les deux eſpèces; & en effet, il eſt bien conſtant que les Papes, à qui les Pères de Trente avoient renvoyé cette affaire, les ont accordées depuis le Concile à quelques pays d'Allemagne, qui les demandoient. C'eſt ſur ce point, & ſur les autres de cette nature, que la négociation pourroit tomber. On pourroit auſſi convenir de certaines explications de notre doctrine; & c'eſt, s'il m'en ſouvient bien, ce qu'on avoit fait inutilement en quelques points dans les articles de M. de Neuſtadt. Mais de croire qu'on

faſſe

faſſe jamais aucune capitulation ſur le fond des dogmes définis, la conſtitution de l'Egliſe ne le ſouffre pas; & il eſt aiſé de voir que d'en agir autrement, c'eſt renverſer les fondemens, & mettre toute la Religion en diſpute. J'eſpére que M. *de Leibniz* demeurera d'accord de cette vérité, s'il prend la peine de lire mon dernier Ecrit contre le Miniſtre *Jurieu*, que je vous envoye pour lui. Je vois dans la Lettre de Madame la Ducheſſe d'Hanovre, qu'on a vû à Zell les Réponſes que j'ai faites à ce Miniſtre, & que Madame la Ducheſſe de Zell ne les a pas improuvées. Si cela eſt, il faudroit prendre ſoin de lui faire tenir ce qui lui pourroit manquer de ces Réponſes, & particuliérement tout le ſixiéme Avertiſſement. Voilà, Madame, l'éclairciſſement que je vous puis donner ſur la Lettre de Madame la Ducheſſe d'Hanovre, dont Madame de Maubuiſſon a bien voulu que vous m'envoyaſſiez l'extrait. Si elle juge qu'il ſoit utile de faire paſſer cette Lettre en Allemagne, elle en eſt la maîtreſſe.

Quant aux autres difficultés que propoſe M. *de Leibniz*, il en aura une ſi parfaite réſolution par les Réponſes de M. *Peliſſon*, que je n'ai rien à dire ſur ce ſujet. Ainſi je n'ajouterai que les aſſurances de mes très-humbles reſpects envers Madame d'Hanovre, à qui je me ſouviens d'avoir eu l'honneur de les rendre autrefois à Maubuiſſon; & je conſerve une grande idée de l'eſprit d'une ſi grande Princeſſe. C'eſt, Madame, votre très-humble ſerviteur, *J. Benigne Boſſuet*, Evêque de Meaux.

III.

Lettre de M. de Leibniz *à Madame* de Brinon, *du 29. Septembre* 1691.

MADAME,

Auſſi-tôt que nous avons appris que ce qu'on avoit envoyé autrefois à M. l'Evêque de Meaux, touchant la négociation de M. de Neuſtadt, ne ſe trouve pas; M. l'Abbé *Molanus*, qui eſt le premier Théologien de cet Etat, & qui a eu le plus de part à cette affaire, y a travaillé de nouveau. J'envoye ſon Ecrit à M. l'Evêque de Meaux, & je n'y ai pas voulu joindre mes réflexions; car ce ſeroit une témérité à moi de me vouloir mettre entre deux excellens hommes, dans une matière qui regarde leur profeſſion. Cependant comme vous avez la bonté, Madame, de ſouffrir mes diſcours, qui ne peuvent être recommandables que par leur ſincérité, je dirai quelque choſe à vous, ſur cette belle Lettre de

M. de Meaux que vous nous avez communiquée, & dont en mon particulier je vous ai une très-grande obligation, auſſi-bien qu'à cet illuſtre Prélat, qui marque tant de bonté pour moi.

M. de Meaux dit, I. *Que ce Projet donné à M. de Neuſtadt ne lui paroît point encore ſuffiſant.* II. *Qu'il ne laiſſe pas d'être fort utile, parce qu'il faut toujours quelque commencement.* III. *Que Rome ne ſe relâchera jamais d'aucun point de la doctrine définie par l'Egliſe*, & qu'on ne ſçauroit faire *aucune capitulation là-deſſus.* IV. Que *la doctrine définie dans le Concile de Trente eſt reçue* en France & ailleurs par tous les Catholiques-Romains. V. Qu'on peut ſatisfaire aux Proteſtans, à l'égard de certains points de diſcipline & d'explication, & qu'on l'avoit fait utilement en quelques uns touchés dans le Projet de M. de Neuſtadt. Voilà les propoſitions ſubſtantielles de la Lettre de M. de Meaux, que je tiens toutes très-véritables. Il n'y en a qu'une ſeule encore dans cette même Lettre, qu'on peut mettre en queſtion : ſçavoir ſi les Proteſtans ont eu droit de changer, de leur autorité, quelques rits reçus dans tout l'Occident. Mais comme elle n'eſt pas eſſentielle au point dont il s'agit, je n'y entre pas.

Quant aux cinq propoſitions ſuſdites, (autant que je comprens l'intention de M. de Neuſtadt, & de ceux qui ont traité avec lui) ils ne s'y oppoſent point, & il n'y a rien en cela qui ne ſoit conforme à leurs ſentimens, ſur-tout la troiſiéme, qu'on pourroit croire contraire à de tels projets d'accommodement, ne leur pouvoit être inconnue; M. de Neuſtadt, auſſi-bien que M. *Molanus* & une partie des autres qui avoient traité cette affaire, ayant régenté en Théologie dans des Univerſités. On peut dire même qu'ils ont bâti là deſſus; parce qu'ils ont voulu voir ce qu'il eſt poſſible de faire entre des gens qui croyent avoir raiſon chacun, & qui ne ſe départent point de leurs principes; & c'eſt ce qu'il y a de ſingulier & de conſidérable dans ce projet. Ils ne niérent point non plus la premiére; car ils n'ont regardé leur projet que comme un pour parler, pas un n'ayant charge de ſon parti de conclure quelque choſe. La ſeconde & la cinquiéme contiennent une approbation de ce qu'ils ont fait, qui ne ſçauroit manquer de leur plaire. Je conviens auſſi de la quatriéme; mais elle n'eſt pas contraire à ce que j'avois avancé. Car quoique le Royaume de France ſuive la doctrine du Concile de Trente, ce n'eſt pas en vertu de la définition de ce Concile, & on n'en peut pas inférer que la Nation Françoiſe ait retracté ſes proteſtations, ou doutes d'autrefois, ni qu'elle ait déclaré que ce Concile eſt véritablement œcuménique. Je ne ſçais pas même ſi le Roi voudroit faire une telle déclaration, ſans une Aſſemblée générale des trois Etats de ſon Royaume; & je prétends que cette déclaration manque encore en Allemagne, même du côté du parti Catholique. Cependant il faut rendre cette juſtice à M. l'Evêque de Neuſtadt, qu'il ſouhaiteroit fort de pouvoir diſpoſer les Proteſ-

Proteſtans, & tous les autres, à tenir le Concile de Trente pour ce qu'il le croit être, c'eſt-à-dire, pour univerſel, & qu'il y eût moyen de leur faire voir qu'ils ont lieu de ſe contenter des expoſitions auſſi belles & auſſi modérées que celles que M. de Meaux en a données, de l'aveu de Rome même. C'eſt même une choſe à laquelle je crois que M. de Neuſtadt travaille encore effectivement. Il m'avoua d'avoir extrêmement profité de cet Ouvrage, * qu'il conſidére comme un des plus excellens moyens de retrancher une bonne partie des controverſes.

* *Expoſition de la doctrine de l'Egliſe Catholique.*

Mais comme il en reſte quelques unes, où il n'y a pas encore eu moyen de contenter les eſprits par la ſeule voie de l'explication, telle qu'eſt, par exemple, la controverſe de la Tranſubſtantiation, la queſtion eſt : *Si, nonobſtant des diſſenſions ſur certains points qu'un parti tient pour vrais & définis, & que l'autre ne tient pas pour tels, il ſeroit poſſible d'admettre ou de rétablir la Communion Eccléſiaſtique* ; je dis *poſſible* en ſoi-même d'une poſſibilité de droit, ſans examiner ce qui eſt à eſpérer dans le tems & dans les circonſtances où nous ſommes. Ainſi, il s'agit d'examiner ſi le ſchiſme pourroit être levé par les trois moyens ſuivans joints enſemble : Premiérement, en accordant aux Proteſtans certains points de diſcipline, comme ſeroient les deux eſpèces, le Mariage des gens d'Egliſe, l'uſage de la Langue vulgaire, &c.... Et ſecondement, en leur donnant des expoſitions ſur les points de controverſe & de Foi, telles que M. de Meaux a publiées, qui font voir, du moins de l'aveu de pluſieurs Proteſtans habiles & modérés, que des doctrines priſes dans ce ſens, quoiqu'elles ne leur paroiſſent pas encore toutes entiérement véritables, ne leur paroiſſent pas pourtant damnables non plus : & troiſiémement, en remédiant à quelques ſcandales & abus de pratique, dont ils ſe peuvent plaindre, & que l'Egliſe même & des gens de piété & de ſçavoir de la Communion Romaine déſapprouvent ; en ſorte qu'après cela les uns pourroient communier chez les autres ſuivant les rits de ceux où ils vont, & que la Hiérarchie Eccléſiaſtique ſeroit rétablie ; ce que les différentes opinions ſur les articles encore indécis empêcheroient auſſi peu que les controverſes ſur la Grace, ſur la probabilité morale, ſur la néceſſité de l'amour de Dieu & autres points ; ou que le différend qu'il y a entre Rome & la France touchant les quatre articles du Clergé de cette nation, ont pû empêcher l'union Eccléſiaſtique des diſputans ; quoique peut-être quelques-uns de ces points, agités dans l'Egliſe Romaine, ſoient auſſi importans pour le moins que ceux qui demeuroient encore en diſpute entre Rome & Ausbourg ; à condition pourtant, qu'on ſe ſoumettroit à ce que l'Egliſe pourroit décider quelque jour dans un Concile œcuménique nouveau, autoriſé dans les formes, où les Nations Proteſtantes réconciliées interviendroient par leurs Prélats & Sur intendans généraux reconnus pour Evêques, & même confirmés de Sa Sainteté, auſſi-bien que les autres Nations Catholiques.

C'eſt ainſi que l'état de la queſtion ſur la négociation de M. de Neuſtadt & de quelques Théologiens de la Confeſſion d'Ausbourg, aſſemblés à Hanovre par l'ordre de Monſeigneur le Duc, doit être entendue, pour en juger équitablement, & pour ne pas imputer à ces Meſſieurs, ou d'avoir par là trahi les intérêts de leur parti, & renoncé à leurs confeſſions de foi, ou d'avoir bâti en l'air. Car quant à ces Théologiens de la Confeſſion d'Ausbourg, ils ont cru être en droit de répondre affirmativement, bien qu'avec quelque limitation, à cette queſtion, après avoir examiné les explications & déclarations autoriſées qu'on a données dans l'Egliſe Romaine, qui lévent, ſelon ces Meſſieurs, tout ce qu'on pourroit appeller erreur fondamentale.

M. de Neuſtadt de ſon côté a eu en main des réſolutions affirmatives de cette même queſtion, données par des Théologiens graves de différens ordres; ayant parlé plutôt en ſe rapportant aux ſentimens d'autrui que de ſon chef. Et voici ce que j'ai compris de la raiſon de l'affirmative: *C'eſt qu'on peut ſouvent ſe tromper, même en matière de foi, ſans être hérétique ni ſchiſmatique, tandis qu'on ne ſçait pas & qu'on ignore invinciblement que l'Egliſe Catholique a défini le contraire; pourvû qu'on reconnoiſſe les principes de la Catholicité, qui portent, que l'aſſiſtance que Dieu a promiſe à ſon Egliſe, ne permettra jamais qu'un Concile œcuménique s'éloigne de la vérité en ce qui regarde le ſalut.* Or, ceux qui doutent de l'œcuménicité d'un Concile ne ſçavent point que l'Egliſe a défini ce qui eſt défini dans ce Concile; & s'ils ont des raiſons d'en douter fort apparentes pour eux, qu'ils n'ont pû ſurmonter, après avoir fait de bonne foi toutes les diligences & recherches convenables, on peut dire qu'ils ignorent invinciblement que le Concile dont il s'agit eſt œcuménique; & pourvû qu'ils reconnoiſſent l'autorité de tels Conciles en général, ils ne ſe trompent en cela que dans le fait, & ne ſçauroient être tenus pour hérétiques.

Et c'eſt dans cette aſſiette d'eſprit que ſe trouvent les Egliſes Proteſtantes, qui peuvent prendre part à cette négociation, leſquelles ſe ſoumettent à un véritable Concile œcuménique futur, à l'exemple de la Confeſſion d'Ausbourg même; & ceux qui déclarent de bonne foi, qu'il n'eſt pas à préſent en leur pouvoir de tenir celui de Trente pour tel, font connoître qu'ils ſont ſuſceptibles de la Communion Eccléſiaſtique avec l'Egliſe Romaine, lors même qu'ils ne ſont pas en état de recevoir tous les dogmes du Concile de Trente. Après cela, jugez, Madame, ſi l'on n'a point fait du côté de nôtre Cour & de nos Théologiens toutes les démarches qu'il leur étoit poſſible de faire en conſcience, pour rétablir l'union de l'Egliſe, & ſi nous n'avons pas droit d'en attendre autant de l'autre côté. En tout cas, ſi on n'y eſt pas en humeur ou en état d'y répondre, les nôtres ont du moins gagné ce point, que leur conſcience eſt déchargée, qu'ils ſont allés au dernier degré de condeſcendance, *uſque ad aras*,

ras, & que toute imputation de ſchiſme eſt viſiblement injuſte à leur égard.

Enfin la queſtion étant formée comme j'ai fait, on demande, non pas ſi la choſe eſt praticable à préſent, ou à eſpérer; mais ſi elle eſt loiſible en elle-même, & peut-être même commandée en conſcience, lorſqu'on rencontre toutes les diſpoſitions néceſſaires pour l'exécuter. Si ce point de droit & de théorie étoit établi, cela ne laiſſeroit pas d'être de conſéquence, & la poſtérité en pourroit profiter, quand le ſiécle qui va bientôt finir ne ſeroit pas aſſez heureux pour en voir le fruit. Il n'en faut pourtant pas encore deſeſpérer tout-à-fait. La main de Dieu n'eſt pas raccourcie: l'Empereur y a de la diſpoſition; le Pape Innocent XI. & pluſieurs Cardinaux, Généraux d'Ordres, le Maître du ſacré Palais, & des Théologiens graves, après l'avoir bien compriſe, ſe ſont expliqués d'une maniére très-favorable. J'ai vû moi-même la lettre originale de feu R. P. *Noyelles* Général des Jéſuites, qui ne ſçauroit être plus préciſe; & on peut dire que ſi le Roi & les Prélats & Théologiens qu'il entend ſur ces matiéres s'y joignoient, l'affaire ſeroit plus que faiſable; car elle ſeroit preſque faite, ſur-tout ſi Dieu donnoit un bon moyen de rendre le calme à l'Europe. Et comme le Roi a déja écouté autrefois les ſentimens de M. l'Evêque de Meaux ſur cette ſainte matiére, ce digne Prélat, après avoir examiné la choſe avec cette pénétration qui lui eſt ordinaire, aura une occaſion bien importante & peu commune de contribuer au bien de l'Egliſe & à la gloire de Sa Majeſté: car l'inclination ſeule de ce Monarque ſeroit déja capable de nous faire eſpérer un ſi grand bien, dont on ne ſçauroit ſe flatter ſans ſon approbation.

En attendant, on doit faire ſon devoir par des déclarations ſinceres de ce qui ſe peut ou doit faire; & ſi le parti Catholique Romain autoriſoit des déclarations, dont leurs Théologiens ne ſçauroient diſconvenir dans le fond, il eſt ſûr que l'Egliſe en tireroit un fruit immenſe, & que bien des perſonnes de probité & de jugement, & peut-être des Nations & des Provinces entiéres, avec ceux qui les gouvernent, voyant la barriére levée, feroient conſcience de part & d'autre de demeurer dans la ſéparation, &c. *Leibniz.*

IV.

IV.

Lettre de M. de Leibniz *à Madame* de Brinon, *de Hanovre le 17. Décembre 1691.*

MADAME,

Voici enfin une partie de l'Ecrit de M. l'Abbé *Molanus*. Le reſte ſuivra bientôt. J'avoue de l'avoir promis il y a long-tems, & d'y avoir manqué pluſieurs ſemaines de ſuite; mais ce n'étoit pas ma faute, ni celle de M. *Molanus* non plus. Je puis lui rendre témoignage qu'il y a travaillé à diverſes repriſes; mais qu'il a été interrompu par des occupations indiſpenſables. Je vous ſupplie, Madame, de faire tenir ma lettre à M. de Meaux, (a) avec l'Ecrit Latin ci-joint. Je vous envoye en même tems mes réflexions que j'avois faites il y a pluſieurs ſemaines. (b) C'eſt pour vous donner des preuves du zéle avec lequel je ſerai toujours, Madame, Votre, &c. *Leibniz.*

(a) Cette Lettre ne s'eſt point trouvée dans les papiers de M. *Boſſuet*. M. *de Leibniz* y renvoye dans la Lettre ſuivante.

(b) Ce ſont apparemment celles qu'on trouve dans la Lettre précédente.

V.

Lettre de M. de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, écrite de Hanovre le* $\frac{10}{20}$ *Décembre* 1691.

MONSEIGNEUR,

Je ne doute point que vous n'ayez reçu la premiére partie de l'éclairciſſement que vous aviez demandé, touchant un projet de réunion qui avoit été négocié ici avec M. l'Evêque de Neuſtadt; car je l'avois adreſſé à Madame *de Brinon*, avec une lettre que j'avois pris la liberté de vous écrire, pour me conſerver l'honneur de vos bonnes graces, & pour vous témoigner le zéle avec lequel je ſouhaite d'exécuter vos ordres.

Je

Je vous envoye maintenant le reſte de cet éclairciſſement fait par le même Théologien, qui vous honore infiniment, mais qui déſire avec raiſon, comme j'ai déja marqué, que ceci ne ſe publie point, d'autant qu'on en eſt convenu ainſi avec M. de Neuſtadt. Nous attendrons votre jugement, qui donnera un grand jour à cette matiére importante. Au reſte, je me rapporte à ma précédente, & je ſuis avec reſpect,

MONSEIGNEUR,

Votre très-humble, &c.
Geoffroy-Guillaume Leibniz.

P. S. Je prie Dieu que l'année où nous allons entrer vous ſoit heureuſe, & accompagnée de toutes ſortes de proſpérités, avec la continuation *ad multos annos.*

VI.

Lettre de M. l'Evêque de Meaux à M. de Leibniz, *du* 10. *Janvier* 1692.

MONSIEUR,

J'ai reçu, par l'entremiſe de Madame *de Brinon*, la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire, qui eſt ſi honnête & ſi obligeante, que je ne puis aſſez vous en remercier, ni aſſez vous témoigner l'eſtime que je fais de tant de politeſſe & d'honnêteté, jointes à un ſi grand ſçavoir & à de ſi bonnes intentions pour la paix du Chriſtianiſme. Les articles de M. l'Abbé *Molanus* ſeront, s'il plaît à Dieu, un grand achemineinent à un ſi bel ouvrage. J'ai lû ce que vous m'en avez envoyé avec beaucoup d'attention & de plaiſir, & j'en attens la ſuite, que vous me faites eſpérer, avec une extrême impatience. Ce ſera quand j'aurai tout vû, que je pourrai vous en dire mon ſentiment; & je croirois mon jugement trop précipité, ſi j'entreprenois de le porter ſur la partie avant que d'avoir vû & compris le tout. Pour la même raiſon, Monſieur, il eſt aſſez difficile de répondre préciſément à ce que vous dites à Madame *de Brinon*, dans la lettre qu'elle m'a communiquée. Puiſque tout dépend de ce projet, il faut l'avoir vû tout entier avant que de s'expliquer ſur cette matiére. Tout ce que je puis dire en attendant, c'eſt,

Monſieur, que ſi vous êtes véritablement d'accord des cinq propoſitions mentionnées dans votre lettre, vous ne pouvez pas demeurer long-tems dans l'état où vous êtes ſur la Religion ; & je voudrois bien ſeulement vous ſupplier de me dire, 1°. ſi vous croyez que l'infaillibilité ſoit tellement dans le Concile œcuménique, qu'elle ne ſoit pas encore davantage, s'il ſe peut, dans tout le corps de l'Egliſe, ſans qu'elle ſoit aſſemblée. 2°. ſi vous croyez qu'on fût en ſureté de conſcience après le Concile de Nicée & de Calcédoine, par exemple, en demeurant d'accord que le Concile œcuménique eſt infaillible, & mettant toute la diſpute à ſçavoir ſi ces Conciles méritoient le titre d'œcuméniques : 3°. s'il ne vous paroît pas que réduire la diſpute à cette queſtion, & ſe croire par ce moyen en ſureté de conſcience, c'eſt ouvrir manifeſtement la porte à ceux qui ne voudront pas croire aux Conciles, & leur donner une ouverture à en éluder l'autorité : 4°. ſi vous pouvez douter que les décrets du Concile de Trente ſoient autant reçus en France & en Allemagne parmi les Catholiques, qu'en Eſpagne & en Italie, en ce qui regarde la Foi ; & ſi vous avez jamais ouï un ſeul Catholique qui ſe crût libre à recevoir ou à ne pas recevoir la Foi de ce Concile : 5°. ſi vous croyez que dans les points que ce Concile a déterminés contre *Luther*, *Zuingle* & *Calvin*, & contre les Confeſſions d'Ausbourg, de Strasbourg & de Genève, il ait fait autre choſe que de propoſer à croire à tous les fidéles ce qui étoit déja cru & reçu, quand *Luther* a commencé de ſe ſéparer : par exemple, s'il n'eſt pas certain qu'au tems de cette ſéparation, on croyoit déja la Tranſubſtantiation, le Sacrifice de la Meſſe, la néceſſité du libre arbitre, l'honneur des Saints, des Reliques, des Images, la Priére & le Sacrifice pour les Morts ; en un mot, tous les points pour leſquels *Luther* & *Calvin* ſe ſont ſéparés. Si vous voulez, Monſieur, prendre la peine de répondre à ces cinq queſtions avec votre briéveté, votre netteté & votre candeur ordinaires, j'eſpére que vous reconnoîtrez facilement que quelque diſpoſition qu'on ait pour la paix, on n'eſt jamais vraiment pacifique & en état de ſalut, juſqu'à-ce qu'on ſoit actuellement réuni de Communion avec nous. Je verrois au reſte avec plaiſir, l'Hiſtoire de la réformation d'Allemagne de M. *de Seckendorf*, (a) ſi elle pouvoit venir juſqu'en ce pays, ſuppoſé qu'elle fût écrite en une langue que j'entendiſſe ; & je puis vous aſſurer par avance, que ſi cette Hiſtoire eſt véritable, il faudra néceſſairement qu'elle ſe trouve conforme à celle des Variations, que j'ai pris la liberté de vous envoyer ; puiſque je n'y donne rien pour certain que ce qui eſt avoué par les adverſaires. C'eſt, Monſieur, à mon avis, la ſeule méthode ſure d'écrire de telles Hiſtoi-

(a) Apparemment que M. *de Leibniz* parloit de cette Hiſtoire dans ſa Lettre à M. de Meaux.

Hiſtoires, où la chaleur des parties feroit trouver ſans cela d'inévitables écueils. Excuſez, Monſieur, ſi je vous entretiens ſi long-tems. Ce n'eſt pas ſeulement par le plaiſir de converſer avec un homme comme vous, mais c'eſt que j'eſpére que nos entretiens pourront avoir des ſuites heureuſes pour l'ouvrage que vous & Monſieur l'Abbé *Molanus* avez tant à cœur. Il ne me reſte qu'à vous témoigner la joie que je reſſens des choſes obligeantes que Madame la Ducheſſe d'Hanovre daigne me dire par votre entremiſe, & de vous ſupplier de l'aſſurer de mes très-humbles reſpects, en l'encourageant toujours à ne ſe rebuter jamais des difficultés qu'elle trouvera dans l'accompliſſement du grand ouvrage dont Dieu lui a inſpiré le deſſein. Je connois, il y a long-tems, la capacité & les ſaintes intentions de M. l'Evêque de Neuſtadt. Je ſuis, avec toute l'eſtime poſſible, Monſieur, votre très-humble ſerviteur,

† *J. Benigne*, Evêque de Meaux.

VII.

Réponſe de M. de Leibniz *à la précédente, du 8. Janvier, nouveau ſtyle* 1692.

MONSEIGNEUR,

Je vous dois de grands remercimens de votre préſent, qui ne m'a été rendu que depuis quelques jours. Tout ce qui vient de votre part eſt précieux, tant en ſoi, qu'à cauſe de ſon Auteur; mais le prix d'un préſent eſt encore réhauſſé par la diſproportion de celui qui le reçoit; & une faveur, dont le plus grand Prince ſe tiendroit honoré, eſt une grace infiniment relevée à l'égard d'un particulier auſſi peu diſtingué que moi.

Je ne doute point que vous n'ayez fait l'effort, dans l'Hiſtoire des Variations, de rapporter exactement les faits. Cependant comme votre ouvrage ne fait voir que quelques imperfections qu'on a remarquées dans ceux qui ſe ſont mêlés de la reforme, il ſemble que celui de M. *de Seckendorf* étoit néceſſaire pour les montrer auſſi de leur bon côté. Il eſt vrai qu'il ne diſſimule pas des choſes que vous reprenez, & il me paroît ſincére & modéré pour l'ordinaire. Peut-être qu'il y a quelques endroits un peu durs qui lui ſont échappés; mais il eſt difficile d'être toujours

réſervé, quand on a devant ſes yeux tant de paſſages des adverſaires infiniment plus choquans; & qui eſt-ce qui peut être toujours ſur ſes gardes dans un ſi grand ouvrage? car ce ſont deux volumes in-folio, & le Livre s'eſt groſſi par l'inſertion des extraits d'une infinité de piéces, dont une bonne partie n'étoit pas imprimée. Tout l'ouvrage eſt écrit en Latin. S'il y avoit occaſion de l'envoyer en France, je n'y manquerois pas. Cependant je m'imagine qu'on l'y recevra bien-tôt de Hollande.

Vous avez reçu cependant la ſuite du Diſcours de M. l'Abbé *Molanus*. Mais les queſtions que vous me propoſez, Monſeigneur, à l'occaſion de cela, me paroiſſent un peu difficiles à réſoudre, & je ſouhaiterois plutôt votre inſtruction là deſſus. La premiére de ces queſtions traite du ſujet de l'infaillibilité, ſi elle réſide proprement & uniquement dans le Concile œcuménique, ou ſi elle appartient encore au Corps de l'Egliſe, c'eſt-à-dire, comme je l'entens, aux opinions qui y ſont reçues le plus généralement. Mais puiſque dans l'Egliſe Romaine on n'eſt pas encore convenu du vrai ſujet ou ſiége radical de l'infaillibilité, les uns le faiſant conſiſter dans le Pape, les autres dans le Concile, quoique ſans Pape; & que les Auteurs qui ont écrit de l'analyſe de la Foi, ſont infiniment différens les uns des autres; je ſerois bien empêché de dire comment on doit étendre cette infaillibilité encore au-delà, à un certain ſujet vague, qu'on appelle le Corps de l'Egliſe, hors de l'Aſſemblée actuelle; & il me ſemble que la même difficulté ſe rencontreroit dans un état populaire, prenant le peuple hors de l'Aſſemblée des Etats. Il y entre encore cette queſtion difficile: s'il eſt dans le pouvoir de l'Egliſe moderne ou d'un Concile, & comment, de définir comme de foi, ce qui autrefois ne paſſoit pas encore dans l'opinion générale pour un point de foi; & je vous ſupplie de m'inſtruire là-deſſus. On pourroit dire auſſi que Dieu a attaché une grace ou promeſſe particuliére aux Aſſemblées de l'Egliſe; & comme on diſtingue entre le Pape qui parle à l'ordinaire, & entre le Pape qui prononce *ex cathedrâ*, quelques uns pourroient auſſi conſidérer les Conciles comme la voix de l'Egliſe *ex cathedrâ*.

Quant à la ſeconde queſtion: ſi un homme, qui après le Concile de Nicée ou de Calcédoine, auroit voulu mettre en doute l'autorité œcuménique de ces Conciles, eût été en ſureté de conſcience, on pourroit répondre pluſieurs choſes; mais je vous repréſenterai ſeulement ceci, pour recevoir là deſſus des lumiéres de votre part. Premiérement, il ſemble qu'il ſoit difficile de douter de l'autorité œcuménique de tels Conciles, & je ne vois pas ce que l'on pourroit dire à l'encontre de raiſonnable, ni comment on trouvera des Conciles œcuméniques, ſi ceux-ci ne le ſont pas. Secondement, poſons le cas qu'un homme de bonne foi y trouve de grandes apparences à l'encontre; la queſtion ſera, ſi les choſes définies

par

par ces Conciles étoient déja auparavant néceſſaires au ſalut ou non. Si elles l'étoient, il faut dire que les apparences contraires à la forme légitime du Concile, ne ſauveront pas cet homme ; mais ſi les points définis n'étoient pas néceſſaires avant la définition, je dirois que la conſcience de cet homme eſt en ſureté.

A la troiſiéme queſtion : ſi une telle excuſe n'ouvre point la porte à ceux qui voudront ruiner l'autorité des Conciles, j'oſerois répondre que non ; & je dirai que ce ſeroit un ſcandale plutôt pris que donné. Il s'agit de la mineure, ou du fait particulier d'un certain Concile : ſçavoir s'il a toutes les conditions requiſes à un Concile œcuménique, ſans que la majeure de l'autorité des Conciles en reçoive de la difficulté. Cela fait ſeulement voir que les choſes humaines ne ſont jamais ſans quelque inconvénient, & que les meilleurs réglemens ne ſçauroient exclure tous les abus *in fraudem legis*. On ne ſçauroit rejetter en général l'exception du juge incompétent ou ſuſpect, bien que les chicaneurs en abuſent. Rien n'eſt ſujet à de plus grands abus, que la torture des criminels ; cependant on auroit bien de la peine à s'en paſſer entiérement. Un homme peut s'inſcrire en faux contre une écriture qui reſſemble à la ſienne, & demander la comparaiſon des écritures. Cela donne moyen de chicaner contre le droit le plus liquide ; mais on ne ſçauroit pourtant retrancher ce reméde en général. J'avoue qu'il eſt dangereux de fournir des prétextes pour douter des Conciles ; mais il n'eſt pas moins dangereux d'autoriſer des Conciles douteux, & d'établir par là un moyen d'opprimer la vérité.

Quant à la quatriéme queſtion : ſi je doute que les decrets du Concile de Trente ſoient auſſi bien reçus en France & en Allemagne, qu'en Italie ou en Eſpagne ? je pourrois me rapporter au ſentiment de quelques Docteurs Eſpagnols ou Italiens, qui reprochent aux François de s'éloigner en certains points de la doctrine de ce Concile, par exemple, à l'égard de ce qui eſt eſſentiel à la validité du Mariage ; ce qui n'eſt pas ſeulement de diſcipline, mais encore de doctrine, puiſqu'il s'agit de l'eſſence d'un Sacrement. Mais ſans m'arrêter à cela, je répondrai, comme j'ai déja fait, quand toute la doctrine du Concile de Trente ſeroit reçue en France, qu'il ne s'enſuit point qu'on l'ait reçue comme venue du Concile œcuménique de Trente, puiſqu'on a ſi ſouvent mis en doute cette qualité de ce Concile.

La cinquiéme queſtion eſt d'une plus grande diſcuſſion : ſçavoir, ſi tout ce qui a été défini à Trente paſſoit déja généralement pour Catholique & de foi avant cela, lorſque *Luther* commença d'enſeigner ſa doctrine. Je crois qu'on trouvera quantité de paſſages de bons Auteurs, qui ont écrit avant le Concile de Trente, & qui ont révoqué en doute des choſes définies dans ce Concile. Les Livres des Proteſtans en ſont pleins ; & il eſt très-ſûr que depuis on n'a plus oſé parler ſi librement. C'eſt pourquoi les Livres appellés *Indices expurgatorii*, ont trouvé tant de

choſes à retrancher dans les Auteurs antérieurs. Je crois qu'un paſſage d'un habile homme, comme *Eraſme*, mérite autant de réflexion que quantité d'Ecrivains du bas ordre, qui ne font que ſe copier les uns les autres. Mais quand on accorderoit que toutes ces déciſions paſſoient déja pour véritables, ſelon la plus commune opinion, il ne s'enſuit point qu'elles paſſoient toujours pour être de foi; & il ſemble que les anathêmes du Concile de Trente ont bien changé l'état des choſes. Enfin, quand ces déciſions auroient déja été enſeignées comme de foi, par la plûpart des Docteurs, on retomberoit dans la premiére queſtion, pour ſçavoir ſi ces ſortes d'opinions communes ſont infaillibles, & peuvent paſſer pour la voix de l'Egliſe.

En écrivant ceci, je reçois l'avis que vous me donnez, Monſeigneur, d'avoir reçu le reſte de l'Ecrit de M. l'Abbé *Molanus*. Nous attendrons la grace que vous nous faites eſpérer de voir votre jugement là deſſus. Je ne doute point qu'il ne ſoit auſſi équitable que ſolide. On a fait ici de très-grands pas pour ſatisfaire à ce qu'on a jugé dû à la charité & à l'amour de la paix. On s'eſt approché des bords de la riviére de (a) Bidaſſoa, pour paſſer un jour dans l'isle de la Conférence. On a quitté exprès toutes ces maniéres qui ſentent la diſpute, & tous ces airs de ſupériorité, que chacun a coutume de donner à ſon parti; *& quidquid ab utrâque parte dici poteſt, etſi ab utrâque parte verè dici non poſſit*, cette fierté choquante, ces expreſſions de l'aſſurance où chacun eſt en effet, mais dont il eſt inutile & même déplaiſant de faire parade auprès de ceux qui n'en ont pas moins de leur part. Ces façons ſervent à attirer de l'applaudiſſement des Lecteurs entêtés, & ce ſont ces façons qui gâtent ordinairement les Colloques, où la vanité de plaire aux auditeurs & de paroître vainqueur l'emporte ſur l'amour de la paix; mais rien n'eſt plus éloigné du véritable but d'une Conférence pacifique. Il faut qu'il y ait de la différence entre des Avocats qui plaident, & entre des entremetteurs qui négocient. Les uns demeurent dans un éloignement affecté & dans des réſerves artificieuſes; & les autres font connoître, par toutes leurs démarches, que leur intention eſt ſincére & portée à faciliter la paix. Comme vous avez fait louer votre modération, Monſeigneur, en traitant les controverſes publiquement, que ne doit-on pas attendre de votre candeur, quand il s'agit de répondre à celles des perſonnes qui marquent tant de bonnes intentions? Auſſi peut-on dire que le blâme de la continuation du ſchiſme doit tomber ſur ceux qui ne font pas tout ce qu'ils peuvent pour le lever; ſur-tout dans les occaſions qui les

(a) L'Auteur fait alluſion à ce qui ſe fit dans l'Isle des Faiſans, formée par la riviére de Bidaſſoa. Le Cardinal *Mazarin* & D. *Mendez de Haro*, Plénipotentiaires des Rois de France & d'Eſpagne, y conclurent un Traité de Paix le 7. de Novembre 1659.

les doivent inviter, & qu'à peine un ſiécle a coutume d'offrir. Quand il n'y auroit que la grandeur & les lumiéres infiniment relevées de votre Monarque, ſi capable de faire réuſſir ce qu'il approuve, jointes aux diſpoſitions d'un Pape, qui ſemble avoir la pureté du zèle d'*Innocent XI.* ſans en avoir l'auſtérité, vous jugeriez bien qu'il ſeroit inexcuſable de n'en point profiter. Mais vous voyez qu'il y a encore d'autres raiſons qui donnent de l'eſpérance. Un Empereur des plus éclairés dans les affaires qui ayent jamais été, & des plus zélés pour la Foi, y contribue; un Prince Proteſtant des plus propres, par ſon mérite perſonnel & par ſon autorité, de faire réuſſir une grande affaire, y prend quelque part; des Théologiens ſéculiers & réguliers, célébres de part & d'autre, travaillent à applanir le chemin, & commencent d'entrer en matiére par l'unique ouverture que la nature des choſes y ſemble avoir laiſſée, pour ſe rapprocher ſans que chacun s'éloigne de ſes principes. Votre réputation y peut donner le plus grand poids du monde; & vous vous direz aſſez à vous-même, ſans moi, que plus on eſt capable de faire du bien, & que ce bien eſt grand, plus on eſt reſponſable des omiſſions. Toute la queſtion ſe réduit à ce point eſſentiel de votre côté: s'il ſeroit permis en conſcience aux Egliſes unies avec Rome, d'entrer en union Eccléſiaſtique avec des Egliſes ſoumiſes aux ſentimens de l'Egliſe Catholique, & prêtes à être même dans la liaiſon de la Hiérarchie Romaine; mais qui ne demeurent pas d'accord de quelques déciſions, parce qu'elles ſont portées, par des apparences très-grandes & preſque inſurmontables à leur égard, à ne point croire que l'Egliſe Catholique les ait autoriſées, & qui d'ailleurs demandent une réformation effective des abus que Rome même ne peut approuver. Je ne vois pas quel crime votre parti commettroit par cette condeſcendance. Il eſt ſûr qu'on peut entretenir l'union avec de telles gens, qui ſe trompent ſans malice. Les points ſpéculatifs, qui reſteroient en conteſtation, ne paroiſſent pas des plus importans, puiſque pluſieurs ſiécles ſe ſont paſſés ſans que les Fidéles en ayent eu une connoiſſance fort diſtincte. Il me ſemble qu'il y a des conteſtations tolérées dans la Communion Romaine, qui ſont autant, ou peut-être plus importantes que celles-là; & j'oſerois croire, que ſi l'on feignoit que les Egliſes Septentrionales fuſſent unies effectivement avec les vôtres, à ces opinions près, vous ſeriez fâché de voir rompre cette union, & que vous diſſuaderiez la rupture de tout votre pouvoir, à ceux qui la voudroient entreprendre. Voilà ſur quoi tout roule à préſent. Car de parler de rétractations, cela n'eſt pas de ſaiſon. Il faut ſuppoſer que de l'un & de l'autre côté on parle ſincérement; & puiſqu'on s'eſt épuiſé en diſputes, il eſt bon de voir une fois ce qu'il eſt poſſible de faire ſans y entrer; ſauf à les diminuer par des éclairciſſemens, par des réformations effectives des abus reconnus, & par toutes les démarches qu'on peut faire en conſcience, & par conſéquent qu'on doit faire s'il eſt poſſible, pour

faciliter

faciliter un si grand bien ; en attendant que l'Eglise, par cela même, soit mise en état de venir à une Assemblée, par laquelle Dieu mette fin au reste du mal. Mais je m'apperçois de la faute que je fais, de m'étendre sur des choses que vous voyez d'un clin d'œil, & mieux que moi. Je prie Dieu de vous conserver long-tems, pour contribuer au bien des ames, tant par vos ouvrages, que par l'estime que le plus grand, ou pour parler avec M. *Pelisson*, le plus Roi entre les Rois, a conçu de votre mérite. Je ne sçaurois mieux marquer, que par un tel souhait, le zèle avec lequel je suis, Monseigneur, votre très-humble & obeissant serviteur,

Geoffroi - Guillaume de Leibniz.

P. S. Il est peut-être inutile que je dise, que ce qu'on vous envoye, Monseigneur, peut encore être communiqué à M. *Pelisson*, dont on se promet le même ménagement.

VIII.

Autre Lettre de M. de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du 8. Avril 1692.*

MONSEIGNEUR,

Je ne veux pas tarder un moment de répondre à votre lettre (a) pleine de bonté, d'autant qu'elle m'est venue justement le lendemain du jour où je m'étois avisé d'un exemple important, qui peut servir dans l'affaire de la réunion. Vous avez toutes les raisons du monde de dire qu'on ne doit point prendre pour facile, ce qui dans le fond ne l'est point. Je vous avoue que la chose est difficile par sa nature & par les circonstances, & je ne me suis jamais figuré de la facilité dans une si grande affaire. Mais il s'agit d'établir avant toutes choses ce qui est possible ou loisible. Or tout ce qui a été fait, & dont il y a des exemples approuvés dans l'Eglise, est possible ; & il semble que le parti des Protestans est si considérable, qu'on doit faire pour eux tout ce qui se peut. Les *Calixtins* de Bohême l'étoient bien moins : ce n'étoit qu'une partie d'un Royaume. Cependant vous voyez par *la Lettre exécutoriale des Députés du Concile de Bâle*, que je joins ici, qu'en les recevant on a suspendu à leur égard un Decret

(a) Nous n'avons pû trouver cette Lettre à laquelle répond M. *de Leibniz*.

Decret notoire du Concile de Conſtance : ſçavoir, celui qui décide que l'uſage des deux eſpéces n'eſt pas commandé à tous les Fidéles. Les Calixtins ne reconnoiſſant point l'autorité du Concile de Conſtance, & n'étant point d'accord avec ce Decret, le Pape *Eugéne* & le Concile de Bâle paſſérent par deſſus cette conſidération, & n'exigérent point d'eux de s'y ſoumettre ; mais renvoyérent l'affaire à une nouvelle déciſion future de l'Egliſe. Ils mirent ſeulement cette condition, que les Calixtins réunis devoient croire ce qu'on appelle la concomitance, ou la préſence de JESUS-CHRIST tout entier ſous chacune des eſpéces, & admettre par conſéquent que la Communion ſous une eſpéce eſt entiére & valide, (pour parler ainſi) ſans être obligés de croire qu'elle eſt licite. Ces concordats entre les Députés du Concile & ceux des Etats Calixtins de la Bohéme & de la Moravie ont été ratifiés par le Concile de Bâle. Le Pape *Eugéne* en fit connoître ſa joie par une lettre écrite aux Bohémiens ; encore *Leon* X. long-tems après déclara qu'il les approuvoit, & *Ferdinand* promit de les maintenir. Cependant ce n'étoit qu'une poignée de gens : un ſeul *Ziſca* les avoit rendus conſidérables : un ſeul *Procope* les maintenoit par ſa valeur ; pas un Prince ou Etat Souverain, point d'Evêque ni d'Archevêque n'y prenoit part. Maintenant c'eſt quaſi tout le Nord qui s'oppoſe au Sud de l'Europe ; c'eſt la plus grande partie des Peuples Germaniques oppoſés aux Latins. Car l'Europe ſe peut diviſer en quatre Langues principales, la Grecque, la Latine, la Germanique & la Sclavonne. Les Grecs, les Latins & les Germains ſont trois grands partis dans l'Egliſe ; la Sclavonne eſt partagée entre les autres ; car les François, Italiens, Eſpagnols, Portugais, ſont Latins & Romains ; les Anglois, Ecoſſois, Danois, Suédois ſont Germains & Proteſtans ; les Polonois, Bohémiens & Ruſſes ou Moſcovites, ſont Sclavons ; & les Moſcovites, avec les Peuples de la même Langue, qui ont été ſoumis aux Ottomans, & une bonne partie de ceux qui reconnoiſſent la Pologne, ſuivent le rit Grec. Jugez, Monſeigneur, ſi la plus grande partie de la Langue Germanique ne mérite pas pour le moins autant de complaiſance qu'on en a eu pour les Bohémiens. Je vous ſupplie de bien conſidérer cet exemple, & de me dire votre ſentiment là-deſſus. Ne vaudroit-il pas mieux pour Rome & pour le bien général de regagner tant de nations, quand on devroit demeurer en différend ſur quelques opinions durant quelque tems ; puiſqu'il eſt vrai que ces différens ſeroient encore moins conſidérables que quelques-uns de ceux qui ſont tolérés dans l'Egliſe Romaine, tel qu'eſt, par exemple, le point de la néceſſité de l'amour de Dieu, & le point du Probabiliſme, pour ne rien dire du grand différend entre Rome & la France. Je ne déſeſpère pas cependant. Si l'affaire étoit traitée comme il faut, je crois que les Proteſtans pourroient un jour s'expliquer ſur les dogmes encore plus favorablement qu'il ne ſemble d'abord ; ſur-tout, s'ils

s'ils voyoient des marques d'un véritable zèle pour la Réforme effective des abus reconnus, particuliérement en matiére de culte. Et en effet, je ſuis perſuadé en général qu'il y a plus de difficulté dans les pratiques que dans les doctrines.

Le P. *Denis* Capucin a été Lecteur de Théologie, & maintenant il eſt Gardien à Hildesheim. Dans ſa *via pacis*, il traite de la juſtification, du mérite des œuvres & matiéres ſemblables, & allégue un grand nombre de paſſages des Auteurs de ſon parti, qui parlent d'une maniére que les Proteſtans peuvent approuver.

J'ai eu l'honneur de parler des Sciences avec M. *de la Loubere*; mais je croyois que c'étoit plutôt de Mathématique que de Philoſophie. Il eſt vrai que j'ai encore fort penſé autrefois ſur la derniére, & que je voudrois que mes opinions fuſſent rangées pour pouvoir être ſoumiſes à votre jugement. Si vous ne me ſembliez ordonner d'en toucher quelque choſe, je croirois qu'il ſeroit mal-à-propos de vous en entretenir. Car, quoique vous ſoyez profond en toutes choſes, vous ne pouvez pas donner du tems à tout dans le poſte élevé où vous êtes. Or, pour ne rien dire de la Phyſique particuliére; quoique je ſois perſuadé que naturellement tout eſt plein, & que la matiére garde ſa dimenſion, je crois néanmoins que l'idée de la matiére demande quelqu'autre choſe que l'étendue, & que c'eſt plutôt l'idée de la force qui fait celle de la ſubſtance corporelle, & qui la rend capable d'agir & de réſiſter. C'eſt pourquoi je crois qu'un parfait repos ne ſe trouve nulle part; que tout corps agit ſur tous les autres à proportion de la diſtance; qu'il n'y a point de dureté ni de fluidité parfaite; & qu'ainſi il n'y a point de premier ni de ſecond élément: qu'il n'y a point de portion de matiére ſi petite, dans laquelle il n'y ait un monde infini de créatures. Je ne doute point du ſyſtême de *Copernic*; je crois avoir démontré que la même quantité de mouvement ne ſe conſerve point, mais bien la même quantité de force. Je tiens auſſi que jamais changement ne ſe fait par ſaut: (par exemple, du mouvement au repos, ou au mouvement contraire:) & qu'il faut toujours paſſer par une infinité de degrés moyens, bien qu'ils ne ſoient pas ſenſibles; & j'ai quantité d'autres maximes ſemblables, & bien des nouvelles définitions, qui pourroient ſervir de fondement à des démonſtrations. J'ai envoyé quelque choſe à M. *Peliſſon* (ſur ſes ordres) touchant la force, parce qu'elle ſert à éclaircir la nature du corps; mais je ne ſçai ſi cela mérite que vous jettiez les yeux deſſus.

J'ajouterai un mot de M. *de Seckendorf*. Son Livre eſt long; mais cela n'eſt pas un défaut à l'égard des choſes bonnes. Cependant je l'exhortai d'abord à en donner un abrégé, ce qui ſe fera bientôt. Il y a une infinité de choſes qui n'étoient pas bien connues. Je ne ſçais ſi on ſe peut plaindre de l'ordre, car il ſuit celui des tems. On reconnoît par-tout la bonne

bonne foi & l'exactitude. Il pouvoit retrancher bien des choſes ; mais c'eſt de quoi je ne me plains jamais, ſurtout à l'égard des Livres qui ne ſont pas faits pour le plaiſir. Il y a de bons Regiſtres. Le ſtile, les expreſſions, les réflexions marquent le jugement & l'érudition de l'Auteur. Son âge avancé a fait qu'il s'eſt borné à la mort de *Luther* ; & pour aller à la formule de concorde, il auroit fallu avoir à la main les Archives de la Saxe Electorale, comme il a eu celles de la Saxe Ducale. Avec toute la grande opinion que j'ai du ſçavoir, des lumiéres & de l'honnêteté de M. *de Seckendorf*, je lui trouve quelquefois des ſentimens & des expreſſions rigides ; mais c'eſt en conſéquence du parti, & il ne faut pas trouver mauvais qu'une perſonne parle ſuivant ſa conſcience. Auſſi ſçait-on que les Saxons ſupérieurs ſont plus rigides que les Théologiens de ces Provinces de la baſſe Saxe. Pour ce qui eſt de l'Hiſtoire de la Concorde, les deux Livres contraires, l'un d'*Hoſpinien*, appellé *Concordia diſcors*, l'autre de *Hutterus*, appellé *Concordia concors*, oppoſé au premier, en rapportent beaucoup de particularités. Je m'imagine qu'il y aura des gens qui ſe chargeront de la continuation de l'Hiſtoire de M. *de Seckendorf*. Je demeure d'accord qu'il y a beaucoup de choſes dans le Livre de celui-ci, qui regardent plutôt le Cabinet que la Religion ; mais il a cru, avec raiſon, que cela ſerviroit à faire mieux connoître la conduite des Princes Proteſtans, d'autant plus que ceux qui tâchent de la décrier, prétendent que le contre-coup en doit rejaillir ſur la Religion. Puiſque Madame la Marquiſe *de Bethune* paſſe par ici, je profite de l'occaſion pour vous envoyer le Livre du Père *Denis*, & j'adreſſerai le paquet à M. *Peliſſon*.

J'ai oublié de dire ci-deſſus, que je demeure d'accord que tout ſe fait mécaniquement dans la nature ; mais je crois que les principes mêmes de la mécanique, c'eſt-à-dire, les loix de la nature, à l'égard de la force mouvante, viennent des raiſons ſupérieures & d'une cauſe immatérielle, qui fait tout de la maniére la plus parfaite ; & c'eſt à cauſe de cela, auſſi-bien que de l'infini envelopé en toutes choſes, que je ne ſuis pas du ſentiment d'un habile homme, Auteur des Entretiens *de la pluralité des Mondes* *, qui dit à ſa Marquiſe, qu'elle aura eu ſans doute une plus grande opinion de la nature, que maintenant qu'elle voit qu'il n'eſt que la boutique d'un ouvrier ; à peu près comme le Roi *Alphonſe*, qui trouva le ſyſtême du monde fort médiocre. Mais il n'en avoit pas la véritable idée, & j'ai peur que le même ne ſoit arrivé à cet Auteur, tout pénétrant qu'il eſt, qui croit à la Cartéſienne, que toute la machine de la nature ſe peut expliquer par certains reſſorts ou élémens. Mais il n'en eſt pas ainſi, & ce n'eſt pas comme dans les montres, où l'analyſe étant pouſſée juſqu'aux dents des roues, il n'y a plus rien à conſidérer. Les machines de la nature ſont machines par-tout, quelque petite partie qu'on y prenne ;

* *M. de Fontenelle.*

prenne ; ou plutôt, la moindre partie eſt un monde infini à ſon tour, & qui exprime même à ſa façon, tout ce qu'il y a dans le reſte de l'Univers. Cela paſſe notre imagination : cependant on ſçait que tout cela doit être ; & toute cette variété infiniment infinie eſt animée dans toutes ſes parties par une ſageſſe architectonique plus qu'infinie. On peut dire qu'il y a de l'Harmonie, de la Géométrie, de la Métaphyſique, & pour parler ainſi, de la Morale par-tout ; & ce qui eſt ſurprenant, à prendre les choſes dans un ſens, chaque ſubſtance agit ſpontainement, comme indépendante de toutes les autres créatures, bien que, dans un autre ſens, toutes les autres l'obligent à s'accommoder avec elle ; deſorte qu'on peut dire que toute la nature eſt pleine de miracles, mais de miracles de raiſon, & qui deviennent miracles à force d'être raiſonnables, d'une maniére qui nous étonne. Car les raiſons s'y pouſſent à un progrès infini, où notre eſprit, bien qu'il voye que cela ſe doit, ne peut ſuivre par ſa compréhenſion. Autrefois on admiroit la nature ſans y rien entendre, & on trouvoit cela beau. Derniérement on a commencé à la croire ſi aiſée, que cela eſt allé à un mépris, & juſqu'à nourrir la fainéantiſe de quelques nouveaux Philoſophes, qui s'imaginérent en ſçavoir déja aſſez. Mais le véritable tempéramment eſt d'admirer la nature avec connoiſſance, & d'y reconnoître, que plus on y avance, plus on y découvre de merveilles ; & que la grandeur & la beauté des raiſons mêmes, eſt ce qu'il y a de plus étonnant & de moins compréhenſible à la nôtre. Je ſuis allé trop loin, en voulant remplir le vuide de ce papier. J'en demande pardon, & je ſuis avec zéle & reconnoiſſance, Monſeigneur, votre très-obéïſſant ſerviteur, *Leibniz.*

IX.

Executoria Dominorum Legatorum ſuper Compactatis data Bohemis, & expedita in formâ quæ ſequitur, anno 1436.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui eſt amator pacis & veritatis, & pro unitate Chriſtiani populi preces porrexit ad Patrem. Nos *Philibertus*, Dei & Apoſtolicæ Sedis gratiâ, Epiſcopus Conſtantienſis Provinciæ Rothomagenſis ; *Joannes de Polomar*, Archidiaconus Barchinonenſis, Apoſtolici Palatii cauſarum auditor, Decretorum Doctor ; *Martinus Bernerii*, Decanus Turonenſis ; *Tilmannus*, Præpoſitus ſancti Florini de Confluentiâ, Decretorum Doctor ; *Ægidius Carlerii*, Decanus Cameracenſis ; & *Thomas Haſelbach*, Sacræ Theologiæ Profeſſor Viennenſis, ſacri

ſacri Generalis Concilii Baſilienſis ad Regnum Bohemiæ & Marchionatum Moraviæ, Legati deſtinati, autoritate ſacri Concilii recipimus & acceptamus unitatem & pacem, per dictos Regnum Bohemiæ & Marchionatum Moraviæ acceptas, factas & firmatas, ſecundùm quòd utrique parti conſtat, per literas inde confectas, cum univerſo populo Chriſtiano. Tollimus omnes ſententias cenſuræ, & plenariam abolitionem facimus. Item autoritate Dei omnipotentis & beatorum Apoſtolorum *Petri* & *Pauli*, & dicti ſacri generalis Concilii, pronunciamus veram, perpetuam, firmam, bonam & Chriſtianam pacem dictorum Regni & Marchionatûs, cum reliquo univerſo populo Chriſtiano, mandantes autoritate prædictâ, univerſis Chriſtiani orbis Principibus, & aliis Chriſti fidelibus univerſis, cujuſcumque ſtatûs, gradûs & præeminentiæ aut dignitatis exiſtant, quatenus dictis Regno & Marchionatui, bonam, firmam & Chriſtianam pacem obſervent. Neque pro cauſis diſſenſionum, pro difficultatibus aliquibus circa materias fidei, & quatuor articulorum dudum exortas & agitatas (cùm jam ſint per dicta capitula complanatæ) aut pro eo quòd communicârunt, communicant, & communicabunt ſub utrâque ſpecie, juxta formam dictorum capitulorum, eos invadere, offendere, infamare, aut injuriari præſumant. Sed ipſos Bohemos & Moravos tanquam fratres, bonos & Catholicos Eccleſiæ orthodoxæ filios, reverentes & obedientes eidem habeant, & firmâ dilectione contractent: hoc declarato expreſsè, quòd ſi aliquis contrà faceret, non intelligatur pax ipſa violata, ſed debeat fieri de illo emenda condigna. Cùmque (prout in dictis capitulis continetur) circa materiam Communionis ſub utrâque ſpecie, ſit hoc modo concordatum, quòd dictis Bohemis & Moravis ſuſcipientibus Eccleſiaſticam unitatem & pacem, realiter & cum effectu, & in omnibus aliis quàm in uſu Communionis utriuſque ſpeciei, fidei & ritui univerſalis Eccleſiæ conformibus, *illi & illæ, qui talem uſum habent*, communicabunt ſub duplici ſpecie, *cum autoritate Domini noſtri Jeſu Chriſti & Eccleſiæ veræ ſponſæ ejus. Et articulus ille in ſacro Concilio diſcutietur ad plenum quoad materiam de præcepto, & videbitur, quid circa illum articulum pro veritate Catholicâ ſit tenendum & agendum, pro utilitate & ſalute populi Chriſtiani.* Et omnibus maturè & digeſtè pertractatis, nihilominùs ſi in deſiderio habendi dictam Communionem ſub duplici ſpecie perſeveraverint, hoc eorum Ambaſiatoribus indicantibus, ſacrum Concilium Sacerdotibus dictorum Regni & Marchionatûs, communicandi ſub utrâque ſpecie populum, eas videlicet perſonas, quæ in annis diſcretionis reverenter & devotè poſtulaverint, facultatem pro eorum utilitate & ſalute, *in Domino largietur.* Hoc ſemper obſervato, quòd Sacerdotes ſic communicantibus ſemper dicant, *quòd ipſi debent firmiter credere, quòd non ſub ſpecie panis caro tantùm, nec ſub ſpecie vini ſanguis tantùm, ſed ſub qualibet ſpecie eſt integer & totus Chriſtus.* Et juxta dictorum compactatorum formam, dictis Bohemis & Moravis, ſuſcipientibus Eccleſiaſticam unitatem & pacem realiter

liter & cum effectu, & in omnibus aliis, quàm in usu Communionis utriusque speciei, fidei & ritui universalis Ecclesiæ conformibus, illi & illæ, qui talem usum habent, valeant communicare sub duplici specie, cum autoritate Domini nostri Jesu Christi & Ecclesiæ, veræ sponsæ ejus. Hoc expressè declarato, quòd per verbum *fidei*, supra & infra positum, intelligunt & intelligi volunt veritatem primam, & omnes alias credendas veritates, secundùm quòd manifestantur in Scripturis sacris, & doctrinâ Ecclesiæ sanè intellectis. Item, cùm dicitur *de ritibus universalis Ecclesiæ*, intelligunt & intelligi volunt, non de ritibus specialibus, de quibus in diversis Provinciis diversa servantur, sed de ritibus, qui communiter & generaliter circa divina servantur. Et quòd postquàm in nomine Regni & Marchionatûs in universitate hoc suscipietur, *si aliqui in divinis celebrandis non statim suscipiant ritus, qui generaliter observantur*, propterea non fiat impedimentum pacis, nec unitatis.

Idcircò Reverendis in Christo Patribus, Archiepiscopo Pragensi, & Olomucensi & Luthomislensi Episcopis, qui sunt vel qui pro tempore erunt, universis & singulis Ecclesiarum Prælatis curam habentibus animarum, in virtute sanctæ obedientiæ districtè præcipiendo mandamus, quatenus illis personis, *quæ usum habent communicandi sub duplici specie*, juxta formam in *dicto capitulo* contentam, sacrum Eucharistiæ Sacramentum *sub duplici specie*, requisiti, prout ad unumquemque pertinet aut pertinebit *in futurum ministrent*, & pro necessitate plebis, ut non negligatur, faciant ministrari, & his nullatenus resistere aut contra ire præsumant. Scholares quoque, qui communicaverunt, & deinceps juxta dictorum capitulorum formam communicare volent, & etiam cùm promoti fuerint, & ad eos ex officio pertinebit, aliis ministrare sub duplici specie, propterea à promotione ad sacros Ordines non prohibeant, sed si aliud canonicum non obsistat, eos ritè promoveant eorum Episcopi. Quod si quisquam contra hoc facere præsumpserit, per ejus superiorem debitè puniatur, ut, pœnâ docente, cognoscat quàm grave sit, autoritatem *sacri Concilii generalis habere contemptam*. Universis quoque & singulis cujuscumque Statûs præeminentiæ aut conditionis existant, præsentium tenore districtè præcipiendo mandamus, quatenus dictis Bohemis & Moravis servantibus Ecclesiasticam unitatem, & utentibus Communione sub duplici specie, *modo & formâ prædictis*, nemo audeat improperare, aut eorum famæ vel honori detrahere. Item, quòd Ambasiatores dicti Regni & Marchionatûs, ad sacrum Concilium, Deo propitio, feliciter dirigendi, & omnes qui de eodem Regno vel Marchionatu dictum sacrum Concilium adire voluerint, securè poterunt *ordinato & honesto modo* proponere, quicquid difficultatis occurrat, circa materias fidei, Sacramentorum, vel rituum Ecclesiæ, vel etiam pro reformatione Ecclesiæ in capite & in membris; & *Spiritu sancto dirigente*, fiet secundùm quod justè & rationabiliter ad Dei gloriam & Ecclesiastici statûs debitam honestatem fuerit faciendum.

dum. Item, recognoſcimus in geſtis apud Pragam in ſchedulâ, quæ incipit. Hæc ſunt reſponſa: actum per Reverendum in Chriſto Patrem Dominum *Philibertum*, &c. Hanc reſponſionem ſcriptam, &c. Primò dixerunt, &c. quòd non eſt intentionis *ſacri Concilii* permittere Communionem ſub duplici ſpecie, permiſſione tolerantiæ, vel ſicut Judæis permiſſus fuit libellus repudii. Quia cùm ſacrum Concilium viſcera maternæ pietatis exhibere dictis Bohemis & Moravis intendat, non eſt intentionis Concilii, permittere tali permiſſione, quæ peccatum non excludat; ſed taliter elargitur, quòd *autoritate Domini noſtri Jeſu Chriſti & Eccleſiæ veræ ſponſæ ſuæ ſit licita*, & dignè ſumentibus utilis & ſalutaris. Quoniam ita concordati ſumus cum Gubernatore, Baronibus & aliis, quod per illas formas in hâc & in aliâ literâ conceptas & ſcriptas dicta Compactata ad executionem deducantur, & in illis formis ambæ partes reſedimus. Item, in literis ab utrâque parte ad invicem apponantur in teſtimonium ad partium petitionem ſigilla Sereniſſimi Domini Imperatoris, & Illuſtriſſimi Domini Ducis Auſtriæ *Alberti*. Ambaſiatoribus Regni Bohemiæ ad ſacrum Concilium deſtinandis, dabimus ſalvum conductum eo modo, quo dedimus Dominis *Matthiæ*, *Procopio* & *Martino*. Dabimus Bullam ſacri Concilii, in quâ inſerentur Compactata & confirmabuntur. Item, aliam Bullam in quâ inſeretur litera pro executione Compactatorum, per nos factâ cum ratificatione. Quando datæ fuerint nobis literæ Regni & facta fuerit obedientia, nos dabimus literam, per quam promittemus, quòd quàm citò commodè poterimus, procurabimus habere à ſacro Concilio, dictas duas Bullas; & hæc litera erit munita ſigillis Regni, & Sereniſſimi Domini Imperatoris & Illuſtriſſimi Domini Ducis in teſtimonium. Simili modo petimus ſalvum conductum, ſi nos vel aliqui ex nobis, velint tranſire ad Regnum: in quorum fidem & teſtimonium, nos *Philibertus* Epiſcopus Conſtantienſis præfatus, *Joannes de Polomar* Auditor, & *Tilmannus* præpoſitus ſancti Florini, vice & nomine omnium aliorum collegarum noſtrorum, in abſentiâ ſuorum ſigillorum, præſentes has literas dedimus, ſigillorum noſtrorum munimine roboratas. In alio autem codice ſic habetur. In quorum omnium & ſingulorum fidem & teſtimonium has noſtras literas ſigillis noſtris fecimus communiri. Et ad majorem evidentiam, robur & firmitatem, ſigilla Sereniſſimi Domini *Sigiſmundi* Romanorum Imperatoris, & Illuſtriſſimi Principis Domini *Alberti* Ducis Auſtriæ & Marchionis Moraviæ, ad inſtantes preces noſtras ſunt præſentibus appenſa. Datum Iglaviæ Olomucenſis Diœceſis die quintâ menſis Julii, anno Domini 1436.

X.

X.

ANNOTATIONES D. LEIBNITII.

HÆc *Compactata* fuêre approbata à Concilio Basileensi & ab ipso Pontifice *Eugenio* IV.

Inprimis memorabile est *quæstionem de præcepto* (utrum scilicet utriusque speciei usus omnibus Christianis præceptus sit) relictam in his Concordatis indecisam, & ad futuram Concilii definitionem fuisse remissam; tametsi constaret quid jam pronuntiasset Synodus Constantiensis; quoniam scilicet ejus autoritatem Bohemi non agnoscebant.

Unde intelligitur posse Pontificem Maximum hodie eodem jure uti, & sepositis apud Protestantes Tridentinis decretis, conciliare eos cum reliquis Ecclesiis, & controversias quasdam superfuturas, non obstantibus Tridentinæ Synodi definitionibus vel anathematismis, ad futuri Concilii œcumenici irrefragabilia statuta remittere; eaque videtur unica superesse schismatis sine vi ac multâ sanguinis effusione tollendi via.

Et quòd uni regno eique non integro, sacræ pacis amore, & servandarum animarum gratiâ olim concessum est, multò gravioribus causis videntur impetrare debere Protestantes, tot regna, magnamque Europæ partem complexi & totum prope Septentrionem Meridionaliori tractui Europæ, gentesque pleraque Germanicas Latinis opponentes. Ut adeò sine ipsis aliquid de totâ Ecclesiâ velle statuere, neque æquum satis, neque admodum efficax futurum videatur, & consultiùs futurum sit ejusdem, quem paulò ante nominavimus, *Eugenii* IV. tractandæ pacis rationem imitari, qui Græcos licet toties in Occidente damnatos & calamitatibus fractos, ac prope modum supplices, non superbè rejecit, aut alienis decretis parere jussit, sed in ipsum Concilium Florentinum sententiam dicturos admisit.

XI.

Lettre de M. l'Evêque de Meaux, à M. Peliſſon, *du 7. May 1692.*

J'Ai vû, Monſieur, la Piéce que vous envoye M. *de Leibniz* ſur les Calixtins. Il n'y paroît autre choſe qu'une ſainte œconomie du Concile & de ſes Légats, pour les attirer à cette ſainte Aſſemblée. La diſcuſſion qu'on leur offre dans le Concile de Bâle, n'eſt pas une diſcuſſion entre les Juges, comme ſi la choſe étoit encore en ſuſpens après le jugement de Conſtance; mais une diſcuſſion amiable entre les contrediſans pour les inſtruire. Cela n'eſt rien moins qu'une ſuſpenſion du Concile de Conſtance. Les Calixtins cependant s'obligeoient à conſulter le Concile: ils y venoient pour y être enſeignés; on eſpéroit qu'en y comparoiſſant, la majeſté, la charité, l'autorité du Concile qu'ils reconnoiſſoient, achéveroient leur converſion: finalement la queſtion qu'on remettoit au Concile y fut terminée par une déciſion conforme en tout point à celle du Concile de Conſtance. Si cette affaire eut peu de ſuccès, ce ne fut pas la faute du Concile, qui pouſſa la condeſcendance juſqu'au dernier point où l'on pouvoit aller, ſans bleſſer la foi & l'autorité des jugemens de l'Egliſe. Voilà ce qu'il eſt aiſé de juſtifier par piéces. Si vous ſçavez quelque choſe de particulier ſur ce fait, vous m'obligerez de m'en faire part avant que j'envoye ma Réponſe. Il faut auſſi bien obſerver que les Calixtins ne demandoient pas de prendre ſéance dans le Concile; mais qu'eux & leurs Prêtres reconnoiſſoient celui de Bâle, qui n'étoit compoſé que de Catholiques. Voilà, Monſieur, la ſubſtance de ma Réponſe, que je vous envoyerai enrichie de vos avis, ſi vous en avez quelques-uns à me donner. Si vous croyez même qu'il preſſe de faire quelque réponſe, vous pouvez faire paſſer cette Lettre à M. *de Leibniz*. Il verra du moins qu'on fait attention à ſes remarques. Celle qu'il fait ſur le Concile de Florence, où les Grecs ſont admis à décider la queſtion avec les Latins dans la ſeſſion publique, ſeroit quelque choſe, ſi ce n'étoit qu'avant que de les y admettre, on étoit convenu de tout avec eux dans les diſputes & congrégations tenues entre les Prélats. Tout cela eſt expliqué dans mes Réflexions ſur l'Ecrit de M. l'Abbé *Molanus*. Si ma Réponſe eſt tardive, il le faut attribuer aux occupations d'un Diocèſe; & ſi elle eſt un peu longue, c'eſt qu'il a fallu travailler, non pas ſeulement à montrer les difficultés, mais à propoſer de notre côté les expédiens. S'il vous en

vient d'autres que ceux que je propoſe, je profiterai de vos lumiéres; mon eſprit, comme le vôtre, étant de pouſſer la condeſcendance juſqu'à ſes derniéres limites, autant qu'il dépend de nous.

Quand vous aurez reçu le Livre du Capucin, intitulé, *Via pacis*, que M. *de Leibniz* veut bien vous envoyer pour moi, je vous prie de m'en donner avis.

La piéce de M. *de Leibniz* eſt en ſubſtance dans *Raynaldus*, &, ſi je m'en ſouviens bien, dans les Conciles du Père *Labbe*. Mais je ne l'avois pas vûe ſi entiére qu'il vous l'envoye; & il ſeroit curieux pour l'Hiſtoire de ſçavoir d'où elle eſt priſe; (a) du reſte elle eſt conforme à tout ce qu'on a déja. Elle pourroit être auſſi dans *Coclæus*, que je n'ai point ici. J'attends, Monſieur, une réponſe. Vous ne parlez point ſi vous ſerez du voyage. J'aurois bien de la joie de vous embraſſer à Chantilly, où je me rendrai, s'il plaît à Dieu.

J. Benigne, Evêque de Meaux.

(a) Elle eſt tirée de *Goldaſt. de offic. Elector. Bohem.* p. 173.

XII.

Extrait d'une Lettre de M. de Leibniz *à M.* Peliſſon, *du* 3. *Juillet* 1692.

NOus avons appris que les réflexions de M. l'Evêque de Meaux ſont achevées, & nous eſpérons, Monſieur, que vous nous communiquerez vos propres penſées ſur le même ſujet, & que vous nous direz ſur-tout votre ſentiment ſur la condeſcendance du Concile de Bâle envers les Calixtins, qui lui a fait ſuſpendre à leur égard les décrets du Concile de Conſtance contre ceux qui ſoutenoient que les deux eſpéces étoient *ex præcepto*; ce qui paroît être *in terminis*, le cas que nous traitons, & non une ſimple conceſſion de l'uſage des deux eſpéces, ſur laquelle il n'y peut avoir de difficulté.

Nous nous attendons qu'on viendra à l'eſſentiel de la queſtion, ſçavoir, ſi ceux qui ſont prêts à ſe ſoumettre à la déciſion de l'Egliſe, mais qui ont des raiſons de ne pas reconnoître un certain Concile pour légitime, ſont véritablement hérétiques; & ſi une telle queſtion n'étant que de fait, les choſes ne ſont pas à leur égard *in foro poli*, & lorſqu'il s'agit de l'affaire de l'Egliſe & du ſalut, comme ſi la déciſion n'avoit pas été faite; puiſqu'ils ne ſont pas opiniâtres. La condeſcendance du Concile de Bâle ſemble appuyée ſur ce fondement.

XIII.

XIII.

Autre extrait d'une Lettre du même & de même datte, à Madame de Brinon.

JE voudrois dans les matiéres importantes un raiſonnement tout ſec, ſans agrément, ſans beautés, ſemblable à celui dont les gens qui tiennent des livres de compte, ou les arpenteurs ſe ſervent à l'égard des nombres & des lignes. Tout eſt admirable dans M. de Meaux & M. *Peliſſon*: la beauté & la force de leurs expreſſions, auſſi-bien que leurs penſées, me charment juſqu'à me lier l'entendement. Mais quand je me mets à examiner leurs raiſons en Logicien & en calculateur, elles s'évanouiſſent de mes mains; & quoiqu'elles paroiſſent ſolides, je trouve alors qu'elles ne concluent pas tout-à-fait tout ce qu'on en veut tirer. Plût à Dieu qu'ils puſſent ſe diſpenſer d'épouſer tous les ſentimens de parti! On a ſouvent décidé des queſtions non néceſſaires. Si ces déciſions ſe pouvoient ſauver par des interprétations modérées, tout iroit bien. On ne pourra du moins, ce ſemble, guérir les défiances des Proteſtans que par la ſuſpenſion de certaines déciſions. Mais la queſtion eſt, ſi l'Egliſe en pourra venir là ſans faire tort à ſes droits. J'ai trouvé un exemple formel, où l'Egliſe l'a pratiqué; ſur quoi nous attendons le ſentiment de M. de Meaux & de M. *Peliſſon*, & ſur tout le reſte de l'Ecrit de M. *Molanus*.

Nous eſpérons que tant nos écrits que les cenſures, ſeront ménagées & tenues ſecrettes, hors à des perſonnes néceſſaires. Publier ces choſes ſans ſujet, c'eſt en empêcher l'effet. C'eſt pourquoi Madame la Ducheſſe a été ſurpriſe de voir par la lettre de Madame ſa ſœur (l'Abbeſſe de Maubuiſſon) qu'on penſoit à l'imprimer. Peut-être y a-t-il du mal-entendu (a). En tout cas, je vous ſupplie, Madame, de faire connoître l'importance du ſecret, afin que ni l'Evêque de Neuſtadt ni M. *Molanus* n'ayent ſujet de ſe plaindre de moi.

(a) M. de Meaux ayant promis de traduire en François ſes Réflexions compoſées en Latin pour les Théologiens d'Hanovre, comme il fit en effet pour Madame la Ducheſſe d'Hanovre, cela fit croire que c'étoit pour les imprimer, ce qu'il n'avoit pas deſſein de faire, & ce qu'il ne fit pas non plus.

XIV.

Lettre de M. de Leibniz *à M. de Meaux, du* 13. *Juillet* 1692.

MONSEIGNEUR,

Je ſuis bien aiſe que le livre du R. P. *Denis*, Gardien des Capucins de Hildesheim, ne vous ait point déplû. Ce Père eſt de mes amis, & il étoit autrefois à Hanovre dans l'hoſpice que les Capucins avoient ici du tems de feu Monſeigneur le Duc *Jean-Frederic*. Il ſe contente de faire voir que les bons ſentimens ont été en vogue depuis long tems dans ſon parti, ſans en tirer aucune fâcheuſe conſéquence contre la Réforme; comme il ſemble que vous faites, Monſeigneur, dans la lettre que vous me faites l'honneur de m'écrire. Les Proteſtans raiſonnables, bien loin de ſe fâcher d'un tel ouvrage, en ſont réjouïs, & rien ne leur ſçauroit être plus agréable que de voir que les ſentimens qu'ils jugent les meilleurs ſoient approuvés juſques dans l'Egliſe Romaine. Ils ont déja rempli des volumes de ce qu'ils appellent catalogues des témoins de la vérité; & ils n'appréhendent point qu'on en infére l'inutilité de la Réforme. Au contraire, rien ne ſert davantage à leur juſtification que les ſuffrages de tant de bons Auteurs, qui ont approuvé les ſentimens qu'ils ont travaillé à faire revivre, lorſqu'ils étoient comme étouffés ſous les épines d'une infinité de bagatelles, qui détournoient l'eſprit des fidéles de la ſolide vertu & de la véritable Théologie. *Eraſme* & tant d'autres excellens hommes, qui n'aimoient point *Luther*, ont reconnu la néceſſité qu'il y avoit de ramener les gens à la doctrine de *S. Paul*; & ce n'étoit pas là matiére, mais la forme qui leur déplaiſoit dans *Luther*. Aujourd'hui que la bonne doctrine ſur la juſtification eſt rétablie dans l'Egliſe Romaine, le malheur a voulu que d'autres abus ſe ſont aggrandis, & que par les confraternités & ſemblables pratiques, qui ne ſont pas trop approuvées à Rome même, mais qui n'ont que trop de cours dans l'uſage public, le peuple fut détourné de cette adoration en eſprit & en vérité, qui fait l'eſſence de la Religion. Plût à Dieu que tous les Diocèſes reſſemblaſſent à ce que j'entens dire du votre, & de quelques autres gouvernés par de grands & ſaints Evêques. Mais les Proteſtans ſeroient fort mal-aviſés, s'ils ſe laiſſoient donner le change là deſſus. C'eſt cela même qui les doit encourager à preſſer davantage la continuation de ces fruits des travaux com-

communs des perſonnes bien intentionnées; & vous, Monſeigneur, avec vos ſemblables, (dont il ſeroit à ſouhaiter qu'il y en eût beaucoup à préſent, & qu'il y eût ſûreté d'en trouver toujours beaucoup dans le tems à venir) vous vous devez joindre avec eux en cela, ſans entrer dans la diſpute ſur la pointille, ſçavoir, à qui on en eſt redevable, ſi les Proteſtans y ont contribué, ou ſi on ſçavoit déja ces choſes avant eux. Ces queſtions ſont bonnes pour ceux qui cherchent plutôt leur honneur que celui de Dieu, & qui font entrer par-tout l'eſprit de ſecte, ou, ce qui eſt la même choſe, de l'autorité & gloire humaine.

Je ſuis ravi d'apprendre que vos réflexions ſur l'Ecrit de M. l'Abbé de Lokkum ſont achevées. Nous vous ſupplions d'y joindre votre ſentiment ſur l'exemple du Pape *Eugène* & du Concile de Bâle, qui jugérent que les décrets du Concile de Conſtance ne les devoient point empêcher de recevoir à la Communion de l'Egliſe les Calixtins de Bohême, qui ne pouvoient pas acquieſcer à ces décrets ſur la queſtion du précepte des deux eſpéces. Cet exemple m'étant venu heureuſement dans l'eſprit, je m'étois propoſé de vous l'envoyer; parce que c'eſt notre cas *in terminis*; & je croyois qu'il pourroit diminuer la répugnance que vous pourriez avoir contre la ſuſpenſion des décrets d'un Concile, où les Proteſtans trouvent encore plus à dire que les Calixtins contre celui de Conſtance. Mais nous nous aſſurons ſur-tout que vous aurez la bonté de ménager ces écrits là, afin qu'ils ne paſſent point en d'autres mains. C'eſt la priére que je vous ai faite d'abord, & vous y aviez acquieſcé. Il ne s'agit pas ici de diſputer & de faire des livres, mais d'apprendre les ſentimens, & ce que chacun juge pouvoir faire de part & d'autre. En uſer autrement, ce ſeroit gâter la choſe, au lieu de l'avancer. Madame la Ducheſſe de Zell a lû particuliérement votre Hiſtoire des Variations. Je n'ai pas encore eu l'honneur de la voir depuis qu'elle m'a renvoyé cet ouvrage; mais je ſçai déja qu'elle eſtime beaucoup tout ce qui vient de votre part.

Vous avez, ſans doute, la plus grande raiſon du monde d'avoir du penchant pour cette Philoſophie, qui explique mécaniquement tout ce qui ſe fait dans la nature corporelle; & je ne crois pas qu'il y ait rien où je m'éloigne beaucoup de vos ſentimens. Bien ſouvent je trouve qu'on a raiſon de tous côtés, quand on s'entend; & je n'aime pas tant à réfuter & à détruire, qu'à découvrir quelque choſe & à bâtir ſur les fondemens déja poſés. Néanmoins s'il y avoit quelque choſe en particulier que vous n'approuviez pas, je m'en défierois aſſurément, & j'implorerois le ſecours de vos lumiéres, qui ont autant de pénétration que d'étendue. Un ſeul mot de votre part peut donner autant d'ouvertures que les grands diſcours de quelqu'autre. Je ſuis entiérement, Monſeigneur, votre très-humble & très obéiſſant ſerviteur, *Leibniz.*

XV.

Réponſe de M. l'Evêque de Meaux à la Lettre précédente, du 27. Juillet 1692.

MONSIEUR,

Après vous avoir marqué la réception de votre Lettre du 13. je commencerai par vous dire qu'on n'a pas ſeulement ſongé à imprimer ni l'écrit de M. l'Abbé *Molanus*, ni mes Réflexions. Tout cela n'a paſſé, ni ne paſſera en d'autres mains, qu'en celles que vous avez choiſies vous-même pour nous ſervir de canal, qui ſont celles de Madame *de Brinon*. Tout a été communiqué, ſelon le projet, à M. *Peliſſon* ſeul, & Madame *de Brinon* m'écrit, qu'on vous a bien mandé que je traduiſois les Ecrits Latins pour les deux Princeſſes, mais non pas qu'on eût parlé d'impreſſion. Nous regardons ces Ecrits de même œil que vous, non pas comme des piéces qui doivent paroître, mais comme une recherche particuliére de ce qu'on peut faire de part & d'autre, & juſqu'où il eſt permis de ſe relâcher ſans bleſſer en aucune ſorte les droits de l'Egliſe, & les fondemens ſur leſquels ſe repoſe la foi des peuples. Je traiterai cette matiére avec toute la ſimplicité poſſible, & j'examinerai en particulier ce que vous avez propoſé des Conciles de Conſtance & de Bâle, avec toute l'attention que vous ſouhaitez, ſans me fonder ſur aucune autre choſe que ſur les actes. On achéve de décrire mes Réflexions. Si vous prenez la peine de conſidérer tout ce qui a retardé cet Ouvrage, j'eſpére que vous me pardonnerez le délai.

Ce que j'ai remarqué, Monſieur, ſur l'Ecrit du Père *Denis*, eſt bien éloigné de la pointille de ſçavoir à qui eſt dû l'honneur des éclairciſſemens qu'on a apportés à la matiére de la juſtification; mais voici uniquement où cela va : ſi la doctrine qui a donné le ſujet, premiérement aux reproches, & enſuite à la rupture de *Luther*, a toujours été enſeignée d'une maniére orthodoxe dans l'Egliſe Romaine, & ſi l'on ne peut montrer qu'elle y ait dérogé par aucun acte, donc tout ce qu'on a dit & fait pour la rendre odieuſe au peuple, venoit d'une mauvaiſe volonté, & tendoit au ſchiſme. Les Confrairies que vous alléguez, premiérement n'ont rien qui ſoit contraire à la véritable doctrine de la juſtification; & d'ailleurs il eſt inutile de les alléguer comme une matiére de rupture, puiſqu'après tout perſonne n'eſt obligé d'en être. Au reſte, avec le principe que vous poſez,

poſez, que dans les ſiécles paſſés on a fait beaucoup de déciſions inutiles, on iroit loin; & vous voyez qu'en venant à la queſtion : quand eſt-ce qu'on a commencé à faire de ces déciſions ? il n'y a rien qu'on ne faſſe repaſſer par l'étamine; de ſorte qu'avec cette ouverture, on ne trouvera point de déciſion dont on ne puiſſe éluder l'autorité, & qu'il ne reſtera plus de l'infaillibilité de l'Egliſe que le nom. Ainſi ceux, qui, comme vous, Monſieur, font profeſſion de la croire & de ſe ſoumettre à ſes Conciles, doivent croire très-certainement que le même eſprit qui l'empêche de diminuer la foi, l'empêche auſſi d'y rien ajouter; ce qui fait qu'il n'y a non plus de déciſions inutiles que de fauſſes. Je ne répons rien ſur ce que vous voulez bien penſer de mon Diocèſe. C'eſt autre choſe de corriger les abus autant qu'on le peut, & autre choſe d'apporter du changement à la doctrine conſtamment & unanimement reçue. Les gens de bien qui aiment la paix auroient pû ſe joindre à vos Réformateurs, s'ils s'en étoient tenus au premier; mais le ſecond étoit trop incompatible avec la foi des promeſſes faites à l'Egliſe; & s'y joindre, c'étoit rendre tout indécis, comme l'expérience ne l'a que trop fait connoître. Il faut donc chercher une réunion qui laiſſe en ſon entier ce grand principe de l'infaillibilité de l'Egliſe dont vous convenez; & l'Ecrit de M. l'Abbé *Molanus* donne un grand jour à ce deſſein. Vous y contribuez beaucoup par vos lumiéres, & j'eſpére que dans la ſuite vous ferez encore plus.

Il n'eſt encore rien venu à moi de votre Philoſophie. Je vous rens mille graces de toutes vos bontés, & je finis en vous aſſurant de l'eſtime avec laquelle je ſuis, Monſieur, votre très-humble ſerviteur,

† *J. Benigne*, Evêque de Meaux.

XVI.

Lettre de M. l'Evêque de Meaux, à M. de Leibniz, *du* 28. *Août* 1692.

MONSIEUR,

J'accompagne encore de cette Lettre la verſion que je vous envoye de l'Ecrit de M. l'Abbé *Molanus* & du mien. Ce qui m'a déterminé à la faire, c'eſt le déſir que j'ai eu que Madame la Ducheſſe d'Hanovre pût entrer dans nos projets. Je demande pardon à M. l'Abbé *Molanus* de la liberté que j'ai priſe d'abréger un peu ſon Ecrit. Pour mes Réflexions, il m'a été d'autant plus libre de leur donner un tour plus court, que par là

là loin de rien ôter du fond des choſes, il me paroît au contraire que j'ai rendu mon deſſein plus clair.

Je me ſuis cru obligé, dans l'écrit Latin, de ſuivre une méthode ſcholaſtique, & de répondre pied à pied à tout l'Ecrit de M. l'Abbe, pour y remarquer ce qui m'y paroiſſoit praticable ou impraticable. Il a fallu, après cela, en venir à dire mon ſentiment; mais tout cela eſt tourné plus court dans l'écrit François; & j'eſpére que ceux qui auront lû le Latin, ne perdront pas tout-à-fait leur tems à y jetter l'œil.

Voilà, Monſieur, ce que j'ai pû faire pour entrer dans les deſſeins d'union; mais je ne puis vous diſſimuler qu'un des plus grands obſtacles que j'y vois, eſt dans l'idée qui paroît dans pluſieurs Proteſtans, ſous le beau prétexte de la ſimplicité de la doctrine Chrétienne, d'en vouloir retrancher tous les myſtéres, qu'ils nomment ſubtils, abſtraits & métaphyſiques, & de réduire la Religion à des vérités populaires. Vous voyez où nous ménent ces idées; & j'ai deux choſes à y oppoſer du côté du fond: la premiére, que l'Evangile eſt viſiblement rempli de ces hauteurs, & que la ſimplicité de la doctrine Chrétienne ne conſiſte pas à les rejetter ou à les affoiblir, mais ſeulement à ſe renfermer préciſement dans ce qui en eſt révélé, ſans vouloir aller plus avant, & auſſi ſans demeurer en arriére: la ſeconde, que la véritable ſimplicité de la doctrine Chrétienne conſiſte principalement & eſſentiellement à toujours ſe déterminer en ce qui regarde la Foi, par ce fait certain: hier on croyoit ainſi, donc encore aujourd'hui il faut croire de même.

Si l'on parcourt toutes les queſtions qui ſe ſont élevées dans l'Egliſe, on verra qu'on les y a toujours décidées par cet endroit là: non qu'on ne ſoit quelquefois entré dans la diſcuſſion pour une plus pleine déclaration de la vérité, & une plus entiére conviction de l'erreur; mais enfin, on trouvera toujours que la raiſon eſſentielle de la déciſion a été: on croyoit ainſi quand vous êtes venus, donc à préſent vous croirez de même, ou vous demeurerez ſéparés de la tige de la ſociété Chrétienne. C'eſt ce qui réduit les déciſions à la choſe du monde la plus ſimple; c'eſt-à-dire, au fait conſtant & notoire de l'innovation, par rapport à l'état où l'on avoit trouvé les choſes en innovant.

C'eſt ce qui fait que l'Egliſe n'a jamais été embarraſſée à réſoudre les plus hautes queſtions; par exemple, celles de la Trinité, de la Grace, & ainſi du reſte; parce que lorſqu'on a commencé à les émouvoir, elle en trouvoit la déciſion déja conſtante dans la foi, dans les priéres, dans le culte, dans la pratique unanime de toute l'Egliſe. Cette méthode ſubſiſte encore dans l'Egliſe Catholique; c'eſt donc elle qui eſt demeurée en poſſeſſion de la véritable ſimplicité chrétienne. Ceux qui n'y peuvent entrer ſont bien loin du Royaume de Dieu, & doivent craindre d'en venir enfin à la fauſſe ſimplicité, qui voudroit qu'on laiſſât la foi des hauts myſtéres à la liberté d'un chacun.

Au

Au reſte les Luthériens, quoiqu'ils ſe vantent d'avoir ramené les dogmes des Chrétiens à la ſimplicité primitive de l'Evangile, s'en ſont viſiblement éloignés; & c'eſt de là que ſont venus leurs rafinemens ſur l'ubiquité, ſur la néceſſité des bonnes œuvres, ſur la diſtinction de la juſtification d'avec la ſanctification, & ſur les autres articles où nous avons vû que tout conſiſte en pointille, & qu'ils en ſont revenus à nos expreſſions & à nos ſentimens, lorſqu'ils ont voulu parler naturellement.

Je prends, Monſieur, la liberté de vous dire ces choſes en général, comme à un homme que ſon bon eſprit fera aiſément entrer dans le détail néceſſaire; & je finirai cette Lettre, en vous avançant deux faits conſtans: le premier, qu'on ne trouvera dans l'Egliſe Catholique aucun exemple où une déciſion ait été faite autrement qu'en maintenant le dogme déja établi: le ſecond, qu'on n'en trouvera non plus aucun où une déciſion déja faite ait jamais été affoiblie par la poſtérité.

Il ne me reſte qu'à vous ſupplier de vouloir bien avertir vos grandes Princeſſes, ſi elles jettent les yeux ſur mes Réflexions, qu'il faudra qu'elles ſe réſolvent à me pardonner la ſéchereſſe à laquelle il a fallu me réduire, dans cette maniére de traiter les choſes. Vous en ſçavez les raiſons; & ſans perdre le tems à m'en excuſer, je vous dirai ſeulement toute l'eſtime avec laquelle je ſuis, Monſieur, votre très-humble ſerviteur,

† *J. Benigne*, Evêque de Meaux.

XVII.

Réponſe de M. de Leibniz *à la Lettre précédente de M. l'Evêque de Meaux, du 4. Octobre* 1692.

MONSEIGNEUR,

J'ai eu enfin le bonheur de recevoir, des mains de M. le Comte *Balai*, vos Réflexions importantes ſur l'Ecrit de M. l'Abbé *Molanus*, avec ce que vous m'avez fait la grace de m'écrire en particulier. Ce n'eſt que depuis quelques jours que nous avons reçu tout cela, que je donnai d'abord à M. *Molanus*, & nous le parcourumes enſemble ſur le champ avec cette avidité que l'Auteur, la matiére & notre attente avoient fait naître. Cependant nous reconnumes fort bien que des méditations auſſi profondes & auſſi ſolides que les vôtres, doivent être lûes & relûes avec beaucoup d'atten-

d'attention ; c'eſt à quoi nous ne manquerons pas auſſi. Madame la Ducheſſe aura encore cette ſatisfaction ; & Monſeigneur le Duc lui-même en voudra être informé. C'eſt déja beaucoup qu'il paroît que vous approuvez aſſez la conciliation de tant d'articles importans, & M. *Molanus* en eſt ravi. Nous ne doutons point que votre deſſein ne ſoit de donner encore des ouvertures convenables, ſur-tout à l'égard des points où les conciliations n'ont point de lieu, & dont nous ne ſçaurions encore nous perſuader qu'ils ayent été décidés par l'Egliſe Catholique. Nous tâcherons d'apprendre ces ouvertures en méditant votre Ecrit ; & s'il en eſt beſoin, j'eſpére que vous nous permettrez de demander des éclairciſſemens.

Je toucherai maintenant ce que vous m'écrivez, Monſeigneur, ſur quelques points de mes Lettres, où je ne me ſuis pas aſſez expliqué. Quand j'y parlois des déciſions ſuperflues, je n'entendois pas celles de l'Egliſe & des Conciles œcuméniques, mais bien celles de quelques Conciles particuliers, ou des Papes, ou des Docteurs. Je n'avois allégué les Confrairies, entre autres choſes, que parce qu'il ſemble que des abus s'y pratiquent publiquement, à quoi il eſt bon de remédier, pour montrer qu'on a des intentions ſincéres.

Quant à l'obſtacle que vous craignez, Monſeigneur, de la part de pluſieurs Proteſtans, dont vous croyez que le penchant va à réduire la foi aux notions populaires, & à retrancher les myſtéres ; je vous dirai que nous ne remarquons pas ce penchant dans nos Profeſſeurs. Ils en ſont bien éloignés, & ils donnent plutôt dans l'excès contraire des ſubtilités, auſſi-bien que vos Scholaſtiques. Il y a bien à dire à ceci : *Hier on croyoit ainſi, donc aujourd'hui il en faut croire de même.* Car que dirons-nous, s'il ſe trouve qu'on croyoit autrement avant-hier ? Faut-il toujours canoniſer les opinions qui ſe trouvent les derniéres ? Notre Seigneur réfuta bien celles des Phariſiens : *Olim non erat ſic.* Un tel axiôme ſert à autoriſer les abus dominans. En effet, cette raiſon eſt proviſionelle, mais elle n'eſt point déciſive. Il ne faut pas avoir égard ſeulement à nos tems & à notre pays, mais à toute l'Egliſe, & ſur-tout à l'antiquité Eccléſiaſtique. J'avoue cependant que ceux qui ne ſont pas en état d'approfondir les choſes, font bien de ſuivre ce qu'ils trouvent. Je ne ſçais s'il n'y a pas des inſtances contraires à cette Théſe, qui ſuppoſe, *qu'on a toujours maintenu ce qu'on trouvoit déja établi* ; car ce qu'on a décidé contre les Monothélites, paroiſſoit auparavant fort douteux ; d'autant qu'on ne s'étoit point aviſé de ſonger à cette queſtion, s'il y a une ou deux volontés en Jesus Christ. Encore aujourd'hui, je gage, que ſi on demandoit à des gens, qui ne ſçavent point l'Hiſtoire Eccléſiaſtique, quoique d'ailleurs inſtruits dans les dogmes, s'ils croyent une ou deux volontés en Jesus Christ, on trouvera bien des Monothélites. Que dirons-nous du

ſecond

ſecond Concile de Nicée, que vos Meſſieurs veulent faire paſſer pour œcuménique? A-t-il trouvé le culte des Images établi? Il s'en faut beaucoup. *Iréne* venoit de l'établir par la force: les Iconodules & les Iconoclaſtes prévaloient tour à tour; & le Concile de Francfort, qui tenoit le milieu, s'oppoſa formellement à celui de Nicée, de la part de la France, de l'Allemagne & de la Bretagne. Aujourd'hui l'Egliſe de France paroît aſſez éloignée des ſentimens de ſes ancêtres, aſſemblés dans ce Concile, leſquels ſe ſeroient bien récriés, s'ils avoient vu ce qu'on pratique ſouvent maintenant dans leurs Egliſes. Je ne ſçais ſi cela ſe peut nier entiérement, quoique je ne veuille blâmer que les abus qui dominent. Je vous demande pardon, Monſeigneur, de la liberté que je prends de dire ces choſes. Je ne vois pas moyen de les diſſimuler, lorſqu'il s'agit de parler exactement & ſincérement. Si ces axiômes avancés dans votre Lettre étoient univerſels & démontrés, nous n'aurions plus le mot à dire, & nous ſerions véritablement opiniâtres. Je ſuis avec reſpect, Monſeigneur, votre très-humble & très-obéiſſant ſerviteur, *Leibniz.*

P. S. *Sur les Monothélites.*

Je crois que ſans la déciſion de l'Egliſe, les Scholaſtiques diſputeroient juſqu'au jour du Jugement, s'il y a deux différentes actions complettes dans la Perſonne de JESUS-CHRIST, ou s'il n'y en a qu'une. Je ſçai par expérience que les perſonnes de bon eſprit, & d'ailleurs inſtruites ſur la foi, quand on leur a propoſé cette queſtion: Si les deux volontés, ſçavoir, la divine & l'humaine, exercent enſemble un ſeul acte, ou deux; ſans leur rien dire de ce qui s'eſt paſſé là-deſſus dans l'Egliſe: ſe ſont trouvées embarraſſées. Il ne s'agit, dit-on, que de ſçavoir s'il y a une ame humaine en JESUS-CHRIST; mais les Monothélites ne le ſçavoient-ils pas? Les facultés, dit-on, ſont données pour l'acte; mais les adverſaires en pouvoient demeurer d'accord; car ils pouvoient dire que la faculté de l'ame concourt à l'acte commun des deux natures.

Pluſieurs Scholaſtiques ont ſoutenu qu'il n'eſt pas vrai que la matiére ou que la forme agiſſe; mais que l'action appartient au compoſé; & ils l'ont entendu de même à l'égard du corps & de l'ame dans l'état de l'union naturelle.

Les adverſaires pouvoient dire auſſi, qu'en vertu de l'union perſonnelle, (qui fait que la nature humaine n'a pas ſa propre ſubſiſtance, qu'elle auroit ſans cela naturellement) on doit juger que des actions naturelles de l'ame humaine n'auront pas en elles ce qui les rend complettes, non plus que la nature qui eſt leur principe; & que ce complément, tant du ſuppôt que de ſon action, ſe trouve dans le Verbe. Et ſi les actions ne ſe doivent attribuer *in concreto* qu'au ſuppôt, ils diront que l'action, qui

s'attribue proprement à une nature abſtraite, eſt incomplette, & qu'ils n'entendent parler que de celle qui s'attribue proprement *in concreto*, lorſqu'ils n'en admettent qu'une; que ſans cela on viole l'union des natures, & qu'on établit le Neſtorianiſme par conſéquence, & ſans y penſer. Auſſi ſçait-on que les Monothélites imputoient autant le Neſtorianiſme à leurs adverſaires, que ceux-ci leur imputoient l'Eutychianiſme. Je tiens que les Monothélites ne raiſonnoient pas exactement dans le fond, mais je tiens auſſi qu'ils ne manquoient pas d'apparences très-plauſibles, ni même d'autorités qu'on ſçait qu'ils alléguoient. Car il eſt ordinaire qu'avant une queſtion émûe & éclaircie, les Auteurs n'en parlent pas avec toute l'exactitude qui ſeroit à déſirer; témoin le Pélagianiſme & autres erreurs. Il y a mille difficultés chez les Philoſophes à l'égard du concours de Dieu avec les créatures. Quelques-uns ont cru que la créature n'agiſſoit point du tout; d'autres ont cru que l'action de Dieu devenoit celle des créatures par leur réception, & y trouvoit ſa limitation. On a douté auſſi quel être pouvoit être l'action de Dieu; ſi c'étoit un être créé ou incréé; ou ſi ce n'étoit pas l'action même de la créature, entant qu'elle dépend de Dieu; & la difficulté devient encore plus grande, lorſque Dieu concourt avec une créature qui lui eſt unie perſonnellement, & qui n'a qu'en lui ſa ſubſiſtance ou ſon ſuppôt.

XVIII.

*Lettre * de M.* de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du 29. Mars* 1693.

MONSEIGNEUR,

Je ſuis d'autant plus ſenſible pour mon particulier, à la perte que nous avons faite dans la mort de M. *Peliſſon*, que j'ai joüi bien peu de tems d'une ſi belle & ſi importante connoiſſance. Il pouvoit rendre de grands ſervices au public, & ne manquoit pas de lumiéres, ni d'ardeur; & il y avoit ſans doute bien peu de gens de ſa force. Mais enfin, il faut s'en

* Cette Lettre en ſuppoſe une précédente de M. *Boſſuet*, dans laquelle le Prélat répondoit aux objections faites par M. *de Leibniz* dans ſa Lettre du 14. Octobre 1692. tirées de la condamnation des Monothélites dans le VI. Concile, & du culte des Images établi dans le II. Concile de Nicée. Mais nous n'avons point trouvé dans les papiers de M. de Meaux la Lettre, à laquelle il eſt viſible que M. de *Leibniz* répond ici.

s'en remettre à Dieu, qui ſçait choiſir le tems & les inſtrumens de ſes deſſeins, comme bon lui ſemble. Madame *de Brinon* m'a fait l'honneur de me communiquer une Lettre que vous lui avez écrite, pour déſabuſer les gens de certains faux bruits qui ont couru. Pour moi, ſi j'ai cru que M. *Peliſſon* ſe trompoit en certains points de Religion, je ne l'ai jamais cru hypocrite. J'ai auſſi reçu une feuille imprimée, que M. le Landgrave *Erneſt* m'a envoyée. Je crois qu'elle eſt venue de France. Elle tend à juſtifier la mémoire de cet excellent homme contre les imputations de la Gazette de Roterdam; mais il me ſemble que l'auteur de la feuille n'étoit pas parfaitement informé, & il l'avoue lui-même. Madame *de Brinon* me mande que, par ordre du Roi, les papiers de feu M. *Peliſſon*, ſur la Religion, ont été mis entre vos mains. Sans doute le Roi ne les pouvoit mieux placer. Elle ajoute que ce qu'il avoit écrit ſur l'Hiſtoire de Sa Majeſté, a été donné à M. *Racine*, qui eſt chargé de ce travail. J'avois moi-même quelques vûes pour l'Hiſtoire du tems; & M. *Peliſſon*, par la bonté qu'il avoit pour moi, alloit juſqu'à me faire eſpérer du ſecours & des informations ſur le fond des choſes; mais je crains que ſa mort ne me prive de cet avantage, comme elle m'a privé d'autres lumiéres que j'attendois de ſa correſpondance; ſi ce n'eſt que vous, Monſeigneur, ne trouviez quelque occaſion d'y pourvoir.

Madame *de Brinon* ne me pouvoit rien mander de plus propre à me conſoler, que ce qu'elle me fit connoître de la bonté que vous voulez avoir, Monſeigneur, de vous mettre en quelque façon à la place de M. *Peliſſon*, quand il s'agira de me favoriſer. Cependant vos bontés ont déja aſſez paru à mon égard en pluſieurs occaſions, & je ménagerai vos graces comme il faut, ſçachant que vos importantes fonctions vous laiſſent peu à vous-même.

C'eſt cette conſidération qui m'avoit fait différer de répondre à votre Lettre extrêmement obligeante, & pleine d'ailleurs de conſidérations importantes & inſtructives, pour ne pas revenir trop ſouvent. Maintenant je vous dirai, Monſeigneur, que la replique de M. l'Abbé *Molanus* ſera bien-tôt achevée. Comme il a la direction des Egliſes du pays, il a été bien diſtrait, & il ſe retire exprès à ſon Abbaye, pour quelques ſemaines pendant le Carême, (qui chez nous, ſuivant le vieux ſtile, eſt venu cette fois bien plus tard que chez vous) afin de finir. Je ne renouvelle pas les petites plaintes que j'avois cru avoir ſujet de faire. Il eſt vrai que ſi la cenſure fût allée au général, ſans me frapper nommément en particulier, je n'aurois pas eu beſoin d'apologie.

Quand j'accorderois cette obſervation: qu'on a toujours maintenu ce qu'on a trouvé établi en matiére de foi, cela ne ſuffiroit pas pour en faire une régle pour toujours. Car enfin, les erreurs peuvent commencer une fois à régner, tellement qu'alors on ſera obligé de changer de conduite. Je ne vois pas que les promeſſes divines inférent le contraire. Ce-

pendant l'obſervation même qui eſt de fait, me paroît encore douteuſe. Par exemple, je tiens que toute l'ancienne Egliſe ne croyoit pas le culte des Images permis ; & ſi quelqu'un des anciens Martyrs revenoit ici, il ſe trouveroit bien ſurpris. Cependant l'Orient ayant changé peu à peu là-deſſus, ce dogme combattu long-tems, par l'inclination qui porte les hommes à l'extérieur, a été enfin renverſé par le ſecond Concile de Nicée, qui ſe ſert de contes pour appuyer ſa prétention ; & malgré la meilleure partie de l'Occident, qui s'y oppoſoit dans le Concile de Francfort, Rome donna là-dedans. Votre remarque, Monſeigneur, ſur ce Concile de Nicée, eſt conſidérable. L'argument *ad hominem* d'*Anaſtaſe* le Bibliothécaire, pris de l'adoration de la Croix déja reçue, prouve ſeulement que ces abus s'autoriſent les uns les autres. On avoit été plus facile ſur la Croix, d'autant que ce n'eſt pas la reſſemblance d'une choſe vivante : par après on a joint l'image ou effigie de JESUS-CHRIST à la Croix pour l'adorer ; & enfin, on s'eſt laiſſé aller juſqu'aux Images de ſimples créatures, en adorant celles des Saints ; ce qui étoit le comble. J'ai de la peine à croire que les Pères de Francfort auroient permis le culte des Images, ſous condition d'une adoration inférieure. Ils ont donc tort de n'avoir pas marqué qu'ils entroient dans un tempérament, qui ſe préſentoit naturellement à ceux qui y avoient de l'inclination ; mais ils jugeoient tout autrement : ils croyoient, *principiis eſſe obſtandum.* Si on l'avoit fait de bonne heure, le Chriſtianiſme ne ſeroit point devenu mépriſable dans l'Orient, où *Mahomet* n'auroit point prévalu.

L'autre queſtion étoit, ſi l'on n'a pas reçu quelquefois des ſentimens, comme de foi, qui n'étoient pas établis auparavant. J'avois apporté l'exemple de la condamnation des Monothélites. Vous répondez, Monſeigneur, qu'accordant que JESUS-CHRIST a véritablement la nature humaine auſſi-bien que la divine, il falloit accorder qu'il a deux volontés. Mais voilà une autre queſtion, ſur la conſéquence de laquelle les plus habiles gens de ce tems-là ne demeuroient point d'accord. Il s'agit du dogme même, s'il étoit établi. De plus, la conſéquence ſouffre bien des difficultés, & dépend d'une diſcuſſion profonde de Métaphyſique ; & je ſuis comme perſuadé, que ſi la choſe n'avoit été décidée, les Scholaſtiques ſe ſeroient trouvés partagés ſur cette queſtion. Il ne s'agit pas de la volonté *in actu primo*, qui eſt une faculté inſéparable de la nature humaine ; mais de l'action de vouloir, *quæ poteſt indigere complemento à ſuſtentante Verbo, ita ut ab utrâque reſultet unica actio, cùm dici ſoleat actiones eſſe ſuppoſitorum.*

Quant au Concile de Bâle, il lui étoit permis de parler comme vous dites, Monſeigneur ; & ſi l'on faiſoit un traité ſemblable avec les Proteſtans, il ſeroit permis à chaque parti de dire, que la diſcuſſion future des points qui reſteroient à décider, ſeroit une diſcuſſion d'éclairciſſement & non pas de doute, chacun ayant la croyance que l'opinion qu'il tient véritable prévaudra. Ce ſeroit donc aſſez que vos Meſſieurs fiſſent ce qu'on

fit

fit à Bâle. J'ai cru que la seule exposition ne suffisoit pas, entre autres, parce qu'il y a des questions qui ne sont pas de théorie seulement, mais encore de pratique. J'avoue aussi, Monseigneur, que je ne vois pas comment de certains principes accordés, il s'ensuive qu'on doive tout accorder de votre côté; au contraire, j'ose dire que je crois voir clairement l'obligation où l'on est d'offrir ce que fit le Pape *Eugéne* avec le Concile de Bâle à l'égard des Calixtins. En vérité je ne crois pas qu'autrement il y ait moyen de venir à une réunion qui soit sans contrainte. Cependant il faut pousser la voie de l'exposition aussi loin qu'il est possible, & je ne crois pas que personne vous y surpasse. Aussi M. *Molanus* tâchera de vous y seconder; & pour moi, je contribuerai au moins par mes applaudissemens, ne le pouvant pas par mes lumiéres. Je suis avec un attachement parfait, Monseigneur, votre très-humble & très obéissant serviteur,

Leibniz.

XIX.

Autre Lettre de M. de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du 15. Juin 1693.*

MONSEIGNEUR,

Je me rapporte à une Lettre assez ample que je me suis donné l'honneur de vous écrire il y a quelque tems. Je crois cependant vous avoir envoyé la Réponse de M. l'Abbé de Lokkum; & en effet, j'en ai lû déja la plus grande partie; mais comme il est souvent très-occupé, ayant la direction de notre Consistoire & de tant d'Eglises, il n'a pas encore pû finir. Ce sera pourtant dans peu; car il se presse effectivement pour cela le plus qu'il peut. La Réponse sera bien ample, & contiendra de bonnes choses.

En attendant cet Ouvrage, qui sera *gravis armaturæ miles*, je vous envoye, Monseigneur, *velitem quemdam*. C'est ma Réponse au Discours de M. l'Abbé *Pirot*, touchant l'autorité du Concile de Trente, que je soumets aussi à votre jugement, & vous supplie de la lui faire tenir. Je suis avec beaucoup de zéle, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz.*

XX.

Réponſe de M. de Leibniz *au Mémoire de M.* Pirot, *touchant l'autorité du Concile de Trente.*

I. LA Diſſertation de M. l'Abbé *Pirot* ſur l'autorité du Concile de Trente en France, ne m'a point paru prolixe, & quand j'étois à la derniére feuille, j'en cherchois encore d'autres. Il y a pluſieurs faits importans éclaircis en auſſi peu de mots qu'il eſt poſſible; & les diſcuſſions des faits demandent plus d'étendue que les raiſonnemens. Je lui ſuis infiniment obligé de la peine qu'il a priſe principalement pour mon inſtruction, lui qui eſt ſi capable d'inſtruire le Public. Je ſouhaiterois qu'il me fût poſſible, dans l'état de diſtraction où je me trouve maintenant, d'entrer aſſez avant dans cette diſcuſſion des faits pour profiter davantage de ſes lumiéres; mais ne pouvant pas aller ſi loin, je m'attacherai principalement aux conſéquences qu'il en tire.

II. Le Concile de Trente a eu deux buts: l'un, de décider ou de déclarer ce qui eſt de Foi & de droit divin: l'autre, de faire des Réglemens ou Loix poſitives Eccléſiaſtiques. On demeure d'accord de part & d'autre, que les Loix poſitives Tridentines ne ſont pas reçues en France ſur l'autorité du Concile, mais par des Conſtitutions particuliéres ou Réglemens du Royaume; & ſur ce que le Concile de Trente décide comme de foi ou de droit divin, M. l'Abbé *Pirot* m'aſſûre qu'il n'y a point de Catholique Romain en France qui ne l'approuve, & je veux le croire. On demandera donc en quoi je ne ſuis pas tout-à-fait convaincu; le voici. C'eſt premiérement qu'on peut tenir une opinion pour véritable, ſans être aſſuré qu'elle eſt de foi. C'eſt ainſi que le Clergé de France tient les quatre propoſitions, ſans accuſer d'héréſie les Docteurs Italiens ou Eſpagnols, qui ſont d'un autre ſentiment: ſecondement, qu'on peut approuver comme de foi tout ce que le Concile a défini comme tel, non pas en vertu de la déciſion de ce Concile, ou comme ſi on le reconnoiſſoit pour œcuménique, mais parce qu'on en eſt perſuadé d'ailleurs: troiſiémement, quand il n'y auroit point de particulier en France qui oſât dire qu'il doute de l'œcuménicité du Concile de Trente, cela ne prouve point encore que la Nation l'a reçu pour œcuménique. Les Loix doivent être faites dans les formes dûes. Ces mêmes perſonnes, qui maintenant qu'elles ſont diſperſées, paroiſſent être dans quelque opinion, pourroient ſe tourner tout autrement dans l'aſſemblée. On en a des exemples dans les Elections & dans les Jugemens rendus par quelques Tribunaux ou

Parle-

Parlemens, dont les Membres ſont entrés dans le Conſeil avec des ſentimens bien différens de ceux que certains incidens ont fait naître dans la délibération même. C'eſt auſſi en cela que le S. Eſprit a privilégié particuliérement les Aſſemblées tenues en ſon nom, & que la direction divine ſe fait connoître. Et cette conſidération a même quelque lieu dans les affaires humaines; par exemple, quand un Roi de la Grande Bretagne voulut amaſſer les voix des Provinces pour trouver là dedans un préjugé à l'égard du Parlement, cette maniére de ſçavoir la volonté de la Nation ne fut point approuvée; d'autant que pluſieurs n'oſent point ſe déclarer quand on les interroge ainſi, & que les cabales ont trop beau jeu; outre que les lumiéres s'entrecommuniquent dans les délibérations communes.

III. Pour éclaircir davantage ces trois doutes, qui me paroiſſent être raiſonnables, je commencerai par le dernier, ſçavoir, par le défaut d'une déclaration ſolemnelle de la Nation. M. l'Abbé *Pirot* donne aſſez à connoître qu'il a du penchant à ne pas croire qu'il y ait jamais eu un Edit de Henri III. touchant la réception du Concile de Trente en ce qui eſt de foi. Un acte public de cette force ne ſeroit pas demeuré dans le ſilence: les Regiſtres & les Auteurs en parleroient: cependant il n'y a que M. *de Marca* ſeul qui diſe l'avoir vû, à qui la mémoire peut avoir rendu ici un mauvais office. Mais quand il y auroit eu une telle Déclaration du Roi, il la faudroit voir, pour juger ſi elle ordonne proprement de tenir le Concile de Trente pour œcuménique; car autre choſe eſt recevoir la foi du Concile, & recevoir l'autorité du Concile.

IV. Quant à la Profeſſion de Foi de *Henri IV.* je parlerai ci-deſſous de celle qu'il fit à Saint *Denys*; & cependant j'accorde que la ſeconde, que Meſſieurs *du Perron* & *d'Oſſat* firent en ſon nom à Rome, a été conforme inconteſtablement au Formulaire de *Pie IV.* Je ne veux pas auſſi avoir recours à la chicane, comme ſi le Roi eût révoqué ou modifié, par quelque acte inconnu ou réſervation cachée, ce qui avoit été fait par leſdits *du Perron* & *d'Oſſat*; bien qu'il y ait eu bien des choſes dans cette abſolution de Rome, qui ſont de dure digeſtion; & particuliérement cette prétendue nullité de l'abſolution de l'Archevêque de Bourges, dont je ne ſçai ſi l'Egliſe de France demeurera jamais d'accord; comme ſi les Papes étoient Juges & ſeuls Juges des Rois, & d'une maniére toute particuliére à l'égard de leur Orthodoxie. Dirons-nous que, par cette ratification, *Henri IV.* a ſoumis les Rois de France à ce joug? Je crois que non, & je m'imagine qu'on aura recours ici à la diſtinction entre ce qu'un Roi fait pour ſa Perſonne, & entre ce qu'il fait pour ſa Couronne; entre ce qu'il fait dans ſon Cabinet, & entre ce qu'il fait *ex Throno*; pour avoir un terme qui réponde ici à ce que le Pape fait *ex Cathedrâ*. Un Pape pourra faire une Profeſſion de ſa foi, ſans qu'il déclare *ex Cathedra*

la volonté qu'il a de la propoſer aux autres. Nous ſçavons aſſez le ſentiment du Pape *Clément VIII.* ſur la matiére *de auxiliis* : il s'eſt aſſez déclaré contre *Molina* ; mais les Jéſuites, qui tiennent le Pape infaillible, lorſqu'il prononce *ex Cathedrâ*, ne jugent pas que celui-ci ait rien prononcé contr'eux, & on en demeure d'accord. Ainſi la Profeſſion de *Henri IV.* ne ſçauroit avoir la force d'une Déclaration du Royaume de France à l'égard de l'œcuménicité du Concile de Trente ; elle prouve ſeulement que *Henri IV.* en ſon particulier, ou plutôt ſes Procureurs, ont déclaré tenir le Concile de Trente pour œcuménique, & ce n'eſt qu'un aveu de ſon opinion là-deſſus. Ainſi je n'ai pas beſoin d'appuyer ici ſur la clauſe qui le diſpenſe de l'obligation de porter ſes ſujets à la même foi, ſçachant bien que ce ne fut qu'à l'occaſion des Religionnaires que le Pape l'en diſpenſa, bien qu'en effet la diſpenſe ſoit générale, & qu'il ne faille pas juger des actes ſolemnels par leur occaſion, mais par leur teneur préciſe ; ſur-tout *in iis quæ ſunt ſtricti juris nec amplianda nec reſtringenda*, tel qu'eſt ce qui emporte l'introduction d'une nouvelle déciſion dans l'Egliſe à l'égard des articles de foi. Mais encore, quand le Roi ſe ſeroit obligé de porter ſes ſujets à la récognition de l'autorité œcuménique du Concile de Trente, ſans en excepter d'autres que les Religionnaires, ce ne ſeroit pas une Déclaration du Royaume, mais une obligation dans le Roi de faire ce qu'il pourroit raiſonnablement pour y porter ſon peuple ; ce qui n'exclurroit nullement une aſſemblée des Etats, ou au moins des notables des trois Etats.

V. Quand il n'y auroit point eu autrefois de Déclaration ſolemnelle de la France contre le Concile de Trente, il ſemble néanmoins qu'il faudroit toujours une Déclaration ſolemnelle pour ce Concile, afin que ſon autorité y ſoit établie, à cauſe des doutes où le monde a toujours été là-deſſus. Ainſi, quand j'ai dit que la Déclaration ſolemnelle doit être levée par une autre Déclaration ſolemnelle, c'eſt ſeulement pour aggraver cette néceſſité. Et quand ces Déclarations ſolemnelles contraires auroient quelque défaut de formalité, cela ne nuiroit pas à mon raiſonnement. Car il ne s'agit pas ici de l'établiſſement de quelque droit, ou qualité de droit ; mais ſeulement de ce qui fait paroître la volonté des hommes ; à peu près comme un teſtament défectueux ne laiſſe pas de marquer la volonté du Teſtateur. Ainſi l'eſprit de la Nation, ou de ceux qui la repréſentent, paroiſſant avoir été contraire au Concile de Trente, on a d'autant plus beſoin d'une Déclaration bien expreſſe, pour marquer le retour & la repentance de la même Nation.

VI. Mais conſidérons un peu les actes publics, faits de la part de la France contre ce Concile, tirés des Mémoires que Meſſieurs *du Puy* ont publiés. Le premier acte eſt la proteſtation du Roi *Henri II.* lûe dans le Concile même par M. *Amiot*. Le Roi y déclare tenir cette Aſſemblée ſous *Jules III.*

Jules III. pour une convention particuliére, & nullement pour un Concile général. M. *Amiot* avoit une Lettre de Créance du Roi pour être ouï dans le Concile ; & cela autoriſe ſa proteſtation ; bien que ladite Lettre ne parlât point de la proteſtation ; ce qu'on fit exprès ſans doute pour empêcher les Pères de rejetter d'abord la Lettre, & de renvoyer le porteur ſans l'entendre ; & apparemment il ne voulut point attendre la réponſe du Concile, parce qu'il ne s'attendoit à rien de bon. Auſſi n'avoit-il rien propoſé qui demandât une réponſe. Enſuite de cette proteſtation, les François ne ſe trouvérent point à cette Convocation, & ne reconnurent pas les ſix ſéances tenues ſous *Jules III.*, tout comme les Allemands ne reconnurent point ce qui s'étoit fait auparavant ſous *Paul III.* après la tranſlation du Concile faite malgré l'Empereur. Nous verrons après ſi cette proteſtation a été levée enſuite. Or, dans les ſéances conteſtées par les François, on avoit entrepris de régler des points fort importans, comme ſont l'Euchariſtie & la Pénitence ; & M. l'Abbé *Pirot* le reconnoît lui-même.

VII. La ſeconde proteſtation des François fut faite dans la troiſiéme Convocation ſous *Pie IV.* à cauſe de la partialité que le Pape & le Concile témoignoient pour l'Eſpagne à l'égard du rang ; & les Ambaſſadeurs de France ſe retirérent à Veniſe, tant à cauſe de cela, que parce qu'on n'avoit pas aſſez d'égard à Trente à l'autorité du Roi, aux libertés de l'Egliſe Gallicane, & à l'oppoſition que les François faiſoient à la prétendue continuation du Concile, ſoutenant toujours, que ce qui avoit été fait ſous *Jules III.* ne devoit pas être reconnu, & que la Convocation ſous *Pie IV.* étoit une nouvelle indiction. Il eſt vrai que les Prélats François reſtérent au Concile, & donnérent leur conſentement à ce qui y fut arrêté, & même à ce qui avoit été arrêté dans les Convocations précédentes, ſans excepter ce qui s'étoit fait ſous *Jules III.* Mais on voit cependant que les Ambaſſadeurs du Roi n'approuvoient, ni ce que faiſoit le Concile, ni la qualité qu'il prenoit ; & bien que la harangue ſanglante que M. *du Ferrier*, un des Ambaſſadeurs, avoit préparée, n'ait pas été prononcée, elle ne laiſſa pas de témoigner les ſentimens de l'Ambaſſade & l'état véritable des choſes, que les hommes ne découvrent ſouvent que dans la chaleur des conteſtations. Elle dit : *Cùm tamen nihil à vobis, ſed omnia magis Romæ quàm Tridenti agantur, & hæc quæ publicantur magis* Pii IV. *placita, quàm Concilii Tridentini decreta jure exiſtimentur, denuntiamus ac teſtamur, quæcumque in hoc Concilio, hoc eſt* Pii IV. *motu decreta ſunt & publicata, decernentur & publicabuntur, ea neque Regem Chriſtianiſſimum probaturum, neque Eccleſiam Gallicanam pro decretis œcumenicæ Synodi habituram.* Il eſt vrai que la même harangue devoit déclarer le rappel des Prélats François, qui ne fut point exécuté ; mais quoiqu'on en ſoit venu à des tempéramens, pour ne pas rompre la Convoca-

tion, la vérité du fait demeure toujours, que la France ne croyoit pas cette Convocation assez libre pour avoir la qualité de Concile œcuménique. La protestation que Messieurs *Pibrac* & *du Ferrier*, Ambassadeurs de France, ont faite ensuite, avant que de se retirer, déclare formellement qu'ils *s'opposent aux décrets du Concile*. Il est vrai qu'ils alléguent pour raison le peu d'égard qu'on a pour la France, & pour les Rois en général; mais quoique la raison soit particuliére, l'opposition ne laisse pas d'être générale. De dire que cet acte n'ait pas été fait au nom du Roi, c'est à quoi on ne voit point d'apparence; car les Ambassadeurs n'agissent pas en leurs noms dans ces rencontres: ils n'ont pas besoin d'un nouveau pouvoir ou aveu pour tous les actes particuliers. Le Roi leur ordonnant de demeurer à Venise, a approuvé publiquement leur conduite; & les sollicitations du Cardinal de Lorraine pour les faire retourner au Concile furent sans effet; outre qu'on reconnoît qu'ils avoient ordre du Roi de protester & de se retirer. On a laissé aussi les Prélats François pour éviter le blâme, & pour donner moyen au Pape & au Concile de corriger les choses insensiblement & sans éclat, en rétablissant dans le Concile la liberté des suffrages, & tout ce qui étoit convenable pour lui donner une véritable autorité. Le défaut d'enregistrement de la protestation faite par M. *du Ferrier*, & le refus qu'il fit d'en donner copie, ne rend pas la protestation nulle; & on ne peut pas même dire qu'un tel acte demeure comme en suspens, jusqu'à-ce qu'on trouve bon de l'enregistrer, & d'en communiquer des copies; puisqu'il porte lui-même avec soi toutes les solemnités nécessaires pour subsister. Le refus des copies vint apparemment de ce qu'on vouloit adoucir les choses, & dorer la pilule, & encore pour ne pas donner sujet à des contestations nouvelles. C'est ainsi que les Ambassadeurs de Baviére & de Venise, ayant protesté dans le même Concile l'un contre l'autre, à cause du rang contesté entr'eux, refusérent d'en donner copie, comme le Cardinal *Palavicin* le rapporte; mais quand la protestation seroit nulle à cause des défauts de formalité, j'ai déja dit que le sentiment des Ambassadeurs & de la Cour ne laisse pas de marquer la vérité des choses; & les Lettres que les Ambassadeurs écrivirent de Venise au Roi font connoître qu'ils ne trouvoient pas à propos de retourner à Trente, & d'assister à la conclusion du Concile, pour ne pas paroître l'approuver, & pour ne pas donner la main à la prétendue continuation, ni aller contre la protestation de *Henri II.* outre les autres raisons qu'ils alléguent dans leur Lettre au Roi *Charles IX.*

VIII. La ratification du Concile entier & de toutes ses séances, depuis le commencement jusqu'au dernier acte, faite en présence des Prélats François & de leur consentement, sans excepter même les Sessions tenues sous *Jules III.* sans les François, contre la protestation de *Henri II.* ne suffit

ſuffit pas, à mon avis, pour lever l'oppoſition de la nation Françoiſe. Ces Prélats n'étoient point autoriſés à venir à l'encontre de la déclaration de la nation faite par le Roi. Leur ſilence & même leur conſentement peut témoigner leur opinion, mais non pas l'approbation de l'Egliſe & nation Gallicane. La conduite du Cardinal de Lorraine n'a pas été approuvée, & les autres furent entraînés par ſon autorité; outre que ces ſortes de ratifications *in ſacco*, en général & ſans diſcuſſion, ou pour parler avec nos anciens Juriſconſultes, *per averſionem*, ſont ſujettes à des ſurpriſes & à des ſubreptions. Il falloit reprendre toutes les matiéres qui avoient été traitées en l'abſence de la nation Françoiſe, auſſi-bien que les matiéres traitées en l'abſence de la nation Allemande; & après une délibération préalable, faire des concluſions convenables, pour ſuppléer au défaut de l'abſence de ces deux grandes Nations.

IX. Tout ce que je viens de dire, depuis le troiſiéme paragraphe, tend à juſtifier ce que j'ai dit de la déclaration ſolemnelle de la nation, qui bien loin de ſe trouver pour l'autorité du Concile, ſe trouve plutôt contraire à ſon autorité. Quand même j'accorderois que les particuliers ont été & ſont perſuadés que ce Concile eſt véritablement œcuménique, (cependant je ne vois rien encore qui m'oblige d'accorder cela) aſſurément ce n'étoit pas le ſentiment de Meſſieurs *Pibrac* & *du Ferrier*. Il ſemble qu'on reconnoît auſſi que ce n'étoit pas celui du feu Préſident *de Thou*, ni des Meſſieurs *du Puy*. J'ai vû des objections d'un Auteur Catholique-Romain, contre la réception du Concile de Trente, faites pendant la ſéance des Etats, l'an 1615. avec des réponſes aſſez emportées, le tout inſéré dans un volume manuſcrit, ſur l'Aſſemblée du Clergé de l'an 1614. & 1615.

Ces objections marquent aſſez que l'Auteur ne tient pas ce Concile pour œcuménique; à quoi l'Auteur des réponſes n'oppoſe que des pétitions de principes. J'ai lû ce que les Députés du tiers Etat ont opiné entr'eux ſur l'article du Concile. Quelques uns demeurent en termes généraux, refuſans d'entrer en matiére, ſoit parce qu'on étoit ſur le point de finir leurs cahiers, qu'ils devoient préſenter au Roi, ſoit, diſent-ils, parce que les François ne ſont pas à préſent plus ſages qu'ils étoient il y a ſoixante ans; & que leurs prédéceſſeurs apparemment avoient eu de bonnes raiſons de ne pas conſentir à la réception du Concile, qu'on n'avoit pas maintenant le loiſir d'examiner. Quelques-uns diſent qu'on reçoit la foi du Concile de Trente, mais non pas la diſcipline. J'ai remarqué qu'il y en a eu un, & il me ſemble que c'eſt *Miron* lui même, Préſident de l'Aſſemblée, qui dit, en opinant, que le Concile eſt œcuménique, mais que nonobſtant cela, il n'eſt pas à propos de parler de ſa réception. Cependant je ne vois pas que d'autres en ayent dit autant. *Charles du Moulin*, Auteur Catholique-Romain & fameux Juriſconſulte, a écrit poſitivement, ſi je ne me trompe, contre l'autorité du Concile

de Trente; ce qui a fait que les Italiens l'ont pris pour Proteſtant, & que ſes Livres ſont tellement *inter prohibitos primæ claſſis*, que j'ai vû que lorſqu'on donne licence à Rome de lire des Livres défendus, *Machiavel* & *du Moulin* ſont ordinairement exceptés. L'on en trouvera ſans doute bien d'autres déclarés contre le Concile. Monſieur *Vigor* en paroît être; & peut-être Monſieur *de Launoi* lui-même, à conſidérer ſon Livre *de poteſtate Regis circa validitatem matrimonii*; & les modernes, qui ſe rapportent aux raiſons & conſidérations de leurs ancêtres, témoignent aſſez de laiſſer au moins ce point en ſuſpens. La foibleſſe du gouvernement, ſous *Catherine de Medicis* & ſes Enfans, a fait que le Clergé, de ſon autorité privée, a introduit en France la profeſſion de Foi de *Pie IV.* & obligé tous les Bénéficiers, & ceux qui ont droit d'enſeigner, de faire cette profeſſion, par une entrepriſe ſemblable à celle qui porta Meſſieurs du Clergé, dans leur aſſemblée de 1615, à déclarer, quant à eux, le Concile de Trente pour reçu. Je crois que Meſſieurs des Conſeils & Parlemens, & les Gens du Roi dans les Corps de Juſtice, n'approuvent guères ni l'un, ni l'autre.

X. Or pour revenir enfin à ma premiére diſtinction, ces Catholiques-Romains, qui doutent de l'autorité du Concile de Trente, peuvent pourtant demeurer d'accord de tout ce qu'il a défini comme de foi: ils peuvent approuver la foi du Concile de Trente, ſans recevoir le Concile de Trente pour régle de foi; & ils peuvent même approuver les decrets du Concile, ſans approuver qu'on y ait attaché les anathêmes, ni qu'on exige des autres l'approbation des mêmes décrets, ſous peine d'héréſie. Car on n'eſt pas hérétique quand on ſe trompe ſur un point de fait, tel qu'eſt l'autorité d'un certain Concile prétendu œcuménique. C'eſt ainſi que les Ultramontains & Citramontains ont été & ſont en diſpute touchant les Conciles de Conſtance & de Bâle, ou au moins touchant leurs parties, & touchant celui de Piſe & le dernier de Latran; & apparemment la Reine *Catherine de Medicis* avec ſon Conſeil, étoit dans le ſentiment que je viens de dire ſur le Concile de Trente, lorſque, pour donner raiſon du refus qu'elle fit de la réception de ce Concile, elle allégua qu'elle empêcheroit la réunion des Proteſtans, comme M. l'Abbé *Pirot* l'avoue, & reconnoît que le prétexte étoit beau; ce qui marque qu'elle déſiroit un Concile plus libre, plus autoriſé & plus capable de donner ſatisfaction aux Proteſtans, & qu'alors la difficulté n'étoit pas ſeulement ſur la diſcipline.

XI. Cela peut ſuffire maintenant, ſur ce que M. l'Abbé *Pirot* dit dans ſon Diſcours, de l'autorité du Concile de Trente en France. Je vois qu'il ſuppoſe *qu'en Allemagne tout le Concile de Trente paſſe pour œcumenique*, nonobſtant les oppoſitions que l'Empereur *Charles V.* avoit faites contre la translation du Concile. Cependant ayant été autrefois moi-même au ſervice d'un Electeur de Mayence, qui eſt le premier Prélat de l'Allemagne,

magne, & dont la juriſdiction Eccléſiaſtique eſt la plus étendue, j'ai appris que le Concile de Trente n'a pas encore été reçu dans l'Archidiocèſe de Mayence, ni dans les Evêchés qui reconnoiſſent cet Archevêque. Je crois l'avoir entendu de la bouche du feu Electeur *Jean-Philippe*, dont le ſçavoir & la prudence ſont connus. La même choſe m'a été confirmée par ſes Miniſtres. Je ne ſuis pas bien informé de ce qui s'eſt fait dans les autres Egliſes Métropolitaines d'Allemagne; mais je ſuis porté à en croire autant de quelques-unes; parce qu'autrement il auroit fallu des Synodes Provinciaux pour cette introduction, dont cependant on n'a point de connoiſſance.

XII. Au reſte, les Proteſtans ont publié plus d'une fois les raiſons qu'ils avoient de ne pas déférer à ce Concile. Je n'y veux point entrer, & je dirai ſeulement ici, qu'outre l'oppoſition faite par l'Empereur *Charles V.* contre ce qui s'étoit paſſé à Boulogne, il falloit que *Pie IV.* tâchât de faire mettre les choſes, à l'égard des Allemands, aux termes où *Charles V.* les avoit miſes, lorſque les Ambaſſadeurs & les Théologiens des Proteſtans alloient à Trente; ce qui ayant été ſans ſuite, à cauſe de la guerre ſurvenue, devoit être par après réintégré. Mais la Cour de Rome étoit bien-aiſe de s'en être dépêtrée; & ce fut avec une étrange précipitation que les grandes controverſes furent dépêchées à Trente par une troupe de gens dévoués à Rome, & peu zélés pour le véritable bien de l'Egliſe, qui appréhendoient davantage de choquer *Scot* ou *Cajetan*, que d'offenſer irréconciliablement des Nations entiéres. Car ils ſe moquoient des peuples éloignés, qui ne les touchoient guères, pendant qu'ils ménageoient des Moines; parce qu'il y en avoit beaucoup dans leur Aſſemblée, & qu'ils les voyoient conſidérés dans les pays d'où étoient les Prélats qui rempliſſoient le Concile. Ainſi ces Meſſieurs ne faiſoient pas la moindre difficulté de trancher net ſur des queſtions de la derniére importance, qui étoient en controverſe avec les Proteſtans, & que les anciens Pères n'avoient pas oſé déterminer, & parloient ambiguement & avec beaucoup de réſerve, de ce qui étoit en diſpute entre les Scholaſtiques.

XIII. Il ſemble même qu'ils vouloient profiter de ces momens favorables, que les tems & les conjonctures leur fourniſſoient, lorſque les Proteſtans & preſque toutes les nations du Nord étoient abſentes, auſſi-bien que les Grecs & les Orientaux: qu'il y avoit un Roi d'Eſpagne entêté des Moines, dont les ſentimens étoient bien éloignés de ceux de l'Empereur ſon père, & que la France étoit gouvernée par une femme Italienne & par les Princes de la Maiſon de Lorraine, qui avoient leur but. Ainſi ces Prélats, Italiens pour la plûpart, toujours entêtés de certaines opinions chimériques, que les autres ſont des barbares, & qu'il appartient à eux de gouverner le monde, bien-aiſes d'avoir les coudées franches, & de voir en quelque façon, dans l'opinion de bien des gens, le

le pouvoir de l'Egliſe Univerſelle dépoſé entre leurs mains ; au lieu qu'à Conſtance & à Bâle les autres Nations balançoient fort & obſcurciſſoient même l'autorité des Italiens : ces Prélats, dis-je, ſoutenus & animés par la direction de Rome, taillérent en plein drap & firent des déciſions à outrance à l'égard de la foi, ſans vouloir ouir des oppoſitions ; & au lieu d'une réforme véritable des abus dominans dans l'Egliſe, ils conſumérent le tems en des matiéres qui ne touchoient que l'écorce, pour ſe tirer bien-tôt d'affaire & appaiſer le monde, qui avoit été dans l'attente de quelque choſe de grand de la part de ce Concile. Auſſi peut-on dire que bien des choſes empirérent quand il fut terminé ; que Rome triomphoit de joie d'être ſortie ſans dépens de cette grande affaire, & d'avoir maintenu toute ſon autorité ; que l'eſpérance de la réconciliation fut perdue ; que les abus jettérent des racines plus fortes ; que les Religieux, par le moyen des Confrairies & de mille inventions, portérent la ſuperſtition plus loin qu'elle n'avoit jamais été, au grand déplaiſir des perſonnes bien intentionnées ; que perſonne n'oſa plus ouvrir la bouche, parce qu'on le traitoit d'abord d'hérétique ; au lieu qu'auparavant, des *Eraſmes* & des *Vivés*, tout eſtimés qu'ils étoient dans l'Egliſe Romaine, n'avoient pas laiſſé de s'ouvrir ſur les erreurs & les abus des Moines & des Scholaſtiques, qu'on vit alors canoniſés, tandis que pluſieurs honnêtes gens & bons Auteurs furent marqués au coin de l'héréſie par ces nouveaux juges. La France preſque ſeule, pouvoit & devoit maintenir la liberté de l'Egliſe, contre cette conſpiration d'une troupe de Prélats & de Docteurs Ultramontains, qui étoient comme aux gages des Légats du Pape ; mais la foibleſſe du gouvernement, & l'aſcendant du Cardinal de Lorraine, liérent les mains aux bien intentionnés. Cependant Dieu voulut que la victoire ne fût pas entiére ; que le génie libre de la nation Françoiſe ne fût pas tout-à-fait ſupprimé, & que nonobſtant les efforts des Papes & du Cardinal de Lorraine, la réception du Concile ne paſſât jamais.

XIV. Quelqu'un dira qu'on n'a pas beſoin du conſentement des Nations, que les ſeuls Prélats ou Evêques convoqués par le Pape, ſont de l'eſſence du Concile œcuménique, & que ce qu'ils décident doit être reçu, ſous peine de damnation éternelle, comme la voix du Saint-Eſprit, ſans s'arrêter aux intérêts des Couronnes ou Nations. Il ſemble que c'étoit le ſentiment de l'Evêque de Beauvais, dans la Harangue qu'il fit aux Députés du tiers Etat, l'an 1615. C'eſt auſſi l'opinion de l'Auteur des Réponſes pour la reception du Concile, contre les objections dont j'ai parlé ci-deſſus ; & même les Ambaſſadeurs de France, retirés à Veniſe, écrivirent au Roi leur Maître, que les Ambaſſadeurs n'aſſiſtoient pas aux anciens Conciles ; & quelques Députés du tiers Etat diſent en opinant, que les Conciles n'ont pas beſoin de réception, & s'étonnent qu'on la demande ; mais c'eſt pour éviter la réception qu'ils le diſent.

Je

Je réponds qu'il ſemble en effet que les ſeuls Evêques ou Paſteurs des peuples doivent avoir voix délibérative & déciſive dans les Conciles ; mais cela ne ſe doit point prendre avec cette préciſion métaphyſique, que les affaires humaines n'admettent point. Il faut des préparatifs avant que de venir à ces délibérations déciſives ; & les Puiſſances ſéculiéres, en perſonne ou par leurs Ambaſſadeurs, y doivent avoir une certaine concurrence à l'égard de la direction. Il eſt convenable que les Prélats ſoient autoriſés des Nations, & même que les Prélats ſe partagent & délibérent par Nation, afin que chaque Nation faiſant convenir ceux de ſon corps, & communiquant avec les autres, on prépare le chemin à l'accord général de toute l'Aſſemblée. C'eſt ainſi qu'on en uſa à Conſtance ; & je me ſuis étonné pluſieurs fois, de ce que l'Empereur & la France ne tâchérent pas d'obliger le Pape à ſuivre cet exemple à Trente. Les choſes auroient tourné tout autrement, & peut-être les Nations Allemande & Angloiſe, avec le reſte du Nord, ne ſeroient pas venues à cette ſéparation entiére qu'on ne ſçauroit aſſez déplorer, & de laquelle la Cour de Rome ne ſe ſoucioit plus guéres, aimant mieux les perdre & garder un plus grand pouvoir ſur ceux qu'elle retenoit, que de les retenir toutes aux dépens de ſon autorité. Mais je crois qu'en effet les Papes craignant déja aſſez la tenue d'un Concile général, n'y ſeroient venus qu'à l'extrémité, ſi on les avoit obligés à cette forme ; & leur bonheur fut le malheur commun, en ce que les deux Puiſſances principales de la Chrétienté étoient toujours brouillées enſemble.

XV. Quant à l'aſſiſtance de la Puiſſance ſéculiére, on ne ſçauroit diſconvenir à l'égard des anciens Conciles, que l'indiction dépendoit de l'Empereur ; & que les Empereurs ou leurs Légats avoient proprement la direction du Concile pour y maintenir l'ordre. Preſque toute l'Egliſe étoit compriſe dans l'Empire Romain ; les Perſes étoient encore idolâtres ; les Rois des Goths & des Vandales étoient Ariens, les Axumites ou Abiſſins, & quelques autres Peuples ſemblables, convertis depuis peu par des Evêques de l'Empire Romain, n'y faiſoient pas grande figure, & venoient plutôt pour apprendre que pour enſeigner. Enfin, les Légats des Empereurs avoient encore grande influence ſur la concluſion finale du Concile, qu'ils pouvoient avancer ou ſuſpendre. Le Pape s'eſt atttibué une partie de ce pouvoir depuis la décadence de l'Empire Romain : le reſte doit être partagé entre les Puiſſances Souveraines ou grands Etats qui compoſent l'Egliſe Chrétienne ; enſorte néanmoins que l'Empereur y ait quelque préciput, comme premier Chef ſéculier de l'Egliſe ; & les Ambaſſadeurs, qui repréſentent leurs Maîtres dans les Conciles, forment un Corps enſemble, dans lequel ſe trouve le droit des anciens Empereurs Romains ou de leurs Légats ; & le moyen le plus commode de maintenir le droit de leur influence, eſt celui des Nations ; puiſque chaque Na-

tion & Couronne a un rapport particulier à ſes Souverains, & à ceux qui les repréſentent. Cela n'eſt pas aſſujettir l'Egliſe Univerſelle aux Souverains, mais trouver un juſte tempéramment entre les Puiſſances Eccléſiaſtique & Séculiere, & employer toutes les voies de la prudence pour diſpoſer les choſes à une bonne fin.

XVI. On me dira peut-être que tout ceci eſt fort bon, mais nullement néceſſaire. Je ne veux point diſputer préſentement, quoiqu'il y ait peut-être quelque choſe à dire à l'égard de l'indiction d'un Concile, où le concours des Souverains pourroit paroître eſſentiel; mais je dirai ſeulement, à l'égard du Concile de Trente, qu'afin qu'un Concile ſoit œcuménique, il ne faut pas qu'une Nation ou deux y dominent: il faut que le nombre des Prélats des autres Nations y ſoit aſſez conſidérable pour s'entrebalancer, afin qu'on puiſſe reconnoître la voix de toute l'Egliſe, à laquelle Dieu a promis particuliérement ſon aſſiſtance; outre que dans les Conciles, il s'agit ſouvent de la Tradition, de laquelle une ou deux Nations ne ſçauroient rendre un bon témoignage. Or il faut reconnoître que les Italiens dominoient proprement à Trente, & qu'après eux les Eſpagnols ſe faiſoient conſidérer, que les François n'y faiſoient pas grande figure, & que les Allemands, qui devoient ſur-tout être écoutés, n'en faiſoient point du tout. Mais l'Egliſe Grecque particuliérement ne devoit pas être négligée, à cauſe des Traditions anciennes dont elle peut rendre témoignage contre les opinions nouvelles, reçues & devenues communes parmi les Latins, par l'aſcendant qu'y avoient pris les Ordres Mendians & les Scholaſtiques ſortis de ces Ordres, ſouvent bien éloignés de l'ancien eſprit de l'Egliſe.

XVII. Ainſi on peut dire que les Prélats n'étoient pas en nombre ſuffiſant à proportion des Nations, pour repréſenter l'Egliſe œcuménique, & qu'afin de balancer les Italiens & les Eſpagnols, il falloit bon nombre, non-ſeulement de François, qui, avec leſdits Italiens & Eſpagnols, compoſent proprement la Langue Latine, mais encore de la Langue Allemande, ſous laquelle on peut comprendre encore les Anglois, les Danois, Suédois, Flamands; & de la Langue Sclavonne, qui comprend les Couronnes de Pologne & de Bohême, & autres Peuples, & qui ſe pourroit aſſocier les Hongrois, pour ne rien dire des Grecs & des Orientaux. Et il ne ſert de rien de dire qu'une bonne partie de ces Peuples eſt ſéparée de l'Egliſe; car c'eſt prendre pour accordé ce qui eſt en queſtion, & de dire qu'on les a cités, cela ne ſert de rien non plus. Il falloit prendre des meſures pour qu'ils puſſent venir honnêtement & ſurement, & ſans vouloir les traiter en condamnés. On en ſçut bien prendre avec les Grecs dans le Concile de Ferrare ou de Florence; & le prétendu ſchiſme où l'on veut que les Grecs ſe trouvoient enveloppés, n'empêcha pas leurs Prélats d'entrer dans le Concile, & de traiter avec les Latins

Latins d'égal à égal. On les ménagea même dans les matiéres qu'on a précipitées à Trente ſans ménagement ; & M. l'Abbé *Pirot* a bien remarqué qu'on ne voulut rien décider à Florence, en préſence des Grecs, à l'égard de la diſſolution du mariage par adultére. Quelle apparence donc de le décider dans un autre Concile en leur abſence, ſans aucune communication avec eux? C'eſt cependant ce que le Concile de Trente n'a pas fait ſcrupule de faire, paſſant ainſi par-deſſus toutes les formes. C'étoit apparemment pour contrecarrer davantage les Proteſtans ; car on prenoit plaiſir de les condamner en toutes les rencontres, comme ſi on étoit bien aiſe de ſe défaire des gens & des peuples dont la Cour de Rome craignoit quelque préjudice à ſon autorité. On a coutume de dire qu'il y avoit peu d'Occidentaux au grand Concile de Nicée ; mais le nombre ne fait rien, quand le conſentement eſt notoire ; au lieu qu'il faut entendre les gens, lorſque leur diſſenſion eſt connue. Mais j'ai déja dit que le Concile de Trente étoit plutôt un Synode de la nation Italienne, où l'on ne faiſoit entrer les autres que pour la forme & pour mieux couvrir le jeu, & que le Pape y étoit abſolu. C'eſt ce que les François déclarérent aſſez dans les occaſions, lorſqu'on avoit mis leur patience à bout, par quelque entrepriſe contraire à cette Couronne. Qu'ils l'ayent fait en forme dûe ou non, par des harangues prononcées ou ſeulement projettées, par des proteſtations enregiſtrées ou non enregiſtrées, avouées ou non avouées ; qu'on ait rappellé les François ou qu'on les y ait laiſſés, cela ne fait rien à la vérité des choſes, & ne léve pas les défauts eſſentiels qui ſe trouvoient dans le Concile.

XVIII. Je ne m'étois propoſé que de parler de l'autorité du Concile de Trente en France ; mais j'ai été inſenſiblement porté à parler de l'autorité de ce Concile en elle-même, à l'égard de la forme. Ainſi, pour achever, je veux encore dire quelque choſe de ſa matiére & de ſes déciſions. J'ai été bien-aiſe d'apprendre par la diſſertation de M. l'Abbé *Pirot*, en quoi l'on croit proprement que le Concile de Trente a fait de nouvelles déciſions en matiére de Foi. Je ſçais que les ſentimens ſont aſſez partagés là deſſus ; mais le jugement d'un Sorbonniſte auſſi célébre & auſſi éclairé que lui, paroîtra toujours très-conſidérable. Il rapporte donc qu'après la définition du Concile de Trente, auprès de ceux qui le tiennent pour œcuménique, on ne ſçauroit douter, ſans héréſie, d'aucuns des Livres, ni d'aucune partie des Livres compris dans le volume de l'Ecriture Sainte, ſans en excepter même *Judith*, *Tobie*, *la Sageſſe*, l'*Eccléſiaſtique*, les *Machabées*, & ſans en excepter encore le reſte d'*Eſther*, le Cantique des Cantiques, l'Hiſtoire de *Suſanne*, celle de l'Hiſtoire de *Bel* & du *Dragon*, auſſi-bien que la Prophétie de *Baruch* : qu'on ne ſçauroit plus douter que la Juſtification ſe fait par une qualité inhérente, ni que la Foi juſtifiante eſt diſtinguée de la confiance en la miſéricorde divine, ni

du nombre ſeptenaire des Sacremens, de l'intention du Miniſtre y requiſe, de la néceſſité abſolue du Baptême, de la concomitance du corps & du ſang de JESUS-CHRIST dans l'Euchariſtie avec ſa divinité, de la matière, forme & miniſtre des Sacremens, de l'indiſſolubilité du lien du mariage nonobſtant l'adultére, &c.

XIX. Je crois qu'on y pourroit ajouter encore d'autres points: par exemple, la diſtinction entre le Baptême de *S. Jean Baptiſte* & celui de notre Seigneur, établie avec anathême; la confirmation de quelques Canons de *S. Auguſtin* & du Concile d'Orange ſur la Grace; & ſelon les Jéſuites ou leurs partiſans, la ſuffiſance de l'attrition jointe avec le Sacrement de Pénitence; & ſelon les Proteſtans, & même ſelon quelques Catholiques Romains, qui doutent de l'autorité de quelques Conciles antérieurs, on y pourroit encore joindre bien d'autres articles; mais en général on peut dire que pluſieurs propoſitions reçues dans l'Occident avant ce Concile, n'ont commencé que par lui à être établies ſous peine d'héréſie & d'anathême.

XX. Mais tout cela, bien loin de ſervir à la louange du Concile de Trente, doit rendre, tant les Catholiques-Romains que les Proteſtans, plus difficiles à le reconnoître. Nous n'avons peut-être que trop de prétendues définitions en matiére de Foi. On devoit ſe tenir à la tradition & à l'antiquité, ſans prétendre de ſçavoir, & d'enjoindre aux autres, ſous peine de damnation, des articles dont l'Egliſe s'étoit paſſée depuis tant de ſiécles, & dont les Saints & grands hommes de l'antiquité Chrétienne n'étoient nullement inſtruits ni perſuadés. Pourquoi rendre le joug des fidéles plus peſant, & la réconciliation avec les Proteſtans plus difficile? Quel beſoin de canoniſer l'hiſtoire de *Judith* & autres ſemblables, malgré les difficultés qu'il y a à l'encontre? & quelle apparence que nous en puiſſions plus ſçavoir que l'Egliſe au tems de *S. Jerôme*, vû que tout ce qui eſt de Foi divine, tandis que nous manquons de révélations nouvelles, ne nous ſçauroit être appris que par l'Ecriture Sainte ou par la Tradition de l'ancienne Egliſe? Et ſi nous nous tenons à la régle de *Vincent de Lerins*, touchant ce qu'on doit appeller Catholique, ou même à ce que dit la Profeſſion de *Pie IV.* qu'il ne faut jamais interpréter l'Ecriture, que *juxta unanimem conſenſum Patrum*, & enfin à ce qu'*Henri Holden*, Anglois, Docteur Sorbonniſte, ſi je m'en ſouviens bien, a écrit de l'analyſe de la Foi contre les ſentimens du P. *Gretzer* Jéſuite, toutes ces déciſions ſeront en danger de perdre leur autorité. Sur-tout il falloit bien ſe donner de garde d'y attacher indifféremment des anathêmes. *George Calixte*, un des plus ſçavans & des plus modérés Théologiens de la Confeſſion d'Ausbourg, a bien repréſenté dans ſes remarques ſur le Concile de Trente, & dans ſes autres ouvrages, le tort que ce Concile a fait à l'Egliſe par ſes anathématiſmes.

XXI.

XXI. Cependant je crois que bien ſouvent on pourroit venir au ſecours du Concile par une interprétation favorable. J'ai vû un eſſai de celles d'un Proteſtant. & j'en vois des exemples parmi ceux de la Communion de Rome. En voici deux aſſez conſidérables. Les Proteſtans ont coutume de ſe récrier étrangement contre ce Concile, ſur ce qu'il fait dépendre la validité du Sacrement de l'intention du Miniſtre. Ainſi, diſent-ils, on aura toujours ſujet de douter ſi on eſt baptiſé ou abſous. Cependant je me ſouviens d'avoir vû des Auteurs Catholiques-Romains, qui le prenoient tout autrement; & lorſqu'un Prince de leur Communion, dans une Lettre que j'eus l'honneur de recevoir de lui, cottoit parmi les autres différens celui de l'intention du Miniſtre, je lui en marquai mon opinion. Il eut de la peine à y ajouter foi; mais ayant conſulté un célébre Théologien aux Pays Bas, il en eut cette réponſe: que j'avois raiſon, que pluſieurs Catholiques-Romains étoient de cette opinion, qu'elle avoit été ſoutenue en Sorbonne, & même qu'elle y étoit la mieux reçue: qu'effectivement un Baptême comique n'étoit pas valide; mais auſſi que lorſqu'on fait tout ce que l'Egliſe ordonne, la ſeule ſubſtraction interne du conſentement ne nuiſoit point à l'intention, & n'étoit qu'une proteſtation contraire au fait. L'autre exemple pourra être la ſuffiſance de l'attrition ſans le Sacrement. J'avoue que le Concile de Trente paroît la marquer aſſez clairement, chap. IV. de la XIV. ſeſſion, & les Jéſuites prennent droit là-deſſus. Cependant ceux qu'on appelle Janſéniſtes, s'y ſont oppoſés avec tant de force & de ſuccès, que la choſe paroît maintenant douteuſe, ſur tout depuis que les Papes mêmes ont ordonné que les Parties ne ſe déchireroient plus, & ne s'accuſeroient plus d'héréſie ſur cet article. Cela fait voir que bien des choſes paſſent pour décidées dans le Concile de Trente, qui ne le ſont peut-être pas autant qu'on le penſe. Ainſi, quelque autorité qu'on donne au Concile de Trente, il ſera néceſſaire un jour de venir à un autre Concile plus propre à remédier aux playes de l'Egliſe.

XXII. Toutes ces choſes étant bien conſidérées, & ſurtout l'obſtacle que le Concile de Trente apporte à la réunion étant mûrement peſé, on jugera peut-être que c'eſt par la direction ſecrette de la Providence, que l'autorité du Concile de Trente n'eſt pas encore aſſez reconnue en France, afin que la Nation Françoiſe, qui a tenu le milieu entre les Proteſtans & les Romaniſtes outrés, ſoit plus en état de travailler un jour à la délivrance de l'Egliſe, auſſi bien qu'à la réintégration de l'unité. Aux Etats de l'an 1614. & 1615. le Clergé avoit manqué, en ce qu'il avoit différé de parler de ce point de la réception du Concile juſqu'à la fin des Etats; autrement, autant que je puis juger par ce qui ſe paſſa dans le tiers Etat, on ſeroit entré en matiére, & je crois que le Clergé, qui avoit déja gagné la Nobleſſe, l'auroit emporté. Mais j'ai déja dit, & je dis encore, qu'il ſemble que Dieu ne l'a point voulu, afin que le Royau-

me de France conſervât la liberté, & demeurât en état de mieux contribuer un jour au rétabliſſement de l'unité Eccléſiaſtique, par un Concile plus convenable & plus autoriſé. Auſſi mettant à part la force des armes, il n'eſt pas vraiſemblable que, ſans un Concile nouveau, la réconciliation ſe faſſe, ni que tant de grandes Nations qui rempliſſent quaſi tout le Nord, ſans parler des Orientaux, ſe ſoumettent jamais aveuglément au bon plaiſir de quelques Italiens, uniques Auteurs du Concile de Trente. Je ne le dis par aucune haine contre les Italiens. J'y ai des amis, & je ſçai par expérience qu'ils ſont mieux réglés aujourd'hui & plus modérés qu'ils ne paroiſſoient être autrefois; & même j'eſtime leur habileté à ſe mettre en état de gouverner les autres par adreſſe, au défaut de la force des anciens Romains. Mais enfin, il eſt permis à ceux du Nord d'être ſur leurs gardes, pour ne pas être la dupe des Nations, que leur climat rend plus ſpirituelles. Pour aſſurer la liberté publique de l'Egliſe dans un Concile nouveau, le plus ſûr ſera de retourner à la forme du Concile de Conſtance, en procédant par Nations, & d'accorder aux Proteſtans ce qu'on accordoit aux Grecs dans le Concile de Florence.

P. S. XXIII. J'ajouterai un mot de la puiſſance indirecte de l'Egliſe ſur le temporel des Souverains, puiſque M. l'Abbé *Pirot* a voulu faire des réflexions ſur ce que j'avois dit à cet égard. J'ai vu la conſultation de M. *d'Oſſat*, qui porte pour titre: *Utrum Henricus Borbonius ſit abſolvendus & ad regnum diſpenſandus*, où il ſemble qu'il a voulu s'accommoder aux principes de la Cour de Rome où il étoit, ſelon le proverbe, *ululà cum lupis*. Le Cardinal *du Perron*, dans ſa harangue prononcée devant les Députés du tiers Etat, pouvoit ſe borner à démontrer qu'il ne falloit pas faire une loi en France, par laquelle les Docteurs Ultramontains & le Pape même ſeroient déclarés hérétiques; mais il alla plus avant, & fit aſſez connoître ſon penchant à croire que les Princes Chrétiens perdent leur état par l'héréſie. Ce n'eſt pas à moi de prononcer ſur des queſtions ſi délicates. Cependant, exceptant ce qui peut avoir été réglé par les loix fondamentales de quelques Etats ou Royaumes, j'aime mieux croire que régulièrement les Sujets ſe doivent contenter de ce qu'on les affranchit de l'obéiſſance active, ſans qu'ils ſe puiſſent diſpenſer de la paſſive; c'eſt-à-dire, qu'il leur doit être aſſez de ne pas obéir aux commandemens des Souverains contraires à ceux de Dieu, ſans qu'ils ayent droit de paſſer à la rebellion, pour chaſſer un Prince qui les incommode, ou qui les perſécute. Il ſera difficile de ſauver ce qu'on dit dans le Concile troiſiéme de Latran ſous *Alexandre III.* ni ce qu'on a fait dans le premier Concile de Lyon ſous *Innocent IV.* Cependant le ſoin que M. l'Abbé *Pirot* prend en faveur de ces deux Conciles, eſt fort louable. Mais ſans parler de la dépoſition des Princes, & de l'abſolution des Sujets de leur ſerment de fidélité, on peut former des queſtions, où la puiſſance indirecte de l'Egliſe ſur les matiéres temporelles paroît plus raiſonnable; par exemple,

ſi quelque Prince exerçoit une infinité d'actions cruelles contre les Egliſes, contre les innocens, contre ceux qui refuſeroient de donner leur approbation expreſſe à toutes ſes méchancetés. On demande ſi l'Egliſe pourroit déclarer pour le ſalut des ames, que ceux qui aſſiſtent ce Prince dans ſes violences péchent griévement & ſont en danger de leur ſalut, & ſi elle pourroit procéder à l'excommunication, tant contre ce Prince, que contre ceux de ſes Sujets qui lui donneroient aſſiſtance; non pas pour le maintenir dans ſon Royaume & dans ſes autres droits, mais pour continuer les maux que nous venons de dire. Car ce cas ne paroît pas contraire à l'obéiſſance paſſive; & c'eſt à cet égard que j'ai parlé de la puiſſance indirecte de l'Egliſe ſur les matiéres temporelles, pour ne rien dire à préſent des Loix Eccléſiaſtiques, des mariages & autres matiéres ſemblables.

XXIV. Avant que de conclure, je ſatisferai, comme hors d'œuvre, à la promeſſe que j'ai faite ci-deſſus de dire ce que j'ai appris de la Profeſſion de Foi que *Henri IV.* avoit faite à Saint Denys, quand l'Archevêque de Bourges l'eut reconcilié avec l'Egliſe. J'ai lû un volume manuſcrit contenant tout ce qui concerne l'abſolution de *Henri IV.* tant à Saint Denys qu'à Rome. Les ſix premiéres piéces du volume appartiennent à l'abſolution de Saint Denys. Il y a 1°. la promeſſe du Roi à ſon avénement à la Couronne de maintenir la Religion Catholique-Romaine, 4. d'Août 1589. 2°. Acte par lequel quelques Princes, Ducs & autres Seigneurs François le reconnoiſſent pour Roi conformément à l'acte précédent, de la même datte. 3°. Le procès-verbal de ce qui ſe paſſa à Saint Denys à l'inſtruction & abſolution du Roi, du 22. au 25. Juillet 1593. 4°. Promeſſe que le Roi donna par écrit ſignée de ſa main & contreſignée du Sieur *Ruzé* ſon Secretaire d'Etat, après avoir fait l'abjuration & reçu l'abſolution comme deſſus, du 25. Juillet 1593. 5°. Profeſſion de Foi faite & préſentée par le Roi, lors de ſon abſolution. 6°. Diſcours de M. *du Mans* pour l'abſolution du Roi.

Le procès-verbal ſuſdit marque que les Prélats délibérérent ſi on ne renvoyeroit pas l'affaire à Rome; mais enfin ils conclurent à cauſe de la néceſſité du tems, du péril ordinaire de mort, auquel le Roi étoit expoſé par la guerre, & de la difficulté d'aller ou d'envoyer à Rome; mais ſurtout pour ne pas perdre la belle occaſion de la réunion d'un ſi grand Prince, que l'abſolution lui ſeroit donnée, à la charge que le Roi envoyeroit envers le Pape; & ces raiſons ſont étendues plus amplement dans le Diſcours de M. *du Mans*. Il y eſt auſſi marqué que les Prélats aſſemblés pour l'inſtruction & réconciliation du Roi, firent dreſſer la Profeſſion de Foi à la demande réitérée du Roi, qui fut lûe & approuvée de toute l'Aſſemblée, comme conforme à celle du Concile. Cependant il eſt très remarquable que cette Profeſſion, toute conforme qu'elle eſt en tout autre point avec celle de *Pie IV.* en eſt notablement différente dans.

dans les seuls endroits dont il s'agit ; sçavoir en ce qu'elle ne fait pas la moindre mention du Concile de Trente. Car les articles en question de ladite Profession de *Pie IV.* disent : *Omnia & singula quæ de peccato originali & justificatione in sacro-sanctâ Tridentinâ Synodo definita & declarata fuerunt, amplector & recipio* ; & plus bas : *Cætera item omnia à sacris Canonibus & œcumenicis Conciliis ac præcipuè à sacro-sanctâ Tridentinâ Synodo tradita, definita & declarata indubitanter profiteor, simulque contraria omnia, atque hæreses quascumque ab Ecclesiâ damnatas & rejectas & anathematizatas ego pariter damno, rejicio & anathematizo* ; au lieu que la Profession de *Henri IV.* omettant exprès le Concile de Trente dans tous ces deux endroits, dit ainsi : *Je crois aussi & embrasse tout ce qui a été défini & déclaré par les saints Conciles, touchant le péché originel & la justification* ; & plus bas : *J'approuve sans aucun doute & fais profession de tout ce qui a été décidé & déterminé par les saints Canons, & Conciles généraux, & rejette, réprouve & anathématise tout ce qui est contraire à iceux, & toutes héréses condamnées, rejettées & anathématisées par l'Eglise.* On ne sçauroit concevoir ici de faute de Copiste, puisqu'elle seroit la même en deux endroits. Je ne crois pas aussi qu'il y ait de la falsification ; car l'exemplaire vient de bon lieu. Ainsi je suis porté à croire que ces Prélats mêmes, qui eurent soin de cette instruction & abjuration du Roi, trouvérent bon de faire abstraction du Concile de Trente, dont l'autorité étoit contestée en France ; & cela fait assez connoître que le doute où l'on étoit là-dessus ne regardoit pas seulement les réglemens sur la discipline, mais qu'il s'étendoit aussi à son autorité en ce qui regardoit la Foi.

J'ajouterai encore cette réflexion : que si le Concile de Trente avoit été reçu pour œcuménique par la Nation Françoise, on n'auroit pas eu besoin d'en solliciter la réception avec tant d'empressement. Car, quant aux loix positives ou de discipline, que ce Concile a faites, elles étoient presque toutes reçues ou recevables en vertu des Ordonnances, excepté ce qui paroissoit éloigné des Libertés Gallicanes, que le Clergé même ne prétendoit pas faire recevoir. Il paroît donc qu'on a eu en vûe de faire recevoir le Concile pour œcuménique & régle de Foi : que c'est ainsi que la Reine *Catherine de Medicis* l'a entendu, en alléguant pour raison de son refus l'éloignement de la réconciliation des Protestans que cela causeroit ; & que les Prélats François assemblés à Saint Denys, l'ont pris de même, & ont cru une telle réception encore douteuse, lorsqu'ils ont omis tout exprès la mention du Concile dans la Profession de Foi qu'ils demandérent à *Henri IV.*

XXI.

XXI.

MEMOIRE OU DISSERTATION

De M. *Boſſuet*, Evêque de Meaux,

Pour ſervir de Réponſe à pluſieurs Lettres de M. de Leibniz, *& en particulier à celle du 29. Mars 1693. où il eſt parlé du culte des Images, de l'erreur des Monothélites, & de la conceſſion des deux eſpèces par le Concile de Bâle; & pour réfuter la Diſſertation du même M.* de Leibniz *contre le Diſcours de M.* Pirot *ſur l'autorité & la réception du Concile de Trente, entre Juin & Octobre 1693.*

EN reliſant la Lettre de M. *de Leibniz* du 29. de Mars 1693. j'ai trouvé que ſans m'engager à de longues diſſertations, qui ne ſont plus néceſſaires après tant d'explications qu'on a données, je pouvois réſoudre trois de ſes doutes.

Le premier ſur le culte des Images. Ce culte n'a rien de nouveau; puiſque pour peu qu'on le veuille définir, on trouvera qu'il tend principalement à exciter le ſouvenir des originaux, & qu'au fond cela eſt compris dans l'adoration de l'Arche d'Alliance, & dans l'honneur que toute l'Antiquité a rendu aux Reliques & aux choſes qui ſervent aux miniſtéres divins. Ainſi on trouvera dans toute l'Antiquité des honneurs rendus à la Croix, à la crêche de notre Seigneur, aux Vaiſſeaux ſacrés, à l'Autel & à la Table ſacrée, qui ſont de même nature que ceux qu'on rend aux Images. L'extenſion de ces honneurs aux Images, a pû être très-différente, ſelon les tems & les raiſons de la diſcipline; mais le fond a ſi peu de difficulté, qu'on ne peut aſſez s'étonner comment des gens d'eſprit s'y arrêtent tant.

Le ſecond doute regarde l'erreur des Monothélites. Avec la permiſſion de M. *de Leibniz*, je m'étonne qu'il regarde cette queſtion comme dépendante d'une haute Métaphyſique. Il ne faut que ſçavoir qu'il y a une ame humaine en JESUS-CHRIST, pour ſçavoir en même-tems qu'il y a une volonté, non-ſeulement en prenant la volonté pour la faculté & le principe, mais encore en la prenant pour l'acte; les facultés n'étant données que pour cela.

Ce qu'il dit que les actions ſont des ſuppôts, ſelon l'axiome de l'Ecole, ne ſignifie rien autre choſe ſinon, qu'elles lui ſont attribuées *in concreto*; mais non pas que chaque partie n'exerce pas ſon action propre, comme en nous le corps & l'ame le font. Ainſi, dans la perſonne de JESUS-CHRIST, le Verbe, qui ne change point, exerce toujours ſa même action; l'ame humaine exerce la ſienne ſous la direction du Verbe, & cette action eſt attribuée au même Verbe comme au ſuppôt. Mais que l'ame demeure ſans ſon action, c'eſt une choſe ſi abſurde en elle-même, qu'on ne la comprend pas. Auſſi paroît-il clairement par les témoignages rapportés dans le Concile VI. & par une infinité d'autres, qu'on a toujours cru deux volontés, même quant à l'acte en JESUS-CHRIST; & ſi quelques-uns ont cru le contraire, c'eſt une preuve que les hommes ſont capables de croire toute abſurdité, quand ils ne prennent pas ſoin de démêler leurs idées; ce qui paroit à la vérité dans toutes les héréſies, mais plus que dans toutes les autres, dans celle des Eutichiens, dont celle des Monothélites eſt une annéxe.

Pour le Concile de Bâle, ſon exemple prouve qu'on peut offrir aux Proteſtans un examen par maniére d'éclairciſſement, & non par maniére de doute; puiſqu'il paroît par les termes que j'en ai rapportés, qu'on excluoit poſitivement le dernier. Si l'on prétend qu'il ne puiſſe y avoir de réunion qu'en préſuppoſant un examen par forme de doute ſur les queſtions réſolues à Trente, il faut avouer, dès à préſent, qu'il n'y en aura jamais. Car l'Egliſe ne fera point une choſe, ſous prétexte de réunion, qui renverſeroit les fondemens de l'unité. Ainſi les Proteſtans de bonne foi, & encore plutôt ceux qui croyent, comme M. *de Leibniz*, l'infaillibilité de l'Egliſe, doivent entrer dans l'expédient de terminer nos diſputes par forme d'éclairciſſement; & ce qui prouve qu'on peut aller bien loin par là, c'eſt le progrès qu'on feroit en ſuivant les explications de M. l'Abbé *Molanus*.

SUR LE CONCILE DE TRENTE.

POur donner une claire & derniére réſolution des doutes que l'on propoſe ſur le Concile de Trente, il faut préſuppoſer quelques principes.

Premiérement, que l'infaillibilité que JESUS-CHRIST a promiſe à ſon Egliſe, réſide primitivement dans tout le corps; puiſque c'eſt là cette Egliſe qui eſt bâtie ſur la pierre, à laquelle le Fils de Dieu a promis que les portes d'enfer ne prévaudroient point contre elle.

Secondement, que cette infaillibilité, entant qu'elle conſiſte, non à recevoir, mais à enſeigner la vérité, réſide dans l'ordre des Paſteurs, qui doivent ſucceſſivement, de main en main, ſuccéder aux Apôtres; puiſque

puiſque c'eſt à cet ordre que JESUS-CHRIST a promis qu'il ſeroit toujours avec lui : *Allez, enſeignez, baptiſez, je ſuis toujours avec vous* ; c'eſt-à-dire, ſans difficulté, avec vous qui enſeignez & qui baptiſez, & avec vos ſucceſſeurs, que je conſidére en vous comme étant la ſource de leur vocation & de leur ordination, ſous l'autorité & au nom de JESUS-CHRIST.

Troiſiémement, que les Evêques ou Paſteurs principaux, qui n'ont pas été ordonnés par & dans cette ſucceſſion, n'ont point de part à la promeſſe ; parce qu'ils ne ſont pas contenus dans la ſource de l'ordination Apoſtolique, qui doit être perpétuelle & continuelle, c'eſt-à-dire, ſans interruption. Autrement cette parole : *Je ſuis avec vous juſqu'à la conſommation des ſiécles*, ſeroit inutile.

Quatriémement, que les Evêques ou Paſteurs principaux, qui auroient été ordonnés dans cette ſucceſſion, s'ils renonçoient à la foi de leurs conſécrateurs, c'eſt-à-dire, à celle qui eſt en vigueur dans tout le corps de l'Epiſcopat & de l'Egliſe, renonceroient en même tems à la promeſſe, parce qu'ils renonceroient à la ſucceſſion, à la continuité, à la perpétuité de la doctrine ; deſorte qu'il ne faudroit plus les réputer pour légitimes Paſteurs, ni avoir aucun égard à leur ſentiment ; parce qu'encore qu'ils conſervaſſent la vérité de leur caractére, que leur infidélité ne peut pas anéantir, ils n'en peuvent conſerver l'autorité, qui conſiſte dans la ſucceſſion, dans la continuité, dans la perpétuité qu'on vient d'établir.

Cinquiémement, que les Evêques ou les Paſteurs principaux, établis en vertu de la promeſſe, & demeurans dans la Foi & dans la Communion du corps où ils ont été conſacrés, peuvent témoigner leur foi, ou par leur prédication unanime dans la diſperſion de l'Egliſe Catholique, ou par un jugement exprès dans une Aſſemblée légitime. Dans l'une & l'autre conſidération, leur autorité eſt également infaillible, leur doctrine également certaine : dans la premiére, parce que c'eſt à ce corps, ainſi diſperſé à l'extérieur, mais uni par le Saint-Eſprit, que l'infaillibilité de l'Egliſe eſt attachée : dans la ſeconde, parce que ce corps étant infaillible, l'Aſſemblée qui le repréſente véritablement, c'eſt-à-dire, le Concile, jouït du même privilége, & peut dire, à l'exemple des Apôtres : *Il a ſemblé bon au Saint-Eſprit & à nous.*

Sixiémement, la derniére marque que l'on peut avoir que ce Concile ou cette Aſſemblée repréſente véritablement l'Egliſe Catholique, c'eſt lorſque tout le corps de l'Epiſcopat & toute la ſociété qui fait profeſſion d'en recevoir les inſtructions, l'approuve & le reçoit : c'eſt-là, dis-je, le dernier ſceau de l'autorité de ce Concile & de l'infaillibilité de ſes decrets ; parce qu'autrement, ſi l'on ſuppoſoit qu'il ſe pût faire qu'un Concile ainſi reçu errât dans la Foi, il s'enſuivroit que le corps de l'Epiſcopat, & par conſéquent l'Egliſe ou la ſociété qui fait profeſſion de recevoir les enſeignemens de ce corps, ſe pourroit tromper ; ce qui eſt direc-

tement opposé aux cinq articles précédens, & notamment au cinquiéme.

Ceux qui ne voudront pas convenir de ces principes, ne doivent jamais espérer aucune union avec nous ; parce qu'ils ne conviendront jamais qu'en paroles, de l'infaillibilité de l'Eglise, qui est le seul principe solide de la réunion des Chrétiens.

Ces six articles suivent si clairement & si nécessairement l'un de l'autre, dans l'ordre avec lequel ils ont été proposés, qu'ils ne font qu'un même corps de doctrine, & sont en effet renfermés dans l'article du Symbole : *Je crois l'Eglise Catholique* ; ce qui veut dire, non-seulement, Je crois qu'elle est ; mais encore, Je crois ce qu'elle croit ; autrement, c'est ne la pas croire elle-même : c'est ne pas croire qu'elle est ; puisque le fond, & pour ainsi dire, la substance de son être, c'est la foi qu'elle déclare à tout l'Univers ; de sorte que si la Foi que l'Eglise prêche est vraie, elle constitue une vraie Eglise ; & si elle est fausse, elle en constitue une fausse. On peut donc tenir pour certain, qu'il n'y aura jamais d'accord véritable que dans la confession de ces six principes, desquels nous ne pouvons non plus nous départir que de l'Evangile ; puisqu'ils en contiennent la solide & inébranlable promesse, d'où dépendent toutes les autres, & toutes les parties de la profession Chrétienne.

Cela posé, il est aisé de résoudre tous les doutes qu'on peut avoir sur le Concile de Trente, en ce qui regarde la Foi, étant constant qu'il est tellement reçu & approuvé, à cet égard, dans tout le corps des Eglises qui sont unies de Communion à celle de Rome, & que nous tenons les seules Catholiques, qu'on n'en rejette non plus l'autorité que celle du Concile de Nicée. Et la preuve de cette acceptation est dans tous les Livres des Docteurs Catholiques, parmi lesquels il ne s'en trouvera jamais un seul, où lorsqu'on objecte une décision du Concile de Trente en matiére de Foi, quelqu'un ait répondu qu'il n'est pas reçu ; ce qu'on ne fait nulle difficulté de dire de certains articles de discipline, qui ne sont pas reçus par-tout. Et la raison de cette différence est, qu'il n'est pas essentiel à l'Eglise que la discipline y soit uniforme non plus qu'immuable ; mais qu'au contraire la Foi Catholique est toujours la même.

Qu'ainsi ne soit, je demande qu'on me montre un seul Auteur Catholique, un seul Evêque, un seul Prêtre, un seul homme, quel qu'il soit, qui croye pouvoir dire dans l'Eglise Catholique : Je ne reçois pas la foi du Concile de Trente. Cela ne se trouvera jamais. On est donc d'accord sur ce point, autant en Allemagne & en France, qu'en Italie & à Rome même, & par-tout ailleurs ; ce qui enferme la réception inconteſtable de ce Concile en ce qui regarde la Foi.

Toute autre réception qu'on pourroit demander n'est pas nécessaire. Car s'il falloit une Assemblée pour accepter le Concile, il n'y a pas moins de raison de n'en demander pas encore une autre pour accepter celle-là.

Ainsi

Ainſi de formalité en formalité, & d'acceptation en acceptation, on iroit juſqu'à l'infini; & le terme où il faut s'arrêter, eſt de tenir pour infaillible, ce que l'Egliſe, qui eſt infaillible, reçoit unanimément, ſans qu'il y ait ſur cela aucune conteſtation dans tout le corps.

Par là, on voit qu'il importe peu qu'on ait proteſté contre le Concile une fois, deux fois, tant de fois que l'on voudra. Car outre que ces proteſtations n'ont jamais regardé la Foi, il ſuffit qu'elles demeurent ſans effet par le conſentement ſubſéquent; ce qui ne dépend d'aucune formalité, mais de la ſeule promeſſe de JESUS CHRIST & de la ſeule notoriété du conſentement univerſel.

On dit que tel pourra convenir de la doctrine du Concile, qui ne conviendra pas de ſes anathêmes; mais c'eſt là une illuſion. Car c'eſt une partie de la doctrine, de décider ſi elle eſt digne ou non digne d'anathême. Ainſi, dès que l'on convient de la doctrine d'un Concile, ſes anathêmes, très-conſtamment, paſſent avec elle en déciſions.

On trouve de l'inconvénient à faire paſſer & recevoir tout d'un coup tant d'anathêmes. On n'y en trouveroit point ſi l'on ſongeoit que ces anathêmes, que l'on a prononcés à Trente en ſi grand nombre, dépendent après tout, de cinq ou ſix points, d'où les autres ſont ſi clairement & ſi naturellement dérivés, qu'on voit bien qu'ils ne peuvent être révoqués en doute, ſans y révoquer auſſi le principe d'où ils ſont tirés. Ainſi pour affermir la foi de ces principes, il n'a pas été moins néceſſaire d'affermir celle des conſéquences, & d'en faciliter la croyance par des déciſions expreſſes & particuliéres.

Et pour s'arrêter à un des exemples que l'Auteur de la réponſe à M. *Pirot* ſemble trouver l'un des plus forts, il juge que la diſtinction du Baptême de JESUS CHRIST d'avec celui de S. *Jean Baptiſte*, n'eſt pas un article d'une importance à être établi ſous peine d'anathême. Mais ſi l'on rejettoit cet anathême, on rejetteroit en même tems celui qui regarde l'inſtitution divine & efficace des Sacremens; outre que la diſtinction de ces deux Baptêmes eſt formelle dans les paroles de JESUS CHRIST & des Apôtres.

J'allégue cela pour exemple; mais il ſeroit aiſé de faire voir que tous les anathêmes du Concile dépendent de cinq ou ſix articles principaux; & c'eſt à l'Egliſe à juger de la liaiſon de ces anathématiſmes particuliers avec les principes généraux; puiſque cela fait une partie de la doctrine, & qu'avec la même autorité que l'Egliſe employe à juger de ces articles principaux, elle juge auſſi de tous ceux qui ſont néceſſaires pour ſervir de rempart, & qui doivent faire corps avec eux. Autrement il n'y auroit point d'infaillibilité. Exemple: par la même autorité avec laquelle l'Egliſe a jugé que JESUS-CHRIST eſt Dieu & homme, elle a jugé qu'il avoit une ame humaine auſſi-bien qu'un corps; & par la même autorité avec laquelle elle a jugé qu'il avoit une ame humaine, elle a jugé qu'il

avoit dans cette ame un entendement & une volonté humaine, tout cela étant renfermé dans cette déciſion : *Dieu s'eſt fait homme.* Il en eſt de même de tous les articles décidés ; & s'il y en a eu un plus grand nombre décidés à Trente, c'eſt que ceux qu'il y a fallu condamner avoient remué plus de matiéres, & que pour ne donner pas lieu à renouveller les héréſies, il a fallu éteindre juſqu'à la moindre étincelle. Et ſans entrer dans tout cela, il eſt clair que ſi la moindre parcelle des déciſions de l'Egliſe eſt affoiblie, la promeſſe eſt démentie, & avec elle tout le corps de la révélation.

Il ne ſert de rien de dire que les Proteſtans, un ſi grand corps, n'ont point conſenti au Concile de Trente, au contraire qu'ils le rejettent, & que leurs Paſteurs n'y ont point été reçus, pas même ceux qui avoient été ordonnés dans l'Egliſe Catholique, comme ceux de Suede & d'Angleterre. Car par l'article quatriéme, les Evêques, quoique légitimement ordonnés, s'ils renoncent à la foi de leurs conſervateurs & du corps de l'Epiſcopat, auquel ils avoient été aggrégés, comme ont fait très-conſtamment les Anglois, les Danois & les Suedois, dès-lors ils ne ſont plus comptés comme étant du corps, & l'on n'a aucun égard à leurs ſentimens. A plus forte raiſon n'en aura-t-on point à ceux des Paſteurs qui ont été ordonnés dans le cas de l'article troiſiéme, & hors de la ſucceſſion.

Ainſi l'on n'a pas beſoin d'entrer dans la diſcuſſion de tous les faits, très-curieuſement & très-doctement, mais très-inutilement recherchés dans la réponſe à M. *Pirot.* Tout cela eſt bon pour l'Hiſtoire particuliére de ce qui pourroit regarder le Concile de Trente ; mais tout cela ne fait rien à l'eſſentiel de ſon autorité ; & tout dépend de ſçavoir, s'il eſt effectivement reçu ou non ; c'eſt-à-dire, s'il eſt écrit dans le cœur de tous les Catholiques, & dans la croyance publique de toute l'Egliſe, que l'on ne peut, ni l'on ne doit s'oppoſer à ſes déciſions, ni les révoquer en doute : or cela eſt très-conſtant, puiſque tout le monde l'avoue, & que perſonne ne reclame. Il eſt donc inconteſtable que le Concile de Trente a reçu ce dernier ſceau, qui eſt expliqué dans l'article ſixiéme, qui renferme en ſoi la vertu, & qui eſt le clair réſultat des cinq autres, comme les cinq autres s'entre-ſuivent mutuellement les uns des autres, ainſi qu'il a été dit.

Et ſi l'on dit que les déciſions de ce Concile ſont reçues, non pas en vertu du Concile même, mais à cauſe qu'on croyoit auparavant les points de doctrine qu'elles établiſſent ; tant pis pour celui qui rejetteroit ces points de doctrine, puiſqu'il avoueroit que c'étoit donc la foi ancienne, que le Concile l'a trouvée déja établie, & n'a fait que la déclarer plus expreſſément contre ceux qui la rejettoient ; ce qui en effet eſt très-véritable, non-ſeulement de ce Concile, mais encore de tous les autres.

Enfin, il ne s'agit plus de délibérer ſi l'on recevra ce Concile ou non.

Il

Il eſt conſtant qu'il eſt reçu en ce qui regarde la Foi. Une confeſſion de Foi a été extraite des paroles de ce Concile : le Pape l'a propoſée : tous les Evêques l'ont ſouſcrite & la ſouſcrivent journellement : ils la font ſouſcrire à tout l'ordre Sacerdotal : il n'y a là ni ſurpriſe, ni violence : tout le monde tient à gloire de ſouſcrire : dans cette ſouſcription, eſt compriſe celle du Concile de Trente. Le Concile de Trente eſt donc ſouſcrit de tout le corps de l'Epiſcopat, & de toute l'Egliſe Catholique. Nous faire délibérer après cela ſi nous recevrons le Concile, c'eſt nous faire délibérer ſi nous croirons l'Egliſe infaillible, ſi nous ſerons Catholiques, ſi nous ſerons Chrétiens.

Non-ſeulement le Concile de Trente, mais tout acte qui ſeroit ſouſcrit de cette ſorte par toute l'Egliſe, ſeroit également ferme & certain. Lorſque les Pélagiens furent condamnés par le Pape S. *Zozime*, & que tous les Evêques du monde eurent ſouſcrit à ſon décret, les hérétiques ſe plaignirent qu'on avoit extorqué une ſouſcription des Evêques particuliers : *De ſingularibus Epiſcopis ſubſcriptio extorta eſt* : on ne les écouta pas : S. *Auguſtin* leur ſoutint qu'ils étoient légitimement & irrémédiablement condamnés. Si les actes qui les condamnoient furent enſuite approuvés par le Concile œcuménique d'Ephèſe, ce fut par occaſion, ce Concile étant aſſemblé pour une autre choſe. Le Concile d'Orange, dont il eſt fait mention dans la Réponſe, n'étoit rien moins qu'univerſel. Il contenoit des Chapitres que le Pape avoit envoyés : à peine y avoit-il douze ou treize Evêques dans ce Concile ; mais parce qu'il eſt reçu ſans conteſtation, on n'en rejette non plus les déciſions que celles du Concile de Nicée, parce que tout dépend du conſentement. L'Auteur même de la Réponſe reconnoît cette vérité : que tout dépend de la certitude du conſentement. *Le nombre ne fait rien*, dit-il, *quand le conſentement eſt notoire.* Il n'y avoit que peu d'Evêques d'Occident dans le Concile de Nicée : il n'y en avoit aucun dans le Concile de Conſtantinople : il n'y avoit dans celui d'Ephèſe & dans celui de Calcedoine que les ſeuls Légats du Pape, & ainſi des autres ; mais parce que tout le monde conſentoit, ou a conſenti depuis, ces décrets ſont les décrets de tout l'Univers. Si l'on veut remonter plus haut, *Paul de Samoſate* n'eſt condamné que par un Concile particulier tenu à Antioche ; mais parce que le décret en eſt adreſſé à tous les Evêques du monde, & qu'il en a été reçu, (car c'eſt là qu'eſt toute la force, & ſans cela l'adreſſe ne ſerviroit de rien), ce décret eſt inébranlable. Quelle aſſemblée a-t-on faite pour le recevoir ? nulle aſſemblée : le conſentement univerſel eſt notoire : *Alexandre* d'Alexandrie dit avec l'applaudiſſement de toute l'Egliſe, que *Paul de Samoſate* étoit condamné par tous les Evêques du monde, quoiqu'il n'y en eût aucun acte ; & une telle condamnation eſt ſans appel & ſans retour.

Je ne dis pas qu'on ne puiſſe & qu'on ne doive quelquefois s'aſſembler en Corps, ou pour former des déciſions, ou pour accepter celles qui auront

auront déja été formées. On le peut, dis-je, & on le doit faire quelquefois, ou pour faciliter la réception des Articles réſolus, ou pour mieux fermer la bouche aux contrediſans. Mais cela n'eſt point néceſſaire, quand la réception eſt conſtante d'ailleurs, comme l'eſt celle du Concile de Trente; quand ce ne ſeroit que par la ſouſcription qu'on en fait journellement, & ſans aucune conteſtation.

Qu'importe après cela d'examiner ſi dans la Profeſſion de Foi qu'on fit ſouſcrire à *Henri le Grand* à Saint *Denys*, on y avoit exprimé le Concile de Trente, ou, ſi par condeſcendance, & pour empêcher de nouvelles noiſes & de nouvelles chicanes, on avoit trouvé à propos d'en taire le nom? En vérité, je n'en ſçai rien, & je ne ſçai aucun moyen de m'en aſſurer; puiſque les Hiſtoriens n'en diſent mot, & que les actes originaux ne ſe trouvent plus; mais auſſi tout cela eſt inutile, & quelque forme que ce grand Roi eût ſouſcrite, il demeuroit pour conſtant qu'il avoit ſouſcrit à la Foi qu'on avoit à Rome, autant qu'à celle qu'on avoit en France, puiſque perſonne ne doutoit que ce ne fût la même en tout point. La Foi ne dépend point de ces minuties. Ou l'Egliſe conſent, ou elle ne conſent pas; c'eſt ce qu'on ne peut ignorer; c'eſt d'où tout dépend.

On parle de Bâle & de Conſtance, où l'on opina par Nations: une ſeule Nation ne dominoit pas; l'une contrebalançoit l'autre. Tout cela eſt bon; mais cette forme n'eſt pas néceſſaire. Il y avoit à Ephèſe deux cens Evêques d'Orient contre deux ou trois d'Occident, & à Calcédoine, ſix cens encore contre deux ou trois. Diſoit-on que les Grecs dominaſſent? Ainſi, que les Italiens ayent été à Trente en plus grand nombre, ils ne nous dominoient pas pour cela. Nous avions tous la même Foi. Les Italiens ne diſoient pas une autre Meſſe que nous: ils n'avoient point un autre culte, ni d'autres Sacremens, ni d'autres Rituels, ni des Temples ou des Autels deſtinés à un autre Sacrifice: les Auteurs, qui de ſiécle en ſiécle avoient ſoutenu contre tous les Novateurs les ſentimens dans leſquels on ſe maintenoit, n'étoient pas plus Italiens que François ou Allemands: une partie des articles réſolus à Trente & la partie la plus eſſentielle, avoit déja été déterminée à Conſtance, où l'on avoue que les Nations étoient également fortes. Quant aux points qui reſtent encore conteſtés, il eſt bien aiſé de les connoître. Ce qui eſt reçu unanimement a le vrai caractére de la Foi. Car ſi la promeſſe eſt véritable, ce qui eſt reçu aujourd'hui l'étoit hier, & ce qui l'étoit hier l'a toujours été.

Le Concile de Trente, dit l'Auteur de la Réponſe, eſt devenu par la multiplicité de ſes déciſions un obſtacle invincible à la réunion. Au contraire, la révocation ou la ſuſpenſion de ce Concile feroit ſeul cet obſtacle. Qu'on me trouve un moyen de faire un acte ferme, ſi le Concile de Trente, reçu & ſouſcrit de toute l'Egliſe Catholique, eſt mis en doute. Mais vous ſuppoſez, direz-vous, que vous êtes ſeuls l'Egliſe Catholique. Il

Il eſt vrai, nous le ſuppoſons : nous l'avons prouvé ailleurs ; mais il ſuffit ici de le ſuppoſer ; parce que nous avons affaire à des perſonnes qui en veulent venir avec nous à une réunion, ſans nous obliger à nous départir de nos principes.

Mais, dira-t-on, à la fin, avec ce principe, il n'y aura donc jamais de réunion. C'eſt en quoi eſt l'abſurdité, qu'on penſe pouvoir établir une réunion ſolide ſans établir un principe qui ne le ſoit pas. Or le ſeul principe ſolide, c'eſt que l'Egliſe ne peut errer ; par conſéquent, qu'elle n'erroit pas quand on a voulu la réformer dans la Foi ; autrement, ce n'eût pas été la réformer, mais la dreſſer de nouveau ; de ſorte qu'il y avoit une manifeſte contradiction dans les propres termes de cette réformation ; puiſqu'il falloit ſuppoſer que l'Egliſe étoit & qu'elle n'étoit pas. Elle étoit, puiſqu'on ne vouloit pas dire qu'elle fût éteinte, & qu'on ne le pouvoit dire ſans anéantir la promeſſe : elle n'étoit pas, puiſqu'elle étoit remplie d'erreurs. La contradiction eſt beaucoup plus grande à préſent que l'on convient de l'infaillibilité de l'Egliſe ; puiſqu'il faut dire en même tems qu'elle eſt infaillible & qu'elle ſe trompe, & unir l'infaillibilité avec l'erreur.

Il eſt vrai qu'on répond qu'en convenant de l'infaillibilité de l'Egliſe, on diſpute ſeulement d'un fait, qui eſt de ſçavoir, ſi un tel Concile eſt œcuménique ; mais ce fait entraîne une erreur de toute l'Egliſe, ſi toute l'Egliſe reçoit comme déciſion d'un Concile œcuménique, ce qui eſt ſi faux ou ſi douteux, qu'il en faut encore délibérer dans un nouveau Concile.

Pour nous recueillir, il n'y a rien à eſpérer pour la réunion, quand on voudra ſuppoſer que les déciſions de Foi du Concile de Trente peuvent demeurer en ſuſpens. Il faut donc, ou ſe réduire à des déclarations qu'on pourra donner ſur les doutes des Proteſtans, conformément aux decrets de ce Concile & des autres Conciles généraux, ou attendre un autre tems, & d'autres diſpoſitions de la part des Proteſtans.

Et de la part des Catholiques, nous avons propoſé deux moyens pour établir la réception du Concile de Trente dans les matiéres de Foi : le premier, que tous les Catholiques en conviennent comme d'une régle. Dans toute conteſtation, ſi un Catholique oppoſe une déciſion de Trente, l'autre Catholique ne répond jamais qu'elle n'eſt pas reçue : par exemple, dans la diſpute de *Janſenius*, on lui objecte que le Concile de Trente, *Seſſ.* VI. *chap.* XI. & *Canon* XVIII. eſt contraire à ſa doctrine : il avoue l'autorité, & convient de la régle. Voilà le premier moyen. Le ſecond : il y a une réception & ſouſcription expreſſe du Concile. Tous les Evêques & tous ceux qui ſont conſtitués en dignité reçoivent & ſouſcrivent la Confeſſion de Foi dreſſée par *Pie IV.* Confeſſion qui eſt un extrait des déciſions du Concile, & dans laquelle la foi du Concile eſt

ſouſcrite expreſſément en deux endroits : nul ne reclame : tout le monde ſigne : donc ce Concile eſt reçu unanimement en matiére de Foi ; & l'on ne peut le tenir en ſuſpens, quoiqu'il n'y ait point, peut être en France ou ailleurs, d'acte exprès pour le recevoir ; parce que la maniére dont conſtamment il eſt reçu, eſt plus forte que tout acte exprès.

On en revient ſouvent, ce me ſemble, & plus ſouvent même qu'il ne conviendroit à des gens d'eſprit, à certaines dévotions populaires, qui ſemblent tenir de la ſuperſtition. Cela ne fait rien à la réunion ; puiſque tout le monde demeure d'accord qu'elle ne peut être empêchée que par des choſes auxquelles on ſoit obligé dans une Communion. Mais en tout cas, pour étoufer tous ces cultes ou ambigus ou ſuperſtitieux, loin qu'il faille tenir en ſuſpens le Concile de Trente, il n'y a qu'à l'exécuter ; puiſque premiérement, il a donné des principes pour établir le vrai culte ſans aucun mélange de ſuperſtition, & que ſecondement, il a donné aux Evêques toute l'autorité néceſſaire pour y pourvoir.

Et quant à la réformation de la diſcipline, il n'y auroit pour la rendre parfaite qu'à bâtir ſur les fondemens du Concile de Trente, & ajouter ſur ces fondemens ce que la conjoncture des tems n'a peut-être pas permis à cette ſainte Aſſemblée.

XXII.

Réponſe de M. de Leibniz *à la Lettre précédente, ſur la réception & l'autorité du Concile de Trente.* (*ſans datte.*)

POur le faire court, & autant qu'il ſemble que cela eſt déſiré de ceux qui ſuppoſent avoir donné une claire & derniére réſolution, je ne veux pas éplucher les ſix principes, qui ne ſont pas ſans quelques obſcurités & doutes, peut-être même du côté de ceux qui les avancent, ou du moins dans leur parti, quoiqu'ils ſoient couchés avec beaucoup de ſçavoir & d'adreſſe. Je viendrai d'abord à ce qu'on dit pour les appliquer au Concile de Trente, & je réduis le tout à deux queſtions.

L'une, ſi le Concile de Trente eſt reçu de la Nation Françoiſe : l'autre, quand il ſeroit reçu de toutes les Nations unies de Communion avec Rome, il s'enſuit que ce Concile ne ſçauroit demeurer en ſuſpens à l'égard des Proteſtans, en cas de quelque réunion. *La premiére queſtion* étoit proprement agitée entre M. *Pirot* & moi ; mais il ſemble qu'on en fait maintenant un acceſſoire. J'avois prouvé par pluſieurs raiſons *que le Concile de Trente n'avoit pas été jugé autrefois reçu dans ce Royaume, pas-*

même

même en matière de Foi; entr'autres preuves, parce que la Reine *Catherine de Medicis*, en refuſant de le faire publier, allégua, que cela rendroit la reunion des Proteſtans trop difficile; item, parce que pluſieurs des principaux Prélats de France aſſemblés pour l'inſtruction de *Henri IV.* ſe ſervirent en effet du formulaire de la Profeſſion de Foi de *Pie IV.* pour le propoſer au Roi; mais après en avoir rayé exprès deux endroits qui font mention de l'autorité du Concile de Trente, comme je l'ai trouvé dans un livre manuſcrit tiré des Archives, où le procès-verbal tout entier eſt mis aſſez au long. Item, parce que ceux qui preſſoient la réception du Concile, témoignoient aſſez qu'il ne s'agiſſoit pas de la diſcipline; puiſque les Ordonnances avoient déja autoriſé les points de diſcipline recevables en France, & qu'on demeuroit d'accord que les autres ne ſeroient point introduits par la réception; pour ne pas répéter les Déclarations ſolemnelles de la France, faites par la bouche de ſes Ambaſſadeurs, contre l'autorité de ce Concile, qu'on ne reconnoiſſoit nullement pour un Concile libre. On ne dit rien à toutes ces choſes, ſinon, que le Concile de Trente a été reçu en France par un conſentement ſubſéquent. On ajoute ſeulement, à l'égard de la Profeſſion de *Henri le Grand* à Saint *Denys*, que les Hiſtoriens ne parlent point de cette particularité, que j'avois remarquée, & que les actes originaux ne ſe trouvent plus. Paſſe pour les Hiſtoriens; mais quant aux originaux, je ne ſçai d'où l'on juge qu'ils ne ſubſiſtent plus. Je jugerois plutôt le contraire, & je m'imagine que les Archives de France en pourroient fournir des piéces en bonne forme. En tout cas, je crois qu'il y en a des copies aſſez autentiques pour prouver au défaut des originaux; d'autant que le manuſcrit que j'ai vû vient de bon lieu.

Je viens au *conſentement ſubſéquent*, auquel on a recours; mais il ſemble que ce *conſentement ſubſéquent, quand il ſeroit prouvé, ne ſçauroit lever les difficultés.* Car la France d'aujourd'hui peut-elle mieux ſçavoir ſi le Concile de Trente a été libre, & ſi l'on y a procédé légitimement, que la France du ſiécle paſſé, & que les Ambaſſadeurs préſens au Concile, qui ont proteſté contre, par ordre de la Cour. J'avoue que la France peut toujours déclarer qu'elle reçoit, ou a reçu la Foi du Concile; mais quand elle déclareroit aujourd'hui qu'elle reçoit l'autorité du Concile, cela ne guériroit de rien, à moins qu'on ne trouve qu'elle a plus de lumiéres aujourd'hui qu'alors, ſur le fait du Concile, puiſque c'eſt du fait dont il s'agit. Les Députés du tiers Etat, qui diſoient l'an 1614. que les François d'alors n'étoient pas plus ſages que leurs ancêtres, avoient raiſon dans cette rencontre de ſe ſervir d'une maxime, qui d'ailleurs eſt aſſez ſujette aux abus.

Mais voyons comment ce conſentement ſubſéquent ſe prouve. On avoue qu'il n'y a aucun acte autentique de la Nation, qui déclare un tel

consentement. On est donc contraint de recourir au sentiment des particuliers, & à la Profession de Foi de *Pie IV.* qui se fait en France, comme ailleurs, par ceux qui ont charge d'ames, & quelques autres. Quant au *sentiment des particuliers*, je veux croire qu'il n'y en a aucun en France qui ose dire que le Concile de Trente n'est point œcuménique, en parlant de sa propre opinion, excepté peut-être ces nouveaux convertis, qui n'ont pas été obligés à la Profession de *Pie IV.* Je le veux croire, dis-je, bien qu'en effet je ne sache pas si la chose seroit tout-à-fait sûre. S'il falloit opiner dans les Cours Souveraines, peut-être qu'il y auroit des gens qui ne le nieroient & ne l'affirmeroient pas, remettans la chose à une plus ample discussion, & à une décision autentique de la Nation; & il semble que le tiers Etat n'a pas encore renoncé au droit de dire ce qu'il dit l'année 1614. Il semble aussi que tous les François du parti de Rome, soit anciens ou nouvellement convertis, qui n'ont pas encore fait ladite Profession de Foi, ont droit d'en dire autant, sans que Messieurs du Clergé, qui ne sont que le tiers de la Nation en ceci, leur puissent donner de loi là-dessus; & même parmi les Théologiens, je me souviens que quelque Auteur a reproché à feu M. *de Launoi*, qu'il n'avoit pas eu égard à la décision du Concile de Trente, sur le sujet du divorce pour adultére, qui est pourtant accompagnée d'anathême. Je me rapporte à ce qui en est.

Mais accordons que tout François n'oseroit disconvenir que le Concile de Trente est œcuménique: il ne sera pas obligé de dire pour cela que le Concile de Trente est suffisamment reconnu en France pour œcuménique. Car il y entre une question de droit, qui paroît recevoir de la difficulté, sçavoir, si cela fait autant qu'une Déclaration de la Nation. En effet, s'il s'agissoit de la Foi, j'accorderois plus volontiers que l'opinion de tous les particuliers vaut autant qu'une Déclaration du Corps; mais il s'agit ici d'un fait; sçavoir, si l'on a procédé légitimement à Trente, & si le Concile qu'on y a tenu a toutes les conditions d'un Concile œcuménique. On m'avouera que l'opinion de tous les Juges interrogés en particulier, quand elle seroit déclarée par leurs écrits particuliers, ne seroit nullement un Arrêt, jusqu'à-ce qu'ils se joignent pour en former un. Ainsi, tout ce qu'on allégue du consentement de l'Eglise, qui fait proprement qu'une doctrine est tenue pour Catholique, quand il n'y auroit point de Concile, & qui peut même adopter la doctrine des Conciles particuliers, ne convient point à la question: si la Nation Françoise a reçu le Concile de Trente pour œcuménique, & légitimement tenu. Je ne veux pas répéter ce que j'ai dit dans ma premiére réponse, pour montrer qu'on doit être fort sur ses gardes à l'égard de ces consentemens des particuliers, recueillis par des voies indirectes & moins autentiques.

Du

Du ſentiment des particuliers venons à la Profeſſion de Foi de *Pie IV.* introduite en France par *l'adreſſe* du Clergé, ſans l'intervention de l'autorité ſuprême, ou plutôt contre ſon autorité; puiſqu'on ſçavoit que les Rois & les Etats généraux du Royaume n'étoient pas réſolus de déclarer ce qui s'y dit du Concile. La queſtion eſt, ſi cela peut paſſer pour une réception du Concile. J'oſerois dire que non. Car, comme c'eſt une matiére de fait, dont les Nations ont droit de juger, ſi un Concile a été tenu comme il faut, ce n'eſt pas ſeulement au Clergé qu'il appartient de prononcer; & tout ce qu'il peut introduire là deſſus ne ſçauroit faire préjudice à la Nation, non plus que l'entrepriſe du même Clergé, qui après le refus du tiers Etat s'avança juſqu'à juger de ſon chef, que le Concile étoit reçu, ce qu'on a eu l'ingénuité de ne pas approuver. On voit par-là combien on doit être ſur ſes gardes contre ces ſortes d'introductions tacites, indirectes & artificieuſes, qui peuvent être extrêmement préjudiciables au bien du peuple de Dieu, en empêchant ſans néceſſité la paix de l'Egliſe, & en établiſſant une prévention qu'on défend après avec opiniâtreté; parce qu'on s'en fait un point d'honneur, & même un point de Religion.

Il reſte maintenant la ſeconde queſtion: poſé qu'un Concile ſoit reçu, ou que la Foi d'un Concile ſoit reçue dans toute la Communion Romaine, s'il s'enſuit que l'autorité ou le ſentiment de ce Concile ne ſçauroit demeurer en ſuſpens à l'égard des Proteſtans, qui pourtant croyent avoir de grandes raiſons de n'en point convenir. J'avois répondu que cela ne s'enſuit point; & entr'autres raiſons, j'avois allégué l'exemple formel du Concile de Bâle encore uni avec le Pape *Eugene*, qui déclara de recevoir les Calixtins de Bohême à ſa Communion, nonobſtant le refus qu'ils firent de ſe ſoumettre au Concile de Conſtance, qui avoit décidé qu'il eſt licite de prendre la Communion ſous une ſeule eſpéce.

Je ne vois pas qu'on y réponde; mais on croit avoir trouvé un autre tour pour l'éviter. Voici comment on raiſonne: Le conſentement général de l'Egliſe Catholique eſt infaillible, ſoit qu'elle s'explique dans un Concile œcuménique, ou que d'ailleurs ſa doctrine ſoit notoire: donc les Proteſtans, qui ne veulent pas ſe ſoumettre au ſentiment de l'Egliſe Romaine, qui eſt ſeule Catholique, ſont par cela même irréconciliables. C'eſt parler rondement; mais la ſuppoſition eſt un peu forte, & on le reconnoît en ſe faiſant cette objection: *Mais vous ſuppoſez, direz-vous, que vous êtes ſeuls l'Egliſe Catholique. Il eſt vrai que nous le ſuppoſons: nous l'avons prouvé ailleurs; mais il ſuffit de le ſuppoſer; parce que nous avons affaire à des perſonnes qui en veulent venir avec nous à une réunion, ſans nous obliger à nous départir de nos principes.*

J'avoue que cette maniére de raiſonner m'a ſurpris, comme ſi toutes les ſuppoſitions ou concluſions prétendues qu'on ſuppoſe avoir prouvé ailleurs, étoient des principes, ou comme ſi nous avions déclaré vouloir

consentir à tous leurs principes, par cela seul que nous voulons consentir qu'ils les gardent jusqu'à ce qu'un Concile légitime les établisse ou les réforme, comme nous prétendons aussi garder les nôtres de même. Il me semble qu'il y a bien de la différence entre suivre un principe, & consentir que d'autres ne s'en départent point. Supposons que le Concile de Trente soit le principe de l'Eglise Romaine, & que la Confession d'Ausbourg soit le principe des Protestans; (je parle des principes secondaires); des personnes de mérite des deux côtés avoient jugé que la réunion, à laquelle on peut penser raisonnablement, se doit faire sans obliger l'un ou l'autre parti à se départir de ses principes & Livres symboliques, ou de certains sentimens dont il se tient très assuré. On a prouvé par le Concile de Bâle, que cela est faisable dans la Communion Romaine. On avoue pourtant que cette Communion a un autre principe, dont elle est obligée d'exiger la créance; c'est l'infaillibilité de l'Eglise Catholique, soit qu'elle s'explique légitimement dans un Concile œcuménique, ou que son consentement soit notoire suivant les régles de *Vincent de Lerins*, que *George Calixte*, un des plus célébres Auteurs, a trouvées très bonnes. On peut convenir de ces points de droit ou de Foi sur l'article de l'Eglise, quoiqu'on ne soit pas d'accord touchant certains faits: sçavoir, si un tel Concile a été légitime, ou si une telle Communion fait l'Eglise; & par conséquent, si une telle opinion sur la doctrine ou sur la discipline est le sentiment de l'Eglise; pourvû cependant que la dissension ne soit que sur des points dont on avoue qu'on pouvoit les ignorer, sans mettre son salut en compromis, avant que le sentiment de l'Eglise là-dessus ait été connu. Car on suppose que la réunion ne se sçauroit faire qu'en obviant de part & d'autre aux abus de doctrine & de pratique, que l'un ou l'autre parti tient pour essentiels. Aussi n'offrons-nous de faire que ce que la partie adverse est obligée de faire aussi; c'est-à-dire, de contribuer à la réunion, autant que chacun croit qu'il lui est permis dans sa conscience; & ceux qui s'opiniâtrent à refuser ce qu'ils pourroient accorder, demeurent coupables de la continuation du schisme.

Je pourrois faire des remarques sur plusieurs autres endroits de la replique à laquelle je viens de répondre; mais je ne veux encore toucher qu'à quelques endroits plus importans, à l'égard de ce dont il s'agit. On dit que s'il faut venir un jour à un autre Concile, on pourroit encore disputer sur les formalités. Mais c'est pour cela qu'on en pourroit convenir, même avant la réunion. Il peut y avoir de la nullité dans un Arrêt, sans qu'on puisse alléguer contre celui qui allégue cette nullité, que ainsi il pourroit révoquer en doute tous les autres Arrêts. Car il ne pourra pas toujours avoir les mêmes moyens. J'avois dit que le Concile de Trente a été un peu trop facile à venir aux anathêmes, & j'avois allégué les décisions sur le Baptême de *S. Jean-Baptiste*, & sur le divorce en cas d'adultére. On ne dit rien sur la seconde, & on répond sur la premiére,

que

que ſans cela l'inſtitution divine du Baptême de JESUS-CHRIST ſeroit rejettée ; mais il n'eſt pas aiſé d'en voir la conſéquence. On nous nie auſſi que les Italiens ayent dominé à Trente. C'eſt pourtant un fait aſſez reconnu. On ne ſçauroit dire auſſi qu'on n'y ait décidé que des choſes établies déja ; puiſqu'on demeure d'accord, par exemple, que la condamnation du divorce, en cas d'adultére, n'avoit pas encore paru établie dans le Concile de Florence. On dit auſſi que les dévotions populaires, qui ſemblent tenir de la ſuperſtition, ne doivent pas empêcher la réunion ; parce que, dit-on, tout le monde demeure d'accord qu'elle ne peut être empêchée que par des choſes auxquelles on ſoit obligé dans une Communion. Mais je ne ſçai d'où l'on a pris cette maxime ; au moins nous n'en demeurons nullement d'accord ; & on ne ſçauroit aiſément entrer dans une Communion où des abus pernicieux ſont autoriſés, qui font tort à l'eſſence de la piété. A quoi tient-il qu'on n'y remédie, puiſqu'on le peut, & qu'on le doit faire ?

XXIII.

Lettre de M. de Leibniz *à Madame* de Brinon, *du 23. Octobre 1693.*

MADAME,

Quand je n'aurois rien vû de votre part que la derniére Lettre, j'aurois eu de quoi me convaincre également de votre charité & de votre prudence, qui vous fait tourner toutes choſes du bon côté, & prendre en bonne part ce que j'avois dit peut-être avec un peu trop de liberté. Vous imitez Dieu qui ſçait tirer le bien du mal. Nous le devons faire dans les occaſions ; & parce qu'il y a un ſchiſme depuis tant d'années, il faut le faire ſervir à lever les cauſes qui l'ont fait naître. Les abus & les ſuperſtitions en ont été la principale. J'avoue que la doctrine même de votre Egliſe en condamne une bonne partie ; mais pour venir à la reforme effective d'un mal invétéré, il faut de grands motifs, tel que pourra être la réunion des peuples entiers. Si on nous prévient, pour ne paroître point y avoir été pouſſé par les Proteſtans, nous ne nous en fâcherons pas. La France y pourra le plus contribuer ; & il y a en cela de quoi couronner la gloire de votre grand Monarque.

Vous dites, Madame, que toutes les ſuperſtitions imaginables ne ſçauroient excuſer la continuation du ſchiſme. Cela eſt très-vrai de ceux qui l'entre-

l'entretiennent. Il eſt très-ſûr qu'une Egliſe peut être ſi corrompue, que d'autres Egliſes ne ſçauroient entretenir la Communion avec elle; c'eſt lorſqu'on autoriſe des abus pernicieux. J'appelle autoriſer ce qu'on introduit publiquement dans les Egliſes & dans les Confrairies. Ce n'eſt pas aſſez qu'on n'exige pas de nous de pratiquer ces choſes; il ſuffit qu'on exige de nous d'entrer en Communion avec ceux qui en uſent ainſi, & d'expoſer nos peuples & notre poſtérité à un mal auſſi contagieux, que le ſont les abus, dont ils ont été à peine affranchis après tant de travaux. L'union eſt exigée par la charité; mais ici elle eſt défendue par la ſuprême Loi, qui eſt celle de l'amour de Dieu, dont la gloire eſt intéreſſée dans ces connivences. Mais quand tous ces abus ſeroient levés d'une maniére capable de ſatisfaire les perſonnes raiſonnables, il reſte encore le grand empêchement; c'eſt que vos Meſſieurs exigent de nous la profeſſion de certaines opinions, que nous ne trouvons ni dans la raiſon, ni dans l'Ecriture Sainte, ni dans la voix de l'Egliſe Univerſelle. Les ſentimens ne ſont point arbitraires. Quand je le voudrois, je ne ſçaurois donner une telle déclaration ſans mentir. C'eſt pourquoi quelques Théologiens graves de votre parti ont renouvellé un tempéramment pratiqué déja par leurs ancêtres, & j'avoue que c'eſt-là le véritable chemin; & cela joint à une déclaration efficace contre les abus pernicieux, peut redonner la paix à l'Egliſe. En eſpérer d'autres voies, je parle des voies amiables, c'eſt ſe flatter. Nous avons fait dans cette vue des avances, qu'on n'a point faites depuis les premiers auteurs de la Réforme; mais nous en devons attendre de réciproques. C'eſt à cela, Madame, qu'il eſt juſte que vous tourniez vos exhortations, & celles des perſonnes puiſſantes par leur rang & par leur mérite, dont vous poſſédez les bonnes graces. Madame de Maubuiſſon a déja fait des démarches importantes. Son eſprit & ſa piété étant élevés autant que ſa naiſſance, elle a des avantages merveilleux pour rendre un grand ſervice à l'Egliſe de Dieu. Je tiens, Madame, que votre entremiſe pourroit avoir un grand effet de pluſieurs façons. Nous ne ſerons jamais excuſables, ſi nous laiſſons perdre des conjonctures ſi favorables. Il y a chez vous un Roi qui eſt en poſſeſſion de faire ce qui étoit impoſſible à tout autre, dont on m'aſſure que les lumiéres, qui vont de pair avec la puiſſance, ſont fort tournées du côté de Dieu. Il y a chez nous un Prince des plus éclairés, qui a de l'autorité, & ſur-tout de l'inclination pour ces bons deſſeins. L'Electrice ſon épouſe & Madame de Maubuiſſon, contribueront beaucoup à entretenir nos eſpérances. Ajoutez-y des Théologiens auſſi éclairés que M. l'Evêque de Meaux, & auſſi bien diſpoſés que l'eſt M. l'Abbé *Molanus*, dont la doctrine eſt auſſi grande que la ſincérité. Il eſt vrai que M. de Meaux a fait paroître des ſcrupules, que d'autres excellens hommes n'ont point eus. C'eſt ce qui nous a donné de la peine, & pourra faire quelque tort; mais j'eſpére que ce n'aura été qu'un mal-entendu. Car ſi l'on croit obtenir un parfait conſen-

tement

tement ſur toutes les déciſions de Trente, adieu la réunion. C'eſt le ſentiment de M. l'Abbé de Lokkum, qu'on ne doit pas même penſer à une telle ſoumiſſion. Ce ſont des conditions véritablement onéreuſes, ou plutôt impoſſibles. C'eſt aſſez, pour un véritable Catholique, de ſe ſoumettre à la voix de l'Egliſe, que nous ne ſçaurions reconnoître dans ces ſortes de déciſions. Il eſt permis à la France de ne pas reconnoître le dernier Concile de Latran & d'autres Conciles: il eſt permis aux Italiens de ne point reconnoître celui de Bâle: il ſera donc permis à une grande partie de l'Europe de demander un Concile plus autoriſé que celui de Trente, ſauf à d'autres de le reconnoître en attendant mieux. Il eſt vrai que M. de Meaux n'a pas encore nié formellement la propoſition dont il s'agit; mais il a évité de s'expliquer aſſez là-deſſus. Peut-être que cela tient lieu de conſentement; ſa prudence trop réſervée ne lui ayant pas permis d'aller à une telle ouverture. Il a même dit un mot qui ſemble donner dans notre ſens. Je crois qu'une ouverture de cœur eſt néceſſaire pour avancer ces bons deſſeins. On en a fait paroître beaucoup de notre côté; & en tout cas, nous avons ſatisfait à notre devoir, ayant mis bas toutes les conſidérations humaines; & notre conſcience ne nous reproche rien là-deſſus. Je joins un grand paquet pour M. l'Evêque de Meaux. Si ce digne Prélat veut aller auſſi loin qu'il peut, il rendra un ſervice à l'Egliſe, qu'il eſt difficile d'attendre d'aucun autre; & c'eſt pour cela même qu'on le doit attendre de ſa charité, que ſon mérite éminent en rendra reſponſable. Nous attendons l'arrivée de Madame la Ducheſſe Douairiére, qui nous donnera bien de la joie. Il y a long-tems que cette Princeſſe, dont la vertu eſt ſi éminente, m'a donné quelque part dans ſes bonnes graces. Peut-être que ſon voyage ſervira encore à nos bons deſſeins. Je ſuis avec zèle, Madame, votre très-humble & très-obéiſſant ſerviteur, *Leibniz.*

XXIV.

Lettre de M. de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du 23. Octobre 1693.*

MONSEIGNEUR,

Je voudrois pouvoir m'abſtenir d'entrer en matiére dans cette Lettre. Je ſens bien qu'elle ne devroit contenir que des marques d'un reſpect que

je ſouhaiterois pouvoir porter juſqu'à une déférence entiére à l'égard même des ſentimens, ſi cela me paroiſſoit poſſible; mais je ſçais que vous préférerez toujours la ſincérité aux plus belles paroles du monde que le cœur déſavoue. Ce qui nous a donné de la peine, & particuliérement à M. l'Abbé de Lokkum, qui avoit fait paroître tant d'ouverture & tant de ſincérité, c'eſt cette réſerve ſcrupuleuſe qu'on remarque, Monſeigneur, dans vos Lettres & dans la Réponſe à ſon Ecrit, qui vous a fait éviter l'éclairciſſement dont il s'agiſſoit chez nous, ſur le pouvoir que l'Egliſe a de faire à l'égard des Proteſtans, ce que le Concile de Bâle a fait envers d'autres; quoique d'excellens Théologiens de votre parti n'ayent point fait les difficiles là-deſſus. M. l'Abbé étoit ſurpris de voir qu'on donnoit un autre tour à la queſtion, comme ſi nous demandions à vos Meſſieurs de renoncer aux déciſions qu'ils croyent avoir été faites, ou de les ſuſpendre à leur propre égard, ce qui n'a été nullement notre intention, non plus que celle des Pères de Bâle n'a été de ſe départir des déciſions de Conſtance, lorſqu'ils les ſuſpendoient à l'égard des Bohémiens réunis. Mais nous avons ſurtout été étonnés, de la maniére dont notre ſentiment a été pris derniérement dans la replique que j'ai reçue touchant la réception du Concile de Trente en France; comme ſi nous nous étions engagés à nous ſoumettre à tous les principes du parti Romain, lorſque nous avions dit ſeulement qu'une réunion raiſonnable ſe devoit faire, ſans obliger l'un ou l'autre parti de ſe départir par avance de ſes principes ou livres ſymboliques. Je crois que cela vient de ce que l'Auteur de cette replique n'a pas été informé à fond de nos ſentimens; puiſqu'auſſi-bien on avoit déſiré qu'ils ne fuſſent communiqués qu'aux perſonnes dont on étoit convenu. Mais cela étant, il étoit juſte qu'on ne permît point que de ſi étranges ſentimens nous fuſſent attribués. Je doute que jamais Théologien Proteſtant, depuis *Melanchthon*, ſoit allé au delà de cette franchiſe pleine de ſincérité, que M. l'Abbé de Lokkum a fait paroître dans cette rencontre; quoique ſon exemple ait été ſuivi depuis de quelques autres du premier rang. Mais ayant fait des réflexions ſur vos Réponſes, il a ſouvent été en doute du fruit qu'il doit attendre, en cas qu'on s'y arrête. Car étant perſuadé autant, ſuivant ſes propres termes, qu'on le pourroit être d'une démonſtration de Mathématique, que les ſeules expoſitions ne ſçauroient lever toutes les controverſes, avant l'éclairciſſement qu'on dit attendre d'un Concile général, il eſt perſuadé auſſi qu'à moins d'une condeſcendance préalable, qui ſoit ſemblable à celle des Pères de Bâle, il n'y a rien à eſpérer. Ces ſortes de ſcrupules étoient fort capables de rallentir notre ardeur, pleine de bonne intention, ſans votre derniére qui nous a remis en eſpérance; lorſque vous dites, Monſeigneur, qu'on ne viendra jamais de votre part à une nouvelle diſcuſſion par forme de doute, mais bien par forme d'éclairciſſement. J'ai pris cela pour le plus excellent

expé-

expédient que vous pouviez trouver ſur ce ſujet. Il n'y a rien de ſi juſte que cette diſtinction, & rien de ſi convenable à ce que nous demandons. Auſſi tous ceux qui entrent dans une Conférence, ou même dans un Concile avec certains ſentimens dont ils ſont perſuadés, ne le font pas par maniére de doute, mais dans le deſſein d'éclaircir & de confirmer leur ſentiment; & ce deſſein eſt commun aux deux partis. C'eſt Dieu qui doit décider la queſtion par le réſultat d'un Concile œcuménique, auquel on ſe ſera ſoumis par avance; & quoique chacun préſume que le Concile ſera pour ce qu'il croit être conforme à la vérité ſalutaire, chacun eſt pourtant aſſuré que ce Concile ne ſçauroit faillir, & que Dieu fera à ſon Egliſe la grace de toucher ceux qui ont ces bons ſentimens pour les faire renoncer à leur erreur, lorſque l'Egliſe Univerſelle aura parlé. C'étoit, ſans doute, le ſentiment des Pères de Bâle, lorſqu'ils déclarèrent qu'ils recevoient ceux qui paroiſſoient animés de cet eſprit. Et ſi vous croyez, Monſeigneur, que l'Egliſe d'à-préſent les pourroit imiter après les préparations convenables, nous avouerons que vous aurez jetté un fondement ſolide de la réunion, ſur lequel on bâtira avec beaucoup de ſuccès, ſuivant votre excellente méthode d'éclairciſſement, qui ſervira à y acheminer les choſes. Car plus on diminuera les controverſes, & moins celles qui reſteront ſeront capables d'arrêter la réunion effective. Mais ſi la déclaration préliminaire que je viens de dire eſt refuſée, nous ne pouvons manquer de juger qu'on a fermé la porte. Car l'ouverture & la condeſcendance en tout ce qui eſt loiſible, doit être réciproque. Sans cela, le parti qui fait ſeul les frais des avances, ſe préjudicie, & les particuliers, qui font des démarches de leur côté, ſans en attendre de proportionnées de l'autre, s'expoſent à faire tort à leur parti, ou du moins à en eſſuyer des reproches, qui ne ſeront pas ſans quelque juſtice. Auſſi ne ſeroit-on pas allé ſi loin ſans des déclarations formelles de quelques éminens Théologiens de votre parti, dont il y en a un qui dit en termes exprès dans ſon Ecrit : *Quod circa paucas quæſtiones minùs principales, ubi Tridentini cum aliis confeſſionibus unio expreſſa fieri non poſſet, fieri debet ſaltem implicita. Hæc autem, inquit, in hoc conſiſtit, quòd partes circa difficultatem remanentem paratæ eſſe debent illa tandem acceptare quæ per legitimum & œcumenicum Concilium decidentur, aut actu deciſa eſſe demonſtrabuntur. Interim utrinque quietabuntur per exemplum unionis ſat manifeſtum inter Stephanum Papam & S. Cyprianum.* Il allegue auſſi l'exemple de la France, dont l'union avec Rome n'eſt pas empêchée par la diſſenſion ſur la ſupériorité du Pape ou du Concile; & il en infére que nonobſtant les conteſtations moins principales qui pourroient reſter, la réunion effective ſe peut, &, quand tout y ſera diſpoſé, ſe doit faire. C'eſt du côté des votres qu'on a commencé de faire cette ouverture; & ces Meſſieurs qui l'ont faite, ont eu raiſon de croire qu'on gagneroit beaucoup, en obtenant une ſou-

miſſion effective des nations Proteſtantes à la Hiérarchie Romaine, ſans que les nations de la Communion Romaine ſoient obligées de ſe départir de quoi que ce ſoit, que leur Egliſe enſeigne ou commande. Ils ont bien jugé qu'il étoit plutôt permis aux Proteſtans de faire les difficiles là-deſſus, & que pour eux, c'étoit une néceſſité indiſpenſable de leur offrir cela, pour entrer en négociation, & pour donner l'eſpérance de quelque ſuccès. Si vous ne rejettez point cette Thèſe, Monſeigneur, que nous conſidérons comme la baſe de la négociation pratiquable, il y aura moyen d'aller bien avant; mais ſans cela, nous nous conſolerons d'avoir fait ce qui dépendoit de nous, & le blâme du ſchiſme reſtera à ceux qui auront refuſé des conditions raiſonnables. Peut-être qu'on s'étonnera un jour de leur ſcrupuloſité, & qu'on voudroit acheter pour beaucoup, que les choſes fuſſent remiſes aux termes qu'on dédaigne d'accepter à préſent, ſur une perſuaſion peu ſûre de tout emporter ſans condition, dont on s'eſt ſouvent repenti. La Providence ne laiſſera pas de trouver ſon tems, quand elle voudra ſe ſervir d'inſtrumens plus heureux: *Fata viam invenient.* Cependant vous aurez la bonté, Monſeigneur, de faire ménager ce qu'on a pris la liberté de vous envoyer ſur ce ſujet; & M. l'Abbé *Molanus* ne laiſſera pas d'achever ce qu'il prépare ſur votre réponſe, où ſes bonnes intentions ne paroîtront pas moins que dans ſon premier Ecrit. Je tâche de le fortifier dans la réſolution qu'il a priſe d'y mettre la derniére main, malgré la difficulté qu'il y a trouvé, depuis qu'on avoit mis en doute, contre ſon attente, une choſe qu'il prenoit pour accordée, & qu'il a raiſon de conſidérer comme fondamentale dans cette matiére. Peut-être, que ſuivant votre dernier expédient, il ſe trouvera qu'il n'y a eu que du mal-entendu, ce que je ſouhaite de tout mon cœur. Enfin, Monſeigneur, ſi vous allez auſſi loin que vos lumiéres & votre charité le peuvent permettre, vous rendrez à l'Egliſe un ſervice des plus grands, & d'autant plus digne de votre application, qu'on ne le ſçauroit attendre aiſément d'aucun autre.

Je vous remercie, Monſeigneur, de la bonté que vous avez eue de m'aſſurer les bontés d'une perſonne auſſi excellente que l'eſt M. l'Abbé *Bignon*, à qui je viens d'écrire ſur ce fondement. Il n'a point été marqué de qui eſt l'Ecrit ſur la notion du corps; mais il doit venir d'une perſonne qui a médité profondément ſur la matiére, & dont la pénétration paroît aſſez. J'ai inſéré dans ma réponſe une de mes Démonſtrations ſur la véritable eſtime de la force, contre l'opinion vulgaire; mais ſans l'appareil qui ſeroit néceſſaire pour la rendre propre à convaincre toute ſorte d'eſprits. Je ſuis avec beaucoup de vénération, Monſeigneur, votre très-humble & très-obeiſſant ſerviteur, *Leibniz.*

XXV.

XXV.

Lettre de M. de Leibniz *à Madame la Ducheſſe de Brunſvvick, du 2. Juillet* 1694.

MADAME,

Votre Alteſſe Séréniſſime ayant paru ſurpriſe de ce que j'avois dit ſur le Concile de Trente, comme s'il n'étoit pas reçu en France pour régle de foi, j'ai jugé qu'il étoit de mon devoir de lui en rendre raiſon; & j'ai cru que Votre Alteſſe Séréniſſime le prendroit en bonne part, ſon zéle pour l'eſſentiel de la foi étant accompagné de lumiéres qui la lui font diſtinguer des abus & des additions. Je ſçais bien qu'on a inſinué cette opinion dans les eſprits, que ce Concile eſt reçu en France pour régle de foi, & non pas pour régle de diſcipline; mais je ferai voir, que la nation n'a déclaré ni l'un, ni l'autre, quoiqu'on ait uſé d'adreſſe pour gagner inſenſiblement ce grand point, que les prétendus zélés ont toujours cherché de faire paſſer; & c'eſt pour cela même qu'il eſt bon qu'on s'y oppoſe de tems en tems, afin d'interrompre la preſcription, de peur qu'ils n'obtiennent leur but par la négligence des autres. Car c'eſt par cette négligence du bon parti, que ces zélotes ont gagné bien d'autres points; par exemple, le ſecond Concile de Nicée, tenu pour le culte des Images, a été déſaprouvé hautement par le grand Concile d'Occident, tenu à Francfort ſous *Charlemagne*. Cependant le parti des dévotions mal-entendues, qui a ordinairement le vulgaire de ſon côté, étant toujours attentif à faire valoir ce qu'il s'eſt mis en tête, & à profiter des occaſions où les autres ſe relâchent, a fait enſorte qu'il n'y a preſque plus perſonne dans la Communion de Rome, qui oſe nier que le Concile de Nicée eſt œcuménique.

Rien ne doit être plus vénérable en terre que la déciſion d'un véritable Concile général; mais c'eſt pour cela même qu'on doit être extrêmement ſur ſes gardes, afin que l'erreur ne prenne pas les livrées de la vérité divine. Et comme on ne reconnoîtra pas un homme pour Plénipotentiaire d'un grand Prince, s'il n'eſt autoriſé par des preuves bien claires, & qu'on ſera toujours plus diſpoſé, en cas de doute, à le récuſer qu'à le recevoir; on doit à plus forte raiſon uſer de cette précaution envers une Aſſemblée de gens, qui prétendent que le Saint Eſprit parle par leur bouche; de ſorte qu'il eſt plus ſûr & plus raiſonnable, en cas de

doute, de récuſer que de recevoir un Concile prétendu général. Car ſi l'on s'y trompe, les choſes demeurent ſeulement aux termes où elles étoient avant ce Concile, ſauf à un Concile futur, plus autoriſé, d'y remédier; mais ſi l'on recevoit un faux Concile & de fauſſes déciſions, on feroit une brèche preſque irréparable à l'Egliſe; parce qu'on n'oſe plus révoquer en doute ce qui paſſe pour établi par l'Egliſe Univerſelle, qu'un tel Concile repréſente.

Avant que de prouver ce que j'ai promis, il faut bien former l'état de la queſtion, pour éviter l'équivoque. Je demeure d'accord que les doctrines du Concile de Trente ſont reçues en France; mais elles ne ſont pas reçues comme des doctrines divines, ni comme de foi; & ce Concile n'eſt pas reçu en France pour régle de foi, ni par conſéquent comme œcuménique. L'équivoque qui eſt là dedans trompe bien des gens. Quand ils entendent dire que l'Egliſe de France approuve ordinairement les dogmes de Trente, ils s'imaginent qu'elle ſe ſoumet aux déciſions de ce Concile comme œcuménique, & qu'elle approuve auſſi les anathêmes que ce Concile a prononcés contre les Proteſtans, ce qui n'eſt point. Moi-même, je ſuis du ſentiment de ce Concile en bien des choſes; mais je ne reconnois pas pour cela ſon autorité ni ſes anathêmes.

Voici encore une adreſſe dont on s'eſt ſervi pour ſurprendre les gens. On a fait accroire aux Eccléſiaſtiques qu'il eſt de leur intérêt de pourſuivre la réception du Concile de Trente; & c'eſt pour cela que le Clergé de France, gouverné par le Cardinal *du Perron*, dans les Etats du Royaume tenus immédiatement après l'aſſaſſinat de *Henri IV.* ſous une Reine Italienne & novice au gouvernement, fit des efforts pour procurer cette réception; mais le tiers Etat s'y oppoſant fortement, & le Clergé ne pouvant accomplir ſon deſſein dans l'Aſſemblée des Etats, il oſa déclarer de ſon autorité privée, qu'il vouloit tenir ce Concile pour reçu; ce qui étoit une entrepriſe blâmée des perſonnes modérées. C'eſt à la Nation, & non au Clergé ſeul, de faire cette déclaration, & c'eſt ſuivant cette maxime que le Clergé s'eſt laiſſé induire, par les partiſans de Rome, d'obliger tous ceux qui ont charge d'ame, à faire la profeſſion de foi publiée par *Pie IV.* dans laquelle le Concile de Trente eſt autoriſé en paſſant; mais cette introduction particuliére, faite par cabale & par ſurpriſe contre les déclarations publiques, ne ſçauroit paſſer pour une réception légitime; outre que ce qui ſe dit en paſſant eſt plutôt une ſuppoſition, où l'on ſe rapporte à ce qui en eſt, qu'une déclaration directe.

Après avoir prévenu ces difficultés & ces équivoques, je viens à mes preuves, & je mets en fait qu'il ne ſe trouvera jamais aucune déclaration du Roi, ni de la nation Françoiſe, par laquelle le Concile de Trente ſoit reçu.

Au contraire, les Ambaſſadeurs de France déclarérent dans le Concile même, qu'ils ne le tenoient point pour libre, ni ſes déciſions pour légi-

times,

times, & que la France ne les recevroit pas; & là-deſſus ils ſe retirérent. Une déclaration ſi autentique devroit être levée par une autre déclaration autentique.

Par après, les Nonces des Papes ſollicitans toujours la réception du Concile en France, la Reine *Catherine de Medicis*, qui étoit une Princeſſe éclairée, répondit que cela n'étoit nullement à propos, parce que cette réception rendroit le ſchiſme des Proteſtans irrémédiable; ce qui fait voir que ce n'eſt pas ſur la diſcipline ſeulement, mais encore ſur la foi, qu'on a refuſé de reconnoître ce Concile.

Pendant les troubles, la Ligue réſolut la réception du Concile de Trente; mais le parti fidéle au Roi s'y oppoſa hautement.

J'ai remarqué un fait fort notable, que les Auteurs ont paſſé ſous ſilence. *Henri IV.* ſe réconciliant avec l'Egliſe de France, & faiſant ſon abjuration à S. *Denys*, demanda que l'Archevêque de Bourges, & autres Prélats aſſemblés pour ſon inſtruction, lui dreſſaſſent un formulaire de la foi. Cette Aſſemblée lui preſcrivit la profeſſion ſuſdite du Pape *Pie IV.* mais après y avoir rayé exprès les deux endroits, où il eſt parlé du Concile de Trente; ce qui fait voir inconteſtablement que cette Aſſemblée Eccléſiaſtique ne tenoit pas ce Concile pour reçu en France & comme régle de la foi, puiſqu'elle le raya, lorſqu'il s'agiſſoit d'en preſcrire une au Roi de France.

Après la mort de *Henri le Grand*, le tiers Etat s'oppoſa à la réception, comme j'ai déja dit, nonobſtant que le Clergé eût aſſuré qu'on ne recevroit pas une diſcipline contraire aux libertés de l'Egliſe Gallicane. Or, comme les autres réglemens de Trente étoient déja reçus en France par des Ordonnances particuliéres, on voit qu'il ne s'agiſſoit plus de diſcipline, qui étoit ou déja reçue ou non recevable; mais qu'il s'agiſſoit de faire reconnoître le Concile de Trente pour œcuménique, c'eſt-à-dire, pour régle de la foi.

Les Auteurs Italiens ſoutiennent hautement, que l'Ordonnance publiée en France ſur la nullité des Mariages faits par des enfans ſans demander le conſentement des péres & des méres, eſt contraire à ce que le Concile de Trente a décidé comme de droit divin; & ils ſoutiennent qu'il n'appartient pas aux Loix ſéculiéres de changer ce qui eſt de l'eſſence d'un Sacrement; mais l'Ordonnance ſuſdite eſt toujours demeurée en vigueur.

Je pourrois alléguer encore bien des choſes ſur ce point, ſi je n'aimois la briéveté, & ſi je ne croyois pas que ce que j'ai dit peut ſuffire. Je tiens auſſi que les Cours Souveraines & les Procureurs Généraux du Roi n'accorderont jamais que le Concile de Trente a été reçu en France pour œcuménique; & s'il y a eu un tems où le Clergé de France s'eſt aſſez laiſſé gouverner par des intrigues étrangéres, pour ſolliciter ce point, je crois maintenant que ce Clergé, qui a de grands hommes à ſa tête, qui entendent mieux les intérêts de l'Egliſe Gallicane, ou plutôt de l'Egliſe Uni-

Univerſelle, en eſt bien éloigné; & ce qui me confirme dans cette opinion, c'eſt qu'on a propoſé à des nouveaux convertis une profeſſion de foi, où il n'étoit point fait mention du Concile de Trente.

Je ne dis point tout cela par un mépris pour ce Concile, dont les déciſions, pour la plûpart, ont été faites avec beaucoup de ſageſſe; mais parce qu'étant ſûr que les Proteſtans ne le reconnoîtront pas, il importe, pour conſerver l'eſpérance de la paix de l'Egliſe Univerſelle, que l'Egliſe de France demeure dans l'état qui la rend plus propre à moyenner cette paix, laquelle ſeroit ſans doute une des plus ſouhaitables choſes du monde, ſi elle pouvoit être obtenue ſans faire tort aux conſciences, & ſans bleſſer la charité. Je ſuis avec dévotion, Madame, de Votre Alteſſe Séréniſſime, le très humble & très-fidéle ſerviteur, *Leibniz*.

P. S. Le Cardinal *Palavicin*, qui fait valoir le Concile de Trente autant qu'il peut, & marque les lieux où il a été reçu, ne dit point qu'il ait été reçu en France, ni pour régle de la foi, ni pour la diſcipline; & même cette diſtinction n'eſt point approuvée à Rome.

XXVI.

Lettre de M. de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du 12. Juillet* 1694. (a)

MONSEIGNEUR,

Votre derniére a fait revivre nos eſpérances. M. l'Abbé de Lokkum travaille fort & ferme à une eſpéce de liquidation des controverſes qu'il y a entre Rome & Ausbourg, & il le fait par ordre de l'Empereur; mais il a affaire à des gens qui demeurent d'accord du grand principe de la réunion, qui eſt la baſe de toute la négociation; & c'eſt ſur cela qu'une convocation de nos Théologiens avoit fait ſolemnellement & autentiquement ce pas que vous ſçavez, qui eſt le plus grand qu'on ait fait depuis la réforme. Voici l'échantillon de quelques articles de cette liquidation que je vous envoye, Monſeigneur, de ſa part. Il y en a juſqu'à cinquante qui ſont déja prêts. Ce qu'il avoit projetté ſur votre excellent Ecrit, entre maintenant dans ſa liquidation, qui lui a fait prendre les choſes de plus haut, & les traiter plus à fond; ce qui ſervira auſſi à vous donner

(a) On n'a point la Lettre de M. de Meaux, à laquelle répond M. *de Leibniz*.

donner plus de ſatisfaction un jour. Cependant je vous envoye auſſi la préface de ce qu'il vous deſtinoit dès-lors, & des paſſages où il s'expliquoit à l'égard du Concile de Trente ; & rien ne l'a arrêté que la difficulté qu'il voyoit naître chez vous ſur ce Concile, jugeant que ſi l'on vouloit s'y attacher, ce ſeroit travailler ſans fruit & ſans eſpérance, & même ſe faire tort de notre côté, & s'éloigner des meſures priſes dans la convocation, & du fondement qu'on y a jetté. Il eſpére toujours de vous une déclaration ſur ce grand principe, qui le mette en état de ſe joindre à vous dans ce grand & pieux deſſein de la réunion, avec cette ouverture de cœur qui eſt néceſſaire. Il me preſſe fort là-deſſus, & il eſt le plus étonné du monde de voir qu'on y fait difficulté ; ceux qui ont fait la propoſition de votre côté, & qui ont fait naître la négociation, ayant débuté par cette condeſcendance, & ayant très-bien reconnu que ſans cela il n'y auroit pas moyen d'entrer ſeulement en négociation. Le grand article qu'on accorde de notre côté, eſt qu'on ſe ſoumette aux Conciles œcuméniques & à l'unité hierarchique ; & le grand article qu'on attend de votre côté, eſt que vous ne prétendiez pas que pour venir à la réunion, nous devions reconnoître le Concile de Trente pour œcuménique, ni ſes procédures pour légitimes. Sans cela M. *Molanus* croit qu'il ne faut pas ſeulement ſonger à traiter ; & que les Théologiens de ce pays n'auroient pas donné leur déclaration ; & qu'ainſi lui-même ne peut guères avancer non plus, de peur de s'écarter des principes de cette convocation, où il a eu tant de part. Il s'agit de ſçavoir ſi Rome, en cas de diſpoſition favorable à la réunion, & ſuppoſé qu'il ne reſtât que cela à faire, ne pourroit pas accorder aux peuples du Nord de l'Europe, à l'égard du Concile de Trente, ce que l'Italie & la France s'accordent mutuellement ſur les Conciles de Conſtance, de Bâle, & ſur le dernier de Latran, & ce que le Pape avec le Concile de Bâle ont accordé aux Etats de Bohême *ſub utrâque*, à l'égard des déciſions de Conſtance. Il me ſemble, Monſeigneur, que vous ne ſçauriez nier *in theſi*, que la choſe eſt poſſible ou licite. Mais ſi les affaires ſont déja aſſez diſpoſées, *in hypotheſi*, c'eſt une autre queſtion. Cependant il faut toujours commencer par le commencement, & convenir des principes, afin de pouvoir travailler ſincérement & utilement.

Puiſque vous demandez, Monſeigneur, où j'ai trouvé l'acte en forme, paſſé entre les Députés du Concile de Bâle & les Bohémiens, par lequel ceux-ci doivent être reçus dans l'Egliſe ſans être obligés de ſe ſoumettre aux déciſions du Concile de Conſtance, je vous dirai que c'eſt chez un Auteur très-Catholique que je l'ai trouvé : ſçavoir, dans les *Miſcellanea Bohemica* du R. P. *Balbinus*, Jéſuite des plus ſçavans de ſon Ordre pour l'Hiſtoire, qui a enrichi ce grand Ouvrage de beaucoup de piéces autentiques tirées des Archives du Royaume, dont il a eu l'entrée. Il n'eſt

mort que depuis peu. Il donne auſſi la Lettre du Pape *Eugéne*, qui eſt une eſpéce de gratulation ſur cet accord. Car le Pape & le Concile n'avoient pas rompu alors.

N'ayant pas maintenant le Livre du P. *Balbinus*, j'ai cherché ſi la piéce dont il s'agit ne ſe trouveroit pas dans le livre de *Goldaſtus de Regno Bohemiæ*. Je l'y ai donc trouvée, & l'ai fait copier telle qu'il la donne; mais il ſera toujours à propos de recourir à *Balbinus*. Les *compactata* mêmes ſe trouvent auſſi dans *Goldaſtus*, qui diſent la même choſe & dans les mêmes termes. Quant au point *de præcepto*, peut-être que dans les Archives de l'Egliſe de Coutance en Normandie, dont l'Evêque a été le principal entre les Légats du Concile, ou parmi les papiers d'autres Prélats & Docteurs François, qui ont été au Concile de Bâle, on trouveroit plus de particularités ſur toute cette négociation. Je ſuis avec zéle, Monſeigneur, votre très-humble & très-obéiſſant ſerviteur, *Leibniz.*

XXVII.

Lettre de M. de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du* 11. *Décembre* 1699.

MONSEIGNEUR,

Lorſque j'arrivai ici il y a quelques jours, Monſeigneur le Duc *Antoine Ulric* me demanda de vos nouvelles; & quand je répondis que je n'avois point eu l'honneur d'en recevoir depuis long-tems, il me dit qu'il vouloit me fournir de la matiére, pour vous faire ſouvenir de nous. C'eſt qu'un Abbé de votre Religion, qui eſt de conſidération & de mérite, lui avoit envoyé le Livre que voici, (a) qu'il avoit donné au Public ſur ce qui eſt de foi; que S. A. S. m'ordonna de vous communiquer pour le ſoumettre à votre jugement, & pour tâcher d'apprendre, Monſeigneur, ſelon votre commodité, s'il a votre approbation, de laquelle ce Prince feroit

(a) *Secretio eorum quæ de fide Catholicâ, ab iis quæ non ſunt de fide, in controverſiis pleriſque hoc ſæculo motis, juxta regulam fidei ab Ex. D. Franc. Verronio Sacræ Theologiæ Doct. antehac compilatam, ab omnibus Sorb. Doctor. in plenâ congregatione Facultatis Theologiæ approbatam, nec non an.* 1645. *in gen. conventu ab univerſo Clero Gallic. receptam, ac per Illuſt. & Doctiſſ. Wallemb. Epiſc. multùm laudatam ex ipſo Concilio Tridentino & præfatâ regulâ compendiosè excerpta an. Chriſti* 1699. *in*-16. ſans nom d'Auteur, de ville & d'Imprimeur.

feroit preſque autant de cas que ſi elle venoit de Rome même ; m'ayant ordonné de vous faire ſes complimens, & de vous marquer combien il honore votre mérite éminent.

Le deſſein de diſtinguer ce qui eſt de foi, de ce qui ne l'eſt point, paroît aſſez conforme à vos vûes & à ce que vous appellez la méthode de l'expoſition ; & il n'y a rien de ſi utile pour nous décharger d'une bonne partie des controverſes, que de faire connoître, que ce qu'on dit de part & d'autre n'eſt point de foi. Cependant S. A. S. ayant jetté les yeux ſur ce Livre, y a trouvé bien des difficultés. Car premiérement, il lui ſemble qu'on n'a pas aſſez marqué les conditions de ce qui eſt de foi, ni les principes par leſquels on le peut connoître. De plus, il ſemble en ſecond lieu, qu'il y a des degrés entre les articles de foi, les uns étant plus importans que les autres.

Si j'oſe expliquer plus amplement ce que S. A. S. m'avoit marqué en peu de mots, je dirai que pour ce qui eſt des conditions & principes, tout article de foi doit être ſans doute une vérité que Dieu a révélée ; mais la queſtion eſt, ſi Dieu en a ſeulement révélé autrefois, ou s'il en révéle encore ; & ſi les révélations d'autrefois ſont toutes dans l'Ecriture Sainte, ou ſont venues du moins d'une Tradition Apoſtolique ; ce que ne nient point pluſieurs des plus accommodans entre les Proteſtans.

Mais comme bien des choſes paſſent aujourd'hui pour être de foi, qui ne ſont point aſſez révélées par l'Ecriture, & où la Tradition Apoſtolique ne paroît pas non plus, comme, par exemple, la Canonicité des Livres que les Proteſtans tiennent pour apocriphes, laquelle paſſe aujourd'hui pour être de foi dans votre Communion, contre ce qui étoit cru par des perſonnes d'autorité dans l'ancienne Egliſe ; comment le peut-on ſçavoir ? Si l'on admet des révélations nouvelles, en diſant que Dieu aſſiſte tellement ſon Egliſe, qu'elle choiſit toujours le bon parti, ſoit par une réception tacite ou droit non écrit, ſoit par une définition ou loi expreſſe d'un Concile œcuménique, où il eſt encore queſtion de bien déterminer les conditions d'un tel Concile, & s'il eſt néceſſaire que le Pape prenne part aux déciſions, pour ne rien dire du Pape à part, ni encore de quelque particulier qui pourroit vérifier ſes révélations par des miracles. Mais ſi l'on accorde à l'Egliſe ce droit d'établir de nouveaux articles de foi, on abandonnera la perpétuité, qui avoit paſſé pour la marque de la Foi Apoſtolique. J'avois remarqué autrefois que vos propres Auteurs ne s'y accordent point, & n'ont point les mêmes fondemens ſur l'analyſe de la foi, & que le P. *Gregoire de Valentia*, Jéſuite, dans un livre fait là-deſſus, la réduit aux déciſions du Pape, avec, ou ſans le Concile ; au lieu qu'un Docteur de Sorbonne nommé *Holden*, vouloit, auſſi dans un livre exprès, que tout devoit avoir déja été révélé aux Apôtres, & puis propoſé juſqu'à nous par l'entremiſe de l'Egliſe ; ce qui paroîtra le meilleur

aux Proteſtans. Mais alors il ſera difficile de juſtifier l'antiquité de bien des ſentimens, qu'on veut faire paſſer pour être de foi dans l'Egliſe Romaine d'aujourd'hui.

Et quant aux degrés de ce qui eſt de foi, on diſputa dans le Colloque de Ratisbonne de ce ſiécle, entre *Hunnius*, Proteſtant, & le P. *Tanner*, Jéſuite, ſi les vérités de peu d'importance, qui ſont dans l'Ecriture Sainte, comme, par exemple, celle du chien de *Tobie*, ſuivant votre Canon, ſont des articles de foi, comme le Père *Tanner* l'aſſura. Ce qui étant poſé, il faut reconnoître qu'il y a une infinité d'articles de foi, qu'on peut, non-ſeulement ignorer, mais même nier impunément, pourvû qu'on croye qu'ils n'ont point été révélés. Comme ſi quelqu'un croyoit que ce paſſage: *Tres ſunt qui teſtimonium perhibent, &c.* n'eſt point autentique, puiſqu'il manque dans les anciens exemplaires Grecs. Mais il ſera queſtion maintenant de ſçavoir s'il n'y a pas des articles tellement fondamentaux, qu'ils ſoient néceſſaires *neceſſitate medii*; enſorte qu'on ne les ſçauroit ignorer ou nier ſans expoſer ſon ſalut, & comment on les peut diſcerner des autres.

1. *Joh.* V. 7. 8.

La connoiſſance de ces choſes paroît ſi néceſſaire, Monſeigneur, pour entendre ce que c'eſt que d'être de foi, que Monſeigneur le Duc a cru qu'il falloit avoir recours à vous pour les bien connoître, ne ſçachant perſonne aujourd'hui dans votre Egliſe, qu'on puiſſe conſulter plus ſûrement, & ſe flattant, ſur les expreſſions obligeantes de votre Lettre précédente, que vous aurez bien la bonté de lui donner des éclairciſſemens. Je ne ſuis maintenant que ſon interpréte, & je ne ſuis pas moins avec reſpect, Monſeigneur, votre très-humble & très-obéiſſant ſerviteur, *Leibniz*.

Wolfenbutel 11. Décembre 1699.

XXVIII.

Réponſe de M. l'Evêque de Meaux, du 9. Janvier 1700.

MONSIEUR,

Rien ne me pouvoit arriver de plus agréable que d'avoir à ſatisfaire, ſelon mon pouvoir, aux demandes d'un auſſi grand Prince que Monſeigneur le Duc *Antoine Ulric*, & encore m'étant propoſées par un homme auſſi habile & que j'eſtime autant que vous. Elles ſe rapportent à deux points: le premier conſiſte à juger d'un Livret, intitulé: *Secretio, &c.*

ce

ce qui demande du tems, non pour le volume, mais pour la qualité des matiéres ſur leſquelles il faut parler ſûrement & juſte. Je ſupplie donc Son Alteſſe de me permettre un court delai; parce que n'ayant reçu ce Livre que depuis deux jours, à peine ai-je eu le loiſir de le conſidérer.

La ſeconde demande a deux parties, dont la premiére regarde les conditions & les principes par leſquels on peut reconnoître ce qui eſt de foi, en le diſtinguant de ce qui n'en eſt pas: & la ſeconde obſerve, qu'il y a des degrés entre les articles de foi, les uns étant plus importans que les autres.

Quant au premier point, vous ſuppoſez avant toutes choſes, comme indubitable, que tout article de foi doit être une vérité révélée de Dieu, de quoi je conviens ſans difficulté; mais vous venez à deux queſtions, dont l'une eſt: *Si Dieu en a ſeulement révélé autrefois, ou s'il en révéle encore*; & la ſeconde: *Si les révélations d'autrefois ſont toutes dans l'Ecriture Sainte, ou ſont venues du moins d'une tradition Apoſtolique, ce que ne nient point des plus accommodans entre les Proteſtans.*

Je répons ſans héſiter, Monſieur, que Dieu ne révéle point de nouvelles vérités qui appartiennent à la foi Catholique, & qu'il faut ſuivre la régle de la perpétuité, qui avoit, comme vous dites très-bien, paſſé pour la régle de la Catholicité, de laquelle auſſi l'Egliſe ne s'eſt jamais départie.

Il ne s'agit pas ici de diſputer de l'autorité des traditions Apoſtoliques; puiſque vous dites vous-même, Monſieur, *que les plus accommodans*, c'eſt-à-dire, comme je l'entens, non-ſeulement les plus doctes, mais encore les plus ſages des Proteſtans ne les nient pas, comme je crois en effet l'avoir remarqué dans votre ſçavant *Calixte* & dans ſes Diſciples. Mais je dois vous faire obſerver que le Concile de Trente reconnoît la régle de la perpétuité, lorſqu'il déclare qu'il n'en a point d'autre, que *ce qui eſt contenu dans l'Ecriture Sainte, ou dans les Traditions non écrites, qui reçues par les Apôtres de la bouche de* JESUS-CHRIST, *ou dictées aux mêmes Apôtres par le Saint-Eſprit, ſont venues à nous comme de main en main.* *Seſſ. IV. decret. de Can. Script.*

Il faut donc, Monſieur, tenir pour certain que nous n'admettons aucune nouvelle révélation, & que c'eſt la foi expreſſe du Concile de Trente, que toute vérité, révélée de Dieu, eſt venue de main en main juſqu'à nous; ce qui auſſi a donné lieu à cette expreſſion qui régne dans tout ce Concile: que le dogme qu'il établit a toujours été entendu comme il l'expoſe: *Sicut Eccleſia Catholica ſemper intellexit.* Selon cette régle, on doit tenir pour aſſuré que les Conciles œcuméniques, lorſqu'ils décident quelque vérité, ne propoſent point de nouveaux dogmes, mais ne font que déclarer ceux qui ont toujours été crus, & les expliquer ſeulement en termes plus clairs & plus précis. *Ibid.*

Quant à la demande que vous me faites: *s'il faut, avec* Gregoire de Valence, *réduire la certitude de la déciſion à ce que prononce le Pape, ou*

avec, ou ſans le Concile, elle me paroît aſſez inutile. On ſçait ce qu'a écrit ſur ce ſujet le Cardinal *du Perron*, dont l'autorité eſt de beaucoup ſupérieure à celle de ce célébre Jéſuite; & pour ne point rapporter des autorités particuliéres, on voit en cette matiére ce qu'enſeigne & ce que pratique, même de nos jours, & encore tout récemment, l'Egliſe de France.

Nous donnerons donc pour régle infaillible & certainement reconnue par les Catholiques des vérités de foi, le conſentement unanime & perpétuel de toute l'Egliſe, ſoit aſſemblée en Concile, ſoit diſperſée par toute la terre, & toujours enſeignée par le même Saint-Eſprit. Si c'eſt-là, pour me ſervir de vos expreſſions, *ce qui eſt le plus agréable aux Proteſtans*, bien loin de les détourner de cette doctrine, nous ne craignons point de la garantir, comme inconteſtablement ſainte & orthodoxe.

Mais alors, continuez-vous, *il ſera difficile de juſtifier l'antiquité de bien des ſentimens, qu'on veut faire paſſer pour être de foi dans l'Egliſe Romaine d'aujourd'hui.*

Non, Monſieur, j'oſe vous répondre avec confiance que cela n'eſt pas ſi difficile que vous penſez, pourvû qu'on éloigne de cet examen l'eſprit de contention, en ſe réduiſant aux faits certains.

Vous en pouvez faire l'eſſai dans l'exemple que vous alléguez, & qui eſt auſſi le plus fort qu'on puiſſe alléguer, *de la canonicité des Livres que les Proteſtans tiennent pour apocryphes, laquelle paſſe aujourd'hui pour être de foi dans notre Communion, contre ce qui étoit cru par des perſonnes d'autorité dans l'ancienne Egliſe.* Mais, Monſieur, vous allez voir clairement, ſi je ne me trompe, cette queſtion réſolue par des faits entiérement inconteſtables.

Le premier eſt, que ces Livres dont on diſpute, ou dont autrefois on a diſputé, ne ſont pas des Livres nouveaux ou nouvellement trouvés, auxquels on ait donné de l'autorité. La ſeconde Lettre de *S. Pierre*, celle aux Hébreux, l'Apocalypſe & les autres Livres qui ont été conteſtés, ont toujours été reconnus dans l'Egliſe, & intitulés du nom des Apôtres, à qui encore aujourd'hui on les attribue. Si quelques-uns leur ont diſputé ce titre, on n'a pas nié pour cela l'exiſtence de ces Livres, & qu'ils ne portaſſent cette intitulation, ou par-tout, ou dans la plûpart des lieux où on les liſoit, ou du moins dans les plus célébres.

Second fait: j'en dis autant des Livres de l'Ancien Teſtament. La Sageſſe, l'Eccléſiaſtique, les *Maccabées* & les autres, ne ſont pas des Livres nouveaux: ce ne ſont pas les Chrétiens qui les ont compoſés: ils ont précédé la naiſſance de JESUS-CHRIST, & nos Pères les ayant trouvés parmi les Juifs, les ont pris de leurs mains, pour l'uſage & pour l'édification de l'Egliſe.

Troiſiéme fait: ce n'eſt point non plus par de nouvelles révélations, ou par de nouveaux miracles, qu'on les a reçus dans le Canon. Tous ces

moyens

moyens ſont ſuſpects ou particuliers, & par conſéquent inſuffiſans à fonder une tradition & un témoignage de la foi. Le Concile de Trente, qui les a rangés dans le Canon, les y a trouvés il y a plus de douze cens ans, & dès le quatriéme ſiécle, le plus ſçavant ſans conteſtation de toute l'Egliſe.

Quatriéme fait: perſonne n'ignore le Canon XLVII. du Concile III. de Carthage, qui conſtamment eſt de ce ſiécle-là, & où les mêmes Livres, ſans en excepter aucun de ceux que le Concile de Trente a reçus, ſont reconnus comme Livres *qu'on lit dans l'Egliſe ſous le nom de divines Ecritures, & d'Ecritures canoniques*: SUB NOMINE DIVINARUM SCRIPTURARUM, &c. CANONICÆ SCRIPTURÆ, &c.

Cinquiémement: c'eſt un fait qui n'eſt pas moins conſtant, que les mêmes Livres ſont mis au rang des ſaintes Ecritures, avec le Pentateuque, avec l'Evangile, avec tous les autres les plus canoniques, dans la réponſe du Pape *S. Innocent I.* à la Conſultation du S. Evêque *Exupere* de Touloufe, chap. VII. en l'an 405. de notre Seigneur. Le décret du Concile Romain, tenu par le Pape *S. Gelaſe*, fait le même dénombrement au cinquiéme ſiécle, & c'eſt-là le dernier canon de l'Egliſe Romaine ſur ce ſujet, ſans que ſes décrets ayent jamais varié. Tout l'Occident a ſuivi l'Egliſe Romaine en ce point; & le Concile de Trente n'a fait que marcher ſur ſes pas.

Sixiéme fait: il y a des Egliſes, que dès le tems de *S. Auguſtin* on a regardées comme plus ſçavantes & plus exactes que toutes les autres: *Doctiores ac diligentiores Eccleſiæ.* On ne peut dénier ces titres à l'Egliſe d'Afrique, ni à l'Egliſe Romaine, qui avoit outre cela la principauté ou la primauté de la Chaire Apoſtolique, comme parle *S. Auguſtin*: *In quâ ſemper Apoſtolicæ Cathedræ viguit principatus*, & dans laquelle on convenoit, dès le tems de *S. Irenée*, que la Tradition des Apôtres s'étoit toujours conſervée avec plus de ſoin. *De Doct. Chriſt. L. II. n. 22.*

Septiéme fait: *S. Auguſtin* a pris ſéance dans ce Concile, du moins il étoit de ce tems-là, & il en a ſuivi la Tradition dans le Livre de la Doctrine Chrétienne, où nous liſons ces paroles: *Tout le Canon des Ecritures contient ces Livres: cinq de* Moyſe, *&c.....* où ſont nommés en même rang, Tobie, Judith, *deux des* Maccabées, *la Sageſſe, l'Eccléſiaſtique; quatorze Epîtres de* S. Paul, *& notamment celle aux Hebreux*, ainſi qu'elles ſont comptées, tant dans le Canon de Carthage, que dans *S. Auguſtin*: *deux Lettres de* S. Pierre, *trois de* S. Jean, *& l'Apocalypſe.* *Ibid. L. III. c. VIII.*

Huitiéme fait: ces anciens Canons n'ont pas été une nouveauté introduite par ces Conciles & par ces Papes, mais une déclaration de la Tradition ancienne, comme il eſt expreſſément porté dans le Canon déja cité du Concile III. de Carthage: *Ce ſont les Livres*, dit-il, *que nos Peres nous ont appris à lire dans l'Egliſe, ſous le titre d'Ecritures divines & Canoniques*, comme marque le commencement du Canon.

Neuviéme

Neuviéme fait : la preuve en eſt bien conſtante par les remarques ſuivantes. *S. Auguſtin* avoit cité, contre les Pélagiens, ce paſſage du Livre de la Sageſſe : *Il a été enlevé de la vie, de peur que la malice ne corrompit ſon eſprit.* Les ſemi-Pélagiens avoient conteſté l'autorité de ce Livre, comme n'étant point canonique ; & *S. Auguſtin* répond : qu'il ne falloit point rejetter *le Livre de la Sageſſe, qui a été jugé digne depuis une ſi longue antiquité*, TAM LONGA ANNOSITATE, *d'être lû dans la place des Lecteurs, & d'être ouï par tous les Chrétiens, depuis les Evêques juſqu'aux derniers des Laïques, Fidèles, Catéchumènes & Payens, avec la vénération qui eſt due à l'autorité divine* ; à quoi il ajoute : *Que ce Livre doit être préféré à tous les Docteurs particuliers ; parce que les Docteurs particuliers les plus excellens & les plus proches du tems des Apôtres, ſe le ſont eux-mêmes préféré, & que produiſans ce Livre à témoin, ils ont cru ne rien alléguer de moins qu'un témoignage divin*: NIHIL SE ADHIBERE NISI DIVINUM TESTIMONIUM CREDIDERUNT ; répétant encore à la fin le grand nombre d'années, TANTA ANNORUM NUMEROSITATE, où ce Livre a eu cette autorité. On pourroit montrer la même choſe des autres Livres, qui ne ſont ni plus ni moins conteſtés que celui-là, & en faire remonter l'autorité juſqu'aux tems les plus voiſins des Apôtres, ſans qu'on en puiſſe montrer le commencement.

De præd eſt. SS. c. XIV.

Dixiéme fait : en effet, ſi l'on vouloit encore pouſſer la Tradition plus loin, & nommer *ces excellens Docteurs & ſi voiſins du tems des Apôtres*, qui ſont marqués dans *S. Auguſtin*, on pourroit aſſurer qu'il avoit en vûe le Livre des témoignages de *S. Cyprien*, qui eſt un recueil des paſſages de l'Ecriture, où, à l'ouverture du livre, la Sageſſe, l'Eccléſiaſtique & les *Maccabées* ſe trouvent cités en pluſieurs endroits, avec la même autorité que les livres les plus divins, & après avoir promis deux & trois fois expreſſément dans les préfaces, de ne citer dans ce livre que des Ecritures prophétiques & apoſtoliques.

Onziéme fait : l'Afrique & l'Occident n'étoient pas les ſeuls à reconnoître pour canoniques ces Livres, que les Hébreux n'avoient pas mis dans leur canon. On trouve par-tout dans *St. Clement* d'Alexandrie & dans *Origene*, pour ne point parler des autres Pères plus nouveaux, les Livres de la Sageſſe & de l'Eccléſiaſtique cités avec la même autorité que ceux de *Salomon*, & même ordinairement ſous le nom de *Salomon* même, afin que le nom d'un Ecrivain canonique ne leur manquât pas, & à cauſe auſſi, dit *S. Auguſtin*, qu'ils en avoient pris l'eſprit.

Douziéme fait : quand *Julius Africanus* rejetta dans le Prophête *Daniel* l'Hiſtoire de *Suſanne*, & voulut défendre les Hébreux contre les Chrétiens, on ſçait comment il fut repris par *Origene*. Lorſqu'il s'agira de l'autorité & du ſçavoir, je ne crois pas qu'on balance entre *Origene* & *Julius Africanus*. Perſonne n'a mieux connu l'autorité de l'Hébreu qu'*Origene*, qui l'a fait connoître aux Egliſes Chrétiennes ; & ſans plus de

de discussion, sa Lettre à *Africanus*, dont on nous a depuis peu donné le Grec, établit le fait constant: que les Livres que les Hébreux ne lisoient point dans leurs Synagogues, étoient lûs dans les Eglises Chrétiennes sans aucune distinction d'avec les autres Livres divins.

Treiziéme fait: il faut pourtant avouer que plusieurs Eglises ne les mettoient point dans leur Canon; parce que dans les Livres du Vieux Testament, elles ne vouloient que copier le Canon des Hébreux, & compter simplement les Livres que personne ne contestoit, ni Juif, ni Chrétien. Il faut aussi avouer que plusieurs sçavans, comme *S. Jérôme*, & quelques autres grands Critiques, ne vouloient point recevoir ces Livres pour établir les dogmes; mais leur avis particulier n'étoit pas suivi, & n'empêchoit pas que les plus sublimes, & les plus solides Théologiens de l'Eglise ne citassent ces Livres en autorité, même contre les Hérétiques, comme l'exemple de *S. Augustin* vient de le faire voir, pour ne point entrer ici dans la discussion inutile des autres Auteurs. D'autres ont remarqué devant moi, que *S. Jérôme* lui-même a souvent cité ces Livres en autorité avec les autres Ecritures; & qu'ainsi les opinions particuliéres des Docteurs étoient, dans leurs propres Livres, souvent emportées par l'esprit de la Tradition, & par l'autorité des Eglises.

Quatorziéme fait: je n'ai pas besoin de m'étendre ici, ni sur le Canon des Hébreux, ni sur les diverses significations du mot *apocryphe*, qui, comme on sçait, n'est pas toujours également désavantageux. Je ne dirai pas non plus quelle autorité parmi les Juifs, après leur Canon formé par *Esdras*, pouvoient avoir sous un autre titre, que celui de canonique, ces Livres qu'on ne trouve point dans l'Hébreu. Je laisserai encore à part l'autorité que leur peuvent concilier les allusions secrettes qu'on remarque aux sentences de ces Livres, non-seulement dans les Auteurs profanes, mais encore dans l'Evangile. Il me semble que le sçavant Evêque d'Avranches *, dont le nom est si honorable dans la Littérature, n'a rien laissé à dire sur cette matiére; & pour moi, Monsieur, je me contente d'avoir démontré, si je ne me trompe, que la définition du Concile de Trente sur la canonicité des Ecritures, loin de nous obliger à reconnoître de nouvelles révélations, fait voir au contraire que l'Eglise Catholique demeure toujours inviolablement attachée à la Tradition ancienne venue jusqu'à nous de main en main.

* Huetius

Quinziéme fait: que si enfin vous m'objectez que du moins cette Tradition n'étoit pas universelle, puisque de très-grands Docteurs & des Eglises entiéres ne l'ont pas connue; c'est, Monsieur, une objection que vous avez à résoudre avec moi. La démonstration en est évidente: nous convenons tous ensemble, Protestans & Catholiques également, des mêmes Livres du Nouveau Testament; car je ne crois pas que personne voulût suivre encore les emportemens de *Luther* contre l'Epitre de *S. Jac-*

ques. Paſſons donc une même canonicité à tous ces Livres, conteſtés autrefois ou non conteſtés ; après cela, Monſieur, permettez moi de vous demander, ſi vous voulez affoiblir l'autorité ou de l'Epître aux Hébreux, ſi haute, ſi théologique, ſi divine ; ou celle de l'Apocalypſe, où reluit l'eſprit prophétique avec autant de magnificence que dans *Iſaïe* ou dans *Daniel ?* Ou bien dira-t-on peut-être que c'eſt une nouvelle révélation qui les a fait reconnoître ? Vous êtes trop ferme dans les bons principes pour les abandonner aujourd'hui. Nous dirons donc, s'il vous plaît, tous deux enſemble, qu'une nouvelle reconnoiſſance de quelque Livre canonique, dont quelques uns auront douté, ne déroge point à la perpétuité de la Tradition, que vous voulez bien avouer pour marque de la vérité Catholique. Pour être conſtante & perpétuelle, la vérité Catholique ne laiſſe pas d'avoir ſes progrès : elle eſt connue en un lieu plus que dans un autre, en un tems plus qu'en un autre, plus clairement, plus diſtinctement, plus univerſellement. Il ſuffit, pour établir la ſucceſſion & la perpétuité de la foi d'un Livre Saint, comme de toute autre vérité, qu'elle ſoit toujours reconnue, qu'elle le ſoit dans le plus grand nombre ſans comparaiſon, qu'elle le ſoit dans les Egliſes les plus éminentes, les plus autoriſées & les plus révérées, qu'elle s'y ſoutienne, qu'elle gagne & qu'elle ſe répande d'elle-même, juſqu'au tems que le S. Eſprit, la force de la Tradition & le goût, non celui des particuliers, mais l'univerſel de l'Egliſe, la faſſe enfin prévaloir, comme elle a fait au Concile de Trente.

Seiziéme fait : ajoutons, ſi vous l'avez agréable, que la foi qu'on a eue en ces Livres nouvellement reconnus, a toujours eu dans les Egliſes un témoignage autentique, dans la lecture qu'on en a faite dès le commencement du Chriſtianiſme, ſans aucune marque de diſtinction d'avec les Livres reconnus divins : ajoutons l'autorité qu'on leur donne par-tout naturellement dans la pratique, comme nous l'avons remarqué : ajoutons enfin que le terme de canonique n'ayant pas toujours une ſignification uniforme, nier qu'un Livre ſoit canonique en un ſens, ce n'eſt pas nier qu'il ne le ſoit en un autre ; nier qu'il ſoit, ce qui eſt très-vrai, dans le Canon des Hébreux, ou reçu ſans contradiction parmi les Chrétiens, n'empêche pas qu'il ne ſoit au fond dans le Canon de l'Egliſe, par l'autorité que lui donne la lecture preſque générale, & par l'uſage qu'on en faiſoit par tout l'Univers. C'eſt ainſi qu'il faut concilier plutôt que commettre enſemble les Egliſes & les Auteurs Eccléſiaſtiques, par des principes communs à tous les divers ſentimens, & par le retranchement de toute ambiguité.

Dix-ſeptiéme fait : il ne faut pas oublier un fait que *S. Jerôme* raconte à tout l'Univers, ſans que perſonne l'en ait démenti, qui eſt que le livre de *Judith* avoit reçu un grand témoignage par le Concile de Nicée. On n'aura point de peine à croire que cet infatigable Lecteur de tous les livres & de tous les Actes Eccléſiaſtiques, ait pû voir par ſes curieuſes

&

& laborieuſes recherches, auxquelles rien n'échappoit, quelque Mémoire de ce Concile, qui ſe ſoit perdu depuis. Ainſi, ce ſçavant Critique, qui ne vouloit pas admettre le livre dont nous parlons, ne laiſſe pas de lui donner le plus grand témoignage qu'il pût jamais recevoir, & de nous montrer en même tems, que ſans le mettre dans le Canon, les Pères & les Conciles les plus vénérables s'en ſervoient dans l'occaſion, comme nous venons de le dire, & le conſacroient par la pratique.

Dix-huitiéme fait: quoique je commence à ſentir la longueur de cette lettre, qui devient un petit livre contre mon attente, le plaiſir de m'entretenir par votre entremiſe avec un Prince qui aime ſi fort la Religion, qu'il daigne même m'ordonner de lui en parler de ſi loin, me fera encore ajouter un fait qu'il approuvera. C'eſt, Monſieur, que la diverſité des Canons de l'Ecriture, dont on uſoit dans les Egliſes, ne les empêchoit pas de concourir dans la même Théologie, dans les mêmes dogmes, dans la même condamnation de toutes les erreurs, & non-ſeulement de celles qui attaquoient les grands Myſtéres, de la Trinité, de l'Incarnation, de la Grace; mais encore de celles qui bleſſoient les autres vérités révélées de Dieu, comme faiſoient les Montaniſtes, les Novatiens, les Donatiſtes, & ainſi du reſte. Par exemple, la Province de Phrygie, qui, aſſemblée dans le Concile de Laodicée, ne recevoit point en autorité, & ſembloit même ne vouloir pas lire dans l'Egliſe quelques-uns des livres dont il s'agit, contre la coutume preſque univerſelle des autres Egliſes, entr'autres de celle d'Occident, n'en condamnoit pas moins avec elles, toutes les erreurs qu'on vient de marquer; de ſorte qu'en vérité il ne leur manquoit aucun dogme, encore qu'il manquât dans leur Canon quelqu'un des livres qui ſervoient à les convaincre.

Dix-neuviéme fait: c'eſt pour cela qu'on ſe laiſſoit les uns aux autres une grande liberté, ſans ſe preſſer d'obliger toutes les Egliſes au même Canon; parce qu'on ne voyoit naître de là aucune diverſité, ni dans la foi, ni dans les mœurs; & la raiſon en étoit, que ceux d'entre les Fidéles, qui ne cherchoient pas les dogmes de foi dans ces livres non canoniſés en quelques endroits, les trouvoient ſuffiſamment dans ceux qui n'avoient jamais été révoqués en doute; & que même ce qu'on ne trouvoit pas dans les Ecritures en général, on le recouvroit dans les Traditions perpétuelles & univerſelles.

Vingtiéme fait: ſur cela même nous liſons dans *S. Auguſtin*, & dans l'un de ſes plus ſçavans Ecrits, cette ſentence mémorable: *L'homme qui eſt affermi dans la foi, dans l'eſpérance & dans la charité, & qui eſt inébranlable à les conſerver, n'a beſoin des Ecritures que pour inſtruire les autres; ce qui fait auſſi que pluſieurs vivent ſans aucun livre dans les ſolitudes.* On ſçait d'ailleurs qu'il y a eu des peuples, qui ſans avoir l'Ecriture, qu'on n'avoit pû encore traduire en leurs Langues barbares & irréguliéres,

De doctr. Chriſt. Lib. I. n. 4. 5.

res, n'en étoient pas moins Chrétiens que les autres ; par où auſſi l'on peut entendre, que la concorde dans la foi, loin de dépendre de la réception de quelques livres de l'Ecriture, ne dépend pas même de toute l'Ecriture en général ; ce qui pourroit ſe prouver encore par *Tertullien* & par tous les autres Auteurs, ſi cette diſcuſſion ne nous jettoit trop loin de notre ſujet.

Vingt-uniéme fait : que ſi enfin on demande pourquoi donc le Concile de Trente n'a pas laiſſé ſur ce point la même liberté que l'on avoit autrefois, & défend ſous peine d'anathême de recevoir un autre Canon que celui qu'il propoſe ſeſſ. IV ? ſans vouloir rien dire d'amer, je laiſſerai ſeulement à examiner aux Proteſtans modérés, ſi l'Egliſe Romaine a dû laiſſer ébranler par les Proteſtans le Canon, dont, comme on a vû, elle étoit en poſſeſſion avec tout l'Occident, non-ſeulement dès le quatriéme ſiécle, mais encore dès l'origine du Chriſtianiſme : Canon enfin dont on prenoit occaſion de la calomnier, comme falſifiant les Ecritures ; ce qui faiſoit remonter l'accuſation juſqu'aux ſiécles les plus purs : je laiſſe, dis-je, à examiner, ſi l'Egliſe a dû tolérer ce ſoulévement, ou bien le réprimer par ſes anathêmes.

Vingt-deuxiéme fait : il n'eſt donc rien arrivé ici que ce que l'on a vû arriver à toutes les autres vérités, qui eſt d'être déclarées plus expreſſément, plus autentiquement, plus fortement par le jugement de l'Egliſe Catholique, lorſqu'elles ont été plus ouvertement, & s'il eſt permis de dire une fois ce mot, plus opiniâtrement contredites ; enſorte qu'après ce décret, le doute ne ſoit plus permis.

Vingt-troiſiéme fait : je n'ai point ici à rendre raiſon pourquoi nous donnons le nom d'Egliſe Catholique à la Communion Romaine, ni le nom de Concile œcuménique à celui qu'elle reconnoît pour tel. C'eſt une diſpute à part, où l'on ne doit pas entrer ici ; & il me ſuffit d'avoir remarqué les faits conſtans, d'où réſultent l'antiquité & la perpétuité du Canon dont nous uſons.

Vingt-quatriéme fait : après tout, quelque inviolable que ſoit la certitude que nous y trouvons, il ſera toujours véritable que les livres qui n'ont jamais été conteſtés, ont par cela ſeul une force particuliére pour la conviction ; parce qu'encore que nul eſprit raiſonnable ne doive douter des autres, après la déciſion de l'Egliſe, les premiers ont cela de particulier, que procédant *ad hominem & ex conceſſis*, comme l'on parle, ils ſont plus propres à fermer la bouche aux contrediſans.

Voilà, Monſieur, un long diſcours, encore que je n'aie fait que propoſer les principes. C'eſt à Dieu à ouvrir les cœurs de ceux qui les liront. Ce dont je vous prie, c'eſt de le préſenter à votre grand Prince, de prendre les momens heureux où ſon oreille ſera plus libre, & enfin de le lui faire regarder comme un effet de mon très-humble reſpect. Le reſte

reſte ſe dira une autre fois, & bientôt, s'il plaît à Dieu. Je ſuis cependant, & je ſerai toujours avec une eſtime & une affection cordiale, Monſieur, votre très, &c.

† *J. Benigne Boſſuet*, Evêque de Meaux.

XXIX.

Autre Réponſe de M. de Meaux, ou ſuite de la Réponſe précédente à M. de Leibniz.

A Verſailles, le 30. Janvier 1700.

MONSIEUR,

Des deux difficultés que vous m'avez propoſées dans votre Lettre du 11. Décembre 1699. de la part de votre grand & habile Prince, la ſeconde regardoit *les degrés entre les articles de foi, les uns étant plus importans que les autres*; & c'eſt celle-là ſur laquelle il faut tâcher aujourd'hui de le ſatisfaire.

Vous l'expliquez en ces termes: *Quant au degré de ce qui eſt de foi, on diſputa dans le Colloque de Ratisbonne de ce ſiécle, entre* Hunnius *Proteſtant & le Père* Tanner *Jéſuite, ſi les vérités de peu d'importance, qui ſont dans l'Ecriture Sainte, comme, par exemple, celle du chien de* Tobie, *ſont des articles de foi, comme le Père* Tanner *l'aſſura; ce qui étant poſé, il faut reconnoître qu'il y a une infinité d'articles de foi qu'on peut, non-ſeulement ignorer, mais même nier impunément, pourvû qu'on croye qu'ils n'ont point été révélés; comme ſi quelqu'un croyoit que ce paſſage,* TRES SUNT QUI TESTIMONIUM PERHIBENT, &c. *n'eſt point autentique, puiſqu'il manque dans les anciens exemplaires Grecs. Il ſera queſtion maintenant de ſçavoir, s'il y a des articles tellement fondamentaux qu'ils ſoient néceſſaires,* NECESSITATE MEDII; *enſorte qu'on ne les ſçauroit ignorer ou nier ſans expoſer ſon ſalut, & comment on les peut diſcerner d'avec les autres.*

Il me ſemble premiérement, Monſieur, que ſi j'avois aſſiſté à quelque Colloque ſemblable à celui de Ratisbonne, & qu'il m'eût fallu répondre à la queſtion du chien de *Tobie*; ſans ſçavoir alors ce que dit le Père *Tanner*, j'aurois cru devoir uſer de diſtinction. En prenant le terme d'article de foi ſelon la ſignification moins propre & plus étendue, j'aurois dit, que toutes les choſes révelées de Dieu dans des Ecritures canoniques, importantes ou non importantes, ſont en ce ſens articles de foi; mais qu'en

prenant ce terme d'article de foi dans la ſignification étroite & propre, pour des dogmes Théologiques immédiatement révélés de Dieu, tous ces faits particuliers ne méritent pas ce titre.

Je n'ai pas beſoin de vous dire que je compte ici parmi les dogmes révélés de Dieu, certaines choſes de fait ſur leſquelles roule la Religion, comme la Nativité, la Mort & la Réſurrection de notre Seigneur. Les faits dont nous parlons ici, ſont, comme je viens de le marquer, les faits particuliers. Il y en a deux ſortes: les uns ſervent à établir les dogmes par des exemples plus ou moins illuſtres, comme l'Hiſtoire d'*Eſther* & les combats de *David*: les autres, pour ainſi parler, ne font que peindre & décrire une action, comme ſeroit, par exemple, la couleur des pavillons qui étoient tendus dans le feſtin d'*Aſſuerus*, & les autres menues circonſtances de cette fête Royale; & de ce genre ſeroit auſſi le chien de *Tobie*, auſſi-bien que le bâton de *David*, & ſi l'on veut, la couleur de ſes cheveux. Tout cela de ſoi eſt tellement indifférent à la Religion, qu'on peut ou le ſçavoir, ou l'ignorer ſans qu'elle en ſouffre pour peu que ce ſoit. Les autres faits, qui ſont propoſés pour appuyer les dogmes divins, comme ſont la juſtice, la miſéricorde & la providence divine, quoique bien plus importans, ne ſont pas abſolument néceſſaires; parce qu'on peut ſçavoir d'ailleurs ce qu'ils nous apprennent de Dieu & de la Religion.

Pour ce qui eſt de nier ces faits, la queſtion ſe réduit à celle de la canonicité des livres dont ils ſont tirés. Par exemple, ſi l'on nioit le bâton de *David*, ou la couleur de ſes cheveux, & les autres choſes de cette ſorte, la dénégation en pourroit devenir très-importante; parce qu'elle entraîneroit celle du livre des Rois, où ces circonſtances ſont racontées.

Tout cela n'a point de difficulté, & je ne les rapporte que pour toucher tous les points de votre Lettre; mais pour les vrais articles de foi, qui regardent les dogmes Théologiques, immédiatement révélés de Dieu, encore que leur diſcuſſion demande plus d'étendue, il eſt aiſé d'en ſortir.

Je rappelle tout à trois propoſitions: la premiére, qu'il y a des articles fondamentaux & des articles non fondamentaux; c'eſt-à-dire, des articles dont la connoiſſance & la foi expreſſe n'eſt pas néceſſaire au ſalut.

La ſeconde, qu'il y a des régles pour les diſcerner les uns des autres.

La troiſiéme, que les articles révélés de Dieu, quoique non fondamentaux, ne laiſſent pas d'être importans, & de donner matiére de ſchiſme, ſurtout après que l'Egliſe les a définis.

La premiére propoſition, qu'il y a des articles fondamentaux; c'eſt-à-dire, dont la connoiſſance & la foi expreſſe eſt néceſſaire au ſalut, n'eſt pas diſputée entre nous. Nous convenons tous du Symbole attribué à S. *Athanaſe*, qui eſt l'un des trois reconnus dans la Confeſſion d'Ausbourg, comme parmi nous, & on y lit à la tête ces paroles: *Quicumque*

que vult ſalvus eſſe, &c. & au milieu, *qui vult ergo ſalvus eſſe, &c.* & à la fin, *hæc eſt fides Catholica, quam niſi quiſque, &c.... abſque dubio in æternum peribit.*

Sçavoir maintenant ſi les articles contenus dans ce Symbole y ſont reconnus néceſſaires, *neceſſitate medii*, ou *neceſſitate præcepti*; c'eſt, à mon avis, en ce lieu une queſtion aſſez inutile, & il ſuffira peut-être d'en dire un mot à la fin.

La ſeconde propoſition, qu'il y a des régles pour diſcerner ces articles, n'eſt pas difficile entre nous; puiſque nous ſuppoſons tous, qu'il y a des premiers principes de la Religion Chrétienne qu'il n'eſt permis à perſonne d'ignorer; tels que ſont, pour deſcendre dans un plus grand détail, le Symbole des Apôtres, l'Oraiſon Dominicale, & le Décalogue avec ſon Abrégé néceſſaire dans les deux préceptes de la charité, dans leſquels conſiſte, ſelon l'Evangile, toute la Loi & les Prophêtes.

C'eſt de quoi nous convenons tous Catholiques & Proteſtans également, & nous convenons encore que le Symbole des Apôtres doit être entendu comme il a été expoſé dans le Symbole de Nicée, & dans celui qu'on attribue à S. *Athanaſe*.

On ſe peut réduire à un principe plus ſimple, en diſant, que ce dont la connoiſſance ou la foi expreſſe eſt néceſſaire au ſalut, eſt cela même ſans quoi l'on ne peut avoir aucune véritable idée du ſalut qui nous eſt donné en JESUS-CHRIST, Dieu voulant nous y amener par la connoiſſance, & non par un inſtinct aveugle, comme on feroit des bêtes brutes.

Dans ce principe ſi clair & ſi ſimple, tout le monde voit d'abord qu'il faut connoître la perſonne du Sauveur, qui eſt JESUS-CHRIST Fils de Dieu: qu'il faut auſſi connoître ſon Père, qui l'a envoyé, avec le S. Eſprit, de qui il a été conçu, & par lequel il nous ſanctifie: quel eſt le ſalut qu'il nous propoſe, ce qu'il a fait pour nous l'acquérir, & ce qu'il veut que nous faſſions pour lui plaire; ce qui raméne naturellement l'un après l'autre les Symboles dont nous avons parlé, l'Oraiſon Dominicale & le Décalogue; & tout cela réduit en peu de paroles, eſt ce que nous avons nommé les premiers principes de la Religion Chrétienne.

La troiſiéme propoſition a deux parties: la premiére, que ces articles non fondamentaux, encore que la connoiſſance & la foi expreſſe n'en ſoit pas abſolument néceſſaire à tout le monde, ne laiſſent pas d'être importans. C'eſt ce qu'on ne peut nier; puiſqu'on ſuppoſe ces articles révélés de Dieu, qui ne révéle rien que d'important à la piété, & dont auſſi il eſt écrit, *Je ſuis le Seigneur ton Dieu, qui t'enſeigne des choſes Iſai. XLVIII. 17. utiles.*

Ce fondement ſuppoſé, il y a raiſon & néceſſité de noter ceux qui s'oppoſent à ces dogmes, & qui manquent de docilité à les recevoir, quand

quand l'Eglise les leur propose. La pratique universelle de l'ancienne Eglise confirme cette seconde partie de la proposition. Elle a mis au rang des hérétiques, non-seulement les Ariens, les Sabelliens, les Paulianistes, les Macédoniens, les Nestoriens, les Eutychiens, & ceux en un mot qui rejettoient la Trinité & les autres dogmes également fondamentaux; mais encore les Novatiens ou Cathares, qui ôtoient aux Ministres de l'Eglise le pouvoir de remettre les péchés; les Montanistes ou Cataphrygiens, qui improuvoient les secondes nôces; les Aeriens qui nioient l'utilité des oblations pour les Morts, avec la distinction de l'Episcopat & de la Prêtrise; *Jovinien* & ses Sectateurs, qui, à l'injure du Fils de Dieu, nioient la virginité perpétuelle de sa sainte Mère; & jusqu'aux Quartodecimans, qui, aimant mieux célébrer la Pâque avec les Juifs qu'avec les Chrétiens, tâchoient de rétablir le Judaïsme & ses observances, contre l'ordonnance des Apôtres. Les Auteurs opiniâtres de ces dogmes pervers ont été frappés d'anathême par les Pères, par les Conciles, quelques-uns même par le grand Concile de Nicée, le premier & le plus vénérable des œcuméniques; parce qu'encore que les articles qu'ils combattoient ne fussent pas de ce premier rang qu'on appelle fondamentaux, l'Eglise ne devoit pas souffrir qu'on mépriſât aucune partie de la doctrine céleste que JESUS-CHRIST & les Apôtres avoient enseignée.

Si Messieurs de la Confession d'Ausbourg ne convenoient de ce principe, ils n'auroient pas mis au nombre des hérétiques, sous le nom de Sacramentaires, *Berenger* & ses Sectateurs, puisque la présence réelle, qui fait leur erreur, n'est pas comptée parmi les articles fondamentaux.

L'Eglise fait néanmoins une grande différence entre ceux qui ont combattu ces dogmes utiles & nécessaires à leur maniére, quoique d'une nécessité inférieure & seconde, avant ou depuis ses définitions. Avant qu'elle eût déclaré la vérité & l'antiquité, ou plutôt la perpétuité de ces dogmes, par un jugement autentique, elle toléroit les errans, & ne craignoit point d'en mettre même quelques-uns au rang de ses Saints; mais depuis sa décision, elle ne les a plus soufferts, & sans hésiter, elle les a rangés au nombre des hérétiques. C'est, Monsieur, comme vous sçavez, ce qui est arrivé à *S. Cyprien* & aux Donatistes. Ceux-ci convenoient avec ce saint Martyr dans le dogme pervers, qui rejettoit le Baptême administré par les hérétiques; mais leur état a été bien différent; puisque *S. Cyprien* est demeuré parmi les Saints, & les autres sont rangés parmi les hérétiques: ce qui fait dire au docte *Vincent de Lerins*, dans ce livre tout d'or qu'il a intitulé *Commonitorium*, ou Mémoire sur l'antiquité de la foi: *O changement étonnant! Les Auteurs d'une opinion sont Catholiques, les Sectateurs sont condamnés comme hérétiques: les maîtres sont absous, les disciples sont réprouvés: ceux qui ont écrit les livres erronnés sont les enfans du Royaume, pendant que leurs défenseurs sont précipités dans l'enfer.*

Voilà

Voilà des paroles bien terribles pour la damnation de ceux qui avoient opiniâtrement soutenu les dogmes que les Saints avoient proposés de bonne foi, dont on voit bien que la différence consiste précisément à avoir erré avant que l'Eglise se fût expliquée, ce qui se pouvoit innocemment; & avoir erré contre ses decrets solemnels, ce qui ne peut plus être imputé qu'à orgueil & irrévérence.

C'est aussi ce que *S. Augustin* ne nous laisse point ignorer, lorsque comparant *S. Cyprien* avec les Donatistes: *Nous-mêmes*, dit il, *nous n'oserions pas enseigner une telle chose*, contre un aussi grand Docteur que *S. Cyprien*; c'est-à-dire, la sainteté & la validité du Baptême administré par les hérétiques, *si nous n'étions appuyés sur l'autorité de l'Eglise universelle, à laquelle il auroit très-certainement cédé lui-même, si la vérité éclaircie avoit été confirmée dès-lors par un Concile universel.* CUI ET ILLE PROCUL DUBIO CEDERET, SI QUÆSTIONIS HUJUS VERITAS ELIQUATA ET DECLARATA PER PLENARIUM CONCILIUM SOLIDARETUR. *Aug.* L. II. *de Bapt.* c. IV.

Telle est donc la différence qu'on a toujours mise entre les dogmes non encore entiérement autorisés par le jugement de l'Eglise, & ceux qu'elle a déclarés autentiquement véritables; & cela est fondé sur ce que la soumission à l'Eglise étant la derniére épreuve où JESUS CHRIST a voulu mettre la docilité de la foi, on n'a plus, quand on méprise cette autorité, qu'à attendre cette sentence: *S'il n'écoute pas l'Eglise, qu'il vous soit comme un Payen & un Publicain.* *Matt.* XVIII. 17.

Il ne s'agit pas ici de prouver cette doctrine, mais seulement d'exposer à votre grand Prince la méthode de l'Eglise Catholique, pour distinguer parmi les articles non fondamentaux les erreurs où l'on peut tomber innocemment, d'avec les autres. La racine & l'effet de la distinction se tirent principalement de la décision de l'Eglise. Nous n'avançons rien de nouveau en cet endroit, non plus que dans toutes les autres parties de notre doctrine. Les plus célébres Docteurs du quatriéme siécle parloient & pensoient comme nous. Il n'est pas permis de mépriser des autorités si révérées dans tous les siécles suivans; & d'ailleurs, quand *S. Augustin* assure que *S. Cyprien* auroit cédé à l'autorité de l'Eglise universelle, si la foi s'étoit déclarée de son tems par un Concile de toute la terre, il n'a parlé de cette sorte que sur les paroles expresses de ce saint Martyr, qui, interrogé par *Antonien* son Collégue dans l'Episcopat, quelles étoient les erreurs de *Novatien*: *Sçachez premiérement*, lui disoit-il, *que nous ne devons pas même être curieux de ce qu'il enseigne, puisqu'il est hors de l'Eglise: quel qu'il soit, & quelque autorité qu'il s'attribue, il n'est pas Chrétien, puisqu'il n'est pas dans l'Eglise de* JESUS-CHRIST: CHRISTIANUS NON EST, QUI IN CHRISTI ECCLESIA NON EST. *S. Augustin* n'a pas tort de dire qu'un homme qui ne souffre pas qu'on juge digne d'examen une doctrine qu'on enseigne hors de l'Eglise, mais qui veut qu'on la rejette à ce seul *Cypr. Epist.* LII. *edit. Rigalt.*

titre, n'auroit eu garde de se soustraire lui-même à une autorité si inviolable.

Il n'est pas même toujours nécessaire, pour mériter d'être condamné, d'avoir contre soi une expresse décision de l'Eglise, pourvû que d'ailleurs sa doctrine soit bien connue & constante. C'est aussi par cette même raison que le même *S. Augustin*, en parlant du Baptême des petits enfans, a prononcé ces paroles: *Il faut*, dit-il, *souffrir les contredisans dans les questions qui ne sont pas encore bien examinées ni pleinement décidées par l'autorité de l'Eglise*: IN QUÆSTIONIBUS NONDUM PLENA ECCLESIÆ AUCTORITATE FIRMATIS: *c'est là*, continue ce Père, *que l'erreur se peut tolérer, mais elle ne doit pas entreprendre d'ébranler le fondement de l'Eglise*: IBI FERENDUS EST ERROR, NON USQUE ADEO PROGREDI DEBET UT FUNDAMENTUM IPSUM ECCLESIÆ QUATERE MOLIATUR.

Aug. Serm. XIV. *de verb. Apost.*

On n'avoit encore tenu aucun Concile pour y traiter expressément la question du Baptême des petits enfans; mais parce que la pratique en étoit constante & universelle, ensorte qu'il n'y avoit aucun moyen de la contester, loin de permettre de la révoquer en doute, *S. Augustin* la prêche hautement comme une vérité toujours établie, & dit que le doute seul emporte le renversement du fondement de l'Eglise.

C'est à cause que ceux qui nient cette autorité sont proprement *ces esprits contentieux*, que l'Apôtre ne souffre pas dans les Eglises. Ce sont ces frères *qui marchent désordonnément*, & non pas selon la régle qu'il leur a donnée, dont le même Apôtre veut *qu'on se retire*. On ne se doit retirer d'eux qu'à cause qu'ils se retirent les premiers de l'autorité de l'Eglise & de ses décrets, & se rangent au nombre de ceux *qui se séparent eux-mêmes*; d'où l'on doit conclurre qu'encore que la matiére de leur dispute ne soit peut-être pas fondamentale, & du rang de celles dont la connoissance est absolument nécessaire à chaque particulier, ils ne laissent pas par un autre endroit d'ébranler le fondement de la foi, en se soulevant contre l'Eglise, & en attaquant directement un article du Symbole aussi important que celui ci: *Je crois l'Eglise Catholique.*

1. Cor. XI. 16. *2. Thess.* III. 6. *Jud.* 19.

S'il faut maintenant venir à la connoissance nécessaire, *necessitate medii*, la principale de ce genre est celle de JESUS CHRIST; puisqu'il est établi de Dieu comme l'unique moyen du salut, sans la foi duquel *on est déja jugé, & la colére de Dieu demeure sur nous.* Il n'est pas dit qu'elle y tombe, *mais qu'elle y demeure*; parce qu'étant, comme nous le sommes, dans une juste damnation par notre naissance, Dieu ne fait point d'injustice à ceux qu'il y laisse. C'est peut-être à cet égard qu'il est écrit: *Qui ignore sera ignoré*; & quoi qu'il en soit, qui ne connoît pas JESUS CHRIST n'en est pas connu; & il est de ceux à qui il sera dit au Jugement: *Je ne vous connois pas.*

Joan. III. 18. 38. *1. Cor.* XIV. 38.

Joan. XVII. 3.

On pourroit ici considérer cette parole de notre Seigneur: *La vie éternelle*

nelle eſt de vous connoître, vous qui êtes le ſeul vrai Dieu, & JESUS-CHRIST *que vous avez envoyé.* Cependant, à parler correctement, il ſemble qu'on ne doit pas dire que la connoiſſance de Dieu ſoit néceſſaire, *neceſſitate medii*, mais plutôt d'une néceſſité d'un plus haut rang, *neceſſitate finis*; parce que Dieu eſt la fin unique de la vie humaine, le terme de notre amour, & l'objet où conſiſte le ſalut; mais ce ſeroit inutilement que nous nous étendrions ici ſur cette expreſſion, puiſqu'elle ne fait aucune ſorte de controverſe parmi nous.

Pour le livre intitulé *Secretio, &c.* il eſt très-bon dans le fond. On en pourroit retrancher encore quelques articles: il y en auroit quelques autres à éclaircir un peu davantage. Pour entrer dans un plus grand détail, il faudroit traiter tous les articles de controverſe; ce que je penſe avoir aſſez fait, & avec toutes les marques d'approbation de l'Egliſe, dans mon livre de *l'Expoſition.*

Je me ſuis auſſi expliqué ſur cette matiére dans ma Réponſe Latine à M. l'Abbé de Lokkum. Si néanmoins votre ſage & habile Prince ſouhaite que je m'explique plus préciſément, j'embraſſerai avec joie toutes les occaſions d'obéir à Son Alteſſe Séréniſſime.

Rien n'eſt plus digne de lui que de travailler à guérir la plaie qu'a faite au Chriſtianiſme le ſchiſme du dernier ſiécle. Il trouvera en vous un digne inſtrument de ſes intentions; & ce que nous avons tous à faire dans ce beau travail, eſt, en fermant cette plaie, de ne donner pas occaſion au tems à venir d'en r'ouvrir une plus grande.

J'avoue au reſte, Monſieur, ce que vous dites des anciens exemplaires Grecs ſur le paſſage, *Tres ſunt &c.* mais vous ſçavez auſſi-bien que moi, que l'article contenu dans ce paſſage ne doit pas être pour cela révoqué en doute, étant d'ailleurs établi, non-ſeulement par la Tradition des Egliſes, mais encore par l'Ecriture très évidemment. Vous ſçavez auſſi ſans doute, que ce paſſage ſe trouve reçu dans tout l'Occident; ce qui paroît manifeſte, ſans même remonter plus haut, par la production qu'en fait *S. Fulgence* dans ſes Ecrits, & même dans une excellente Confeſſion de foi préſentée unanimément au Roi *Huneric* par toute l'Egliſe d'Afrique. Ce témoignage produit par un auſſi grand Théologien, & par cette ſçavante Egliſe, n'ayant point été reproché par les hérétiques, & au contraire étant confirmé par le ſang de tant de Martyrs, & encore par tant de miracles, dont cette Confeſſion de foi fut ſuivie, eſt une démonſtration de la Tradition, du moins de toute l'Egliſe d'Afrique, l'une des plus illuſtres du monde. On trouve même dans *S. Cyprien* une alluſion manifeſte à ce paſſage, qui a paſſé naturellement dans notre Vulgate, & confirme la Tradition de tout l'Occident. Je ſuis, &c.

† *J. Benigne*, Evêque de Meaux.

XXX.

Première Lettre de M. de Leibniz *à M. de Meaux, ſur l'autorité du Concile de Trente, du 14. Mai 1700.*

MONSEIGNEUR,

Vos deux grandes & belles Lettres n'étant pas tant pour moi, que pour Monſeigneur le Duc *Antoine Ulric*, je n'ai point manqué d'en faire rapport à Son Alteſſe Séréniſſime, qui même a eu la ſatisfaction de les lire. Il vous en eſt fort obligé; & comme il honore extrêmement votre mérite éminent, il en attend auſſi beaucoup pour le bien de la Chrétienté, jugeant, ſur ce qu'il a appris de votre réputation & autorité, que vous y pourriez le plus contribuer. Il ſeroit fâché de vous avoir donné de la peine, s'il ne ſe félicitoit de vous avoir donné en même tems l'occaſion d'employer de nouveau vos grands talens à ce qu'il croit le plus utile, & même très-conforme à la volonté du Roi, ſuivant ce que M. le Marquis *de Torcy* avoit fait connoître.

I. Comme vous entrez dans le détail, j'avois ſupplié ce Prince de charger un Théologien de la diſcuſſion des points qui le demandent; mais il a eu ſes raiſons pour vouloir que je continuaſſe de vous propoſer les conſidérations qui ſe préſenteroient, & dont une bonne partie a été fournie par Son Alteſſe même; & pour moi, j'ai tâché d'expliquer & de fortifier ſes ſentimens par des autorités inconteſtables.

II. Il trouve fort bon que vous ayez choiſi une controverſe particuliére, agitée entre les Tridentins & les Proteſtans. Car s'il ſe trouve un ſeul point, tel que celui dont il s'agit ici, où il eſt viſible que nous avons contre certains anathématiſmes prononcés chez vous, des raiſons qui, après un examen fait avec ſoin & avec ſincérité, nous paroiſſent invincibles, on eſt obligé chez vous, ſuivant le droit, & ſuivant les exemples pratiqués autrefois, de les ſuſpendre à l'égard de ceux qui ne s'éloignent point pour cela de l'obéiſſance dûe à l'Egliſe Catholique.

III. Mais pour venir au détail de vos Lettres, dont la premiére donne les principes qui peuvent ſervir à diſtinguer ce qui eſt de foi de ce qui ne l'eſt pas, & dont la ſeconde explique les degrés de ce qui eſt de foi, je m'arrêterai principalement à la premiére, où vous accordez, Monſeigneur, *que Dieu ne révéle point de nouvelles vérités qui appartiennent à la foi*

foi Catholique : que la régle de la perpétuité eſt auſſi celle de la Catholicité ; que les Conciles œcuméniques ne propoſent point de nouveaux dogmes : enfin, *que la régle infaillible des vérités de la foi eſt le conſentement unanime & perpétuel de toute l'Egliſe.* J'avois dit que les Proteſtans ne reconnoiſſent pour un article de la foi Chrétienne, que ce que Dieu a révélé d'abord par JESUS-CHRIST & ſes Apôtres ; & je ſuis bien aiſe d'apprendre par votre déclaration, que ce ſentiment eſt encore, ou doit être celui de votre Communion.

IV. J'avoue cependant que l'opinion contraire, ce ſemble, d'une infinité de vos Docteurs me fait de la peine. Car on voit que, ſelon eux, l'analyſe de la foi revient à l'aſſiſtance du Saint-Eſprit, qui autoriſe les déciſions de l'Egliſe Univerſelle ; ce qui étant poſé, l'ancienneté n'eſt point néceſſaire, & encore moins la perpétuité.

V. Le Concile de Trente ne dit pas auſſi qu'elles ſont néceſſaires, quoiqu'il diſe ſur quelques dogmes particuliers que l'Egliſe l'a toujours entendu ainſi ; car cela ne tire point à conſéquence pour tous les autres dogmes.

VI. Encore depuis peu *George Bullus*, ſçavant Prêtre de l'Egliſe Anglicane, ayant accuſé le Père *Pétau* d'avoir attribué aux Pères de la primitive Egliſe des erreurs ſur la Trinité, pour autoriſer davantage les Conciles à pouvoir établir & manifeſter, *conſtituere & patefacere*, des nouveaux dogmes, le Curateur de la derniére édition des dogmes théologiques de ce Père, qui eſt apparemment de la même Société, répond dans la Préface : *Eſt quidem hoc dogma Catholicæ rationis, ab Eccleſiâ conſtitui fidei capita ; ſed propterea minimè ſequitur* Petavium *malis artibus ad id confirmandum uſum.*

VII. Ainſi le Père *Grégoire de Valentia* a bien des approbateurs de ſon Analyſe de la foi, & je ne ſçai ſi le ſentiment du Cardinal *du Perron*, que vous lui oppoſez, prévaudra à celui de tant d'autres Docteurs. Le Cardinal d'ailleurs n'eſt pas toujours bien ſûr, & je doute que l'Egliſe de France d'aujourd'hui approuve la harangue qu'il prononça dans l'Aſſemblée des Etats, un peu après la mort de *Henri IV.* & qu'il n'auroit oſé prononcer dans un autre tems, que celui d'une minorité ; car il paſſe pour un peu politique en matiére de foi.

VIII. De plus, ſuivant votre maxime, il ne ſeroit pas dans le pouvoir du Pape ni de toute l'Egliſe, de décider la queſtion de la Conception Immaculée de la ſainte Vierge. Cependant le Concile de Bâle entreprit de le faire ; & il n'y a pas encore long-tems qu'un Roi d'Eſpagne envoya exprès au Pape, pour le ſolliciter à donner une déciſion là-deſſus ; ce qu'on entendoit ſans doute ſous anathême. On croyoit donc en Eſpagne que cela n'excéde point le pouvoir de l'Egliſe. Le refus auſſi, ou le délai du Pape n'étoit pas fondé ſur ſon impuiſſance d'établir de nouveaux articles de foi.

IX. J'en dirai autant de la queſtion *de auxiliis gratiæ*, qu'on dit que le Pape *Clément VIII.* avoit deſſein de décider pour les Thomiſtes contre les Moliniſtes ; mais la mort l'en ayant empêché, ſes ſucceſſeurs trouvérent plus à propos de laiſſer la choſe en ſuſpens.

X. Il ſemble que vous-même, Monſeigneur, laiſſez quelque porte de derriére ouverte, en diſant, que les Conciles œcuméniques, lorſqu'ils décident quelque vérité, ne propoſent point de nouveaux dogmes, mais ne font que déclarer ceux qui ont toujours été crus, & les expliquer ſeulement en termes plus clairs & plus précis. Car ſi la déclaration contient quelque propoſition qui ne peut pas être tirée par une conſéquence légitime & certaine de ce qui étoit déja reçu auparavant, & par conſéquent n'y eſt point compriſe virtuellement, il faudra avouer que la déciſion nouvelle établit en effet un article nouveau, quoiqu'on veuille couvrir la choſe ſous le nom de déclaration.

XI. C'eſt ainſi que la déciſion contre les Monothélites établiſſoit en effet un article nouveau, comme je crois l'avoir marqué autrefois; & c'eſt ainſi que la Tranſubſtantiation a été décidée bien tard dans l'Egliſe d'Occident, quoique cette maniére de la préſence réelle & du changement ne fût pas une conſéquence néceſſaire de ce que l'Egliſe avoit toujours cru auparavant.

XII. Il y a encore une autre difficulté *ſur ce que c'eſt que d'avoir été cru auparavant.* Car voulez-vous, Monſeigneur, qu'il ſuffiſe que le dogme que l'Egliſe déclare être véritable & de foi, ait été cru en un tems par quelques-uns, quels qu'ils puiſſent être; c'eſt-à-dire, par un petit nombre de perſonnes, & par des gens peu conſidérés? ou bien faut-il qu'il ait toujours été cru par le plus grand nombre, ou par les plus accrédités? Si vous voulez le premier, il n'y aura guéres d'opinion qui n'ait toujours eu quelques ſectateurs, & qui ne puiſſe ainſi s'attribuer une maniére d'ancienneté & de perpétuité; & par conſéquent cette marque de la vérité, qu'on fait tant valoir chez vous, ſera fort affoiblie.

XIII. Mais ſi vous voulez que l'Egliſe ne manque jamais de prononcer pour l'opinion qui a toujours été la plus commune, ou la plus accréditée, vous aurez de la peine à juſtifier ce ſentiment par les exemples. Car outre qu'il y a *opiniones communes contra communes*, & que ſouvent le grand nombre & les perſonnes les plus accréditées ne s'accordent pas; le mal eſt, que des opinions, qui étoient communes & accréditées, ceſſent de l'être avec le tems, & celles qui ne l'étoient pas, le deviennent. Ainſi, quoiqu'il arrive naturellement qu'on prononce pour l'opinion qui eſt la plus en vogue, lorſqu'on prononce, néanmoins il arrive ordinairement que ce qui eſt *endoxe* dans un tems étoit *paradoxe* auparavant, *& vice versâ.*

XIV. Comme, par exemple, le régne de mille ans étoit en vogue dans la primitive Egliſe, & maintenant il eſt rebuté. On croit maintenant que les Anges ſont ſans corps, au lieu que les anciens Pères leur donnoient

noient des corps animés, mais plus parfaits que les nôtres. On ne croyoit pas que les ames qui doivent être sauvées, parviennent sitôt à la parfaite béatitude; sans parler de quantité d'autres exemples.

XV. D'où il s'ensuit que l'Eglise ne sçauroit prononcer en faveur de l'incorporalité des Anges, ou de quelqu'autre opinion semblable; ou que si elle le faisoit, cela ne s'accorderoit pas avec la régle de la perpétuité, ni avec celle de *Vincent de Lerins*, du *semper & ubique*, ni avec votre régle des vérités de foi, que vous dites être le consentement *unanime & perpétuel* de toute l'Eglise, soit assemblée en Concile, soit dispersée par toute la terre. En effet, cela est beau & magnifique à dire, tant qu'on demeure en termes généraux; mais quand on vient au fait, on se trouve loin de son compte, comme il paroîtra dans l'exemple de la controverse des Livres canoniques.

XVI. Enfin, on peut demander si pour décider qu'une doctrine est de foi, il suffit de dire qu'elle a été simplement crue ou reçue auparavant, & s'il ne faut pas aussi qu'elle ait été reçue comme de foi? Car, à moins qu'on ne veuille se fonder sur de nouvelles révélations, il semble que pour faire qu'une doctrine soit un article de foi, il faut que Dieu l'ait révélée comme telle, & que l'Eglise, dépositaire de ses révélations, l'ait toujours reçue comme étant partie de la foi; puisqu'on ne sçauroit sçavoir que par révélation si une doctrine est de foi ou non.

XVII. Ainsi il ne semble pas qu'une opinion qui a passé pour philosophique auparavant, quelque reçue qu'elle ait été, puisse être proposée légitimement sous anathême; comme, par exemple, si quelque Concile s'avisoit de prononcer pour le repos de la terre contre *Copernic*, il semble qu'on auroit droit de ne lui point obéir.

XVIII. Et il paroît encore moins qu'une opinion qui a passé long-tems pour problématique, puisse enfin devenir un article de foi par la seule autorité de l'Eglise, à moins qu'on ne lui attribue une nouvelle révélation, en vertu de l'assistance infaillible du Saint-Esprit: autrement, l'Eglise auroit d'elle-même un pouvoir sur ce qui est de droit divin.

XIX. Mais si nous refusons à l'Eglise la faculté de changer en article de foi ce qui passoit pour philosophique ou problématique auparavant, plusieurs décisions de Trente doivent tomber, quand même on accorderoit que ce Concile est tel qu'il faut; ce qui va paroître particuliérement, à mon avis, à l'égard des livres que ce Concile a déclarés canoniques contre le sentiment de l'ancienne Eglise.

XX. Venons donc maintenant à l'examen de la question de ces livres de la Bible, contredits de tout tems, à qui le Concile de Trente donne une autorité divine, comme s'ils avoient été dictés mot à mot par le Saint-Esprit, à l'égal du Pentateuque, des Evangiles, & autres Livres reconnus pour *canoniques* du premier rang, ou *proto-canoniques*; au lieu que les Protestans tiennent ces livres contestés pour bons & utiles, mais pour

Eccle-

Eccléſiaſtiques ſeulement ; c'eſt à dire, dont l'autorité eſt purement humaine, & nullement infaillible.

XXI. J'étois ſurpris, Monſeigneur, de vous voir dire, *que je verrois cette queſtion clairement réſolue par des faits inconteſtables* en faveur de votre doctrine ; & je fus encore plus ſurpris, en liſant la ſuite de votre Lettre ; car j'étois comme enchanté pendant la lecture, & vos expreſſions & maniéres belles, fortes & plauſibles, s'emparoient de mon eſprit ; mais quand le charme de la lecture étoit paſſé, & quand je comparois de ſang froid les raiſons & autorités de part & d'autre, il me ſemble que je voyois clair comme le jour, non-ſeulement que la canonicité des Livres en queſtion n'a jamais paſſé pour article de foi, mais plutôt que l'opinion commune, & celle encore des plus habiles, a été toujours à l'encontre.

XXII. Il y a même peu de dogmes ſi approuvés de tout tems dans l'Egliſe que celui des Proteſtans ſur ce point ; & on pourroit écrire en ſa faveur un livre de la perpétuité de la foi à cet égard, qui ſeroit ſurtout inconteſtable par rapport à l'Egliſe Grecque, depuis l'Egliſe primitive juſqu'au tems préſent ; mais on la peut encore prouver dans l'Egliſe Latine.

XXIII. J'avoue que cette évidence me fait de la peine ; car il me ſeroit véritablement glorieux d'être vaincu, Monſeigneur, par une perſonne comme vous êtes. Ainſi, ſi j'avois les vûes du monde, & cette vanité qui y eſt jointe, je profiterois d'une défaite qui me ſeroit avantageuſe de toutes les maniéres ; & on ne me diroit pas pour la troiſiéme fois : *Æneæ magni dextrâ cadis.* Mais le moyen de le faire ici ſans bleſſer ſa conſcience ? outre que je ſuis interpréte en partie des ſentimens d'un grand Prince. Je ſuivrai donc les vingt-quatre paragraphes de votre premiére Lettre, qui regarde ce ſujet, & puis j'y ajouterai quelque choſe du mien ; quoique je ne me fonde que ſur des autorités que *Chemnice*, *Gerard*, *Calixte*, *Rainold*, & autres Théologiens Proteſtans ont déja apportées, dont j'ai choiſi celles que j'ai cru les plus efficaces.

XXIV. Comme il ne s'agit que des Livres de l'Ancien Teſtament, qu'on n'a point en Langue originale Hébraïque ; & qui ne ſe ſont jamais trouvés dans le Canon des Hébreux, je ne parlerai point des livres reçus également chez vous & chez nous. J'accorde donc, que ſuivant votre §. 1. les livres en queſtion ne ſont point nouveaux, & qu'ils ont toujours été connus & lûs dans l'Egliſe Chrétienne, ſuivant les titres qu'ils portent, & §. 2. que particuliérement la Sageſſe, l'Eccléſiaſtique, *Judith*, *Tobie*, & les *Maccabées* ont précédé la naiſſance de notre Seigneur.

XXV. Mais je n'accorde pas ce qui eſt dans le §. 3. que le Concile de Trente les a trouvés dans le Canon, ce mot pris en rigueur, depuis 1200. Et quant à la preuve contenue dans le §. 4. je crois que je ferai voir clairement ci-deſſous, que le Concile III. de Carthage, *S. Auguſtin* qui y a été

été préſent, à ce qu'on croit, & quelques autres, qui ont parlé quelquefois comme eux, ſe ſont ſervis des mots *canoniques* & *divins* d'une maniére plus générale, & dans une ſignification fort inférieure, prenans *canonique* pour ce que les Canons de l'Egliſe autoriſent, & qui eſt oppoſé à l'*apocryphe* ou caché, pris dans un mauvais ſens; & *divin*, pour ce qui contient des inſtructions excellentes ſur les choſes divines, & qui eſt reconnu conforme aux livres immédiatement divins.

XXVI. Et puiſque le même *S. Auguſtin* s'explique fort nettement en d'autres endroits, où il marque préciſément après tant d'autres, l'infériorité de ces livres, je crois que les régles de la bonne interprétation demandent que les paſſages où l'on parle d'une maniére plus vague, ſoient expliqués par ceux où l'Auteur s'explique avec diſtinction.

XXVII. On doit donner la même interprétation §. 5. à la Lettre du Pape *Innocent I.* écrite à *Exupere*, Evêque de Toulouſe, en 405. & au décret du Pape *Gelaſe*; leur but ayant été de marquer les livres autoriſés ou *canoniques*, pris largement, ou oppoſés aux *apocryphes*, pris en un mauvais ſens; puiſque ces livres autoriſés ſe trouvoient joints aux livres véritablement divins, & ſe liſoient auſſi avec eux.

XXVIII. Cependant ces Auteurs ou Canons n'ont point marqué ni pû marquer en aucune maniére contre le ſentiment reçu alors dans l'Egliſe, que les livres conteſtés ſont égaux à ceux qui ſont inconteſtablement canoniques, ou du premier degré; & ils n'ont point parlé de cette infaillibilité de l'inſpiration divine, que les Péres de Trente ſe ſont hazardés d'attribuer à tous les livres de la Bible, en haine ſeulement des Proteſtans, & contre la doctrine conſtante de l'Egliſe.

XXIX. On voit en cela par un bel échantillon comment les erreurs prennent racine & ſe gliſſent dans les eſprits. On change premiérement les termes par une facilité innocente en elle-même, mais dangereuſe par la ſuite; & enfin on abuſe des termes, pour changer même les ſentimens, lorſque les erreurs favoriſent les panchans populaires, & que d'autres paſſions y conſpirent.

XXX. Je ne ſçai ſi avec le §. 6. on peut dire que les Egliſes de Rome & d'Afrique, favorables en apparence, comme on vient d'entendre, aux livres conteſtés, étoient cenſées du tems de *S. Auguſtin*, *doctiores & diligentiores Eccleſiæ*, & que *S. Auguſtin* les a eues en vûe, liv. II. chap. XXII. *de doctrinâ chriſtianâ*, en diſant, que lorſqu'il s'agit d'eſtimer l'autorité des livres ſacrés, il faut préférer ceux qui ſont approuvés par les Egliſes où il y a plus de doctrine & plus d'exactitude.

XXXI. Car les Afriquains étoient à l'extrémité de l'Empire, & n'avoient leur doctrine ou érudition que des Latins, qui ne l'avoient eux-mêmes que des Grecs. Ainſi, on peut bien aſſurer que *doctiores Eccleſiæ* n'étoient pas la Romaine ni les autres Egliſes Occidentales, & encore moins celles d'Afrique.

XXXII. L'on ſçait que les Pères Latins de ce tems n'étoient ordinairement que des Copiſtes des Auteurs Grecs ; ſurtout quand il s'agiſſoit de la Sainte Ecriture. Il n'y a eu que *S. Jerôme* & *S. Auguſtin* à la fin, qui ayent mérité d'être exceptés de la régle, l'un par ſon érudition, l'autre par ſon eſprit pénétrant.

XXXIII. Ainſi l'Egliſe Grecque l'emportoit ſans doute du côté de l'érudition ; & je ne crois pas non plus que l'Egliſe Romaine de ce tems puiſſe être comptée *inter Eccleſias diligentiores*. Le faſte mondain, *typhus ſæculi*, le luxe & la vanité y ont régné de bonne heure, comme l'on voit par le témoignage d'*Ammian Marcellin*, Payen, qui en blâmant ce qui ſe faiſoit alors à Rome, rend en même tems un bon témoignage aux Egliſes éloignées des grandes Villes ; ce qui marque ſon équité ſur ce point.

XXXIV. Cette vanité, jointe au mépris des études, excepté celle de l'éloquence, n'étoit guères propre à rendre les gens induſtrieux. Il n'y a preſque point d'Auteur Latin d'alors qui ait écrit quelque choſe de tolérable ſur les ſciences, ſurtout de ſon chef. La Juriſprudence même (qui étoit la véritable ſcience des Romains, eſt preſque la ſeule avec celle de la guerre, où ils ayent excellé, ſuivant ce bon mot de Virgile :

Tu regere Imperio populos, Romane, memento :
Hæ tibi erunt artes :)

étoit tombée, auſſi-bien que l'art militaire, avec la tranſlation du Siége de l'Empire. On négligeoit à Rome l'Hiſtoire Eccléſiaſtique & les anciens monumens de l'Egliſe ; & ſans *Euſèbe* & quelques autres Grecs, nous n'en aurions preſque rien. Ainſi, avant l'irruption des Barbares, la barbarie étoit à demi formée dans l'Occident.

XXXV. Cette ignorance, jointe à la vanité, faiſoit que la ſuperſtition, vice des femmes & des riches ignorans auſſi-bien que la vanité, prenoit peu à peu le deſſus, & qu'on donna par après, en Italie principalement, dans les excès, ſur le culte ſurtout des Images ; lorſque la Gréce balançoit encore, & que les Gaules, la Germanie & la Grande Bretagne étoient plus exemptes de cette corruption. On reçut la mauvaiſe marchandiſe d'un *Iſidorus Mercator* ; & on tomba enfin en Occident dans une barbarie de Théologie pire que la barbarie qui y étoit déja à l'égard des mœurs & des arts.

XXXVI. Encore préſentement, s'il s'agiſſoit de marquer dans votre Communion, *Eccleſias doctiores & diligentiores*, il faudroit nommer ſans doute celle de France, & des Païs-Bas, & non pas celle d'Italie ; tant il eſt vrai qu'on s'étoit relâché depuis long tems à Rome & aux environs à l'égard de l'érudition & de l'application aux vérités ſolides. Ce défaut des Romains n'empêche point cependant que cette Capitale n'ait eu la

Primatie

Primatie & la direction dans l'Egliſe, après celle qu'elle avoit eûe dans l'Empire. L'érudition & l'autorité ſont des choſes qui ne ſe trouvent pas toujours jointes, non plus que la fortune & le mérite.

XXXVII. Mais quand on accorderoit que *S. Auguſtin* avoit voulu parler des Egliſes de Rome & d'Afrique, j'ai déja fait voir que ces Egliſes ne nous étoient pas contraires; & de plus, *S. Auguſtin* ne parloit pas alors des livres véritablement canoniques, dont l'autorité ne dépend pas de ſi foibles preuves.

XXXVIII. Pour ce qui eſt dit de l'autorité de *S. Auguſtin*, §. 7. j'y ai déja répondu, comme auſſi au texte du Concile de Carthage, §. 8. mais je le ferai encore plus diſtinctement en ſon lieu, c'eſt-à-dire, dans la Lettre ſuivante. Il eſt vrai auſſi, §. 9. que *S. Auguſtin* ayant cité contre les Pélagiens ce paſſage de la Sageſſe: *Il a été enlevé de la vie, de crainte que la malice ne corrompit ſon eſprit*, & que des Prêtres de Marſeille ayant trouvé étrange qu'il eût employé un livre non canonique dans une matiére de controverſe, il défendit ſa citation; mais je ferai voir plus bas que ſon ſentiment n'étoit pas éloigné du nôtre dans le fond.

XXXIX. Et quant aux citations de ces livres, qui ſe trouvent chez *Clément Alexandrin*, *Origéne*, *S. Cyprien* & autres, §. 10. & 11. elles ne prouvent point ce qui eſt en queſtion. Les Proteſtans en uſent de même bien ſouvent. *S. Cyprien*, *S. Ambroiſe*, & le Canon de la Meſſe, ont cité le quatriéme livre d'*Eſdras*, qui n'eſt pas même dans votre Canon; & le livre du Paſteur a été cité par *Origéne*, & par le grand Concile de Nicée, ſans parler d'autres; & s'il y a des alluſions ſecrettes que l'Evangile fait aux ſentences des livres conteſtés entre nous, §. 14. peut être en pourra-t-on trouver qui ſe rapportent encore au quatriéme livre d'*Eſdras*, ſans parler de la prophétie d'*Enoch* citée par *S. Jude*.

XL. Il eſt ſûr qu'*Origéne* a mis expreſſément les livres conteſtés hors du Canon; & s'il a été plus favorable aux fragmens de *Daniel* dans une Lettre écrite à *Julius Africanus*, que vous m'apprenez §. 12. avoir été publiée depuis peu en Grec, c'eſt quelque choſe de particulier.

XLI. Vous reconnoiſſez, Monſeigneur, §. 13. 15. que pluſieurs Egliſes & pluſieurs Sçavans, comme *S. Jerôme* par exemple, ne vouloient point recevoir ces livres pour établir les dogmes; mais vous dites, *que leur avis particulier n'a point été ſuivi*. Je montrerai bientôt que leur doctrine là-deſſus étoit reçue dans l'Egliſe; mais quand cela n'auroit point été, il ſuffiroit que des Egliſes entiéres, & des Péres très-eſtimés, ont été d'un ſentiment, pour en conclurre que le contraire ne pouvoit être cru de foi de leur tems, & ne le ſçauroit être encore préſentement, à moins qu'on n'accorde à l'Egliſe le pouvoir d'en établir de nouveaux articles.

XLII. Mais vous objectez, §. 15. que par la même raiſon on pourroit

encore combattre l'autorité de l'Epître aux Hébreux, & de l'Apocalypſe de *S. Jean*; & qu'ainſi il faudra que je reconnoiſſe auſſi, ou que leur canonicité n'eſt point de foi, ou qu'il y a des articles de foi, qui ne l'ont pas été toujours. Il y a pluſieurs choſes à répondre. Car premiérement les Proteſtans ne demandent pas que les vérités de foi ayent toujours prévalu, ou qu'elles ayent toujours été reçues généralement; & puis il y a bien de la différence auſſi entre la doctrine conſtante de l'Egliſe ancienne, contraire à la pleine autorité des livres de l'Ancien Teſtament, qui ſont hors du Canon des Hébreux, & entre les doutes particuliers que quelques-uns ont formés contre l'Epître aux Hébreux, ou contre l'Apocalypſe; outre qu'on peut nier qu'elles ſont de *S. Paul* ou de *S. Jean*, ſans nier qu'elles ſont divines.

XLIII. Mais quand on accorderoit chez nous qu'on n'eſt pas obligé ſous peine d'anathême de reconnoître ces deux livres pour divins & infaillibles, il n'y auroit pas grand mal. Le moins d'anathêmes qu'on peut, c'eſt le meilleur.

XLIV. Vous eſſayez dans le même endroit, §. 15. de donner une ſolution conforme à vos principes; mais il ſemble qu'elle les renverſe en partie. Après avoir dit par forme d'objection contre vous-même: *Que du moins cette Tradition n'étoit pas univerſelle, puiſque de très-grands Docteurs & des Egliſes entiéres ne l'ont pas connue*, vous répondez: *qu'une nouvelle reconnoiſſance de quelques livres canoniques, dont quelques-uns auront douté, ne déroge point à la perpétuité de la Tradition, qui doit être la marque de la vérité Catholique, laquelle*, dites-vous, *pour être conſtante & perpétuelle, ne laiſſe pas d'avoir ſes progrès. Elle eſt connue en un lieu plus qu'en un autre, plus clairement, plus diſtinctement, plus univerſellement: il ſuffit pour établir la ſucceſſion & la perpétuité de la foi d'un livre ſaint, comme de toute autre vérité, qu'elle ſoit toujours reconnue, qu'elle ſoit dans le plus grand nombre ſans comparaiſon, qu'elle le ſoit dans les Egliſes les plus éminentes, les plus autoriſées, & les plus révérées, qu'elle s'y ſoutienne, qu'elle gagne & qu'elle ſe répande d'elle-même juſqu'au tems que le Saint-Eſprit, la force de la Tradition, le goût, non celui des particuliers, mais l'univerſel de l'Egliſe, la faſſe enfin prévaloir, comme elle a fait au Concile de Trente.*

XLV. J'ai été bien aiſe, Monſeigneur, de répéter tout au long vos propres paroles. Il n'étoit pas poſſible de donner un meilleur tour à la choſe. Cependant où demeurent maintenant ces grandes & magnifiques promeſſes qu'on a coutume de faire du *toujours* & *par-tout*, SEMPER ET UBIQUE, des vérités qu'on appelle Catholiques, & ce que vous aviez dit vous même ci deſſus, que la régle infaillible des vérités de la foi eſt le conſentement *unanime* & *perpétuel* de toute l'Egliſe? Le *toujours* ou la *perpétuité* ſe peut ſauver en quelque façon & à moitié, comme je vais dire; mais le *par-tout* ou l'*unanime*, ne ſçauroit ſubſiſter ſuivant votre propre aveu.

XLVI.

XLVI. Je ne parle pas d'une unanimité parfaite ; car j'avoue que l'exception des sentimens extraordinaires de quelques particuliers ne déroge point à celle dont il s'agit ; mais je parle d'une *unanimité d'autorité* à laquelle déroge le combat d'autorité contre autorité, quand on peut opposer Eglises à Eglises, & des Docteurs accrédités les uns aux autres; surtout lorsque ces Eglises & ces Docteurs ne se blâmoient point pour être de différente opinion, & ne contestoient & ne disputoient pas même ; ce qui paroît une marque certaine, ou qu'on tenoit la question pour problématique & nullement de foi, ou qu'on étoit dans le fond du même sentiment, comme en effet *S. Augustin*, à mon avis, n'étoit point d'un autre sentiment que *S. Jérôme*.

XLVII. Or ce que nous venons de dire étant vrai, *la perpétuité* même reçoit une atteinte. Car elle subsiste, à la vérité, à l'égard du dogme considéré comme une doctrine humaine ; mais non pas à l'égard de sa qualité, pour être crue un article de foi divine. Et il n'est pas possible de concevoir comment la Tradition continuelle sur un dogme de foi, pourroit être plus claire onze ou douze siécles après, qu'elle ne l'étoit dans le troisiéme ou quatriéme siécle de l'Eglise; puisqu'un siécle ne la peut recevoir que de tous les siécles précédens.

XLVIII. Il se peut, je l'avoue, que quelquefois elle se conserve tacitement, sans qu'on s'avise d'y prendre garde ou d'en parler; mais quand une question est traitée expressément en simple problême entre les Eglises & entre les principaux Docteurs, il n'est plus soutenable qu'elle ait été enseignée alors comme un article de foi connu par une Tradition Apostolique. Une doctrine peut avoir pour elle plus d'Eglises & plus de Docteurs, ou des Eglises plus révérées & des Docteurs plus estimés, cela la rendra plus considérable; mais l'opinion contraire ne laissera pas que d'être considérable aussi, & elle sera hors d'atteinte, au moins pour lors, & selon la mesure de la révélation qu'il y a alors dans l'Eglise ; & même absolument, si l'on exclut les nouvelles révélations, ou inspirations en matiére de foi. Car toutes ces Eglises, quoique partagées sur la question, convenoient alors qu'il n'y avoit aucune révélation divine là-dessus; puisque même les Eglises qui étoient les plus révérées & que vous faites contraires à d'autres, non-seulement n'exerçoient point de censures contre les autres, & ne les blâmoient point, mais ne travailloient pas même à les désabuser, quoiqu'elles sçussent bien leur sentiment, qui étoit public & notoire.

XLIX. De sorte que si une doctrine combattue par des autorités si considérables, & reconnue dans un tems pour n'être pas de foi, *se soutient* pourtant, *se répand & gagne enfin le dessus* de telle sorte, que *le Saint-Esprit & le goût* présent *universel de l'Eglise la font prévaloir*, jusqu'à être déclarée enfin article de foi par une décision légitime, il faut dire que c'est *par une révélation nouvelle du Saint-Esprit*, dont l'assistance infaillible

fait naître & gouverner ce *goût universel* & les *décisions* des Conciles œcuméniques; ce qui est contre votre système.

L. J'ai parlé ici, suivant votre supposition, que les livres en question ont eu pour eux la plus grande partie des Chrétiens, & les plus considérables Eglises & Docteurs; mais en effet je crois que c'étoit tout le contraire, ce qui ne s'accommode pas avec le principe du *grand nombre*, sur lequel certains Auteurs ont voulu fonder depuis peu la perpétuité de leur croyance, contre le sentiment des antérieurs, tels qu'*Alphonsus Tostatus*, qui a dit: *Manet Ecclesia universalis in partibus illis quæ non errant, sive illæ sint plures numero quàm errantes, sive non*; où il suppose que le plus grand nombre peut tomber dans l'erreur.

Prolog. II. in Matth. quæst. IV.

LI. Mais il y a plus ici, & nous verrons par après, dans la Lettre suivante, que non-seulement la plûpart, & les plus considérables, mais tous en effet étoient du sentiment des Protestans, qui pouvoit passer alors pour œcuménique.

LII. Il est vrai, suivant votre §. 16. que ces livres ont toujours été lûs dans les Eglises, tout comme les livres véritablement divins; mais cela ne prouve pas qu'ils étoient du même rang. On lit des Priéres & on chante des Hymnes dans l'Eglise, sans égaler ces Priéres & ces Hymnes aux Evangiles & aux Epîtres. Cependant j'avoue que ces livres que vous recevez, ont eu ce grand avantage sur quelques autres livres, comme sur celui du Pasteur, & sur les Epîtres de *Clément* aux Corinthiens & autres, qu'ils ont été lûs dans toutes les Eglises; au lieu que ceux-ci n'ont été lûs que dans quelques-unes; & c'est ce qui paroît avoir été entendu & considéré par ces Auteurs, qui ont enfin canonisé ces livres, qu'ils trouvoient autorisés universellement; & c'est à quoi *S. Augustin* paroît avoir buté, en voulant qu'on estime davantage les livres reçus *apud Ecclesias doctiores & diligentiores*.

LIII. Peut-être pourroit-on encore dire, qu'il en est en quelque façon comme de la version de la Vulgate, que votre Eglise tient pour autentique, &, pour ainsi dire, pour *canonique*, c'est-à-dire, autorisée par vos canons; mais je ne crois pas qu'on pense lui donner une autorité divine infaillible, à l'égard de l'original, comme si elle avoit été inspirée. En la faisant autentique, on déclare que c'est un livre sûr & utile; mais non pas qu'elle est d'une autorité infaillible pour la preuve des dogmes, non plus que les Livres qu'on avoit mêlés parmi ceux de la Sainte Ecriture divinement inspirée.

LIV. Il ne paroît pas qu'on puisse concilier les Anciens, qui semblent se contrarier sur notre question, en disant, avec le §. 16. que ceux qui mettent les livres de *Judith*, de *Tobie*, des *Maccabées*, &c. hors du canon, l'entendent seulement du canon des Hébreux, & non pas du canon des Chrétiens. Car ces Auteurs marquent en termes formels, que l'Eglise Chrétienne ne reçoit rien du Vieux Testament dans son canon, que

l'Eglise

l'Eglise du Vieux Testament n'ait déja reçu dans le sien. J'en apporterai les passages dans la Lettre suivante.

LV. Il faut donc recourir à la conciliation expliquée ci-dessus, sçavoir, que ceux qui ont reçu ces livres dans le canon l'ont entendu d'un degré inférieur de canonicité; & cette conciliation, outre qu'elle peut seule avoir lieu & est fondée en raison, est encore rendue incontestable; parce que quelques-uns de ces mêmes Auteurs s'expliquent ainsi, comme je le ferai encore voir.

LVI. Je croirai volontiers, sur la foi de *S. Jerôme*, que le grand Concile de Nicée a parlé avantageusement du livre de *Judith*; mais dans le même Concile, on a encore cité le livre du Pasteur d'*Hermas*, qui n'étoit guères moins estimé par plusieurs que celui de *Judith*. Le Cardinal *Baronius*, trompé par le passage de *S. Jerôme*, crut que le Concile de Nicée avoit dressé un canon pour le dénombrement des Saintes Ecritures, où le livre de *Judith* s'étoit trouvé; mais il se retracta dans une autre édition, & reconnut que ce ne devoit avoir été qu'une citation de ce livre. *Epist. pro Nicæn. Syn. decret.*

LVII. Au reste, vous soutenez vous-même, Monseigneur, §. 18. que les Eglises de ces siécles reculés étoient partagées sur l'autorité des livres de la Bible, *sans que cela les empêchât de concourir dans la même Théologie*; & vous jugez bien *que cette remarque plaira à Monseigneur le Duc*, comme en effet rien ne lui sçauroit plaire davantage que ce qui marque de la modération. Ils avoient raison aussi, puisqu'ils reconnoissoient, comme vous le remarquez, §. 19. que cette diversité du canon, mais qui, à mon avis, n'étoit qu'apparente, ne faisoit naître aucune diversité dans la foi ni dans les mœurs. Or, je crois qu'on peut dire, qu'encore à présent la diversité du canon de vos Eglises & de la nôtre, ne fait aucune diversité des dogmes. Comme nous nous servirions de vos raisons & vous des notres en un besoin, nous pourrions bien en user de même, sans rien hazarder, à l'égard des Livres apocryphes que vous avez canonisés. Donc il semble que l'Assemblée de Trente auroit bien fait d'imiter cette sagesse & cette modération des Anciens que vous recommandez.

LVIII. J'avoue aussi, suivant ce qui est dit §. 20. que, non-seulement la connoissance du canon, mais même de toute l'Ecriture Sainte, n'est point nécessaire absolument: qu'il y a des peuples sans Ecriture, & que l'enseignement oral ou la Tradition peut suppléer à son défaut. Mais il faut avouer aussi que, sans une assistance toute particuliére de Dieu, les Traditions de bouche ne sçauroient aller dans des siécles éloignés sans se perdre, ou sans se corrompre étrangement, comme les exemples de toutes les Traditions qui regardent l'Histoire profane, & les Loix & Coutumes des peuples, & même les Arts & Sciences, le montrent incontestablement.

LIX. Ainsi la Providence se servant ordinairement des moyens naturels,

rels, & n'augmentant pas les miracles ſans raiſon, n'a pas manqué de ſe ſervir de l'Ecriture Sainte, comme du moyen le plus propre à garantir la pureté de la Religion, contre les corruptions des tems; & les anathêmes prononcés dans l'Ecriture même contre ceux qui y ajoutent ou qui en retranchent, en font encore voir l'importance, & le ſoin qu'on doit prendre à ne rien admettre dans le canon principal, qui n'y ait été d'abord. C'eſt pourquoi, s'il y avoit des anathêmes à prononcer ſur cette matiére, il ſemble que ce ſeroit à nous de le faire avec bien plus de raiſon, que les Grecs n'en avoient de cenſurer les Latins, pour avoir ajouté leur *Filioque* dans le Symbole.

LX. Mais comme nous ſommes plus modérés, au lieu d'imiter ceux qui portent tout aux extrêmités, nous les blâmons; & par conſéquent nous ſommes en droit de demander, comme vous faites enfin vous-même Seſſ. IV. §. 21. *pourquoi le Concile de Trente n'a pas laiſſé ſur ce point la même liberté que l'on avoit autrefois? & pourquoi il a défendu, ſous peine d'anathême, de recevoir un autre canon que celui qu'il propoſe?* Nous pourrions même demander comment cette Aſſemblée a oſé condamner la doctrine conſtante de l'antiquité Chrétienne. Mais voyons ce que vous direz au moins à votre propre demande.

LXI. La réponſe eſt, §. 21. que l'Egliſe Romaine avec tout l'Occident, étoit en poſſeſſion du canon approuvé à Trente, depuis 1200 ans, & même depuis l'origine du Chriſtianiſme, & ne devoit point ſe laiſſer troubler dans ſa poſſeſſion, ſans s'y maintenir par des anathêmes. Il n'y auroit rien à repliquer à cette réponſe, ſi cette même Egliſe avoit été depuis tant de tems en poſſeſſion de ce canon comme certain & de foi; mais c'étoit tout le contraire, &, ſelon votre propre ſentiment, l'Egliſe étoit autrefois en liberté là deſſus. Comme en effet rien ne lui avoit encore fait perdre cette liberté, les Proteſtans étoient en droit de s'y maintenir avec l'Egliſe, & d'interrompre une maniére d'uſurpation contraire, qui enfin pouvoit dégénérer en ſervitude, & faire oublier l'ancienne doctrine, comme il n'eſt arrivé que trop ſouvent. Mais, qui plus eſt, il y avoit non-ſeulement une faculté libre, mais même une obligation ou néceſſité de ſéparer les livres Eccléſiaſtiques des livres divinement inſpirés; & ce que les Proteſtans faiſoient, n'étoit pas ſeulement pour maintenir la liberté & le droit de faire une diſtinction juſte & légitime entre ces livres, mais encore pour maintenir ce qui eſt du devoir, & pour empêcher une confuſion illégitime.

LXII. Mais vous ajoutez, §. 22. qu'il n'eſt rien arrivé ici que ce que l'on a vû arriver à toutes les autres vérités, qui eſt d'être déclarées plus expreſſément, plus autentiquement, plus fortement par le jugement de l'Egliſe Catholique, lorſqu'elles ont été plus ouvertement & plus opiniâtrément contredites. Mais les Proteſtans ont-ils marqué leur ſentiment plus ouvertement, ou plutôt eſt-il poſſible de le marquer plus ouverte-

ment

ment & plus fortement que de la maniére que l'ont fait *S. Meliton* Evêque de Sardes, & *Origene*, & *Euſebe*, qui rapporte & approuve les autorités de ces deux, & *S. Athanaſe*, & *S. Cyrille* de Jéruſalem, & *S. Epiphane*, & *S. Chryſoſtome*, & le Synode de Laodicée, & *Amphilochius*, & *Rufin*, & *S. Jerôme*, qui a mis un gardien ou Suiſſe armé d'un caſque à la tête des livres canoniques; c'eſt ſon prologue *Galeatus*, à qui il dit avoir donné ce nom exprès pour empêcher les livres apocryphes & les Eccléſiaſtiques de ſe fourer parmi eux; & après cela, eſt-il poſſible d'accuſer les Proteſtans d'opiniâtreté? ou plutôt eſt-il poſſible de ne pas accuſer d'opiniâtreté & de quelque choſe de pis, ceux qui, à la faveur de quelques termes équivoques de certains Anciens, ont eu la hardieſſe d'établir dans l'Egliſe une doctrine nouvelle & entiérement contraire à la ſacrée Antiquité, & de prononcer même anathême contre ceux qui maintiennent la pureté de la vérité Catholique? Si nous ne connoiſſions pas la force de la prévention & du parti, nous ne comprendrions point comment des perſonnes éclairées & bien intentionnées peuvent ſoutenir une telle entrepriſe.

LXIII. Mais ſi nous ne pouvons pas nous empêcher d'en être ſurpris, nous ne le ſommes nullement de ce qu'on donne chez vous à votre Communion, le nom d'Egliſe Catholique; & je demeure d'accord de ce qui eſt dit, §. 23. que ce n'eſt pas ici le lieu d'en rendre raiſon. Les Proteſtans en donnent autant à leur Communion. On connoît la Confeſſion Catholique de notre *Gerard*, & le Catholique orthodoxe de *Molton* Anglois. Et il eſt clair au moins que notre ſentiment ſur le canon des Livres divinement inſpirés, a toutes les marques d'une doctrine Catholique; au lieu que la nouveauté introduite par l'Aſſemblée de Trente a toutes les marques d'un ſoulévement ſchiſmatique. Car que des Novateurs prononcent anathême contre la doctrine conſtante de l'Egliſe Catholique, c'eſt la plus grande marque de rébellion & de ſchiſme qu'on puiſſe donner. Je vous demande pardon, Monſeigneur, de ces expreſſions indiſpenſables, que vous connoiſſez mieux que perſonne, ne pouvoir point paſſer pour téméraires, ni pour injurieuſes dans une telle occaſion.

LXIV. Je ne vois donc pas moyen d'excuſer la déciſion de Trente, à moins que vous ne vouliez, Monſeigneur, approuver l'explication de quelques-uns, qui croyent pouvoir encore la concilier avec la doctrine des Proteſtans; & qui, malgré les paroles du Concile, prétendent qu'on peut encore les expliquer comme *S. Auguſtin* a expliqué les ſiennes. En ce cas, il ne faudroit pas ſeulement donner aux livres inconteſtablement canoniques, un avantage *ad hominem*, comme vous faites, §. 24. mais abſolument, en diſant, que le canon de Trente, comme celui d'Afrique, comprend également les livres infaillibles ou divinement inſpirés, & les livres Eccléſiaſtiques auſſi; c'eſt-à-dire, ceux que l'Egliſe a déclarés auten-

tiques & conformes aux livres divins. Je n'oſe point me flatter que vous approuviez une explication qui paroît ſi contraire à ce que vous venez de ſoutenir avec tant d'eſprit & d'érudition. Cependant il ne paroît pas qu'il y ait moyen de ſauver autrement l'honneur des canons de Trente, ſur cet article. Me voilà maintenant au bout de votre Lettre, Monſeigneur, dont je n'ai pû faire une exacte analyſe, qu'en m'étendant bien plus qu'elle. Je ſuis bien fâché de cette prolixité, mais je n'y vois point de reméde; & cependant je ne ſuis pas encore au bout de ma carriére; car j'ai promis plus d'une fois de montrer en abrégé, autant qu'il ſera poſſible, la perpétuité de la foi Catholique conforme à la doctrine des Proteſtans ſur ce ſujet. C'eſt ce que je ferai, avec votre permiſſion, dans la Lettre ſuivante, que je me donnerai l'honneur de vous écrire; & cependant, je ſuis avec zèle, Monſeigneur, votre très-humble & très-obéiſſant ſerviteur, *Leibniz.*

XXXI.

Seconde Lettre de M. de Leibniz *à M. de Meaux, ſur l'autorité du Concile de Trente, du 24. Mai* 1700.

MONSEIGNEUR,

Vous avez reçu ſans doute ma Lettre précédente, laquelle, toute ample qu'elle eſt, n'eſt que la moitié de ce que je dois faire. J'ai tâché d'approfondir l'éclairciſſement que vous avez bien voulu donner ſur ce que c'eſt que d'être de foi, & ſurtout ſur la queſtion, ſi l'Egliſe en peut faire de nouveaux articles; & comme j'avois douté s'il étoit poſſible de concilier avec l'antiquité tout ce qu'on a voulu définir dans votre Communion depuis la Réformation, & que j'avois propoſé particuliérement l'exemple de la queſtion de la Canonicité de certains livres de la Bible, ce qui vous avoit engagé à examiner cette matiére, j'étois entré avec toute la ſincérité & docilité poſſible dans tout ce que vous aviez allégué en faveur du ſentiment moderne de votre parti. Mais ayant examiné, non ſeulement les paſſages qui vous paroiſſoient favorables, mais encore ceux qui vous ſont oppoſés, j'ai été ſurpris de me voir dans l'impoſſibilité de me ſoumettre à votre ſentiment; & après avoir répondu à vos preuves dans ma précédente, j'ai voulu maintenant repréſenter, ſelon l'ordre des tems, un abrégé de la perpétuité de la Doctrine Catholique

ſur

ſur le Canon des Livres du Vieux Teſtament, conforme entiérement au Canon des Hébreux. C'eſt ce qui ſera le ſujet de cette ſeconde Lettre, qui auroit pû être bien plus ample, ſi je n'avois eu peur de faire un livre; outre que je ne puis preſque rien dire ici, qui n'ait déja été dit. Mais j'ai tâché de le mettre en vûe, pour voir s'il n'y a pas moyen de faire enſorte que des perſonnes appliquées & bien intentionnées puiſſent vuider entr'eux un point de fait, où il ne s'agit ni de Myſtère ni de Philoſophie, ſoit en s'accordant ou en reconnoiſſant au moins qu'on doit s'abſtenir de prononcer anathême là-deſſus.

LXII. (a) Je commence par l'antiquité de l'Egliſe Judaïque. Rien ne me paroît plus ſolide que la remarque que fit d'abord Monſeigneur le Duc, que nous ne pouvons avoir les Livres divins de l'Ancien Teſtament, que par le témoignage & la Tradition de l'Egliſe de l'Ancien Teſtament. Car il n'y a pas la moindre trace ni apparence que JESUS-CHRIST ait donné un nouveau Canon là-deſſus à ſes Diſciples; & pluſieurs Anciens ont dit en termes formels, que l'Egliſe Chrétienne ſe tient à l'égard du Vieux Teſtament au Canon des Hébreux.

LXIII. Or cela poſé, nous avons le témoignage inconteſtable de *Joſephe*, Auteur très-digne de foi ſur ce point, qui dit dans ſon premier livre contre *Appion*, que les Hébreux n'ont que XXII. livres de pleine autorité, ſçavoir, les cinq Livres de *Moyſe*, qui contiennent l'Hiſtoire & les Loix, treize Livres qui contiennent ce qui s'eſt paſſé depuis la mort de *Moyſe*, & juſqu'à *Artaxerxès*, où il comprend *Job* & les Prophêtes, & quatre Livres d'Hymnes & admonitions, qui ſont ſans doute les Pſeaumes de *David*, & les trois Livres canoniques de *Salomon*, le Cantique, les Paraboles, & l'Eccléſiaſte.

LXIV. *Joſephe* ajoute que perſonne n'y a rien oſé ajouter ni retrancher ou changer, & que ce qui a été écrit depuis *Artaxerxès*, n'eſt pas ſi digne de foi. Et c'eſt dans le même ſens, qu'*Euſebe* dit, que depuis le tems de *Zorobabel* juſqu'au Sauveur, il n'y a aucun Volume ſacré. *Demonſtr. Evang.* L. VIII.

LXV. C'eſt auſſi ce que confeſſent unanimément les Juifs, que depuis l'Auteur du premier Livre des *Maccabées* juſqu'aux modernes, l'inſpiration divine, ou l'eſprit prophétique a ceſſé alors. Car il eſt dit dans le Livre des *Maccabées*, qu'il n'y a jamais eu une telle tribulation depuis qu'on n'a plus vû de Prophête en Iſrael. Le *Seder Olam*, ou la Chronique des Juifs, avoue que la prophétie a ceſſé depuis l'an 52. des Médes & Perſes; & *Aben Ezra* ſur *Malachie*, dit, que dans la mort de ce Prophête la prophétie a quitté le peuple d'Iſraël. Cela a paſſé juſqu'à *S. Au-* 1. *Macc.* IX. 27.

(a) M. *de Leibnix* a voulu ſuivre les numeros de ſa Lettre précédente; mais il s'eſt trompé. Car ce N devroit être LXV. au lieu de LXII. Comme cette erreur eſt peu importante, nous laiſſons les numeros tels qu'ils ſont dans ſon Manuſcrit original, parce que M. *Boſſuet* les cite ainſi dans ſa Réponſe.

De civit. Dei, L. VI. c. ult. *S. Auguſtin*, qui dit, qu'il n'y a point eu de Prophête depuis *Malachie* juſqu'à l'avénement de notre Seigneur. Et conférant ces témoignages avec celui de *Joſephe* & d'*Euſebe*, on voit bien que ces Auteurs entendent toute inſpiration divine, dont auſſi l'eſprit prophétique eſt la plus évidente preuve.

LXVI. On a remarqué que ce nombre des XXII Livres canoniques du Vieux Teſtament, que nous avons tous dans la Langue originale des Hébreux, ſe rapportoit au nombre des lettres de la Langue Hébraïque. L'alluſion eſt de peu de conſidération; mais elle prouve pourtant que les Chrétiens qui s'en ſont ſervis, étoient entiérement dans le ſentiment des Proteſtans ſur ce Canon, comme *Origene*, *S. Cyrille* de Jeruſalem, & *S. Gregoire* de Nazianze, dont il y a des vers, où le ſens d'un des diſtiques eſt:

Fœderis antiqui duo ſunt librique viginti,
Hebreæ quot habent nomina litterulæ.

LXVII. Ces XXII Livres ſe comptent ainſi chez les Juifs, ſuivant ce que rapporte déja *S. Jerôme* dans ſon *Prologus Galeatus*: cinq de *Moyſe*, huit prophétiques, qui ſont *Joſué*, *Juges* avec *Ruth*, *Samuel*, *Rois*, *Iſaie*, *Jérémie*, *Ezéchiel*, & les douze petits Prophêtes, & neuf Hagiographes, qui ſont Pſeaumes, Paraboles, Eccléſiaſte & Cantique de *Salomon*, *Job*, *Daniel*, *Eſdras* & *Néhémie* pris enſemble; enfin *Eſther* & les Chroniques. Et l'on croit que les mots de notre Seigneur chez *S. Luc* ſe rapportent à cette diviſion. Car il y a: *Il faut que tout ce qui eſt écrit dans la Loi de* Moyſe, *dans les Prophêtes & dans les Pſeaumes, s'accompliſſe.*

Luc. XXIV. 44.

LXVIII. Il eſt vrai que d'autres ont compté XXIV Livres; mais ce n'étoit qu'en ſéparant en deux ce que les autres avoient pris enſemble. Ceux qui ont fait ce dénombrement, l'ont encore voulu juſtifier par des alluſions, ſoit aux ſix aîles des quatre animaux d'*Ezéchiel*, comme *Tertullien*; ſoit aux vingt-quatre Anciens de l'Apocalypſe, comme le rapporte *S. Jerôme* dans le même Prologue, diſant: *Nonnulli* Ruth & Cinoth (les Lamentations de *Jérémie* détachées de ſa Prophétie) *inter Hagiographa putant eſſe computandos, ac hos eſſe priſcos legis libros XXIV. quos ſub numero viginti quatuor Seniorum Apocalypſis* Joannes *inducit adorantes Agnum.* Quelques Juifs devoient compter de même; puiſque *S. Jerôme* dit dans ſon Prologue ſur *Daniel*: *In tres partes à Judæis omnis Scriptura dividitur, in Legem, in Prophetas & in Hagiographa; hoc eſt, in quinque, & in octo, & in undecim Libros.* Ainſi, il paroît que l'alluſion aux ſix aîles des quatre animaux venoit des Juifs, qui avoient coutume de chercher leurs plus grands myſtères cabaliſtiques dans les animaux d'*Ezéchiel*, comme l'on voit dans *Maimonide*.

LXIX.

LXIX. Venons maintenant de l'Eglise du Vieux Testament à celle du Nouveau, quoiqu'on voye déja que les Chrétiens ont suivi le Canon des Hébreux; mais il sera bon de le montrer plus distinctement. Le plus ancien dénombrement des livres divins qu'on ait, est celui de *Meliton*, Evêque de Sardes, qui a vécu du tems de *Marc-Aurèle*, qu'*Eusebe* nous a conservé dans son Histoire Ecclésiastique. Cet Evêque, en écrivant à *Onesimus*, dit, qu'il lui envoye les livres de la Sainte Ecriture, & il ne nomme que ceux qui sont reçus par les Protestans; sçavoir, ces mêmes XXII livres, le livre d'*Esther* paroissant avoir été omis par mégarde & par la négligence des Copistes. *Euf. Hist.* L. IV. c. V.

LXX. Le même *Eusebe* nous a conservé au même endroit un passage du grand *Origène*, qui est de la Préface qu'il avoit mise devant son Commentaire sur les Pseaumes, où il fait le même dénombrement: le livre des douze petits Prophêtes ne pouvant avoir été omis que par une faute contraire à l'intention de l'Auteur; puisqu'il dit qu'il y a XXII Livres, sçavoir, autant que les Hébreux ont de lettres.

LXXI. On ne peut point douter que l'Eglise Latine de ces premiers siécles n'ait été du même sentiment. Car *Tertullien*, qui étoit d'Afrique, & vivoit à Rome, en parle ainsi dans ses vers contre *Marcion*.

Ast quater alæ sex veteris præconia verbi
Testificantis ea quæ posteà facta docemur:
His alis volitant cœlestia verba per orbem.
. . . . . .
Alarum numerus antiqua volumina signat, &c.

LXXII. On ne trouve pas que dans ces siécles d'or de l'Eglise, qui ont précédé le grand *Constantin*, on ait compté autrement. Plusieurs mettent le Synode de Laodicée avant celui de Nicée; & quoiqu'il paroisse postérieur, néanmoins il en a été assez proche, pour que son jugement soit cru celui de cette primitive Eglise; & vous avez remarqué vous-même, Monseigneur, §. 18. que ce Synode de Laodicée, dont l'autorité a été reçue généralement dans le code des Canons de l'Eglise universelle, & qui ne doit pas être prise pour un sentiment particulier des Eglises de Phrygie, ne compte qu'avec les Protestans; c'est-à-dire, les XXII Livres du Vieux Testament.

LXXIII. De cela, il est aisé de juger que les Pères du Concile de Nicée ne pouvoient avoir été d'un autre sentiment que les Protestans sur le nombre des livres canoniques; quoiqu'on y ait cité, comme les Protestans font souvent aussi, le livre de *Judith*, de même que le livre du *Pasteur*. Les Evêques assemblés à Laodicée ne se seroient jamais écartés du sentiment de ce grand Concile, &, s'ils avoient osé le faire, jamais leur Canon n'auroit été reçu dans le code des Canons de l'Eglise universelle. Mais cela se confirme encore davantage par les témoignages de *S. Atha-*

naſe, le meilleur témoin ſans doute qu'on puiſſe nommer à l'égard de ce tems-là.

LXXIV. Il y a dans ſes œuvres une ſynopſe ou abrégé de la Sainte Ecriture, qui ne nomme auſſi que XXII livres canoniques du Vieux Teſtament; mais l'Auteur de cet Ouvrage n'étant pas trop aſſuré, il nous peut ſuffire d'y ajouter le fragment d'une Lettre circulaire aux Egliſes, qui eſt ſans doute de *S. Athanaſe*, où il a le même Catalogue que celui de la ſynopſe, qu'il obſigne, s'il m'eſt permis de me ſervir de ce terme, par ces mots: *Nemo his addat, nec his auferat quicquam.* Et que cette opinion étoit également des Orthodoxes ou Homoouſiens, & de ceux qu'on ne croyoit pas être de ce nombre, cela paroît par *Euſebe*, dans l'endroit cité ci-deſſus de ſon Hiſtoire Eccléſiaſtique, où il rapporte & approuve les autorités des plus Anciens.

LXXV. Ceux qui ſont venus bientôt après, ont dit uniformément & unanimément la même choſe. L'Ouvrage catéchétique de *S. Cyrille* de Jeruſalem a toujours paſſé pour très-conſidérable. Or il ſpécifie juſtement les mêmes livres que nous, & ajoute qu'on doit lire les divines Ecritures, ſçavoir, les XXII. Livres du Vieux Teſtament, que les ſoixante & douze Interprétes ont traduits.

Sup. n. LXXVI. On a déja cité un dyſtique tiré du Poëme, que *S. Gregoire* LXVI. de Nazianze a fait exprès ſur le dénombrement des véritables livres de l'Ecriture divinement inſpirée: περὶ τῶν γνησίων βιβλίων τῆς θεοπνεύστου γραφῆς. Ce dénombrement ne rapporte que les livres que les Proteſtans reconnoiſſent, & dit expreſſément qu'ils ſont au nombre de vingt-deux.

LXXVII. *S. Amphiloche*, Evêque d'Iconie, étoit du même tems & de pareille autorité. Il a auſſi fait des vers, mais iambiques, ſur le même ſujet, adreſſés à un *Seleucus*. Outre qu'il nomme les mêmes livres, il parle encore fort diſtinctement de la différence des livres qu'on faiſoit paſſer ſous le nom de la Sainte Ecriture. Il dit, qu'il y en a d'adultérins, qu'on doit éviter, & qu'il compare avec de la fauſſe monnoie: qu'il y en a de moyens ἐμμίσους, &, comme il dit, approchans de la parole de la vérité, γείτονας, voiſins; mais qu'il y en a auſſi de divinement inſpirés, dont il dit vouloir nommer chacun, pour les diſcerner des autres.

Ego Theopneuſtos ſingulos dicam tibi.

Et là-deſſus il ne nomme du Vieux Teſtament, que ceux qui ſont reçus par les Hébreux; ce qu'il dit être le plus aſſuré Canon des livres inſpirés.

LXXVIII. *S. Epiphane*, Evêque de Salamine dans l'Iſle de Chypre, a fait un livre des poids & des meſures, où il y a encore un dénombrement tout ſemblable des Livres divins du Vieux Teſtament, qu'il dit être vingt-deux en nombre, & pouſſe la comparaiſon avec les lettres de l'Alphabet ſi loin, qu'il dit, que comme il y a des lettres doubles de l'Alphabet,

phabet, il y a auſſi des livres de la Sainte Ecriture du Vieux Teſtament, qui ſont partagés en d'autres livres. On trouve la même conformité avec le Canon des Hébreux dans ſes héréſies 5. & 76.

LXXIX. *S. Chryſoſtome* n'étoit guères de ſes amis. Cependant il étoit du même ſentiment, & il dit dans ſa quatriéme Homélie ſur la Geneſe, que *tous les Livres divins*, πᾶσαι αἱ θεῖοι βίβλοι, du Vieux Teſtament ont été écrits originairement en Langue Hébraïque; & tout le monde, ajoute-t il, le confeſſe avec nous. Marque que c'étoit le ſentiment unanime & inconteſtable de ce tems-là.

LXXX. Et afin qu'on ne s'imagine point que c'étoit ſeulement le ſentiment des Egliſes d'Orient, voici un témoignage de *S. Hilaire*, qui, dans la Préface de ſes explications des Pſeaumes, où il paroît avoir ſuivi *Origene*, comme ailleurs, dit: que le Vieux Teſtament conſiſte en vingt-deux livres.

LXXXI. Juſqu'ici, c'eſt-à-dire, juſqu'au commencement du cinquiéme ſiécle, pas un Auteur d'autorité ne s'eſt aviſé de faire un autre dénombrement. Car bien que *S. Cyprien* & le Concile de Nicée, & quelques autres ayent cité quelques-uns des livres Eccléſiaſtiques parmi les livres divins, l'on ſçait que ces maniéres de parler confuſément, en paſſant, *& in ſenſu laxiore*, ſont aſſez en uſage, & ne ſçauroient être oppoſées à tant de paſſages formels & précis qui diſtinguent les choſes.

LXXXII. Je ne penſe pas auſſi que perſonne veuille appuyer ſur le paſſage d'un recueil de coutumes & de doctrines de l'ancienne Egliſe, qui a été fait par un Auteur inconnu, ſous le nom des canons des Apôtres, qui met les trois livres des *Maccabées* parmi les livres du Vieux Teſtament, & les deux Epîtres de *Clément* écrites aux Corinthiens, parmi ceux du Nouveau. Car outre qu'il peut parler largement, on voit qu'il flotte entre deux comme un homme mal inſtruit, excluant du canon *ſapientiam eruditiſſimi Syracidis*, qu'il dit être *extra hos*; mais dont il recommande la lecture à la jeuneſſe.

LXXXIII. Voici maintenant le premier Auteur connu & d'autorité, qui traitant expreſſément cette matiére, ſemble s'éloigner de la doctrine conſtante que l'Egliſe avoit eue juſqu'ici ſur le canon du Vieux Teſtament. C'eſt le Pape *Innocent I.* qui répondant à la conſultation d'*Exupere*, Evêque de Toulouſe, l'an 405. paroît avoir été du ſentiment Catholique dans le fond; mais ſon expreſſion équivoque & peu exacte a contribué à la confuſion de quelques autres après lui, & enfin à l'erreur des Latins modernes; tant il eſt important d'éviter le relâchement, même dans les maniéres de parler.

LXXXIV. Ce Pape eſt le premier Auteur qui ait nommé canoniques les Livres que l'Egliſe Romaine d'aujourd'hui tient pour divinement inſpirés, & que les Proteſtans, comme les Anciens, ne tiennent que pour Eccléſiaſtiques; mais en conſidérant ſes paroles, on voit clairement ſon

but,

but, qui eſt de faire un *canon* des Livres que l'Egliſe reconnoît pour autentiques, & qu'elle fait lire publiquement comme faiſant partie de la Bible. Ainſi ce canon devoit comprendre tant les livres Theopneuſtes ou divinement inſpirés, que les livres Eccléſiaſtiques, pour les diſtinguer tous enſemble des livres apocryphes, plus ſpécialement nommés ainſi; c'eſt-à-dire, de ceux qui doivent être cachés & défendus comme ſuſpects. Ce but paroît par les paroles expreſſes, où il dit: *Si qua ſunt alia, non ſolùm repudianda, verùm etiam noveris eſſe damnanda.*

LXXXV. Non-ſeulement l'appellation de canoniques, mais encore de ſaintes & divines Ecritures étoit alors employé abuſivement; & c'étoit l'uſage de ces tems là de donner dans un excès étrange ſur les titres & ſur les épithétes. Un Evêque étoit traité de *votre ſainteté* par ceux qui l'accuſoient, & parloient de le dépoſer. Un Empereur Chretien diſoit: *Noſtrum numen*, & ne laiſſoit preſque rien à Dieu, pas même l'eternité. Il ne faut donc pas s'étonner des termes du Concile III. de Carthage, que d'autres croyent être le cinquiéme, ni les prendre à la rigueur, lorſque ce Concile dit: *Placuit, ut præter Scripturas canonicas nihil in Eccleſiâ legatur ſub nomine divinarum Scripturarum.*

LXXXVIII. Cela fait voir qu'on avoit accoutumé déja d'appeller abuſivement du nom d'Ecritures divines tous les livres qui ſe liſoient dans l'Egliſe, parmi leſquels étoient le livre du *Paſteur*, & je ne ſçais quelle doctrine des Apôtres διδαχὴ καλεμένη τῶν Ἀποστόλων, dont parle *S. Athanaſe* dans l'Epître citée ci deſſus: *item*, les Epîtres de *S. Clément* aux Corinthiens, qu'on liſoit dans pluſieurs Egliſes, & particuliérement dans celle de Corinthe, ſurtout la premiére ſuivant *Euſebe* & ſuivant *Denis*, Evêque de Corinthe, chez *Euſebe*. C'eſt pourquoi elle ſe trouvoit auſſi jointe aux livres ſacrés dans l'ancien exemplaire de l'Egliſe d'Alexandrie, que le Patriarche *Cyrille Lucaris* envoya au Roi de la Grande Bretagne *Charles I.* ſur lequel elle a été reſſuſcitée & publiée.

Euſ. hiſt. Eccl. Lib. III. *cap.* XII. L. IV. *c.* XXII.

LXXXIX. Tout cela fait voir qu'on ſe ſervoit quelquefois de ces termes d'une maniére peu exacte; & même *Origene* compte en quelque endroit le livre du *Paſteur* parmi les livres divins, ce qu'il n'entendoit pas ſans doute dans le ſens excellent & rigoureux. C'eſt ſur le chapitre XVI. verſet 14. aux Romains, où il dit: *Je crois que cet* Hermas *eſt l'Auteur du Livre qu'on appelle le* Paſteur, *qui eſt fort utile, & me ſemble divinement inſpiré.*

XC. On peut encore néanmoins nous oppoſer la liſte des livres de l'Ecriture, qu'on dit que le Pape *Gelaſe* a faite dans un Synode Romain, au commencement du cinquiéme ſiécle, où il en fait auſſi le dénombrement d'une maniére large, qui comprend les livres Eccléſiaſtiques auſſi-bien que les livres canoniques par excellence; & l'on voit clairement que ces deux Papes, & ces Synodes de Carthage & de Rome, vouloient nommer tout ce qu'on liſoit publiquement dans toute l'Egliſe, & tout ce qui

qui paſſoit pour être de la Bible, & qui n'étoit pas ſuſpect ou apocryphe, pris dans le mauvais ſens.

XCI. Cependant il eſt remarquable que le Pape *Gelaſe* & ſon Synode, n'ont mis dans leur liſte que le premier des *Maccabées*, qu'on ſçait avoir été toujours plus eſtimé que l'autre; *S. Jerôme* ayant remarqué que le ſtile même trahit le ſecond des *Maccabées* & le livre de la Sageſſe, & fait connoître qu'ils ſont originairement Grecs.

XCII. Je ne vois pas qu'il ſoit poſſible qu'une perſonne équitable & non prévenue, puiſſe douter du ſens que je donne au canon des deux Papes & du Concile de Carthage. Car autrement il faudroit dire qu'ils ſe ſont ſéparés ouvertement de la doctrine conſtante de l'Egliſe Univerſelle, du Concile de Laodicée & de tous ces grands & ſaints Docteurs de l'Orient & de l'Occident que je viens de citer; en quoi il n'y a point d'apparence. Les erreurs ordinairement ſe gliſſent inſenſiblement dans les eſprits, & elles n'entrent guères ouvertement par la grande porte. Ce divorce auroit été fait très-mal à propos, & auroit fait du bruit & fait naître des conteſtations.

XCIII. Mais rien ne prouve mieux le ſens de la Lettre du Pape *Innocent I.* & de l'Egliſe Romaine de ce tems, que la doctrine expreſſe, préciſe & conſtante de *S. Jerôme*, qui fleuriſſoit à Rome en ce tems-là même, & qui cependant a toujours ſoutenu que les livres proprement divins & canoniques du Vieux Teſtament, ne ſont que ceux du canon des Hébreux. Eſt-il poſſible de s'imaginer que ce grand homme auroit oſé s'oppoſer à la doctrine de l'Egliſe de ſon tems, & que perſonne ne l'en auroit repris, pas même *Rufin*, qui étoit auſſi du même ſentiment que lui, & tant d'autres adverſaires qu'il avoit; & qu'il n'eût jamais fait l'apologie de ſon procédé, comme il fait pourtant en tant d'autres rencontres de moindre importance? Il eſt ſûr que l'ancienne Egliſe Latine n'a jamais eu de Père plus ſçavant que lui, ni de meilleur Interpréte critique ou littéral de la Sainte Ecriture, ſurtout du Vieux Teſtament, dont il connoiſſoit la langue originale; ce qui a fait dire à *Alphonſus Toſtatus*, qu'en cas de conflit, il faut plutôt croire à *S. Jerôme* qu'à *S. Auguſtin*, ſurtout quand il s'agit du Vieux Teſtament & de l'Hiſtoire, en quoi il a ſurpaſſé tous les Docteurs de l'Egliſe.

XCIV. C'eſt pourquoi, bien que j'aye déja parlé plus d'une fois des paſſages de *S. Jerôme*, entiérement conformes au ſentiment des Proteſtans, il ſera bon d'en parler encore ici. J'ai déja cité ſon *Prologus Galeatus*, qui eſt la Préface des livres des Rois; mais qu'on met, ſuivant l'intention de l'Auteur, au devant des livres canoniques du Vieux Teſtament, comme une eſpéce de ſentinelle, pour défendre l'entrée aux autres. Voici les paroles de l'Auteur: *Hic Prologus Scripturam quaſi Galeatum Principium omnibus Libris quos de Hebræo vertimus in Latinum convenire poteſt.* Il

ſemble que ce grand homme prévoyoit que l'ignorance des tems, & le torrent populaire forceroit la digue du véritable canon, & qu'il travailla à s'y oppoſer. Mais la ſentinelle qu'il y mit avec ſon caſque, n'a pas été capable d'éloigner la hardieſſe de ceux qui ont travaillé à rompre cette digue, qui ſéparoit le divin de l'humain.

n. LXVII. LXVIII. XCV. Or, comme j'ai dit ci-deſſus, il comptoit tantôt XXII. tantôt XXIV livres du Vieux Teſtament; mais en effet toujours les mêmes. Et ce qu'il écrit dans une lettre à *Paulin*, qu'on avoit coutume de mettre au devant des Bibles avec le *Prologus Galeatus*, marque toujours le même ſentiment. Il s'explique encore particuliérement dans ſes Préfaces ſur *Tobie*, ſur *Judith*, & ailleurs: *Quod talium autoritas ad roboranda ea quæ in contentionem veniunt minùs idonea judicatur*: & parlant du livre de *Jeſus*, fils de *Sirach*, & du livre nommé fauſſement la Sageſſe de *Salomon*, il dit: *Sicut* Judith & Tobiæ & Maccabæorum *libros, legit quidem Eccleſia, ſed eos in canonicas Scripturas non recipit, ſic & hæc duo volumina legit ad ædificationem plebis, non ad autoritatem Eccleſiaſticorum dogmatum confirmandam.*

Præf. in Judith.

Præf. in Lib. Salom.

XCVI. Rien ne ſçauroit être plus précis; & il eſt remarquable qu'il ne parle pas ici de ſon ſentiment particulier, ni de celui de quelque Sçavant, mais de celui de l'Egliſe: *Eccleſia*, dit-il, *non recipit.* Pouvoit-il ignorer le ſentiment de l'Egliſe de ſon tems? ou pouvoit-il mentir ſi ouvertement & ſi impudemment, comme il auroit fait ſans doute, ſi elle avoit été d'un autre ſentiment que lui? Il s'explique encore plus fortement dans la Préface ſur *Eſdras* & *Nehémie*: *Quæ non habentur apud Hebræos, nec de* XXIV *ſenibus ſunt*, (on a expliqué cela) *procul abjiciantur*; c'eſt-à-dire, loin du canon des livres véritablement divins & infaillibles.

Præf. in Eſdr. & Nehem.

Sup. num. LXVIII.

XCVII. Je crois qu'après cela on peut être perſuadé du ſentiment de *S. Jerôme* & de l'Egliſe de ſon tems; mais on le ſera encore davantage, quand on conſidérera que *Rufin* ſon grand adverſaire, homme ſçavant, & qui cherchoit occaſion de le contredire, n'auroit point manqué de ſe ſervir de celle-ci, s'il avoit cru que *S. Jerôme* s'éloignoit du ſentiment de l'Egliſe; mais bien loin de cela, il témoigne lui-même d'être du même ſentiment, lorſqu'il parle ainſi dans ſon expoſition du Symbole, après avoir fait le dénombrement des livres divins ou canoniques, tout comme *S. Jerôme*: *Il faut ſçavoir*, dit-il, *qu'il y a des livres que nos Anciens ont appellés, non pas Canoniques, mais Eccléſiaſtiques, comme la Sageſſe de* Salomon, *& cette autre Sageſſe du fils de* Sirach, *qu'il ſemble que les Latins ont appellée pour cela même du nom général d'Eccléſiaſtique; en quoi on n'a pas voulu marquer l'Auteur, mais la qualité du livre*: Tobie *encore*, Judith *& les* Maccabées *ſont du même ordre ou rang*: *& dans le Nouveau Teſtament, le livre Paſtoral d'*Hermas *appellé les deux Voyes & le Jugement de*

de Pierre. *Ce ſont là des livres qu'on a voulu faire lire dans l'Egliſe, mais qu'on n'a pas voulu laiſſer employer pour confirmer l'autorité de la foi. Les autres Ecritures ont été appellées apocryphes, dont on n'a pas voulu permettre la lecture publique dans les Egliſes.*

XCVIII. Ce paſſage eſt fort précis & inſtructif; & il faut le conférer avec celui d'*Amphilochius* cité ci deſſus, afin de mieux diſtinguer les trois eſpéces d'Ecritures: ſçavoir, les divines ou les canoniques de la premiére eſpéce; les moyennes ou Eccléſiaſtiques qui ſont canoniques, ſelon le ſtile de quelques-uns, de la ſeconde eſpéce, ou bien apocryphes ſelon le ſens le plus doux; & enfin les apocryphes dans le mauvais ſens, c'eſt-à-dire, comme dit *S. Athanaſe* ou l'Auteur de la Synopſe, qui ſont plus dignes d'être cachés que d'être lûs; & deſquels *S. Jerôme* dit, Ep. VII. *ad Lætam*: *Caveat apocrypha*, & ſur Iſaie, LXIV. 4. *Apocryphorum deliramenta conficiant.* n. LXXVII.

Voici la repréſentation de ces degrés ou eſpéces:

Canoniques.

Proprement, ou du premier rang.	Improprement, ou d'un rang inférieur.	
Divins, ou infaillibles.	*Eccléſiaſtiques*, ou moyens.	*Défendus*, quant à la lecture publique.

Apocryphes.

Improprement, ou dans le ſens plus doux.	Plus proprement, ou dans le mauvais ſens.

XCIX. Mais on achévera d'être perſuadé que la doctrine de l'Egliſe de ce tems étoit celle des Proteſtans d'aujourd'hui, quand on verra que *S. Auguſtin*, qui parle auſſi comme le Pape *Innocent I.* & le Synode III. de Carthage, où l'on croit qu'il a été, s'explique pourtant fort préciſément en d'autres endroits tout comme *S. Jerôme* & tous les autres. En voici quelques paſſages: *Cette Ecriture*, dit-il, *qu'on appelle des* Maccabées, *n'eſt pas chez les Juifs comme la Loi, les Prophêtes & les Pſeaumes, à qui notre Seigneur a rendu témoignage, comme à ſes témoins. Cependant* L. II. *contra Epiſt. Gaudent.* c. XXIII.

l'Eglise l'a reçue avec utilité, pourvû qu'on la lise sobrement; ce qu'on a fait principalement à cause de ces Maccabées, *qui ont souffert en vrais Martyrs pour la Loi de Dieu*, &c.

L. XVII. c. XX. C. Et dans ses livres de la Cité de Dieu: *Les trois livres de* Salomon *ont été reçus dans l'autorité canonique, sçavoir, les Proverbes, l'Ecclésiaste, & le Cantique des Cantiques. Mais les deux autres, qu'on appelle la Sagesse & l'Ecclésiastique, & qui, à cause de quelque ressemblance du stile, ont été attribués à* Salomon (quoique les Sçavans ne doutent point qu'ils ne soient point de lui) *ont pourtant été reçus anciennement dans l'autorité par l'Eglise Occidentale principalement.... Mais ce qui n'est pas dans le Canon des Hébreux n'a pas cette force contre les contredisans, que ce qui y est.* On voit par là qu'il y a selon lui des degrés dans l'autorité: qu'il y a une *autorité canonique* dans le sens plus noble, qui n'appartient qu'aux véritables livres de *Salomon*, compris dans le Canon des Hébreux; mais qu'il y a aussi une *autorité inférieure*, que l'Eglise, Occidentale surtout, avoit accordée aux livres qui ne sont pas dans le Canon Hébraïque, & qui consiste dans la lecture publique pour l'édification du peuple; mais non pas dans l'infaillibilité, qui est nécessaire pour les dogmes de la foi contre les contredisans.

Ibid. Lib. XVIII. *c.* XXXVI. CI. Et encore dans le même Ouvrage: *La supputation du tems depuis la restitution du Temple ne se trouve pas dans les Saintes Ecritures qu'on appelle Canoniques, mais dans quelques autres, que, non les Juifs, mais l'Eglise tient pour Canoniques, à cause des admirables souffrances des Martyrs, &c.* On voit combien *S. Augustin* est flottant dans ses expressions; mais c'est toujours le même sens. Il dit, que les *Maccabées* ne se trouvent pas dans les Saintes Ecritures qu'on appelle Canoniques; & puis il dit, que l'Eglise les tient pour Canoniques. C'est donc dans un autre sens inférieur, que la raison qu'il ajoute fait connoître. Car les admirables exemples de la souffrance des Martyrs, propres à fortifier les Chrétiens durant les persécutions, faisoient juger que la lecture de ces livres seroit très-utile. C'est pour cela que l'*Eglise* les a reçus dans l'*autorité*, & dans une manière *de Canon*, c'est-à-dire, comme *Ecclésiastiques* ou utiles; mais non pas comme divins ou infaillibles; car cela ne dépend pas de l'Eglise, mais de la révélation de Dieu faite par la bouche de ses Prophètes ou Apôtres.

De doctr. Christ. Lib. II. *c.* VIII. CII. Enfin, *S. Augustin*, dans son livre de la doctrine Chrétienne, raisonne sur les *Livres Canoniques* dans un sens fort ample & général, entendant tout ce qui étoit autorisé dans l'Eglise. C'est pourquoi il dit que pour en juger, il faut en faire estime selon le nombre & l'autorité des Eglises: puis il vient au dénombrement: *Totus autem Canon Scripturarum in quo istam considerationem versandam dicimus, his libris continetur, &c.* & il nomme les mêmes que le Pape *Innocent I.* Ce qui fait visiblement con-

connoître qu'en parlant *du Canon*, il n'entendoit pas seulement les livres divins inconteſtables, mais encore ceux qu'on regardoit diverſement, & qui avoient leur autorité de l'*Egliſe* ſeulement, ou des Egliſes, & nullement d'une *révélation divine*.

CIII. Après cela, le paſſage de *S. Auguſtin*, où, dans la chaleur de l'apologie de ſa citation, il ſemble aller le plus loin, ne ſçauroit faire de la peine. Vous aviez remarqué, Monſeigneur, §. 9. qu'il avoit cité contre les Pélagiens ce paſſage de la Sageſſe, IV. 11. *raptus eſt ne malitia mutaret intellectum ejus*. Quelques ſçavans Gaulois avoient trouvé mauvais qu'il eût employé ce livre, lorſqu'il s'agiſſoit de prouver des dogmes de foi : *tanquam non Canonicum definiebant omittendum*. *S. Auguſtin* ſe défend dans ſon livre de la Prédeſtination des Saints. Il ne dit pas que la Sageſſe eſt égale en autorité aux autres, ce qu'il auroit fallu dire, s'il avoit été dans les ſentimens Tridentins ; mais il répond que quand elle ne diroit rien de ſemblable, la choſe eſt aſſez claire en elle-même : qu'elle doit cependant être préférée à tous les Auteurs particuliers, *omnibus Tractatoribus debere anteponi* ; parce que tous ces Auteurs, même les plus proches des tems des Apôtres, avoient eu cette déférence pour ce livre, *qui eum teſtem adhibentes, nihil ſe adhibere niſi divinum teſtimonium crediderunt* ; & un peu auparavant : *meruiſſe in Eccleſiâ Chriſti tam longâ annoſitate recitari, & ab omnibus Chriſtianis cum veneratione divinæ autoritatis audiri*. *De prædeſt. SS. c. XIV.*

CIV. Ces paroles de *S. Auguſtin* paroîtroient étranges, d'autant qu'elles ſemblent contraires à la doctrine reçue dans l'Egliſe, ſi on n'étoit déja inſtruit de ſon langage par tous les paſſages précédens. Donc, puiſqu'auſſi il n'eſt pas croyable que ce grand homme ait voulu s'oppoſer à lui-même & à tant d'autres, il faut conclurre que cette autorité divine dont il parle, ne peut être autre choſe que le témoignage que l'Egliſe a rendu au livre de la Sageſſe, qu'il n'y a rien là que de conforme aux Ecritures immédiatement divines ou inſpirées ; puiſqu'il avoit reconnu lui-même dans ſon livre de la Cité de Dieu, que ce livre n'a reçu ſon autorité que par l'Egliſe, ſurtout en Occident ; mais qu'il n'a pas aſſez de force contre les contrediſans, parce qu'il n'eſt pas dans le Canon originaire du Vieux Teſtament. Et le même *S. Auguſtin*, citant un livre de pareille nature, qui eſt celui du fils de *Sirach*, n'y inſiſte point, & ſe contente de dire, que ſi on contredit à ce livre, parce qu'il n'eſt pas dans le Canon des Hébreux, il faudra au moins croire au Deutéronome & à l'Evangile qu'il cite après. *De civit. Dei*, L. XVII. *c.* XX. *Lib. de cura pro mortuis*, *c.* XV.

CV. Ce qu'on a dit du ſens de *S. Auguſtin*, doit être encore entendu de ceux qui ont copié ſes expreſſions par après, comme *Iſidore* & *Rabanus Maurus* & autres, lorſqu'ils parloient d'une maniére plus confuſe. Mais quand ils parloient diſtinctement, & traitoient la queſtion de l'égalité ou inégalité de l'autorité des livres de la Bible, ils continuérent à

parler comme l'Egliſe avoit toujours parlé ; en quoi l'Egliſe Grecque n'a jamais biaiſé. Et l'autorité de *S. Jerôme* a toujours ſervi de préſervatif dans l'Egliſe d'Occident, malgré la barbarie qui s'en étoit emparée. On a toujours été accoutumé de mettre ſon *Prologus Galeatus*, & ſa Lettre à *Paulin* à la tête de la Sainte Ecriture, & ſes autres Préfaces devant les livres de la Bible qu'elles regardent ; où il s'explique auſſi nettement qu'on a vû, ſans que perſonne ait jamais oſé, je ne dis pas condamner, mais critiquer même cette doctrine, juſqu'au Concile de Trente, qui l'a frappée d'anathême par une entrepriſe des plus étonnantes.

CVI. Il ſera à propos de particulariſer tant ſoit peu cette conſervation de la ſaine doctrine ; car pour rapporter tout ce qui ſe pourroit dire, il faudroit un ample volume. *Caſſiodore*, dans ſes Inſtitutions, a donné les deux catalogues, tant le plus étroit de *S. Jerôme* & de l'Egliſe Univerſelle, qui n'eſt que des livres immédiatement divins, que la liſte plus large de *S. Auguſtin* & des Egliſes de Rome & d'Afrique, qui comprend auſſi les livres Eccléſiaſtiques.

L. de part. div. legis, c. VII. CVII. *Junilius*, Evêque d'Afrique, fait parler un Maître avec ſon Diſciple. Ce Maître s'explique fort nettement & ſert très-bien à faire voir qu'on donnoit abuſivement le titre de livres divins à ceux qui, à parler proprement, ne le devoient point avoir. DISCIP. *Quomodo divinorum Librorum conſideratur autoritas?* MAG. *Quia quidam perfectæ autoritatis ſunt, quidam mediæ, quidam nullius.* Après cela on ne s'étonnera pas, ſi quelques-uns, ſur-tout les Africains, ont donné le nom de *divines Ecritures* aux livres, qui dans la vérité n'étoient qu'Eccléſiaſtiques.

CVIII. *Gregoire* le Grand, quoique Pape du Siége de Rome, & ſucceſſeur d'*Innocent I.* & de *Gelaſe*, n'a pas laiſſé de parler comme *S. Jerôme*, & il a montré par là, que les ſentimens de ſes prédéceſſeurs devoient être expliqués de même. Car il dit poſitivement que les livres des *Maccabées* ne ſont point canoniques, *licèt non canonicos* ; mais qu'ils ſervent à l'édification de l'Egliſe.

Mor. lib. XIX. c. XIII.

CIX. Il ſera bon de revoir un peu les Grecs avant que de venir aux Latins poſtérieurs. *Leontius*, Auteur du ſixiéme ſiécle, parle comme les plus anciens. Il dit qu'il y a vingt-deux livres du Vieux Teſtament, & que l'Egliſe n'a reçu dans le canon que ceux qui ſont reçus chez les Hébreux.

De Sect. Act. II.

CX. Mais ſans s'amuſer à beaucoup d'autres, on peut ſe contenter de l'autorité de *Jean de Damas*, premier Auteur d'un ſyſtême de Théologie, qui a écrit dans le huitiéme ſiécle, & que les Grecs plus modernes, & même les Scholaſtiques Latins ont ſuivi. Cet Auteur, dans ſon livre IV. de la foi orthodoxe, imitant, comme il ſemble, le paſſage allégué ci-deſſus du livre d'*Epiphane* des poids & des meſures, ne nomme que vingt-deux livres canoniques du Vieux Teſtament, & il ajoute que „ les livres des deux Sageſſes, de celle qu'on attribue à *Salomon* & de „ celle

cap. XVIII.

„ celle du fils de *Sirach*, quoique beaux & bons, ne ſont pas du nombre „ des canoniques, & n'ont pas été gardés dans l'Arche, où il croit que „ les livres canoniques ont été enfermés. "

CXI. Pour retourner aux Latins, *Strabus*, Auteur de la Gloſſe ordinaire, qui a écrit dans le neuviéme ſiécle, venant à la Préface de *S. Jerôme*, miſe devant le livre de *Tobie*, où il y a ces paroles : *Librum* Tobiæ *Hebræi de Catalogo divinarum Scripturarum ſecantes, iis quæ Hagiographa memorant, mancipârunt*; remarque ceci, *potiùs & veriùs dixiſſet apocrypha, vel largè accepit Hagiographa quaſi Sanctorum ſcripta, & non de numero illorum novem, &c.*

CXII. *Radulphus Flaviacenſis*, Bénédictin du dixiéme ſiécle, dit au commencement de ſon livre quatorziéme ſur le Lévitique : *quoiqu'on liſe* Tobie, Judith *& les* Maccabées *pour l'inſtruction, ils n'ont pas pourtant une parfaite autorité.*

CXIII. *Rupert*, Abbé de Tuits, parlant de la Sageſſe : *ce livre*, dit-il, *n'eſt pas dans le canon, & ce qui en eſt pris n'eſt pas tiré de l'Ecriture canonique.* L. III. in Gen. c. XXXI.

CXIV. *Pierre le Vénérable*, Abbé de Clugny, écrivant une Lettre contre certains, nommés *Petrobruſiens*, qu'on diſoit ne recevoir de l'Ecriture que les ſeuls Evangiles, leur prouve, en ſuppoſant l'autorité des Evangiles, qu'il faut donc recevoir encore les autres Livres canoniques. Sa preuve ne s'étend qu'à ceux que les Proteſtans reconnoiſſent auſſi. Et quant aux Eccléſiaſtiques, il en parle ainſi : » Après les livres autentiques de la Sainte Ecriture, reſtent encore ſix, qui ne ſont pas à oublier, la Sageſſe, *Jeſus* fils de *Sirach*, *Tobie*, *Judith* & les deux des » *Maccabées*, qui n'arrivent pas à la ſublime autorité des précédens ; » mais qui, à cauſe de leur doctrine louable & néceſſaire, ont mérité » d'être reçus par l'Egliſe. Je n'ai pas beſoin de vous les recommander ; » car ſi vous avez quelque conſidération pour l'Egliſe, vous recevrez quelque choſe ſur ſon autorité. « Ce qui fait voir que cet Auteur ne conſidére ces livres que comme ſeulement Eccléſiaſtiques.

CXV. *Hugues* de S. Victor, Auteur du commencement du douziéme ſiécle, dans ſon livre des Ecritures & Ecrivains ſacrés, fait le dénombrement des vingt-deux livres du Vieux Teſtament, & puis il ajoute : » il » y a encore d'autres livres, comme la Sageſſe de *Salomon*, le livre de » *Jeſus* fils de *Sirach*, *Judith*, *Tobie*, & les *Maccabées* qu'on lit, mais » qu'on ne met pas dans le canon ; « & ayant parlé des Ecrits des Pères, comme de *S. Jerôme*, *S. Auguſtin*, &c. il dit que ces livres des Pères ne ſont pas du texte de l'Ecriture Sainte, *de même qu'il y a des livres du Vieux Teſtament qu'on lit, mais qu'on ne met pas dans le canon, comme la Sageſſe & quelques autres.* Cap. VII.

CXVI. *Pierre Comeſtor*, Auteur de l'Hiſtoire Scholaſtique, contemporain de *Pierre Lombard*, fondateur de la Théologie Scholaſtique, va juſqu'à

qu'à corriger en critique le Texte du paſſage de *S. Jerôme*, dans ſa Préface de *Judith*, où il y a que *Judith* eſt entre les *hagiographes* chez les Hébreux, & que ſon autorité n'eſt pas ſuffiſante pour décider des controverſes; *Pierre Comeſtor* veut qu'au lieu d'*hagiographa*, on liſe *apocrypha*, croyant que les Copiſtes, prenant les apocryphes en mauvais ſens, ont corrompu le Texte de *S. Jerôme*, *apocrypha horrentes*, *eo rejecto hagiographa ſcripsêre*. Il ſemble que le paſſage de *Strabus* ſur *Tobie*, a donné occaſion à cette critique.

CXVII. Dans le treiziéme ſiécle fleuriſſoit un autre *Hugo*, Dominicain, premier Auteur des Concordances ſur la Sainte Ecriture; c'eſt-à-dire, des allégations marginales des paſſages paralléles, fait Cardinal par *Innocent IV.* On a de lui des Vers, où après le dénombrement des livres canoniques, ſuivant l'Antiquité & les Proteſtans, on trouve ceci:

Lex vetus his Libris perfectè tota tenetur:
Reſtant Apocrypha: Jeſus, *Sapientia*, *Paſtor*,
Et Maccabæorum *Libri*, Judith *atque* Tobias.
Hi quia ſunt dubii ſub canone non numerantur;
Sed quia vera canunt, *Eccleſia ſuſpicit illos.*

CXVIII. *Nicolas de Lire*, fameux Commentateur de la Sainte Ecriture du ſiécle quatorziéme, commençant d'écrire ſur les livres non canoniques, débute ainſi dans ſa Préface ſur *Tobie*: » Juſqu'ici j'ai écrit, avec » l'aide de Dieu, ſur les livres canoniques, maintenant je veux écrire ſur » ceux qui ne ſont pas dans le canon. « Et puis, » bien que la vérité » écrite dans les livres canoniques précéde ce qui eſt dans les autres, à » l'égard du tems dans la plûpart, & à l'égard de la dignité en tous, » néanmoins la vérité écrite dans les livres non canoniques eſt utile pour » nous diriger dans le chemin des bonnes mœurs, qui méne au Royaume » des Cieux. «

CXIX. Dans le même ſiécle, le Gloſſateur du décret, qu'on croit être *Can. c. diſt. 16.* *Jean Semeca*, dit le Teutonique, parle ainſi: » La Sageſſe de *Salomon*, » & le livre de *Jeſus* fils de *Sirach*, *Judith*, *Tobie* & le livre des *Mac-* » *cabées* ſont apocryphes. On les lit; mais peut-être n'eſt-ce pas généra- » lement. «

p. 3. tit. 18. c. VI. §. 2. CXX. Dans le quinziéme ſiécle, *Antonin*, Archevêque de Florence, que Rome a mis au nombre des Saints, après avoir dit que la Sageſſe, l'Eccléſiaſtique, *Judith*, *Tobie* & les *Maccabées* ſont apocryphes chez les Hébreux, & que *S. Jerôme* ne les juge point propres à décider les controverſes; il ajoute, que » *S. Thomas*, *in ſecunda ſecundæ*, & *Nicolas de* » *Lire* ſur *Tobie*, en diſent autant; ſçavoir, qu'on n'en peut pas tirer des » argumens efficaces en ce qui eſt de la foi, comme des autres livres de » la Sainte Ecriture. Et peut-être, ajoute *Antonin*, qu'ils ont la même » autorité que les paroles des Saints, approuvées par l'Egliſe. «

CXXI.

CXXI. *Alphonſe Toſtat*, grand Commentateur du ſiécle qui a précédé celui de la Réformation, dit dans ſon *Defenſorium*, » que la diſtinction p. 2. c. 23.
» des livres du Vieux Teſtament en trois claſſes, faite par *S. Jerôme* dans
» ſon *Prologus Galeatus*, eſt celle de l'Egliſe Univerſelle; qu'on l'a eue des
» Hébreux avant JESUS-CHRIST, & qu'elle a été continuée dans l'Egliſe. «
Il parle en quelques endroits comme *S. Auguſtin*, diſant dans ſon Commentaire ſur le *Prologus Galeatus*, que l'Egliſe reçoit ces livres exclus par les Hébreux pour autentiques, & compris au nombre des Saintes Ecritures. Mais il s'explique lui-même ſur *S. Matthieu*: » Il y a, dit-il, d'autres quæſt. 24.
» livres que l'Egliſe ne met pas dans le canon, & ne leur ajoute pas
» autant de foi qu'aux autres, *non recipientes non judicat inobedientes aut*
» *infideles*: elle ignore s'ils ſont inſpirés; « & puis il nomme expreſſément à ce propos la Sageſſe, l'Eccléſiaſtique, les *Maccabées*, *Judith* & *Tobie*, diſant: *quòd probatio ex illis ſumpta ſit aliqualiter efficax.* Et parlant quæſt. 3.
des apocryphes, dont il n'eſt pas certain qu'ils ont été écrits par des Auteurs inſpirés, il dit » qu'il ſuffit qu'il n'y a rien qui ſoit manifeſtement
» faux ou ſuſpect; qu'ainſi l'Egliſe ne les met pas dans ſon canon, & ne
» force perſonne à les croire, cependant elle les lit, &c. « & puis il dit expreſſément au même endroit, qu'il n'eſt pas aſſuré que les cinq livres ſuſdits ſoient inſpirés: *De autoribus horum non conſtat Eccleſiæ an Spiritu ſancto dictante ſcripſerint, non tamen reperit in illis aliquid falſum aut valde ſuſpectum de falſitate.*

CXXII. Enfin, dans le ſeiziéme ſiécle, immédiatement avant la Réformation, dans la Préface de la Bible du Cardinal *Ximenès*, dédiée à *Léon X.* il eſt dit que les livres du Vieux Teſtament, qu'on n'a qu'en Grec, ſont hors du canon, & ſont plutôt reçus pour l'édification du peuple, que pour établir des dogmes.

CXXIII. Et le Cardinal *Cajetan* écrivant après la Réformation commencée, mais avant le Concile de Trente, dit à la fin de ſon Commentaire ſur l'Eccléſiaſte de *Salomon*, publié à Rome en 1534. » C'eſt ainſi que
» finit l'Eccléſiaſte avec les livres de *Salomon* & de la Sageſſe. Mais
» quant aux autres livres, à qui on donne ce nom, *qui vocantur Libri*
» *ſapientiales*, puiſque *S. Jerôme* les met hors du Canon qui a l'autorité
» de la foi, nous les omettrons, & nous nous hâterons d'aller aux Ora-
» cles des Prophêtes. «

CXXIV. Après ce détail de l'autorité de tant de grands Hommes de tous ces ſiécles, qui ont parlé formellement comme l'ancienne Egliſe & comme les Proteſtans, on ne ſçauroit douter, ce ſemble, que l'Egliſe a toujours fait une grande différence entre des livres Canoniques ou immédiatement divins, & entre d'autres compris dans la Bible, mais qui ne ſont qu'Eccléſiaſtiques; de ſorte que la condamnation de ce dogme que le Concile de Trente a publiée, eſt une des plus viſibles & des plus

étranges nouveautés qu'on ait jamais introduites dans l'Egliſe. Il eſt tems, Monſeigneur, que je revienne à vous, & même que je finiſſe; car votre ſeconde Lettre n'a rien qui nous doive arrêter, excepté ce que j'ai touché au commencement de ma premiére Réponſe. Au reſte, j'y trouve preſque tout aſſez conforme au ſens des Proteſtans; car je n'inſiſte point ſur quelques choſes incidentes, & il ſuffit de remarquer que ce que vous dites ſi bien de l'autorité & de la doctrine conſtante de l'Egliſe Catholique, eſt entiérement favorable aux Proteſtans, & abſolument contraire à des Novateurs auſſi grands que ceux qui étoient de la faction ſi déſapprouvée en France, qui nous a produit les anathêmes inexcuſables de Trente.

Je ne doute point que la poſtérité au moins n'ouvre les yeux là-deſſus; & j'ai meilleure opinion de l'Egliſe Catholique & de l'aſſiſtance du S. Eſprit, que de pouvoir croire qu'un Concile de ſi mauvais alloi ſoit jamais reçu pour être œcuménique par l'Egliſe Univerſelle. Ce ſeroit faire une trop grande bréche à l'autorité de l'Egliſe & du Chriſtianiſme même; & ceux qui aiment ſincérement ſon véritable intérêt, s'y doivent oppoſer. C'eſt ce que la France a fait autrefois avec un zèle digne de louange, dont elle ne devroit pas ſe relâcher maintenant, qu'elle a été enrichie de tant de nouvelles lumiéres, parmi leſquelles on vous voit tant briller.

En tout cas, je ſuis perſuadé que vous & tout ce qu'il y a de perſonnes éclairées dans votre parti, qui ne ſçauroient encore ſurmonter les préventions où ils ſont engagés, rendront aſſez de juſtice aux Proteſtans, pour reconnoître qu'il ne leur eſt pas moins impoſſible d'effacer l'impreſſion de tant de raiſons invincibles, qu'ils croyent avoir contre un Concile, dont la matiére & la forme paroiſſent également inſoutenables. Il n'y a que la force, ou bien une indifférence peu éloignée d'une irréligion déclarée, qui ne ſe fait que trop remarquer dans le monde, qui puiſſe le faire triompher. J'eſpére que Dieu préſervera ſon Egliſe d'un ſi grand mal; & je le prie de vous conſerver long-tems, & de vous donner les penſées qu'il faut avoir, pour contribuer à ſa gloire, autant que les talens extraordinaires qu'il vous a confiés vous donnent moyen de le faire. Et je ſuis avec zéle, Monſeigneur, votre très-humble & très-obéiſſant ſerviteur, *Leibniz.*

XXXII.

XXXII.

Autre Lettre de M. de Leibniz *à M. l'Evêque de Meaux, du* 30. *Avril* 1700. (a)

MONSEIGNEUR,

Il y a plus de deux mois que j'ai écrit deux Lettres très-amples pour répondre diſtinctement à deux des vôtres, que j'avois eu l'honneur de recevoir, ſur ce qui eſt de foi en général, & ſur l'application des principes généraux à la queſtion particuliére des livres canoniques de la Bible. J'avois laiſſé le tout alors à Wolfenbutel, pour être mis au net & expédié; mais j'ai trouvé en y arrivant préſentement, que la perſonne qui s'en étoit chargée, ne s'eſt point acquittée de ſa promeſſe. C'eſt ce qui me fait prendre la plume pour vous écrire ceci par avance, & pour m'excuſer de ce délai, que j'aurai ſoin de réparer. Je ſuis fâché cependant de ne pouvoir pas vous donner cauſe gagnée, Monſeigneur, ſans bleſſer ma conſcience. Car après avoir examiné la matiére avec attention, il me paroît inconteſtable que le ſentiment de *S. Jerôme* a été celui de toute l'Egliſe, juſqu'aux innovations modernes qui ſe ſont faites dans votre parti, principalement à Trente; & que les Papes *Innocent* & *Gelaſe*, le Concile de Carthage & *S. Auguſtin* ont pris le terme d'Ecriture canonique & divine largement, pour ce que l'Egliſe a autoriſé comme conforme aux Ecritures inſpirées, ou immédiatement divines; & qu'on ne ſçauroit les expliquer autrement ſans les faire aller contre le torrent de toute l'Antiquité Chrétienne; outre que *S. Auguſtin* favoriſe lui-même avec d'autres cette interprétation. Ainſi, à moins qu'on ne donne encore avec quelques-uns une interprétation de pareille nature aux paroles du Concile de Trente, que je voudrois bien le pouvoir ſouffrir, la conciliation par voie d'expoſition ceſſe ici, & je ne vois pas moyen d'excuſer ceux qui

(a) Il y a erreur dans cette datte. Car il eſt clair que cette Lettre, dans laquelle M. *de Leibniz* rend compte des raiſons qui l'ont empêché d'envoyer plutôt les deux Lettres précédentes, devroit avoir une datte poſtérieure à celle des deux Lettres qu'on vient de voir. Mais nous n'avons aucun moyen de corriger cette erreur, qui ſe trouve également dans les Lettres originales de M. *de Leibniz*, & dans les copies faites ſous les yeux de M. de Meaux, à moins qu'on ne diſe que M. *de Leibniz* ne datta ſes deux Lettres précédentes, qu'après les avoir fait copier.

ont dominé dans cette Assemblée, du blâme d'avoir osé prononcer anathême contre la doctrine de toute l'ancienne Eglise. Je suis bien trompé si cela passe jamais, à moins que par un étrange renversement, on ne retombe dans la barbarie, ou qu'un terrible jugement de Dieu ne fasse régner dans l'Eglise quelque chose de pire que l'ignorance. Car la vérité me semble ici trop claire, je l'avoue. Il me paroît fort supportable qu'on se trompe en cela à Trente ou à Rome, pourvû qu'on raye les anathématismes, qui sont la plus étrange chose du monde, dans un cas où il me paroît impossible que ceux qui ne sont point prévenus très fortement, se puissent rendre de bonne foi.

C'est avec cette bonne foi & ouverture de cœur que je parle ici, Monseigneur, suivant ma conscience. Si l'affaire étoit d'une autre nature, je ferois gloire de vous rendre les armes. Cela me seroit honorable & avantageux de toutes les maniéres. Je continuerai d'entrer dans le détail avec toute la sincérité, application & docilité possibles; mais en cas que procédant avec soin & ordre, nous ne trouvions pas le moyen de convenir sur cet article, quand même il n'y en auroit point d'autre, quoiqu'il n'y en ait que trop, il faudra ou renoncer aux pensées *iréniques* là-dessus, ou recourir à la voix de l'exemple que je vous ai allégué autrefois, auquel vous n'avez jamais satisfait, & où vous n'avez voulu venir qu'après avoir épuisé les autres moyens, j'entens ceux de douceur. Car quant aux voies de fait & guerres, je suppose que suivant le véritable esprit du Christianisme, vous ne les conseilleriez pas; & quelque espérance qu'on pût avoir dans votre parti de réussir un jour par ces voies, lesquelles, quelque spécieuses qu'elles soient, peuvent tromper, ce ne sera pas ce qui vous empêchera de donner les mains à tout ce qui paroîtra le plus propre à refermer la plaie de l'Eglise.

Monseigneur le Duc a pris garde à un endroit de votre Lettre, où vous dites que cela ne se doit point faire d'une maniére où il y ait danger que cette plaie se pourroit r'ouvrir davantage, & devenir pire; mais il n'a point compris en quoi consiste ce danger, & il a souhaité de le pouvoir comprendre; car non plus que vous, nous ne voulons pas des cures palliatives, qui fassent empirer le mal. Je suis avec zèle, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz*.

XXXIII.

XXXIII.

Réponſe de M. l'Evêque de Meaux, à la précédente, du 1. Juin 1700.

MONSIEUR,

Votre Lettre du 30. Avril m'a tiré de peine ſur les deux miennes, en m'apprenant, non ſeulement que vous les avez reçues, mais encore que vous avez pris la peine d'y répondre, & que je puis eſpérer bien-tôt cette réponſe. Il ne ſerviroit de rien de la prévenir, & encore que dès à préſent je puſſe peut-être vous expliquer l'équivoque du mot de canonique, qui à la fin ſe tournera contre vous, il vaut mieux attendre que vous ayez traité à fond ce que vous n'avez dit encore qu'en paſſant. Mais je ne puis tarder à vous expliquer l'endroit de ma Lettre, ſur lequel Monſeigneur le Duc veut être éclairci. J'ai donc dit que l'on tenteroit vainement des pacifications ſur les controverſes, en préſuppoſant qu'il fallût changer quelque choſe dans aucun des jugemens portés par l'Egliſe. Car comme nos ſucceſſeurs croiroient avoir le même droit de changer ce que nous ferions, que nous en aurions eu de changer ce que nos ancêtres auroient fait, il arriveroit néceſſairement, qu'en penſant fermer une plaie, nous en r'ouvririons une plus grande. Ainſi la Religion n'auroit rien de ferme; & tous ceux qui en aiment la ſtabilité, doivent poſer avec nous pour fondement, que les déciſions de l'Egliſe une fois données, ſont infaillibles & inaltérables. Voilà, Monſieur, ce que j'ai dit, & ce qui eſt très-véritable. Au reſte, à Dieu ne plaiſe que je ſois capable de compter la guerre parmi les moyens de finir le ſchiſme: à Dieu ne plaiſe, encore un coup, qu'une telle penſée ait pû m'entrer dans l'eſprit; & je ne ſçais à quel propos vous m'en parlez.

Quant à l'endroit où vous dites que je n'ai pas répondu, ou que j'ai différé de répondre; j'avoue que je ne l'entends pas. Je ſoupçonne ſeulement que vous voulez parler d'un acte du Concile de Bâle, que vous m'avez autrefois envoyé. Mais aſſurément j'y ai répondu ſi démonſtrativement dans mon écrit à M. l'Abbé de Lokkum, que je n'ai rien à y ajouter. Je vous ſupplie donc, Monſieur, encore un coup, comme je crois l'avoir déja fait, de repaſſer ſur cette réponſe, ſi vous l'avez, & de marquer les endroits où vous croyez que je n'aye pas répondu, afin

que je tâche de vous ſatisfaire, ne déſirant rien tant au monde que de contenter ceux qui cherchent le Royaume de Dieu. Permettez moi, encore une fois, de vous prier, en finiſſant cette Lettre, d'examiner ſérieuſement devant Dieu, ſi vous avez quelque bon moyen d'empêcher l'état de l'Egliſe de devenir éternellement variable, en préſuppoſant qu'elle peut errer & changer ſes decrets ſur la foi. Trouvez bon que je vous envoye une Inſtruction Paſtorale que je viens de publier ſur ce ſujet là; & ſi vous la jugez digne d'être préſentée à votre grand & habile Prince, je me donnerai l'honneur de lui en faire le préſent dans les formes, avec tout le reſpect qui lui eſt dû. J'eſpére que la lecture ne lui en ſera pas déſagréable ni à vous auſſi; puiſque cet Ecrit comprend la plus pure Tradition du Chriſtianiſme ſur les promeſſes de l'Egliſe. Continuez moi l'honneur de votre amitié, comme je ſuis de mon côté avec toute ſorte d'eſtime, Monſieur, votre très-humble ſerviteur,

Première Inſtruct. Paſt. ſur les promeſſes, &c.

† *J. Benigne Boſſuet*, Evêque de Meaux.

XXXIV.

Lettre de M. de Leibniz *à M. de Meaux, du 3. Septembre* 1700.

MONSEIGNEUR,

Votre Lettre du premier Juin ne m'a été rendue qu'à mon retour de Berlin, où j'ai été plus de trois mois; parce que Monſeigneur l'Electeur de Brandebourg m'y a fait appeller, pour contribuer à la fondation d'une nouvelle Societé pour les Sciences, dont Son Alteſſe Electorale veut que j'aye ſoin. J'avois laiſſé ordre qu'on ne m'y envoyât pas les paquets un peu gros; & comme il y avoit un livre dans le vôtre, on l'a fait attendre plus que je n'euſſe voulu. C'eſt de la communication de ce livre encore, que je vous remercie bien fort; & je trouve que par les choſes & par le bon tour qu'il leur donne, il eſt merveilleuſement propre pour le but où il eſt deſtiné; c'eſt-à dire, pour achever ceux qui chancellent. Mais il ne l'eſt pas tant pour ceux qui ſont dans une autre aſſiette d'eſprit, & qui oppoſent à vos préjugés de belle preſtance, d'autres préjugés qui ne le ſont pas moins, & la diſcuſſion même, qui vaut mieux que tous les préjugés. Cependant il ſemble, Monſeigneur, que l'habitude que vous avez de vaincre, vous fait toujours prendre des expreſſions qui y con-

conviennent. Vous me prédiſez que l'équivoque de canonique ſe tournera enfin contre moi. Vous me demandez à quel propos je vous parle de la force, comme d'un moyen de finir le ſchiſme. Vous ſuppoſez toujours qu'on reconnoît que l'Egliſe a décidé ; & après cela, vous inférez qu'on ne doit point toucher à de telles déciſions.

Mais quant aux livres canoniques, il faudra ſe remettre à la diſcuſſion où nous ſommes ; & quant à l'uſage de la force & des armes, ce n'eſt pas la premiére fois que je vous ai dit, Monſeigneur, que ſi vous voulez que toutes les opinions qu'on autoriſe chez vous, ſoient reçues partout comme des jugemens de l'Egliſe, dictés par le Saint-Eſprit, il faudra joindre la force à la raiſon.

En diſputant, je ne ſçais ſi on ne pourroit pas diſtinguer entre ce qui ſe dit *ad populum*, & entre ce dont pourroient convenir des perſonnes qui font profeſſion d'exactitude. Il faut *ad populum*, *phaleras*. J'y accorderois les ornemens, & je pardonnerois même les ſuppoſitions & pétitions de principe. C'eſt aſſez qu'on perſuade ; mais quand il s'agit d'approfondir les choſes & de venir à la vérité, ne vaudroit-il pas mieux convenir d'une autre méthode, qui approche un peu de celle des Géomêtres, & ne prendre pour accordé que ce que l'adverſaire accorde effectivement, ou ce qu'on peut dire déja prouvé par un raiſonnement exact. C'eſt de cette méthode que je ſouhaiterois de me pouvoir ſervir. Elle retranche d'abord tout ce qui eſt choquant : elle diſſipe les nuages du beau tour, & fait ceſſer les ſupériorités, que l'éloquence & l'autorité donnent aux grands hommes, pour ne faire triompher que la vérité.

Suivant ce ſtile, on diroit qu'un tel Concile a décidé ceci, ou cela ; mais on ne dira pas que c'eſt le jugement de l'Egliſe, avant que d'avoir montré qu'on a obſervé, en donnant ce jugement, les conditions d'un Concile légitime & œcuménique, ou que l'Egliſe Univerſelle s'eſt expliquée par d'autres marques, ou bien, au lieu de dire l'Egliſe, on diroit l'Egliſe Romaine.

Pour ce qui eſt de la réponſe que vous nous avez donnée autrefois, Monſeigneur, voici de quoi je me ſouviens. Vous aviez pris la queſtion comme ſi nous voulions que vous renonçaſſiez vous-mêmes aux Conciles que vous reconnoiſſez ; & c'eſt ſur ce pied-là que vous répondites à M. l'Abbé de Lokkum. Mais je vous montrai fort diſtinctement qu'il ne s'agiſſoit pas de cela, & que les Conciles, ſuivant vos propres maximes, n'obligent point là où de grandes raiſons empêchent qu'on ne les reçoive ou reconnoiſſe ; & c'eſt ce que je vous prouvai par un exemple très-conſidérable. Avant que d'y répondre, vous demandâtes, Monſeigneur, que je vous envoyaſſe l'acte public qui juſtifioit la vérité de cet exemple. Je le fis, & après cela le droit du jeu étoit que vous répondiſſiez conformément à l'état de la queſtion qu'on venoit de former. Mais vous ne

le

le fîtes jamais; & maintenant, par oubli ſans doute, vous me renvoyez à la premiére réponſe, dont il ne s'agiſſoit plus.

Vous avez raiſon de me ſommer d'*examiner ſérieuſement devant Dieu s'il y a quelque bon moyen d'empêcher l'état de l'Egliſe de devenir éternellement variable*; mais je l'entens, en ſuppoſant qu'on peut, non pas changer ſes décrets ſur la foi, & les reconnoître pour des erreurs, comme vous le prenez; mais *ſuſpendre ou tenir pour ſuſpendue la force de ſes déciſions, en certains cas & à certains égards*; en ſorte que la ſuſpenſion ait lieu, non pas entre ceux qui les croyent émanés de l'Egliſe, mais à l'égard d'autres; afin qu'on ne prononce point anathême contre ceux à qui, ſur des raiſons très-apparentes, cela ne paroît point croyable; ſur-tout lorſque pluſieurs grandes Nations ſont dans ce cas, & qu'il eſt difficile de parvenir autrement à l'union, ſans des bouleverſemens qui entraînent, non ſeulement une terrible effuſion de ſang, mais encore la perte d'une infinité d'ames.

Hé bien, Monſeigneur, employez-y plutôt vos méditations, & ce grand eſprit dont Dieu vous a doué. Rien ne le mérite mieux.

A mon avis, le bon moyen d'empêcher les variations eſt tout trouvé chez vous, pourvû qu'on le veuille employer mieux qu'on n'a fait; comme perſonne ne le peut faire mieux que vous-même. C'eſt qu'il faut être circonſpect, & on ne ſçauroit l'être trop, pour ne faire paſſer pour le jugement de l'Egliſe, que ce qui en a les caractéres indubitables; de peur qu'en recevant trop légérement certaines déciſions, on n'expoſe & on n'affoibliſſe par-là l'autorité de l'Egliſe univerſelle, plus ſans doute incomparablement que ſi on les rejettoit comme non prononcées, ce qui feroit tout demeurer ſauf & en ſon entier; d'où il eſt manifeſte, qu'il vaut mieux être trop réſervé là-deſſus que trop peu. Tôt ou tard la vérité ſe fera jour, & il faut craindre que lorſqu'on croira d'avoir tout gagné, quand c'eſt par des mauvais moyens, on aura tout gâté, & fait au Chriſtianiſme même un tort difficile à réparer. Car il ne faut pas ſe diſſimuler ce que tout le monde en France & ailleurs penſe & dit ſans ſe contraindre, tant dans les livres que dans le Public. Ceux qui ſont véritablement Catholiques & Chrétiens, en doivent être touchés, & doivent encore ſouhaiter qu'on ménage extrêmement le nom & l'autorité de l'Egliſe, en ne lui attribuant que des déciſions bien avérées; afin que ce beau moyen qu'elle nous fournit d'apprendre la vérité, garde ſans falſification toute ſa pureté & toute ſa force, comme le cachet du Prince, ou comme la monnoie dans un Etat bien policé; & ils doivent compter pour un grand bonheur, & pour un coup de la Providence, que la Nation Gallicane ne s'eſt pas encore précipitée par aucun acte autentique, & qu'il y a tant de peuples qui s'oppoſent à certaines déciſions de mauvais aloi.

Jugez

Jugez vous-même, Monseigneur, je vous en conjure, lesquels sont meilleurs Catholiques, ou ceux qui ont soin de la réputation solide & pureté de l'Eglise & de la conservation du Christianisme, ou ceux qui en abandonnent l'honneur, pour maintenir, au péril de l'Eglise même & de tant de millions d'ames, les thèses qu'on a épousées dans le parti. Il semble encore tems de sauver cet honneur, & personne n'y peut plus que vous. Aussi ne crois-je pas qu'il y ait personne qui y soit plus engagé par des liens de conscience; puisqu'un jour on vous reprochera peut-être, qu'il n'a tenu qu'à vous qu'un des plus grands biens ait été obtenu. Car vous pouvez beaucoup auprès du Roi dans ces matiéres, & l'on sçait ce que le Roi peut dans le monde. Je ne sçai si ce n'est encore l'intérêt de Rome même; toujours est-ce celui de la vérité.

Pourquoi porter tout aux extrémités, & pourquoi reculer les voies qui paroissent seules conciliables avec les propres & grands principes de la Catholicité, & dont il y a même des exemples? Est-ce qu'on espère que son parti l'emportera de haute lutte? Mais Dieu sçait quelle blessure cela fera au Christianisme. Est-ce qu'on craint de se faire des affaires? Mais outre que la conscience passe toutes choses, il semble que vous sçavez des voies sures & solides pour faire entrer les Puissances dans les intérêts de la vérité. Enfin je crains de dire trop, quand je considére vos lumiéres, & pas assez, quand je considére l'importance de la matiére. Il faut donc en abandonner le soin & l'effet à la Providence, & ce qu'elle fera sera le meilleur; quand ce seroit de faire durer & augmenter nos maux encore plus long-tems. Cependant il faut que nous n'ayons rien à nous reprocher. Je fais tout ce que je puis; & quand je ne réussis pas, je ne laisse pas d'être content. Dieu fera sa sainte volonté, & moi j'aurai fait mon devoir. Je prie la divine bonté de vous conserver encore long-tems, & de vous donner les occasions aussi-bien que la pensée de contribuer à sa gloire, autant qu'il vous en a donné les moyens. Et je suis avec zéle, Monseigneur, votre très-humble & très-obéissant serviteur, *Leibniz.*

P. S. Mon zéle & ma bonne intention ayant fait que je me suis émancipé un peu dans cette Lettre, j'ai crû que je ne ménagerois pas assez ce que je vous dois, si je la faisois passer sous d'autres yeux en la laissant ouverte. J'ajoute encore seulement que toutes nos ouvertures ou propositions viennent de votre parti même. Nous n'en sommes pas les inventeurs. Je le dis, afin qu'on ne croye pas qu'un point d'honneur ou de gloire m'intéresse à les pousser; c'est la raison, c'est le devoir.

XXXV.

Autre Lettre de M. de Leibniz *à M. de Meaux, du 21. Juin 1701.*

MONSEIGNEUR,

J'ai eu l'honneur d'apprendre de Monſeigneur le Prince, héritier de Wolfenbutel, que vous aviez témoigné de ſouhaiter quelque communication avec un Théologien de ces Pays-ci. Son Alteſſe Séréniſſime y a penſé, & m'a fait la grace de vouloir auſſi écouter mon ſentiment là-deſſus; mais on y a trouvé de la difficulté, puiſque M. l'Abbé de Lokkum même paroiſſoit ne vous pas revenir, que nous ſçavons être ſans contredit celui de tous ces Pays-ci qui a le plus d'autorité, & dont la doctrine & la modération ne ſont guère moins hors du pair chez nous. Les autres qui ſeront le mieux diſpoſés, n'oſeront pas s'expliquer de leur chef d'une maniére où il y ait autant d'avances, qu'on en peut remarquer dans ce qu'il vous a écrit; & comme ils communiqueront avec lui auparavant, & peut-être encore avec moi, il n'y a point d'apparence que vous en tiriez quelque choſe de plus avantageux que ce qu'on vous a mandé. La plûpart même en ſeront bien éloignés, & diront des choſes qui vous accommoderont encore moins incomparablement: car il faut bien préparer les eſprits pour leur faire goûter les voies de modération. Outre qu'il faut, Monſeigneur, que vous faſſiez auſſi des avances, qui marquent votre équité, d'autant qu'il ne s'agit pas proprement dans notre communication, que vous quittiez à préſent vos doctrines, mais que vous nous rendiez la juſtice de reconnoître, que nous avons de notre côté des apparences aſſez fortes pour nous exempter d'opiniâtreté, lorſque nous ne ſçaurions paſſer l'autorité de quelques-unes de vos déciſions. Car ſi vous voulez exiger comme articles de foi, des opinions dont le contraire étoit reçu notoirement par toute l'antiquité, & tenu encore du tems du Cardinal *Cajetan*, immédiatement avant le Concile de Trente, comme eſt l'opinion que vous paroiſſiez vouloir ſoutenir d'une parfaite & entiére égalité de tous les Livres de la Bible, qui me paroît détruite abſolument & ſans replique, par les paſſages que je vous ai envoyés, il eſt impoſſible qu'on vienne au but. Car vous avez trop de lumiéres & trop de bonnes intentions, pour conſeiller des voies obliques & peu théologiques; & nos

Théolo-

Théologiens ſont de trop honnêtes gens pour y donner. Ainſi je vous laiſſe à penſer à ce que vous pourrez juger faiſable ; & ſi vous croyez pouvoir me le communiquer, j'y contribuerai ſincérement en tout ce qui dépendra de moi. Car bien loin de me vouloir approprier cette négociation, je voudrois la pouvoir étendre bien avant à d'autres ; & je doute qu'on retrouve ſi tôt des occaſions ſi favorables du côté des Princes & des Théologiens.

Vous m'aviez témoigné autrefois, Monſeigneur, d'avoir pris en bonne part, que j'avois conſeillé qu'on y joignit de votre côté quelque perſonne des Conſeils du Roi, verſé dans les Loix & Droits du Royaume de France, qui eût toutes les connoiſſances & qualités requiſes, & qui pourroit prêter l'oreille à des tempérammens & ouvertures où votre caractère ne vous permet pas d'entrer, quand même vous les trouveriez raiſonnables ; mais qui ne feroient point de peine à une perſonne ſemblable à feu M. *Peliſſon*, ou au Préſident *Miron*, qui parla pour le tiers Etat en 1714. Car ces ouvertures pourroient être réconciliables avec les anciens principes & priviléges de l'Egliſe & de la nation Françoiſe, appuyés ſur l'autorité Royale, & ſoutenus dans les Aſſemblées nationales & ailleurs ; mais que votre Clergé a tâché de renverſer par une entrepriſe contraire à l'autorité, qui ne ſeroit point ſoufferte aujourd'hui. Ainſi je ſuis très-content, Monſeigneur, que vous demandiez des Théologiens, comme j'ai demandé des Juriſconſultes. La différence qu'il y a, eſt, que votre demande ne ſert point à faciliter les choſes, comme faiſoit la mienne, & que vous avez en effet ce que vous demandez. Car ce que je vous ai mandé a été communiqué avec M. l'Abbé de Lokkum, & en ſubſtance encore avec d'autres. Je ſuis avec tout le zéle & la déférence poſſible, Monſeigneur, votre très-humble & très-obéiſſant ſerviteur, *Leibniz.*

XXXVI.

Lettre de M. de Meaux à M. de Leibniz, *du* 12. *Août* 1701.

MONSIEUR,

Je vois dans la Lettre dont vous m'honorez, du 21. Juin de cette année, qu'on *avoit dit à Monſeigneur le Prince, héritier de Wolfenbutel, que j'avois témoigné ſouhaiter quelque communication avec un Théologien du pays où vous êtes*, & qu'on y trouvoit d'autant plus de difficulté, *que*

M. l'Abbé de Lokkum même ne ſembloit pas me revenir. C'eſt ſur quoi je ſuis obligé de vous ſatisfaire ; & puiſque la choſe a été portée à Meſſeigneurs vos Princes, dans la bienveillance deſquels j'ai tant d'intérêt de me conſerver quelque part, en reconnoiſſance des bontés qu'ils m'ont ſouvent fait l'honneur de me témoigner par vous-même, je vous ſupplie que cette réponſe ne ſoit pas ſeulement pour vous, mais encore pour leurs Alteſſes Séréniſſimes.

Je vous dirai donc, Monſieur, premiérement, que je n'ai jamais ni propoſé, ni témoigné deſirer avoir communication avec qui que ce ſoit de de-là, me contentant d'être prêt à expoſer mes ſentimens, ſans affectation de qui que ce ſoit, à tous ceux qui voudroient bien entrer avec moi dans les moyens de fermer la plaie de la Chrétienté. Secondement, quand quelqu'un de vos Pays, Catholique ou Proteſtant, m'a parlé des voies qu'on pouvoit tenter pour un ouvrage ſi déſirable, j'ai toujours dit que cette affaire devoit être principalement traitée avec des Théologiens de la Confeſſion d'Ausbourg, parmi leſquels j'ai toujours mis au premier rang M. l'Abbé de Lokkum, comme un homme dont le ſçavoir, la candeur & la modération le rendoient un des plus capables que je connuſſe pour avancer ce beau deſſein.

J'ai, Monſieur, de ce ſçavant homme la même opinion que vous en avez ; & j'avoue, ſelon les termes de votre Lettre, *que de tous ceux qui ſeront le mieux diſpoſés à s'expliquer de leur chef, aucun n'a propoſé une maniére où il y ait autant d'avances qu'on en peut remarquer dans ce qu'il m'a écrit.*

Cela, Monſieur, eſt ſi véritable, que j'ai cru devoir aſſurer ce docte Abbé, dans la réponſe que je lui fis il y a déja pluſieurs années, par M. le Comte *Balati*, que s'il pouvoit faire paſſer ce qu'il appelle *ſes penſées particuliéres*, COGITATIONES PRIVATÆ, à un conſentement ſuffiſant, je me promettois qu'en y joignant les remarques que je lui envoyois ſur la Confeſſion d'Ausbourg & les autres Ecrits ſymboliques des Proteſtans, l'ouvrage de la réunion ſeroit achevé dans ſes parties les plus difficiles & les plus eſſentielles ; en ſorte qu'il ne faudroit, à des perſonnes bien diſpoſées, que très-peu de tems pour le conclure.

Vous voyez par-là, Monſieur, combien eſt éloigné de la vérité, ce qu'on a dit comme en mon nom, à Monſeigneur le Prince heritier ; puiſque bien loin de récuſer M. l'Abbé de Lokkum, comme on m'en accuſe, j'en ai dit ce que vous venez d'entendre, & ce que je vous ſupplie de lire à vos Princes aux premiers momens de leur commodité que vous trouverez.

Quand j'ai parlé des Théologiens, néceſſaires principalement dans cette affaire, ce n'a pas été pour en exclure les Laïques ; puiſqu'au contraire un concours de tous les Ordres y ſera utile, & notamment le vôtre.

En

En effet, quand vous propoſâtes, ainſi que vous le remarquez dans votre Lettre, de nommer ici des Juriſconſultes, pour travailler avec les Théologiens, vous pouvez vous ſouvenir avec quelle facilité on y donna les mains; & cela étant, permettez moi de vous témoigner mon étonnement ſur la fin de votre Lettre, où vous dites *que ma demande ne ſert point à faciliter les choſes, comme faiſoit la vôtre.* Vous ſemblez par là m'accuſer de chercher des longueurs, à quoi vous voyez bien par mon procédé, tel que je viens de vous l'expliquer, ſous les yeux de Dieu, que je n'ai ſeulement pas penſé.

Quant à ce que vous ajoutez, que j'ai déja ce que je demande, ou plutôt ce que je propoſe ſans rien demander, c'eſt-à-dire, un Théologien; cela ſeroit vrai, ſi M. l'Abbé de Lokkum paroiſſoit encore dans les derniéres communications que nous avons eues enſemble; au lieu qu'il me ſemble que nous l'avons tout-à-fait perdu de vue.

Vous voyez donc, ce me ſemble aſſez clairement, que cette propoſition tend plutôt à abréger qu'à prolonger les affaires; & ma diſpoſition eſt toujours, tant qu'il reſtera la moindre lueur d'eſpérance dans ce grand ouvrage, de m'appliquer ſans relâche à le faciliter, autant qu'il pourra dépendre de ma bonne volonté & de mes ſoins.

Il faudroit maintenant vous dire un mot ſur les avances que vous déſireriez que je fiſſe; *qui*, dites-vous, *marquent de l'équité & de la modération.* On peut faire deux ſortes d'avances: les unes ſur la diſcipline, & ſur cela on peut entrer en compoſition. Je ne crois pas avoir rien omis de ce côté là, comme il paroît par ma réponſe à M. l'Abbé de Lokkum. S'il y a pourtant quelque choſe qu'on y puiſſe encore ajouter, je ſuis prêt à y ſuppléer par d'autres ouvertures, auſſi-tôt qu'on ſe ſera expliqué ſur les premiéres, ce qui n'a pas encore été fait. Quant aux avances que vous ſemblez attendre de notre part ſur les dogmes de la foi, je vous ai répondu ſouvent que la conſtitution de l'Egliſe Romaine n'en ſouffre aucune que par voie expoſitoire & déclaratoire. J'ai fait ſur cela, Monſieur, toutes les avances dont je me ſuis aviſé pour lever toutes les difficultés qu'on trouve dans notre doctrine, en l'expoſant telle qu'elle eſt. Les autres expoſitions que l'on pourroit encore attendre, dépendent des nouvelles difficultés qu'on nous pourroit propoſer. Les affaires de la Religion ne ſe traitent pas comme les affaires temporelles, que l'on compoſe ſouvent en ſe relâchant de part & d'autre; parce que ce ſont des affaires dont les hommes ſont les maîtres. Mais les affaires de la foi dépendent de la révélation, ſur laquelle on peut s'expliquer mutuellement pour ſe faire bien entendre; mais c'eſt-là auſſi la ſeule méthode qui peut réuſſir de notre côté. Il ne ſerviroit de rien à la choſe, que j'entraſſe dans les autres voies; & ce ſeroit faire le modéré mal à propos. La véritable modération qu'il faut garder en de telles choſes, c'eſt de dire au vrai l'état où elles ſont; puiſque toute autre facilité qu'on pourroit chercher,

ne ſerviroit qu'à perdre le tems, & à faire naître dans la ſuite des difficultés encore plus grandes.

La grande difficulté à laquelle je vous ai ſouvent repréſenté qu'il falloit chercher un reméde, c'eſt, en parlant de réunion, d'en propoſer des moyens qui ne nous fiſſent point tomber dans un ſchiſme plus dangereux & plus irremédiable que celui que nous tâcherions de guérir. La voie déclaratoire que je vous propoſe évite cet inconvénient; & au contraire, la ſuſpenſion que vous propoſez nous y jette juſqu'au fond, ſans qu'on s'en puiſſe tirer.

Vous vous attachez, Monſieur, à nous propoſer pour préliminaire la ſuſpenſion du Concile de Trente, ſous prétexte qu'il n'eſt pas reçu en France. J'ai eu l'honneur de vous dire, & je vous le répéterai ſans ceſſe, que ſans ici regarder la diſcipline, il étoit reçu pour le dogme. Tous tant que nous ſommes d'Evêques, & tout ce qu'il y a d'Eccléſiaſtiques dans l'Egliſe Catholique, nous avons ſouſcrit la foi de ce Concile. Il n'y a dans toute la Communion Romaine aucun Théologien qui réponde aux decrets de foi qu'on en tire, qu'il n'eſt pas reçu dans cette partie: tous au contraire, en France ou en Allemagne, comme en Italie, reconnoiſſent d'un commun accord, que c'eſt-là une autorité dont aucun Auteur Catholique ne ſe donne la liberté de ſe départir. Lorſqu'on veut noter, ou qualifier, comme on appelle, des propoſitions cenſurables, une des notes des plus ordinaires eſt, qu'elle eſt contraire à la doctine du Concile de Trente: toutes les Facultés de Théologie, & la Sorbonne comme les autres, ſe ſervent tous les jours de cette cenſure: tous les Evêques l'employent, & en particulier & dans les Aſſemblées générales du Clergé, ce que la derniére a encore ſolemnellement pratiqué. Il ne faut point chercher d'autre acceptation de ce Concile quant au dogme, que des actes ſi autentiques & ſi ſouvent réitérés.

Mais, dites-vous, *vous ne propoſez que de ſuſpendre les anathêmes de ce Concile à l'égard de ceux qui ne ſont pas perſuadés qu'il ſoit légitime.* C'eſt votre réponſe dans votre Lettre du 3. Septembre 1700.

Mais au fond, & quoi qu'il en ſoit, on laiſſera libre de croire, ou de ne croire pas ſes déciſions; ce qui n'eſt rien moins, bien qu'on adouciſſe les termes, que de lui ôter toute autorité. Et après tout, que ſervira cet expédient, puiſqu'il n'en faudroit pas moins croire la Tranſubſtantiation, le Sacrifice, la Primauté du Pape de droit divin, la Priére des Saints, & celle pour les Morts, qui ont été définies dans les Conciles précédens? ou bien il faudra abolir par un ſeul coup tous les Conciles, que votre Nation, comme les autres, ont tenus enſemble depuis ſept à huit cens ans. Ainſi le Concile de Conſtance, où toute la Nation Germanique a concouru avec une ſi parfaite unanimité contre *Jean Wiclef* & *Jean Hus*, ſera le premier à tomber par terre: tout ce qui a été fait, à remonter juſqu'aux décrets contre *Berenger*, ſera révoqué en doute, quoique reçu

par

par toute l'Eglise d'Occident, & en Allemagne comme par-tout ailleurs : les Conciles que nous avons célébrés avec les Grecs n'auront pas plus de solidité : le second Concile de Nicée, que l'Orient & l'Occident reçoivent d'un commun accord parmi les œcuméniques, tombera comme les autres. Si vous objectez que les François y ont trouvé de la difficulté pendant quelque tems, M. l'Abbé de Lokkum vous répondra que ce fut faute de s'entendre ; & cette réponse, contenue dans les Ecrits que j'ai de lui, est digne de son sçavoir & de sa bonne foi. Les Conciles de l'âge supérieur ne tiendront pas davantage ; & vous-même, sans que je puisse entendre pourquoi, vous ôtez toute autorité à la définition du Concile VI. sur les deux volontés de JESUS-CHRIST, encore que ce Concile soit reçu en Orient & en Occident sans aucune difficulté. Tout le reste s'évanouira de même, & on ne sera appuyé que sur des fondemens arbitraires. Trouvez, Monsieur, un remède à ce désordre, ou renoncez à l'expédient que vous proposez.

Mais, nous direz-vous, vous vous faites vous mêmes l'Eglise, & c'est ce qu'on vous conteste. Il est vrai, mais ceux qui nous le contestent, ou nient l'Eglise infaillible, ou ils l'avouent. S'ils la nient infaillible, qu'ils donnent donc un moyen de conserver le point fixe de la Religion. Ils y demeureront courts, & dès la première dispute l'expérience les démentira. Il faudra donc avouer l'Eglise infaillible ; mais déja, sans discussion, vous ne l'avouez pas, ou plutôt vous ôtez constamment cet attribut à l'Eglise. La première chose que fera le Concile œcuménique que vous proposez, sans vouloir discuter ici comment on le formera, sera de repasser toutes les professions de foi, & de les refondre par un nouvel examen. Laissez nous donc en place comme vous nous y avez trouvé, & ne forcez pas tout le monde à varier ni à mettre tout en dispute : laissez sur la terre quelques Chrétiens qui ne rendent pas impossibles les décisions inviolables sur les questions de la foi, qui osent assurer la Religion, & attendre de JESUS-CHRIST, selon sa parole, une assistance infaillible sur ces matières. C'est là l'unique espérance du Christianisme.

Mais, direz vous, quel droit pensez vous avoir de nous obliger à changer plutôt que vous ? Il est aisé de répondre : c'est que vous agissez selon vos maximes, en nous offrant un nouvel examen, & nous pouvons accepter l'offre ; mais nous, de notre côté, selon nos principes, nous ne pouvons rien de semblable ; & quand quelques particuliers y consentiroient, ils seroient incontinent démentis par tout le reste de l'Eglise.

Tout est donc desespéré, répondrez vous, puisque nous voulons entrer en traité avec avantage. C'est, Monsieur, un avantage qu'on ne peut ôter à la Communion dont les autres se sont séparés, & avec laquelle on travaille à les réunir. Enfin, c'est un avantage qui nous est donné par la constitution de l'Eglise où nous vivons, &, comme on a vû, pour le bien commun & la stabilité du Christianisme, dont vous devez être jaloux autant que nous.

A

A cela, Monſieur, vous oppoſez la convention, ou comme on l'appelloit, le compact accordé aux Calixtins dans le Concile de Bâle, par une ſuſpenſion du Concile de Conſtance; & vous dites que m'en ayant propoſé l'objection, je n'y ai jamais fait de réponſe. C'eſt ce qu'on lit dans votre Lettre du 3. Septembre 1700. Pardonnez moi, Monſieur, ſi je vous dis que par-là vous me paroiſſez avoir oublié ce que contenoit la réponſe que j'envoyai à la Cour d'Hanovre par M. le Comte *Balati*, ſur l'Ecrit de M. l'Abbé de Lokkum & ſur les vôtres. Je vous prie de la repaſſer ſous vos yeux; vous trouverez que j'ai répondu exactement à toutes vos difficultés, & notamment à celle que vous tirez du Concile de Bâle. Si mon Ecrit eſt égaré, comme il ſe peut depuis tant d'années, il eſt aiſé de vous l'envoyer de nouveau, & de vous convaincre par vos yeux de la vérité de tout ce que j'avance aujourd'hui. Pour moi, je puis vous aſſurer que je n'ai pas perdu un ſeul papier de ceux qui nous ont été adreſſés, à feu M. *Peliſſon* & à moi, par l'entremiſe de cette ſainte & religieuſe Princeſſe Madame l'Abbeſſe de Maubuiſſon, & que les repaſſant tous, je vois que j'ai ſatisfait à tout.

Vous-même, en reliſant ces réponſes, vous verrez en même tems, Monſieur, qu'encore que nous rejettions la voie de ſuſpenſion comme impraticable, les moyens de la réunion ne manqueront pas à ceux qui la chercheront avec un eſprit Chrétien; puiſque bien loin que le Concile de Trente y ſoit un obſtacle, c'eſt au contraire principalement de ce Concile que ſe tireront des éclairciſſemens qui devront contenter les Proteſtans, & qui ſeront à la fois dignes d'être approuvés par la Chaire de *S. Pierre*, & par toute l'Egliſe Catholique.

Vous voyez par-là, Monſieur, quel uſage nous voulons faire de ce Concile. Ce n'eſt pas d'abord de le faire ſervir de préjugé aux Proteſtans, puiſque ce ſeroit ſuppoſer ce qui eſt en queſtion entre nous. Nous agiſſons avec plus d'équité. Ce Concile nous ſervira à donner de ſolides éclairciſſemens de notre doctrine. La méthode que nous ſuivrons ſera de nous expliquer ſur les points où l'on s'impute mutuellement ce qu'on ne croit pas, & où l'on diſpute, faute de s'entendre. Cela ſe peut pouſſer ſi avant, que M. l'Abbé de Lokkum a concilié actuellement les points ſi eſſentiels de la juſtification & du Sacrifice de l'Euchariſtie, & il ne lui manque de ce côté-là, que de ſe faire avouer. Pourquoi ne pas eſpérer de finir par le même moyen, des diſputes moins difficiles & moins importantes? Pour moi bien certainement je n'avance, ni je n'avancerai rien dont je ne puiſſe très aiſément obtenir l'aveu parmi nous. A ces éclairciſſemens on joindra ceux qui ſe tireront, non des Docteurs particuliers, ce qui ſeroit infini, mais de vos livres ſymboliques. Vos Princes trouveront ſans doute qu'il n'y a rien de plus équitable que ce procédé. Si l'on avoit fait attention aux ſolides conciliations que j'ai propoſées ſur ce fondement, au lieu qu'il ne paroît pas qu'on ait fait ſemblant de les voir, l'affaire

ſeroit peut-être à préſent bien avancée. Ainſi, ce n'eſt pas à moi qu'il faut imputer le retardement. Si l'état des affaires ſurvenues rend les choſes plus difficiles, ſi les difficultés ſemblent s'augmenter au lieu de décroître, & que Dieu n'ouvre pas encore les cœurs aux propoſitions de paix ſi bien commencées, c'eſt à nous à attendre les momens que notre Père céleſte a mis en ſa puiſſance, & à nous tenir toujours prêts, au premier ſignal, à travailler à ſon œuvre, qui eſt celle de la paix.

Je n'avois pas deſſein de répondre à vos deux Lettres ſur le Canon des Ecritures, parce je craignois que cette réponſe ne nous jettât dans des traités de controverſe, au lieu que nous n'avions mis la main à la plume que pour donner des principes d'éclairciſſement; mais comme j'ai vû dans la derniére Lettre dont vous m'honorez, que vous vous portez juſqu'à dire que vos objections contre le décret de Trente ſont ſans replique, je ne dois pas vous laiſſer dans cette penſée. Vous aurez ma réponſe, s'il plaît à Dieu, dès le premier ordinaire; & cependant je demeurerai avec toute l'eſtime poſſible, Monſieur, votre très-humble & très-obéiſſant ſerviteur,

† *J. Benigne*, Evêque de Meaux.

XXXVII.

Lettre de M. de Meaux à M. de Leibniz, *du* 17. *Août* 1701.

Sur le decret du Concile de Trente, Seſſ. IV. touchant *le Canon* des Ecritures.

JE ne croyois pas avoir encore à traiter cette matiére avec vous, Monſieur, après les principes que j'avois poſés. Car de deſcendre au détail de cette matiére, cela n'eſt pas de notre deſſein, & n'opéreroit autre choſe qu'une controverſe dans les formes, ajoutée à toutes les autres. Ne nous jettons donc point dans cette diſcuſſion, & voyons par les principes communs, s'il eſt véritable que le decret du Concile de Trente ſur la Canonicité des Livres de la Bible *ſoit détruit abſolument & ſans replique* par vos deux Lettres du 14. & du 24. Mai 1700. ainſi que vous l'aſſurez dans votre derniére Lettre qui eſt du 21. Juin 1701. Il ne faut pas vous laiſſer dans cette erreur, puiſqu'il eſt ſi aiſé de vous donner les moyens de vous en tirer; & qu'il n'y a, en vous remettant devant les yeux les principes que vous poſez, qu'à vous faire voir qu'ils ſont tous évidemment contraires à la régle de la foi, & qui plus eſt, de votre aveu propre.

Lettre de Leib. du 21. Juin 1701.

I. Ce que vous avez remarqué comme le plus convainquant, *c'eſt que nous exigeons comme articles de foi des opinions dont le contraire étoit reçu notoirement par toute l'antiquité, & tenu encore du tems du Cardinal* Cajetan, *immédiatement devant le Concile de Trente.* Vous alléguez ſur cela l'opinion de ce Cardinal, qui rejette du Canon des Ecritures anciennes, la Sageſſe, l'Eccléſiaſtique, & les autres livres ſemblables, que le Concile de Trente a reçus; mais il ne falloit pas diſſimuler que le même Cardinal exclut du Canon des Ecritures l'Epître de *S. Jacques*, celle de *S. Jude*, deux de *S. Jean*, & même l'Epître aux Hébreux, comme *n'étant ni de* S. Paul, *ni certainement canonique; en ſorte qu'elle ne ſuffit pas à déterminer les points de la foi par ſa ſeule autorité.*

Il ſe fonde comme vous ſur *S. Jerôme*, & il pouſſe ſi loin ſa critique, qu'il ne reçoit pas dans *S. Jean* l'hiſtoire de la femme adultère, *comme tout-à-fait autentique, ni comme faiſant une partie aſſurée de l'Evangile.* Si donc l'opinion de *Cajetan* étoit un préjugé en faveur de ces excluſions, le Concile n'auroit pas pû recevoir ces livres; ce qui eſt évidemment faux, puiſque vous-même vous les recevez.

II. Vous voyez donc, Monſieur, que dans l'argument que vous croyez être ſans replique, vous avez poſé d'abord ce faux principe: qu'il n'eſt pas permis de paſſer pour certainement canonique un livre dont il auroit été autrefois permis de douter.

III. J'ajoute que dans tous vos autres argumens vous tombez dans le défaut de prouver trop, qui eſt le plus grand où puiſſe tomber un Théologien, & même un Dialecticien & un Philoſophe; puiſqu'il ôte toute la juſteſſe de la preuve, & ſe tourne contre ſoi-même. J'ajoute encore, que vous ne donnez en effet aucun principe certain pour juger de la Canonicité des ſaints Livres. Celui que vous propoſez comme conſtamment reçu par toute l'ancienne Egliſe pour les livres de l'Ancien Teſtament, qui eſt de ne recevoir que les livres qui ſont contenus dans le Canon des Hébreux, n'eſt rien moins que conſtant & univerſel; puiſque le plus ancien Canon que vous propoſez, qui eſt celui de *Meliton* chez *Euſebe*, ne contient pas le livre d'*Eſther*, quoique conſtamment reçu dans le Canon des Hébreux.

Euſ. Hiſt. Eccl. L. IV. c. XXVI.

IV. Après le Canon de *Meliton*, le plus ancien que vous produiſiez eſt celui du Concile de Laodicée; mais ſi vous aviez marqué que ce Concile a mis dans ſon Canon, *Jérémie* avec *Baruch*, *les Lamentations*, *l'Epitre de ce Prophête*, où l'on voit avec les Lamentations qui ſont dans l'Hébreu, deux livres, qui ne ſe trouvent que dans le Grec, on auroit vû que la régle de ce Concile n'étoit pas le Canon des Hébreux.

Conc. Laod. can. LX.

V. Le Concile de Laodicée étoit compoſé de pluſieurs Provinces d'Aſie. On voit donc par-là le principe, non pas ſeulement de quelques particuliers, mais encore de pluſieurs Egliſes, & même de pluſieurs Provinces.

VI. Le

VI. Le même Concile ne reçoit pas l'Apocalypſe que nous recevons tous également, encore qu'il fût compoſé de tant d'Egliſes d'Aſie, & même de l'Egliſe de Laodicée, qui étoit une de celles à qui cette divine révélation étoit adreſſée. Nonobſtant cette excluſion, la Tradition plus univerſelle l'a emporté. Vous ne prenez donc pas pour régle le Canon de Laodicée, & vous ne tirez pas à conſéquence cette excluſion de l'Apocalypſe. *Vid. Apoc.* III. 14.

VII. Vous produiſez le dénombrement de *S. Athanaſe*, dans le fragment précieux d'une de ſes Lettres Paſcales, & l'abrégé ou ſynopſe de l'Ecriture, ouvrage excellent attribué au même Père; mais ſi vous aviez ajouté, que dans le fragment le livre d'*Eſther* ne ſe trouve pas au rang des Canoniques, le défaut de votre preuve eût ſauté aux yeux. *n.* LXXIV. *S. Athan. fragm. Tom.* II. *p.* 963. *Ib. p.* 126.

VIII. Il eſt vrai que ſur la fin il ajoute, *que pour une plus grande exactitude, il remarquera d'autres livres qu'on lit aux Catéchumenes par l'ordre des Peres, quoiqu'ils ne ſoient pas dans le canon*, & qu'il compte parmi ces livres celui d'*Eſther*. Mais il eſt vrai auſſi qu'il y compte en même tems *la Sageſſe de Salomon*, *la Sageſſe de Sirach*, *Judith* & *Tobie*. Je ne parle pas de deux autres livres dont il fait encore mention, ni de ce qu'il dit des apocryphes inventés par les Hérétiques, en confirmation de leur erreur.

IX. Pour la Synopſe, qui eſt un Ouvrage qu'on ne juge pas indigne de *S. Athanaſe*, encore qu'il n'en ſoit pas, nous y trouvons en premier lieu, avec *Jérémie*, *Baruch*, *les Lamentations*, & la Lettre qui eſt à la fin de *Baruch*, comme un ouvrage de *Jérémie*; d'où je tire la même conſéquence que du Canon de Laodicée. *Ib. p.* 167.

X. En ſecond lieu, *Eſther* y eſt, mais non pas parmi les XXII livres du Canon. L'Auteur la met à la tête des livres de *Judith*, de *Tobie*, de *la Sageſſe de Salomon*, & de celle de *Jeſus fils de Sirach*. Quoiqu'il ne compte pas ces livres parmi les XXII livres canoniques, il les range parmi les livres *du Vieux Teſtament qu'on lit aux Catéchumenes*; ſur quoi je vous laiſſe à faire telle réflexion qu'il vous plaira. Il me ſuffit de vous faire voir qu'il les compte avec *Eſther*, & leur donne la même autorité. *Ib. p.* 129. 168.

XI. Vous alléguez le dénombrement de *S. Grégoire de Nazianze*, & l'Iambique III. du même Saint à *Seleucus*, que vous attribuez à *Amphiloque*. Vous deviez encore ajouter que *S. Grégoire de Nazianze* omet le livre d'*Eſther*, comme avoit fait *Méliton*, avec l'Epitre aux Hébreux & l'Apocalypſe, & laiſſe parmi les livres douteux ceux qu'il n'a pas dénommés. *Ibid. Greg. Nazianz. Carm.* XXXIII.

XII. L'Iambique que vous donnez à *Amphiloque*, après le dénombrement des livres de l'Ancien Teſtament, remarque *que quelques-uns y ajoutent le livre d'Eſther*, le laiſſant par ce moyen, en termes exprès, parmi

les douteux. Quant à l'Epitre aux Hébreux, il la reçoit, en obſervant que quelques uns ne l'admettent pas; mais pour ce qui eſt de l'Apocalypſe, il dit que la plupart la rejettent.

XIII. Je vous laiſſe à juger à vous-même de ce qu'il faut penſer de l'omiſſion du Livre d'*Eſther*, que vous dites faite par mégarde & par la négligence des Copiſtes dans le dénombrement de *Meliton*. Foible dénouement s'il en fut jamais; puiſque les paſſages de *S. Athanaſe*, de la Synopſe & de *S. Gregoire de Nazianze*, avec celui d'*Amphiloque*, font voir que cette omiſſion avoit du deſſein, & ne doit pas être imputée à la mépriſe à laquelle vous avez recours ſans fondement. Ainſi le livre d'*Eſther*, que vous recevez pour conſtamment canonique, demeure, ſelon vos principes, éternellement douteux, & vous ne laiſſez aucun moyen de le rétablir.

Sup. Lett. du 24. Mai 1700.

XIV. Vous répondez en un autre endroit, que ce qui pouvoit faire difficulté ſur le livre d'*Eſther*, c'étoient les additions; ſans ſonger que par la même raiſon, il auroit fallu laiſſer hors du Canon *Daniel* comme *Eſther*.

XV. Vous faites beaucoup valoir le dénombrement de *S. Epiphane*, qui dans les livres *des poids & des meſures*, & encore dans celui des Héréſies, ſe réduit au Canon des Hébreux pour les livres de l'Ancien Teſtament.

Mais vous oubliez dans cette même héréſie 76. qui eſt celle des Anoméens, l'endroit où ce Père dit nettement à l'Héréſiarque *Aetius*, *que s'il avoit lû les* XXII. *Livres de l'Ancien Teſtament depuis la Geneſe juſqu'au tems d'*Eſther, *les quatre Evangiles, les quatorze Epitres de* S. Paul, *avec les Catholiques & l'Apocalypſe de* S. Jean, *enſemble les livres de la Sageſſe de* Salomon, *& de* Jeſus *fils de* Sirach, *enfin, tous les livres de l'Ecriture, il ſe condamneroit lui-même* ſur le titre qu'il donnoit à Dieu pour ôter la divinité à ſon Fils unique. Il met donc dans le même rang, avec les ſaints Livres de l'Ancien & du Nouveau Teſtament, les deux livres de la Sageſſe & de l'Eccléſiaſtique; & encore qu'il ne les compte pas avec les XXII. qui compoſent le Canon primitif, qui eſt celui des Hébreux, il les employe également, comme les autres livres divins, à convaincre les Hérétiques.

Ibid. num. XXVIII. *Epiph. har. 76.*

XVI. Toutes vos régles ſont renverſées par ces dénombremens des Livres ſacrés. Vous les employez à établir que la régle de l'ancienne Egliſe, pour les Livres de l'Ancien Teſtament, eſt le Canon des Hébreux; mais vous voyez au contraire, que ni on ne met dans le Canon tous les livres qui ſont dans l'Hébreu, ni on n'en exclut tous ceux qui ne ſe trouvent que dans le Grec; & qu'encore qu'on ne mette pas certains livres dans le Canon primitif, on ne laiſſe pas d'ailleurs de les employer comme Livres divinement inſpirés, pour établir les vrais dogmes & condamner les mauvais.

XVII.

XVII. Votre autre régle tombe encore, qui conſiſte à ne recevoir que les livres qui ont toujours été reçus d'un conſentement unanime ; puiſque vous recevez vous-même des livres *que le plus grand nombre, en certains pays*, & des Provinces entiéres avoient exclus.

XVIII. Je ne répéterai pas ce que j'ai dit d'*Origéne*, dans ma Lettre du 9. Janvier 1700. & que vous avez laiſſé paſſer ſans contradiction dans votre Lettre du 14. Mai 1700. en répondant ſeulement que *c'eſt-là quelque choſe de particulier*. Mais quoi qu'il en ſoit, il y a ceci de général dans un Auteur ſi ancien & ſi ſçavant, que les Hébreux ne ſont pas à ſuivre dans la ſuppreſſion qu'ils ont faite de ce qui ne ſe trouve que dans le Grec ; & qu'en cela il faut préférer l'autorité des Chrétiens ; ce qui eſt déciſif pour notre cauſe. *Vid. ibi n. x. Ubi vid. n. xli.*

XIX. Pendant que nous ſommes ſur *Origéne*, vous m'accuſez du même défaut que je vous objecte, qui eſt celui de prouver trop ; & vous ſoutenez que les citations ſi fréquentes dans les Ouvrages de ce grand homme, de ces livres conteſtés, auſſi-bien que celles de *S. Clément Alexandrin*, de *S. Cyprien* & de quelques autres, ne prouvent rien ; parce que le même *Origéne* a cité le Paſteur, livre ſi ſuſpect. C'eſt, Monſieur, ce qui fait contre vous ; puiſqu'en citant le Paſteur il y ajoute ordinairement cette exception : *Si cui tamen libellus ille ſuſcipiendus videtur* ; reſtriction que je n'ai pas remarqué qu'il ajoutât, lorſqu'il cite *Judith*, *Tobie* & le livre de la Sageſſe, comme on le peut remarquer en pluſieurs endroits, & notamment dans ſes Homelies xxvii & xxxiii ſur les Nombres, où les trois livres qu'on vient de citer ſont allégués ſans exception & en paralléle avec les livres d'*Eſther*, du Lévitique & des Nombres, & même avec l'Evangile & les Epitres de *S. Paul*.

XX. Vous aviez comme ſuppoſé votre principe, dès votre Lettre du 11. Décembre 1699. & je vous avois repréſenté par ma réponſe du 9. Janvier 1700. n. 15. que cette difficulté vous étoit commune avec nous ; puiſque vous receviez pour certainement canoniques l'Epitre aux Hébreux & les autres, dont vous voyez auſſi-bien que moi, qu'on n'a pas plus été toujours d'accord que de la Sageſſe, &c.

XXI. Si je voulois dire, Monſieur, que c'eſt-là un raiſonnement ſans replique, je le pourrois démontrer par la nullité évidente de vos réponſes dans votre Lettre du 14. Mai 1700.

XXII. Vous en faites deux, la premiére dans l'endroit de cette Lettre, où vous parlez en cette ſorte : *Il y a pluſieurs choſes à répondre ; car premiérement les Proteſtans ne demandent pas que les vérités de foi ayent toujours prévalu, ou qu'elles ayent toujours été reçues généralement.* Dites moi donc, je vous prie, quelle régle ſe propoſent vos Egliſes ſur la réception des Ecritures canoniques ? En ſçavent-elles plus que les autres, pour les diſcerner ? Voudront-elles avoir recours à l'inſpiration particuliére des prétendus Réformés, c'eſt-à-dire, à leur fanatiſme ? C'eſt, Monſieur, ce *n. xliii.*

que je vous laisse à considérer; & je vous dirai seulement que votre réponse est un manifeste abandonnement du principe que vous aviez posé comme certain & commun, dans votre Lettre du 11. Décembre 1699. qui a été le fondement de tout ce que nous avons écrit depuis.

Ibid. XXIII. Je trouve une autre réponse dans la même Lettre du 14. Mai 1700. où vous parlez ainsi: *Il y a bien de la différence entre la doctrine constante de l'Eglise ancienne contraire à la pleine autorité des livres de l'Ancien Testament qui sont hors du canon des Hébreux, & entre les doutes particuliers que quelques-uns ont formés contre l'Epitre aux Hébreux & contre l'Apocalypse; outre qu'on peut nier qu'elles soient de* S. Paul *ou de* S. Jean, *sans nier qu'elles sont divines.*

XXIV. Mais vous voyez bien en premier lieu, que ceux qui n'admettoient pas l'Epitre aux Hébreux & l'Apocalypse, ne leur ôtoient pas seulement le nom de *S. Paul* ou de *S. Jean*, mais encore leur canonicité; & en second lieu, qu'il ne s'agit point ici d'un doute particulier, mais du doute de plusieurs Eglises, & souvent même de plusieurs Provinces.

Ibid. n. XLIV. XXV. Convaincu par ces deux réponses, que vous avez pû aisément prévoir, vous n'en avez plus que de dire: *Que quand on accorderoit chez les Protestans qu'on n'est pas obligé, sous anathême, de reconnoître ces deux livres,* (l'Epitre aux Hébreux & l'Apocalypse) *comme divins & infaillibles, il n'y auroit pas grand mal.* Ainsi, plutôt que de conserver les livres de la Sagesse & les autres, vous aimez mieux consentir à noyer sans ressource l'Epitre aux Hébreux & l'Apocalypse, & par la même raison, les Epitres de *S. Jacques*, de *S. Jean*, & de *S. Jude*. Le livre d'*Esther* sera entraîné par la même conséquence. Vous ne ferez point de scrupule de laisser perdre aux enfans de Dieu tant d'oracles de leur Père céleste, à cause qu'on aura souffert à *Cajetan*, & à quelques autres, de ne les pas recevoir. On n'osera plus réprimer *Luther*, qui a blasphêmé contre l'Epitre de *S. Jaques*, qu'il appelle une *Epitre de paille*: il faudra laisser dire impunément à tous les esprits libertins, ce qui leur viendra dans la pensée contre deux livres aussi divins que sont l'Epître aux Hébreux & l'Apocalypse; & l'on en sera quitte pour dire comme vous faites en ce lieu, *que le moins d'anathêmes qu'on peut, c'est le meilleur.*

XXVI. L'Eglise Catholique raisonne sur de plus solides fondemens, & met les doutes sur certains livres canoniques au rang de ceux qu'elle a soufferts sur tant d'autres matiéres, avant qu'elles fussent bien éclaircies & bien décidées par le jugement exprès de l'Eglise.

XXVII. Vous avez peine à reconnoître l'autorité de ces décisions. Vous comptez pour innovations, lorsqu'on passe en articles des points qu'on ne souffre plus qui soient contestés par ceux qu'on souffroit auparavant. Par là vous rejettez la doctrine certaine & indubitable que j'avois tâché d'expliquer par ma Lettre du 30. Janvier 1700. à laquelle vous voulez bien que je vous renvoye; puisqu'après l'avoir laissée sans contradiction,

diction, vous déclarez sur la fin de votre Lettre du 24. Mai 1700. qu'au fond elle ne doit point nous arrêter.

XXVIII. Aussi cette doctrine est-elle certaine parmi les Chrétiens. Personne ne trouve la rebaptisation aussi coupable dans *S. Cyprien* qu'elle l'a été dans les Donatistes depuis la décision de l'Eglise universelle. Ceux qui ont favorisé les Pélagiens & les demi-Pélagiens, devant les définitions de Carthage, d'Orange, &c. sont excusés, & non pas ceux qui l'ont fait depuis. Il en est ainsi des autres dogmes. Les décisions de l'Eglise, sans rien dire de nouveau, mettent dans la chose une précision & une autorité à laquelle il n'est plus permis de résister.

XXIX. Quand donc on demande ce que devient cette maxime: que la foi est enseignée *toujours*, *par-tout*, & *par tous*, il faut entendre ce *tous*, du gros de l'Eglise; & je m'assure, Monsieur, que vous-même ne feriez pas une autre réponse à une pareille demande.

XXX. Il n'y a plus qu'à l'appliquer à la matiére que nous traitons. L'Eglise Catholique n'a jamais cru que le Canon des Hébreux fût la seule régle, ni que pour exclure certains livres de l'Ancien Testament de ce Canon, qu'on appelloit le Canon par excellence, parce que c'étoit le premier & le primitif, on eût eu intention pour cela de les rayer du nombre des Livres que le Saint-Esprit a dictés. Elle a donc porté ses yeux sur toute la Tradition; & par ce moyen, elle a apperçu que tous les livres qui sont aujourd'hui dans son Canon, ont été communément, & dès l'origine du Christianisme, cités même en confirmation des dogmes les plus essentiels de la foi, par la plupart des Saints Pères. Ainsi elle a trouvé dans *S. Athanase*, au livre contre les Gentils, la Sagesse citée en preuve indifféremment avec les autres Ecritures. On trouve encore dans sa premiére Lettre à *Serapion*, aussi-bien qu'ailleurs, le livre de la Sagesse cité sans distinction avec les livres les plus autentiques, en preuve certaine de l'égalité des attributs du S. Esprit avec ceux du Père & du Fils, pour en conclure sa divinité. On trouvera le même argument dans *S. Grégoire de Nazianze* & dans les autres Saints. Nous venons d'ouir la citation de *S. Epiphane* contre l'héréſie d'*Aetius*, qui dégradoit le Fils de Dieu. Nous avons vû dans les Lettres du 9. & du 30. Janvier 1700. celle de *S. Augustin* contre les semi-Pélagiens, & il y faudra bien-tôt revenir. Nous produirions aisément beaucoup d'exemples semblables.

XXXI. Pour marcher plus sûrement, on trouve encore des Canons exprès & autentiques, où ces livres sont rédigés. C'est le Pape *S. Innocent*, qui, consulté par *S. Exupere*, a instruit en sa personne toute l'Eglise Gallicane de leur autorité, sans les distinguer des autres. C'est le troisiéme Concile de Carthage, qui voulant laisser à toute l'Afrique un monument éternel *des livres qu'elle avoit reconnus de tout tems*, a inséré dans son canon ces mêmes livres sans en excepter un seul, avec le titre d'*Ecritures canoniques*. On n'a plus besoin de parler du Concile Romain sous

Conc. Carth. III. *can.* XLVII.

la

le Pape *Gelase* ; & il faut seulement remarquer que s'il ne nomme qu'un livre des *Maccabées*, c'est visiblement au même sens que dans la plupart des canons les deux livres des Paralipoménes ne sont comptés que pour un, non plus que *Nehémias* & *Esdras*, & beaucoup d'autres ; à cause, comme *S. Jerôme* l'a bien remarqué, qu'on en faisoit un même volume ; ce qui peut d'autant plutôt être arrivé aux deux livres des *Maccabées*, que dans le fond ils ne font ensemble qu'une même Histoire.

XXXII. Vous voulez nous persuader que sous le nom d'Ecriture canonique, on entendoit souvent en ce tems les Ecritures qu'on lisoit publiquement dans l'Eglise, encore qu'on ne leur donnât pas une autorité inviolable ; mais le langage commun de l'Eglise s'oppose à cette pensée, dont aussi il ne paroît aucun témoignage au milieu de tant de passages que vous produisez.

Hieron. Epist. ad Paul.

XXXIII. Je ne sçai quelle conséquence vous voulez tirer dans votre Lettre du 24. Mai 1700. des paroles de *S. Innocent I.* qui ajoute au dénombrement des Ecritures, la condamnation expresse des apocryphes. *Si qua sunt alia, non solùm repudianda, verùm etiam noveris esse damnanda.* Voici comment vous vous en expliquez : *En considérant ses paroles*, qui sont celles qu'on vient d'entendre, *on voit clairement son but, qui est de faire un canon des livres que l'Eglise reconnoît pour autentiques, & qu'elle fait lire publiquement comme faisant partie de la Bible. Ainsi ce canon devoit comprendre tant les Livres Theopneustes ou divinement inspirés, que les livres Ecclésiastiques, pour les distinguer tous ensemble des livres apocryphes, plus spécialement nommés ainsi ; c'est-à-dire, de ceux qui doivent être cachés & défendus comme suspects.*

p. LXXXIV.

XXXIV. J'avoue bien la distinction des livres apocryphes, qu'on défendoit expressément comme suspects, ou ainsi que nous l'avons vû dans le fragment de *S. Athanase*, comme inventés par les Hérétiques. Ceux-ci devoient être spécialement condamnés, comme ils le sont par *S. Innocent*. On pouvoit aussi rejetter & en un sens condamner les autres, entant qu'on les auroit voulu égaler aux livres canoniques ; mais quant à la distinction des livres autentiques, & qui faisoient partie de la Bible, d'avec les livres divinement inspirés, je ne sçai où vous l'avez prise ; & pour moi, je ne la vois nulle part. Car aussi quelle autorité avoit l'Eglise de faire que des livres, selon vous, *purement humains & nullement infaillibles, fussent autentiques & méritassent d'être partie de la Bible ?* Quelle est l'autenticité que vous leur attribuez, s'il n'est pas indubitable qu'ils sont sans erreur ? L'Eglise les déclare utiles, dites-vous ; mais tous les livres utiles sont-ils partie de la Bible, & l'approbation de l'Eglise les peut-elle rendre autentiques ? Tout cela ne s'entend pas ; & il faut dire qu'être autentique, c'est, selon le langage du tems, *être reçu en autorité* comme Ecritures divines. Je ne connois aucun livre qui fasse *partie de la Bible*, que les livres divinement inspirés, dont la Bible est le recueil. Les apocryphes

Sup. num. VIII.

Lett. du 14. Mai 1700. n. XX.

cryphes qu'on a jugés ſupportables, comme pourroit être la Priére de *Manaſſés* avec le troiſiéme & le quatriéme livre d'*Eſdras*, ſont bien aujourd'hui attachés à la Bible ; mais ils n'en ſont pas pour cela réputés partie, & la diſtinction en eſt infinie. Il en étoit de même de l'ancienne Egliſe, qui auſſi ne les a jamais mis au rang des Ecritures canoniques dans aucun dénombrement.

XXXV. Je n'entens pas davantage votre diſtinction, de la maniére que vous la poſez, entre les livres que vous appellez Eccléſiaſtiques & les livres vraiement canoniques. Dans le livre que *S. Jerôme* a compoſé, *de Scriptoribus Eccleſiaſticis*, il a compris les Apôtres & les Evangéliſtes ſous ce titre. Il eſt vrai qu'on peut diſtinguer les Auteurs *purement Eccléſiaſtiques*, d'avec les autres. Mais vous ne montrerez jamais que la Sageſſe & les autres livres dont il s'agit, ſoient appellés purement Eccléſiaſtiques. Si vous voulez dire qu'on liſoit ſouvent dans les Egliſes des livres qui n'étoient pas canoniques, mais qu'on pouvoit appeller *ſimplement Eccléſiaſtiques*, comme les Actes des Martyrs, j'en trouve bien la diſtinction dans le canon XLVIIe. du Concile III. de Carthage ; mais j'y trouve auſſi que ce n'eſt point en ce rang qu'on mettoit la Sageſſe, & les autres livres de cette nature ; puiſqu'ils ſont très expreſſément nommés *canoniques*, & que le Concile déclare en termes formels, que ceux qui ſont compris dans ſon canon, parmi leſquels ſe trouvent ceux-ci en parfaite égalité, ſont les ſeuls qu'on lit ſous le titre de canoniques : *ſub titulo canonicæ Scripturæ.*

XXXVI. Je ne puis donc dire autre choſe ſur votre diſtinction de livre *inſpiré de Dieu* & de *livre autentique*, *& qui faſſe partie de la Bible*, ſinon qu'elle eſt tout-à-fait vaine ; & qu'ainſi, en rangeant les livres, dont nous conteſtons l'autorité, au nombre des autentiques & faiſant partie de la Bible, au fond vous les faites vous-même véritablement des livres divins ou divinement inſpirés & parfaitement canoniques.

XXXVII. *S. Auguſtin*, qui étoit du tems & qui vit tenir le Concile de Carthage, s'il n'y étoit pas en perſonne, a fait deux choſes : l'une, de mettre lui même ces livres au rang des Ecritures canoniques ; l'autre, de répéter trente fois : *que les Ecritures canoniques ſont les ſeules à qui il rend cet honneur de les croire exemptes de toute erreur, & de n'en révoquer jamais en doute l'autorité* ; ce qui montre l'idée qu'il avoit & qu'on avoit de ſon tems, du mot d'Ecritures canoniques. *Lib. II. de Doct. Chriſt. c. VIII. n. 12. & 13. Vid Epiſt. XIX. n. 1. & 3.*

XXXVIII. Cependant c'eſt *S. Auguſtin* que vous alléguez, dans votre Lettre du 24. Mai 1700. pour témoin de ce langage que vous attribuez à l'Egliſe. Voyons donc ſi vos paſſages ſeront ſans replique. *L'Ecriture des* Maccabées, dit S. Auguſtin, *n'eſt pas chez les Juifs comme la Loi & les Prophétes ; mais l'Egliſe l'a reçue avec utilité, pourvû qu'on la liſe ſobrement. La Sageſſe & l'Eccléſiaſtique ne ſont pas de* Salomon ; *mais l'Egliſe, n. XCIX. Aug. Lib. II. cont. Gaud. c. XXIII.*

Id. de Civit. lib. XVII. c. XX. *principalement celle d'Occident, les a reçus anciennement en autorité. Les tems du ſecond Temple ne ſont pas marqués dans les Saintes Ecritures, qu'on appelle canoniques ; mais dans les livres des* Maccabées, *qui ſont tenus pour canoniques, non par les Juifs, mais par l'Egliſe, à cauſe des admirables ſouffrances de certains Martyrs.*

Ibid. lib. XIII. c. XIX.

XXXIX. Je vois, Monſieur, dans tous ces paſſages, qu'on appelle particuliérement *canoniques*, les livres du canon des Hébreux, à cauſe que c'eſt le premier & le primitif, comme il a déja été dit ; pour les autres, qui ſont reçus *anciennement en autorité* par l'Egliſe, je vois auſſi l'occaſion qui l'y a rendue attentive, & qu'il les faut lire avec quelque circonſpection, à cauſe de certains endroits, qui mal entendus, pourroient paroître ſuſpects ; mais que leur canonicité conſiſte préciſément en ce qu'on les lit dans l'Egliſe ſans avoir deſſein d'en recommander l'autorité comme inviolable ; c'eſt de quoi *S. Auguſtin* ne dit pas un mot.

XL. Et je vous prie, Monſieur, entendons de bonne foi quelle autorité *S. Auguſtin* veut donner à ces livres : premiérement, vous auriez pû nous avertir qu'au même lieu que vous alléguez pour donner atteinte à la Sageſſe & à l'Eccléſiaſtique, *S. Auguſtin* prétend ſi bien que ces livres ſont prophétiques, qu'il en rapporte deux Prophéties très-claires & très-expreſſes ; l'une, de la Paſſion du Fils de Dieu ; l'autre, de la Converſion des Gentils. Je n'ai pas beſoin de les citer : elles ſont connues, & il me ſuffit de faire voir que ce Père, bien éloigné de mettre leur canonicité en ce qu'on les liſoit dans l'Egliſe, comprenoit au contraire que de tout tems, comme il le remarque, on les liſoit dans l'Egliſe, à cauſe qu'on les y avoit regardées comme Prophétiques.

De Civit. lib. XVII. c. XX.

XLI. Venons à l'uſage qu'il fait de ces livres, puiſque c'eſt la meilleure preuve du ſentiment qu'il en avoit. Ce n'eſt pas pour une fois ſeulement, mais par une coutume inviolable, qu'il les employe pour confirmer les vérités révélées de Dieu, & néceſſaires au ſalut par autorité infaillible. Nous avons vû ſon allégation du livre de la Sageſſe. Il a cité avec le même reſpect l'Eccléſiaſtique, pour établir le dogme important du libre arbitre, & il fait marcher ce livre indiſtinctement comme *Moyſe* & les Proverbes de *Salomon*, avec cet éloge commun à la tête : *Dieu nous a révélé par ſes Ecritures, qu'il faut croire le libre arbitre ; & je vais vous repréſenter ce qu'il en a revélé par la parole, non des hommes, mais de Dieu* : NON HUMANO ELOQUIO SED DIVINO. Vous voyez donc que s'il a cité le livre de la Sageſſe & celui de l'Eccléſiaſtique, ce n'eſt pas en paſſant ou par mégarde, mais de propos délibéré, & parce que chez lui c'étoit un point fixe de ſe ſervir autentiquement des livres du ſecond canon, ainſi que des autres.

De Grat. & lib. arb. c. II.

XLII. C'eſt dans ſes derniers ouvrages qu'il a parlé le plus ferme ſur ce ſujet ; c'eſt-à-dire, qu'il alloit toujours ſe confirmant de plus en plus dans la Tradition ancienne ; & que plus il ſe conſommoit dans la

ſcience

ſcience Eccléſiaſtique, plus auſſi il faiſoit valoir l'autorité de ces livres.

XLIII. Ce qu'il y a ici de plus remarquable, c'eſt qu'il s'attacha à ſoutenir la divinité du livre de la Sageſſe, après qu'elle lui eut été conteſtée par les fauteurs du demi-Pélagianiſme; & qu'au lieu de lâcher pied, ou de répondre en héſitant, il n'en parla que d'un ton plus ferme.

XLIV. Après cela, Monſieur, pouvez-vous être content de votre réponſe, lorſque vous dites, dans votre même Lettre du 24. Mai, que *S. Auguſtin* a parlé ſi ferme de l'autorité de la Sageſſe dans la *chaleur de ſon Apologie*; pendant que vous voyez ſi clairement que ce n'eſt pas ici une affaire de chaleur, mais de deſſein & de raiſon; puiſque ce grand homme ne fait que marcher ſur les principes qu'il avoit toujours ſoutenus, & dans leſquels il s'affermiſſoit tous les jours, comme on fait dans les vérités bien entendues. n. CLIII.

XLV. Vous remarquez qu'il n'a pas dit, *que ce livre fût égal aux autres, ce qu'il auroit fallu dire s'il eût été des ſentimens Tridentins.* Mais ne voit-on pas l'équivalent dans les paroles, où il inculque avec tant de force *qu'on fait injure* à ce livre, lorſqu'on lui conteſte ſon autorité, puiſqu'il a été écouté *comme un témoignage divin?* Rapportons ſes propres paroles: *On a cru*, dit-il, *qu'on n'y écoutoit autre choſe qu'un témoignage divin*, ſans qu'il y eût rien d'humain mêlé dedans. Mais encore, qui en avoit cette croiance? *les Evêques & tous les Chrétiens, juſqu'au dernier rang des Laïques, Pénitens & Catéchuménes.* On eût induit ces derniers à erreur, ſi on leur eût donné comme purement divin ce qui n'étoit pas dicté par le Saint-Eſprit, & ſi l'on eût fait de l'autorité divine de ce livre comme une partie du Catéchiſme? Après cela, Monſieur, permettez que je vous demande, ſi c'eſt-là ce que diſent les Proteſtans, & ſi vous pouvez concilier l'autorité de ces livres *purement Eccléſiaſtique & humaine, & nullement infaillible que vous leur donnez, avec celle d'un témoignage divin, unanime, reconnu par tous les Ordres de l'Egliſe*, que *S. Auguſtin* leur attribue. C'eſt ici que j'eſpére tout de votre candeur, ſans m'expliquer davantage. *Aug. de Præd. ſanct.* c. XIV.

XLVI. En un mot, *S. Auguſtin* ayant diſtingué, comme on a vû ci-deſſus, auſſi clairement qu'il a fait, la déférence qu'il rend aux Auteurs qu'il appelle *Eccléſiaſtiques*: ECCLESIASTICI TRACTATORES, & celle qu'il a pour les Auteurs des Ecritures canoniques; en ce qu'il regarde les uns comme capables d'errer, & les autres non: dès qu'il met ces livres au-deſſus des *Auteurs Eccléſiaſtiques*, & qu'il ajoute que ce n'eſt pas lui qui leur a donné ce rang, *mais les Docteurs les plus proches du tems des Apôtres*: TEMPORIBUS PROXIMI APOSTOLORUM ECCLESIASTICI TRACTATORES; il eſt plus clair que le jour, qu'il ne leur peut donner d'autre autorité que celle qui eſt ſupérieure à tout entendement humain; c'eſt-à-dire, une autorité toute divine & abſolument infaillible. *Sup. num.* XXIII.

XLVII. Vous pouvez voir ici, encore une fois, ce qui a déja été démontré ci-deſſus, combien vous vous éloignez de la vérité, en nous diſant, qu'en ce tems le livre de la Sageſſe & les autres étoient mis ſimplement au rang des Livres *Eccléſiaſtiques*; puiſque vous voyez ſi clairement *S. Auguſtin*, Auteur de ce tems, les élever au-deſſus de tous les Livres *Eccléſiaſtiques*, juſqu'au point de n'y écouter *qu'un témoignage divin*; ce que ce Père n'a dit ni pû dire d'aucun de ceux qu'il appelle *Eccléſiaſtiques*, à l'autorité deſquels il ne ſe croit pas obligé de céder.

Sup. num. XXXIII. XXXV.

p. CII. XLVIII. Quand vous dites, dans votre même Lettre du 24. Mai 1700. qu'il reconnoît *dans ces livres ſeulement l'autorité de l'Egliſe, & nullement celle d'une révélation divine*, peut-être n'auriez-vous point regardé ces deux autorités comme oppoſées l'une à l'autre, ſi vous aviez conſidéré que le principe perpétuel de *S. Auguſtin* eſt de reconnoître ſur les Ecritures l'autorité de l'Egliſe, comme la marque certaine de la révélation, juſqu'à dire, comme vous ſçavez auſſi-bien que moi, *qu'il ne croiroit pas à l'Evangile, ſi l'autorité de l'Egliſe Catholique ne l'y portoit.*

S. Aug. L. cont. Epiſt. fundam. c. V. XLIX. Que s'il a dit ſouvent avec tout cela, comme vous l'avez remarqué, qu'on ne cite pas ces livres, que les Hébreux n'ont pas reçus dans leur Canon, avec la même force que ceux dont perſonne n'a jamais douté, j'en dirai bien autant moi même, & je n'ai pas feint d'avouer que les livres du premier Canon ſont en effet encore aujourd'hui cités par les Catholiques avec plus de force & de conviction; parce qu'ils ne ſont conteſtés ni par les Juifs, ni par aucun Chrétien, orthodoxe ou non, ni enfin par qui que ce ſoit: ce qui ne convient pas aux autres. Mais ſi vous concluez de là que ces livres ne ſont donc pas véritablement canoniques, les regardant en eux-mêmes, vous vous ſentirez forcé, malgré vous, à rejetter la parfaite canonicité de l'Apocalypſe & de l'Epître aux Hébreux, ſous prétexte qu'on n'a pas toujours également produit ces divins livres comme canoniques.

L. Puiſque vous appuyez tant ſur l'autorité de *S. Jerôme*, voulez-vous que nous prenions au pied de la lettre ce qu'il dit ſi poſitivement en pluſieurs endroits? *Que la coutume des Latins ne reçoit pas l'Epître aux Hébreux parmi les Ecritures canoniques*: LATINA CONSUETUDO INTER CANONICAS SCRIPTURAS NON RECIPIT. A la rigueur, ce diſcours ne ſeroit pas véritable. Le torrent des Pères Latins comme des Grecs, cite l'Epître aux Hébreux comme canonique dès le tems de *S. Jerôme* & auparavant. Faudra-t-il donc démentir un fait certain? ou plutôt ne faudra-t-il pas réduire à un ſens tempéré l'exagération de *S. Jerôme*? Venons à quelque choſe de plus précis. Quand *S. Auguſtin*, quand les autres Pères, & ce qu'il y a de plus fort, quand les Papes & les Conciles ont reçu autentiquement ces livres pour canoniques, *S. Jerôme* avoit déja écrit qu'ils n'étoient pas propres, en matiére contentieuſe, à confirmer les dogmes de la foi;

In Iſai. VI. & VIII.

foi; mais l'Eglise qui dans le fait voyoit en tant d'autres, les plus anciens, les plus éminens en doctrine, & en si grand nombre, une pratique contraire, n'a-t-elle pas pû expliquer bénignement *S. Jerôme*, en reconnoissant dans les livres du premier Canon, une autorité plus universellement reconnue, & que personne ne recusoit; ce qui est vrai en un certain sens encore à présent, comme on vient de le voir; & c'est ce que les Catholiques ne contestent pas?

LI. On pourra donc dire que le discours de *S. Jerôme* est recevable en ce sens, d'autant plus que ce grand homme a comme fourni une réponse contre lui-même, en reconnoissant *que le Concile de Nicée avoit compté le livre de* Judith *parmi les Saintes Ecritures*, encore qu'il ne fût pas du premier Canon. *Præf. in Judith.*

LII. Vous conjecturez que ce grand Concile aura cité ce livre en passant, sous le nom de Sainte Ecriture, comme le même Concile, à ce que vous dites, Monsieur, (car je n'en ai point trouvé le passage) ou quelques autres Auteurs auront cité le Pasteur, ou bien comme *S. Ambroise* a cité le quatriéme livre d'*Esdras*. Mais je vous laisse encore à juger, si une citation de cette sorte remplit la force de l'expression, où l'on énonce, que le Concile de Nicée a compté le livre de *Judith* parmi les Saintes Ecritures. Que si vous me demandez pourquoi donc il hésite encore, après un si grand témoignage, à recevoir ce livre en preuve sur les dogmes de la foi, je vous répondrai que vous avez le même intérêt que moi à adoucir ses paroles par une interprétation favorable, pour ne le pas faire contraire à lui-même. Au surplus, je me promets de vôtre candeur, que vous m'avouerez que le Pasteur, & encore moins le quatriéme livre d'*Esdras*, n'ont été cités ni pour des points si capitaux, ni si généralement, ni avec la même force, que les livres dont il s'agit. Du moins il est bien certain, que jamais ni en Orient, ni en Occident, ni en particulier, ni en public, on ne les a compris dans aucun Canon ou dénombrement des Ecritures. Cet endroit est fort décisif, pour empêcher qu'on ne les compare avec des livres qu'on trouve dans les Canons si anciens & si autentiques, que nous avons rapportés. (a)

LIII. Vous avez vû les Canons que le Concile de Trente a pris pour modéles. Je dirai à leur avantage, qu'il n'y manque aucun des Livres de l'Ancien ou du Nouveau Testament. Le livre d'*Esther* y trouve sa place,

(a) *M. Bossuet* avoit mis de sa propre main les paroles suivantes à la marge de la copie de cette Lettre, qui nous tient lieu d'original. » Nous avons remarqué comment *Origéne* cite le livre du Pasteur. » Il est vrai que *S. Athanase* cite quelquefois ce livre, mais il ne faut pas oublier comment; car au lieu qu'il cite par-tout le livre de la Sagesse comme l'Ecriture Sainte, il se contente de dire *le très-utile livre du Pasteur*. « Ceci renvoye clairement aux deux grandes Lettres du Prélat, sur l'autorité du Concile de Trente, rapportées ci-dessus.

qu'il avoit perdue parmi tant de Grecs : le Nouveau Teſtament y eſt entier. Ainſi déja de ce côté-là, les Canons que le Concile de Trente a ſuivis, ſont ſans reproche. Quand il les a adoptés ou plutôt tranſcrits, il y avoit douze cens ans que toute l'Egliſe d'Occident, à laquelle depuis pluſieurs ſiécles toute la Catholicité s'eſt réunie, en étoit en poſſeſſion ; & ces Canons étoient le fruit de la Tradition immémoriale dès les tems les plus prochains des Apôtres, comme il paroît, ſans nommer les autres, par un *Origéne* & par un *S. Cyprien*, dans lequel ſeul on doit croire entendre tous les anciens Evêques & Martyrs de l'Egliſe d'Afrique. N'eſt-ce pas là une antiquité aſſez vénérable ?

LIV. C'eſt ici qu'il faut appliquer cette régle tant répétée & tant célébrée par *S. Auguſtin* : *Ce qu'on ne trouve pas inſtitué par les Conciles, mais reçu & établi de tout tems, ne peut venir que des Apôtres.* Nous ſommes préciſément dans le cas. Ce n'eſt point le Concile de Carthage qui a inventé ou inſtitué ſon Canon des Ecritures ; puiſqu'il a mis à la tête que c'étoit celui qu'il avoit trouvé de toute antiquité dans l'Egliſe. Il étoit donc de tout tems ; & quand *S. Cyprien*, quand *Origéne*, quand *Clément d'Alexandrie*, quand celui de Rome, car comme les autres il a cité ces livres en autorité ; en un mot, quand tous les autres ont concouru à les citer comme on a vû, c'étoit une impreſſion venue des Apôtres & ſoutenue de leur autorité, comme les autres Traditions non écrites que vous avez paru reconnoître dans votre Lettre du 1. Décembre 1699. comme je l'ai remarqué dans les Lettres que j'écrivis en réponſe.

L. IV. de Bapt. c. XXIV. & alib. paſſ.

LV. Cette doctrine doit être commune entre nous, & ſi vous n'y revenez entiérement, vous voyez que non-ſeulement les Conciles ſeront ébranlés ; mais encore que le Canon même des Ecritures ne demeurera pas en ſon entier.

LVI. Cependant c'eſt pour un Canon ſi ancien, ſi complet, & de plus venu d'une Tradition immémoriale, qu'on accuſe d'innovation les Péres de Trente, au lieu qu'il faudroit louer leur vénération & leur zéle pour l'antiquité.

LVII. Que s'il n'y a point d'anathêmes dans ces trois anciens Canons, non plus que dans tous les autres, c'eſt qu'on n'avoit point coutume alors d'en appliquer à ces matiéres, qui ne cauſoient point de diſſenſion, chaque Egliſe liſant en paix ce qu'elle avoit accoutumé de lire, ſans que cette diverſité changeât rien dans la doctrine, & ſans préjudice de l'autorité que ces livres avoient par-tout. Encore que tous ne les miſſent pas dans le Canon, il ſuffiſoit à l'Egliſe que ſa Tradition ſur ce point ſe fortifiât par l'uſage, & que la vérité prît tous les jours de plus en plus le deſſus.

LVIII. Quand on vit à Trente, que des livres canoniſés depuis tant de ſiécles, non-ſeulement n'étoient point admis par les Proteſtans, mais encore en étoient repouſſés le plus ſouvent avec mépris & avec outrage, on

on crut qu'il étoit tems de les réprimer, de ramener les Catholiques qui ſe licencioient, de venger les Apôtres & les autres hommes inſpirés, dont on rejettoit les Ecrits, & de mettre fin aux diſſenſions, par un anathême éternel.

LIX. L'Egliſe eſt juge de cette matiére comme des autres de la foi : c'eſt à elle de peſer toutes les raiſons qui ſervent à éclaircir la Tradition; & c'eſt à elle à connoître quand il eſt tems d'employer l'anathême qu'elle a dans ſa main.

LX. Au reſte je ne veux pas ſoupçonner que ce ſoient vos diſpoſitions peu favorables envers les Canons de Rome & d'Afrique, qui vous ayent porté à rayer ces Egliſes du nombre de celles que *S. Auguſtin* appelle *les plus ſçavantes*, *les plus exactes*, *les plus graves* : DOCTIORES, DILIGENTIORES, GRAVIORES ; mais je ne puis aſſez m'étonner que vous ayez pû entrer dans ce ſentiment. Où y a-t-il une Egliſe mieux inſtruite en toutes matiéres de dogmes & de diſcipline, que celle dont les Conciles & les Conférences ſont le plus riche tréſor de la ſcience Eccléſiaſtique, qui en a donné à l'Egliſe les plus beaux monumens, qui a eu pour maîtres un *Tertullien*, un *S. Cyprien*, un *S. Optat*, tant d'autres grands hommes, & qui avoit alors dans ſon ſein la plus grande lumiére de l'Egliſe, c'eſt-à-dire, *S. Auguſtin* lui-même ? Il n'y a qu'à lire ſes livres de la doctrine Chrétienne, pour voir qu'il excelloit dans la matiére des Ecritures, comme dans toutes les autres. Vous voulez qu'on préfére les Egliſes Grecques. A la bonne heure. Recevez donc *Baruch* & la Lettre de *Jérémie*, avec celles qui les ont mis dans leur Canon. Rendez raiſon pourquoi il y en a tant qui n'ont pas reçu *Eſther* ; & ceſſez de donner pour régle de ces Egliſes le Canon Hébreu où elle eſt. Dites auſſi pourquoi un ſi grand nombre de ces Egliſes ont omis l'Apocalypſe, que tout l'Occident a reçu avec tant de vénération, ſans avoir jamais héſité. Et pour Rome, quand il n'y auroit autre choſe que le recours qu'on a eu dès l'origine du Chriſtianiſme à la foi Romaine, & dans les tems dont il s'agit à la foi de *S. Anaſtaſe*, de *S. Innocent*, de *S. Celeſtin* & des autres ; c'en eſt aſſez pour lui mériter le titre que vous lui ôtez. Mais ſurtout on ne peut le lui diſputer en cette matiére, puiſqu'il eſt de fait que tout le Concile d'Afrique a recouru au Pape *S. Boniface II.* pour confirmer le Canon de ce même Concile ſur les Ecritures, comme il eſt expreſſément porté dans ce Canon même ; ce qui pourtant ne ſe trouva pas néceſſaire ; parce qu'apparemment on ſçut bientôt ce qu'avoit écrit par avance *S. Innocent* ſur ce point.

LXI. J'ai preſqu'oublié un argument que vous mettez à la tête de votre Lettre du 24. Mai 1700. comme le plus fort de tous ; c'eſt que depuis la concluſion du Canon des Hébreux ſous *Eſdras*, les Juifs ne reconnoiſſoient plus parmi eux d'inſpirations prophétiques ; ce qui même paroit à l'endroit du premier livre des *Maccabées*, où nous liſons ces mots :

1. Macc. IX. 27. *Il n'y a point eu de pareille tribulation en Iſraël depuis le jour qu'Iſraël a ceſſé d'avoir des Prophêtes.* Mais entendons nous, & toute la difficulté ſera levée. *Iſraël avoit ceſſé d'avoir des Prophêtes*; c'eſt-à-dire, des Prophêtes ſemblables à ceux qui paroiſſoient aux livres des Rois, & qui régloient, en ce tems, les affaires du peuple de Dieu avec des prodiges inouis & des prédictions auſſi étonnantes que continuelles; enſorte qu'on les pouvoit appeller, auſſi bien qu'*Elie* & *Eliſée*, *les conducteurs du char d'Iſraël*, je l'avoue: des Prophêtes, c'eſt-à-dire, en général des hommes inſpirés, qui ayent écrit les merveilles de Dieu & même ſur l'avenir, je ne crois pas que vous-même le prétendiez. *S. Auguſtin*, non content de mettre les livres que vous conteſtez parmi les livres prophétiques, a remarqué en particulier deux célébres Prophéties dans la Sageſſe & dans l'Eccléſiaſtique; & celle entr'autres de la Paſſion de notre Seigneur eſt auſſi expreſſe que celle de *David* & d'*Iſaïe*. S'il faut venir à *Tobie*, on y trouve une Prophétie de la fin de la captivité, de la chûte de Ninive, & de la gloire future de Jéruſalem rétablie, qui ravit en admiration tous les cœurs Chrétiens; & l'expreſſion en eſt ſi prophétique, que *S. Jean* l'a tranſcrite de mot à mot dans l'Apocalypſe. On ne doit donc pas s'étonner ſi *S. Ambroiſe* appelle *Tobie* un Prophête, & ſon livre un livre prophétique. C'eſt une choſe qui tient du miracle, & qui ne peut être arrivée ſans une diſpoſition particuliére de la divine Providence, que les promeſſes de la vie future, ſcellées dans les anciens livres, ſoient développées dans le livre de la Sageſſe & dans le martyre des *Maccabées* avec preſque autant d'évidence que dans l'Evangile; enſorte qu'on ne peut pas s'empêcher de voir qu'à meſure que les tems de JESUS-CHRIST approchoient, la lumiére de la prédication Evangélique commençoit à éclater davantage par une eſpéce d'anticipation.

Apoc. XXII. 16. *& ſeq.* *S. Ambr. de Tob.* I. *&c.*

LXII. Il eſt pourtant véritable que les Juifs ne pûrent faire un nouveau Canon, non plus qu'exécuter beaucoup d'autres choſes encore moins importantes, *juſqu'à-ce qu'il leur vint de ces Prophêtes* du caractère de ceux qui régloient tout autrefois avec une autorité manifeſtement divine; & c'eſt ce qu'on voit dans le livre des *Maccabées*. Si cependant cette raiſon les empêchoit de reconnoître ces livres par acte public, ils ne laiſſoient pas de les conſerver précieuſement. Les Chrétiens les trouvérent entre leurs mains: les magnifiques Prophéties, les Martyres éclatans & les promeſſes expreſſes de la vie future, qui faiſoient partie de la grace du Nouveau Teſtament, les y rendirent attentifs: on les lut, on les goûta, on y remarqua beaucoup d'endroits que JESUS-CHRIST même & ſes Apôtres ſembloient avoir expreſſément voulu tirer de ces livres, & les avoir comme cités ſecrettement; tant la conformité y paroiſſoit grande. Il ne s'agit pas de deux ou trois mots marqués en paſſant, comme ſont ceux que vous alléguez de l'Epitre de *S. Jude*. Ce ſont des verſets entiers tirés fréquemment de mot à mot de ces livres. Nos Auteurs les

1. Macc. IV. 46. XIV. 41.

ont

ont recueillis ; & ceux qui voudront les remarquer, en trouveront de cette nature un plus grand nombre & de plus exprès qu'ils ne penſent. Toutes ces divines conformités inſpirérent aux plus ſaints Docteurs, dès les premiers tems, la coutume de les citer comme divins avec la force que nous avons vue. On a vû auſſi que cette coutume ne pouvoit être introduite ni autoriſée que par les Apôtres, puiſqu'on n'y remarquoit pas de commencement. Il étoit naturel, en cet état, de mettre ces livres dans le Canon. Une Tradition immémoriale les avoit déja diſtingués d'avec les ouvrages des Auteurs qu'on appelloit Eccléſiaſtiques : l'Occident, où nous pouvons dire avec confiance, que la pureté de la Foi & des Traditions Chrétiennes s'eſt conſervée avec un éclat particulier, en fit le Canon, & le Concile de Trente en a ſuivi l'autorité.

Voilà, Monſieur, les preuves conſtantes de la Tradition de ce Concile. J'aime mieux attendre de votre équité, que vous les jugiez ſans replique, que de vous le dire ; & je me tiens aſſuré que M. l'Abbé de Lokkum ne croira jamais que ce ſoit là une matiére de rupture, ni une raiſon de vous élever avec tant de force contre le Concile de Trente. Je ſuis avec l'eſtime que vous ſçavez, Monſieur, votre très-humble ſerviteur,

† *J. Benigne*, Evêque de Meaux.

SUMMA CONTROVERSIÆ

De Euchariſtiâ, inter quoſdam Religioſos & Molanum Abbat. Lokkumenſ.

LIcèt plurimi dicant Chriſtum eſſe in hoc myſterio prout ſol irradiat cubiculum, exiſtimo tamen ſimile eſſe diſſimile, ſolemque juſtitiæ adeſſe non præſentiâ virtutis ſolùm, quæ eſt omnibus Sacramentis & ſacris communis, ſed virtute præſentiæ perſonalis, includentis totum Chriſtum & totum Chriſti; ita ut corpus Chriſti in cœlo, in cruce, & in arâ modaliter, non ſubſtantialiter aut numericè diſtinctum exiſtat: in cruce modo naturali & cruento, in cœlo viſibili & glorioſo, in altari modo inviſibili, incruento & gratioſo, ſed ſemper idem corpus. Cum itaque Eccleſiæ Orientalis & Occidentalis Patribus agnoſco realem alterationem ſignificatam per terminos TRANSMUTATIONIS, TRANSELEMENTATIONIS, TRANSUBSTANTIATIONIS, quos Græci exprimunt per μεταβίωσιν; unde poſt verba Dominica congruè prolata, ſignificatur hoc totum virtute unionis realiter eſſe quod non erat, adorabilis ſcilicet Jeſus. Verùm cùm hîc viſibilia & inviſibilia concurrant, in quo compoſito neceſſariò ſequitur mutatio, quæritur qualis ſit hæc mutatio in partibus componentibus? Proreſponſo, termini *ad quem* & *a quo* conſiderentur. *Ad quem*, eſt corpus Chriſti, quod ut glorificatum, idcirco ingenerabile & incorruptibile. Quâ cum variatione exiſtat in altari, varii variè opinantur. Communiter dicitur fieri per productionem aut reproductionem. At *Scotus* cum *Bellarmino* & aliis dicunt non produci nec reproduci, ſed adduci per novam unionem vel conſervationem cum hoc quod ſentitur & videtur. Num hæc ſint admittenda, doctiores hiſce cùm invenientur determinent. Tales enim in Eccleſiâ Coriphæi cùm diſcrepent, propriam ignorantiam non erubeſcens, nec anathema metuens confiteor. Quod ad terminum *à quo*, panem videlicet & vinum, quanta in his detur mutatio? Reſpondeo, hoc eſſe myſterium magnum, ſuperans hominum captum, forſitan & Angelorum. Quis igitur vel quantus ſum ego humi reptilans vermiculus, qui gigantæo conatu audeam imponere Pelion Oſſæ, qui ſum ego homuncio in naturâ vermium & ranarum ignarus, quamque nocti volans, & ad ſolem lippiens ſum ego veſpertilio, qui offuſcato rationis lumine hanc ſacrilegè attentem introſpicere arcam myſteriis plenam. Athenienſi igitur, ipſo gentium non renuente Doctore, litans altari, piè adoro quod ſimplex ignoro; nec contra me ut opinor, Concilium militat Tridentinum. Si enim

enim canon quem intelligo ſine rigore, ſumatur in rigore, contrarium, ſcilicet nullam dari vel poſſe dari tranſubſtantiationem, non dico. Audax enim eſt illud *Japeti* genus, quod Omnipotenti ſicut & *Herculi* imponit terminos, *nec plus ultrà*. Verè tamen dubito num hæc diſſertatio: utrum hîc detur mutatio phyſica, non ſit quæſtio magis philoſophica quàm theologica. Diſtinctio enim inter ſubſtantiam & accidentia, materiam & formam, quantitatem & materiam quam nominant primam, vel ſuppoſitum quoddam, quod nec eſt quantitativum, nec ſenſibile, & forſitan cognoſcibile tantùm inſtar entis rationis, alter fœtus ejuſdem cerebri eſt, ex *Ariſtotelis* lacunis hauſta, quæ multi-partitos habet patronos & antagoniſtas. Difficultatum itaque, ſi non contradictionum conglomerato præviſo agmine, talia diſquirere ex fide non teneor; licetque Concilia duo utantur termino *tranſubſtantiationis*, non ſonus, ſed ſenſus; non verba, ſed ſcopus eſt ſpectandus, quem conjicio, magis eſſe ad adſtruendam veritatem præſentiæ Corporis Chriſti contra Figuriſantes, quàm ad determinationem modi, multò minùs modalitatis hujus modi; cùm ſimplex Chriſti Sponſa per decem vel duodecim ſæcula, fide, ſine philoſophiâ ex hoc verè divino vixerit cibo, qui eſt cibus Domini & cibus Dominus. Quamvis enim hoc ſit myſterium ſuper ſuperlativè magnum, ut tamen argutè contra Calvinianos argumentatur, ſi myſterium conſiſtat in figurâ, inſtar hederæ pro vino vendibili, myſterium eſt nullum: ita ego ſimiliter applico, ſi præſentia non tantùm credatur, ſed pariter modus intelligatur, myſterium aut eſt nullum aut parvum. Nec ſum adeò Lynceus, ut videam quæ major ſit neceſſitas cognoſcere quomodo terminus *à quo* quàm terminus *ad quem* mutatur. Unum vos confitemini vos ignorare, & ego alterum Deo cognitum & congruum cognoſcere remitto. Quocircà ſi ſimus pacifici (virtus & finis ſacrificii) veniam petimuſque damuſque viciſſim. Quod ad me igitur, qui non ſum de gente Figuratorum, nullam faciens diſtinctionem, inter *hîc eſt Chriſtus in cœnâ*, & *hoc eſt Corpus meum*; dialecticis ſepoſitis tricis ut vanam ſapientibus philoſophiam, campique *Martii*, quem licèt intelligerem non amo, ſepoſitâ curâ, ſat eſſe opinor, Chriſti glorioſum corpus, non ſeorſim & in ſenſu diviſo, ſed conjunctim & in ſenſu compoſito, unà cum gloriosâ animâ & adorandâ divinitate, in hoc ſtupendo myſterio ſummâ cum humilitate, timore & tremore agnoſcere, ut Deum factum refugium meum.

Hæc pauca conſideranda ſignifico, quò faciliùs Eccleſiæ deciſivo ſubmittam ſigillo, contra quam nemo ſobrius.

JUDICIUM D. BOSSUET,

MELDENSIS EPISCOPI,

De ſummâ Controverſiæ de Euchariſtiâ.

HÆc ſumma de reali præſentiâ Corporis Chriſti veriſſima tradit: θεολογικώτατα, ὀρθοδοξώτατα.

Rectè docet de reproductione & adductione Scholaſticorum ſententias inter ἀδιάφορα relinquendas.

De Tranſubſtantiatione rectum illud quod eſt in ſummâ: *Agnoſco realem alterationem ſignificatam per terminos* TRANSMUTATIONIS, TRANSELEMENTATIONIS, TRANSUBSTANTIATIONIS, *quam Græci dicunt* μετουσίωσιν.

De termino *ad quem* hujus alterationis ſeu tranſmutationis, nempe Corpore & Sanguine Chriſti, rectè & præclarè docet.

De termino *à quo*, nempe pane & vino, ait *eſſe myſterium magnum ſuperans hominum captum, fortè & Angelorum*; quod quidem explicatione indiget. Nam res ipſa certa ex Eccleſiæ decretis; modus autem faciendi rem Theologorum diſputationi relictus.

Res ipſa, inquam, certa per Eccleſiæ decreta: nempe Tridentinum Seſſ. XIII. Can. II. anathema dicit *ei qui dixerit in ſacro-ſancto Euchariſtiæ Sacramento remanere ſubſtantiam panis & vini*, &c. *negaveritque mirabilem illam & ſingularem converſionem totius ſubſtantiæ panis in Corpus, & totius vini in Sanguinem, manentibus duntaxat ſpeciebus panis & vini.* Qui Canon Tridentinus reſpondet capiti IV. ejuſdem ſeſſionis titulo *de Tranſubſtantiatione.*

Quo decreto clarum eſt, nullam partem ſubſtantiæ panis & vini in Sacramento remanere; cùm tota ſubſtantia panis & vini in Corpus & Sanguinem Chriſti convertatur. Manifeſta ergo eſt Eccleſiæ ſententia, de quâ præclarè ſummæ auctor ait contra eam *neminem eſſe ſobrium.*

Congruit Tridentinum decretum cum Lateranenſi ſub *Innocentio III.* cap. I. *de Fide Catholicâ.*

Congruit & confeſſioni fidei *Berengarii* Turonenſis, in quâ confitetur *panem & vinum ſubſtantialiter converti in propriam & veram ac vivificatricem Carnem & Sanguinem Jeſu Chriſti*; quæ confeſſio edita eſt ab eodem *Berengario* in Concilio Romano VI. cùm hæreſim ſuam ſecundò ejuravit.

Quare ſi quis aliquam partem ſubſtantiæ panis aut vini remanere dixerit, ſive ea materia ſit, ſive forma, apertiſſimis verbis ab Eccleſiâ condemnatur.

Sanè

Sanè *quæ distinctio sit inter substantiam & accidentia, materiam & formam, quantitatem & materiam, quam vocant primam*, meritò summæ autor refert inter quæstiones *Philosophicas magis quàm Theologicas.*

Interim certum illud, substantiæ panis & vini partem remanere nullam, quocumque nomine appelletur; alioqui falsum esset decretum Ecclesiæ de totâ substantiâ immutatâ, speciebus tantùm remanentibus.

Quo etiam constat, mutationem illam verè esse physicam; hoc est realem & veram, non moralem aut impropriè dictam; cùm sit rei ipsius in aliam rem vera conversio.

Quin etiam auctor pius & eruditus confitetur *realem alterationem significatam per terminos transmutationis, transelementationis, &c.* Realis autem alteratio procul dubio est Physica mutatio. Certum ergo, ex ipso auctore est, intervenire in pane & vino mutationem physicam, quæ non sit simplex alteratio ad qualitatem aut accidens spectans, sed vera ac realis in ipsâ substantiâ mutatio aut conversio.

Neque hoc ad modum pertinet, sed ad rem ipsam; cùm Ecclesia clarè definiverit rem ipsam, sive substantiam panis & vini converti, transmutari, transubstantiari.

Ad modum quidem pertinet, an transubstantiatio sit annihilatio, quod negat sanctus *Thomas*. Item ad modum pertinet, cujus naturæ sint illæ species quæ remanent, aliaque ejusmodi; sed fieri mutationem substantiæ in substantiam, est ipsa res quæ fit, non rei conficiendi modus.

Congruunt Ecclesiæ decretis antiqua illa dicta Patrum Orientalium æquè ac Occidentalium: *Qui apparet panis, non est panis, sed Corpus Christi: quod apparet vinum, non esse vinum, sed Sanguinem Christi: tam verè mutari panem in Corpus, & vinum in Sanguinem, quàm verè mutata est à Christo aqua in vinum: adesse Spiritum sanctum, velut ignem invisibilem, quo panis & vinum depascantur, consumantur, ut olim victimæ cœlestis ignis descendit*, & cætera ejusmodi, quæ veram, physicam & substantialem indicant conversionem. Quæ omnia eo nituntur, quòd Christus non dixerit: *Hîc*, sive in re tali *est Corpus meum*; quæ locutio conjunctionem panis cum Corpore efficeret; sed *hoc est Corpus meum*, quo Patres omnes atque Ecclesia semper intellexerint id fieri, ut Corpus Christi jam esset illa substantia, quæ anteà panis erat, conversione verâ, non conjunctione.

Hæc est procul dubio vera & Catholica Fides, quam summæ autor sequendam tam piè profitetur.

Cæterùm, si quid adhuc obscurum est, exponere non gravabimur.

LETTRES DE M. DE LEIBNIZ ET DE M. PELISSON,

De la Tolerance & des différens de la Religion.

AVERTISSEMENT AU LECTEUR.

CES Ecrits que l'on donne au public n'ont pas été faits pour être imprimés. Le ſtile même le fera aſſez connoître; mais on a eu des raiſons eſſentielles de n'y rien changer, & de les laiſſer en leur état naturel. Des perſonnes d'un rang & d'une pieté fort au deſſus du commun ont crû qu'ils pourroient avoir leur effet, ſurtout en des lieux, où par le malheur du ſiécle l'indifference des Religions ſemble devenir inſenſiblement la Religion dominante. On leur obéit, & on prie ceux qui feront cette lecture, de demander à Dieu, qu'ici & par-tout il y mette ſa ſainte & toute-puiſſante bénédiction.

I. OBJECTIONS DE Mr. DE LEIBNIZ,

Envoyées en France par Madame la Ducheſſe d'Hanover à Madame l'Abbeſſe de Maubuiſſon ſa ſœur.

JE vous ſuis bien obligé, Monſieur, de la communication des Réflexions de Monſieur *Peliſſon* ſur les différens de Religion. Ce livre eſt nouveau pour moi : car là où j'ai été derniérement pendant deux ans & davantage, on n'en voit guéres de cette ſorte. Je le trouve excellent & tout d'une autre force que beaucoup de livres qui nous viennent de France depuis quelque tems, dont je compare les Auteurs avec les diſeurs de rien des ruelles. Il y a ici de l'érudition & de la méditation tout enſemble ; & de plus ce beau tour, qui rend les penſées ſenſibles & touchantes. J'ai tant lû autrefois en matiére de controverſe, & j'ai tant parlé avec quelques-uns des plus illuſtres Controverſiſtes du ſiécle, que la plûpart des livres qu'on fait ſur ces matiéres, me paroiſſent ſuperflus. Cependant la reputation de Monſieur *Peliſſon* m'a engagé dans cette lecture, & je ne m'en ſuis point repenti. Mais je remarque qu'il laiſſe quelquefois ſes raiſonnemens imparfaits, & qu'il ne nous méne qu'à un certain endroit, où il nous abandonne tout d'un coup, comme ſi nous étions déja arrivés là où il faut. Plus un livre eſt bon, & plus le Lecteur eſt ſenſible à ce manquement : car lorſqu'on eſt charmé de la bonne compagnie de ſon guide, il y a du déplaiſir à le voir diſparoitre au beau milieu du chemin. Et ce déplaiſir me fait prendre la plume pour marquer ce qui me paroit reſter à faire.

Il me ſemble qu'on doit demeurer d'accord avec l'Auteur, que pour être d'une Religion, & ſur-tout pour la changer, il faut croire d'en avoir des raiſons conſidérables : car comme la *Religion* conſiſte en deux choſes, dans *la croyance* & dans *le culte*, il eſt viſible, qu'on ne ſçauroit rien croire, ſi on ne penſe d'en avoir quelque preuve ou fondement. Il faut avoüer donc, que nous avons tous beſoin de quelque examen, autrement la Religion ſeroit arbitraire, & nous n'aurions point d'avantage ſur les Infidelles & ſur les Sectes.

Mais les *raiſons* de notre perſuaſion ſont de deux ſortes, les unes ſont *explicables*, les autres *inexplicables*. Celles que j'appelle explicables, peuvent être propoſées aux autres par un raiſonnement diſtinct ; mais les raiſons inexplicables conſiſtent uniquement dans notre conſcience ou perception, & dans une expérience de ſentiment intérieur, dans lequel on ne

ſçauroit

ſçauroit faire entrer les autres, ſi on ne trouve moyen de leur faire ſentir les mêmes choſes de la même façon. Par exemple, on ne ſçauroit toujours dire aux autres ce qu'on trouve d'agréable ou de dégoûtant dans une perſonne, dans un tableau, dans un ſonnet, dans un ragoût; c'eſt pour cela qu'on dit qu'il ne faut pas diſputer des goûts. C'eſt par la même raiſon qu'on ne ſçauroit faire comprendre à un aveugle né, ce que c'eſt que la couleur. Or ceux qui diſent trouver en eux une lumiére divine intérieure, ou bien un rayon, qui leur fait ſentir quelque vérité, ſe fondent en raiſons inexplicables. Et je vois que non-ſeulement les Proteſtans, mais encore des Catholiques Romains employent ce rayon: car outre les motifs de croyance ou de crédibilité (comme ils les appellent,) c'eſt à-dire, outre les raiſons explicables de nôtre Foi, qui ne ſont qu'un amas d'argumens de différens degrés de force, & qui ne peuvent fonder tous enſemble qu'une foi humaine, ils demandent une lumiére de la grace du Ciel, qui faſſe une entiére conviction, & forme ce qu'on appelle la Foi divine: de ſorte que ceux qui ſe fondent ſur cette lumiére, ne peuvent demander d'autre examen à ceux qui ſe fondent ſur une lumiére contraire, que celui de la propre conſcience d'un chacun, ſçavoir s'il dit vrai & s'il ſent effectivement la lumiére dont il ſe vante. Mais comme cette *lumiére intérieure* prétenduë eſt ſujette à caution, & que l'examen de conſcience ſur ce ſujet eſt aſſez difficile, je voudrois que Monſieur *Peliſſon* eût traité exactement ce point important, en nous expliquant les marques intérieures de la lumiére divine, qui la diſtinguent de l'illuſion, comme l'or ſe reconnoit à la couleur, au poids, & à d'autres marques ſenſibles.

En attendant cet éclairciſſement, venons aux *raiſons explicables*, auſſi n'eſt-ce que par elles qu'on peut perſuader les autres. Ces raiſons ſont *générales* ou *particuliéres*. Les raiſons générales peuvent être appellées des préjugés, que *Tertullien*, parlant en Juriſconſulte, appelloit des preſcriptions. Les raiſons particuliéres ſe peuvent comprendre ſous le nom de diſcuſſion: car tant que ces préjugés ne donnent que ce qui fait préſumer, ou que les Juriſconſultes appellent une préſomption, ils peuvent être effacés par une preuve contraire; & tant qu'ils ne donnent qu'une grande apparence, il ſe peut que la diſcuſſion particuliére fourniſſe des raiſons ou apparences contraires plus fortes. C'eſt pourquoi Mr. *Peliſſon* prétend qu'il y doit avoir une *infaillibilité*. Je crois que ſon deſſein a été de former un tel argument: Il faut qu'il y ait un préjugé infaillible; or s'il y en a, il ne ſe ſçauroit trouver que dans cette Egliſe viſible, qui s'appelle la Romaine. Donc l'Egliſe Romaine eſt infaillible.

Conſiderons maintenant la premiére des deux prémiſſes de cet argument, & voyons comment l'Auteur établit l'exiſtence d'une infaillibilité, dont on ſe puiſſe ſervir aiſément pour décider les controverſes. Il ſemble qu'il raiſonne ainſi: S'il n'y avoit point d'infaillibilité, chacun ſeroit obligé à

à une discussion parfaite ; or cette parfaite discussion est impraticable à l'égard de bien des gens ; Donc il faut qu'il y ait un préjugé infaillible. Comme j'aime la sincérité, je n'accorderai pas seulement qu'on ne sçauroit charger toutes les personnes sans distinction, du soin d'examiner exactement les controverses ; mais je dirai de plus que parmi les Sçavans même, il y en a bien peu qui s'y puissent prendre comme il faut, pour s'assurer de la vérité sur des matiéres épineuses. Il paroît même que nous n'avons pas le moyen de découvrir la vérité à l'égard de certaines questions relevées. Quelqu'un dira qu'il n'est pas nécessaire de décider toutes les controverses ; mais Monsieur *Pelisson* peut repliquer, qu'il y en a au moins quelques-unes dont la décision est nécessaire, & il sera toûjours très-difficile au peuple de les examiner à fond : donc le peuple a besoin d'une marque claire & infaillible, qui soit à la portée de tout le monde.

Il y a deux réponses qu'on peut opposer à la force de cet argument. La premiére est, qu'il suffit que les hommes croyent la vérité sur quelques points nécessaires, quoique ces hommes peut-être ne soient pas arrivés à la connoissance de la vérité par des raisons explicables assez fortes, & qu'ils ne se soient pas servis d'un préjugé infaillible, ni d'une discussion exacte. Effectivement il y a peu de Chrétiens, qui entrent bien avant dans les preuves de la vérité du Christianisme, & il semble que c'est assez, que les sçavans voyent bien les avantages de nôtre Foi sur les autres Religions ; il y aura toujours bien des gens qui seront obligés de croire leur Pasteur sur sa parole. » Heureux sont ceux à qui Dieu a » donné des Maîtres éclairés, ou qu'il a voulu toucher au moins inté» rieurement au défaut du ministère d'un bon Maître extérieur ! «

Il y a encore une autre Réponse, que les Théologiens Protestans n'approuvent point ; mais comme elle a cours parmi quelques personnes dont on loue la pieté, & dont plusieurs font bande à part, sur-tout en Hollande, qui s'imaginent, que la justice divine seroit blessée si le salut étoit suspendu des controverses & du hazard de quelque bonne instruction, qui peut manquer même aux bien-intentionnés, il semble qu'elle mérite d'être examinée, d'autant qu'elle paroît conforme aux sentimens de plusieurs Docteurs très célébres de l'Eglise Romaine. Cette réponse est, qu'il n'y a aucun article revelé qui soit absolument nécessaire, & qu'ainsi on peut être sauvé dans toutes les Religions, pourvû qu'on aime Dieu véritablement, sur toutes choses, par un amour d'amitié, fondé sur ses perfections infinies. On objectera que cela se pourroit peut-être soutenir à l'égard de ceux qui sont demeurés dans l'innocence, au lieu que ceux qui sont sous le péché, n'en peuvent obtenir l'absolution que dans la vraie Eglise. Mais on répond que ces mêmes Théologiens demeurent encore d'accord, quand on auroit péché, que la contrition, c'est à dire, la pénitence, qui vient de cet amour sincère, efface les péchés sans aucune intervention des clefs de l'Eglise ou du Sacrement.

Ils ajoûtent, que ceux qui ſont dans ces ſentimens du *divin amour*, *dans lequel conſiſte ce qu'il y a de plus eſſentiel dans la pieté*, ſont éclairés par la lumiére qui eſt venue dans le monde pour illuminer tous les hommes, qu'ils ſont remplis de la grace du Saint Eſprit, & ſe trouvent étroitement unis avec le Verbe éternel, & avec la Sageſſe divine, qui eſt dans JESUS-CHRIST, quand même ils ne le connoîtroient point aſſez ſelon la chair, & même quand ils n'auroient jamais ouï nommer cet aſſemblage de lettres qui forment ſon nom. Qu'étant portés avec ardeur à faire ce qu'ils peuvent juger conforme à la volonté de Dieu, ils ſeront toûjours dans la bonne foi, ils ne ſeront jamais opiniâtres, & par conſéquent ils ne ſçauroient être hérétiques. Et qu'étant empreſſés à chercher la vérité, autant que d'autres devoirs le permettent, & prêts à la croire quand elle ſe préſentera à eux avec les livrées dont elle a beſoin pour ſe faire reconnoître, ils ne ſçauroient paſſer pour infidelles: Et par conſéquent cette terrible ſentence (*qui ne croira point, ſera damné*) n'appartient pas à eux, non plus que les excommunications que les Egliſes vrayes ou fauſſes peuvent fulminer. Enfin, que cette intention ſincère & droite, qu'ils ont de ſe conformer à la volonté de Dieu qu'ils aiment, fait qu'ils ſont dans l'Egliſe, *in voto*, ou par un déſir virtuel, qui les fait prendre part à la vertu du Baptême & des Sacremens, *ad inſtar Baptiſmi flaminis*, ou à la maniére de ce qu'on appelle le Baptême du Saint Eſprit, où l'eau n'entre point, tout comme s'ils avoient reçu la grace par l'entremiſe des ſymboles viſibles, puiſque ce n'eſt pas le défaut ou l'abſence du Sacrement, mais le mépris qui condamne.

Cette doctrine eſt enſeignée par pluſieurs grands hommes de l'Egliſe Romaine, quoique ceux qui écrivent des controverſes ſemblent la diſſimuler. Il eſt vrai qu'elle eſt combattue par quelques Proteſtans, mais c'eſt de quoi il ne s'agit point ici. C'eſt aſſez qu'on voye par-là que les ſentimens des Docteurs de l'Egliſe Romaine ſur le ſalut de ceux de dehors, ne ſont pas ſi rudes que l'on s'imagine: on s'y eſt ſouvent déclaré, qu'*il n'y a aucun article fondamental, que celui de l'amour de Dieu ou de l'obéiſſance filiale*, & qu'il n'y a par conſéquent que l'opiniâtreté ou la déſobéiſſance qui fait l'hérétique; & que c'eſt pour cela que *S. Salvien* Evêque de Marſeille a excuſé les Ariens de bonne foi, quoiqu'ils niaſſent la divinité de JESUS-CHRIST.

Voilà donc une partie de ce qui reſteroit à examiner pour achever la démonſtration de Monſieur *Peliſſon*. Je me diſpenſerai maintenant de parler de l'autre prémiſſe, qui nous aſſure que l'infaillibilité, s'il y en a, ne ſe trouve que dans l'Egliſe Romaine. Je ne toucherai pas non plus aux autres préjugés, qui ne ſont pas infaillibles, ſur leſquels l'Auteur dit aſſurément des choſes bien penſées, comme par exemple ſur l'argument du grand nombre. Mais comme ces préjugés, & autres ſemblables ont beſoin

ſoin eux-mêmes de quelque diſcuſſion, qui eſt difficile aux perſonnes ordinaires, & n'exempte pas les ſçavans d'une diſcuſſion plus exacte des matiéres particuliéres, je n'y veux point entrer à préſent, non plus que dans les raiſons du Traité particulier de l'Euchariſtie : car toutes ces choſes nous méneroient trop loin ; il vaut mieux pouſſer à bout un point de conſéquence que d'en entamer pluſieurs.

Je voudrois pouvoir ſatisfaire aux objections, que j'ai repréſentées ; mais je vous laiſſe à juger, Monſieur, s'il ne faut pas avoir l'érudition & la force d'eſprit de Monſieur *Peliſſon* pour en venir à bout. Auſſi peut-on tout eſpérer d'un ſi grand génie, pourvû que ce dont il s'agit ne ſoit pas tout-à-fait impoſſible.

Autorités des Théologiens Catholiques-Romains, favorables au ſalut de ceux qui ſont dans l'erreur, quelque grande qu'elle puiſſe être, pourvû qu'ils ayent le véritable amour de Dieu.

LES Réverends Pères Jéſuites, & autres Théologiens graves de l'Egliſe Romaine, enſeignent, qu'il y a deux ſortes de pénitence : L'une s'appelle Contrition, lorſqu'on abhorre & déteſte le péché par le motif deſintéreſſé d'un véritable amour de Dieu, & cette pénitence eſt néceſſaire à ceux qui ſont hors de l'Egliſe. L'autre pénitence moins parfaite qui s'appelle Attrition, fondée ſur l'amour propre, c'eſt-à-dire, ſur la crainte ou ſur l'eſpérance, ſuffit aux Catholiques, lorſque ce qui lui manque eſt ſuppléé par le Sacrement de Pénitence, que JESUS-CHRIST a inſtitué dans l'Egliſe, & c'eſt en quoi conſiſte l'avantage des Catholiques ſur les autres.

Jaques Paiva Andradius, Portugais, un des principaux Théologiens du Concile de Trente, a fait un livre intitulé : *Explicationes orthodoxæ de controverſis Religionis capitibus*, où il enſeigne en ces propres termes : Que les Philoſophes, qui ont employé toutes leurs forces pour connoître un vrai Dieu, & pour l'honorer religieuſement, ont eu la Foi, qui fait vivre le Juſte. Il ajoûte, que la rédemption du genre humain par JESUS-CHRIST eſt contenue tacitement, *implicitè*, dans la Providence génerale de Dieu, & que les Philoſophes, qui ont bien connu cette Providence, n'ont pas tout-à-fait ignoré JESUS-CHRIST crucifié, entant qu'ils ont ſçu que Dieu n'obmettroit rien de ce qui ſeroit convenable à faire ſauver les hommes, quoiqu'ils n'ayent point connu en détail la maniére dont Dieu s'eſt ſervi. Que ce ſeroit la plus grande cruauté du monde (*neque immanitas deterior ulla eſſe poteſt*) de condamner les hommes aux peines éternelles, pour avoir manqué d'une Foi, à laquelle il n'y avoit pas moyen de parvenir.

Le Réverend Père *Louis Molina*, Jéſuite, (dans ſon livre *de Juſtitia & Jure, tract. 5. diſp. 59.*) ſoûtient expreſſément, que Dieu a rendu le ſalut plus aiſé par JESUS-CHRIST, en ce qu'il a donné moyen aux hommes de ſe ſauver par l'entremiſe des Sacremens de l'Egliſe, quand même ils n'auroient pas la contrition; c'eſt-à-dire, la pénitence fondée ſur l'amour divin, qui eſt néceſſaire hors de l'Egliſe, afin qu'on puiſſe être ſauvé, & qu'on ſçait être bien plus difficile qu'une ſimple attrition ou pénitence ordinaire, qui ſuffit avec le Sacrement. Voici ſes expreſſions: » Avant la Loi de la Grace & l'inſtitution des Sacremens, capables de » juſtifier ceux qui ne ſont qu'attrits, on étoit obligé d'exercer plus ſou- » vent l'acte de l'amour divin, ſurtout lorſqu'on étoit ſouillé de quelque » péché mortel, & en péril de mort; & alors quand on faiſoit le ſien, » Dieu ne manquoit pas de donner ſa grace pour cette charité ſurnatu- » relle (ou amitié filiale.) Maintenant que Dieu ayant pitié de la fragi- » lité humaine, a inſtitué par JESUS-CHRIST notre Redempteur les Sa- » cremens de la nouvelle Loi, on n'eſt pas tant obligé à cet amour, » parce que le Sacrement de Pénitence ſuffit avec l'attrition. Cepen- » dant, encore aujourd'hui, ceux qui ne reçoivent point ce Sacrement, » lorſqu'ils ſe trouvent coupables de quelque péché mortel & en danger » de la vie, ſont obligés à l'acte de l'Amour divin ou de la Contrition, » tout comme s'ils ne vivoient que ſelon la Loi de la nature. «

Ambroiſe Catharin, *Maldonat*, *Grégoire* de Valence, ont dit les mêmes choſes, & le Père *Pereyra* dans ſa dix-huitiéme diſpute ſur le huitiéme chapitre de l'Epitre de *S. Paul* aux Romains, ſoutient auſſi que ces Payens ont eu une Foi implicite de JESUS-CHRIST. On en pourroit produire quantité d'autres, touchant le ſalut des Hérétiques ou Infidéles matériels.

II. REPONSE AUX OBJECTIONS ENVOYE'ES D'ALLEMAGNE.

(*Madame l'Abbeſſe de Maubuiſſon employa une Dame de grand' mérite* (*), *pour communiquer ces objections à Mr.* Peliſſon, *qui fit cette réponſe.*)

LES objections que vous m'avez fait l'honneur de m'envoyer, Madame, ſont de bonne main, & non ſeulement d'un homme d'eſprit &

(*) Madame *de Brinon*.

& de ſçavoir, mais auſſi d'un honnête homme ; ce que j'eſtime bien davantage. Il donne par-tout beaucoup de marques de ſincérité. Je lui dois en mon particulier tenir compte du bien qu'il dit de moi. Je voudrois en mériter quelque petite partie. Plût à Dieu qu'il me donnat un jour la meilleure de toutes les louanges, qui ſeroit de ſe laiſſer perſuader.

J'avois répondu au Mémoire par des apoſtilles en marge, ou pour mieux dire, en colomne ; mais ayant repaſſé ſur mon travail, je l'ai trouvé long & ennuyeux ; & j'ai remarqué ſurtout, que pour être bien entendu en rapportant l'apoſtille au texte, il avoit beſoin d'une application ſuivie & laborieuſe, qu'on ne doit pas exiger des perſonnes comme vous. Je me réſous donc, Madame, à vous en faire l'extrait un peu mieux digeré, reduiſant les objections à certains chefs ou *articles principaux*.

Le premier, ſera des raiſonnemens, qu'on croit que je laiſſe imparfaits.

Le ſecond, des raiſons qu'on appelle inexplicables, & des marques (s'il y en a) pour diſtinguer les bonnes d'avec les mauvaiſes.

Le troiſiéme, des points fondamentaux, & non fondamentaux ; & ſi cette diſtinction peut faire eſpérer le ſalut à ceux qui ne ſont pas dans l'Egliſe, nonobſtant l'excommunication de l'Egliſe.

Le quatriéme, s'il peut être ſoutenu, qu'il n'y ait qu'un point fondamental, qui eſt l'amour de Dieu, & notre union avec lui, ſans que pour être ſauvé il ſe faille mettre en peine de toutes ces diſputes, en quelque Secte que l'on vive.

Le cinquiéme, s'il y a des Théologiens Catholiques, qui ſoient de cette opinion, ou qui la favoriſent.

I. Quant au premier point, il ſe peut faire facilement, que j'aye laiſſé pluſieurs raiſonnemens imparfaits, non-ſeulement par l'imperfection humaine, mais par la mienne propre. On craint quelquefois de bleſſer un Lecteur habile, ſi on ne lui laiſſe rien à faire. On veut abréger, & on ſe rend obſcur. Le ſtyle de la plûpart des écrits du tems, où il y a bien des paroles perduës, m'a jetté dans l'extrémité contraire. Le *Journal de France*, ſur la troiſiéme partie des Réflexions, après m'avoir trop loué, remarque comme un défaut, que les matiéres y ſont trop preſſées, & que cela demande quelquefois trop d'attention au Lecteur, en quoi je tiens qu'il a dit vrai. Et ſi votre ami me marque les endroits particuliers de ces raiſonnemens imparfaits, je tâcherai d'en profiter. Il doit de ſon côté prendre garde, s'il a eu cette attention, peut-être trop grande, que j'exigeois de lui, & dont je viens de parler : car il n'eſt pas impoſſible qu'il ne lui ſoit échappé quelque choſe de ce que j'aurai traité dans ce ſtyle ſerré ; je vous en donnerai un exemple un peu plus bas.

II. Pour le ſecond point, qui eſt des *raiſons inexplicables*, je crois qu'à parler bien proprement, il n'y en a point qu'on doive nommer ainſi. Car raiſon, & raiſonnement, ne ſont autre choſe que le progrès que l'on fait

d'une connoiſſance à une autre, par les conſéquences que l'on tire de la premiére pour venir à la ſeconde, & cela ſe peut toujours expliquer. Auſſi votre ami ne dit pas préciſément, *raiſons*, mais *raiſons de perſuaſion*: ce qui ſignifie, comme je le veux entendre, *motifs ſecrets pour ſe confirmer dans l'opinion où la raiſon nous a mis.* Or ces motifs ſecrets & obſcurs que l'on ne peut expliquer, ne ſont autre choſe, ſi je ne me trompe, que les vérités de ſentiment, dont *M. Jurieu* a tant parlé, ou bien l'opération de la grace en nos cœurs, ou l'imagination de la grace.

A l'égard des vérités de ſentiment, je crois avoir prouvé avec aſſez de clarté qu'on ne doit nommer ainſi, que ce qui ſe trouve dans le ſentiment du grand nombre, (a) & qui eſt écrit, s'il faut ainſi dire, dans le cœur des hommes par les propres mains de Dieu & de la nature: Que les vérités prétendues de ſentiment particulier contre le ſentiment général, ne ſont pas vérités, mais illuſions & imaginations, où l'on croit ſentir ce que l'on ne ſent pas: & j'en ai donné des exemples. J'en marquerai les endroits au bas des pages; car je dicte ceci dans le bain qu'on m'a ordonné pour reméde. Il eſt bon de vous le dire, Madame, afin que vous ne cherchiez pas ici une grande exactitude. En cet état d'infirmité il eſt défendu de faire aucun effort de l'eſprit, c'eſt-à-dire, de faire rien qui vaille.

A l'égard de la grace, ou véritable ou imaginaire, ſi votre ami croit que je n'ai pas marqué les moyens de diſtinguer l'une d'avec l'autre, je le ſupplie de relire quelques endroits, qui ſeront auſſi cités au bas des pages, où je ne me ſerai peut-être pas aſſez étendu, & ſur leſquels il aura peut-être paſſé trop vite (b). *Mon ſyſtème perpétuel eſt celui ci*: Il y a une grace & une élection prouvée, & une grace & une élection non prouvée & qui ne le peut être. La grace & l'élection prouvée eſt celle de l'Egliſe, qui a pour elle toutes les preuves de la vérité de la Religion Chrêtienne. La grace & l'élection non prouvée eſt celle du particulier, dont il ne peut jamais être aſſuré juſqu'à la mort. J'accorderai ſi l'on veut que le ſentiment de la grace dans le particulier, puiſſe être appellé un motif de perſuaſion inexplicable. Mais je dis, que s'il n'a que ce motif tout ſeul, il ne s'y doit pas confier, parce que le mouvement qu'il prend pour la grace, pourroit n'être qu'une grande prévention. J'ai marqué auſſi juſqu'où l'on pouvoit déferer à ce ſentiment de la grace, que l'on croit avoir: & je l'ai marqué par un ſeul principe, qui eſt que Dieu ne peut être contraire à Dieu, & la grace à la grace. Or quant à

(a) 3. Volume des Réflexions ſur les differends de la Religion, appellées *Chimères de Mr. Jurieu*, premiére partie, ſection 5.

(b) 2. Volume ſection 4. 6. 7. 11. & particuliérement en la 14. Au 3. volume, premiére partie, ſection 5. déja citée. Au même 3. volume, ſeconde partie, ſection 2. & 4.

à la grace de Dieu ſur l'Egliſe, elle eſt très-bien prouvée dans les excellens ouvrages de l'antiquité & de nôtre tems ſur la vérité de la Religion Chrétienne. Ma grace particuliére n'eſt point prouvée ; mais tant qu'elle s'accordera avec la grace de l'Egliſe, & ne fera que la ſuivre, je puis déferer au ſentiment que je crois en avoir. Si au contraire ma prétendue grace particuliére & non prouvée, s'oppoſe à la grace de l'Egliſe ſi bien prouvée, c'eſt aſſurément une illuſion, & non pas une grace, par la raiſon que je viens de dire, qui eſt que Dieu ne peut être contraire à Dieu, ni la grace à la grace.

J'entends bien, Madame, ce que votre ami demanderoit. Il voudroit que je lui donnaſſe quelque marque intérieure, par laquelle ſans avoir recours à la règle que je viens d'établir, chacun pût décider dans ſon cœur, ce mouvement que je ſens eſt la grace véritable ; ou ce mouvement, qui me ſembloit grace, n'eſt qu'une prévention de mon eſprit. Mais je n'ai garde, Madame, de lui marquer ce moyen ; car ma penſée eſt qu'il n'y en a aucun de ſemblable. Et ſans parler maintenant des controverſes, où la prévention imite ſi bien la foi, tout ce que les Théologiens, ou Catholiques, ou Proteſtans, ont dit pour diſtinguer les véritables & les fauſſes révélations, ne donne pas, au moins ſelon moi, une entiére ſatisfaction à l'eſprit ; & les plus habiles Directeurs ſe trouvent quelquefois aſſez empêchés là-deſſus. Il n'y a rien que le Démon ne puiſſe imiter pour ſe déguiſer en Ange de lumiére ; & par conſéquent, point de marque intérieure de la grace qui ne ſoit équivoque, ou au moins ſujette à un très-grand examen. Le ſeul événement réiteré confirme la véritable Prophétie : le ſeul miracle extérieur, ſur-tout continué & réiteré, nous prouve notre grace intérieure d'une maniére indubitable, la ſouveraine & infinie bonté de Dieu ne pouvant jamais permettre une ſuite d'illuſions en ſon nom, & que l'homme ſoit expoſé à une tentation ſi grande, & pour ainſi dire, plus qu'humaine, à laquelle il ſeroit juſte & raiſonnable de ſuccomber.

Si vous m'ordonnez toutefois, Madame, de faire un effort en faveur de votre ami, j'ajoûterai quelque choſe de nouveau pour diſtinguer la fauſſe grace de la véritable : mais cette nouveauté reviendra toujours à ce que je penſe en avoir déja établi. Je me ſouviens de ce qu'enſeignoit à ſes diſciples un de ces ſaints Anachorètes, dont les vies dans leur ſimplicité ancienne ſont ſi édifiantes. *Si vous ne prenez garde aux artifices du Démon*, leur diſoit il, *il pourra vous tromper ; de l'eſprit & du ſçavoir il en a très-aſſurément plus que vous ; de vos auſtérités il s'en moque ; il jeûne, il veille, il ſe mortifie & ſe tourmente plus que vous ne ferez jamais. Toutes les vertus Chrétiennes, il les imite quand il lui plait : il n'y en a qu'une ſeule, qu'il ne ſçauroit contrefaire, pour être trop incompatible avec lui : c'eſt l'humilité & l'obéiſſance.* Je dirai à notre ami, Madame, ſur ce même principe, Vous cherchez une pierre de touche intérieure pour éprou-

ver

ver la véritable grace & la fauſſe. Je vais vous la donner. La fauſſe grace, non-ſeulement de l'Anabaptiſte, du Trembleur, du Fanatique, mais auſſi de celui qui plus ſenſé, ou moins hardi, ne laiſſe pas de ſe faire *incognito* une loi & une Religion à part : cette fauſſe grace, dis-je, de quelque eſpéce qu'elle puiſſe être, pourra avoir tous les déhors de la charité Chrêtienne ; elle ſera d'une exacte régularité dans les mœurs, ſobre, chaſte, juſte, affectueuſe, fervente ; mais pour humble, elle ne le ſera jamais. Au contraire vous la trouverez toujours hardie, fiére, inſolente, ſuperbe, hautaine : car le moyen d'être humble, & de ſe revolter contre la grace générale des Chrétiens ſur la bonne opinion qu'on a de ſoi-même? Y a-t-il rien de ſi inſolent, que de dire à toute la terre, j'ai l'eſprit de Dieu, & vous ne l'avez pas? Le véritable fidéle croit bien avoir l'eſprit de Dieu ; mais l'avoir avec le grand corps de l'Egliſe, à qui Dieu l'a promis ; il ne ſe flatte point d'un privilège particulier ; il ne donne pas la Loi, il la reçoit, il ſuit, il obéit, il ſe ſoumet ; il ſe trouve trop heureux, que ſon obéiſſance & ſa ſoumiſſion lui tiennent lieu de mérite.

III. La diſtinction entre les points fondamentaux & non fondamentaux, qui eſt notre troiſiéme article, n'eſt pas nouvelle. Elle a toujours ſervi de prétexte aux Proteſtans, pour ſe promettre le ſalut hors de l'Egliſe, nonobſtant ſon excommunication.

L'Egliſe croit, à la vérité, qu'il y a des erreurs plus déteſtables les unes que les autres ; mais elle ſoutient que la moindre erreur en la foi, accompagnée de rebellion, eſt déteſtable & peut priver du ſalut. C'eſt un grand crime de leze-majeſté, de lever une armée contre ſon Roi pour le détrôner ; mais il ne s'enſuit pas, que de déchirer le moindre de ſes Edits, declarer qu'on ne lui obéira point en cela, ſe cantonner, & ſe liguer pour s'empêcher d'y être contraint, ne ſoit un crime digne de mort. Je ſuis ſouvent étonné, que tant de gens de bon ſens puiſſent héſiter ſur une vérité ſi claire & ſi palpable. Nulle ſocieté humaine ne ſubſiſte que ſur ce fondement, que ceux qui voudront la rompre ſeront privés de l'effet qu'elle ſe propoſoit. L'Egliſe eſt une ſociété humaine, qui a ſeulement l'avantage d'avoir des Loix divines. Elle eſt établie de Dieu pour nous conduire au ſalut. Il eſt juſte, naturel & néceſſaire, que ceux qui veulent s'en ſéparer, ſoient privés du ſalut ; autrement on pourroit dire, que l'établiſſement ſeroit inutile, & qu'il enfermeroit même quelque contradiction. Il ſembleroit que Dieu eût dit aux hommes, au moins aux Juifs & aux Chrêtiens : Je fais une alliance avec vous, je vous choiſis pour mon Peuple, je vous donne des Loix, j'inſtitue des Sacremens, j'établis un ordre & un miniſtère public parmi vous ; les uns ſeront Paſteurs, les autres brebis ; aux uns j'ordonne la vigilance, la force, l'équité, la charité pour leur troupeau ; aux autres la docilité, la douceur, la ſoumiſſion pour ceux qui les conduiſent, afin que vous puiſſiez tous enſem-

enſemble aller au ſalut : mais ce n'eſt pas à dire que chacun de vous à part n'y puiſſe fort bien aller ſans cela.

Je n'oſe, Madame, faire une comparaiſon trop peu ſérieuſe, & priſe de ces lectures frivoles, qui ont amuſé mon enfance ; mais je ne ſçaurois pourtant m'empêcher d'y penſer. Dans une de nos Fables Françoiſes (l'ingénieux Roman de Monſieur d'*Urfé*, que tout le monde connoit, l'Amant inconſtant, & la Maitreſſe volage, font avec grand ſoin les loix de leur amitié ; mais la derniére de toutes, eſt qu'on n'en obſervera pas une, ſi l'on ne veut. Eſt-ce ainſi que Dieu aura contracté avec ſon épouſe ?

Et quant à la force de l'excommunication, qui fait partie de cet article, & que j'ai extrêmement relevée au premier volume des Réflexions, parce qu'il me ſembloit qu'on n'y avoit pas aſſez inſiſté juſques ici pour les Catholiques, je vous avoue encore de très bonne foi, Madame, que je ne comprens pas, comment on s'en peut défendre ; & ſi vôtre ami, qui eſt une perſonne très éclairée, en ſçait davantage, il me fera plaiſir de me le communiquer. Car au fond, on ne peut jamais être reçû à établir des principes, & puis les abandonner quand on veut. Nous convenons tous de l'Ecriture Sainte pour principe, chacun de nous convient de ſa confeſſion de foi pour principe. L'Ecriture ſainte marque en termes exprès, que l'Egliſe qui eſt en terre, lie & délie pour le ciel, ouvre & ferme le ciel, qui eſt ce qu'on appelle le *pouvoir des Clefs*. Toutes les confeſſions de foi de nos fréres ſéparés, dont j'ai rapporté les paſſages au long (a) conviennent de ce pouvoir des Clefs. Les Egliſes ſéparées de France ont toujours uſé en ces occaſions des termes d'*Anathême*, *Maranatha*, *Malédiction*. Il faut de néceſſité ou que la promeſſe de Dieu ſoit vaine, ou qu'il y ait un pouvoir tel qu'il l'a dit, qui s'exerce par l'excommunication. Il faut que ce pouvoir ſoit dans l'Egliſe viſible, car l'inviſible n'excommunie perſonne ; il faut par conſéquent que cette Egliſe viſible, en prononçant anathême, ne ſe puiſſe jamais tromper en la foi, que ſes jugemens ſoient les jugemens de Dieu, qu'elle juge avec Dieu, & enfin qu'elle puiſſe dire avec confiance : *Il a ſemblé bon au S. Eſprit & à nous*, comme diſoit l'Egliſe naiſſante au Concile de Jéruſalem, ou comme notre Egliſe de France en l'an 314. *au Concile d'Arles* (b), *le plus ancien, dont nous ayons les Actes : Il nous a ſemblé bon, le Saint Eſprit preſent, & ſes Anges* ; en un mot, qu'elle ſoit toujours inſpirée pour ce qui regarde la doctrine & le ſalut. M. *Jurieu*, qui eſt auſſi habile qu'un autre à ſe tirer des mauvais pas, a voulu eſſayer de nous jetter de la poudre aux yeux, dans quelque lettre Paſtorale contre moi ſur cet

(a) Voyez au 1. volume des Réflexions la ſection 5. & les preuves.

(b) Placuit præſente Spiritu ſancto & Angelis ejus.

argument de l'excommunication ; mais je crois avoir assez fait (c) voir, qu'il ne touchoit pas à la difficulté & combien sa réponse étoit frivole, pour ne rien dire de plus.

Je sçai bien que votre ami ajoûte en quelque endroit : Nous cherchons la vérité de bonne foi, prêts à la reconnoitre aussi-tôt qu'on nous la fera voir ; nous ne pouvons donc pas être traités d'hérétiques ; mais si cette défense est reçue, il n'y eut jamais d'hérétiques, n'y en ayant jamais eu qui n'ayent tenu le même langage.

IV. Je passe au quatriéme article, qui ne se contente pas de certains points non fondamentaux, mais veut presque qu'il n'y ait qu'un seul point fondamental, qui est l'amour de Dieu, & notre union avec lui, sans se mettre en peine de toutes les autres disputes. C'est peut-être l'endroit des objections le plus important à examiner, non pas tant par sa difficulté, que par la disposition où se trouvent un assez grand nombre de gens, en apparence bien intentionnés, parmi ceux qui sont séparés de l'Eglise.

J'ai déja vû les Ecrits de Mr. *Poiret*, de Mademoiselle *Bourignon*, & de quelques autres, qui ont publié de semblables pensées sur l'amour de Dieu & l'union avec lui. Ils sont louables en ce qu'ils voudroient sauver tout le monde ; je le voudrois bien aussi, & je m'en suis expliqué ; mais j'ai trouvé que je ne le pouvois pas, & j'en ai rendu les raisons, (d) que je ne repéterai point ici.

Il faut seulement, Madame, remarquer le progrès de l'esprit humain, quand il s'est une fois écarté de l'unique régle de la foi. On a toujours dit contre la distinction des points fondamentaux, & non fondamentaux, » que c'étoit rendre la Religion arbitraire, parce que chacun appelle fon» damental ce qu'il lui plait, nos fréres séparés n'ayant jamais convenu » de ce qu'on devoit appeller ainsi. « M. *Jurieu* change mille fois d'avis là-dessus. J'ai rapporté (e) un passage d'un de leurs sçavans hommes, *Jaques Capel*, qui par cette même distinction semble vouloir sauver les Mahométans aussi bien que les Chrétiens. On s'est accoûtumé peu à peu à ces idées, & à la fin, pour avoir plus tôt fait, ôtant toute distinction, on est venu à ce principe, que l'amour de Dieu & l'union avec lui suffisoient pour sauver sans aucune autre connoissance. Qui ne voit en tout cela l'inquiétude, l'inconstance & l'incertitude de ceux qui ayant une fois quitté le droit chemin, ne sçavent plus où ils en sont ?

Je crois, à vous dire la vérité, Madame, que ceux qu'on appelle *Sociniens*, & après eux ceux qu'on nomme *Déistes* & *Spinosistes*, ont beaucoup contribué à répandre cette doctrine, qu'on peut appeller la plus gran-

(c) 3. volume, I. partie, section 6.
(d) Au 1. volume, section 5.
(e) Au 1. volume, section 6.

grande des erreurs, parce qu'elle s'accorde avec toutes. Car craignant de n'être pas soufferts, & que les Loix civiles ne s'en mêlassent, ils ont été bien aises d'établir, qu'il falloit tout souffrir. De là est né le Dogme de la *Tolérance*, comme on l'appelle; & un autre mot encore plus nouveau, qui est l'*Intolérance*, dont on accuse l'Eglise Romaine comme d'un grand crime.

Or, Madame, je ne traite point ici la question, si le Prince doit tolérer plusieurs Religions dans son Etat; elle dépend de cent mille circonstances. Il fait bien de tolérer la diversité de Religions, si l'Etat est perdu sans cela. Il fait bien de ne la pas tolérer, s'il le peut sans perdre l'Etat, se souvenant toûjours néanmoins de la charité, de l'humanité, & que les supplices sont assez souvent des remédes d'ignorant pour cette sorte de maux, & les irritent plûtôt qu'ils ne les guérissent.

Mais ici, Madame, nous ne traitons que de la tolérance ou intolérance de l'Eglise; il n'est pas question de sçavoir s'il faut laisser vivre le Socinien, par exemple, mais s'il lui faut promettre la vie éternelle.

Votre ami dit que *Salvien* excuse les Ariens. J'ajoute que *S. Grégoire de Nazianze* a excusé l'Empereur *Constance* protecteur de l'Arianisme. Mais autre chose est excuser & plaindre quelqu'un, & le regarder avec compassion, autre chose lui faire espérer le salut dans son erreur. Le même *S. Grégoire de Nazianze* a suivi & imité *S. Basile*, son ami, dans une conduite, dont plusieurs murmuroient en ce tems-là contre l'un & l'autre; car prêchant parmi ceux qui nioient la divinité du Saint Esprit, ils s'abstenoient de l'appeller Dieu dans leurs sermons, de peur de rebuter dès l'entrée des auditeurs infirmes, qu'ils vouloient sauver; mais en même tems ils attribuoient au Saint Esprit tout ce qui pouvoit faire comprendre qu'il étoit Dieu, l'immensité, la toute-puissance, la connoissance de toutes choses, & celle du secret des cœurs. Ce sont des ménagemens, où la charité Chrêtienne peut entrer, mais toujours sans approuver la fausse doctrine, ni lui promettre ce que Dieu n'a promis qu'à la véritable.

Je me suis un peu écarté, Madame; je reviens à ce prétendu point fondamental unique de l'amour de Dieu, & de l'union avec lui. Si jamais les portes d'enfer pouvoient prévaloir contre l'Eglise, si jamais la Religion Chrêtienne pouvoit périr, je l'ose dire, ce seroit par cet endroit qu'on lui porteroit des blessures mortelles. Car qui ne voit, que laissant à chacun la liberté de croire ce qu'il voudra avec cette prétendue union à Dieu, dont chaque particulier sera lui-même le juge & l'arbitre, il n'y a plus ni Religion, ni Eglise; & que si pour croire plus ou moins, on n'en est ni plus ni moins sauvé, personne ne croira que le moins qu'il lui sera possible. Ce n'est au bout du compte qu'une équivoque assez visible: car il est bien vrai, que l'amour de Dieu & l'union

avec lui, ſont le dernier but de la Religion Chrêtienne ; mais en le diſant ainſi, nous diſons aſſez que cette union & cet amour ſuppoſent & renferment toute la Religion Chrêtienne, comme un fondement certain, ſans lequel elles ne peuvent jamais être.

Notre Seigneur a parlé de même, quand il a dit qu'il y a deux grands Commandemens, aimer Dieu ſur toutes choſes, aimer ſon prochain comme ſoi-même ; qu'en ces deux Commandemens conſiſtoient la Loi & les Prophêtes. Il n'a pas effacé par-là, mais plûtot enfermé & confirmé la Loi & les Prophêtes, ni voulu nous dire : *Tuez & volez, pourvû que vous aimiez Dieu & votre prochain, vous ne laiſſerez pas d'être ſauvés* ; mais plûtot : *Si vous aimez Dieu & votre prochain, vous ne tuerez, ni ne volerez, ni ne ferez rien de contraire aux Commandemens de la Loi & des Prophêtes.*

Votre ami dit en propres termes, *qu'on s'eſt ſouvent déclaré dans l'Egliſe Romaine, qu'il n'y a aucun article fondamental, que celui de l'amour de Dieu, & l'obéiſſance filiale.* Si quelque Catholique avoit jamais parlé ainſi, de quoi il me permettra de douter juſqu'à-ce que je l'aye vû, ce ne pourroit jamais être qu'au ſens que je viens de dire.

Aimer Dieu, & s'unir à Dieu, ſelon nous, n'eſt pas aimer l'idole qu'on ſe fait ſoi-même de la Divinité, ni s'unir à cette invention de ſon propre cœur ; c'eſt aimer le Dieu véritable, tel qu'il a voulu ſe faire connoître à nous, non ſeulement par la nature, mais auſſi par la révélation ; c'eſt s'unir à lui, ſuivant les règles & les Loix de cette union qu'il a données à ſon Egliſe, & dont la premiére, s'il faut ainſi dire, eſt de ne ſe pas déſunir d'avec l'Egliſe elle-même.

Si vous ſuppoſez que cette union avec Dieu, dont chacun eſt lui-même le juge & l'arbitre, ſuffiſe pour nous ſauver, vous ſuppoſez que toutes les Religions ſont bonnes, ſans en excepter la Payenne. Si vous ſuppoſez que toutes les Religions ſont bonnes, vous entrez en contradiction avec vous-même. Il s'enſuit que la Religion Judaïque & la Chrêtienne, qui vous ſembloient pourtant les meilleures, chacune en ſon tems, car l'une n'eſt que la perfection de l'autre, & les deux n'en ſont qu'une ; il s'enſuit, dis-je, que ces deux Religions ne ſont pas bonnes. Le Juif prend pour ſa deviſe : *Le ſalut eſt des Juifs* : le Chrêtien : *Hors de l'Egliſe point de ſalut.* L'un ſe borne à un peuple choiſi, & d'une ſeule race, qui eſt celle d'*Abraham* ; l'autre à un peuple choiſi dans toutes les races & dans toutes les nations du monde, mais néanmoins choiſi par grace. Ainſi le Juif & le Chrêtien, ſelon vous, ſe fonderont ſur un principe d'erreur, & ces deux Religions, que vous teniez pour les meilleures, ſeront à dire vrai les ſeules mauvaiſes & fauſſes.

Reſte le cinquiéme & dernier article, où vôtre ami, Madame, a raſſemblé quelques autorités des Scholaſtiques, qu'il croit être favorables à

ce

ce dogme de l'union avec Dieu, ſans qu'il faille ſe mettre en peine de tous les autres articles de Foi.

Je ſuis perſuadé, que qui entreroit dans le détail de ces autorités, il ſe trouveroit beaucoup de mécompte à l'application qu'on en veut faire. Mais ce ſeroit ſe charger de preuves ſuperflues, comme on dit au Palais, parce qu'en un mot, Madame, nul Catholique n'eſt obligé de défendre tout ce que chaque Scholaſtique particulier aura bien ou mal avancé.

D'ailleurs, je crois qu'il n'en ſera pas beſoin à l'égard de vôtre ami, après ce que j'ai dit, & que je vais dire en général ſur cette matiére.

Ce n'eſt pas, Madame, dans ces ſortes d'Ecrivains que l'on doit prendre ſa foi; il faut la prendre dans les Déciſions des Conciles, dans les Confeſſions de Foi, dans les Catéchiſmes que l'Egliſe autoriſe.

Qu'on ne s'imagine pourtant pas que ce ſoit déſapprouver & déſavouer en général la *Théologie*, qu'on appelle *Scholaſtique*; on ne peut ni la condamner ſans crime, ni la mépriſer ſans ſe rendre mépriſable. Quelqu'un ignore-t-il ce que la Religion lui doit? que ces Docteurs Scholaſtiques ont développé & expliqué les points de Doctrine d'une maniére plus nette, plus préciſe & plus convaincante, qu'on n'avoit fait auparavant, fermant, pour ainſi dire, toutes les portes aux vains équivoques des héréſies ou paſſées, ou préſentes, ou même à venir?

Mais y a-t il Art, Science, Diſcipline, Inſtitution, bien aucun au monde, qui par accident, ou par la faute des particuliers, ne puiſſe produire quelque mal?

Nous ne mettons pas tous les *Scholaſtiques* en un même rang; il y en a qui par la grandeur & la beauté de leur eſprit, par la ſainteté de leur vie, par les ſervices qu'ils ont rendus à l'Egliſe, ſont dignes d'une extrême vénération, *encore qu'il n'y en ait pas un, dont le ſentiment particulier nous doive ſervir de Loi.* Mais quant à la multitude innombrable de toute Langue, de toute Tribu, & de toute Nation, qui marchent en foule après ces grands hommes, pendant que le petit peuple Proteſtant s'imagine que nous les écoutons tous comme autant d'oracles; à peine connoiſſons-nous ni leurs écrits, ni leurs noms, qui vieilliſſent, s'obſcurciſſent & s'effacent tous les jours, dans l'Ecole même.

On prendra par-ci par-là quelques endroits de leurs ouvrages, hors de leur place, & peut être tout-à fait contre leur penſée; & ſi par hazard on s'imagine qu'il ont dit trop, ou trop peu, on croira avoir confondu la Religion Catholique; à peu près comme celui qui prétendroit avoir défait l'armée ennemie, parce qu'un peloton de Carabins, pour s'être un peu écartés auroient donné dans ſon embuſcade; ou comme ce ridicule Empereur, qui pour dire à ſa maniére, *je ſuis venu, j'ai vû, j'ai vaincu*, mena ſes troupes avec une extrême rapidité juſqu'à la vûe des côtes d'Angleterre, & les ramena de même, ſans autre exploit que de ramaſſer quel-

ques coquilles extraordinaires au bord de la mer pour ſervir d'ornement à ſon vain triomphe.

Trois choſes, Madame, qu'on n'a peut-être pas juſqu'ici aſſez remarquées, *ont donné lieu à ces vains triomphes de quelques Auteurs Proteſtans ſur des paſſages des Scholaſtiques*, le plus ſouvent mal appliqués, ou mal entendus.

La premiére, c'eſt que comme la Scholaſtique en général fait profeſſion de parler plus exactement que le commun, pour éviter tous les équivoques & les ſophiſmes des Hérétiques, elle parle un langage qui n'eſt pas commun & qu'on n'entend pas toujours, encore qu'on entende le Latin. Les mêmes termes ſignifient autre choſe dans l'Ecole, autre choſe dans le monde; il n'y a perſonne qui n'en ſoit convaincu, ſans qu'il ſoit beſoin d'en rapporter des exemples; & dans le Traité de l'Euchariſtie ſur lequel je ſuis, j'eſpére de faire voir qu'une des grandes difficultés de nos Fréres contre la préſence réelle, vient de ce qu'ils prennent toûjours le mot de ſubſtance, comme on le prend dans le diſcours commun, & non pas comme il ſe prend au langage des Philoſophes, que l'Egliſe a été contrainte de ſuivre en s'oppoſant à l'erreur & aux chicanes de ſes ennemis. Pour peu que le Scholaſtique particulier ajoûte du ſien à ce langage général de l'Ecole, il en fera un autre, que les Sçavans, & même ceux de ſa profeſſion, auront peine à bien entendre. Il faudra, pour ne s'y pas tromper, avoir ſuivi ſes Ecrits pied à pied, être inſtruit non-ſeulement des maniéres de s'exprimer qui lui ſont propres, mais même de celles de ſon pays; d'où il arrive aſſez ſouvent que le Caſuiſte Eſpagnol eſt moins bien entendu en France, & le François en Eſpagne, ou en Allemagne: car on ſçait aſſez qu'il y a un *Latin François*, & un *Latin Eſpagnol*, & un *Latin Allemand*; chaque Nation mêlant à cette langue commune je ne ſçai quel tour, quel goût & quelle teinture de ſa langue naturelle.

En ſecond lieu, l'Ecole a établi une maniére très-néceſſaire & très-utile en elle-même pour la recherche de la vérité, qui eſt de traiter toutes les queſtions pour & contre avec une égale force, comme ſi elle étoit également perſuadée de l'un & de l'autre. Faites que le particulier Scholaſtique y ajoûte du ſien un peu moins de netteté d'eſprit & d'expreſſion qu'il ne faudroit, qu'il apporte un peu moins d'attention à ce qu'il dit, ou ſes Lecteurs un peu moins d'attention à ce qu'ils liſent, il ſera facile de prendre l'objection pour la réponſe, & la raiſon de douter pour la raiſon de décider: ce qui eſt arrivé mille & mille fois à ceux qui ont allegué ces paſſages mal appliqués ou mal entendus.

Auſſi peut-on dire avec vérité, que très-ſouvent en approuvant leurs livres, on ne les examine pas à la rigueur, non pas qu'il ne le fallût, mais parce qu'il eſt trop difficile de bien diſtinguer ce qu'ils agitent de ce qu'ils

qu'ils décident; & que faiſant profeſſion de manier les poiſons comme les remédes, & de dire tout le bien & tout le mal qu'ils ſçavent, on ſe contente de voir qu'ils ſoûmettent toutes leurs ſpéculations au jugement de l'Egliſe, par où ils finiſſent toujours; & l'on poſe pour fondement général, qu'aux choſes qu'elle n'aura pas décidées, chacun a droit d'abonder en ſon ſens, comme parle l'Apôtre.

En dernier lieu, Madame, & ceci eſt très remarquable, l'Ecole pour mieux diſtinguer la nature de chaque choſe en particulier, les regarde très-ſouvent par abſtraction, comme l'on parle, ſéparant celles qui ne peuvent jamais être ſéparées: d'où il arrive, qu'après avoir ſuppoſé une choſe impoſſible, on tire une conſéquence impoſſible, qui ſeroit vraye, ſi ce qu'on avoit ſuppoſé étoit vrai, mais qui eſt fauſſe, comme ce qu'on a ſuppoſé étoit faux; & cela ne laiſſe pas d'avoir ſon utilité, comme dans l'Algèbre, où en poſant faux on trouve de certaines vérités, qu'on auroit eu peine à découvrir par la ſimple Arithmétique.

Encore que cette maniére de chercher ce qui eſt, en ſuppoſant ce qui n'eſt pas, & qui ne peut être, paroiſſe d'abord extraordinaire, on peut dire que chacun de nous la connoit & la pratique tous les jours, ſurtout dans les choſes divines, comme par exemple, lorſque nous ſéparons les attributs de Dieu, & que nous oppoſons ſa miſéricorde à ſa juſtice, qui ne ſont qu'une ſeule & même choſe en lui, & ne ſe peuvent ſéparer que par la penſée; mais cela ne laiſſe pas de nous faire concevoir en quelque ſorte & ſelon notre imperfection, la ſouveraine perfection de Dieu, qui raſſemble en lui ce que nous ne ſçaurions trouver que ſéparé par-tout ailleurs, c'eſt à dire, une extrême juſtice & une extrême miſéricorde.

Et que dirons nous de *S. Paul*, qui ſemble renfermer plus d'une ſuppoſition impoſſible dans une ſeule expreſſion de peu de paroles, *Le foible de Dieu eſt plus fort que les hommes* (f). Voilà non ſeulement diverſité & oppoſition accompagnée de défaut & de foibleſſe. Et cependant par cette idée extraordinaire & magnifique, *S. Paul* a voulu ſeulement nous remplir l'eſprit de cette vérité très importante & très certaine, que Dieu eſt toujours égal à lui-même, & n'a pas beſoin de faire effort pour ſurmonter tous les efforts humains.

Mais ſi les ſuppoſitions impoſſibles ont leur uſage, elles peuvent auſſi avoir leur abus; & il n'eſt pas quelquefois à propos de les pouſſer trop loin.

Il ſe pourra faire, par exemple, que quelqu'un dans ce grand nombre de Scholaſtiques preſque inconnus, pour mieux exprimer comment l'amour de Dieu & l'union avec lui renferment toute la Religion Chrêtienne, ſuivant que je l'ai déja dit, fera cette ſuppoſition impoſſible, qu'un homme ait l'amour de Dieu en ſa perfection ſans aucune connoiſſance, & de là

(f) 1. Cor. 1. 25.

là il conclurra une choſe impoſſible, qui eſt que cet amour de Dieu le ſauvera ſans aucune connoiſſance. Cela eſt vrai, comme ce qu'il a poſé eſt vrai, c'eſt-à dire, que cela eſt faux, comme ce qu'il a poſé eſt faux. J'excuſerai ce Scholaſtique que je ſuppoſe moi-même, & qui peut-être n'a jamais été, parce qu'il aura parlé & raiſonné à ſa maniére; mais il trouvera bon que ce ne ſoit pas la mienne, de peur qu'il ne m'arrivât comme à lui, de faire tomber quelqu'un en erreur, qui m'entendroit autrement que je ne voudrois être entendu. Ou s'il m'étoit arrivé ſans y penſer de m'exprimer comme lui, j'ajoûterai ce qu'il a peut-être négligé d'ajoûter comme déja trop connu, & je dirai: » mais comme c'eſt raiſonner ſur une ſuppoſition impoſſible, & qu'en effet l'amour de Dieu » ne ſe peut jamais ſéparer de ſa connoiſſance, il eſt impoſſible d'aimer » véritablement Dieu, ſans le connoître véritablement: car ce ſeroit aimer une Idole & non pas Dieu même. «

Il n'eſt pas poſſible, Madame, qu'on ne vous ait rien écrit de la *diſpute ſur le péché Philoſophique*, qui fait aujourd'hui tant de bruit en France, & qui n'en fera peut-être pas moins dans les Pays étrangers. Ce n'eſt autre choſe pourtant qu'une ſuppoſition impoſſible, dont on tire une conſéquence impoſſible. Il eſt certain que la Loi fait le péché, *S. Paul* l'a dit en vingt endroits de l'Epitre aux Romains: *Où il n'y a point de Loi, il n'y a point de péché*; *le péché n'eſt connu que par la Loi*; *les Gentils ſont Loi à eux mêmes*, *parce qu'ils condamnent en autrui ce qu'ils pratiquent*. Sur cette maxime très conſtante, & peut-être ſur quelque petit endroit de *S. Thomas* (g) mal entendu, où en expliquant l'Epitre aux Romains il ſemble diſtinguer entre le péché contre notre raiſon, & le péché qui emporte l'offenſe de Dieu, quelques Scholaſtiques ont raiſonné à leur mode, & ont demandé: Que ſeroit-ce ſi un homme ſe trouvoit dans une ignorance entiére & parfaite du droit naturel & dans une ignorance invincible? Il s'enſuivroit, ont-ils dit, que cet homme tueroit ſon père & empoiſonneroit ſon frére ſans nul péché. Ils diſent vrai, ſi la ſuppoſition eſt vraye; mais ils diſent faux, parce qu'elle eſt fauſſe: car le droit naturel proprement dit, & borné à ces premiers & plus clairs principes, qui ſont écrits dans nos cœurs, ne peut être ignoré de perſonne, moins encore de cette ignorance qu'on appelle invincible. Que ſi quelque impertinent particulier l'entendoit autrement, ou ſi par des conſéquences encore plus pernicieuſes, il paſſoit de cette ignorance ſuppoſée, & qui ne peut

(g) *Lection. 2. in cap. 7. ad Romanos, ſur ces paroles de* S. Paul: Peccatum non cognovi niſi per Legem, *&c. Il dit*: Dicendum eſt ergo, quòd ſine Lege peccatum quidem cognoſcebatur, ſecundùm quod habet rationem inhoneſti, id eſt, contra rationem noſtram, non autem ſecundùm quod importat offenſam divinam, quia per Legem divinitùs datam manifeſtatur homini, in hoc quod ea prohibet & mandat puniri.

peut être (à un ſimple défaut de réflexion & d'attention dans le péché, comme prenant ce défaut d'attention pour une maniére d'ignorance paſſagére & de quelques momens) du droit naturel & éternel écrit dans nos cœurs, toute l'Egliſe & toute l'Ecole s'éléveroient infailliblement contre lui, & ne manqueroient jamais à le condamner d'une commune voix. Et quant au paſſage de *S. Thomas*, qui ne voit, s'il n'a trop d'envie de diſputer, que ce grand & ſaint Docteur n'a point entendu, qu'on pût pécher contre la raiſon ſans pécher contre celui qui nous l'a donnée pour règle & pour guide; mais que par une maniére d'abſtraction de l'Ecole, il a oppoſé *Dieu Créateur* à *Dieu Législateur*, ſans ajouter ce qui étoit trop connu, & que *S. Paul* avoit déja dit & redit lui-même dans les chapitres précédens, c'eſt qu'outre la Loi que nous appellons divine, il y a une Loi naturelle écrite en nos cœurs, par laquelle Dieu jugera ſans grace, & dans la rigueur de ſa Juſtice, ceux qui n'ont point connu d'autre Loi.

Il peut y avoir quelque choſe de ſemblable, Madame, dans une des citations de votre ami, qui eſt celle de *Jaques de Payva Andradius* Portugais, ſur laquelle ſeule je vais m'arrêter un moment pour finir auſſi-tôt après. Je n'ai jamais vû cet Auteur. Je le chercherai par curioſité, quand je ſerai à Paris. Mais j'ai vû *Clément Alexandrin*, ancien écrivain Chrêtien & très ſçavant homme, qui étant nourri dans les écrits des Philoſophes, ſurtout dans ceux de *Platon*, dont on voit aſſez qu'il a imité le ſtyle, ſemble avoir auſſi voulu ſauver ces Philoſophes par la ſeule Philoſophie. Que faut-il dire ſur cela, Madame? On dit ordinairement que c'eſt une erreur dans *Clément Alexandrin*; & c'en ſeroit une de même dans ce Docteur Portugais bien moins conſidérable que lui. Mais on peut, ſi je ne me trompe, expliquer *Clément Alexandrin* lui-même plus favorablement, par la remarque que j'ai faite des ſuppoſitions impoſſibles. En effet, Madame, ſi nous ſuppoſons qu'il y ait un homme ſi bien compoſé par la nature, ou plûtôt ſi bien preſervé des infirmités de la nature, par quelque grace particuliére, que jamais il n'ait manqué à ſuivre ſes lumiéres naturelles, que jamais la paſſion ni l'intérêt, l'amour ni la haine, la crainte ni l'eſpérance, la colére ni l'ambition, ne l'ayent emporté ni à droit ni à gauche, qu'il n'ait jamais fait à autrui que ce qu'il voudroit qu'on lui fit à lui-même; cet homme, non pas véritable & réel, car il ne le fut jamais, mais imaginaire & ſuppoſé, comme il a été préſervé du péché par quelque grace particuliére, ſera auſſi ſauvé dans la penſée de *Clément Alexandrin*, par quelque grace particuliére. Mais ſi nous poſons au contraire, ce qui eſt très véritable, que tout homme eſt menteur, & pécheur par ſa nature corrompue; que nous ſentons une Loi de péché en nos membres, oppoſée à la Loi de la raiſon, & qui nous fait faire le mal que nous ne voulons pas, comme parle *S. Paul*;

que tout péché a beſoin de pardon; que tout pardon devant une Juſtice infinie a beſoin de rédemption; que toute rédemption a beſoin d'une connoiſſance du Rédempteur, & d'une acception de notre part; il s'enſuivra, comme l'Egliſe le croit, que Dieu a fait miſéricorde à qui il a fait miſéricorde; grace aux uns, juſtice aux autres. Et c'eſt auſſi à quoi il faut s'en tenir, laiſſant à part toutes les ſuppoſitions impoſſibles, que peut être *Clément Alexandrin* n'a jamais faites, & qui même en diminuant ſon erreur, ne l'excuſeroient pas tout-à-fait.

Je penſe, Madame, en avoir aſſez dit ſur le ſujet des Scholaſtiques particuliers, le plus ſouvent mal appliqués ou mal entendus; mais votre ami croira peut-être, que je ne défère pas aſſez à leur autorité, parce que je n'ai pas été leur diſciple, & qu'on ne m'a point vû ſur les bancs. Le grand Cardinal *du Perron*, dont je conſeille toujours la lecture à ceux qui veulent ſçavoir au vrai ce que c'eſt que nos controverſes, avoit ſans doute paſſé par là, & en avoit tiré parti peut-être plus qu'aucun autre. On peut voir ce qu'il dit des Scholaſtiques en pluſieurs endroits, ſurtout dans ſon ouvrage de l'Euchariſtie *liv. 3. chap. 20. & ſuivans* (h), où après avoir raſſemblé une infinité de queſtions bizarres, que quelques-uns d'entr'eux ont accoûtumé de traiter, comme s'il en vouloit faire une rail-

(h) Cette inſtitution de Théologie, que nous appellons la Théologie Scholaſtique, n'avoit point encore lieu au ſiécle de l'Antiquité, parce que la Dialectique & la Métaphyſique, qui en ſont les principaux inſtrumens, (car la Théologie Scholaſtique n'eſt autre choſe que la doctrine de l'Ecriture & des Pères, traitée par les organes de la Dialectique & de la Métaphyſique) étoient encore fort peu uſitées parmi les Chrêtiens, à cauſe du peu de connoiſſance qu'ils avoient des écrits d'*Ariſtote*, qui eſt le Père de l'une & de l'autre ſcience. Et auſſi parce que les premiers Pères, ou occupés en perpétuelles guerres & diſputes ſérieuſes contre les Ethniques, ou Hérétiques, ou employant ce qui leur reſtoit de tems en écrits ou prédications, n'avoient point encore le loiſir d'introduire en l'Egliſe cette forme de diſputes faites à l'ombre, & par forme d'exercice, comme une eſpèce d'eſcrime & de combat feint, pour dreſſer & préparer leurs écoliers aux combats vrais & ſérieux: au moyen de quoi n'ayant ni le loiſir, ni la curioſité, que donne cette vocation à ceux qui ſont dédiés pour exercer la jeuneſſe en ces diſputes feintes, & en ces ſalles d'eſcrime ſpirituelles, de rechercher des queſtions ſur chaque pointille des propoſitions de la Théologie, & les diſputer exactement de part & d'autre, pour pouvoir être prêts de répondre à toutes les curioſités de ceux qui voudroient attaquer les matiéres de la Foi, & n'ayant été les écrits d'*Ariſtote* connus à bon eſcient en Occident, que depuis les incurſions des Arabes en Eſpagne & en Sicile, du voiſinage deſquels les Occidentaux tirérent il y a 500. ou 600. ans la verſion Latine des écrits d'*Ariſtote*, priſe de l'Edition Arabique, & la verſion des Commentaires Arabes ſur le même Auteur, qu'ils avoient plus ſoigneuſement éclaircis & examinés que les Expoſiteurs Grecs; il ne faut point trouver étrange ſi les Scholaſtiques, qui ſont venus depuis, ſe dédiant particuliérement à cet exercice, & ayant le

raillerie, au-lieu qu'il ne penſe qu'à en faire l'apologie, il fait aſſez connoitre par toute la ſuite de ſon diſcours que leurs combats feints, qu'il compare à l'eſcrime, & leurs diſputes abſtraites ont leur uſage, & leur abus : que ce qui nous paroit ſuperflu leur eſt quelquefois néceſſaire, mais n'eſt ni néceſſaire ni utile au commun des fidéles, & pourroit même être mauvais aux Docteurs s'ils s'y attachoient avec excès, en négligeant la méditation de l'Ecriture, ou l'étude de l'antiquité Eccléſiaſtique.

Il remarque auſſi très-bien, que la Scholaſtique eſt l'enfant & la production de la Dialectique, ou Logique d'*Ariſtote*, appliquée à la Religion; Dialectique ou Logique, que je regarde en mon particulier comme une des plus belles inventions de l'eſprit humain. Car qui n'admireroit qu'un ſeul homme par ſa contemplation ait pû reduire & renfermer en certaines claſſes, & ſous certaines formes, les maniéres infinies, dont les hommes raiſonnent; & nous donner des marques extérieures, pour ainſi dire, qui nous faſſent diſtinguer la véritable raiſon de la fauſſe. Mais quoi? tous les ſecours que l'art donne à la nature, quand ils paſſent un certain point, & qu'ils la veulent trop ſoulager, ne font plus que l'affoiblir. Les lunettes, le bâton, les remèdes, quand on s'en ſert, ou trop tôt, ou trop ſouvent, ou mal-à-propos, émouſſent, éteignent & étouffent, pour ainſi dire, ce qu'il y avoit de force & de vigueur en nos facultés naturelles. Un pur Logicien eſt quelquefois moins raiſonnable qu'un autre homme,

le loiſir & les armes de la Dialectique & de la Métaphyſique, ont propoſé, traité, & agité infinies diſputes exercitatoires ſur chaque point de la Foi, qui n'avoient point été remuées & débattues par les Péres, occupés lors ſeulement à défendre & propugner ce qui ſe diſputoit ſérieuſement entr'eux, & les Héretiques de leur ſiécle.

Et quant aux abſurdités que le Sieur *du Pleſſis* trouve en ces queſtions & recherches ſcholaſtiques, recherches à la vérité, nées d'eſprits plus *abondans en loiſir* & en *curioſité*, que les occupations des Péres, non encore diſtingués en Profeſſeurs de Théologie poſitive & de Théologie Scholaſtique, ne leur permettoient d'être. Quel eſt l'article de foi, ſur les conſéquences duquel les Scholaſtiques n'ayent excogité, & agité des queſtions pleines en apparence d'auſſi grandes ou plus grandes abſurdités.

Si quand *S. Auguſtin* répondit à ceux qui s'enqueroient de ce que Dieu faiſoit avant que de créer le monde, qu'il faiſoit l'enfer pour mettre les curieux, il eût pû par cette réponſe reprimer tous les eſprits pleins de loiſir, & de vaine & malicieuſe curioſité, il eût été utile, que les Scholaſtiques ſe fuſſent contenus dans la même ſimplicité.

Mais le Diable ſuggérant de jour en jour aux ennemis de la foi de nouvelles queſtions ſur les matiéres de la Religion Chrêtienne, pour ébranler & inquiéter de doutes & ſcrupules la croyance des ſimples, qui accuſera les Scholaſtiques, ſi par leur religieuſe curioſité ils vont au devant de ces impies & irréligieuſes curioſités, & prévenans les queſtions, qu'ils reconnoiſſent que les ennemis de la Religion leur devoient faire, ſe les propoſent à eux-mêmes en diſputes feintes & agitées de part & d'autre, pour s'exercer eux & leurs diſciples à les refuter, quand elles ſeront propoſées à bon eſcient, & en guerre ouverte, par les adverſaires de l'Egliſe.

parce qu'il eſt accoûtumé à n'examiner preſque jamais les choſes par le dedans & par le fond, mais par la forme & par le déhors ; ainſi à force de bien raiſonner, il ne raiſonne plus. Un pur Scholaſtique, qui abandonne les ſources des choſes, & les véritables difficultés pour ces difficultés feintes, à force de vouloir être Théologien, commence à ne le plus être.

Ne penſez pas, Madame, que je me ſois étendu là-deſſus ſans deſſein. Je ſçai par ma propre expérience, que les Scholaſtiques mal appliqués & mal entendus ſont un des *ſcandales mal pris*, de ceux qui ſont en erreur. Je voudrois donner aux autres les ſecours dont j'ai eu beſoin, & à votre ami autant qu'à perſonne du monde. Mais, Madame, vos priéres, & celles de toute la ſainte Maiſon où vous êtes, y peuvent aſſurément beaucoup plus que tous nos efforts humains; & non-ſeulement les miens, qui ſont en effet très peu de choſe, mais ceux des perſonnes plus habiles, à qui il me ſemble que vous voulez communiquer ſon écrit. Nous combattrons tant qu'il vous plaira; mais c'eſt à vous, Madame, à nous faire vaincre ; & ſi vous n'obtenez pas ſon ſalut du Ciel, ce ſera bien plus votre faute que la notre.

A Verſailles, le 4. Septembre 1690.

III. AUTRE LETTRE DE MR. PELISSON,

Touchant le Docteur Portugais Payva Andradius. 1. *Novembre* 1690.

VOtre ami, Madame, c'eſt ainſi que j'appellerai toujours ce ſçavant & honnête Proteſtant, juſqu'à-ce que j'en ſçache davantage, ſera peut-être bien aiſe d'apprendre que je lui ai tenu parole, en cherchant avec ſoin le livre du Docteur Portugais *Payva Andradius*.

Ce n'eſt pas une petite affaire que de le trouver à Paris; la rue *S. Jaques* ne le connoit pas ; les Bibliothèques les plus nombreuſes ne l'ont point, non pas même celle des Jéſuites, ce qui eſt remarquable, parce qu'il a écrit en leur faveur. A la fin on me l'a déterré dans la Bibliothèque de Sorbonne. Monſieur l'Abbé *Pirot*, perſonne de mérite, s'il y en a aujourd'hui en France, ou ailleurs, & l'un des plus capables & des plus illuſtres ſujets de cette Maiſon, qui ne connoiſſoit cet Auteur non plus que moi, s'eſt donné la peine de le lire à ma priére; & ne pouvant m'envoyer le volume à Fontainebleau, où j'étois, a eu la patience d'en faire lui-même un extrait très-ample, où il y a bien des paſſages entiers copiés

piés mot à mot & de ſa main : ainſi c'eſt preſque comme ſi je l'avois lû. J'ai pourtant donné ordre de le faire venir d'Hollande, ou de Francfort, pour le lire à ma commodité : car on ne peut pas emprunter les livres de la Sorbonne pour les garder long-tems, & je ne ſuis pas ſi heureux que je puiſſe paſſer les journées entiéres à ces ſortes d'études.

Cet Ecrivain a du mérite, & n'eſt pas un Scholaſtique ſec & décharné, comme ſont tant d'autres ; on lui trouve par-tout de l'eſprit, de l'élégance, & de la vivacité fort au-deſſus du commun ; & il répond, en un mot, à la réputation qu'il avoit dans le Concile de Trente.

Son autorité n'eſt pas à mépriſer ; mais quand il diroit tout ce qu'on voudroit, ce ne ſeroit que l'autorité d'un particulier, comme je l'ai remarqué.

J'ai été bien aiſe d'y voir, Madame, ce que je ne ſçavois pas, c'eſt qu'il eſt entré dans ce diſcours, en défendant *Clément Alexandrin* que j'ai défendu moi-même dans ma réponſe aux objections de votre ami.

Mais oſerois-je vous dire, Madame, tout ce que je penſe ? Il ſe trouvera peut-être que j'ai défendu *Clément Alexandrin* mieux que ne le défend cet habile Docteur Portugais, quoique je me tienne, comme je le ſuis en effet, fort au deſſous de ſon ſçavoir & de ſon génie.

Il n'y a que deux petites différences, ce me ſemble, entre ce que j'ai dit, & ce que dit *Payva Andradius*.

La premiére, c'eſt que je me ſuis expliqué nettement ; car j'ai dit qu'il eſt moralement impoſſible qu'un homme ſuive toujours ſes lumiéres naturelles ſans pécher jamais contre ce qu'il ſçait, & qu'il ſent être bien. Mais quant à *Payva*, il ne dit point préciſément que cela ſoit ni poſſible ni impoſſible, & laiſſe les choſes dans une certaine ambiguité, qu'on n'oſeroit cenſurer en un Ecrivain de réputation tel que lui, mais qu'on n'approuveroit jamais en un moderne obſcur tel que moi ; & au fonds il ſuppoſe ce que je tiens impoſſible, encore qu'il ne l'appelle ni poſſible ni impoſſible : de ſorte qu'il vient à mon ſens, ou pour mieux dire, que j'ai rencontré le ſien.

La ſeconde différence entre lui & moi, eſt qu'il prétend, *que par la lumiére naturelle on a pû connoître en quelque ſorte un Rédempteur*, ce que je tiens très faux. On peut bien connoître un Dieu bon, juſte, ſage, d'une prévoyance ou Providence infinie, qui aura tout réglé avec bonté, ſageſſe & juſtice ; mais que ce Dieu puniſſe ſon propre Fils, fait Homme, pour ſauver le genre humain, c'eſt ce que la raiſon humaine ne ſçauroit jamais découvrir : & tout le reſte eſt ſi vague & ſi général, qu'il ne ſemble pas ſuffire pour dire qu'on a connu un Rédempteur.

Mais ce qu'il y a de plus important à remarquer, Madame, pour venir au fait dont il s'agit, c'eſt qu'en toute cette queſtion le Docteur Por-

tugais ne parle que des Philoſophes, ou qui ont vécu avant l'Evangile, ou du moins à qui il n'a jamais été annoncé.

Or cela une fois ſuppoſé, Madame, quelle conſéquence en peut tirer votre ami, au moins qui ſoit juſte & convaincante? les Philoſophes à qui CHRIST n'a point été annoncé, ont pû ſe ſauver à force de bien vivre ſuivant leurs lumiéres naturelles: donc les Chrétiens, à qui la révélation a été donnée, peuvent ſe ſauver ſans déférer à cette révélation, pourvû qu'ils tâchent d'aimer Dieu tel qu'ils le conçoivent: je ne vois pas que cela s'en enſuive.

De dire, nous faiſons ce que nous pouvons avec cette révélation, comme les Philoſophes faiſoient ce qu'ils pouvoient avec leurs lumiéres naturelles; qu'on nous faſſe connoitre la vérité, nous la ſuivrons &c. je ne tiens pas que cette raiſon puiſſe être reçue. Je m'en ſuis expliqué, elle prouve trop. Si cela eſt, il n'y eut jamais d'hérétique. Or il eſt certain, qu'il y en a qu'il faut même éviter, comme dit l'Apotre, après les avoir avertis pluſieurs fois de revenir à leur devoir. *Je ne puis croire* n'eſt pas une bonne excuſe, pour être à couvert des peines de l'incrédulité.

Je voudrois que votre ami, qui me paroit ſi éclairé, fit cette petite réflexion par laquelle je finis.

A peine pourroit-on trouver trente ou quarante perſonnes de quelque nom depuis pluſieurs ſiécles, qui ayent tenu qu'on pouvoit ſe ſauver en toutes les Religions, & ces trente ou quarante ne ſe ſont jamais vûes, & n'ont jamais fait aucun corps. Eſt-il d'un homme ſage tel que votre ami, & qui ſemble avoir été touché de ce que j'ai dit ſur l'autorité du grand nombre dans la Religion Chrétienne, de hazarder ſon ſalut éternel ſur la penſée de trente ou quarante particuliers ſéparés, contre l'avis de tout le grand Corps de l'Egliſe? Combien vaudroit-il mieux, Madame, ſacrifier à Dieu & à la paix, toutes les petites repugnances qu'on peut avoir pour le ſentiment commun, & dire, je n'entens pas tout-à-fait cela; mais l'eſprit humain ne voit jamais tout-à-fait clair, & juſqu'au fond dans les choſes divines. Je ſuis, Madame, avec tout le reſpect poſſible, &c.

IV. SECOND MEMOIRE
DE Mr. DE LEIBNIZ.

J'Honore ſi parfaitement le mérite de Monſieur *Peliſſon*, que j'appréhende de me trop émanciper en repliquant à ſes remarques ſur mon Mémoire, & de paſſer pour un homme, qui voudroit l'engager dans une longue diſpute: ce qui ſeroit abuſer de ſon tems. Cependant la civilité m'ordonne de répondre à ſes honnêtetés, & la bonne foi de dire ſincé-

ſincérement l'effet que ſa replique a fait dans mon eſprit. Il y régne ſans doute ce beau tour, cette netteté & cette force, qui lui eſt ordinaire; on y fait toujours profit, tantôt en apprenant quelque choſe, tantôt en ſe ſentant touché des bonnes choſes qu'on ſçavoit déja: & c'eſt l'uſage de l'éloquence. Cependant je ſuis forcé d'avouer, que je ne ſuis pas encore convaincu ſur le grand point dont il s'agit; & on ne doit pas s'en étonner, c'eſt une choſe trop importante & trop difficile. Mais comme je voudrois ſurtout me conſerver l'éloge de ſincère, que Mr. *Peliſſon* m'accorde (au défaut des autres qu'il y ajoûte & que je ne mérite point,) je tâcherai de m'expliquer de maniére qu'on connoiſſe au moins que je ſuis éloigné de chicane. Je ſuis quelquefois reduit à des repetitions de ce que j'avois dit dans le premier écrit, lorſqu'il me paroit qu'on n'y a point touché aſſez; auſſi ſemble-t-il que la replique n'eſt pas encore entiére, parce que certains points des plus difficiles n'y ont pas encore été approfondis, ſurtout celui du ſentiment des Théologiens Catholiques très célébres touchant le ſalut des Hérétiques matériels. Je n'ai pas l'honneur d'être connu de la Dame, à laquelle Monſieur *Peliſſon* adreſſe ſon écrit, en ſuppoſant que je le ſuis: mais ce qu'il en dit ſuffit pour me faire comprendre que ce doit être une perſonne d'une force d'eſprit extraordinaire, & d'une grande pieté. Je me ſens extrêmement obligé à ſa bonté, dont l'étendue va juſqu'à un inconnu, & je voudrois la pouvoir mériter en quelque façon; mais comme j'apprens que ceci paſſe par les mains de perſonnes de la premiére élévation, d'une naiſſance à porter des ſceptres & d'un mérite à les manier, le reſpect que cette idée m'imprime me fait briſer court ſur tout ce qui n'eſt pas eſſentiel à la matiére.

Ce que j'avois voulu dire des raiſonnemens que Monſieur *Peliſſon* avoit à mon avis laiſſé imparfaits, ſe particulariſoit par la ſuite de mon diſcours & par les exceptions que j'avois apportées, qui me ſembloient reſter à diſcuter après ſes réflexions: C'eſt pourquoi je ne veux pas en faire un article à part.

Je confeſſe que les motifs inexplicables ſont ſuſpects naturellement, & qu'on doit s'en défier: cependant j'ai fait voir que les Théologiens de l'Egliſe Romaine s'en ſervent, lorſqu'ils veulent que la conviction, qui vient du mouvement intérieur du Saint-Eſprit, fait la Foi divine, au lieu que les raiſons explicables ne la rendent qu'humaine, & ne donnent qu'une vraiſemblance: ainſi ils ſont tous réduits à chercher les marques intérieures du mouvement du Saint-Eſprit. Si Monſieur *Peliſſon* croit qu'il n'y a point de telle marque (comme il paroit par ſes paroles,) comment peut-on ſauver cette conviction ou certitude, qui ſe doit rencontrer dans la Foi divine, d'autant plus qu'il y a bien des gens qui croyent ſans en ſçavoir les raiſons?

Quant à la diſtinction des points fondamentaux & non fondamentaux, Monſieur *Peliſſon* a raiſon encore de dire, que la moindre erreur dans la

Foi,

Foi, accompagnée de rebellion, peut priver du salut: mais tous ceux qui sont hors de la communion de l'Eglise, ne sont pas rebelles. Les Théologiens demeurent d'accord, qu'on peut être excommunié injustement. De plus les Catholiques accordent, qu'il y a des Hérétiques matériels qu'ils n'osent point condamner: ce n'est donc que la désobéissance selon eux qui condamne. Or celui qui n'entend pas les ordres, ou ne les comprend pas, ou enfin ne peut pas les exécuter, quoiqu'il fasse des efforts pour tout cela, n'est pas désobéissant. Si les Conciles s'avisoient de condamner *Copernic*, plusieurs habiles Astronomes seroient en danger d'être ou hypocrites, ou exclus de l'extérieur de l'Eglise, malgré eux. Les opinions ne sont pas volontaires, & on ne s'en défait pas quand on veut; c'est pourquoi (absolument parlant) elles ne se commandent pas; il suffit qu'on soit docile, & porté sincérement à faire les diligences dont on est capable à proportion de sa profession. C'est pour cela que *ceux qui ont juré de suivre certaines doctrines, & ont depuis changé de sentiment* (comme cela arrive assez souvent,) *ne sont pas tenus parjures*: Cependant l'excommunication ne laisse pas d'avoir un grand pouvoir, mais c'est lorsqu'elle se fait justement (*clave non errante*:) Elle frappe les obstinés, & ne fait point de mal aux humbles, comme la foudre. Quand on dit, que l'Eglise ne se peut jamais tromper en la Foi, il y a de l'équivoque: car cela peut signifier, que Dieu ne permettra pas, qu'une erreur damnable l'emporte entiérement sur la vérité. Mais de cela il ne s'ensuit point que toutes les opinions qu'on décide comme de foi, sont nécessairement de foi: car cette erreur (si on se trompoit là-dessus dans l'Eglise,) n'est pas damnable. De plus il peut quelquefois arriver, que la doctrine autorisée soit bonne, comme elle est conçue dans les livres Symboliques, & comme même on l'enseigne dans les Ecoles; mais qu'il s'y mêle des abus très-grands dans la pratique & dans l'instruction des peuples. Un homme bien intentionné s'éléve contre ces abus; on ne l'écoute point; on le veut obliger à se retracter, à quoi il ne se peut point soûmettre sans être hypocrite; on le condamne là-dessus, peut-on l'accuser de schisme? J'avoue donc que *l'Eglise*, qui est *une espèce de République*, a les avantages des autres Républiques, & même d'une maniére éminente; il faut qu'elle ait un pouvoir & une exécution (*quod extremum est in jurisdictione*:) Et c'est Dieu qui se charge d'exécuter ses sentences, mais c'est avec quelque reserve: on doit de l'obéissance aux Supérieurs & à l'Eglise plus qu'à tous les autres; c'est beaucoup dire, & je le dis néanmoins; mais elle n'est pas assez autorisée de Dieu pour prétendre à une obéissance absolue. On n'en voit pas des titres assez clairs pour pouvoir avoir l'esprit en repos là-dessus, & pour digérer tout ce qui allarme la conscience d'un homme de bien. Ceux qui s'imaginent que l'Antechrist s'y est mis sur le Thrône, croyent y voir des abus si terribles, que les raisons particuliéres de discussion l'emportent de beaucoup dans leur esprit sur le préjugé

de

de l'autorité des Supérieurs. Ceux qui ſont frappés de ces idées affreuſes, n'ont garde de ſe pouvoir rendre à des raiſons générales de convenance. Je ne pouſſe pas les choſes ſi loin, cependant j'oſerois avancer qu'ils diſent quelquefois des choſes, qui ne méritent que trop d'être écoutées. Pour les deſabuſer, il faut venir au fait, ſurtout il faudroit remédier effectivement à pluſieurs abus reconnus par des gens de pieté & de doctrine. Ce ſeroit le vrai moyen de lever des obſtacles, autrement pluſieurs s'imaginent *qu'on ne cherche qu'à plâtrer les choſes, qu'il y a plus de politique que de zèle, & que ceux qui crient le plus, croyent le moins.* Il y a autant de malédictions contre ceux qui participent aux abominations, qu'il y en a contre ceux qui rompent l'union : on oppoſe préjugés à préjugés, nouveautés contre nouveautés, Pères contre Pères ; mais la balance propre à les peſer les uns contre les autres, n'eſt pas entre les mains de tous les hommes, & n'eſt pas aiſée à manier. J'avoue que je ne dis pas ici des choſes fort nouvelles, mais je ne vois pas encore qu'on ait levé ces difficultés. Mr. *de Meaux*, Mr. *Arnaud*, Mr. *Peliſſon*, Mr. *Nicole*, & quelque peu d'autres ont dit des choſes admirables ; mais il ſemble qu'ils ne tournent point la medaille ; ils approfondiſſent & cultivent quelque argument avantageux, ils lui donnent de l'éclat ; quand on ne voit que cela, on eſt frappé. La même choſe arrive ſouvent à des Juges, quand ils n'ont encore écouté qu'un témoin ; mais comme il y a un conflit de raiſons, il faut mettre tout en ligne de compte, la recepte & la dépenſe. Mr. *de Meaux* dans ſon *expoſition*, fait voir que la doctrine *du Concile de Trente* peut avoir un ſens tolérable. Voilà qui va bien, & il ſeroit à ſouhaiter que les autres Docteurs de ſon parti parlaſſent toujours comme lui : mais tout ce qui eſt tolérable, n'eſt pas véritable ; & tout ce qui eſt véritable, n'eſt pas toujours néceſſaire. Il ne s'enſuit point pour cela, qu'on ſoit obligé de ſuivre des doctrines qu'on peut excuſer. Mr. *Arnaud* met dans un fort grand jour la croyance des Orientaux ſur la préſence réelle ; il juſtifie les Catholiques d'Angleterre d'une conſpiration imaginaire ; il fait valoir les inconvéniens des expreſſions des Reformés, qui ſoûtiennent l'inamiſſibilité de la grace. Mr. *Peliſſon* montre excellemment que les ſentimens, ou expériences intérieures où l'on ſe doit fier, ſont celles qui ſont générales, & que c'eſt alors la voix de Dieu & de la nature qui nous parle ; il fait valoir l'autorité du grand nombre là-deſſus ; il relève fortement la néceſſité d'un pouvoir d'excommunier dans l'Egliſe. Mr. *Nicole* prouve l'impraticabilité d'un examen particulier exact ; & tous ces hommes illuſtres ſçavent trouver merveilleuſement le foible de leurs adverſaires ; mais ces victoires particuliéres ne décident point. Il me ſemble qu'on voit des braves défier quelqu'un des ennemis, & le défaire à la vûe des deux armées ; mais ce n'eſt pas la bataille. *Il faut montrer exactement juſqu'où va l'autorité des Supérieurs Eccléſiaſtiques, & la né-*

ceſſité de leur obéir ; car elle n'eſt pas illimitée. Et il faut prouver que ce pouvoir s'étend ſur tout ce qu'on exige des Proteſtans ; ou bien il faut ſe reſoudre à la diſcuſſion particuliére, & abandonner une bonne fois des argumens généraux non concluans.

Je viens au dernier point, ſçavoir ſi un véritable amour de Dieu ſur toutes choſes ſuffit au ſalut ; je n'oſe pas le décider, & je n'ai garde de le dire dans les termes touchés par M. *Peliſſon*, comme ſi celui qui aime Dieu, puiſſe être ſauvé ſans ſe mettre en peine des Diſputes ou Controverſes. Je dirai plûtôt tout le contraire, & j'avoue que le plus ſûr eſt de ne rien négliger, & que l'amour véritable même le commande. » Il faut » chercher la véritable Egliſe & l'écouter quand on la connoit, obéir » aux Supérieurs tant qu'on le peut ſans bleſſer la conſcience, & emplo» yer avec ſoin tous les moyens de connoitre les volontés revelées de » Dieu. « Mais quand après tout cela on ne réuſſit point à rencontrer la vérité ſur certains points d'importance, la queſtion eſt, ſi on pourra être ſauvé. Il eſt très ſûr, que les Théologiens diſtinguent communément entre les Hérétiques matériels & formels, & qu'ils condamnent les uns & non pas les autres. On peut dire que les Jéſuites généralement enſeignent, qu'un *Hérétique matériel* ſe peut ſauver par la véritable contrition, quoiqu'ils jugent qu'elle n'eſt pas aiſée. Il ſera difficile de produire de leurs Auteurs qui ſoient d'un autre ſentiment, & il y en a beaucoup qui ont étendu cette doctrine juſqu'aux Payens, comme j'ai fait voir, quoique les Auteurs Proteſtans ſe ſoient récriés contr'eux. Or la véritable contrition eſt une pénitence fondée ſur l'amour divin. *L'Héréſie formelle* n'eſt damnable que parce qu'alors la véritable droiture de la volonté manque, & par conſéquent l'amour de Dieu, qui renferme cette obéiſſance filiale. La Foi eſt morte ſans la charité, qui ſupplée au défaut de la connoiſſance : ainſi ſuivant ces principes tout s'y reduit. Quoi ! Mr. *Peliſſon* voudra t il renverſer la diſtinction entre les Hérétiques formels & matériels ? Pourquoi excuſe-t-on *des Pères des premiers ſiécles*, qui *ont eu des ſentimens aſſez étranges*, même *ſur la Trinité* (comme le Père *Petau* l'a reconnu,) ſans parler d'autres matiéres ? C'eſt parce qu'on dit, qu'avant la déciſion de l'Egliſe les erreurs n'étoient pas des Héréſies, puiſqu'elles n'étoient pas accompagnées de déſobéiſſance. Le paſſage de *S. Salvien* fait voir auſſi qu'il *excuſe les Ariens* de bonne foi ; & on ne voit pas qu'il les plaigne comme des gens qui doivent être damnés. C'eſt donc l'obéiſſance, (laquelle n'eſt parfaite que lorſqu'elle ſe fait par un motif deſintéreſſé du divin amour,) qui eſt le point le plus fondamental. Pourquoi le ſchiſme eſt il un ſi grand mal ? n'eſt-ce pas parce qu'il bleſſe ſi fort la charité ? Ce ne ſont pas là des ſentimens particuliers de quelque Scholaſtique obſcur, encore moins de certains écrivains modernes pleins de paradoxes, dont je n'approuve guères les opinions extraordinaires. C'eſt

pour-

pourquoi je passe ce que Mr. *Pelisson* remarque fort bien sur les Scholastiques & sur ces autres Auteurs : je demeure aussi d'accord avec lui que cette doctrine ne doit pas être un prétexte pour autoriser les Sectes, & que le véritable amour fait tout son possible pour connoître la volonté de Dieu touchant l'Eglise ou autrement, & tâche d'y satisfaire & de cultiver l'union ; mais il ne s'ensuit pas qu'il ne se trouve jamais hors de la communion visible de l'Eglise. J'ai déja remarqué, *qu'on peut être dans l'Eglise in voto*, comme c'est ainsi qu'on peut prendre part à l'effet des Sacremens, lorsqu'on ne sçauroit les recevoir eux-mêmes. Il me semble que M. *Pelisson* passe sur les distinctions qu'il y a à faire sur un point si important, peut-être parce qu'il a voulu méditer davantage là-dessus, & consulter (comme il dit en quelque endroit) les Auteurs que j'avois cités. Il ne faut pas s'étonner si les Conciles & les livres Symboliques ne touchent guère une question si délicate, & qui n'est pas à la portée de tout le monde, d'autant qu'elle est sujette aux abus ; c'est assez qu'on y parle des voyes ordinaires du salut, sans faire mention de ceux que l'injustice des Supérieurs ou autres raisons en peuvent priver. On sçait d'ailleurs que le *Concile de Trente* étoit fort réservé sur les points qui n'étoient pas principalement en controverse avec les Protestans. L'Eglise n'ayant donc rien décidé là-dessus, pourquoi mépriséra-t-on les sentimens reçus parmi les Docteurs célébres, surtout quand ils servent à lever les grandes difficultés qui naissent sur la Justice de Dieu, & qui peuvent diminuer cet amour qu'on lui doit sur toutes choses. Il ne faut pas que le desir de gagner notre cause, & de ramener les adversaires, nous fasse donner dans des sentimens qui nous y paroissent propres, mais qui font tort à l'essence de la pieté. M. *Pelisson* dit lui-même fort judicieusement dans un endroit de son premier Tome, que nos lumiéres sont trop courtes pour percer la profondeur de la Justice divine. Ne prononçons donc pas si hardiment des sentences condamnatoires contre nos fréres ; & *contentons nous de dire, qu'il est dangereux d'être privé des voyes ordinaires au salut* : cela suffit pour faire voir l'importance de l'Eglise, & nous oblige à faire tous les efforts imaginables pour rétablir l'union. Il faut donc s'y prendre de la bonne sorte de part & d'autre pour lever les obstacles. Malheur à ceux qui entretiennent le schisme par leur obstination à ne vouloir écouter raison, & à vouloir en avoir toujours !

V. REFLEXIONS SUR LE SECOND MEMOIRE DE Mr. DE LEIBNIZ.

JE ne vous ai promis, Madame, que des Notes fort courtes ſur le ſecond Mémoire de Monſieur *de Leibniz*, & qui ne pourront guères être entendues que par lui.

I. Non ſeulement je continue à le louer, mais je loue Dieu de tout mon cœur, de ce qu'un homme de ce mérite me paroit quelquefois fort proche des ſentimens que nous lui ſouhaitons. Il convient par-tout dans ce ſecond Mémoire d'une Egliſe viſible, à laquelle il faut tâcher de ſe réunir, & y faire tout ce qu'on peut; qu'elle doit avoir le pouvoir d'excommunier les rebelles; qu'on doit obéiſſance aux Supérieurs que Dieu y a établis; qu'il faut conſerver un eſprit de docilité pour eux, & un eſprit de charité pour le grand Corps dont on s'eſt ſéparé. Voilà en apparence & ſelon moi plus de la moitié de l'ouvrage; mais voici la difficulté. Il reſte à voir, ſi Monſieur *de Leibniz*, ou quelqu'autre particulier, remarquant dans ce grand Corps de l'Egliſe certains Dogmes ou certaines pratiques, dont ſa conſcience eſt allarmée, il peut ſans rentrer dans cette Egliſe ſe tenir aſſuré de ſon ſalut.

II. A parler franchement, cette ſeconde partie détruit un peu la premiére: car il eſt bien vrai que la conſcience allarmée n'eſt rien, ſi c'eſt une fauſſe allarme; mais ſi l'on ſuppoſe, que cette allarme ait un véritable fondement, ce n'eſt plus une Egliſe qu'il y a, ce ſont au moins deux Egliſes, ſçavoir celle où l'on ſe trouve, & celle où l'on voudroit rentrer, ſi la conſcience allarmée le permettoit. Et il faut que la vérité ſoit partagée entre ces deux Egliſes, comme qui diroit les trois quarts en l'une, un quart en l'autre; ou bien qu'il y ait encore un plus grand nombre d'Egliſes, dont chacune ait quelque partie de la vérité, ſans que pas une ait la vérité entiére.

III. J'ai combattu ce partage de la vérité entre pluſieurs Egliſes, au premier Tome des Réflexions *ſect.* 4. 5. & 6. Ici je n'inſiſte que ſur l'excommunication & le pouvoir des Clefs, dont toutes les Egliſes conviennent, & qui eſt le ſeul argument que je traite avec Monſieur *de Leibniz*. Si la vérité eſt partagée entre pluſieurs Egliſes, ce pouvoir des clefs eſt abſolument ôté du monde, & s'en eſt retourné au Ciel comme l'*Aſtrée* des Payens. Nulle de ces Egliſes, qui ont partagé la vérité, ne peut excommunier les autres avec raiſon, ni en être excommuniée.

IV. La diſtinction de la clef qui erre, ou qui n'erre point, *clave non errante*, eſt ſouvent employée par les Catholiques; mais elle ne peut ici avoir

avoir aucune application. Cette erreur de la Clef ne s'entend jamais que du particulier commis pour exercer le pouvoir des Clefs au nom de l'Egliſe. La Clef dans les mains de ce particulier peut errer ; mais la Clef n'erre jamais entre les mains de l'Egliſe Univerſelle dans les articles de foi non conteſtés. La Clef n'erre jamais entre les mains des Conciles généraux, qui repréſentent toute l'Egliſe, lorſqu'ils prononcent ſur les matiéres de foi. La Clef n'erre jamais enfin entre les mains de cette même Egliſe, qui acquieſce à leurs deciſions, les ratifie & les confirme tous les jours par un continuel & nouveau ſuffrage. Les Catholiques ne ſçauroient pas entendre autrement, *clave non errante*, ſans ſe contredire eux-mêmes, puiſqu'une Egliſe inſpirée & infaillible eſt leur premier principe.

V. Au fond cette promeſſe ſi magnifique faite à toute l'Egliſe en la perſonne des Apôtres, ſe reduit à rien, & devient une illuſion, ſi on l'entend comme Monſieur *de Leibniz*. Quand vous jugerez bien, vous jugerez bien, & je jugerai comme vous dans le Ciel ; mais quand vous jugerez mal, vous jugerez mal, & je ne jugerai pas comme vous. Voilà un très beau privilège : & où eſt le petit juge de Village, & le petit particulier, qui ne puiſſe dire de même, Si je juge bien, Dieu jugera comme moi : En un mot, ou la promeſſe n'eſt rien, ou elle enferme ceci, Vous jugerez toujours bien, parce que vous jugerez avec moi, que mon eſprit ne vous abandonnera point, & que je ſuis avec vous juſqu'à la fin du monde. Monſieur *de Leibniz* ſemble vouloir apporter là-deſſus une *diſtinction* toute *nouvelle*, au moins que je n'ai point vûe ailleurs. L'Egliſe, dit il, pourroit être infaillible ſur la foi, c'eſt-à-dire, que Dieu ne permettroit pas qu'elle tombat ſur la foi en une erreur damnable ; mais il ne s'enſuivroit pas qu'elle ne pût décider comme de foi ce qui ne ſeroit point de foi : car cette erreur, ſi on ſe trompoit là deſſus dans l'Egliſe, ne ſeroit pas damnable. Je le prie d'y faire un peu de réflexion, de ſe ſouvenir de la Loi de Talion, œil pour œil, dent pour dent, de ſuppoſer enſuite le pouvoir de l'excommunication, tel que nous l'avons établi par l'autorité de notre Seigneur lui-même, & de juger enfin, s'il y auroit une erreur plus damnable que celle qui par dogme & par principe damneroit les Chrêtiens lorſqu'ils ne doivent pas être damnés, & lanceroit ſur des têtes innocentes les foudres, non pas chimériques, mais réels & toujours ſuivis de leur effet que Dieu a laiſſé entre les mains de ſon Egliſe. Où nous trouvera-t on d'ailleurs cette diſtinction dans la promeſſe de notre Seigneur : Vous ne pouvez vous tromper en ce qui eſt de la foi, mais vous pouvez vous tromper à juger de ce qui eſt de la foi ? Qui n'entend naturellement que l'un enveloppe & renferme l'autre, que c'eſt d'un objet en faire deux, & voir double ce qui eſt ſimple ?

VI. Mais, dit-on, il y a des Hérétiques formels & des Hérétiques matériels ; ces derniers peuvent ſe ſauver, les Catholiques même en conviennent : pourquoi n'en ſera-t-il pas de même de ceux qu'une conſcience al-

larmée tient séparés de l'Eglise ; car cette distinction des Hérétiques formels & matériels est si établie, qu'on n'oseroit la nier & la renverser. Je dirai mon secret à M. *de Leibniz* comme à mon ami : car dans la vérité, j'ai une estime très solide & très haute pour toutes les qualités de son esprit & de son cœur, qu'il me découvre tous les jours davantage ; & cela se joint avec un desir sincère & ardent de son salut, qui est quelque chose de plus que l'amitié même. Je lui dirai donc mon secret ; je ne dispute jamais contre les distinctions reçues, qui sont presque toujours bonnes au sens où on les prend. Mais en gardant toujours le respect qu'on doit au grand nombre & à l'usage commun, il y a de ces distinctions dont je ne me sers pas volontiers, parce que souvent elles me semblent embrouiller les matiéres au lieu de les démêler ; rempliſſant l'esprit de certaines idées confuses sur lesquelles on s'endort, & on se trompe. Nous disons fort souvent, par exemple, Cela est vrai à parler en Politique, mais n'est pas vrai à parler en Chrêtien. Est-ce qu'il y a depuis peu deux vérités au monde au lieu d'une ? point du tout, & personne ne l'entend ainsi ; mais cependant sur cette idée confuse, le Politique peu Chrêtien se persuade qu'en suivant sa fausse politique, il suit pourtant une vérité. *A quoi distinguer les Hérétiques matériels, & les Hérétiques formels ?* N'auroit-on pas plûtôt fait de dire, ce qui est très vrai, qu'il n'y a point d'Hérétique que celui qui sachant la décision de l'Eglise, s'obstine à lui résister ? Mais avec cette idée confuse d'Hérétiques formels & matériels, on peut se flatter de cette conclusion : il y a donc des Hérétiques qui se peuvent sauver, il faut chercher maintenant si je suis des matériels ou des formels, & sur cela on s'endort.

VII. Mais ne disputons pas sur des mots. Soit, donc il y a des Hérétiques matériels & des Hérétiques formels. Les matériels se peuvent sauver, c'est-à-dire, ceux qui ont été avant la décision de l'Eglise, & qui n'ont pû la sçavoir. Donc moi qui sçais la décision de l'Eglise, mais qui ne puis gagner sur ma conscience allarmée d'y acquiescer, je puis me sauver ; & où est la conséquence ? Ne faut-il pas dire tout au contraire, Je sçai la décision de l'Eglise & j'y resiste : donc je suis un de ces Hérétiques formels, qui ne se peuvent sauver.

VIII. Mais, ajoûte-t-on, quelle est l'inhumanité de condamner un homme, qui fait ce qu'il peut ! nul n'est tenu à l'impossible. J'ai refuté cette objection au premier volume des Réflexions, *sect.* 7. Ici j'ajoûte, que cette objection montre évidemment la vérité de notre doctrine : car c'est l'objection que *S. Paul* fait à sa propre doctrine. *Ce n'est point*, dit-il, *ni du voulant, ni du courant* (i) : Voilà l'homme qui fait ce qu'il peut ; il ne marche pas à petit pas, il court, & peut-être à perte d'haleine : *c'est de Dieu qui fait miséricorde.* Telle est la doctrine de *S. Paul* ; voici l'ob-

(i) Rom. 9.

l'objection. *Mais*, ajoûte t-il, *vous me direz: de quoi Dieu ſe plaint-il encore? qui eſt ce qui peut reſiſter à ſa volonté?* Ecoutez la réponſe: *O homme! qui êtes vous pour conteſter avec Dieu? le vaſe d'argille dira-t-il à celui qui l'a formé, pourquoi m'avez-vous fait ainſi?*

IX. J'ai mis dans les Réflexions un endroit, que Monſieur *de Leibniz* m'a fait un fort grand plaiſir de remarquer, pour montrer que nous ne connoiſſons point la nature de la Juſtice divine. Mais la concluſion qu'on en doit tirer, eſt celle que j'en ai tirée; c'eſt qu'il faut croire de cette Juſtice, non pas ce que nous en penſerions par nos raiſonnemens humains, & notre juſtice humaine; mais au contraire ce qu'elle nous en a dit & revélé elle-même, encore qu'il ne s'accommode pas à notre juſtice humaine & à nos raiſonnemens humains.

X. Tâchons néanmoins à juſtifier Dieu d'une maniére plus humaine. Vous voulez entrer en compte avec lui comme *Job*; il vous confondra, & de mille articles de votre compte bien débattus, vous n'en gagnerez pas un ſeul. Vous avez fait ce que vous pouviez, dites-vous, il vous montrera que vous n'en avez pas fait la centiéme partie. N'avez-vous rien préféré au deſir de lui plaire? N'avez-vous point eu plus d'ardeur pour quelqu'autre choſe que pour lui, & quelqu'autre affaire plus importante que celle de connoitre ſa vérité? Ne l'avez-vous point offenſé? L'impénitence, la vanité, la dureté, l'inſenſibilité de votre cœur n'ont-elles mis aucun obſtacle aux lumiéres qu'il vouloit répandre dans votre eſprit? Vous en direz ce qu'il vous plaira, pour moi à qui il a fait cette miſericorde de me ramener à ſon Egliſe, je ſçai que je n'ai pas fait la milliéme partie de ce que je pouvois pour obtenir cette grande & infinie miſericorde.

XI. Revenons donc à ce que Dieu nous apprend de ſa propre Juſtice, ſans nous l'imaginer nous mêmes telle que nous la voudrions. Il nous dit, *qui croira ſera ſauvé*; & non pas, *qui fera ce qu'il pourra pour croire.* Il nous dit que la foi eſt un de ſes dons. Il nous dit, qu'il endurcit qui il lui plait. Il nous dit, Je lierai ou délierai au Ciel ce que mes Miniſtres auront lié ou délié en terre. Il nous parle de l'Hérétique à éviter & à abandonner, après l'avoir averti pluſieurs fois. Il veut que nous le regardions comme Payen & comme Infidèle. Voilà de terribles Loix & de terribles Arrêts; mais ce ſont Loix & Arrêts pour nous, il n'y a que lui qui puiſſe les revoquer.

XII. Mais pourquoi revoqueroit-il ſes Loix éternelles? il lui ſera plus facile de convertir Mr. *de Leibniz*, qui fait ce qu'il peut, ou tout autre nouveau *Corneille*, dont les priéres & les aumônes ſeront montées juſqu'à lui. Il le fera quand même il faudroit lui envoyer extraordinairement un Ange du Ciel l'avertir de s'adreſſer à *S. Pierre*, c'eſt-à-dire, au Miniſtère établi pour le ſalut des hommes; & alors *Corneille* ſe trouvera éclairé par

par l'esprit, échauffé par le cœur; Dieu ne sépare point l'un de l'autre en ceux à qui il fait grace entiére. De marquer les bornes de l'un & de l'autre, comme Mr. *de Leibniz* sembleroit le desirer, nous ne le pouvons: car c'est ce que Dieu ne nous a point révélé, je m'en suis expliqué ailleurs. On peut dire même que cela est d'un côté semblable, & de l'autre différent en tous les Fidèles, comme le sont dans la nature le visage, la voix, l'écriture, & toute l'action des particuliers, avec une infinité de varietés, qu'on ne sçauroit exprimer. Ici Dieu mettra plus de lumiére & moins de chaleur; là plus de chaleur & moins de lumiére; il y aura pourtant lumiére & chaleur par-tout en une infinité de degrés différens, par proportion à l'état où le Fidèle se trouve. Mais enfin *Corneille* sentira en son cœur l'effet de la grace, il n'aura point besoin de preuve pour ce qu'il sent, & n'aura pas lieu de tenir ce sentiment pour suspect, parce que c'est le sentiment commun & général des Fidèles, & que sa grace ne fait que suivre une autre grace bien prouvée & bien établie, qui est celle de l'Eglise. Au contraire l'Anabaptiste, qui croira sentir comme lui l'effet de la grace, ne pourra pas s'y confier de même: car sa grace prétendue & non prouvée, s'oppose à la grace prouvée; & Dieu ne peut être contraire à Dieu, ni la grace à la grace. Je reviens toujours à mon système, non pas par amour propre, à moins que cet amour propre lui-même ne me trompat beaucoup, mais parce que c'est de mon système dont il s'agit, & de faire voir qu'il ne se dément pas (k).

XIII. Je crains bien que Mr. *de Leibniz* n'ait pas assez employé toutes les belles & grandes lumiéres de son esprit sur la distinction dont il se flatte, quand il nous parle d'être baptisé *in voto*, & dans l'Eglise *in voto*, c'est-à-dire, recevoir l'effet du Baptême, & l'effet de l'union avec l'Eglise par le desir qu'on en a; matiére qui nous méneroit bien loin, s'il faloit l'examiner à fond: mais voici en tout cas à quoi cela se pourroit reduire. Etre baptisé *in voto*, ce n'est pas dire dans son cœur: » Dès » que je serai persuadé que le Baptême des Chrêtiens est bon, & la Re» ligion Chrêtienne véritable, je me ferai baptiser. C'est tout au con» traire dire en son cœur: Le Baptême des Chrêtiens est bon, & la » Religion Chrêtienne seule véritable, j'en suis convaincu; je ne veux » que finir ma campagne, ayant les mains encore teintes de sang, & » aller recevoir ce Sacrement salutaire par les mains de *S. Ambroise*, qui » me donnera mieux qu'aucun autre toutes les instructions dont j'ai en» core besoin. C'est peut être dire: J'ai trop long-tems resisté au vrai » Dieu que *Clotilde* adore, bien que j'en aye reçu par ses priéres des gra» ces très grandes. S'il me fait encore celle de gagner cette bataille, » je vais soumettre ma fierté naturelle à sa Majesté divine aux pieds de » *S. Remy*. C'est peut-être dire enfin par une conscience allarmée & er» rante »

(k) Réflexions *Tome 3. seconde Partie, sect. 4.*

» rante, comme faiſoient quelques anciens : Je différe mon Baptême, de » peur que retombant, non par deſſein, mais par foibleſſe, dans les mê- » mes fautes, que le Baptême aura effacées, elles ne puiſſent plus trou- » ver de pardon, ou ne l'obtiennent que par une longue & affreuſe péni- » tence. « Voilà ce que c'eſt qu'être baptiſé *in voto*. A ce compte rentrer dans l'Egliſe *in voto*, ce ſeroit dire : » Je ſuis reſolu, à quelque prix » que ce ſoit, de me faire Catholique ; mais j'aime mieux que ce ſoit à » à Paris qu'à Hambourg, & je ſouhaite que ce ſoit entre les mains de » Monſieur *de Meaux*, & avec les ſecours de Monſieur *Nicole*, puiſque » les Ecrits de l'un & de l'autre ont été les premiers dont Dieu s'eſt » ſervi pour me toucher. « Quelle joye, ſi Monſieur *de Leibniz* étoit ainſi *in voto* dans l'Egliſe !

XIV. Voilà, Madame, ce qui m'eſt principalement demeuré dans l'eſprit, après avoir relû deux fois avec attention ſon ſecond Mémoire. Il y a quantité d'autres endroits, ſur leſquels on pourroit s'arrêter, ſi l'on ne craignoit de faire un trop long Ecrit. Je lui ſçai le meilleur gré du monde de ne faire pas en ſon particulier un grand fondement ſur la controverſe de l'Antechriſt, cela eſt digne de ſon ſçavoir & de ſa bonne foi. J'ai été pris de cette chimère comme un autre, avant que j'euſſe étudié l'antiquité ; mais *quel moyen de prendre le Pape pour l'Antechriſt*, quand on voit clair comme le jour, Madame, qu'il n'a pas plus de part que vous ni moi à toutes ces doctrines d'Antechriſt prétendues, qui étoient dans l'Egliſe avant que le Pape fût Prince, & en des régions très éloignées, où l'on n'entendoit que rarement parler de lui. Ajoutez y, Madame, que les Auteurs Proteſtans eux-mêmes, ſans avoir trop bien penſé aux conſéquences, ont la ſimplicité d'un côté de faire naître, croître & élever dans l'Orient ces abus imaginaires, avant que de les faire paſſer en Occident : & d'un autre côté, de ſoutenir, que *le Pape* n'avoit rien à voir dans l'Egliſe Orientale. Cela n'eſt pas vrai au ſens qu'ils l'entendent ; car *il étoit regardé par-tout comme le premier des Métropolitains en dignité, & qui avoit les plus grands Diocèſes ſous lui* ; comme le Chef, le Préſident & le Capitaine général dans l'Egliſe aſſemblée, tel qu'*Agamemnon* entre les Rois au ſiége de Troye, pour uſer de la noble & élégante comparaiſon, que le Cardinal *du Perron* a tirée d'*Homère* ; comme fondé enfin à recevoir au beſoin les appellations de tous les autres Métropolitains : ce qui renferme la Juriſdiction univerſelle & la conduite générale de toute l'Egliſe. Mais il eſt très vrai, que pour les Diocèſes qui dépendoient des autres Métropoles, on n'avoit recours au Siége de Rome, qu'en des occaſions tout-à-fait extraordinaires, dont l'hiſtoire de pluſieurs ſiécles ne fournit qu'un petit nombre d'exemples, & où il ne s'agiſſoit de rien moins que de ces points de doctrine, qu'on nous diſpute aujourd'hui. Qu'a donc fait le Pape pour lui attribuer ces prétendues

corruptions de la doctrine & ce prétendu règne de l'Antechriſt ? Les ſouhaits d'un accommodement avec l'Egliſe, & de quelque reformation, ſont ordinaires à toutes les perſonnes d'un génie élevé, quand Dieu veut les convertir ; mais il faut revenir à ce qui ſe peut pratiquer. La véritable Egliſe ne peut conſentir à aucune reformation de ſes dogmes dans la Foi, elle ne ſeroit plus véritable Egliſe, ſi cette reformation pouvoit avoir lieu. Quant à la *reformation des abus* dans la pratique, non pas générale, mais particuliére, l'Egliſe n'a jamais nié qu'elle n'en ait beſoin : & c'eſt pour cela même qu'elle s'eſt très ſouvent aſſemblée dans ſes Conciles généraux, & qu'elle a ordonné des Synodes & des Conciles particuliers, qui y travaillaſſent ſans ceſſe. Mais voulez-vous la reformer, tenez-vous-y ſi vous y êtes, ou rentrez-y ſi vous n'y êtes pas. Ce n'eſt pas en ſe ſéparant, ou en demeurant ſéparé, qu'on en peut venir à bout, ſi ce n'eſt par accident, comme *Luther* nous a reformés en provoquant l'Egliſe à jalouſie, ſelon le langage de l'Ecriture, par une Egliſe qui n'eſt pas Egliſe, auquel cas il eſt bon que ſcandale avienne, mais malheur à ceux par qui il ſera avenu. Le peuple fait un grand *abus des Images* : Montrez lui par votre exemple, quel eſt l'uſage légitime qu'on en peut faire ; ou par vos inſtructions ou par vos ordres, ſi Dieu vous a mis en autorité pour cela. Mais on a eu tort de défendre au peuple la *lecture des livres ſacrés* : Le Cardinal *du Perron* vous dira, que c'eſt le pain qu'on ôte au malade, pour le lui rendre quand ſa fiévre ardente & maligne ſera paſſée. Donnez-vous un peu de patience ; cette défenſe qui étoit de diſcipline, & non pas de doctrine, ne durera pas toujours. Un tems viendra, & ce tems eſt déja venu, que les Livres ſacrés ſeront entre les mains de tout le peuple. Mais il faudroit lui rendre l'ancienne liberté de *communier ſous les deux eſpèces*, au moins quatre ou cinq fois l'année : car les Proteſtans pour la plûpart ne communient guére davantage : Et qui vous a dit que cela ne puiſſe être accordé, quand il ſera demandé avec la ſoumiſſion néceſſaire ? ou plûtôt qui peut douter que les Princes Proteſtans d'Allemagne ne l'obtinſſent pour eux & pour leurs Etats en rentrant dans l'Egliſe ? Nous avons vû il n'y a pas dix ans, quand on n'employoit en France que la perſuaſion & les graces à ramener nos Fréres, ce projet non-ſeulement écouté à la Cour, & approuvé de pluſieurs ſaints Prélats, mais en état d'être reçu à Rome, ſi les différens ſur la Régale & ſur les Franchiſes ne fuſſent venus à la traverſe. Voilà les reformations, ſi reformations y a, que les perſonnes puiſſantes ont droit d'attendre de leur interceſſion & de leurs offices. C'eſt à quoi il faudroit penſer, non pas à demeurer dans cette funeſte ſéparation, parce qu'on y eſt ; malheur qui ne ſçauroit être aſſez pleuré de toutes nos larmes. Une bonne partie de l'*Allemagne* s'ennuye il y a long-tems d'être appellée *Luthérienne* & *Proteſtante* plûtôt que Catholique. On a honte en ſe-

cret

cret de s'être séparé pour des questions qu'on a oubliées, & qui ne sont plus questions, aussi-tôt qu'on n'est plus échauffé, & qu'on veut s'écouter & s'entendre : disputes qui firent un si grand bruit au commencement du schisme, & dont personne ne parle aujourd'hui, sur la justification par la Foi, ou par le mérite des œuvres, sur l'efficace des Sacremens, *par l'œuvre œuvrée*, ou par *l'œuvre de l'œuvrant*, & autres choses semblables. Les Princes qui avoient crû trouver dans ces divisions je ne scai quel *agrandissement temporel* pour leurs Maisons, ont reconnu par une longue expérience, que rien n'étoit plus contraire à leur véritable grandeur. On ne sçait presque plus à quoi il tient que nous ne soyons un. L'œuvre de Dieu semble toute prête dans une Nation genereuse, franche & sincère. Quand il plaira à ce Maître des cœurs, de toucher celui d'une grande & incomparable Princesse, en qui il a déja mis toutes les lumiéres de l'esprit, & qu'il a peut-être laissée exprès jusqu'ici à la tête du parti, elle rentrera en triomphe dans l'Eglise de ses Pères, avec une suite de Peuples & de Nations, & pourra hardiment se promettre une couronne de gloire, non-seulement dans le Ciel, mais aussi sur la terre.

VI. EXTRAIT D'UNE LETTRE DE Mr. DE LEIBNIZ.

Il parle d'un acheminement à la réunion des Protestans.

LEs malheurs du tems s'y opposent, je l'avouë, mais peut-être reverrons-nous encore la sérénité & le calme. Je ne desespére pas entiérement du soulagement des maux de l'Europe, quand je considére que Dieu peut nous le donner, en tournant, comme il faut pour cela, le cœur d'une seule personne, qui semble avoir le bonheur & le malheur des hommes entre ses mains. On peut dire, que ce Monarque (car il est aisé de juger de qui je parle,) fait lui seul le destin de son siécle, & que la félicité publique pourroit naitre de quelques heureux momens, quand il plaira à Dieu de lui donner une Réflexion convenable. Je crois que pour être assez touché, il n'auroit besoin que de connoître sa puissance : car il ne manquera jamais de vouloir le bien, qu'il jugera pouvoir faire. Que si cette prudence reservée & scrupuleuse, qu'il fait paroître au milieu des plus grands succès dont un homme est capable, lui avoit permis de croire qu'il dépend de lui seul de rendre le genre humain heureux, sans que personne soit en état de l'empêcher & de l'interrompre, je tiens qu'il n'auroit pas balancé un seul moment; & s'il consideroit que c'est le comble de la grandeur humaine, de pouvoir comme lui, faire le bien général des hommes, il jugeroit bien aussi que le suprême degré

de félicité ſeroit de le faire en effet. Les éloges gâtent les Princes foibles ; mais ce grand Roi a beſoin de comprendre toute l'étendue des ſiens pour connoître ce qu'il peut, & pour le faire. Voilà un endroit où l'éloquence inimitable de *** pourroit triompher, en perſuadant au Roi qu'il eſt plus grand qu'il ne penſe, & par conſéquent qu'il eſt au deſſus de certaines craintes pour le bien de ſon Etat, qui le pourroient détourner des vûes plus grandes & plus héroïques, dont l'objet eſt le bien du monde. Quel panégyrique peut-on ſe figurer plus magnifique & plus glorieux, que celui dont le ſuccès ſeroit ſuivi de la tranquillité de l'Europe, & même de la paix de l'Egliſe ?

VII. LETTRE DE MR. PELISSON

à Mr. de Leibniz, *du* 16. *Juin* 1691.

J'Ai reçu, Monſieur, la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire par Mr. le Reſident d'Hanover. Je ne ſçaurois jamais vous en rendre aſſez de graces très humbles, quand il n'y auroit que les ſeules marques de votre bonté, dont elle eſt remplie. Que voulez-vous que je faſſe lorſque vous parlez encore au nom de votre grande Princeſſe, comme ſi elle avoit daigné prendre quelque part à ce qu'on vous écrivoit de ma ſanté. En voilà, Monſieur, mille & mille fois plus qu'il n'en faut, je ne dis pas pour payer, mais pour recompenſer avec une magnificence royale les ſouhaits que j'ai faits, & que je ne ceſſerai jamais de faire pour ſa gloire & pour ſon ſalut. Je ne vous dis rien davantage de ſon Alteſſe Electorale : quand on eſt déja prévenu, comme je le ſuis, de la plus haute vénération, que le rang & le mérite puiſſent faire naître dans les eſprits, il eſt non-ſeulement fort aiſé, mais auſſi fort agréable d'y ajoûter cette vive reconnoiſſance & ce zèle ardent, dont je tâcherois de lui donner des preuves, s'il lui plaiſoit quelque jour de m'honorer de ſes commandemens. Mais la matiére eſt trop grande pour moi. Je reviens à ce qui vous regarde, Monſieur ; je vous ſçai le meilleur gré du monde d'avoir bien voulu me faire, avec toute l'ouverture & toute la confiance d'une véritable amitié, *l'abrégé de votre vie, & un tableau raccourci, mais très juſte, de vos inclinations, de vos occupations, & de vos penſées.* Je ne trouve rien en tout cela, qui ne redouble les ſentimens que j'avois déja pour vous, & ne m'engage à vous les témoigner par toute ſorte de devoirs & de très humbles ſervices. Pardonnez-moi en premier lieu, Monſieur, ſi cette lettre un peu longue n'eſt pas *di proprio pugno* : mes mauvais yeux & mon mauvais caractère ont fait, que j'ai établi avec tout le monde,

monde, ſans exception, ma qualité de *Dictateur perpétuel*; c'eſt ainſi que j'ai revêtu d'un nom honorable la néceſſité où je ſuis de paſſer une partie de ma vie à dicter. On ne vous a point trompé en ce qu'on vous a dit de *l'hiſtoire du Roi.* Mais il eſt vrai, qu'en cette ſorte de travail je ne vais qu'autant qu'on me pouſſe, parce que j'en connois le péril & qu'on y marche toujours.

per ignes
Suppoſitos cineri doloſo.

Cependant, comme l'hiſtoire d'un Prince tel que le notre, doit être, ſelon moi, celle de toute l'Europe durant ſon ſiécle, & que mon ambition étoit de bâtir de marbre, non pas de plâtre ou de ſtuc; j'avoue que j'ai employé, peut-être perdu, un tems infini à chercher, à tirer, & à tailler ce marbre, dont je puis dire que les meilleures carriéres m'ont été ouvertes. Si cela vous étoit de quelque uſage, Monſieur, vous en pourriez diſpoſer, n'y ayant rien que je puiſſe refuſer à un mérite tel que le votre & à toutes les honnêtetés dont vous m'avez prévenu. Si vous m'en voulez croire pourtant, Monſieur, que nos annales ne nous faſſent point perdre de vuë les années éternelles, (1) ni nos Cours, cette Cour ſupérieure, où eſt notre véritable patrie; je ne dis pas pour entrer dans ces diſputes, qui n'ont point de fin, comme parle *S. Paul* (m), mais pour nous avertir, nous aider & nous édifier l'un l'autre avec tous les mouvemens d'une charité vrayement chrêtienne. J'en ſuis maintenant ſur la grande & importante matiére de *l'Euchariſtie.* Vous me pardonnerez, à mon avis, la curioſité que j'ai de ſçavoir dans quel parti vous êtes parmi ceux qui ne ſont pas avec nous, & ſi j'oſois encore, ce que penſe là-deſſus votre Héroïne, qui ſera celle de toute l'Europe Chrêtienne, quand il lui plaira d'exaucer nos vœux. Ne me défendez pas, Monſieur, de penſer en écrivant, je ne dis pas ſeulement à vous, mais à elle: un objet de cette élévation & de cet éclat ne pourra que m'élever l'eſprit, & me donner un nouveau courage & de nouvelles forces, dont je vous avoue que j'ai grand beſoin. Pour vous témoigner en attendant, Monſieur, quelle opinion j'ai de votre ſincérité, de quelque parti que vous ſoyez, je vous demande votre avis ſur une de mes conjectures, dont je ne ferois pas grand état ſi j'en trouvois une moins mauvaiſe. Il s'agit d'un *paſſage de S. Auguſtin*, peu important à mon avis, mais que chacun veut mettre de ſon côté, & qui ſelon moi n'a aucun ſens raiſonnable, ſi on n'y change quelque choſe. J'ai retrouvé cette obſervation ces jours paſſés dans une groſſe maſſe d'écrits ou extraits, que je fis ſur cette con-

(1) Annos æternos in mente habui.

(m) Ἀπειράντοις, interminatis, ad Timoth. I. 4.

troverſe *durant les quatre années de ma Baſtille.* Je n'ai encore conſulté que vous là-deſſus, & Mr. l'Abbé *Pirot* depuis trois jours, avec nos Pères de l'Abbaye *S. Germain*, qui ont fait l'édition de *S. Auguſtin.* J'attends leur ſentiment; vous m'obligerez de me dire le votre avec une entiére liberté, & beaucoup plus encore de m'apprendre quelque choſe de meilleur pour débrouiller ce paſſage. Je ſuis, Monſieur, autant que perſonne du monde, Votre &c.

VIII. LETTRE DE Mr. DE LEIBNIZ,

à Mr. Peliſſon, *ſans datte.*

MONSIEUR,

Je ne ſçaurois exprimer aſſez combien je me trouve redevable à cette bonté généreuſe, qui paroit à mon égard dans toute votre lettre. J'ai auſſi fait part à Madame la Ducheſſe de ce qui la touche: elle ſe ſent fort obligée à vos ſentimens favorables, & je puis dire qu'elle prend grand plaiſir à tout ce qui vient de votre part, où elle trouve un caractère particulier de force & de lumiére. Comme elle eſt à préſent aux Eaux, où notre Cour ſe trouve à quelques lieuës d'ici, elle m'a fait la grace d'écrire, que l'exercice qu'on y fait, n'eſt pas propre aux méditations ſur des matiéres éloignées des ſens, telle qu'on fait *l'Euchariſtie*, que cependant elle a toujours crû, qu'on pouvoit ſauver les paroles de la Sainte Ecriture ſans avoir recours à un myſtère, qui ſemble choquer les principes de la raiſon. *Quant à moi*, (puiſque vous en demandez mon ſentiment, Monſieur,) *je me tiens à la Confeſſion d'Ausbourg*, qui met une préſence réelle du Corps de JESUS CHRIST, & reconnoit quelque choſe de myſterieux dans ce Sacrement. Cela paroit plus conforme au texte & aux ſentimens de l'antiquité, & on doit ſauver le ſens naturel des paroles, s'il eſt poſſible. » J'avoue cependant, que ſi je tenois avec quel» ques-uns, que l'eſſence de la matiére conſiſte dans l'étendue, je ſerois » obligé de recourir à la figure, car les eſſences ſont immuables; & d'at» tribuer aux choſes ce qui répugne à leur eſſence, c'eſt une contradic» tion. « Or c'eſt le principe des principes (comme vous avez bien remarqué, Monſieur, au commencement de votre ſeconde ſection) qu'une véritable contradiction ne doit pas être admiſe. Il eſt vrai, que ſans avoir aucun égard à la Théologie, j'ai toujours jugé par des raiſons naturelles, que l'eſſence du corps conſiſte dans quelque autre choſe que l'étenduë. Mais comme je vois que cela importe encore beaucoup pour ſoutenir ce

que

que je tiens véritable en matiére de foi, j'ai été d'autant plus porté depuis long-tems à méditer là-deſſus. Derniérement un habile homme, qui avoit apris que je n'étois pas en ceci du ſentiment des Carteſiens, déſira d'en ſçavoir les raiſons. Mais comme il auroit falu un grand diſcours, plein de méditations abſtraites, pour expliquer tout ce que j'en penſe, j'ai choiſi de *mes raiſonnemens*, celui qui eſt plus familier & plus conforme à l'imagination, tiré *de la nature du mouvement & de la rencontre des corps*. Peut-être qu'il ſera maintenant dans votre *Journal des Sçavans*; car une perſonne de mes amis l'a porté pour cet effet à Mr. le Préſident *Couſin*, qui avoit dit de l'y vouloir mettre. Il eſt vrai, que je m'y ſuis borné à un certain point, qui n'eſt pas le plus important de tous ſur cette matiére du mouvement, afin d'éviter une longue diſcuſſion, & je me ſuis contenté de la négative pour exclurre l'hypothèſe de l'étendue, ſans expliquer aſſez ce qu'il faut ſubſtituer. Je remarque que dans la nature des corps, outre la grandeur & le changement de la grandeur & de la ſituation, c'eſt-à-dire, outre les notions de la pure Géométrie, il faut mettre une notion ſupérieure, qui eſt celle de la force, par laquelle les corps peuvent agir & réſiſter. La notion de la force eſt auſſi claire que celle de l'action & de la paſſion, car c'eſt ce dont l'action s'enſuit, lorſque rien ne l'empêche; l'effort, *conatus*: & au lieu que le mouvement eſt une choſe ſucceſſive, laquelle par conſéquent n'exiſte jamais, non plus que le tems, parce que toutes ſes parties n'exiſtent jamais enſemble: au lieu de cela, dis je, la force ou l'effort, exiſte tout entier à chaque moment, & doit être quelque choſe de véritable & de réel. Et comme la nature a plûtôt égard au véritable, qu'à ce qui n'exiſte entiérement que dans notre eſprit, il s'eſt trouvé (ſuivant ce que j'ai démontré) que c'eſt auſſi la même quantité de la force, & non pas la même quantité du mouvement, (comme *Deſcartes* avoit crû) qui ſe conſerve dans la nature. Et c'eſt de ce ſeul principe, que je tire tout ce que l'expérience a enſeigné ſur le mouvement, & ſur le choc des corps contre les règles de *Deſcartes*, & que j'établis une nouvelle ſcience, que j'appelle *la Dynamique*, dont j'ai projetté des Elémens. Cela me donne encore moyen d'expliquer les Anciens, & de réduire leurs penſées (qu'on a crû obſcures & inexplicables) à des notions claires & diſtinctes. Et peut-être que cette fameuſe ἐντελέχεια ἡ πρώτη, & cette nature, qu'on appelle *Principium motûs & quietis*, n'eſt que ce que je viens de dire. Je ne me ſuis pas encore expliqué aſſez à fond ſur cette matiére, & la petite *conteſtation* que j'ai eue *avec le R. P. Malebranche*, dans les Nouvelles de la République des lettres, n'a été que ſur quelque choſe de particulier, qui dépendoit pourtant de ces principes. Si Dieu me donne la ſanté & le loiſir, j'eſpére de donner un jour quelque ſatisfaction au public ſur une matiére ſi importante, qui a cela de curieux, que les penſées abſtraites ſe vérifient merveilleuſement bien par les expériences, & qu'il y a là un beau mélange de

de Métaphyſique, de Géométrie & de Phyſique, outre le grand uſage qui en réſulte, pour ſoutenir la poſſibilité du myſtère. Car les perſonnes, à qui une fauſſe Philoſophie fait croire que ce qu'on leur propoſe eſt impoſſible, ne ſe ſçauroient rendre aux textes ou autorités, ſans être déſabuſées ſur cette prétendue impoſſibilité; autrement elles ſe croiront toujours en droit de chercher des *explications figurées*. Cependant la voye des autorités ne laiſſe pas d'être très bonne & très néceſſaire. Je vous remercie fort, Monſieur, de ce que vous m'avez communiqué ſur un paſſage de *S. Auguſtin*. Je ſuis très content de votre reſtitution, & j'en parle plus amplement dans le billet ci-joint. La bonté que vous avez de m'offrir des lumiéres ſur l'hiſtoire du tems, eſt grande, & j'en connois le prix. Peut être que j'aurai un jour le bonheur d'en profiter. Au reſte, Monſieur, je ferois ſcrupule de vous détourner de vos occupations importantes, ſi je profitois ſeul de vos lumiéres, mais encore, hors de notre Cour, Monſeigneur le Duc *Antoine Ulric* & Madame *la Ducheſſe de Zell*, (qui ont tous deux des ſentimens très équitables) ont été ravis de voir ce que j'avois reçu de votre part. Monſeigneur le Duc *Antoine Ulric* eſt Prince Régent à Wolfenbutel avec ſon frére aîné, Monſeigneur le Duc *Rudolphe Auguſte*; & comme l'aîné n'a point de mâles, & que ſa fille a épouſé le fils du cadet, il a trouvé bon d'aſſocier ſon frére à la Régence. Monſeigneur le Duc *Antoine Ulric* & Madame la Ducheſſe de Zell étant ici l'hiver paſſé, pour conſoler Madame la Ducheſſe de la perte d'un fils, (qui lui a été très ſenſible, à cauſe du mérite de ce Prince) votre dernier écrit étoit venu bien à propos, d'autant qu'on jugea qu'étant écrit d'une maniére propre à s'emparer de l'eſprit, il ſervoit doublement; tant en chaſſant des penſées fâcheuſes, qu'en en donnant des belles & importantes. Je ſuis avec ardeur, Monſieur, Votre, &c.

IX. CON-

IX. CONJECTURE DE MR. PELISSON

Sur un paſſage de S. Auguſtin, (*Edition de la Congrégation de S. Maur, pag.* 1375. *Ser.* 354. *c'étoit le* 53. de Verbis Domini *dans les anciennes éditions*) *envoyée à Mr.* de Leibniz.

(n) Pene quidem Sacramentum omnes corpus ejus dicunt, quia omnes in paſcuis ejus ſimul paſcunt : ſed venturus eſt, qui dividat, &c.

IL paroit par la lecture du paſſage entier, qui eſt fort brouillé, qu'il doit y avoir quelque choſe de corrompu au texte.

Les prétendus Reformés s'en ſervent pour montrer, que l'Euchariſtie n'eſt le corps du Seigneur que de nom ſeulement, mais la ſuite du diſcours & les paroles qui viennent immédiatement après le mot *dicunt*, n'ont aucun rapport à ce ſens là.

Monſieur *de la Milletiére*, & autres, parmi les Catholiques, ont tenté des reſtitutions du texte, ſans beaucoup de ſuccès.

Je croirois qu'on en pourroit faire une autre, ſur laquelle je demande avis, & qui me ſembleroit plus heureuſe, au moins qui ſe rapporte beaucoup mieux à la ſuite du diſcours. Mais il faut le reprendre de plus haut.

Quicunque in corpore ejus eſſe voluerit, non miretur, quia odit eum mundus. Corporis autem ejus ſacramentum multi accipiunt, ſed non omnes, qui accipiunt ſacramentum, habituri ſunt apud eum etiam locum promiſſum membris ſuis. Pene quidem Sacramentum omnes corpus ejus dicunt, *quia omnes in paſcuis ejus ſimul paſcunt, ſed venturus eſt, qui dividat & alios ponat ad dextram, alios ad ſiniſtram, &c.*

Ma reſtitution prétendue eſt celle-ci : *Penes quidem ſacramentum omnes corpus ejus dicuntur.*

La corruption étoit aiſée de *pene* pour *penes*, omettant une *s*. Et quant

(n) Foſſatenſis vetus Codex : *Sacramentum quidem pene omnes gentes dicunt corpus ejus.* Sic etiam Floriacenſis, omiſſo tantum vocabulo *gentes*. Ceteri ferè MSS. ab editis nil differunt, niſi tranſpoſitione particulæ, hoc modo : *pene Sacramentum quidem omnes, &c.*

à *dicuntur*, au lieu de *dicunt*, rien n'eſt plus facile : car la plûpart des impreſſions anciennes même mettent *dicuntꝫ*, avec une maniére d'abréviation après le *t*, pour dire *ur*; laquelle abréviation s'obmet très facilement.

Cette reſtitution ſuppoſée, le ſens ſembleroit bien net, & bien juſte pour la ſuite du diſcours.

Ceux qui ont étudié *S. Auguſtin*, ſur les paſſages qui regardent l'Euchariſtie, ſçavent bien, que par-tout il conſidère dans le Saint Sacrement le corps véritable de Notre Seigneur, & ſon corps myſtique, qui eſt l'Egliſe, parce que ſon corps véritable, uni à nos corps, fait de nous tous en quelque ſorte un ſeul corps, qui eſt celui qu'on nomme myſtique ; & c'eſt une des clefs pour toutes les difficultés très conſidérables qu'on forme ſur ces paſſages. Le Cardinal *du Perron* a traité amplement la matiére, en ſon livre des lieux de *S. Auguſtin*.

Il parle ici dans ce même eſprit : *Penes quidem Sacramentum omnes corpus ejus dicuntur.*

Quant au Sacrement, tous ceux qui y participent (bons ou mauvais) ſont appellés le corps du Seigneur.

Et la raiſon qu'il en rend, eſt, *quia omnes in paſcuis ejus ſimul paſcunt*, ou *paſcuntur*, par la même obmiſſion de l'abreviation *tꝫ* ; parce que tous paiſſent en même lieu, mangent le même corps qui s'unit à nous & nous fait tous un ſeul corps.

Mais il ne s'enſuit pas, que tous ceux qui reçoivent le Sacrement, dit-il, doivent avoir le lieu promis aux membres de ſon corps : *venturus eſt, qui dividat, &c.* Les uns avec ce corps auront reçu leur ſalut, les autres leur condamnation & leur jugement, comme parle l'Apôtre.

Je me confirmerois fort en cette penſée, ſi je trouvois dans *S. Auguſtin* quelques exemples de cette expreſſion *penes Sacramentum*, c'eſt ce qu'il faut chercher. Je crois en avoir vû dans *Tertullien*, qui étoit Africain.

X. REPONSE DE Mr. DE LEIBNIZ.

APrès avoir conſideré attentivement le texte de *S. Auguſtin* dans le 53. Sermon *de verbis Domini*, je ſuis entiérement ſatisfait de la correction de Mr. *Peliſſon*, que je tiens fort juſte & fort heureuſe. Car ce Père, après avoir dit, que parmi ceux qui reçoivent le Sacrement du corps de JESUS-CHRIST, il y en a qui n'auront pas le lieu & le droit des véritables membres, il ajoûte, que *quant au Sacrement, il eſt bien vrai qu'ils ſont tous* (enſemble) *le corps de* JESUS-CHRIST, étant tous repus des pâturages (du corps) de ce divin Paſteur ; mais qu'on fera un jour la

la ſéparation des bons & des mauvais (des membres vifs & des membres pourris.) *Penes quidem ſacramentum* (id eſt *ſecundum ſacramentum*) omnes corpus ejus dicuntur, *quia omnes in paſcuis ejus ſimul paſcunt*; *ſed venturus eſt qui dividat*, *& alios ponat ad dextram*, *alios ad ſiniſtram*; car la leçon reçue, *pene quidem ſacramentum omnes corpus ejus dicunt*, n'a point de ſens raiſonnable.

Il m'étoit venu au commencement un ſcrupule, c'eſt que la prépoſition *penes* d'ordinaire ne gouverne que l'accuſatif d'une perſonne, & non pas celui d'une choſe; & on dit *culpam*, *laudem*, *virtutem*, *arbitrium*, *penes aliquem eſſe*: *fides ſit penes autorem.* Ainſi, *penes aliquem eſſe*, ſemble vouloir dire, être dans le pouvoir, ou droit, ou appartenance de quelqu'un, comme quelque choſe qui lui eſt acquiſe & domeſtique: d'où viennent peut-être auſſi, *penitus & penates*; car dans tous ces mots la premiére ſyllabe eſt brève. Et bien qu'Horace diſe:

Si volet uſus,
Quem penes arbitrium eſt, *& vis & norma loquendi*,

cela n'eſt pas contraire à la règle, car c'eſt une proſopopée, où il fait de l'uſage une perſonne. Néanmoins j'ai trouvé qu'il y a quelques exemples contraires, où *penes* eſt attribué non-ſeulement aux perſonnes, mais encore aux choſes; tout comme, *juxta*, *ſecundùm*, *apud.* L'auteur de la Rhétorique *ad Herennium* (qui eſt ancien, bien qu'il ſoit incomparablement inférieur à *Ciceron*) dit dans ſon quatriéme livre: *ita petulans es atque acer*, *ut ne ad ſolarium idoneus*, *ut mihi videtur*, *ſed penes ſcenam*, *& in ejuſmodi locis exercitatus ſis.* Il eſt vrai que ceci n'eſt pas du bel uſage, & l'auteur y dit exprès avoir voulu apporter un exemple d'un genre de parler bas & conforme à la façon de parler du petit peuple. Mais il eſt conſtant auſſi, que *S. Auguſtin*, (qui écrivoit aſſez bien quand il vouloit,) s'abaiſſoit lui-même dans ſes Sermons, & s'accommodoit un peu au goût & à la portée de ſes auditeurs Africains, dont le Latin étoit ſans doute bien déchû; de ſorte, qu'il ne me reſte plus aucune difficulté ſur cette reſtitution du texte.

XI. LETTRE DE Mr. PELISSON A Mr. DE LEIBNIZ.

A Paris ce 23. Octobre 1691.

JE ne crois pas, Monſieur, vous devoir demander pardon ſi je répons un peu tard à la derniére lettre que vous m'avez fait l'honneur d'écrire. Je l'ai fait par diſcrétion, pour ne vous pas engager à un com-

merce trop fréquent. Cette lettre, dont je vous parle, ſe trouve ſans datte, mais je vous la déſignerai mieux, en vous diſant que c'eſt celle, où vous avez eu la bonté de me mander de quel ſentiment vous étiez ſur l'Euchariſtie, & de quel ſentiment étoit votre grande Princeſſe. Mon inclination, ſi je ne l'euſſe retenue, m'eût porté à vous en rendre graces très humbles dès le lendemain. Je crus que je devois différer juſqu'à ce que je puſſe vous rendre compte du petit imprimé, où j'ai l'honneur d'être avec vous, & que Madame de *Maubuiſſon* doit vous avoir envoyé ces jours paſſés. Je commencerai par-là, Monſieur : ne ſoyez point en peine du ſuccès ; car pour ce qui regarde le langage, où vous ſemblez vous défier de vous-même, nos meilleurs Ecrivains ſont étonnés de vous voir écrire ſi François ; & pour tout le reſte, hors le fonds de la doctrine, dont nous ſommes bien fâchés de n'être pas d'accord avec vous, vous aurez vû comment en parle Mr. *Pirot* dans l'approbation qu'il a bien voulu me donner. Mais j'ai crû vous devoir faire copier ce qu'il m'en écrivit il y a deux mois, pour moi-même plûtôt que pour le public, où vous trouverez des louanges encore plus grandes & moins ſuſpectes. J'ajoûte pour finir, que ſi dans cet ouvrage nous ne faiſons autre bien, ni vous ni moi, Monſieur, au moins aurons-nous donné un bon exemple, en faiſant voir qu'on peut n'être pas de même avis ſur la Religion, & s'éclaircir les uns avec les autres, ſans rompre les nœuds ſacrés de la charité & de l'honnêteté chrêtienne.

Je paſſe, Monſieur, à ce que vous me faites l'honneur de m'écrire touchant l'Euchariſtie. *O factum bene*, que vous ſoyez de la confeſſion d'Ausbourg ! Je ne compte preſque pour rien la différence entre vous & nous, ſurtout, puiſque *Luther* même vous permet de croire comme nous. Auſſi je ne m'arrête point du tout à le combatre dans ce que j'ai entrepris d'écrire ſur cette matiére. Je vous dirai ſeulement, Monſieur, ce que je diſois au ſçavant Mr. *Obrecht* de Strasbourg, quand le Roi y fut pour la premiére fois, quelques années avant que cet excellent homme ſe fût converti, & nous eût découvert l'étude qu'il faiſoit en ſecret ſur la Religion. Je vous le dirai donc comme à lui, Monſieur ; je ſuis étonné qu'au tems où nous ſommes, la premiére chaleur des diſputes étant paſſée, on puiſſe être auſſi éclairé que vous l'êtes, & auſſi inſtruit de l'antiquité Eccléſiaſtique, & demeurer Luthérien. Car à dire la vérité, ce que vous nous reprochez dans tous nos autres différens, ne ſont qu'exagérations violentes, ou mauvaiſes explications du dogme Catholique, qui bien entendu n'a rien que de bon & de conforme à la pratique de tous les ſiécles. C'eſt autre choſe quand il faut ceſſer d'être Calviniſte, & commencer par croire un très-grand miracle, de tous les jours, qu'on n'avoit point crû, qu'on avoit même été exhorté depuis le berceau à ne jamais croire. Voilà un terrible abîme à combler : les forces humaines n'en ſont preſque

preſque pas capables ; ou ſi l'on en peut venir à bout, ce n'eſt qu'à l'égard de ceux qui ſont ſoutenus de forces divines : je veux dire, Monſieur, bien Chrêtiens, & très-bien Chrêtiens ; ce que perſonne n'eſt preſque plus qu'à demi ; car il n'y a qu'une vive & très vive foi, qui faſſe embraſſer ce myſtère comme une ſuite de tous les autres. Quelle douleur que notre admirable Princeſſe (pardonnez-moi ce terme de notre, qui m'eſt échapé au lieu de votre,) quelle douleur qu'une perſonne de ce rang & de ce mérite ait mieux aimé ſuivre Genève qu'Ausboug ? Genève, dis je, qui comme j'eſpère de le montrer aſſez clairement, ne ſçait, en un mot, ce qu'elle veut, & ce qu'elle entend dans ce grand myſtère. Je n'oſe me rien promettre de mon foible travail ; mais ce ſeroit une grande conſolation pour moi, ſi je voyois, qu'un eſprit auſſi élevé que le ſien, goûtat un peu ce que je puis avoir médité de particulier ſur une importante matiére. Ce qu'il y a de vrai, Monſieur, c'eſt que je ſouhaite ſa converſion & ſon ſalut autant que j'aye jamais ſouhaité choſe du monde.

Je n'oublierai, s'il plaît à Dieu, ni la poſſibilité, par laquelle je commence l'ouvrage, ni les démonſtrations priſes de l'Ecriture Sainte, qui font la ſeconde partie, ni les convictions tirées des Pères, qui font la troiſiéme, à laquelle j'en ſuis. Je crois, Monſieur, qu'étant de même avis que moi, pour une préſence véritable & réelle, vous pouvez prier avec moi que je ne défende pas mal une ſi grande & ſi bonne cauſe.

J'ai pluſieurs amis Cartéſiens, qui ne laiſſent pas d'être fort bons Catholiques. Ils s'expliquent à leur maniére ; mais il eſt vrai que l'opinion de leur maître n'eſt pas commode pour faire entendre cette merveille à ceux qui ne l'entendent pas. J'ai dit néanmoins en quelque endroit, que la Philoſophie ne peut jamais être eſſentielle à la Religion ; que toute la ſcience humaine pourroit être fauſſe, & la Religion demeurer toûjours véritable. Dieu n'a pas eu deſſein de nous enſeigner la Phyſique ni l'Aſtronomie ; il ſe ſert dans l'Ecriture des expreſſions, ou même des créances communes, ſans les conſacrer pourtant. Que *Ptolomée*, ou *Copernic*, ou *Ticho Brahé* ayent raiſon, il eſt toujours vrai, qu'à la priére de *Joſué* Dieu fit un très grand miracle, quand il eſt dit que le Soleil s'arrêta en Gabaon. Qu'il n'y ait, ſi on veut, ni ſubſtance ni accidens, (ſuppoſition, ſelon moi, impoſſible & chimérique) toujours ſeroit-il vrai qu'en l'Euchariſtie, ou de cette ſorte, ou de quelque autre, ce qui paroît être encore n'eſt plus ; & ce qui ne paroit pas, commence à être. Cependant la doctrine d'*Ariſtote* explique plus nettement qu'aucune autre cette merveille ; & c'eſt pour cela qu'il s'en faut ſervir : car ne s'agiſſant en cette partie de la diſpute, que de poſſibilité ou d'impoſſibilité, on ſeroit ridicule de traiter d'impoſſible ce qui s'accorderoit avec les principes d'une Philoſophie commune & reçue par toute la terre, quand même elle ne ſeroit pas la plus véritable.

Mais, Monſieur, je vais trop loin avec vous, par l'envie que j'aurois de vous découvrir tout mon cœur dans une ſeule lettre. Il faut cependant vous dire encore, que ma vie ayant été toujours fort occupée, hors quatre ans & quatre mois de Baſtille, & de loiſir forcé, j'ai donné peu de tems aux ſciences purement ſpéculatives. Je les regardois comme la premiére de nos curioſités, & les ſciences, qu'on nomme *pratiques*, comme la premiére de nos affaires. D'ailleurs, je n'ai jamais pu me tirer de l'eſprit que tout le ſçavoir des Phyſiciens eſt purement hiſtorique, c'eſt-à-dire, qu'ils ſçavent ce que chacun a crû & par quelles raiſons il l'a crû, mais non pas ce qu'il faut croire. Or ſi quelque choſe eſt capable de relâcher l'attention & l'application en des matiéres difficiles, c'eſt de s'imaginer qu'après beaucoup de travail, on attrapera tout au plus la vraiſemblance, & non pas la vérité. Ajoutez-y, ſans que pour tout cela, comme dit *Ariſtote* en quelque endroit, l'homme en devienne ni meilleur ni plus mauvais. Je ne le dis pas non plus que lui, pour mépriſer ces beaux & riches talens en ceux qui les ont, mais pour m'excuſer, ſi connoiſſant ma foibleſſe, je n'ai pas eu le courage d'y aſpirer. J'ai été élevé dans *la Philoſophie d'Ariſtote* avec une grande vénération pour lui; mais cette vénération s'eſt bien augmentée, quand m'étant remis au Grec, dans ces années de ſolitude, je l'ai lû en lui même, où je l'ai trouvé d'une élégance infinie, & ſans comparaiſon plus clair que tous ſes Commentateurs. Je ne connois point de génie plus étendu ni plus élevé, que le ſien. J'admire auſſi celui de *Deſcartes*: nos plus grands Géometres, les *Fermats* & les *Robervals*, mes maîtres & mes amis, le tenoient pour l'un des premiers Géométres du monde. Ses penſées en Métaphyſique ſont ſublimes, & s'accordent dignement aux plus hautes vérités de la Religion Chrêtienne. Sa *méthode* ſi bien écrite, dont j'ai été amoureux en mon enfance, me ſemble encore aujourd'hui un chef-d'œuvre de jugement & de bon ſens. Où trouveroit-on plus d'eſprit & plus d'invention, qu'en tout ce qu'il a imaginé ſur ce beau, mais difficile problême du monde, que Dieu a expoſé à nos yeux & abandonné à nos diſputes? J'ajoute aux louanges de ce grand Philoſophe, comme j'ai fait ailleurs, qu'en vrai honnête homme, tel qu'il l'étoit en effet, il nous a donné tout ſon ſyſtême pour poſſible ſeulement, & non pas pour néceſſaire, comme le veulent ſes plus paſſionnés ſectateurs. Mais il s'en faut beaucoup que je n'aille auſſi loin qu'eux & plus loin que lui. Au contraire, ſoit que je ne l'aye pas aſſez étudié ou autrement, j'avoue, tout incapable que je me tiens de rien décider, qu'il y a quelques-unes de ces nouvelles penſées, pour leſquelles je me ſens une extrême repugnance, ſoit aveugle, ſoit bien fondée. Entre celles là eſt cette même & égale quantité de mouvement, dont vous parlez, qui ne s'accorde, ce me ſemble, en façon du monde à nos idées naturelles; au lieu que la même quantité de force, ou de vertu, ou de puiſſance, que vous voulez mettre en la place, ſe

per-

perſuade preſque d'elle-même, & s'établit dans l'eſprit, ſans qu'on lui demande pourquoi. Notre imagination eſt accoutumée à concevoir l'être, dans les choſes même les plus inſenſibles, avec je ne ſçai quoi qui le ſoutient, qui le défend, & qui lui donne une puiſſante inclination à s'étendre; comme on voit clairement qu'une goute d'eau, ſi elle pouvoit, inonderoit toute la terre, & que la moindre étincelle de feu, ſi elle ne trouvoit point d'obſtacle, embraſeroit tout l'Univers. Ainſi, Monſieur, je ne puis que louer votre penſée. Ce pourroit bien être auſſi, comme vous le dites, la fameuſe ἐντελέχεια d'*Ariſtote*, mais je ne me ſouviens pas bien s'il l'applique à autre choſe qu'aux corps organiques capables d'avoir la vie, & n'attendant plus que ce je ne ſçai quoi, qui eſt tout enſemble leur derniére perfection & leur premier être actuel, ou leur premier acte. Je me perſuade au contraire, que votre force ou vertu s'étend à tous les corps généralement; de ſorte que ſi je vous entens bien, Monſieur, lors qu'une groſſe pierre nous paroit ſans force, ſans action, & comme toute morte ſur le globe terreſtre, qui eſt plus fort qu'elle, il ne faut pas croire que ce ſoit faute de bonne volonté. Car ſi vous l'élevez en l'air, & qu'incontinent après vous lui rendiez ſa liberté naturelle, le feu lui-même n'auroit pas plus d'action, plus de force & plus de vigueur qu'elle en aura: la foudre ne briſeroit pas avec plus de violence qu'elle le fera, les porcelaines, le verre, & tous les autres corps fragiles, qui s'oppoſeront à ſon paſſage.

Mais j'en parle comme un aveugle des couleurs, n'y ayant jamais fait de réflexion que dans la lecture de votre lettre, & quelque tems auparavant dans la lecture du Journal des Sçavans, où je fus fort aiſe de vous trouver, & que nos gens fuſſent un peu inſtruits de votre mérite. Quoi qu'il en ſoit, Monſieur, ni l'une ni l'autre de ces lectures ne font que me faire ſouhaiter davantage votre *Traité de la Dunamique*, ou *Dynamique*, & je vous exhorte de tout mon cœur à n'en point abandonner le deſſein; la matiére étant très belle, très nouvelle & très curieuſe, capable de vous acquérir bien de l'honneur, & même de rendre un bon ſervice tant à la Philoſophie qu'à la Religion, ſuivant que vous le prenez.

J'ai encore, Monſieur, nonobſtant la longueur de cette lettre, à vous rendre mille & mille graces très humbles de votre avis ſur le *paſſage de S. Auguſtin*. Je compte votre ſuffrage pour beaucoup en faveur de ma conjecture; & l'exemple que vous me fourniſſez, tiré de la Rhétorique *ad Herennium*, eſt une autorité conſidérable. Vous avez perſuadé Mr. l'Abbé *Pirot* là-deſſus, comme vous le verrez par ſa lettre, & Monſieur *de Meaux* m'a écrit auſſi qu'il entroit dans votre ſentiment.

Mais que vous dirai-je enfin, Monſieur, ſur les bons offices que vous me rendez de tous côtés? Perſonne n'ignore le grand mérite de Madame la Ducheſſe de Zell, ni du Prince *Antoine Ulric*; c'eſt un honneur & un avantage au-deſſus de moi que d'en être connu: mais c'eſt à vous à voir,

Mon-

Monſieur, ſi vous ne leur avez point donné une trop bonne & trop favorable opinion de ces pauvres petits ouvrages. Vous les trouveriez, Monſieur, plus dignes, non pas de louange, mais d'excuſe, ſi vous ſçaviez quels bouts de tems j'y employe, & à combien d'autres choſes je ſuis obligé de me partager, qui ne me permettent pas d'être médiocre en chacune. L'Euphrate lui même, s'il étoit diviſé en cent ruiſſeaux, comme on dit qu'il le fut autrefois, ſe laiſſeroit paſſer à pied ſec. Je ne laiſſerai pas de continuer, s'il plaît à Dieu, tant que je vivrai, mes foibles efforts pour la Religion; afin que quand il plaira au Maître de m'appeller, il me trouve non ſeulement éveillé, mais occupé à quelque choſe qui le regarde, & ne regarde que lui. Vous, Monſieur, à qui il a donné de plus grands talens, tâchez de lui en rendre compte, & ſoyez perſuadé que perſonne ne vous rend plus de juſtice que moi, ni n'eſt davantage, votre, &c.

XII. EXTRAIT D'UNE LETTRE DE M. L'ABBE' PIROT

A Mr. Peliſſon, *du* 24. *Août* 1691. *dont il eſt parlé dans la Lettre précédente.*

MAis au lieu de m'en accuſer comme d'une faute telle qu'elle eſt, je m'en remercierois, ſi je ſçavois qu'elle m'eût attiré la communication de ce que vous me faites aujourd'hui l'honneur de m'envoyer. J'aime mieux préſumer de la bonté que vous avez pour moi, & croire que quand vous n'auriez pas eu occaſion de me faire ſouvenir de mon devoir & d'exciter ma lenteur, vous auriez bien voulu me donner un des grands plaiſirs, que j'aye eu il y a long-tems. De bonne foi, je ſuis charmé de notre Mr. *de Leibniz*: je vis bien du brillant dans ſes premiéres notes, & il me parut enſuite bel eſprit, eſprit fort, & d'un raiſonnement fin, profond, ſuivi, mais je ne le croyois pas ſi ſolide: la lettre, dont vous me faites l'honneur de m'envoyer copie, & la critique de la reſtitution heureuſe que vous avez imaginée du Sermon de *S. Auguſtin*, marquent un grand ſens, une érudition exacte, & un goût exquis en toutes choſes. J'ai été ravi de voir tant de Religion dans des méditations de Phyſique; cela marque de bonnes intentions, des vûes pures, & un cœur droit. S'il m'eſt permis de dire mon ſentiment de ſes idées ſur l'étendue, elles me paroiſſent juſtes, & je ſuis tout de ſon avis; ſoit à prendre la nature dans ſon fonds, ſoit à y faire entrer nos myſtéres, dont la foi doit nous guider pour y trouver la droite raiſon. Je crois que les choſes ſont ainſi qu'il les conçoit, & je trouverois comme lui de l'impoſſibilité à concilier les principes

principes de Mr. *Descartes* avec la présence réelle de JESUS-CHRIST au Saint Sacrement. Ce ne sera peut-être pas là l'opinion de tout le monde, mais ç'auroit été celle de *S. Thomas*, & c'est encore celle de l'Ecole. Depuis peu le Roi a fait dire par Mr. l'Archevêque à trois Professeurs de Paris, qui paroissoient donner un peu dans le système de *Descartes*, de se conformer à la Philosophie d'*Aristote*, comme les censures de l'Université & les Arrêts du Parlement les y obligeoient. J'aurois curiosité de voir ce qu'il a fait sur cette matiére. Mr. *Cousin* n'a pas encore, que je sache, rien mis de cela dans le Journal François, & je n'ai pas vû ce que la République des lettres a marqué de sa contestation avec le *P. Malebranche*. Je souhaite passionnément qu'il imprime bientôt ce qu'il marque en projet: je voudrois voir le déchifrement de l'indéchifrable ἐντελέχεια ἀ πρώτη de sa façon. Ses observations sur la correction de *S. Augustin* sont admirables; & à tout prendre, je le tiens un des hommes du monde les plus estimables & les plus aimables: je ne connois ni plus de mérite ni plus d'honnêteté, que ce qui m'en paroit dans ses écrits. Vous avez donné lieu à tout cela: l'agrément qu'on trouve en ce que vous faites est si engageant, qu'on ne s'en peut défendre; vos pensées sont si raisonnables, vos conjectures si bien fondées, qu'il faut entrer dans votre sens & se rendre à vos lumiéres. Vous pouvez présentement, quelque défiance que votre modestie vous fasse avoir de vous-même, avancer surement ce que vous avez remarqué du Sermon de *S. Augustin*. Ce que vous me fites l'honneur de m'en dire d'abord me gagna; mais un suffrage aussi foible n'est garant de rien; l'approbation de Mr. *de Leibniz*, autorisée comme il vous l'envoye, est au dessus de tout: » il n'y auroit qu'à souhaiter » qu'il fût d'entre-nous, *utinam ex nostris esset*. Mais j'espère que cela se» ra un jour. « Je le regarde comme une de ces ouailles destinées à entrer dans la bergerie, quoiqu'elles n'y soient pas encore. Si ceux qui nous quittent n'étoient pas des notres, quoiqu'ils paroissent entre nous, ceux qui n'en sont pas, & qui en seront un jour, peuvent être regardés comme en étant déja. Mais il n'y a que Dieu qui sache ce secret: comme il n'y a que lui qui touche les cœurs, il n'y a que lui qui les sonde. Je le prierai qu'il agisse si puissamment sur lui, qu'il le mette dans son Eglise.

XIII. LETTRE DE Mr. DE LEIBNIZ

A Mr. Peliſſon. *A Hanovre du* 19. *Novembre* 1691.

MONSIEUR,

Quoique je ne ſache que trop, combien il eſt difficile qu'un étranger ſe puiſſe expliquer comme il faut dans une langue qu'on a portée à un auſſi haut point de perfection que la votre; je ne laiſſe pas de me repoſer ſur votre parole, parce que je ſçai, que la bonté qu'on a en France pour les étrangers, & la protection que vous avez donnée à mon écrit, le feront toujours croire paſſable. C'eſt ſur ce fondement & ſur celui de votre bonté déja reconnue, que j'ai pris la liberté de vous écrire ſur les fautes d'impreſſion à corriger dans la ſeconde édition que vous allez faire. J'ajoute ici qu'il auroit été peut-être à ſouhaiter, qu'on y vit encore certaines objections, que j'avois faites par des lettres ſuivantes, qui n'ont pas été miſes au jour, ſans doute parce qu'elles contenoient quantité d'autres choſes hors du ſujet, quoiqu'il y en eût qui paroiſſoient eſſentielles. Vous aviez dit, Monſieur, qu'on ne pouvoit tenir pour hérétiques matériels, ou en apparence ſeulement, que ceux qui ignorent invinciblement la déciſion de l'Egliſe, & que l'autorité d'excommunier, que j'accordois à l'Egliſe, ſe réduiſoit à rien par la limitation de *clave non errante*, ce qui feroit dire, *vous jugerez bien quand vous jugerez bien.* A ces deux points j'avois repliqué pour ma juſtification & pour celle des Proteſtans, que ſuivant cette définition des hérétiques véritables, on n'y ſçauroit comprendre les Proteſtans, qui ne croyent pas (après un examen convenable) que les déciſions contraires à leurs ſentimens ayent été faites par des Conciles Oecuméniques; que les ſupérieurs Eccléſiaſtiques ſont faillibles dans leurs ſentences ou excommunications, mais que cela n'eſt pas contraire à l'infaillibilité de l'Egliſe, univerſelle à l'égard des dogmes; & que le pouvoir des ſupérieurs n'eſt point éludé par ma limitation, dont en effet perſonne ne ſçauroit diſconvenir. Car ils ont toujours la préſomption pour eux, en ſorte qu'on eſt obligé d'obéir en tout ce qui ne paroit pas contraire au commandement de Dieu, & c'eſt déja beaucoup, ou plûtôt c'eſt tout. Je ne dis pas ceci pour recommencer la diſpute, je n'ai garde, mais ſeulement pour vous laiſſer juger, Monſieur, ſi on en pourroit toucher quelque choſe dans la ſeconde édition, afin qu'on ne laiſſe rien d'imparfait.

On

On prépare ici un Opera Italien ; quand tout ſera prêt, nous verrons ici les Cours de Zell & de Wolffenbutel. Je ne doute point que Monſeigneur le Duc *Antoine Ulric* (car depuis qu'il eſt Régent, nous ne l'appellons plus Prince), auſſi bien que Madame la Ducheſſe de Zell, n'apprennent alors avec une ſatisfaction extraordinaire les expreſſions favorables, dont vous vous ſervez à leur égard.

Celles de Monſieur *l'Abbé Pirot* le ſont trop pour moi ; mais c'eſt la bonté de vous autres Meſſieurs, d'eſtimer dans un étranger ce qui ne paſſeroit que pour fort médiocre parmi vous. Après ce que vous me dites du mérite extraordinaire de cet habile Docteur de Sorbonne, je tiens à bonheur d'en avoir acquis la connoiſſance. Il me ſemble que Mr. *Ludolphi*, un des plus ſçavans hommes que nous ayons en Allemagne, me l'a nommé autrefois après ſon retour de France, comme une perſonne qu'il eſtimoit beaucoup. Je ſuis bien-aiſe que vous ayez goûté auſſi-bien que lui ce que j'avois dit de la matiére, de l'étendue & de la force. J'ai eu là-deſſus un petit procès avec un ſçavant Carteſien, nommé Mr. l'*Abbé de Catelan*, où le R. P. *Malebranche* étoit un peu mêlé. Mais au bout du compte, il ſe trouva que Mr. l'Abbé n'avoit pas encore pris mon ſens ; on m'avoit donné le change pour ne pas répondre à ce qu'il y avoit d'eſſentiel. Je vous envoyerai la copie des piéces de ce procès qui eſt de conſéquence ; car il s'enſuit que la même quantité de mouvement ne ſe conſerve pas, & qu'elle eſt différente de la quantité de la force qui ſe doit conſerver. J'y avois mêlé auſſi un petit échantillon, *comment la conſidération de la ſageſſe divine eſt utile pour des découvertes importantes, qu'on peut faire en Phyſique.* Et de plus, il s'enſuit qu'il y a dans les corps quelqu'autre choſe que l'étenduë, ou que grandeur, figure & mouvement. C'eſt pourquoi je ſouhaiterois que ce procès fût examiné par quelques habiles Géomètres ; peut-être l'entremiſe de Mr. l'Abbé *Pirot* pourroit en donner l'occaſion. Il eſt ſûr qu'*Ariſtote* étoit incomparablement plus habile que pluſieurs ne penſent. Je vois que beaucoup de jeunes gens courent après la matiére ſubtile, & les petits globes de *Deſcartes*, pour avoir de quoi parler & pour ſe donner le droit de mépriſer les anciens, & de négliger l'érudition, qu'il faudroit pourtant puiſer dans les ſources. Mr. l'*Evêque d'Avranches* a dit agréablement de ces Meſſieurs, *ignorantia inflat.* J'eſtime *Deſcartes* infiniment ; il étoit très-ſçavant, & avoit plus lû que ſes ſectateurs ne s'imaginent. On peut dire qu'il eſt un de ceux qui ont le plus ajoûté aux découvertes de leurs prédéceſſeurs. Mais ceux qui ſe contentent de lui, ſe trompent fort. Cela eſt vrai juſques dans la Géométrie même, où Mr. *Deſcartes*, tout grand Géométre qu'il étoit, n'étoit pas allé ſi loin que pluſieurs ſe perſuadent : ſa Géométrie eſt bornée. J'ai donné quelques échantillons dans les *Acta eruditorum* de Leipſic, qui le font voir. Il a eu l'adreſſe de don-

ner excluſion aux problêmes & figures, qui ne peuvent point s'aſſujettir à ſon calcul : & cependant ce ſont ſouvent les plus importans & les plus utiles, & ſurtout qui ont le plus d'uſage en Phyſique. Il faut une *nouvelle eſpèce d'Analyſe* pour cela, dont j'ai donné des eſſais, qui ont été applaudis en Angleterre & ailleurs. Un ſçavant Profeſſeur de Baſle les ayant étudiés & compris, me pria de dire ſi je ne pourrois pas par cette voye réſoudre un certain problême propoſé par *Galilei*, qui étoit demeuré ſans ſolution. J'y réuſſis d'abord : & comme j'avois il y a cinq ou ſix mois quelque commerce de lettres avec Mr. *de la Roque*, fils d'un ſçavant Miniſtre & très ſçavant lui-même, ſur certains points d'hiſtoire, je joignis cette ſolution à ma derniére, pour être miſe dans le Journal des Sçavans, ſi on le trouvoit à propos. Mais par un mal-entendu ma lettre avoit été portée à un autre Mr. *de la Roque*. Je l'appris de Mr. *de la Loubere*, qui me l'a mandé derniérement. Mr. *Thevenot* l'a fait dire au véritable Mr. *de la Roque*, à ce que Mr. *Broſſeau* me manda ; mais comme l'autre eſt mort depuis, j'ai peur que la lettre avec ce qui étoit joint, n'ait été perdue. Mais pourquoi vous importuner de ces bagatelles ? ſi ce n'eſt peut-être pour dire que ce n'eſt pas legérement, ni ſans quelque connoiſſance de cauſe, que je juge du Cartéſianiſme, comme je fais.

Il y a quelques années que j'échangeai trois ou quatre *lettres* avec Mr. ** au ſujet *de mes ſentimens touchant la nature de la ſubſtance corporelle, differente de l'étenduë*. Ce fut par l'entremiſe de Mr. le Landgrave *Erneſt*, qui lui avoit communiqué quelque choſe de mes méditations. Elles lui avoient paru étranges d'abord ; mais après avoir vû mes explications, il commença à en juger tout autrement. Je lui donnai des éclairciſſemens ſur quelques doutes. Il eſt vrai qu'il ne voulut rien décider, ayant toujours été pour *Deſcartes* depuis long-tems. Il ſemble que chez *Ariſtote l'Entelechie* en général eſt une réalité poſitive, ou l'actualité oppoſée à la poſſibilité nuë ou à la capacité ; c'eſt pourquoi il l'attribue aux actions (comme ſont le mouvement & la contemplation), aux qualités ou formes accidentelles (comme la ſcience, la vertu), aux formes des ſubſtances corporelles, & particuliérement aux ames, qu'il conſidère comme les formes des ſubſtances vivantes. Mais il ne donne pas le moyen de rendre ces choſes aſſez intelligibles. Il l'avoue lui-même, quand il parle de l'ame *un peu après ſa définition*, qu'il n'en donne qu'une deſcription legére, & qu'il y a des degrés dans les définitions ; ce qu'il explique très-bien par l'exemple du tetragoniſme d'un parellelogramme, qui pourra être expliqué legérement, en diſant que ce n'eſt autre choſe que l'invention d'un quarré égal à un parellelogramme ; mais il peut auſſi être expliqué plus à fond, en diſant que c'eſt l'invention d'une moyenne proportionnelle entre la baſe & la hauteur, qui eſt le côté de ce quarré. Or de toutes les notions différentes de l'étendue & de ſes modifications, je

trouve

trouve celle *de la force* la plus intelligible & la plus propre à expliquer la nature du corps. Il ſemble que la ſubſtance corporelle a deux forces, ſçavoir la *force paſſive*, c'eſt-à-dire, la réſiſtance à l'égard de ſa matiére, qui eſt commune à tous; (car l'impénétrabilité n'eſt autre choſe que la réſiſtance générale de la matiére) & puis *la force active* à l'égard de ſa forme ſpécifique, qui eſt variable ſelon les eſpèces. Car il faut ſçavoir que tout corps fait effort d'agir au déhors, & agiroit notablement, ſi les efforts contraires des ambians ne l'en empêchoient. C'eſt ce que nos Modernes n'ont pas aſſez conçu. Ils s'imaginent qu'un corps pourroit être dans un parfait repos ſans aucun effort, faute d'avoir entendu ce que c'eſt que la ſubſtance corporelle; car *à mon avis* (au moins naturellement) *la ſubſtance ne ſçauroit être ſans action*, ce qui détruit encore l'inaction, que les *Sociniens* attribuent aux ames ſéparées. C'eſt par ce moyen qu'on connoit la diſtinction de la ſubſtance du corps d'avec ſon étendue, & que rien n'empêche que la ſubſtance d'un même corps ne puiſſe être appliquée à pluſieurs lieux. Mais ſi la ſubſtance du corps n'étoit autre choſe que l'étendue avec ſes modifications ou figures, il ſemble qu'il auroit autant de corps qu'il y a de lieux ou d'étendues qu'il occupe. Cependant, je n'ai garde d'accuſer Meſſieurs les Carteſiens d'être contraires à ce qui eſt de foi, & je loue les efforts qu'ils font pour ſe ſauver de cette difficulté; mais comme on y trouve beaucoup de peine, j'aime mieux me tenir à la voye la plus ſure, d'autant que je la trouve la plus raiſonnable d'ailleurs. Je crois auſſi que pluſieurs habiles Modernes ont quitté les principes de leurs prédéceſſeurs, parce que perſonne ne les a expliqués d'une maniére aſſez intelligible ſelon leur portée, & que ceux qui ont combattu pour la vérité, ordinairement l'ont mal défendue en niant ce qu'ils ne devoient pas nier, ſçavoir que tout ſe fait méchaniquement; car par-là ils s'expoſent au mépris, comme s'ils vouloient rendre raiſon des particularités de la nature par des notions générales & vagues, par des formes, qualités, facultés, ſympathies, &c. Mais comme dans le corps humain la connoiſſance de l'ame ne nous diſpenſe pas d'entrer dans le détail des parties de notre corps propres à expliquer diſtinctement nos fonctions, il en eſt ainſi à proportion dans toute la nature; & quoique tout ſe faſſe méchaniquement, cela ne doit pas nous allarmer, parce que les principes mêmes de la *méchanique*, (c'eſt-à-dire, les loix que la nature obſerve à l'égard du mouvement) ne ſçauroient être expliquées par les ſeuls principes de ſcience de l'étendue (c'eſt-à-dire, de la Géométrie;) & j'ai démontré, qu'il faut recourir à une cauſe ſupérieure pour en rendre raiſon. Mais je m'enfonce trop ici dans des matiéres qui ne ſont pas du goût général, ni fort propres à des lettres. Cependant l'occaſion & le ſujet important que vous traitez, Monſieur, joint à la bonté que vous avez eu de donner votre approbation à ce que j'en avois écrit auparavant, m'y ont convié, pour vous en donner une idée plus diſtincte auſſi-

bien qu'à Mr. l'Abbé *Pirot*. Auſſi m'arrive-t-il bien rarement de pouvoir me donner carriére ſur ces matiéres; les droits de la *Séréniſſime Maiſon de Brunſvic*, qui m'obligent à faire des recherches d'hiſtoire, & à éplucher des vieux titres, étant une occupation qui m'eſt ordinaire. Auſſi la Juriſprudence & l'hiſtoire m'ont occupé dès ma jeuneſſe, & *ce fut déja à l'âge de vingt-quatre ans, que je fus Aſſeſſeur ou Conſeiller d'une Cour Souveraine de Juſtice chez un Electeur Eccléſiaſtique*, car les Electeurs ont le privilége *de non appellando*: mais après la mort de ce Prince, la Cour ayant changé de face, je me mis à voyager, & le ſéjour de France, qui fut de quelques années, me donna le loiſir d'approfondir davantage les matiéres Mathématiques & Phyſiques. Et comme j'eus le bonheur d'y rencontrer de nouvelles ouvertures, cela m'invita d'y penſer davantage, auſſi-bien que les exhortations des amis curieux; car la Societé Royale d'Angleterre me donna une place, & on m'en voulut donner une dans votre Academie Royale des Sciences, ſi j'étois reſté à Paris. Ici, ſi je penſe à ces choſes, c'eſt comme à la dérobée. On n'en ſçauroit quaſi parler avec perſonne. Je ne ſçai, Monſieur, ſi vous avez trouvé le livre *de Jure ſuprematus & legationis Principum Germaniæ*, dont je vous avois parlé. Il fut fait & imprimé en Hollande du tems des Traités de Nimégue, & réimprimé d'abord en Allemagne juſqu'à quatre fois: en tout cas, à la premiére occaſion je vous en envoyerai un exemplaire. Je ſuis avec beaucoup de zèle & de reconnoiſſance, Monſieur, Votre, &c.

EXCERPTUM EX EPISTOLA AD AMICUM,

De unione Eccleſiarum.

QUòd ſi, uti ſuſpicor, ſuades in *Irenicis* tuis, ut Proteſtantes inter ſe coëant arctiùs, habes me aſſentientem. Multi jam anni ſunt, quòd cum doctis noſtratium Theologis ea de re diſſerui, & Pontificios multo longiùs abeſſe agnovi. Et ſæpè miratus ſum poſt *Duræum* non fuiſſe, cui res ſatis curæ eſſet, cùm tamen omnia nunc maturiora videantur, & vel ſola Regis *Guilielmi* & Electoris Brandeburgici apud Germanos auctoritas magnum pondus pacificis conſiliis, aſpirante divina gratia, dare poſſit. Sed hæc tibi. Etſi enim ſenſa animi non premam, nolim tamen affectaſſe videri, quæ aliis diſplicere queant.

DE

DE UNIONE PROTESTANTIUM MOLANI ET LEIBNITII JUDICIUM.

Jugement impartial ſur l'utilité que les Luthériens peuvent eſpérer de leur union avec les Reformés, réſultant de la délibération que Mr. *Gerhard Molan*, Abbé de Lokkum, & Directeur des Egliſes de l'Electorat de Brunſwick-Lunebourg, & Mr. *Godfr. Guil. Leibniz*, Conſeiller intime de Hanovre, ont tenue ſur cette matiére, en conſéquence d'un ordre ſouverain; *traduit de l'Allemand.*

SOMMAIRE.

1°. *La Tolérance réciproque entre les Evangeliques eſt extrêmement pernicieuſe.*
2°. *Ce qui eſt aſſez démontré par le Colloque tenu à Caſſel.*
3°. *L'effet du mal fut très funeſte.*

1°. QUelque bonne & chrêtienne, quelque louable & utile que paroiſſe être la Tolérance mutuelle, ou l'union virtuelle entre les Evangeliques dans la théorie; elle a toujours engendré dans la pratique des effets ſi pernicieux, par l'envie de Satan, & par les inſtigations des zélateurs trop paſſionnés, que les plus modérés, c'eſt-à-dire, ceux même entre les Evangeliques, qui ne reconnoiſſent pas les dogmes particuliers des Reformés pour des dogmes fondamentaux, mais qui enviſagent ſeulement les Reformés comme fréres en Chriſt, abhorrent avec raiſon une Tolérance, qu'on voudroit introduire par une déclaration publique, par laquelle l'Egliſe Evangelique n'a jamais rien gagné, & qui au contraire a toujours rendu ſa condition pire; ou par une perſécution, & une oppreſſion ſecrette, ou par une reformation publique de nos Membres; ſuites ordinaires d'une pareille union.

2°. On ne peut avoir une preuve plus inconteſtable des torts que la Tolérance réciproque, ſolemnellement introduite, a faits à l'Egliſe Evangelique, que celle que le Colloque de Caſſel fournit. Si jamais dès le com-

commencement de la Reformation jusqu'à présent, deux partis ont procédé dans un Colloque pacifique, avec toute la candeur & la sincérité possible, c'étoit surement à Cassel, où de l'une & de l'autre part des hommes d'une érudition profonde, & de la derniére sincérité, se sont assemblés, & après avoir amiablement proposé les questions de controverse, & disputé avec la plus grande modération sur l'importance de ces controverses, sont enfin restés d'accord, que les questions de controverse ne regardent point les principes fondamentaux de la foi, & que malgré les dissensions, s'il y en a quelques-unes, on pourroit, & on devroit même se tolerer, & s'entre aimer comme fréres en Christ. C'est ce qu'on peut voir plus amplement dans la relation du Colloque de Cassel publiée par ordre du Gouvernement.

Quoique les Saxons avec leur censure, & presque toute l'Eglise Evangelique, se soient opposés à l'établissement de cette décision, les Théologiens de Rentheln, Mr. *de Henichius*, & Mr. *Musæus*, pour lors Orateurs de la Communauté, ne se laissérent pas ébranler par cette opposition, & ils eurent, au contraire, le courage de faire tête à tous les zélateurs, en défendant la rélation dudit Concile de Cassel par une lettre très ample, qu'ils addressérent à tous les Théologiens Evangeliques.

3°. Qui ne se seroit promis d'une Tolérance réciproquement établie, & d'une association aussi fraternelle, des siécles d'or, & les avantages les plus réels pour l'Eglise & l'Académie de Rintheln ? & cependant malgré cela, les effets ont été bien différens ; non-seulement le libre exercice de la Religion Reformée, chose en elle-même si juste, y fut introduit ; mais encore l'Académie a été forcée de céder aux Reformés son Eglise, où les Etudians en Théologie jusqu'alors s'exercoient à prêcher. Outre cela, & malgré la convention de paix, qui dans un de ses articles ordonnoit justement le contraire, & que l'on avoit inseré exprès en faveur de l'Académie de Rintheln, les Théologiens Evangeliques avec toutes leurs instances, & toutes leurs plaintes, n'ont pas pû empêcher qu'on ait envoyé chez eux plusieurs Professeurs Reformés pour enseigner la Philosophie, & entr'autres un pour l'Ethique, & la Logique, deux sciences, qui n'influent que trop dans la Théologie. On ne s'est pas borné à cela, deux Prédicateurs Reformés y ont été placés, & en même tems constitués Professeurs, l'un pour la langue Grecque, & l'autre pour l'Hébraïque, avec un pouvoir illimité d'expliquer *Philologicè* le Vieux & le Nouveau Testament. Le Magistrat Evangelique a été déposé, & l'on a créé à sa place un Bourguemaître, & des Conseillers Reformés ; ce qui ne contribua pas peu à ce que la partialité & la faveur fussent si ouvertement déclarées, que les Proselites de la Religion Evangelique pouvoient presque compter sur un établissement. Ce zéle alla si loin,

loin, que parmi ces Prédicateurs Reformés qu'on y plaça, il s'en trouva quelques-uns, qui moins moderés dans leur fonction de prêcher, s'aviſérent d'attaquer les dogmes Evangeliques, & de leur donner atteinte.

De là eſt venu à la fin, que Mr. *Muſæus* a quitté Rintheln, & qu'il eſt allé s'établir à Helmſtad (*), que Mr. *Henichius*, voyant que ſa bonne intention réuſſiſſoit ſi mal, en a conçu un chagrin ſi cuiſant, qu'il en eſt mort peu de tems après; & qu'enfin le troiſiéme Théologien, Mr. *Eccard*, qui dans des écrits publics a défendu le Colloque de Caſſel contre pluſieurs de nos Auteurs, & qui par-là s'eſt attiré la haine univerſelle, ne pouvant plus tenir à Rintheln, a abandonné la chaire de Théologie, qu'il a poſſedée pendant tant d'années, & eſt paſſé à Hildesheim pour y faire le Surintendant & l'Aumonier du Chapitre (**).

(*) *Petrus Muſæus* non ita multo poſt Theologiæ Profeſſor primarius in condita anno 1665. Academia Kilonienſi evaſit, cujus & primus Rector fuit.

(**) *Relatio Colloquii Caſſellani* 1662. Caſſel. in 4. prodiit. Theologi Vitembergenſes anno ſequenti, quæ Caſſellii geſta erant, publicis ſcriptis improbarunt. Neque enim ſolum ſcriptum ediderunt, cujus index: *Obſervationes ſupra Colloquium Caſſellanum, & ſupra Syncretiſmum, qui ibidem ſtabilitus fuit, verùm etiam, quum* Sam. Mareſius *Obſervationes irenicas ad Colloquium Caſſellanum* publici juris faceret, Syllog. Diſputationum ejus P. II. p. 819. inſertas, *Abrahamus Calovius* 1673. Vitemb. ad *obſervationes irenicas* Mareſii *de Colloquio Caſſellano Hypomnemata* publicè defendebat. Non defuit quidem ſibi Collegiſque ſuis D. *Henr. Mart. Eccardus*, qui 1662. Rinthelii in 4. edidit *Obſervationes ſupra Colloquium Theologicum, quod ante annum & medium Caſſellii habitum fuit*; ſed eidem & *Jacobus Tenzelius*, Antiſtes tum Greuſſenſis dein Arnſtadienſis, & *Chriſtianus Chemnitius*, Theologus, & Superintendens Ienenſis ſcripta oppoſuere. Ille enim in *brevi oſtenſione de pace Lutheranorum eccleſiaſtica cum erroribus Calvinianis errorumque propugnatoribus* Vitemb. 1665. eum approbat. Facultat. Theolog. Vitembergenſis ſermone Germanico contra *Eccardum* diſputavit, hic in libro, cujus index: *fundamentum fidei & beatitudinis*, Ienæ 1664. edito, *Eccardi* judicium ſub examen vocavit.

LETTRE DE Mr. DE LEIBNIZ

A MADEMOISELLE DE SCUDERY.

17. *Nov.* 1697.

VOus êtes trop éclairée pour ſoutenir des opinions inſoutenables, mais en même tems vous êtes trop circonſpecte pour dire nettement, que vous ne les approuvez pas &c. Je louerai même vôtre charité, pourvû que vous ne diſiez pas, qu'on doit envoyer au Diable tout ce qui n'eſt pas Romain.

Je ne crois pas qu'il faille prendre ces paroles à la lettre, ni qu'il faille négliger le ſoin de faire quelque choſe d'utile ſuivant ſes talens. *Dieu ne veut point des méditatifs fainéants*, *ignava opera*, *philoſopha ſententia*; mais il faut avoir ſoin des affaires avec une ſupériorité d'eſprit, qui dirige les choſes au grand but, c'eſt-à-dire, à l'amour de Dieu, toujours avec un plein contentement de ce que Dieu a ordonné pour le préſent ou paſſé, & avec un ardent deſir de contribuer à ce qu'on juge conforme à ſa volonté pour l'avenir.

Au reſte j'avois écrit quelque choſe à Monſieur l'Abbé *Nicaiſe* touchant la controverſe agitée maintenant en Théologie ſur l'amour deſintéreſſé; & lui ayant dit, qu'il n'y en a aucune qui ſoit davantage de la juriſdiction des Dames, il me mande d'en avoir pris occaſion de vous l'envoyer. Il a bien jugé que les Dames & les Hommes s'en remettroient à vos lumiéres; mais il pouvoit faire inſtruire la cauſe par quelque autre, dont les conſidérations euſſent été plus dignes de paroitre à vos yeux. Il y a quelque choſe de perſonnel, que je voudrois avoir retranché. Me voilà donc devant votre tribunal de plus d'une façon. Si vous m'allez condamner, Mademoiſelle, je n'aurai ni droit d'appeller, ni ſujet de me plaindre. Mais ſi vous me faites grace, je vous en aurai des obligations d'autant plus grandes, étant d'ailleurs avec reſpect &c.

EXTRAIT

EXTRAIT D'UNE LETTRE A LA MÊME,

Sur la Pieté.

RIen n'eſt plus eſtimable qu'une *pieté éclairée*, qui cherche à ſe répandre par de bonnes actions, propres à produire de véritables biens parmi les hommes, c'eſt-à dire, à produire encore dans les autres la bonne volonté, & le pouvoir de l'exécuter, avec la ſcience de bien faire.

Une *dévotion oiſive* & renfermée en elle-même ne me paroit pas aſſez ſolide : & un homme de bien eſt comme un aimant, qui communique ſa direction aux autres corps magnétiques qu'il touche.

Bien des gens parlent de l'*Amour de Dieu* ; mais je vois par les effets, que peu de gens l'ont véritablement, même de ceux qui ſont le plus enfoncés dans le myſtique. La pierre de touche de l'amour de Dieu eſt celle que *S. Jean* nous a donnée ; & lorſque je vois qu'on a une véritable ardeur pour procurer le bien général, on n'eſt pas loin de l'amour de Dieu.

REFLEXION DE Mr. LEIBNIZ

Sur l'eſprit Sectaire. 1697.

ON trouve dans le monde pluſieurs perſonnes bien intentionnées ; mais le mal eſt, qu'elles ne s'entendent point, & ne travaillent point de concert. S'il y avoit moyen de trouver une eſpèce de glu pour les réunir, on feroit quelque choſe. Le mal eſt ſouvent que les gens de bien ont quelques caprices ou opinions particuliéres, qui ſont qu'ils ſont contraires entr'eux. On le voit, par exemple, dans feu Mademoiſelle *Antoinette Bourignon*, qui mépriſoit tous les autres. J'eſpère que Mr. *Poiret* ſera plus raiſonnable. On me dit du bien de lui ; & effectivement il y a de bonnes penſées dans ſon œconomie divine. Il y a ſans doute encore d'autres perſonnes en Hollande, dont on pourroit profiter, ſi on pouvoit bannir l'*eſprit ſectaire*, qui conſiſte proprement dans cette prétention de vouloir que les autres ſe réglent ſur nos maximes, au lieu qu'on ſe devroit contenter de voir qu'on aille au but principal.

INDEX LOCUPLETISSIMUS
RERUM ET MATERIARUM,
In Tomo primo contentarum.

A

A

Bælardus (Petrus) citatus *pag.* 115. quandonam floruerit? *ibid. in not.* doctrina de fato & futuro. 254. de potentia Dei 255. quatuordecim propositiones ex ejus operibus excerptæ à Concilio Senonensi improbatæ. *ibid.* sententia de necessitate Dei morali. 275. *in not.* nullam inter possibile & actuale distinctionem admisit, 294. *Wiclefus* etiam *ibid.* ejus asseclarum error de possibilibus demonstratus. 477.

Aben-Ezra de *Malachiâ* relatus 627.

Abusus non tollit usum. 212.

de *Academiæ Juliæ* Societatis instituto Epistola *Leibnitii* ad D. *Kochium.* 501.

Accidentia an sint entia à substantiâ realiter distincta? 392.

Actio insolens in aulâ Osnabrugensi Ducalis Ephebei Præfecti, brachium flammæ immittentis 464.

Actio libera quæ? 144. satis libertatis habet quantùm ad præmiorum pœnarumque justitiam sanciendam requiritur; 166. exemplum ex pœnis brutis infligendis desumptum. 167.

Actionum liberarum independentiam *Cartesius* quomodo probaverit. 155.

Actionum & passionum origo. 166. quomodo probet *Hobbesius* adversus *Bramhallum* actiones nostras esse in potestate nostra? 419. an actiones sint suppositæ? 547. respondet *Bossuetius.* 570.

Actus permanens animæ quid? 179. Actus successivus? *ibid.* quid fugitivus? *ibid.*

Adami lapsus an pœnæ æternæ origo, juxta *Bælium*? 205. ejus originem explicat *Bælius* ab authore reprehensus: 245. quare *Adamus* fuerit peccaturus juxta *Bælium*? *ibid.* an ejus peccatum fuerit necessarium gloriæ Dei juxta *Bælium*? 293.

Adamus & *Eva* quamvis à Diabolo seducti, liberè tamen peccaverunt: 332. dixerunt Ebræi Cabalistæ *Adami* peccatum fuisse *truncationem Malcuth à cæteris plantis.* 381. docet *Kingius Adamum* necessariò malis naturalibus obnoxium fuisse. 445. *Bælii* error de naturâ lapsûs *Adami.* 487.

Adam Cadmon quis? 134.

Adeptus quis de materiâ Fidei? 89.

Adultorum, seu eorum qui ad annos discretionis progressi in peccata ruunt, status expenditur. 186.

Ælianus de *Calano* vivum se comburendum præbendo in spectaculum *Alexandro Magno.* 320. *in not.*

Æqualia & similia an sufficiant ad probandum? 283.

Æquilibrium, ejus indifferentia respectu voluntatis: 154. exemplum de casu asini *Buridani* inter duo prata; 155. an perfectum sit æquilibrium in voluntate? *ibid.*

Aeriani qui? 608.

Æsculapii fabula *Hippolytum* ab inferis revocantis à *Virgilio* relata. 330.

Æternitas Dei probata, 15. definitio ejus; 18. 22. Boetiana descriptio *ibid.*

Æther purissimus suos habet incolas, juxta *Kingium.* 443.

Aetius Hæresiarcha de libris S. Scripturæ rela-

relatus. *pag. 660.*
Afflictiones quomodo inſerviant ad felicitatis augmentum? 483.
Albius (*Thomas*) relatus 115.
Alenſis (*Alex.*) authori conſentit in definiendâ ſcientiâ conditionatâ. 148. *in not.*
Alexander Alexandrinus de *Pauli Samoſatenſis* condemnatione. 575.
Allemanni qui? 233.
Alphonſus Caſtellæ Rex docuit Deum non optimum, quanquam à Sapientiâ indicetur, eligere; 269. quandonam floruerit? *ibid. in not.* doctrina de ſyſtemate mundi. 531.
Alvareſius (*Didacus*) prædeterminationis divinæ defenſor. 154.
Amare, eſt felicitate alterius delectari. 29.
S. Ambroſius relatus. 158. ejus dictum de fato. *ibid.* de officiis. 214.
Ambroſii (*Catharini*) doctrina de limbo 184. quandonam floruerit? *ibid. in not.* vide *Catharinus.*
Amiot de Concilio Tridentino relatus. 554 & 555.
Amiraldus (*Moſes*) de jure Dei in creaturas; 260. defendit *Calvinum*, & à *Riveto* & *Frid. Spanhemio* oppugnatus fuit. *ibid. in not.*
Amor Dei, 28. ejus origo, *ibid.* definitio; *ibid.* in quo conſiſtat? 39. ejus effectus. *ibid.* privatam utilitatem negligit. 451. quorumdam Theologorum Pontificiorum deciſiones, ſaluti errantium faventes, quantuſcumque ſit eorum error, dummodo verum Dei amorem habeant. 683. *Peliſſonii* judicium. 690. 691. & 693. ſi ſolus Dei amor ſufficiat quid inde ſequetur? 692. in quo conſiſtat amor Dei juxta *Peliſſonium*? *ibid.* Authoris ſententia. 706. Authoris ad D. *de Scudery* Epiſtola de controverſiis circa amorem Divinum: 738. Amoris Dei effectus 739.
Amphilochius (*Epiſc.*) de defenſione Religionis relatus; 625. de librorum veteris Teſtamenti canonicorum numero: 630. *Boſſuetii* judicium. 659.
Analyſis nova ſpecies ab Autore relata. 732.
Anaſtaſius (*Biblioth.*) de adoratione Crucis relatus. 550.
Anathema Authori odioſum. 620. 644. cur Concilium Tridentinum anathemata adhibuerit? 671. Eccleſiam jus anathematis habere contendit *Boſſuetius*; *ibid.* & *Peliſſonius*: 689. an omnes qui non ſunt Pontificii anathemate ſint feriendi? 738.
Anaxagoræ doctrina de materiâ increatâ 386.
Andreas Cæſalpinus quandonam floruerit. 73; vide *Cæſalpinus.*
Andreas (*Valentinus*) de *Scioppio* 318. *in not.*
Angeli definitio. 18. Angelorum artificium à noſtro in quo differat? 66. lapſus, 124. natura, 219. *in not.* an corporibus donentur? *ibid. in not.* & 615. malorum Angelorum prælium in cœlo. 332. quomodo Deus Angelorum miniſterio utatur ad regendos homines? 467. Angeli beati incredibili multitudine ſunt. 483.
Angeli Aſſiſtentes qui? 219. *in not.*
Angelus Globi noſtri. 134.
Anima. vide *Formæ.*
Animæ qualitates; 28. ejus influxus in corpus, vel corporis in animam; 54. 162. ejus delitiæ & ſtatus in amore Dei; 39. ejus origo juxta quoſdam Philoſophos; 70. ejus mortalitas ab *Averroiſtis* defenſa 73. ejus cum corpore unio quomodo intelligenda? 97. & 160. animarum poſt mortem ſtatus intermedius à quibuſdam ſtatutus; 133. quomodo ſit automatum ſpirituale? 156. ejus cum corpore communicatio metaphyſica eſt. 160. ejus independentia quomodo intelligenda? 164. quomodo in ſe omnium ſuarum actionum principium habeat? 165. ejus dependentia mutua eam inter & corpus; 166. tres opiniones de animæ origine, 178. ſcilicet 1a. ejus *præexiſtentia* in alio mundo, *Platonicis* & *Origeni* tributa, *ibid.* 2a. ejus *traductio* juxta quoſdam Confeſſionis Auguſtanæ Theologos. *ibid.* 3a. ejus *creatio* juxta majorem ſcholarum Chriſtianarum partem. *ibid.* ejus traductio æque ac eductio ſunt inexplicabiles. 180. Thomiſtarum doctrina de anima; 181. authoris ſententia de animæ origine; *ibid.* an, humano corpore exuta, adhuc unionem cum corpore retineat? 220. *in not.* reſpondetur *Bælio* indifferentiam invenire volenti in legibus unionis animæ & corporis; 369. & 489. *in not.* quomodo

modo corporis repræsentativa sit? *pag.* 371. Docet *Kingius* animam fieri passivam, hominemque non esse veram peccati causam, si ad actiones suas voluntarias per objecta fuerit compulsus: 449. animæ creatio expenditur 488. *in not.* de animarum immaterialitate, impartiabilitate, & corruptione difficultates tolluntur: 490. an anima separata sit iners? 733.
Anima belluarum. 181. *Sennerti* & *Sperlingii* doctrina de earum indestructibilitate *ibid.*
Anima *Platonis* 71. *Pythagoræ* doctrina de eâ *ibid. in not.* ejus definitio. 179.
Anima universalis quid? 70. *Virgilii* sententia de eâ *ibid.* & 71. à *Preissaco* defensa. 72.
Animalium generationem sine miraculo statuit author. 394.
Animantia an existant in universo similia illi, quod *Cyrano de Bergerac* in solis globo peregrinanti, occurrit? 364. an sint loca sine animantibus? 443. animalia immortalia dari docet *Kingius.* 441.
Animorum fortium errores de necessitate fati. 43.
Annati (*P. Franciſci*) Liber de incoactâ libertate relatus, 377. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Anselmus de necessitate relatus. 274.
Anthropomorphismis cum Deo ludere quid? 217. quid sit anthropomorphismus? 472.
Anti-Christus quis sit? 713.
Antipater Stoicus de rebus possibilibus. 254.
Antistius Lucius, vide *Constantis.*
Antitrinitarii refutati. 10. 17. historica quædam de Anglici Antitrinitarii libello. 17. auctoris annotata in ejus Librum de Trinitate. 24.
Antoninus (*Archiep. Florent.*) de Libris S. Scripturæ Apocryphis relatus. 640.
Antonius Ulricus (*Brunsvicensis Dux*) de controversiis Reformatos inter & Pontificios componendis relatus. 611. *& seq.* de ejus familiâ. 720.
Apocalypseos authoritas expensa. 620.
Apocatastasis quid? 133. *& in not.*
Arcesilas Philosophus relatus. 370.
Archidemus Stoicus de rebus possibilibus. 254.
Archimedes immeritò reprehensus à *Jos. Scaligero.* 83. *& in not.*
Ariani Epistola refutata; 10. sententia de Christo creaturâ 19.
Arianis favit Imp. *Constantius*; 691. quem excusavit *S. Gregorius Nazianz. ibid.*
Arimandiæ feudum. 233.
Arimanius & *Oromasda* principia veterum. 59. 231. *in not.* 233. 237. 259.
Arimanni qui? 233.
Aristoteles: Philosophiæ Aristotelicæ fata. 68. immortalitatem animæ negat. 70. ejus Logica à Recentioribus improbata. 84. ejus organon *ibid. in not.* ejus logica sufficit ad dijudicandas demonstrationes. 85. doctrina de legum divinarum naturalium à legibus divinis positivis distinctione, laudata. 263. de doloribus corporeis. 319. de fato. 358. de origine mali. 386. ejus doctrina de origine formarum, 179. de futuro, 251. ejus elogium à *Pelissonio.* 726. ejus entelechia relata. 727. & 729. ejus Philosophiam Rex Galliarum tres Professores Parisienses qui *Carteſii* systema sequi videbantur, amplecti jussit. *ibid.*
Arminius quis? 234.
Arminius (*Jac.*) caput & princeps Remonstrantium; 99. *in not.* quandonam floruerit? 172. *in not.* ejus *Antiperkinsus* laudatus. 410. *& in not.* ejus doctrina turbarum in Anglia *Carolo I.* Regi funestarum causa. 421.
Arnaldus (*Anton.*) relatus. 52. 84. quandonam floruerit? 94. *& in not.* quomodo *Malebrancium* de creatione immeritò reprehendit? 277. de Orientalium fide de præsentiâ reali. 705.
de Arriaga (*Rodericus*) quandonam floruerit? 107. *in not.* de conservatione vel creatione continuatâ citatus. 390.
Arrianus de rerum nunquam futurarum possibilitate. 254.
Arriere-ban quid? 234.
Ars cogitandi, quisnam ejus libri auctor? 87. *& in not.*
Asdrubal servum interfici jussit lætantem in tormentis. 319.
Assassini qui? 320. *& in not.*
Astra inclinant, non necessitant. 151.
Astrologicum fatum an detur? 344.
S. Athanasius relatus de Passione J. Christi

p. 81. de ſymbolo ? *606.* quomodo Religionem defenderit ? *625.* doctrina de Librorum veteris Teſtamenti Canonicorum numero : *630.* ejus ſynopſis relata. *ibid. Boſſuetii* ſententia, *659.* qui probare vult omnes libros apocryphos eadem autenticitate ac alios libros canonicos, præditos fuiſſe *663.*

Athenæus de *Calano* relatus. 320. *in not.*

Athotes quis ? 235. *in not.*

Atomi, earum origo. 8. *Epicuri* & *Gaſſendi* doctrina. 181. & 346. quid earum declinatio ? 346. eam admittere videtur *Bælius* in caſu aſini *Buridani. ibid. Epicuri* error hâc de materiâ. 353. & 375.

Attritio an ſit ſufficiens ſine ſacramento ? 565. & 683.

Auctoritas & *Ratio*, duo argumentorum fontes juxta *Hobbeſium.* 423.

Averroes quandonam floruerit ? *69. & in not.*

Averroiſtæ ejus aſſeclæ immortalitatem animæ negant ; *ibid.* eorum opinio expenditur. 73.

Auguſti Imp. moleſtiæ à *Bælio* expenſæ. 323.

S. *Auguſtini* ſententia de peccato *Adami.* 46. liber de gratiâ & libero arbitrio relatus. 57. ab ejus ſententiâ de hac materiâ recedit Auctor. *ibid.* & 68. ejus laus. *ibid. in not.* ſententia de fide, 94. de malo, 141. & 336. de myſteriorum veritate inveniendâ : 115. de induratione Dei ; 411. de plurimorum librorum S. Scripturæ autoritate ; 599. & 600. *Boſſuetii* judicium. *665.* de bono perſeverantiæ. 149. *in not.* Supralapſariorum ſententiæ favet. 175. de peccato originali & creatione animæ. 179. *in not.* de infantum ſine baptiſmo mortuorum ſtatu, 184. *Tolle, Lege*, verba quibus deſerere Manichæiſmum compulſus fuit. 189. de Angelis, 220. *in not.* de miſericordia ; 249. exaggeratio de virtutibus ; 322. docuit fieri poſſe ut damnatorum pœnæ æternùm durent, & tamen certis temporum intervallis mitigentur : 330. adverſus Pelagianos : *619.* Liberum arbitrium ex Libro Sapientiæ probavit. *666.*

Auguſtana Confeſſio non fere diſſidet à Catholicis in negotio juſtificationis ; 55. 57. ejus diſſidia de fidei cum ratione conformitate *76.* vide *Lutherani.*

Aureolus (*Petrus Card.*) quandonam floruerit ? 140. *& in not.* ejus doctrina de concurſu Dei cum creaturâ. *ibid.* de concurſu Dei ad malum citatus. 387.

Auſpicia Deorum agnoſcebant Ethnici ; *Horatii* exemplum. 351. Belli Duces ſub Imperatorum *auſpiciis* præliabantur. 352. & *in not.*

Automatum ſpirituale eſt anima humana ; *156.*

Axiomata Rationis quo caſu abdicanda ? 113.

Axiomata veroſimilia ; 113. veritatibus æternis cedere debent. *ibid.*

B.

Bacchi Præceptor *Silenus.* 322. *& in not.*

Baco (*Franc. de Verulamio*) laudatus. 5. dixit Philoſophiam mediocriter delibatam, à Deo nos alienare, profundiùs hauſtam ad Deum adducere. 341. quandonam floruerit ? *ibid. in not.*

Bælius (*Petrus*) reſuſcitavit dogma de duobus principiis, altero bono, & altero malo ; 44. controverſiæ cum eo occaſionem dederunt ſcribendæ Theodicææ ; 48. opinio de neceſſitate refutata ; 44. leges naturæ de neceſſitate non ſatis intellexit ; 47. laudatus, ſed vituperatus in negotio gratiæ, & auxilii divini : 48. ubi Religio & Ratio inter ſe pugnare videntur, Rationi ſilentium imperat. *ibid.* ejus ſententia de organicâ animalium formatione ; 50. ſcopus Authoris de Dialogo Tentamina Anti-Bæliana claudente ; 59. ſententia de veritatibus æternis ; 64. ejus quæſtio, num veritas fidei, objectionibus ſolutionem nullam admittentibus eſſe poſſit obnoxia, ab authore tractata. 82. expenſus de fide & ejus qualitatibus ; 90. & 91. Rationis hoſtem ſe profitetur. 93. *Origenem* malè interpretatus eſt. 96. recuſavit tribunal notionum communium. 97. ei minus eſt reddere rationem quàm inſtantiis reſpondere. 99. diſtinctionem inter ea quæ ſunt ſupra & contra Rationem infeliciter

ter impugnavit p. 101. Judicium Authoris 102. & 105. immeritò reprehendit *Stegmannum* & *Turrettinum*; 101. objectio ab exemplo visûs resoluta 104. *Carteſii* ſententiam affert ab authore refutatam; 106. *Bælii* opinio quòd objectionibus quæ à Ratione Myſteriis opponuntur ſatisfieri non poſſit, ab authore expenſa, 107. & 108. ſententia de Diſputatione Philoſophica circa materiam ab authore confutata 110. ejus confeſſio de inſolubilitate argumentorum adversùs Myſteria; 114. in opere poſthumo adversùs *Clericum* fatetur objectiones contra fidem non habere vim demonſtrationis. *ibid.* Bona ſpes authoris de eo 115. *& in not. Nicolii* doctrinam de ſtatu infantum ſine baptiſmo mortuorum tuitus eſt; 185. ejus axiomata author expendit; 204. *& ſeq.* Difficultatem exaggerat, quam in propulſandâ à Deo peccati imputatione poſitam eſſe arbitratur. 229. ſententiæ eorum applaudit qui Dei bonitatem cum ipſius magnitudinis diſpendio ſalvant. 230. Pyrrhoniſmo favet, *ibid.* & multorum Hæreticorum opinionibus: *ibid.* ejus judicium de *Zoroaſtris* doctrinâ. 237. *Meliſſi* doctrinam de unico principio impugnavit; 243. de lapſu *Adami*; 245. de fato. 252. de eo dici poteſt, *ubi benè nemo meliùs*; 257. Doctrina de poſſibili & impoſſibili ab authore improbata; *ibid.* de legum divinarum naturalium à legibus divinis poſitivis ab authore laudatus. 263. de bono & malo morali *ibid.* illius cum *Joanne Clerico* contentiones de naturis plaſticis. 267. odioſa nomina rebus optimis imponit 291. ſententia de doloribus; 319. probare conatur plus eſſe mali quàm boni. 321. Doctrina de indifferentiâ & libero arbitrio 345. *& ſeq. Bælius Bælio* oppoſitus 353. ab uno extremo tranſibat ad aliud, nil æquale homini fuit illi, nil fuit unquam ſic impar ſibi; 370. *& in not.* authoris notæ in ſextam *Bælii* Epiſtolam philoſophicam *Trivultii* anno 1703. editam. 504.

Bayle Pauli explicatur. 497.

Bayati Comes relatus. 652. 656.

Balbini Miſcellanea Bohemica relata, de inſtrumento Bohemis à Concilio Baſileenſi conceſſo. 593.

Balthuſii liber *Défenſe des Saints Pères accuſés de Platoniſme* relatus. 68.

Bangue quid? 159. *in not.*

Banneſius (*Dominicus*) prædeterminationem divinam defendit. 154.

Baptiſmus; de diſtinctione Baptiſmum inter *Johannis Baptiſtæ*, & J. Christi: 564. Judicium *Boſſuetii*. 573. de hæreticorum baptiſmo *S. Cypriani* doctrina, 609. *S. Auguſtini* ſententia; *ibid.* & de Infantum baptiſmo; *ibid. &* 610.

Baptizari in voto quid ſit? 712.

Barbarus (*Hermolaus*) de Entelechiâ 179. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Barlæus (*Lambert.*) relatus. 287. *in not.*

Baro vocis origo. 235.

Baro (*P. Vincentius*) relatus de probandâ myſteriorum veritate & poſſibilitate; 114.

Baro (*Petrus*) citatus. 176.

Baronius (*Robertus*) ejus liber cui titulus *Philoſophia Theologiæ ancillans*. 77.

Bartonus (*Thomas*) quis? 115.

S. Baſilii definitio mali; 386. methodus prædicandi apud eos qui Spiritûs ſancti divinitatem negabant. 691.

Baſſetta ludus relatus. 42.

Beatitudo Dei ſemper perfecta, augmentique incapax. 286.

Beccheri (*Joan. Joach.*) precatio naturæ relata; 367. quandonam floruerit? *ibid.*

Bekkeri (*Balthaſaris*) liber *Mundus incantatus* relatus. 244. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Bellarminus de gratiâ & libero arbitrio relatus, 56. *in not.* & de diſtinctione Rationem inter rectam & corruptam. 102.

Bellovacenſis Epiſcopus de Concilio Tridentino relatus. 560.

Beneficia Dei quomodo nocitura? 211. & 212.

Berengarius (*Turonenſis*) de Euchariſtiâ relatus. 676.

Berengerius à *Lutheranis* inter hæreticos recenſitus; 608.

de Bergerac (*Cyranus*) de peregrinatione in Solis globo relatus, 364. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Berigardus (*Claudius*) quando floruit? 73. *in not.* Averroiſtarum dogmata tuitus eſt *ib.*

Bernacularum Scoticarum fabula. *p.* 368. *& in not.*
S. Bernardus dixit; ordinatiſſimum eſt, minus interdum ordinatè fieri aliquid. 315.
Bernerius relatus; 71. quandonam floruerit? 140. *in not.* ejus doctrina de concurſu Dei cum creatura. *ibid.* & 387.
Bertius (*Petrus*) de mali causâ relatus; 249. ejus fata. *ibid. in not.*
Beverovicius (*Joan.*) ſeu *van Beverwyk*, quandonam floruerit? 159. *& in not.* ejus liber de termino vitæ laudatus, *ibid.*
Bezæ (*Theodori*) Sermo de peccato in Colloquio *Montis Pelicardi* habitus: 295. à *Bælio* impetitus, *ibid.* quandonam floruerit? *ibid. in not.* Judicium authoris. *ibid.*
Bidaſſoa flumen locus Colloquii Lutheranos inter & Catholicos. 526.
Bignon (*Abbas*) relatus. 588.
Bilanx Politica *Lacourtio* tributa. 384.
Bilfingerus relatus de viâ Dei attributa inveſtigandi; 38. de unione animæ & corporis; 54. *in not.* de myſteriis; 67. *in not.* de cultu Dei rationali; 82. *in not.* de organo *Ariſtotelis*, 84. *in not.* de origine mali, 137. de conſervatione Dei; 141. *in not.* de libertate; 144. *in not.* de neceſſitate; 146. *in not.* de eo quod author dixerit animam humanam automatum ſpirituale eſſe. 156. de doctrinâ *Malebrancii* de lege optimi, 277. de miraculis; 279. de repræſentatione animæ cum corpore; 372. explicat quomodo Deus videat omnia in omnibus. 374.
Blityri vox quid? 111.
Boeclerus (*Jo. Henr.*) de auſpicio regio citatus; 352. *in not.*
Bœſe (*Jo. Georg.*) libellus de termino gratiæ peremtorio relatus; 159. *in not.*
Boetius (*Anicius Manlius Torquatus*) ejus deſcriptio æternitatis, 22. quandonam floruit? 68. *in not.* ſententia de conſortio fidei cum ratione. *ibid.* ejus cum *Laurentio Vallâ* difficultates de libero arbitrio; 397.
Bohemi, & *Moravi*. Executoria D. Legatorum ſuper compactatis data Bohemis anno 1436 de communione ſub utrâque ſpecie, & pace cum Eccleſiâ Romanâ. 532. *& ſeq.* vide *Calixtini.*
Boineburgius (*Baro*) laudatus. 10.
Bonartes (*Thomas*) relatus de concordia ſcientiæ cum fide, 45. & 114. ejus fata. 115.
Bonaventuræ (*Card.*) ſententia de Epulone divite; 331. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Bonjour (*Guliem.*) ſeu *Euemerus* relatus. 502.
Bonitas Dei quomodo ſit infinita juxta *Bælium*? 208. de notionum noſtrarum circa bonitatem ad Dei actiones applicatione egregiè differit *Bælius.* 261. error eorum qui bonitatem juſtitiamque ab optione arbitrariâ Dei unicè pendere contendunt à *Bælio* impugnata. *ibid.* an bonitati Dei ejuſque perfectioni limites ſtatui poſſint? 269. Docuit *Hobbeſius* bonitatem eſſe partem potentiæ Divinæ. 426. Definitio bonitatis Divinæ, 476. ad omnes creaturas refertur, 480. unde oritur Providentia Divina. *ibid.*
Bonum denique in omnibus & ubique prævalebit juxta quoſdam. 133. Bonum ex causâ integrâ, malum ex quolibet defectu. 144. ab bonum Creaturarum felicitatis capacium quomodo tendant beneficia quæ Deus cum iis communicat, juxta *Bælium*? 210. bonorum & malorum mixtura expenditur. *ibid. & ſeq.* bona quomodo in malum vertant juxta *Bælium*? 214. Bona cur Deus non impertiatur hominibus, niſi poſt longas ærumnas, juxta *Bælium* expenditur. 216. expenditur ſententia *Bælii* ex eo quòd bonum morale, bonumque phyſicum aliquod, virtutis ac felicitatis quædam exempla ubique reperiantur, & quòd ſi pravi & infelices ſoli exiſterent ad duorum principiorum hypotheſin minimè recurrendum foret: 240. error eorum qui docent arbitrario decreto bonum malumque ſtabiliiſſe; 258. cui ſententiæ *Samuel Rhetorfortius* ſupralapſarius favit. *ibid.* reſpondet author ad inſtantias *Bælii* objicientis Principem magnanimum opus incolis commodum magnifico prælaturum in condendâ urbe; 285. Reſpondet alteri *Bælii* objectioni dicentis Legislatores noſtros nunquam leges ſingulis

singulis privatis commodas excogitare posse, propter circumscriptam ingenii perspicaciam, quod in Deum non cadere potest; *p.* 285. probatur boni plus esse quàm mali. 321. vult *Chrysippus* bonum intelligi non posse, nisi ex mali oppositione. 360.

Bonum metaphysicum, omne complectens, quomodo sit causa cur dandus aliquando locus sit malo physico, maloque morali? 281. quæ fuit sententia veterum Stoïcorum, quam refert *Bælius* de *Chrysippo* & *Aulo Gellio*, *ibid.* Authoris judicium. 282. boni metaphysici definitio. 478.

de Bono & malo morali. 263.

Bonum physicum & bonum morale, & bonum metaphysicum complectuntur perfectionem: 280. bonum physicum ubi collocandum? 317. quid bonum physicum, quid morale? 479.

Bossuetius (*J. Benign. Meldensis Episcopus*) relatus. 55. *in not.* compendium Præfationis ejus operum posthumorum. 507. Ejus variæ Epistolæ de conciliandis Lutheranis cum Ecclesiâ Romanâ 508. *& seq.* ejus Expositio Doctrinæ Catholicæ relata; *ibid.* Historia variationum Ecclesiarum Protestantium: 525. Judicium Authoris de elegantiâ ejus stili 539. Ejus Instructio Pastoralis de decisionibus Ecclesiæ sequendis ad Authorem missa; 646. ei respondet author rogavisse suspicato quemdam Theologum Reformatum quocum de controversiis communicare posset: 650. quam petitionem negat *Bossuetius.* 652. nil concedere vult Ecclesiæ decisionibus alienum, ad controversias faciles reddendas: 653. Concilio Tridentino aliisque hæret, & ejus argumenta; 654. Ecclesiæ infallibilitatem probare contendit. 655. ejus Responsio ad authoris Epistolas de Librorum S. Scripturæ canonicorum numero & Libris Apocryphis. 657. *& seq.*

Bourguet de formatione salium relatus. 488. *in not.*

Bourignon (*D. Antonia*) de amore divino relata; 690. authoris judicium. 739.

Boyle (*Robertus*) laudatus. 6.

Brachmanes qui? 86. *in not.*

Bradwardina (*Thomas de*) quandonam floruerit? 167. *& in not.* ejus doctrina de statu adultorum peccatorum; 186. de causâ Dei, 258. *in not.*

Brama quis? 86. *& in not.*

Bramhalli (*Joan. Episc.*) certamina cum *Hobbesio* de libertate, necessitate, & casu fortuito. 416.

Bredenburgii (*Joan.*) liber contra *Spinosam.* 382. *& in not.* Ejus adversarii *Franc. Cuperus*, *Orobio*, *Albertus Versæus.* 383.

S. Brigittæ doctrina de Limbo; 184. quandonam floruerit? *ibid.*

Brinon (*Domina de*) inter *Ursulinas* relata. 509. ejus fata. *ibid. in not. Bossuetii* & Authoris ad eam Epistolæ de conciliandis Lutheranis cum Ecclesiâ Romanâ; 510. *& seq.* ejus commercium cum *D. Pelissonio* de controversiis Religionis. 684.

Bruni (*Corn.*) Itinera relata. 232. *in not.*

Brutorum sensus & ratiocinium quomodo in iis agat? 104. eorum anima; 181. an sensu & perceptione careant? 316.

Buckingamiæ (*Dux*) citatus de malo. 143.

Buddæus (*Jo. Franc.*) ejus Isagoge Historico-Theologica relata; 68. *in not.* de controversiis *Dan. Hoffmannum* inter & *Jo. Caselium* de conformitate fidei cum ratione, 75. *in not.* ejus effatum de *Jo. Caselio*, *ibid.* de *Ludov. Meyero.* 75. *in not.* ad eum Authoris Epistola, de dissertatione sub ejus præsidio de origine mali. 502.

Bullus (*Georgius*) adversùs *Petavium* relatus. 613.

Burnetius (*Thomas*) de amore Dei expensus; 29. Telluris Theoria sacra; 314. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Busbequius de Turcis relatus. 158. *in not.*

C.

Cabalistæ qui? 71. eorum opinio de mundi statu; 134. *Sephiroth* eorum numen. 231. *in not.* eorum *Malcuth* & doctrina de peccato *Adami.* 381.

Cæsalpinus de electione Dei relatus. 437. vide *Andreas.*

Cæsar Cremoninus quandonam floruerit? 73. Averroistarum columen. 73.

Cæsar (*Julius*) de antiquorum Gallorum numinibus relatus; *p.*235. *& in not.* fortunâ magis suâ, quàm in rebus agendis dexteritate, gloriabatur. 351.

Cajetanus (*Card.*) à *Bælio* de fide prolatus; 94. quandonam floruerit? *ibid. & in not.* ejus dictum de Scientiâ; 265. de libro *Salomonis*, & *Sapientia*; 641. *Bossuetii* responsio. 658.

Calanus se vivum comburendum *Alexandro Magno* in spectaculum præbuit. 320. 462.

Caligulæ institutum quomodo mali causâ fuerit? 249. & ejus matris? *ibid.*

Calixtini Communionis sub utrâque specie defensores. 528. & 529. *Ziska* & *Procopius* eorum defensores; 529. in Concilio Constantiensi, 537. & Basileensi. *ibid.* & 593. eorum Instrumentum à *Balbino* relatum; 593. judicium *Bossuetii.* 656.

Calixtus (*Georgius*) relatus; 102. de Concilio Tridentino. 564. 582.

Callii (*Cl.*) libellus, *accidentia profligata*, relatus. 392.

Callimachus de Celtis antiquis citatus. 236.

Calovius (*Abrah.*) quandonam vixerit? 77. *& in not.* Socinianos profligavit. *ibid.* de colloquio Cassellano. 737. *in not.*

Calvinus (*Johan.*) quandonam floruerit? 78. *& in not.* ejus doctrina de Sacramento Eucharistiæ; *ibid.* invehitur in curiosam audaciam divina consilia perscrutantium, 95. doctrina de electione, 174. de Decreto absolutè absoluto. 362. *Calvinistas* inter & *Lutheranos* discrimen. 725. de manducatione corporis & sanguinis Jesu-Christi relatus; 30. de mali permissione, 245. de jure Dei in creaturas. 260. Decreta Dei justitiæ ac sapientiæ conformia esse docuit quamvis rationes illius conformitatis nobis sint ignotæ. 262.

Cameracensis Archiepiscopus relatus de amore Divino. 29.

Cameronis (*Jo.*) docuit voluntatem semper necessariò sequi ultimum actum intellectûs practicum; 348. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Campanella (*Th.*) ejus liber de sensu rerum citatus; 71. de primalitatibus seu primordialitatibus Dei, 240. *& in not.*

Canisii (*P.*) Catechismus relatus. 512.

Canonici libri denominatio, & Sacrarum ac Divinarum Scripturarum, multorum errorum & æquivocationum causa. 632. *Bossuetii* sententia de Libris canonicis. 657. *& seq.*

Canus (*Melchior*) de Angelis citatus. 219. *in not.*

Canzius laudatus; 66. citatus de Revelatione, 85. de damnatione infantium non baptisatorum; 91. *in not.* de existentiâ Dei. 127. *in not.* malum nihil esse comparatione bonorum universi probavit. 136. *in not.* de jure Dei in creaturas. 260. *in not.*

Capella (*Jacobus*) de fundamentis fidei relatus. 690.

Caramuelis Theologia Fundamentalis relata quoad liberum arbitrium. 57.

Caranza (*Bartholom.*) de Angelis relatus. 219. *in not.*

Cardani dictum de voluptate, 318. quandonam floruerit? *ibid. in not.* ejus liber de utilitate ex adversis capienda laudatus, 325.

Carneadis doctrina de indifferentiâ, 347. & 355. ejus philosophia improbata. 370.

Caroli (*Andreas*) de parallelismo DEUM inter & *Tiberium* relatus. 250.

Carolus V. Imp. de Concilio Tridentino relatus. 558. *& seq.*

Carpovius de SS. Trinitate citatus. 81. *in not.*

Carpzovius (*Jo. Ben.*) laudatus de divinitate Christi; 23.

Cartesius de Ratione relatus; 102. sententia de libertate arbitrii nostri cum æternâ præordinatione Dei concilianda, ab authore refutata; 106. opinio de materiæ divisione in infinitum; 107. de actionibus creaturarum; 124. de inertiâ naturali corporum. 141. ejus systema causarum occasionale expensum, 162. & 163. de libertate humanâ cum divinâ omnipotentiâ conciliandâ, 247. ejus error de voluntate Dei circa malum; 248. de veritatum æternarum realitate; 266. reprehendit *Hobbesii* Librum de cive. 287. de doloribus; 319. errorem adolescens in Collegio Flexiensi hausit, ex falsâ contingentiæ & libertatis ideâ 376. de generatione hominum, 488. *in not.*

not. ejus elogium à *Peliſſonio*, *p.* 726. & ab authore; 731. ejus Geometria limitata; *ibid.*
Caſauboni (*Merici*) doctrina de malo; 321. *& in not.*
Caſauboni (*Iſaaci*) dictum de exedrâ Sorbonicâ, 370. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Caſelius (*Joan.*) laudatus. 75. ejus controverſiæ cum *Dan. Hoffmanno* de conformitate fidei cum ratione, *ibid. & in not.*
Caſſiodorus (*Marc. Aurelius*); ejus liber de ſeptem diſciplinis relatus, 68. *in not.* de authoritate librorum S. Scripturæ. 638.
Caſus merus, & fortuitus quid ſit? 345. Doctrina *Hobbeſii.* 418. 420.
Caſus conſcientiæ quomodo dijudicandi? 214.
Cataphrygii qui? 608.
Catelan (*Abbas de*) de controverſiâ eum inter & Authorem de materiæ extenſione, & conatu. 731.
Catena Rationis quid? 64.
Cathari ab Eccleſiâ hæretici dicti. 608.
Catharinæ Mediceæ agendi ratio ut Magnatum arcana eliceret, mali cauſa. 249. Vide *Medicis.*
Catharinus (*Ambroſius*) de fide relatus. 684. Vide *Ambroſius.*
Catholici veri quomodo dignoſcendi? 649.
Cato Uticenſis relatus. 172.
Cauſarum cum effectibus connexio probata; 158. ſyſtema occaſionale *Carteſii.* 162. Deus quomodo ſit vera unica cauſa omnis ejus quod eſt reale? 392. Cauſæ ſecundæ agunt in virtute primæ. *ibid.*
Cauſa Dei adſerta per juſtitiam ejus, cum cæteris ejus perfectionibus, cunctiſque actionibus conciliatam; 470. ſcopus & diviſio hujus tractatûs. 472.
Celſus, ejus opinio de Chriſtianiſmo ab *Origene* refutata: 96. & 97.
Celtæ qui? 236.
Cenomanum. vide *Mans.*
Cerdo de *Zoroaſtre* citatus. 237.
Ceremoniæ, earum uſus; 36. abuſus. 40.
Chaos an detur? 50. error eorum qui illud ſtatuere; 386. illud repudiavit *Ariſtoteles*, 387.
Chardini (*Jo.*) Itinera relata. 232. *& in not.*
Charmoye (*Abbas de la*) de Celtis citatus. 236. vide *Pezron.*
Chemnitii (*Martini*) examen Concilii Tridentini relatum; 33. doctrina de iis quæ ſunt ſupra rationem à *Vedelio* reprehenſa, & à *Joh. Muſæo* defenſa. 105.
Chemnitius (*Chriſtian.*) de Colloquio Caſſellano relatus. 737. *in not.*
Chimæra chimæram parit. 353.
Chinenſium numen *Jooſié.* 231. *in not.*
Chingiskan relatus. 233.
Chriſtina Sueciæ Regina, 90. ejus effatum de fide, *ibid.* de myſteriorum explicationibus. 98.
CHRISTUS maxima ratio fuit eligendæ optimæ ſeriei rerum. 482.
Chryſippus quandonam floruerit? 97. *& in not.* ejus doctrina de fide ab Auctore refutata; *ibid.* doctrina de futuro contingente, 252. de poſſibilibus & impoſſibilibus, & *Bælii* judicium. 253. *& ſeq.* ejus opus περὶ δυνατῶν laudatum à *Menagio*, 254. alii tractatus à *Dionyſio Halicarnaſſæo* relati; *ibid.* docuit bonum metaphyſicum aliquando locum dare malo phyſico. 281. de fato. 358. ejus ſententia ab *A. Gellio* relata. 359. reprehenditur à *Bælio ibid.* bonum vult intelligi non poſſe niſi ex mali oppoſitione. 360. ejus comparationes ex comœdiâ & cylindro deſumptæ expenduntur. *ibid.*
S. *Chryſoſtomus* de defenſione Religionis citatus, 625. de librorum veteris Teſtamenti Canonicorum numero. 631.
Ciacconius (*Alphonſus*) *Trajani* fabulæ apologiam ſcripſit. 330. *in not.*
Cicero de natura Deorum relatus, 93. *& in not.* de caſibus conſcientiæ; 214. de fato contra *Chryſippum* & alios; 252. 254. & 358. de doloribus; 319. *in not.* de *Calano*; 320. *in not.* de malo æquo animo ferendo. 323. *Epicurum* vituperavit. 355. *Carneadem* & *Arceſilam* reprehendit; 370. *in not.* Liber ejus de Divinatione laudatus. 375.
Circumſtantiæ quomodo ſerviant, ſive ad convertendum, ſive ad pervertendum? 189. *Stenonis* exemplum. *ibid.* an ſint in quas inviti aut inſcii ad ſalutem nobis adferendam vel eripiendam incidimus? 190.

Civitas Dei quâvis aliâ Republicâ poſſibili perfectior eſſe debet, *pag.* 288. pulcherrimum eſt ſpectaculum. 498.

Clamor de Haro explicatur. 234.

Claudianus de pœnâ malorum citatus; 132. 211. dictum de dijudicandis Dei operibus. 238.

Clavium potentiam an habeat Eccleſia? 689. 708. quid ſit *clavis errans & non errans?* 708. quæ ſit limitatio *clave non errante?* 730.

Cleanthes Stoicus de rerum poſſibilitate; 254. de neceſſitate. 358.

Clemens Alexandrinus relatus 68. de vocibus ſenſu vacuis; 111. opinio ejus de Lege Diſputationis. *ibid.* de neceſſitate Dei morali. 274. *in not.* de autoritate plurimorum S. Scripturæ librorum. 600. de peccato philoſophico, 697.

S. Clementis Epiſtolæ ad Hebræos relatæ; 622. an inter libros Canonicos referendæ? 631. 632.

Clemens VIII. Papa de auxiliis gratiæ relatus: 554. *Molinæ* infenſus. *ibid.*

Clericus (*Joan.*) relatus, 49. 68. ei adverſus *Bælius*; 113. de Origeniſtarum opinione. 133. de damnatorum pœnis. 328.

Cogitatio quid? 9. quomodo Deus eas producit in anima humanâ? 206. Deus, juxta Carteſianos, potuiſſet animabus, quas voluiſſet, cogitationes indere. 225.

Cognitio noſtra duplicis eſt generis, alia *diſtincta*, alia *confuſa*. 338.

Coleri (*Joan.*) vita *Spinoſæ* citata. 384. *& in not.*

Colloquium Caſſellanum Lutheranos inter & Reformatos relatum, 736. & 737. ejus variæ relationes editæ; 737. *in not.*

Colloquium Ratisbonenſe de controverſiâ inter *Hunnium* & P. *Tannerum*. 596. 605.

Combinationes univerſum componentes Deus optimas ſelegit, per quas mali permiſſio explicatur. 245.

Comediæ comparatio cum Mundo à *Chryſippo* adducta; 360. à *Plutarcho* reprehenſa. *ibid. & in not.*

Comeſtor (*Petrus*) de Libris Apocryphis relatus. 639.

Cometa ſyſtema noſtri Mundi, juxta Origeniſtas. 134.

Communio ſub utrâque ſpecie an omnibus Chriſtianis præcepta fuerit? 536. 538. cur populo denegata? 714.

Conatûs corporum notionem explicat Author, reſpectu Euchariſtiæ. 719.

Concilium Arelatenſe de inſpiratione Spiritûs Sancti relatum. 689.

Concilium III. Carthaginenſe de authoritate plurimorum S. Scripturæ librorum. 599. & 663.

Concilium Conſtantienſe Calixtinos toleravit; 529. 537. ut & Concilium Baſileenſe. *ibid.*

Concilium Ferrarienſe aut *Florentinum* cum Græcis communicavit. 562.

Concilium Hieroſolymitanum de inſpiratione Spiritûs Sancti relatum. 689.

Concilium Laodicenſe, vide *Synodus.*

Concilii Lateranenſis Doctrina de animâ Angelorum. 219. 221. *in not.*

Concilium Lateranenſe III. de depoſitione Principum relatum, 566. de Euchariſtiâ. 676.

Concilium Lugdunenſe I. de depoſitione Principum relatum. 566.

Concilium ſecundum *Nicænum* de cultu imaginum relatum, 547. quem improbavit ſub Imp. *Carolo Magno*; 589. de librorum S. Scripturæ Canonicorum & apocryphorum numero. 669.

Concilium Oecumenicum an ſit infallibile; an verò Corpus Eccleſiæ? 524. an poſſit regulas fidei tradere? *ibid.* an quis poſſit tutò & ſine peccato in dubium revocare quod Concilium *Nicenum* aut *Calcedonianum* definivit? *ibid.* an hoc dubium Conciliorum authoritatem evertere poſſit? 525. an poteſtas Concilii œcumenici à Prælatis aut Epiſcopis pendeat, an à Legatis ſecularibus? 560. & 561. Concilium ſi receptum fuerit tanquam Oecumenicum, an inde ſequatur ejus authoritatem à Proteſtantibus ſine ullo dubio recipi debere? 581.

Concilii Tridentini Doctrina à *Boſſuetio* defenſa adversùs Authorem; 513. an in totâ Galliâ recepta fuerit? 516. 553. 554. an in Italiâ & Hiſpaniâ? 525. an quod Concilium Tridentinum definivit in materiâ fidei jam receptum erat, ante doctrinas *Lutheri*, *Zwinglii*, & *Calvini*? *ibid.*

ibid. authoris Responsio memoriis *D. Pirot* de authoritate ejus Concilii: *p.* 552. quomodo regulas fidei tradiderit? *ibid.* & 563. Historia ejus Concilii & contestationum inter Legatos Galliarum & Prælatos Romanos de Concilii authoritate; *ibid. & seq.* de ejus authoritate in Germaniâ? 558. agendi ratio Legatorum Romanorum in hoc Concilio, *ibid. & seq.* matrimonium indissolubile declaravit non obstante causâ adulterii. 563. & 564. ejus doctrina de plurimis S. Scripturæ libris. *ibid.* Itali in hoc Concilio prævaluerunt. 566. Respondet *Bossuetius* dubiis Authoris de Concilio Tridentino; 570. quibus replicat Author; 578. qui probat hoc Concilium in Galliis non receptum fuisse. 579. 586. *& seq.* 590. *& seq.* cur canones suos sub pœnâ anathematis proposuerit? 604. 624. Authoris Epistolæ ad *Bossuetium* de authoritate Concilii Tridentini. 612. *& seq.* ejus doctrina de Libris S. Scripturæ canonicis relata. 617. & 625. an conciliari possit cum doctrinâ Protestantium? 625. probatur immeritò illud Concilium & adversùs omnium Patrum & Ecclesiæ primitivæ decreta, libros Apocryphos in numerum Canonicorum referri decrevisse. 641. & 642. ejus decisionibus inhæret *Bossuetius*; 654.

Concursus Dei, vide DEUS: eum nimis extendit *Bælius.* 387.

Concursus & præscientia divina ad pravas actiones; 44. quomodo Deus moraliter ad malum concurrat? 204. *Bælio* respondet author; *ibid.* & difficultati ortæ ex concursu Dei cum actionibus creaturæ; 385. respondetur objectionibus desumptis ex concursu Dei ad malum morale 484. *concursus moralis permittentis* expenditur. *ibid.* quid sit *concursus ad peccatum physicus.* 485.

Conditionum inæqualitas an sit inordinatio mundi? 314.

Confraternitatum abusum demonstrat Author; 540. 560. cui respondet *Bossuetius*; 542. & replicat Author. 584.

Confucius relatus. 152. *in not.*

Conjectura quid? 88.

Conimbricensis Collegii doctrina de futurorum contingentium determinatione. 358. *& in not.*

Conringius (*Hermannus*) de justo relatus; 170. quandonam floruerit? *ibid.* de electione, 437. de justitiâ puniente & vindicativâ. 451.

Conservatio Dei quid? 140. *&* 141. *in not.* quomodo sit creatio continua? 143. quæ est sententia *Bælii* & Scholarum. 387. *& seq. Kingii* doctrina de conservatione animalium corruptibilium. 441.

Constantis (*Lucii Antistii*) de Jure Ecclesiasticorum liber singularis citatus; 383. ejus libri author non fuit, sed *Lacourtius*, Gall. *De la Court*, sive *van den Hoof*, qui Bilancis politicæ author etiam fuit; 384. eum librum tribuit *Colerus Ludovico Meyero* Medico Amst. *ibid. in not.*

Constantius Imp. Arianis favebat; 691. quem excusavit *S. Gregorius Nazianz. ibid.*

Contingentia quid? 151. respondetur *Bælio* dicenti, aut infallibilem eventûs contingentis præsensionem mysterium esse, aut modum quo creatura, sine libertate peccans, tamen peccet, esse prorsùs incomprehensibilem. 379.

Contingentiæ atque libertatis nodus gordius. 448.

Continui compositio quid in Philosophiâ? 82. Labyrinthus de compositione continui auctore *Liberto Fromondo* expensus; *ibid.* difficultates hâc de materiâ; 389.

Continuitatis Lex ab Authore expenditur. 366.

Contraremonstrantes qui? 172. *in not.* ipsorum princeps *Franc. Gomarus. ibid.*

Contritio an sit sufficiens ad remissionem peccatorum, sine interventione Sacramentorum Ecclesiæ? 681.

Controversiæ argumentis urbanis, non vi & armis dirimendæ. 644. *Bossuetii* responsio de modis disputationes faciles reddendi. 652. *& seq.* Controversiæ de Religione juxta leges caritatis & urbanitatis christianæ dirigendæ, exemplo *Pelissonii* & authoris, 724.

Conversio divinæ gratiæ opus est. 56.

Copernici systema, cum *Keplери* detectionibus, divinæ sapientiæ leges optimè demon-

monſtravit; *pag.* 269. illud admittit author. 530.

Corpus, ejus definitio & figuræ ratio; 6. motus, 7. qualitates; *ibid.* origo non alia deducenda niſi à Deo; 8. ejus idea relativè ad manducationem corporis & ſanguinis Jesu-Christi; 30. Corporum natura expenſa, *ibid.* eſſentia, 31. paſſio primitiva; *ibid.* motus & actio relativè ad tranſubſtantiationem; 77. inertia naturalis expenſa quoad Dei in creaturas concurſum. 141. corporis eſſentiam conſiderat author reſpectu habito ad Euchariſtiam, 719. & corporum incurſum. *ibid.* conatûs eorum notionem explicat. *ibid.* an corpus poſſit eſſe in quiete perfectâ ſine ullo conatu? 733. Ejus influxus in animam, & animæ in corpus, 54. 161. communicatio cum animâ eſt metaphyſica; 162. *Bælii* error exiſtimantis ideas quibus corporis qualitates anima percipit, eſſe prorsùs arbitrarias: 364. Error *Hobbeſii* docentis ſola corpora eſſe ſubſtantias; 418. Corporum ſyſtemata juxtà *Kingium*. 441. omne corpus in cætera agit & quomodo? 530.

Corpus myſticum Jeſu-Chriſti & Eccleſiæ quid ſit? 722.

Corporis & ſanguinis Domini noſtri perceptio realis & ſubſtantialis expenſa. 30.

Corruptio quid? 9. Corruptio noſtra cùm non ſit prorsùs inſuperabilis, ſic nec gratia ita efficax, ut ei reſiſtere nequeamus. 334. unde oriatur juxtà *Kingium*? de corruptione humanâ conſiderationes. 487. de naturâ & conſtitutione corruptionis noſtræ, & peccato originali & derivativo. 490. an ſalva maneat libertas in humanâ corruptione? 492.

Couſin (*Præſes*) relatus. 719.

Creatio: reſpondetur quæſtioni *Bælii* an Deus res perfectiores quàm condiderit, condere potuerit? 276. *Arnaldus Malebrancium* affinia docentem immeritò reprehendit: 277. creatio continuata quid ſit? 388. Sententia *Davidis Derodonis*. *ibid.* *Bælii* difficultates; *ibid.* & *ſeqq.* Reſpondet Author *Bælio* inſiſtenti quòd è creatione continuatâ eliciatur animam noſtram agere non poſſe. 394. Objectio quod Deus mundum hunc condendo, non elegerit optimam partem, ſoluta. 404. de creatione animæ. 488.

Creatura non poteſt eſſe creandi inſtrumentum. 19. ejus modificationes in actionibus bonis & malis. 143. & *in not.* nulla datur creatura rationalis ſine quopiam corpore organico, nec ullus Spiritus creatus à materiâ penitùs avulſus. 218. & *in not.* & 222. *in not.* creatura quomodo videatur nunquam exiſtere, ſemper naſci & ſemper mori? 388. Cur creaturæ ſint imperfectæ juxtà *Kingium*? 441. cur creatura ſit limitata? 485. cauſa limitationis actionum creaturarum. 505.

Creilingius de creaturarum perfectione relatus. 441. *in not.* de harmoniâ inter regnum naturæ & regnum gratiæ. 482. *in not.*

Crellius (*Jo.*) relatus; 169. quandonam floruerit? *ibid.* ejus fata, & turbæ in Saxoniâ ejus occaſione. 422. & *in not.*

Criterium veritatis quomodo indicet *Kingius*? 439. Judicium Authoris. *ibid.*

Cudworth relatus; 25. 49. ejus ſyſtema intellectuale ab ejus filiâ doctâ ad Authorem miſſum. 502.

Culpa quomodo felix? 130.

Cultum & honorem habuit perperam *Hobbeſius* pro ſigno potentiæ illius quem honoramus: 426.

Cumberland (*Ricard.*) de Legibus naturæ relatus; 287. *in not.* reprehendit *Hobbeſium*. *ibid.*

Cuperi (*Franc.*) Arcana atheiſmi revelata adverſus *Bredenburgium* citata. 383.

Cura Dei: Error eorum qui contendunt Deum mundum non curare à *Diroyſio* refutatus; 271. cui objectioni reſpondet *Bælius*; *ibid.* Judicium authoris. *ibid.*

Curio (*Cælius Secundus*) quandonam floruerit? 135. & *in not.* ejus libellus de amplitudine Regni Cœleſtis laudatus. *ibid.*

Cyaxares Medorum Rex relatus. 233.

Cylindri comparatio cum motu animæ & ejus ad bonum & malum impulſione à *Chryſippo* adducta, 359. judicium authoris. 360.

S. Cyprianus de canonicitate plurimorum S. Scripturæ librorum. 600. ejus fatum de hæreſi; 608. *S. Auguſtini* judicium de

de eo. *pag.* 609.
Cyrillus (*S. Hieroſolym.*) de univerſi incolarum magnitudine relatus; 407. *in not.* quomodo Religionem defenderit? 625. ejus opus Catecheticum relatum. 630. de librorum veteris Teſtamenti Canonicorum numero. *ibid.*
Cyrillus Lucaris de Sacrorum Codicum exemplare, quod ad *Carolum I.* Angliæ Regem miſit. 632.

D.

D Allæus citatus. 102.
Damaſcenus (*Johannes*) ejus ſententia de conformitate fidei cum ratione. 68. & *in not.*
Damnatio hominis nondum per baptiſmum regenerati expenditur. 183. vide *Infantes.* Quomodo Eccleſia Romana non abſolutè damnet eos qui ſunt extra ſuam communionem? 187. de ſtatu eorum quibus non facultas reſipiſcendi, ſed bona voluntas deeſt. 188. quomodo Deus pauciſſimos homines à damnatione liberaverit, juxta *Bælium.* 206. de damnatorum numero *Bælii* objectioni reſpondet Author, opponentis non ſatis clementiæ eſſe, quando populus ingens totus perduellionis reus eſt, centies milleſimæ parti ignoſcere, reliquos omnes, ne pueris quidem lactentibus exceptis, neci tradere. 226. Damnatos tanquam inſanos eſſe docet *Guill. Kingius* qui in miſeriâ ſuâ quam ſentiunt ſibi plaudunt &c. 329. an impoſſibile ſit ſalvari damnatum? *ibid.* fabula de anima *Trajani* ab inferno *Gregorii M.* precibus erepta. *ibid.* an damnentur ii, quibus lumina neceſſaria deſunt? 336. de damnatione æterna; 326. *Kingii* ſententia expenditur. 468. eam negat *Origenes.* 483. admittit circa paucos *Prudentius. ibid.* & *in not.* Chriſtianos omnes ſalvatum iri docet *Hieronymus. ibid.*
Dannhaverus de ſalute infantum citatus. 188. *in not.*
Davidis baculi cognitio an ſit articulus fidei? 606.
Davidius (*Joan.*) quandonam floruerit? 190. & *in not.* ejus *Veridicus Chriſtianus* laudatus. 190.
Deciſiones Eccleſiæ quomodo diſtinguendæ & accipiendæ ſunt? 648.
Decretorum Dei ordo 176. unicum fuit Dei decretum 480. cur ſint immutabilia? 481. an preces ea immutare poſſint? *ibid.*
Decretum abſolutè abſolutum eſt intolerabile. 361.
Definitiones Mathematicæ quales debeant eſſe? 22. in definitione mathematica Dei, Spiritus non poni poteſt, ut genus; *ibid.* de definitione æternitatis, & perſonæ divinæ. *ibid.* de mathematicorum more in definiendo: *ibid.* & 439. Definitiones *nominales* quid ſint? 439.
Deiſtæ, *Spinoſiſtæ*, & *Sociniani*, Religionem arbitrariam reddiderunt. 690.
Deitas quomodo intelligenda? 81.
De la Roque de problemate *Galilæi* relatus. 732.
De Launy de lapſu *Adami* relatus. 205. *in not.*
Delectationis perceptio an paria dolori efficere poſſit? 363.
Demiurgus quis? 231. *in not.*
Democritus de fato relatus. 358.
Dependentia mutua inter animam & corpus expenditur. 166.
Dependentia rerum à Deo demonſtratæ 473.
Depoſitum mali cauſa quando non reddendum? 214.
Derodon (*David.*) de creatione continuatâ relatus: 388. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Des Boſſes (*R. P.*) citatus 115. 504.
Deſpotiſmus quid ſit in Theologiâ? 472.
Deſtinatio ad damnationem explicatur. 174. in quo differat à prædeſtinatione *ibid.*
Determinatio animæ ad agendum, an unicè proveniat à concurſu cauſarum omnium ab animâ diſtinctarum? 380. Janſeniſtarum & Reformatorum in hoc negotio diſcrimen *ibid.*
Determinatum quomodo diſtinguendum? 151. & *in not.* reſpondetur objectioni *Bælii* dicentis quòd Deus, ſi per omnia determinatus ſit, natura eo carere poſſit. 367.
Devotio. De formalitatibus Devotionis, quarum aliæ ad Ceremonias practicas aliæ

aliæ ad formularia fidei redeunt; *p.* 36. De formalitatibus devotionis apud Gentes, *ibid.* apud Ebræos, 37. apud Christianos, errorum origo. 40.
Devotio otiosa quid sit? 739.
DEUS; ejus attributa investigandi duplex via; *Eminentiæ* & *perfectionis*, altera *Causalitatis*. 38. ejus contemplatio & conversatio cum hominibus Philosophiæ fundamenta. 39. quid sit in Deo conservare? 140. quis ejus primarius fuerit scopus Decreta sua sanciens in relatione ad homines? 173. error eorum qui credunt Deum melius facere potuisse, cujus author fuit *Alphonsus* Castellæ Rex. 269. Ejus existentia ex corporum formâ, qualitatibus, motu &c. demonstrata. 8. ejus unitas & trinitas defensæ 14. 15. & 21. æternitas. *ibid.* & 19. est prima ratio rerum. 126. quod probatur 128. quomodo malum permittat? 137. tendit ad omne bonum *ibid.* ejus concursus physicus cum creaturâ expenditur. 139. *& seq.* Scholasticorum de eo concursu doctrina, 140. ejus concursûs exemplum ab inertiâ corporum desumptum. 141. quomodo sit causa ejus quod est materiale mali? 142. 251. an solus agat? 143. è contra Dei & creaturæ actio est unica. *ibid. & in not.* an nihil poterit in mundo mutare? 157. an potuit facere miracula? *ibid.* quidquid facit perfectè harmonicum est. 169. an quæ extra ipsum sunt ipsi sint indifferentia? 173. quomodo offendatur? 207. Respondet author difficultati ortæ ex concursu Dei cum actionibus creaturæ. 385. Dei concursus immediatus & specialis. 474. Dei cognitio an necessaria sit necessitate medii, an verò necessitate finis? 611.
Ejus definitio 18. in ejus definitione mathematica, Spiritus non ponitur genus. 22. est unicus 19. demonstratur eum omnia creavisse ex nihilo: *ibid.* ejus attributa & proprietates. *ibid.* est adorandus; *ibid.* & 482. est unica numero substantia absoluta cum Trinitate personarum: 21. quomodo contuendus ut ametur? 29. 38. 39. quomodo amet virtutem, & vitium oderit? 288. adducuntur varia Scripturæ loca in quibus dicitur Deum *indurare* & malum permittere 332. & 411. an agere possit fortuitò, per decretum absolutum &c? 336.
Deus Averruncus antiquorum 231. *in not.*
Deus bonus, & malum principium apud Antiquos. 231. *in not.*
Dei infirmitas validissima est omnium hominum, explicatur. 695.
Deus invidus *Herodoti.* 217.
Diabolus quomodo sit auctor peccati? 244. Diaboli an Angeli antequam laberentur? 245. Veteres quidam animo concepere Diabolum mediis in tormentis voluntariè segregatum à Deo manere, nec submittendo se liberare velle. 329. fabula *Macarii* Anachoretæ. *ibid.* & 468. peccavit ab initio 331.
Dialecticæ seu Logicæ laus & utilitas. 699.
Dimensionem suam materia conservat. 530.
Diodori doctrina de possibilibus & impossibilibus; 253. 254. 477. *Bælii* judicium *ibid.*
Diodorus Siculus de *Calano* relatus. 320. *in not.*
Diogenes Laertius relatus de Doctrina *Zenonis* de necessitate; 41. de *Zoroastre*; 231. de malo. 321.
Dionysii (Capucini) via Pacis relata; 530. Judicium authoris. 540.
Dionysius Carthusianus de necessitate relatus; 274. *in not.*
Dionysius Halicarnassæus de *Chrysippo* relatus. 254.
Diphili dictum de malo. 321.
Diroysii Liber, cui titulus *Argumenta & Præjudicia pro Religione Christiana*, relatus; 270. *Bælii* Judicium. *ibid.* error de libertate Dei. 362.
Dis Pater quis? 235.
Disputandi methodus ab authore proposita 647. Jurisperitos desiderabat Author; 651. cui respondet *Bossuetius.* 653. ejus ratiocinia de modis disputationis ope controversias dirimendi; *ibid.*
Disputatio Philosophica; qualiter procedendum in eâ? 110. *Bælio* respondet Auctor in Disputationibus de Mysteriorum veritate: *ibid.* Vera Disputationum lex. *ibid.*
Divisio materiæ & numerorum in infinitum

tum ab Authore probata; *p.* 107. ejus difficultatibus respondere impossibile esse putat *Cartesius. ibid.* ab Authore confutatus; *ibid. Arriagæ* sententia. *ibid.*

Dogmata fidei quænam sint juxta *Bossuetium*? 606. differentia inter Dogmata à Deo revelata, & Dogmata Theologica: *ibid.* Ecclesiæ dogmata omnes sequi vult *Bossuetius* sine ulla mutatione, & cur? 645.

Dola (*P. Ludov. de*) de concursu Dei citatus. 155. & 387.

Dolores corporei an sapientis tranquillitatem interrumpant? 319. exemplum lætitiæ in doloribus è servo Hispano desumptum *ibid.* & e populis Americæ hostibus vincentibus in tormentis insultantibus; *ibid. in not.* & ex Assassinis populis Orientis; 320. ut & ex *Calano* vivum se comburente; *ibid.* ut & ex Indorum uxoribus, quæ cum maritorum suorum cadaveribus conflagrare ambiunt. *ibid.* quomodo sibi comparandus dolorum contemptus? *ibid.* dolor ad homines periculi admonendos an necessarius sit? 363.

Domini vox quo respectu usurpanda? 12.

Donatistæ hæretici declarati, 608.

D'Ossat (*Card.*) de professione fidei *Henrici IV.* relatus; 553. de potestate Ecclesiæ in Principes. 566.

Draconis leges cur non atramento, sed sanguine conscriptas dictum fuerit? 227.

Drake (*Fr.*) navis mira relata. 368. *in not.*

Drejeri (*Christiani*) dictum de genuina Metaphysica; 265. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Drexelii (*Jeremiæ*) doctrina de damnatis; 327. quandonam floruerit? *ibid.*

Dsearschambe. vide *Zarschamba.*

Dualistæ qui? 237. eorum error. 271.

Du Ferrier, vide *Ferrerius.*

Duitæ qui? 231. *in not.* vel *Dualistæ* 237. *in not.*

Du Perron (*Card.*) de professione fidei *Henrici IV.* relatus; 553. docuit Principes hæresis causâ qualitatibus suis privari. 566. Concilii Tridentini Doctrinam in Galliis introducere conatus est. 590. Politicæ inculpatus in materiâ fidei. 613. commendatus de rebus quæ ad controversias de Religione pertinent. 698.

Du Pin (*Lud. Ellies*) quandonam floruerit? 99. *in not.*

Du Plessis de Theologia Scholasticâ relatus: 699. *in not.*

Du Puy (*Domini*) de Concilio Tridentino relati. 554.

Duræus de unione Ecclesiarum relatus, 734.

Durandus à S. Portiano quandonam floruerit? 140. & *in not.* ejus doctrina de concursu Dei cum creaturâ, *ibid.* & 387. de prædestinatione, frequenter in opinando ab aliis discedit. 358.

Dynamica quid sit juxta Autorem? 719.

E.

Ecchardus (*Hem. Mart.*) de Colloquio Casselano & diffidiis in Academiâ Rinthelii de tolerantiâ relatus. 737.

Ecclesiæ infallibilitatem supponit *Bossuetius*; 543. 570. de ejus potestate in temporale Principum. 566. in quo constituat *Bossuetius* ejus infallibilitatem? 571. ut & Concilii Tridentini? 572. quænam sit Catholica juxta *Bossuetium*? 576. quomodo ad concordiam Protestantes cum Catholicis reducendi? *ibid.* & 577. doctrina Authoris de Ecclesiâ Catholicâ, 581. & de concordiâ revocandâ; 582. ejus Epistola ad Dominam *de Brinon* de ejus concordiæ impedimentis. 583. quosnam hæreticos vocaverit Ecclesia, juxta *Bossuetium*? 608. de dogmatibus ab Ecclesiâ acceptis vel damnatis quid sentiendum? 609. *S. Cypriani* sententia, *ibid.* & *S. Augustini*; *ibid.* an meritò dissentientes à se removeat? 610. an Ecclesia possit opinionem tanquam fidei regulam tradere? 615. ejus ignorantiæ & errorum causâ præcipuè in Occidente. 618. argumentum *Bossuetii* ad probandum Ecclesiæ decisionibus hærendum esse, sine ullâ mutatione. 645. petit *Bossuetius* ab authore ut modum inveniat impediendi ne Ecclesiæ status sit semper in materiâ fidei variabilis; 648. cui respondet Author: 650. ejus decisiones quomodo recipiendæ? *ibid.* ejus infallibilitatem probare contendit *Bossuetius*,

rius, *p.* 655. & *Peliſſonius*; 680. cui author reſpondet; *ibid.* quid ſit eſſe in Eccleſiâ in voto? 682. 707. ſententia & deſiderium *Peliſſonii* 713. jus habet articulos fidei fundamentales ſub anathemate juxta *Peliſſonium* conſtituere; 688. *& ſeq.* & *potentiam clavium* habet: 689. ſententia authoris 704. de limitibus poteſtatis Eccleſiaſticæ. 705. an conſcientia trepidans Eccleſiam veram à falsâ dignoſcere poſſit? 708. Eccleſiæ abuſus quomodo reformandi? 714. judicium Authoris de poteſtate Eccleſiaſticâ; 730. & quomodo ei obtemperandum? *ibid.* excerptum ex Epiſtolâ ad amicum de unione Eccleſiarum 734.

Eccleſiæ Africanæ an tempore *S. Auguſtini* fuerint doctiores? 617. eorum ſententia de Libris S. Scripturæ Canonicis; *ibid. Boſſuetii* ſententia: 671.

Eccleſiaſticus liber S. Scripturæ an inter canonicos referendus? 636. eum *Auguſtinum* Canonicum agnoviſſe contendit *Boſſuetius*. 666.

Ecſtaſis corporis & animæ expoſita. 13.

Eductio formarum quid? 180. inexplicabilis eſt æque ac traductio. *ibid.*

Electio: expenditur difficultas de eo quod dicatur *Pauci ſunt ſalvandi* ſive *electi*. 46. 125. 132. 483. ejus myſterium juxta *Lutherum* Academiæ Cœleſti reſervatum, 115. & reprobatio hominum gratiæ Divinæ œconomiæ ſunt conſentaneæ; 172. an ſit abſoluta? 176. diſſentiunt hâc de re Reformati & Pontificii *ibid.* quomodo electionis ratio invenienda? 190. & 191. ab univerſi ſyſtemate generali pendet, quod Deus ob rationes ſuperiores elegit. 191. qui putant electionem & reprobationem ex parte Dei fieri per poteſtatem aliquam deſpoticam, opinionem tuentur quæ naturam rerum juxta & divinas perfectiones ſubvertit. 361. ampliùs quàm par erat electionem Dei liberam prolatavit *Bælius*; 368. dixit *Jaquelotius* cordis humani & circumſtantiarum ejus diſpoſitiones, electionis humanæ infallibilem Deo præbere cognitionem: 375. electionis principium ſine causâ & ratione conſideratum. 436. de indifferentiâ vagâ in electionibus, vel caſu vero, juxta doctrinam *Kingii*; 437. Electionum naturam idem pandit. 446. an electio Dei ex purâ indifferentiâ naſcatur? 457. Electiones intempeſtivæ quid ſint? 466. quomodo conciliandæ pravæ electiones aut peccata cum potentiâ & bonitate Dei, juxta *Kingium*? *ibid.* errare Deus non poteſt in eligendo. 476.

Elementum primum & ſecundum negat Author. 530.

ab Elſwick (*Jo. Herm.*) relatus. 68. *in not.*

Empedocles de fato relatus. 358.

Empyreum quid? 484.

van den Ende (*Franc.*) idem qui *A Finibus*; Latinam linguam *Spinoſam* docuit, 385. cujus puellam ipſe *Spinoſa* edocuit, quæ *Kerkeringio* nupſit; *ibid.* eum vidit Author; *ibid.* ejus fata. *ibid. in not.*

Engelhardus (*Nicol.*) de neceſſitate, & libertate relatus; 417. & 418. *in not.* de diſſenſionibus inter *Puffendorffium* & *Grotium* de juſtitiâ Divinâ. 427. *in not.* de *Hobbeſii* doctrinâ: 428. *in not.* cauſam Dei Leibnitianam notis ornavit. 473. *in not.* diſcrimen inter aſſerta Leibnitiana & Spinoſiana pandit; *ibid. in not.* de mali privativâ conſtitutione. 486. *in not.* de generatione hominum. 488. *in not.*

Ens neceſſarium quid? 127. *in not.* quid Ens quod rationem ſui in ſe habet? *ibid. in not.* Vide *Subſtantia*: Quare ſit unicum? *ibid. & in not.* an nullum Ens exiſtat niſi ope voluntatis Dei? 506.

Entia poſſibilia Deus quomodo creavit? 204. *Bælio* reſpondet Author. *ibid.*

Ens rationis ratiocinantis quid ſit? 468.

Entelechia quid? 179. 219. *in not.* Entelechia prima *Ariſtotelis*; 31. judicium *Peliſſonii* 723. & Abbatis *Pirot.* 729. Authoris ſententia. 732.

Epicteti dictum de malo 386.

Epicuri doctrina de futuro, 251. *& ſeq.* de atomorum declinationibus; 353. ejus mentem exprimit *Lucretius*. 354.

Epimethei fabula 322. *& in not.*

S. Epiphanius (*Epiſc. Salamin.*) de defenſione Religionis relatus; 625. de librorum Veteris Teſtamenti Canonicorum numero; 630. *Boſſuetii* ſententia. 660.

Epiſtolæ ad Hebræos authoritas expenditur. 620.

Epulonis

Epulonis divitis parabola, *p.* 331. *Gregorii M.* & *S. Bonaventuræ* ſententia: *ibid.*
Eraſmus laudatus, 526. *Luthero* infenſus. 540.
Erich quis? 235.
Erichtag quid? *ibid.*
Erneſti Auguſti Brunſwicenſis uxoris Epiſtola ad *Leibnitium* relata. 503.
Errores, abſolutè loquendo, nunquam ſunt voluntarii. 463.
Eſparſa (*Martinus*) de Angelis citatus; 219. *in not.* de neceſſitate Dei morali. 274. *in not.*
Eſprit (*Abbas Jacobus*) quandonam floruerit? 131. *& in not.* ejus liber de falſitate virtutum humanarum ab Authore improbatus. *ibid.*
Eſtheræ liber an inter libros Canonicos recenſendus? 659. & 660.
Eſtrix (*Ægidius*) de neceſſitate Dei morali relatus. 273.
Ethnici an fidem Jeſu-Chriſti implicitam habuerint? 684.
Eva quomodo Deus præviderit eam à ſerpente fallendam? 87. dictum de ea quod de *Mutii Scævolæ* dextrâ cecinit Poeta. 296. cur Deus ejus lapſum non impediverit? 315.
Evangelium æternum 133.
Euchariſtia, vide *Sacramentum.*
Euchariſtiæ conſecratio expenſa. 32. ſumma Controverſiæ de Euchariſtiâ, inter quoſdam Religioſos & *Molanum Abbat. Lokkumenſ.* 674. *Boſſuetii* Judicium. 676. ſententiam ſuam in Epiſtola ad *Peliſſonium* explanat Autor de Euchariſtiâ. 718. *Peliſſonii* conjecturæ. 721. realem præſentiam agnovit *S. Auguſtinus* 722. *Peliſſonii* conjecturis ſententiam adjicit autor. 722. quam probat. 723. præſentiam realem in Euchariſtia probare vult *Peliſſonius*; 725. an ad hoc myſterium explanandum *Ariſtotelis* doctrina inſerviat? *ibid.*
Euclides de angulo 257.
Eventus omnes habere cauſas ſuas neceſſarias probare vult *Hobbeſius.* 420.
Eugenius IV. Papa Calixtinis favit; 529. Græcos in Concilium Florentinum admiſit. 536. 541.
Euripides de malo. 321.
Euſebii Præparatio Evangelica citata; 359. quomodo Religionem defenderit? 605. de authoritate librorum veteris Teſtamenti; 627. de eorum enumeratione. 629.
Eutrapelus Horatii cuicunque nocere volebat, veſtimenta dabat pretioſa. 212.
Eutychianiſmus quid? 548.
Eutychiani ab Eccleſiâ hæretici vocati. 608.
Exceptiones originales quid ſint? 361.
Excommunicationis jus an Eccleſia habeat? 689.
Exuperi (*Epiſc. Tholoſ.*) conſultatio de libris canonicis relata; 599. ad eum *Innocentii I.* Papæ Epiſtola hanc in materiam. 617.

F.

Fabri (*Honorati*) relatus; 57. *in not.* de continuitatis lege. 366. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Fabricius (*Joan. Lud.*) laudatus. 52.
Fabricius (*Joan. Alb.*) de Ebræis Cabaliſtis citatus. 381. *in not.*
Fatalia quid apud Juriſperitos? 160.
Fatalitas, ſive neceſſitas peccati quam *Bælius* infert, non niſi moralis eſt. 292.
Fatum, vide *Neceſſitas.* Fati neceſſitas à multis jactatur ubi vitiis quæritur tegumentum, 43. 44. ejus abſurdæ conſequentiæ; *ib.* & 158. ſententia *Epicuri* & *Chryſippi.* 252. *Bælii* judicium. *ibid.* quomodo dicat *Bælius* Deum fato ſubjici? 267. reſpondet Author. 268. Fatum ſano ſenſu uſurpatum quid ſit? 291. *Cicero*, *Democritum*, *Heraclitum*, *Empedoclem*, *Ariſtotelem* cenſuiſſe dixit, fatum neceſſitatis vim habere. 358. Doctrina *Chryſippi* de fato ab *Aulo Gellio* relata. 359.
Fatum Mahumetanum; 41. Stoicum; *ibid.* Chriſtianum. 42. Fati Mahumetani ſpeciem immiſcent Chriſtiani in actionibus ſuis. *ibid.* ejus origo à Sophiſmate pigro; 158. omnium terrimum. 161. diſcrimen inter fatum Mahumetanum & Chriſtianum. 493.
Fearum, vel Fatarum fabula. 357. *& in not.*
Fechtii (*Jo.*) Tractatus de ſtatu damna-

torum laudatus. *pag.* 327. 329. 484.

Felicitas; præstat rationaliter esse infelicem quàm absque ratione felicem. 43. quomodo intelligendum *Bælii* axioma, omnes perfectionum divinarum characteres ad creaturarum intelligentium felicitatem destinatos esse? 209. 213. an creaturæ dentur quæ felices nascantur vel ex naturâ suâ impeccabiles? 213. Felicitas an à nobis absolutè pendeat? 453. in quo consistat maxima felicitas juxta *Kingium*? 469.

Felix qui potuit rerum cognoscere causas! 318.

Fenelon (*Franciscus de Salignac de la Motte*) laudatus, 324. quandonam floruerit. *ibid. in not.*

Ferrerii Legati Galliarum oratio in Concilio Tridentino. 555.

Fides, vide *Ratio*. Fidei & rationis consensus. 32. de Discursu præliminari Rationem cum fide circa originem mali conciliante. 36. Fidei formularia qualia? *ibid.* Dissertatio Authoris de conformitate fidei cum ratione. 60. ejus materia, 64. cum experientia conferri potest. *ibid.* sæpè aliquid confusionis inest in verbis eorum qui cum Philosophiâ Theologiam, aut Fidem cum Ratione committunt. 67. Historia Controversiarum de hoc argumento; ut & Fata Philosophiæ, cùm Platonicæ, tùm Aristotelicæ; merita item & defectus Philosophiæ Scholasticæ. 68. controversiæ de hac quæstione *Dan. Hoffmannum* inter & *Joan. Caselium* 75. *Ludov. Meyerum* inter & *Jo. Labadium*, *Vogelsangium*, *van den Wayen* & alios Theologos Batavos. 76. nullus fidei articulus involvere potest contradictionem, aut demonstrationibus, Mathematicas certitudine æquantibus adversari; 81. quis *Adeptus* dicatur? 89. de ejus triumpho de humanâ ratione. 91. ejus documentis contenti esse debemus & quare? *ibid.* & 94. in ejus objectis duæ qualitates, incomprehensibilitas, & inverisimilitudo: *ibid.* cavendum de tertiâ *Bælii*, quâ fatemur id quod credimus defendi non posse. *ibid.* triumphat de rebus falsis exemplo casûs *Pseudo-Martini Guerræ* 92. Fidei triumphus juxta *Bælium*. *ibid.* quomodo ambulemus per fidem? 93. consistit in virtutem Theologiæ Christianæ exercitio. *ibid.* donum est Dei. 125. utrùm fides hominis, an verò salvatio sit anterior in intentione Dei? 176. nihil est in fide quod cum ratione conciliari nequeat. 204. an errare possimus in materiâ fidei sine hæresi aut schismate? 518. quænam sit regula fidei juxta *Bossuetium*? 544. cui respondet Author, 546. & 550. an omnia quæ sunt de fide revelata fuerint, aut ad nos per traditionem pervenerint? 595. de variis fidei gradibus; *ibid.* Judicium *Bossuetii*. 597. de fidæ habendâ quibusdam S. Scripturæ libris; 596. sententia *Bossuetii*. 598. ejusdem doctrina de variis fidei gradibus. 605. *& seq.* regulas de articulis fidei discernendis tradit *Bossuetius*; 607. Authoris objectiones adversus eas. 613. *& seq.* an articulorum fidei antiquitas eis authoritatem det? 614. an perpetuitas ei etiam authoritatem conciliat? 620. quid de ejus universalitate. *ibid.* *Pelissonii* sententia de fidei fundamentis. 689. ubinam fidem constituat *Pelissonius*? 693. de potestate Ecclesiæ in constituendis fidei punctis fundamentalibus vel non: 704. an discrimen sit in judicando quæ sit materia fidei, vel constituendo articulos fidei? 709.

Fidem qui non habent an damnabuntur? 682. 683.

Fides Catholica, & Fides Philosophica juxta *Cajetanum*. 94. de secretione eorum quæ de fide Catholicâ ab iis quæ non sunt de fide; 594. Judicium *Antonii Uirici* Princ. & Authoris, 595. & *Bossuetii*. 597.

Fides Divina quid sit? 680. sententia Autoris. 703.

Fides implicita quid sit? 684. an Ethnici in Jesum-Christum talem fidem habuerint, juxta *Pereyram*? *ibid.*

Fiducia in Deum 41.

Figurisantes in Eucharistiâ qui sint? 675.

Filius, ejus definitio, relativè ad æternitatem. 23. quo sensu *Verbum* à Scripturâ Sacrâ appelletur? 27. ejus relationes cum *Patre* & *Spiritu S.* 26. humanam naturam adsumpsit ad expianda nostra pec-

peccata. *pag.* 125.
A Finibus, vide *van den Ende*. 385.
Flacii opinio de peccato originali refutata. 27.
Fluddus (*Robert.*) quandonam floruerit? 205. *& in not.* ejus ſententia de primi hominis lapſu. *ibid.*
Foë Sina, auctor Quietiſmi. 72.
Fonſeca (*Petrus*) quandonam floruerit? 147. *in not.* Syſtematicus non fuit. 502.
Fontenelle; ejus de Pluralitate mundorum Doctrinam improbat Author. 531.
Formarum vacuum. 131. Origo formarum. 179. Origo formarum ſubſtantialium Philoſophos divexavit. 180. *Jul. Scaligeri* doctrina. *ibid. Bælii* objectiones de formis ſubſtantialibus ſolutæ. 393. de origine formarum difficultates tolluntur. 490.
Formæ accidentales quid? 181.
Formæ aſſiſtentes quid? 219. & 220. *in not.* quid inhærentes? *ibid.*
Formalitates devotionis, 36. quales apud Ethnicos? *ibid.*
Formoſanorum numen *Tamagiſanka*; 231. *in not. Sariaſing. ibid.*
Fortuna. Quidam fortunam ſequuntur ducem, neque infelici quandoque ſucceſſu. 42. ejus fluxus & refluxus. *ibid.* error eorum qui ei ſe committunt. *ibid.* Demonſtrat *Bælius* homines non minùs ſibi gratulari, imò ſibi magis adplaudere, ſi ſuperno auxilio, quam ſi judicio ſuo fortunam debeant. 351. Ethnicorum opinio de fortunâ *ibid.* ignorantia hominum fortunam Deam fecit, cœloque locavit. 375.
Foucherius (*Abbas*) relatus; 84. reprehenſus ab authore. 370.
Franckius (*B. Aug. Herm.*) relatus. 72.
Freitagius (*Joan.*) contra *Sennertum* ſcripſit. 180.
Fromondus (*Libertus*) quandonam floruerit? 82. *& in not.* liber ejus dictus Labyrinthus de compoſitione continui expenſus. *ibid.*
Fulgentius (*Epiſc.*) quandonam floruerit? 175. *& in not.* ſupralapſariis aſſenſus eſt; *ibid.* de loco N. Teſtamenti, *Tres ſunt qui* &c. 611.
Fur Prædeſtinatus ſatyra contra *Gomariſtas*, à *Georgio Kendalio* ſub titulo *Fur pro tribunali* refutata. 250.
Futurum an neceſſarium? 41. quomodo Deus futura præviderit, & ſtatuerit, juxta *Bælium*? 206. de rerum nunquam futurarum poſſibilitate. 253.
Futura ignorantes officii noſtri partes explere debemus, & quare? 160.
Futurorum contingentium veritas an ſit determinata? 123. 145. 151. 251. à principio rationis ſufficientis non ſunt exempta. 153. *Epicuri* Doctrina erronea. 251. notavit *Durandus à S. Portiano* futura contingentia in ſuis cauſis determinatè videri. 374. futura contingentia, & in ſe ipſis & rationibus ſuis prævisa manent contingentia. 448.
Futuritio eventuum quid? 146. 156. de poſſibilitate rerum futurarum quæſtio expenditur. 251. an neceſſitatem faciat? 492.

G.

Galilæus Galilæi; opinio de *Saturno*. 104. quandonam floruerit? *ibid. in not.* ejus problema ab authore ſolutum. 732.
Galla (*Julius Cæſar della*) relatus, 180. contra *Sennertum* ſcripſit. *ibid.*
Gammarus quis? 233.
Gaſſendi (*Petri*) ſententia de cohærentiâ corporum. 8.
Gatakerus (*Thomas*) docuit ſæpè malum partium eſſe bonum totius. 285. ejus fata & ſcripta. 284. *in not.*
Gelaſius (*Papa*) de authoritate plurimorum S. Scripturæ librorum, 599. & 617. de eorum enumeratione. 633.
Gellius (*Aulus*) de bono metaphyſico aliquando causâ mali phyſici, juxta ſententiam *Chryſippi*; 281. *Bælii* ſententia, 282. authoris judicium; *ibid. Chryſippi* ſententiam de fato refert. 359.
Generatio animalium ab Authore probata; 394. *Malebrancii* doctrina. *ibid.* de generatione hominum conſiderationes Phyſicæ ab *Engelhardo* illuſtratæ. 488.
Geneva à *Peliſſonio* de Euchariſtiæ doctrinâ relata: 725.
Geometria argumenta præbet elegantiæ hujus Univerſi. 283. *& ſeq.* difficile eſt methodum Geometricam ad res metaphyſicas applicare. 505.

Gerardi Confessio Catholica relata. *pag.*625.
Gerhardus (*Joan.*) de damnatis relatus. 327.
Germanorum origo. 233.
Germon (*P. S. J.*) Liber *Errata de l'Histoire des Congregations* de Auxiliis relatus. 377. *in not.*
Gerson laudatus; 72. impugnavit *Jo. Ruysbrochii* librum de ornatu spiritualium nuptiarum. *ibid.*
Gibieufii (*P.*) Tractatus de libertate Dei & Creaturæ relatus. 377.
Gigantum qui cœli invadere muros voluerunt origo. 236.
Glarea (*Antonius*) relatus; 397. ejus colloquia cum *Laurentio Valla* de libero arbitrio. *ibid.*
Gloria Dei quænam? 204. *Bælio* respondet Author *ibid.* *Bælii* querula de gloria Dei ex aliorum infelicitate refutata. 217.
Godeschalcus (*Monachus*) de prædestinatione scripsit; 175. *in not.* ejus fata, *ibid.* de pœnis reproborum. 330.
Goldastus de Regno Bohemiæ & Instrumento Bohemis de Communione sub utrâque specie à Concilio Basileensi concesso. 594.
Gomarus (*Franc.*) quandonam floruerit? 99. *& in not.* ejus controversiarum cum *Arminio* origo. *ibid.* & 172. *in not.*
Gomaristæ à *Petro Bertio* impugnati. 250. Satyra adversus eos *Fur prædestinatus* dicta, à *Georgio Kendalio* sub titulo *Fur pro Tribunali*, refutata. *ibid.*
Gonzalez (*Thyrsus*) de necessitate Dei morali relatus. 273. *in not.*
Goropius (*Jo.*) de Diis fabulosis citatus; 237. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Græci in Ecclesiam Catholicam recepti à Nuncio in suo Itinere ad Montem Libanum; 512. 513. eorum ritus non fuerunt immutati. 514. ab *Eugenio IV.* Papâ in Concilium Florentinum admissi fuerunt. 536.
Granadius (*Jacobus*) de necessitate relatus. 273. *in not.*
Gratia; sententia eorum qui salutem gratiæ & amori divino unicè tribuunt, expenditur, 682. gratia vera & imaginaria à *Pelissonio* distincta adversùs authorem. 686. Quid sint gratia & electio probata, & non probata? *ibid.* quid gratia vera, quid falsa? 687. quomodo Deus hominibus gratiam impertiat? 712.
Gratiæ auxilium; 55. quomodo eo utatur homo in conversione? *ibid.* interna & externa; 46. *Leibnitii* sententia defensa 55. *in not.* ejus effectus *ibid.* Explicatur quid sibi velit Auctor, dum ait hominem uti auxilio gratiæ per cessationem resistentiæ superatæ, sed sine ullâ cooperatione ex parte suâ, sicut glacies, cum frangitur. 56. *in not.* omnes Christianos gratiæ restitutum iri contendit *S. Hieronymus.* 133. discussio de auxiliis gratiæ expenditur. 177. in qua Dominicanos inter & Jesuitas fuit concertatum; *ibid.* facienti quod in se est non denegatur gratia necessaria. 186. quomodo Deus hominibus quibusdam gratias offerat, quas scit ab eis esse repudiandas, juxta *Bælium*? 207. cur gratiæ auxilium non omnibus prosit? 228. quo sensu fas sit dicere gratiam esse *irresistibilem*? 334. quomodo Deus gratias suas largiatur? 336. solvitur argumentum desumptum ex eo quod si Deus aliquibus duntaxat, nec omnibus, præsidia largiatur, non habeat satis bonitatis. 412. duplex Gratia, una sufficiens voluntati, altera præstans ut velimus. 493. an salvari aliquis non possit sine *Christo*? *ibid.* respondetur objicientibus non omnibus dari ipsam volendi gratiam. 494. an gratia sit omninò victrix? 496. error eorum qui solis electis tribuunt gratiam. *ibid.* respondetur querelis de diversis gratiæ auxiliis. *ibid.* volebat *Clemens VIII.* litem inter Thomistas & Molinistas in gratiam primorum componere. 614.
Gratia & Prædestinatio; expenduntur ab Authore 47.
Gratus animus quare præstandus? 450.
Gregorii Ariminensis doctrina de damnatione infantum sine baptismo. 184. quandonam floruerit? *ibid. in not.* tortor infantum dictus est. *ibid.*
Gregorius M. precibus suis animam *Trajani* ab inferno eripuit; fabula relata. 329. *& in not.* ejus sententia de Epulonis divitis parabola. 331. de librorum S. Scripturæ autoritatis gradibus. 638.

Gregorii Nazianzeni doctrina de damnatione infantum sine baptismo. *pag.* 184. Distichum de XXII. libris Canonicis; 628. & 630. *Bossuetii* sententia. 659. Imperatorem *Constantium* Arianis favent em excusavit. 691.
S. Gregorius Nyssenus à *Prudentio* locum medium inter Paradisum & Infernum statutum defendit. 133.
Gretzer (*Jesuita*) de fide relatus. 564.
Grimaeslius; authoris ad eum epistola relata. 57. *in not.*
Grotius (*Hugo*) laudatus, 69. ejus liber de veritate Religionis citatus. 85. quandonam floruerit? *ibid. in not.* de officiis. 214. de legibus divinis. 263.
Gubernatio Dei admiranda. 229.
Gudius (*Marquardus*) de *Scioppio* 318.
Guerræ (*Martini*) casus circa fidem. 92.
Guerre vocis origo. 234.
Guerremannus idem ac *Germanus*. 234.

H.

Habitus innatus. 28.
Hæretici quinam dicendi, juxta *Pelissonium*? 710.
Hæretici materiales quinam sint? 703. 704. an servari possint? 706. 730. quinam *formales*? *ibid.* & 709. quæ distinctio inutilis; 710. judicium Authoris. 730.
Hanoveræ Ducissa, Abbatissæ de *Malbuisson* soror, de controversiis Religionis relata. 679.
Hanschius relatus. 141. *in not.*
Hari vox explicata, 234. clamor de *Harv. ibid.*
Hariban quid? 234.
Harimanius idem ac *Arimanus. ibid.*
Harmonia præstabilita: 50. 51. errori de anima universali medela, 72. quis fuerit scopus Authoris eam introducendo? 98. accessio cujusdam *Theologiam Astronomicam* fabricandi; 133. author systema suum probat. 163. quomodo libertati non præjudicet? *ibid.* juxta *Jaquelotium. ibid.* eam impugnavit *Balius* 267. & 369. consentanea est regulis generalibus à Deo electis. 280. optimè probat spontaneitatem actionum nostrarum. 339. Sapientia Dei facit ut omnia sint perfectè harmonica. 481.
Hartmannus (*Georg. Volom.*) relatus de lapsu *Adami*. 205. *in not.*
Harisoeckerus (*Nicol.*) quandonam floruerit? 182. *in not.* ejus doctrina de animæ origine. *ibid.*
Harvæi doctrina de generatione hominum. 488. *in not.*
Heer, *Hari*, *Haro* voces explicatæ. 234.
Heliodorus (*Episcopus Lariss æus*) relatus; 465. ejus liber de amoribus *Theagenis* & *Charieleæ* causa fuit cur Episcopatu cesserit; *ibid. & in not.*
Helmoldus de Zernebog Slavorum relatus; 230. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Helmontius (*Jo. Bapt.*) citatus, quandonam floruerit? 129. *& in not.* ejus filius *Franciscus* citatus de metempsychosi; 178. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Henichius de colloquio Cassellano & dissidiis Academiæ Rinthelii relatus; 736. ejus fata. *ibid.*
Henricus Julius Dux Brunsvicensis *Joan. Caselium* improbat. 75.
Henricus III. Rex Galliarum an Edictum promulgaverit de auctoritate Concilii Tridentini? 553.
Henricus IV. Rex Galliarum; de ejus professione fidei. 553. 567. 591. an Concilii Tridentini regulas fidei amplexus fuerit? 567. & 576.
Heraclitus de fato. 358.
Hermannus veterum Germanorum Deus. 235.
Hermas de Libro Pastoris relatus; 621. *& seq. Origenis* judicium, 632. & *Bossuetii*. 661. & 669.
Hermes relatus. 231. *in not.* idem ac *Mercurius*. 234.
Herminas Deus Antiquorum Asiæ. 233. 234.
Hermiones qui? 233.
Hermunduri qui? *ibid.*
Herodes quomodo intelligendus quando Sospitator noster dixit eum esse *vulpem*? 80.
Herodotus omne numen esse invidum dixit. 230.
Hesus quis? 235.
Heterogeneitatis vitium in Theologia. 75.
S. Hieronymus credidit Christianos omnes gratiæ denique restitutum iri. 133. ejus

doctrina de Libris Apocryphis. *pag.* 601. de Libris Canonicis relatus ; 619. cur Helvetum cataphractum Libris Canonicis præpoſuerit ? 625. ejus Prologus *Galeatus* ; *ibid.* de eorum enumeratione ; 628. & 633. ejus præfationes in *Tobiam*, *Juditham*, & *Sapientiam* 634. ejus ſententia de libris Apocryphis conſentanea fuit cum omnibus Patribus & Eccleſiâ Primitivâ. 643. quam explicare contendit *Boſſuetius* adversùs Authorem. 664. & 668. *& ſeq.*

S. *Hilarius* de librorum Veteris Teſtamenti Canonicorum numero. 631.

Hippocrates de voluptatibus. 317.

de *Hiſtoriâ* parandâ primæ Philoſophiæ authoris Epiſtola ad *Kochium*. 501.

Hobbeſii (*Thomæ*) Sententia de Phænomenorum Corporalium ratione laudata. 5. neceſſitatem abſolutam aſſerit. 53. quandonam floruerit ? 83. *& in not.* dixit eſſe impoſſibile quidquid non evenit. 256. eum impugnat Author. 274. *in not. & ſeq.* ejus Liber de cive à *Carteſio* reprehenſus. 287. *& in not.* Authoris conſiderationes ad ejus opus de libertate, neceſſitate & caſu fortuito. 415. *Hobbeſium* inter & *Joannem Bramhallum* certamina hâc de materiâ. 416. eum laudat & vituperat Author. 428. error de poſſibilibus. 477.

Hoffmannus (*Daniel*) laudatus. 75. ejus controverſiæ cum *Joan. Caſelio* de conformitate fidei cum ratione ; *ibid.* hiſtoria earum controverſiarum à *Buddæo* relata ; *ibid. in not.* doctrina de infantibus Gentilium. 186.

Holden (*Henr.*) de analyſi fidei relatus. 564. 595.

Holmannus (*Sam. Chriſtian.*) relatus de Mundi eventibus. 129. *in not.*

Homerus docuit plus eſſe boni quàm mali. 321.

Homo quomodo veluti Deaſter ſit in proprio ſuo Mundo ? 239. illi Deus facultates conceſſit, omnium quarum capax fuerat præſtantiſſimas ; 363. reſpondetur objicientibus hominem non ſatis ad peccatum concurrere, ut accuſationem in Deum refundant. 487.

van den *Hoof* ; vide *Lacourtius*.

Horatius citatus de pœnis malorum, 132. de donorum noxia. 212.

Hormiſdæ qui in Aſiâ ? 233.

Hornii Hiſtoria Philoſophiæ relata. 70. *in not.*

Hoſpiniani (*Rodolphi*) Concordia diſcors relata. 531.

Huetius (*Epiſc. Abrincenſis*) de libris apocryphis relatus. 601.

Hugenius (*Chriſt.*) de corporum ideâ laudatus ; 31. ejus liber *Coſmotheoros* relatus. 406. *in not.*

Hugo (*Card.*) de Libris S. Scripturæ Canonicis & Apocryphis relatus. 641.

Hulſemannus (*Jo.*) de auxiliis gratiæ relatus ; 154. & 412. doctrina de peccato originali. 491.

Hummes quis. 233.

Hunericus Rex de confeſſione fidei Eccleſiæ Africanæ relatus. 611.

Hunnius (*Nic.*) relatus ; 71. *in not.* de gradibus fidei. 596. 605.

Hutmannus de peccato originis relatus. 205. *in not.*

Hutteri Concordia concors relata. 531.

Hyde (*Thomas*) de Perſarum antiquorum religione citatus, 232. quandonam floruerit ? *ibid. in not.*

I.

S. *Jacobi* Epiſtola an inter libros canonicos referenda ? 658.

Janſenius (*Corn. Epiſcopus*) quandonam floruerit ? 82. *in not.* flagellum Jeſuitarum. *ibid. Janſeniſtarum* doctrina de infantum ſine baptiſmo mortuorum ſtatu ; 185. à Thomiſtis condemnatus. 377. Jeſuitarum adverſus eum controverſiæ. 422. *& in not.*

Jaquelotius (*Iſaacus*) relatus 112. à *Bælio* adgreſſus *ibid.* quandonam floruerit 163. *in not.* doctrina de conformitate fidei cum ratione & origine mali. 246. de damnatorum pœnæ duratione 328. ſe oppoſuit *Juriæi* Iconi Socinianiſmi 376. *in not.* docuit ordinem univerſi mutare rem eſſe momenti infinitè majoris, quàm hominis probi proſperitatem. 282. Quid *Bælius* de hâc ſententiâ ? *ibid.* principiis Authoris non alienus eſt. 289. de inæqualitate conditionum. 314. de mundi inor-

inordinationibus. *pag.* 315.
Iconodulæ & *Iconoclaſtæ* inter ſe contendentes. 547.
Ideæ quomodo ſint diſtinctæ in Intellectu divino? 268. negat *Bælius* ideas noſtras à nobis activè efformari. 395. Ideas innatas non admittit *Kingius*. 438.
Jeſuitarum doctrina de Scientia mediâ. 147. *& ſeq. in not.*
JESUS CHRISTUS quomodo intelligendus ſit ut Deus, & quomodo ut homo? 13. ejus attributa. 20. non eſt Angelus; *ibid.* eſt adorandus: *ibid.* ei ſummam divinitatem tribuit Antiquitas verè catholica. *ibid.* quomodo paſſus ſit impaſſibiliter. 81. de ejus duplici naturâ. 547. 550. de neceſſitate ejus cognitionis. 610. an Eccleſia meritò damnet eos qui eum ignorant? *ibid.* quomodo includatur in Euchariſtiâ juxta *Molanum*? 674.
Jeſus filius *Sirach* relatus; 634. *S. Hieronymi* judicium ejus libri. *ibid.* & *S. Auguſtini*. 637.
Ignorantiæ & *errorum* origo juxtà *Kingium*. 444.
Ignorantia inflat, dictum *Huetii*. 731.
Ignorantiâ invincibili qui fide Chriſti caruerunt, non damnati. 330.
Imaginis divinæ reliquiæ in quo conſiſtant? 492. quid faciant ad juſtitiam Dei? *ibid.*
Imaginum cultûs origo, 547. Crucis & Sanctorum, 550. à *Boſſuetio* defenſus, 569. à Concilio II. Nicæno ſub Imp. *Carolo Magno* improbatus; 589. earum abuſus apud populum. 714.
Immortalitas animorum. 37. *Moſis* ſententia. *ibid.* & *in not.*
Impenetrabilitas quid ſit? 733.
Imperium hominis eſt imperium Rationis. 356.
Imperium homines in imperio Dei ſtatuere dixit *Spinoſa*. 382.
Impoſſibile quidquid implicat contradictionem, poſſibile quidquid non implicat. 257.
Incarnatio Dei altiſſimi probata. 11.
Incomprehenſibilitas fidei quid? 91. 99.
Incorruptibile eſt indiſſolubile, ideo & immortale 9.
Independentia animæ ab authore explicata. 164. exiſtimabat *Wittichius* independentiam noſtram eſſe duntaxat adparentem. 342.
Independentia Dei demonſtrata. 473.
Indices expurgatorii relati. 525.
Indifferentia quid ſit? 154. an detur indifferentia æquilibrii? *ibid.* falſa hæc idea Moliniſtas non parùm conturbavit. *ibid.* an quæ extra Deum ſunt, ipſi ſint indifferentia? 173. indifferens nihil eſt intuitu divinæ potentiæ. 257. error eorum qui naturam divinam quadam indifferentiâ æquilibrii penitus ſu penſam reddere voluerunt. 258. Indifferentia Scholaſticorum expenditur. 345. *& in not.* & 353. probat *Bælius* quod defectus mentis humanæ cenſeri nequeat, quod libertatem indifferentiæ in ordine ad bonum in genere non habeat; 349. Judicium Authoris. 350. oſtendit *Bælius* quantùm judicium determinatum vagæ indifferentiæ præcellat. 352. Scholaſticorum omnimoda indifferentia ridicula. 353. Forma, ſive anima, hac dote materiæ præſtat quòd ipſa activa ſit, nec indifferens ad actionem, uti materia. 355. obſervat *Bælius* libertatem indifferentiæ inclinationes neutiquam excludere, nec æquilibrium poſtulare. *ibid.* cùm ſæpè plura duobus, ex quibus eligi poſſit, occurrant, poteſt anima tunc comparari cum bilance; 356. hæc inclinationum ponderatio non prohibet quin homo ſit ſui ipſius dominus; *ibid.* error *Bælii* dicentis quòd ſi anima domi ſuæ imperaret, ſimul atque voluerit, dolor aut mœſtitia evaneſceret, indifferentiam erga affectuum objecta ſibi dando. 357. Scotiſtarum ac Moliniſtarum error indifferentiæ vagæ faventium. 358. an detur indifferentia vaga in electionibus, & caſus verus? 437. Perſuadere vult *Kingius* puram indifferentiam ſolam poſſe libertatem noſtram ſalvam reddere, & noſtram felicitatem conficere. 453. vult *Kingius* potentiam indifferentem reapſe in Deo inveniri, imò verò eam ipſi neceſſariò adſcribendam eſſe. 455. Idem aſſerit, indifferentiam Dei, in primis tantùm ſuis electionibus locum habere, ſed ut primùm Deus aliquid elegit, eo-

dem tempore virtualiter elegit omne id, quod cum eo neceſſariò connexum eſt. *pag.* 457. *Kingii* argumenta ad indifferentiam puram probandam ab Authore everſa. *ibid. & ſeq.* an indifferens fuerit Deo creare aut non creare? *ibid.*

Indigentia quid ſit, relativè ad media voluntatem exercendi? 413.

Indolis egregiæ effectus, 39. quid faciat ad electionem? 191.

Indorum uxores cum maritorum ſuorum cadaveribus conflagrare ambiunt. 320.

Induratio quid in Scripturâ Sacrâ? 189. exemplum *Pharaonis. ibid.* quid ſignificent hæ voces, *indurabo quem volam?* 711.

Inertia naturalis materiæ quid ſit? 387. quid inertia naturalis corporum? 486. an anima ſeparata ſit in inactione juxta Socinianos? 733.

Infallibile inter & neceſſarium diſcrimen ſtatuendum eſt. 334.

Infallibilitas Conciliorum expenſa. 524.

Infallibilitas in materiâ fidei an exiſtat? 680.

Infantes ſine baptiſmo mortui, 33. an damnentur? 91. *& in not.* 130. 411. an diſpoſitio hominis ſub peccati dominatu nati, ſed nondum per baptiſmum regenerati, ſufficiat ad ejus damnationem? 183. variæ ſententiæ *Gregorii Nazianzeni, Auguſtini, Gregorii Ariminenſis, Salmeronis, Molinæ, Sfondrati.* 184. Theologorum in Gallia de hâc materia controverſiæ. 185. Judicium Authoris. 186. non conſentit *S. Auguſtino* de infantum non regeneratorum damnatione. 336. an infantes extra Eccleſiam mortui damnentur? 411.

Infantum innocentium ſtatus expenſus; 32.

Infernus quid? 134.

Infinitas eſt character omnium Dei perfectionum. 208.

Influxus creaturarum phyſicus quid? 161.

Infralapſarii qui? 175. ut Synodus Dordracena favit; *ibid.* & *S. Auguſtini* ſententia. *ibid.*

Ingenium Sectarium quid ſit? 740.

Innocentii I. Papæ Epiſtola ad *Exuperum* de libris Canonicis relata. 617. de eorum numero, 631. ejus ſententia parùm accurata multorum errorum cauſa, *ibid.* eam explicavit *S. Hieronymus.* 633. *Boſſuetii* judicium. 664.

Innocentius III. Papa quandonam floruerit? 131. *in not.* ejus libri de miſeriâ humanâ ab Authore reprehenſi. *ibid.*

Inordinationes Mundi ritè expenſæ ordinatiſſimæ ſunt pronuntiandæ; 313. an inter eas numeretur conditionum inæqualitas? 314. Reſpondetur objectioni *Bælii* dicentis ipſi non probari quòd quæ in rebus inanimatis occurrere queunt inordinationes, cum iis quæ Creaturarum rationalium felicitatem turbant, comparentur, aut quòd vitii permiſſio in perturbationis legum motûs evitandæ cura ex parte fundetur. 315. incommoda naturæ & alia mala innumeris commodis compenſavit Naturæ auctor, juxtà *Kingium*, rem exemplis illuſtrantem. 444.

Inſolubilitas objectionum an detur? 99.

Intellectus; probat *Bælius* agere contra judicium intellectûs, magnam eſſe animæ imperfectionem. 351.

Intellectus & voluntas duo principia: 240. Reſpondet Author *Bælio* dicenti nos non facere id, quod quomodo fiat, neſcimus. 395.

Intelligentia Extramundana, vel ſupramundana Deus eſt. 286.

Intelligentiæ ſimplicis ſcientia quid ſit? 476.

Intolerantiâ tanquam crimine an merito accuſetur Eccleſiâ Romana? 691.

Inveriſimilitudo fidei quid? 91.

S. Joannis Epiſtolæ duæ an inter libros Canonicos referendæ? 658.

Joannes Damaſcenus de S. Scripturæ librorum canonicorum numero relatus: 638.

Johannes (Modeſtius) de æternis ſuppliciis relatus. 330. *in not.*

Johannes Comes Roceſtrienſis Atheus relatus; 428. *in not.* ejus dictum in lecto ſuo emortuali circa *Hobbeſium. ibid.*

Jooſié Chinenſium numen. 231. *in not.*

à S. Joſepho (Petrus) de concordiâ humanæ libertatis relatus; 375. & 390. quandonam floruerit? *ibid.*

Joſephus de authoritate librorum veteris Teſtamenti relatus. 627.

Joſuæ precibus miraculum Solis ſiſtentis; cum

cum Eucharistiâ comparatum. *pag.* 725.
Joviniani ab Ecclesia anathemate percussi. 608.
Irenæus cultum imaginum introduxit. 547.
Irmin Sul columna à *Carolo magno* eversa. 234.
Irminus quis? 233.
Isidorus de autoritate librorum S. Scripturæ relatus. 637.
Italorum Ecclesiasticorum solertia laudata. 566.
Jubere & *parere* relativè ad Deum, quid sit? 413.
Judæ proditio si à Deo prætensa fuerit, an necesse fuerit *Judam* prodere? difficultas inter *Laurentium Vallam* & *Antonium Glaream.* 398.
S. *Judæ* Epistola an inter libros canonicos annumeranda? 658.
Judæorum doctrina de numero Librorum Canonicorum, 628. *Bossuetii* sententia. 672.
Judithæ Liber à *S. Hieronymo* commendatus, 602. 634. *Bossuetii* sententia de illo libro inter Canonicos recensendo. 658.
Julius Africanus de *Danielis* Libro relatus; 600. ejus controversia cum *Origene. ibid.*
Julius III. (*Papa*) de Concilio Tridentino relatus. 555.
Jungius (*Joach.*) Geometriæ Empiricæ author; 283. quandonam floruerit? *ibid.*
Junilius (*Episc. Afric.*) de variis S. Scripturæ librorum autoritatis gradibus relatus. 638.
Jupiter; ejus origo. 236.
Jurieus (*Petrus*) relatus adversùs *Nicolium.* 185. de perfectionum Dei infinitate. 208. quandonam floruerit? *ibid. in not.* necesse non est cum eo dicere, dogmatizandum quidem esse cum *Augustino*, at cum *Pelagio* concionandum. 326. de pœnis damnatorum. 328. adversùs Socinianos scripsit; 376. adversùs *Bossuetium.* 512. de veritatibus sensûs relatus. 686. *Pelissonius* eum impetit de excommunicatione, 689 & de articulis fidei fundamentalibus & non fundamentalibus; 690.
Jus Dei in creaturas à pluribus Theologis malè positum 259. error *Twissi* & *Rhetorfortii*; *ibid. Balii* judicium. 260.
Justinus (*Martyr*) relatus. 68.
Justinus (*Trogus Pomp.*) de *Zoroastre* citatus. 231.
Justitia cur colenda? 450.
Justitia Dei quid? 90. à *Luthero* probata. 95. quomodo ejus veritas probanda? 113. quomodo sit occulta? *ibid.* infinitæ Deo viæ patent, quibus justitiæ suæ simul ac bonitati consulere potest. 188. justa omnia esse quæ Deus facit vult *Hobbesius* quia nullum habet superiorem, qui eum punire possit; inde falsæ consequentiæ; 417. quomodo definiat Justitiam in Deo? 426. *Puffendorfium* reprehendit Author de justitiâ Dei. 427. unde oriatur? 482. ejus divisio. *ibid.* specialiùs sumpta versatur circa bonum malumque physicum. *ibid.* nimiis circumscribimur limitibus ut de justitiâ Divinâ omnes difficultates solvere possimus. 707. *Pelissonii* sententia. 711.
Justitia Correctiva quid? 170.
Justitia puniens quid, & vindicativa? 451.
Justitia vindicativa quid? 168. Sociniani eam negant, 169. adversùs quos *Grotius* scripsit. *ibid.*
Justum; *Thrasymachi* definitio. 45. an quædam existant quæ justa sint, antecedenter ad Decreta Dei? 262.
Izquierdus (*Sebastianus*) de necessitate relatus. 273. *in not. & seq.*

K.

Keckermannus (*Barthol.*) ejus doctrina de Mysteriis, 100. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Kelifoth Cabbalistarum. 231. *in not.*
Kendalius (*Georg.*) de origine mali relatus; 250. quandonam vixerit? *ibid. in not.*
Keplerus (*Jo.*) quandonam floruerit? 141. *& in not.* ejus doctrina de inertiâ naturali corporum, *ibid.* de materia. 387.
Kesterus (*Andreas*) quandonam floruerit? 77. *in not.* adversus Socinianos scripsit. *ibid.*
King (*Guill. Episc.*) de origine mali relatus. 329. doctrina de statu damnatorum à *Balio* exposita. *ibid.* Authoris adnotationes in ejus librum de origine mali.

p. 430. *Bælii* ſententia de hoc libro. 435. *in not.*

Knutzer (*Cl. Martin.*) de influxu phyſico relatus. 161. *in not.*

Kochius (*Chriſt. Theoph.*) citatus. 244. *in not.* duæ *Leibnitii* epiſtolæ ad eum. 501.

Kortholti (*Sebaſt.*) liber de tribus impoſtoribus relatus. 385. *& in not.*

Kuhnius de Indorum uxoribus cum maritis ſuis conflagratis. 320. *in not.*

L.

Labadius (*Joan.*) quandonam floruerit? 76. *& in not.* ejus controverſiæ cum *Wolzogenio*, *Vogelſangio*, & aliis Anti-Cocceianis, de fidei cum ratione conformitate. *ibid.*

Lacourtius, Gallicè *de la Court*, ſive *van den Hoof*, author Libri *Lucii Antiſtii Conſtantis* de Jure Eccleſiaſticorum, & Bilancis Politicæ 384. *& in not.* priorem tractatum tribuit *Colerus Ludovico Meyero*; *ibid. in not.* authoris colloquia cum eo. *ibid.*

Lactantii de malo dictum. 322.

Lamius (*Franciſc.*) relatus, 84. de accidentibus citatus. 392.

Lanſius (*Thomas*) de peregrinatorum quorumdam inſulſis moribus relatus. 368. *in not.*

Lapis divinus quid? 89.

Lapſus primi hominis, de ejus permiſſione. 45. 46. Angelorum. 124. Lapsûs ortus natura & cauſa expenduntur. 487.

Latinum Gallicum, Latinum Hiſpanum, & Latinum Germanum 694.

Laudes nihil Deo proſunt. 208.

Laudum ac vituperiorum utilitas. 170.

Laudius (*Wilhelm. Epiſcopus*) de turbis Angliæ circa Presbyterianos relatus, 421. ejus fata. *ibid. in not.*

Launoius (*Jo.*) relatus; 68. *in not.* quandonam floruerit? 94. *in not.* Concilio Tridentino relatus. 558. 580.

Leeuwenhoeck (*Anton. van*) quandonam floruerit? 182. *in not.* ejus doctrina de animæ origine. *ibid.*

Leges divinas naturales à Legibus divinis poſitivis diſtinxit *Turrettinus*, 263. idem docuere *Mareſius* & *Strimeſius*, *Thomas Aquinas*, omnes Thomiſtæ & Caſuiſtæ; inter quos *Grotius*; *ibid.* hanc ſententiam impugnavit *Puffendorffius*: *ibid.* has Leges arbitrarias & indifferentes eſſe cenſuit *Bælius*. 362. Reſpondet author *Bælio* quærenti cur Deus leges ſtabiliverit, è quibus tot incommoda oriantur, cur ſibi leges ipſe præſcripſerit? 373. *Kingii* ſermo de Legibus divinis expenditur. 468.

Legum naturalium viam non ſequi aliquando ſapientis eſt, exemplo *Bruti*. 350.

Leibnitius (*G. G.*) inter ſupralapſarios à *Steph. Vito* relatus: 480. ejus cum *Boſſuetio* Epiſtolæ de conciliandis Lutheranis cum Eccleſiâ Romanâ. 510. *& ſeq.* ſe confeſſionem Auguſtanam ſequi de Euchariſtiâ profitetur in ſuâ ad *Peliſſonium* Epiſtolâ 718. ejus elogium ab Abbate *Pirot*. 728. juri & hiſtoriæ incubuit ab adoleſcentiâ, 734. Aſſeſſor & Conſiliarius fuit in Curiâ Supremâ Electoris Eccleſiaſtici; *ibid.* occaſio ſtudii Mathematicorum & Phyſicorum; *ibid.* Academiæ Regiæ Scientiarum ſocius fuit. *ibid.*

Lemkerus (*Henr. Chriſtian.*) de lapſu *Adami* relatus. 205. *in not.*

Lenfant citatus 87. *in not.*

Leo X. S. P. Averroiſtarum dogma de animæ mortalitate damnavit. 73.

Leontius de numero Librorum S. Scripturæ Canonicorum relatus. 638.

Leopoldus Imp. lites de Religione in Germaniâ componere conatus eſt. 507.

Le Quien (*Michael*) relatus. 68. *in not.*

de *Lerins* (*Vincent.*) de eo quod Catholicum eſt, relatus. 564. 582. de hæreticis. 608.

Libertas quid ſit? 144. ejus requiſita. *ibid.* quomodo noſtra libertas nihil commune habeat cum præſcientiâ Dei? 151. quomodo præmium aut pœnam mereatur? 166. exemplum pœnarum brutis inflictarum. 167. libertatis noſtræ cum divinâ omnipotentiâ conciliatio juxta *Carteſium*. 247. reſpondetur *Bælio* opponenti, circa libertatem alterutrum è duobus dicendum, vel quod cauſæ omnes, ab animâ diſtinctæ, cum eâque concurrentes, agendi, vel non agendi, poteſtatem animæ relinquant, vel quòd eam ita de-

ter-

terminent ad agendum, ut non possint non agere. *pag.* 380. Evertitur syllogismus quo probare supponitur, quòd quicunque infallibiliter optimum eligit, is non est liber, Deus infallibiliter eligit optimum, Ergo Deus non est liber. 412. Docet *Kingius* Deum tantùm & creaturas liberas verè activas esse, & ad activitatem requiri duntaxat, ut quid per se ipsum determinetur. 454.

Libertas à necessitate immunis est. 47. ejus requisita. 55. *in not.* quomodo ei occurrat determinatio? 123. imperfecta pœnarum & præmiorum origo. 170. in quo consistat? 338. expenditur *Bælius* dicens libertatem, quo magis ab æquilibrio remota sit, eo esse præstantiorem. 347. Libertatis in creatura repertæ perfectio in Deo eminenter existit. 361. probare vult *Hobbesius* hominem esse liberum, non solum ad eligendum quidquid velit facere, sed insuper etiam ad eligendum, quidquid velit velle. 421. quomodo cognoscamus libertatem nostram, an per indifferentiam, juxta *Kingium*? 459.

Libertas contingentiæ vel indifferentiæ, quid sit? 154. doctrina Stratonicorum de eâ à *Bælio* impugnata. 266. Objicit *Bælius*, quòd si Deus indifferentiæ libertate careret, nulla creatura hâc libertatis specie posset gaudere; 292. cui respondet Author; *ibid.* ex falsâ idea contingentiæ & libertatis persuasum fuit multis eam indifferentiâ omnimodâ & æquilibri indigere, quam persuasionem *Cartesius* adolescens in Collegio Flexiensi hausit; 376. exempla certaminis in hoc argumento inter Thomistas & Jesuitas. 377. Libertatem & contingentiam destruunt *Hobbesius* & *Spinosa*. 381. confiderationes ad opus *Hobbesii* de libertate, & casu ortuito. 415.

Libertas agendi Deo essentialis est & absolutæ necessitatis. 476. *in not.*

Libertatem arbitrii nostri cum æternâ præordinatione Dei conciliare vult *Cartesius*; 106. ab Auctore refutatus. *ibid.*

Liberum aliquid esse, impossibile est, sive indifferens ad id, ad quod jam est determinatum juxta *Bælium*. 225.

Liberum arbitrium quomodo Deus hominibus concesserit, juxta *Bælium*? 205. vide *Malum*: expenditur *Bælii* axioma, Deo non convenire liberum creaturis dare arbitrium, quo ad infelicitatem suam usuros certissimè novit: 212. quomodo ludat in homine? 239. ejus origo opposita *Bælii* sententiæ. 243. in bonam quomodo tendat? *ibid.* à Deo non potuit impediri juxta *Jaquelotium*. 246. ejus abusus à *Cartesio* explicatus, cui respondet Author. 247. & 248. unica mali causa; 251. 333. 338. eam *Bælius* repudiat 338. *Bælii* ratiocinium de libero arbitrio adversus Cartesianos ab Authore expenditur & reprehenditur. 343.

Liberum & necessarium; de eorum quæstione Ratio persæpè aberrat. 40.

Limborchius (*Phil.*) adversùs *Orobionem* Medicum Judæum citatus. 383. *& in not.*

Limbus Scholasticorum quid? 184.

Lipsius (*Justus*) *Ciceronem* reprehendit *Chrysippi* sententiam de fato referentem. 359. ejus scripta, *ibid. in not.* ejus Philosophia Stoica expenditur. 370. *in not.*

de *Lira* (*Nicolaus*) de *Tobiâ* relatus. 640.

Lockius (*Johan.*) relatus de intellectu humano. 79. quandonam floruerit? 87. *in not.*

Locus medius inter infernum & paradisum à *Prudentio* statutus. 133.

Læffleri Epistolæ duæ de Trinitate & definitionibus mathematicis circa Deum, Spiritus &c. expensæ. 17.

Loescheri junioris Dissertatio de Decreti absoluti paroxysmis relata. 334.

Logica; ejus regularum neglectus & incuria nostra confusionem in negotio Rationis & fidei gignunt. 86.

Logica probabilium 85.

Lombardus (*Petrus*) Theologiæ Scholasticæ fundator, relatus. 639.

de la Loubere relatus, 590. 732.

Lubinus (*Eilhardus*) de privativâ mali constitutione, 485. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Lucanus citatus de Lumine divino, 115. de *Teutate* antiquorum Gallorum. 235.

Luciani Timon relatus. 287.

Luciferi lapsus Astronomicè relatus. 134.

Lucretius de *Epicuro* citatus. 354. *& in not.*

dixit

dixit nullam esse Providentiam, & negavit mundum esse effectum Divinitatis. *pag.* 441.

Ludolphus de Abbate *Pirot* relatus. 731.

Ludovica - Hollandina Princeps Palatina *Frederici V.* Comitis Palatini Electoris filia & *Elizabethæ* Angliæ, Religionem Catholicam professa fuit, & Abbatissa de *Maubuisson* fuit. 508. Ejus commercium Epistolicum cum Ducissâ Hanoveræ suâ sorore de conciliandis Lutheranis cum Ecclesiâ Romanâ. 509.

Lullius (*Raymundus*); ejus doctrina de fide & Trinitate. 100. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Lumen innatum quid sit? 492.

Lutherus quid de Philosophia intellexerit? 74. & de *Aristotele*: *ibid.* ejus sententia de fide. 93. scripsit de hâc materiâ contra *Erasmum.* 95. ejus liber de servo arbitrio relatus. *ibid.* & 334. & 418. quomodo intelligenda ejus sententia de insolubilitate objectionum contra Mysteria? 105. doctrina de decreto absolutè absoluto. 362. eum improbavit *Erasmus.* 540. cur ab Ecclesiâ Romanâ discesserit? 542. *Bossuetius* eum inculpat quòd dixerit Epistolam *S. Jacobi* esse *Epistolam paleæ.* 662. quomodo Ecclesiam reformaverit juxta *Pelissonium*? 714.

de Lutheranis cum Ecclesiâ Romana conciliandis, dissertationes & Epistolæ. 507. quænam dogmata huic conciliationi obstiterint? 514. Authoris judicium de prospectu *Molani* & sententiâ Episcopi Neustadiensis. 516. Elogium Principum & Monarcharum qui ad reunionis consilium contribuere conati fuerunt. 527. Eos ab Ecclesiæ primitivæ simplicitate discessisse accusat *Bossuetius.* 545. Cur *Berengerium* inter hæreticos recensuerint? 608. eos inter & Calvinistas discrimen. 724. de utilitate unionis Lutheranorum cum Protestantibus seu Reformatis. 735.

Lycetus (*Fortunius*) de ortu animæ relatus. 182. *in not.*

Lyserus (*Polycarp.*) citatus. 81.

M.

S. *Macarii* Anachoretæ fabula. *pag.* 319.

Maccabeorum liber an sit canonicus? 622. 627. *S. Hieronymi* judicium, 634. *S. Augustini*, 635. & *Bossuetii.* 664.

Macedoniani ab Ecclesiâ hæretici denunciati. 608.

Machiavellus citatus de virtute & vitiis hominum. 240.

Magneni (*Joh. Chrysost.*) Sententia de corporum cohærentiâ. 8.

Magnitudo Dei quid sit? 472.

Maignan (*Emanuel*) de accidentibus relatus, 392. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Maimonidis (*Rabbi Mosis*) doctrina de malo laudata. 324. quandonam floruerit? *ibid. in not.* nullam mali præponderationem esse docet. 325. de animalibus *Ezechielis* numero librorum Canonicorum alludentibus. 628.

Malachias an ultimus Propheta? 627.

Malbuisson Abbatissa, Duciffæ Hanoveræ soror, de religionis diffidiis relata. 679.

Malcuth Ebræorum Cabalistarum. 381. & *in not.*

Maldonatus de fide relatus. 684.

Malebranche (*Nicol.*) quandonam floruerit? 87. & *in not.* doctrina de veritatibus æternis. 265. quomodo ab *Antonio Arnaldo* de lege divinâ optimi immeritò reprehensus fuerit? 277. ejus Tractatus de naturâ & gratiâ laudatur. *ibid.* de systemate mundi divino. 282. doctrina de Generatione & creatione animalium. 394. contestationem cum Autore sustinuit de principio motûs & quietis. 719.

Maledictionis jus an Ecclesia habeat? 689.

Malum, vide *Vitium.* de ejus origine; 47. eam quærebant veteres in materiâ. 386. sententia *Bælii* de ejus permissione; 87. ejus prævisio quomodo consideranda? *ibid.* & 88. quid Deus agat quoad mali permissionem? 88. & 123. & 142. vide *Libertas.* Objectio omnem realitatem in peccato ipso opus esse Dei, refutata. 124. duo mala bonum ingens procurarunt. 129. illustratur argumentum à sensuum voluptatibus desumptum. 130. Error

ror de magnitudine malorum cum bonis collatorum. p.131. de iis injustæ sunt querimoniæ. *ibid.* & 132. malum sæpè pœna sequitur. 132. perturbationibus illis est in alterâ vitâ remedium. *ibid.* origo loci medii inter infernum & paradisum. 133. opinio quod bonum denique in omnibus & ubique prævalebit. *ibid.* quæ est sententia *S. Gregorii Nyssæni*, *S. Hieronymi* & *Origenis*. *ibid.* malum cum bono comparatum adhuc pro nihilo haberi potest; 135. & 136. quæstioni unde proveniat respondet author. 136. causa *deficiens* juxta Scholasticos. 137. divisio in *metaphysicum*, *physicum*, & *morale*. *ibid.* & *seqq.* quomodo Deus illud permittat? *ibid.* & 142. & 251. voluntas quomodo agat in malo perpetrando? 137. mala non facienda, ut eveniant bona. 139. *S. Augustini* definitio mali. 141. cum tenebris comparatum. 143. exemplum à defectu visûs desumptum. 144. causam habet non efficientem sed deficientem juxta *S. Augustinum*. *ibid.* malorum & bonorum mixtura expenditur. 210. 224. quomodo eveniat inevitabilis boni appendix? 214. exempla ex fabulis antiquis desumpta *ibid.* & 215. malum permittere quomodo maxima Dei bonitas sit? 215. quomodo Deus, ipsâ culpæ castigatione magis magisque homines ad malum inclinari noluerit? 223. an malum quod impediri potest, permittere, sit parùm curare utrùm committatur, nec ne, juxta *Bælium*? *ibid.* quomodo vitium sit malum non permittere? *ibid.* an Deus mala non curet juxta *Bælium*? 224. quando excusanda mali permissio, juxta eumdem. *ibid.* è rationibus mixturæ boni & mali, quæ in limitatâ benefactorum virtute fundantur, an nulla in Deum aptari possit, juxtà *Bælium*? *ibid.* malum semper causis moralibus, non semper causis physicis imputatur. 225. relativè ad malum an idem sit causam quis necessariam adhibeat, si momenta deligat in quibus libera ipsa esse determinata cognoscitur, juxta *Bælium*? *ibid.* consequentia *Bælii* falsa ex eo quod plerique homines sint pravi & infelices. 239. quomodo homo ipse malorum suorum origo sit? 241. mali causæ per principium maleficum explicatio refutatur. 242. quomodo à privatione oriatur? *ibid.* respondetur *Bælio* opponenti Deum hominem sine inclinatione ad malum creare debuisse: 243. mali causa moralis à *Bælio* indacta; 245. qui supponit Deum illud velle; *ibid.* & occasionem ejus offerre exemplo Principis qui tabellariis ad certum iter conficiendum determinatam pecuniam præbet, additâ conditione præmii, intuitu eorum quibus argentum illud sufficerit, & pœnæ quibus non sufficerit. 246. *Cartesii* comparatio à Monarchâ desumta, qui probè conscius, duos equites ad occursum mutuum certo duello congressuros, eosdem tamen sibi occurrere facit; 247. cui *Bælius* respondet & Author *Bælio*. 248. error eorum qui contendunt Deum malum permittere ut misericordiam exerceat. 249. de mali permissione & causâ exempla desumpta ex *Caligula*, *Catharina Medicæa*, *Tiberio* *ibid.* malum quod in creaturis rationalibus supersit evenit solum concomitanter. 281. Authoris dialogus de causa mali & de justitiâ Dei, malè à *Bælio* reprehensus: 282. *Stoïcorum* error dum ferenda æquo animo mala esse dicebant, utpote necessaria non solùm sanitati & integritati universi, sed etiam felicitati & conservationi Dei illud gubernantis; cui errori favit *Marcus Aurelius* Imp. 285. malum non tantum est quantum passim dicitur. 286. celebris Antistitis Angli doctrina de origine mali ab Authore refutata. 296. malum bono potius esse quomodo probet *Bælius*? 318. quomodo malum attentionem nostram acriùs ferat quàm bonum? 321. non à naturâ, sed à malâ voluntate oritur. 336. *Chrysippi* comparationes de mali origine ex Comœdia & cylindro desumptæ. 360. expenditur *Chrysippi* doctrina malum per concomitantiam adnatum esse contendentis. 361. est privationis consectarium. 386. illud affectionem animæ virtuti contrariam vocat *S. Basilius*. *ibid.* quomodo Deus ad malum concurrat in executione actuali, quæ formas in materiam in-

troducit? p. 387. solvitur objectio quod in toto Dei opere plus mali sit, quàm boni; 405. quod probatur infinito numero Intelligentiarum Cœlestium; ubi referuntur Ch. *Hugenius*, *S. Thomas*, *Suarez*, *S. Dionysius*, 406. *& seq.* Mali definitio & divisio juxta *Kingium*. 441. Mala excludi non potuisse, nisi admissis incommodis multò majoribus docet *Kingius*, Mundum ad instar magni ædificii sistens. 445. rem idem illustrat exemplo *Adami*, qui quantumvis obediens fuisset, à malis naturalibus nonnisi virtute divinæ gratiæ exemptus fuisset. *ibid.* idem docet maximam malorum nostrorum vim à necessitate materiæ proficisci. *ibid.* quare Deus malum tollere nolit? 468. quid sit privativa mali constitutio? 485. Authoris Epistola ad *Jo. Franc. Buddeum*, de dissertatione sub *Buddæi* præsidio de origine mali habita. 502.

Malum culpæ quid? 479.

Malum metaphysicum quid? *ibid.*

Malum morale ab eo oriri quod perfectionem aliquam salutat, docet *Kingius*. 445. ejus definitio. 479. idem est ac malum culpæ. *ibid.*

Mali physici definitio 312. 317. 479. nostrorum causa malorum, nos sumus *ibid.* controversia de *malo physico*, difficultates habet cum quæstione de *mali metaphysici* origine communes. *ibid.* in quo considerandum ipsas miserias & monstra ordini congruere, planè uti in Mathematicis quædam quæ videntur anomala, ritè expensa ordinatissima sunt pronuncianda. *ibid.* idem dicendum de numeris, in seriem prorsus irregularis, & tamen qui clavem ænigmatis istius norit, dare regulam poterit, quæ ritè perspecta, seriem prorsus regularem esse, & insignes proprietates habere, demonstrabit. 313. *S. Bernardi* dictum. *ibid.* idem dicendum de monstris, aliisque defectibus qui nobis adparent, ut & visceribus terræ in quibus reperiuntur metallorum ac mineralium genimina; ut & in mare. *ibid.* impugnat *Balus* illos qui divinam circa malum physicum, præcipuè belluarum administrationem exculpare nituntur. 316. Respondetur *Balio* quærenti, plusne boni an mali physici sit in mundo? 317. querulæ Ethnicorum de Diis suis. 322. *Balii* error de Magnatum ærumnis, 323. & de nostris. 325. exemplum *Augusti* Imp. 323. probatur ejus originem in libertate creaturarum investigari posse. 331. *Kingii* Doctrina de malo physico. 442. iniqua querela de malis & bonis physicis in hâc vitâ. 482.

Mali physici originem diversissimam esse ab origine mali moralis docet *Kingius*. 445. & 449.

Manes Hæreticus Persa relatus. 230. 237.

Manichæi, eorum principium 90. 124. objectiones. 92. sententia de Mysteriis. 107.

Mannus quis? 233. *& in not.*

du *Mans* (*Episc.*) oratio, pro Regis *Henrici IV.* absolutione. 567.

de *Marca* de concilio Tridentino relatus. 553.

Marcellini (*Ammiani*) judicium de Ecclesiâ Romanâ. 618.

Marchetti (*Alexand.*) metaphrasis *Lucretii* relata. 354. *& in not.*

Marci Aurelii Imp. error de malo æquo animo ferendo. 285.

Marcion de *Zoroastre* citatus. 237.

Maresius (*Samuel*) leges divinas naturales à Legibus divinis positivis distinxit. 263. quandonam floruerit? *ibid. in not.* de colloquio Castellano. 737. *in not.*

Maronitæ qui? 514. montem Libanum incolunt. *ibid.*

Marshamus (*Jo.*) de animâ mundi Platonica relatus. 71. de numinibus antiquorum. 230.

Maslac Turcarum quid? 159. *& in not.*

Materia increata mali causa juxta Veteres. 136. & 386. sententia *Platonis*, *Aristotelis*, *Anaxagoræ* & *Plutarchi*. *ibid.*

Materiæ idea in quo consistat? 530.

Materiæ indifferentiam ad motum & quietem consideranti, quid videatur? 365. *Balii* suspicio de dimensionum materiæ numero. 368. an materia aut forma aliquid agat? 547.

Mathematicorum mos in definiendo. 22.

Mathematicæ definitiones quales debeant esse? 22.

Matrimonium sine consensu parentum an sit nullum? 591.

Matthæi (*Petri*) Historia obitus *Henrici IV.* relata.

relata. *p.* 226. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Maurus (*Silveſter*) de neceſſitate Dei relatus. 273. *in not.*
Mayers (*Jo. Frid.*) relatus. 72.
Mechanicè omnia fieri in naturâ, docet author. 531. quod probat. 733.
Mechaniſmus an ſufficiat ad organica animantium corpora producenda? 50.
Medicis (*Catharina de*) *Pii IV.* Profeſſionem fidei in Galliis introduxit. 558. 568. & 591.
Melanchton laudatus, 74. ejus effatum de *Ariſtotelis* Ethicâ: *ibid. in not.*
Meldenſis Epiſcopus relatus de amore Divino. 29. vide *Boſſuetius.*
Meliſſi doctrina de unico principio. 242. quandonam floruerit? *ibid. in not.* eum cum *Zoroaſtre* dualitatis auctore conſligentem inducit *Bælius*: *ibid.* quomodo eum *Bælius* impugnavit? 243.
S. Meliton (*Epiſc. Sard.*) relatus. 625. de librorum canonicorum enumeratione; 629. *Boſſuetii* judicium. 658.
Melius eſt dare, quàm accipere. 286.
Menagius laudat *Chryſippi* opus περὶ δυνατῶν. 254.
Menes Ægyptiorum numen; 234.
Mens humana quid? 9. ejus immortalitas continuo ſorite demonſtrata. *ibid.*
Mercator (*Iſidorus*) multorum errorum author. 618.
Mercurius Deus & dies. 231.
Merita & demerita, bonæ & malæ actiones quid proficiant ſi nihil immutari poſſit? 157.
Merita conditionata quid? 148. *in not.*
Metempſychoſis 70. ab *Ariſtotele* non ſatis confutata. *ibid.* ab *Helmontio* filio defenſa. 178.
Metus, *cupiditas*, aliique affectus à dolore & voluptate oriuntur juxtà *Kingium*: 444.
Meyer (*P. Livinus de*) relatus de Jeſuitarum doctrinâ circa ſcientiam mediam. 147. *in not.*
Meyerus (*Ludov.*) relatus; 76. ejus liber *Philoſophia Scripturæ interpres* controverſias inter Theologos Batavos excitavit *ibid.* effatum *Buddæi* de eo: 75. *in not.* ei tribuitur Liber *Lucii Antiſtii Conſtantis de Jure Eccleſiaſtico*: 384. *in not.*
Michaëlis & ejus Angelorum cum Dracone in cœlo prælium. 332.
Microcoſmi & Macrocoſmi conſideratio. 239.
Midæ Regis fabula de ſorte hominum *Silenum* con ulentis; 322. & omnia ad tactu in aurum convertentis. 357.
de la *Milletiére* de loco *S. Auguſtini* de verbis Domini in Euchariſtiâ, relatus. 721.
Miraculum, ejus origo; 65. effectus. *ibid. in not.* miracula faciendo quomodo Deus in rebus creatis quid producere queat, quod earum natura non ferat? *ibid. Spinoſæ* ſententia à quâ recedit Auctor. *ibid. in not.* quomodo Deus potuerit ea facere? 157. quomodo nihil habeant quo à cæteris eventibus diſtinguantur? 279. cur Deus miraculo mala non averruncaverit? 315. miraculorum diſtinctio in *comparativè talia* & *rigorosè talia. ibid. in not.* an miniſterio Angelorum procurentur? 316.
Mironius (gall. *Miron*) de Concilio Tridentino relatus. 557.
Miſericordia Dei quomodo ſit crudelis juxta *S. Auguſtinum*? 249. an præſupponat miſeriam, & juſtitia culpam juxta *Theod. Bezam*? 295. Judicium authoris; *ibid.* explicantur loca S. Scripturæ de miſericordia Dei. 337. quomodo conciliandæ cum ejus juſtitiâ? 711.
Mithra Perſarum Deus. 232.
Molanus (*Abbas Lokkumi*) Epiſtolas & Diſſertationes de Lutheranis cum Eccleſiâ Romanâ conciliandis ſcripſit. 508. & *ſeq.* an *Boſſuetio* oppoſitus? 650. quem ipſe *Boſſuetius* laudibus cumulat. 652. ejus *Cogitationes privatæ* à *Boſſuetio* laudatæ. *ibid.* ſumma controverſiæ de Euchariſtiâ, inter eum & quoſdam Religioſos; 674. *Boſſuetii* judicium. 676.
Moleſtiæ atque dolores quæ ad portatam de affectibus victoriam comitantur, quibuſdam in gaudium ingens convertuntur. 358.
Molina (*Ludov.*) quandonam floruerit? 147. *in not.* ejus liber de concordiâ liberi arbitrii cum gratiâ controverſiarum cauſa. *ibid.* ejus doctrina de ſcientiâ me-

dia; *pag.* 147. ab authore refutata. 154. doctrina de limbo. 184. ei infensus *Clemens VIII.* 554. doctrina de salute per Jesum Christum sine pœnitentiâ. 684.

Molinæus (*Carolus*) de Concilio Tridentino relatus. 557. ejus opera Romæ prohibita fuerunt. 558.

Moltoni Catholicus Orthodoxus relatus. 625.

Monadæ quid? 222.

Monopsychitæ qui? 71. 72.

Monothelitæ qui? 546. Judicium authoris; 547. *Bossuetii* responsio. 569.

Montanistæ ab Ecclesiâ hæretici denunciati? 608.

Moravi, vide *Bohemi*.

Mornæus (*Phil. de Plessis*) de veritate Religionis citatus; 85. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Mors, ejus definitio. 10.

Morus (*Henricus*) de præexistentiâ animarum humanarum relatus. 178.

Moses de mundi mutationibus. 314.

Moses Germanus. 71. *Spinosæ* assecla; *ibid.* ejus nomen fuit *Jo. Petr. Speeth.* 381. *in not.*

Moshemius (*Jo. Laur.*) laudatus. 49. *Platonem* de animâ impugnat. 71. *in not.* de unione animæ & corporis, 489. *in not.*

Motta Vajerius, (gall. *François de la Motte le Vayer*) de malo relatus; 318. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

de la Motte Fenelon (*François de Salignac*) laudatus. 324. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Motus, ejus definitio, & ratio, 7. 9. ejus leges à multis arbitrariæ Authori videntur censeri, quia pauci illas ritè expenderunt. 364. *Carteſii* error. *ibid.* argumentum sunt adversus systema necessitatis absolutæ, brutæque, à *Stratone* aut *Spinosa* invectum. 365. quomodo legum motûs rationes reddi possint? *ibid.* leges naturæ quibus motus temperantur, an sint prorsus necessariæ, aut prorsùs arbitrariæ? 366. consequentia *Bælii* absurda ex legibus motus, quòd Deus potuisset tale unionis animæ cum corpore systema eligere, quo vulnera duntaxat excitarent ideam remedii, vel periculum effugiendi. 371. motûs naturam & corporum incursum explicat author respectu præsentiæ realis in Eucharistiâ. 719.

Motus, materia, & spatium num ex se ipsis prodeant? 410.

Motus & quietis principium explicatur. 719.

Mulieris adulteræ historia à *S. Johanne* relata, an sit autentica? 658.

Mundus hic omnium possibilium optimus. 53. 475. & minimus. 135. ejus mutationes. 314. inordinationes expensæ ordinatissimæ sunt. *ibid.* quisnam fuerit scopus Dei in mundo condendo juxta *Kingium*? 440. falso sibi persuadetur omnia solummodo hominis causâ facta esse. 443.

Ejus existentiæ ratio. 126. & causa. 127. mundus contingens. *ibid. & in not.* ejus definitio secundùm Auctorem. 128. an plures sint mundi? 127. & 128. an potuerit esse sine peccato & ærumnis? 128. eventus descripti. *ibid.* & 129. quomodo non potuerit Deus eligere optimum? *ibid.* & 251. Mundi alii qui concipiuntur possibiles nostro sunt longè inferiores quoad bonum. 129. ejus descriptio juxta Cabalistas & Origenistas. 134. antiquorum idea Mundi nostri. 135. an sit stella? *ibid.* an Deus nihil poterit in mundo mutare? 157. solâ bonitate suâ Deus ad creandum hoc universum impulsus est juxta *Bælium*. 208.

Mundi anima juxta Stoïcos Deus est. 286.

Mundi æternitatem docuerunt veteres & Epicurei. 474. *in not.*

Mundus incantatus *Bekkeri* relatus. 244.

Musæi (*Jo.*) Liber de usu Principiorum Rationis & Philosophiæ in controversiis Theologicis contra *Nic. Vedelium* commendatus. 80. *& in not.* defendit *Chemnitium*. 106. ejus doctrina de iis quæ sunt supra rationem. *ibid.*

Musus (*Petrus*) de colloquio Cassellano & dissidiis in Academiâ Rinthelii relatus: 736. & 737. quandonam floruerit? 737. *in not.*

Mysteriorum Religionis explicatio non est necessaria. 25. quomodo explicari possint? 67. *Bilfingeri* sententia. *ibid. in not.* quæ fides iis habenda? 85. quomodo explicanda? 97. sufficit nobis scire quid sint, nec necessarium scitu quomodo sint.

pag. 98. Rationi ſupremæ & univerſali ſunt conſentanea. 101. & 103. quomodo ea explicet *Chr. Wolffius*? 103. *in not.* objectionibus quæ à ratione Myſteriis opponuntur ſatisfieri poteſt, contrà *Bælium*. 107. & 108. quomodo diſputatio philoſophica fieri debeat? 110. quomodo eorum veritas probanda juxta *Bælium*, cui Author reſpondet. 112. in comprehendendo hoc *quomodo* complures deſudarunt? 114.

Myſtici qui? 71. eorum deificatio. 72.

N.

Naturæ anterioritas in ſigno rationis quid ſit? 391.

Naturæ miracula quomodo conſideranda? 532.

Naturæ plaſticæ expoſitæ. 49. à *Bælio* repudiatæ. 267.

Navarrete (*Balthazar*) relatus de auxilio gratiæ. 57. *in not.*

Naudæus de *Pomponatio* relatus. 73. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Neceſſarii & *poſſibilis* natura expenditur. 251. neceſſarium inter & *infallibile* diſcrimen ſtatuendum. 334. & 348. *neceſſarium* vel *contingens*, *poſſibile* vel *impoſſibile* vocabula turbas excitaverunt. *ibid.* *Nicolii* comparatio non inepta. 335. confuſio ex æquivocatione vocabulorum neceſſitatis & contingentiæ, poſſibilis & impoſſibilis perennium litium cauſa fuit. 378. de neceſſitate peccandi aut impoſſibilitate non peccare. 408.

Neceſſitatis idea malè intellecta peperit fatum Mahumetanum; 41. quænam habenda? 45. Stoici veteres ferè ſimul determinationem adſtruebant, & neceſſitatem negabant, 358. diſcrimen inter neceſſitatem abſolutam, moralem, & arbitrariam. 367. 419. quid ſit neceſſitas moralis juxta *Hobbeſium*. 419.

Neceſſitas abſoluta 47. vide *Fatum*; in actionibus liberis minime reperitur. *ibid.* ejus requiſita. 146. error eorum quibus omnia eſſe neceſſaria perſuaſum eſt. 170. reſpondetur objectioni eorum qui dicunt Deum moraliter neceſſitatum fuiſſe ut ex omnibus poſſibilibus optimum eligeret. 273. *Arnaldi* & *Bælii* objectio, contendentium Deum eſſe neceſſitati obnoxium, & neceſſario agere, ſi optimum creare teneatur, aut ſaltem futurum fuiſſe impotentem, ſi aptiorem ad peccata aliaque mala excludenda viam reperire non potuiſſet. 286. Reſpondet Author *Bælio* objicienti, quod cùm aptiſſima ad finem quempiam obtinendam via ſit neceſſariò unica, ergo ſi Deus modo invincibili impulſus fuit ad hanc viam adhibendam, hanc neceſſariò adhibuit. 293. qui determinationem cum neceſſitate permiſcuerunt, aliquid evenire admiſerunt ſine cauſâ, ſine ratione ullâ, quod abſurdum. 375.

Neceſſitatis fatalis abſurdæ ſequelæ, 432. gradus diverſi. 44. Theologorum difficultates de eâ. 45. vide *Electio*.

Neceſſitas hypothetica quid ſit? 418.

Neceſſitas Logica, vel Metaphyſica quid ſit? 80. quomodo diſtinguenda à neceſſitate phyſicâ? *ibid.* prior nullam exceptionem patitur. *ibid.* de neceſſitate conſiderationes metaphyſicæ. 251. inter eam diſcrimen & moralem. 476.

Neceſſitas phyſica fundatur in neceſſitate morali; 65. & utraque diſtinguitur à neceſſitate Geometricâ. *ibid.* quid ſit? 80. de neceſſitate controverſiæ *Bramhallum* inter & *Hobbeſium*. 168. quomodo neceſſitas juſtitiæ vindicativæ locum dederit? *ibid.*

Neo-Ariani Angli paradoxum de Chriſto. 20. refutatus de Trinitate. 23.

Neſtorianiſmus quid? 548. Neſtoriani ab Eccleſiâ hæretici declarati. 608.

Newtonus relatus de corporum motu. 79.

Nicaiſius (*Abbas*) de amore divino relatus. 738.

Nicolius (*Petrus*) quandonam floruerit? 91. & *in not.* ejus doctrina de fide divinâ, *ibid.* de infantum ſine baptiſmo mortuorum ſtatu ab Authore improbata; 185. de articulorum fidei examine 705.

Notiones: notionum communium tribunal recuſavit *Bælius*. 97. notionum naturam quomodo explicet *Kingius*? 418. notiones omnes ſunt reales juxta Authorem. 439.

Notitiæ ſui ipſius liber relatus. 54.

Novarinus (*Aloysius*) de occultis Dei beneficiis relatus: *pag.* 211. & 323. quandonam floruerit? 211. *in not.*
Novatiani aut *Cathari* ab Ecclesia hæretici declarati. 608. *S. Cypriani* judicium de *Novatiano.* 609.
Noyelles (P. *Jesuitarum Generalis*) de Lutheranis cum Ecclesiâ Catholicâ concilliandis relatus. 519.
Numina malefica antiquorum. 230. 231. *in not.*

O.

Objectiones insolubiles quæ juxta *Bælium*? 84. quas insuperabiles jactitat; *ibid.* & 99. item *Carthesius* à *Bælio* relatus. 106. *& seq.* quomodo objectionibus respondendum? 108. in quo fundari debeant? 109. respondet Auctor *Bælio. ibid.* quales debeant esse objectiones adversùs mysteriorum veritatem & responsa? 112. *Bælius* ibi confutatur. *ibid.* ubi contra fidem revelatam militant, sufficit eas repelli posse. 113. eas non habere vim demonstrationum fatetur *Bælius.* 114.
Obrechtus de mutatione Religionis relatus. 724.
Occamus (*Guillelm.*) de electione relatus. 436. quandonam floruerit. *ibid. in not.*
Ochinus (*Bernhardinus*) quandonam floruerit? 83. *& in not.* expressit id quod vocat Labyrinthos Prædestinationis. *ibid.*
Odinus, vide *Wodanus.* 59.
Officia quandonam deneganda? 214.
Olearius (*Joan.*) de peccato originis relatus. 205. *in not.*
Olevianus (*Casp.*) relatus. 327. *in not.*
Olug-Beigh de *Zoroastre* relatus. 231. *in not.*
Omnipotentia Dei demonstrata. 473.
Omnis vox syllogisticè expensa circa Trinitatem. 11.
Omniscientiæ Dei definitio. 475.
Onomai ac *Diogeniani* fragmenta de fato & necessitate. 359.
Opalenius (*Lucas*) de officiis relatus. 214. *& in not.*
Opera ignava quid sit? 738.
Opinionibus communibus an fides sit habenda? 614.
Oppositi formido quid? 83.
Optimum produci impossibile esse an dici possit, quia non datur creatura perfectissima? 270. optimum si semper Deus producit, an dici possit alios Deos producturum? 272. *Bælius* expendit responsionem *Diroysii*: *ibid.* Judicium Authoris. *ibid.* optimum quod in toto est, etiam est inter possibilia omnia optimum in partibus singulis, quod geometricè probatur. 283.
Oreb Fluddi relatus. 205.
Origenes relatus; 68. *in not.* docet Christianismum rationi esse consentaneum; 96. quandonam floruerit? *ibid. in not.* asseruit bonum fore ut denique in omnibus & ubique prævaleat. 133. de eo dicebatur, *ubi male nemo pejus* 257. de damnatorum pœnis; 328. 330. & 483. ejus controversia cum *Julio Africano* de *Danielis* Libro. 600. de Libris S. Scripturæ Canonicis; 619. quomodo Religionem defenderit? 625. de librorum Canonicorum enumeratione. 629. de *Hermæ* libro Pastoris judicium. 632. *Bossuetii* sententia. 661.
Orimazes nomen Persarum. 231. *in not.* 233.
Orobio Medicus Judæus citatus adversus *Bredenburgium*: 383. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Oromasda & *Arimanius* principia Veterum. 59. 231. 233. 237. 259.
Osiander (*Jo. Ad.*) relatus; 71. *in not.* doctrina de peccato originali. 491.
Osiris numen Ægyptiorum. 231. *in not.*
Ossat (*Card. d'*) vide *D'Ossat.*
Ostorodus (*Christoph.*) relatus, 326. *in not.*
Ovidius de veterum Persarum numine relatus. 232. de malo. 243. hominum peccata in Deos rejiciebat. 341. cui oppositus erat *Virgilius.* 342.

P.

Pallavicinus (*Card.*) de Concilio Tridentino relatus. 556. 592.
Papæ elegans comparatio cum *Agamemnone.* 713. an sit Anti-Christus? *ibid.* & 714. ejus authoritas: 713. Princeps est omnium Ecclesiarum. *ibid.*

Paradiſus: Cur Deus in hoc terræ globo talem ordinem non conſtituerit, ut Paradiſus hic perpetuus fuiſſet? *pag.* 369.
Parallelismus harmonicus regnorum naturæ & gratiæ. 134.
Pardies (*Ignatius Gaſton.*) de continuitatis lege citatus; 366. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Particulariſtarum & Univerſaliſtarum diſſidium. 174.
Paſſionum & actionum origo. 166.
Pater, ejus definitio relativè ad Trinitatem. 23.
Pater, Filius, & Spiritus S. ſunt perſonæ inter ſe diverſæ; 21. quomodo intelligendi? 24. eorum relatio ab Authore expoſita; 26. Patrum ſententia. 27. quomodo intelligendi? 81.
Pauliciani iidem ac *Manichæi*. 230. eos refert *Bælius*; 244. eos hæreticos declaravit Eccleſia. 608.
S. *Pauli* Epiſtola ad Hebræos an inter Libros Canonicos recenſenda? 658. *Boſſuetii* judicium. 662. & 668.
Paulus Manichæorum coryphæus. 230.
Paulus III. (*Papa*) de Concilio Tridentino relatus. 555. eo ſedente Galli authoritatem ejus Concilii declinaverunt. *ibid.*
Paulus Samoſatenſis à Concilio Epheſino condemnatus. 575.
Payva (*Jacobus Andradius*) laudatus; 33. Concilio Tridentino interfuit. 187. & de eo adverſùs *Chemnitium* ſcripſit. *ibid.* ſententia ejus de fide ſalvificâ. 683. *Peliſſonii* ad Abbatiſſam *de Maubuiſſon* Epiſtola de hoc Doctore. 700. diſcrimen eum inter & *Clementem Alexandrinum* de peccato. 701.
Peccaminoſitas Adami juxta *Bælium*. 487.
Peccatum: Quæſtio num Deus ſit peccati cauſa per accidens, à *Slevogtio* tractata. 75. quomodo illud permittat? 88. & 123. *& ſq.* ubi abundavit, ſuperabundavit gratia. 130. de propulſandâ à Deo peccati imputatione difficultates exaggerat *Bælius*. 229. cauſa peccati an Diabolus? 244. objicit *Bælius* Deum velle permiſſivè peccatum in quantum eſt punibile & condonabile; 291. cui reſpondet Author, *ibid.* & ſyllogiſmo ejuſdem concludenti Deum neceſſario velle opus, quod inter cætera peccatum omnium hominum & æternam plerorumque damnationem complectitur. 294. *Bælius Theodorum Bezam* impedit in ſuo de peccato ſermone. 295. Cùm Deus hominem ad imaginem ſuam creaverit, & eum fecerit rectum & liberum, libertate abuſus eſt in peccando. 333. delectatio in malo reperta, hamus eſt, quo ſe capi ſinit: *ibid.* quo ſenſu fas ſit dicere quòd *potentia* benè agendi ſæpè deſit, etiam juſtis, & peccatum ſit *neceſſarium*, etiam in regeneratis, quod gratia ſit *irreſiſtibilis* &c. 334. an Deus videatur ipſe ſibi, ſeque colentibus & amantibus debere, ut in vitio, peccatoque permittendo, viarum ſuarum æquitatem oſtendat? 326. Explicatur dictum *S. Auguſtini* quod mancipati peccato, ſervorum libertatem habeamus. 339. *Ovidii* dictum peccata hominum in Deos rejicientis. 341. ſolvitur objectio quòd cùm ſemper impoſſibile ſit non peccare, ſemper injuſtum ſit punire. 408. Evertitur ſyllogiſmus probare nitens quod qui peccatum impedire poteſt, nec tamen impedit, inter peccati complices habetur; & per conſequens Deus creaturarum intelligentium peccatum impedire potuiſſet. 409. & aliud argumentum dicens, quicunque producit, quidquid in re aliqua reale eſt, is rei illius eſt cauſa; Deus quidquid eſt in peccato reale, producit, ergo Deus eſt cauſa peccati. 410. Dixit *Kingius* animam fieri paſſivam, hominemque non eſſe veram peccati cauſam, ſi ad actiones ſuas voluntarias per objecta fuerit compulſus. 449. Error eorum qui contendunt peccatum non ea propter reprehendi vel puniri, quod caſtigationem mereat, ſed quod reprehenſio & pœna faciant, ut aliâ vice illud emittatur: 450. natura peccati metaphyſicè & moraliter expenſa: 486. *in not.* de ejus propagatione, 488. an peccatum originem trahat à Lege? 696. Quomodo explicanda *S. Pauli* verba, *Peccatum non cognovi niſi per legem* &c. *ibid.* de peccatis inſcienter patratis: *ibid.*
Peccati *Adami* origo 28. *S. Auguſtini* ſententia 46. quomodo neceſſarium. 129. an

an neceſſitas fuerit *Adamo* ? *p.* 292. effectus ejus juxtà *Moſen*, referente *Kingio*. 445.

Peccatum derivativum, actuale & habituale expenduntur. 491.

Peccatum originale expenſum. 27. 491. *Flacii* opinio refutatur. 27. de Peccato originis, gratiâ, & prædeſtinatione. 46. *Bælii* error de ſtatu morientium in peccato originali. 491. expenditur difficultas, quo pacto anima, ſalvâ Dei juſtitiâ, potuerit infici peccato originali. 178.

Peccatum Philoſophicum quid? 33. & 34. ſententia *Peliſſonii*. 696.

Pelagius quandonam floruerit? 140. *& in not.* ejus doctrina de concurſu Dei cum creaturâ. *ibid.* Semi-pelagianorum doctrina de præſcientiâ Dei. 148. *in not.*

Peliſſonius laudatus. 187. de conciliandis Lutheranis cum Eccleſiâ Catholicâ. 509. 512. *Boſſuetii* ad eum Epiſtola de hâc materiâ. 537. & Authoris: 538. Judicium authoris de elegantiâ ejus ſtili. 539. & 679. ejus fata: 549. Eum inter & Authorem Epiſtolæ Tolerantiâ & Religionis controverſiis. 678. Reſponſio ad Authoris objectiones. 685. *& ſeq.* de amore Dei: 690. *& ſeq.* ubinam fidem conſtituat? 693. Epiſtola ad Abbatiſſam *de Maubuiſſon* de Doctore *Payva Andradio*: 700. ad Authorem Epiſtola de ſanitate ſuâ, oculorum morbis, & Hiſtoria *Ludovici Magni*. 717. Dictatorem perpetuum cur ſe nominet? *ibid.* elucidationes petit ab Authore de loco *S. Auguſtini* de Euchariſtiâ. *ibid.*

Penes præpoſitio expenditur. 723.

Perefixe (*Harduinus de*) citatus. 226. *in not.*

Pereir à Dola (*Ludov.*) relatus 140.

Pereyra de fide implicitâ Ethnicorum in Jeſum Chriſtum. 684.

Perez (*Antonius*) de vitiis & peccatis relatus. 57. de voluntate Dei. 273. *in not.*

Perfectihabia quid? 179.

Perfectio in quo conſiſtat? 144. & 280. ad perfectionem ſummam omnia reducuntur. 280. perfectionum divinarum idea quomodo comparanda? 290.

Perfectiones Dei in duas tabulas redactæ. 499.

Perizonius de uxoribus Indorum cum maritis ſuis mortuis conflagratis. 320. *in not.*

Perpetua precibus ſuis *Dinocratem* defunctum ex pœnis inferorum liberavit. 330. *in not.* ejus fabula & *Felicitatis* relata. *ibid.*

Perſarum veterum numina Sol & ignis. 232. eorum *Perſepolis* ſeu *Tſchelminaaris* relata. *ibid.*

Perſona quid? 162.

Perſona divina, de ejus definitione 22. 23. *in not.* 25.

Petavius (*Dionyſius*); ejus opus de Theologicis Dogmatibus laudatum. 69. *& in not.* Doctrina de Angelis. 220. 221. *in not.* & 407. *in not.* à *Bullo* accuſatus quòd Patribus Eccleſiæ Primitivæ errores de Trinitate tribuerit; 613.

Peterſenius (*Jo. Guill.*) citatus de Apocataſtaſi ſeu Reſtitutione univerſali. 133. *in not.*

Petri Venerabilis (*Abbatis Cluniac.*) Epiſtola adverſus *Petrobruſienſes* relata. 639. doctrina de libris S. Scripturæ Eccleſiaſticis. *ibid.*

Pezron (*Paul. Abbas de la Charmoye*) de Celtis relatus. 236. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Pfaffii (*Chriſt. Matth.*) Diſſertatio de conſecratione Euchariſtiæ expenſa. 32.

Pfannerus (*Tobias*) *S. Baſilium* reprehendit de malo. 386. quandonam floruerit? *ibid.*

Phænomenorum corporalium ratio reddi non poteſt ſine incorporeo principio, id eſt Deo. 5. Veterum ſententia de iis. *ibid.* *Hobbeſii* ſententia laudata. *ibid.*

Pharaonis induratio. 189.

Phaſianorum inſula relata. 526. *in not.*

Philanthropia Dei probatur. 495. & miſanthropia refellitur. *ibid.*

Philoſophia quomodo dividenda juxta *Socratem*? 39. ejus uſus in Theologiâ? 64. difficultates Theologiam impugnantes diſſolvendæ. 73. diſſidia de ejus uſu in Theologiâ 77.

Philoſophia corpuſcularis *Averroiſtarum* ſectam extinxit. 73.

Photiniani qui? 77. diſſidiorum de Philoſophiæ uſu in Theologiâ auctores. *ibid.*

Physica, authoris Doctrina generalis. *p.* 530.
Pibracus Legatus Galliarum ad Concilium Tridentinum relatus. 556.
Pietas solida quid? 36. quid pietas illuminata? 739.
Pietatis vis omnis non tantum in timore, sed multo maximè in amore Dei super omnia consistit. 126.
Pietistæ, 76. eorum sectæ origo. *ibid.*
Pirot (*Abbas*). Authoris Responsio ad ejus Memorias de authoritate Concilii Tridentini; 552. laudatus à *Pelissonio*. 700. elogium autoris. 724. & 728.
Piscator (*Jo.*) omnia in Dei voluntatem recidere juxta *Bælium* docuit. 229. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Pius IV. (*Papa*) de Concilio Tridentino relatus. 555. eo sedente Galliarum Legati ab eo Concilio discesserunt. *ibid.* & 559.
Placette (*Joan. de la*) doctrina de scientiâ mediâ. 149. *in not.*
Plato Thrasymachi sententiam de justo carpit. 45. *in not.* ejus sententia de conformitate fidei cum ratione. 68. *in not.* de origine mundi. 136. de *Zoroastre*. 231. doctrina de animorum statu. 323. voluptatem dicebat escam malorum. 333. Dialogus *Euthyphron* dictus ab Authore laudatus. 263. doctrina de materiâ increatâ. 387.
le Platonisme dévoilé liber relatus. 68. *in not.*
Plenum ubique est. 530.
Plinius Junior de vitiis relatus. 227.
Plinii secundi error de malo. 321. *& in not.*
Plutarchus contra Stoicos relatus. 230. de *Iside* & *Osiride*. 231. contra *Chrysippum* de fato. 254. de Stoicorum resistentiis. *ibid.* contendit tollendam Deo potentiam potiùs, quàm concedendam ei malorum permissionem. 359.
Pœna quomodo consideranda? 138. ejus usus necessitati non opponitur. 168. damnatorum pœnæ cur perdurent ut & præmia beatorum? 169. pœnarum & præmiorum origo libertas imperfecta. 170. earum utilitas; *ibid.* definitio. 312. pœnæ malum à malo culpæ derivandum. 326. solvitur argumentum probare nitens, quod quicunque punit eos, qui quàm potuerunt optimè egerunt, injustus est, Deus hoc facit; Ergo &c. *ibid.* pœnarum magnitudinis differentia. 449.
Pœnitentia: Disputatio de termino pœnitentiæ peremptorio inter Augustanæ confessionis Theologos expensa; 159. duplicem eam constituunt Theologi Pontificii. 683.
Poiret de amore divino relatus; 690. ejus Oeconomia divina ab authore laudata. 739.
Pomponatius (*Petrus*) quando floruerit? 73. *Averroistarum* dogma fovit. *ibid. & in not.*
ad *Populum* phaleras. 647.
Porée (*Gilbertus de la*) sive *Porretanus* relatus. 115. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Porterus relatus, 33. & laudatus. *ibid. &* 34.
Possibilia an sint quædam inter ea quæ nec fuerunt, nec erunt unquam? an vero quidquid nec est, nec fuit, nec erit unquam impossibile sit? 253. *Chrysippi* sententia à *Diodoro* refutata; *ibid. Bælii* judicium; *ibid.* ubi de rei possibilitate sermo est, non agitur de causis quæ efficere possunt ut res illa existat, aut impedire ne existat. 294.
Possibile inter & actuale distinctio existit. 294. possibilitas rerum realitatem habet fundatam in divinâ providentiâ; actualia quoque à Deo pendent, tum in existendo, tum in agendo. 474. errant qui contendunt possibilia tantùm ea esse quæ actu fiunt, seu quæ Deus elegit. 477.
Possibilia contingentia quid sint? 475.
Possibilis & necessarii natura expenditur. 251.
Possibilium infinitudo, quantacumque sit, sapientiæ Dei, possibilia omnia cognoscentis, infinitudine major non est. 289.
Potentia actionum nostrarum causa à *Kingio* demonstrata, ab Authore refutata. 460. quomodo potentiâ ad Deum accedamus, sine ratione eligendi, ideoque summam felicitatem nobis præstemus? 465.
Potentia *obedientialis* Scholasticorum. 65.
Prædestinatio quid in Theologia? 82. Prædestina-

destinationis labyrinthi ab *Ochino* expressi. *pag.* 83. Liber *Sfondrati* relatus. 130. nulla datur ad damnationem. 138. explicatur dictum, *si non es prædestinatus, fac ut prædestineris*; 158. de prædestinationis & gratiæ argumento Theologi inter se dissident. 172. Prædestinatio ad vitam æternam an absoluta sit, an respectiva? 174. in quo differat à destinatione? *ibid.* quomodo intelligendum quod *S. Paulus* dixit de prædestinatione? 260. *Bælii* judicium. *ibid.* prædestinatio ad salutem quid sit? 337. quid prædestinatio Sanctorum? *ibid.*

Prædeterminatio immediata Dei an existat juxta Thomistas? 154.

Prædeterminatorum doctrinæ cur favent Dominicani & Augustiniani, 146.

Prædispositio rerum an noceat libertati? 492.

Præformatio quid? 50. 52. 182. præformatio divina admirandas animæ nostræ operationes indidit. 396.

Præmiorum usus necessitati non opponitur. 168. cur beatorum præmia perdurent, ut & damnatorum pœnæ? 169. eorum & pœnarum origo libertas imperfecta. 170.

Præordinatio Dei an necessitatem imponat? 492.

Præscientia divina & concursus ad pravas actiones? 44. 123. an libertati sit contraria? 145. & 146. an quia Deus omnia prævidet necesse fuerit *Judam* proditorem fuisse? 398. Tabula *Sexti Tarquinii Apollinem* consulentis. 399. *Theodori* somnium de *Sexti Tarquinii* fatis. 401. Doctrina *Hobbesii* de modo quo Deus eventum futurum prævideat. 421. an præscientia Dei necessitatem imponat? 492.

Præsciti qui? 175.

Præsens quomodo sit gravidum futuro? 374.

Præsumptio quid? 87. & 88.

Præterita an necessariò vera? 254. an magis necessaria quàm futura? *ibid.*

Preces qui ad Deum fundunt, an exspectare possint mutationem ordinis naturalis? 466. an bonorum Angelorum operâ adjuventur? *ibid.* quis usus sit precum? 467. an decreta Dei immutare possint? 481.

Preissacus defendit animam universalem. 72.

Presbyteriani in Anglia oppressi. 421.

Primordialitates Dei juxta *Campanellam.* 241.

Principium: an per unici principii hypothesin explicari commodè naturæ phænomena possint? opponente *Bælio*: 238. objectioni *Bælii* respondetur, si principium sit unicum summè bonum, cur homo morbis & malis sit obnoxius? 241.

Principia duo boni & mali quomodo agnoscat *Bælius*? 240. qualia sint in Deo? *ibid.* Respondetur *Bælio* urgenti Orthodoxos videri duo principia admittere, quando Diabolum peccati auctorem faciunt. 244. Doctrina *Kingii* de principio bono & malo. 441.

Principium contradictionis quid? 152.

Principium maleficum quid sit? 242.

Principium malum, & bonus Deus apud Antiquos. 231. *in not.*

Principium optimi quid? 53. ejus existentia probata ope rationis. 92.

Principia duo ratiocinationum nostrarum. 152.

Principium rationis determinantis, seu sufficientis quid? 152. *& in not. &* 448. quo usus est *Archimedes*, 152. *in not.* & *Confucius*, *ibid.* & Author in Litteris ad *Sam. Clarckium. ibid.* futura contingentia libera ab eo non sunt exemta. 153. quid sit hoc principium juxtà *Kingium*? 440.

Procopius Calixtinorum defensor. 529.

Prometheus quis? 236. *in not.* ejus fabula. 322. *& in not.*

Propagatio contagii à lapsu protolapsorum orti explicatur. 488.

Propertii dictum de *Prometheo.* 322.

Prophetia an à Malachiæ obitu desierit? 627. *S. Augustini* sententia. 628. & *Bossuetii.* 672. Prophetias reperire vult *Bossuetius* in Sapientiâ, Ecclesiastico, & Tobiâ. *ibid.*

Propositiones an dentur quæ nec veræ sint, nec falsæ? 252.

Proprietas, ejus annihilatio, juxta Quietistas. 72.

Prosopolepsia an Deo exprobrari possit? 496.

de *Prosperitate* improborum querimoniæ injustæ à *Bælio* animadvertuntur; *p.* 278. Judicium authoris. 279.
Protestantium cum Catholicis unioni quid obstiterit refert *Bossuetius*. 544. quomodo doctrinas suas adversus Catholicos defenderint? 624. *& seq.* excerptum Epistolæ Autoris de viâ ad reunionem Protestantium à *Ludovico* Magno Rege pendente: 715.
de Protestantibus Confessionis Augustanæ cum Ecclesiâ Catholicâ conciliandis, Epistolæ *J. Benigni Bossuet*, Episcopi Meldensis, *Molani* Abbatis Lokkumi, & Authoris. 507. *& seq.* vide *Lutherani.*
Protolapsi à *Bælio* adducti, & ejus sermo de libertate. 351.
Providentia Dei quomodo agat? 123. 191. 467. respondetur dicentibus nos apud Deum nihili, nec pluris quàm vermiculi apud nos esse. 494.
Providentiæ Divinæ quomodo se permittendum? 42. error *Cartesianorum* divinam providentiam libertatem tollere dicentium. 340. se se ostendit in totâ serie universi. 480.
Provincialis Quæsita relata. 88. circa fidem. 91. *& seq.* 111. de lapsu *Adami*; 245. *& seq.* de libero arbitrio. 343. *& seq.*
Ptolemeus (*Joan. Bapt.*) laudatus. 58.
Prudentius citatus de paucorum electione. 132. de Dualistis. 237. de hominum malis. 241. de damnatione paucorum. 483. *& in not.*
Puffendorfius relatus de officiis. 214. ejus doctrina de legum divinarum naturalium à legibus divinis positivis distinctione, ab Authore improbata. 263. error de justitiâ Dei. 427. ejus cum *Grotio* dissensiones. *ibid. in not.*
Pythagoræ dictum de anima, 181. ex *Herculis* vestigio proceritatem ejusdem conjectavit, allusio relata. 374.

Q.

Quæstiones, de eas solvendi ratione doctrina *Bossuetii*; 544. cui respondet Author. 546.
Qualitates animæ. 27. 28. 179.
Qualitates Corporum; 7. earum ratio. *ibid.* *Gassendi* & *Magnêni* sententia. 8.
à *Quantitate* an consequentia benè procedat ad qualitatem? 283. Quantitatem inter & qualitatem discrimen. *ibid.*
Quartodecimani ab Ecclesiâ anathemate percussi. 608.
Quesnellus laudatus. 58.
Quies absoluta nulla est. 530.
Quietistæ proprietatis totius annihilationem defendunt. 72. de Quietismo *Foë. ibid.*

R.

Rabanus Maurus de autoritate librorum S. Scripturæ relatus. 637.
Rachelius (*Samuel*) de officiis relatus: 214 quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Radulphus Flaviacensis (*Benedictin.*) de librorum S. Scripturæ autoritate relatus. 639.
Ramistarum secta. 74.
Ramus (*Petrus*) quandonam floruerit? *ibid. & in not.*
Rapinus relatus. 70. *in not.*
Ratio, vide *Fides*. Ejus definitio quatenus fidei & experientiæ distinguitur. 64. est catena veritatum. *ibid. & in not.* & 103. quandoque experientiæ opponitur. *ibid.* ejus cum experientiâ connubium; *ibid. in not.* ejus veritates duplicis generis, æternæ & positivæ. 65. distinctio inter ea quæ sunt *supra Rationem*, & ea quæ sunt *contra Rationem*, 81. & 100. infeliciter à *Bælio* impugnata. 101. 105. 107. *& seq.* quatenus facultas rerum nexus perspiciendi quomodo intelligenda? 82. *in not.* Rationis indicia more humano fidei, veritati, & certitudini cedunt. 89. ejus abusus causa vitii objectionum de fide. 90. Quæ rationi contraria sunt, ea nec fieri à sapiente posse credendum est: 218. An Deus atque homines, si rationi subjicerentur, de gradu suo deturbentur, fiant planè entia passiva, & à se ipsis dissideant? 438. expenditur Quæstio de ejus usu in Theologiâ. 90. *Bælii* objectiones circa hanc Quæstionem. *ibid.* eam Patres non repudiaverunt. 96. *Origenis* sententia. *ibid.* omnibus est communis & qualiter procedendum in eâ dignoscendâ? 102.
Ratio & Authoritas duo argumentorum

fontes, juxta *Hobbesium. pag.* 423.
Ratio & Fides munus Dei sunt. 91. quomodo fidei obsequi debeat? 113. & ei ancilletur? 123.
Ratio humana principium destructionis, non ædificationis, juxta *Bælium.* 93. & 112.
Ratio ignava quid apud Veteres? 41. apud homines? 42. purum sophisma est. 47.
Rationis labyrinthus de libero & necessario, potissimum in origine mali & de continuo & infinito. 40.
Ratio prima rerum DEUS est. 126. quidquid *Deus* fecit rationi est consentaneum; & probatur error *Bælii* & *Diroysii* Deo falsam libertatem tribuentium. 362.
Ratio pura quid? 64. *in not.*
Ratio recta quid sit? 101. quid corrupta? *ibid.* quomodo distinguendæ? 102.
Ratio cum Religione quomodo conciliandæ juxta *Bælium*? 111. cui Author respondet. *ibid.* Rationis axiomata quo casu abdicanda? 113.
Rationis & Revelationis fundamentum. 85.
Ratiocinationum nostrarum principia. 152. vide *Principium.*
Ratiocinium quid sit? 104.
Ravalliaci crimen & pœna referuntur. 226.
Raven (*Johannis*) Speculationes de copulâ laudatæ. 11.
Raynaudi (*Theophil.*) Liber *Calvinismus religio bestiarum*, citatus. 380. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Reale quid sit? 410. 505. error de realitate peccati. 411. Authoris notæ philosophicæ in *Bælii* sextam Epistolam philosophicam *Trivultii* anno 1703. editam, ubi *Bælius* contendit Deum omnium realitatum pararum unicam & veram causam esse. 504. *& seq.* an æqualis sit realitas in motu ac in quiete? 505.
Rechenbergius (*Adamus*) relatus. 256. *in not.*
Redemptor an innotescere potuerit solo lumine naturali? 701.
Regis (*Petri Sylvani*) doctrina de providentiâ Dei, & actionibus liberis. 340. quandonam floruerit? *ibid. in not.* judicium *Bælii. ibid.* & Authoris. 341. sententia de facultatibus à Deo homini concessis. 363.
Regnum mille annorum in primitivâ Ecclesiâ receptum. 612.
Regnum Naturæ quomodo serviat regno Gratiæ? 206. 209. & vice versâ? *ibid.*
Regulæ sunt voluntates generales, & quo plures observantur regulæ, eo plus obtinetur regularitatis. 282. in quo abest Author à *Bælio. ibid.*
Regulas inter generales, non absolutè necessarias, à Deo electæ sunt illæ quæ magis naturales sunt. 280.
Reinbeckius relatus. 152. *in not.*
Religionis scopus 39. Autorem inter & *Pelissonium* de controversiis de Religione Epistolæ. 678. quænam sint rationes mutandæ Religionis? 679. duplices in Religionis persuasione rationes, *ibid.* aliæ explicabiles, *ibid.* aliæ inexplicabiles? *ibid.* & 680.
Religionis res quomodo componendæ juxta *Bossuetium*? 653. an in quâcumque Religione homo possit æqualiter salutem obtinere? 681. sententia *Pelissonii*; 702.
Religio naturalis; Doctrina *Abrahami*, *Mosis*, 37. *Mahometi*; 38. à *Mose* inchoata; 37. à *Christo* perfecta 38. à *Mahometo* non negata; *ibid.* finis ejus. *ibid.* plures authores de ejus veritate citati. 85.
Religio naturalis vult Deum esse essentialiter bonum. 259.
Remonstrantes à scientiâ mediâ non abhorrent. 149. *in not.* Deum modo morali considerant. 172. eorum princeps *Arminius. ibid. in not.* eorum sententia de misericordiâ Dei. 249.
Repræsentatio animæ cum corpore probatur. 372.
Reprobatio hominum ut & eorum electio gratiæ divinæ œconomiæ sunt consentaneæ. 172.
Reproductio quid sit in Eucharistiâ? 674.
Revelatio; ejus & Rationis fundamentum. 85. an Revelatio ad salutem absolutè necessaria sit? 681.
Reuschius (*Jo. Petr.*) de Scientiâ mediâ relatus. 150. *in not.* de voluntate Dei circa malum. 248. *in not.*
Rhetorfortius (*Samuel.*) Theologus supralapsarius, docuit nihil apud Deum esse injustum, sive moraliter malum antequam ab eo prohibeatur. 258. fuit rigidus

dus Calviniſta, *pag.* 258. *in not.* error de jure Dei in creaturas. 259.
Rhetoricæ ad Herennium author relatus. 725. 727.
Rinthelii diſſidia de tolerantiâ inter Proteſtantes Eccleſias. 736. & 737.
Ritus Ethnicorum. 37.
Rohanii (*Equitis*) conſpiratio & fata. 385. *in not.*
Rorarius (*Hieron.*) de brutorum ratione relatus. 167. *& in not.*
Rudbeckius (*Olaus*) de Diis fabuloſis citatus. 237. *& in not.*
Ruſinus de defenſione Religionis relatus. 625. *S. Hieronymo* coævus. 633. ſententia de libris Eccleſiaſticis & Apocryphis. 634.
Ruizius (*Didacus*) de voluntate Dei relatus. 273. *in not. & ſeq.*
Rupertus (*Abbas Tuitienſis*) de Sapientiâ libro S. Scripturæ relatus. 639.
Rusbrochius (*Joh.*) ejus liber de ornatu ſpiritualium nuptiarum à *Gerſone* impugnatus. 72. *in not.* à *Joh. de Schonhovia* defenſus. *ibid.*
Ruzé Sanctioris Conſilii *Henrici IV.* Gall. Regis Commentarienſis, 567.

S.

Sabelliana opinio de Patre, Filio, & Spiritu S. refutata. 24. Sabelliani ab Eccleſiâ hæretici denunciati. 608.
Sacramenta: Evangelicorum contra Reformatos Diſceptatio de hâc materiâ. 77. & 78. an eorum validitas pendeat ab intentione Miniſtri? 565.
Sagæ igni addicti. 188.
Saguens (*P. Jo.*) relatus. 392.
Saleſii (*Franc.*) doctrina de gratiâ. 187. quandonam floruerit? *ibid.*
Salmeron (*Alphonſ.*) qualem beatitudinem infantibus ſine baptiſmo defunctis concedit? 184. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Salvianus (*Epiſc. Maſſil.*) de Arianis relatus. 682. judicium *Peliſſonii.* 691. quod explicat Author. 706.
Salus; Deus eſt ultima ratio ſalutis. 125. de aliorum ſalute deſperare non debemus. 160. expenditur diſcuſſio de diſpenſatione mediorum & circumſtantiarum ad ſalutem & damnationem conferentium, ſeu de *Auxiliis Gratiæ*: 177. eam omnibus Deus largiturus eſt, qui, quod humanitùs in ſe eſt, faciunt, etiamſi Chriſtum non noverint. 188. de illa gratiâ ignari ſumus. *ibid.* an caſus ſint in quos inviti aut inſcii incidimus ad ſalutem nobis adſerendam, vel excipiendam? 190. Salvos omnes Deus vult reddere, & reſpondet Author *Bælii* objectioni, è Medicis qui pharmaca ab ægroto rejicienda, eligunt, deſumptæ, qui ob eorum rejectionem moritur. 228. Reſpondet Author *Bælii* ſyllogiſmo quo concludit quòd Deus ſalutem omnium hominum velle nequit. 294. explicatur quod dixit D. Paulus, *Deum velle omnes homines ſalvos fieri*; 337. reprehenditur *S. Auguſtinus* de iſto loco. *ibid.* hypotheſis de ſalvorum numero damnatos infinitè ſuperante. 407. pernicioſum eſt viis ordinariis ad ſalutem privari 707.
Sammael numen Cabbaliſtarum. 231. *in not.*
Sanctitas Dei eſt ſummus gradus Juſtitiæ. 482. verſatur circa bonum malumque morale. *ibid.* reſpondetur objectionibus adverſus ſanctitatem Dei. 484.
Sandii paradoxon de Spiritu Sancto. 21.
Sapiens ſemper agit per principia, per regulas, & nunquam per exceptiones, niſi in regularum colliſione. 361.
Sapientia Dei, bonitati ejus adjuncta exponitur. 128. 214. & 215. quomodo variet? 218. *Hobbeſii* error de ſapientiâ Divinâ. 427. facit ut omnia ſint perfectè harmonica. 481.
Sapientia prima eſt, ſtultitiâ caruiſſe. 317.
Sapientia liber S. Scripturæ an inter Canonicos referendus? 636. *S. Auguſtini* judicium, *ibid.* & *Boſſuetii.* 668. an Prophetias contineat? 672.
Saraſæ (*Antonii*) doctrina de præſcientia divinâ. 148. *in not.*
Sariaſing Formoſanorum numen. 231. *in not.*
Scaliger (*Joſ.*) immerito reprehendit librum *Archimedis* de circuli dimenſione. 83. *& in not.* ejus opinio de myſteriis. 98. de formis. 180.

Scandalum datum & acceptum. *pag.* 212.
Sceptici qui? 102.
Scerneboch Slavorum. 231. *in not.* vide *Zernebog.*
Scherzerus (*Jo. Adam*) quandonam floruerit? 77. *& in not.* ejus ſcripta adverſus Socinianos. *ibid.*
Schoenbornius (*Joan. Philip.*) Elector Moguntinus in Magiæ diabolicæ reos habitos igne ſæviit. 188.
Scholaſticorum doctrina de conformitate fidei cum ratione. 68. eorum Theologia expenditur à *Peliſſonio.* 693. *& ſeq.* Authoris ſententia. 707.
Schonhovia (*Jo. de*) relatus. 72.
Schrieckius (*Adrian.*) de originibus Celticis citatus. 237. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Scientia actualium quid? 475.
Scientia conditionata ſeu conditionatorum quid? 150. *in not.*
Scientia ſimplicis intelligentiæ quid? *ibid.* 475. & 476.
Scientiæ mediæ Patroni Franciſcani & Jeſuitæ. 147. ab eâ non abhorrent Proteſtantes & Remonſtrantes. 149. *in not.* Thomiſtarum doctrina de eâ. 150. ab Authore exponitur per principium de infinitis mundis poſſibilibus. *ibid.* inutilis. 154. de ſalute an locum habeat? 190. ſub ſcientiâ ſimplicis intelligentiæ poteſt comprehendi. 476.
Scientia neceſſaria quid? 150. *in not.*
Scientia viſionis quid? *ibid.* & 475.
Scindapſus vox quid? 111.
Scioppius (*Gaſp.*) ſe paſſeribus invidebat quoad voluptates. 317. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Scotus (*Joan.*) quandonam floruerit? 181. *in not.* ejus doctrina de animâ. *ibid.* res ſæpe obſcurat potiùs, quàm illuſtrat. 358. doctrina de diviſione voluntatis divinæ. 477.
Scriptura ſacra; de plurimorum librorum Apocryphorum authoritate & canonicitate. 598. *& ſeq.* Populi fuerunt Chriſtiani ſine uſu & cognitione S. Scripturæ; 603. de libris quos Concilium Tridentinum Canonicos vocat. 615. Argumenta Authoris adversùs *Boſſuetium.* 616. *S. Auguſtini* judicium. 617. an Scripturæ ſacræ totius cognitio neceſſaria ſit? 623. traditionibus cur præferenda? 624. differentia inter doctrinam Reformatorum & Pontificiorum de judicio librorum Canonicorum. 625. Authoris hiſtoria perpetuitatis Doctrinæ Catholicæ de Canone librorum veteris Teſtamenti, cum canone Hebræorum conſentaneo; 627. undenam deſumenda librorum veteris Teſtamenti autoritas, *ibid. Joſephi* doctrina. *ibid.* an à *Zorobabele* uſque ad *Jeſum Chriſtum* nullum fuerit volumen ſacrum? *ibid.* de XXII. libris Canonicis, 22 litteris Alphabethi Hebraici reſpondentibus: 628. Verſus *S. Gregorii Nazianzeni* de iis: *ibid.* eorum enumeratio; *ibid.* quidam XXIV. numeraverunt, alludentes ad ſex alas quatuor animalium *Ezechialis*; *ibid.* vel 24 Seniorum Apocalypſeos. *ibid. Tertulliani* verſus eorum librorum numerum indicantes. 629. *S. Athanaſii* doctrina. 630. Plurimorum S. Patrum ſententia de eorum numero. 627. *& ſeq.* Vox *Canonicum*, & *liber Divinus* & *Scriptura Divina* multorum errorum & æquivocationum cauſa. 632. quid ſint libri *Apocryphi? ibid.* quinam Eccleſiaſtici? 634. Tabula librorum *Canonicorum*, *Eccleſiaſticorum*, & *Apocryphorum.* 635. *S. Auguſtini* doctrina de variis autoritatis librorum S. Scripturæ gradibus. *ibid. & ſeq.* probatur immeritò & contra Patrum, Doctorum, & Eccleſiæ primitivæ ſententias Concilium Tridentinum Libros Apocryphos in Canonicorum numerum referri decreviſſe. 641. & 642. *Innocentius* & *Gelaſius Papæ*, *Concilium Carthaginenſe*, & *S. Auguſtinus* latiori ſenſu voces *Libri Canonici* acceperunt. 643. Argumentis Authoris de librorum Canonicorum & Apocryphorum diſtinctione reſpondet *Boſſuetius.* 657. *& ſeq.* quomodo libri Canonici ab Apocryphis diſtinguantur petit *Boſſuetius*; 661. ejus conſequentiæ ſi quidam inter Apocryphos rejiciantur: 662. aggreditur authorem de diſtinctione librorum inter Canonicos, Eccleſiaſticos, & Apocryphos. 664. & 665. Scripturæ Sacræ lectio cur populo interdicta? 714.
Scuderi (*Magdalena de*) laudata ob ejus fabulas

fabulas Romanenſes. *p.* 256. quandonam floruerit? *ibid. in not.* Autoris ad eam Epiſtola de amore divino. 738. altera de Pietate. 739.

Scylla (*Lucius*) fortunâ ſuâ magis quàm in rebus agendis dexteritate gloriabatur. 351.

Seckendorffii Hiſtoria Reformationis Germaniæ relata. 522. 523. Judicium Authoris. 530.

Sectis favere innocuum; 740. quid ſit ingenium ſectarium? *ibid.*

Seder-Olam libri Autoris opinio de Chriſto. 19. de tempore prophetiæ. 627.

Semeca (*Joan.*) *Teutonicus* dictus, de Libris S. Scripturæ Apocryphis relatus. 640.

Seneca de miſericordia relatus: 249.

Senior ſeu *Vetulus* Montanorum, ſeu *Aſſaſſinorum* dominus. 320.

Sennertus (*Daniel*) quandonam floruerit? 180. *in not.* ejus doctrina de formis, *ibid.*

Senſus externi & interni quid in nobis agant? 104. brutorum explicatus. *ibid.*

Sephiroth numen Cabbaliſtarum. 231. *in not.*

Serda Slavorum, idem quod *Zerda* Hungarorum. 59.

Serry (*P.*) Hiſtoria Congregationum de auxiliis divinæ gratiæ relata. 377. *in not.*

Servetus (*Mich.*) relatus. 73.

Servire Deo quid ſit? 160.

Servus & Servitus quid ſint? 291.

Servius, Virgilii Commentator relatus. 71. *in not.*

Sextus Empiricus de futuro contingenti relatus. 252.

Sfondratus (*Cardinalis*) laudatus; 32. 33. ejus liber de Prædeſtinatione? 130. quandonam floruerit? *ibid. in not.* doctrina de ſtatu infantum ſine baptiſmo mortuorum. 184.

Sharrokius (*Robertus*) de officiis relatus. 214. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Sherlockius (*T.*) nonnullis viſus eſt inclinare ad *Tritheiſmum*. 18. 21. ejus ſententia de Epiſtolis *S. Joannis* & *S. Judæ*. 331. *in not.*

Sileni fabula. 322. *& in not.*

Sileſius (*Joan. Angel.*) relatus. 72.

Similia & æqualia an ſufficiant ad probandum? 283.

Sixtus (*Senenſis*) de Angelis citatus. 219. *in not.*

Slevogtius (*Paulus*) quandonam floruerit. 75. ejus Pervigilium de Diſſidio Theologi & Philoſophi in utriuſque principiis fundato, relatum. *ibid. & in not.*

Socinianorum explicatio Patris, Filii, & Spiritus Sancti expenſa. 24. 25. error de futurorum neceſſitate. 44. eorum ſcripta expenſa. 77. reprehenduntur ab Authore quòd Deo certam futurorum & præſertim volitionum creaturæ liberæ futurarum ſcientiam denegent. 376. Dixit *Juriæus* eorum Deum fore ignarum atque impotentem. *ibid.* author moniti in Icona Socinianiſmi ignotus, difficultates de conſervatione continuatâ ſuſcitavit. 389. eorum doctrina Religionem arbitrariam reddidit. 690.

Socratis Philoſophia. 39. ejus ſapientia imitanda in dijudicandis Dei operibus. 238.

Solis ſiſtentis in *Gabaone* miraculum cum Euchariſtiâ comparatum. 725.

Sommonacodom quis? 86. *& in not.*

Sommonokhodom quis apud Siamenſes? 86. *in not.*

Soneri (*Erneſti*) demonſtratio contra æternitatem pœnarum, 326. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Sophiſma pigrum veterum evertitur. 158. Fati Mahumetani origo. *ibid.* Sophiſma ignavum veterum, 409. 481.

Spee (*Frider.*) doctrina de gratiâ & amore Dei. 187. quandonam vixerit? *ibid. & in not.* quâ occaſione ſcripſerit librum de cautione criminali circa proceſſus contra ſagas. *ibid.*

Speeth (*Jo. Petr.*) Moſes germanus, *Spinoſæ* aſſecla. 381. *in not.*

Sperlingius (*Joan.*) de formatione hominis citatus. 179. *in not.* quandonam floruerit? 180. *in not.* de animâ belluarum. 181.

Sperlingius (*Otto*) de *Teutate* citatus. 235. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Spinoſa (*Bened.*) ejus opinio de rerum origine. 53. de miraculis. 66. *in not.* ſententia de animâ. 71. cæcam neceſſitatem

tem docuit; *pag.* 256. contra quam disserit Author. 274. & 365. Authoris colloquia cum eo. 384. edoctus fuit à *Francisco van den Ende.* 385. cujus puellam *Spinosa* linguam latinam docuit. *ibid.* Spinosistarum doctrina Religionem arbitrariam reddidit. 690.

Spiritus definitio, 17. 18. relativè ad Trinitatem. 23. propositiones de eo. 20. non est Angelus: 21. non poni potest ut genus in definitione mathematica Dei. 22. & verbum quomodo intelligendi? 24. & adorandi; *ibid.* ut voluntas expositus. 27.

Spiritus promptus est, sed caro infirma. 142. nullus datur à materia penitùs avulsus. 219. *& in not.*

Spirituum reflexio. 27.

Spiritus Sanctus, ejus relationes cum Patre & Filio. 26.

Spontaneitas actionum nostrarum probatur. 161. 165. quomodo ad nos pertineat? 339. in dubium revocari nequit. 345.

Stahlius (*Dan.*) creationem animæ defendit. 179. *in not.*

Stanleius relatus. 39.

Stegmannus (*Christoph.*) quandonam floruerit? 77. *in not.* de Metaphysica Socinianorum scripsit. *ibid.* immerito à *Bælio* reprehensus. 101.

Steno (*Nicolaus*) quandonam floruerit? 189. *& in not.* cur Ecclesiæ Romanæ partem elegerit? *ibid.*

Steuchus (*Augustinus*) de veritate Religionis citatus. 85. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Stillingfleetius (*Eduardus*) relatus adversus *Lockium.* 79.

Stobæus de malo relatus. 321.

Stoicorum doctrina de necessitate; 41. de animâ; 71. *in not.* de fato & rebus possibilibus. 254. repugnantiæ. *ibid.* error quod Universi bono delectari Deum debere putabant, quia Deum tanquam mundi animam concipiebant. 286. iidem ac *Epicurei* de doloribus corporeis. 319. eorum error demonstratus à *Bælio* quòd fatalem rebus omnibus necessitatem affigant. 352. à Dei decretis eventuum prænotionem arcessebant. 375.

Stolle (*Theoph.*) laudatus. 68. *in not.* de *Lutheri* odio, & *Melanchtonis* amore in *Aristotelem.* 74. *in not.* de *Magdalena de Scuderi.* 256. *in not.*

Strabus de librorum S. Scripturæ Canonicorum catalogo relatus. 639.

Stratonis doctrina de libertate indifferentiæ. 266. de necessitate absolutâ & brutâ. 365. & 368.

Strimesius (*Samuel*) Leges divinas naturales à Legibus divinis positivis distinxit. 263. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Sturmius (*Joh. Christoph.*) laudatus. 54. ejus libellus *Euclides Catholicus* relatus. 283. quandonam floruerit? *ibid. in not.*

Suarezius de Angelis relatus. 220. de Beatorum precibus. 348. 481. *in not.* de Angelorum & Beatorum multitudine. 407. *in not.*

Substantia quid? 17. quæ rationem suæ existentiæ in se ipsa habet. 126. de ejus ortu & interitu. 181. Authoris sententia de ejus origine. *ibid.* nulla apud Deum absolutè aut contemptibilis aut pretiosa est. 209. error eorum qui adserunt, è Dei substantiâ nihil, nisi Deum, egredi posse, atque ita Creaturam è nihilo esse productam. 336. errores cavendi in substantiarum cum accidentibus confusione. 392. *Bælii* difficultates hac de materiâ. 393. *Hobbesii* error substantias tantum materiales admittentis. 428. quomodo substantiam definiat *Kingius*? 438. substantiæ cujusque actiones sunt spontaneæ. 532. substantia corporea duplicem habet vim. 733. an possit existere sine actione? *ibid.* an substantiæ corporis distingui possit à suâ extensione? *ibid.* & possit in pluribus locis ejusdem corporis substantia supponi? *ibid.*

Suetonius de *Augusto Imp.* 323. *in not.* 324.

Suidas de *Zoroastre* citatus. 231. de *Calano*, 320. *in not.*

Suiset, *Suinset*, vel *Swinshed*, vel *Suissetius*, alias *Schwins-Kopff*, vulgo *Calculator*, de electione relatus. 436. *& in not.*

Superstitiones causæ Schismatum inter Ecclesias. 583.

Supralapsarii qui? 175. 250.

Swammerdamius (*Joan.*) laudatus. *p.* 51. *& in not.*
Syllogiſmorum copulæ vulgo non rectè concipiuntur. 11. Epitome controverſiæ ad ſyllogiſmos redactæ. 404.
Symbolum fidei S. Athanaſio attributum. *606.*
Synodus Laodicena de defenſione Religionis relata. *625.* de librorum veteris Teſtamenti enumeratione. *629.* an præceſſerit Concilium *Nicænum? ibid. Boſſuetii* judicium. *658.*

T.

Tabula raſa Ariſtotelis & Lockii à Kingio rejecta. 438.
Tachard (*P.*) citatus. *86. in not.*
Tacitus de veſtutis Germanis relatus. 233. culpatus. 287. de *Auguſto.* 324.
Taiffel (*Andreæ*) ſymbolum relatè ad nomen ſuum. 468.
Tamagiſanha Formoſanorum numen. 231. *in not.*
Tamerlan relatus. 233.
Tanner (*Soc. Jeſ.*) ejus controverſiæ cum *nio* de fide. 595. 605.
Taramis vel *Taranis* vocabulum explicatur. 235.
Taran quid? *ibid.*
Taurellus (*Nicol.*) relatus. 73. ejus liber *Alpes cæſæ* adverſus *Andream Cæſalpinum. ibid. & in not.* doctrina de concurſu Dei ad malum. 387. quandonam floruerit? *ibid. in not.*
Telemachus Archiepiſcopi Cameracenſis laudatus. 324.
Tellus noſtra cùm non ſit niſi ſatelles unius Solis, inde credibile eſt ſtellas fixas & Planetas habitari felicibus creaturis. 483.
Tenzelius (*Jacobus*) de colloquio Caſſellano relatus. 737. *in not.*
Tertullianus, ejus locus de carne Chriſti relatus. 95. de librorum Canonicorum Veteris Teſtamenti numero, *629.*
Teutas quis? 235.
Teutones qui? *ibid.*
Teutſche vocis origo. *ibid.*
Theodicææ Tentamina; 35. quanam occaſione ſcripta fuerunt? 48. 49. clarorum virorum judicia. 55. Epiſtola authoris ad *Kochium* de ſuo Theodiceæ judicio. 501. Authoris notæ philoſophicæ in ſuam Theodicæam, juſſu Matronæ cujuſdam ſcriptæ. 503.
Theodon quis? 235.
Theodori ſomnium & viſio de *Sexti Tarquinii* fatis. 401.
Theodori Cyrenæi dictum *Lyſimacho* regi mortem minitanti. 319. *in not.*
Theologiæ tractandæ materiæ conſilium laudatum. 17. Mathematicus ordo. *ibid.* artem demonſtrandi pauci tenent. *ibid.* ejus difficultates Philoſophiam rectam impugnantes diſſolvendæ. 73.
Theologia Aſtronomica. 133.
Theologia Ethnicorum expenſa. 37.
Theologiæ Leibnitianæ ſumma eleganter deſcripta. 3.
de Theologia Naturali Barbarica Epiſtola authoris ad *Kochium.* 501. de programmate *Kochii* ad illam Theologiam. *ibid.*
Theologia Scholaſtica quid præſtiterit in Religione juxta *Peliſſonium?* 693. & 694. cur eam præferat Theologiæ Proteſtantium? 694. Hiſtoria ejus inſtitutionis. 698. *in not.* à Dialecticâ producta fuit. 699.
Theologiæ ſyſtematicæ hiſtoria de conformitate fidei cum ratione. 68.
Theologi Rationales & non-Rationales qui? 76.
Thevenot (*Melchiſed.*) quandonam floruerit? 189. *& in not.* relatus. 732.
Theutus, *Menes*, & *Hermes*, Ægyptiorum numina. 234.
Thiet quis? 235.
Thomas (*D. Aquinat.*) relatus. 100. *in not.* ejus doctrina de fide probandâ. *ibid.* & ſtatu infantum ante baptiſmum ſuſceptum mortuorum; 185. de Angelis aſſiſtentibus. 219. *in not.* de legibus divinis; 263. de gubernatoris bonitate, 284. ad ſolidum tendere ſolet; 358. de Angelorum primo peccato; 390. de providentia 406. *in not.* de voluntate Dei circa peccatum. 410. de diviſione voluntatis Divinæ; 477. de *Tobiâ*, 640. de Euchariſtiâ, 677. de peccato cujus lex cauſa: 696.
Thomaſius (*Jacobus*) dixit conſultum non eſſe penitùs ultrà Deum progredi. 265. reprehendit *Hobbeſii* librum de Cive. 285.

Thomaſſinus (*Ludov.*) ejus Dogmata Theologica laudata. *pag. 69. & in not.*
Thraſymachi definitio Juſti. 45. carpitur à *Platone. ibid.*
Thuanus de Concilio Tridentino relatus. 557.
Thuiſco quis? 234.
Thummigii Pſychologia relata. 345. *in not.*
Tiberii ſuſceptum quomodo mali cauſa. 249.
Tireſiæ dictum de vero & falſo. 252.
Titan quis? 235. Titanum qui cum *Jove*, cæteriſque Diis bella geſſerunt origo. 236.
Tobias; de veritate hiſtoriæ ejus canis; 596. 605. de hujus Libri autenticitate; 622. *S. Hieronymi* judicium; 634. & *Boſſuetii.* 672. an Prophetiam contineat? *ibid.*
Tolandus author libri *Chriſtianiſme not myſterious.* 100. improbatur ab authore. *ibid.*
de Tolerantia & controverſiis de Religione inter Authorem & *Peliſſonium* Epiſtolæ. 678. an plurimas Religiones tolerare debeat Princeps? 691. Tolerantia reciproca inter Evangelicos an ſit perniciosa? 735. Hiſtoria ejus tolerantiæ in Academiâ *Rinthelii.* 736.
Tolle, Lege, S. Auguſtini. 189.
Tonti (*Hiacinthus*) de rerum creatione relatus. 183. *in not.*
de Torcy (*Marchio*) de controverſiis Religionis relatus. 612.
Toſtatus (*Alphonſ.*) de dogmatibus Eccleſiarum relatus. 622. judicium *S. Hieronymi S. Auguſtino* anteponendi. 633. de librorum S. Scripturæ diſtinctione. 641. & libris Apocryphis. *ibid.*
Traditiones an neceſſariæ ſint in Conciliis? 562. an ſint regulæ fidei? 595. ſententia *Boſſuetii.* 597. in quibuſnam Eccleſiis accuratius conſervatæ fuerint? 599. 602. quomodo ad nos pervenerint, & notæ eorum antiquitatis. 602. quænam ſint requiſita ad earum authoritatem? 620. *& ſeq.* per ſeriem temporum non poſſunt non corrumpi. 623.
Trajani anima ab inferno *Gregorii M.* precibus erepta, fabula relata. 329. à pluribus defenſa, ab aliis exploſa. *ibid. in not.*
Tranſubſtantiatio, 78. *Lutheri* & Evangelicorum doctrina expenditur; *ibid.* ab authore probatur, 79. an Lutheranos inter & Catholicos lis de hac doctrinâ componi poſſit? 517. quomodo eam intelligat *Molanus?* 674. vide *Euchariſtia.*
Tres ſunt qui teſtimonium perhibent &c. locus *S. Johannis* in antiquis Codicibus Græcis non repertus. 596. 605. *Boſſuetii* judicium. 611.
Tridentinos inter & Proteſtantes controverſia. 612.
Trinitas; cum Trinitate perſonarum Deus eſt unica numero ſubſtantia; 21. Principium Metaphyſicum *quæ eadem ſunt uni tertio, ſunt eadem inter ſe*, non habet locum in Trinitate. 25. 81.
Trinitatis defenſio per nova reperta Theologica, 10. Doctrina mathematicè tractata. 18. non repugnat principio quod effert, quæ ſunt eadem uni tertio, eadem etiam eſſe inter ſe. 81.
Tſchelminaaris Perſarum Regia relata. 232.
Turcarum opinio de fato. 158. loca peſte infecta minimè vitant. *ibid.* & 493.
Turneminius laudatus. 54.
Turrettinus (*Franc.*) laudatus. 101. quandonam floruerit? *ibid. in not.* ejus doctrina de Myſteriis à *Bælio* immeritò reprehenſa. *ibid.*
Turrettinus (*Joan. Alphonſ.*) laudatus. 101. Leges divinas naturales à Legibus divinis poſitivis diſtinxit. 263. idem docuere *Mareſius* & *Strimeſius. ibid.*
Twiſſii (*Guill.*) error de jure Dei in creaturas. 259. *& in not.*
Typhon Ægyptiorum malum principium. 231. *in not.*

V.

Vacuum formarum quid? 131.
Valentia (*Gregorius de*) de Angelis citatus. 219. de analyſi fidei. 595. & 613. de amore divino ſalutifero ſine fide in Jeſum-Chriſtum. 684.
Vallæ (*Laurentii*) opus contra *Boetium* relatum. 52. & 397. libertatem cum præſcien-

ſcientiâ non malè conciliat. *pag.* 377. quandonam floruerit? *ibid. in not.* ejus de voluptate & vero bono libri laudati. 397. Reſpondet *Antonii Glareæ* difficultati de libero arbitrio. *ibid.*

Vanini (*Lucilii*) relatio *Pomponatii*. 73. Atheiſmum defendit. 461. ejus ſcripta & fata, *ibid. in not.*

Vedelius (*Nicol.*) relatus. 80. ejus Rationale Theologicum à *Joan. Muſæo* confutatum. *ibid.* & 106.

Velleitates quid ſint? 395. & 397.

Verbum quo ſenſu tribuatur Jeſu-Chriſto filio à Scriptura Sacrâ? 27. diſcuſſio de verbo. 547. *Boſſuetii* reſponſio. 570.

Verbum Dei quid? 18. & Spiritus S. quomodo intelligendi? 24. & adorandi; *ibid.* ejus cum naturâ humanâ unio quomodo intelligenda? 97.

Veritas; Expenditur *Bælii* quæſtio, num veritas aliqua, præſertim veritas aliqua fidei, objectionibus, ſolutionem nullam admittentibus, eſſe poſſit obnoxiâ? 82. vide *Futurum.* ejus natura. 145. quid veritas neceſſaria? *ibid.* an dentur propoſitiones quæ nec veræ ſint, nec falſæ? 252. an veritates admittantur à Dei voluntate independentes? 267. Quid veritates facti, quid rationis? 439.

Veritatum æternarum regio quomodo cauſa idealis mali? 136.

Veritates Rationis æternæ & poſitivæ, 65. adverſus eas nulla datur objectio quæ ſit invicta: 66. Theologi Proteſtantes & Romani in eo conſentiunt. *ibid.* quid veritas ſupra rationem, quid contra rationem? 81. de veritatum æternarum realitate. 265. de quibus dubitavit *Bælius.* 272.

Veritates ſenſûs quid ſint? 686.

Veronius (*Franciſcus*) auctor Methodi Veronianæ. 102. *& in not.* authoris judicium. *ibid.* de fide Catholicâ. 594.

Verſæi (*Alberti*) Gall. *Aubert de Verſé* liber, *l'Impie convaincu*, vel *Diſſertation contre Spinoſa*, citatus. 383. *& in not.* ſtilum exacuit in *Bredenburgium* ſub nomine *Latini Serbatii Sartenſis. ibid.*

Verſio S. Scripturæ *Vulgata* dicta an ſit autentica? 622.

Victore (*Hugo à S.*) de librorum S. Scripturæ Canonicorum numero relatus. 639.

Vigorius de Concilio Tridentino relatus. 558.

de *Villamediana* Comitis teſſera relata. 469.

Vincentius Lerinenſis, vide de *Lerins.*

Vir probus quomodo cum magnete comparetur? 739.

Virgilius: ejus ſententia de animâ. 70. & 71. Luminis divini deſcriptio. 115. dictum de quodam apud inferos damnato. 323.

de *Virginis Beatæ* conceptione immaculatâ, an Papa aut Eccleſia pronuntiare poſſit? 613.

Virtus quare nulla ſit ſine vitii mixturâ expenditur, & *Balii* querulæ reſpondetur. 217. quomodo Deus ab hominibus virtutes exigat? 264. virtutis amor & odium vitii quæ ad procurandam virtutis, & impediendam vitii exiſtentiam indefinitè tendunt, non ſunt niſi voluntates antecedentes. 288. an Ethnicorum omnes virtutes ſpuriæ dicantur & adulterinæ? 336. quare virtus ſequenda? 450.

Vis duplex in ſubſtantiâ corporeâ. 733. paſſiva ſcilicet, & activa. *ibid.*

Viſus ſenſûs imbecillitas, origo æquivocationis diſtinctionis inter ea quæ ſupra, & ea quæ contra rationem ſunt. 104. objectio Bæliana refutata. *ibid.* ejus defectus origo erroris. 144.

Vitium quomodo Deus permittat? 209. (vide *Malum.*) Cùm in Deo ſummum ſit odium vitii, cur illud ante ortum non elidat, juxta *Bælium*? 222. aliquod cum optimâ Univerſi ideâ cohæret. 286. poſito plus eſſe in humano genere vitii quam virtutis, & reproborum numerum electorum numero potiorem eſſe, nullatenus hinc ſequitur plus in Univerſo vitii miſeriæque eſſe quàm virtutis ac felicitatis. 288. quomodo vitia & crimina univerſi pulchritudinem nequaquam minuant? 467.

Vitus (*Stephanus*) Leibnitium inter ſupralapſarios refert. 480. *in not.*

Viva (*Dominicus*) de neceſſitate Dei morali relatus. 273. *& in not. & ſeq.*

Unio corporis & animæ, verbi divini cum naturâ humanâ quomodo intelligenda? *pag.* 97.

pag. 97. vide *Anima.* & 489. *in not.*
de Unione Ecclesiarum excerptum ex Epistolâ ad amicum. 734.
Unio hypostatica. 108.
Unio metaphysica quid? 98.
de Unione Protestantium *Molani* & *Leibnitii* judicium. 735.
Universaliſtarum & particulariſtarum diſſidium. 174.
Universi corpora integra quomodo enarrent gloriam, potentiam, & unitatem Dei, juxta *Balium*? 238. quomodo dijudicanda Dei opera? *ibid.* quomodo Deus optimam seriem, inter omnes possibiles universi ideas selectam produxerit? 256. universum Deus intuetur in quâlibet ejus parte, ob perfectam rerum omnium connexionem. 374. omnia sunt in universo harmonica inter se. 480.
Universi omnium possibilium optimi creationis idea. 270. 290. inter omnes universi ideas possibiles unam cæteris omnibus meliorem seligit Deus. 290. unde *Balius* vult colligere Deum ergo non esse liberum; *ibid.* cui respondet Author. *ibid.*
Vocati multi, pauci verò electi vel salvati. 132.
Vogelsangius (*Reinerus*) quandonam floruerit? 76. *Wolzogenii* librum impugnavit. *ibid.* & *in not.*
Voidovius (*Andr.*) relatus. 326. *in not.*
Volendi ratio quid? 478.
Volitio quid? 155. ait *Bælius* si rem benè putaremus, plures in vitæ nostræ cursu velleitates, quàm volitiones inveniremus. 395.
Voluntas; ejus actus relativè ad conversionem, 56. *in not.* & ad malum. 137. voluntas tendit ad bonum in genere. 144. à coactione & necessitate immunis est. *ibid.* & 151. quomodo se determinet? 154. De iis quibus non facultas respiscendi, sed bona voluntas deest. 188. cur Deus iis ipsam hanc bonam voluntatem non largitus fuerit? *ibid.* *voluntatis* vocabulum perinde æquivocum est ac *potentiæ* & *necessitatis*. 335. voluntas *inclinata* quid sit? *ibid.* voluntas cognitionis, qua bonum percipimus, mensuræ respondet, ejusque prævalentiam sequitur. *p.* 337. Dixit *S. Augustinus* primum bonum motum à Deo indi, sed hominem etiam deinde agere, 338. Docet Author nullam voluntatem, exceptâ divinâ, intellectûs judicium semper sequi, 348. nec in Beatis & Angelis. *ibid.* in voluntatem nostram satis potestatis nobis inest, sed non semper venit in mentem illâ uti. 356. quomodo probet *Hobbesius* adversus *Bramhallum* non esse in præsenti hominis libertate, sibi voluntatem, quam habere debeat, eligendi? 420. & voluntatem posse eligere, num velit velle, nec ne? 421. *Kingii* doctrina de diversis voluntatis actibus. 446. an voluntas flectatur judicio intellectûs? *ibid.* quid sint voluntates malæ? 448. Error eorum qui contendunt voluntatem solam esse activam atque summo jure imperantem, sine intellectûs ope. 450. respondetur objicientibus homines felicitatis spem habere planè nullam posse, si voluntas moveri nequeat, nisi boni & mali repræsentatione. 451. an coactio sit in voluntariis actionibus? 493
Voluntas Dei antecedens quid? 174. 176. *in not.* 207. 410. 477. quid consequens? 174. *in not.* 207. 410. & 477. inter eas quoddam medium concipi potest. 210. quid decretoria? 245. quid voluntas signi & beneplaciti? 248. ex istâ Dei voluntatis distinctione ortus est *Cartesii* error, dicentis Principem velle Duellum, & Deum malum velle aut permittere: 247. & 248. Hinc comparatio falsa inter voluntatem Dei & Principis. *ibid.* quomodo stet pro ratione voluntas? 262. *Arnaldus* & *Bælius* contendunt quod methodus explicandarum rerum per voluntatem antecedentem, & stabiliendi inter omnia universi systemata optimi, quod ab alio superari nequeat, Dei potentiam circumscribat. 288. *Bælii* error de imperio absoluto in voluntatem quod nec Deus quidem ipse habet. 357. Voluntatem Dei facere necessitatem omnium rerum probare vult *Hobbesius*. 420. Idem docet Deum non semper velle id quod præcipit, exemplo

plo *Abrahami* cui Deus præcepit sacrificare filium suum: *p.* 425. & *Jonæ* de casu Ninivæ. *ibid.* Voluntatis Divinæ natura expenditur. 476. *Thomæ* & *Scoti* doctrina de divisione voluntatis divinæ. 477. voluntates Dei antecedens & consequens iterum expenduntur. 478.

Voluntas Dei media quid? 210. quid finalis? *ibid.* quid decretoria? 335. de duplici J. CHRISTI voluntate, Divinâ & humanâ: 547. quam defendit *Bossuetius*. 570.

Voluntas & Intellectus duo principia. 240. expenditur paralleliſmus inter intellectum in ordine ad verum, & voluntatem in ordine ad bonum. 349.

Voluntas productiva & permiſſiva quid? 478.

Voluptatum uſus nimis frequens, magnitudoque, malum eſt maximum. 317. mentis voluptates omnium puriſſimæ ſunt, & imprimis quæ ex eruditione. 318. quid ſit voluptas & in quo vera conſiſtat? 333. 450. voluptas in malo. 451. an voluptas ſit ex eo quòd videamur indifferentes, & actionem inſolentem ſuſcipiamus? 464. exemplum Præfecti Ducalis Ephebei in Aulâ Oſnabrugenſi, qui inſtar alterius *Mutii Scævolæ* brachium flammæ immiſit. *ibid.*

de *Voragine* (*Jacobus*) de fabulâ *Trajani* relatus. 329. *in not.*

Vorſtii (*Conradi*) ſententia de futurorum neceſſitate. 44. error de magnitudine Dei. 472.

Urſini (*Zachariæ*) doctrina de pœnis æternis. 327. quandonam floruerit? *ibid.*

W.

Wachterus (*Jo. Georg.*) de Spinoſiſmo Judaiſmi citatus. 381. *in not.*

Wagnerus (*Tob.*) de Atheiſmo triumphato 240. *in not.*

Wallenburgius (*Petrus*) laudatus. 52.

Walliſius confuſionem perſonarum in Trinitate inducere eſt viſus. 17. ejus ſententia de Trinitate. 21. 26.

van der *Wayen* relatus. 76.

Weigelius (*Valentinus*) relatus. 71. *& in not.*

Weigelius (*Erhardus*) relatus. 283. de creatione continuatâ citatus. 388.

Weiſmannus (*D. Chriſt. Eberhard.*) citatus. 133. *in not.*

Wiclefus (*Joannes*) citatus. 115. quandonam floruerit? *ibid.* ejus doctrina de neceſſitate, 255. & 418. de poſſibili & actuali; 294. ejus error de poſſibilibus demonſtratus. 477.

Wiſſowatii Epiſtolæ de Sacro-Sanctâ Trinitate cauſa. 2. reſponſio ad ejus objectiones contra Trinitatem & Incarnationem Dei. 11.

de *Witt* (*Joannis*) fata. 384. *& in not.*

Wittichius (*Chriſtophor.*) de ſucatâ Gentium virtute. 336. *in not.* ejus doctrina de independentiâ noſtrâ & providentiâ Dei actuali 342. *& in not.* Authoris judicium. *ibid.*

Wodanus ſeu *Odinus* numen gentium ſeptentrionalium. 59.

Wolffii (*Chriſt.*) Pſychologia relata, 642. *in not.* doctrina de Myſteriis explicandis. 103. *in not.* Theologia naturalis. 127.

Wolzogenius, 76. ejus liber de Interprete Scripturarum à *Johan. de Labadie* adgreſſus. *ibid. & in not.*

X.

Xanthus Lydius de *Zoroaſtre* relatus. 231.

Xaverius (*Franc.*) quandonam floruerit? 187. *in not.* ejus doctrina de gratiâ. *ibid.*

Xenophanes de malo relatus. 321.

Ximenes (*Card.*) de præfatione ſuâ in Biblia, & librorum Canonicorum enumeratione relatus. 641.

Z.

Zarſchamba vel *Dſearſchambe*, Turcarum & Perſarum numen. 59.

Zeiſoldus (*Jo.*) creationem animæ defendit. 179. *in not.*

Zeltneri (*B.*) Hiſtoria Crypto-Socinianismi relata. 327. *in not.*

Zeno relatus de neceſſitate. 41.

Zerda Hemgarorum, idem quod *Serda* Slavorum. 59.

Zerduſtus idem ac *Zoroaſter*. *ibid.* & 231.

Zernebog Deus ater Slavorum. *pag.* 230.
Ziſca Calixtinorum fautor. 529.
Zoroaſter relatus de duobus principiis veterum. 59. & 230. quandonam floruerit? 230. *in not.* & 231. à *Plutarcho* & aliis Antiquis relatus. 231. an Magus fuerit? *ibid.* ejus doctrina expenditur. 237.
Zozimus (*Papa*) Pelagianos condemnavit. 575.
Zwinglius (*Huldricus*) quandonam floruerit? 78. *& in not.* doctrina ejus de Tranſſubſtantiatione. *ibid.*

FINIS primi Tomi.